R. P. ANTONII
DE ESCOBAR
ET MENDOZA,
E SOCIETATE IESV,
COMMENTARII
LITTERALES, ET MORALES
IN
I. & II. PARALIPOMENON
& reliquos totius S. Scripturæ libros.

P. ANTONIVS DE ESCOBAR ET MENDOZA SOC. IESV.
fere Septuagenarius post quadraginta tria Volumina edita, alia
Undecim digerit.

R. P. ANTONII DE ESCOBAR ET MENDOZA, VALLISOLETANI,

Societatis IESV Theologi,

COMMENTARII LITTERALES, ET MORALES

in Vetus, ac Nouum Testamentum.

TOMVS TERTIVS,

Complectens Librum primum & secundum Paralipomenon; vnum & alterum Esdræ, Libros Tobiæ, Iudithæ, & Estheris.

NVNC PRIMVM IN LVCEM PRODIT.

LVGDVNI,
Sumptib. PHIL. BORDE, LAVR. ARNAVD, ET PETRI BORDE.

M. DC. LXVII.

CVM APPROBAT. ET PRIVILEGIO.

EXCELLENTISSIMO PRINCIPI D.D.

RODERICO PIMENTEL PONCE DE LEON, MARCHIONI

de Biana, PHILIPPI IV. à cubiculis Statori, Italicæ Militiæ Dictatori, Catalaunicæ Phalangis Principis Ductori, Gubernatori Madauræ, in Gallecia ſupremo belli Imperatori, Sardaniæ electo Proregi, &c.

A el Señor D. Rodrigo Pimentel.

ANAGRAMMA

Dones del mas pio Real origen.

IN Te, O EXCELLENTISSIME PRINCEPS, *Regiam Originem* dum contemplor, & quaſi ex origine agnatam *pietatem*: ſimul video, Te à Superis non ſolum in futuro, ſed & in præſenti egregiis *Donis* eſſe munerandum. Pimentelidum Stemmata recognoſcens, tuam Regiam originem fulgurantem aſpicio. A tuis Proauis quini fuere deuicti Reges, Indica Imperia ſubacta, excitata prima Leonini Regni crepitacilla; ſed cunctis victoriis maior in ſingulis Religio, ac Pietas fulgurauit. Deuictos namque Reges non Parmæ ſuæ Pimentellus deſcripſit, ſed (quod Triumphatoribus inſolens) Diuis omnia referens

de Iacobeis Conchis ſtemmatis ſui gloriam, peregrinam equidem, inſigniuit. Aurea dum Indorum Imperia Ferdinandus Corteſius ſubigit, non tam Philippo ea ſubſternit, quam Deo litat. Vt de tanto mundo ſubacto Numini, habeat luna tua, quo orbem ſuum feliciter impleat.

Profectò qui miramur in te Regiam naſcendi laudem, admiramur magis rectè viuendi gloriam. Tua enim pietas eſt tui ſtemmatis: *Vultur* ille, qui hoc titulo inſcribitur: *Mas vale volando.* Hoc eſt, plus gloriæ acquirit, dùm ad ſuperos rectè operando volat, quàm cum redimitus corona, inſtar Aquilæ, naſcitur. Bene Plautus in Merc.

Pulchrius eſt nobilem virtute fieri, quam naſci.

Græca Euripidis carmina in Dyſtic. ſic latinè reſonant:

De nobilitate parum laudũ prædicare poſſum.
Bonus enim vir mihi nobilis videtur.
Qui verè non iuſtus eſt, licet à patre meliore.
Quam Iupiter ſit, genus deducat, ignobilis mihi cenſetur.

Ingenuè fateor, ignobilem omnino reputandum illum qui *verè non eſt iuſtus:* ſed non admitto, virum ex ſola iuſtitia debere commendari. Nam qui ex præcelſo ſanguine exortus verè etiam eſt iuſtus, magis eſt commendabilis, quàm qui ex ignobilibus natus parentibus pietatem ſectatur. Vndè pulchrè Auſonius. *Iuſtitia & pietas in viro ignobili argentum quidem cum ſit, in viro Principe eſt aurum.* Difficillimè, ô PRINCEPS, tuam potero vel rudi penicillo exprimere pietatem. Semper in re Dei occupatus, & ſemper tuorum vtilitati curam impendens: totus tibi, & cunctis & ſingulis ſimul totus. Templo aſſiduus, Subditis frequens, peruius vniuerſis, neglector quietis, otij fugax, appetitor laboris, humilis ad merita, ſuperbus ad vitia, inops in propria æſtimatione, in donis Dei locuples & vt Emiſſenus de ſuo Maximo dixit: *ſic in ſe excoluit gratiam vnamquanque, quaſi ſolam: pauci ſic tenuerunt ſingulas, quomodo ille* EXCELLENTISSIMVS RODERICVS *in ſe expleuit vniuerſas.* Principis fortuna hæc eſt, quod vnius culpa ab omnibus peccatur. Princeps ſectetur pia, & honeſta: ſubditorum nullus non eadem ſectabitur. Velei. lib. 11. *Rectè facere Princeps ciues ſuos faciendo docet. Quoniam hæc conditio Principum, vt quidquid faciant, præcipere videantur.* Hæc eſt tua, EXCELLENTISSIME PRINCEPS, eximia laus. Nam vt dixit Quintilianus Declam. 4. Cai. Cæcil. ad Cæſar. *Quantò enim magis arduum eſt, alios præſtare, quam ſe: tanto laudabilius, quod cum ipſe ſis optimus, omnes circa te ſimiles tui affeciſti.* Hanc morum cenſuram & ſi omnibus ſubditis cum Gubernator, cum Imperator eras, alliniſti: domeſticis tamen tuis propiùs affricas quotidiano exemplo, à quo ſenſim probitatem hauriunt, arripiunt. *Conſidera Patremfamilias* (loquot cum Tertulliano de Hildeberto Epiſ. 61.) *attende pueros,* famulos, mancipia. *In Domino deuotionem inuenies: in pueris,* famulis, imò & in mancipiis *diſciplinam. Quippe in domo Patriarchæ* (dic in Palatio ſancti Principis) *nemo inuentus eſt ſacris indeuotus.* Et quidem parum tibi foret domeſticos edocere pietatem, niſi & aliis Ciuibus id etiam Magiſterium exhiberes. Quis infimus, quis fortuna infelici laborans non te ſubleuatorem expertus eſt? Flauienſis in paneg. ad Conſtant. de te ſic Scripſit. *Principis boni eſt lubenter ſuos videre felices; ſed melioris inuiſere etiam laborantes.* An ea animi demiſſione, aliquid de maieſtate tibi detrahitur? Audi de te Nyſſenum Orat. de iis qui præmaturè &c. *Ita morum grauitatem, atque maieſtatem cum animi demiſſione commiſces, vt in celſitudine ac ſublimitate tua comitas, & humanitas: in humanitate vice verſa grauitas & ſeueritas animaduertantur.* Porrò ergà pauperes effuſior tua largitas, & genio, & munere tuo digna; pietatis detrimentum putans, niſi ſupplicationem pietas anteuerterit. Enodius in vita Epiph. *At ille ſupplicantem prohibebat, ne ſibi inuidiam rogando concitaret:* miſericordiæ probrum cenſens, niſi irrogatus annuiſſes. Cum ergò, (vt primam Anagrammatis partem abſoluam: *Del mas pio Real Origen.*) ingentem à proauis laudis cumulum cogas, plus de propriis placere meruiſti. Veneramur enim Te ſine ſuperbia Principem; ſine inuidia Potentem, ſine ſuperſtitione Religioſum, ſine iactantia Diſcretum, ſine ineptia Grauem

uem

uem, ſine aſperitate Conſtantem, ſine popularitate Communem. Ille es, quem penitus mediocria ignorant, modernis ſæculis moribus ſplendes antiquis: & quæ deſiderantur in Principibus pietatis documenta ſingulis Te vniuerſa, facto agmine comitantur; ne deſint vni, quæ vix in pluribus ſparſim inueniuntur.

Iam myſterium Anagrammatis reſeratur, *Dones del mas pio Real Origen.* Queis nam quæſo *Donis* muneratur ille, qui Regia ex origine procedēs tanta pietatis præſtitit documenta? Pulchro admodum ad rem Græci Comici Menandri carmine reſpondebo quod Latinè ſonat: *A Dijs, ô Proſper, præcelſo è ſanguine exorte, ob miram pietatem accepiſti donorum egregiorum loco, multis victorijs ornari, & alteram Ægeriam corpore pulchram, pulcherrimam moribus verè ducere vxorem.* Loco illius particulæ: *O Proſper* appone, *O Roderice*: & dona, quæ Cælitus Excellentiſſimo Marchioni pro Regia pietate fuere exhibita, apertè dignoſces. Vnum donorum eſt, *victorijs ornari?* O quam difficile tanti Principis triumphos ad memoriam adducam, cum quot ab ineunte ætate greſſus perfecit, tot perfecit victorias. Si Mediolanenſem Exercitum oculis luſtro, ibi ſe obiicit iuuenis Rodericus inſtar haſtati priuati Militis ſeruiens. Nec enim Nobilitatis magnitudo ſe ſcit, à militari infantia ſubtrahere. Voluit ille ad Præfecturas non ex præcelſa Nobilitate, ſed ex præcelſa admodùm Virtute conſcendere. Ad Catalauniam pergo, & mox inter ſtellatos fortes Duces Te fortiſſimum Ducem Solem aduerto. Ad Sanabricum diuerto campum, & illicò clamores proſtrati à Te Luſitani meas aures percutiunt. Ad littora iam Lybiæ iter expedio, & Te Orani Gubernatorem O PRINCEPS, intueor, dubitans, num prudentia Politica militarem potentiam excedat? Omnium plauſu ius dicis, & eorundem admiratione bella geris. Teſtor Turcas, quos Tu ſolus, nullus Gubernator alius, bello ſuperaſti. Nam cum Regio decreto prohibitum eſſet Oris illius Proregibus arma cum Turcis conſerere, caſu de illis Victoriam celebrem es conſequutus. Illi numeroſo exercitu Te, qui exigua manu ad montes aſcenderas, vt quoſdam amicos Mauros protegeres, redeuntem pugnaturi expectantes: planè experti ſunt, victoriam non multitudini copiarum, ſed virtutis magnitudini cedere. Magna enim ſtrage Turcarum, omnimoda ferè tui exigui comitatus incolumitate, illuſtriſſimam Victoriam ſemper à Fama euulgandam expoſuiſti. Ducis fortiſſimi Moſtapha nomine ſuperati à re, caput, inſtar Dauidis, proprio infidelis gladio amputaſti, & Haſta infixum, in Vrbem fidelem induxiſti. Nec furor bellicus potuit tuæ pietatis iura obliuiſci. Pro viribus enim procuraſti Turcam illum fortiſſimum Chriſtianorum olim horrorem exitialiter iam à te percuſſum ad ſalutis ſemitam adducere, quam ille arripere infelix omnino retrectauit. Vt autem victoriam illam Deo, cuius planè fuerat, tribueres, diſpoſuiſti, vt tuis ſumptibus annis ſingulis ſolemni religione vno ex octaua Dominici Corporis die memoraretur; quia veſpera illius Feſti parta fuerat. Iam ad Galeciæ Regnum feſtinus accedo, vt te inibi ſapientiſſimum Gubernatorem, fortiſſimúmque Imperatorem intuear, qui paucis menſibus triumphos, quos multi fortes multis Annis amiſerunt, recuperaſti. Vndecim munitiones hoſtium ſolo æquaſti. La Pella fortiſſima illorum Ars tuo arbitrio datur. La Flor munitiſſima multis Comitis de Caſtel Millor ſumptibus extructa tuæ fortitudini inſuperabili ceſſit; quæ victoria fortaſſe in cauſa fuit, vt fortis Luſitanus ille in pace preſſus ægritudine diem ſuum obiret. Monzonis inexpugnabile robur obſidione inuincibili Gallecianæ ditioni addixiſti, & Saluatierram potentiſſimis Præſidiis circumſeptam recuperaſti. Audio equidem Fluuium Minium de innumerabilibus Luſitani cymbis paucis tuis profundum ineuntibus argenteis linguis victoriam celebrantem. Denique illinc Cerdaniæ Prorex electus tot victoriis illuſtris, voluiſti ei præcelſo (fateor) Muneri nuncium remittens, verius Te oſtentare victorem.

Alterum Donum cæleſte fuit, *Alteram Ægeriam corpore pulchram, pulcherrimam moribus verè ducere vxorem.* Ægeria fuit illa Diua, quam Numa Pompilius finxit, ſe duxiſſe vxorem, vt perſuaderet populo, ſe ab illa leges, quas piè condiderat, diuinitus accepiſſe. Tu

Princeps, *verè* duxiſti vxorem Ægeriam alteram, nempe præclariſſimam D.D. Magdalenam Pimentel fratris tui Excellentiſſimi, piiſſimi, prudentiſſimi, acceptiſſimi D.D.Ioannis Pimentel Comitis de Benauente filiam. Cuius corporea pulchritudo mirabilis, mirum in modum à vera animi pulchritudine à præcelſis modeſtiæ, prudentiæ, pietatis, charitatis, manſuetudinis, humilitatis, liberalitatis &c. dotibus ſuperatur. *Fallax* enim corporis *pulchritudo, Mulier timens Deum* incredibili perfectione, qua Palatium in Monaſterium mutat, *ipſa laudabitur*. Pro. vlt.

Hæc ſunt cæleſtia, ô Princeps Excellentissime, pro Regiæ tuæ originis pietate, *Dona* maxima: & hoc eſt exiguum Donum, ſeu debitum ſeruitutis indicamentum, quod tibi, qua decet ſubmiſſione lubens offero. Quod te benignè accepturum non dubito, dum te tam addictum noſtræ Societati contemplor, quam viuens innumeris beneficiis afficis; quam poſt Neſtoreos annos, vis mortuus honorare corpus tuum, & Excellentiſſimæ Vxoris tuæ noſtro Templo Valliſoletano D. Ignatij relinquere in æternum affectiſſimi erga nos animi documentum, annuis quidem redditibus, qui ſufficerent ad Collegij integram Fundationem. Ex huiuſmodi affectu reor, Te quamlibet cuiuſuis Societatis alumni actionem propriam reputare. Vnde exile hoc munuſculum, ſi vt proprium acceptes, non poterit non Te dignum apparere. Vale, & viue Societatis tuæ votis, ac

EXCELLENTIÆ TVÆ,

Humillimi & Obſeruantiſſimi ſerui tui

Antonii de Escobar et Mendoza.

LECTORI MEO.

ALIIS septem Libris Volumen hoc totidem Veteris Testamenti Libros illustrat, nempè primum ac secundum Paralipomenon, vnum, & alterum Esdræ, Historias Tobiæ, Iudithæ, & Estheris.

Porrò Paralipomenon Hebraicè דברי הימים. Græcè Παραλειπομένων, hoc est *prætermissorum libr. in Biblijs*, qui etiam *Verba dierum*, *Annales*, & *Chronica* dicuntur. De quibus Antonius Posseuinus in Appar. ait: *Maximè hi libri sunt æstimandi, tùm quod summam annorum* 3347. *complectuntur, tùm quod ea, quæ in Pentateucho, vel in libris Iosuë, Iudicum, & Regum aut omissa, aut non penè scripta sunt, summatim explicant.* Horum Auctor aliis Esdras, aliis Ieremias fuit.

Esdras, Hebraïcè עזרא Græcè Ἔσδρας. Liber primus ab Esdra Saraiæ filij Azariæ filio, ab Aaron Sacerdote magno duodecimo, Hebraïcis literis. Et Chaldaïco sermone editus. Continet Filiorum Israël res gestas priusquam è Babylone in Templum Nehemias ascenderet: Reductionem videlicet populi sub IESV filio Iosedech, eiusdémque instructionem. Huic annectitur Liber Ieremiæ filij Helciæ Sacerdotis *Esdræ secundus* dictitatus, qui historiam continet de reædificatione muri Ierosolymitani per Nehemiam, qui fuit immissus tanquam Dux à latere Regis ad Vrbis reædificationem. Annectebantur & ei Esdræ Liber tertius, & quartus; qui tamen cum in Ecclesiastico Canone recepti non sint Bibliorum reiiciuntur in finem.

Tobias Græcè Τωβὶτ, qui *bonus Dei* interpretatur, Liber est sacer, quem ipse Tobias de vitæ suæ historia circa annum 3252. scripsit in Niniue, quo captiuus ductus fuerat à Salmanasar Rege Assyriorum anno Ezechiæ Regis Iuda sexto, & quidem Chaldaïcè, si Sixto Senensi credendum: cui deinde Tobias filius finem addidit. Liber hic moralis peritiæ exundat exemplis, quare vel in ipsa superficie literæ (ait Beda) *salubris patet legentibus.*

Iudith Græcè Ἰουδὶθ Liber est sic dictus à Iudith populi Israëlis ab Holopherne liberatrice, cuius mirabile explicat facinus. Eius Auctor dubius, sed vt ait: Bellarminus, si fides adhibenda Iosepho lib. 1. cont. Apio. fuit Eliachim, seu Ioachin Sacerdos magnus Hebræorum, de quo fit mentio Libro Iudith. Scribit enim Iosephus Hebræis in more positum, vt res gestæ publicæ magnis Sacerdotibus conscribendis committerentur: & circà annum mundi 3270. quo huius Libri contigit historia, inter duas captiuitates Regis Iuda Manasse, & Regis Assyriorum Merodach Balada, qui regnauit etiam in Babylonia, Ioachim summo Præsulatu fungebatur.

Esther Liber est sacer, quem LXX. vocitant Ἐσθήρ. Hebræi מגלת אסתר. *Megillath Esther*, hoc est, *Volumen Esther*. Quo narratur, quemadmodum per nobilissimam hanc fœminam Deus populum Hebræorum iam iam periturum seruauerit Amani immanissimi hostis exitio. Putat Bellarminus, hanc contigisse historiam circà annum mundi 3828. quo tempore floruit Esdras, quem eiusdem Libri Auctorem licet censeat Isidorus lib. 6. Orig. cap. 2. Bellarminus negat, existimátque probabilius, Mardochæum patruum Estheris, qui illi semper adfuit, & res gestas optimè nouit eius Auctorem extitisse.

OPERVM

OPERVM, QVÆ R. P. ANT. DE ESCOBAR, & MENDOZA è SOCIET. IESV edidit, quæ, ſcripta non edidit, & quæ editioni digerit, recenſio.

I. ADOLESCENS prælo dedit, Hiſpanis Carmioibus. *S.Ignacio.* Poëma Heroico.

II. *Nueua Gerusalen Maria.* Poëma Heroïco.

III. *Gonzaga.* Poëma Lyrico, ſcripſit plures Comædias in laudem Auguſtiſſimi Euchariſtiæ Sacrameoti, immaculatæ Deiparæ Conceptionis,& aliorum Diuorum,quæ licet in variis Hiſpaniæ Vrbibus ſatis euulgatæ fuot, nullam voluit typis committi. Nonnullarum (ex. gr.) noo indico.

De Euchariſtiæ Sacramento *seu Autos. Sacramentales,*

El Cerco de Hostia.
La Toma de Caliz.
El Cerco de Barcelona.
El Cerco de santa Fè,
El Cerco de Monzon,y Recuperaciõ de Saluatierra.
El Hambre de Egypto.
La Langosta.
El sol ecclypsado.
La Espada de Vlises.
La Toana de Sanson.
Elias en Sarepta.

De Immaculata Deiparæ Conceptione.

El Peregrino Deseo.
El Racimo de Engaddi.
La Esther Maria.
La Iudith Maria.
La Esterla Maria.

Variæ de Sanctis,& de aliis argumentis ad pnerorum exercitamenta.

El secunda Iob en Roma Vida de S.Euſtachio.
El Caudillo vizcaino. S.Ignacio de Loyola.
El sol del Oriente primera y secunda parte. S. Franciſco Xauier.
El Duque sancto. B. Franciſco de Borja.
El Angel en la Corte. Niñez del B.Luis Gonzaga.
El Perfecto en el principio. B. Eſtaoiſlao.
Los Martires del salsete. P.Rodulpho Aquaniua y ſus Compañeros.
El Mozo perseguido. Chicatora en Iapon.
La y de Pitagoras Camino bueno y malo de la Iuueotud.
Amor con vista. Deſengaños del Amor profaoo.

Alias plures ſcripſit, variaque ad Certamina poëtica Carmina.

IV. Edidit *Christianam Doctrinam & Orthographiam* Hiſpanis Carmioibus ad puerorum eruditiooem,quæ ab Scholaſticis Grammaticis noſtris in Doctriois publicis recitaotur.

Iam vir vulgari lingua in lucem edidit:

V. *Examen de confessores, y Practica de Penitentes en todas las Materias de la Theulugia Moral.*

Caius libelli anno hoc prodiit Pariſiis Editio quinquageſima tertia, & Matrito & Valliſoleto quinquageſima quarta, & quiota apparātur.

VI. *Breue summa de lo que es Pecado Mortal en los Preceptos de la Ley de Dios, y de la Iglesia.*

Ad conſcientiæ ſcrupuloſæ medicamen.

Latioè vero prælo commiſit.

VII. *Liber Theologiæ Moralis viginti quatuor societatis Iesu Doctoribus reseratus.*

Lugduni, Pariſiis, Antuerpiæ, & alibi typis ſæpè expreſſus.

VIII. *In Caput sextum Ioannis. De Augustissimo Eucharistia Sacramento.*

In concionatorum vſum.

Duodecim Volumina in Euangelia sanctorum, & Temporis panegyricis moralibus illustrata.

Cum alluſiooe ad duodecim vitales Arbores quæ Apc. 22. ex vtraque ripa fluminis ſacri oſteotantur.

Euangelia de Sanctis, ſeu ſex vitales Arbores ex vna fluminis ripa.

VOLVMEN I.

IX. *Lignum vitale Christi vita.*

Duodecim Fructus.

Verbum Incarnatum. Natiuitas Christi. Natiuitas

uitas pastoribus reuelata. Circumcisio. Nomen Iesu Epiphania. Transfiguratio. Passio Christi in horto In domo Cayphæ. Apud Pilatum. Passio Crucis. Funera.

VOLVMEN II.

X. *Lignum vitale Christi solemnia.*
Duodecim Fructus.

Christi Resurrectio. Resurgentis Manifestatio. Ascensio. Mittit Iesus Spiritum Sanctum Paraclitum. Lucem. Vitam. Trinitatis Mysterium reuelat. Eucharistica Mensa Crux Inuenta. Exaltata. Triumphans. Dedicatio Basilicæ Saluatoris.

VOLVMEN III.

X I. *Arbor vitæ Deipara.*
Duodecim Fructus.

Maria Innupta. Nupta. Vidua. Conceptio. Natiuitas. Præsentatio. Annuntiatio. Visitatio. Expectatio. Purificatio, Assumptio. Dedicatio ad Niues.

VOLVMEN IV.

XII. *Lignum vitale Apostoli.*
Duodecim Fructus.

Petrus & Paulus. Petrus speciatim. Particulatim Paulus. Pauli conuersio, Barnabas Pauli. Matthias. Marcus. Philippus & Iacobus. Philippus singulariter. Sigillatim Iacobus. Iacobus Maior. Bartholomæus. Matthæus. Lucas. Simon & Iudas. Simon præsertim. Iudas specialiter. Andreas. Thomas. Ioannes ante portam Latinam.

VOLVMEN V.

XIII. *Lignum vitæ Religionum Parentes.*
Duodecim Fructus.

Benedictus. Bernardus. Antonius. Mag. Basilius. Hieronymus. Bruno. Romualdus. Augustinus. Monica. Nicolaus Tolent. Martinus Canonicus. D. Isidori Legion. Norbertus. Dominicus. Thomas Aquin. Petrus Mart. Catharina Senen. Franciscus. Stigmata. Antonius Paduens. Bonauentura. Clara. Nolascus. Ordinis sanctiss. Trinitatis Magnalia. Elias. Theresia. Franciscus de Paula. Petrus Alcantara. Ioannes de Dios.

VOLVMEN VI.

X I V. *Lignum vitæ Angeli, Martyres Confessores. Fœminæ.*
Duodecim Fructus.

Michaël. Angelus Custos. Ioannes Baptista. Eius Decolatio. Stephanus. Innocentes. Laurentius. Vincentius. Sebastianus. Blasius. Christophorus. Iosephus. Ioachimus. Martinus. Nicolaus. Ildephonsus. Isidorus. Rochus. Ludouicus. Isidrus. Catharina. Lucia. Agnes. Apollonia. Vrsula. Anna. Magdalena. Omnes Diui defuncti fideles. Depositio Defuncti. Anniuersarium Defunctorum.

Euangelia de Tempore, siue sex Arbores vitales ex ripa fluminis altera.

VOLVMEN VII.

XV. *Lignum vitæ Iesu Miracula.*
Duodecim Fructus.

Transfiguratio. Nauicula. Ambulat Iesus super mare. Piscium captura. Claudi apud Templum. Cæcus Ierichuntinus. Cæcus natus. Leprosus adorant. Decem Leprosi. Paralyticus piscinæ. Paralyticus in lecto. Socrus Simonis. Diabolus mutus. Surdus & Mutus. Hydropicus Reguli Filius. Aqua in vinum. Quinque Panes. Septem panes.

VOLVMEN VIII.

XVI. *Lignum vitæ Iesu persecutiones.*
Duodecim Fructus.

A Leuitis Iesus tentatus. Signum cui contradicitur. Tentatur à Diabolo. A Pharisæis ex Adultera iudicio. Extra ciuitatem exturbatur. Eum apprehendere Iudæi intentant. Manus non lotæ. Murmur Iudæorum scenopegiæ solemni. Concilium. Iudæ murmuratio. Semel & iterum eum Iudæi lapidibus conantur impetere.

VOLVMEN IX.

XVII. *Lignum vitale Iesu Colloquia.*
Duodecim Fructus.

Colloquium cum Discipulis Ioannis. Cum Doctoribus Ierosolymæ. Cum Samaritana. Cum Iudæis apud Templum diuerberans mercatores. Cum Pharisæis apud Gazophilacium. Cum Iudæis festo mediante. Cum Philippo & turba. Cum Discipulis de triumpho Ierosolymitano. Cum Discipulis post Resurrectionem. Cum Pharisæis capere eum in sermone procurantibus. Cum Centurione. Cum Chananæa.

VOLVMEN X.

XVIII. *Lignum vitæ Iesu sermones.*
Duodecim Fructus.

Sermo de ieiunio. De Doctrina cum operibus. De Prælatorum humilitate, seu pedum ablutione. De Pœnitentia Baptismo ex ore Ioannis. De Iustitia noua legis abundantia. De duplici Domini incompossibilitate. De Dilectione inimicorum. De Correctione fraterna. De Bono Pastore. De duobus magnis mandatis. De Oratione. De oratione rursum.

VOLVMEN XI.

XIX. *Lignum vitale Iesu Prophetiæ.*
Duodecim Fructus.

Prædicit iudicij signa. Describit iudicium. Signo Ionæ suam mortem praenuntiat. Impœnitentiam Iudæorum præsignat. Mortem suam præloquitur Ierosolymam scandens. Discessum post modicum minitatur. Spiritum sanctum venturum annuntiat. Paracliti rursum praclamat aduentum. Exitium prauidet Ierosolymæ. Abominationem desolationis prænuntiat. Falsorum Prophetarum futuram præscribit irruptionem. Passionem futuram Discipulis præsentat

Volu

VOLVMEN XII.

XX. *Lignum vitale Iesu Parabolæ.*

Duodecim Fructus.

Naptiæ filij Regis. Regis debitor. Epulo. Filius. Cæna magna. Publicanus. Synapis. Semen. Vinea. Vineæ Operarij. Zizania. Incidens in latrones. Prodigus. Ouicula.

Vniuersa Theologiæ Moralis receptiores absque lite sententiæ: necnon Problematicæ Disquisitiones.

Siue quod frequentius, Doctoribus consentientibus, asserendum eligitur: & quod dissentientibus, plerumque in vtrumvis probabile apponitur.

VOLVMEN I.

XXI. *Generalia Principia.*

De Actibus humanis. De conscientia. De Peccatis. De vitiis capitalibus. De Legibus. De Priuilegiis. De Priuilegio magno Bullæ Cruciatæ. De Sacramentis in genere. De censuris in communi. De Iustitia, Iure, & contractibus generatim.

VOLVMEN II.

XXII. *Sacramenta.*

De Baptismo. De Confirmatione. De Pænitentia Virtute. De Pænitentia Sacramento. De Confessione. De Pænitentiæ Ministro. De satisfactione, & Indulgentiis.

VOLVMEN III.

XXIII. *Adhuc Sacramenta.*

De Iubilæis. De Eucharistia De Sacrificio Missæ. De Extrema-Vnctione. De Ordine.

VOLVMEN IV.

XXIV. *Matrimonij Sacramentum.*

Vbi *De sponsalibus. De Matrimonij Essentia. De consensu Recto. Clandestino. Coacto. Conditionato. De debito coniugali. De Diuortio. De impedimentis. De Dispensationibus.*

VOLVMEN V.

XXV. *Decalogi Præcepta.*

Vbi *De Religione. De Iuramento. De Voto. De Festorum obseruatione. De Homicidio. De Luxuria. De Furto. De Detractione. De Iudicio temerario.*

VOLVMEN VI.

XXVI. *Iustitia & Ius.*

Vbi *De rerum Dominio. De Restitutione. De Contractibus Gratuitis. De Contractibus Onerosis. De Contractibus Fortunæ. De contractibus Adminicularis. De quasi contractibus. De nonnullis innominatis.*

VOLVMEN VII.

XXVII. *Ecclesiæ Præcepta.*

Vbi *De Missa audienda. De Confessione annua. De Communione in Paschate. De Ieiunio. De Decimis.*

VOLVMEN VIII.

XXVIII. *Virtutes Theologicæ.*

Vbi *De Fide. De Spe. De Charitate.*

VOLVMEN IX.

XXIX. *Censuræ Ecclesiasticæ.*

Vbi *De Excommunicatione. De suspensione. De Interdicto. De Irregularitate.*

VOLVMEN X.

XXX. *Triplex status Ecclesiasticus, Regularis, Sæcularis.*

In statu Ecclesiastico dissero, *De Immunitate Templorum, & personarum sacrarum. De Beneficiis. De Pensionibus. De Simonia vitio.* In Regulari. *De Essentia. De ingressu. Nouitiatu. Professione.* Societatis quidem Iesu alumnus, *De illius instituto* nonnulla recenseo. In sæculari denique. *De iudicio forensi, siue de Iudice, Teste, Reo, &c. De Tributis. De personarum Ecclesiasticarum, Regularium, Sæcularium Officiis in particulari.*

In Vetus ac nouum Testamentum Commentarij Litterales, ac Morales quatuordecim Voluminibus Digesti. Intendi per breuem expositionem litteralem sine opinionum pugna, in totam scripturam sacram texere plurium Doctorum, præsertim meæ Societatis exprimeos medullam. Adiiciens quidem pro litteræ opportunitate, innumeros ad Mores proprio ex marte sine Patrum confirmatione (quod facillime poteram) conceptus.

VOLVMEN I.

XXXI. *Genesis, Exodus, Leuiticus, Numeri Deuteronomium.*

VOLVMEN II.

XXXII. *Iosuë, Iudices, Ruth, Reges.*

VOLVMEN III.

XXXIII. *Paralipomenon, Esdras, Tobias, Iudith, Esther.*

VOLVMEN IV.

XXXIV. *Iob. Psalmi.*

VOLVMEN V.

XXXV. *Prouerbia, Ecclesiastes. Canticum Canticorum. Sapientia, Ecclesiasticus.*

VOLVMEN VI.

XXXVI. *Prophetæ Maiores* nempè *Isaias, Ieremias, Threni.*

VOLVMEN VII.

Adhuc *Prophetæ Maiores scilicet Baruch, Ezechiel, Daniel.*

VOLVMEN VIII.

XXXVII. *Prophetæ Minores*, Videlicet *Oseas, Ioël, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias.*

charias, Malachias.

VOLVMEN IX.

XXXVIII. *Machabæi.*

VOLVMEN X.

Nouum Testamentum.

XXXIX. *Matthæus. Marcus.*

VOLVMEN XI.

XL. *Lucas. Ioannes.*

VOLVMEN XII.

XLI. *Acta Apostolorum.*

VOLVMEN XIII.

XLII. *Pauli Epistolæ. Ad Romanos. Ad Corinth. 1. & 2. ad Galatas. Ad Ephesios. Ad Philippenses. Ad Collosenses. ad Thessalonicenses 1. & 2. ad Timotheum 1. & 2. Ad Titum. Ad Philemonem. ad Hebræos.*

VOLVMEN XIV.

XLIII. *Epistolæ Catholicæ. Iacobi. Petri 1. & 2. Ioannis 1. 2. & 3. Iudæ. Apocalypsis Ioannis.*

Opera, quæ prælum nondum subiere.

I. *In Canticum Canticorum Salomonis. Siue de Maria Deipara Elogiis ex Patribus.* Rursum.

II. *In Canticum Canticorum Salomonis. Siue de Maria Deipara Conceptione immaculata, non tam confirmata argumentis; sed post Bullam Sanctiss. Alexandri VII. Panegyricis illustrata.*

Hæc duo Volumina multis retrò annis digesseram, & in lucem dari paraueram: sed affectum continui, vt Opus hoc adhuc limæ addictum esset meæ filius senectutis. Primum Volumen propediem eulgabo: Alterum illud sequetur, postquam excogitationes, quæ Conceptioni immaculatæ probationi seruiebant, eiusdem iam Panegyricis accommodo.

III. *De Paradiso.* Siue de Virtutis Pulchritudine.

IV. *De Decem Ægypti Plagis.* Siue de peccati Fœditate.

V. *Centum spirituales exhortationes.* Queis D. P. N. Ignatij Regulæ ponderantur.

VI. *In celebriora Veteris Testamenti Historiarum puncta. Ad Conciones Vespertinas.*

VII. Ex.gr. Ex Historia Adami. *Paradisus. Adami. Costa Abelis sacrificium. Prima Mors. Turris Babylonica. Incendium Sodomiticum.* Et sic de aliis Historiis. Triplici Volumine diuiduntur.

Vbi puncto Historiali breuiter enarrato, tres Moralitates Scripturæ ac Patrum confirmatæ conceptibus excitantur vni Concioni deseruientes. Et sic de reliquis.

XI. *Thesaurus Concionatorum.*

Vbi circa Euangelica, quæ tam de Tempore, quam de Sanctis Ecclesia canit, copiosam admodum specialium ex Patribus conceptuũ Moralium vim diuitiarum expono. Mox vero tres perfectas Conciones singulis Euangeliis adiicio, in quibus equidem nihil ex iis, quod in duodecim meis Sanctorum, & Temporis Voluminibus scripsi, reperietur. Hæc vero quatuor digeruntur. Et quidem vita, Deique ope comite, prælo tradentur. Igitur quadraginta tribus editis Voluminibus, alia vndecim prælo tradenda digerit.

SEPTVAGINTA NOVEM ANTILOGIA

QVÆ

IN SEPTEM HVIVSCE Voluminis Libris continentur:

SIVE

Quæ inter ſe pugnare videntur teſtimonia.

Adhuc promiſſa tueor, & teſtimonia, quæ in primo ac ſecundo Libro Paralipomenon, vno & altero Eſdræ, Libris Tobiæ, Iudith, & Eſther pugnare videntur, innuo. Aliquà interim moribus ad Concionatorum vſum documenta expono, literalem ſolutionem ſua ad loca remittens.

CAPVT I.

Antilogia, ex Libro 1. Paralipomenon, quindecim.

I. CAP. 1. 36. *Filij Eliphaz Theman: Thamna, Amalech.* At Gen. 36. 12. Thamna dicitur fuiſſe concubina Eliphaz, & Mater Amalech. Quomodo ergo Thamna vocatur filia eius, cuius aderat concubina: & ſoror eius, cuius mater erat?

II. Cap. 3. *Quatuor filij Dauid de Berſabee filia Ammiel.* At Prou. 4. 3. Salomon dicit, ſe *vnigenitum* fuiſſe *coram matre ſua.* * An in Berſabee Deipara: in Salomone Chriſtus exprimitur, qui quidem vnigenitus Matris, cuius omnes Chriſticolæ filij adoptiui vocitamur, vt ſit ille *primogenitus in multis fratribus*?]

Chriſtus vnigenitus ac primogenitus Mariæ.

III. Cap. 6. 22. *Aſir filius Core.* At ſi Num. 16. 32. *Terra aperiens os ſuum deuorauit* Core, Dathan, & Abiron *cum tabernaculis ſuis, & vniuerſa ſubſtantia,* vnde nam tunc tot Core poſteri? * O quam fœcunda impietatis ſeges, quæ vel prodit ex cinere.]

Fœcunda impietatis ſeges, quæ vel è cineribus prodit.

IV. Cap. 7. 18. *Regina peperit virum decorum.* Vir nè paritur, an infans? Quid hoc monſtri? * An *viri* pariuntur Diui illi, qui è cunabulis ſe decoros, ſeu perfectos oſtentant? Quid meus Gonzaga, & Staniſlaus ab infantia eximij Sanctitate niſi ex vtero viri?]

Meus Gonzaga, & Staniſlaus ex vtero viri.

V. Ver. 24. *Filia Ephraim Sara ædificauit Beth-Horon inferiorem, & ſuperiorem, & Ozen-Saram.* At quomodo potuit in Chananitide tres ædificare Vrbes, quæ cum parente in Ægypto habitabat. Porrò quod de Sara dicitur in præſenti 2. Paral. 8. 5. Salomoni tribuitur. * An qui laboribus in Ægypto huius ſęculi anguntur æterna tabernacula in Patria conſtruunt?]

Qui in Ægypto huius ſæculi anguntur, ſimul in cælo taberna-cula cõſtruit.

VI. Cap. 12. 36. *De Iſſachar viri eruditi ad præcipiendum, quid facere deberet Iſrael.* At hoc erat munus Leuitarum, & maximè Sacerdotum. Vt patet Cap. 26. 29. & 2. Paral. 35. 3. Quid igitur viris de Iſſachar cum Magiſtratu? An quia agricultura, cui Tribus

bus Issachar *Asinus fortis* impendebat studium, Sapientes præcepta edocent gubernandi?]

VII. Cap. 14. 14. *Non ascendas post eos, recede ab eis, & venies contrà eos.* At 2. Reg. 5. 23. dicitur. *Non ascendas contra eos, sed Gyra post tergum illorum, & venies ad eos.* Quid magis oppositum, quam illud: *Non ascendas post eos*, & *Gyra post tergum illorum?* & *Recede ab eis.* * An contra hostes spirituales carnem scilicet & mundum, ille validior ac robustior venit, qui ab illis omnino recedere satagit?]

Contra hostes spirituales carnem scilicet, &c. ille validior venit, qui ab illis fugit.

VIII. Cap. 17. 9. *Vltra non commouebitur populus Israël: nec filij iniquitatis atterent eos sicut à principio.* At quid sibi volunt tot acceptæ postea clades, ac deportationes in exilium sub sequentibus Regibus?* An electus populus tunc verè quiescit, cum commouetur dirius: tunc securiori gaudet incolumitate, cum horribilius atteritur?]

Electi tunc verè quiescunt, cum dirius atteruntur.

IX. Cap. 19. 4. *Hanon decaluauit pueros David.* At 2. Reg. 10. 4. *Rasit dimidiam partem barbæ eorum.* * An iniuria capiti infertur, cum viri barba irrisione afficitur? Ideo barbæ contumelia capitis est decaluatio.]

Viri suam barba irrisione afficitur, capiti iniuria infertur.

X. Cap. 20. 2. *Tulit David coronam Melchom auri pondo talentum, & pretiosissimas gemmas, fecitque sibinde diadema.* At Deut. 7. 25. *sculptilia* (seu ait) *igne combures, neque assumes quidquam ex eis.* Et quis gestet diadema pondo centum viginti quinque librarum Romanarum? * An non sic Regibus semper accidunt prædæ, minima pars Regali addicitur emolumento, reliquis ministri potiuntur, hac voce: Rex accepit ex redditibus aut ex munere centum viginti quinque libras auri, cum vix corona libram auri exponat?]

Ex cunctis diuitiis comparatis ex muneribus, minima pars Regibus obuenit.

XI. Cap. 21. 12. *Elige aut tribus annis famem, &c.* At 2. Reg. 24. 13. *Aut septem annis fames veniet tibi.*

XII. Ver. 25. *David dedit Ornam pro loco areæ siclos auri iustissimi ponderis sexcentos.* At 2. Reg. vlt. 24. *Emit David aream, & boues argenti siclis quinquaginta.* Diuersa admodum pretij exhibitio.

XIII. Cap. 23. 24. & 27. *Filij Leui à viginti annis & supra.* At Ver. 3. *A triginta annis & suprà* ponitur.

XIV. Ver. 26. *Nec erit officij Leuitarum, vt vltrà portent Tabernaculum, & omnia vasa eius.* At debuerunt illa inferre in Templum 2. Paral. 5. 4. & iterum sub Iosia 2. Paral. 35. 3.

XV. Ver. 29. *Sacerdotes autem super panes, & simile sacrificium, & lagana azyma &c.* At hæc omnia etiam simplices *Leuitæ* parabant. Sed Sacerdotum erat, iam parata immolare Deo in altari, vt patet passim in Leuitico.

CAP. II.

Antilogia, ex libro secundo Paralipomenon, viginti duo.

I. Cap. 2. 2. *Præpositos* operariorum Templi *tria millia sexcentos.* At 3. Reg. 5. 16. solum dicuntur fuisse *tria millia sexcenti.*

II. Cap. 4. 13. *Malogranata quadringenta* At Cap. 3. 16. non nisi *Centum Malogranata* ponuntur. Et 3. Reg. 7. 20. *Malogranatorum ducenti ordines.* Vndenam tanta varietas?

III. Cap. 5. 9. *Vectium capita parebant ante Oraculum.* Et 3. Reg. 8. 8. *Cum vectium summitates apparerent foris Sanctuarium.* At murus, & velum intereiecta inter sanctum, & sanctum Sanctorum impediebant, ne possent vectes Arcæ videri.

IV. Vers. 10. *Nihil erat aliud in Arca, nisi duæ tabulæ, &c.* At qui Hebr. 9. 4. dicitur, in Arca fuisse etiam, *vrna aurea habens manna, & virga Aaronis, quæ fronduerat.*

V. Ver. 11. *Nec adhuc in tempore.* Encœniorum, *vices & ordo inter Sacerdotes diuisus erat.* Attamen Cap. 7. 6 dicitur, *Sacerdotes stabant.* (hoc tempore Encœniorum) *in officijs suis.* Ergo iam vices & ordo diuisus erat.

VI. Cap. 8. 2. *Ciuitates: quas Hiram dederat Salomoni.* At 3. Reg. 9. 11. & 13. non Hiram Salomoni, sed *Salomon dedit Hiramo viginti ciuitates.* Quomodo ergo Hiram dicitur Salomoni dedisse? * An munificentia Regia tunc potius accipit, cum benemeritis munera præstat?

Rex tunc accepit, cum bene meritis munera præstat.

VII. Ver. 11. *Misit Hiram naues Salomoni in Asiongaber.* At Asiongaber est ad oram maris Rubri. Quonammodo ergo deueherentur eò naues è portu Tyrio, qui est ad *mare Mediterraneum?*

VIII. Cap. 9. 16. *Trecenta scuta aurea trecentorum aureorum, quibus tegebantur singula scuta, posuit Rex in armamentario, quod erat consitum nemore.* At 3. Reg. 10. 17. Pro *scutis* habes *peltas*: pro *tre-*

centũ aureũ habes *trecentas minas auri*: pro *armamentario*, & *nemore* habes *domum saltus Libani*.

I X. Ver. 21. *Naues Regis ibant in Tharsis, & deferebant inde aurum, & argentum, & ebur*. At (vt colligitur Actor. 21. 39.) Cilicia in qua Tarsus non est ferax *auri, argenti*, vel *eboris*. * An ad Templi obsequium cuncta diffluere diuitiis videntur? Ne manum contra has pauperiei prætextu, ille ipse seruiendi Templo affectus terram sterilem tuam auri, argentique feracem efficiet.]

Ad Templi obsequium vel ipsa vilis pauperies est auri argentique ferax.

X. Cap. 10. 4. *Pater tuus durissimo iugo*. Vtique tributi, *nos pressit*. At cap. 9. præcedenti, 20. dicitur, *Argentum in diebus illis pro nihilo reputabatur*. Et Ver. 27. *Tantam copiam argenti prabuit* Salomon, *quasi lapidum*. * Vndenam in tanta argenti redundantia tributorum exactio? An tributa excitabat non exigentia R gis, sed ministrorum quæ nunquam satiatur auaritia?]

Tributa excitat non exigentia Regis sed ministrorum auaritia.

X I. Cap. 12. 14. *Non praparauit Roboam cor suum, vt quæreret Dominum*. At Ver. 6. & 7. dictum, tam *Regem* quam *Principes consternatos esse, & humiliatos*: ac proinde *non stillauit amplius* super eos *furor Domini*. Quomodo ergo cor Roboami non erat, ad requirendum Dominum, præparatum?

X I I. Cap. 14. 2. *Rex Asa subuertit excelsa*. At cap. 15. 17. *Excelsa derelicta sunt*. Et 3. Reg. 15. 14. *Excelsa non abstulit* Asa. Quomodo igitur abstulit, & non abstulit?

X I I I. Cap. 15. 17. *Cor Asa erat perfectum cum Domino*. Cur ergo tam grauiter reprehenditur ab Hanani Propheta, Cap. 16. 17.? Et non peccauit compingendo *Prophetam in neruum, & plurimos de Populo* citrà causam iustam *occidendo*, Vers. 10.? *Nec* infirmitate sua Dominum requisiuit? Vndenam igitur illa cordis perfectio?

X I V. Vers. 19. *Bellum non fuit vsque ad trigesimum quintum annum Regni Asa*. Iam antè Zara Æthyops Cap. 14. 9. cæsus fuit ab Asa. *Decies centena millia*.

X V. 16. 1. *Anno trigesimo sexto Regni Asa, ascendit Baasa Rex Israël in Iudam*. At 3. Reg. 16. 6. & 8. Baasa Rex Israël decennio ante, puta vigesimo sexto anno Asa Regis Iuda, è viuis excesserat. Quonammodo igitur anno illo in Iudam ascendit?

XVI. Cap. 21. 12. *Allata sunt* Ioramo Regi *litera ab Elia Propheta*. At Elias à nouennio ex hominibus arreptus fuerat igneo curru. 4. Reg. 2. 11. An ex paradiso Propheta literas immisit?

X V I I. Cap. 22. 2. *Quadraginta duorum annorum erat Ochozias, cum regnare cœpisset*. Ergo biennio senior fuit patre suo, qui cum moreretur quadraginta solum annos annumerabat. Cap. 21. 20.

X V I I I. Cap. 26. 22. *Reliqua sermonum Oziæ priorum, & nouissimorum scripsit Isaias filius Amos, Propheta*. At Isaïas vix vix semel meminit Oziæ, rerumve ab illlo gestarum.

X I X. Cap. 34. 3. *Duodecimo anno mandauit* Iosias *Iudam & Ierusalem*. At Vers. 8. dicitur, id perfectum *anno octauo decimo*.

X X. Vers. 28. *Infereris in sepulchrum tuum in pace*. At Cap. 35. 22. *Perrexit Iosias vt contra*. Nechao Regem Ægypti *dimicaret in campo Mageddo*, vbi *vulneratus à sagittariis*, & *Ierosolymam* delatus, *ex vulnere mortuus est*. * Vbinam illa pax promissa. An iustus *in pace* occumbit, cum tribulationibus agitatus interit?]

Iustus in pace occũbit cum tribulationibus agitatus interit.

X X I. Cap. 35. 3. *Leuitis locutus est: Ponite Arcam in Sanctuario Templi, nequaquam enim eam vltra portabitis*. Vbi ergo fuerat hucvsque Arca? Et an licuit Leuitis Arcam contingere: vel sanctuarium ingredi? Et iam pridem 1. Paral. 23. 26. dixerat Dauid, *Non erat officij Leuitarum, vt vltrà portent Tabernaculum, & omnia vasa eius*.

X X I I. Cap. 36. 9. *Octo annorum erat Ioachim cum regnare cœpisset*. At 4. Reg. 24. 8. *Decem & octo annorum erat, &c.*

CAP. III.

Antilogia, ex Libro primo Esdræ vndecim.

I. CAp. 1. 8. *Sassabasar Princeps Iuda*. At ex cap. 2. 2. tunc temporis Princeps Iuda erat *Zorobabel*.

I I. Cap. 2. 6. *Filij Phabath Moab filiorum Iosue: Ioab duo millia octingenti duodecim*. At posteri Iosuë & Ioab non fuêre Moabitæ.

III. Vers. 55. *Filij seruorum Salomonis omnes Nathinai*. At cap. 8. 20. Non Salomon, sed Dauid dicitur dedisse *Nathinaeos ad ministeria Leuitarum*. Et iam olim dati erant à Iosuë. Iosue 9. 27. * An id velut de nouo gessisse dicitur Princeps, qui prædecessorũ confirmat imperia? Tam agnatum nouo Principi, aut Magi

Iddemnuc genit princeps, qui prædecessoris confirmat imperia.

Magistratui antecessoris leges immutare.]

IV. Vers. 63. *Athersatha, hic est Nehemias*. At 2. Esd. 1. vlt. *Nehemias* erat *Regis pincerna* Artaxerxis, qui degebat in Persidε.

V. Cap. 3. 11. *Omnis populus* laudabat *Dominum, eo, quod fundatum esset Templum Domini*. At Vers. 12. plurimi dicuntur fleuisse voce magna. Et cap. 4. 2. *cæperunt* demum *ædificare Templum Dei*. Quomodo ergo gratias exhibent voces, quod Templum Domini esset fundatum?*An perfectum iam esse putabant, quod pius ac diligens gerere inchoabat affectus?]

Quasi perfectum putat, quod pius ac diligens incipit affectus.

VI. Cap 4. 22. *Asor Haddam Rex Assur adduxit nos huc* in Samariam. At 4. Reg. 17. 24. id ascribitur. *Salmanassari* auo *Assar Hadonis*.

VII. Vers. 6. *In Regno Assueri*. Et Vers. 7. *In diebus Artaxerxis*. At imperabat tunc Cambyses filius Cyri.

VIII. Cap. 5. 1. *Zacharias filius Addo*. At ex Zach. c. 1. constat *Addonem*. fuisse auum *Zachariæ*. Qui ergo Zacharias sui aui filius vocitatur? * An quia auus ex dilectionis erga nepotem præstantia potuisse se patres ostentant?]

Auus potius est pater ex affectus præstantia.

IX. Cap. 6. 3. *Latitudinem cubitorum sexaginta*. At ex 3. Reg. 6. 2. Templum non habebat in latitudine nisi viginti cubitos. Vnde nam quadraginta cubiti superadditi?

X. Vers. 5. *Vasa, quæ tulerat Nabuchodonosor, posita sunt in Templo Dei*. At Templum nec dum erat constructum, vt hic dicitur. *An meritò Templum est appellandum quicumque locus esset diuino cultui expositus?

Templum existima, quemcumque Dei cultui dicatum locum videris.

XI. Vers. 15. *Compleuerunt domum* Dei die tertio *mensis Adar anni sexti Darij Regis*. At Vers. 14. proximo dicitur protensa fabrica vsque ad Artaxerxem. * An quia nunquam Templi fabricam debemus putare esse perfectam: semper eius ornatui noua sunt opera excogitanda?

Fabrica Templorum semper addere debemus nouos ornatus.

CAPVT IV.

Antilogia, ex Libro secundo Esdræ, quatuor.

I. CAp. 2. 3. *Ciuitas* Ierusalem *deserta est*. At iam à sexto anno Darij Regis completum erat Templũ. 1. Esdr. 6. 15. Vtique & bona pars Vrbis instaurata. Cur ergo deserta esse dicitur. * An quia eas Vrbes omnino desertas putamus, quas opulentiores ciuibusq; abundantiores agnouimus?]

En oppida omnino deserta putamus, quæ ciuibus abundantiora agnouimus.

II. Cap. 12. 27. *In dedicatione muri Ierusalem*. At non solius muri, sed & totius Ciuitatis instauratæ dedicatio celebrabatur. Hæc est enim dedicatio illa ex qua desumendum initium 70. hebdomadum Daniëlis cap. 9. 25. Cur ergo solius muri mentio agitur? An quia vigente muro tota ciuitas subsistens obijcitur? Murus quasi tota Ciuitas est.]

Murum quasi tota est Ciuitas.

III. *Omnis Israël, &c. sanctificabant Leuitas, & Leuitæ sanctificabant filios Aaron*. At minor non sactificat maiorẽ.

IV. Cap. 13. 5. *Eliasib fecit sibi gazophylacium grande*. At Vers. 7, dicitur *Fecit ei* (Tobiæ proximo) *thesaurum in vestibulis domus Dei*. Si Tobiæ feci gazophylacium, quomodo sibi? * An quod proximo accommodas, tibi ipsi paras?]

Quod das proximo, tibi ipsi paras.

CAPVT V.

Antilogia, ex Libro Tobiæ, quinque.

I. CAp. 2. 15. *Beato Iob insultabant Reges*. At Iob 2. 11. tres amici Iob non insultandi, sed consolandi causa aduenerant. *An non durior insultatio, quæ seu ab amicis geritur, aut quæ amicitiæ nomine assolet inferri?]

Dirior insultatio, quæ amicitiæ nomine infertur.

II. Cap. 4. 11. *Eleemosyna ab omni peccato, & à morte liberat, & non patitur, animam ire in tenebras*. At 1. Cor. 13. 3. fatur Apostolus, Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.

III. Vers. 18. *Panem tuum, & vinum tuum super sepulturam iusti constitue*. Quorsum? An vt edat mortuus? Eccli. 30. 18. *Bona abscondita in ore clauso, quasi appositiones epularum circumposita sepulchro*. * An animæ in purgatorio constitutæ eleemosyna sepulchro apposita victitant? Quis dubitet. Nam cum bona tua absconduntur in ore pauperis, quod ex fame clausum erat, animæ fidelium epulantur.]

Animæ in purgatorio victitant eleemosynis fidelium.

IV. Cap. 9. 3. *Obsecro te* (inquit iunior Tobias Raphaëli) *vt vadas in Rages Ciuitatem Medorum*. At Cap. 3. 7. dicitur Sara (cui iam aderat Tobias) habitasse in Rages Ciuitate Medorum.

Et Tobias cum Raphaële cap. 6. 6. iam eò deuenerat. Vt quid ergo rursus eodem immittatur?

V. Cap. 13. 12. *Readificet inde tabernaculũ suum.* (Cap. 14. 7. *domum Dei, qua incensa est.*) *& reuocet ad te omnes captiuos.* At tempore Tobiæ nec dum erat Templum exustum Ierosolymitanum, neque incolæ eius per Nabuchodonosorem abducti in Babyloniam. * An prudens Tobias ex peccatis ingrati populi & Templi incendium & Vrbis ciuium ærumnas? Maximo quidèm peccatorum supplicio Templa diruuntur, vt sine præsidio ciues depereant.]

Ex ingratitudine peccatorum Templorum destructio, ciuium captiuitas.

CAPVT VI.

Antilogia, ex Libro Iudith, decem.

I. CAp. 1. 1. *Arphaxad*, seu Arbaces *Rex Medorum ædificauit Ecbatanis ciuitatem.* At Arbaces coæuus Phul-Bel-Ocho plusquam nonaginta annis mortuus est ante Iuditham, & Ecbatana fuit ante Arbacem ferè 1300. annis.

II. Vers. 5. *Nabuchodonosor Rex Assyriorum, qui regnabat in Niniue.* At Nabuchodonosor non Assyrius, sed Chaldæus erat, & in Babylonia dominabatur. 4. Reg. 24. 1.

I.I. Cap. 3. 14. *Pertransiens Syriam, venit ad Idumæos in terram Gabaa.* At Gabaa est in Tribu Beniamin procul ab Idumæa 1. Reg. 11. & Idumæa procul à Syria.

I V. Cap. 4. 5. *Sacerdos Eliachim scripsit, vt obtinerent ascensus montium.* & Vers. 11. dicitur. *Circuiuit omnem Israël.* At non Pontificis, sed Regis, & stratégi hoc munus est. * An Sacerdoti Eliachimo tribuitur, quod Rex aut Regalis Minister iusserat, qui recta belli, aut pacis administratio precibus ab Ecclesiasticis profusis nititur? Dum Rex dimicat, oret Ecclesia.]

Recta belli aut pacis administratio Ecclesiæ oratione nititur.

V. Cap. 5. 23. *Nuper reuersi ad Deum ex dispersione, qua dispersi fuerant, adunati sunt, & iterum possident Ierusalem.* At Ierosolyma nondum Iudæis erepta fuerat, vt constat ex cap. 4. 2. Quomodo ergo iterum possident Vrbem, cuius possessione priuati nondum fuerant? *An typum gerunt Dei Ciuitatis ciuium, id est, Religiosorum, qui vtuntur huius sæculi bonis quasi non possidentes. Hi vero iterum sæcularia bona possident, si quandò terrenis commodis, queis renunciarant, afficiuntur. Vtantur itaque Religiosi hoc mundo (vti ait Apostolus) *quasi non vtantur.*]

Religiosi vtuntur hoc mundo, quasi non vterentur.

V I. Cap. 7. 2. *Equites viginti duo millia*, annumerantur. At Cap. 2. 7. *Equitum sagittariorum duodecim millia* recensebantur. Quam breui quantus imminutus exercitus vel ante concertationis discrimina.* An exercitibus agnatum per singula momenta imminui? Ita plane ex militum haud vltroneè ad certamina perlatorum fuga.]

Agnatum exercitibus vel sine conflictu per singula momenta imminui ex militum fuga.

VII. Cap. 8. 1. *Iudith filia Merari*, nepotis Patriarchæ *Simeon filij Ruben.* At Simeon non filius, sed frater Rubeni fuit. Gen. 29. 32. & 33. Quonammodo igitur Simeun filius fratris sui appellatur? *An quia fratres ea sese prosequi dilectione debent, qua pater ac filius intime colligantur?

Fratres ea sese dilectione prosequi debent, qua pater ac filius colligantur.

VIII. Cap. 9. 2. *Deus patris mei Simeon, qui dedisti illi gladium in defensionem.* At Patriarcha Iacob vltionem hanc à Simeone patratam grauiter admodum reprehendit, & punit Gen. 34. 30. & Cap. 49. 5. 6. 7. * An quia Deus gladiũ dat *ad defensionem*, Simeon autem ad vltionem accepit, eoque vsus est, non ad vulnera inferenda ibi retuudenda, sed hostes contra fidem habitam vulnerandos? Gladium à Deo accipimus in defensionem nostri, minimè in vltionem.]

Gladium à Deo accipimus in defensionem, non in vltionem.

IX. Cap. 9. 17. *Exaudi me de tua misericordia præsumentem.* Simile Cap. 6. 15. At *præsumere de misericordia Dei.* peccatum est contra Spiritum sanctum.

X. Cap. 11. 6. *Indicatum est omni sæculo, quoniam tu* Holophernes *solus bonus es in omni Regno* Nabuchodonosoris. At Mar. 10. 18. Christus ait, *Nemo bonus nisi vnus Deus.*

CAPVT VII.

Antilogia, ex Libro Esther, duodecim.

I. CAp. 3. 1. *Aman de stirpe Agag.* Ergo Amalecites. 1. Reg 15. 8. At Esth. 16. 19. dicitur esse *Macedo.*

II. Cap. 4. 11. *Si quis atrium interius intrauerit, absque vlla cunctatione statim interficitur.* At Cap 6. 4. *Aman interius atrium intrauit* impunè. * An cõmunis lex amicum Regis, seu secundum

Amicum Regis lex communis non comprehendit?

dum à Rege non comprehendit? *Et erit, qui asserat Regis Matrem communem legem circa peccatum originis comprehendisse? Absit omninò.

An matrem Regis cælestis comprehendat labis originalis lex?

III. Cap. 5. 2. *Cum Rex vidisset Esther Reginam placuit oculis eius.* At Cap. 15. 9. *Rex*, visa Esthere, *terribilis aspectu, & ardentibus oculis furorem pectoris indicabat.* Vndenam terribilitas oculis, queis pulchritudo placuit? * An viri oculi tunc terribiles & immanes fœminæ, cum eius eis placet pulchritudo, quia illicò eius castitati insidiæ præparantur? Nunquam vir magis terribilis fœminæ, quam cum ipsa plus illi apparet amabilis.]

Nunquam vir magis terribilis fœminæ, quam cum ipsa ei plus apparet amabilis.

IV. Cap. 6. 3. *Nihil omnino mercedis accepit* Mardochæus. At Cap. 12. 5. dicitur. *Præcepit Rex.* Mardochæo, *vt in aula palatij moraretur, datis ei pro delatione muneribus.* Si dantur ei pro delatione munera, in aula moratur, quonam modo verificatur illud *Nihil omninò accepit?* * An quia in aula morari, & terrenis donari bonis, nihil omninò est? Tanta est bonorum visibiliũ inanitas.]

In aula morari, & bonis donari terrenis, nihil omnino est.

V. Cap. 8. 5. *Obsecro te Aman, literæ quibus* Iudæos *in cunctis Regis Prouinciis perire præceperat corrigantur.* At cap. 3. 12. dicitur non fuisse literas *nomine Amanis*, sed *Regis* missas & Vers. 15. vocatur *Regis Imperium.* * An non plerumque Regis vocitatur imperium, quidquid primariis Ministris placet. O quot iniuriæ inferuntur Regis ex nomine, quarum Rex nec nomina exaudiuit!]

Multæ inferuntur iniuriæ ex Regis nomine, quarum nec nomina Rex exaudiuit.

VI. Cap. 9. 13. & 14. *Decem filij Aman in patibulis suspensi sunt decima quarta die duodecimi mensis.* At Cap. 16. 18. literis Regiis ante nonem menses datis (Cap. 8. 9.) inseritur, *Amanem & omnem cognationem eius ante portam Susan pendere in patibulis.* * An non in patibulo pendet illico, cum ei sententia indicitur capitalis?]

Reus illicò pendet in patibulo, cum ei sententia capitalis indicitur.

VII. Cap. 12. 2. Mardochæus insidias eunuchorum *nuntiauit Regi.* At Cap. 2. 22. *Nuntiauit Reginæ Esther, & illa Regi.* * An quod tuo ex nomine geritur, te gessisse putaris?]

Tu geris, quod alij tuo gerunt ex nomine.

VIII. Vers. 6. *Aman voluit nocere Mardochæo pro duobus eunuchis Regis, qui fuerant interfecti.* At Cap. 3. 5. id tribuitur negatæ Amano genuflexioni. * An ad adorationem, quam sibi Principes expetunt exhiberi pertinet, nihil ab inferioribus geri, quod ipsorum placito contraire videatur?]

Ad adorationem, quã sibi Principes exhiberi expetunt, pertinet, vt nihil ab inferioribus geratur contra eorum placitum.

IX. Cap. 13. 6. *Deleantur quarta decima die.* At Cap. 3. 13. dicitur, *Vt delerent decimo tertio die.* Quomodo die tertio delendi essent ex Regio præscripto, si Regio præscripto iubentur die decimo quarto interimi?

X. Cap. 15. 4. *Deposuit vestimenta ornatus sui.* At Cap. 5. 1. *Induta est Regalibus vestimentis.* Quomodo induitur Esther Regiis vestimentis si Regia vestimenta deponit? * An indumentis vanitatis vti, vera est denudatio?]

Vestimentis vanitatis vti, vera est denudatio.

XI. Cap. 15. 13. *Non pro te, sed pro omnibus hæc lex constituta est.* Si pro omnibus, quomodo non etiam pro ipsa? * An quia personæ Regiæ cum reliquis hominibus numerum non constituunt? Certe Reges quasi in cœtu *hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur.*]

Reges quasi in hominum numero non sunt.

XII. Cap. 16. 14. *Vt Regnum Persarum transferret in Macedonas.* At Macedones non nisi 150. post annis videntur clarere cœpisse sub Philippo scilicet Alexandri magni parente.

FACVLTAS

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS Prouinciæ Castellanæ Societatis IESV.

PETRVS Pimentel in Prouincia Castellana Societatis IESV Prouincialis, potestate mihi facta à Reuerendo admodum Patre nostro GOSVINO NICHEL Præposito Generali, facultatem facio vt *Commentaria in totum Vetus, ac Nouum Testamentum* (exceptis sapientialium libris) *Auctore* P. ANTONIO DE ESCOBAR ET MENDOZA Theologo eiusdem Societatis, grauium, Doctorúmque hominum iudicio approbata, typis mandentur. In quorum fidem has literas manu nostra subscriptas, nostróque sigillo munitas dedimus, Vallisoleti die 1. Octobris anno 1653.

PETRVS PIMENTEL.

APPROBATIO.

REuerendi Patris ANTONII DE ESCOBAR ET MENDOZA Societatis IESV; *Commentarios Literales & Morales in Sacram Scripturam* nos infrascripti ex eadem Societate Theologi legimus, & vtiles, atque luce dignos iudicauimus. Lugduni 8. Martij anno 1667.

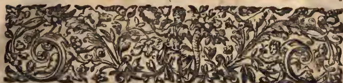
IOSEPH GIBALINVS.

LAVRENTIVS GRANNON.

PRIVILEGIVM.

EGo IOANNES PLATIERE Societatis IESV in Prouincia Lugdunensi, Præpositus Prouincialis, Opus, quod inscribitur ANTONII DE ESCOBAR ET MENDOZA Societatis IESV Theologi Commentarij Literales & Morales in I. & II. Libr. Paralipomenon, in primum & secundum Esdræ, in Tobiam, in Iudith, in Esther, in Iob, in Psalmos, in Prouerbia, Ecclesiasten, Canticum Canticorum, Sapientiam, Ecclesiasticum, Maiores & Minores Prophetas, in primum & secundum Machabæorum, in Euangelia, in Acta Apostolorum, in Epistolas Pauli, in Epistolas Catholicas & Ioannis Apocalypsin, eiusdem Societatis grauium Doctorum iudicio approbatum, iuxta Priuilegium eidem Societati à Regibus Christianissimis HENRICO III. 10. Maij 1583. HENRICO IV. 20. Decembris 1606. LVDOVICO XIII. 14. Februarij 1611. & LVDOVICO XIV. nunc regnante 23. Decembris 1650. concessum; quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab eiusdem Societatis hominibus compositos, absque Superiorum permissione imprimant. Permitto PHILIPPO BORDE, ET LAVRENTIO ARNAVD, Bibliopolis Lugdunensibus, vt ad decem proximos annos excudere ac liberè diuendere possint. Datum Lugduni 10. Martij 1667.

IOANNES PLATIERE.

ANTONII

DE ESCOBAR ET MENDOZA,

SOC. IESV THEOLOGI,

Ad Vetus & Nouum Testamentum Literales, ac Morales Commentarij.

LIBER PRIMVS.

Commentarij Literales, & Morales in primum Paralipómenon.

PROLVSIO.

Redit Regum Historia, siue *Liber Dierum*, quo gesta Principum Israëlitarum, ac Iudæorum vberiùs enodantur: & recurrit simul mihi ad Deiparam Dominam respectus. Per eam enim Reges illi Christi progenitores Imperio potiuntur. *Per me* (inquit ipsa Prou. 8. 15.) *Reges regnant, & legum conditores iusta decernunt: per me Principes imperant.* Vtinam omnes illi Reges Deiparentis futuræ præscripta, quæ iam quidem eorum titillabat in sanguine exequerentur. Certè qui, *quod bonum erat in conspectu Domini*, gessére, accepérunt de Virgine filia. Quæ (auctore Augustino ser. de Nat. Mar.) *facta est norma Principum, iustitia Regum.* Non possent à iustitia illi Reges abire, si, instar Dauidis, Mariæ in eorum lumbis existentis velut fulgurans iam spectarent exemplum.

CAPVT PRIMVM.

Genealogia ab Adamo vsque ad Abrahamum, Abrahamique posteros maximè Idumæos retexitur; quorum Reges ac Duces recensentur.

1. ADAM, Seth, Enos, Gainan, Malaleel, Iared. 2. Henoch, Mathusale, Lamech. 3. Noë, Sem, Cham, & Iapheth. 4. Filij Iapheth: Gomer, & Magog, & Madat, & Iauan, Thubal, Moloch, Thiras. 5. Porro filij Gomer: Ascenez, & Riphath, & Thogorma. 6. Filij autem Iauan: Elisá & Tharsis, Cethim & Dodánim. 7. Filij Chám: Chus, & Mesraim, & Phut, & Chanaan. 8. Filij autem Chus: Saba, & Heuila, Sabatha, Regma, & Sabathacha. 9. Porrò filij Regma: Saba, & Dadan. 10. Chus autem

genuit Nemrod: iste cœpit esse potens in terra. 11. Mesraim verò genuit Ludim,
& Anamim, & Laabim, & Nephthum, 12. Phetrusim quoque & Cassuim: de qui-
bus egressi sunt Philisthiim, & Caphtorim. 13. Chanaan verò genuit Sidonem pri-
mogenitum suum, Hetæum quoque, 14. & Iebusæum, & Amorrhæum & Ger-
gesæum, 15. Heuæúmque & Aracæum & Cinæum. 16. Aradæum quoque, & Sa-
maræum, & Hamathæum. 17. Filij Sem: Ælam, & Assur, & Arphaxad, & Lud, &
Aram, & Hus, & Hul, & Gether, & Moloch. 18. Arphaxad autem genuit Sale, qui
& ipse genuit Heber. 19. Porrò ex Heber nati sunt duo filij, nomen vni Phaleg, quia
in diebus eius diuisa est terra; & nomen fratris eius Iectan. 20. Iectan autem ge-
nuit Elmodad, & Saleph, & Asarmoth, & Iare. 21. Adoram quoque: & Huzal, &
Decla, 22. Hebal etiam, & Abimaël, & Saba, necnon, 23. & Ophir, & Heuila,
& Iobab. omnes isti filij Iectan: 24. Sem, Arphaxad, Sale, 25. Heber, Phaleg,
Ragau, 26. Serug, Nachor, Thare, 27. Abram, iste est Abraham. 28. Filij autem
Abraham, Isaac & Ismaël. 29. Et hæ generationes eorum. Primogenitus Ismaë-
lis, Nabaioth, & Cedar, & Adbeel, & Mabsam, 30. & Masma, & Duma, Massa,
Hadad, & Thema, 31. Ietur, Naphis, Cedma. hi sunt filij Ismaëlis. 32. Filij au-
tem Cethuræ concubinæ Abraham, quos genuit: Zamram, Iecsan, Madan, Madian,
Iesboc & Sue. Porrò filij Iecsan: Saba, & Dadan. filij autem Dadan: Assurim, &
Latussim & Laomim. 33. Filij autem Madian: Epha, & Epher, & Henoch, &
Abida, & Eldaa. omnes hi, filij Cethuræ. 34. Genuit autem Abraham Isaac, cu-
ius fuerunt filij, Esau & Israel. 35. Filij Esau: Eliphaz, Rahuel, Iehus, Ihelom,
& Core. 36. Filij Eliphaz: Theman, Omar, Sephi, Gathan, Cenez, Thamna,
Amalec. 37. Filij Rahuel: Nahath, Zara, Samma, Meza. 38. Filij Seir: Lotan,
Sobal, Sebeon, Ana, Dison, Eser, Disan. 39. Filij Lotan: Hori, Homam. Soror autem
Lotan fuit Thanna. 40. Filij Sobal: Alian, & Manahath, & Ebal, Sephi, & Onam.
Filij Sebeon: Aia & Ana. Filij Ana: Dison. 41. Filij Dison: Hamram, & Eseban, & Ie-
thran, & Charan. 42. Filij Eser: Balaan, & Zauan, & Iacan. Filij Disan: Hus & Aran.
43. Isti sunt reges, qui imperauerunt in Terra Edom, antequàm esset rex super
filios Israël: Bale filius Beor: & nomen ciuitatis eius, Denaba. 44. Mortuus est au-
tem Bale & regnauit pro eo Iobab filius Zare de Bosra. 45. Cúmque & Iobab
fuisset mortuus, regnauit pro eo Husam de Terra Themanorum. 46. Obiit
quoque & Husam, & regnauit pro eo Adad filius Badad, qui percussit Madian
in Terra Moab: & nomen ciuitatis eius Auith. 47. Cúmque & Adad fuisset mor-
tuus, regnauit pro eo Semla de Masreca. 48. Sed & Semla mortuus est, & regna-
uit pro eo Saul de Rohoboth, quæ iuxta amnem sita est. 49. Mortuo quoque
Saul, regnauit pro eo Balanan filius Achobor. 50. Sed & hic mortuus est, &
regnauit pro eo Adad: cuius vrbis nomen fuit Phau, & appellata est vxor eius
Meetabel filia Matred filiæ Mezaab. 51. Adad autem mortuo, duces pro regi-
bus in Edom esse cœperunt: dux Thamna, dux Alua, dux Ietheth, 52. dux Oo-
libama, dux Ela, dux Phinon, 53. dux Cenez, dux Theman, dux Mabsar, 54. dux
Magdiel, dux Hiram. hi duces Edom.

COMMENTARII.

I. Genealogia ab Adamo vsque ad Noë. VERS. 1. 2. 3. DAMVS tori condito ornatóque mundo humani generis Princeps à Deo fuit præpositus, & in amœnissimis hortis diuina manu consitis, vbi vitalis poma arboris suppeterent, collocatus. Cæterùm huic Euam sociam, & adiutricem datam fuisse constat, ruinæque causam extitisse. Adamus quippe diuinam neglexit legem, non tam vetiti Pomi specie, quam illecebra inductus vxoris. Ergò vnà cum noxæ socia beatis hortis in perpetuum expulsus, morti, cæterísque miseriis, quæ mortalem conditionem comitantur obiicitur, repentè ex beato miser; & auctor hominum generis ruens, secum in eundem casum omnem traxit posteritatem. Exiîj initio Adamus Caimum, ac Abelem genuit, quorum ille agricola, hic pastor fuit. Sed citò domesticum malum interuenit inuidia. Abelis sacrificia Deus, igni de cœlo emisso, probauit, Caimi non item. Itáque homo inuidus fratrem interfecit. Ob eam cædem parêtes diù fuerunt in luctu, ipse parricidij conscientiâ profugus errauit. Et tamen homo demens Vrbem cōdidit, eius posteri musicam, ferrariam, aliásque artes, vel ad vitæ commoditatem, vel ad delectationē inuenére. Ne autem Abele occiso sine liberis pia deesset Adamo progenies, ei natus est *Seth*, qui genuit *Enos*. Hic progenuit *Cainan*, huius filius fuit *Malaleel*, pater quidem *Iared*, qui genuit *Enoch*. Hic Sethi trinepos anno post mundū conditum propè millesimo ob summam Dei familiaritatem diuinitùs è hominum cœtu, ac oculis ereptus. Reliquit hic filiū *Mathusale*, qui extitit *Lamech* pater. At Mathusales cum annos

ferè

ferè mille vixisset, nihilo faciliorem quam cæteri, expertus est mortem. Mortales autem pulueris sui obliti, vitæ longitudine abuti cœperunt. Sethi gens connubiis cum Laimi gente iunctis, Gigantes progenuit. Et in externos lapsa mores, omnia pudoris atque officij repagula perfregit. Itaque Lamech genuit *Noe*, & anno post mundum conditum 1656. flagrans vbique libido perpetuis quadraginta dierum imbribus, terrarúmque omnium eluuione restinguitur. Animantium nihil vspiam reliquum fit præter id, quod Noës vir bonus Dei monitu in arca, seu naui quadam ingenti reseruarat ad sobolem. Sub eluuionem vis, & vita hominum est imminuta. Ad subsidium imbecillitatis carnes concessæ. Vinum quoque à Noë inuentum haustum vberius ne ipsi quidem pepercit auctori. * Vt inuentor vini etiam esset ebrietatis inuentor: & noscerent inuentores rerum cum re inuenta eius incommoda pariter ab eis inueniri.] Genuerat Noë: *Sem, Cham*, & *Iapheth*. Ebrium verò, ac nudatum patrem Chamus ludibrio habere, aliis demonstrare cœpit: at Semus, & Iaphethus auersi, iniecto pallio, contegunt. Ergo patet re posteà cognita Chami progeniem execratus cæteris liberis benè precatur. A tribus hisce Noë filiis gentes omnes toto terrarum Orbe paulatim sunt propagatæ.

Inuentor rei alicuius simul eius inuenit incommoda.

2. *Vers. 4.5.6.7.*] Porrò Iapheth septem genuit filios, *Gomer, Magog, Madai, Iauan, Thubal, Mosoch*, & *Thiras* Ex primogenito Gomer prognati fuére *Comari* siue *Limbri*, qui nunc Dani, & Holsatij dicuntur. A Magog *Getæ* & *Massagetæ*. A Madai *Medi*. A Iauan *Iones*, ac reliqui Græci. A Thubal *Ibéri*, seu *Tibéri*, qui in Asia sunt iuxta Pontum Euxinum: ex quibus orti & Colonia traducta propagati sunt Ibéri Europæi, seu Hispani. Ex Mosoch sunt *Mosci*. Ex Thiras *Thraces*. Verùm filij Gomer Iaphet primogeniti fuére: *Ascenez, Riphath, & Thogorma*. Ex Ascenez orti sunt *Ascanij* seu *Tuiscones*, id est, Germani. Ex Riphath *Riphæi*, & *Paphlagones*. Ex Thogorma *Phriges*, seu *Turcæ*. Filij autem Iauan: *Elisa, Tharsis, Cethim*, & *Dodanim*. Ex Elisa processére *Æoles*. Ex Tharsis *Cilices*, & etiamnum Ciciliæ Metropolis *Tharsus* vocatur. Ex Cethim, Cyprij, & Cretenses. Ex Dodanim, Dodonæi in Chaonia regione Epiri, vbi olim Iouis Dodonæi oraculum fuit, omnium apud Græcos vetustissimum. Sed fortè legendum *Rodanim*, à quo Rhodij processerint. Sic vertunt LXX.

De filiis Iapheth.

3. *Vers. 8.9.10.11.12.13.14.15.16.*] Filij Chami extitére *Chus, Mesraim, Phut*, & *Chanaam*. Ex Chus orti sunt *Æthyopes*. Ex Mesraim *Ægypty* Ex Phut *Afri*. Ex Chanaam *Chananæi*: Filij autem Chus Chami primogeniti fuére *Saba, Heuila, Sabatha, Regma, & Sabathacha*. Ex Saba (per Samech) processérunt *Sabæi* in Arabia Felici. Ex Saba (per Sein) Sabæi Æthiopiæ. Ex Heuila *Indi*. Ex Sabatha *Sabateni*: & sic de cæteris. Profectò filij Regma *Saba*, & *Dadan* annumerantur. Chus autem primogenitus Chami genuit *Nemrod*. Hic quidem Chami nepos anno post diluuium circiter centesimo auctor fuit cæteris, vt ante digressionem summæ altitudinis turrim communiter excitarent, siue inundationis perfugium, siue elati animi monumentum. Cæterùm superbis mortalium conatibus diuinum obstitit Numen, repentè vnâ, qua tùm vtebantur omnes, linguâ in septuaginta duas, quot erant familiæ diuinitùs dispertitur. Sublato igitur sermonis commercio, abiecta est exædificatio. * Nihil enim potest persistens adstrui, vbi varietas adest dictionis. Ideò Apostolus Christiani populi ædificationi promouendæ studens, monuit. *Idem dicamus omnes*.] Ex eo terrarum Orbis frequentari cœptus: lingua, quæ communis anteà fuerat in Hebræi familia & genere mansit. Turris inchoata, ex linguarum confusione, Babel primùm, deinde Babylon est appellata. In ea Nembrothus (qui fortasse idem Belus fuit) imperitauit. Nembrot igitur *cæpit esse potens in terra*. Anteà omnes æquo iure viuebant nullius subdiri imperio. Nemrot primus in alios impetum occupauit tyrannus effectus. Sic turrim illam ædificare tentauit, seu arcem vbi se muniret subditisque quasi compedes subiiceret. * Quid timeret Nemrot? Certè tunc timere incipit, cum terrere incboauit. Solus ille timere debet, qui alios efficit territari.] Preme particulam, *Cæpit esse potens in terra*. Scilicet alios & viribus & diuitiis superabat. Et mox quidem cœpit esse tyrannus. * Quam agnatum terrenæ potentiæ, in tyrãnidem prosilire!] Mesraim verò secundò natus Chami filius genuit *Ludinas, Anamim, Laabim*, & *Nephthuim*. Genuit & *Phetrusim* ac *Cassuim*: de quibus orti sunt *Philisthym*, & *Caphtorim*. Chanaam verò ille maledictus ab auo filius Chami suscepit *Sidonem* primogenitũ, *Hethæũ, Iebusæum, Amorrhæum, Gargesæum, Hebæum, Aracæum, Cinæum, Aradium, Samaræum, & Hamathæum*. * An iste maledictus vocitandus, qui tot liberis donatur à Deo, tot Nationum pater exurgit? Non semel maledictionis loco homo plurium liberorum parens efficitur. An non maledictionis vulnus filiis improbis exundare?] Quid ergò tam anxiè cupis, quod, num futurum sit maledictionis vulnus, ignoras. O quotiens te nuptam Deus benedictionis loco fecit sterilem, & tu precibus stultis satagis esse maledictam.]

De filiis Cham.

Vbi est dictionis varietas, nihil firmum adstruitur.

Solus ille timere debet, qui facit alios territari.

Agnatum terrenæ potentiæ in tyrannidem prosilire.

Maledictionis diuina loco aliquando quis multos accipit liberos.

Taxantur qui nimiùm angantur liberorum desiderio.

4. *Vers. 17.18.19.20.21.22.23.24.25.26.27.*] Porrò ex Semo nouem orti sunt filij: *Elam, Assur. Arphaxad, Lud, Aram, Hus, Hul, Gether*, & *Mosoch*. Ex his Arphaxad genuit *Sale*, hic autem *Heber*. Verùm ex Heber nati sunt duo filij, quorum vnus *Phaleg* vocitabatur, quia in diebus eius *diuisa est terra*. Præuiderat enim Sanctus parens eius Heber, tempore filij sui Phaleg diuisum iri linguas, & gentes, ideò eum *Phaleg*, siue *diuisionem* appellauit. Non autem ait scriptura diuisionem hanc factam in ortu Phaleg, sed *in diebus eius*, seu in decursu vitæ illius, nempe regnante, & turrim Babel moliente Nemrodo. Scio Hebræum ad vitæ breuitatem retulisse, quam Deus minatus Gen. 6. 3. Phaleg tempore induxit: quippè tùm ille, tùm posteri multò pauciores annos, quàm priores vixére, donec ad præfixum centum viginti annorum numerum ventum est. * Iam igitur indè à natalitio Phaleg indicitur citiùs, quàm parentes à vita, à vitæque commodis, (si aliqua sint) diuidendum, vt sic creaturis vtatur, quasi eas licturus.] Alter verò filius Heber appellatus fuit *Iectam*. Hic tredecim liberis honoratur. *Elmodad*,

Semi filij.

A natalitio homini indicitur exitus, vt creaturis vtatur, quasi ab eis diuidendus.

dad, *Saleph*, *Asarmoth*, *Iare*, *Aduram*, *Huzal*, *Decla*, *Hebal*, *Abimael*, *Saba*, *Ophir*, *Heuila*, & *Iobab*: hi omnes Iectani extitére nati. Porrò (vtinnui) Sem genuit *Arphaxad*, hic *Sale*, ex Sale *Heber* fuit exortus, hic pater *Phaleg*, huius verò filius fuit *Ragau*, processit ex eo *Serug*, huius genitus fuit *Nachor*, qui extitit genitor *Thare*, à quo *Abram* duxit natalitium: hic est, qui postea nomine aliquantulum mutato, dictus est *Abraham*, cùm priùs Abram diceretur.

5\. Abrahami ex Cethura, ac Sara posteritas.

Vers. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42.] Abrahamus genere Chaldæus ab Hebero originem trahens à Deo euocatus anno bis millesimo, domo relicta Deum sequitur multis sæculis ante Philosophos natos, qui id præceperunt. Palestinam sedem posteris promissam suis, cum peragraret, annonæ coactus inopia, descendit in Ægyptum. Ibi raptam quidem à Pharaone Rege vxorem desiderauit, sed breui Dei beneficio maximis cum muneribus recepit intactam. Ægypto repentè ex inopi opulentus excedit. * Nec enim verè ex tactis vxoribus diuites vnquam extitére mariti.] Lothum fratris filium, peregrinationis comitem, Sodomis captiuum abductum, cæso Libera hoste. Victor Melchisedeco Sacerdoti decumas persoluit. * Vt gratitudo aliorum feliciciũ euentuum gloriam firmaret. Nam qui pro accepto primo beneficio se gratum ostentat Numini ad recipienda augustiora munera præparatur.] Eius Filij *Isaac*, & *Ismael*. Certè iam centenarius cùm sibi, ac suis Dei iussu præputia circumcidisset, è Sara coniuge sterili, diuinitùs promissum genuit filium. Ei ex risu matris Isaaci nomen inditum. Nondum natus erat Isaacus, cùm Abrahami meritis exoratus Deus Lothum vna cum vxore, ac liberis Sodomæ exemit incendio. Sed Lothi vxor, quòd contra Angeli educentis præceptum respexisset, Salis versa est in statuam, stultitiæ documentum, inobedientiæ corruptionis Sal. * Ex supplicio enim inobedientiæ discimus obedire.] * Lothus ipse vino, & filiarum calliditate delusus, ostendit, nihil esse tam fœdum, quod non admittat ebrietas.] Porrò Abrahami fides (Ismaële filio cum Agare ancilla eius matre ablegato) diuinitùs tentata mirè enituit, magno suo ac suorum incremento. Imperanti Deo, vt Isaacum vnicum filium, spem stirpis, sua manu immolaret, parére non renuit.* Conatus pro facto fuit Conditori.] Iam impositum Aræ filium ferro appetebat fidelis parens, cum repentè cœlesti voce dexteram cohibere, filio parcere iubetur. Spectata pietas egregiáque obediendi voluntas copiosissimâ sobole muneratur, Christóque promisso. * Et cuinam nisi obedientiæ virtuti daretur, Dei Filium enitere, qui factus obediens vsque ad mortem?] Iam vero Isaaci & Ismaëlis hæ sunt *generationes*. Primogenitus Ismaëlis *Nabajoth*: post geniti *Cedar*, *Adbeel*, *Mabsam*, *Masma*, *Duma*, *Massa*, *Hadad*, *Thema*, *Ietur*, *Naphis*, & *Cedma*: hi sunt nati Ismaëlis. Porrò Abrahamus ex Cethura cõcubina, id est, legitima quidem vxore, sed secundaria, ac minus principali hosce filios suscepit: *Zamran*, *Iecsan*, *Madan*, *Madian*, *Iesboc*, & *Sue*. Ex his autem Iecsan duos genuit filios, *Saba*, & *Dadan*. Hic verò suscepit: *Assurim*, *Latussim*, & *Laomim*. Madiam quidem quinque Abrahamo dedit nepotes: *Epha*, *Epher*, *Henoch*, *Abida*, & *Eldaa*. Omnes hi sunt *filij*, ac nepotes *Cetura*. Hanc fuisse Agar Hieronymus affirmat. Sed refellitur ex Gen. 25. 6. vbi dicitur: *Filiis autem concubinarum*. Ergò Abraham plures habuit concubinas. Dixi concubinam vocitari Ceturam, quia vxor secundaria sine dote, & solemni apparatu sumpta. Sola primaria Hebraicè אשה *issah*, Latinè *vxor* vocatur. * Hinc pudeat vxorem, quæ sine apparatu & dote furtim colligatur amanti. Vereor ne facta coniux adhuc vti concubina æstimetur à viro.] Porrò Abrahamus Isaacum vnicum primaria vxore genuit ex Sara. Isaaci autem filij extitére duo: *Esau* & *Israël*, siue *Iacob*. Quinque ex Esau processére filij: *Eliphaz*, *Rahuel*, *Iehus*, *Ihelom*, & *Core*. Horum primogenitus Eliphaz septem filios suscepit: *Theman*, *Omar*, *Sephi*, *Gatham*, *Cenez*, *Thamna*, & *Amalech*. Rahuel verò generauit quatuor: *Nahath*, *Zara*, *Samma*, & *Neza*. Seir autem procreauit septem: *Loran*, *Sobal*, *Sebeon*, *Ana*, *Dison*, *Eser*, & *Disan*. Certè *Seir* non est hic Esau (licet etiam ipse hoc nomine fuerit vocitatus) neque Filius Isaaci: sed ex alia gente Horræus, qui ante, Esau Idumæam tenuit: cuius genealogia Gen. 36. 20. describitur. Et hîc mentio fit illius tantùm vt innotescat Thamnæ genus, ex qua processit Amalec. Loran autem filius Seir duos filios suscepit *Hori*, & *Heman*. Soror autem *Loran*; Filia Seir fuit *Thamna*, ex qua (vt innui) *Amalech* processit. Sobal vero Seir filius quinque habuit natos: *Alian*, *Manahath*, *Ebal*, *Sephi*, & *Onam*. Sebeon vero etiam filios Seir duos natos genuit: *Aia* & *Ana*. Huius filius vnicus *Dison* fuit. Quatuor autem filios generauit Dison: *Hamram*, *Eseban*, *Sethram*, & *Charan*. Filij Eser patri Seir tres nepotes addidit: *Balaan*, *Zauan*, & *Iacan*. Disam Denique duos: *Hus*, & *Aran*.

Vers. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54.] Porrò *isti*, qui sequuntur, sunt Reges, qui in Terra Edom cum titulo, ac diademate Regio imperauerunt, antequàm Rex in Israëlitica Terra exsurgeret: nempè diu ante Saulis tempora. Quemadmodum enim inter Israëlitas primum fuére duces seu Iudices vsque ad Saulem: dein Reges à Saule vsque ad captiuitatem Babylonicam: exindè rursus Duces à Zorobabele vsque ad Machabeos; ita etiam in Idumea Republica primùm fuérunt Duces vsque ad Bale. Dein Reges à Bale vsque ad mortem secundi Adad. Tùm rursus, mutata Reipublicæ forma, Duces successerunt. Primus Rex fuit *Bale* filius Beor: nomen verò Ciuitatis, vbi imperitauit, fuit *Denaba*. Non est hic Balaam Ariolos (de quo Num. 22. 5. licet nomen patris conueniat, nam Bale, cuius hîc mentio, erat Idumæus, Ariolus verò ille erat ex Mesopothamia. Diem autem suum obeonte Bale successit *Iobab* filius Zaræ de Bosra. Hunc plerique existimant fuisse *Iob* virum illum ex patientia illustrissimum. Cum his sentio. Licet ergo Esau non Rex, sed Dux solummodò fuerit, pronepos tamen illius Iob, qui erat filius Zaræ filij Raguel, filij Esau) Regiam obtinuit dignitatem. Non quidem, vt vides, hæreditaria Regni successione, sed vel electitia, vel iure belli parta. Bosra autem erat ex præcipuis Idumææ Vrbibus, vt asserit Adrichomius in Tribu Manasse.

Margin notes (left column):

Ex intacta vxore verò dimes est maritus, ex tacta minimè.

Qui gratum se Deo ostendit pro beneficio, ad recipienda augustiora præparatur.

Ex supplicio inobedientia discimus obedire.

Nihil tam fœdum, quod ebrietas non admittat.

Deo conatus ad facinus quodnis egregium pro facto est.

Virtus obedientia Dei filium enititur obedientem.

Margin notes (right column):

Quæ furtim viro colligatur, adhuc post nuptias æstimatur scortum.

6\. Reges, ac Duces Idumæorum.

nasse. Mortuo verò Iobab, siue Iob, regnauit *Husam* de Terra Themanorum. Theman quidem erat Idumææ metropolis. Obiit quoque Husam, & electus fuit in Regem *Adad* filius Badad, qui apud Terram Moab Madianitas percussit: & nomen Ciuitatis eius Auith. Obiit Adad, eique *Semla* de Masreca successit. Sed & de vita excessit Semla, ac eius solium occupauit *Saul* de Rohoboth, quæ iuxta amnem sita est. Gen. 36. 37. dicitur Saul *de flumine Rohoboth*. Fortasse idem nomen fuit Vrbi ac fluuio. Aliqui existimant Rohoboth esse nomen appellatiuum, quod *planities*, siue *latitudines* significat: & interpretantur de planitie aliqua, quæ amni esset vicina. Hebraicè est, *De Rohoboth flumine*, siue *fluminis*. D. Hieronymus legens, *de Rohroboth fluminis*, putat esse Vrbem, quam fluuius eiusdem nominis diluit. Pagninus autem legens, *de Rohoboth flumine* abnegat esse Oppidum, asserit esse flumen. Crediderim Vrbem esse Rohoboth nomine, quæ ad ripam celebris alicuius fluminis adiacet. Etiam Saul cum mortuis fuit annumeratus, eiusque Regno potitus est *Balanan* filius Achobot. Hoc è viuis excedente, pro eo *Adad* imperauit: cuius Vrbis nomen fuit Phau, vxórque eius Meetabel filia Matred, filiæ Mezaab fuit appellata. Cur nomen vxoris, & matris vxoris, & auiæ memoratur, quod in aliis Regibus proximè numeratis factum non est? Procul dubio aliquid eximium in hisce mulieribus eluxit. Quidnam eximium in eis potuit inueniri? Erat inquit Sacer scriptor vxor eius *Meetabel filia Matred, filiæ Mezaab*. Si vocem Hebraïcam interpreteris, *Filia Mezaab* idem est, ac *Filia, cuius est aurum*. Vnde Liranus putat, diuitem admodum hanc fœminam extitisse, ideóque eius factam memoriam. * An paupertati agnatum ex hominum memoria facilè excidere? vix inquam memorari?] Id quidem apud hominum catalogum, non apud diuini Numinis volumen. Vnde magis placet Rabinorum apud Abulensem opinio asserentium, ideo vocatam *Mezaab*, id est, *Cuius est aurum*, quòd prima inuenerit artem aurum in fila ducendi, quam filiam ac neptem edocuit. * Fœminæ nobiles, imò Regiæ ducentes è colo fila, dignissimæ quæ à sacro Historiographo specialissimè memorentur.] Denique Adad Rege obeunte, apud Edon pro Regibus Duces esse cœperunt. Hi autem successiuè Idumæos duxére, eisque dixére ius: *Toamna, Alua, Setbech, Oolibama, Ela, Phinon, Cenez, Theman, Mabsar, Magdiel*, & *Hiram*. Hæc quidem existimo non Ducum, sed locorum in quibus imperitarunt, esse nomina. * Illum eximium Regem, Ducem aut Principem existima, qui tanti ducit locum, vbi imperat, vt solo ex eius titulo velit agnosci.]

Quam in obliuione degit hic pauper! quam in omnium memoria diues!

Fœminæ ducentes è colo fila dignæ, quæ memorentur in sacris.

Egregius Princeps, qui honorat Vrbé, vbi imperat.

CAPVT II.

Recensetur Genealogia Patriarchæ Iudæ vsque ad Isai patrem Dauid, fratrúmque eius, ac sororum.

1. FILII autem Israël: Ruben, Simeon, Leui, Iuda, Issachar, &
Zabulon, 2. Dan: Ioseph, Beniamin, Nephthali, Gad, &
Aser. 3. Filij Iuda: Her, Onan, & Sela. hi tres nati sunt ei
de filia Sue Chananitide. Fuit autem Her primogenitus Iu-
da, malus coram Domino, & occidit eum. 4. Thamar au-
tem nurus eius, peperit ei Phares & Zara. omnes ergo filij
Iuda, quinque. 5. Filij autem Phares: Hesron & Ha-
mul. 6. Filij quoque Zaræ: Zamri, & Etham, & Eman, Chalchal quoque, & Dara,
simul quinque. 7. Filij Charmi: Achar. qui turbauit Israël, & peccauit in furto
anathematis. 8. Filij Ethan: Azarias. 9. Filij autem Hesron qui nati sunt ei. Ie-
rameel, & Ram, & Calubi. 10. Porrò Ram genuit Aminadab. Aminadab autem
genuit Nahasson, principem filiorum Iuda. 11. Nahasson quoque genuit Salma, de
quo ortus est Booz. 12. Booz verò genuit Obed, qui & ipse genuit Isai. 13. Isai autem
genuit primogenitum Eliab, secundum Abinadab, tertium Simmaa, 14. quartum
Nathanael, quintum Raddai, 15. sextum Asom, septimum Dauid. 16. quorum
sorores fuerunt, Saruia, & Abigail. Filij Saruiæ: Abisai, Ioab, & Asaël, tres. 17. Abi-
gail autem genuit Amasa, cuius pater fuit Iether Ismaelites. 18. Caleb verò filius
Hesron accepit vxorem nomine Azuba, de qua genuit Ierioth: fuerúntque filij
eius, Iaser, & Sobab, & Ardon. 19. Cúmque mortua fuisset Azuba, accepit vxo-
rem Caleb, Ephrata, quæ peperit ei Hur. 20. Porrò Hur genuit Vri: & Vri genuit
Bezeleel. 21. Post hæc ingressus est Hesron ad filiam Machir patris Galaad, & ac-
cepit eam cùm esset annorum sexaginta, quæ peperit ei Segub. 22. Sed & Segub
genuit Iair, & possedit viginti tres ciuitates in Terra Galaad. 23. Cepítque Ges-
sur, & Aran, oppida Iair, & Canath, & vinculos eius sexaginta ciuitatum. omnes
isti, filij Machir patris Galaad. 24. Cùm autem mortuus esset Hesron, ingressus
est Caleb ad Ephrata. Habuit quoque Hesron vxorem Abia, quæ peperit ei Ashur

patrem Theucæ. 25. Nati sunt autem filij Ierameël primogeniti Hesron, Ram primogenitus eius, & Buna, & Aram, & Ason, & Achia. 26. Duxit quoque vxorem alteram Ierameel, nomine Atara, quæ fuit mater Onam. 27. Sed & filij Ram primogeniti Ierameel, fuerunt Moos, Iamin, & Achar. 28. Onam autem habuit filios, Semei, & Iada. Filij autem Semei: Nadab, & Abisur. 29. Nomen verò vxoris Abisur, Abihail, quæ peperit ei Ahobban, & Molib. 30. Filij autem Nadab fuerunt, Saled, & Aphaim. Mortuus est autem Saled absque liberis. 31. Filius verò Apphaim, Iesi: qui Iesi genuit Sesan. Porrò Sesan genuit Ohalai. 32. Filij autem Iada fratris Semei: Iether, & Ionathan. Sed & Iether mortuus est absque liberis. 33. Porrò Ionathan genuit Phaleth, & Ziza. Isti fuerunt filij Ierameel. 34. Sesac autem non habuit filios, sed filias, & seruum Ægyptium nomine Ieraa. 35. Deditque ei filiam suam vxorem: quæ peperit ei Ethei. 36. Ethei autem genuit Nathan, & Nathan genuit Zabad. 37. Zabad quoque genuit Ophlal, & Ophlal genuit Obed: 38. Obed genuit Iehu, Iehu genuit Azariam. 39. Azarias genuit Helles, & Helles genuit Elasa. 40. Elasa genuit Sisamoi, Sisamoi genuit Sellum. 41. Sellum genuit Icamiam, Icamia autem genuit Elisama. 42. Filij autem Caleb fratris Ierameel: Mesa primogenitus eius, ipse est pater Ziph: & filij Maresa patris Hebron. 43. Porrò filij Hebron, Core, & Taphua, & Recem, & Samma. 44. Samma autem genuit Raham, patrem Iercaam, & Recem genuit Sammai. 45. Filius Sammai, Maon, & Maon pater Bethsur. 46. Epha autem concubina Caleb peperit Haran, & Mosa, & Cezez. Porrò Haran genuit Gezez. 47. Filij autem Iahaddai, Regom, & Iothan, & Gesan, & Phalet, & Epha, & Saaph. 48. Concubina Caleb Maacha, peperit Saber, & Tharana. 49. Genuit autem Saaph pater Madmena, Sue patrem Machbena, & patrem Gabaa. Filia verò Caleb, fuit Achsa. 50. Hi erant filij Caleb, filij Hur, primogeniti Ephrata: Sobal pater Cariathiarim, 51. Salma pater Bethlehem: Hariph pater Bethgader. 52. Fuerunt autem filij Sobal patris Cariathiarim, Qui videbat dimidium requietionum. 53. Et de cognatione Cariathiarim, Iethrei, & Aphuthei, & Semathei, & Masarei. Ex his egressi sunt Saraitæ, & Esthaolitæ. 54. Filij Salma: Bethlehem, & Netophati, Coronæ domus Ioab, & dimidium requietionis Sarai. 55. Cognationes quoque scribarum habitantium in Iabes Canentes, atque Resonantes, & in tabernaculis commorantes. Hi sunt Cinæi, qui venérunt de Calore patris domus Rechab.

COMMENTARII.

1.
Genealogia Iacob, eiusque filij Iudæ vsque ad Azariam.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.] Profectò filij Israel seu Iacob extitére duodecim: *Rubem, Simeon, Leui, Iuda Issachar. Zabulon, Dan, Ioseph, Beniamin, Nephtali, Gad, & Aser.* Iudæ autem è Chananitide filia Sue nati sunt filij tres: *Her, Onan, & Sela.* Porrò Her primogenitus Iudæ improbum se coram Domino gessit, à quo fuit immaturè interemptus, fortè dæmonis interuentu, sicut contigit septenis Saræ maritis. Tob.6. Quale fuerit Her scelus? Scriptura non exponit. Rabini verò ex maiorum traditione dicunt Thamaram, quam Her vxorem habebat, forma pulcherrimam extitisse, cui ne gestatio vteri, & partus dolores aliquid detraherent, atque ita minus ipse Her voluptatis ex deflorescente vxoris venustate caperet, ita cum illa consueuisse, vt ex ea consuetudine non sequeretur generatio. * Huiusmodi contrà naturam voluptates Dominum adeo assolent irritare, vt horribili vindicet interemptione.] * Vt autem huiusce delicti grauitatem expendam, premo particulam, *Fuit autem Her malus coram Domino*, qua quidem phrasi idololatriæ piaculum significari solet: *Fecit quod malum est in conspectu Domini*, hoc est, idolis immolauit. Quam ingens peccatum id, quod idololatriæ vocabulo exprimitur!] Verùm Thamar nurus eius Her vidua muliebri astu, habitu meretricio à Iuda concepit, eique *Phares, & Zaram* enixa est. Omnes ergo filij Iudæ quinque fuérunt: Phares autem qui primus, post retractum à Zara manum, ex vtero prodierat, hosce genuit liberos: *Hesron, & Hamul.* Zaræ quoque hi liberi fuere: *Zamri, Ethan, Eman, Chalchal, & Dara*, qui simul quinarium numerum efformant. Profectò filij *Charmi* extitére *Achar.* qui turbauit Israël, & in furto anathematis deliquit. Quorsum hic *Charmi* Filij? Certè (vt Iosue 7. 1. constat) Charmi fuit filius *Zamri* (Iosuë vocitatur Zabdi) nepos Zaræ, pronepos Iudæ. At qui in Iosue vocatur Acham, hic Achar vocitatur per *Hatim* ab effectu, quoniam anathematis contactu turbauit populum: *Hachar* enim *turbare* significat: & hic dicitur pulchra nominis mutatione ab Acham in *Achar*, qui turbauit Israël. * Qui communitatem conturbat quasi proprio nomine captus, ab omnibus vbique Turbator appellatur. *Aquel reboltoso.*] * Cur autem vnus satans totum turbauit Israël? Quia tota communitas vnius delinquentis præsentiâ debet conturbari, siquidem ob peccatum vnius socij assolet Deus totam communitatem flagellare.]

Mollities animi solo à Deo repêtina morte vindicari. Quam grauis mollitiei piaculum quod idololatriæ vocabulo exprimitur.

Qui turbat communitatẽ quasi proprio nomine trinatur, & Turbator dicitur. Ob peccatum vnius socij solet Deus totã communitatẽ flagellare.

2.
Generatio Iudæ filiorũ vsque ad Dauid, eiusque sorores.

Vers. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17.] Ethan autem Zaræ *Filij: Azarias.* * Quare præmisit sacer textus, *Filij Ethan, & Filij Charmi,*

Vnus filius bonus, aut malus pro multis.

mi, Si Ethan, & Charmi vnicus tantùm filius exponitur *Azarias* vnius; *Achan* alterius: Crediderim quia vel vnus filius bonus pro multis valet, vnus autem filius malus pro multis exuberat.] Esron autem Phares primogenitus tres filios suscepit: *Ieramel, Ram, & Calubi.* Quorum Ram secundo-genitus (*Mat. 1. est Aram*) genuit *Aminadab*, Aminadab generauit *Nahasson* filiorum Iuda Principem. Exeuntibus enim ex Egypto singulis Tribubus Principes constituti sunt, qui illis in deserto præessent, Num. 1. præficitur autem Nahasson Iuda Tribui. Nahasson quoque *Salma* genuit, de quo Booz fuit ortus. Porrò apud Matthæum Salma hic *Salmon* vocitatur. Booz verò ex Rutha *Obeth* suscedit. Obeth vero genitor extitit *Isai.* Hic septem fuit pater filiorum. Primogenitus Isai ortus est *Eliab*, secundus *Abinadab* tertius *Simmaa*, quartus *Nathanael*, quintus *Raddai*, sextus *Ason*, septimus *Dauid.* Horum sorores fuére *Saruia*, & *Abigail.* Hîc tantum septem Filij Isai recensentur, cùm tamen ex aliis Scripturæ locis constet fuisse octo. 1. *Reg.* 16. 10. dicitur Isai adduxisse septem filios suos coram Samuele, Prophetáque pronunciante, nō esse ex illis septem electum Domini, iussit vocari Dauidem natu minimum, qui oues pascebat. Quinam fuerit septimus hic filius, si Dauidem octauum facias, proditum non est. Crediderim planè assertum eduxisse Isai septem filios coram Samuele, quia textus etiam Dauidem recenset, qui post sex fratres fuit è pascuis aduocatus. Seruiæ sororis Dauidis filij fuére tres, scilicet *Abisai Ioab*, & *Asael.* Abigail autem etiam Dauidis soror peperit Amasam, cuius pater fuit *Iether Ismaelites.* Licet Scriptura non soleat per mulieres genealogias texere, hîc tamen duæ Dauidis sorores & earum liberi annumerantur, qui quidem materno genere clariores fuére, quàm Paterno. Nam Ioab, Abisai, & Asaël sæpè filij Saruiæ appellantur, eorum verò patris, cui Saruia nupsit, nomen nusquam proditur.

Tacendum quidquid in aliorum prosapia vile videatur, euulgandum, quod illustre fuerit.

* Edocemur, silentio obuoluere quidquid in aliorum progenie minus illustre nouerimus, idque exponere, quod magis rutilare videatur! O tempora quum si quid sapit nobilitatem in prosapia tacetur quod vilitatem generis indicat, euulgatur.] Adnoto Abisai maiorem natu fuisse Ioabo. Eius fortitudo 2. *Reg.* 23. 18. celebratur. Ioabus Princeps militiæ Dauidis fuit. Asaël cursor velocissimus. 2. *Reg.* 2. 18. Amasa verò filius Abigail Princeps Absalonis militiæ extitit 2. *Reg.* 17. 25. & Ioabi successor à Dauide destinatus 2. *Reg.* 19. 13. Huius pater dicitur fuisse Iether: *Ismaelites* quidem vel quòd esset ex genere Ismaël, sed religione *Hebræus*: vel quod aliquandiù inter Ismaëlitas habitasset. Cæterum loco citato dicitur fuisse de Iezraële, quæ est Tribus Iuda Ciuitas. Cur ergò si Iezraëlita erat, Ismaëlita pleno ore vocitatur?

Socius probus aut improbus tuam quodammodo faciet immutari naturam.

* An quia hominis apud Ismaëlitas commoratio eum sic fecit eorum mores haurire, vt velut Ismaëlita exponeretur? socius profectò pius aut impius tuam quodammodò faciet immutari naturam.]

3.

Genealogia Iudæ filiorū vsque ad Oholai.

Vers. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31.] Profectò, qui hic dicitur Colubi filius Hesron, est idem ac Caleb, non quidem explorator ille, qui fuit filius Iephone; sed alius. Caleb ergò filius Hesron duxit vxorem nomine Azuba, ex qua *Ierioth* accepit primogenitum, posteà tres filios successiuè Azuba marito est enixa *Iaser, Sobab, & Ardon.* Cum autem Azuba vita functa esset, Caleb aliam duxit vxorem, nomine *Ephrata*, quæ ei *Hur* peperit. Porrò Hur genuit *Vri*: Vri procreauit, *Bezaleel.* Post hæc vero Hesron ingressus est ad filiam Machir patris Galaad qui fuit nepos Ioseph, id est, filius Manasse. Verum verbum illud, *Patris Galaad*, idem est, quod *Princeps Galaad.* Sic *vers.* 24. Pater Thecuæ pro Principe Thecuæ accipitur.

Princeps idem est, ac pater.

* Aptè quidem Princeps appellatur *pater*: Nec enim probum existimatim eum Principem, quem subditi non clamitarint esse patrem.] Et sexagenarius cum esset Hesron eam duxit vxorem, quæ ei enixa est *Segub.* Sed & Segub genuit *Iair*, & apud Terram Galaditidem, viginti supra tres possedit Vrbes. Cœpitque Gessur, & Aram Oppida *Iair & Canath.* id est, Oppida ad tractum illum, qui Iair & Canath dictus est, pertinentia *sexaginta Ciuitatum*, id est. Ciuitates: ac si diceret. In tractu *Iair & Canath* sexaginta Oppida, seu Ciuitates cœpit. *Omnes isti filij Machir.* Sententia est, Omnes hi vici, seu Oppida, seu Ciuitates sunt Filiorum Machir. *Patris*, seu Principis Galaad. Profectò cum Hesron suum diem obiisset, *ingressus est Caleb ad Ephrata*, nomen id Vrbis dictæ sic à Secunda vxore Caleb. Habuit quoque Hesron vxorem nomine *Abia*, quæ peperit ei *Ashur patrem*, seu Principem *Thecuæ* Porrò Ieramuëli primogenito Hesron quinque sunt orti filij: *Ram* primogenitus, *Buna*, *Aram*, *Asom*, & *Achia* Duxit quoque Jerameel aliam vxorem nomine *Atara*, quæ fuit mater *Onam.* Prætereà Ram primogenitus Ierameel natos babuit *Moos, Iamin, & Achar.* Monuerim alterum fuisse *Onam*, cuius mentio est *hoc Capite Vers.* 3. & fuit filius Iudæ, & scribitur per literam *Nun* in fine: hic autem filius Ierameel per literam *Mem* scribitur. Onam vero duos filios suscepit, *Semei*, & *Iada.* Filij autem Semei: *Nadab*, & *Abisur.* Nomen vero vxoris Abisur fuit *Abihail*, quæ ei enititur *Ahobban*, & *Molib.* Filij autem Nadab primogeniti Semei fuére: *Saled* & *Apphaim.* Ex his Saled sine liberis obiit; Apphaim autem genuit *Iesi*, qui quidem suscepit *Sesan.* Hic verò Oholai generauit.

Vers. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 4.
43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55.] Reliqua filiorum Iudæ progenies.
Habuit & Semei fratrem Iada, qui genuit *Iother*, & *Ionathan*: quorum Ietber absque liberis obdormiuit. Ionatham verò *Paleth* ac *Ziza* filios suscepit. En Ierameel filios enumeraui. Sesam autem filius Iesi *non habuit filios, sed filias.* Recole proximam particulam *Vers.* 31. *Porrò Sesan genuit Oholai.* Quomodo ergo dicitur filios non habuisse? Respondeo, Oholai superstite patre mortuum esse, atque ita patrem filios non habuisse, qui familiam propagarent, & paterna hæreditate potirentur. Porrò Sesan filio orbatus, cum seruum haberet Ægyptium nomine *Ieraa* ei vnam filiam tradidit in vxorem. In quo minimè deliquit, si seruus ille Ægyptius Hebræorum religionem suscepit.

Non dedecet fidelem tuum famulum generum efficere.

* Addiderim exemplum posteris reliquisse famulos honorandi. Ex famulatu à Domino agnoscitur, num sint illi fideles, industrij, pij; An non satiùs parenti pauperem generum efficere diuitem, quàm diuiti genero filiam, ac diuitias tradere, vt prodigo sumptu pauperes &

socc

ſocerum, & vxorem efficiat? An non vtiliùs famulum honorare, muneribúſque augere, vt ſeruiat vxori, quàm tradere mariti diuitis ſeruituti?] Peperit igitur filia Sſan ſuo marito Ieraa filium nomine *Ethei*. Ethei autem genuit *Nathan*. Nathan ſuſcepit *Zabad* Zabad generauit *Ophal* Ophlal procreauit *Obed* Obed genitor fuit *Iehu* A Iehu genitus *Azarias*. Azarias fuit parens *Helles*. Filius Helles fuit *Elaſa*. Suſcepit Elaſa *Siſamoi* A Siſamoi proceſſit Sellum. Ex Sello natus eſt *Icamiam*. Ex Icamiam verò ortus fuit *Eliſama*. Hi ſunt autem fili Caleb fratris Ierameel: *Meſa* fuit primogenitus eius, *ipſe eſt pater Ziph*. id eſt Princeps Vrbis Ziph in monte nemoroſo ſitæ & opaco, dumis, & arboribus infructuoſis conſito quæ quidem Vrbs nomen magno dedit deſerto, *Ipſe*, in quam, *eſt pater Ziph. & Fily Mareſa patris Hebron.* Vatablus ex Hebræo vertit. *Ipſe fuit pater Ziph & filiarum Mareſa, & Hebron.* Princeps ſcilicet Ziph, & duarum Ciuitatum filiarum eius Moreſa & Hebron.

Princeps pater Ciuitatis vocatur, ſed & Ciuitates debent verò ei eſſe filia.

* Quemadmodum enim Princeps pater appellatur Vrbium & Ciuium: Sic Vrbes filiæ patris huiuſmodi ſunt appellandæ; & ſicut Princeps debet erga ciues, ſe gerere patrem eorum commodis ſtudentem: ſic ciues tenentur ſe verè filios Principum oſtentare, eam præſtantes reuerentiam, quæ decet parentibus exhiberi.] Proſ ctò Hebron filij extitére *Core*, *Taphua*. *Recem*, *& Samma*. Samma verò progenuit *Raham*: quorum hic fuit pater *Iercaam*, ille verò *Sammai* Filius quidem Sammai extitit *Maon*, qui fuit genitor *Bethſur*. Verùm Epha concubina ſeu ſecundaria Caleb vxor *Haram*. *Moſa*. & *Gezez* peperit; quorum Haram habuit filium, quem ſui fratris tertio-nati nomine vocitauit *Gezez*. Proſ ctò filij Iahaddai orti fuére *Regom*, *Ioathan*. *Geſan*, *Phalet*, *Epha*, ac *Saaph*. Altera verò concubina Caleb nomine Maacha, enixa eſt *Saber*, & *Tharana*: peperit quoq; *Saaph patrem*, ſeu principem *Madmena* Vrbis, & *Sue* patrem ſiue Principem *Machbena*, & *Gabaa*. Filia verò Caleb fuit *Achſa*. Hinc ſuſpicéris, hunc Calebum eſſe illum, qui promiſſionis Terram vidit: ſed aſſeuerim, vtrumque Calebum eo nomine filiam habuiſſe. *Hi* autem, qui ſequuntur, *erant* filij Caleb, filij inquam, id eſt, nepotes filij quidem Hur primogeniti, aut potius vnigeniti Caleb ex Ephrata primaria vxore. Itaque poſteri Caleb ex vnigenito filio Hur, quem ei Ephrata peperat, fuére *Sobal pater* ſeu Princeps Vrbis Cariathiarim: *Salma pater*, ſeu Princeps Vrbis Bethlehem: & *Hariph pater*, ſeu Princeps. Vrbis Bethgader. *Fuérunt autem fily Sobal patris Cariathiarim, qui videbat dimidium requietionum.* Difficilis planè locus. In cuius expreſſionem moneo, particulam hanc, *Qui videbat dimidium requietionum* continere tria propria nomina, quorum interpretationem Vulgatus expreſſit. Idem factum vid ſti 2. *Reg.* 23. 8. In Hebræo ſic tria hæc nomina ſcribuntur: הראה חצי המנחות *Haroeh*, *Hatzi*, *Hammenuchoth*. Itaque nomina hæc erunt *Roeh*, *Tſi*, & *Menuchoth* Sententia itaque ſic ducenda: Sobal Princeps Cariathiarim tres hoſce genuiſſe filios, *Roeh Tſi*, ac Menuchoth, è quibus familiæ, aut Gentes, quæ mox annumerantur natæ fuére. De cognatione enim Cariathiarim ſiue Sobal huiuſce Vrbis Principi proceſſerunt *Iethrei*. *Aphuthei*, *Semathei*, *& Maſerei*. Ex his item tribus, Sobal filiis egreſſi fuére *Saraitæ*, & *Eſthaolitæ* Porrò Saraa & Eſthaol ex *cap* 13. *Iudicum*, videntur ad Tribum Dan pertinére, ex qua erat Simſon, qui habitauit inter Saraa & Eſthaol. Filij autem Salma extitére *Bethlehem*, & *Netophati*, *Corona domus Ioab*. *dimidium requietionis Saraï*. Hebræus habet, עטרות *Hatteroth*. quam vocem vt nomen proprium accepére LXX. vt & ſequentia *Beth Ioab*, *Chatſi Manachti*, *Atſorhi*, quorum interpretationem Vulgatus expreſſit. Faciliùs ſic cum Mariana interpretor. *Corona domus Ioab*, id eſt, in illa familia, ex qua Ioab proceſſerat, & cuius Salma erat filius præcipui fuére Bethlehem & Netophathi. At *dimidium requietionis Saraï*, id eſt, dimidium tractus illius, cui à Requietione nomen, vbi Saratitæ habitabant, ad illorum Principum Bethlehem, & Netophathi ius pertinebat. Proceſſére item ex hac nobiliſſima familia cognationes *Scribarum*, ſeu legis peritorum *habitantium in Iabes, canentes, atque reſonantes, & in tabernaculis commorantes* In Iabes erant publicæ ſcholæ, vbi dabatur opera literis. Particula illa *canentes, atque reſonantes, & in tabernaculis commorantes* trium familiarum propria nomina indicat ex Hebræo, ſcilicet, *Tirathim*. *Simhatim*. *Suchathim*. Senſus igitur eſt, ex Iudæ illuſtriſſima ſtirpe progreſſos eſſe Scribas ſiue legis peritos. proceſſiſſe item tres celebres illas Cineorum familias Canentium, Reſonantium, & Commorantium in tabernaculis. Hi ſunt *Cinæi*, *qui venérunt de Calore patris domus Rechab*. Hebraïcè venerunt de *Chamath patre familiæ Rechabitarum* Eſt enim nomen parentis illorum proprium; ideóque LXX. illud retinuérunt. Sed Noſter quid ſignificet expoſuit, & interpretatus eſt *Calorem*. * Ex Regia itaque Tribu Iuda Scribæ, ſiue legis periti. Vt diſcant Principes, nihil ſanguini Regio illuſtrius adiici poſſe, quàm legis peritiam.] * Certè Sapientia non quæritat à nobilitate decus: ſed nobilitas Sapientiam quærit, vt ſanguini decus adiiciat.]

Legis periti à Regia orti ſtirpe.

Nobilitati ex Sapientia decus additur.

CAPVT

CAPVT III.

Posteri Dauidis, & Reges Iuda cum filijs, ac filiabus exprimuntur.

1. DAVID verò hos habuit filios, qui ei nati sunt in Hebron; primogenitum Amnon ex Achinoam Iezraëlitide, secundum Daniel de Abigail Carmelitide, 2. tertium Absalom filium Maacha filiæ Tholmai regis Gessur, quartum Adoniam filium Aggith, 3. quintum Saphatiam ex Abital, sextum Iethraham de Egla vxore sua. 4. Sex ergo nati sunt ei in Hebron, vbi regnauit septem annis, & sex mensibus. Triginta autem & tribus annis regnauit in Ierusalem. 5. Porrò in Ierusalem nati sunt ei filij, Simmaa, & Sobab, & Nathan, & Salomon, quatuor de Bethsabee filia Ammiel, 6. Iebaar quoque, & Elisama, 7. & Eliphaleth: & Noge, & Nepheg, & Iaphia, 8. Necnon Elisama, & Eliada, & Eliphelet, nouem. 9. Omnes hi filij Dauid, absque filiis concubinarum: habueruntque sororem Thamar. 10. Filius autem Salomonis, Roboam: cuius Abia filius genuit Asa. De hoc quoque natus est Iosaphat, 11. Pater Ioram: qui Ioram genuit Ochoziam, ex quo ortus est Ioas: 12. & huius Amasias filius genuit Azariam. Porrò Azariæ filius Ioathan 13. procreauit Achaz patrem Ezechiæ, de quo natus est Manasses. 14. Sed & Manasses genuit Amon patrem Iosiæ. 15. Filij autem Iosiæ fuērunt, primogenitus Iohanam, secundus Ioakim, tertius Sedecias, quartus Sellum. 16. De Ioakim natus est Iechonias, & Sedecias. 17. Filij Iechoniæ fuērunt, Asir, Salathiel, 18. Melchiram, Phadaia, Sennefer, & Iecemia, Sama, & Nadabia. 19. De Phadaia orti sunt Zorobabel & Semei. Zorobabel genuit Mosollam, Hananiam, & Salomith sororem eorum: 20. Hasabam quoque, & Ohol, & Barachiam, & Hasadiam, & Iosabhesed, quinque. 21. Filius autem Hananiæ, Phaltias pater Ieseiæ: cuius filius Raphaia. huius quoque filius, Arnan, de quo natus est Obdia: cuius filius fuit Sechenias. 22. Filius Secheniæ, Semeia: cuius filij Hattus, & Iegaal, & Baria, & Naaria, & Saphat, sex numero. 23. Filius Naariæ, Elioënai, & Ezechias, & Ericam, tres. 24. Filij Elioënai, Oduia, & Eliasub, & Pheleia, & Acub, & Iohanan, & Dalaia, Anani, septem.

COMMENTARII.

1. *Dauidis filij, quos genuit in Hebron.*

VERS. 1. 2. 3. 4.] Recolo Dauidis Historiã, vt generationis eius planior fiat tractatio. Dauid Rex, homo quidem eximia erga inimicos mansuetudine, hostium perpetuò victor extitit. Ierosolymæ arcem vi captam muniuit, eámque suo nomine Dauidis Vrbem dixit. Ibi cum & sibi, & Deo sedem, ac domicilium collocasset, sacrum Tabernaculum, & Arcam fœderis incredibili statuit apparatu. Idem libidine lapsus, imbecillitatis humanæ dedit documentum. Adulterium homicidio cumulauit. *Nec enim sola luxuriei incedit iniquitas: eam alia fœdissima flagitia comitantur.] A Nathan Propheta obiurgatus, culpam agnouit, lacrymis deleuit, propè honestiùs post casum surgens quàm antè stetisset. *Decorem enim ex peccato lassatum suo flori vbertim pœnitentiâ restituit.] Culpam tamen pœna est secuta. Qui dum vxori Vriæ stuprum obtulisset, ipsúmque interficiendum curasset, Regno ab Absalone filio pellitur. In vxoribus suis id probri accipit, quod coniugi intulerat alienæ. *Qui alieno thalamo parat insidias, recordari deberet, proprium thalamum posse insidiis similibus defœdari.] Cæterùm diuino Numine demissione placato, Absalonem acie superat, Regnum amissum recipit. Illustre vel irati, vel placati Dei documentum. Dum igitur Dauid in Hebron regnaret hos filios suscepit: Primogenitus Amnon natus ei fuit ex *Achinoam Iezraelitide.* Duplex erat in Terra promissionis Iezraël. Vna in Tribu Iuda propè montem Gelboë; Altera in Tribu Manasse, vbi occisus Naboth. Achinoam itaque erat è Ciuitate nobili Iezraël Tribus Iuda. Secundum filium nomine *Daniel* peperit Dauidi Abigail Carmelites, quæ prius fuerat vxor Nabal Carmeli 1. *Reg.* 3. 3. Maacha verò filia Tholmai Regis Gessur enixa est *Absalonem* tertium Dauidis filium. Quartum *Adoniam* Dauid ex Aggith suscepit. Quintum verò nomine *Saphatiam* ex Abital. Sextum denique *Iethraham* de *Egla vxore sua*, id est, etiam vxore sua. Aptiùs adhuc illud *vxore sua* per Zeuma, seu adiunctionem refero ad omnes fœminas præcedentes, hoc modo: De Achinoam *vxore sua*. de Abigail *vxore sua*, de Maacha *vxore sua*, de Aggith *vxore sua*. de Egla *vxore sua* Sex igitur nati sunt Dauidis filij apud Hebron, vbi septem annis supra sex men-

Luxuriæ piaculum alia comitari absolent flagitia.

Pœnitentia restituit decorem è crimine lassatum.

Timeat adulter, ne in vxores suas id probri accipiat, quod coniugi infert alienæ.

ſes imperauit. Triginta autem ſupra tres annos regnauit apud Ieroſolymam.

2. Filij Dauidis, quos ſuſcepit in Ieruſalem.

Verſ.5 6 7.8.9.] Porrò in Ieruſalem hi Dauidis exorti ſunt filij: *Simmaa, Sobab, Nathan,* & *Salomon*: quatuor præfatos è Bethſabee filia Ammiel ſuſcepit. Obiicies. Prou. 4. 3. Salomon dicit, ſe *vnigenitum* fuiſſe *coram matre ſua*: ergo non ſuſcepit quatuor ex Bethſabea filios. Quidam reſpondent, ex Dauide vnigenitum fuiſſe, in hoc & vltimo loco hîc memoratur. Nam tres priores Bethſabee ex priore ſuo marito Vria Hethæo ſuſceperat: ſed illos Dauid ad compenſandam miſellis iniuriam adempti parentis ſibi adoptauit. * Vndè ediſcunt, qui aliquem parentem de medio tollunt, debere ſe patres orphanorum oſtendere, vt aliquo modo eis ex ademptione proprij parentis compenſetur iniuria.] Veroſimilius tamen Mariana (mei venia) putarim, omnes hos quatuor ex Bethſabee & Dauidis procreatos fuiſſe, & Salomonem iſtic vocitari *vnigenitum*. id eſt, *vnicè dilectum*, vti ibidem LXX. tranſtulére. Alioqui Nathan, ad quem Chriſti genealogiam Lucas deducit, non fuiſſet filius Dauidis, ſed Vriæ. Denique filiolus ex Bethſabea ſuſceptus impedit, quominus Salomon abſolutè dici poſſit vnigenitus fuiſſe matris ſuæ etiam ex Dauidè. * Profectò iam in illuſtriſſimo Ieſu vero Salomonis typo fulgurabat illa hominum gloria, qua Vnigenitus Patris & Matris ſuæ naſciturus erat multis in fratribus, adoptione cœleſti Primogenitus.]

Qui parentem necat, orphanorũ eius filiorum partem agat, vt miſellos compenſet iniuriam.

Chriſtus Vnigenitus Patris & Matris naſcitur in multis fratribus Primogenitus.

Alij quoque Dauidis filij annumerantur: *Iebaar, Eliſama, Eliphaleth. Noge, Nepheg, Iaphia, Eliſama, Eliada,* & *Eliphaleth.* Omnes hi nouem extitére filij Dauidis, abſque liberis quidem, quos ex *concubinis*. ſiue ex ſecundariis ſuſcepit vxoribus: qui profectò *Thamar* nomine habuére ſororem. Itaque omnes Dauidis filios ex variis Scripturæ locis, vt aliquos ſoluam nodos recenſeo. Prima Dauidis vxor fuit Michol Saulis Regis filia 1 *Reg.*18.27. ex qua nullos ſuſcepit liberos. Scio ab aliquibus affirmari Michol eamdem eſſe cum Egla. Secunda vxor fuit Achinoam Iezraëlitis 1. *Reg.* 25.43. ex qua ſuſcepit Amnon primogenitum. Tertia fuit Abigail Nabalis vidua 1. *Reg.*25.42. ex qua ſuſcepit Danielem, qui 2.*Reg.*3.3. Chelcab appellatur. Quarta fuit Maacha filia Tholmai Regis Geſſur 2. *Reg.*3.3. ex qua ſuſcepit Abſalom, & Thamar eiuſdem ſororem. Quinta fuit Aggith, ex qua natus eſt Adonias, quem Regnum ambientem Salomon iuſſit interimi 3. *Reg.*2.25. Sexta fuit Abital, ex qua ortus Saphatias 2.*Reg.*3.4. Septima Egla, quæ Iethraã peperit. Octaua Bethſabee vxor dudum Vriæ, ex qua quinque filios habuit, nimirum *paruulum adulterinum*, qui mortuus eſt 2.*Reg.*12.18. *Samuam* ſiue *Simmaam, Sobal, Nathan,* & *Salomonem* Regem. Ex aliis vxoribus alij nati: ſcilicet *Ierimoth*, qui 2. *Paral.*11.18. appellatur filius Dauidis aliique plures, qui huc Cap. annumerantur, & 2. *Reg* 5.14. nimirum *Eliſama, Iebaar, Eliphaleth, Noge, Nepheg, Iaphia, Eliſama, Eliada, Eliphaleth.* Præter hos alij exorti ſunt ex concubinis. Adnotarim, in præfato filiorum Dauidis catalogo, *Eliſama*, & *Eliphaleth* bis repeti, fortaſsè quidem, quia alij, his duobus emortuis fratribus, nati, & eodem nomine inſigniti in illorum memoriam, ac ſolatium parentis fuêre.

3. Dauidis poſteri ex Salomone, vſque ad Iechoniam.

Verſ 10.11.12.13.14.15.16.17.] Porrò Salomonis filius fuit *Roboam*. Hic genuit *Abiam*, patrê quidem *Aſa* De hoc ortus eſt ex *Ioſaphat Iorami* genitor. Ioram autem pater fuit *Ochoziæ*. ex quo *Ioas* eſt ortus. Eius filius fuit *Amaſias*, & ipſe *Azariam* generauit. Verum Azariæ filius *Ioatham* procreauit *Achaz* patrem *Ezechiæ*, de quo fuit *Manaſſes* obortus. Sed & Manaſſes genuit *Amon Ioſiæ* parentē. Filij autem Ioſiæ quatuor extitére: Primogenitus *Iohanam*, ſecundus *Ioakim*, tertius *Sedecias*, quartus *Sellum*. Porrò lib 4.*Reg.*23. vbi de morte Ioſiæ, & Regni ſucceſſore agitur, nulla de Iohanan primogenito, ad quem Regnum attinére videbatur, mentio geritur. An quia obiit antè patrem, adeóq; primogenitura ad ſecundo-genitum Ioakim tranſiit? Ita planè, ſed ad didicim ex Antiquioribus, Iohanam in bello contra Ægyptios cum patre fuiſſe occiſum. * Vt Iohanæ hinc fortitudinē, ingenuitatémque rimari poſſis, qui à paterno noluit latere ſeparari. Quanto Regni ſupplicio Iohanan pio parenti non ſucceſſit!] Secundus Ioakim ætate erat, ſed illum in Regno præceſſit Sellum, qui hîc quarto loco annumeratur, vt patet *Iere* 22.11. qui alio nomine Ioachaz dicebatur. 4.*Reg.*23.30. itémque Iechonias 3.*Eſd.*1. Hic cū toto biennio iunior eſſet Ioakimo, prælatum tamen à populo fuit ob cauſam 4.*Reg.*23. 30. expreſſam. Nempè vigeſimum quintū ætatis annū agebat Ioakim, cùm Ioachaz, ſeu Sellum ſub idem tempus non ageret niſi vigeſimū tertium. Omnium iunior erat Sedecias: nam inchoante Regnum Ioachimo iam vigintiquinque annorum, ipſe non niſi decimum excedebat annū ætatis: nàm vndecim poſt annis cùm ſuccederet Ioakimo, loco filij eius Ioachini, non erat niſi viginti & vnius annorum, 4.*Reg.*24.18. Cur ergo Sedecias (qui etiam dictus eſt *Mathanias*) *tertius* eſſe Ioſiæ filius dicitur? Quia filiorum numerus exprimitur, non ætatis ordo exponitur. Profectū de Ioakimo orti fuere *Iechonias*, ac *Sedecias*. tam *Eliacim*, ſiue *Ioakim* filius Ioſiæ, quàm huius filius Ioachin *Iechonias* nomine à *Matth.c.*1. comprehenditur. Verùm enim, vt tota hæc filiorum genealogia intelligatur, vnico verbo inculco. Ioſias Rex genuit *Iohanan*, *Eliacim*, qui etiam dictus eſt Ioakim, & Iechonias) *Sedeciam*, (qui etiam dicitur Mathanias) *Sellum*, (qui etiam Ioachaz.) Porrò Ioakim (qui dicitur etiam Iechonias) ſuſcepit *Iechoniam*, & *Sedeciam*. Vnde patet Ioakimum fratrē habuiſſe, qui appellatus fuerit Sedecias, & etiam eiuſdem nominis filium. Regnarunt autem Ioſiæ filij hoc ordine Præmortuo Iohanam Sellum, ſiue Ioachaz Regnum inuaſit, huic ſucceſſit Ioakim, ſeu Eliacim; Ioakimo verò Ioachim filius Ioakimi, Ioachino autem Sedecias Ioſiæ filius.

Commendatur filius ſimul cum patre in bello occumbens.

4. Salomonis filij Dauidis poſteri à Iechonia vſque ad Elioënai ſeptem filios.

*Verſ.*17.18.19.20.21.22.23.24.] Filij Iechoniæ fuére: *Aſir Salathiel, Melchiram, Phadaia, Senneſer, Iecemia, Sama,* & *Nadabia*. Verum de Phadaia orti ſunt *Zorobabel*, & *Semei*. Hic Zorobabel dicitur *Mat* 1.12. fuiſſe filius Salathiel. Salathiel autē genuit *Zorobabel*: Quomodo ergo in præſenti aſſeritur eſſe Phadaia filius? Quia vtroq; nomine Salathiel vocitabatur, quod frequens eſſe ſacris in literis iam ſæpè vidiſti; & proximè in filiis Ioſiæ, de quorum variis nominibus differui. Zorobabel igitur filius Phadaia, ſeu Salathiel generauit *Moſollam*, *Hananiam*, & *Salomith* eorum ſororem: necnon *Haſaban*, *Ohol*, *Barachiā*, *Haſadian*, & *Ioſabheſed*: quinq; ſcilicet

scilicet filios præter tres, quos primùm recensuit Mosollam, Hananiam, & Salomich. Filius autem Hananiæ fuit *Phaltias*, pater quidem Ieseiæ, qui genitor fuit *Raphaia*. Hic fuit parens *Arnan*, è quo ortus est *Obdia*, cuius natus *Sechenias* extitit. Profectò Sechenias suscepit *Semeiam*: cuius filij *sex numero* fuére: scilicet *Hattus, Iegaal, Baria, Naaria, & Sephat*. Vndénam *sex numero*, si solummodo quinqne annumerantur? Exponit Menochius, computari etiam patrem, quia alioqui essent solùm quinqne. Non placet, qnia de solo filiorum numerò agitur, & qnotiens hisce in catalogis assignatur numerus filiotum, de solis filiis verificari vidimus. Alij post *Sephat* addunt & *Sesa sex numero*. Porrò Sesa Hebraïcè ac Græcè non est, ac ne in Vulgata quidem Romana. Sed illo expuncto, Senatius filiotum Semeiæ numerus non constabit. Crediderim sex quidem extitisse Semeiæ filios; factam autem non fuisse mentionem nominis sexti, vel quia ante impositionem nominis recens natus obiuit, aut quia aliquo ex capite contemptibilis fuit. Horum quidem Naarias procreauit *Elioenai, Ezechiam*, & *Ezricam*, tres scilicet. Elioënai verò septem natos habuit, nempe *Obuia, Eliasub, Pheleia, Accub, Iohanan, Dalaia, & Anani*. Quæsierim, quonam modo Iechonias dicitur hic parens fuisse Salathielis, & tot insuper aliorum filiorum, cum Ierem. 22. 30. *Vir sterilis* vocitetur? Existimo, sterilem fuisse non respectu omnis prolis, aut seminis (nam ibidem *vers.* 28. dicitur ipse & semen eius proiecti in terram Babylonis) sed respectu prolis Regiæ, & seminis Regalis, quod Regnum obtineat paternum. * Filium quidem, qui à patris cadit gloria, virtute, dignitate, quasi minimè natum existima. Sterilis ille parens est, cuius filij licèt innumeri ab eius decidunt dignitate.] Sic sese explicat ibidem Ieremias, cum dicit, ita sterilem futurum, vt non sit *de semine eius* futurus vir, qui *sedeat super Solium Dauid, & potestatem habeat vltra in Iuda*. Accuratiore expositione indiget illa vers. 19. particula: *De Phadaia orti sunt Zorobabel, & Semei. Zorobabel genuit Mosollam*. Hic Zorobabel non est ille, qui *Mat* 1. recensetur in genealogia Christi, sed patruelis illius: nam iste genitus est ex Salathiele, vt ibidem dicitur: hic verò ex Phadaia fratre Salathielis. Nisi malis dicere, vnum eumdémque natura fuisse filium Phadaiæ, adoptione Salathielis: cuius, eo quod sterilis esset, nulli hîc filij recensentur. Sed tunc consequenter cogemur asserére. Aliquem filiorum Zorobabelis, qui hoc & sequenti versu recensentur, cognomen habuisse *Abiud*, nam hic *Matt*. 1. inter progenitores Christi ponitur filius Zorobabelis. Quod de Hanania suspicantur aliqui, eo quod inter omnes Zerobabelis filios huius solius posteri hîc annotentur. Sed malim priori adhærere sententiæ, qui duos Zorobabeles distinguit.

Quasi sterilis sibi sit ille parens, licet multos habuerit filios, si hi filij ab eius decidant dignitate.

CAPVT IV.

Patriarcharum Iudæ, ac Simeonis posteri recensentur: eorumdémque victoriæ, præclaráque gesta memorantur.

1. ILII Iuda: Phares, Hesron, & Charmi, & Hur, & Sobal.
2. Raia verò filius Sobal genuit Iahath, de quo nati sunt
Ahumal & Laad. hæ cognationes Sarathi. 3. Ista quoque
stirps Etam Iezrahel, & Iesema, & Iedeos. Nomen quoque
sororis eorum, Asalephuni. 4. Phanuel autem pater Gedor,
& Ezer pater Hosa. isti sunt filij Hur primogeniti Ephrata
patris Bethlehem. 5. Assur verò patri Theeuæ erant duæ
vxores, Halaa, & Naara. 6. Peperit autem ei Naara Oozam, & Hepher, & The-
mani, & Ahasthari. isti sunt filij Naara. 7. Porrò filij Halaa, Sereth, Isaar, & Eth-
nan. 8. Cos autem genuit Anob, & Soboba, & cognationem Ahatehel filij Arum.
9. Fuit autem Iabes inclytus præ fratribus suis, & mater eius vocauit nomen illius
Iabes, dicens: Quia peperi eum in dolore. 10. Inuocauit verò Iabes Deum Israël,
dicens: Si benedicens benedixeris mihi, & dilataueris terminos meos, & fuerit ma-
nus tua mecum, & feceris me à malitia non opprimi. Et præstitit Deus quæ pre-
catus est. 11. Caleb autem frater Sua genuit Mahir, qui fuit pater Esthon. 12. Por-
rò Esthon genuit Bethrapha, & Phesse, & Tehinna patrem vrbis Naas: sunt viri Re-
cha. 13. Filij autem Cenez, Othoniel, & Saraia. Porrò filij Othoniel, Hatath,
& Maonathi. 14. Maonathi genuit Ophra, Saraia autem genuit Ioab patrem Val-
lis artificum: ibi quippe artifices erant. 15. Filij verò Caleb filij Iephone: Hir, &
Ela, & Naham. Filij quoque Ela: Cenez. 16. Filij quoque Ialeleel: Siph, & Zipha,
Thiria, & Asraël. 17. Et filij Ezra, Iether, & Mered, & Epher, & Ialon, genuítque
Mariam, & Sammai, & Iesba patre Esthamo. 18. Vxor quoque eius Iudaia, pepe-
rit Iared patrem Gedor, & Heber patrem Socho, & Icuthiel patrem Zanoe. hi au-
tem filij Bethiæ filiæ Pharaonis, quam accepit Mered. 19. Et filij vxoris Odaiæ

sototis Naham patris Cella: Garmi, & Esthamo qui fuit de Machati. 20. Filij quo-
que Simon: Amnon, & Rinna filius Hanan, & Thilon. Et filij Iesi, Zoheth, & Benzo-
heth. 21. Filij Sela, filij Iuda: Her pater Lecha, & Laada pater Maresa, & cognatio-
nes domus operantium byssum in domo iuramenti. 22. Et qui stare fecit Solem,
virique Mendacij, & securus, & Incendens, qui principes fuerunt in Moab, & qui
reuersi sunt in Lathem. hæc autem verba vetera. Hi sunt figuli habitantes in
plantationibus, & in sepibus, apud regem in operibus eius, commorarique sunt
ibi. 24 Filij Simon: Namuel & Iamin, Iarib, Zara, Saul. 25. Sellum filius eius,
Mapsam filius eiùs, Masma filius eius. 26. Filij Masma: Hamuel filius eius. Za-
chur filius eius, Semei filius eius. 27. Filij Semei sedecim, & filiæ sex: fratres au-
tem eius non habuerunt filios multos, & vniuersa cognatio non potuit adæquare
summam filiorum Iuda. 28. Habitauérunt autem in Bersabee, & Molada, & Ha-
sarsuhai. 29. & in Bala, & in Asom, & in Tholad, 30. & in Bathuel, & in Horma,
& in Siceleg, 31. & in Bethmarchaboth, & in Hasarsusim, & Bethberai, & in
Saarim. hæ ciuitates eorum vsque ad regem Dauid. 32. Villæ quoque eorum:
Etam, & Aën, Remmon, & Thochen, & Asan, ciuitates quinque. 33. Et vniuersi
viculi eorum per circuitum ciuitatum istarum vsque ad Baal: hæc est habitatio
eorum, & sedium distributio. 34. Mosobab quoque & Iemlech, & Iosa filius
Amasiæ. 35. & Ioël, & Iehu filius Iosab æ filij Saraiæ filij Asiel, 36. & Elioënai,
& Iacoba, & Isubaia, & Asaia, & Adiel, & Ismiel, & Banaia, 37. Ziza quoque fi-
lius Sephei filij Allon filij Idaia filij Semri filij Samaia. 38. Isti sunt nominati prin-
cipes in cognationibus suis, & in domo affinitatum suarum multiplicati sunt vehe-
menter. 39. Et profecti sunt vt ingrederentur in Gador vsque ad Orientem val-
lis, & vt quærerent pascua gregibus suis. 40. Inuenerúntque pascuas vberes, &
valdè bonas, & terram latissimam & quietam & fertilem, in qua antè habitauerant
de stirpe Cham. 41. Hi ergo venérunt, quos suprà descripsimus nominatim, in
diebus Ezechiæ regis Iuda: & percussérunt tabernacula eorum, & habitatores qui
inuenti fuerant ibi, & deleuérunt eos vsque in præsentem diem: habitauerúntque
pro eis, quoniam vberrimas pascuas ibidem repererunt. 42. De filiis quoque Si-
meon abiérunt in montem Seir viri quingenti, habentes principes Phalthiam &
Naariam & Raphaiam & Oziel filios Iesi: 43. & percussérunt reliquias, quæ euadere
potuerant, Amalecitarum, & habitauérunt ibi pro eis vsque ad diem hanc.

COMMENTARII.

1. Posteri Iudæ vsq; ad Halæ vxoris Assur.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.] Iuda *filij* ac nepotes fuère: *Phares, Hesron, Charmi, Hur, & Sobal.* Nomen *filij* in his Capitibus non semper propriè sumitur, sed sæpè pro posteris; nam Esron nepos fuit Iudæ, Charmi pronepos, & sic de cæteris. Crediderim illam particulam, *Filij Iuda* potiùs ad Tribum omnem Iudaïcam, quàm ad personam Patriarchæ Iudæ esse referendam; immediatior enim Iudæ posteritas iam *Cap.* 2. expressa fuit: si autem speciatim ad Patriarcham referenda esset, Sacer scriptor diceret, *Filij Iuda.* non *Filij Iuda.* Tantùm intendit hic textus commemorare, quinam ex quaque familia omnium Tribuum insignes extiterint, seu virtute, seu prolixa posteritate. Horum quinque Iudæ nepotum Sobal *Raiam* suscepit, hic verò *Iahath.* de quo oborti fuère *Ahumai*, & *Laad*: hæ sunt Sarathi *cognationes*, id est, ab hisce propagatæ sunt cognationes, seu familiæ Sarathitarum. *Ista quoque*, quæ sequitur, *Etam* stirps extitit: *Iezrahel. Iesema, Iedebos*, & eorum Soror, cuius nomen *Asalephuni.* Porrò *Phanuel pater*, seu Princeps *Gedor*, quæ est Ciuitas Tribus Iuda in sorte Dan: & *Ezer pater* siue Princeps *Hosa* fuerunt filij *Hur* primogeniti *Ephrata, patris* seu Principis Bethlehem. Cap. 2. 20. Sacer scriptor Hur eidem dedit filium *Vri*, qui fuit pater Beseleel. Hic adiungit illi duos filios. Porrò Hur *pater Bethlehem*. siuè Princeps vocatur, quia eam à matre Ephrata accepit, seu ab ipso Salma, qui Cap. 2. 51. *Pater* seu Princeps Bethlehem vocatur. Rursus Hur primogenitus matris Ephrata hic appellatur, quia Caleb pater ex Azuba priori vxore alios filios susceperat. Verùm *Assur* patri siue Principi *Thecua* erant duæ vxores *Halaa.* & *Naara.* Quæ sieris, cuiusnam filius fuerit Assur? Fuit filius Hesron ex Abia vxore Cap. 2. 24. Verùm Naara peperit *Oozam, Hepher, & Themani*, Halaa verò enixa est *Sereth, Isaar, & Ethnan.*

2. Posteri Iudæ à Cos vsque ad habitatores Oppidi Recha.

Vers. 8.9.10.11.12.] Profectò Cos procreauit *Anob, Soboba, & cognationem Aharehel filij Arum.* Id est, Cos filius Ethnan tertij ex Halaa filij, pater fuit *Anobi, Sobabi*, & familiæ dictæ Aharhel, quæ processit à Cos ex alio filio eius, nomine *Arum.* Itaque Cos genuit *Anob, Sobab, & Arum*, qui quidem ex probabili, (quàm sequor) sententia fuit pater *Iabes.* Hic profectò Iabes fuit inclytus præ fratribus suis. Mater autem eius *Iabes* illum vocauit, dicens: *Quia peperi eum in dolore.* Iabes igitur *dolorem* significat, quo nomine voluit filium mater vocari, eo quod exquisitissimis doloribus partus illum esset enixa. Quis hic Iabes fuerit non constat, sed neque quis pater illius, quis auus. Solùm constat, ex posteris Iuda

da fuisse, ac præ contribulibus suis inclytum, seu præillustrem. Probabiliùs autem mihi asseruit fuisse filium Atum, fratrem Aharelis *vers.* 8. & Othonielis *vers.* 13. nepotem Cos, de quo supra *vers.* 8. * Raro videris labores, dolores, & ærumnas steriles esse. Mater Iabes dum illum parit, diriter excruciatur, sed filium præ contribulibus peperit inclytum.] Iabes ergò Deum Israël inuocauit hac formula vouens: *Si benedicens benedixeris mihi, & dilataueris terminos meos, & fuerit manus mea tecum, & feceris me à malitia non opprimi.* Votum verò, quod emisisse verba indicant, non exprimitur. Subintelligendum itaque, *Hoc, aut illud faciam.* Cur non expressit sacer scriptor? sicut votum Iacobi: *Vouit etiam votum dicens: si fuerit Deus mecum, & custodierit me in via &c. erit mihi Dominus in Deum.* Gen. 28. 20. Debebat ergò Iabes hoc modo concludere. *Si benedicens benedixeris mihi, &c. eris mihi in Deum*, id est, te peculiari affectu, ac reuerentiâ colam. Quare igitur votum non exprimitur? * Certè quia post accepta beneficia nihil expressiùs nobilissimo ex Regia Tribu viro, quàm totum se Domino consecrare; vndè necessum non fuit verbis exponere. Qui ergò petit & accipit quasi otiosè promittit obsequium; illud enim ipsum accepisse quod postulat, idem est ac promittere præstandum gratitudinis, ergò seruitium.] *Si benedicens* (inquit) *benedixeris mihi* id est, si benedictionibus me cumulaueris: *si dilataueris terminos meos*, id est, si auxilio tuo iuueris, vt possessionis meæ fines proferre, ac dilatari possim: *& fuerit manus tua mecum:* id est, si me protegere digneris. Denique si *feceris me à malitia non opprimi.* Hebr. *Et feceris a malo* liberari, *vt non contristet me.* Hebræus quidam, *si feceris signum, seu miraculum, ne vnquam malum me lædat:* Dubitas, an postulet à malis animi, an à malis corporis liberari? Verosimiliùs est, petiisse à corporis incommodis præseruari; ideò addidit, *si feceris signum, seu miraculum.* * Tot enim sunt corporea hominibus imminentia mala, vt solùm ex miraculo possit quis ab eis omninò eripi.] * Crediderim tamen probabiliter, Iabes ab animi malis, seu criminibus petiisse præseruari, quia addit Sacer scriptor, eum consequutum fuisse petitionis effectum. Nec enim Deus iustis concedit, quæ consecuta nocent. Nihil autem magis absonum saluti æternæ consequendæ, quàm procurare, te ærumnis corporeis non affligi. Iustis enim agnatæ solent esse tribulationes.] Addo, Iabes commendabilem ex hoc voto, ac petitione Patribus exponi. At minimè deberet commendari, si peteret seruari ab ærumnis; vincere enim non vult, qui à certamine fugitat.] * Petit ergò, *à malitia non opprimi.* Hoc ex capite tam obæratus Numini redditur homo, vt id debeat semper specialissimo colere affectu. Supremum enim beneficiorum est, hominem ab omni crimine liberari.] * Premo autem particulam, *à malitia non opprimi.* Certè peccator à suo-met scelere opprimitur; cunctarum enim ærumnarum oppressio à criminibus ducit exortum.] *Et præstitit Deus* Iabes, *quæ precatus est.* * Optata consecutus est, voti enim emissio, dum precibus adiungitur, Deum efficaciùs ad elargienda munera excitat.] Caleb autem, *frater sua* genuit *Machir*, qui fuit

Labores & ærumnæ steriles non sunt.

Quasi necessarium nobili vero accipienti à Deo beneficia, ei specialis cura seruire.

Tot sunt homini imminentia mala, vt velut miraculū sit, ab eis omnino eripi.

Deus iusto nō cōcedit, à laboribus liberari, qui ad Salutem conducunt.

Dedecet Iustum, petere laboribus non affligi: nec enim vult vincere, qui à certamine fugitat.

Qui liberatur à Deo, ne delinquat, supremo afficitur beneficio.

Peccator suo scelere opprimitur.

Voti emissio adiuncta precibus efficaciùs impetrat à Domino.

Pater *Esthon*. Vulgata Regia habet, *Caleb pater sua*: neque videtur is esse, qui post vocatur Caleb filius Iephone. Quis autem Caleb huius pater? Crediderim esse Iabes, de quo immediatè Sacer scriptor gessit mentionem. Porrò Machir *pater Esthon*, vocitatur, viri scilicet, non Vrbis; quoniam mox dicitur Esthon, genuisse filios. Porrò Esthon suscepit *Bethrapha*, *Phesse*, & *Thema patrem* seu Principem Vrbis Naas: *Hi sunt viri Recha*, id est horum trium filiorum Esthon familiæ Oppidum Recha incoluerunt.

Vers. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23.] 3.
Filij autem Cenez fuére *Othoniel*, & *Saraia*, Reliqui Iudæ posteri.
Hunc Cenez patrem Othoniel, & Caleb fuisse existimo, tùm quia Caleb Cenezeus vocatur, *Ios.* 14. 14. Tùm quia Othoniel frater Caleb iunior fuit *Ios.* 15. 17. Sed quare Caleb Iephone filius vocitatur? Fortassè sic dicitur ab aliquo auorum, cuius possessionem tenuit; vel vno ac altero nomine insigniebatur. Porrò. Othoniel hosce habuit filios: *Hatath*, & *Maonathi* parentem *Ophra*. Saraia autem frater Othonielis genuit *Ioab patrem*, seu Principem *Vallis artificum*, Valis, inquam, ex qua aliquod genus artificum prodire solebat. Quodnam verò genus artificij exercerent, colligere ex Scriptura non potui; solùm addit Textus: *Ibi, quippe artifices erant.* Attamen dum vocem Hebraicam חרש *Haras* premo, video fabros in genere significare, exposuerim ferrarios, lignarios, lapicidas. Caleb autem filius Iephone seu Cenez. Frater autē Othonielis & Saraiæ hos filios suscepit: *Hir*, *Ela*, & *Naham*. Quorum Ela procreauit *Cenez*. Hic à proauo patre Calebi, Othonielis, & Saraiæ nomen Cenez accepit. Dicitur autem, *Filij quoque Ela Cenez*, cum solummodò vnicus filius exprimatur, pro singulari accepto, vt non semel hisce in catalogis vidisti. Monuerim, Caleb filium Iephoni vocitari vt distinguatur à Caleb filio Esron, de quo dictum fuerat *Cap.* 2. 18. Filij quoque *Ialeel* (puto esse filium Cenez) fuére: *Siph. Zipha*, *Thiria*, & *Asrael*. Et filij *Ezra* (existimo esse Asrael filium) extitére: *Iether*, *Mered*, & *Ialon*, necnon Ezra genuit: *Mariam*, *Sammai*, & *Iesba* patrem. *Esthamo*. Male hìc quidam, pro *genuit*, *peperit* vertunt; nàm תהר *Tahar* est in *Hiphil*, significátque fecit concipere, seu *parere*, quod gignere est. Porrò *Maria* hæc non fuit Mosis soror, sed alia fœlix quidem, quæ Deiparentis futuræ nomine meruit honorari. *Vxor quoque eius Iudaia*, peperit *Iared* patrem *Gedor*, & *Heber* patrem *Socho*, & *Ienthiel* patrem *Zanoe*. Cuiusnam Iudaia hæc fuerit vxor? Alij dicunt vxorem *Calebi*. Alij vxorem Esthamo, quem proximè nominauit Sacer textus. Putarim fuisse Ezra vxorem, vsúmque fuisse Scriptorem Sacrum phrasi illa: *Vxor quoque eius peperit*, ad orationis in vasta generationum abysso varietatem. Hi autem filij *Bethiæ*, quam quidem Pharaonis filiam Mered filius Ezra accepit vxorem. Quinam autem sunt filij Mered & Bethiæ? Certè tres superiores, quos Ezra & Iudaiæ filios dixit. Quomodò ergo si sunt filij Ezra & Iudaiæ, filij etiam Mered & Bethiæ vocitantur. Quia Mered & Bethia fuére parentes eorum non naturâ, sed adoptione. Vnde Mered etiam Ezræ filius & Bethiæ maritus fratres suos minores adoptauit.

Glos debet sic amare Leuiros, ac si mater esset illorum.

* Englos Bethia amandi Leuitos impertit exẽplum, dum eos in filios adoptat. Fratres enim mariti sic diligendi à Fratria, ac si eos ipsa peperisset.] Bethia verò Pharaonis filia nupsit Mered non Regi; nam Reges filias suas aliquandò nuptui dant non Regibus, sed viris primariis, qualem Mered extitisse non dubito.

Reges filias decentissimè dant subditis primarijs in coniugium.

* Vt Reges ediscant haud anxiæ filiabus suis Reges quæritare maritos, dum Principes habeant à proximo subditos, quorum familias deberent Regio sanguine purpurare.] Porrò Mered alia babuit vxorem nomine Odaiam, ex qua sorore quidem Naham patris Ceila, Mered suscepit duos filios, nempe *Garmi*, & *Esthamo*, qui fuit de Machati. Duo ergo hi sunt naturâ filij Mered, alij adoptione. Filius quoque Simon fuit *Amnon*. Non est hic Simon Princeps & caput Tribus Simeonis, sed alius quidam de Tribu Iuda. Filij autem Rinna extitére *Anan*, & *Thon*. Filij verò Iesi, *Zoheth*, & *Senzoheth*. Hactenus Iudæ posteros ex Phares priùs, deinde ex Zare, seu Zaran Sacer textus exposuit: nunc posteros eiusdem ex Sela, quem Iudas ex matre Chananæa susceperat, recenset. Sela ergo filius Iudæ genuit *Her patrem*, siue Dominum Lecha: & *Laada* patrem, seu Dominum *Maresa*, *& cognationes domus operantium byssum in domo iuramenti*, idest, genuit eos filios, qui extitére capita familiarum, seu domorum illarum, quæ in operibus ex bysso excelluérunt, & hoc peculiariter coluérunt artificium.

Sanguis Regius nobilitatur ex præstantia artificij.

* An non aptiùs ad eorum honorem, aut famam nomina exprimerentur? Minimè; celebriores enim ex artificij præstantia, quàm ex nomine exponuntur. En sanguis Regius Iudæ ex nendi præstantia nobilitatur.]

Non dedecet primo principes fœminas, voluto fuso, fila ducere.

* Ergò non dedecet Principes fœminas voluto fuso fila deducere.] Quid, *In domo iuramenti?* Videtur esse nomen loci. Vnde Vatablus, & alij vocem Hebraïcam tanquam nomen proprium retinuére, אשבע *in domo Asbeath*. Etiam ad filios posterósque Selæ pertinet *Qui stare fecit solem, virique mendacij, & incendens, qui Principes fuerunt in Moab*. Hoc versiculo aliquorum interpretatio pro ipsis nominibus ponitur. Pagninus sic vertit: *Et Iochni, & viri Chozebah, & Ioas, & Seraph, qui dominati sunt in Moab*. Necnon posteritati Selæ addicuntur *qui reuersi sunt in Labem*, id est, (Vatabo interprete) *Iasubi Lehem*. *Hæc autem verba vetera.* LXX. hîc etiam nomina propria agnoscunt: nam habent, *Et reduxit eos Abederim Athucym*. Hi sunt *figuli*, (id est, hæ cognationes artem figulinam exercuérunt) *habitantes in Plantationibus, & in Sepibus, apud Regem in operibus eius, commoratique sunt ibi*. Plantationes, & Sepes sunt propriorum nominum interpretationes. Vnde LXX. habent: *Habitantes in Atharim, & in Gadira*. In textu etiam latino emendato Romæ edito vox Plantationibus & Sepibus literis initialibus maiusculis scribuntur, vt nomina esse propria intelligatur, Ego autem ab hac multorum interpretatione recedens, faciliùs locum expendam. In Hebræo enim Sic textus scribitur: *Hi sunt figuli, & habitantes in plantationibus, & sepibus apud Regem in operibus eius*. Igitur è posteris Selæ fuére figuli, qui è luto fingebant domestica: & etiam habitationes in plantationibus, & sepibus apud Regem Hebræorum, qui erat eo tempore, in opere eius, commorantes ibi. Ac si diceret: E posteris Sela sunt, qui in hortis Regis versantur, eósque colunt. Ita alij à figulis. Fateor Selæ posteritatem ænygmaticè expositam. Ideò duxi necessarium vberiùs aliquas enodare particulas. Igitur, *Qui stare fecit solem*, significatio est nominis proprij *Iockim*. *Viri Mendacis*, pro viris Oppidi *Cozeba* sumitur. *Securus*, & *Incendens Ioas* & *Seraph*, significant. Hi autem omnes fuére Principes ex posteris Iudæ per Selam propagatis, qui peregrinati fuérunt in Moabitica regione fortè cum Elimelech & Noëmi Ruth 1. occasione famis in Iudæa: sed reuersi sunt postcà in *Lahem*, seu Bethlehem. Nam Hebræi sæpe partem alteram nominum propriorum abiiciunt, vt vidimus suprà *cap.* 19. *Ram* pro *Aram*. Et Ruth 1. vbi Noëmi & Rutb simili modo reuersæ dicuntur in *Bethlehem*, Hebraicè est, in *lehem*. Ex his clarissimè patet, fabulosum esse, quòd Abulensis Lytan. & alij ex Hebræorum somniis tradunt, ad preces Elimelechi, vt suos Bethlehemitas conuerteret stetisse solem, vt tempore Iosuë steterat. Nam *Iockim*, nomen proprium est, & significat *stare fecit*, sed non *solem*, cuius neque mentio est in Hebræo: neque iudicarim, ad Latinum adiungi debere. Forsitan ab aliquo sciolo ad marginem primò, deindè etiam in textum fuit insertum. Certum, de Elimelecho nullam hîc mentionem esse, vbi de quatuor illis agitur, qui e Moabitide in Bethlehem fuére reuersi. Atqui constat ex Ruth 1. Elimelechum in Moabitide esse vita functum, neque vnquam in Bethlehem reuertisse.

Vers. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33.] Si- 4
meonis Iacobi filij suæ Tribus Principis hi posteri extitére: Eius filij: *Namuel*, (Gen. 46. 12. *Iamuel* dicitur) *Iamin*, *Ierib*, *Zara*, *Saul*. Filius eius *Sellum*, *Mapsam* filius eius, natus eius *Masma*. Igitur post Iudæ posteros, Simeonis ponuntur, quæ illæ duæ Tribus iunctæ erant. Simeonis Tribui data Terræ pars, quæ Iudæ antea data fuerat. De filiis Simeonis *Gen.* 46. & *Num.* 26. neque omnino in specie consona cum his, quæ hîc dicuntur: nempè quoniam idem plura nomina habuit, & hîc supplentur aliis locis omissa. Simeon itaque (attende) pater fuit *Namuelis*, *Iamim*, *Iaribi*, *Zara*, *Saulis*. Filius Saulis *Sellum*, filius sellium *Mapsam*, filius Mapsam *Masma*. Porrò Ierib filij Simeonis non meminit Sacer textus *Gen.* 46. fortassè idem est cum *Soar*, cuius hîc nulla est mentio. Semei autem sedecim filios, sexque filias suscepit: *Fratres autem eius*, id est, filij Simeonis & posteri multos non genuére filios: vniuersáque cognatio vberrimam Tribus Iudæ prolem non potuerunt æquare. Non solum vniuersa Simeonis Tribus pauciora numerauit capita, quàm Tribus Iuda; imo nè alias Tribus æquauit: vt patet in duplici populi sensu, altero *Num.* 1. 22. altero. *Cap.* 16. 14.

Simeonis posteri recensentur.

Familia sterilitas ex iniquitate dominorum esse assolet prouenire.

* Vndenam existimas Simeonis progeniem reliquis Tribubus minorem extitisse? Crediderim ex Principis iniquitate, *Simeon & Leui* (ait Iacob) *vasa iniquitatis bellantia*. *Gen.* 49. 5. Iniquitas dominorum familiæ, eam assolet reddere sterilem. Aliquos vidi coniuges de sterilitate querulos, & tamen iniquitati operam dantes. Raró multis posteris stipatur iniquus.] Tribus autem huiusce filij habitauérunt in *Bersabee*,

Molada,

Molada, Hasarsualhal, Bala, Asom, Tholad, Bathuel, Horma, Siceleg, Bethmarchaboth, Hasarsusim, Bethberai, & Saarim. Hæ quidem eorum fuére Vrbes ad habitaculum, vſque ad Regis Dauidis tempora. Porrò hæc particula, *vſque ad Regem Dauid*, additur propter Vrbem *Siceleg*, quæ cum eſſet in Simeonis ſorte, facta tamen eſt Regum Iuda, vt vidiſti 1.*Reg*.27.6. Villæ quoque eorum fuére: *Etam, Aen, Remmon, Thochen, & Asan Ciuitates quinque.* Cur Villas vocitat priùs, & mox aſſerit eſſe Ciuitates? Vocantur Villæ, quoniam minores erant prioribus, ſed Ciuitates erant diſiunctæ à prioribus, & in iure Tribus Simeonis ſemper manſiſſe videntur. Et vniuerſi Viculi per circuitum Ciuitatum iſtarum vſque ad *Baal* ſeu *Balaath*, (quæ Ciuitas in Tribu Simeonis etiam adeſt) eorum ditioni ſubiacent. *Hæc eſt habitatio eorum, & ſedium diſtributio. Hebr. & genealogia eorum*, quæ quidem mox ſequitur.

5. *Verſ*. 34.35.36.37.38.39.40.41.42.43.44.] Primores ergo Tribus Simeonis extitére: *Mosobab, Iemlech, & Ioſa* Amaſiæ filius. Item *Ioel*, & *Iehu*, filius Ioſabiæ, filij Saraiæ, filij Aſael. Necnon *Elioenai, Iacoba, Iſuhaia, Aſaia, Adiel, Iſimiel, & Banaia. Ziza* quoque filius Sephei filij Allon filij Idaia filij Semri filij Samaia. Hi ſunt itaque *nominati* ſiue illuſtres Principes in cognationibus ſuis: *& in domo affinitatum ſuarum multiplicati ſunt vehementer*, comparatione quidem aliarum familiarum Tribus Simeonis, Hebr. *In domo patrum*, LXX. *Familiarum in domo. Principes iſti ſunt* Hi ergo Principes Tribus Simeonis profecti ſunt, vt ingrederentur in Gador, (quæ etiam *Gedor*, dicitur, & eſt Vrbs in Tribu Iuda) vſque ad *Orientem vallis*, id eſt, vſque ad Orientalem Vallis plagam, vt gregibus ſuis paſcua quærerent. Et inuenerunt agros graminibus vberes, paſcua optima, plagam latiſſimam, quietam, plenam fertilitate, in qua poſteri Cham habitauerant, antequam à Simeonitis exturbarentur. Hi ergo, quos ſuprà nominatim deſcripſimus, *venitarunt in diebus Ezechiæ Regis Iuda, & percuſſérunt*, ſiuè *ſolo æquarunt tabernacula filiorum Cham*, id eſt, domos, vel tentoria, in quibus more paſtorum habitabant: & habitatores, qui, inibi reperti ſunt occidérunt, deleueruntque eos, *vſque in præſentem diem*. ſiue vſque ad tempus, quo hæc ab Eſdra ſcribebantur. Extinctis autem primis incolis, terræ illius pro eis facti fuérunt habitatores, quoniam copioſis gregibus ſuis, vberrimas inibi paſcuas reperérunt. Profectò de Simeonis Tribu quingenti viri fortes abiére *in montem Seir*, id eſt, in Idumeam ſub Principibus ſeu Ducibus Phalthia, Naaria, Raphaia, & Oziel filiis Ieſi. Quandonam hæc acciderint? Ex Scriptura non habemos. Crediderim eodem Regis Ezechiæ tempore, hanc fuiſſe contra Amalecitas ſuſceptam expeditionem. Igitur reliquias, quæ euadere potuerant Amalecitarum, id eſt, quæ Saulis, Dauidis, & aliorum Regum manus euaſerant, & in montanis Seir adhuc habitabant. Verùm Amalecitarum regio eſt ferè ad Idumææ Meridiem, cui per deſertum coniungitur. Illis denique de medio ſublatis, ibi vſque in hanc diem pro eis inhabitarunt. Cum itaque Simeonitæ ſentirent ſe nimis anguſtis arctari finibus, Chananæis è vicinia, vbi hactenus ſubſtiterant, & de monte Seir Idumæis vi ſubmotis, eorum Vrbes, & agros, & paſcua ſibi vindicarunt Regni Ezechiæ initio, ſed amplificatis, ita finibus non diù vti potuérunt. Anno enim ſexto Regni Ezechiæ capta Samaria, Tribus Simeonis cum reliquis nouem Iſraëlitarum Tribubus captiua in Aſſyriam abducta eſt. 4.*Reg*.17.6. * Et quiſnam, precor, diu pacificè potitus eſt, domo, vel ſede, à qua proximum exturbarit?]

Reliqua Simeonis poſteritas.

Nemo porrò potitus eſt diu Sede à qua proximũ exturbauit.

CAPVT V.

Deſcribuntur poſteri Ruben, Gad, & dimidiæ Tribus Manaſſe. Qui etiam Iſmaëlitas expulére proprijs è ſedibus. Ioathan Regis Iuda tempore: ſed tandem ob idololatriam ab Aſſyrijs in captiuitatem fuérunt abducti.

1. FILII quoque Ruben primogeniti Iſraël (ipſe quippe fuit pri-
mogenitus eius: ſed cùm violaſſet thorum patris ſui, data
ſunt primogenita eius filiis Ioſeph, filij Iſraël, & non eſt ille
reputatus in primogenitum. 2. Porrò Iudas, qui erat fortiſ-
ſimus inter fratres ſuos, de ſtirpe principes germinati ſunt:
primogenita autem reputata ſunt Ioſeph.) 3. Filij ergo Ru-
ben primogeniti Iſraël: Enoch, & Phallu, Eſron, & Carmi.
4. Filij Ioël, Samaia filius eius, Gog filius eius, Semei filius eius, 5. Micha filius
eius, Reia filius eius, Baal filius eius, 6. Beera filius eius, quem captiuum duxit
Thelgathphalnaſar rex Aſſyriorum, & fuit princeps in Tribu Ruben. 7. Fratres au-
tem eius, & vniuerſa cognatio eius, quando numerabantur per familias ſuas, habué-
runt principes, Iehiel & Zachariam. 8. Porrò Bala filius Azar, filij Samma, filij Ioel,
ipſe habitauit in Aroër vſque ad Nebo & Beelmeon. 9. Contra Orientalem quoque
plagam habitauit vſque ad introitum eremi, & flumen Euphraten. Multum quippe
iumentorum numerum poſſidebant in Terra Galaad. 10. In diebus autem Saul præ-
liati

liati sunt contra Agateos, & interfecérunt illos, habitauerúntque pro eis in taber-
naculis eorum, in omni plaga, quæ respicit ad Orientem Galaad. 11. Filij verò Gad è
regione eorum habitauérunt in Terra Basan vsque Selcha: 12. Ioel in capite, & Sa-
phan secundus: Ianai autem, & Saphar, in Basan. 13. Fratres verò eorum secundùm
domos cognationum suarum, Michaël, & Mosollam, & Sebe, & Iorai, & Iachan, &
Zie, & Heber, septem, 14. Hi filij Abihail, filij Huri, filij Iara, filij Galaad, filij Mi-
chaël, filij Iesesi, filij Ieddo, filij Buz. 15. Fratres quoque filij Abdiel, filij Guni, prin-
cipes domus in familiis suis. 16. Et habitauérunt in Galaad, & in Basan, & in viculis
eius, & in cunctis suburbanis Saron, vsque ad terminos. 17. Omnes hi numerati sunt
in diebus Ioathan regis Iuda, & in diebus Ieroboam regis Israël. 18. Filij Ruben, &
Gad, & dimidiæ Tribus Manasse, viri bellatores, scuta portantes & gladios, & tëden-
tes arcum, eruditique ad prælia, quadraginta quatuor millia & septingenti sexagin-
ta procedentes ad pugnam. 19. Dimicauerunt contra Agateos: Ituræi verò, &
Naphis, & Nodab, 20. præbuérunt eis auxilium. Traditíque sunt in manus eorum
Agatei, & vniuersi qui fuerant cum eis, quia Deum inuocauerunt cum præliarentur:
& exaudiuit eos, eò quòd credidissent in eum. 21. Ceperúntque omnia quæ posse-
derant, camelorum quinquaginta millia, & ouium ducenta quinquaginta millia,
& asinos duo millia, & animas hominum centum millia. 22. Vulnerati autem mul-
ti corruérunt, fuit enim bellum Domini. Habitauerúntque pro eis vsque ad transmi-
grationem. 23. Filij quoque dimidiæ Tribus Manasse, possedérunt terram à finibus
Basan vsque Baal, Hermon, & Sanir, & montem Hermon, ingens quippe numerus
erat. 24. Et hi fuérunt principes domus cognationis eorum: Epher, & Iesi, & Eliel,
& Ezriel, & Ieremia, & Odoia, & Iediel, viri fortissimi & potentes, & nominati duces
in familiis suis. 25. Reliquérunt autem Deum patrum suorum, & fornicati sunt
post deos Populorum terræ, quos abstulit Deus coram eis, 26. & suscitauit Deus
Israël spiritum Phul regis Assyriorum, & spiritum Theglarphpalasar regis Assur: &
transtulit Ruben, & God, & dimidiam Tribum Manasse, & adduxit eos in Lahela, &
in Habor, & Ara, & fluuium Gozao, vsque ad diem hanc.

COMMENTARII.

1. *De posteritate Ruben.*

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.] Iàm vero Ruben primogeniti *Israel* seu *Iacob* posteritatem recenseo, ipse quippè fuit Iacobi primogenitus, sed quia totum patris sui violauit, incestum perpetrans cum Balam nouerca sua Iacobi vxore *Gen.* 35.22. ad filios fratris Ioseph eius primogenia fuére trãslata, illeque non est reputatus primogenitus. Porrò de stirpe Iudæ fortissimo qoidem fratrum suorum, Principes seu Reges Israël Dauid, Salomon, Boboam, & alij deinceps qui in duahos Tribubus Iuda & Beniamin Regnum obtinuérunt, fuere germinati) Verùm olim ex consuetudine; deinde ex lege *Deut.* 21. 17. duplex hæreditatis portio primogenito debebatur, quæ non *Rubeno*, sed filiis Ioseph *Ephraim*, & *Manasse* data est, qoi duas Tribus constituére. * Aptè autem à Regni spe expungitur, qui patri adeò extitit infidelis; nec enim subditorum iura seruabit, qui patri debitam fidem tueri contempsit.] A spe Regni cadat alieni violator tori, ne Reges filij parentis exemplo ediscant subditorum maculare toros; nihil enim tam absonum Regi, quàm effrænata ex subditi iniuria libido.] * Nihil item tam indignum Imperio, quàm vili seruire voluptati.] * Appositè verò Iudas fratrum fortissimus ad Regnum eligitur: fortitudine enim, ac magnitudine animi pollére debet, qui defensare subditos, potentibúsque pauperum oppressoribus tenetur obsistere.] Primogenita ergo Rubeni *reputata sunt Ioseph*, Id est, duplo maior pars, hæreditatis paternæ, qoàm cuiuis aliorum fratrum obtingeret, quæ Rubeno natiuitatis iure debebatur: propter incestum sublata illi, & fratri eius Iosepho concessa est. Fuit vero duplex illa portio à Iacobo consignata Iosepho, partim in proprio peculio & parua sua hæreditate, quando *Gen.* 48.22 Iosepho ait: *Do tibi partem vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio & arcu meo.* Partim in communi & magna hæreditate, id est, in Terra cœlitus ipsi promissa, quum ibidem *vers.* 5. duos filios Iosephi *Ephraimum* & *Manassen* sibi in immediatos filios adoptauit: nam eo ipso duas portiones vni Iosepho visus est consignasse. Sed præter duplicem illam portionem hæreditatis, debebatur primogenito etiam locus primus inter fratres & quasi dominium in illos & Regnum, iuxta illud Isaaci *Gen.* 27.29. *Esto dominus fratrum tuorum, & incuruentur ante te filij matris tuæ.* Denique præter iam dicta, pertinebat quoque ad primogenitum ante legem Mosaicam Sacerdotalis dignitas, quæ translata fuit in Leui, quando solus Aaron, eiúsque posteri iussi sunt Sacerdotio in Israële fungi. * O quam ineptè Sacerdotali fungeretur officio, ad quod tanta requiritur puritas incestuosus ille Rubenus! meritò igitur fuit à primogenio deturbatus.] Iam post tam longam parenthesis illius expositionem ad Rubeni filios redeo. Filij ergo Rubeni primogeniti Iacob: *Enoch, Phallu, Esron, & Carmi. Ioel* filius Carmi, *Samia* filius eius, id est, Ioël cuius proximè mentio facta fuerat. *Gog* filius Samiæ. *Semei* ex Gog progenitus. *Micha* natus ex Semei. *Reia* processit ex Micha. Reia genuit *Baal*. Ex Baal *Beera* exortus, quem

In Rege requiritur erga subditos fidelitas.

Regem dedecet admodū, subditorum maculare toros.

Indignum Imperatis, seruare libidini.

Regi agnata debet esse fortitudo.

quem Thelgath phalnasar Rex Assur captiuum adduxit,(de qua captiuitate 4. *Reg.* 15. 19.) & extitit Princeps in Tribu Ruben. Fratres autem eius, cognati, scilicet, & vniuersa Tribus, quando numerabantur per familias suas, Principibus Iehiel, & Zachariæ obediérunt. Quia dixerat sacer Scriptor Beera fuisse Principem in ea Tribu, addit simul cum eo fuisse Principes per partes Iehiel, & Zachariam, quando numerati sunt vt in captiuitatem irent à Rege Assyriorum. * En quinam Principatus posteris Ruberni paterni tori violatori conceditur? Tribus captiuæ Primores numerari, vt scilicet sint primi in ærumna & opprobrio, qui esse primi in honore non meruerant ex iniqua parente. Esse quidem Regem, aut Principem subditorum, qui ærumnis aguntur, dicam, dixerim esse seruitutem. Profectò *Bala* filius Azax filij Samma filij Ioël (filij Charmi filij Ruben) habitauit in Aroër, (quæ est inter Tribum Ruben & Tribum Gad super torrentem Arnon) & dilatata fuit eius ditio *vsque ad Nebo & Beelmeon*. Nebo nomen est Ciuitatis in Tribu Ruben iuxta montem eiusdem nominis. Beelmon verò alia est Vrbs Tribus eiusdem. Pronepos ergo Ioëlis Bala magnus quidem fuit quando tenuit Aroër totius Terræ promissæ maximè Orientalem vsque ad Vrbem aut montem *Nebo*, qui est propè Iordanem. Contra Orientalem quoque plagam vsque ad eremi introitum, & flumen Euphratem habitationis locum obtinuit. Multum quippe iumentorum numerum Rubenitæ in terra Galaditide possidébant. Fuit hoc perpetuum in Tribu Ruben, vt pecore abundaret: deò *Numero* 32.4. sibi dari postulant sedes vltra Iordanem. Porrò transito Arnon fluuio Orientem versus ab Adrichomio Cademoth eremus collocatur. Regnante autem Saule Rubeni posteri præliati sunt aduersum Agareos, illósque interemérunt, eorúmque obtinuére sedem in omni plaga, quæ respicit ad Orientem Galaad. Porrò Agarei, seu Agareni, quos Rubenitæ comminuérunt, sunt *Ismaelitæ* dicti *Agareni* ab Agar Ismaëlis matre.

Esse Principem subditorum alterum ærumnis dira est seruitus.

2. *Vers.* 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22.] Profectò filij Gad è regione Rubenitarum Terram Basan vsque Selcha incoluerunt. Regio est Basan trans Iordanem, quæ longitudine à torrente Iaboc vsque ad terminos Selcha, Gessuri, & Machati: latitudine verò à monte Galaad, Seir, & Hermon vsque ad Galilææ mare porrigitur. *Ioel in capite, & Saphan secundus: Ianai autem & Saphat in Basan.* Id est, Ioel erat caput seu Princeps totius Tribus Gad. Qui sequuntur *Saphan, Ianai, & Saphat* Secundas, tertias, quartas partes obtinébant. Porrò tùm hi quatuor, tum septem, qui proximè sequuntur, non fuére filij Gad: (*ex Gen.* 46. 16.) Sed Principes in ea Tribu. Quonam tempore? Non constat. Crediderim transmigrationis tempore, aut Regum Ioathan & Roboam secundi (de quibus *Vers.* 17.) tunc hos Principes ea in Tribu extitisse. Quatuor ergo hi Principes seu Duces Tribus Gad, in Basan Ciuitate, quæ è regione cognomen trahebat, habitabant. *Fratres* verò eorum quatuor Principum, siue contribules extitére secundùm domos cognationum suarum alij septem Primores: *Michaël, Mosolam, Sebe, Iorai, Iachan, Zie, & Heber.* Non dicuntur fratres, quod iisdem parentibus prognati essent, sed quia ex eadem Tribus quod ostendo, quia in domos & cognationes distincti fuisse dicuntur. *Hi* quidem septem, qui præcesserunt, filij fuére *Abihail*, & fratres inter se. Porrò *Abihail* filius fuit Huri, *Huri* genitus fuit Iara. *Iara* natus ex Galaad, *Galaad* habuit Michaël genitorem. *Michael.* genitus à Iesesi. *Iesesi* parentem nactus est Iebdo. *Iebdo* denique fuit à Buz progenitus. Omnes itaque hi octo fuére *Abihail* progenitores. *Fratres* prætereà seu contribules fuerunt filij Abdiel filij Guni: qui quidem Abdiel in familiis Gaditarum domus Princeps extitit. Hi igitur Principes eorúmque familiæ in Galaad, & in Basan, ac in viculis eius: nec non in cunctis suburbanis Saron habitauérunt *vsque ad terminos*, id est, vsque ad fortis Gad fines. Ac si dicat: Memorati Principes totam Terram Gad à termino vsque ad terminum possedérunt. *Omnes hi* numerati sunt, in diebus *Ioathan* Regis Iuda, & in diebus *Ieroboam* Regis Israël. *Omnes*, inquam, hi, id est, domus, & cognationes eorum: vix enim fieri potest, vt iidem vixerint, vtriusque census tempore, siue Ieroboam accipiam pro primo, siue pro secundo huius nominis Rege. * Aptè verò dicuntur in filiis, aut nepotibus numerati esse. Quando enim vel extincti parentes non viuunt in filiis, non superstites adsunt in posteris? Porrò de censu facto Ioathani tempore non alibi meminit Scriptura. Quæsieris de quonam Ieroboamo sermo procedat? Existimo, de Ieroboamo huius nominis primo Rege Israël, quia celebrior fuit ille. Scio alios id intelligendum asserere non de primo Ieroboamo filio Nabat, sed de secundo Ioas filio; nam iste coæuus fuit Ioathano Regi Iuda, cuius hîc fit mentio. Porrò *filij* Ruben & Gad, & dimidiæ Tribus Manasse viri extitére bellatores, scuta portantes, & gladios, tendentes arcum, eruditique ad prælia: ex quibus quadraginta quatuor millia supra septingentos septuaginta apti ad pugnam exponebantur. Loco illius particulæ, *Viri bellatores* LXX. habent *Viri fortes.* Addit Hebræus. *A filiis fortitudinis.* Nam fortes procreantur à fortibus. Quando vidisti *filium fortem* ab ignauo progigni parente?] Tales fuére Rubenitæ Gaditæ, ac Manasseitæ fortes ipsi, & *filij* fortium. * Aptè verò idem est vir *fortis*, ac vir *bellator*. Quomodo enim te fortem esse probabis, si nunquam ad certamina processisti? si solum belli nomen tibi incutit formidinem?] * Fortes illi *scuta* portant & *gladios*, ne eos imparatos certamina inueniant. Vel pacis tempore gerendi gladij, & scuta, ne hostis Regnum imparatum aduertens id audeat ad certamina prouocare] * Repentina exitialis est, aut materialis, aut spiritualis præparatio.] *Eruditi* denique vocitantur *ad prælia tendentésque* arcum. * Qui pacis tempore non stringit gladium, tenet scutum arcúmque tendit se exercens ad pugnam, facilè ab hoste corruet vulneratus. Ediscant milites antè instantiam pugnæ; solùm enim eruditis cedit triumphus.] * An putas misellos

Parentes nunquam non superuiuunt in filijs.

Non se fortem ostendit, qui nunquam dimicauit.

Vel pacis tempore de gladijs ac scutis curandum.

Repentina præparatio ad materiale, aut spirituale bellum periculosa.

Pacis tempore milites futuri erudiantur ad pugnã.

Ineruditi milites non feruntur ad victoriam, sed trahuntur ad victimas.

illos, qui ex aratro abripiuntur ad hastam, posse hostes diriier vulnerare? Certè inerudiri non feruntur ad victoriam, sed trahuntur ad victimam.] Hi itaque contra Agareos dimicauérunt. Iturzi verò, Naphis, & Nodab *auxilium* præbuere Agareis. Ituræa regio est ad montis Libani radices in longum porrecta; nam à fluuio Iordane sumes initium, iuxtà eundem Libanum versùs Occidentem ad montes vsqne Sidoniorum, & Cyriorum intenditur. Pro *Naphis*, & *Nodab* Lxx. transtulére, *Nephissæi*, & *Nedabæ*. Naphis filius fuit Ismaëlis *Gen* 25. 15. ex quo Naphissæi propagati sunt. Hebraicè loco illius dictionis, *Præbuérunt eis auxilium*, ponitur, Iturzi Naphis, & Nodab clamauérunt contra eos. Alij *pugnauerunt*. Verbum enim זעק *bazar* sumitur in significatione clamandi. Si eis præbuere auxilium, quomodo contra eos dimicauerunt? Certè quia totum, eorum auxilium clamor erat, vocis, non manuum erat dimicatio. Qui autem in bello multum loquitur, parum assolet operari. Vndè eius assistentia magis est impugnatio, quàm auxilium.] Scio, aliquos hanc vocis decertationem ad militum victorum clamores trahere, Hispanè dixeris *Algazara*. Profectò Agarei traditi sunt Hebræorum in manus, & qui pro eis decertabant victi ab Hebræis fuere; quia cum præliarentur, *Deum inuocauerunt*: & exauditi fuerunt, eo quod in eum credidissent. Et quandò humilis oratio non potitur triumpho? Ceperunt omnia quæ possederant hostes, camelorum quinquaginta millia, duo millia asinorum, & captiuorum centum millia ad suam traxére ditionem. Vulnerati autem multi corruérunt; *fuit enim bellum Domini*, id est, eo adiuuante factum. Sic communiter hæc particula exponitur. Ast ego exposuerim. Fuit ingens prælium, præclaráque admodum victoria. Quia res ingens Scripturæ phrasi dicitur *Dei*, sic *Montes Dei*, sunt montes excelsi, *Cedri Dei cedri procera*, &c. * Et quidnam potest ad Deum attinere, quod ineffabiliter non sit magnum?] Habitauéruntque pro victis Agareis *vsque ad transmigrationem* factam à Teglathpharasar Assyriorum Rege.

Miles loquax, nihil operatur: vnde eius assistentia magis est impugnatio, quàm auxilium.

Quidnam potest ad Deum pertinere, quod magnū non existat?

3.
De posteris dimidiæ Tribus Manassæ.

Verf. 23.24.25.26.] Demum dimidiæ Tribus Manassæ *filij* latam possedére regionem à finibus Basan vsque ad Baal-Hermon, Sanir, & montē Hermon, incoluérunt; erat enim ingens eorum numerus, ideóque magnum terræ tractum occupauére. A regione ergo Basan tendendo in Septemtrionem termini illi producuntur vsque ad Baal-Hermon, & montem Hermon, & Sanir, qui montes contigui sunt, & in longum porrecti. Porrò à torrente Iaboc vsque ad Baal-Hermon triginta circiter horarum iter ab Adrichomio constituitur. Iam verò domus, cognationes eorum siuè Manassæitarum Principes recenseo. Hi fuére *Epher, Iesi, Eliel, Ezriel, Ieremia, Odoia & Iediel*, viri quidem fortissimi, & potentes, seu diuites. * Diuites enim omnia possunt.] & nominati sunt illustrissimi suis in familiis Duces. * Certè ideo nominati quia *potentes*, seu diuites: non quia *fortissimi*. Quandò enim ex fortitudine miles agnoscitur, si prematur inopia.]! * O quot vidi milites plenos vulnerum cicatricibus, quæ quidem ob nuditatem facile conspectantur. Quod autem pallium attritum non valet vulnera operire, potest præclara obuelare facinora. Nunquam gesta inopis memorantur.] Dereliquérunt autem Deum patrum suorum, litarúntque Diis Populorum Terræ quos Deus à facie eorum abstulerat, vt placida sede potirentur. Sub impiis nimirum Regibus Israël impietatem fuére sectati. * Et quando non ad Regis exemplum totum Regnum, componitur?] Deus autem Israël vt flagellaret suos ad correctionem, *Suscitauit spiritum* Phul Regis Assyriorum, & *spiritum* Telgathphalnasar Regis Assur: & Rubenitas, Gaditas ac dimidiam Manassé Tribum transtulit propriis iam hisce è sedibus, & eos adduxit in Lahela, in Habor, & in Ara, in fluuíique Gozan ripas vsque ad hanc diem. Porrò 4. *Reg.* 18.11. dicitur adductos fuisse Rubenitas Gaditas, & dimidiam Manassé Tribum in Hala & in Habor *fluuios Gozan* Tu lege ibi In Hala, & in Habor fluuij Gosan. Itaque Hala & Habor Vrbes sunt, quas fluuius Gozan alluit. Ara quidam dicunt esse Reges *Tob.*1. 16. Suscitari autem à Domino spiritum Regum Assyriæ & Assur idem est, ac eis Dominum vti flagello vti ad Idolatrarum supplicium.

Diuites omnia possunt. *Pauper non nominatur.*

Pallium fortissimi militis attritum non potest vulnera abscondere, & potest facinora obuelare, eo quod sit attritum.

Ad Regis exemplū totum Regnum componitur.

CAPVT VI.

Leui posteri describuntur. Et ij, quos Dauid ex Leuitis Cantores ac ministros Templi constituerit assignantur. Speciatim posteri Aaron Sacerdotes cum Vrbibus Sacerdotalibus ac refugij recensentur.

1. FILII Leui: Gerson, Caath, & Merari. 2. Filij Caath: Amram, Isaar, Hebron, & Oziel. 3. Filij Amram: Aaron, Moyses, & Maria. Filij Aaron: Nadab & Abiu, Eleazar & Ithamar. 4. Eleazar genuit Phinees, & Phinees genuit Abisue. 5. Abisue verò genuit Bocci, & Bocci genuit Ozi. 6. Ozi genuit Zaraiam, & Zaraias genuit Meraioth. 7. Porrò Meraioth genuit Amariam, & Amarias genuit Achitob. 8. Achitob genuit Sadoc, & Sadoc genuit Achimaas. 9. Achimaas genuit Azariam, Azarias genuit Iohanan. 10. Iohanan genuit Azariam: ipse est qui sacerdotio functus est, in domo quam ædificauit Salomon in Ierusalem. 11. Genuit autem Azarias Amariam, & Amarias genuit Achitob. 12. Achitob genuit Sadoc, & Sadoc genuit Sellum. 13. Sellum genuit Helciam, & Helcias genuit Azariam. 14. Azarias genuit Saraiam, & Saraias genuit Iosedec. 15. Porrò Iosedec egressus est, quando transtulit Dominus Iudam & Ierusalem per manus Nabuchodonosor. 16. Filij ergo Leui: Gerson, Caath, & Merari. 17. Et hæc nomina filiorum Gerson: Lobni, & Semei. 18. Filij Caath: Amram, & Isaar, & Hebron, & Oziel. 19. Filij Merari: Moholi & Musi. Hæ autem cognationes Leui secundùm familias eorum. 20. Gersom, Lobni filius eius, Iahath filius eius, Zamma filius eius. 21. Ioah filius eius, Addo filius eius, Zara filius eius, Iethari filius eius. 22. Filij Caath, Aminadab filius eius, Core filius eius, Asir filius eius. 23. Elcana filius eius, Abiasaph filius eius, Asir filius eius. 24. Thahath filius eius, Vriel filius eius, Ozias filius eius, Saul filius eius. 25. Filij Elcana, Amasai, & Achimoth. 26. & Elcana: Filij Elcana: Sophai filius eius. 27. Elіab filius eius, Ieroboam filius eius, Elcana filius eius. 28. Filij Samuel, primogenitus Vasseni, & Abia. 29. Filij autem Merari, Moholi: Lobni filius eius, Semei filius eius, Oza filius eius. 30. Sammaa filius eius, Haggia filius eius, Asaia filius eius. 31. Isti sunt, quos constituit Dauid super Cantores domus Domini, ex quo collocata est arca. 32. Et ministrabant coram tabernaculo testimonij, canentes donec ædificaret Salomon domum Domini in Ierusalem: stabant autem iuxta ordinem suum in ministerio. 33. Hi verò sunt qui assistebant cum filiis suis: de filiis Caath, Hemam cantor filius Iohel, filij Samuel, 34. Filij Elcana, filij Ieroham, filij Eliel, filij Thohu. 35. Filij Suph, filij Elcana, filij Mahath, filij Amasai, 36. Filij Elcana, filij Iohel, filij Azariæ, filij Sophoniæ, 37. filij Thahath, filij Asir, filij Abiasaph, filij Core, 38. filij Isaar, filij Caath, filij Leui, filij Israël. 39. Et frater eius Asaph, qui stabat à dextris eius, Asaph filius Barachiæ, filij Samaa, 40. filij Michaël, filij Basaiæ, filij Melchiæ, 41. filij Athanai, filij Zara, filij Adaia, 42. Filij Ethan, filij Zamma, filij Semei, 43. Filij Ieth, filij Gersom, filij Leui. 44. Filij autem Merari fratres eorum, ad sinistram: Ethan filius Cusi, filij Abdi, filii Maloch. 46. Filii Hasabiæ, filii Amasiæ, filii Helciæ, 46. Filii Amasai, filii Boni, filii Somer, 47. Filii Moholi, filii Musi, filii Merari, filii Leui. 38. Fratres quoque eorum Leuitæ, qui ordinati sunt in cunctum ministerium tabernaculi domus Domini. 49. Aaron verò, & filii eius adolebant incensum super altare holocausti, & super altare thymiamatis, in omne opus Sancti Sanctorum: & vt precarentur pro Israël, iuxta omnia quæ præceperat Moyses seruus Dei. 50. Hi sunt autem filij Aaron: Eleazar filius eius, Phinees filius eius, Abisue filius eius. 51. Bocci filius eius, Ozi filius eius, Zarachia filius eius. 52. Meraioth filius eius, Amarias filius eius, Achitob filius eius. 53. Sadoc filius eius, Achimaas filius eius. 54. Et hæc habitacula eorum per vicos atque confinia, filiorum scilicet Aaron, iuxta cognationes Caathitarum: ipsis enim forte contigerant. 55. Dederunt igitur eis Hebron

in terra Iuda, & ſuburbana eius per circuitum: 56. agros autem ciuitatis, &
villas, Caleb filio Iephone. 57. Porrò filiis Aaron dederunt ciuitates ad confu-
giendum, Hebron, & Lobna & ſuburbana eius, 58. Iether quoque & Eſthemo
cum ſuburbanis ſuis, ſed & Helon & Dabir cum ſuburbanis ſuis, 59. Aſan quo-
que & Betbſemes & ſuburbana earum. 60. De tribu autem Beniamin, Gabee &
ſuburbana eius, & Almath cum ſuburbanis ſuis, Anathoth quoque cum ſub-
urbanis ſuis. omnes ciuitates, tredecim, per cognationes ſuas. 61. Filiis autem
Caath reſiduis de cognatione ſua, dederunt ex dimidia tribu Manaſſe in poſ-
ſeſſionem vrbes decem. 62. Porrò filiis Gerſom per cognationes ſuas, de tribu
Iſſachar, & de tribu Aſer, & de tribu Nephthali, & de tribu Manaſſe in Ba-
ſan, vrbes tredecim. 63. Filiis autem Merari per cognationes ſuas, de tribu Ru-
ben, & de tribu Gad, & de tribu Zabulon, dederunt ſorte ciuitates duodecim.
64. Dederunt quoque filiis Iſraël Leuitis ciuitates, & ſuburbana earum. 65. dede-
rúntque per ſortem, ex tribu filiorum Iuda, & ex tribu filiorum Simeon, & ex
tribu filiorum Benjamin, vrbes has quas vocauerunt nominibus ſuis. 66. Et his
qui erant de cognatione filiorum Caath, fuerúntque ciuitates in terminis eorum
de tribu Ephraim. 67. Dederunt ergo eis vrbes ad confugiendum, Sichem cum
ſuburbanis ſuis in monte Ephraim, & Gazer cum ſuburbanis ſuis. 68. Iecmaam quo-
que cum ſuburbanis ſuis, & Betboron ſimiliter. 69. necnon & Helon cum ſubur-
banis ſuis, & Gethremnon in eumdem modum. 70. Porrò ex dimidia tribu Ma-
naſſe, Aner & ſuburbana eius, Baalam & ſuburbana eius: his videlicet, qui de co-
gnatione filiorum Caath reliqui erant. 71. Filiis autem Gerſom, de cognatione
dimidiæ tribus Manaſſe, Gaulon in Baſan & ſuburbana eius, & Aſtharoth cum
ſuburbanis ſuis. 72. de tribu Iſſachar: Cedes & ſuburbana eius, & Dabereth cum
ſuburbanis ſuis. 73. Ramoth quoque & ſuburbana eius, & Anem cum ſuburba-
nis ſuis. 74. De tribu verò Aſer: Maſal cum ſuburbanis ſuis, & Abdon ſimiliter.
75. Hucac quoque & ſuburbana eius, & Rohob cum ſuburbanis ſuis. 76. Porrò
de tribu Nephthali. Cedes in Galilæa & ſuburbana eius, Hamon cum ſuburbanis
ſuis, & Cariathaim & ſuburbana eius. 77. Filiis autem Merari reſiduis: de tribu
Zabulon, Remmono & ſuburbana eius, & Thabor cum ſuburbanis ſuis. 78. Trans
Iordanem quoque ex aduerſo Iericho contra Orientem Iordanis, de tribu Ruben,
Boſor in ſolitudine cum ſuburbanis ſuis, & Iaſſa cum ſuburbanis ſuis. 79. Cade-
moth quoque & ſuburbana eius, & Mephaat cum ſuburbanis ſuis. 80. Necnon
& de tribu Gad, Ramoth in Galaad & ſuburbana eius, & Manaim cum ſubur-
banis ſuis, 81. ſed & Heſebon cum ſuburbanis ſuis, & Iezer cum ſuburbanis
ſuis.

COMMENTARII.

§ I. Leui poſteri vſque ad Sodoc.

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9. 10. 11. 12. 13. 14. 15.] Eniinverò iam Tribus ſacræ poſteros deſcribo. Fuére *filij* Leui: *Gerſon, Caath, & Merari.* Quorum Caath genuit *Amram, Iſaar, Hebron, & Oziel.* Filij verò Amrami extitére: *Aaron, Moyſes, & Maria.* Primo loco inter Leui filios nominauerat *Caath*, quia ipſe caput fuit Sacerdotum, nam ab eo deſcendit *Aaron.* Iam verò omiſſis aliis Caath filiis, qui ad gradum ſimplicium Leuitarũ pertinuére, peculiariter enumerat *filios* Amram, à quo ſacerdotes

Sacerdos Regibus præponendus. & Pontifices per Aaronem fuére prognati. * Preme particulam *Filij Amram: Aaron, Moyſes, & Maria.* Priùs Pontifex, quàm lator legis nominatur, quia ſacerdotium Regno eſt præponendum.]

Maria Profetiſſa inter Leuitas recenſetur, ob nominis Deiparæ reuerentiam. * Maria vero inter Sacerdotes non prolis, ſed nominis honore recenſetur: nominis enim Deiparæ vaiula à Regibus, à Sacerdotibus debet honorari.] Porrò *filij* Aaron extitére: *Nadab, Abiu, Eleazar, & Ithamar.* Quorum Eleazar fuit pater *Phinees* Hic genuit *Abiſue.* Ex Abiſue ortus *Bocci.* Ex Bocci *Ozi* proceſſit. Ozi ſuſcepit *Zaraiam.* A Zaraia natus eſt *Meraioth.* Porrò Meraioth fuit *Amariæ* genitor. Amarias habuit filium *Achitob.* De Achitob *Sadoc* prodiit. De Sadoc verò *Achimaas.* Generauit Achimaas *Azariam.* De Azaria proceſſit *Iohanan.* Fuitque Iohanam pater Azariæ alterius. Hic eſt, qui Sacerdotio ſummo functus eſt, in Templo, quod Salomon apud Ieroſolymam Domino extruxit. Itaque ex filiis Aaron, duo primi *Nadad & Abiu* extincti fuére, propterea quòd ignem alienum thuribulis impoſuiſſent *Leuit.* 10. 1. Ex Phinees autem Eleazari filio ac Aaronis nepote ſeries Pontificum dilatatur. De Abiſue verò filio *Phinees* non eſt alibi in Scripturis memoria. Imo & reliqui Pontifices qui deinceps numerantur, obſcuri ferè ſunt, nihilque de illis notabile traditur.

* Nihil autem viliùs Pontificibus, quàm de illis nihil illuſtre prædicari.] *Nihil vilius Pontificibus, quàm de illis nihil illuſtre prædicari.* Equidem poſt Ozi fuit Heli ſummus Sacerdos, tranſlato Pontificatu à poſteris Eleazari primogeniti Aaronis ad poſteros Ithamaris ſecundo-geniti. Heli verò, in Pontificatu ſucceſſérunt quatuor eius poſteri vſque ad Abiathar, quem Salomon loco mouit 3. *Reg.* 2. 26. reddito in Sadoc Pontificatu Eleazari poſteris,

penes

penès quos mansit vsque ad captiuitatem Babylonicam. Itaque quatuor isti, nempè à Zataia filio Oxi, vsque ad Sadoc non fuére summi Pontifices: reliqui vsque ad Iosedec omnes fuérunt. Cæterùm *Azarias* secundus *ipse est, qui Sacerdotio functus est*, id est egregiè, & excellenter. Nam muneri suo præclarè satisfecit, quando Regi Oziæ volenti incensum offerre, viriliter restitit, & ex Templo expulit. 2 *Paral.* 26 * Nam qui Templi, fidei, Numinisque iura non tuentur, munere Sacerdotali non funguntur.] Hic ergo egregius Pontifex Azarias genuit *Amariam*. Amarias verò suscepit *Achitob*. De Achitob natus est *Sadoc*. De Sadoc *Sellum* De Sello *Helcias*. De Helcia *Azarias* tertius fuit exortus. Azarias habuit *Saraiam*. Hic autem procreauit *Iosedec*. Porrò Iosedec *egressus est*, siue captiuus ductus, quando Dominus Nabuchodonosoris tyrannide *Iudam, & Ierusalem*, hoc est Tribum Iuda in Babylonem transtulit. * Annota vocem illam *Quando transtulit Dominus Iudam*. Ipse enim Dominus est, a quo ærumnarum flagellum in peccatores contorquetur.] * Commendabilis procul dubio Iosedecus Pontifex exponitur, qui *egressus est*, voluntariè scilicet in Babylonem cum captiuo populo proficiscitur, ne desereret oues. Vndè sacer Historicus vsus est verbo illo, *egressus est*. ac si diceret: Non vi ductus, sed vltroneè egressus. Audiant ignaui illi Sacerdotes, qui pestis tempore diffugiunt lupis ouiculas relinquentes.]

Sacerdotali munere non fungitur, qui Templi, Deique iura non tuetur.

A Deo ipso ærumnarum flagellum in peccatores contorquetur.

Sacerdos sequatur oues ærũnis actas, non deserat fugiens.

2. *Vers.* 16.17.18.19.20.22.23.24.25.26.27.28.29.30.] Post Pontifices itaque redii ad Leuitas, qui ex omnibus filiis Leui processérunt. Pars enim etiam familiæ Caath fuére tantùm Leuitæ. Ergò *filij* Leui: *Gerson, Caath, & Merari*. Hæc autem nomina filiorum Gerson: *Lobni, & Semei*. Filij verò Caath (fuére: *Amran, Isaar, Hebron, & Oziel*. Filij Merari: *Mooli, & Musi*. Hæ autem *cognationes Leui secundum familias eorum*. Ex Hebræo sic: Hæ autem familiæ, id est, genealogiæ, series posterorum sumpro principio numerandi à patribus familiarum, seu cognationum. Gerson, Lobni filius eius, id est, *Lobni* fuit filius Gersonis, cuius proximè fuerat mentio. Paucos ex Gerson posteris enumerat Scriptura, quod nullus deinde hac ex posteritate esset insignis. * Certè obliuioni est agnatus ille, quem egregia opera ad famam non efficiunt æternum.] Filius autem Lobni fuit *Iahath*. Filius Iahath fuit *Zamma*. Ex Zamma prodiit *Ioath*. Ex Ioath *Addo*. Ex Addo *Zara*. Ex Zara *Letrahi*. Iam Caath posteritatem sacer textus exponit, in qua longiùs procedit, quoniam in Samuele & filiis desinere volebat. * Sufficit enim vnius viri illustris sanctitate nomen, vt ad id exprimendum nulla vel longa narratio superflua videatur.] Filij ergò Caath annumerantur. Caath suscepit *Aminadab*. Aminadabum aliqui volunt esse Isaar, positum inter filios Caath Vers. 18. Fortassis fuit nepos non filius. Aminadab vero filium habuit *Core*, qui contra Mosem seditionem Num. 16. excitauit; neque tamen omnes eius filij deperiére. Core genuit *Asir*. Asir pater fuit *Elcana*. Hic babuit *Abiasaph*. Ex Abiasaph natus *Asir*. Ex Asir *Thaath*. Ex Thaath *Vriel*. Ex Vriel *Ozias*. Ex Ozia *Saul*. Hic fuit pater secundi *Elcana*, qui quidem generauit *Amasai*, & *Achimoth*, & alium, quem suo ex nomine *Elcana* vocitauit. *Sophai* vero fuit tertij huius Elcana filius, Sophai vero pater extitit *Nahath*. De Nadath *Eliab* processit. De Eliab *Roboam*. De Roboamo *Elcana* quartus. Hic fuit pater *Samuelis*. Ideò textus sacer adiicit: *Filii Samuelis*. nullo Samuelis patre designato. Ideo intelligitur (vt alibi sæpè) proximè nominari, id est, Elcana esse filium. Iàm ergò Samuelis filios assigno. Primogenitus fuit *Vassoni*, secundogenitus *Abia*. LXX. legunt, *Ioel & Abia*. Alij *Vassoni, Ioel, & Abia*. Certè 1. Reg. 8. 2. dicitur, *Nomen primogeniti eius Ioel, & secundi Abia*. Vnde existimo primum eius filium binomium fuisse dictum scilicet Ioël & Vasseni: imò & hic vers. 34. Samuëlis filius Ioël vocitatur. Porrò Merari tertij filij Leui annumero posteros. Filius Merari extitit *Moholi*. Ex Moholi prodiit *Lobni*. Ex Loboi *Semei*. Ex Semei *Oza*. Ex Oxa *Sammaa*. Ex Sammaa *Haggia*. Ex Haggia denique *Asaia* fuit ortus.

Agnatus obliuioni est ille, quem opera egregia ad famam non efficiunt æternum.

Quanti æstimandum vel vnius illustris sanctitate viri nomen.

Trium filiorum Leui filij annotantur post Pontifices expositos.

Vers. 31.32.33.34.35.36.37.38.39.40.41.42.43.44.45.46.47.48.49.] Assignantur iam ex posteris Leui qui sacris incumbebant ministeriis. *Isti* ergo, id est, qui sequuntur, seu deinceps annumerantur *sunt*, quos David Rex constituit *super Cantores* domus Domini, *ex quo collata est Arca*, scilicet in Tabernaculo ab ipso Dauide constructo. Hebraicè est, *Quos Dauid constituit super manus Cantici*. LXX. *In manus cantantium*. id est, *ad canendum*, vt Hebræus exponit. Iam sæpe vulgariter audisti: *Mano decanto*. Perinde igitur est *super manum Cantici*, ac si diceret: *super Canticum*. * Certè Dominus adeò cupit vocibus opera colligari, vt nec voluerit hymnos sacros inaniter personare: sed ab eis proferri, qui dum Numen diuinum vocibus collaudant, simul manum exerant, siue opera exhibeant.] Hi ergo ministrabant coram Tabernaculo testimonij canentes: donec Salomon Templum, augustiorem quidem domum Deo apud Ierosolymam exædificaret. *Stabant* autem, seu assistebant in ministerio *iuxta ordinem suum*, id est, iuxta Dauidis præscriptionem LXX. *Iuxta iudicium*, seu distinctionem à Rege factam. Nam distinxit eos Dauid per vices suas, vti inferiùs videbimus. * O quam pium Catholici Regis studium, circa Cantores choro sacerrimò prouidendos!] Inane verò id Principum studium dixerim, & profanum, quod circà Cantores aut Cantatrices lasciuarum, aut mundalium cantionum expeditur.] Porrò de filiis Caath hi sunt qui *cum filijs suis* sacrorum hymnorum modulationi assistebant. *Heman* filius Iohel, filij Samuël filij Elcana filij Ieroham filij Eliel filij Thohu filij Suph filij Elcana filij Mahath filij Amasai filij Elcana filij Iohel filij Azariæ filij Sophoniæ filij Thaath filij Asir filij Abiasaph filij Core filij Isaar filij Caath filij Leui filij Isräel. Primus itaque *Cantor* Herman. Secundus autem erat *Asaph frater* siue cognatus eius, qui ab eius dextris consistebat: Asaph, inquam, filius Barachiæ filij Samaa filij Michaël filij Basaiæ filij Melchiæ filij Athanai filij Zara filij Adaia filij Ethan filij Zamma filij Semei filij Ieth filij Gerson filij Leui. En duo Cantores, qui à dextris sacras ducebant choros, scilicet Heman filius Caath, & Asaph filius Gerson. Porrò à sinistris aderant filij

3. Quinam è Tribu Leui sacro studerent ministerio.

Deum lauda vocibus, sed simul operibus.

Pium Regis Catholici studium circa sacros Cantores.

Taxantur Principes, qui studeant profanis Cantoribus requirendis.

Merari, quorum vnicus sacro assignatur à Scriptore. Hic fuit *Ethan* filius Cbusi filij Ahdi filij Maloch filij Asabiæ filij Amasiæ filij Helciæ filij Amasai filij Boni filij somet filij Motholi filij Musi filij Merari filij Leui. Igitur ex tribus nobilissimis Leui filius *Caath, Gerson, & Merari*, tres sacri Chori Magistri fuére constituti *Herman, Asaph, & Ethan*. Duo priores dexteræ Chori; tertius autem lææ hætentes Cantores reliquos filios, siuè cótribules suos moderabantur. Recolo illam particulam, *Frater eius Asaph stabat à dextris eius*. Dixi fratrem vocitari Hermami, quia ex eadem Tribu sciens Abulensem asseruisse, ideò fratrem appellatum fuisse, quia particeps erat eiusdem officij. * Vt ediscas, quàm gratis sibi inimicos esse, qui eidem officio incumbunt iuxta vulgare illud: *Quien es tu enemigo, &c.* cum potiùs idem officium debeat fraternam inter alienos colligare necessitudinem.] Ex qualibet itaque harum trium familiarum erant multi Cantores per vices & Choros tributi: ità tamen vt quotidie ex qualibet familia aliqui essent, qui cum aliis ex reliquis familiis coram Arca Domino canerent, ita vt tres Choros constituerent. Chorus ergo mediùs erat filiorum Eman, dexter filiorum Asaph, sinister filiorum Ethan. * Haud dedignetur nobilis quisquam sacros hymnos in Choro concinere: hoc munus nobilium est, est quidem Angelorum.] Cæterùm fratres quoque, seu contribules Cantorum trium horum Leuitæ ministrabant in aliis Templi ministeriis, quæ Leuitarum erant. Si verò supra memorati erant Cantores. *Aaron* vero *& filij eius*. id est, Pontifex qui Aaronis magni sacerdotis personam agebat, & Sacerdotes eius posteri excellentiori munere fungebantur, scilicet incensum adolendo super altaria holocausti, ac thymiamatis, *in omne opus Sancti Sanctorum*, hoc est in omni opere & ministerio Sacerdotali: vt iuxtà serui Dei Mosis præscriptum pro populo precarentur. Quod intelligo de precibus, quæ fiebant in Sacrificio, quas nullus alius, qui Sacerdos non esset, poterat vsurpare, quemadmodum nec Sacrificare poterat. Porrò hoc loci *incensum* accipitur non pro thure, aut thymiamate: hoc enim non in altari holocausti, sed in altari thymiamatis adolebatur. Incensum itaque significat victimas, & quidquid in holocaustorum altari solebat incendi. * Pondera vocem illam, *Aaron & filij eius adolebant incensum*. Certè quilibet Sacerdos sic debebat offerre, sic altari ministrare, vt sese aspectantibus ostentaret Aaronem. Cùm ad altare ascendis Dominicam victimam oblaturus te Christum existima, & sic te ad sacrificandum præpara, vt Christi æmulere puritatem.]

Eiusdem officij ministri debēt sibi inuicem esse fratrem.

Munus nobilium, sacros hymnos in choro concinere.

Sacerdos existimet se Christum esse, cum ascendit altare, & studeat Christi æmulari puritatem.

4. *Vers. 50.51.52.53.54.55.56.57.58.59.60.61.62.63.64.65.66.*] Lineam Pontificiam hîc Scriptura reperit nihilo mutatam à Superiori, nisi quòd priùs eam deduxit vsque ad captiuitatem, nunc vsque ad Achimaas tantùm, qui primus in Templo Salomonis ministrauit. *Hi* igitur sunt filij Aaron, qui hæreditario iure Pontificio munere successiuè fuére perfuncti: *Eleazar, Phinees, Abisue, Bocci, Ozi. Zaraia, Meraioth, Amarias, Achitob, Sadoc, & Achimaas.* Iam verò hæ fuére habitacula filiorum Aaron, hæ Vrbes, hi Vici, hæc confinia, iuxta Caatitarum cognationes: ipsis enim sorte contigére. Ac si diceret, Aaronis posteris, qui ex filio eius Caath processérunt: hæ, quæ annumerantur iam habitacula fuére adscripta: Hebron apud Terram Iuda, & suburbana eius per circuitum. Concedebantur Leuitis suburbana ad alenda eorum pecora. *Num. 35.* expenditur, quàm latè hæc suburbana producerentur. Certè Calebo filio Iephone agri Ciuitatis & Villæ in possessionem aptantur. *Ios. 21.12.* Porrò filiis Aaron assignatæ fuére ad confugiendum Ciuitates, inter quos erat Hebron. Additæ autem fuérunt ad habitandum aliæ Ciuitates, nempè *Lobna, Iether, Esthemo, Helon, Dabir, Asan, Bethsames*, & suburbana earum. Hæ omnes Vrbes sunt Sacerdotales in Tribu Iuda & Simeon: non tamen omnes erant refugij Ciuitates, sed tantùm Hebron. Vnde sententiam difficilem: *Filiis Aaron dederunt Ciuitates ad confugiendum, Hebron, & Lobna &c.* Sic facilè exposui: Datæ fuére Leuitis Ciuitates hæ, & Ciuitates refugij, inter quas erat Hebron in Tribu Iuda. Sex enim Ciuitates extitére refugij, quarum vna erat in Tribu Nephtali, altera in Ephraim, tertia in Iuda, quæ scilicet est Hebron, de qua nunc agimus: reliquæ trans Iordanem In Tribu Ruben, Gad, & Manasse. De Tribu autem Beniamin addictæ sunt eis *Gabea, Almath, Anaboth*, cum earum suburbanis: *tredecim* quidem fuerunt numero hæ Vrbes datæ Leuitis per cognationes suas filiis Aaron. Numera quæso Vrbes, & *vndecim* tantùm inuenies: *duæ* enim omissæ sunt, quæ profectò cum reliquis *Ios. 21.20.* annumerantur. Assignatæ itaque fuére Leuitis filij Aaron *tredecim* Vrbes, *nouem* de Iuda & Simeon, *quatuor* de Benjamin. Filiis autem Caath de sua cognatione residuis ex dimidia Tribu Manasse *decem* Vrbes datæ sunt incolendæ: Non est sensus ex dimidia tantùm Tribu Manasse datas Caathitis *decem* Ciuitates, nam *Ios. 21.25.* constat tantùm *duas* fuisse. Sic explico locum: *Decem* fuére Vrbes datæ Caathitis, quarum *duæ* éxtitérunt de Tribu Manasse, quatuor ex Tribu Ephraim, totidèmque ex Tribu Dan. Porrò filiis Gerson per cognationes, seu familias *tredecim* Vrbes adscribuntur ex Tribu Issachar, De Tribu Aser, de Tribu Nephthali, & de Tribu Manasse apud Basan. Posteris autem Merari per familias suas *duodecim* Ciuitates sorte contigérunt ex Tribu Ruben, ex Tribu Gad, & ex Tribu Zabulon. Catalogum *Vrbium* Caathitarum habes *Ios. 21.20.* Gersonitarum *Ios. 21.27.* Meraritarum verò Ios. 21. 34. Leuitis autèm, propositis pluribus Ciuitatibus vt ex his eas eligerent super quas sors decidisset, assignatæ fuére Leuitis ex Tribu Iuda Simeon, & Beniamin *Vrbes*, quæ scilicet supra numeratæ erant *Vers. 55. & 59.* easque *vocauerunt nominibus suis*. An aliquarum *Vrbium* illarum nomina mutauére Leuitæ in signum dominij? sic Abulensis. Aptiùs particulam, *Quas vocauerunt nominibus suis* ad cunctos præfatos Leui filios refero hoc sensu: Hæ *Ciuitates* eorum nominibus, dictæ fuére, *Ciuitates* Leuitarum, Caathitarum, Gersonitarum, Meraritarum. *Et his qui erant de cognatione filiorum Caath*, id est, qui de cognatione Caath residui erant (nam filiis Aaron, qui ex illa erant stirpe, & aliis filiis Caath alias *Vrbes* superiùs designatas dedérunt. Fuérunt autem hæ *Ciuitates*, quas reliqui ex filiis Caath accepére, sitæ *in terminis eorum* seu pertinentes ad eorum possessionem ex Tribu Ephraim.

Linea Pontificia repetitur: & Vrbes Tribui Leuiticæ adscriptæ ad habitacula recensentur.

Vers.

5. *Verſ. 67.68.69.70.71.72.73.74.75.76.77.* 78.79.80.81.] Igitur aſſignatæ fuére Leui poſteris Ciuitates refugij *Sichem*, in montanis Ephraim, *Gazer*, *Iecmaam*, *Beheron*, Helon, Gethremmon, earúmque omnium ſuburbanâ. Ex dimidia autem Tribu Manaſſe adſcriptæ ſunt eis, qui de cognatione Caath reliqui erāt, (qui ſcilicet Sacerdotes non erant, ſed tantùm Leuitæ; ideóque *Ioſ.* 21. 26. *Leuita inferioris gradus* appellantur) hæ Ciuitates: *Aner*, *Baalim*, & ſuburbana illarum. Gerſonitis reliquis aſſignatæ fuérunt in ſorte dimidiæ Tribus Manaſſæ *Gaulon* in Baſan, *Aſtharoth*. & ſuburbana earum: in ſorte autem Iſſachar *Cedes*, *Dabereth*, *Ramoth*, & *Anem*, cum ſuburbanis: ex Tribu Aſer, *Maſal*, *Abdon*. *Hucac*, *Rohoc*, earúmque ſuburbana: ex Tribu Nephthali *Cedes* in Galilæa, *Amon*, *Cariathaim*, ſuburbanáque earum. Profectò reſiduis quoque poſteris Merari adiudicatæ fuére ex Tribu Zabulon, *Remmono*, & *Thabor* cum earum ſuburbanis: trans Iordanem quoque ex aduerſo Iericho contra Orientem Iordanis datæ eis fuérunt ex Tribu Ruben *Boſor* ſitæ in ſolitudine, & *Iaſſa*, cum ſuburbanis: ex Tribu autem Gad *Ramoth* apud Galaad, *Manaim*, *Heſebon*, *Iazer*, earúmque ſuburbana.

Reliquæ Vrbes aſſignatæ Leui poſteris.

CAPVT VII.

Poſteri Iſſachar, Benjamin, Nephthali, Manaſſe, Ephraim, & Aſſer memorantur.

1. PORRÒ filij Iſſachar: Thola, & Phua, Iaſub, & Simeron,
quatuor. 2. Filii Thola: Ozi & Raphaia, & Ieriel, & Iemai,
& Iebſem, & Samuel principes per domos cognationum ſuarum. De ſtirpe Thola viri fortiſſimi numerati ſunt in diebus
Dauid, viginti duo millia ſexcenti. 3. Filii Ozi: Izrahia, de
quo nati ſunt Michaël, & Obadia, & Iohel, & Ieſia quinque
omnes principes. 4. Cúmque eis per familias & populos ſuus,
accincti ad prælium, viri fortiſſimi, triginta ſex millia: multas enim babuérunt vxores, & filios. 5. Fratres quoque eorum per omnem cognationem Iſſachar, robuſtiſ-
ſimi ad pugnandum octoginta ſeptem millia numerati ſunt. 6. Filii Benjamin:
Bela, & Bechor, & Iadiel, tres. 7. Filii Bela: Esbon, & Ozi, & Oziel, & Ierimoth,
& Vrai, quinque principes familiarum, & ad pugnandum robuſtiſſimi: numerus
autem eorum, viginti duo millia & triginta quatuor. 8. Porrò filii Bechol: Zamira, & Ioas, & Eliezer, & Elioënai, & Amri, & Ierimoth, & Abia, & Anathoth, &
Almath: omnes hi, filii Bechor. 9. Numerati ſunt autem per familias ſuas principes cognationum ſuarum, ad bella fortiſſimi, viginti millia, & ducenti. 10. Porrò
filii Iathel: Balan. filii autem Balan: Iehus, & Benjamin, & Aod, & Chanana, &
Zethan, & Tharſis, & Ahiſahar. 11. Omnes hi filii Iadihel, principes cognationum
ſuarum, viri fortiſſimi, decem & ſeptem millia & ducenti, ad prælium procedentes.
12. Sepham quoque, & Hapham filii Hir: & Haſim filii Aher. 13. Filii autem Nephthali: Iaſiel, & Guni, & Ieſer, & Sellum, filii Bala. 14. Porrò filius Manaſſe, Eſriel: concubináque eius Syra peperit Machir patrem Galaad. 15. Machir autem
accepit vxores filiis ſuis Happhim & Saphan: & habuit ſororem nomine Maacha:
nomen autem ſecundi, Salphaad, natæque ſunt Salphaad filiæ. 16. Et peperit
Maacha vxor Machir filium, vocauítque nomen eius Phares: Porrò nomen fratris
eius, Sares: & filii eius Vlam, & Recem. 17. Filius autem Vlam, Badan. hi ſunt
filii Galaad, filii Machir, filii Manaſſe: 18. Soror autem eius Regina peperit virum
decorum, & Abiezer, & Mohola. 19. Erant autem filii Semida, Ahin, & Sechem,
& Leci, & Aniam 20. Filii autem Ephraim: Suthala, Bared filius eius, Thahath
filius eius, Elada filius eius, Thabath filius eius, huius filius Zabad, 21. & huius filius Surbala, & huius filius Ezer & Elad: occiderunt autem eos viri Geth indigenæ,
quia deſcēderant vt inuaderent poſſeſſionem eorum. 22. Luxit igitur Ephraim pater
eorum multis diebus, & venerunt fratres eius vt conſolarentur eum. 23. Ingreſſúſque eſt ad vxorem ſuam: quæ concepit, & peperit filium, & vocauit nomen eius
Beria, eò quòd in malis domus eius ortus eſſet: 24. filia autem eius fuit Sara, quæ
ædificauit Bethoron inferiorem & ſuperiorem, & Ozenſara. 25. Porrò filius eius
Rapha, & Reſeph, & Thale, & de quo natus eſt Thaan, 26. qui genuit Laadan: huius quoque filius Ammiud, qui genuit Elizamia, 27. de quo ortus eſt Nun, qui habuit
filium

filium Iosue. 28. Possessio autem eorum & habitatio, Bethel cum filiabus suis, &
contra Orientem Noran, ad Occidentalem plagam Gazer & filiæ eius, Sichem quo-
que cum filiabus suis, vsque ad Aza cum filiabus eius. 29. Iuxta filios quoque Ma-
nasse, Bethsan & filias eius, Thanach & filias eius, Mageddo & filias eius, Dor &
filias eius: in his habitauerunt filii Ioseph, filii Israël. 30. Filii Aser: Iemna, & Ie-
sua, & Iessui, & Baria, & Sara soror eorum. 31. Filii autem Baria: Heber, & Mel-
chiel: ipse est pater Barsaith. 32. Heber autem genuit Iephlat, & Somer, & Ho-
tham, & Suaa sororem eorum. 33. Filii Iephlat: Phoséch, & Chamaal, & Asoth:
hi filii Iephlat. 34. Porrò filii Somer: Ahi, & Roaga, & Haba, & Haram. 35. Filii
autem Helem fratris eius: Supha, & Iemna, & Selles, & Amal. 36. Filii Supha:
Sue, Harnapher, & Saul, & Beri, & Iamra, 37. Bosor, & Hod, & Samma, & Salu-
sa, & Iethran, & Bera. 38. Filii Iether: Iephone, & Phaspha, & Ara. 39. Filii
autem Olla: Aree, & Haniel, & Resia. 40. Omnes hi filii Aser, principes cogna-
tionum, electi atque fortissimi duces ducum: numerus autem eorum ætatis quæ
apta esset ad bellum, viginti sex millia.

COMMENTARII.

1.
De posteritate Issachar.

VERS. 1.2.3.4.5.] Patriarchæ Issachar quatuor recenseo filios: *Thola, Phua, Iasub, & Simeron.* Quorum Iasub, & Simeron, *Gen.* 46.13. *Iob & Samron* vocitantur. Verum Thola sex filios suscepit: *Ozi, Raphaia, Ieriel, Iemai, Iebsem, & Samuel, Principes per domos cognationum suarum*, Hebr. *Capita per domum* (id est, domos) *patrum suorum*, hoc est, quisque horum sua in familia caput erat. De stirpe Thola annumerati fuére *viginti duo millia viri fortissimi* regnante Dauide, quando populum numerare voluit 2. *Reg.* 24. Profectò sic illam particulam, *Principes per domos cognationum suarum*, alij exponunt: Filij hi Thola non constituérunt peculiares familias, quæ ab illis nomen accepissent: sed ab aliis cognationibus, aut familiis Tribûs eiusdem nominati sunt. * Attamen vt Principes essent, ac capita cognationum suarum sufficeret illis *viri* esse *fortissimi*. Siquidem cognationem aut stirpem filiorum fortitudo, plusquam sanguis facit esse præclaram.] *Filij* autem *Ozi: Israia.* Nec alius assignatur. Cur ergò sacer Scriptor non dixit: *Filius Ozi.* Sed *Filij?* Certè solum Izraiam nominauit, non quòd nullus alius fuérit, sed quod hic solus prælustris extiterit, & huius solius posteros decreuerit recensere. * Porrò in nobilium familia ille solus dignus est nominari, qui augustæ sanguinis naturæ respondet.] In fratris prælustris conspectu, qui prælustres filij non sunt, faciliùs assolent despectari.] * Nisi dixeris, sacrum Scriptorem ideò in plurali numero vnicum Izraiam collocasse, quia vel vnus filius egregius pro multis æstimandus est.] De Izraia itaque nati sunt *Michael, Obadia, Iohel, & Iesia, quinque* scilicet Principes, seu capita familiarum. *Quinque*, inquam, id est, filij cum patre Izraia. * Quam fœlix progenies! in qua tam fortes filij sunt, vt possint cum parente fortissimo numerum facere.] Cúmque eis Principibus necessarium esset tempore Dauidici census annumerari *per familias, ac populos suos* ex accinctis ad prælium viris fortissimis *triginta sex millia* fuérunt inuenti. At cùm pauci essent Principes, familiarum, adeò tamen capitum numerus excreuit, quia plures duxerunt vxores, & multos filios suscepérunt, ex quibus subinde copiosa liberorum soboles extitit. Fratres quoque eorum, omnibus Issachar cognationibus simul computatis, præter cognationes Principum paulo antè annumeratorum inuenti fuére in censu illo Dauidico *octoginta septem millia, viri* scilicet ad pugnandum *robustissimi.*

Nam caput illustris familia reputa, à cuius fortitudine ipsa condecoratur.

In nobilium familia ille solus est dignus nominari, qui sanguinis natura respondet.

In conspectu praelustris fratris, qui praelustres non sunt, faciliùs despectantur.

Vel vnus filius egregius pro multis aestimandus.

Faelix familia, in qua fortis filius potest cum forti parente numerum facere.

2.
De posteritate Benjamin.

Vers. 6.7.8.9.10.11.12.] Porrò Patriarcha Benjamin suscepit hosce tres filios: *Bela, Bechor, & Iadiel.* At *Gen* 46.21. *decem* Benjamini filij annumerantur: *Numer.* 6.38. *quinque* tantùm recensentur. Ea putarim de causa quinque silentio obuolui, quòd ex his *quinque* duntaxat familiæ propagatæ fuerint. * Filius, à quo familia incrementum non accipit, haud dignus in filiorum catalogo recenseri.] Sed cur hic non omnes illi *quinque* familiæ propagatores memorantur? Verùm *cap. sequentis* initio statim, vbique hîc desunt, supplentur, *quinque*, Benjamini filij, eorúmque cognationes totidem exponuntur. Primogeniti filij Bela: *Esbon, Ozi, Oziel, Ierimoth, & Vrai: quinque* quidem familiarum Principes ad certamina *robustissimi.* Numerus autem Belæ posterorum ex his filiis quinque *viginti duo millia & triginta quatuor.* Certè vt non pugnet hic locus cum alio *Num.* 26.38. testimonio, & cum iis, quæ initio *cap. sequentis* dictitantur, affirmo, familias præcipuas Tribus Benjaminiæ fuisse *septem.* quarum *quinque* à filiis Benjamini accepére nomen; duæ verò à duobus eiusdem nepotibus filiis Bela: ita enim expresè legimus *Numer. loco citato.* Cùm autem hic dicitur *quinque* filios Bela Principes familiarum extitisse, haud est accipiendum de præcipuis familiis, sed de minus principalibus, quæ fortasse aliis aggregabantur, licet ab illis generationis ordine non procederent. Fuére filij Bechor septem: *Zamira, Ioas, Eliezer, Elioenai, Amri, Ierimoth, Abia, Anathoth, & Almath. Omnes hi* Bechor extitére filij, annumeratique sunt per familias suas *Principes cognationum, & virorum fortissimorũ:* ad certamina *viginti millium supra ducentos* numerum expleuérunt. Filij vero Iadiel: *Balan.* Plurale prò singulari, vt sæpè alibi apponitur. Filij autem Balan fuére septem: *Iehus, Beniamin, Aod, Chanana, Zethan, Tharsis, & Abisahar. Omnes hi filij*, seu nepotes, Iadihel *cognationum suarum Principes*, quarum, profectò *decem & septem millia supra ducentos viri fortissimi* ad prælium

Filius, à quo familia incrementum non accipit, haud dignus, in filiorum catalogo recenseri.

prælium procedentes annumerati ſunt. Porrò filij Hir (qui ſuprà dictus eſt Vrai, ſeu Hiri) fuérè *Sepham*, & *Hapham*. *Haſim* denique filij, ſeu filius fuit Ahet.

3. *Verſ.* 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19.] Nephthali autem poſteritas grex puſillus: fuére enim filij eius *Iaſiel, Gum, Ieſer, & Sellum: filij* quidem, ſiuè poſteri *Bale*, quæ fuit concubina Iacob, ac Rachelis ancilla. *Gen.* 46. 24. Iam verò Manaſſe poſteritatem deſcribo. Manaſſis filius fuit *Esriel* ex vxore primaria, è concubina autem natione *Syra*, Aramæa nomine, ſuſcepit *Machir patrem* ſeu genitorem *Galaad*. Nomen eſſe viri Galaad patet *verſ.* 17. & ex *Num.* 26. 29. *Machir autem accepit vxores filiis ſuis Happhim, & Saphan: & habuit ſororem nomine Maacha.* Locus admodum difficilis. Hebr. *Machir accepit vxorem.* Particula *Filiis ſuis* ab Hebræo, & Græco non eſt, ſed à Hieronymo addita. Porrò Happhim & Saphan ſiue Hupim & Supim (vt in Hebræo reperio) poſiti ſunt *Verſ.* 12. inter poſteros Iſſachar. Sic autem cenſeo totum locum vertendum: Machir accepit ſibi vxorem nomine Maacha ſororem Hupim, & Suphim. Vnde Hebr. loco illius particulæ: *Et habuit ſororem nomine Maacha*, habet *Soror eorum*, ſcilicet Hupim, & Suphim, poſterorum Iſſachar *erat Maacha*: Sic LXX. & verè, quia mox Maacha dicitur vxor Machir: fuit ergo vxor Machir ſoror Hupim, & Supim. Nomen autem ſecundi filij Machir fuit *Salphaad*. *Num.* 26 29. Machir genuit *Galaad*, hic *Heber*, filius Heber fuit *Salphaad*. Ergo vocatur *Salphaad* ſecundus filius Machir, id eſt, vnus è poſteris eius, qui quidem *nata ſunt filiæ*, quarum hiſtoricam circa paternæ hæreditatis acquiſitionem habes *Num* 27. Maacha verò *vxor Machir* filium enixa eſt, cui *Phares* nomen impoſuit. Alium Phares fratrem habuit *Sares* nomine: cuius extitére filij *Vlam*, & *Recen*. Filius autem Vlan fuit *Badan*. Hi ſunt filij Galaad filij Machir filij Manaſſe. *Soror autem eius*, id eſt Galaad, *Regina peperit Virum decorum.* Regina Hebraicè eſt מלכת *Molechet*, nomen quidem proprium, cuius interpretatio eſt *Regina*. Pro *Virum decorum* eſt Hebraicè אישהוד *Isbod*, nomen etiam proprium, cuius interpretatio eſt *Vir decorus*. Hieronymus autem putauit eſſe nomen appellatiuum, diuiſitque in duo in *Is*, id eſt, *virum*, & *Hod*, id eſt, *decor*. Soror itaque Galaad Molechet peperit *Isbod, Abiezer, & Mohola*. Porrò filij *Sedida* (vniùs ex filiis Galaad de Tribu Manaſſe *Num.* 26. 32. fuérunt: *Abin, Sechem, Leci, & Aniam.* * Non excidat ſine pondere vox illa, *Regina peperit virum decorum.* Et quando Reginæ viros decoros non pariunt? ſi filius Regis eſt ſtultitia laborans *vir*, vel à cuna *ſapiens* exponitur; ſi fœdus ſit, *pulcherrimus* aſpectantium oculis apparet. Adeò apud aulicos adulatio viget.]

4. *Verſ.* 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29.] Enimvero Patriarcha Ephraim hoſce ſuſcepit filios: *Suthala* primogenitum; deinde ortus eſt *Bared filius eius*, id eſt Ephraim, *Elada filius eius*, *Thahath filius eius: huius filius Zabad, & huius filius, Suthala, & huius filij Ezer, & Elad. Omnes* itaque præfati fuere immediati Ephaimi filij: Id oſtenditur, quia de luctu eiuſdem Ephaimi, & de conſolatione illi ab amicis adhibita, & de ingreſſu ad vxorem verſiculis proximè ſequentibus agitur. Scio alius opinari omnes ordine genitos fuiſſe poſteriorem à priore: ſed meam expoſitionem magis conſonare cum *num.* 26. 35. crediderim. Proh dolor! Gethæi è Paleſtina, qui rapto viuere ſolebant in Ægyptum deſcenderunt prædæ cauſa, & in Ephraimitas, qui in terra *Geſſen* primi occurrérunt, aut primi ſeſe certamini animosè intulére, irruérunt, eóſque omnes, dum frater ferret opem fratri, interimére. Interfecti itaque ſunt à Getheis *filij* Ephraim: patet autem eorum Ephraimus diu luctum geſſit, fratréſque ſeu contribules eius ad eum ventitarũt, vt afflictum cura ac dolore, piis colloquiis leuarent. * Ab iis enim, quòd neceſſariò humanitatis propẽſione patimur afflictos diſcimus miſereri.] Ingeſſóque ad vxorem ſuam, illa concepit, filium enixa fuit, eique *Beria* nomen impoſuit, eo quod *in malis domus eius* ortus eſſet. Hebr. בריעה *Beria In malo* ſignificat, vel *in afflictione*, vel *in vlulatione*. * Certè particula illa, *Ingreſſus eſt ad vxorem ſuam.* innuit Ephraimum poſt tot filios ſuſceptos matrimonij licentiæ nuncium remiſiſſe: qui quidem rurſum ad vxorem aceeſſit, non vt voluptati operam daret, ſed vt nobiliſſimæ familiæ ſtuderet propagationi. O quam laudabiliter licitas Deo litas voluptates!] Aptè cunctis natis tuis illud poteris oomen imponeret *Beria*: quia toto hoc lachrymabili ſæculo nullus non *in malis domus*, ac Reipublicæ naſcitur. Eius vero, id eſt Ephraim filia fuit *Sara*, quæ ædificauit Betheron inferiorem & ſuperiorem, & Ozenſara, id eſt, inſtaurauit: nam antequam Iſraëlitæ ad promiſſæ Terræ poſſeſſionem ingrederentur, à Chananæis hæc Ciuitas incolebatur. Inſtaurauit autèm, quia Iſraëlitæ quas capiebant Vrbes eas ferro ac igne vaſtabant. *Ioſ.* 12. 11. & 13. * Faciliùs credideris, Vrbes per per fœminam deſolari, ac corruere, quàm à fœmina exædificari, ſiue inſtaurari. Vnde ad egregiam Saræ commendationem annotatur Vrbes Bethoron, & Ozenſera ædificaſſe.] Porrò filij eius, id eſt, Beriæ fuére: *Rapha, Reſeph, & Thale*, de quo ortus eſt *Thaan*. Hic vero genuit *Laadan*: cuius filius fuit *Amiud*, *Elizama* genitor. Ex Elizama prodiit. *Nun*, cuius filius fuit *Ioſue* inclytus ille populi Dux, Moſis in Principato ſucceſſor. Verùm Ephaimitarum poſſeſſio, habitatióque fuit *Bethel cum filiabus ſuis*; & contra Orientem *Noran*, ad Occidentalem plagam *Gazer & filiæ eius: Sichem* quoqne *cum filiabus ſuis* vſque ad Aza, ac filias eius. Profectò Bethel pertinuit ad Tribum Benjamin, vt patet. *Ioſ.* 18. ſed eam ab Ephraimitis proditione captam fuiſſe aſſerit Adrichomius. Cæterùm filiæ Vrbium vocitantur circumiectæ Villæ, quæ ſunt quodammodò *filiæ Metropolis*; quia hæc vox *Metropolis* Ciuitatem matrem ſignificat. * Planè veriùs potuiſſet *Metropolis* Ciuitas nouerca vocitari, quæ circumiectas Villas exagitat, mancipia efficit, imò conuertens ſe in hirudinem earum ſanguinem exugit.] *Iuxtà filios quoque Manaſſe*, hoc eſt, Tribus Ephraim iuxtà ſe habuit Tribum Manaſſe, quæ erat illi ad ſeptentrionem; ad quam attinebant Vrbes *Bethsan, Thanach, Mageddo, Dor*, & Villæ ac agri circumiecti: In his habitauerunt *filij Ioſeph*, id eſt, filij Manaſſe, qui Ioſephi filij Iacobi *filius* extitit.

De poſteritate Nephthali, & Manaſſe.

Regum filij nunquam nõ Sapientes, ac decori, aulicorum adulatione.

De poſteritate Ephraim.

Ex his, quæ patimur, diſcimus miſereri afflictis.

Licitis voluptatibus nũcium remittere, admodũ eſt laudabile.

Fœmina certiùs deſtruũt, quàm ædificant Vrbes.

Ciuitas Metropolis cum debeat eſſe Villarum mater, nouerca oſtenditur.

5. *Verſ.* 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40.] Deniqueex Aſſer extitére filij *Iemna, Ieſua, Ieſſui*, & *Baria*, quia habuére ſororem *Sara* nomine. Ex his verò Patriarchæ Aſer filiis Baria genuit *Heber*, & *Melchiel*, qui fuit pater *Barſaith*. Heber autem ſuſcepit *Iephlat*, *Somer*, *Hotham*, *Suaáque Sororem eorum*. Addidit proximam particulam, *Sororem eorum*, non ſemel ſacer Scriptor, vt diſtingueret nomen filiarum à filiorum nomine, quæ non facilè poterant internoſci. Iephlato verò hi nati ſunt filij: *Phoſech*, *Chamaal*, & *Aſopth*. Somer autem hoſce natos habuit: *Abi*, *Roaga*, *Haba*, & *Aram*. Filij verò Helem fratris Somer (fortaſſis eſt qui *Verſ.* 32. *Hotham* vocitatur) fuére *Supha*, *Iemna*, *Selles*, & *Amal*. Supha generauit *Sue*, *Harnapher*, *Sual*, *Beri*, *Iamra*, *Boſor*, *Hod*, *Samma*, *Saluſa*, *Iethran*, & *Bera*. Ex Iether obortus eſt *Iephone*, *Phaſpha*, & *Ara*. Profectò Iephone hic non eſt pater ille Caleb, quia hic de Tribu Aſer, ille de Tribu Iuda. Ex Olla proceſſére *Arce*, *Haniel*, & *Reſia*. Certè Ollam reor eſſe virum in ea Tribu inſignem, ſed quonam è parente ortum non inuenio. * Attamen eius viri, quem notum efficiunt aut geſta, aut clara poſteritas, non eſt, cur natalitium inquiratur.] Hi itáque omnes, quos recenſuimus, ſunt filij Aſer *Principes cognationum*, ſeu *Capita domus*: electi quidem ac fortiſſimi *Duces Ducum*, Duces ſcilicet maiores aliis minoribus Ducibus imperantes. Eorum autem, quorum ætas apta eſſet ad bellum, numerus *viginti ſex millia* extitére.

De poſteritate Aſer.

Viri, cuius geſta aut filij clari eum faciunt notum, non eſt inquirendum natalitium.

CAPVT VIII.

Rurſum poſteri Benjamin, & primi Iudæorum Regis Saul recenſentur.

1. BENIAMIN autem genuit Bale primogenitum ſuum, Asbel
ſecundum, Ahara tertium, 2. Nohaa quartum, & Rapha
quintum. 3. Fuerúntque filij Bale: Addar, & Gera, & Abiud,
4. Abiſue quoque & Naaman, & Ahoë, 5. ſed & Gera, &
Sephuphan, & Huran. 6. Hi ſunt filij Ahod, principes co-
gnationum habitantium in Gabaa, qui tranſlati ſunt in Ma-
nahath. 7. Naman autem, & Achia, & Gera: ipſe tranſtulit
eos, & genuit Oza, & Ahiud. 8. Porrò Saharaim genuit in regione Moab, poſt-
quam dimiſit Huſim & Bara vxores ſuas. 9. Genuit autem de Hodes vxore ſua
Iobab, & Sebia, & Moſa, & Molchom: 10. Iehus quoque, & Sechia, & Marma:
hi ſunt filij eius, Principes in familiis ſuis. 11. Mehuſim verò genuit Abitob, &
Elphaal. 12. Porrò filij Elphaal: Heber, & Miſaam, & Samad: hic ædificauit Ono,
& Lod, & filias eius. 13. Baria autem & Sama, principes cognationum habitan-
tium in Ajalon: hi fugauérunt habitatores Geth. 14. Et Ahio, & Seſac, & Ieri-
moth, 15. & Zabadia, & Arod, & Heder. 16. Michaël quoque, & Ieſpha, & Ioha,
filij Baria. 17. Et Zabadia, & Moſollam, & Hezeci, & Heber, 18. & Ieſamari, &
Iezlia, & Iobab filij Elphaal, 19. & Iacim, & Zecri, & Zabdi, 20. & Elioënai, &
Selethai, & Eliel, & Adaia, & Baraia, & Samarath, filij Semei. 21. Et Ieſpham, &
Heber, & Eliel, 22. & Abdon, & Zecri, & Hanan, 23. & Hanania, & Ælam, &
Anathothia, 24. & Iephdaia, & Phanuel, filij Seſac. 25. Et Samſari, & Sohoria,
& Otholia, 26. & Ierſia, & Elia, Zechri, filij Ieroham. 27. Hi Patriarchæ, &
cognationum Principes, qui habitauerunt in Ieruſalem. 28. In Gabaon autem
habitauerunt Abigabaon, & nomen vxoris eius Maacha: 29. filiúſque eius pri-
mogenitus Abdon & Sur, & Cis, & Baal, & Nadab, 30. Gedor quoque, & Ahio, &
Zacher, & Macelloth: 31. & Macelloth genuit Samaa: habitauerúntque exaduerſo
fratrum ſuorum in Ieruſalem cum fratribus ſuis. 32. Ner autem genuit Cis, & Cis
genuit Saul. 33. Porrò Saul genuit Ionathan, & Melchiſua, & Abinadab, & Esbaal.
34. Filius autem Ionathan, Meribbaal: & Meribbaal genuit Micha. 35. Filij
Micha, Phithon, & Melech, & Tharaa, & Ahaz. 36. Et Ahaz genuit Ioada: &
Ioada genuit Alamath, & Azmoth, & Zamri. Porrò Zamri genuit Moſa, & Moſa
genuit Baana, cuius filius fuit Rapha de quo ortus eſt Elaſa, qui genuit Aſel. 38. Por-
rò Aſel ſex filij fuérunt his nominibus, Ezricam, Bocru, Iſmaël, Saria, Obdia, &
Hanan, omnes hi filij Aſel. 39. Filij autem Eſec fratris eius, Vlam primogenitus,
& Iehus ſecundus, & Eliphalet tertius. 40. Fuerúntque filij Vlam viri robuſtiſſimi,
& magno robore tendentes arcum: & multos habentes filios ac nepotes, vſque ad
centum quinquaginta. Omnes hi filij Benjamin.

COMMENTARII.

1. Posteri Benjaminiæ Tribus vsque ad Marma.

Ex vnico postero illustri tota progenies decoratur.

ERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.] Rursum quidem Benjamin posteri recensentur, quia ex eius Tribu Rex primus Saul duxit exortum. * Ex postero enim vel vnico augusto tota progenies mirum in modum decoratur.] Quinque itaque Benjamin extitére filij. Primogenitus *Bale*, quem superiori capite sacer textus *Bela* vocat: secundus *Asbel*, tertius *Ahara*, quartus *Nohaa*, *Rapha* quintus. Primogenitus autem Bale hos filios suscepit: *Addar*, *Gera*, *Abiud*, *Abisue*, *Naaman*, & *Ahoe*. Gera, seu Gerar, *Sephupham*, & *Huran*. Hi autem sunt filij *Ahod*. Non dicitur cuius hic sit filius, sed proximè superioris, scilicet Huram filium fuisse reor. Filij autem eius noniam commemorati, sed qui posteà memorantur. Itaque Huran genuit *Ahod*, Ahod autem extitére filij *Principes illi* seu *capita* cognationum aut familiarum habitantiom in Gabaa, qui quidem translati fuérunt in Manahath, scilicet *Naman*, & *Achia*, & *Gera*. Sic planus est sensus, quem perdifficilem reddit Hieronymi translatio; scribit enim *Naman autem*, & *Achia*, & *Gera*. Redundat & Hebraïcè & Græcè *Autem*. Igitur sic legendum existimo: sunt filij Ahod tres illi Principes familiarum habitantium in Gabaa, videlicet *Naman*, *Achia*, & *Gera*. *Ipse* Gera *transtulit eos* nempe fratres suos in Manahath. Prius itaque tres illi familiarum Principes habitarunt apud Gabaa, & aliqua occasione, vel necessitate, quam Scriptura non explicat: in Manahath translati fuére *Ahodita* à fratre Gera aut solummodo fortasse superstite, aut omniom potentissimo. Porrò *Manahath* aut Vrbis, aut (vt alij voluerunt) regionis est nomen. Putarim *Manahath* Vrbem fuisse in regione Moabitarum, quia *Vers.* 8. dicitur, *Porrò Saharaim genuit in regione, Moab &c.* Gera ergo apud Manahath genuit *Oza*, & *Ahiud*. Porrò in regione, siue agro Moab, vbi priùs habitabat, idem Gera suscepit *Saharaim*, postquam dimisit *Husim* & *Bara* vxores suas, dato illis repudij libello. At ex coniuge sua Hodés progenuit *Iobab*. Non est hic Iob ille patientiæ exemplar, Iobab enim, de quo hîc agitur, gente fuit Hebræus, Idumæus ille. Prætereà Gera ex eadem vxore suscepit *Sebia Mosa*, *Molchon*, *Iehus*, *Sechia*, & *Marma*. Hi sunt filij Gera Principes seu capita familiarum.

2. Posteri eiusdem Benjaminiæ Tribus vsque ad Zechri.

Vers. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28.] *Methusim vero &c.* Hebræi explicant, *Ex Husim*, vt *Mem* sit præpositio. Igitur ex Husim altera ex vxoribus repudiatis genuit Gera duos filios *Abitob*, & *Elphael*. Profectò filij Ephaël fuére: *Heber*, *Misaam*, & *Somed*. Hic Vrbes *Ono*, & *Lod* eiusque filias siue circumiectas Villas ædificauit. Vtramque hanc Vrbem Adrichomius in Tribu Benjaminia collocat: quarum mentio fit 1. *Esd.* 2. 33. & 2. *Esd.* 7. 37. & *cap.* 11. 35. Cur autem hæ Vrbes non ponuntur *Ios.* 18. 11. inter eas, quæ datæ sunt Benjamitis? Certè quia nondum erant extructæ. *Baria* autem, & *Sama* filij etiam Elphaal *Principes* extitére *habitantium in Aialon*, quæ tamen Ciuitas erat Tribus Dan, vt patet *Ios.* 19. 42. Fieri potuit vt Ajalon cum prius esset Tribus Dan, postea ad Tribum Benjaminiam vicinam pertinuerit; est enim Dan ferè contermina Benjamin, & illi adiacens Meridiem versus. Ajalon verò, si Adrichomij tabulis credimus, in Tribu Iuda à finibus Benjamin non plus distat quàm itinere duarum horarum.

R. P. de Escob. & Mendoz. in Paralipom. lib. I.

Nihil sub cœlo stabile.

* Eum ergo tractum, qui ad Tribum Dan pertinuerat, Benjamitæ, rebus mutatis, tenuerunt. Nihil enim sub cœlo stabile. *Hi* ergo scilicet Baria & Sama *habitatores Geth*, id est, Philisthæos fugauérunt. Iam vero filij Baria fuérunt: *Ahio*, *Sesac*, *Ierimoth*, *Zabadia*, *Arod*, *Heder*, *Michael*, *Iespa*, & *Ioha*. Filij autem Elphaal: *Zabadia*, *Mosollam*, *Hezeci*, *Heber*, *Iesamari*, *Iezlia*, ac *Iobab*. Filij vero Semei extitére: *Iacim*, *Zechri*, *Zobdi*, *Elioenai*, *Selethai*, *Eliel*, *Adaia*, *Baraia*, & *Samarath*. Porrò Sesac hosce suscepit filios: *Iesphana*, *Heber*, *Eliel*, *Abdon*, *Zechri*, *Hanan*, *Hanania*, *Aelam*, *Anathothia*, *Iephdaia*, ac *Phanuel*. Ierobam vero pater horum extitit: *Samsari*, *Sohoria*, *Otholia*, *Iersia*, *Elia*, & *Zechri*. Hi *Patriarchæ*, (Hebr. *Capita Patrum* Seu familiarum, & cognationum Principes, qui in Ierusalem habitauérunt. Pars enim illa Vrbis Ierusalem, quæ Septentrionem spectabat, ad Tribum Benjaminiam pertinebat: quæ verò spectabat Meridiem, erat Tribus Iudæ.

3. Patres ac posteri Regis Saul.

Vers. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40.] Apud Gabaon vero habitauérunt *Abigabaon* id est, Pater seu Dominus *Gabaon* Vrbis, cuius vxor Macha vocabatur: & filius eius primogenitus *Abdon*, aliique octo postgeniti, scilicet *Sur*, *Cis*, *Baal*, *Nadab*, *Gedor Ahio*, *Zacher*, & *Macelloth*. Quodnam autem nomen Principes illius Vrbis *Gabaon*? *Iehiel*, quod silentio suppressit sacer Scriptor, & cognominis loco virum illum *Patrem* seu *Principem* Gabaon appellat. * Certè propium Principis eximij nomen est esse Principem, veréque Dominum posse vocitari. Ex egregia subditorum moderatione magis est agnoscendus quàm ex nomine illustri.] Porrò Vrbs Gabaon in sorte Benjamin adiacebat. Macelloth vero progenuit *Samaa*. Habitauerúntque hi filij Iehiel *ex aduerso fratrum suorum in Ierusalem cum fratribus suis*. Vox illa *ex aduerso* Hebraïcè est נגב *neghed*, id est, *cum* (expositore Hebræo) vt sit sensus, Habitauerunt filij Iehiel cum fratribus suis in Ierusalem, quod mox repetitur, vt gaudet ea lingua repetitionibus. Profectò premens vnam & alteram particulam, *Habitauérunt ex aduersò fratrum*, *Habitauerunt cum fratribus suis*, cognatorum agnatam ex iniquitate oppositionem recognosco. * Idem est propinquum cum propinquo commorari, ac ex aduerso eius existere, ob domesticas frequentes propinquorum simultates, Constat ex 1. *Reg.* 10. 26. Saulem & patrem eius Cis habitasse in Gabaa: quonammodo igitur asseruntur hîc apud Ierosolymam habitasse? Responderim, quia cunctæ familiæ aliquando sedes mutauerunt, cuius *hoc capite vers.* 6. habes exemplum; aut, si magis placeat, asseruerim originem quidē familiæ Saulis fuisse in Gabaon, sed tamen Cis & Saul in Gabaon domicilium non habuisse. Nec autem genuit *Cis* patrem *Saul*. Inter alios filios Abigábaon seu Iehiel ponitur Cis *versic.* 30. Ergo cum Cis dicatur filius Ner, putant

Nomen Principis probi est, verè esse Principem.

Ex Principatu agnoscendus plus, quā ex nomine.

Propinquorum agnata oppositio.

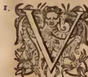
Hebræi eundem Iehiel esse Ner dictum à nobilitate, quod instar lucernæ esset: id vox *Ner* significat. * Quàm aptè Regis Saulis lux ab auo procedit. Oportet enim filios egregios futuros aspectare in proauis quid imitentur.] Profectò ex Saule geniti fuere *Ionathas*, *Melchisua*, *Abinadab*, & *Esbaal*, alio nomine *Isboseth*, qui aliquandiu pro Saule patre regnauit; nam tres priores cum Saule occubuére. 1. *Reg.* 31. 6. Filius autem Ionathæ fuit *Meribbaal*, qui 2. *Reg.* 9. 6. vocatur *Miphiboseth*. Meribaal vero seu Niphiboseth suscepit *Micha*. Huius extitére filij: *Phithon*, *Melech*, *Thaara*, & *Ahaz*. Ex Ahaz natus est *Ioiada*, ex Ioiada *Alamath*, *Azmoth*, & *Zamri* processerunt. Ex Zamri obortus est Mosa, ex Mosa *Baanabo*, cuius filius fuit Rapha, à quo Elasa processit, genitor *Asel*. Profectò Asel. *Sex filios* suscepit, quorum hæc nomina: *Ezricam*, *Bocru*, *Ismael*, *Saria*, *Obdia*, & *Hanan*: omnes quidem hi filij Asel. Verum Asel alium habuit fratrem nomine *Esec*, qui *tres* habuit *filios*. *Vlam* primogenitum, *Iehus* secundum, Eliphalet tertium. Extitereque hi tres filij Vlam *viri robustissimi*, ac magno robore tendentes arcum. Benjamitæ quidem & nominatim hi, qui ex Gabaa, ortum duxére eximij fuére fundibularij, vt discimus ex *Iud.* 20. 16. Dauid autem Ionatham laudat, quòd optimus esset Sagittarius 2. *Reg.* 1. 22. Denique hi filij Vlam tanto posteritatis honore fulxére, vt centum quinquaginta nepotibus cingerentur. *Omnes hi filij Benjamin.* Id est de Tribu Beniaminia omnes hi, qui nominati sunt, hactenus ortum deduxérunt.

Lux Regis, seu viri egregii futura à proauis procedat.

CAPVT IX.

Israëlitæ Principes, qui è Babylone Ierosolymam cum Sacerdotibus & Leuitis, & Nathinæis remigrauére, recensentur. Rursum Benjamitæ, parentes, ac posteri Saulis memorantur.

1. VNIVERSVS ergo Israël dinumeratus est: & summa eorum scripta est in Libro regum Israël, & Iuda: translatique sunt In Babylonem propter delictum suum. 2. Qui autem habitauerunt primi in possessionibus, & in vrbibus suis? Israël, & Sacerdotes, & Leuitæ, & Nathinæi. 3. Commorati sunt in Ierusalem de filiis Iuda, & de filiis Benjamin, de filiis quoque Ephraim, & Manasse. 4. Othei filius Ammiud, filij Amri, filij Omrai, filij Bonni, de filiis Phares filij Iuda. 5. Et de Siloni: Asaia primogenitus, & filij eius. 6. De filiis autem Zara: Iehul, & fratres eorum, sexcenti nonaginta. 7. Porrò de filiis Benjamin: Salo filius Mosollam, filij Oduia, filij Asagna: 8. & Iohania filius Ieroham: & Ela filius Ozi, filij Moehori: & Mosollam filius Saphatiæ, filij Rahuel, filij Iebaniæ, 9. & fratres eorum per familias suas, nongenti quinquaginta sex. Omnes hi, principes cognationum per domos patrum suorum. 10. De Sacerdotibus autem: Iedaia, Ioiarib, & Iachin: 11. Azarias quoque filius Heleiæ, filij Mosollam, filij Sadoc, filij Maraioth, filij Achitob, Pontifex domus Dei. 12. Porrò Adaias filius Ieroham, filij Phassur, filij Melchiæ: & Maasai filius Adiel, filij Iezra, filij Mosollam, filij Mosollamith, filij Emmer. 13. Fratres quoque eorum principes per familias suas, mille septingenti sexaginta, fortissimi robore ad faciendum opus ministerij in domo Dei. 14. De Leuitis autem: Semeia filius Hassub, filij Ezrieam, filij Hasebia, de filiis Merari. 15. Bachacar quoque carpentarius, & Galal, & Mathania filius Micha, filij Zechi, filij Asaph: 16. & Obdia filius Semeiæ, filij Galal, filij Idithun: Barachia filius Asa, filij Elcana, qui habitauit in atriis Netophati. 17. Ianitores autem: Sellum, & Aceub, & Telmon, & Ahimam, & frater eorum Sellum princeps, 18. vsque ad illud tempus, in porta regis ad Orientem, obseruabant per vices suas de filiis Leui. 19. Sellom verò filius Core, filij Abiasaph, filij Core, cùm fratribus suis, & domo patris sui. hi sunt Coritæ super opera ministerij, custodes vestibulorum tabernaculi: & familiæ eorum per vices castrorum Domini custodientes introitum. 20. Phinees autem filius Eleazari, erat dux eorum coram Domino. 21. Porrò Zacharias filius Mosollamia, ianitor portæ tabernaculi testimonij. 22. Omnes hi electi in ostiarios per portas, ducenti duodecim: & descripti in villis propriis: quos constituerunt Dauid, & Samuel videns, in fide sua. 23. tam ipsos, quàm filios eorum, in ostiis domus Domini, & in tabernaculo, vicibus suis. 24. per quatuor ventos erant ostiarij: id est ad Orientem, & ad Occidentem, & ad Aquilonem, & ad Austrum. 25. Fratres autem eorum in viculis morabantur, & veniebant in sabbatis suis de tempore vsque ad

tempus

tempus. 26. His quatuor Leuitis creditus erat omnis numerus ianitorum, & erant super exedras, & thesauros domus Domini. 27. Per gyrum quoque templi Domini morabantur in custodiis suis ? vt cùm tempus fuisset, ipsi manè aperirent fores. 28. De horum genere erant & super vasa ministerij: ad numerum enim & inferebantur vasa, & efferebantur. 29. De ipsis, & qui credita habebant vtensilia Sanctuarij, præerant similæ, & vino, & oleo, & thuri, & aromatibus. 30. Filij autem Sacerdotum vnguenta ex aromatibus conficiebant. 31. Et Matthathias Leuites primogenitus Sellum Coritæ, præfectus erat eorum quæ in sartagine frigebantur. 32. Porrò de filiis Caath fratribus eorum, super panes erant propositionis, vt semper nouos per singula sabbata præpararent. 33. Hi sunt principes cantorum per familias Leuitarum, qui in exedris morabantur, vt die ac nocte iugiter suo ministerio deseruirent. 34. Capita Leuitarum, per familias suas principes, manserunt in Ierusalem. 35. In Gabaon autem commorati sunt, pater Gabaon Iehiel, & nomen vxoris eius Maacha. 36. Filius primogenitus eius Abdon, & Sur, & Cis, & Baal, & Ner, & Nadab, 37. Gedor quoque, & Ahio, & Zacharias, & Macelloth. 38. Porrò Macelloth genuit Samaan: isti habitauerunt è regione fratrum suorum in Ierusalem, cum fratribus suis. 39. Ner autem genuit Cis: & Cis genuit Saul: & Saul genuit Ionathan, & Melchisua, & Abinadab, & Esbaal. 40. Filius autem Ionathan, Meribbaal: & Meribbaal genuit Micha. 41. Porrò filij Micha, Phiton, & Melech, & Tharaa, & Ahaz. 42. Ahaz autem genuit Iara, & Iara genuit Alamath, & Azmoth, & Zamri. Zamri autem genuit Mosa. 43. Mosa verò genuit Banaa: cuius filius Raphaia, genuit Elasa: de quo ortus est Asel. 44. Porrò Asel sex filios habuit his nominibus, Ezricam, Bocru, Ismahel, Saria, Obdia, Hanan. hi sunt filii Asel.

COMMENTARII.

1. *Israëlitæ, qui è Babylone remigrarunt Ierosolymã, annumerantur.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.] Præcedentibus huc vsque capitibus recensiti sunt, qui captiuitatem Babylonicam antecesserunt: hoc verò *cap.9.* ij recensentur Principes, qui soluta iàm captiuitate, ad suas sedes in Iudæam remigrarunt. Non constat, quænam sit hæc dinumeratio populi, illáne, quæ facta est iussu Dauidis? *2.Reg.24.1.* an verò aliqua alia, quæ captiuitatem Babylonicam non multum antecesserit? Quid si dinumeratio hæc facta fuerit ab aliquo rerum Israëliticarum Historico, in cuius libris hæ genealogiæ, & cognationes, ac ascendentium, descendentiúmque series continerentur: non autem censu inito, vt Moses & Dauid gesserat? Igitur vniuersus Israël dinumeratus est post solutam captiuitatem: & Summa capitum in libro Regum *Israel*, & *Iuda* scripta exponitur. Particula *Et Iuda* LXX. & Hieronymus iunxerunt cum superioribus: *In libro Regum Israel & Iuda*, vt sint duo libri, de quibus superiùs. Hebraicè autem iungitur cùm sequentibus, vt liber sit tantùm Regum Israël: sed per Israël vtrumque hic Regnum & librum intelligat. Mox sequitur. Et Iuda translati sunt (Iudæi scilicet) nam de eius Regni translatione agit tantùm, quæ in Babylonem est facta. Translati sunt Iudæi in Babylonem *propter delictum suum*, idololatriæ scilicet. * Cuncta enim, quæ peccatoribus obueniunt incommoda è piaculis originem attrahunt.] At soluta captiuitate, post reditum ex Babylone, ex Israëlitis, Sacerdotibus, Leuitis, ac Nathinæis hi sunt primi, qui Ierosolymam Vrbésque reliquas, propria habitacula, remigrarunt. Quinam *Nathinæi*? Certè Nathinæus idem est, quòd *Donatus*, seu dono datus Templo. Erant hi Gabaonitæ, qui, quòd Israëlitis imposuissent, ad aquam & ligna in vsus Templi conuehenda perpetuò addicti fuerunt *Ios. 9.23.* * *Donati* itaque perpetuò aquæ, lignorúmque conuehendorum ministerio addicuntur, non ad aliquod superius munus eleuantur: nè inflati his, qui superiora munia gerunt, exæquari præsumant. Id quod Regularium Præsules adnotent, vt Donatos suos in proprij ministerij demissione contineant.] Hi ergo reduces ex Babylonica captiuitate cum Israëlitico populo: nempe qui euaserant manus Assyriorum, cum decem Tribus à Théglath-Phar-Assar & Salman-Assar in Assyriam, & Mediam captiuæ abducerentur, & sese subiecerant vmbræ, ac protectioni Regum Iuda: sed post vnà cum ipsis Babylonem eucti fuerunt. Hi, inquam, etiam cum Tribu Iuda è Babylone in Iudæam reuersi sunt ad possessiones suas, & Vrbes, in quibus *primo* seu priùs habitauerant. * *Nathinæi* itaque seu Donati inter Principes reduces memorantur; vt edoceamur, nullum in communitate ob officium abiectum, necessarium vtique, esse despiciendum. Porrò captiuitatis tempore aliqui è decem Tribus elapsi sunt, & sese in Regnum Iuda recepérunt. Vnde de Iuda, de Benjamin, Ephraim, ac Manasse posteris, tempore reditus Iudæorum etiam ipsi in Ierusalem & Iudæam reuersi, commorati fuére. Verum de Tribu Iuda hos insigniores reduces annumero: *Othei* filius Amiud filij Amri filij Omrai filij Bonni, vtique ex Phares filij Iudæ procedens. De filiis autem Siloni, qui ad eandem Phares progeniem pertinebat, rediit *Asaia* primogenitus, ac filij eius. De filiis autem seu posteris Zara fratris Phares Iudæam iniuit *Iehuel*. Itaque *fratres* horum siue cognati ex eadem Tribu Iuda redierunt sexcenti nonaginta. Quo numero

Peccatorum incommoda è crimine trahunt originem.

Donati Regularium haud sunt eueheudi ad superiora munia.

Nullus in communitate ob officiũ abiectum, necessarium vtiq; despiciendus est.

filij Iuda, qui in Ierusalem post captiuitatis solutionem babitauerunt, comptehenduntur. Profectò de posteris Benjam hoa Ierosolyma suscepit: *Salo* filium Mosollam filij Odula filij Asana: & *Iobania* filium Ieroham: & *Ela* filium Hozi filij Mochori: & *Mosollam* filium Saphatiæ filij Rahuël filij Iebaniæ: & *fratres* seu posteros eorum per familias suas: quorum numerus nongentos quinquaginta sex exponébat. Omnes hi, quorum nomina expressa fuére, Principes seu capita cognationum pet domos patrum suorum extitérunt.

Sacerdotes, qui redierunt ex captiuitate exprimuntur.

2. *Vers.* 10. 11. 12. 13.] Redierunt vero de Sacerdotibus *Iedaia, Ioarib, Ioahein*, necnon *Azarias* filius Helciæ filij Masollam filij Sadoc filij Maraioth filij Achirob *Pontifex domus Dei* non primarius aut summus (nam in reditu summus erat Pontifex Iesus, vel Iosue filius Iosedechi, 1. Esd. 3. 8.) sed ex secundariis, nempe capitibus viginti qoatuor familiarum Sacerdotalium, qui & Principes Sacerdotum, & Pontifices Templi vocabantur. Portò Sadoc, & Achirob hi oon sunt illi, qui superiùs iisdem nominibus sunt vocati: oàm illi multo tempore antè captiuitatem vixerunt: hi in captiuitate: nimirum eadem nomina sæpè recurrunt. Rediit & *Adaias* filius Ietoham filij Phasur filij Melchiæ: & *Maasai* filius Adiel filij Iezra filij Mosollam filij Mosollamith filij Emmet: & fratres seu contribulea eorum famíliarum Principes: horum verò numerus mille septingentos sexaginta viros referebat *fortissimos robore* ad gerendum opus Sacerdotalis ministerij *in domo Dei*. * Preme particulam *Fortissimi robore &c.* An non aptiùs ex roboris fortitudine commendarentur viri addicti militiæ, quàm Sacerdotes sacro muneri destinati? Certè in Sacerdore requiritur fortitudo ac robur non solum ex vitium integritate ad exercenda munia Sacerdotalia, sed ex animi magnitudine ad Ecclesiæ immunitatem tuendam, ad subditorum iniquitatem flagellandam. Verum in omni vita nihil sine fortitudine rectè geritur.]

In Sacerdotibus requiritur fortitudo ad Ecclesiæ tuendam immunitatem, ad flagellandam nequitiam.

Leuitæ redeuntes ex Babilone, ac præcipuè Templi ianitores.

3. *Vers.* 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29.] Porrò de Leuitis Merari filiis rediérunt ad propria è captiuitate Semeia, *Semeia* filius Hassub filij Ezrican filij Hasebia: Bacbacar quoque *Carpentarius*. Porrò Leuitæ artibus mechanicis non dabant operam: sed Carpentarius vocitatur non quia mechanico addictus esset ille artificio; sed quia carpentariam in Templo exercentibus artem præerat, vnde illi cognomen sumptum. * Quàm aptè quàm honorificè qui præest vel mechanicis artificibus à subditorum ministerio cognomina trahunt, vt ostendant æstimare subditos, è quorum laboribus nominari gloriantur.] Rediére & *Galal*, & *Mathania* filius Micha filij Zechri filij Asaph: & *Obdia* filius Semei filij Galal filij Idithum: & *Barachia* filius Asa filij Elcana, qui in *atrijs* seu *Villis* (Hebr.) Netophati habitauit Vrbis scilicet in Tribu Iuda sitæ. De ianitoribus autem rediérunt *Sellum, Accub, Telmon, Ahimam*, & *frater eorum Sellum Princeps*. Hi sunt præcipui ianitores, cuius filij textus oon exponit. Hebr. & Græcè pro particula *& frater eorum* scripsére & *fratres eorum*. Significat alios eotum fratres in eo ministerio adiuuare. Aptiùs retineo vocem, *& frater eorum Sellum Princeps*, id est Sellum ille, qui primo nominatus est, inter quatuor fratres fuisse præcipuum. * Nullum ministerium rectè geritur, si non adsit Princeps, qui obseruet ex munere, an officium rectè geratur, delinquentes puniat, socordésque excitet.] Verùm Ianitores Templi ministri erant, & ad eius ianuas excubabant, & sacras arculas, in quibus pecuniæ offerebantur, obseruabant, neminem immundum ingredi permittebant, &c. Hi itaque ianitores *vsque ad illud tempus in porta Regis ad Orientem obseruabant per vices suas ex filiis Leui*. Sententia est, vsque ad hoc tempus in porta præcipua Templi, quæ Orientem spectabat, & per quam Rex ingrediebatur, excubabant cuncti ianitores, per vices suas iuxta varias classes, in quas rtibuti erant Leuitæ ad hoc ministerium destinati. Adnoto, Templum illud Occasum spectare, contra quidem quam nostra: sic porta præcipua ad Orientem erat, Regísque porta vocabatur, quia nobilior cæteris. Aut, si malueris, loquitur de porta atrij exterioris Orientali, quæ Regi clausa erat *Ezeh.* 44. 2. ideóque Regis porta vocatur: nam in Sanctuario vnica porta erat, non plures. At ianitotes non ad eam portam aderant tantùm, quod nostra versio indicare videtur, sed ad alias etiam. Hebr. *Et vsque huc in porta Regis ad Orientem*. Hebræus quidam exponit, *Et illic vsque ad portam Regis*, vt constructio sit inuersa, & significet, in portis omnibus ianitores esse etiam in Regia. * Si autem cunctis in portis aderant custodes, cur solummodò apud portam Regiam extitisse exprimitur? Quia quod Regium est speciali cura custodiendum. * An non erat porta illa Orientalis clausa Principi? si clausa, quid custodes? Certè ad honorem Augustissimæ portæ datur custodia, non ad necessitatem. Vt fœminæ à maritis custodiæ addictæ, filiæ à parentibus, Religiosi iuuenes à Rectoribus ediscant, custodiam eis non apponi ob suspitionem criminis, sed ob honoris ac æstimationis decentiam. * Quòd si porta illa Orientalis *clausa Principi* sit Deiparæ meræ Dominæ typus; D. Iosephi hinc gloria rutilat. Cum enim portæ illi Regiæ tot custodes per vices suas constituantur, veræ portæ Regiæ Mariæ vnus Iosephus custos apponitur. Sanctus enim Iosephus vt solus valeat augustissimæ custodiæ negotium explére.] *Sellum* verò filius Core filij Abia Saph filij Core cum fratribus, seu propinquis suis siue eiusdem familiæ Coritis constituti erant *super opera ministerij* hoius, id est, erant assignati custodes vestibulorum, seu custodiebant limina Tabernaculi: & familiæ eorum *per vices castrorum Domini*, id est, ad morem, quo castra custodiuntur, introitum custodiebant, ne quis præter Sacerdotes in Templum ingrederetur. Phinees autem filius Eleazari Dux eotum erat *coram Domino*, id est, in hoc ministerio ianitorum, quod coram Domino, seu in atriis Templi exercebatur. * At si *Castra Domini* Angeli vocitantur iuxtà illud Iacobi, *Castra Dei sunt hæc*, custodes illi Templi ad morem Angelorum introitum Templi custodiebant. Custodire Delubrum, Angelicum officium est. Quanta ergo curà assolent Angeli custodes iniunctum sibi ministerium explere: debent Sacerdotes custodiæ

Nullum ministerium rectè geritur sine Rectore.

Quod Regium est, seu pretiosum, speciali cura custodiendum.

Ad honorem datur custodia fœminis, ac Religiosis iunioribus, nõ ob criminis gerendi suspitionem.

Gloria D. Iosephi ex custodia Virginis.

Templum custodire Angelicum officium est.

Sacerdos, cuius Ecclesia custodia committitur, debet cura tutari.

ſtodiæ Eccleſiæ addicti, eius iura tutari.] Verum hic Phinees neque Dauidis tempore fuit, neque poſt captiuitatem nempe Aaronis nepos ex filio Eleazaro. Vnde Phinees ſumo pro eius poſteris, qui adempti Pontificatum Leuitis præerant. * Hinc ediſcant auguſtæ cuiuſuis familiæ poſteri ſe perſonam capitis familiæ gerere: ita vt in ſingulis poſteris illuſtriſſimus ille parens familiæ reſidére videatur.] * O ſi Regulares quique ſibi perſuaderent ſe Fundatoris Religionis agere perſonam, imò totius Ordinis, vt quilibet D. Dominici alumnus Dominicus appareat, & quilibet D. Ignatij ſocius Ignatius oſtenretur: nec vllus ſit ex ſacra familia, cuius geſta non referant Fundatorem!] Hinc apud fideles tota Religio ex vnius ſocij aut virtute aut piaculo decus acquirit, aut dedecus contrahit.] Profectò Zacharias filius Moſollamia ianitor aderat portæ *Tabernaculi teſtimonij*, non portarum, per quas patebat aditus in atria Templi; ſed portæ, per quam ingreſſus erat in eam Templi partem, quæ appellatur *Sancta*, & in fabrica Templi Salomonis ſucceſſerat Tabernaculo, quod fecerat Moyſes. Omnes autem hi, qui electi erant in Oſtiarios ad portas cuſtodiendas ducenti ſuprà duodecim annumerabantur: deſcripti quidem *in Villis proprijs*: neque enim omnes Leuitæ intra Ieroſolymam habitabant, ſed deſcripti tamen erant, vt ſuis temporibus ad miniſteria quiſque ſua eo conuenirent. Quos quidem cuſtodes *conſtituérunt Dauid & Samuel videns in fide ſua*, id eſt, Dauid & Samuel Propheta hoſce conſtituerunt cuſtodes fideli ac ſtabili Decreto, ſiue ſanxerunt, quòd nullus eos mutaret Oſtiarios. Alij *τὸ In fide ſua* ſic exponunt: *Propter ipſorum fidem*, ſeu *fidelitatem*. * Principes enim tunc ſe fideles oſtentant, cùm Templi promouent apparatum, eiuſque ſtudent accuratæ cuſtodiæ, ne quidquam coram Domino indecens exeratur.] Hos inquam cuſtodes Dauid & Samuël conſtituérunt, vt tam ipſi, quàm filij ſeu poſteri eorum oſtiis domus Domini, & Tabernaculo (nondum Templo constructo) *vicibus ſuis*, ſiue per vices ſuas addicerentur. Porrò præcipui Oſtiarij, quibus parebant alij, *per quatuor ventos* aderant, id eſt, ad Orientem, ad Occidentem, ad Aquilonem, & ad Auſtrum. Fratres autem ſeu contribules eorum oſtiarij in viculis, ſeu villis morabantur, & veniebant, *Sabbatis*, ſeu hebdomadibus *ſuis de tempore vſque ad tempus*. Hiſpanicè dixeris, *de tiempo en tiempo, quando les cabia la vez.* Quilibet enim officio ſuo fungebantur ſeptem diebus: ſeptimo autem alij ſuccedebant, & vſque ad diem Veneris ſuo muneri operam dabant. Hiſce ita quatuor Leuitis Sellum ſcilicet Accub, Thelmon, & Ahimam velut Præpoſitis creditus erat omnis numerus ianitorum: *& erant ſuper exedras, & theſauros domus Domini*, id eſt, eorum curæ ſuberant cubicula, in quibus theſauri Templi cuſtodiebantur, & ſacra ſuppellex, veſtes nimirum Sacerdotales & Leuiticæ, aliaque inſtrumenta, quæ peragendis ſacrificiis erant vſui. * Cùm Templorum noſtrorum peruolabat vmbraculum, munus æditui, ſiuè cuſtodis ſacrorum pro dignitate ducebatur auguſta: cum autem illius vmbræ lumen effulget vel pauperculi Clerici (heu) dedignantur tanto munere fungi: & non ſemel agricola Laicus ad ſacra aſſumitur cuſtodienda Præſulum crediderim in curia.] Per gyrum quoque Templi Domini præfati ianitorum Præfecti *morabantur* Hebr. *pernoctabant* in cuſtodiis ſuis, vt cùm tempus aduentaſſet, ipſi manè Templi fores reſerarent. De Leuitico etiam genere erant, qui præerant *ſuper vaſa miniſterij*, id eſt, ad quorum munus attinebat inſtrumenta Sacrificiorum ac libaminum (quæ ſequenti Verſu appellantur *vtenſilia*) cuſtodire; *ad numerum* ſiue numerata offerebant. Huiuſmodi vaſa, ſiue inſtrumenta, & numerata reponebant poſt miniſterium, ne quid periret. Necnon de Leuitarum ordine erant qui credita babebant alia vtenſilia ſiue inſtrumenta ſanctuarij, qui præerant ſimilæ, vino, oleo, thuri, & aromatibus, quarum rerum vſus erat in Sacrificiis, & libamentis.

Quilibet familia filius agit perſonam familia Principis.

Quilibet Religioſus perſuadeat ſibi, ſe Fundatoris, imò Religionis totius agere perſonam.

Princeps ſe fidelem oſtendit, cum ſtudet accurata Templorum cuſtodia, ne quidquam ibi indecens geratur.

Taxantur Præſules permittentes officium æditui, ſeu ſacrorum cuſtodis vilibus hominibus committi.

4. *Verſ.* 30. 31. 32. 33. 34.] Porrò filij Sacerdotum vnguenta ex aromatibus conficiebant: Leuitis enim dabatur cuſtodire aromata, quæ vnguentis materiam ſuppeditabant: ipſum autem vnguentum, id eſt, thymiama conficiebant Sacerdotum filij. * Non omnia poſſunt omnes: auguſtiora munia auguſtioribus committenda miniſtris.] Nec enim qui aptus eſt ad cuſtodienda vaſa, aptus ad vnguenta præparanda eo ipſo reperietur. Appoſitus Regularis ille exponitur ad rerum temporariarum adminiſtrationem, eo ne ipſo aptus oſtenditur ad ſpiritualia munia gerenda, ad Præſulatum obeundum?] At Mathathias Leuites primogenitus *Sellum Corita* ſeu filij Core Præfectus erat eorum, quæ in ſartagine frigebantur, qualia erant lagana oleo lita. De filiis verò, ſeu poſteris Caath fratribus ſeu contribulibus eorum, quos recenſui Leuitas, erant aſſignati Præpoſiti ad panum propoſitionis miniſterium, vt ſemper nouos per Sabbata ſingula præpararent. *Hi* quidem Leuitæ filij Caath Principes erant Cantorum *per familias Leuitarum* (aliqui enim ex omnibus familiis Leuiticis Cantores erant) qui in exedris ſeu cubiculis Templi morabantur, vt ad Templi miniſteria expediti eſſe poſſent, & ab vxoribus ſeiuncti, earum congreſſu non contaminarentur, aut alia ratione legalem traherent immunditiam. * Si ad canendum coram Domino tanta puritas requiritur, quanta ad Sacramenta tractanda exigetur? O quam decenter communicaturus vel à licita abſtinebis voluptate!] Morabantur inquam hi in exedris aut cubiculis, ſcilicet cuncti Leuitæ addicti ſacro miniſterio *vt die ac nocte* iugiter ſuo muneri deſeruirent. Nam iugiter Sacrificiũ veſpertinum, quod erat holocauſtum agni, veſperi altari imponebatur, & in eodem altari tota nocte cremabatur vſque ad mane. Erant etiam ſub veſperá concinnandæ lucernæ, & de nocte curandum, ne extinguerentur. Quælibet demum Leuitarum familia ſuum Caput & Principem habebat: hi ergo omnes Principes poſt reditum ex captiuitate Ieroſolymis manſérunt.

Adhuc Leui Tribus poſteri deſcribuntur, propriáque officia eorum deſignantur.

Auguſtiora munia auguſtioribus committenda miniſteria.

Communicaturus vel à licita abſtineat voluptate.

5. *Verſ.* 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.] Quæ de Saulis progenie dicta fuerant capite præcedenti, hîc repetuntur: quia deinceps, ſcilicet *cap.* 10. de illius Regno & morte ſermo futurus erat. Igitur apud Gabaon commorati fuére Iehiel huiuſce Vrbis Princeps, cuius vxoris Maacha vocitabatur. Eius primogenitus filius

Repetuntur, quæ de Saulis progenie dicta fuerant.

filiusfuit Abdon, post quem Iehiel nouem alios filios suscepit: *Sur, Cis, Baal, Ner, Nadab, Gedor, Abio, Zacharias, & Macelloth.* Porrò *Ner* Cap. superiori non annumeratur inter Iehiel filios. *Zacharias* verò indicato Cap. vocitatur *Zacher.* Sic alia nomina, quæ sequuntur, discrepant, sed quædam parum à positis Superiori illo Cap. ac sigillatim *Iara* dictus est *Ioada.* Cur semel & iterum de Maacha vxore Iehiel memoria peragitur? * Quia mulier decem illustrium filiorum mater, se indicat à Domino mirum in modum æstimari; multitudo enim filiorum illustrium solet dari parentibus in præmium virtutis.] Verum Macelloth genuit *Samaan.* Huiusce familiæ filij habitauérunt è regione fratrum suorum, siue vicini contribulibus suis Benamitis apud Ierosolymam. Nec verò quintus Iehielis filius generauit *Cis Saulis* parentem. Saul autem primus Rex Israël habuit *Ionatham Melchisua Abinadab*, & *Esbaal.* Ionathas verò primogenitus Saulis genuit *Meribbal*, *Micha* scilicet genitorem. Michæ vero extitére filij *Phiton, Melech, Tharaa, & Ahaz.* Hic suscepit *Iara*, cuius filius fuit *Alamath, Azmoth, & Zamri.* Ex Zamri genitus est *Mosa*, ex Mosa *Banaa*, cuius filius *Raphaia* genitor extitit *Elasa*, de quo *Asel* fuit exortus. Denique Asel sex filios suscepit, quorum hæc nomina recensentur: *Ezricam, Bocru, Ismahel, Saria, Obdia, Hanan.* Hi filij Asel.

Multitudo filiorum honorũ datur parentibus in præmium virtutis.

CAPVT X.

Saul primus Israëlitarum Rex ob ingratitudinem à Deo reprobatus apud montem Gelboë cum filijs suis à Philisthæis occiditur: eiusque caput resectum in delubro Dagonis affigitur, reliquum corpus cum cadaueribus filiorum à viris Iabes Galaad sepelitur.

1. PHILISTHIIM autem pugnabant contra Israël, fugerúnt-
que viri Israël Palæsthinos, & ceciderunt vulnerati in monte
Gelboë. 2. Cúmque appropinquassent Philisthæi perse-
quentes Saul, & filios eius, percusserunt Ionathan, & Abi-
nadab, & Melchisua, filios Saul. 3. Et aggrauatum est præ-
lium contra Saul, inuenerúntque eum sagittarij, & vulnera-
uerunt iaculis. 4. Et dixit Saul ad armigerum suum: Eua-
gina gladium tuum, & interfice me; ne fortè veniant incircumcisi isti, & illudant
mihi. Noluit autem armiger eius hoc facere, timore perterritus: arripuit ergo Saul
ensem, & irruit in eum. 5. Quod cùm vidisset armiger eius, videlicet mortuum
esse Saul, irruit etiam ipse in gladium suum, & mortuus est. 6. Interiit ergo Saul,
& tres filij eius, & omnis domus illius pariter concidit. 7. Quod cùm vidissent
viri Israël, qui habitabant in campestribus, fugerunt: & Saul ac filiis eius mor-
tuis, dereliquérunt vrbes suas, & huc illúcque dispersi sunt: venerúntque Phi-
listhiim, & habitauerunt in eis. 8. Die igitur altero detrahentes Philisthiim spo-
lia cæsorum, inuenérunt Saul, & filios eius iacentes in monte Gelboë. 9. Cúm-
que spoliassent eum, & amputassent caput, armísque nudassent, miserunt in terram
suam, vt circumferretur, & ostenderetur idolorum templis & populis: 10. arma
autem eius consecrauerunt in fano Dei sui, & caput affixerunt in templo Dagon.
11. Hoc cùm audissent viri Iabes Galaad, omnia scilicet quæ Philisthiim fecerant
super Saul. 12. consurrexerunt singuli virorum fortium, & tulérunt cadauera
Saul & filiorum eius: attulerúntque ea in Iabes, & sepelierunt ossa eorum subter
quercum quæ erat in Iabes, & ieiunauerunt septem diebus. 13. Mortuus est ergo
Saul propter iniquitates suas, eò quòd præuaricatus sit mandatum Domini quod
præceperat, & non custodierit illud: sed insuper etiam Pythonissam consuluerit.
14. nec sperauerit in Domino: propter quod interfecit eum, & transtulit regnum
eius ad Dauid filium Isai.

COMMENTARII.

1\. *Saul cum filiis apud mõtem Gelboe occũbit, eius caput Dagon delubro affigitur.*

ERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.] Dum in solitudine Dauidici contra Amalecitas repugnarent, Philisthæi in valle Iezraël & in montibus Gelboë fœliciter contra Israëlitas decertabant. Pugnasse dicuntur Philisthæi contra Israël, non vice versa, quasi vltro inuadentes hostiles copias, dum hi satis haberent irruentium impetum sustinere. Porrò non sustinuére diù; fugerunt enim filij Israël ante faciem Philisthijm, & interfecti in Gelboe mõte cecidére, tàm antè fugam, quàm in ipsa fuga: quæ quidem de gregariis militibus intelligo: sed mox ad prætorianos ventum est, in quibus patet fuisse Saulis filios, & cũ hostibus

forti

fortiter pugnando, ante ora patris cecidisse. Irruerunt enim Philisthæi in Saul, & in filios eius, & Ionatham, Abinadabum, ac Melchisuam filios Regis percussére: quos Saul non subduxerat à prælio, licet sciret, in eo perituros, ne qui perituri erant, indecora morte perirent. * Nobili enim viro dirius est morte, si aliquid indecorum misceatur in vulnere.] Et quoniam ob parentis peccata moriebantur, in eius oculis cæsi sunt ad maius doloris & desperationis eius incrementum. * Nihil enim parenti grauius, quàm filiorum interitum aspectare. Vnde crediderim insignem peccatorem Saulem in criminum vberiorem pœnam toties fuisse percussum, quot filios vidit exitialiter vulnerari.] Extinctis itaque cum prætoriana cohorte, & omnibus amicis Saulis, atque domesticis tribus Regis filiis, totum prælij pondus versum est in Saulem, quod eo viuo ac libero, Philisthæis perfecta victoria minimè videbatur contigisse.* Vt ediscas, non te omninò vitia superasse, si vnicum illud non comminueris è quo velut ex capite reliqua exoriuntur.] Itaque audacissimi eorum, ac pugnacissimi ad eum vel in potestatem redigendum, vel interficiendum concurrunt. Saul autem, qui hunc globum penè iam solus sustinere non poterat, se dat in fugam, quamuis nullus in castris haberet receptaculũ, ea enim iam hostis occupauerat: sed fugientem consecuti sunt viri sagittarij, & vulneratus est vehementer, & quidem, auctore Theodotio, in parte, quæ est propè iecur: nec vno tantum vulnere affectus est, sed pluribus. Nam ab Scriptura dicitur iaculis vulneratus, & à Iosepho grauatus vulneribus. Videns autem actum de se esse, de filiis, de Regno, in summam rerum omnium desperationem est adductus, honori tamen suo consultum voluit, ne hostes ad mortis suæ calamitatem etiam ignominiam ac dedecora, illusionem adiungerent. Itaque ad armigerum suum conuersus, *Euagina*, inquit, *gladium tuum*, ac percute me, ne fortè veniant incircumcisi isti, *& interficiant me illudentes mihi.* Horribilior erat Regi illusio, quàm nex. * Vt hinc Regis cœlestis tot à Iudæis ac Gentilibus illusionibus acti crudelissimam torturam ediscas.] Miraberis armigerum illum gladium habuisse in vagina reconditum. * An ex his militibus, qui militiæ dant nomen, non opera: quique volunt stipendia honorésque militiæ adipisci, sed gladium stringere non curant, fuga pro gladio vtentes? Multi planè huiusmodi procedendi ad bellum ratione nituntur. At armiger Saulis gladium habebat in vagina conditum, quia fuga erat illa, non pugna, nec gladiis cominus pugnabatur, sed eminus sagittis. Quisnam his armiger? Plerique Hebræos secuti Doëgum fuisse probabiliter censuére; erat enim de primariis Saulis seruis vnus. Nec dubitabat, Saule mortuo, se Dauidi meritas pœnas de delatione sua, de Sacerdotum iniustissima cæde, deque vastata Nobe Ciuitate quamprimùm daturum. Sed eas pœnas miser non aufugit, sed in multo grauiores commutauit, scilicet æternas. * Hæc enim hominum stultitia, æternis addici laboribus, vt minima temporaria incommoda valeant declinare.] * Laudandus tamen est hoc ex capite armiger, quod etiam in re desperata, & rogante Rege, & mortem beneficij loco accipiente, Regi suo manus inferre noluit, præ summa in Regiam personam reuerentia. Immane enim piaculum est, Christum Domini quocumque prætextu vulnerare.] Cum ergo armiger tantum facinus auersaretur, nec temporis angustiæ Sauli permitterent alium quærere carnificem, arripuit ipsemet gladium, & irruit super eum; eóque vulnere perfossus interiit, vt adiutore Amalecita non fuerit opus, vt communiter omnes sentiunt, licet ille Amalecita id apud Dauidem affirmarit. Quod cum vidisset armiger eius, videlicet mortuum esse Saulem, irruit etiam ipse super gladium suum, & mortuus est cum eo. Itaque similis illi & genere mortis fuit, & causa moriendi, iactura videlicet præsentium & desperatione futurorum. * Et quando non exemplum Principis subditum non agit, vel ad desperationis præcipitium?] An Saulis desperata salus? Certè cum constet, Saulem propriæ fuisse mortis auctorem, & administrum nulla auctoritate, nullo iure, nulla inspiratione diuina, minimè dubium est, eum in se ipso interficiendo grauissimè deliquisse. Constat quoque desperationem de diuina bonitate, aut salute propria scelus esse maximum, & si vltimum fuerit, ad æternam miseriam aditum esse certissimum. At Scriptura prioris vitæ criminibus addit, quod non sperarit in Domino, propter quod eum interfecerit, & Regnum transtulerit in Dauidem. Num sic de Ionatha, aut fratribus eius iudicandum? Minimè. Hostili enim ferro ceciderunt. Porrò quod ad Ionatham attinet, (nam de cæteris nihil certi alterutram in partem dici potest) longè diuersa fuit Saulis ac Ionathæ ratio vitæ, ac mortis. Vita quippe sine crimine transacta est, & mors in defendenda contra hostem teterrimum fortiter obita. * Vndénam constat vitam Ionathæ sine crimine fuisse transactam? Profectò quia nullum eius piaculum in sacris exprimitur. Peccatum autem illicò semet manifestat.] * Prætereà quia anima Ionathæ conglutinata animæ Dauidis sanctissimæ, quomodo ex tàm arcta societate rectitudinem conseruare non edisceret?] * Ergò qui iustè vixit, sine crimine moritur: assolet enim mors vitæ assimilari.] Absque vlla ergò dubitatione (loquor cum Rabano) Regni cœlestis consortium cum Dauide accepit, quem pro virtutibus Ionathas diligebat, cum esset & ipse virtutum. * Optima illa amicitia, quæ ob virtutum similitudinem contrahitur.] Hoc eodem die cum latè vulgaretur accepta clades, videntes Israëlitæ, qui aderant trans vallem, & trans Iordanem, socios Saulis milites aufugisse, è prælio scilicet fusos, fatigatósque; & Saulem, eiúsque filios interemptos, Vrbes suas dereliquére, arripueréque fugam: deueneréque postmodum Philisthæi, inibique habitauerunt. Quomodo non fugerunt potiùs qui intra vallem erant, in qua commissum est prælium, quàm qui ab ea longiùs aberant, imò & trans Iordanem erant? * An quia mala quæcumque plus apprehensione, quàm ipso

Nobili viro durius est morte, si aliquid indecorum in vulnere misceatur.

Mors est parenti, videre filij interitum.

Licet multa crimina vincas, perfecta non poteris victoria, si caput vitiorum non comminueris.

Patibli Christo illusiones morte horribiliores extitere.

Multi milites nomen dant, non opus militiæ.

Hominum stultitia temporaria incõmoda pro æternis commutare.

Immane facinus, Regem, vel rogante ipso, vulnerare.

Exemplum Principis subditum agit, vel ad desperationis præcipitium.

Peccatum se ipso illicò manifestat.

Qui iusto hæret socio iustitiam conseruat.

Mors assolet vitæ respondere.

Optima illa amicitia, quæ ob virtutum similitudinẽ contrahitur.

Mala plus apprehensione, quàm experientia sauciant.

ipſo experimento ſauciant?] Certè hîc *Trans* pro tranſitu ponitur, vt ex Hebræo, ac Græco textu liquet. Hi autem viri erant Iſſacharitæ, quorum in ſorte erat tota ea Vallis, quæ ad Iordanem vſque portigebatur: qui cum prælio propiores eſſent, primi ruinæ ſonitum audierunt, primíque fugerunt, & huc illúcque diſperſi ſunt. Deinde qui aderant propè Iordanem, & quaſi in tranſitu eius fugerunt, & ipſi nominatímque ciues Bethſan, quæ dimidio milliario aberat à Iordane, eámque vacuam Philiſthæi occupauérunt. Hoc ipſo die belli ſeptimo dum Dauidici ſpoliant Amalecitas, Philiſthæi viciſſim Iſraëlitis ſpolia detrahunt. Cum enim ad veſperam vſque dimicatum eſſet, vel perſequendis fugientibus laboratum, nec quiſquam hoſtium vltra vel in viuis, vel in armis appareret: ad curanda corpora ſua Philiſthæi ſunt conuerſi. Facta autem die altera Philiſthæi venerunt, vt interfectos ſpoliarent, & apud montem Gelboë Saulem, eiúſque tres filios coniacentes reperére. Nec fuit difficile, viros Principes vel ex armorum, ac veſtium ſpecie, vel ex frequenti aſpectu dignoſcere. An non miraris, ex tot militibus, qui ſolent in prælio circumſiſtere Principes, non extitiſſe virum aliquem qui Saulem, ac filios eius, aut ſtatim, aut ſaltem intempeſta nocte Philiſthæorum furori, & irriſionibus eriperet, cum tamen Rex infelix hoſtilia probra, ac dedecora deuitaturus ſuum ipſe vltrò accelerasset interitum. * Porrò hac in re diuinum recognoſco iudicium, vt Saul peculiari ignominia puniatur, qui ignominiæ vitandæ cauſa deliquerat.] Inuento itaque Saulis cadauere, caput eius Philiſthæi præciderunt, ſpoliavére armis, & in terram Philiſthæorum per circuitum milites immiſerunt, vt oſtentaretur idolorum fanis, ciuibúſque horribile illud ſuperbiæ ac ingratitudinis documentum. Cæterùm arma Saulis Dagon conſecrarunt, capútque idoli affixerunt in delubro.

Peculiari ignominia punitur, qui vitãda ignominia cauſa peccauit.

2. *Verſ.* 11. 12. 13. 14.] Cùm igitur aliqui Iſraëlitæ, qui fuerant ad fugam tardiores, animaduertiſſent, Philiſthæos, qui Bethſan habitatoribus deſertam occupauerant, ex eius muro corpora Saulis, & filiorum eius ſuſpendiſſe, ingenti dolore tam inſolentis ſpectaculi affecti, abierunt & ipſi trans Iordanem, & Iabeſitas tota de re certiores fecerunt. At illi ad teſtandam ſuam in Saulem beneuolentiam, & accepti beneficij memoriam, quando Naas Rex Ammonitarum eis dextros oculos ſtatuerat eruere, & à Saule magnificè liberati fuerant; ſtatuunt & ipſi abeundum in Bethſan primo quoque tempore, tollenda de muro corpora, auferenda trans Iordanem, & honorifico apud ſe tumulo addicenda. Obtulére ſe pleríque omnes viri fortiſſimi, qui ipſo octauo belli die pomeridianis horis de Iabes profecti, ſub noctem traiecto Iordane, nocte Bethſan peruenére, vt quod erat in primis periculoſum, nocte conficerent. Tulerunt cadauera Saulis, ac filiorum eius de muro Bethſan, & tranſmiſſo rurſùm Iordane, cum defunctorum corporibus, venérunt Iabes, Galaad, & inibi tradidérunt igni cineres, oſſáque ſemi-uſta ſubter quercum, quæ erat in Iabes ſepeliére. * Qui expetit poſt obitum honorari, viuens beneficiis coëmere ſtudeat gratitudinem poſterorum.] Septem autem dierum ſiue hebdomadæ circulo abſtinuére à cibo ſiue in doloris documentum, ſiue in functorum vita ſuffragium. * Pœnalia enim fidelium opera ad minuendam animarum purgatoriam pœnam apprimè proficiunt.] Nihil hîc Scriptura de ciuium occurſu, nihil de luctu, nihil de funebri pompa dixit, memorato duntaxat ſeptem dierum ieiunio, quòd penè clanculum celebratum ſit hoc funus Philiſthæorum metu. Porrò id ieiunium vltrò ſuſceptum eſt à Iabeſitis & ſine vlla obligatione; non enim vel lege, vel conſuetudine aliqua Iudæi in Principum funere ieiunabant, ſed ſpontè aliquandò, & quantum videbatur. Sic Dauid pro Saule & filiis vno die ieiunauit, ſicut & in Abneris Principis militiæ cæde. Septem vero diebus ieiunauére Iabeſitæ iuxtà numerum dierum induciarum inter ipſos & Ammonitas, intrà quos à Saule liberati fuerant. * Illa enim gratitudo apprimè commendabilis obiicitur, quæ morem beneficij gerit, eíque ſimilis oſtentatur.] Mortuus eſt ergo tam dirè tam infeliciter Saul *propter iniquitates ſuas.* * A peccato enim cuncta mala huiuſmodi ducunt exortum, id eſt ea, quæ cum æterna damnatione videntur colligari.] Speciatim verò Saulem ad tàm horribilem traxit interitum præuaricatio legis, ſiue contemptus præceptorum Dei, & infidelitas, qua Pythoniſſam adiit, magis eius arte, quàm Dei fretus auxilio. Propter hoc Dominus *interfecit eum*, ſeu permiſit, vt ſibi ipſe exitiale vulnus infligeret, & Regnum eius ad Dauidem Iſai filium tranſtulit. * Cum videris Regna à ſuo recedere Principe, documentum haud improbabile cape, in Principe vigere delicta quæ & in ſubditis flagellantur.]

A viris Iabes Galaad Saulis cadauer ſepelitur.

Qui poſt mortẽ expetit honorari, viuens beneficijs coëmat poſterorũ gratitudinem.

Pœnalia fidelium opera pœnam defunctorum maximè imminuunt.

Gratitudo illa apprimè eſt commendabilis, quæ morem beneficij gerit.

Cuncta mala, quæ damnationem ſapiunt, à peccato oriuntur.

Regna recedunt ſæpè ob Principum delicta.

CAPVT XI.

Dauid in Regem ab omnibus Tribubus Israël inungitur: Iebusæósque ex arce Ierusalem expellit. Nomina, heroicáque gesta fortium virorum Dauidis recensentur. Allatam è cisterna Bethlehem aquam per medios hostes Rex noluit bibere.

1. CONGREGATVS est igitur omnis Israël ad Dauid in He-
bron dicens: Os tuum sumus, & caro tua. 2. Heri quoque,
& nudius tertius, cùm adhuc regnaret Saul, tu eras qui edu-
cebas, & introducebas Israël: tibi enim dixit Dominus
Deus tuus: Tu pasces populum meum Israël, & tu eris
Princeps super eum. 3. Venérunt ergo omnes maiores na-
tu Israël ad Regem in Hebron, & iniit Dauid cum eis fœdus
coram Domino: vnxerúntque eum Regem super Israël, iuxta sermonem Domini,
quem locutus est in manu Samuel. 4. Abiit quoque Dauid, & omnis Israël, in
Ierusalem: hæc est Iebus, vbi erant Iebusæi habitatores terræ. 5. Dixerúntque
qui habitabant in Iebus ad Dauid: Non ingredieris huc. Porrò Dauid cepit arcem
Sion, quæ est Ciuitas Dauid. 6. Dixítque: Omnis qui percusserit Iebusæum in
primis, erit princeps & Dux. Ascendit igitur primus Ioab filius Saruiæ, & factus
est princeps. 7. Habitauit autem Dauid in arce, & idcircò appellata est Ciuitas
Dauid. 8. Ædificauítque vrbem in circuitu à Mello vsque ad gyrum; Ioab au-
tem reliqua vrbis extruxit. 9. Proficiebátque Dauid vadens & crescens, & Do-
minus exercituum erat cum eo. 10. Hi principes virorum fortium Dauid, qui
adiuuérunt eum vt rex fieret super omnem Israël iuxta verbum Domini, quod lo-
cutus est ad Israël. 11. Et iste numerus robustorum Dauid: Iesbaan filius Ha-
chamoni princeps inter triginta: iste leuauit hastam suam super trecentos vulne-
ratos vna vice. 12. Et post eum Eleazar filius patrui eius Ahohites, qui erat inter
tres potentes. 13. Iste fuit cum Dauid in Phesdomim, quando Philisthiim con-
congregati sunt ad locum illum in prælium: & erat ager regionis illius plenus
hordeo, fugerátque populus à facie Philisthinorum. 14. Hi steterunt in medio
agri, & defenderunt eum: cúmque percussissent Philisthæos, dedit Dominus
salutem magnam populo suo. 15. Descenderunt autem tres de triginta principibus
ad Petram, in qua erat Dauid, ad speluncam Odollam, quando Philisthiim fuerant
castra metati in Valleraphaim. 16. Porrò Dauid erat in præsidio, & statio Philistino-
rum in Bethlehem. 17. Desiderauit igitur Dauid, & dixit: O si quis daret mihi aquã
de cisterna Bethlehem, quæ est in porta! 18. Tres ergo isti per media castra Philisthi-
norum perrexerunt, & hauserunt aquam de cisterna Bethlehem, quæ erat in porta,
& attulerunt ad Dauid vt biberet: qui noluit, sed magis libauit illam Domino. 19.
dicens: Absit vt in conspectu Dei mei hoc faciam, & sanguinem istorum virorum
bibam: quia in periculo animarum suarum attulerunt mihi aquam; & ob hanc cau-
sam noluit bibere, hæc fecerunt tres robustissimi. 20. Abisai quoque frater Ioab ipse
erat princeps trium, & ipse leuauit hastam suam contra trecentos vulneratos, & ipse
erat inter tres nominatissimus. 21. & inter tres secũdos inclytus, & princeps eorum:
verumtamen vsque ad tres primos non peruenerat. 22. Banaias filius Ioiadæ viri ro-
bustissimi qui multa opera perpetrarat, de Cabseel: ipse percussit duos Ariel Moab: &
ipse descendit, & interfecit leonem in media cisterna tempore niuis. 23. Et ipse per-
cussit virum Ægyptium, cuius statura erat quinque cubitorum, & habebat lanceam
vt liciatorium texentium: descendit igitur ad eum cum virga, & rapuit hastam,
quam tenebat manu, & interfecit eum hasta sua. 24. Hæc fecit Banaias filius Ioia-
dæ, qui erat inter tres robustos nominatissimus. 25. Inter triginta primus, verum-
tamen ad tres vsque nõn peruenerat: posuit autem eum Dauid ad auriculam suam.
26. Porrò fortissimi viri in exercitu: Asahel frater Ioab, & Elchanan filius pa-
trui eius de Bethlehem. 27. Samoth Arorites, Helles Phalonites. 28. Ira filius Ac-
ces Thecuites, Abiezer Anathotites. 29. Sobbochai Husathites, Ilai Ahohites. 30.
Maharai Netophathites, Heled filius Baana Netophathites. 31. Ethai filius Ribai

de Gabaath filiorum Benjamin, Banaia Pharathonites. 32. Hurai de Torrente Gaas, Abiel Arbathites, Azmoth Bauramites, Eliaba Salabonites. 33. Filij Assem Gezonites, Ionathan filius Sage Ararites. 34. Ahiam filius Sachar Ararites. 35. Eliphal filius Vr. 36. Hepher Mecherathites, Ahia Phelonites. 37. Hesro Carmelites, Narai filius Asbai. 38. Ioël frater Nathan, Mibahar filius Agarai. 39. Selec Ammonites, Naarai Berothites armiger Ioab filij Saruiæ. 40. Ira Iethræus, Gareb Iethræus, 41. Vrias Hethæus, Zabad filius Oholi, 42. Adina filius Siza Rubenites princeps Rubenitarum, & cum eo triginta: 43. Hanan filius Maacha, & Iosaphat Mathanites. 44. Ozia Astarothites, Samma & Iehiel filij Hotham Arorites. 45. Iedihel filius Samri, & Ioha frater eius Thosaites. 46. Eliel Mahumites, & Ieribai & Iosaia filij Elnaëm, & Iethma Moabites, Eliel, & Obed, & Iasiel de Masobia.

COMMENTARII.

1. *Dauid in Regem à cunctis Tribubus inungitur.*

ERS. 1. 2. 3.] Omnis igitur Israël siue cunctæ Tribus, confluxit in Hebron, vbi aderat Dauid, & profatur: *Os tuum sumus, & caro tua*, id est, corpus sumus tuum, cuius tu Caput, seu Princeps. *Heri quoque & nudius tertius*, siue vel ante Saulis obitum, cum adhuc ille regni clauum teneret, tu eras, qui educebas, & introducebas Israël, scilicet qui sancti populi Ducem agebas. Tibi enim olim Dominus Prophetico dixerat ex ore: *Tu pasces populum meum Israël, & tu eris Princeps super eum.* * Illam preme particulam, *Os tuum sumus, & caro tua.* Idem est esse subditum, ac carnem & os, seu corpus Regis esse. Ergo subditi sic debent Regi submitti, sicut membra capiti, eique in cunctis obedire.] * Rex subditorum est caput? Ergo non debet à subditis abstrahi, nec dedignari cum ipsis agere commercium: siquidem caput necessariò cum membris corporis commoratur.] * Nec prætereat sine pondere illud: *Tu pasces populum, & tu eris Princeps.* Principatus pascendi vocabulo speciatim exprimitur; quia nihil prius Principi, quàm de temporariis subditorum commodis curam gerere, vt possit efficaciùs eos ad spirituales profectus adducere.] Venerunt itaque cuncti Principes Israëlis ad Dauidem in Hebron, & Rex coram Domino, siue in Tabernaculi conspectu cum eis fœdus iniuit circa legum Regalium obseruantiam: vnctúsque est Dauid in Regem super Israël iuxta Samuëlis præfatum ex præscriptione Domini vaticinium.

Principi subditi debent submitti sicut membra capiti.

Rex non debet à subditis abstrahi, nec dedignari cũ ipsis agere commercium.

Rex subditis prouideat temporaria subsidia, vt eos efficaciùs ad spirituales profectus adducat.

2. *Capit Dauid arcem Sion, expuncto Iebusæo.*

Vers. 4. 5. 6. 7. 8. 9.] Perrexit quoque Dauid omni Israëlitico cinctus exercitu in Ierusalem, seu *Iebus*, vbi Iebusæi habitatores terræ illius præcipuum habebant domicilium. Conauérunt itaque Iebusæi Dauidis impedire irruptionem, eique seu clamoribus, seu nuncij ex ore, seu ipsa oppositione dixére: *Non ingredieris huc.* At Dauid fortissimè decertans cœpit arcem Sion, quæ Dauid Ciuitas appellatur, dixitque: *Qui ex vobis primus Iebusæum percusserit, Princeps, ac Dux totius exercitus constituetur.* Verum Ioab filius Saruiæ Sororis Dauid primus murum scandit, & iuxtà Dauidis promissionem *factus est Princeps.* * An non debuisset Ioabus nepos ex sorore tam arcto propinquitatis titulo exercitui præfici? Minimè quidem iusto Rege imperante; belli enim Principatus è quo tota Regni quies non sanguinis, sed fortitudinis merito acquirendus.] Porrò Dauid capta habitauit in arce Sion & idcircò *Dauid Ciuitas* fuit appellata. * Vt ediscas, te Ciuitatem Christi esse, ex quo sub specierum velamine ipse dignatus est tuo in pectore inhabitare.] Ædificauit autem Rex Vrbem in circuitu à *Mello vsque ad gyrum.* Mello erat locus muro iunctus, latus vbi populus congregabatur. Ergo locum illum cinxit ædificiis, id est vsque ad gyrum: & *Mello* à plenitudine dicebatur. Ioabus autem *reliqua Vrbis extruxit.* Hebr. *Viuificauit*, id est, quæ quassata erant, belli iniuria, refecit: quod & de arce Sion, & de Vrbe ipsa Ierusalem potest intelligi. Quæsieris, si Ioab iam priùs Princeps belli erat, quonam modo asseritur nunc factum esse Principem, eo quod primus percusserit hostes? An quia perpetuò ei Principatus addicitur? Ità planè. * Nisi malueris anteà quidem Principem nominari; post facinus autem ex merito Principem esse factum. Nomen te Principatus vacuum habere existima, cùm operibus non imples nominis significationem.] Profectò in dies Dauidis virtus & fama augustis fulgebat incrementis, & tot de hostibus gerebat triumphos, vt Dominus exercituum cum eo specialissimè esse videretur. * Quonammodo hostes Rex ille superabit, qui nunquam non replicatis piaculis Deum è corde depulit?]

Principatus militiæ non sanguinis, sed fortitudinis meritis acquirendus.

Ex quo Christus dignatus est tuo in pectore habitare sub Eucharistiæ velamine, Christi Ciuitas diceris.

Nomen te Principatus vacuum habere existima, cùm operibus nominis nõ imples significationem.

Non vincit hostes Rex ille, quo cũ Deus non est.

Vers. 10. 11. 12. 13. 14.] Porrò *virorum fortium Dauidis* quorum ope Israëlitico Regno potitus fuit, iuxta verbum Domini, quod locutus est ad Israël, *hic numerus, hæc nomina.* Explicat Sacer Scriptor, quibus adiutoribus Dauid tam multa bella gesserit, Regnúmque fuit adeptus. * Preme verbum *Virorum fortium, qui adiuuerunt eum, vt Rex fieret.* Nisi Principes à viris fortibus adiuuetur, haud poterunt pacificè Regno potiri. Imprudens ergo est Rex ille, qui milites non honorat ac præmio cumulat, sinè quibus nec adipisci Regnum, nec adeptum poterit conseruare.] Primus itaque Princeps fortium est *Iesbaham filius Hachamoni.* Hic est, de quo 2. *Reg.* 23. 8. *sedens in cathedra sapientissimus.* Hic quidem *Princeps inter triginta*, id est, omnium Dauidis fortium fortissimus. Loco particulæ huius *Princeps inter triginta* in *lib. Reg.* dicitur, *Princeps inter tres.* Suspicor Hebraïcè alterum locum esse vitiatum aut additionem *Nem* hîc, quæ est terminatio pluralis, & triginta significet, scilicet *Selosim*, aut eius detractione *in lib. Reg.* Iesbahamus itaque *leuauit hastam super trecentos vulneratos vna vice.*

3. Memoratur fortitudo Iesbaami, & Eleazari Samma fortium Dauidis.

Imprudens Rex, qui non honorat milites, sine quibus nec Regnũ adipisci, nec adeptum conseruare potest.

Alij,

Alij, *super trecentos occisos*, scilicet, quos ipse Iesbaham vulnerauit,& occidit certamine vno. *in lib. de Regum* dicitur, *octingentos*. Sed duas pugnas reor fuisse; ibi omissa hic supplentur. Post Iesbaham secundus annumerandus est *Eleazar filius patrui eius Ahohites, qui erat inter potentes.* Dodo est patruus eius, id est, Isbami. Ita Eleazar & Isbaham patrueles erant. LXX. *Filius Dodai patrui eius.* Hic *inter potentes.* Ex hoc videtur *Vers.* 11. legendum *inter tres.* Priùs enim quàm ad triginta fortes perueniat, duos virorum fortium ternarios exponit. *Iste* Eleazar fuit cum Dauide apud Phesdomim; quando Philistæi in locum illum decertaturi fuére congregati. Erat autem ager regionis illius *plenus hordeo. Hebr.* Pars agri, siue regionis, id est, prædium, apta quidem ad equorum subsidia commoratio. *In lib. Regum* pro *plenus hordeo* dicitur ager *plenus lente*, sed vtrumque erat. Fugerátque populus à facie Philisthæorum. Porrò hi steteré, reliquis fugientibus, in medio agri, eúmque defendérunt: cúmque validissimè Philisthæos vulnerassent, Deus populo suo mirificè extitit salutaris, parto illustri triumpho. Pro *Hi steterunt*, LXX. legunt: Hic stetit, vt referatur ad Eleazarum. * Qui quidem in plurali numero aptè collocatur, quia vir fortissimus pro multis reputandus.] Attamen cum *in lib. Reg.* hæc victoria Samma tribuatur, vt vterque locus constet, oportet profiteri, nostram lectionem veriorem, & tres simul, scilicet Iebaham, Eleazar, & Samma simul interfuisse.

Vir fortis pro multis reputandus.

4. *Vers.* 15.16.17.18.19.] Hi ergò tres viri inter triginta fortes facile Principes descendérunt ad *Petram*, seu ad arcem, vbi Dauid commorabatur, nempe ad speluncam Odollam, quando Philisthæi fuerant apud Vallem Raphaim castrametati. Viri fortes triginta septem erant, vti *lib. Reg.* dicitur; sed triginta omnes vocantur numero suppresso. Arx verò *Petra* vocitatur, quia arces rupibus erant impositæ: descenderunt ergo ad arcem, vbi Dauid aderat. Profectò Dauid erat in præsidio, siue in arce illa, quæ *Petra* vocitatur; & statio Philisthæorum aderat in Bethlehem. Loco vocis illius: *Et statio Philisthinorum* Hebraicè est, *Et Præfectus Philisthinorum*, ac si diceret, Et Dux cum militari præsidio Philisthæorum apud Bethlehem commorabatur. Desiderauit igitur Dauid æstuans aquam, profatus; O si quis daret mihi aquam de cisterna Bethlehemica, quæ profluit in porta! * Haud sunt coram subditis Regum cupiditates exponendæ: exlex etenim adulatio assolet cuncta parui pendere incommoda vt Regiæ deseruiat voluptati.] Tres ergò illi viri fortissimi media Philisthæorũ castra penetrarunt, ac de cisterna Bethlehemitica, quæ erat in Vrbis vestibulo aquam hausérunt, & Dauidi poculum prælibarunt. At fortior illis Rex sese superans noluit bibere, vel æstu validissime renitente, sed illam Domino libauit in Sacrificium. * Gratissima enim coram Domino oblatio est Regia de subditis æstimatio.] Absit (inquit Dauid) vt in conspectu Dei mei hoc geram, & non iam aquam de cisterna, de venis horum fortium virorum cruorem exhauriam; quia exantlato vitæ periculo, aquam ad me attulére. * Nescio quidem, quonammodo potest dulce existere Principi, quidquid subditorum comparatur incommodo?] *Ob hanc ergo causam* Dauid Princeps egregius noluit vnda illa subditorum rubricata sanguine epotari. Hæc gessére tres illi robustissimi Principes. Loco particulæ illius, *Absit, vt in conspectu Dei mei, Hebr.* est, *Absit mihi a Deo meo*, id est, auertat id Deus. *sanguinem bibam*, id est, pretium sanguinis, siue aquam sanguinis periculo emptam non hauriam.

Trium horũ virorum facinus de adlata aqua cisternæ Bethlehemiticæ commendatur.

Non sunt coram subditis Regum cupiditates exponendæ.

Gratissima Deo oblatio est Regia de subditis æstimatio.

Non potest dulce existere probo Principi, quod subditorum incommodo acquiritur.

5. *Vers.* 20.21.22.23.24.25.] Iam post primum Principum inter triginta septem fortes Dauidis ternarium alter ternarius commmendatione afficitur. Porrò Abisai frater Ioab trium erat Princeps, siue trium fortissimus. Leuauit enim hastam suam *contra trecentos vulneratos*. An vulnerati erant trecenti illi, antequam Abisai suam contra eos leuaret hastam? Certè ex fortissimi militis aspectu iam quodammodò ex metu illi fuerant vulnerati. At sententia verborum est, Abisai hasta trecentos milites hostes vulnerasse. Ille enim erat inter tres secundi ternarij nominatissimus, & admodum inclytus, eorúmque præcipuus; verumtamen vsque ad tres illos primi ternarij *non perueniebat*. * Vt ediscas, robustissimum quemque non debere de fortitudinis gloriari præstantia; aderit enim fortasse alter, à quo longo interuallo superetur.] Celeberrimus quoque in secundo ternario extitit *Banaias filius Ioiade viri robustissimi*, qui egregia facinora perpetrarat. * Commendabilis vel hinc Banaias, quòd paternam referret fortitudinem. Laudandus enim filius qui probo parenti assimilatur.] Banaias itaque (ortus de Cabseel) *percussit duos Ariel, Moab: & ipse descendit, & interfecit leonem in media cisterna tempore niuis.* 2. *Reg.* 23.20. dicitur, *Percussit duos leones Moab*: Ariel enim significat *leonem Dei*, id est, præferocem, & inusitatæ magnitudinis. Porrò hos à Banaia cõfectos leones fuisse aliqui affirmant duos potentissimos Duces, instar leonum truculentos, aut robustos, qui subsidio accurrerunt Moabitis, tum cùm Dauid illos expugnaret 2. *Reg.* 8.2. Fortè veriùs alij veros ac naturales exposuére leones. Ast quidquid sit de duobus istis leonibus, certum mihi tertium, cuius hoc eodem Versu mentio fit, verum fuisse, & naturalem leonem, quem Banaias in media cisterna interfecit, tempore niuis, id est, hiemali & niuoso tempore, cùm membra contracta minus apta sunt ad arma tractanda, & cum interim leo natura calidissima & quasi ignea nihil, aut certè parum à frigore patiatur; & hic in profunda cisterna quasi in tuto nido lateret. Vnde Banaiæ robur tum maximè commendatur, qui non veritus est subintrare foueam, in qua non tam expedita esset armorum tractatio aduersus truculentissimum hostem, & è qua tamen nullum nisi victuri pateret effugium. * Hinc aliquando ex suggestu spiritualem Banaiam meum Franciscum Xauier commendabilem exposui, dum *tempore niuis*, pedibus gelu acie vulneratis, apud Iaponia Regna leonum truculentorum fugientium descendit in foueas, eósque comminuit.] Et ipse prætereà Banaias virum Ægyptium, cuius statura quinque cubitos exæquabat, quique lancea vtebatur, texentium simile licitatorio percussit. Iniuit enim cum eo certamen virgam pro hasta tenens, & cepit hastam hostis, eumque proprio eius mucrone interemit,

Alter ternarius fortium Dauidis exponitur.

Nullus de fortitudinis præstantia glorietur, aderit enim fortasse alter, à quo superari valeat.

Laudabilis filius, qui probo parenti assimilatur.

Franciscus Xauier spiritualis Banaias tempore niuis commendatur Leonem.

teremit. Hoc facinnra gessit Banaias Ioiadæ filius, qui inter robustissimos nominatissimus habebatur, inter triginta *primus*, id est, è primis. Hebr. *Ex triginta illis erat inclytus* Veruntamen ad tres vsque primi ternatij non peruenerat. *Posuit autem eum Dauid ad auriculam suam* Hebr. *Posuit eum super auditum suum.* R. Kimhi, *Præfecit eum super audientes se*, id est subditos, siue qui essent aulæ ministri, Regiæ cùm magistratum præfecit: siue Prætoriani, cùm prætorio præposuit. Nam ex alio loco constat, Cerethi & Phelethi eum præfuisse. Quòd autem per auditum subditi significentur, probo ex Isaia *Cap. 11.14. Et filij Amon ad auditum eius*, id est, *obedientes erunt*, vt vertit Hieronymus.

Ad obediendum Rectori promptitudo. * Audire itaque idem est, ac obedire; vt innuatur obedientiæ sine cunctatione promptitudo. Haud secunda post auditionem vocis Rectoris est obedientiæ actio: sed illud ipsum vocem audire, iam obedire est.]

6. *Vers.* 26.27.28.29.30.31.32.33.34.35.36.
Alij fortes Dauidis viri recensentur. 37.38.39.40.41.42.43.44.45.46.] Cæterum sacer Scriptor præter vnum ac alterum ternarium alios viros fortitudine illustres recenset. Fortissimi itaque in Dauidico exercitu viri fuére *Asahel* frater Ioabi, & *Elchanan filius patrui eius* Bethlehemita. LXX. *Filius Dodi.* Pergit ergo annumerare viros fortes, nec solos triginta, vt *in lib. Reg* Sed alios quosdam adiicit. Verum nomina non semper cum expositis *in lib Regum* conueniunt, quia nonnulli fuere binomij. Inter fortes igitur recensendi *Sammoth* Atorites, *Helles* Phalonites, *Ira* filius Acces Thecuites, *Abiezer* Anathothites, *Sobbechai* Husathites: nec, silentio obuoluendi *Ilai* Ahohites, *Maharai* Netophathites, *Heled* filius Baana Netophathites, *Ethai* filius Ribai de Gabaath, quæ ad Tribus Beniamin attinet ditionem. Commendabiles simul ex robore extitére *Banaia* Pharathonites, *Hurai* de torrente Gaas, *Abiel*, Arbathites, Azmoth Bauramites, & *Eliaba* Salabonites. Memorandi cum laude *filij Assem Ionathan* & *Semma* Gezonites, & alter *Ionathan* filius Sage Ararites, *Ahiam* filius Sachar etiam Ararites, & *Eliphal* filius Vr. Digni etiam æternitate famæ *Hepher* Mecherathites, *Ahia* Phelonites, *Hesro* Carmelites, & *Naraï* Asbai filius. Nec prætereundi sine commendatione *Ioel* frater Nathan, *Mibahar* filius Agarai, *Selec* Ammonites, *Naarai* Berothites Saabi filij Saruiæ armiger, *Ira*, & *Gareb* Iethræi, & *Vrias* Hethæus Bethsabeæ maritus, quem Regia delictum operiendi cupiditas interemit. Ad fortium item catalogum adducendi *Zabad* filius Oholi, *Adina* filius Siza Rubenites Princeps Rubenitarum, & cum eo ex eadem Tribu triginta præclarissimi milites. Offerendi panegyride *Hanan* filius Maacha, *Iosaphat* Mathanites, *Ozia* Astarothites, Samma, & *Iehiel* filij Hotham Arorites. Denique celebrandi *Iedihel* filius Samri, & *Ioha* frater eius Thosaites, nec non *Eliel* Mahumites, *Ieribai* ac *Iosaia* filij Elnaëm, *Iethma* Moabites, *Eliel*, *Obed*, & *Iasiel* de Masobia exorti.

CAPVT XII.

Eorum, qui adhæsére Dauidi, cum Saulem fugeret, catalogus exponitur: & qui primi ex omnibus Tribubus peruenére ad Dauidem in Hebron, vt eum Regem constituerent, recensentur.

1. HI quoque venérunt ad Dauid in Siceleg, cùm adhuc fugeret
Saul filium Cis, qui erant fortissimi & egregij pugnatores.
2. tendentes arcum, & vtraque manu fundis saxa iacientes,
& dirigentes sagittas: de fratribus Saul ex Benjamin. 3. Prin-
ceps Ahiezer, & Ioas, filij Samaa, Gabaathites, & Iaziel, &
Phallet filij Azmoth, & Baracha, & Iehu Anathothites. 4. Sa-
maias quoque Gabaonites fortissimus inter triginta & super
triginta. Ieremias, Ieheziel, & Ioanan, & Iesabad Caderothites, 5. & Eluzai &
Ierimuth, & Baalia, & Samaria, & Saphatia Haruphites. 6 Elcana, & Iesia, & Aza-
reel, & Ioëzer, & Iesbaam de Carchim: Ioëla quoque, & Zabadia, 7. filij Iero-
ham & Gedor. 8. Sed & de Gaddi transfugérunt ad Dauid, cùm lateret in deser-
to, viri robustissimi, & pugnatores optimi, tenentes clypeum & hastam: facies eo-
rum quasi facies leonis, & veloces quasi capreæ in montibus: 9 Ezer prin-
ceps, Obdias secundus, Eliab tertius. 10. Masmana quartus, Ieremias quintus. 11.
Ethi sextus, Eliel septimus. 12. Iohanan octauus, Elzebad nouus. 13. Iere-
mias decimus, Machbanai vndecimus. 14. Hi de filiis Gad principes exercitus:
nouissimus centum militibus præerat, & maximus, mille. 15. Isti sunt qui transié-
runt Iordanem mense primo, quando inundare consueuit super ripas suas: & om-
nes fugauérunt qui morabantur in vallibus ad Orientalem plagam, & Occidenta-
lem. 16. Venérunt autem & de Beniamin, & de Iuda, ad præsidium in quo mo-
rabatur Dauid. 17. Egressúsque est Dauid obuiam eis, & ait: Si pacificè venistis
ad me vt auxiliemini mihi, cor meum iungatur vobis: si autem insidiamini mihi

pro

pro aduersariis meis,cùm ego iniquitatem in manibus non habeam, videat Deus
patrum nostrorum, & iudicet. 18. Spiritus verò induit Amasai principem inter
triginta, & ait: Tui sumus, o Dauid & tecum fili Isai: pax, pax tibi, & pax ad-
iutoribus tuis: te enim adiuuat Deus tuus. Suscepit ergo eos Dauid, & constituit
principes turmæ. 19. Porrò de Manasse transfugerunt ad Dauid, quando venie-
bat cum Philisthiim aduersus Saul, vt pugnaret: & non dimicauit cum eis: quia
inito consilio remiserunt eum principes Philisthinorum, dicentes: Periculo capitis
nostri reuertetur ad dominum suum Saul. 20. Quando igitur reuersus est in Si-
celeg, transfugerunt ad eum de Manasse, Ednas, & Iozabad,& Iedihel,& Michaël,
& Ednas,& Iozabad,& Eliu, & Salathi, principes millium in Manasse. 21. Hi præ-
buerunt auxilium Dauid aduersus latrunculos: omnes enim erant viri fortissimi,
& facti sunt principes in exercitu. 22. Sed & per singulos dies veniebant ad Da-
uid ad auxiliandum ei, vsque dum fieret grandis numerus quasi exercitus Dei.
23. Iste quoque est numerus principum exercitus, qui venerunt ad Dauid cùm
esset in Hebron,vt transferrent regnum Saul ad eum,iuxta verbum Domini. 24. Fi-
lij Iuda portantes clypeum & hastam, sex milia octingenti expediti ad prælium.
25. De filiis Simeon, virorum fortissimorum ad pugnandum, septem millia cen-
tum. 26. De filiis Leui, quatuor millia sexcenti. 27. Iojada quoque princeps
de stirpe Aaron, & cum eo tria millia septingenti. 28. Sadoc etiam puer egregiæ
indolis,& domus patris eius, principes viginti duo. 29. De filiis autem Benjamin
fratribus Saul, tria millia: magna enim pars eorum adhuc sequebatur domum
Saul. 30. Porrò de filiis Ephraim viginti millia octingenti, fortissimi robore, viri
nominati in cognationibus suis. 31. Et ex dimidia tribu Manasse, decem & octo
millia: singuli per nomina sua venerunt vt constituerent regem Dauid. 32. De
filiis quoque Issachar viri eruditi, qui nouerant singula tempora ad præcipiendum
quid facere deberet Israël, principes ducenti: omnis autem reliqua tribus, eorum
consilium sequebatur. 33. Porrò de Zabulon qui egrediebantur ad prælium, &
stabant in acie instructi armis bellicis, quinquaginta millia venerunt in auxilium,
non in corde duplici. 34. Et de Nephthali, principes mille: & cum eis instructi
clypeo & hasta, triginta & septem millia. 35. De Dan etiam præparati ad præ-
lium viginti octo millia sexcenti. 36. Et de Aser egredientes ad pugnam, & in
acie prouocantes, quadraginta millia. 37. Trans Iordanem autem de filiis Ruben,
& de Gad,& dimidia parte tribus Manasse, instructi armis bellicis, centum viginti
millia. 38. Omnes isti viri bellatores expediti ad pugnandum, corde perfecto ve-
nerunt in Hebron, vt constituerent regem Dauid super vniuersum Israël: sed &
omnes reliqui ex Israël, vno corde erant, vt rex fieret Dauid. 39. Fuerúntque ibi
apud Dauid tribus diebus comedentes & bibentes: præparauerant enim eis fratres
sui. 40. Sed & qui iuxta eos erant, vsque ad Issachar, & Zabulon, & Nephthali,
afferebant panes in asinis,& camelis,& mulis, & bobus, ad vescendum: farinam,
palathas,vuam passam,vinum,oleum,boues, arietes, ad omnem copiam: gaudium
quippe erat in Israël.

COMMENTARII.

5. *Memorantur Benjamitæ, qui Dauidi adhæserunt, cùm Saulem fugeret.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.] Profectò commendabilior est eorum fides, qui aduersitatis tempore tuo à latere non recedunt. Ideò recensendi, qui adhæsere Dauidi, cum Saulem fugeret: primum Beniamitas ipsius Saulis contribules memoro. Hi ergo ex Tribu Beniamin deuenérunt ad Dauidem in Siceleg,cum adhuc Saulem filium Cis fugeret, fortissimi quidem & egregij pugnatores tendentes arcum, & vtraque manu fundis saxa iaciétes,& dirigentes summa dexteritate sagittas. Porrò Dauid in Siceleg sub finem vitæ Saulis habitauit. Hebr. pro *tendentes arcum* est, *Armati arcu, & dirigentes arcu sagittas. Et vtraque*, inquit, *manu fundis saxa iacientes*, ne scilicet membrum aliquod in pugna esset inutile. * Ille enim illustris operator,qui totum sese iniuncto muneri addieit,nihil sui exponit otiosum.] Descriptio quidem egregij bellatoris esse videtur,quòd vtraque manu pugnare possit,saxa iacere,hastam librare, & tela in hostem intorquere. Hoc nomine laudatur Aod *Iud.* 3.15.

Ille egregius operator, qui totum sese iniuncto muneri addicit, nihil sui exponit otiosum.

* Eodémque titulo commendandi spirituales milites qui duplici simul sacro muneri operam expediunt,nempè orationi & actioni: concionando & confessiones audiendo, &c.] Illam particulam *De fratribus Saul* explicat Abulensis *De cognatis*. Apriùs exposui De contribulibus, quia statim per epexegesim additur, *Ex Benjamin*. Hi cum viderent, Dauidem fortiter,ac prudenter se gerere,& ea, quæ aggrediebatur, bonum sortiri euentum: quia nimirum Deus erat cum illo, Saule, aut propinquo, aut contribule relicto, ad partes Dauidis sese applicarunt. * An non quotidie abnegatur à te san

Commendabiles spirituales milites, qui vtraque manu pugnant.

Sæpè abnegas

Propinqui sanguinis necessitudinem, vt sua sectentur commoda.

sanguinis necessitudo, vt commodi tui iura socteris?] Certè initio de horum fide potuit Dauid suspicari, sed posteà captis experimentis, prudenter illos inter suos adlegit sectatores, & socios. * Plerumque tamen non fidendum iis, quos erga alium infidos experimut.] Horum itaque Beniamitarum Princeps fuit *Abiazer*, quem secuti fuére Ioas *Filij* Samaa Gabaathites: *Iaziel*, & Phallet filij Azmoth, *Baracha*, ac *Iehu* Anathothites: *Samaias* Gabaonites *fortissimus inter triginta, & super triginta*, id est, præetat triginta omnibus fortior. Ac si diceret, Quia fortissimus inter trinta, ideo *super* triginta fuerat præpositus

Non fidendum iis, quos erga alium infidos experti sumus.

Officia militaria non committenda nobiliori, sed fortiori.

* Munia enim seu officia militaria non nobilioribus, sed fortioribus sunt committenda: nec quidem nobilitas, sed virtus acquirit victorias.] Accessére simul ad Danidem *Ieremias*, *Iebeziel*, *Iohanan*, & *Iesabad* Gaderothites: *Eluzai*, *Ierimuth*, *Baalia*, Samaria, & Sapharia, Haruphites: *Elcana*, *Iesia*, *Azareel*, *Ioezer*, & *Lesbaam* de Corihem, id est, de Coritis posteris Core, vt ex Hebræo colligo. *Ioëla* quoque, & *Zabadia* filij Ietoham è Gedor oborti.

2. *Vers.* 8.9.10.11.12.13.14.15.] Necnon peculiariter sese Dauidi fugienti adiunxére viri ex Tribu Gad, quia Tribus hæc Moabitis erat vicina; & desertis locis, per quæ Dauid diuagabatur. Itaque de Gabdi Ciuitate Tribus Gad transfugerunt ad Dauidem apud deserta latitantem vndecim viri robustissimi, ac pugnatores optimi clypeo & hasta vtentes in certamine. Horum facies leonis vultum imitabantur; nam quemadmodum leo, ad nullius pauebant occursum, vt de leonibus dicitur *Prou.* 30.30. montanæque capræ erant æmulatores; sic eorum requiras velocitatem: Sic de Asaël dicitur 2. *Reg.* 2.18. *Porrò Asael cursor velocissimus, quasi vnus ex capris, quæ morantur in syluis.* Pro particula *Transfugerunt ad Dauid*. LXX. habent, *separati sunt ad Dauid*, scilicet, à Saule deficientes. Illud autem, *Cum lateret in deserto* Hebraïcè habetur, *Ad arcem deserti*. * Et quando desertum hominibus è Curia fugientibus ars tutissima non existit?] Pro particula verò *Tenentes clypeum & hastam* in Hebræo est, *Disponentes clypeum, & lanceam*, siuè præparantes, vt in pugna his armis vterentur. * Ante pugnam enim præparandus armorum apparatus, ne, instante certamine, inermis des hosti triumphum.] * Id quod ad spirituale bellum magnus faciebat Antonius, de quo hodie (sacro Antonij hæc scribimus die) Ecclesia canit: *sæpè discipulos suos excitans ad pugnandum contra diabolum, docens quequibus armis vinceretur, Mihi credite (dicebat) pertimescit Satanas piorum vigilias, orationes, ieiunia, &c.* Huiusmodi igitur arma dispone ad dira certamina.] Nomina itaque horumce Gadditarum fugientium ad Dauidem iam expono. Primus erat *Ezer* & sociorum facilè *Princeps*. * Qui enim primus ad quodcumque facinus patrandum accurrit meritò obtinet principatum. Ideò sacer Scriptor pro *primus*, posuit *Princeps*.] secundus fuit *Obdias*, tertius *Eliab*, quartus *Masmana*, quintus *Ieremias*, *Ethi* sextus, septimus *Eliel*, *Iohanan* octauus, *Elzebad* nonus, alter Ieremias decimus, vndecimus denique *Machbanai*. Hi de Gadditarum exercitu extitére Principes: quorum *nouissimus centum militibus præerat, & maximus mille.* Quasi dicat, nemo paucioribus præerat, quàm centum, nemo pluribus quàm mille. Profectò cum sese Dauidi hi viri fortes adiunxére, paucos ille milites annumerabat. Postquam verò Regnum adeptus est, eorum præfecturas auxit subiectorum numero militum, vt aliqui etiam millenis imperarent. Hi itaque sunt, qui transmisere Iordanem *mense primo*, id est, mense Nisan, qui Martio nostro respondet, vel partim Martio, partim Aprili, quandò *inundare consueuit super ripas suas*. Hebraicè, *Quando ipse Iordanis plenus super ripas suas*, quo messis tempore contingebat. Hinc Gadditarum audaciæ capitur argumentum; magno enim periculo se obiecerunt, tumentem fluuium natatu fortassè transmeantes, vt improuisi hostibus, qui eo tempore nihil sibi timebant, superuenirent. Omnes igitur hostes, qui apud valles ad Orientalem, & Occidentalem plagam commorabantur in fugam compulérunt.

Gadditæ recensentur ad fugitantem Dauidem accurrentes.

Desertum hominibus tutissima arx.

Ante pugnã præparandus armorum apparatus.

Magnus Antonius discipulos edocebat, spiritualia arma ante certamen præparare.

Qui primus ad quodlibet facinus gerendum accurrit, meritò obtinet Principatum.

Vers. 16.17.18.] Verum & de Tribu Benjamio, alij ac De Iuda viri peruenérunt ad præsidium, seu arcem, in quo Dauid commorabatur. * Pigriores quidem aliis venérunt Iudæi Dauidis propinqui ac contribules, scilicet post Beniamitas, ac Gadditas. Tardior enim assolet ex propinquis, quàm ex alienis aduentare auxilium egenti.] Egressus est autem Dauid obuiam eis, non solus, sed cum selecta suorum manu, & profatur: si animo pacifico venistis ad me, vt auxilium egenti mihi exhibeatis, *cor meum iungatur vobis*, id est, Seriam & syncetam ineamus amicitiam: si autem mihi insidias molimini, *pro aduersariis meis* siuè in aduersariorum, & nominatim Saulis gratiam, cum nullius criminis mihi conscius sim, siue integer sim, ac purus à scelere: *videat Deus patrum nostrorum, & iudicet*, id est, Deus sit vltor. * Certè qui alicuius criminis se conscium inuenit, vel amicorum insidias debet, vti supplicium sine imprecatione tolerare: Solus enim ille, qui *iniquitatem in manibus suis* non habet, potest amicorum insidiis actus inclamitare: *Videat Deus, & iudicet.*] Porrò hæc Dauid & Beniamitis & Gadditis, & Iudæis dictitauit de omnibus subdubitans, num ad se syncero corde procederent. Est tamen qui suspicetur excepisse quidem sinè vlla duplicis animi suspitione Beniamitas, & Gadditas: aduentantibus autem Iudæis contribulibus obuiam processisse de eorum addubitans fidelitate. * Nàm si aliqua proditio Dauidi pararetur, ea quidem gereretur à sanguine; propinqui enim crudeliores in propinquum, quum punguntur inuidia, dum eum vident eleuatiorem elatum ad sedem.] *Spiritus verò induit Amasai Principem inter triginta, & ait*: id est, voluntas, cupiditas, siue rectus animus in Dauidem accendit Amasai: aut comitas, & mansuetudo Dauidis accendit animos & amorem in eum, & Amasai caput seu Præfectus triginta virorum suo ac sociorum nomine Sic locutus est: O Dauid, tui sumus: *& tecum* ò fili Isai, siue à te decertare contendimus: *pax, pax tibi, & pax adiutoribus tuis*. Salutandi affectuosè hæc formula Hebræis familiaris. *Adiutoribus*, inquit *tuis pax*, id est, iis, qui iam tecum sunt, & iis, qui deinceps ad te, defendendi tui causa aduentauerint. Te enim à Deo protegi nullus est, qui non videat. Grato itaque

3.
Qui de Benjamin, & Iuda Tribubus ad Dauidem deuenére, obiiciuntur.

Tardiùs ex propinquis, quàm ex alienis tibi egenti veniet auxilium.

Qui criminis alicuius conscius est, vel amicorum insidias æquo animo toleret.

Si aduersum te proditionẽ parari scias, caue præcipuè à propinquis.

itaque animo eos Dauid suscepit, & turmæ Principes constituit. Quod referendum putarim ad tempora Regni Dauidis iam constituti: tunc enim singulos, aut certè primarios eorum fecit cohortis alicuius, aut turmæ Præfectos.* Regij animi est tribulationis socios, sibi prosperitatis comites adhibere.

Socius aduersitatis sit sibi prosperitatis comes.

4\. *Quinam ad Dauid de Tribu Manasse venerint.*

Vers. 19.20.21.22.] Profectò & de Tribu Manasse viri fortes ad Dauidem, relicto Saule, transfugerunt quando ipse veniebat cum Philisthæis (historiam habes 1. *Reg.* 29.) vt cum Saule dimicaret: attamen prohibitus est in Philisthæorum agmine aduersum Saulem decertare; quia Philisthæorum Duces, consilio inito, remiserunt eum ad Vrbem, è qua fuerat cum Rege Achis egressus profantes: Procul dubio Dauid, ad Saulis curabit gratiam redire capitis nostri periculo; vnde incipiens à nobis contra Saulem dimicare nos, remissa manu, hosti tradet ignaros.* Loco illius verbi, *Transfugerunt ad Dauid*, est in Hebræo, *Ceciderunt ad Dauid.* Et quidem tuum deserere Principem, vt ad alienum te recipas, cadere est. Nam vel ipse Princeps, ad quem fugis, te ignobilem ducit, te despiciendum omninò iudicat.] Quando ergo Dauid reuersus est in Siceleg, de Tribu Manasse transfugérunt ad eum octo fortissimi, in ea Tribu *Principes millium*, scilicet *Ethnas, Iozabad, Iedihel, Michael, Eddas, Iozabad alter, Eliu*, & *Salathi.* Hi Dauidi aduersus latrunculos Amalecitas auxilium præbuére: omnes enim erant viri fortissimi, digni quidem, vt cum paulo post Dauid Saule extincto factus est Rex, in exercitu Israëlitico Principes seu Duces constituérentur. Porrò hi *Principes millium*, non militum appellantur; erant enim singuli mille militibus præfecti Duces. Nisi volueris per *Millia* Oppida intelligere iuxta illud Michææ 5. *Minima es in millibus.* Itaque capita suorum Oppidorum singuli erant ij, quos sacer Scriptor nominauit. Porrò quotidie ad Dauidi auxilium exhibēdum tot fortissimi viri vndique confluebant, vt *quasi exercitus Dei* coalesceret, id est, magnus admodum. Scriptura enim quod magnū est, hac phrasi assolet exponere, *Montes Dei, Cedri Dei* &c.

Deserere proprium Principem, vt ad alienum te recipias, idem est, quod cadere.

5\. *Numerus Principum, qui venérant ad Dauid, vt eum Regem constituerent.*

Vers. 22.23.24.25.26.27.28.29.30.31.32.33.34.35.36.37.38.39.40.] Iam verò hic est numerus Principum, seu Capitum exercitus expeditorum ad militiam, qui venérunt ad Dauidem in Hebron, Saule mortuo, vt iuxta verbum Domini Prophetico ex ore expressum Regnum ad eum transferrent. Tribu Iuda portantes clypeum & hastam sex millia octingentos ad certamina expeditos immisit. Tribus Simeon virorum fortissimorum ad decertandum septem millia supra centum dedit. Tribus Leui quatuor millia sexcentos exposuit. Speciatim hac ex Tribu & Aaronis familia accessit Princeps Ioiada, & cum eo tria millia septingenti milites processerunt. Sadoc simul puer *egregiæ indolis*, seu *fortis robore* (vt LXX. vertunt) Principibus viginti duobus ex patris familia comitatus ad Hebron proficiscitur. *Ioiada* hic non erat Pontifex, sed Dux eorum, qui ex ea familia in Hebron venerunt. Porrò *Sadoc* hunc existimo fuisse Pontificem constitutum à Saule pro Abimelech, quem occiderat Saul nulla ætatis senilis cura, vt alia raptim ac præpostere fiebant Saulis ruina.* Tunc enim præpropere corruit Imperium cum senilis despicitur ætas, & Sacerdotalis dignitas violatur.] Vt autem asseram, Sadoc fuisse illum constitutum à Saule Pontificem, eo nitor fundamine, quia non credam, Pontificem abfuisse, cum tanto gentium consensu Regnum Dauidi deferebatur: aut verò quis præter illum Principes viginti duos secum adduxisset?* Vtinam Pontifices seu Præsules essent adeò à Regalibus negotiis, aulicáque adulatione abstracti, vt publico Regum plausui ipsi non interessent!] Profectò de Tribus Beniamin viris *fratribus* seu contribulibus Saul solum tria millia ad Dauidem ventitarunt; magna enim pars eorum adhuc domum Saulis, siue eius domus hæredem sectabatur. Verum de Tribu Ephraim viginti millia octingenti viri, fortissimi robore bellico, in cognationibus suis *nominati* peruenére, id est, (vti in Hebræo legitur.) in domo patrum suorum clari, magnique nominis. Dimidia vero Tribus Manasse decem & octo millia militum delegit, singulique *per nomina* sua venérunt, vt Dauidem Regem constituerent. Loco illius particulæ, *singuli per nomina sua*. Hebr. legitur, *Qui nominati sunt per nomina*, id est, ex omni Tribu nominatim fuére delecti.* Nec enim ad bellum instituendum confert militum multitudo, sed delectus.] Porrò dimidia hæc Manasse Tribus erat cis Iordanem, nam de reliqua dimidia Tribu, quæ erat vltra fluuium, infrà dicitur. De Tribu quoque Issachar aduentarunt ducenti Principes, *viri* quidem *eruditi*, qui *singula tempora nouerant, ad præcipiendum* quid Israël gerere deberet. Quid Issacharitis rusticanis, (plerique enim agriculturæ operam impendebant) cum eruditione? Hieronymus sic explicat: *Erant enim Doctores, computatores, & Magistri siue ad festiuitates, siuè ad cætera* * Putásne ab agricolarum ingenio exulare doctrinam, peritiam, magisterium? Quot agricolarum filios vidi dignitatum insulis meritissimè exornari.] Non influit sanguinis augusta nobilitas sapientiam, sed studium.] * Ad quidnam autem adducuntur, *ad bella gerenda* Doctores & Magistri *ad festiuitates* Quia tunc victorias canet exercitus, cum milites sese legis exhibuerint obseruatores. Attamen aptiùs de illa peritia interpretor, quæ pluuiam, aut aëris serenitatem, aliásve huiusmodi cœli mutationes prædicit, & rei militari vsui esse potest. Loco autem verbi illius *Ad præcipiēdum*, Hebraicè, dicitur, *Ad sciendum, quid faciet Israel.* LXX. *Ad cognoscendum, quid fieri deberet.* * Itaque scientia præcipiendi vocabulo exprimitur. Quia tam necessaria est ad aptè præcipiendum scientia, vt idem sit scire ac præcipere.] Faciliùs alij exponunt de prudentia, quæ benè quid facto opus sit, in tempore coniectat. * Si ad exercitus Ducatum cogerer eligere aut imprudentem fortissimum militem, aut prudentem ignauum: priùs hunc quàm illum aptiorem ducerem ad Ducatum: ignauus enim fortes potest prudentia dirigere ad facinus gerendum: imprudens autem fortis milites aget temerarios.] Omnis autem reliqua Tribus, siue reliqui dimidiæ huiusce Tribus Manassæ milites ducentorum horumce Principum consilium sequebantur. * Quàm aptè bellum administrabitur, cum milites nihil sine Ducum consilio gerunt!] Profectò Tribus Zabulon quinquaginta millia virorum ad Dauidem, emisit eorum scilicet, qui egredi solebant ad prælium, & instructi armis bellicis *stabant in acie*, id est, parati ad

Tunc corruit Imperium, cū ætas senilis despicitur, & cum Sacerdotalis dignitas violatur.

Aulici præsules subtrahantur.

Non confert ad bellum recte gerendum, militum multitudo, sed delectus.

Agricolarum filij sapientissimi. Nec enim augustus sanguis influit sapientiam, sed studium.

Exercitus legis obseruator canet triumphos.

Ad aptè præcipiendū, scientia necessariò requiritur.

Potiùs ignauus prudens eligendus ad Ducatum, quàm fortis imprudens.

Aptè administratur bellum, cum milites nihil sine Ducū consilio gerunt.

certamina ad Imperatorum nutum. Hi quidem venérunt *in auxilium, non in duplici corde.* Hebr. *Non corde, & corde.* Quare hoc de Tribu Zabulon speciatim dicitur; Fortaßè maior de illis suspitio fuerat. * O quot homines vidisti *corde, & non corde* ad te ventitantes. Altero hi affirmant se tua sectari commoda, altero verò suis cupiditatibus operam exhibent.] Porrò particula illa, *Et stabant in acie instructi armis bellicis* sic Hebr. expenditur: *Ordinantes bellum in omnibus armis belli*: Ac si diceret: Alij sagittis valebant, alij clypeum & lanceam versabant. Hi omnia bellica arma gestare poterant. E Tribu Nephthali mille Principes aduentarunt, & cum eis triginta & septem millia militum clypeo instructorum & hasta. De Tribu Dan ad Dauidicum preparantur exercitum viginti octo millia sexcenti. De Tribu Aser quadraginta millia proficiscuntur egredientes ad pugnam, & *in acie* non solum irruentis hostis impetum retundentes, sed & ipsi fortissimè hostem *prouocantes.* Trans Iordanem autem de Tribubus Ruben, Gad, ac dimidia Tribu Manasse ad Dauidis auxilium instructi sunt armis bellicis centum viginti millia. Omnes igitur, qui recensiti sunt, Duces ac milites expediti ad certamina corde *perfecto* seu syncero venérunt in Hebron, vt Dauidem supra omnem Israël Regem constituerent. * Vidisti, ante Saulis mortem paucos ad Dauidem fugitantem milites transineasse: post Saulis vero obitum quam plures accessisse. Potens mirum in modum est viuenti Principi placendi cupiditas. * Ad quid autem tot millia Ducum accinguntur ad prælium, tot milites mortuo hoste Saule, præparãtur ad arma? Certè quia eo ipso quod Rex deberet exurgere inuidentium excitabat exercitus: eodem enim die Regnum, ac inuidia nascitur.] * Christus Rex natus prædicatur, à Regibus, *Vbi est, qui natus est Rex.* Math. 2. Eadem itaque natabitij nocte facta est cum Angelo ortum pastoribus annunciante *multitudo militia celestis.* Luc. 2. Vndenam cœlicolis bellum indicitur, cum *pax hominibus* euulgatur? Profectò Regem natum necessarium est persequatur inuidia, ad quam confringendam tantus Angelorum exercitus apparatur.] Commorati itaque sunt tot Duces tot milites triduo apud Dauidem conuiuio excepti, *præparauerant enim eis fratres sui,* id est, reliqui Israëlitæ, qui apud Dauid iam antea aderant, curauerant de victu eis præparando; sed & omnes Tribus, quæ Tribui Iuda erant finitimæ vsque ad Tribum Issachar, Zabulon, & Nephthali, iuuerunt viros Iuda, cibaria eis ministrantes, ne tot conuiuis necessarius deficeret commeatus. Afferebant enim asinos, camelos, mulos, boues onustos panibus, ad vescendum: victuique militum farinam *palathas*, seu ficorum aridorum massas, vuas passas, vinum, oleum, boues, arietes exponebant, *ad omnem copiam*; *gaudium quippè erat in Israel.* Hebr. sic: *In multitudine*, id est, copiosè & abundanter afferebant annonam, erat enim gaudium Hebræis illis diebus, quandò Dauid Rex acclamabatur. * Et quonam modo poterat sine abundantia cibi aut gaudium stabiliri, aut Rex acclamari? si enim subditi saturati non fuerint, murmurabunt.

Homines corde duplici venientes tanantur.

Potentissima est, vono Principi placendi cupiditas.

Eodē die Regnum & inuidia nascitur.

Ad Iesum natum Regem, vti ad Dauidem Angelorum accurrit exercitus contra inuidiam hostium.

Sine abundantia cibi gaudium à communitate expellat, de Præsule subditis obmurmurantibus.

CAPVT XIII.

Fœderis Arca de Cariathiarim reducitur, Rex Dauid ante eam ludit, ac psallit. Quia Arcam contingit à Deo Oza interimitur. In domum Obededon, ingenti illius gaudio, & bono Arca deflectit.

NIIT autem consilium Dauid cum tribunis, & centurionibus, & vniuersis principibus, 2. & ait ad omnem cœtum Israël: Si placet vobis, & à Domino Deo nostro egreditur sermo, quem loquor: mittamus ad fratres nostros reliquos in vniuersas regiones Israël, & ad Sacerdotes, & Leuitas, qui habitant in suburbanis vrbium, vt congregentur ad nos, 3. & reducamus arcam Dei nostri ad
nos: non enim requisiuimus eam in diebus Saul. 4. Et respondit vniuersa
multitudo vt ita fieret: placuerat enim sermo omni populo. 5. Congregauit ergo Dauid cunctum Israël, à Sihor Ægypti, vsque dum ingrediaris Emath,
vt adduceret arcam Dei de Cariathiarim. 6. Et ascendit Dauid, & omnis vir Israël
ad collem Cariathiarim, qui est in Iuda, vt afferret inde arcam Domini Dei
sedentis super cherubim, vbi inuocatum est nomen eius. 7. Imposuerúntque arcam Dei super plaustrum nouum de domo Abinadab: Oza autem, & frater
eius minabant plaustrum. 8. Porrò Dauid, & vniuersus Israël, ludebant coram Deo
omni virtute in canticis, & in citharis, & psalteriis, & tympanis, & cymbalis,
& tubis. 9. Cùm autem peruenissent ad Aream Chidon, tetendit Oza manum
suam, vt sustentaret arcam: bos quippe lasciuiens paululùm inclinauerat eam. 10.
Iratus est itaque Dominus contra Ozam, & percussit eum, eò quòd tetigisset arcam:
& mortuus est ibi coram Domino. 11. Contristatúsque est Dauid, eò quòd diuisisset Dominus Ozam: vocáuitque locum illum: Diuisio Ozæ, vsque in præsentem diem. 12. Et timuit Deum tunc temporis, dicens: Quomodo possum ad me

intro

introducere arcam Dei? 13. Et ob hanc causam non adduxit eum ad se, hoc est, in Ciuitatem Dauid, sed auertit in domum Obededom Gethæi. 14. Mansit ergo arca Dei in domo Obededom tribus mensibus: & benedixit Dominus domui eius, & omnibus quæ habebat.

COMMENTARII.

1. *De reducenda Arca cōsilium initur.*

VERS. 1.2.3.4.5.] Piissimus itaque Dauid illicò post Regnum acceptum de promouendo sacro cultu cogitat. * Nihil enim Principi Catholico priùs quàm rei sacræ incrementis studere.] Cogitauerat itaque Dauid de Arca Testamenti in Sion arcem transferenda, vt certum locum obtineret, sanctiùs coleretur, & Regiæ Vrbi tantum decus accederet. * Nihil enim sic Regias Ciuitates exornat, ac circà Dei cultum accuratior affectus.] Conuocat ergo, ac consulit Regni Primores, Tribunos scilicet, seu Chiliarcos, qui mille viris præerant, Centuriones qui centum imperabant, vniuersósque Principes; ne videretur velle, cuncta pro arbitratu gerere, & vt res faciliùs & efficaciùs executioni mandaretur. Hi enim, quorum consilio negotium agitur, ad eius perfectionem auxilium expediunt. * Cùm autem inconsultis ipsis pro Principis arbitratu efficitur, licet in magnum Reipublicæ, seu communitatis commodum cedat, multis subest contradictionibus. Oportet ergò Præsules subditos consulere, vel ad executionis eorum voluntatis, & affectus.] Fatur itaque Dauid omnem Israëlis ad cœtum, id est ad Primores, quorum voluntati, aut dispositioni vulgares hærescunt. Si placet vobis, *& a Domino Deo nostro egreditur sermo, quem loquar*, id est, quia sentio, me ad hoc diuinitùs excitari: ad fratres nostros reliquos qui vniuersas Israël incolunt regiones, immittamus nuncios; præcipuè ad Sacerdotes & Leuitas, qui habitant *in suburbanis Vrbium*, id est, non solùm eos accersamus, qui in Vrbibus habitant, sed eos etiam, qui suburbia incolunt, vt ad nos congregentur; ad eos enim in primis hæc solemnitas attinet, cum ipsorum sit Arcam deferre, cantúque sacro pompam comitari. Conuocatis igitur Proceribus cunctis, maior erit celebritas: & aduocatis Sacerdotibus & Leuitis reducemus Arcam Dei nostri ad nos: *non enim requisiuimus eam in diebus Saul*: quo tempore nunquam Regi suggessimus, vt in opportuniorem locum Arca transferretur. * Totum enim Regnum ad Principis mentem componi assolet. Si in corde Regis viget impietas, vel piorum linguæ circà Religionis prumotionem conticescent.] Toto ergo tempore Regni Saulis mansit Arca in domo Aminadab, vbi post captiuitatem fuerat collocata, nulla restituendi eam in locum pristinum cura. Ideò Saulis Regnum tot fuit obnoxium ærumnis. * Sacrorum enim despectus Regnis ingerit perditionem.] Annuit propositioni Regis vniuersa multitudo, cunctis enim Dauidis pietas *placuerat*. * Quam facilè Rex potest subditorum animos ad Dei obsequium accendere. Si non placet subditis Religionis obsequium, signum est, Regem se circa id ustentare socordem.] Congregauit igitur Dauid cunctum Israël *à Sibor Egypti, vsque dum ingrediaris Emath*, id est, à fluuio, seu torrente, qui dicitur Ægypti, Phinocorurā alluit, & Tribum Simeonis à Meridie terminat vsque ad Emath Oppidum ad radices Libani versus Damascum in finibus Tribus Neththalim ad Boream. Hic est extremus Israëlis terminus ad Aquilonem, vt Sihor ad Meridiem, quibus terminis tota Chananitidis longitudo continetur. Totus itaque Israël fuit aduocatus vt de Cariathiarim Arcam Dei ad arcem Sion adduceret. Porrò *Sibor Ægypti* idem est Hebr. ac *Niger Ægypti*, seu *Nilus* sic ab aqua turbida vocitatus. *Ierem. 2.18. Quid tibi est in via Ægypti, vt bibas aquam turbidam?* Emath autem scio esse Antiochiam Palestinæ finem ad septentrionem.

Nihil priùs Regi Catholico, quàm rei sacræ incrementis studere.

Regiæ Vrbes ex accuratiori circa Dei cultum affectu præcipuè exornantur.

Præsules consulant subditos, vel ad eorum voluntatis faciliorem executionem.

Regnū sic impio Rege, vel pij non audēt pietatis negotia promouere.

Sacrorum despectus Regnis ingerit excidium.

Principes facilè possunt subditos ad Dei obsequiū perducere.

2. *Arca adducitur super plaustrū, ludit, & psallit Dauid coram Arca.*

Vers 6.7.8.] Dauid, & omnes viri Israël, qui ad Arcæ adductionem fuerant aduocati, ad collem Cariathiarim, quæ adiacet in Tribu Iuda, ascenderunt, vt indè Arcam Domini Dei sedentis super cherubim, vbi inuocatum est nomen eius, in Ierosolymam adducerent. Prò voce illa, *Ascendit in collem* Hebraicè est, *Ascendit in Baalathah* nomen Oppidi propè Cariathiarim. Certè Ios. 15.6. inter Vrbes Iuda ponitur. Loco autem particulæ, *Vbi inuocatum est nomen eius* Hebraicè solùm patitur, *Vbi inuocatum est nomen*, quod per antunomasiam Hebræus de nomine quadrilitero intelligit, quod dicunt solùm in Tabernaculo fas fuisse proferri, idque semel in anno. Sed simplicius *eius* aut *Domini* debet suppleri. * Simul autem annotari, quanta sit Dei nomen reuerentia ore proferendum, quod solùm in Tabernaculo & semel in anno proferebatur, vt hinc effrænati homunciones, qui passim deiurant, corripiantur.] Apparet autem Abinadabum & Eleazarū, quibus Arca ante annum quadragesimum nonum fuerat commissa, fuisse defunctos, quibus alij duo filij Abinadabi iuniores, aut forrè nepotes substituti erant Oza, & Ahio, qui de Arca transferenda moniti, eam, vt erat suis obuoluta velaminibus, de loco suo cum reuerentia sublatam super plaustrum nouum imposuerunt, quod Oza & Ahio deducebant, sic quidem, vt hic Arcam bouésque antecederet, ille sequeretur: cū tamen ex legis præscripto eam humeris, gestare debuissent. Forrè laboris pigebat, & didicerāt, impunè à Philistæis plaustro fuisse impositam; neq; mirum, quippe qui Mosaica lege non tenebantur.* Hinc edisce, arctiores esse Leuitarum, id est, Sacerdotalis status leges: quod sæcularibus quandoque licet, fas non est, à Sacerdote geri.] An Dauid, aut populus participes Leuitici criminis extitére? minimè; neq; enim prohibere tenebantur, rati fortasse id eis Dominum nouo priuilegio indulsisse.* Quæcumque à Sacerdotibus geruntur, excusare debemus, æqui bonique ducere. Aut certè credebant, nō esse Laicorum, officiis Leuiticis, aut Sacerdotalibus sese immiscere. Abiatharis potiùs ea culpa fuit, si interfuit, & dissimulauit. * Nec Principes debent sese officiis Sacerdotum ingerere; ad eorum enim Præsules attinet commissorum correptio. Haud exprimit Scriptura pompæ huius modum & ordinem. Existimo Arcam fuisse in medio, vt tam qui præibant, quàm qui sequebantur magis ei præsentes adessent. Præcedebant ergo siue illa

Deiuratores corripiuntur.

Arctiores sūt Sacerdotum, sæcularium leges.

Quæcumque à Sacerdotibus geruntur licèt non aptè, excusare debemus.

Nec Principibus licet se se officiis Sacerdotum ingerere.

triginta electorum millia Israëlitarum; sinè illa viginti-quatuor millia *turma*, quæ apud Regem hoc Mense in armis erat: Inde sequebatur Dauid, præcedebátque Arcam, vt fatur Iosephus, & cum eo plurimi viri primarij: Tum sequebatur Arca in plaustro, Ahio præcedente, & Oza subseqnente cum multa turba Sacerdotum, ac Leuitarum, cum Ephod lineo, quo ne Dauid quidem carebat, indéque reliquum vulgus omnis ætatis, conditionis & sexus. Dauid autem, & omnis Israël *ludebant coram Domino* omni genere instrumentorum musicorum resonante: accedebant etiam tubæ vel corneæ, vel argenteæ; quas Sacerdotes inflabant: alternis autem cantica Leuitæ personabant, quorum plerique cantores erant: iisque præcinentibus, reliquus popolus sonoris vocibus succinebant, quo ferè modo vbique canitur in Ecclesiis. Pondera illud: *Dauid verò, & vniuersus Israel ludebant coram Deo omni virtute*, (siue pro viribus, profuso scilicet affectu) *in canticis, &c.* Alicui visum fuit minus decorum virum grauem publicè psallere, vel saltare. En Regem psallentem, saltantem, & omnes Principes, cunctum populum ad canticum, saltationémque excitantem, Omnis augusta est actio, ex qua Deo gloria resultat.] * Quod aliàs vitis Primotibus velut impossibile videretur, facile redditur Regis exemplo: canit & saltat Dauid, psallit ac saltat cunctus populus.]

Omnis actio vel vilis, è qua Deo gloria resultat, augusta est.

Regis exemplo dicta, vel difficilia redduntur facilia admodum.

Vers. 9.10.11.12.13,14.] Hactenus res bellè procedebat, cum contigit non modica turbatio. Postquam enim peruentum est ad aream Nachon, cœperunt calcitrare boues, & Arca nutabat ad casum: cum Oza, animaduerso pe-
3. riculo, tenuit Arcam, & prohibuit casum, statímque diuinitùs percussus interiit. At videbatur, inquies, id pietati potiùs, quàm temeritati adscribendum, & laudem magis, quàm pœnam meruisse. Equidem iam culpa erat admissa; Deus autem distulit pœnam, donec effectus peccati palam fieret: si enim portassent humeris vt oportebat, Arca non adiisset ruinæ periculum, nec contactus eius necessarius fuisset. * Leuitici ordinis, id est Sacerdotum piacula dissimulari curat Deus, nec publicè punit, nisi speciali populi scandalo prouocetur, ipso Sacerdote sua piacula propalante.] Porrò & si vterque erat in culpa, Oza tamen solus pœnam publicè luit; quia eius culpa publicè populo nocuerat. * Quis non crederet Ahium innocentem, cum videret, secundum Ozam exitio affici? Deum ad misericordiam allicit, qui curat, dum delinquit, scandalum vitare.] scio ex Abulensis mente, Ahium non impunè tulisse, sed secreta morte interemptum. * Quia occultum crimen Deus assolet secreto flagellare supplicio.] An supplicium horum Leuitarum erit æternum? Negat meritò Abulensis, tum quia de admisso peccat dolere potuerunt, cum agnouerunt se culpa sua grauissimi scandali incurrisse periculum, si Arca in terram coram populo corruisset; * tum quia (auctore Hieron. in cap. 1. Nahum) eiusmodi culpæ, quæ tam seuerè castigatæ leguntur præsenti supplicio compensantur, neque posteà puniuntur.] Tristitia igitur affectus est Dauid *eo quod percussisset Dominus Ozam* in negotio ipsius causa, & voluntate suscepto. Suspicatus etiam fortasse, Deo non placere, vt Arcam apud se collocaret, qui triumphalem pompam funebrem reddidisset. * An non Maria vtero continens Virgam illam virtutis Dei ab ipso immissam ex Sion, Mannæ vrnam, Legisque tabulas, id est ipsum Legislatorem continens? Patres passim affirmant. Meritò igitur à Deo percutitur, qui, quantumuis, boue humanæ naturæ calcitrante, sibi persuasus est Arcam corruere potuisse, Domino eam diluculò ne corrueret, adiuuante. Certè legimus, aliquos fuisse à Domino punitos, qui non vt veritatem adstruât, syncerè suam opinionem, quam tueri licet, exponunt: sed malitiosè & pertinaciter vt proprium placitum sectentur audent scandalum coram fideli populo excitare.] * Haud indiget Deus manu hominum vt Maria non excidat, ipse firmauit eam Altissimus.] Vocauitque locum illum. *Diuisio Ozæ vsque in præsentem diem*, morte enim diuisus fuit Ozæ animus à corpore. Eam tristitiam Dauidis timor excepit, Extimuit enim Dauid Dominum in die illa dictitans: *Quomodò ingredietur ad me Arca Domini?* Existimauit, in tam numerosa familia facilè admissum iri delicta contra reuerentiam Arcæ Domini debitam, quæ crebris subinde funeribus luerentur, & fœderis Arca in petram scandali verteretur. At quia sciebat, eam in domo Abinadab Leuitæ vltrà quadraginta octo annos impunè mansisse, existimauit, eam in domo Obededonis Leuitæ experiundi causa esse collocandam, in qua, vt longè minore, perpaucæ delinquendi occasiones per irreuerentiam nascerentur. * Aula quidem assolet esse iniquitatum fons, criminum scaturigo.] Itaque non magis terruit Obededonem mors Ozæ, nè Arcam libenter acciperet, quam confirmauit Abinadab, qui tanto tempore eam apud se sine damno cuiusquam habuisset. Expectauit itaque, se studiosè obseruaturum, quæ ad inculpatam Arcæ custodiam pertinerent. * O quàm securè possumus Arcam fœderis Mariam nostra ad corda transferre! Nullum, si adsit Arca in domo, periculum: minus reuerenter custodita pateit peccatori, indulget excipienti.] Mansit ergo Arca in domo Obededan Gethæi trium Mensium spatio: & benedixit Deus domui eius in *omnibus, quæ habebat*, eximia scilicet fœcunditate hominum, atque pecorum. *In 1. Paralip.* 26 4. octo eius annumerantur filij, & additur ratio, *Quia benedixit ei Dominus*; quæ benedictio in filios & nepotes est propagata. * Familia, quæ sterililitate laborat, Arcam Marianam in domum adducat, seu Mariæ liter obsequium, benedicetur procul dubio à Domino, si id propriam conferat ad salutem.] Cur autem Obededan *Gethæus* dicatur? Quia apud Gethæos cum Dauide mansit; fuitque vnus de Sexcentis illis eius sociis, qui in Siceleg *Gethæorum* dudùm Oppido versabantur. * Illi, cui hæreścis socio, te omnes similem esse adiudicant.] Cæterùm Dauid Arca ita deposita, populum suos dimisit ad lares, quòd nesciret, quàm diuturna futura esset ea, quam inceptabat, experientia.

Oza supplicium.

Deus curat piacula Sacerdotũ dissimulari.

Deum ad misericordiã allicit, qui dũ delinquit, curat vitare scandalum.

Secretum crimen Deus occulto supplicio flagellat.

Culpa, quæ in præsenti seuerè castigantur, assolent æternùm non puniri.

Puniuntur, qui non sincerè, sed malitiosè asserunt Mariam Arcam fœderis corruisse, quã-tumuis natura calcitraret.

Haud Deus indigeat hominum manu, vt Maria non excideret, ipse eam firmauit.

Aula iniquitatis fons.

Nullum subit periculũ qui Mariam Arcam fœderis domo excipit, irreuerenti enim patet.

Ex obsequio in Mariã sterilitas pellitur.

Similis iudicaris socio, cui hæreses.

CAPVT

CAPVT XIV.

Tyri Rex Hiram ligna, & artifices ad Dauidem immittit, qui Regium ei palatium exædificarent. Dauid pluribus ex coniugibus plures liberos gignit. Bis strage ingenti percutit Philistæos.

1.

ISIT quoque Hiram Rex Tyri nuntios ad Dauid, & ligna cedrina, & artifices parietum, lignorúmque: vt ædificarent ei domum. 2. Cognouítque Dauid quòd confirmasset eum Dominus in Regem super Israël, & sublèuatum esset regnum suum super populum eius Israël. 3. Accepit quoque Dauid alias vxores in Ierusalem: genuitque filios, & filias. 4. Et hæc nomina eorum, qui nati sunt ei in Ierusalem: Samua, & Sobad, Nathan, & Salomon, 5. Iebahar, & Elisua, & Eliphalet, 6. Noga quoque, & Napheg, & Iaphia, 7. Elisama, & Baaliada, & Eliphalet. 8. Audientes autem Philisthiim eò quòd vnctus esset Dauid in Regem super vniuersum Israël, ascenderunt omnes vt quærerent eum: quod cùm audisset Dauid, egressus est obuiam eis. 9. Porrò Philisthiim venientes, diffusi sunt in Valle Raphaim. 10. Consuluitque Dauid Dominum, dicens: Si ascendam ad Philistæos, & si trades eos in manu mea? Et dixit ei Dominus: Ascende, & tradam eos in manu tua. 11. Cúmque illi ascendissent in Baalpharasim, percussit eos ibi Dauid, & dixit: Diuisit Deus inimicos meos per manum meam, sicut diuiduntur aquæ: & idcircò vocatum est nomen illius loci Baalpharasim. 12. Dereliquerúntque ibi Deos suos, quos Dauid iussit exuri. 13. Alia etiam vice Philisthiim irruerunt, & diffusi sunt in valle. 14. Consuluítque rursùm Dauid Deum, & dixit ei Deus: Non ascendas post eos, recede ab eis, & venies contra illos ex aduerso pyrorum. 15. Cúmque audieris sonitum gradientis in cacumine pyrorum, tunc egredieris ad bellum. Egressus est enim Deus ante te, vt percutiat castra Philisthiim. 16. Fecit ergo Dauid sicut præceperat ei Deus, & percussit castra Philisthinorum, de Gabaon vsque Gazera. 17. Diuulgatúmque est nomen Dauid in vniuersis regionibus, & Dominus dedit pauorem eius super omnes gentes.

COMMENTARII.

1.
Rex Tyri ligna & opifices ad Dauidem mittit.

ERS. 1.2.] Ab Hiram Rege Tyri immissi fuére ad Dauidem nuncij, vt de confirmato Regno gratularetur: ac simul adducta fuére à seruis Tyrij Principis ligna cedrina peruenerúntque iussu Hirami opifices & ad concinnandos parietes, & ad ligna perpoliéda: vt exædificarent Hebræo Regi augustius palatium. Num id gesserit Hirá à Dauide requisitus, vti post à Salomone 3. *Reg.* 5. 2. an vltro & spóte sua fœdus, amicitiámq; obtulit? Crediderim, sponte nuncios immisisse, ne forsan & ipse aliquando aduersarium pateretur, quem videbat, tam felicibus, ac prosperis successibus vti. * Nullum non repeteris hominem alij humini obsequia vltro præstantem, qui proprio non consulat commodo.] Cognouitque Dauid, se à Domino in Regem super Israël esse confirmatum, Imperiúmque suum esse subleuatum suprà populum eius. Vndénam cognouerit? An potuit id certò nosse ex primis, adeóque prosperis Regni initiis? Minimè; nam & Sauli similia obtigerant, nec tamen confirmatum, aut stabilitum fuerat Regnum eius. Num eius Diuina seu Prophetica id cognouit admonitione, aut reuelatione? Ita aliqui affirmant. Ast ego crediderim, id cognouisse ex vicinorum amicitia Principum, quæ magnum Regibus solet esse præsidium. Sic ex donorum missione à Rege Tyri cognouit Regnum suum fore stabile. * Porrò Reges vicinorum Principum amicitiam vel coëmere debent ad Regni stabilitatem. Si inimicitiæ exsurgunt, bella cientur: bellis vigentibus potentissimum nutat Imperium.] Pro verbo autem illo, *Quod subleuatum est Regnum super populum* Hebraicè est, *Quod subleuatum esset Regnum propter populum.* * Ob merita populi Deus Regibus fauet, ob demerita punit.] Hinc Dauidis humilitas obiicitur, qui populi meritis, non suis Regni tribuit stabilimentum. * Certè humilitas optimum fundamentum est ad quæque augusta, ac præcelsa formanda, & stabilienda.

Nullus non propriis consulit commodo, cum alij vltro necessitur præstat obsequia.

Amicitia Principū vicinorum Regna stabilit.

Ob merita populi Deus Regibus fauet, ob demerita punit.

Humilitas vel. Regna stabilit.

Vers. 3. 4. 5. 6. 7.] Præter eas autem coniuges, quas iam Dauid alibi acceperat, apud Ierosolymam alias duxit, è quibus filios, filiásque suscepit. Porrò *eorum*, qui nati fuére Dauidi in Ierusalem, hæc extitére nomina: *Samua, Sobad, Nathan, Salomon, Iebahar, Elisua, Eliphalet, Noga, Napheg, Iaphia, Elisama, Baaliada,*

2.
David pluribus ex vxoribus plures liberos accipit.

liada, & *Eliphalet* alter. Totidem filij Dauid eiſdem fere nominibus *cap.*3. annumerantur. Si genuit Dauid Ieroſolymis *filios & filias*, cur ſolummodò filiorum nomine ſacer recenſuit Scriptor? Quia filiæ adeò debent recluſioni addici, vt nec earum nomina peruulgentur. * Filia, cuius nomen à ciuibus ſcitur, & crebro vſurpatur, haud exhibet perſpicuum pudicitiæ documentum.

Filiarum nomina haud debent à ciuibus agnoſci.

Verſ. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17.] Fre-
3. muere Philiſthæi, quòd Dauid Rex factus eſſet, à quo meritò ſibi malè metuebant, eúmque cum populo ſuo, vt nuper Saulem, perditum exoptabant. Aſcenderunt igitur vniuerſi, vt Dauidem quærerent cum eo pugnaturi. Nam cum cognouiſſent populum vniuerſum maxima multitudine Hebronem confluxiſſe, Dauidem creaſſe, Iebuſæorum expugnaſſe arcam, rem minimè negligendam putarunt; veriti, vt ſe dabant initia, ne ſe in Philiſthæorum Satrapias improuiſi effunderent, Saulis mortem vlturi, & dudum victi victores euaderent, ac frænum tributi à ſe reiectum in ora ipſorum immitterent. Dum autem ingentes illi copias contrahunt, diuino ſpiritu Dauid afflatus eximium illum Pſalmum cecinit, cuius initium: *Quare fremuerunt gentes.* * Præcipuus enim apparatus ad bellum, eſt Regis pietas, qua precibus ſtudet.] Ergo Philiſthæi contractas copias in Valle Raphaim, quæ aderat in extrema ferè Tribu Benjamin verſus Occidentem, effuderunt: quæ Vallis à gigantibus nomen accepit. Dauid autem nolens obſidionem expectare Ieroſolymis nondum munitis, ſed foris potiùs hoſtem inuadere, præſidium ſibi pridem notum ad ſpeluncam Odollam occupauit. Ibique per Abiatharem Pontificem Dominum conſuluit, an ipſo annuente contrà Philiſthæos eſſet decertaturus: & an ipſo propugnante conſecuturus eſſet victoriam? Reſpondit Dominus ad vtramque petitionem, aſcendendum, Philiſthæóſque Dauidis tradendos in manus. Ità promiſit, ità perfecit immiſſo (vti exiſtimat Abulenſis) Philiſthæis timore, vt non auderent in Hebræorum conſpectu conſiſtere. Sic enim per Moyſem promiſerat Dominus, ſe terrorem ſuum in Chananæorum populos immiſſurum. Itaque venit Dauid in Vallem, quæ poſteà dicta eſt *Pharaſim*, id eſt, *diuiſionum*, ibique percuſſit Philiſthæos, ac cognoſcens diuinitùs datam ſibi fuiſſe victoriam, *Diuiſit*, inquit, Dominus inimicos meos coràm me, ſicut diuiduntur aquæ, quæ omnem in partem diffluunt, atque diffugiunt. Huius autem timoris ac fugæ indicium eſt, quod in eo pugnæ loco reliquêre ſculptilia ſua, quæ quidem tulit Dauid & viri eius, eáque comburi iuſſit, quæ ſcilicet lignea erant: metallica verò fundi, atque conflari. Vbi Philiſthæi ex fuga & pauore ſe ſe collegerunt, de eo, vt par eſt credere, maiorem in modum confuſi ſunt, animaduerſa copiarum ſuarum multitudine, cæteriſque victoriæ præſidiis. Vndè damnata priore fuga, pugnam quam primum redintegrarunt, ac diffuſi ſunt rurſum in *Valle Raphaim*, vt dum priorem ignominiam delere ſatagunt, eam noua clade cumulent, ac pudore. * Ediſcat ſpiritualis belli miles, locum profanum, in quo ſemel eſt ab hoſte tartareo deuictus, aptum non eſſe ad victoriæ aſſecutionem. Apud mulierculæ domum corruiſti? Extrà eam cum hoſte tibi ineundum certamen. Nam ſi in eadem domo velis hoſtem ſuperare, potiùs ſecundo in certamine corrues.] Dauid autèm accepto nuncio de Philiſthæis certamen repetentibus, Dominum iterùm conſuluit, an prælium contrà eos redintegrari placeret, & an iteratam ſponderet victoriam; Cui Dominus non ſolùm victoriam promittit, ſed pugnæ quoque modum præſcribit, ſic vt ad internum terrorem externus etiam ex terrifico accederet ſonu. Iubet enim, Dauidem cum exercitu vſque ad conſpectum hoſtium venire, deindè eaſdem circunducere copias vſque ad Philiſthæorum terga. Eo vero cum peruentum eſſet, expectare dum Dominus ſignum pugnæ ex cacumine *Pyrorum* daret, quæ erat ſylua, inter caſtra Dauidis & Philiſthæos. Eo fragore Dauidem monitum iri ſignificat de præſenti Dei auxilio, déque ipſo temporis articulo ad pugnandum diuinitùs deſtinato: Philiſthæos verò metum concepturos de exercitu indè ſuperueniente. Hîc Dauidis acie Philiſthæos à tergo inuadente, coactum iri facie ad eos conuerſa ſe ſe defendere: alterius autem exercitus imminentis, & è ſylua ſuperuenientis opinione occupatos, exiſtimaturos, ſe à gemino exercitu cæſum iri: indéque metu perculſos ſalutis viam præcipiti fuga vndique perituros, & victoriam Dauidi perſequenti relicturos. Quod & factum eſt. Quæ quidem, rumore nuncio, per circumquaque poſitas vulgata regiones, Dauidis nomen celebre, ac formidabile reddiderunt. Cæterùm nonnullas huiuſce periodi particulas annoto. *Cúmque illi aſcendiſſent in Baal pharaſim*, ſic per anticipationem vocatur, nam ab ea victoria ſumpſit id nomen, quod ſignificat, *Idolum diuiſionum*, quia *diuiſit Deus inimicos*, id eſt, diſſipauit. Victoriæ partæ argumentum, cum hoſtes diuiduntur, neque in vna acie conſiſtunt. * Et quando vel in ſpirituali exercitu diuiſio militum non præparat hoſti triumphos? * Aptè autē appellatur *Idolum diuiſionis*, ſeu diſſipationis; quodcumque enim animæ idolum, quicumque inordinatus cordis affectus, ipſius animæ, ipſius cordis eſt diſſipatio.] Pro particula autem, *Recede ab eis*, quam Dominus expoſuit, in Hebræo habetur, *Circunda deſuper eos.* * Si Philiſthæorū exercitu ex mente Auſonij luxuries ſemel & iterum irruens importuna ſignatur, tunc circundatur ad exitium, cum ab ea recedis; cum luxurie enim à longè pugnandum.] Illud pondera, *Egreſſus eſt enim Deus ante te*, id eſt Angelus Dei. Ex eo te ô Dauid fore victorem intelliges. Nam ſi Duce Deo aut Angelo militas, quonam modo ab hoſtibus poteris ſuperari?] Denique vox illa premenda: *Dominus dedit pauorem eius*, id eſt, reddidit eum formidabilem. * In omni bello victoriæ neruus & fundamentum eſt hoſtibus incuſſus pauor ex fama aduerſarij. O quotiens fama alicuius Regni potiùs quàm peritia, aut fortitudo militum perfecit victorias!]

Bis Dauid percutit Philiſtæos.

Præcipuus ad bellum apparatus, eſt Regis pietas, qua precibus vacat.

Si apud mulierculæ domum victus fuiſti, extra illam cū hoſte concerta, nè rurſū corruas, eodem pugnans in campo.

In bello & materiali, & ſpirituali diuiſio militum dat hoſti victoriam.

Quicumque affectus animæ ſcilicet idolum ipſius animæ diſſipatio eſt.

Recede à luxuria, ſi eam expetis ſuperare; nam cū hoc hoſte à longè dimicandum.

Si Deo, aut Angelo Duce pugnas, procul dubio vinces.

In bello victoriæ neruus eſt plerumque hoſtis fama, quæ metū incutit aduerſario.

CAPVT XV.

Tabernaculo Ierosolymis præparato, Arca in illud à Dauide inducitur, omni Israële comitante. Michol filia Saul, Dauidis coniux sterilitate punitur, eo quod Dauidem coram Arca saltantem despexit.

1. FECIT quoque sibi domos in Ciuitate Dauid: & ædificauit
locum arcæ Dei, tetenditque ei tabernaculum. 2. Tunc
dixit Dauid: Illicitum est vt à quocumque portetur arca Dei
nisi à Leuitis, quos elegit Dominus ad portandum eam, &
ad ministrandum sibi vsque in æternum. 3. Congregauitque
que vniuersum Israël in Ierusalem, vt afferretur arca Dei in
locum suum, quem præparauerat ei. 4. Necnon & filios
Aaron, & Leuitas. 5. De filiis Caath, Vriel princeps fuit, & fratres eius centum
viginti. 6. De filiis Merari, Asaia princeps, & fratres eius ducenti viginti. 7. De
filiis Gerson, Ioel princeps, & fratres eius centum triginta. 8. De filiis Elisaphan,
Semeias princeps, & fratres eius ducenti. 9. De filiis Hebron, Eliel princeps, &
fratres eius octoginta. 10. De filiis Oziel, Aminadab princeps, & fratres eius centum
tum duodecim. 11. Vocauitque Dauid Sadoc & Abiathar Sacerdotes, & Leuitas,
tas, Vriel, Asaiam, Ioel, Semeiam, Eliel, & Aminadab. 12. & dixit ad eos: Vos
qui estis principes familiarum Leuiticarum, sanctificamini cum fratribus vestris, &
afferte arcam Domini Dei Israel, ad locum qui ei præparatus est. 13. ne vt à principio
cipio quia non eratis præsentes, percussit nos Dominus; sic & nunc fiat, illicitum
quid nobis agentibus. 14. Sanctificati sunt ergo Sacerdotes, & Leuitæ, vt portarent
rent arcam Domini Dei Israël. 15. Et tulerunt filii Leui arcam Dei, sicut præceperat
perat Moyses iuxta verbum Domini, humeris suis in vectibus. 16. Dixitque
Dauid principibus Leuitarum, vt constituerent de fratribus suis cantores in organis
nis musicorum, nablis videlicet, & lyris, & cymbalis, vt resonaret in excelsis sonitus
letitiæ. 17. Constitueruntque Leuitas, Hemam filium Ioel, & de fratribus eius, Asaph
filium Barachiæ: de filiis verò Merari, fratribus eorum, Ethan filium Casaiæ. 18. Et
cũ eis fratres eorum: in secundo ordine, Zachariam, & Ben, & Iaziel, & Semiramoth,
& Iahiel, & Ani, Eliab, & Banaiam, & Maasiam, & Mathathiam, & Eliphalu, & Macenia,
niã, & Obededom, & Iehiel, ianitores. 19. Porrò cantores, Heman. Asaph, & Ethan,
in cymbalis æneis concrepantes. 20. Zacharias autem, & Oziel, & Semiramoth, &
Ani, & Eliab, & Maasias, & Banaias, in nablis arcana cantabant. 21. Porrò Mathathias,
hias, & Eliphalu & Macenias, & Obededom, & Iehiel, & Ozaziu, in citharis pro octaua
ua canebant epinicion. 22. Chononias autem princeps Leuitarum, prophetiæ præerat,
rat, ad præcinendam melodiã: erat quippe valdè sapiens. 23. Et Barachias, & Elcana,
ianitores arcæ. 24. Porrò Sebenias & Iosaphat, & Nathanaël, & Amasai, & Zacharias,
& Banaias, & Eliezer, sacerdotes, clangebant tubis coram arca Dei: & Obededom,
& Iehias, erant ianitores arcæ. 25. igitur Dauid, & omnes maiores natu Israël,
& tribuni, ierunt ad deportandam arcam fœderis Domini de domo Obededom,
cum lætitia. 26. Cúmque adiuuisset Deus Leuitas, qui portabant arcam fœderis
Domini, immolabantur septem tauri, & septem arietes. 27. Porrò Dauid erat indutus
dutus stola byssina, & vniuersi Leuitæ qui portabant arcam, cantorésque, & Chonenias
nenias princeps prophetiæ inter cantores: Dauid autem etiam indutus erat ephod
lineo. 28. Vniuersúsque Israël deducebant arcam fœderis Domini in iubilo, &
sonitu buccinæ, & tubis, & cimbalis, & nablis, & citharis concrepantes. 29. Cúmque
que peruenisset arca fœderis Domini vsque ad Ciuitatem Dauid, Michol filia Saul
prospiciens per fenestram, vidit regem Dauid saltantem atque ludentem, & despexit
pexit eum in corde suo.

COMMEN

COMMENTARII.

1\. *Conuocat Dauid parato Tabernaculo Sacerdotes, & Leuitas ad translationem Arcæ.*

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11.12.13.] Dauid itaque fecit sibi domum Regiam in Ciuitate Ierosolyma, siue in colle Sion, sacer Scriptor Domos fecisse Dauidem asseruit. *Fecit sibi domos.* Domum quidem Regiam, & domum, siue Tabernaculum, in quo Arcam collocaret. * Cur autem *sibi* fecisse domum vtramque dixit. Quia quod Deo extruis, tibi paras ad honorem scilicet tuum, ad propriæ domus durationem, ad tuæ prosperitatis incrementum. Cùm tibi domum extruis cura Deo domum ædificare, si æternam domus tuæ expetis durationem.] Et simul Rex ædificauit Tabernaculum nouum, quo Arca collocaretur; antequam enim Mosis aderat apud Gabaon. Porrò intra ipsam Sion arcem, in qua Rex Regiam extruxerat, tetendit Arcæ excipiendæ Tabernaculum. Tunc dixit aulicis, & Proceribus Dauid: Haud licet, Arcam Dei ab aliis humeris, quam à Leuiticis deportari. Ita enim præcipitur Num. 4.5. erátque munus Caathitarum; Leuitas enim elegit Dominus ad deportandum eam, & ad ministrandum sibi *vsque in æternum.* Ac si diceret, hæc lex perpetua est à Deo constituta, quam iussi sumus perpetuo seruare. Hac concepta mente Dauid vniuersum Israël in Ierusalem coëgit, vt in locū, quem ipse ei præparauerat Dei Arca sacerrima transferretur. Aduocari simul curauit Sacerdotes & Leuitas Aaronis posteros. E filiis seu posteris Caath *Vriel* fuit Princeps quem centum viginti fratres, seu familiares secuti fuére. De filiis Merari egit Principatum Asaia, cuius gressus ducenti supra viginti Meraritæ sectantur. E filiis Gerson Ioël Princeps exsurgit, & centum triginta socios ex eadem familia deduxit. De filiis Elisaphan Semeias Principatum gessit, ac ducentis fratribus præstitit ducatum. De filiis Hebron Princeps Eliel aduenit, octoginta consamiliaribus comitatus. E posteris Oziel Princeps Aminadab centum supra duodecim propinquos adduxit. Vocauit itaque Dauid Sadoc & Abiathar *Sacerdotes* summos; aliquamdiu enim videntur simul Pontificatum gessisse; *& Leuitas* Vriel, Asaiam, Ioël, Semeiam, Eliel, & Aminadab, eisque profatur. Vos, qui Principes agitis Leuiticarum familiarum, Sanctificamini *cum fratribus vestris,* id est, parate vos sanctè, vt puri sitis ab omni legali immunditia. Vos inquam *cum fratribus vestris,* seu vos & reliqui Contribules vestri. Principes verò purificari incipiant, vt reliqui subditi faciliùs purificationi studeant. * Principis enim exemplum subditos allicit ad eandem gerendam actionem. Quid magis difficile, quàm purificationi operam dare, id est Sacramentali Confessione expiare conscientiam? Præcedat Princeps, sacrum inire fontem, gestientes subditi prosequentur.] Afferte Arcam Domini Dei Israël, id est, estote parati ad eam humeris deferendam in locum, qui ei est præparatus. Ne rursum accidat quod *a principio,* cum scilicet eam primum transferre cœpimus, nec tamen in Sion adducere ausi sumus Ozæ casu perterriti. Quod quidem ideo euenit, *quia non eratis præsentes,* vos nimirum Principes familiarum, qui in familiis vestris scientia ad dirigendum, docendúmque iuniores, & auctoritate ad præcipiendum polletis, vt impediretis, nè delictum aliquod in suscepta Arcæ translatione admitteretur. Ne igitur sic nunc fiat, vt tunc quum *percussit nos Dominus,* Oza repentina atque dira morte sublato, illicitum quid nobis per ignorantiam iuris agentibus. * Preme illud: *Percussit nos Dominus.* An non solus Oza percussus; Cur ergo Dauid omnes præsentes asserit fuisse percussos? Certè quià vno fratre vulneratо tota debet communitas vulnerari.] * Et quidem cum vnus ciuis à Deo punitur, omnes debent compungi, se supplicij reos esse cogitantes.]

Si expetis domum tuam æternari, simul Deo domum ædifica, aut ædificatā refici cura.

Principis exemplum facilem subditis purificationis reddit actionem.

Vno socio vulnerato tota debet sancta communitas vulnerari.

Cum socius punitur, compungi debemus eadem digni pœna.

2\. *Deportatur à Leuitis Arca.*

Vers. 14.15. Igitur Sacerdotes & Leuitæ *sanctificati sunt* in diem sequentem, si qui fortè immunditiam aliquam contraxerant, quæ ad vesperam vsque produceretur: vt ritè possent Arcam Domini Dei Israël deportare. Tulerunt itaque filij Leui Arcam Dei non plaustro inuectam sed humeris suis vectibus, sicut Moses ex præscriptione Domini præceperat. Hinc patet, causam percussi Ozæ fuisse neglectum legis diuinæ, quæ iubebat, Arcam cum transferenda esset, non aliis, quàm Leuitarum humeris apportari. * Huiusce transgressores legis obiiciuntur Sacerdotes illi, qui Arcam siue arcanorum fidei ministerium brutalibus humeris apponunt, vtentes scilicet ineptis Vicariis ad Sacramentorum administrationem. Quàm meritò hi horribiliter assolent flagellari! Annon hi boum plaustro sacrum committunt onus, quod ipsi propriis deberent humeris eleuare?]

Taxantur Sacerdotes qui Sacramentorū pondus incertis Vicarijs committunt.

3\. *Cantores pompam Arcæ comitantes recensentur.*

Vers. 16.17.18.19.20.21.22.23.24.] Profatúsque est Dauid Leuitarum Principibus, petens, vt de Contribulibus Cantores constituerent, vt instrumenta musica pulsarent, scilicet, vt *nablis, lyris, cymbalisque* lætitiæ sonitum *in excelsis* excitarent. Pro *Nablis* est Hebr. נבל *nebel,* quæ dictio *vtrem,* lagenam, aut hydriam significat. Hinc translatum nomen ad musicum instrumentum, quod interpretes nunc *Psalterium,* nunc *lyram* transferunt. Pro *Lyris* Hebr. est כנורות *Chinnoroth,* quam vocem Vulgatus *Organa,* iam iam *Citharas* vertit. Pro *Cymbalis* verò est Hebr. מצלתים *metsiltaim,* siue *tintinnabula, crepitacula*: Loco autem particulæ illius. *Vt resonaret in excelsis sonitus lætitiæ* ex Hebræo Pagninus legit, *Audire facientes exaltando vocem in lætitia.* Constituerunt igitur Pontifices à Dauide moniti, Leuitas, qui Cantorum officium agerent, Heman filium Ioël; & de contribulibus eius Asaph filium Barachiæ; de filiis verò Merari ac contribulibus eorum assignarunt Ethan filium Casaiæ. Itaque è familia Caathitarum Hemam Princeps Cantorum fuit: de familia autem Gersonitarum Princeps Cantorum extitit Asaph. de familia verò Merari Ethan Cantorum Princeps fuit assignatus, omnes quidem hi ad primi ordinis moderationem. Porrò in secundo ordine constituerunt, Zachariam, Ben, Iaziel, Semiramoth, Iahiel, Ani, Eliab, Banaiam, Maasiam, Mathathiam, Eliphalu, Maceniam, Obededom, & Ieiuel, qui ianitorum fungebantur officio. Itaque Cantores inferiores hi constituti fuerunt, nam qui in primo ordine fuére annumerati, Cantorum erant Principes, & Chorum moderabantur, vulgariter dixeris, *Maestros de Capilla.* Porrò

Cantores

Cantores Heman, Asaph, & Ethana, in cymbalis æneis concrepabant. Zacharias, Oziel, Semiramoth, Iahiel, Ani, Eliab, Maasias, ac Banaias in nablis arcana canebant. Mathathias, Eliphalu, Macenias Obededon, Iehiel & Ozias in citharis pro octaua *epinicion* modulabantur. Aliqua ad loci intelligentiam adnotarim. *Cymbala ænea* vocito, quæ ex solo ære siue alterius materiæ admixtione sunt conflata, & artificiosa collisione concrepant: qualia sunt sistra, crotali, & alia his similia: quò etiam refero tintinnabula, & pelues, quæ percussione resonant. *Nablum* seu nabliom instrumentum esse reor, ex Hebraïca voce, quòd aërem recipit ab vtriculo, & eundem per fistulam reddit cum modulato sono sine inflatu cuiusquam. Vtriculum Latini vocitant, Græci ἀσκὸν: & qui eo vtitur *Ascaules* & Vtricularius appellatur. Existimo istud Dauidicum pluribus fistulis fuisse compactum, vt magis varium ederet sonum: videtúrque idem esse cum eo, quod Hieronymos epist. ad Dardan. *Symphoniam* vocat. Per *Arcana* & *Octauam* illi Psalmi indicantur, qui talibus titulis insigniti erant: qualis est Psalmus nonus, & Psalmus quadragesimus quintus, quorum titulus est *Alamoth*, quod Noster nunc *Arcana* vertit, nunc *Occulta*. Et sunt duo illi Psalmi ad illum temporis articulum, quo solemniter translata est Arca, sic accommodati, vt in illam rem ex professo à Dauide compositi esse videantur. Psalmus verò quartus, sextus, & vndecimus, titulum habent *super seminith*, quod Noster vertit, *In Octaua*, videtúrque instrumentum fuisse *Octachordum*, v.gr. Cithara octo chordis instructa: sicut erant aliæ *Heptacorda*, & *Decachorda* In his octachordis cani iubebatur *Epinicium*, id est, *Carmen triumphale*, seu pro victoria: qualem Psalmi iam citati continent. Porrò Chonenias Princeps Leuitarum *prophetiæ præerat ad præcinendum melodiam: erat quippe valdè sapiens*, id est, canentibus Dei laudes Præfectus summus erat, illud munus exercendo, quod Hispanè dicimus *Maestro de Capilla*, cuius officium est, musicas cantiones artificiosè componere, & curare, vt musici concinnè & modulatè canant. Quorsum additur. *Erat quippè valdè sapiens.* significat, circa prophetiam valdè peritum esse. Certè hoc loco *prophetia, & prophetare*, non est futura prædicere, sed laudare Deum, de quo 1.*Reg.* 10. 10. *Ad præcinendam melodiam* Hebraicè, Principatum tenebat. Hebræus vocem יסר *iasor* sumit in significatione increpandi, quasi diceret: Increpabat siue eleuationem, siue prophetiam, Psalmos scilicet proferentes, quoties aliquis aberrabat. * Ergo cuiusuis Principis officium est errantes corripere subditos.] Verum Bachias & Elcana erant Arcæ ianitores, scilicet vbi collocata fuisset. Fortasse etiam in via curabant, ne quisquam prope accederet. Porrò Sebenias, Iosaphat, Nathanaël, Amasai, Zacharias, Banaias, & Eliazer Sacerdotes coram Arca tubis clangebant. Et Obededom ac Iehias Arcæ etiam erant cum duobus iam memoratis ianitores. Quatuor itaque ianitores Arcæ designantur, quorum duo, me auctore, præibant, & alij duo Arcam ponè sequebantur.

Cuiusuis Principis officium est, errantes subditos corripere.

4. *Vers.* 25. 26.27.28.29.] Perrexere igitur David, & omnes Primores Israel, & Tribuni cùm lætitia & alacritate in domum Obededom ad fœderis Arcam deferendam in Sion. Cùmque *adiuuisset Deus Leuitas*, qui fœderis deportabant Arcam, septem tauri, ac totidem arietes gratitudinis ergo immolabantur. Sententia est, Leuitas in ferenda Arca à principio sensisse, mirabili se alacritate perfusos ad Sacrum illud onus subleuandum, id Deo agente, vt clarè cognoscerent, qui memores Ozæ contactus fortasse timidi accesserant, gratam sibi esse huiusmodi Arcæ gestationem. * Et quando pondus Sacrum apportantes non alleuat humeros?] * Alacritate illos Deus donauit, vt facile eis pondus redderetur. Alacritas enim seu deuotio operantis operis molestiam omnino tollit.] * O Maria Arca fœderis quàm facilia obsequij tui onera exponuntur; ipsum pondus alleuat apportantes.] Hebræi asserunt Leuitas sine vllo labore Arcam portasse. Ego existimo significari, sine molestia, & sine offensione portatam, idque Dei ope; hoc enim significat illa particula *Cúmque adiuuisset Deus Leuitas.* Adiuuit quidem ad onus tollendum, non omnino sustulit. * Nec enim à Deo expectandum, vt penitus nos à legis pondere liberet, sed vt infirmitatem dignetur subleuare.] Profectò David byssina erat indutus stola, & Leuitæ, qui portabant Arcam, Cantorésque, ac Chonenias Princeps Cantorum Deum laudantium stola byssina amicti incedebant. Dauid autem præter stolam byssinam Ephod lineum gestabat, sic exponunt nonnulli. Crediderim tamen byssinam illam stolam, qua Dauid & Cantores induebantur, idem esse ac Ephod lineum. Vnde cum additur, *Dauid autem etiam indutus erat Ephod lineo.* Explicatur quidnam significaret & Dauidem & Leuitas Cantores byssina stola amictos incedere. Cuncti igitur, quos memorat hîc Sacer Scriptor *Ephod* lineo induebantur: vniuersúsque Israël celeberrima pompa Arcam fœderis Domini deducebant in iubilo, buccinis tubis, cymbalis, nablis, ac citharis dulciter insonantibus. Denique cum Arca Domini ad Ciuitatem Dauid, seu ad arcem Sion peruenisset Michol filia Saul Dauidem maritum è fenestra prospexit coram Arca saltantem, ac ludentem, eúmque suo in corde despexit. * Vereor ne dilectio illa, qua olim in Dauidem flagrabat, remissa iam fuisset. Nam qui diligit, nulla ex actione assolet dilectum despicere, potiùs cuncta inaurat errata.] Certè Michol, quæ domi substiterat, cum priùs Dauidem saltantem contempsisset, conceptum animo dolorem diu retinere non potuit, sed cùm venienti marito officiosè occurrisset, cum prima salutatione. *Quam gloriosus*, inquit, *fuit hodie Rex Israel &c.* Quæ quidem 2.*Reg.*6.20. exposui. Quibus addo, Dauidem, in hac non iocular, sed religiosa saltatione immemorem honestatis fuisse, aut non satis prouidisse, nè contra eam casu aliquo peccaretur. Iam verò totam accuratiùs pompam describo ad vberiorem capitis huiusce intelligentiam. Arcam quaterni Sacerdotes in humeris per vectes ad breuiora eius latera immissos deferebant: ad latera aderant quaterni Arcæ ianitores, siue custodes, qui turbam submouerent. Arcam proximè præcedebãt nouem Sacerdotes, quorum duo erant Sacerdotum Principes Abiathar & Sadoc, vterque cum vestibus, omnique, ornatu suo;

Adhuc pompa describitur, Dauid saltans corã Arca à Michol vxore parui penditur.

Sacrum onus alleuat apportantes.

Alacritas, seu deuotio operantis ei facile reddit molestiam operis.

Obsequij Mariæ facilia onera.

Non expectandum à Deo, vt nos omninò à legis põdere liberet, sed vt adiuuet, ad tollendum.

Qui diligit, nullam dilecti contemnit actionem, inaurat errata.

Pompa descriptio.

septem autem reliqui tubis coram Arca clangebant, quas apparet fuisse argenteas, quorum vsus erat in Iubilæis. Hos autem antecedebat non exiguus Sacerdotum numerus, qui partim cum Leuitis canebant, partim crebris Sacrificiis operam dabant. Porrò Leuitæ in septem erant distributi choros, diuisi in ordines duos, quorum prior constans tribus choris antecedebat Arcam, quatuor sequebantur, & variis omnes musicis instrumentis, vocibúsque Dei laudes concinebant. Tota autem pompa lentè admodum procedebat, quòd sexto quoque passu sacrificia fierent à singulis choris, per Sacerdotes, qui in illis aderant. Itaque quod 2. *Reg.* 6. 13. dicitur immolatus bos vnus cum vno ariete, hîc autem septem tauri & totidem arietes, nulla est repugnantia. Nam prior locus docet, quid fieret in singulis choris; posterior, quid in omnibus simul. Cùm ergo Arca Domini sex passibus cum vniuersa pompa processisset, Arca super præparatam mensam aulæo instructam imponebatur, statimque suum à singulis choris sacrificium fiebat in altari, quod in cum vsum commodè circumferri posset, boue vno, qui modò taurus, modò vitulus appellatur: & vno ariete immolato: sicque Deus frequenti honorabatur sacrificio, & tanto populo epulum de tot pacificis hostiis parabatur. Constituta Arca in nouo Dauidis Tabernaculo de quo cap. 16. Quæsieris, an Dauid indutus fuerit Leuitico amictu? Dicitur enim, *Porrò Dauid erat indutus stola byssina, & vniuersi Leuitæ, qui portabant Arcam*, quam stolam mox (vt vidimus) *Ephod* lineum interpretatur. Respondeo. Cum Leuitis nullæ propriæ vestes assignatæ essent, potuerunt Laici, modò ne in contemptum Leuitici status, iisdem cum eis vti vestibus, vtpote non sacris: qualia, sunt quæ dicuntur *superpellicea*, quibus etiam nunc Clerici nunc vtuntur sine culpa ac reprehensione præsertim in supplicationibus & pompa solemniore.

CAPVT XVI.

Deo victimæ coràm Arca offeruntur. Rex populo benedicit, & exhibet epulum. Leuitarum ministeria coram Arca decernuntur cum laudum diuinarum cantico.

ATTVLERVNT igitur arcam Dei, & constituerunt eam in medio tabernaculi quod tetenderat ei Dauid: & obtulerunt holocausta & pacifica coram Deo. Cúmque compleuisset Dauid offerens holocausta, & pacifica, benedixit populo in nomine Domini. 3. Et diuisit vniuersis per singulos, à viro vsque ad mulierem, tortam panis & partem assæ carnis bubalæ, & frixam oleo similam. 4. Constitúitque coram arca Domini de Leuitis, qui ministrarent, & recordarentur operum eius, & glorificarent atque laudarent Dominum Deum Israël. 5. Asaph principem, & secundum eius Zachariam: Porrò Iahiel, & Semiramoth, & Iehiel, & Mathathiam, & Eliab, & Banaiá, & Obededom: Iehiel super organa psalterij, & lyras: Asaph autem vt cymbalis personaret; 6. Banaiam verò & Iaziel sacerdotes, canere tuba iugiter coram arca fœderis Domini. 7. In illo die fecit Dauid principem ad confitendum Domino, Asaph, & fratres eius. 8. Confitemini Domino, & inuocate nomen eius: notas facite in populis adinuentiones eius. 9. Laudate nomen sanctum eius: lætetur cor quærentium Dominum. 10. Quærite Dominum, & virtutem eius: quærite faciem eius semper. 11. Recordamini mirabilium eius, quæ fecit: signorum illius, & iudiciorum oris eius. 12. Cantate ei, & psallite ei: & narrate omnia mirabilia eius. 13. Semen Israël serui eius: filij Iacob electi eius. 14. Ipse Dominus Deus noster: in vniuersa terra iudicia eius. 15. Recordamini in sempiternum pacti eius: sermonis, quem præcepit in mille generationes. 16. Quem pepigit cum Abraham & iuramenti illius cum Isaac. 17. Et constituit illud Iacob in præceptum: & Israël in pactum sempiternum. 18. Dicens: Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hæreditatis vestræ. 19. Cum essent pauci numero, parui & coloni eius. 20. Et transierunt de gente in gentem, & de regno ad populum alterum. 21. Non dimisit quemquam calumniari eos: sed increpauit pro eis reges. 22. Nolite tangere christos meos: & in prophetis meis nolite mali gnari. 23. Cantate Domino omnis terra: annuntiate ex die in diem salutare eius. 24. Narrate in gentibus gloriam eius: in cunctis populis mirabilia eius. 25. Quia magnus Dominus, & laudabilis nimis, & horribilis super omnes deos. 26. Omnes enim dij populorum, idola: Dominus autem cælos fecit. 27. Confessio & magnificentia coram eo: fortitudo & gaudium in loco eius. 28. Afferte Domino familiæ populorum: afferte Domino gloriam & imperium. 29. Date Domino gloriam, nomini eius leuate sacrificium,

crificium, & venite in conspectu eius: & adorate Dñm in decore sancto. 30. Com-
moueatur à facie eius omnis terra: ipse enim fundauit orbem immobilem. 31. Læ-
tentur cæli, & exultet terra: & dicant in nationibus, Dominus regnauit. 32. Tonet
mare, & plenitudo eius: exultent agri, & omnia quæ in eis sunt. 33. Tunc laudabunt
ligna saltus coram Domino: quia venit iudicare terram. 34. Confitemini Domino,
quoniam bonus: quoniam in æternum misericordia eius: 35. Et dicite: Salua nos
Deus saluator noster, & congrega nos, & erue de gentibus: vt confiteatur nomini
sancto tuo, & exultemus in carminibus tuis. 36. Benedictus Dominus Deus Israël
ab æterno vsque in æternum: & dicat omnis populus Amen, & hymnum Domino.
37. Reliquit itaque ibi coram arca fœderis Domini Asaph, fratres eius, vt ministra-
rent in conspectu arcæ iugiter, per singulos dies, & vices suas. 38. Porrò Obede-
dom, & fratres eius sexaginta octo, & Obededom filium Idithum, & Hosa, con-
stituit ianitores. 39. Sadoc autem Sacerdotem, & fratres eius sacerdotes, coram
tabernaculo Domini in excelso, quod erat in Gabaon. 40. vt offerrent holocausta
Domino super altare holocaustomatis iugiter, mane & vespere, iuxta omnia quæ
scripta sunt in lege Domini, quam præcepit Israeli. 41. Et post eum Heman, &
Idithun, & reliquos electos, vnumquemque vocabulo suo ad confitendum Domi-
no: Quoniam in æternum misericordia eius. 42. Heman quoque & Idithun ca-
nentes tuba, & quatientes cymbala, & omnia musicorum organa, ad canendum
Deo, filios autem Idithun fecit esse portarios. 43. Reuersúsque est omnis populus
in domum suam: & Dauid, vt benediceret etiam domui suæ.

COMMENTARII.

1. *Offeruntur victimæ. Rex benedicit populo, & epulum exhibet.*

VERS. 1.2.3.] Allatam ergo pompam huiusmodi fœderis Arca in medio Tabernaculi, quod Dauid præparauerat, collocauerunt, holocaustáque & pacifica *coram Deo*, id est, in Arcæ ipsius obtulére conspectu. Verùm postquam Dauid holocaustorum pacificorúmque perfecit oblationem *populo benedixit*, duplici quidem benedictione; vna spirituali, dum ei benè precatur, Deúmque exorat, vt populi pietatem cœlestium terrestriúmque rerum abundantia compenset; altera corporali, cum discedentem populum ferculo prosequitur hospitali. * Nec enim Regi, vt gratus populo existat, sufficit spiritualem impendere benedictionem, nisi simul eum corporalibus subsidiis afficiat.] *In nomine* itaque *Domini* populu benedixit. * Nomen enim Domini *Iehouah*, seu *Iesus* omnium benedictionum est epilogatio.] Vt ergo corporali benedictione faceret satis, diuisit Rex cunctis & viris & fœminis quam pararat annonam, exhibens singulis tortam panis, partē assæ bubalæ carnis, & frixam oleo similam. Pro *Torta* panis 2. *Reg* 6.19. *Collirida* ponitur, seu *Crustula*. Erat genus placentæ, cui ad conciliandum saporem, aliquid dulciarium erat admixtū. Particulam vero illam, *Et partem assa carnis bubala* sic lege, Et partem assæ carnis *bubula* Sic legendum patet *ex* 2. *Reg*.6.19. Hebr. אשפר *escpar*. quod frustū carnis significat. Noster in duas partes dissecuit, *Es par*, id est *bos igneus*, vel *assatus*, ideóque reddidit *Assam carnem bubulam*, seu vitulinam. Pro *Similam oleo frixam* est Hebr. אשישה *basisah*, quæ vox solùm in genere significat id, *quod hominem exhilarat* maximè in conuiuio. Vnde pro rerum ac temporum opportunitate variè interpretes vertunt, nunc *similam oleo frixam*, & hic; nunc *laganum*, vt hic enim LXX. vel *Actolaganum*; nunc *Flores* vt *Cant*. 2. 5. *Fulcite me floribus*; nunc *lagenam* vini scilicet, vt in præsenti plerique recentiores vertendum existimant. Id crediderim facilè, ne vinum mensæ Dauidicæ defuisse videatur. * Certè si spiritualia contemplaris, quinam vnicus ille cibus, apud quem tot ciborum dulcedo inuenitur, qui nunc est flos, nunc vini suauissimi & efficacissimi parit effectus, nisi Eucharistica simila oleo charitatis Dominicæ frixa?] * Vt mysticè innuat Dauid augustiores solemnitates appositè Eucharistiæ receptione celebrantur.] * Speciatim hortor eos, qui Deiparæ mancipantur obsequio Eucharisticam mensam inire ea die, qua cœlestium ineffabile plausu Arca sacerrima, qua Deus ipse clauditur ad cœlestis Sion Tabernaculum fuit assumpta.] Porrò similis ratio recipiendi cum xenio populi, apud multas nationes olim in vsu fuit. In Hispaniæ locis plurimis cum ad festum aliquod solemniùs celebrandū populus concurrit. Quod officium vulgò *Charitatem* vocant, vt Græci olon *Apagem* * Dauid itaque translationis Arcæ festū profusa *charitate* coluit, edocens Principes, diuitésque festos dies dispersa vbertim eleemosyna celebrare.]

Vt Rex populo sit gratus, debet eum non spirituali solum; sed & corporali benedictione afficere.

Nomen Iesu omnium benedictionum epilogatio.

Vnicus cibus Eucharisticus & flos & vinum est, varios pariens effectus.

Festiuitates solemniores apposita Eucharistia receptione celebrantur.

Festo Assumptionis Deiparæ eius addicti obsequio Eucharistiam recipiant.

Diebus solemnioribus diuites vbertim pauperi succurrant.

Vers. 4.5.6.7.] Constituitque Dauid è Leuitis, qui coram Arca Domini ministrarent, & & recordati operum, seu miraculorum eius ea celebrarent, Dominúmque Israël Deum glorificarent, ac laudibus profusis efferrent.* Et quis memor Dei operum, siue beneficiorum in se collatorum, perpetuas Numinis non feratur in laudes? Ideò aptè Dauid constituit Dei laudatores, ac glorificatores, sed prius curat eos Deo laudandi, ac glorificandi operum recordari: *Qui recordarentur operum eius, & glorificarent, ac laudarent Dominum Deum Israel.* * Edocemur, ante precum exercitamentum spiritualis libri præsertim continentis beneficiorum tractatum lectioni operam exhibere, vt memores Dei operum, in eius vberes laudes profundamur.] Princeps laudaturorum Deum Asaph constituitur, secundus eius siue ab eo secundus, seu Vicarius Zacharias assignatur. Deputantur simul sacro huic ministerio Iahiel

2. *Leuitarum ministeria coram Arca decernuntur.*

Memores beneficiorū Dei, ad eius laudes exsuscitamur.

Ante orationem libri spiritualis lectioni vacemus.

R.P. de Escob. & Mendoza in Paralipom. lib. I.

Semiramoth, Iehiel, Mathatias, Eliab, Banaias, & Obededom. Porrò Iehiel Præpositus erat eorum, qui organa psalterij, seu nablorum instrumenta, lyrásque resonare faciebant. Asaph autem Princeps præcipuè eorum, qui pulsandis cymbalis operam dabant. Banaias demum ac Iaziel Sacerdotes coram Arca fœderis Domini tuba iugiter concinebant. In illa die fecit Dauid *Principem Asaph, & fratres eius* ad confitendum Domino. Hebraicè *Tunc dedit Dauid in principio*, id est, inchoauit *ad laudandum Dominum in manu Asaph, & fratrum eius*, hoc est, initium fecit subiecto Psalmo, seu Psalmis laudum Dei Asaph ministro, reliquisque Cantoribus choro subiectis.

Psalmũ centesimũ quartum Cantores coram Arca concinunt.

3. *Vers.* 8.9.10.11.12.13.14.15.16.17.18.19. 20.21.22.23.] Profectò duo Psalmi hoc in Capite canuntur vnus *Confitemini Domino*, alter *Cantate Domino omnis terra*, rudiori primum opere in hac Arcæ translatione à Dauide compositi: sed postmodum magis expoliti, numerisque donati suauioribus in Psalterium fuére translati. Prior ordine est Psalm. 104. posterior 95.

Auctores librorum post compositum opus, illud postmodũ recognoscere, ac collimare.

* Edocentur Auctores Librorum, post opus compositum, rursum id calamo accuratiori inire, vt perpoliant, ac colliment.] Certè Psalmus centesimus quartus hîc in gratiarum actione solitus est decantari. Cum beneficia ingentia hac die à Domino acceperitis in Arcæ sacerrimæ translatione, *confitemini Domino, & inuocate nomen eius, notas facite in populis adinuentiones eius*, siue opera adeo magnifica, & augusta, vt videantur quodammodo speciali à Deo studio inuenta esse. Inuocare nomen alicuius, est illum, cuius inuocatur, aut imploratur nomen, superiorem, ac Dominum agnoscere. Isa. 63. *Facti sumus, sicut in principio, cum non dominareris nostri, neque inuocatum esset nomen tuum super nos.*

Iesuitæ speciali iure Iesu obsequio debent mancipari.

* Moneo hinc Iesuitas super quos Nomen Domini nunquam non inuocatur, specialissimó iure debere Iesu obsequio mancipari.]

Ingens à Deo beneficiũ datum esse hominibus Eucharistiam, ac Deiparæ protectionem.

* Quodnam verò beneficium adeò ingens hodie recolitur, vt cogat Israëlem Dei magnalia vbertim intonare? Verum ingenti beneficio cœlesti apud nos Arcam fœderis habemus, siuè in Arca signetur Eucharistia, siue Deiparæ protectio exponatur. Pro huiusmodi ergo beneficio nunquam non Deo gratiæ profundendæ.] *Cantate ei, & psallite ei, & narrate omnia mirabilia eius.* Cantamus voce, psallimus adhibito musico ad vocem instrumento. Vtrumque Psaltes ad prædicanda diuina beneficia requirit. Neque tantùm id cantando, vel psallendo vult celebrari; sed etiam priuatis publicisque sermonibus, ita vt nihil audiatur non in Templo solùm, ac Vrbe, sed etiam in tota Israëli de regione, atque adeò in orbe toto, nisi quæ à Deo in beneficium populi sui prodigia, ac facinora gesta fuére.

Genus illustre gratitudinis est, numquam non prædicare, ac profiteri beneficium.

* Ex cordis abundantia ora loquantur: & cum tua præcordia innumeris fateare beneficiis oppleri, numquam tua labia conticescant: genus enim gratitudinis est illustre, nunquam non beneficium deprædicare, ac profiteri.] *Laudate nomen sanctum eius.* Laudate Deum (iuxta Hebræorum idioma, qui nomen alicuius sumunt pro eo, cuius est nomen) & vos fortunatas existimate, vestrumque omninò probate, ac laudate consilium, quod ex omnibus diis hunc, qui solus est Deus quæsiistis, ac elegistis. Huc facit quod mox subiicitur, *Lætetur cor quærentium Dominum*; quia nimirum illis nunquam deerit satis ampla laudandi, atque exultandi materia.

Quærere Deũ, idem est, ac innumeris bonis oppleri.

* Illud enim ipsum quærere Dominum innumeris muneribus est oppleri.] *Quærite Dominum, & virtutem eius, quærite faciem eius semper.* Proximè iussi fuerant lætari, qui Dominum quærunt: & nunc Dominũ quærere iubentur non semel, quia illis inde adueniet ad quidlibet adeundem, perficiẽdúmque robur, & virtus. Certè faciem alicuius sumi pro eo, cuius est facies, est in scriptura frequens, vnde eadem sententia repetitur cum dicitur, *Quærite Dominum*, & *Quærite faciem Domini.* Cur additur *semper*? Si enim quærimus, & inuenimus Dominum pœnitentiæ affectu, quem ob piacula amiseramus: quem iam tenemus, ad quid vltra quærere curabimus?

Nũquam debemus esse de recuperata gratia securi, vnde semper pœnitẽtia affectu Deũ requiramus.

* Porrò nunquam qui deliquimus, debemus esse de recuperata gratia securi, vnde semper debemus Deum replicatis pœnitudinis affectibus quæritare.] *Recordamini mirabilium eius, quæ fecit: signorum illius, & iudiciorum oris eius.* In *signis* prodigia intelligo, quibus Deus potentiam suam, & benignitatem in tuendo populo ostendit. *Oris iudicia* legem interpretor, quam Deus dedit populo, quod sanè magnum à Deo beneficium fuit. Horum igitur beneficiorum iubet refricari memoriam, vt illorum excitati commemoratione qui tunc aderant, sese in diuinas laudes totos effunderent.

Patrum beneficia à Deo accepta filiorum beneficia sunt.

* Quia scilicet beneficia à patribus accepta filiorum etiam beneficia existunt.] *ipse Dominus Deus noster, in vniuersa terra iudicia eius.* Ille, qui dum nostram salutem, & possessionem tuetur, miracula edidit illustria, viuendique religiosè ac sanctè modum præscripsit: ille est ò Israël Deus noster, qui in vindicanda causa nostra, in vniuersa terra, in qua, aut habitauimus diu, aut certè posuimus aliquando vestigium, iudicia fecit, dum hostium nostrorum aut fregit spiritum, aut debilitauit vires, & si quod nobis impedimentum opposuerunt, pœnas ab illis acerbissimas exegit.

Tribunal & iudicium Dei collocatur vbi iustũ impius persequitur, vt liberetur innocens, & reus puniatur.

* Nunquam non Dei tribunal collocatur, & exeritur iudicium illa in terra, vbi iustus ab improbo persecutione afficitur,] vt absoluatur innocens, reusque puniatur.] *Recordamini in sempiternum pacti eius sermonis, quem præcepit in mille generationes.* sententia eadem per epexegesim iteratur. Quodnam sit hoc pactum sempiternum, aut sermo in mille generationes, statim vers. 18. ostendit, *Tibi dabo terram Chanaam funiculum hæreditatis vestræ.* Hoc verò pactum, & præceptum, vt maior in geminatione significetur promissi firmitas sæpius iteratur, Vers. 15. 16. & 17. Porrò hoc pactum, aut promissa possessio futura, dicitur æterna. Quod tamen intelligendum est, dummodò populus fidem seruet, quam tueri debuit integram, & sanctam.

Non sufficit, promissum esse nobis Regnum cœleste, si indigni efficimur promissionis impletione.

* Non sufficit promissam esse nobis æternam fælicitatem, si ob piacula indigni efficimur promissionis impletione. Vnde à Deipara precamur, vt digni Christi promissionibus efficiamur.] *Cùm essent pauci numero, parui, & coloni eius.* Eo tempore Deus Abrahamo, Isaaco, & Iacobo latissimam regionem, quam nationes septem incoluerant, promisit, quando illorum soboles sic erat exigua, vt viculus quantumlibet exiguus pro illorum habitatione sufficeret. Sic autem Deus familiam illam à paruis ortam principiis amplificauit, vt extenderet propagines suas vsque ad mare, & regionem, quam septem na-

tiones

tiones habitauerant, impleuerit. *Et transierunt de gente in gentem, & de Regno ad populum alterum.* Cum autem tot Regna obierint tam varia ingeniis, ac studiis diuersa, tàm parentes, quibus facta est promissio, quam illorum posteri: sic tamen illos Deus paterna texit prouidentia, vt ab hostilibus siuè armis, siue insidiis seruauerit incolumes, & tandem ad promissam, paratámque regionem induxerit. *Multas sine offendiculo peragrasse terras, eximium à Deo beneficium est.] *Non dimisit, quemquam calumniari eos, sed increpauit pro eis Reges.* Hæc optimè in tres Patriarchas conuenire nemo nescit. Abrahamus variis temporibus varia lustrauit Regna, & à variis periculis ereptus, & eius causa aut puniti, aut increpati Reges. Isaacum duriùs acceperunt Palestini, Deus autem Amilecheco Regi fuit terrori. De Iacobo constat multò apertiùs, quem à Labano defendit, quem Dominus increpuit, edixítque, ne quidquam aduersùs generum grauiùs loqueretur. Deinde ab Esau fratre defendit; & iterùm à Sichimitis, quos filiorum exulcerat grauiter inopinata crudelitas; ac tandem nè peregrinus à Regibus virísque potentibus, per quorum transibat fines, aliquid pateretur acerbiùs, Deus omnium animos pauore concussit. *Gen.* 35.5. Et quod statim subditur aptè in tres Patriarchas hosce cadit. *Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari.* Tres isti Patriarchæ appellantur Christi, quia licèt Reges non fuerint, Regum tamen videri poterant habuisse potentiam. Prophetas autem constat extitisse. De Abrahamo Deus Gen. 20.7. Nunc ergo redde viro suo vxorem, quia Propheta est. Fuisse Isaacum, & Iacobum Prophetas, satis indicant benedictiones, quibus quæ essent euentura filiis prædixerunt. Nolite ergò tangere eos, qui apud me eo loco sunt, ac si Sacerdotes inuncti essent: & nolite in Prophetis *malignari*, ô Reges, id est, ne quid Prophetis mali inferatis. Hucusque prior Psalmus, quem Dauid edidit prò Arca ad arcem Sionis, seu Ciuitatem Regiam traducenda: neque existimo plus ex hoc Psalmo, aut fuisse, aut cecinisse Cantores), aut tunc composuisse Dauidem. Plura sunt in Psalterio; posteà enim Dauid quædam abstulit, dum editum Psalmum magis elimat, & illorum loco alia reposuit, quæ vel ad numeros musicos, aut sententiarum pondus magis attemperata videbantur. * Certè Spiritus sanctus quæ dictauit quodammodo se corrigere, & obliterare simulat, quæ nulli erant obnoxiæ correctioni, vt edoceat Auctores, qui possunt errare, semel ac iterum recognoscere scripta.]

Eximium à Deo beneficium est, multas sine offendiculo peragrasse terras.

Spiritus Sanctus edocet Auctores scripta corrigere.

4. *Vers.* 23.24.25.26.27.28.29.30.31.32.33. 34.35.36.] Alterum iam Psalmum scilicet nonagesimum quintum Cantores coram Arca proferunt: *Cantate Domino omnis terra, annunciante die in diem salutare eius.* Dicunt Hebræi, vt refert Agellius priorem Psalmum matutino tempore in Templo, posteriorem hunc vespertino à Sacerdotibus solitum esse cantari. Vnde hoc sumpserit Agellius non inueni: neque admodum curandum, quid dicant Hebræi, quorum mira in fingendo licentia. Sed si vera dicerent in præsenti, laudo quotidianam illam vnius & alterius Psalmi replicationem, vt celebretur interminabili gratitudine Arcæ translatæ beneficium. * Edoceantur, qui sacrationem Arcam Deiparam cœlesti augustissimo beneficio ad animum, sua ad filialem transtulére affectum interminabilibus laudibus tantum celebrare beneficium. Nam qui te in Virginem deuoto donauit affectu, te ineffabili ad beatitudinem assequendam donauit documento.] Toto itaque hoc Psalmo Dauid id agit, vt omnes gentes ad diuinas laudes celebrandas inuitet, quas laudes cum rebus omnibus etiam inanimatis curat esse communes. Atque adeò cœlum terram, maria, Syluas, & agros, & quid quid est in natura rerum, ad laudandum ipsorum Conditorem hortatur, & prouocat. Omnis ergò terra siue omnia creata *narrate in gentibus gloriam eius: in cunctis populis mirabilia eius. Quia magnus Dominus, & laudabilis nimis: & horribilis super omnes Deos.* Horribilis duo significat, quòd nempè horrorem & pauorem hominibus infert; & quod stuporem affert, ac admirationem Vndè Deus formidabilis dicitur, admirabilis, & venerandus. Horrorem pro religiosa veneratione etiam sumunt profani. Ita Seruius ad illud Ænei. lib. 1.

Psalmum nonagesimū quintum Cātores coram Arca proferunt.

Qui à Deo accepit in Deiparā deuoto donari affectu, se interminabilibus laudibus profusis, gratum ostendat.

Horrentique antrum nemus imminet vmbra.

Luc. 1 nato Ioanne, *Factus est timor super omnes vicinos*, id est, admiratio. Igitur Deus super omnes gentium Deos admirabilis est. Quià *omnes dii populorum idola*, nihil aliud sunt, quam vmbræ quædam futiles, ænea, siue marmorea, certè muta, & quæ nullam habent scientiæ facultatem: simulacra, quæ non sunt timenda aut veneranda aut veneranda magis quàm ligna, & saxa. *Deus autem cælos fecit*, & quæ cœlorum complexu continentur. *Confessio & magnificentia coram eo: Fortitudo, & gaudium in loco eius.* Agitur hîc de ornatu & gloria, quæ Deo, aut exhibetur, aut exhiberi debet in Tabernaculo, ad quod modò traducitur Arca, & in Templo postea, quando à Salomona traducetur. Et hoc indicat τὸ *Coram eo*, & *In loco eius*, & *In sanctificatione eius.* In Templo autem laudes resonant Dei, in quibus est *Magnificentia*, id est, magnorum operum prædicatio, * Aut oratio, quæ Deū magnificat, seu esse magnum ostendit.] *Fortitudo & gaudium*, id est, canticum, in quo diuinæ virtutis opera prædicantur, & gaudendi hominibus materiam exhibuit, aut quia de hostibus, Deo auspice, obtinuere victoriam, quæ gaudium patit; aut quia de victoriis authori Deo gratulamur. * Fidelium est, de Dei operibus exultare.] *Afferte Domino familia populorum: afferte Domino gloriam, & imperium.* Offerte Deo non solùm veras & proprias, sed etiam metaphoricas victimas, quales sunt animi affectus, & desideria. *Ose.* 14.3. dicuntur *Labiorum vituli: Reddamus*, inquit, *vitulos labiorum nostrorum.* & *Psal.* 49. *Immola Deo Sacrificium laudis.* * Et certè oratio suauissimum est Domino vitulorum vincens arietumque suffitum holocaustum.] Monentur ergo omnes familiæ populorum vt ad Deum afferant gratissima sacrificia, hoc est, hymnos, qui illum gloriosum prædicent, & Imperatorem obiiciant, cui omnes timere, ac obseruare debeant. Hoc latiùs amplificat, & eleganti quadam prosopopeia prosequitur, dum ad hanc laudem omnes creaturas, non solùm quæ rationis sunt, sed etiam quæ sensus & vitalium facultatum expertes: *Date Domino gloriam, nomini eius leuate Sacrificium, &*

Oratio Deū magnificat.

Fidelium est, de Dei operibus exultare.

Oratio suauissimum Deo holocaustum.

venite, &c. Commoueatur à facie eius omnis terra, &c. Lætentur cœli, &c. Tonet mare, &c. Tunc laudabunt ligna saltus, &c. In quibus nihil est, quod Interpretis desideret operam, cum tantùm admoneantur creaturæ, quæ diuinas excitantur ad laudes, vt qua ratione iuxtà naturæ suæ vim & modum possunt, ad hoc opus religiosum & pium, & multis nominibus debitum incumbant. *Moueatur terra* coram Domino, sicut olim ad ingressum in terram promissionis. Neque illi deest causa, cur exultare debeat, & commoueri, & cum à Deo, quod aliis elementis negatum est, firmitatem acceperit, & cœli ipsi, dum scintillantibus distincti syderibus suos orbes rata conuersione conficiunt, exultent, & Deum vniuersorum esse Regem, quo possunt, sermone fateantur. Id ipsum faciat mare tumenti ac sonante fluctu, & agri, quæcumque in ipsis aut nascuntur, aut vagantur: & quæ in syluis ligna fruticésque proueniunt, & lætitiæ & laudis eam sibi materiam assumant. *Quia Dominus venit iudicare terram*, iudicare autem non solùm est, ius dicere, aut disceptare causam; sed etiam pauperes, pupillósque defendere, causam suscipere communem, & Regio more Rempublicam constituere; atque ita moderari, vt neque violentus, aut tyrannus res rapiat, aut conturbet alienas: pauper potentiorum prædæ, atque calumniæ pateat. Quia ergò Dominus iudicauit terram, & illam quasi victor triumphat atque constituit, monet Propheta creaturas omnes, vt triumphanti occurrant, epinicium cantent, & ad tantam Principis gloriam quidquid habent speciosum, ostentent. Ager herbarúmque proferat varietatem, colorum signa maiori quodam splendore colluceant: exultent in pelago pisces, in æthere volucres ludant, cum triumphante Deo ipsa quoque rerum natura exultet, & triumphet. *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius.* Versus hic etiam in Psalm. 117. inuenitur. Sed putarim primum à Dauide in hunc rerum articulum fuisse compositum, ac deinde ad alia fuisse loca translatum. Certè tam hic versus, quàm alij qui sequuntur omissi sunt in Psalterio: ideò fortassè, quia non tam alibi commodè, quàm in præsenti rerum articulo poterant decantari. *Et dicite: Salua nos Rex Saluator noster.* Optat populus, ac precatur quem Regem agnoscit, vt saluti publicæ, ac subditorum vitæ prouideat; quòd Regum est proprium; qua voce, Illum esse Regem, legitima salutatione profitetur. * Eo itaque ipso, quo Rex est, debet subditorum studere saluti; idem enim est, eum precari vt saluet, ac eum Regem esse profiteri.] *Et congrega nos, & erue de gentibus, vt confiteamur nomini sancto tuo.* Orat Deum, quem suum sibi fatetur Saluatorem, & Regem, vt dispersos congreget, & exolutos à seruili iugo, patriæ, Tabernaculóque restituat: vt & diuino nomini debitos impendat honores, & ipsi ex canticorum suauitate, ac religioso cultu aliquid honestæ capiant voluptatis. *Et dicat omnis populus: Amen, & hymnum Domino.* Siue Leuitæ & Sacerdotes in Tabernaculo & Templo, siue in aliis locis cantabunt alij. * Neque enim vllus est locus, in quo non possint, aut debeant diuinæ laudes insonare: aut vllus homo, qui à diuinæ laudis præconiis excludatur: quia nullus homo à recipiendis beneficiis cælestibus eximitur.] Respondebit itaque omnis populus, *Amen*, quasi petitionem illam, & votum approbans, & orans, vt ratæ sint preces. Et in super ipse quoque suum hymnum addet, & laudabit Dominum, quo tempore ac loco fas illi sit; erit autem quodcumque tempus idoneum, & quicumque locus, dummodo extrà Templum, vbi tantum ab ore Leuitico diuinæ resonant laudes.

Idem est, aliquem Regem esse, ac subditorum studere saluti.

Vbique debent diuinæ resonare laudes; vbique enim diuina in nos beneficia exundat.

Vers. 37.38.39 40.41.42.43.] His peractis, 5.
in ordinarium Arcæ fœderis cultum Dauid Sacerdotibus, ac Leuitis officia distribuit. Eos enim bipertito diuisit, vt alij apud Arcam Domini in arce Sion ministrarent, alij in Gabaon excelso. Prioribus præfecit Asaph Leuitam, posterioribus Sadochum Sacerdotem. Vtrisque autem Præpositum fuisse Abiatharem Pontificem, dubitandum non est. Nihil enim à Dauide toto Regni sui tempore circa eius dignitatem est innouatum. * Commendabilis planè Rex, qui nec specialis dilectionis titulo alium Pontificiæ addi, nec specialis odij causa antiquum Pontificem summo à vertice detrudi curauit.] Porrò sacrificia, quæ vtrobique fiebant ita ex Abulensi distinguo: vt Gabaone illa fierent, quæ erant ordinaria, ac legitima: in Ciuitate verò Dauidis quæ erant votiua, ac priuatæ deuotionis. Dauid denique post collocatam Arcam suam est reductus in aulam, & benedixit domui, id est, quod præsenti est celebritati consentaneum, cum domesticis, & amicis, & primariis viris lætus est epulatus.

Leuitarum ministeria coràm Arca Dauid decerait.

Commendabilis Rex, qui Pontificiã dignitatem admodum veneratur.

CAPVT

CAPVT XVII.

Dauidi Templum Domino paranti extruere cœlitùs id inhibetur. At filius ei promittitur, qui id sit præstaturus, & longe adiicitur posteritatis pollicitatio. Ideò Dauid prolixas Deo gratias gerit.

1. CVM autem habitaret Dauid in domo sua, dixit ad Nathan
prophetam: Ecce ego habito in domo cedrina: arca autem
fœderis Domini sub pellibus est. 2. Et ait Nathan ad Da-
uid: Omnia, quæ in corde tuo sunt, fac: Deus enim tecum
est. 3. Igitur nocte illa factus est sermo Dei ad Nathan, di-
cens: 4. Vade, & loquere Dauid seruo meo: Hæc dicit
Dominus: Non ædificabis tu mihi domum ad habitandum.
5. Neque enim mansi in domo, ex eo tempore quo eduxi Israël, vsque ad diem
hanc: sed fui semper mutans loca tabernaculi, & in tentorio. 6. Manens cum om-
ni Israel. Numquid locutus sum saltem vni iudicum Israel, quibus præceperam
vt pascerent populum meum, & dixi: Quare non ædificastis mihi domum cedri-
nam; 7. Nunc itaque sic loqueris ad seruum meum Dauid: Hæc dicit Dominus
exercituum: Ego tuli te, cùm in pascuis sequereris gregem, vt esses dux populi mei
Israel. 8. Et fui tecum quocumque perrexisti: & interfeci omnes inimicos tuos
coram te, fecique tibi nomen quasi vnius magnorum, qui celebrantur in terra.
9. Et dedi locum populo meo Israel, plantabitur, & habitabit in eo, & vltrà non
commouebitur: nec filij iniquitatis atterent eos, sicut à principio, 10. ex diebus
quibus dedi iudices populo meo Israel, & humiliaui vniuersos inimicos tuos. An-
nuntio ergo tibi, quòd ædificaturus sit tibi Dominus domum. 11. Cúmque im-
pleueris dies tuos vt vadas ad patres tuos, suscitabo semen tuum post te, quod
erit de filiis tuis, & stabiliam regnum eius. 12. Ipse ædificabit mihi domum, &
firmabo solium eius vsque in æternum. 13. Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in
filium: & misericordiam meam non auferam ab eo, sicut abstuli ab eo qui ante te
fuit. 14. Et statuam eum in domo mea, & in regno meo, vsque in sempiternum: &
thronus erit firmissimus in perpetuum. 15. Iuxta omnia verba hæc, & iuxta vni-
uersam visionem istam, sic locutus est Nathan ad Dauid. 16. Cúmque venisset
rex Dauid, & sedisset coram Domino, dixit: Quis ego sum Domine Deus, & quæ
domus mea, vt præstares mihi talia; 17. Sed & hoc parum visum est in conspectu
tuo, ideóque locutus es super domum serui tui etiam in futurum: & fecisti me spe-
ctabilem super omnes homines, Domine Deus. 18. Quid vltrà addere potest
Dauid, cùm ita glorificaueris seruum tuum, & cognoueris eum? 19. Domine
propter famulum tuum iuxta cor tuum fecisti omnem magnificentiam hanc, & no-
ta esse voluisti vniuersa magnalia. 20. Domine, non est similis tui, & non est
alius Deus absque te, ex omnibus quos audiuimus auribus nostris. 21. Quis enim
est alius, vt populus tuus Israël, gens vna in terra, ad quam perrexit Deus, vt libe-
raret, & faceret populum sibi, & magnitudine sua, atque terroribus eiiceret nationes
à facie eius, quem de Ægypto liberarat; 22. Et posuisti populum tuum Israël tibi
in populum vsque in æternum, & tu Domine factus es Deus eius. 23. Nunc
igitur Domine, sermo, quem locutus es famulo tuo, & super domum eius, con-
firmetur in perpetuum, & fac sicut locutus es. 24. Permaneátque & magnifice-
tur nomen tuum vsque in sempiternum, & dicatur: Dominus exercituum Deus
Israël, & domus Dauid serui eius permanens coram eo. 25. Tu enim Domine
Deus meus reuelasti auriculam serui tui, vt ædificares ei domum: & idcircò inue-
nit seruus tuus fiduciam, vt oret coram te. 26. Nunc ergo Domine, tu es Deus:
& locutus es ad seruum tuum tanta beneficia. 27. Et cœpisti benedicere domui
serui tui, vt sit semper coram te: te enim Domine benedicente, benedicta erit in
perpetuum.

COMMEN

COMMENTARII.

1\. Dauidis de extruendo Templo cõſilium.

VERS. 1.2.] Profectò conceptus à Dauide in Areæ ſacerrimæ tranſlatione deuotionis feruor eiuſdem zelum diuini honoris accendit, & ad aliquid longè præſtantius pro diuinæ Maieſtatis cultu audendum excitauit. * Hoc habent actiones ad Dei gloriam excitatæ: ex vno opere egregio ad aliud opus longè celſiùs homo aſſolet incitari.] Quod ſi in Arca illa Deiparam adhuc contemplari, ex quolibet ad Mariæ obſequium parrato opere feruentiores ad aliud illuſtrius patrandum in Dei gloriam exſurgimus.* Deuotio enim in Deiparam feruorem accendit, vt ad præſtantiora geſta audenda geſtiamus.] Id conſilium ad hoc tempus pertinere tùm res ipſa per ſe, tùm ſeries ſacræ narrationis perſuadet. Meliores planè profitentur Interpretes, conſilium de Templo ædificando breui à Dauide ſuſceptum poſt Arcam in Sione collocatam. Occaſionem reor fuiſſe requiem illi datam diuinitùs ab vniuerſis hoſtibus; cauſam verò religioſam Deum honorandi voluntatem, magnificentiúſque colendi, quando illum tam liberalem erga ſe hactenùs eſſet expertus. * Nec enim iuxta cor Dei Dauid eſſe obiiceretur, ſi accepta beneficia ad gratitudinis eum non cogerent cenſum. Deifica enim virtus eſt gratitudo.] Porrò inſita Regis pietas ea comparatione acuebatur, quam verba illa continent, quæ ad Prophetam Nathan ad ſe aduocatum dixit. Vidéſne, quod ego habitem *in domo cedrina*, quod ſcilicet attinet ad materiã ligneam, *Arca autem fœderis Domini ſub pellibus eſt* Tam ſollicitus eſt diuini cultus religioſiſſimus Princeps, vt ipſum Prophetam omnéſque (crediderim) Sacerdotes, quorum maximè munus erat iſta cogitare, ac Regi ſuggerere, ipſe præueniat, & ad quandam ſe[illegible]prehenſionem pertinere arbitretur, quod ipſe [illegible]gnificentiùs, quàm Deus ipſe, habitare videatur. * O quam in Regum, Principum, diuitumque præcordiis frigiſſet nunc pietas! Palatia præcelſa incredibilibus ſumptibus homini præparantur, Deo Regi Regum habitaturo tugurium exponitur. Quomodo nunquam eis menti ſubeſt Dauidica excogitatio: *Arca Domini ſub pellibus eſt*, dum ego Regiæ aulæ incola ſuperbus obiiciot.] Quoniam Nathan ille? Non quidem filius Dauidis ex Betſabea, quæ nondum Regi nupſerat, ſed vnus è Prophetis, quo Dauid familiariter vtebatur. Vnde iure familiaritatis & amicitiæ Rex ſuum cum eo communicauit deſiderium, vt amici inter ſe aſſolent. * Quàm commendabilis ille Regis amicus, cum quo ille negotia ad pietatem pertinentia confert! Huiuſmodi amicus (Hiſpanico dixerim idiomatè *Valido*) cuncto Regno commendabilis, haud inuiſus exiſtet.] Exiſtimo non conſuluiſſe tanquam Prophetam, vt per eam Dei voluntatem exquireret; alioqui præceps fuiſſet eius reſponſio, nec Regiæ voluntati ſatisfeciſſet. * Si cum Regibus aut Principibus vt amicus loqueris haud dedecet te repentè reſpondere, quod iudicas: ſi autem vt Dei miniſter rogitaris, illicò non reſpondeas, ſed maturo conſilio, ac præmiſſa oratione quæſitis ſtude ſatisfacere.] Eo itaque Rex animo Nathano mentem ſuam aperuit, vt rem ſanctiſſimam, miniméque dubiam, iunctis ambo conſiliis, viribúſque promouerent. * Nec deceret, eximium Regem Daoidem, haud præmiſſo conſilio, operari. Regium enim eſt prius conſiliarios quàm actiones adire.] Nathanus ergò prima probabilitatis allectus ſpecie, ratus in re laudatiſſima de diuina voluntate nihil eſſe ambigendum, *Omnia*, inquit, *quæ in corde tuo ſunt, fac: Dominus enim tecum eſt*: qui quidem inſpirante, in cor tuum huiuſmodi aſcendit cogitatio. Etſi enim noluit Dominus Templum à Dauide ædificari, voluit tamen ipſum id velle, & ſpatio triginta ferè annorum ſumptus & materiam magnificentiſſimo Templo præparare. * Et licet non præparaſſet materiam Templo, ſolùm tamen illud ædificare voluiſſe, præcelſi admodum erat meriti.] * Magni enim huiuſmodi humani affectus auſus, licet executioni non dentur, magni à Numine diuino æſtimantur.] * Cæterùm ſumptus præparaſſe Templo, illud quodammodò fuit ædificaſſe, quia Regis fuit ſolummodò ſumptus exhibere, architectorum autem, & fabrorum materiam comparatam ſumptibus ædificio applicare. Vnde quidquid ad Dei cultum poſt tuum obitum tua ex mente tuíſque opibus extruitur & apparatur, opus tuum procul dubio eſt.

Ex vno opere egregio ad aliud præcelſius gerẽdum homo aſſolet excitari.

Deuotio in Mariam efficit, vt ad perfectiora opera audenda aſcendamus.

Deifica virtus eſt gratitudo.

Pudeat Principes, præcelſa habitare in domo, dũ abiecto Deus habitat in tugurio.

Bonus Regis amicus & cõmendabilis, cum quo ille negotia ad pietatem attinentia confert.

Sacerdos ad quæſita non reſpõdeat niſi maturo conſilio, & præmiſſa oratione.

Rex ſine conſilio nihil gerat.

Voluiſſe facere, quaſi feciſſe eſt.

Deus magnì æſtimat præcelſos humani affectus auſus.

Quidquid ad Dei cultum poſt obitum tuis ex facultatibus, tuáque ex mente geritur, tuum opus eſt.

2\. *Verſ.* 3.4.5.6.7.8.9.10.11.12.13.14.] Non diſtulit Dominus patefacere ſuam Prophetæ voluntatem; ſed proxima nocte ab illo colloquio pluribus cum eo egit de iis, quæ vellet Dauidi nunciari. Totum Dei oraculum tribus capitibus continetur, negatione ædificationis, & gemina promiſſione, altera de familia Dauidica in perpetuum in throno regio conſeruanda, altera de ſuſcitando ipſi filio, à quo Templum Domini ædificaretur. Igitur *nocte illa factus eſt ſermo Domini ad Nathan.* * Nec enim Deus ſuos patitur diù aberrare conſilio, præſertim ſi curant illo ei placere, & alias conueniens non ſit id dari executioni.] Redi, inquit, & Dauidi profaberis ſeruo meo: Hæc dicit Dominus: Haud tu mihi domum extrues ad habitandum. Nec vrget neceſſitas illicò Templum extruendi; ſiquidem ſtabili in habitaculo commoratus non fui ex eo tempore, quo Iſraëlem è Pharaonis tyrannide eduxi, vſque ad diem hanc: ſed fui ſemper mutans Tabernaculi *loca, & in tentorio manens cum omni Iſraël.* Hebr. *Et fui è Tabernaculo in Tabernaculum, & è tentorio* in tentorium: Ac ſi diceret, non habui fixam habitationem; ſed loca ſubinde mutabam, *manens* cum omni Iſraël, ſiuè communiter degens, & de peculiari domo minimè curans. Nunquid vel vni Iudicum Iſraël, quorum tunc imperio populus regebatur, locutus ſum voce querula dictitans: Quarè non ædificaſtis mihi domum cedrinam: Qui ergo tot annis ſine domo ſpeciali vobiſcum inceſſi ſine querimonia, nec nunc querulus Dauidem ad Templi extructionem excitabo. Vulgariter liceat exponere. *Naay para que darſe prieſa a edificar el Templo, que como he eſperado haſta a gora eſperare haſta ſu tiempo.* Cur autem à Dauide Deus noluerit Templum ædificari? An ob bellicas occupationes, & ſanguinem plurimum ab eo effuſum, cau-

Deus Prophetæ Natan reuelat Tẽplum à Salomone extruẽdum, non à Dauide.

Deus non patitur, ſuos diu aberrare conſilio, ſi eo curant ei placere.

ſam

ſam hæc adæquatam non contineat. Crediderim cauſam primariam eſſe diuinum; quòd hactenus Deus viatoria domo contentus, vrbanam, ſtabilem non deſiderarit; nec adhuc ædificari cupiat, donec dederit Dauidi filium, cui id opus deſtinauit. Porrò nè hæc recuſatio defectui diuinæ in Dauidem beneuolentiæ tribui poſſet, collata in eum beneficia memorat, quæ ſunt totidem beneuolentiæ argumenta. * Annumera ſtellas ſi potes, beneficia à deo accepta ad numerum affer, totidem te exiſtima diuinæ in te dilectionis adinueniſſe documenta.] Quibus additur illa quaſi referendæ gratiæ cauſa, vt quoniam Dauid Domino voluit domum ædificare: Dominus illi viciſſim ſe domum ſiue familiam Regiam ædificaturum ſpondeat, eámque ſempiternam, id eſt, non qualis fuit Saulis, ſed longiſſimi temporis. Ergo ſignum exponitur, Deum Dauidis voluntatem pro opere accepiſſe; Domus enim pro domo tepéditut, æterna pro temporaria. * Vt ediſcas quàm ineffabili ſuperentur interuallo à præmiis obſequia.] Nunc itaque (Deus adiicit) ſic profaberis ſeruo meo Dauidi: Hæc fatur Dominus exercituum: Ego te ex ouili aſſumpſi, vt gregis melioris ſcilicet populi Iſraëlitici Paſtorem ageres. * Nec enim Rex effectus officium mutaſti, ſed ſubditos; ille enim præſtantior eſt Princeps qui ſollicitiorem didicit eſſe Paſtorem.] Et quocumque pertexiſti me nactus es comitem: cunctos coram te ſeu te, aſpectante hoſtes interemi; tu enim gladium ſtringebas, fundam agebas in totam hoſtam librabas; ego autem brachiis vim ingerebam; *fecique tibi nomen quaſi vnius Magnorum*, qui celebrantur *in terra*. Hebr. *Sicut nomen magnorum* (Regum) *qui in terra* ſunt. *Et dedi locum populo meo Iſrael*, Gentilibus pulſis habitatoribus: *plantabitur*, hoc eſt, inſtar arboris profundas emittentis in humo radices, obfirmabitur iſta in regione, firmus ibi populus habitator exiſtet, & à fertiliſſimo ſolo non commouebitur: nec iniquiſſimi idolorum cultores, filij inquam iniquitatis atterent Iſraëlitas, quemadmodum à principio attriti fuére ex tempore illo, quo Iudices Iſraëlitico populo conſtitui. Denique replicatis victoriis auxilio meo, tua manu partis, cunctos inimicos tuos humiliaui, fregi, comminui. Spondet Dominus, eadem diuina manu ac potentia qua ſubacti fuérunt Iſraëlis hoſtes, cõſeruatum quoque iri Iſraëlitas in læto otio, & ſtabili pace. Non quod omnimoda libertas, & integra pax, plerúmque otium concedẽdum ſit (nam ſæpe id non expedit, & conſtat, non rarò poſthac tùm à vicinis hoſtibus, tùm ab inquilinis turbatum fuiſſe Iſraëlis Imperium) ſed non eſſe affligendum populum *ſicut à principio*, cùm Iudices populo præeſſent, id eſt, eo modo, quo Iudicum temporibus affligebantur iam à Madianitis, iam ab Ammonitis, iam à Moabitis, iam à Philiſthæis: quæ afflictio penè ſimilis Ægyptiacæ ſeruituti videbatur. Vides ſeruorum Dei otium, quietem, & pacem non eſſe ab inquietudine, à tribulatione, à bello immunem. * Pax fidelium eſt cum bello coniuncta. Nec enim expedit animæ paci, corpus eſſe omninò à tribulationis bello liberum.] Profectò quod hic dicitur Iſraëlitas *vltra* non ſic afflictum iri, intelligendum de tempore longiſſimo: & ſub conditione, ſi de nouo Deum ſuis ſceleribus non prouocent, vti prouocauerunt ſequentium Regum tempore; vndè meritò ſimiles, ſi non grauiores Aſſyriis, & Chaldæis dederunt. * Crimina enim noſtra Deum cogunt vt beneficia promiſſa reformet.] Annuncio ergo Dei ex nomine tibi, quod ædificaturus ſit tibi Dominus *domum*, ſeu familiam daturus ſtabilem. Cúmque dies impleueris tuos, vt ad ſinum Abrahæ deſcendas *ſemen tuum*, ſeu filium tuum *poſt te ſuſcitabo*, tuo ſolio addicam, eiuſque ſtabiliam Imperium. Ipſe ædificauit mihi domum; ego autem gratitudinis ergo ſolium eius vſque in æternum obfirmabo. * Præmium enim à Deo præparatum aſſolet obſequio reſpondere; vndè domus pro domo promittitur, pro ædificatione Templi, ſolis æterna ſiue diù permanſura paratur extructio. *Ego ero ei in patrem, & ipſe erit mihi in filium.* Me erga filium tuum Salomonem vti patrem exeram eius commoda curans: & ipſe mihi vti filius obſequentiſſimus longo temporis ſubibit interſtitio; *& miſericordiam meam non auferam ab eo, ſicut abſtuli à Saul qui ante te imperauit*, id eſt, non priuabo Salomonem Regno, quemadmodum priuaui Saulem; *& ſtatuam eum in domo mea, & in Regno meo vſque in ſempiternum.* An hæc ad æternam Salomonis ſalutem allicienda? Sic multi, quos ſequor. Scio tamen, à particula, *Ego ero illi in patrem*, cum de Salomone, & aliis Regibus ſatis commodè intelligi non videant, totam clauſulam à doctis Interpretibus Chriſto potiùs accommodari: De Salomone autem magis hærens literæ intelligendam reor, cuius potentiam iam alibi confirmaui. *Thronus* itaque filij tui Salomonis *firmiſſimus* in perpetuum exiſtet.

Quæ à Deo beneficia accepiſti, tot diuinæ dilectionis in te fulgurans documenta.

Præmia à Deo longo interuallo ſuperant humanum obſequij.

Ille præſtantior eſt Rex, qui ſolicitior eſt Paſtor.

Pax fidelium eſt cum bello tribulationum coniuncta.

Crimina Deum prouocant, vt promiſſa reformet.

Præmium à Deo paratum hominis reſpondet obſequio.

Verſ. 15.16.17.18.19.20.21.22.23.24.25. 26.27.] Omnem viſionem ſeu reuelationem Nathano factam ipſe Dauidi aperuit. Cui vt Rex reſponderet, totus in gratiarum actione effunditur, promiſſaq; poſtulat confirmari. Nam cum ad Tabernaculum pergeret, & Arcæ venerabilem aſpectum, profatus eſt: Quis ego ſum Domine Deus, & quæ domus mea, vt me tantis muneribus donare dignareris? Parum tibi me à grege ouium aduocaſſe vt populi electi Paſtor efficeretur: niſi & domum meam, ſiue familiam æterno addiceres Imperio: me, Domine Deus, reddens ſupra cũctos homines ſpectabilem Pro particula, *Et feciſti me ſpectabilem* Hebraicè eſt, *Et aſpexiſti me iuxta ordinem hominis excellentiæ*, id eſt, me quaſi excellens eſſem, aſpexiſti, mihique conſuluiſti, ptouidentiam ad poſteros extendens. τὸ *ſuper omnes homines* additum ad Interprete. *Quid vltra addere poteſt Dauid?* Quid amplius petam? *Cùm ita glorificaueris ſeruum tuum*, id eſt, quid petam ad gloriam mihi, qui ſeruus tuus ſum. * Nihil enim glorioſius homini, quàm Deo ſeruire, inter eiuſque accuratiores famulos annumerari.] *Et cognoueris eum*. Hebr. *Et tu ſeruum tuum noſti.* * Initium hoc omnis boni, cognoſci à Deo. Nec enim Deus ſicut homines, qui quidem eos, quos agnoſcunt magis, amplius deſpiciunt, eorumque obliuiſcuntur.] O domine, *propter famulum tuum iuxta cor tuum*, id eſt, quia me iuxta cor tuum ſeu beneplacitum tuum eſſe inueniſti, mæ vtique benignitatis ac manſuetudinis æmulatorem, tam magnificis me muneribus cumulaſti & notaeſſe cũctis huiuſmodi magnalia prouidiſti. Domine nõ eſt ſimilis tui, & ex omnibus Diis quos audiuimus apud nationes impiè adorati. nullus

3. Nathan Dauidi Dei monitum aperit. Rex autem Deo gratias profundit.

Nihil homini glorioſius quàm inter Dei ſeruos annumerari.

Homo quo magis noſcit, amplius deſpicit. Deum non ita.

nullus verè est Deus præter te. Solus Israëliticus populus tui cultor vero Deo potitur, gens scilicet vnica in terra, ad quam Deus velut descendit, vt totiùs è seruitute spirituali ac temporaria liberaret, suum populum efficeret, & horribilibus omnipotentiæ documentis à facie eius quem ex Ægypto eduxisti, gentes idololatras disturbares, vt pacificè suo habitaculo fruerentur. Et elegisti Israëlem tibi in populum vsque in æternum: & tu, Domine, *factus es Deus eius*, protegendo, pascendo, pacificando, munerando, corripiendo. * Dei enim proprium est, protegere, pascere, munerare subditos præclara gerentes, delinquentes corripere.] Nunc igitur Domine, quæ promisisti circa famuli tui eiúsque familiæ, seu posterorum commoda in perpetuum confirmentur: & quemadmodum es pollicitus exequi dignare. * Si promisit Deus procul dubio absque precibus Dauidis implebit. Cur ergo Dauid preces profundit, vt promissa impleantur? Certè oratio promissa à Deo dona confirmat, imò fortasse ideò promisit; quia vidit enixis ab accepturo precibus postulanda.] Da simul, vt in hac a te electa familia permaneat *nomen tuum*, seu cultus ac religio vera, in eaque æternùm honoretur: vt vbique terrarum vti prouerbialiter dicitetur: Dominus exercituum Deus est Israëlis, & specialiter domus Dauidis: & Israël, ac Domus Dauid peculiari affectu semper permanet *coram te*, id est, nunquam à Dei cultu, ac obsequio recessit. Tu enim Deus *reuelasti auriculam serui tui*, id est, indicasti mihi ex ore Prophetæ Nathani, quòd velles mihi domum ædificare, seu familiam filiorum ac nepotum perpetuò stabilire) & idcircò tanti beneficij fiducia audio precari quæ labiis expressi. * Vnum enim à Deo expressum beneficium velut ius homini tribuit ad alia beneficia maiora exoranda, & consequenda.] Quia ergò priora beneficia ad maiora aditum patefaciunt; *inuenit seruus tuus fiduciam, vt oret coram te*, postulans augustioribus donari muneribus. Igitur ô Domine, tu es Deus, & locutus es seruo tuo *tanta beneficia*. Hebr. *Bonum hoc*, scilicet, quòd illi ædificares domum reuelasti. Erit vtique domus mea felix. *Et cœpisti benedicere domui serui tui. vt sit semper coram te*, id est, quia cœpisti benedicere, erit coram te semper, seu nunquam à tuo cultu (sic spero) recedet. * Nam cum Deus incipit speciali iustum affectu prosequi, opus assolet ducere ad perfectionem.] Te enim, Domine, benedicente, domus hæc *benedicta ad erit in perpetuum*. Hebraïcè. *Tu Domine benedixisti, & benedicta est in æternum.*

Dei officium, protegere, pascere, pacificare, munerare, ac corripere subditos.

Oratio promissa à Deo confirmat.

Vnum beneficium à Deo acceptum velut ius nobis tribuit, ad alia petenda, & consequenda.

Cum Deus iustum speciali prosequitur affectu, opus solet perficere.

CAPVT XVIII.

Dauidis de Philisthæis, Moabitis, Syris, Idumæis, Ammonitis, & Amalecitis recoluntur victoriæ. Catalogus officialium Dauidis recensetur.

1. FACTVM est autem post hæc, vt percuteret Dauid Philisthiim, & humiliaret eos, & tolleret Geth, & filias eius, de manu Philisthiim,
2. percussitque Moab, & fierent Moabitæ serui Dauid, offerentes ei munera.
3. Eo tempore percussit Dauid etiam Adarezer regem Soba regionis Hemath, quando perrexit vt dilataret imperium suum vsque ad flumen Euphraten.
4. Cepit ergo Dauid mille quadrigas eius, & septem millia equitum, ac viginti millia virorum peditum, subneruauítque omnes equos curruum, exceptis centum quadrigis, quas reseruauit sibi.
5. Superuenit autem & Syrus Damascenus, vt auxilium præberet Adarezer regi Soba: sed & huius percussit Dauid viginti duo millia virorum.
6. Et posuit milites in Damasco, vt Syra quoque seruiret sibi, & offerret munera. Adiuuitque eum Dominus in cunctis, ad quæ perrexerat.
7. Tulit quoque Dauid pharetras aureas, quas habuerant serui Adarezer, & attulit eas in Ierusalem.
8. Necnon de Thebath & Chun, vrbibus Adarezer, æris plurimum, de quo fecit Salomon mare æneum, & columnas, & vasa ænea.
9. Quod cum audisset Thou Rex Hemath, percussisse videlicet Dauid omnem exercitum Adarezer regis Soba,
10. misit Adora filium suum ad regem Dauid, vt postularet ab eo pacem, & congratularetur ei, quòd percussisset & expugnasset Adarezer: aduersarius quippe erat Thou Adarezer.
11. Sed & omnia vasa aurea, & argentea, & ænea, consecrauit Dauid rex Domino, cum argento, & auro, quod tulerat ex vniuersis gentibus, tam de Idumæa, & Moab, & filiis Ammon, quàm de Philisthiim & Amalec.
12. Abisai verò filius Saruiæ percussit Edom in Valle Salinarum, decem & octo millia:
13. & constituit in Edom præsidium, vt seruiret Idumæa Dauid: saluauítque Dominus Dauid in cunctis, ad quæ perrexerat.
14. Regnauit ergo Dauid super vniuersum Israël, & faciebat iudicium, atque iustitiam cun-

cto populo suo. 15. Porrò Ioab filius Satuiæ erat super exercitum, & Iosaphat filius Ahilud à commentariis, 16. Sadoc autem filius Achicob, & Abimelech filius Abiathar, sacerdotes: & Susa, scriba. 17. Banaias quoque filius Ioiadæ super legiones Cerethi & Phelethi: porrò filij Dauid, primi ad manum regis.

COMMENTARII.

Victoriæ Dauidis de Philisthæis, Moabitis, ac Rege Soba Aderezer.

Principes acquisiti victoriis Templa visitantes, & donariis ornantes, dum Duces ac milites cum hoste decertant.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.] Post hæc igitur, siue postquam Dominus dispositionem suam circa Templi extructionem Dauidi ex ore Nathanis reuelauit, mille Rex donatus est triumphis muneratore Domino pium Dauidis votum. * Principes enim, qui se circà Dei cultum Templique obsequium sese pios præstiterint, de hostibus acquirent trophæa. Ideò Reges Catholici dum Duces ac milites cum hostibus decertant, religiosis ad Templa expeditionibus, magnificis donariis Delubro sacratis efficaciùs apparant triumphos.] Percussit ergo Dauid Philisthæos, eosque humiliauit, tulit Geth Vrbem, quæ erat vna ex præcipuis quinque Vrbibus Philisthæorum, *& filias eius*, id est, circumiectas Villas Metropoli subiectas, de Philisthæorum potestate; támque valida manu Moabitas vulnerauit, vt ipsi fierent serui Dauidis *ei munera offerentes*, seu soluentes tributa. * Multi enim Principes tributo nomen muneris imponunt, & veraciter est tributum. Nam si munus vltroneum est, quomodo vti necessarium tributum exigitur. Si donarium est, quomodò non petitur, sed tollitur, exactorum factur nequitia, non Regum præscriptione? Eo tempore Dauid etiam percussit Aderezer Regem Soba regionis Emath, cum expeditionem bellicam gessit, vt Imperium suum vsque ad flumen Euphratem produceret. Porrò regio Emath est Antiochia. Ex Hebraïco textu innuitur Aderezer fugisse in Emath. * Quid fugæ cum Imperij dilatatione? Certè fuga signum est ignauiæ: & Reges qui curant Imperium dilatare, propriæ student ignauiæ, & imbecillitati; quia quemadmodum virtus maior, est vnita, quàm ipsa dispersa; dispersa quidem ex Imperij productione minor est quàm ipsa contracta.] Quando itaque perrexit Aderezer, vt dilataret Imperium suum, tunc à Dauide percussus est. Scio alios relatiuum *eius* non ad Aderezer, sed ad Dauidem referre hoc sensu: Aderezer percussum à Dauide proprio in Regno fuisse, quum Dauid profectus fuit vt propriam ditionem vsque ad Euphratem dilataret. Cepit ergo Dauid mille quadrigas Regis Aderezer, & septem millia equitum, vigintique millia militum peditum, & omnes equos curruum subneruauit, exceptis centum quadrigis, quas proprio vsui iussit adscribi. Sed cur equos subneruarit, & non potius sibi cunctos retinuerit? Credideri tim quia inter leges Regni scriptum est, *Non multiplicabit sibi equos.*) Sic Hebræus. An pij Regis esset facinus detrahere à pauperum subsidio, quod addiceret fastui?] * Non reseruet ad fastum, sed ad bellum. At non indiget tanto quadrigarum apparatu Dux ille, qui sub Dei præsidio decertat.] * Nec prudens Rex fidit vel curribus, qui aduersus se aliquandò certarát. Quàm imprudens, qui existimat posse à se dimicare militem, qui aliquandò aduersum se dimicauit ab hoste.] Superuenit autem & Syrus Damascenus [alij *Damascenus*,) lege Damascenus; quia eius ditio Damascus.) vt Aderezeri Regi Soba præberet auxilium. At Dauid Damasceni huius Syri viginti duo millia militũ interemit. Et statuit præsidium in Damasco, quem cepit, vt & Syria sibi seruiret & *munera* offerret annis singulis, seu tributa persolueret. In cunctis, ad quæ sese expedierat Dauid, cœlesti fuit auxilio donatus. Tulit quoque Dauid pharetras aureas seruorum Aderezer spolia, & in Ierosolymam attulit. Pro clausula illa, *Et posuit milites in Damasco.* alij legunt ex Hebræo, *Posuit præfectos.* id est, in formam Prouinciæ redegit eam Regionem, amoto Rege. At pro, *Adiuuit eum Dominus* Hebræus habet *seruauit*, seu incolumen præstitit. Denique pro *Pharetras aureas* xxx. transtulere, *torques.* Hebraicè est, *peltas*, seu *clypeos.* Quis non videt militum Aderezeri stultam vanitatatem?] * Si *torques* sunt, ad quid profanus in bello ornatos? si *clypei* sunt, stultissimè ex molli auri materia fit clypeus, qui deberet ex ære validissimo perfici. O quam stulti illi qui (vt vulgariter explicem) *Hacen gala de los peligros.*] Simul de Thebath & Chun Vrbibus Regis Aderezer opulentis detulit Dauid æris ingentem vim, è qua mare æneum, columnas, æneaque sacra vasa perfecit. * Piè admodum à sancto Rege Dei obsequio litantur, quæ seruierant vanitati & nequitiæ. Sic Magdalena ad Iesum inungendum attulit alabastrum vnguenti, vt Deo curaret placere, quo sæculo placere curauerat.]

Principes assolent tributo nomen muneris, seu donarij imponere.

Dare operam Regem Imperij dilatationi idem est, quod fugere, & se imbecillem ostendere.

Subtrahatur Rex qui à subsidio egenorum inopum detrahit, quo fastui non necessario addicat.

Non indiget belli apparatu ille, à quo Deus dimicat.

Non fidas militi, qui aliquando aduersum te ab hoste pugnauit.

Luxuries habitus in bello taxatur.

Piè, quæ vanitati seruierant, & nequitiæ, Dei litantur obsequio.

Vers. 9.10.11.12.13.] Thou Regis Hemath 2.
ad aures peruenit, omnem Aderezeri Regis Soba exercitum à Dauide fuisse percussum, & filiũ suum Adorã ad Regẽ Dauidẽ immisit, vt pacem ab eo efflagitaret, & ei cõgratularetur de victoria, Thou enim erat Aderezeri Regis aduersarius; Vtq; fœdus cũ Dauide iniret. Loco vocis illius, Vt *congratularetur ei*, est in Hebr. Vt *benediceret ei* quod grauis Interpres refert ad munera allata opportunam scilicet congratulationem.* Principibus enim optima congratulatio est munerum apportatio.] Loco vero illius particulæ *Aduersarius quippe Thou erat Aderezer* in Hebræo legi, *Quoniam vir bellorum Thou erat Aderezer*; id est, bella cum eo gerebat. * Et quidem vt *Vir pacis* vocatur amicus Psal. 40. 10. *Homo pacis meæ*: sic vir belli rectè pro hoste accipitur. Multi hostes sunt, quia viri belli, id est, quia eorum ingenium ad excitanda certamina addicitur.] * Hi quidem omnes habebunt sibi hostes. Adsunt & in communitatibus *viri belli*, qui nunquam non quæstiones suscitant. Hi quidem tot sibi hostes acquirunt, quot socias comitantur.] Porrò Dauid non solùm ex ære adlato ex Vrbibus Aderezeri Deo sacrauit, sed & cuncta vasa aurea, argentea, & ænea Rex Domino litauit cum auro & argento, quod ex omnibus subiugatis gentibus, scilicet Idumæis, Moabitis Ammonitis, Philisthæis, & Amalecitis iam attulerat * Rex qui vnius victoriæ spolia Deo sacrat, Deum proculdubio reddit ad aliam ei victoriam tribuendam debitorem. sic Dauid, quia sacrauerat Deo aurum & argentum ex Idumæa de-

Rex Hemath Dauidi submittitur. Vasa Deo sacrantur Idumea Dauidi seruit.

Principibus optima congratulatio est munerum apportatio.

Taxantur illi, qui solum ex pugnaci ingenio, non ex militia bella excitant.

Excitatores quæstionũ in communitate cunctos socios sibi hostes reddunt.

Rex aut Dux, qui vnius victoriæ spolia Deo litat, eũ reddit ad aliam ei tribuendam victoriam debitorem.

nicta, à Deo accepit Moab vincere: & quia Templo litauit spolia Moab, accepit superare Ammon, &c.] Porrò Abisai filius Saruiæ sororis Dauid apud Vallem Salinarum decem & octo millia Idumæorum interemit, & constituit in Edom præsidium, vt Idumæa Dauidi tributi annui solutione seruiret. *Saluauitque Dominus Dauid in cunctis ad quæ perrexerat*, id est, ex meritis Dauidis Abisai, & alij Dauidis Duces hostes comminuerunt. * Debentur enim tribui pietati Regis victoriæ, quæ Regij Duces, vel longè dissitis comparant in regionibus.] Loco verbi illius. *Sed & omnia vasa aurea, & argentea consecrauit Dauid Rex Domino*, est in Hebræo, *sed & in manu eius*. id est Dauidis, *omnia vasa aurea & argentea.* Vt idem sit esse in manu Regis piissimi vasa aurea & argentea, ac ea Domino consecrasse. * Hoc Principis sit ingenium, tanta munificentia vti, vt habere in manu idem sit ac expendere; dedecet enim augustum sanguinem auara tenacitas.] * O Regem cœlestem Dauidis filium, cuius *manus tornatiles aureæ plenæ iacinthis*; Plenæ sunt? Ergo tornatiles, vt subditis totam profundant plenitudinem.]

Pietati Regis tribuenda victoria, quæ Regij Duces vbique comparant.

Dedecet Principes auara tenacitas.

Christi cœlestis Regis manus plenas habet manus ad tribuendum.

3. *Vers.* 14.15.16.17.] Imperauit igitur Dauid super vniuersum Israël cunctis hostibus subiugatis. * Quodammodo enim non regnat Princeps, dum bellis subditi affliguntur.] & cuncto populo *faciebat iudicium, atque iustitiam*, siue ius gerebat. Aliqui ex Hebræo vertit, *Faciebat benignitatem, & misericordiam.* * Quid cum misericordia iustitiæ? Porrò sic debet probus Rex iustitiam exercere vt subditi agnoscãt iudicium esse misericordiæ.] Verùm Ioabus Seruiæ sororis Dauidis filius Princeps erat exercitus. Iosaphat filius Ahilud *à commentariis*, id est, dierum scribebat historiã. Sadoc verò filius Achitob, & Abimelec filius Abiathar summi erant Sacerdotes. Aliquandiù enim duo fuére Pontifices, aut Principes Sacerdotum. Susa scribæ munere fungebatur. Banaias quoque Ioiadæ filius prætorianis Cerethi ac Phelethi legionibus præsidebat. Profectò filij Dauidis *primi ad manum Regis* erant, id est, præsto erant, vt inter primos, vbi opus erat, ministrarent. * Quàm apte Regum filij educantur, cum primi ad Regni ministeria nempe ad bella mittuntur, vt cunctis subditis obedientiæ sint in exemplum.] *Primi ad manum Regis.* * Agnatum est enim augustiori nobilitati, maiori obedientiæ submissione fulgere.]

Domus Dauidis varia Officia.

Quodammodo non imperat Rex, dum bellis affligitur Regnum.

Iustitiam sic gerat Rex, vt subditi agnoscant, iudicium esse misericordia.

Filij Regis primi sint ad Regni ministeria, nempe ad bellũ, &c.

Agnata augustiori nobilitati obedientia pronior.

CAPVT XIX.

Ob iniuriam ac contumeliam, qua Hanon Ammonitarum Rex Dauidis legatos affecerat, bello inuaditur, & vnà cum Syriis auxiliatoribus superatur.

1. CCIDIT autem vt moreretur Naas rex filiorum Ammon, & regnaret filius eius pro eo. 2. Dixitque Dauid: Faciam misericordiam cum Hanon filio Naas: præstitit enim mihi pater eius gratiam. Misitque Dauid nuntios ad consolandum eum super morte patris sui. Qui cùm peruenissent in terram filiorum Ammon, vt consolarentur Hanon, 3. dixerunt principes filiorum Ammon ad Hanon: Tu forsitan putas, quòd Dauid honoris causa in patrem tuum miserit, qui consolentur te: nec animaduertis, quòd vt explorent, & inuestigent, & scrutentur terram tuam, venerint ad te serui eius. 4. Igitur Hanon pueros Dauid decaluauit, & rasit, & præcidit tunicas eorum à natibus vsque ad pedes, & dimisit eos. 5. Qui cùm abiissent, & hoc mandassent, Dauid misit in occursum eorum (grandem enim contumeliam sustinuerant) & præcepit vt manerent in Iericho, donec cresceret barba eorum, & tunc reuerterentur. 6. Videntes autem filij Ammon, quòd iniuriam fecissent Dauid, tam Hanon, quàm reliquus populus, miserunt mille talenta argenti, vt conducerent sibi de Mesopotamia, & de Syria Maacha, & de Soba, currus & equites. 7. Conduxeruntque triginta duo millia curruum, & regem Maacha cum populo eius. Qui cùm venissent, castra metati sunt è regione Medaba. Filij quoque Ammon congregati de vrbibus suis, venerunt ad bellum. 8. Quod cùm audisset Dauid, misit Ioab, & omnem exercitum virorum fortium: egressique filij Ammon, direxerunt aciem iuxta portam ciuitatis: reges autem, qui ad auxilium eius venerant, separatim in agro steterunt. 10. Igitur Ioab, intelligens bellum ex aduerso & post tergum contra se fieri, elegit viros fortissimos de vniuerso Israël, & perrexit contra Syrum. 11. Reliquam autem partem populi dedit sub manu Abisai fratris sui, & perrexerunt contra filios Ammon. 12. Dixitque: Si vicerit me Syrus, auxilio eris mihi: si autem superauerint te filij Ammon, ero tibi in præsidium. 13. Confortare: & agamus viriliter pro populo nostro, & pro vrbibus Dei nostri: Dominus autem, quod in conspectu suo bonum est, faciet. 14. Perrexit ergo Ioab, & populus

lus qui cum eo erat, contra Syrum ad prætium: & fugauit eos. 15. Porrò filij Am-
mon videntes quòd fugisset Syrus, ipsi quoque fugerunt Ebisai fratrem eius, & in-
gressi sunt ciuitatem: reuersúsque est etiam Ioab in Ierusalem. 16. Videns autem
Syrus quòd cecidisset coram Israël, misit nuntios, & adduxit Syrum, qui erat trans
fluuium: Sophach autem princeps militiæ Adarezer, erat dux eorum. 17. Quod
cùm nuntiatum esset Dauid, congregauit vniuersum Israël, & transiuit Iordanem,
irruítque in eos, & direxit ex aduerso aciem, illis contrà pugnantibus. 18. Fugit
autem Syrus Israël: & interfecit Dauid de Syris septem millia curruum, & quadra-
ginta millia peditum, & Sophach exercitus principem. 19. Videntes autem serui
Adarezer se ab Israel esse superatos, transfugerunt ad Dauid, & seruierunt ei: no-
luítque vltrà Syria auxilium præbere filiis Ammon.

COMMENTARII.

1. VERS 1.2.3.4.] Naas Ammonitarum Rex diē suum obiit, & filius Hanon, patris loco regnauit. *Dixitque* Dauid, siuè secum ipse decreuit: Me vrbanum humanúmque geram cum Hanon filio Regis Naas, pater enim eius *præstitit mihi gratiam*. me scilicet sibi beneficiis obstrinxit. Quandonam precor Crediderim, Dauidem, cùm Saulem fugeret, ad Ammonitas etiam abiisse; quippe finitimos; exceptúmque benigniter à Rege illo fuisse. * Porrò beneficia accepta tribulationis tempore altiùs in animo retinentur.] Immisit ergò Dauid nuncios vt Hanonem *super morte patris sui* consolarentur, siue vt consolatoria verba proferrent, vt simularent noui Regis se profiteri luctum. * Proh cordis humani fictiones! Quam rarò filius hæres de patris obitu verè sauciatur!] Cum autem Dauidis nuncij ad Ammonitarum Regiam Vrbem peruenissent, Principes aulici Regi Hanoni dixére: An existimas, Regem Dauidem causa honoris in patrem tuum nuncios te consolatum immisisse? Rex nouus non aduertis Dauidis seruos obsequij simulatione aduentasse, vt exploratorum ditionis tuæ munere fungerentur. Facilè credulus Hanon Dauidis nuncios decaluauit, rasítque barbam, ac tunicas eorum à naribus vsque ad pedes præscidit, eósque tanto affectos dedecore ad Dauidem emisit. Nobilitatis signum cæsaries, ignominia ea abrasa apud omnes gentes continetur. 2. *Reg.* 10. 4. dicitur rasisse *dimidium barbæ*, hîc additur eos decaluasse. In Hebræo Chaldæo, & Græco non habetur, sed solùm *Rasit* dimidiam scilicet capitis ac barbæ partem. Neque ibi dicitur, præcidisse vestes à *naribus vsque ad pedes*: sed præcidisse *vestes medias vsque ad nates*, nempe à pedibus vsque ad cingulum, ita vt nates detegerentur; hoc enim maiori probro erant, ac dedecori. * Vt hinc contemplari liceat Iesu torturam ineffabilem, cum passus est in tot hostium denudari conspectu.]

Beneficia accepta tribulationis tempore altius in animo retinentur.

Raro filius hæres verè de patris obitu sauciatur.

Horribilis tortura, Iesu denudatio.

2. *Vers.* 6.7.8.9.10.11.12.13.] Abierunt dehonestati Dauidis legati, & eum de turpi Regis Ammonitarum facinore aliorum ore fecére certiorem, nec enim ipsi ausi sunt tanto affecti rasionis opprobrio in Dauidis apparere conspectu. Certè non ipsos, sed alios Dauidi, quæ acciderant, indicasse, probat Hebraica lectio. Nam loco particulæ illius, *Qui cum abijssent, & hoc mandassent Dauidi*, scribit Hebræus, Et abierunt, & nunciauerunt Dauidi super *viris*, id est, alij itineris comites, aut famuli Dauidi renunciarunt, quæ illis viris immissis acciderat. Misit ergo Rex in occursum eorum, ne cogerentur ipsi Vrbem Regiam inire (grandem enim sustinuerant iniuriam) & præcepit, vt apud Iericho manerent, donec capilli, ac barba crescerent, & post comæ, ac barbæ restaurationem sine turpitudine in Vrbem remearent. Animaduertentes verò Ammonitæ Regem Dauidem ab eis iniuria fuisse affectum in seruis.) * Nec enim probus aut verus est Rex, qui seruorum iniurias, esse ducit alienas]) tam Hanon quam reliquus populus mille argenti talenta coegerunt, vt mercede illa è Mesopothamia, id est è Regibus Regionum Syriæ Maacha & Soba currus & equites suum in auxilium afferrent. * Priusquam Dauid vindex exsurgeret, Ammonitæ se præparant ad certamen mala conscientia puncti. Prauam enim conscientiam metus sequitur, fiducia bonam comitatur.] Triginta duo millia curruum, & Regem ipsum Maacha cum populo conduxére. Ingens curruum numerus, multo minor 2. *Reg.* 10. 6. memoratur. Quid causæ? Ibi electi, hic omnes. Ibi peditatus prætermissus, hîc additus. * Porrò ad bellum multus numerus militum properat, sed soli electi verum numerum efficiunt.] Hic sacer scriptor cunctos annumerat milites, ibi autem solos memorauit electos, innuens, alios verè milites non extitisse.] Cum ergo venissent Syri è regione Medaba fuére castra metari. Ammonitæ quoque de Vrbibus suis confluentes, ad bellum processerunt. Audiuit Dauid bellicam Ammonitarum ac Syrorum expeditionem, immisítque Israëliticum fortiorum quidem militum exercitum, cuius Princeps erat Ioabus: egressi Ammonitæ aciem iuxtà Vrbis portam direxére: Reges autem Maacha & Soba, qui ad auxilium Hanon Regis Ammonitarum aduenerant, separatim constiterunt in agro. Igitur Ioabus cognoscens, ex *aduerso & post tergum*, id est, à fronte & à dorso bellum (sibi præparari, viros fortissimos de vniuerso delegit exercitu, & aduersum Syras perrexit acies; reliquam vero partem exercitus sub imperio Abisai fratris sui reliquit, qui eam contrà Ammonitarum direxit exercitum. Pro particula *Elegit viros fortissimos*: Hebraicè est, *Elegit ex omnibus electum in Israel*. Cur *electum* in singulari posuit? * Certè idem est ac *Electum quemque*. siue electos, sed eos numero singulari expressit, vt innuat, vel vnicum militem electum quodammodo sufficere ad ingentes hostium copias superandas.] Porrò priusquam Ioabus cum electis ab Abisai, reliquaque exer-

Rex Ammonitarum auxilium à Syris cõtra Dauidem petit, Ioabus & Abisai aduersus eum expediuntur.

Non est verus Rex qui seruorum iniurias ducit esse alienas.

Prauam conscientiam metus sequitur, bonam fiducia.

Soli electi milites numerandi in exercitu.

Vel vnus miles electus quodãmodo sufficit, ad ingentes hostium copias superandas.

citus portione diuideretur, dixit Ioabus Abisai fratre suo, si vicerit me Syrus, mihi auxilium impendes: si autem Ammonitæ te superauerint, ero tibi in præsidium. Confortare, & populi nostri causam viriliter geramus, Deique nostri pro Vrbibus fortiter decertemus. Dominus autem id faciet, quod suo conspectui placuerit. * Hæc sit militum Dei stabilis sententia, pro viribus Dei causam, Reipublicæ, seu communitatis commodo tueri: Dei tamen subesse voluntati circa expressi laboris effectum.]

In omnibus diuinæ voluntati cõformes oportet nos fieri.

3. *Vers.* 14.15.16.17.18.19.] Ioab ergò & lecti milites, qui cum eo aderant, contra Syrum ad certamina pertexerunt, eosque coëgerunt in fugã. Videntes autem Ammonitæ, aufugisse Syros, ipsi quoque impetum Abisai fratris Ioabi timentes impetum aufugerunt; Ciuitatémque Medaba, ad quám pugnatum est, & vbi Ammonitarum aderant castra, se se recepére: & Ioabos in Ierosolymam victor fuit reuersus. Videns verò Syrus qui cis fluuium Euphratem erat, se ad Israëlis aspectum cecidisse infirmitate ac formidine pressum, nuncios immisit, & adduxit auxiliatores Syros qui trans fluuium commorabantur; huius autem de nouo aduentantis & illius iam in campo morantis exercitus Dux erat Sophach Princeps militiæ Aderezer. Nunciatum est Dauidi, hostes vires collegisse, & auxisse vndè vniuersum Israëlis congregauit exercitum, ac transmittens Iordanem, in eos validissimè irruit, dirigens scilicet ex aduerso aciem, illísque contra repugnantibus. Cæterùm Syrus fractus fugam arripuit, post interemptos à Dauide septem millia currus, quadraginta millia pedites, ac Sophach exercitus Principem. Pro particula illa, *Irruitque in eos* Dauid, *& direxit aciem ex aduerso*, Hebraicè est, *Venit ad eos, & instruxit aciem ad eos, & instruxit Dauid aciem belli contra Syrum.* Hanc repetitionem Hieronymus abstulit. * Cur autem replicatur illud verbum *Instruxit aciem, & instruxit aciem*, siue *direxit?* Quia tota certaminis felicitas in eo sita est, quòd acies opportunè dirigatur, ideo Dux fortissimus ac prudentissimus Dauid speciale admodum impendit studium circa aciei directionem.] Porrò cum *serui* siue subditi Aderezer conspicerent, se ab Israële fuisse non semel superatos, *transfugerunt ad David* seu pacem cum Dauide gesserunt, & seruiére ei tributi annui solutione. Noluitque vlteriùs Syria Ammonitis auxilium expedire. * Nam si cordatus quisque alieno fit sapiens periculo, propria debet sapientior reddi ex ærumna.] * Si ex certamine, quod cum luxuria (verbi gratia) inisti, victum te compereris aliquando, non fœdus cum hoste ineas, haud pacem geras, aut seruias tyrannæ; sed cura minimè vlteriùs cum tanto hoste confligere, *fuge fornicationem*; fuga enim hæc non ignauiæ signum, sed fortitudinis est documentum.]

Dauidis de Ammonitis, ac Syris victoria.

Tota belli felicitas in eo sita est, quod opportunè acies dirigantur.

Alieno periculo sis sapiens, proprio autem sapientior.

Luxuriam acriem fuge, cũ ea confligere non audeas.

CAPVT XX.

Supplicia, quibus affecti Ammonitæ fuére, describuntur. Contrà Philisthæos horribiles Gigantes terna prælia enarrantur.

1. FACTVM est autem post anni circulum, eo tempore, quo solent reges ad bella procedere, congregauit: Ioab exercitum, & robur militiæ, & vastauit terram filiorum Ammon; perrexitque, & obsedit Rabba: porrò Dauid manebat in Ierusalem, quando Ioab percussit Rabba, & destruxit eam.
2. Tulit autem Dauid coronam Melchon de capite eius, & inuenit in ea auri pondo talentum, & pretiosissimas gemmas, fecitque sibi inde diadema: manubias quoque vrbis plurimas tulit. 3. Populum
autem, qui erat in ea, eduxit: & fecit super eos tribulas, & trahas, & ferrata carpenta
transire, ita vt dissecarentur; & contererentur: sic fecit Dauid cunctis vrbibus filiorũ
Ammon: & reuersus est cum omni populo suo in Ierusalem. 4. Post hæc initum est
bellum in Gazer aduersùm Philisthæos: in quo percussit Sobochai Husathites, Saphai de genere Raphaim, & humiliauit eos. 5. Aliud quoque bellum gestum est ad-
uersus Philisthæos, in quo percussit Adeodatus filius Saltus Bethlehemites fratrem
Goliath Gethæi, cuius hastæ lignum erat quasi liciatorium texentium. 6. Sed &
aliud bellum accidit in Geth, in quo fuit homo longissimus, senos habens digitos,
id est, simul viginti quatuor: qui & ipse de Rapha fuerat stirpe generatus. 7. Hic
blasphemauit Israël: & percussit eum Ionathan filius Samaa fratris Dauid. Hi sunt
filij Rapha in Geth, qui ceciderunt in manu Dauid & seruorum eius.

COMMENTARII.

1.

Ammonitæ supplicus affecti.

ERS. 1.2.3.] Accidit verò post anni circulum, seu vertente anno, aut apetiente se vere mense scilicet Nisan, quo quidem tempore Reges assolent ad bella expediri, tunc enim equis pabulum, militibus cœlum benignum ad capessenda arma vbertim exponitur: congregauit Ioabus exercitum robúrque militiæ coëgit, profectusque Ammonitarum terram vastauit, ac Rabba obsedit. Porrò Dauid Ierosolymis commorabatur, quandò Ioabus *Rabba percussit, & destruxit eam*, id est, quando incepit percutere, & destruere: Dauid enim id perfecit, à Ioabo auocatus. Cur autem Dauidis facinus absolutè Ioabo tribuitur.* Verum quia opus egregium incipere & viriliter aggredi, quasi perficere, imò totum est gerere. *Dimidium facti* (dixit belle aliquis) *qui bene cœpit, habet*; dixerim ego eum, qui bene cœpit, totum factum habere.] * Pondera particulam, *Quo solent Reges ad bella procedere* Reges ipsi *solebant* gerere expeditiones bellicas, iam insolitum ipsos Reges ad certamina expediri magno quidem Regnorum incommodò.] * Porrò mense Nisan, id est, initio veris ad bella procedebant Reges illi, & cœli benignitate fauente, tempus suppetebat ad victoriam. Iam verè exacto ad certamina procedunt, vnde vix possint victoriam alicubi perficere nisi Dux aliquis, Iosué instar, ob sanctitudinem possit solis retardare gressus, diésque efficere longiores.] Profectò Dauid de capite Melchom coronam abstulit, in eaque auri pondo talentum inuenit, gemmasque pretiosissimas, & in Regium sibi diadema aptauit. Certè quia nomen *Melchom* idoli est, aliqui existimant, non fuisse hoc diadema Regis Ammonitarum, sed eorum idoli. At quonammodo ausus fuisset Dauid ex auro idoli sibimet diadema conficere, cum Deut. 6. cautum, *Sculptilia eorum igne combures, non concupisces argentum & aurum, de quibus facta sunt, neque accipies quidquam ex eis.* Vox Hebraica mea difficultate expediet. Est enim *Malcham*, siue *Quod Regis eorum* erat insigne. An te terret talenti pondus, quod erat centum vigintiquinque librarum, quale nemo facilè capiti suo imponi patietur? * Certè pondus auri non aggrauat, magna vis auri assolet hominibus sarcina leuis existere.] Literæ autem seruiens, assero non debere tam ponderosam coronam illam immediatè capiti infigi, sed supra caput in throno aut conopœo Regio: quam inde sublatam iussit Dauid suo deinceps throno, & conopœo alligari, vt vertici sedentis perpetuò immineret. *Manubias* quoque Vrbis plurimas tulit, hoc est (vt in Hebræo legi) *prædas* ingentes; nam *manubiæ* pecunia est ex præda vendita redacta, & prædam promiscuè ea vox sæpe significat. Populum autem qui ea morabatur in Vrbe fecit educi, cunctósque habitatores, super eos tribulis, trahis, ac ferratis carpentis transeuntibus, dissecari, ac conteri. Tribula & traha illud est instrumentum, quo segetes in areo teruntur; Quin & plaustris, & rotis ferratis teri fruges colligo ex Isaiæ 14.15. *Posui te quasi plaustrum triturans nouum, habens rostra ferrantia.* Eo igitur modo egit Dauid in Ammonitas humistratas rotas, & plaustra serrantia, & tribulas ferreis cuspidibus horrentes, quo modo agricola tribulas immittit in segetes, quas in ea triturat. 2. *Reg.* 12. 31. dicitur, *serrauit, diuisitque cultris, & traduxit in typo laterum.* Græcè *Per fornacem*, nempe vt solent lateres. Ac si diceret, Ammonitæ in clibanum ignitum seu fornacem fuere coniecti, sicut in illum lateres coniiciuntur, prorsus ad illorum typum & exemplar: nam & talia ibi patiebantur, qualia lateres igne coquendi: neque magis ex eorum dolore ac cruciatu dolebat Dauid, quàm doleret figulus, qui formatos è luto lateres coquendos ignitum mittit in fornacem. *Sic fecit Dauid* non vni Ciuitati *Rabba*, sed *cunctis Vrbibus filiorum Ammon.* Crudelia supplicia, & forsan ad id tempus sine exemplo, nisi quod aliquid ferè simile in Gedeone præcesserit, qui *tulit seniores Ciuitatis, & spina deserti ac tribulos, & cum eis contriuit, atque comminuit viros Socoth.* Posterioribus autem sæculis talia frequentiùs legimus vsurpata. Nam *Prou.* 20.26. mentio huius fit tanquam vsitati supplicij. Manasse serra Isaiam dissecuit. Hazaël Rex Syriæ mulieres prægnantes 4. *Reg.* 8. Et Ammonitæ eademque à Dauide passi sunt; posteà in Israëlitas Galaad exercuerunt, Amos. 1. 13. Forsan id nunquam facturi, nisi à Dauide didicissent. * O quam pernitiosi Reipublicæ existunt cuiusuis supplicij crudelis inuentores, nam qui student priores æmulari addunt adhuc crudelitati inuentæ nouam plerumque feritatem. Vnde a Geone spinis ac tribulis agri seniores vulnerante Dauid didicit hostes serris horribiliter dissecare. A Dauide autem Ammonitæ Galaaditas docti sunt extorquere.] Num deliquit Dauid? Abnegat Abulensis, eo quod Ammonitæ grauem contra ius gentium iniuriam Hebræis legatis intulissent: At hoc delictum ad solum Regem & aulicos consiliarios spectabat: non item ad omnes reliquas Ammonitarum Vrbes, quas Dauid eodem supplicij genere comminuit. * Nisi dixeris Regem, Adami in morem, quodammodo aut probe aut improbe subditorum ex nomine operari: vnde velut delinquentes in capite, cum capite sunt iustè plectendi.] Probabilius reor peccasse Dauidem, & quidem grauissimè. Quod minùs miraberis, si consideres, hæc tam crudelia Dauidem eo tempore perpetrasse, quo adhuc adulterij Bethsabee hærebat in luto. * Et quandu crudelitatis parens luxuria non extitit?] * Addo, ex homicidio Vriæ crudeli ad aliud crudelius facinus fuisse prulapsum; vna enim actio crudelis crudeliorem facilè impellit in aliam.] * Quid mirum, si de adulterio & homicidio adhuc Dauid non pœnituerat? Solent siquidem tales ex vno in aliud scelus ruere, & magis magisque sordescere in dies?] igitur post iam dira facinora Dauid cum omni exercitu suo in Ierosolymam est reuersus.

Qui viriliter incipit gerere opus quasi totum factum habet.

Reges iam non solent ad bella procedere, magno regnorum incommodo.

Quòdam in tempestatiuè assolent iam Reges ad certamina procedere, scilicet verè exacto.

Crudelis supplicij inuentores taxantur.

Princeps quodammodo, Adami instar, subditorum operatur ex nomine.

Luxuria parens est crudelitatis.

Ex actione vna crudeli homo crudeliorem fertur in aliam.

Qui post crimen citò non pœnitent, solent ex vno in aliud scelus facilè ruere.

2.

Terna aduersus Philisthæos, Gigantésque Dauidis prælia.

Vers. 4.5.6.7.] Post horribilia Ammonitis illata supplicia, aduersum Philisthæos apud Gazer bellum est initum: in quo Dauid ille fortis, Sobochai Husathites Saphai de Gigantum prosapia interemit: & Dauid Philisthæos humiliauit. Aliud quoque bellum initum fuit contra Philisthæos, in quo Adeodatus siue Elcana, qui inter fortissimos Dauidis annumeratur, filius quidem *Saltus Libani*, id est, filius *Iahare*,

bare, (quæ vox *ſaltum* ſignificar) Bethlehemites domo occidit frattem Goliath Gethæi, cuius haſtæ lignum erat quaſi iugum, circà quod textores telam circumuoluunt. (Quod intelligo quoad haſtilis craſſitiem) Hunc frattem exiſtimo Goliath illius, qui fuit à Dauide percuſſus. Cæterùm aliud certamen accidit apud Geth contra Philiſthæos, quorum in exercitu dimicabit homo longiſſimus ſenos habens digitos, id eſt, ſimul viginti quatuor de ſtirpe ſcilicet Gigantea. Hic auſus eſt in Iſraëlitas probra congerere, & Ionathan filius Samaa fratris Dauid illum de medio ſuſtulit. Hi ſunt filij *Rapha* ſeu Gigantes horribiles, qui apud Geth *in manu* Dauidis, ac militum eius ceciderc. * Si horum trium Gigantum primus fuit à Sobochai occiſus, ſecundus ab Elcana, tertius autem à Ionathan, cur ſacer Scriptor addit, hoſce *in manu Dauid, & ſeruorum eius* cecidiſſe? Quia quælibet militum victoria Ducis notat fortitudinem, cuius præſentia ac prudens belli diſpoſitio roborat pugnatores.] Scio tamen D. Hieronymum in trad. Hebr. *ad 2. Reg. 21. 19.* aſſeruiſſe Adeodatum illum Bethlehemitem eſſe Dauidem: alioquin quo pacto in manu Dauid Gigantes cecidiſſent. * At tamen expedita reſponſio, ſi dicamus id facere Regem, quod per milites gerit.

Qualibet militum victoria Duci etiam tribuenda.

Id Rex facit, quod per milites gerit.

CAPVT XXI.

Deum Dauid offendit populum annumerando: pro delicti huius expiatione è tribus propoſitis ſupplicijs deligit peſtem, qua plurima millia depereunt, donec Deus precibus ac ſacrificio placatur.

1. ONSVRREXIT autem ſatan contra Iſraël: & concitauit
Dauid, vt numeraret Iſraël. 2. Dixítque Dauid ad Ioab,
& ad principes populi: Ite, & numerate Iſraël à Berſabee
vſque Dan: & afferte mihi numerum vt ſciam. 3. Reſpon-
dítque Ioab: Augeat Dominus populum ſuum centuplum,
quàm ſunt: nonne domine mi rex, omnes ſerui tui ſunt? qua-
re hoc quærit dominus meus, quod in peccatum reputetur
Iſraëli. 4. Sed ſermo regis magis præualuit: egreſſúſque eſt Ioab, & circuiuit
vniuerſum Iſrael: & reuerſus eſt Ieruſalem. 5. dedítque Dauidi numerum eorum,
quos circuierat: & inuentus eſt omnis numerus Iſraël, mille millia & centum mil-
lia virorum educentium gladium: de Iuda autem quadringenta millia bellatorum.
6. Nam Leui, & Benjamin non numerauit: eò quòd Ioab inuitus exequeretur
regis imperium. 7. Diſplicuit autem Deo quod iuſſum erat: & percuſſit Iſraël.
8. Dixítque Dauid ad Deum: Peccaui nimis vt hoc facerem: obſecro aufer iniqui-
tatem ſerui tui, quia inſipienter egi. 9. Et locutus eſt Dominus ad Gad viden-
tem Dauid, dicens: 10. Vade, & loquere ad Dauid, & dic ei: dicit Dominus:
Trium tibi optionem do; vnum, quod volueris, elige, & faciam tibi. 11. Cúmque
veniſſet Gad ad Dauid, dixit ei: Hæc dicit Dominus: Elige quod volueris: 12. aut
tribus annis famem: aut tribus menſibus te fugere hoſtes tuos, & gladium eorum
non poſſe euadere: aut tribus diebus gladium Domini, & peſtilentiam verſari in
terra, & angelũ Domini interficere in vniuerſis finibus Iſraël: nunc igitur vide quid
reſpondeam ei, qui miſit me. 13. Et dixit Dauid ad Gad: Ex omni parte me angu-
ſtiæ premunt: ſed melius mihi eſt, vt incidam in manus Domini, quia multæ ſunt
miſerationes eius, quàm in manus hominum. 14. Miſit ergo Dominus peſtilen-
tiam in Iſraël: & ceciderunt de Iſraël ſeptuaginta millia virorum. 15. Miſit quo-
que angelum in Ieruſalem, vt percuteret eam: cúmque percuteretur, vidit Domi-
nus, & miſertus eſt ſuper magnitudine mali, & imperauit angelo, qui percutiebat:
Sufficit, iam ceſſet manus tua. Porrò angelus Domini ſtabat iuxta aream Ornam Ie-
buſæi: Leuánſque Dauid oculos ſuos, vidit angelum Domini ſtantem inter cælum
& terram, & euaginatum gladium in manu eius, & verſum contra Ieruſalem: &
ceciderunt, tam ipſe quàm maiores natu veſtiti cilicijs, proni in terram. 17. Di-
xitque Dauid ad Deum: Nónne ego ſum, qui iuſſi vt numeraretur populus? Ego,
qui peccaui: ego, qui malum feci: iſte grex quid commeruit? Domine Deus meus,
vertatur obſecro manus tua in me, & in domum patris mei: populus autem tuus
non percutiatur. 18. Angelus autem Domini præcepit Gad, vt diceret Dauidi vt
aſcenderet, extruerétque altare Domino Deo in area Ornam Iebuſæi. 19. Aſcen-

dit

dit ergo Dauid iuxta sermonem Gad, quem locutus ei fuerat ex nomine Domini.
20. Porrò Ornan cùm suspexisset, & vidisset angelnm, quatuórque filij eius cum
eo, abscondetunt se: nam eo tempore terebat in area triticum. 21. Igitur cùm ve-
niret Dauid ad Ornan, conspexit eum Ornan, & processit ei obuiam de area, & ado-
rauit eum pronus in terram. 22. Dixítque ei Dauid: Da mihi locum areæ tuæ,
vt ædificem in ea altare Domino: ita vt quantum valet argenti accipias, & cesset
plaga à populo. 23. Dixit autem Ornan ad Dauid: Tolle, & faciat dominus meus
rex quodcunque ei placet: sed & boues do in holocaustum, & tribulas in ligna, &
triticum in sacrificium: Omnia libens præbebo. 24. Dixítque ei rex Dauid: Ne-
quaquam ita fiet, sed argentum dabo quantum valet: neque enim tibi auferre de-
beo, & sic offerre Domino holocausta gratuita. 25. Dedit ergo Dauid Ornan
pro loco siclos auri iustissimi ponderis sexcentos. 26. Et ædificauit ibi altare Do-
mino: obtulítque holocausta, & pacifica, & inuocauit Dominum, & exaudiuit eum
in igne de cælo super altare holocausti. 27. Præcepítque Dominus angelo: &
conuertit gladium suum in vaginam. 28. Protinus ergo Dauid, videns quòd exau-
disset eum Dominus in area Ornan Iebusæi, immolauit ibi victimas. 29. Taber-
naculum autem Domini, quod fecerat Moyses in deserto, & altare holocaustorum,
ea tempestate erat in excelso Gabaon. 30. Et non præualuit Dauid ire ad altare, vt
ibi obsecraret Deum: nimio enim fuerat in timore, perterritus, videns gladium an-
geli Domini.

COMMENTARII.

1. Dauid populum iubet annumerari Ioabi ministerio.

VERS. 1.2.3.4.5.6.] Cùm altissima pace Dauid potiretur, & inter gratias agendas Deo heroës recensuisset, surgente Satana contra Israel, subiit etiam Regis animum cogitatio ac voluntas vniuersum numerum bellatorum in fastos suos redigendi. Cui voluntati eum vanitas ac superbia satanæ consurgentis effectus sese insinuassent, Deus permisit Dauidem in eam culpam labi, vt id peccatũ in populo, alioquin culpabili ista animaduersione castigaret. Populi autem culpa, quæ mox pestilentia punita est, fuisse videtur illa defectio, qua Sebæ filio Bochri, contra Dauidem legitimum suum Principem adhæserat: solus enim Seba suæ nequitiæ dederat pœnas. Nunc autem populus ipse morte septuaginta millium virorum punitus est.

Deus plerũque populi peccata dissimulat ob Regis pietatem.

* Si populus deliquerat Sebæ adhærendo, quid necessum fuit à Deo peccatum Dauidis expectari, vt populum puniret? Certè quia Deus plerúmque ob Regis probi merita grauissima populi dissimulat crimina. Permittit ergò Regis lapsum, vt populum dira clade diuerberet.] Dedit ergo Dauid Ioabo, aliisque Principibus viris in mandatis, vt populum bello idoneum, à viginti scilicet annis & suprà, iunioribus omissis, & omni sexu muliebri, senibúsque parum bello idoneis, censerent. *Ite* (inquit Rex & numerate Israël à Bersabee vsque ad Dan: ad méque numerum adducite, *vt sciam*, oblata belli occasione, quot militibus Israëliticus constare valeat exercitus. Id Ioabus Dauidi dissuadere studet, veritus, ne Deus vanitatis vltor, populum puniat.

Quod Reges peccant subditi assolet dependere.

* Quidquid enim delirant Reges subditi dependere assolent.] *Augeat* (Dixit) Dominus populum suum centuplum. Annon ô Rex omnes Israëlitici populi tui sunt serui? Oblata ergo occasione cuncti incunctanter tuo parebunt imperio. Quare hoc intendit dominus meus, quod Israëli à Domino in piaculum reputetur? Perstitit tamen Dauid in sententia, cui denique acquiescens Ioabus profectus est cum Principibus militum à Regis conspectu, vt populum censeret. Hos militum Principes non ineptè dixerim Principes duodecim turmarum militarium, & Principes Tribuum, in quorum albo populus erat inscribendus. Inchoata est annumeratio ab iis, qui trans Iordanem erant à Tribu scilicet Ruben Septentrionem versus inde ad Occasum descendentes, Tribus cis Iordanem positas perlustrarunt. Enumeratio itaque populi hunc in modum est absoluta. Post nouem menses dum populus percensetur, Dauid ex inspiratione diuina tactus religione doluit, quod iussisset, numerari populum, & supplex à Deo veniam postulauit. Mox autem venit Gad Propheta, qui Regi pœnæ diuinitùs subeundæ obtulit obtionem. Intereà Dauid, qui quod factum erat esse vellet infectum, mittit ad Ioabum, qui cunctanter Regis imperium exequebatur, vt desistat à cœptis. Itaque omissa lustratione tribus Leui & Benjamin, quas nondum annumerauerat, quia cum *inuitus* exequeretur Regis imperium, tot tantísque vtebatur moris, vt eum legatus Dauidis accederet, imperfecta esset populi annumeratio.

Prudens Rector curat subditis committere munia ad quæ ipsi non feruntur inuiti.

* Prudens planè Rector, qui studet subditis committere munia, ad quæ ipsi non inuiti ferantur; nam qui ad iniunctum ministerium pergit inuitus, socordiâ vtitur ad actiones.] Rediit ergo Ierosolymam, tradidítque Dauidi numerum eorum, quos censuerat, ex iis, quas inierat, Vrbibus & Oppidis. Inuentus autem est omnis numerus Israëlitarum, qui poterant gladium educere, *mille millia, & centum millia*: de Iudæis autem *quadringenta septuaginta millia.* Hebraïcè sic Israëlitarum ille numerus, *Mille millia, & centum millia* exponitur: *Quadringenta septuaginta millia.* LXX. *Quadringenta octuaginta millia.* Alij, *Trecenta septuaginta millia*: sed quocumque modo hic numerus potest in superiori includi, scilicet in *mille millia, & centum millia virorum, quos in Israel confidit.* 2. *Reg.* 24. 9. *De Israel octingenta millia, de Iuda*

quingenta millia. Porrò si hîc trecenta septuaginta millia de Iuda diceremos, locus vterque satis consentiret, si hîc in priori alter numerus includatur, ibi secus. Sed quid de quingentis millibus, quos sacer Scriptor ponit in Iuda *in Libris Regum.* Fortè *trecenta millia* legendum. * Profectò loco illius particulæ, *eo quod inuitus exequeretur.* Dauidis imperium Hebraicè est, *Eo quod abominabile putaret.* Illod planè abominabile subditus arbitratur, quod inuitus exequitur.] Hieronymus in trad. Hebr. asserit Leui & Benjamin non numeratos, eaque ex Tribubus nullos peste periisse, è Leuitis quidem, quia Deo sacri: è Benjamitis, quia extincti ferme non multo antè ob Leuitæ vxorem afflictam, non multi numero reliqui erant. * Certè Deo sacri Leuitæ, qui cum popularibus reliquis non annumerantur, a communibus cladibus eximuntur. Moneantur ergò Sacerdotes à sæcularium consuetudine abstrahi, nè cum eis flagris afficiantur.]

Illud subditus abominabile putat, quod inuitus exequitur.

Viri Deo sacri, id est, Sacerdotes à sæcularibus abstracti à communibus cladibus eximuntur.

2\. Tribus obiectis suppliciis Dauidi optio datur.

Vers. 7.8.9.10.11.12.13.] Verùm Deo displicuit, quod iussum erat a Rege, & mitiori flagello Israëlem percussit, Surrexit verò mane Dauid stimulo conscientiæ, & spiritu pœnitentiæ excitatore vsus: Peccaui ô Domine, sed insipienter parce gerenti. At sermo Domini factus est ad Gad Prophetam, & *Videntem Dauidis,* quo scilicet Deus peculiariter vtebatur, ad suam Regi voluntatem enunciandam. Et quamuis tanquam iratus Deus agat cum Rege per internuncium: tanquam beneuolus tamen offert ei electionem eius pœnæ de tribus, quam ipse sibi duxerit esse tolerabiliorem: peste scilicet tridui, trimestri bello, vel triennali fame. Vade (ait Dominus) ad Dauid, & dic ei. Hæc dicit Dominus: Trium tibi suppliciorum optionem exhibeo, quod malueris elige, & exequar. Venit Propheta ad Dauidem, eique affatur: Hæc indicenda tibi, mihi Dominus præscripsit; elige ex triplici flagello quod minus visum fuerit insuaue: aut tribus annis fame premi, aut tribus mensibus hostes fugere, eorumque gladio infallibiliter vulnerari, aut tribus diebus pestilentia; gladio quidem Domini sauciari, Angelo iustitiæ ministro in cunctis Israëlis finibus percutiente. Elige igitur, quod magis tibi expedire videbitur, vt valeam ei, qui me ad te immisit, respondere. Certè 2. *Reg.* 24.13. dicitur, *Aut septem annis veniet tibi fames,* & ita est in Hebræo. Quonammodo ergo hîc dicitur, *Aut tribus annis famem?* An ex similitudine Hebraicarum vocum quibus ternarius & septenarius significatur, errore positi septem anni pro tribus? xxx. tamen ibi etiam non nisi trium annorum meminere: & cum in diebus ac mensibus per ternarium procedatur, verisimile arbitror, etiam in annis ita factum fuisse. Porrò errorem omnino euitare volens, affirmo Prophetam initio comminationis septem annorum famem proposuisse, vti in *Libris Regum* habetur; sed cohorrescente Dauide, mitiorem pœnam vrgente, & probabiliter ex pœnitudinis affectu seu lacrymas, seu suspiria, seu preces addente, pœnam ad triennij spatium (vti hîc legimus) fuisse contractam. * Nam pœnitentiæ affectus iniungendi à Domino supplicij rigorem imminuit. * Edisceant hinc Confessarij imminuere pœnitentiam seu satisfactionem post confessionem ad integritatem Sacramenti iniungendam, cum viderint peccatorem doloris interni externa exprimere documenta.] Simile habes *Gen.* 18. *vbi* à quinquaginta iustis ad decem Abrahami precibus delabitur Angelus. * Preme illam particulam, *Aut tribus mensibus te fugere hostes tuos, & gladium eorum non posse euadere.* At *in libris Regum* pro Gladium eorum non posse euadere, dicitur & *illi te persequentur* fugientem. An fugere idem est ac perimi? Profectò strenuo militi fuga idem debet esse ac dira percussio.] Dauid itaque Prophetæ respondit: Omni ex parte me angustiæ premunt: sed satiùs mihi, Domini in manus incidere mira pleni miseratione, quàm in *manus hominum.* * Hostiles enim hominis manus gerentes vindictam nesciunt contineri.] * Haud excidat sine pondere clausula, *Meliùs mihi est, vt incidam in manus Domini, quàm in manus hominum.* At Susanna Dan. 13.23. fatur impiis Iudicibus; *Meliùs mihi est, incidere in manus vestras.* Respondeo, Dauidem locutum de sola temporaria ac corporali pœna, in qua infligenda Deus longè magis misericors est, quàm soleant homines, & maximè hostes: Susannam vero agere de pœna æterna, & malo etiam spirituali, nempè morte animæ per adulterium: & præ illis prudenter eligere potiùs quoduis malum corporeum, ac temporarium, putà mortem corporis, infamiam, &c. Aliæ ergò sunt manus Dei, quas optat Dauid; aliæ quas Susanna fugit: optat Dauid paternas ex amore castigantes, fugit Susanna iudiciales æternis flammis scelera punientes.]

Pœnitentia

affectus imminuit iniungendi a Domino supplicij rigorem.

Imminuat Confessarius satisfactionis iniungendæ rigorem, cum viderit pœnitentem externa doloris documenta exprimere.

In strenuo milite fuga idem debet esse ac dira hostis percussio.

Quàm horribiles hostis hominis manus.

Dei manus hic mitissimæ, æternum horribiles.

3\. *Vers.* 14.15.16.17.18.19.20.] Dominus itaque æthere infecto diuinitùs, pestilentiam in Israel immisit, & de Israëlitis inuisibilis gladij visibili vulnere *virorum* septuaginta millia ceciderunt. * Cur non & *fœminarum?* An tam viuaces fœminæ, vt nec miraculosæ pestis lues illas valeat abripere?] Porrò 2. *Reg.* 24. 15. additur, *De mane vsque ad tempus constitutum.* Nempè cœpit sæuire pestis ipso illo articulo; quo illam elegit Dauid, id est, à Summo mane, quo ibidem *Vers.* 11. dicitur surrexisse Dauid, & à Propheta Gad iussus est, vnum è tribus eligere. An triduo plaga perdurarit? Abulensis affirmat, quia triduanum spatium fuerat à Deo illi pœnæ præfixum, ac constitutum. Existimo vsque ad vesperam primi diei perdurasse: quod tempus præstitutum à Deo erat sacrificio iugi & quotidiano à meridie offerendo. Nam sub id tempus videtur Dauid sacrificio suo in area Areuna Iebusæi iratum Dominum placasse, nec verisimile est, Dauidem secundum, aut tertium diem expectasse. * Cum primum te videris diuino vulnerari flagello, illicò Deum iratum placare sacrificiis stude; præscripta enim pœna hominum pœnitudine, muneréque imminuitur.] * Efficaces quidem ad pœnæ imminutionem, seu ablationem preces existunt; sed sacrificij Eucharistici

Populus pestilentia premitur. Dauid Angelum percussorem aspicit.

Quàm viuaces fœminæ.

Pœna præscripta à Deo hominis pœnitudine imminuitur.

Ad pœnæ ablationem efficacissimum Eucharistiæ sacrificium.

ristici oblatio hic expressi ex illa lectione, *De mane vsque tempus mensæ*, efficacissima prorsus exponitur.] Cur Rex prudentissimus potius elegit peste quàm fame puniri, si etiam famis vulnus immediatè à manu Domini inferendum erat? Elegit pestem, quoniam exæquat omnes, diuitem, inopē, fames verò in inopes maximè grassatur. * Pius Rex proprio periculo debuit pauperum molestias singulariter euitare. Nec enim benignissimus Principis animus pateretur, gemente solummodò inope, reliquos subditos esse liberos à supplicio.] Præterea Deus Angelum immisit in Ierosolymam, vt eam perçuteret communi clade, cum que dirè vulnerari inciperet, videntem Dominus miseriæ ærumnæque magnitudo miseratione affecit, Angelóque percussori imperauit: *sufficit*: dira manus tua exitialia cesset vulnera inferre: Hebraicè est. *Remitte manum tuam, ô Angele.* Porrò Angelus Domini iuxta aream Ornam Iebusæi *qui 2. lib. Reg.* 24. vocatur Arenna: Regulus quidem inter Iebusæos (priusquam Dauid Iebusæos expugnasset) stabat. Attollens verò Dauid oculos, Angelum Domini inter cœlum & terram stantem, gladiumque nudum manu ostentantem, verso in Ierosolymam vultu, conspexit: territique Dauid ac Principes qui aderant, induti cilicijs in terram proni ceciderunt. Dauid verò ad Dominum proclamauit: Annon ego, Domine, sum, qui populum recenseri imperaui? Ego sum, qui deliqui; ego qui malum gessi: ex iniquo pastore, innocens grex quidnam, quæso, commeruit? Domine Deus, in me nocentem tua rigida manus contorquens flagella vertatur, mea mihi simul proximior familia vulneretur: populus autem tuus qui non numerauit, sed numeratus est minimè percutiatur. * Quid non preces extorquent?] Angelus igitur Domini Gad Prophetæ præcepit, Dauidi dictitare, vt ascenderet, apud areamque Ornam Iebusæi Domino altare exædificarent. Quinam ille Angelus? An tartareus? Minimè, sed Cœlicola; hoc enim Deus vtitur ad sanandum, illo autem ad percutiendum. Igitur non qui percutiebat, Angelus submonuit Prophetico ex ore Dauidem; hic enim erat Satan qui incitauit ad numerandum. * Vt edocearis, eundem ad te pœnas sumpturum dæmonem, qui incitat ad piacula.] * Tanta quidem est Angelorum cœlestium erga homines pietas, vt nunquam (illis mortem gerente Deo) ad percutiendum immittantur Hieronymo auctore ad Ezech. 30. *Ioel.* 2. *Ephes.* 2.] * An Angelus nequam assumeretur ad suadendum Dauidi altari extruendo operam dare? Hoc quidem cœlestis spiritus est officium. Dei gloriam ex erectione altarium promouere. Cum mentem tuam affectam præsensi eris ad altaris erectionem, seu eius ornatum crede, te ab Angelo excitari cœlesti.] *Ascendit* ergo Dauid (locus enim erat sublimis, vbi erat area Ornam in monte Moria ad ortum Ierusalem.) à Gad admonitus Dei ex nomine. At Ornam, quatuorque filij eius, cum Angelum aspexissent, se se in fruges nondum tritas dedêre, vt inirent abscondita præ formidine: eo enim tempore terendo in area tritico operam exhibebant.

Non patitur pius Rex, solos pauperes gemere.

Cuncta à Deo preces extorquent.

Idem dæmon te incitans ad piacula, pœnas à te sumet.

Tanta Angelorum cœlestium erga homines pietas, vt ad eos percutiendū non immittantur.

Ab Angelo cœlesti excitaris, cum de extruēdo, aut ornādo altari cogitas.

4\. *Vers.* 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30.] Cum igitur Dauid ad Ornam ventitaret, Ornam post terrorem ex abscondito, aursum egressus, illum conspexit, ex areaque ei obuiam processit, ac supplex adorauit. Ei ergo Rex profatur: Mihi in area tua locum aptum accommoda, vti Domino extruam altare; ita tamen vt quantum valet accipias argenti & plaga à populo inhibeatur. * Regis enim sumptus ad pia quæque opera præsertim ad Templa aut altaria construenda cuiusuis plagæ populum liberant à cruciatu.] Ornam verò vrbanus & munificus Dauidi respondit: Gratis accipiat altari locum Dominus meus Rex, & quidquid ei placuerit, exequatur: quin & boues ad holocaustum, tribulas, ligna, ac triticum ad sacrificium vltroneus exhibeo. * Preme particulam, *Do boues in holocaustum, &c.* Non dixit, *Dabo*, sed *Do*, nè auarorum hominum gerat morem, qui Dei obsequio multa promittunt in futurum exhibenda, nunquam tamen huiusmodi promissionis præsens aduentat.] Respondit Dauid: Haud quaquam ita res geretur: sed quanti areæ necessariam ad extructionem altaris æstimes portionem, quantum valent boues & reliqua ad sacrificium & holocaustum perficiendum, tantum argenti tibi reddam. Nec enim *tibi auferre debeo*, & sic Domino *gratuita* offerre holocausta. Porrò in Hebræo loco particulæ *Holocausta gratuita*, ita est *Gratis*, id est *de alieno*. Aut *gratis*, id est, *frustra* id enim vox *Hinam* etiam significat. * Frustra enim Deo offers, quæ à subditis exigis; Deo quidem huiusmodi non placet sacrificium.] * Illud expende, *Nec enim tibi auferre debeo.* Quonam modo Dauid auferret, quod Ornam *libens* exhibebat? Certè dicebat ille, se libentem præstare; quid autem mente haberet fortasse non exprimebat. Profectò quæ dantur Regibus via spontè dantur.] * Quæ tunc verè donari dici non possunt cùm ab inuitis dantur.] Dedit itaque Dauid Ornam *pro loco* auri sexcentos iustissimi ponderis siclos, id est, bis mille quadringentos aureos. Atqui 2. *Reg.* 24. 24. dicitur aream, & boues argenti siclis quinquaginta emisse, qui non conficiunt totus decem & septem aureos. Crediderim, pro parua areæ portione condendo altari necessaria ac pro bobus quinquaginta argenteos exhibuisse: nec enim tunc latiori egebat spatio. Attamen pro reliqua area quam templo condendo destinauit, quæ vasta erat, & ampla, postmodum sexcentos siclos aureos addidisse. Pretium illud prius liber Regum exprçssit, posterius Paralipomenon. Hebræi tradidere hanc Arennæ aream, in qua Templum à Salumone fuit extructum, non solùm fuisse in monte Moria, quod certum est *ex 2. Paral.* 3. 1. sed etiam eo in loco, vbi Abrahamus filium suum Isaac iussus fuerat immolare. * Quòd si illa particula, *Dedit Dauid Ornam pro loco sexcentos auri siclos*, suadeat tibi tantum pretium à Dauide datum non pro tota area, sed pro loco altari extruendo necessario, admittens respondeo, Dauidem quinquaginta siclos dedisse, *quantum* scilicet *Valebat* areæ portio: sexcentos verò auri siclos gratis addidisse ob loci, in quo Abraham filium suum curauerat immolare, dignitatem; pretiosissimum enim est quodlibet edocendæ obedientiæ gymnasium.] Construxit igitur Dauid inibi altare Domino, holocausta obtulit, ac pacifica: Do-

Dauid apud aream Ornam altare extruit, offert holocausta.

Regis sumptus ad pia opera populū à cuiusuis plaga cruciatu liberant.

Taxantur qui in futurumDeo promittunt sacrare diuitias, & nunquam dant.

Non placet Deo Regis de alieno sacrificium.

Vix sponte datur quod Regibus exhibetur.

Pretiosissimus est locus vbi virtus obedientiæ exercitur.

minum supplex inuocauit, qui eum exaudisse, immisso è superis igne super altare holocausti, cunctis exposuit: solebat enim Deus igne cœlitùs in hostiam immisso testari, gratum sibi accidere sacrificium. Nec sine fructu Rex construxit altare, & victimas obtulit. Deus enim Angelo percussori iussit à vulnere abstinere inferendo: ille autem illico obtemperans, gladium dirum in vagina recondidit. Iam sacer Scriptor tacitam soluit obiectionem, cur eo loco obtulerit Dauid sacrificia, quam præter Domini præceptum fecit. *Protinus ergo* (inquit) Dauid videns quod eum Dominus apud aream Ornan Iebusæi commorantem exaudisset, ibi victimas immolauit. Nam Tabernaculũ, quod Moses in deserto construxerat, altareque holocaustorum, vbi ritè fuerat sacrificium offerendum, ea tempestate apud excelsa Gabaon aderat: nec potuit Dauid ad illud altare proficisci: nimio enim erat timore perterritus cum Angeli in manu horribilem planè strictum gladium aspexit. Cùm ergo Mosis Tabernaculum procul esset in Gabaon, non licuit Dauid præ metu inire Gabaonitarum excelsa. * si Angelus ita Dauidem fortissimum terret, dum manu gladium tenet strictum: quid cum die nouissima Rex Angelorum non manu, sed ore gladium ostentet vtraque parte acutum, & vulneraturus corpus, animumque proclamat: *Discedite à me maledicti in ignem æternum?*

Quàm horribilis iudicij dies, Rege Angelorum gladium ore ostentante.

CAPVT XXII.

Omnibus necessariis ad ædificandum Templum præparatis Dauid Salomoni filio cœlitùs sibi formam modumque reuelatum tradit, hortaturque vt semper Deum studiosè colat & Principes, vti illi ad cuncta gerenda auxiliũ expediant.

1. DIxitqve Dauid: Hæc est domus Dei: & hoc altare in holocaustum Israël. 2. Et præcepit vt congregarentur omnes proselyti de Terra Israël, & constituit ex eis latomos ad cædendos lapides & poliendos, vt ædificaretur domus Dei. 3. Ferrum quoque plurimum ad clauos ianuarum, & commissuras atque iuncturas præparauit Dauid: & æris pondus innumerabile. 4. Ligna quoque cedrina non poterant æstimari, quæ Sidonij & Tyrij deportauerant ad Dauid. 5. Et dixit Dauid: Salomon filius meus puer paruulus est & delicatus: domus autem, quam ædificari volo Domino, talis esse debet vt in cunctis regionibus nominetur: præparabo ergo ei necessaria. Et ob hanc causam ante mortem suam omnes præparauit impensas. 6. Vocauitque Salomonem filium suum: & præcepit ei vt ædificaret domum Domino Deo Israël. 7. Dixitque Dauid ad Salomonem: Fili mi, voluntatis meæ fuit, vt ædificarem domum Domini Dei mei, 8. sed factus est sermo Domini ad me, dicens: Multum sanguinem effudisti, & plurima bella bellasti non poteris ædificare domum nomini meo, tanto effuso sanguine coram me: 9. filius, qui nascetur tibi, erit vir quietissimus: faciam enim eum requiescere ab omnibus inimicis suis per circuitum, & ob hanc causam, Pacificus vocabitur: & pacem & otium dabo in Israël in cunctis diebus eius. 10. Ipse ædificabit domum nomini meo, & ipse erit mihi in filium, & ego ero illi in patrem: firmabóque solium regni eius super Israël in æternum. 11. Nunc ergo fili mi, sit Dominus tecum, & prosperare & ædifica domum Domino Deo tuo sicut locutus est de te. 12. Det quoque tibi Dominus prudentiam & sensum, vt regere possis Israël, & custodire legem Domini Dei tui. 13. Tunc enim proficere poteris, si custodieris mandata & iudicia, quæ præcepit Dominus Moysi vt doceret Israël: confortare & viriliter age, ne timeas, neque paueas. 14. Ecce ego in paupertate mea præparaui impensas domus Domini, auri talenta centum millia, & argenti mille millia talentorum: æris verò & ferri non est pondus, vincitur enim numerus magnitudine: ligna & lapides præparaui ad vniuersa impendia. 15. Habes quoque plurimos artifices, latomos, & cæmentarios; artificésque lignorum, & omnium artium ad faciendum opus prudentissimos, 16. in auro & argento & ære & ferro, cuius non est numerus. Surge igitur, & fac, & erit Dominus tecum. 17. Præcepit quoque Dauid cunctis principibus Israël, vt adiuuarent Salomonem filium suum. 18. Cernitis, inquiens, quod Dominus Deus vester vobiscum sit, & dederit vobis requiem per circuitum, & tradiderit omnes inimicos vestros in manus vestras, & subiecta sit terra coram Domino, & coram populo eius, 19. Præbete igitur corda vestra & animas vestras, vt quæratis Dominum Deum vestrum, & consurgite, & ædificate sanctuarium Domino Deo, vt introducatur arca fœderis Domini, & vasa Domino consecrata, in domum quæ ædificatur nomini Domini.

COMMEN

COMMENTARII.

Dauid præparat omnes Templo ædificando expensas.

1. ERS. 1.2.3.4.5.] Post holocaustum perfectum Dauid profatur: *Hæc est domus Dei*, id est, hoc loco ædificari debet Templum Domini, nempe in area Areunæ Iebusæi, apud montem Moria. Ita *dixit*, id est, decreuit Dauid, nempe Dei iusso, ac reuelatione, inibi Templum, & altare extruendum, super quod Israëlitæ holocausta Domino litarent. Hac mente concepta, præcepit, omnes proselytos seu peregrinos, & aduenas de Israëlitica terra congregari, ex quibus constituit latomos *ad cædendos lapides*, ac *poliendos*. Hebr. *Ad cædendum lapides ghazith*, id est, *politos*, vt LXX. vertunt. Nimirum in lapicidinis cædebantur prius, ac postea poliebantur, ergò politos, id est, vt polirentur. * Nisi dixeris, de Templo mistico Mariano proferri sermonem, cuius augustissimæ extructionis præparatio, scilicet conceptio prius in lapicidinis perpolitur à Domino Peregrini profectò Artificis opus, lapidem perpolitum ipso eductum, instanti proferte.] Hisce itaque lapidibus primum eductis, postmodum politis debebat Dei domus ædificari: Ferri quoque vim magnam congessit Rex ad clauos reliquaque ferramenta ianuarum: sed & ad commissuras atque iuncturas. Claui enim non solum portis deseruire debebant, sed & ad nectendum inter se asseres, tabulas, &c. Æris simul pondus innumerabile siue ingens admodum ad varia munia præparauit. Verùm ligna cedrina, quæ sidonij ac Tyrij ad Dauidem in Templi extruendi materiam deportauerant, *æstimari non poterant*, Hebraice *Ad non numerum*, id est, haud poterant ligna cedrina numerari. *Et dixit Dauid*: id est, huiusmodi mentem Dauidis subiit cogitatio: Salomon filius meus, *puer paruulus est, & delicatus*. domus autem, quam Domino extruere intendo, tam ampla, tam augusta esse debet, vt in cunctis regionibus celeberrima possit nominari: oportet ergo tantæ exædificationi necessariam præparare materiam. Et ob hanc causam Dauid ante obitum omnes Templo præparauit expensas. Hebr. *Expensas omnes in multitudine præparauit Dauid ante mortem.* * O quàm prudens, qui ædificandæ sibi domui cœlesti omnes dum viuit, expensas præparat, quæ post mortem minimè præparari possunt!] Rogas quonam modo Salomon tunc annum vitæ circiter vigesimum primum agens (loquor de tempore, quo iam inunctus erat Rex, viuente adhuc, & iubente patre anno Regni eius vltimo) potuerit *puer paruulus*, ac *delicatus* appellari? Respondeo, non vocari paruulum ac delicatum, quia puerili ætate esset, aut exiguo corpore, sed quia fratrum erat minimus, & comparatione illorum paruus erat. Sic Dauid 1. Reg. 16. 11. vocatur paruulus cum viginti & octo annorum esset & Benjamin Gen. 43. 29. à Iosepho fratre suo paruulus vocitatur, cum tamen iam tum decem filios suscepisset. vt constat. Gen. 46. 21. Nisi facilius velis Dauidem sub metaphora pueri paruuli ac delicati de recenti Salomonis inunctione fuisse locutum; quare non posset nisi post diuturnum tempus dare operam ædificio, si Dauid maturiùs necessarias non parasset expensas. Vel dicitur Salomon puer paruulus comparatione operis, quod erat faciendum.

Templi Mariani præparatione à Deo sumus. Conceptionis lapis politus educitur.

Antè mortem ad domum æternã debet omnes expensas præparare.

Dauid Salomonẽ excitat ad Templi extructionem sibi factam reuelationẽ aperiens.

2. *Vers.* 6.7.8.9.10.11.12.13.14.15.16.] Dauid igitur filium suum Salomonem aduocat, eique præcipit, vt operam extruendæ domui Domini diligentem impendat. Fili mi (Rex ait) in optatis habui Templum Domini Dei mei ædificare, quo ab Israëlitis coleretur: sed à Domino Prophetico ex ore hæc audiui: Multum sanguinem profudisti, plurimis bellis gerendis distractus es: haud poteris nomini meo colendo Templum extruere tanto effuso cruore *coram me*: filius, qui tibi nascetur, vir quietissimus erit: faciam enim eum, cunctis hostibus per circuitum veluti soporatis, summa pace potiri, quare *salomon* siue *Pacificus* appellabitur, respondente quidem nomini effectu; à me enim cunctis diebus eius pace, ac otio donabitur. Ipse construet Templum, cui colendus hæreseam: eritque mihi in filium, ad quem attinet honori parentis promouendo studere: & ego obsequij memor illi adero in patrem: soliumque Regni eius super Israel æternum obfirmabo. Quæsierim, quidnam Dauidi obstaret sanguinem multum profudisse, nè posset Templi extruendi dare operam? Imò quia profuderat sanguinem Vriæ Hethæi, oportebat Templum extruere, vt tam pio opere illam deleret impietatem. * Impiæ enim actiones piis actionibus inaurandæ.] At sanguis hostium in defensionem ac propagationem Israëlis profusus non impediebat, quominus Dauidis manus decenter possent ad Templi fabricam præparari. Existimarim, hanc totam sanguinis profusi à Dauide commemorationem non aliò pertinere, quàm ad signandas bellicas Regis occupationes, quæ distinerent Dauidem, vt huic tantæ molitioni operam non posset exhibere. Didici ab ipso Salomone ad Regem Tyri scribente 3. Reg. 5. 3. *Tu scis voluntatem Dauid patris mei, & quia non potuerit ædificare domum nomini Dei sui, propter bella imminentia per circuitum, donec daret Dominus eos sub vestigio pedum eius.* *. Et quidem opera ad Dei obsequium pertinentia animum à cunctis distrahentibus curis requirit alienum.] *Salomon* Hebraicè est *Selomos*. Noster autem Interpres loco proprij nominis vocabuli interpretationem posuit, *Pacificus* scilicet. *Nunc ergo* (Rex adiicit) fili mi, tecum Dominus esse dignetur, prosperis fruere euentibus, extruéque Templum Domino Deo tuo, quemadmodum de te ipse prædixit: Dominus autem te prudentia ac consilio donet, vt regere valeas Israëlem, & legem Domini Dei tui custodire. Preme particulas: *Det tibi Dominus prudentiam, vt regere possis Israel, & custodire legem Domini Dei tui.* * Ad custodiam legis magis videtur pietas, quàm prudentia requiri. Cur ergo Dauid cupit Salomonem prudentia donari nó solum ad regendum subditos, sed & ad legis obseruationem? Certe plerunque vidi exleges stolido præditos esse ingenio, sapientes verò Dei legibus subiacere. Quis enim prudens audeat legem violare, dùm cognoscit, vel vnicum lethale delictum æterna poena vindicandum? Quis prudens Deo non obsequatur, qui vel vnicam virtutis actionem æterna est beatitudine muneraturus?] *Tunc enim proficere poteris*, & in omnibus prosperari, si legem Dei obseruaueris, secundum quam dirigendæ actiones, ac iudicia

Actio impia pia actione est inauranda.

Opera ad Dei obsequiũ pertinẽtia requirunt animũ ab omnibus aliis curis alienum.

Plerumque exleges ingenij stoliditatẽ exponunt, nã prudens legibus Dei assiles conformarẽ proprium ob commodum.

Legis obseruatori nullum periculum imminet.

Non aptè Rector præcipit subditis, nisi ipsi prius Deus præcipiat.

Qui Dei legem nō obseruat, nihil prosperè agit.

exercenda quæ Dominus Mosi præcepit, vt Israëlem edoceret: confortare ac viriliter age, *ne timeas, neque paueas.* * Legis enim obseruatori nullum potest periculum, ex quo pauor exsurgat, imminere.] * Particula illa, *Vt regere possis Israel* sic in Hebræo: *Et præcipiat tibi ad Israel*, seu vt populum regas: Princeps, enim ac Præsul haud aptè subditos reget si prius Deus ipsis non imperauerit, seu præscripserit quæcumque subditis fuerint imperanda. Quid enim sunt Reges sine Numinis instinctu?]. * Illud expende, *Proficere poteris, si custodieris mandata.* Hebr. est, *Prosperaberis, si custodieris legem.* Mihi credite non prosperabitur, nihil prosperè geret, qui legi Dei custodiendæ non studet.] *Ecce ego* (addit Dauid modestiæ caussa ita profatus) *in paupertate mea* impensas ædificandæ Domui Domini præparaui *centum millia* talenta auri, *mille millia* talentorum argenti; æs & ferrum sine ponderis ratione, vincitur enim ponderum numerus ipsa ponderum magnitudine. Porrò talentum vnum auri siclorum aureorum continet tria millia, siclus aureus vnus quatuor coronatis aureis æquiualet: siclus verò vnus argenteus quatuor regalium Hispanorum valorem exæquat. Talentum autem argenti tria millia argentorum continet siclorum. Ligna item, & lapides ad vniuersa impendia præparaui, id est, ad omnes fabricæ vsus, ac necessitates. In Hebræo loco particulæ, *Ad vniuersa impendia* est, *Et his addes*, id est, aliud aurum, argentum, æs, ferrum, alios lapides, alia ligna ad eundem finem contribues. * Ad operis enim pietatis perfectionem oportet te proprio addere è penu, nec alieno solummodo niti labore.] Habes quoque ad Templi exædificationem egregios artifices plurimos, latomos, cœmentarios, fabros lignarios, aliosque omnium artium ad opus gerendum *prudentissimos*, id est, peritos admodum. * Cur pro peritia prudentia apponitur. Quia nulla ars aptè potest sine prudentiæ exerceri dictamine.] Peritissimi planè sunt hi artifices ad auri, argenti, æris, ac ferri huius *cuius non est numerus*, id ponderis penè immensi fabricam perficiendam. *Surge igitur & fac*, id est, exere ad opus manus & Dominus adstabit adiutor.

Ad pietatis opera aliquid propriè penu adde, nec alieno solummodo nitere labore.

Nulla ars potest sine prudentiæ dictamine exerceri.

3.

Principes Dauid adhortatur vt opitulentur Salomoni ad Templi fabricam exhibendam.

Præsul prudens curat seniores subditos eodem placito accommodare, ad ardua, aut facilia quæque perficienda.

Vers. 17. 18. 19.] Cunctis Principibus, qui aderant, præcepit Dauid, seu adhortatus est etiam, vt filium suum Salomonem *adiuuarent*. An consilio an opibus? Certè consensu. Nam si dissentiant Regni Proceres, vix Regis vel piissimum votum poterit mandari executioni. * Prudens Præsul, ad ardua ac facilia quæque gerenda, curat subditos præsertim maiores natu, seu seniores eidem placito accommodari; si enim illi dissentiant, aut omninò disturbabitur operis executio, aut difficillimè perficietur.] Cernitis (inquit Rex) Dominum Deum vestrum esse à vobis, siquidem requiem dederit *per circuitum*, cunctos hostes vestris tradens in manibus: & hanc patribus promissam regionem Domino, ac eius populo Israëlitico esse subiectam. *Et subiecta, ait, sit terra coram Domino, & coram populo eius*, hoc est, nec sit vllus qui contra populum Israëliticum audeat arma mouere, sentiens se Deum nostrum infensum, & infestum habiturum, cuius potentiam maximè timent. Imò subiecta etiam terra est, qua Syri, Ammonitæ, Moabitæ, Idumæi, ac Philisthæi tributa soluunt. Crediderim, *τὸ Coram Domino* significare, Dominum peculiari cura Israëliticum populum gubernasse, ac si Rex illius esset. Exhibete igitur corda vestra, & animas vestras, vt dominum Deum vestrum requiratis, eius obsequio studentes, & legum eius obseruationi operam exhibentes. Et *consurgite*, seu surgentem sequimini Salomonem, *sanctuarium*, seu Templum Domino Deo vestro construendum curate: vt introducatur Arca fœderis Domini, & vasa Domino consecrata in Templum magnificum, quod colendo nomini eius ædificabitur. Pende illud: *In domum Domini, quæ ædificatur.* Alij legunt. *Quæ ædificabitur.* Et videtur accommodatior lectio; nec enim Templum Salomon fabricare inceperat. * Cur ergo dicitur, *Quæ ædificatur.* Certè quia præmiserat Dauid, *Prabete corda vestra, & animas vestras*, id est, *voluntates vestras*, vt Mariana exposuit. Si voluntas gerendi aliquod opus affectuosa adsit, haud illud futurum prospicias quasi à longè, sed velut præsens, imò & perfectum quodammodo recognosce.]

Voluntas affectuosa gerendi opus, illud quodammodo ante inchoationem perfectum carpit.

CAPVT XXIII.

Iam diem suum obiturus senex Dauid, designato Salomone Rege, Leuitarum officia, ac classes distribuit, filiis Mosis inter Leuitas annumeratis.

1.
GITVR Dauid senex & plenus dierum regem constituit Sa-
lomonem filium suum super Israel. 2. Et congregauit om-
nes principes Israel, & Sacerdotes atque Leuitas. 3. Nu-
meratique sunt Leuitæ à triginta annis, & supra: & inuenta
sunt triginta octo millia virorum. 4. Ex his electi sunt, &
distributi in ministerium domus Domini, viginti quatuor
millia, præpositorum autem & iudicum sex millia. 5. Por-
rò quatuor millia ianitores: & totidem psaltæ canentes Domino in organis, quæ
fecerat ad canendum. 6. Et distribuit eos Dauid per vices filiorum Leui, Gerson
videlicet, & Caath, & Merari. 7. Filij Gerson: Leedan, & Semei. 8. Filij Leedan:

prin

princeps Iahiel, & Zethan, & Ioel, tres. 9. Filij Semei: Salomith, & Hosiel, &
Aram, tres: isti principes familiarum Leedan. 10. Porrò filij Semei, Letheth, &
Ziza, & Iaus, & Baria: isti filij Semei, quatuor. 11. Erat autem Leheth prior,
Ziza secundus: porrò Iaus & Baria non habuerunt plurimos filios, & ideirco in vna
familia, vnáque domo, computati sunt. 12. Filij Caath: Amram, & Isaac, He-
bron, & Oziel, quatuor. 13. Filij Amram: Aaron, & Moyses, Separatúsque est
Aaron vt ministraret in Sancto sanctorum, ipse & filij eius in sempiternum, & ado-
leret incensum Domino secundùm ritum suum, ac benediceret nomini eius in per-
petuum. 14. Moysi quoque hominis Dei filij annumerati sunt in tribu Leui,
15. Filij Moysi: Gersom, & Eliezer. 16. Filij Gersom: Subuel primus. 17. Fue-
runt autem filij Liezer: Rohobia primus: & non erant Eliezer filij alij. Porrò filij
Rohobia multiplicati sunt nimis. 18. Filij Isaar: Salomith primus. 19. Filij Hebron:
Ieriau primus, Amarius, Amarias secundus, Iathaziel tertius, Iecmaam quartus.
20 Filij Oziel: Micha primus, Iesia secundus. 21. Filij Merari: Moholi, & Musi.
Filij Moholi: Eleazar, & Cis. 22. Mortuus est autem Eleazar, non habuit filios,
sed filias: acceperúntque eas filij Cis fratres earum. 23. Filij Musi: Moholi, &
Eder, & Ierimoth, tres. 24. Hi filij Leui in cognationibus & familiis suis, princi-
pes per vices, & numerum capitum singulorum, qui faciebant opera ministerij do-
mus Domini, à viginti annis & supra. 25. Dixit enim: Dauid: Requiem dedit
Dominus Deus Israel populo suo, & habitationem Ierusalem vsque in æternum.
26. Nec erit officij Leuitarum vt vltrà portent tabernaculum, & omnia vasa eius
administrandum. 27. Iuxta præcepta quoque Dauid nouissima, supputabitur nu-
merus filiorum Leui à viginti annis & supra. 28. Et erunt sub manu filiorum Aa-
ron in cultum domus Domini, in vestibulis, & in exedris, & in loco purificationis,
& in sanctuario, & in vniuersis operibus ministerij templi Domini. 29. Sacerdo-
tes autem, super panes propositionis, & ad similæ sacrificium, & ad lagana azyma,
& sartaginem, & ad torrendum, & super omne pondus atque mensuram. 30. Le-
uitæ verò, vt stent manè ad confitendum & canendum Domino: similitérque ad
vesperam. 31. tam in oblatione holocaustorum Domini, quàm in sabbatis & Ca-
lendis & solemnitatibus reliquis, iuxta numerum, & ceremonias vniuscuiusque
rei, iugiter coram Domino. 32. Et custodiant obseruationes tabernaculi fœde-
ris, & ritum sanctuarij, & obseruationem filiorum Aaron fratrum suorum, vt mi-
nistrent in domo Domini.

COMMENTARII.

1.

Dauid moriturus Salomonem Regem constituit, ac Leuitarum distribuit officia.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11.12.13.] Dauid igitur iam senio exactus filium suum Salomonem Israëlis constituit in Regem (de quo 3. *Reg.* 1.) congregauítque omnes *Principes* Tribuum ac familiarum Israël, vel omnes Principes exercitus, cap. enim 25.1. sequenti habemus, *Igitur Dauid & Magistratus exercitus segregauerunt in ministerium filios Asaph.*

Quia ad bellū administrandum eligantur, possint Regis Assessores in Consiliarios: tantum prudentia fulgeant.

* Oporteret quidem tam prudentes, tam egregios ad militiam eligi Duces, vt conuenienter a Regibus ad politica quæque ministeria, ad Regia munia possent congregari:] simul Rex sacerdotes ac Leuitas congregari curauit. Annumerati quidem fuére Leuitæ à triginta annis vsque ad extremam ætatem. Licet enim Num. 8. 25. de iisdem Leuitis dicatur, *Cúmque quinquagesimum annum ætatis impleuerint, seruire cessabunt, &c.* intelligo id de ponderum gestatione (quæ, constituta iam fixa Tabernaculi sede etiam iam omninò cessabat) at ad reliqua ministeria, quæ leuiora erant habiles esse poterant etiam hi, qui annum quinquagesimum excessissent.

Rectores Religiosis senioribus minus onus imponant.

* Moneantur Rectores, Leuitas, id est, Sacerdotes seu Religiosos seniores ministeriis addicere suauioribus, ne grauior ætas oneri inæquali succumbat.] * Ast etiam Sacerdotes seu Regulares hi monendi Leuiticum ordinem, seu sacerdotale officium numerari *à triginta annis & suprà*, hoc est, ab adolescentia ad extremam vsque ætatem; nè ex antiquitate à labore ponderis excusetur aliquis, si vires supersint ad æqualia onera comportanda.] Porrò ex annumeratione illa triginta & octo millia Leuitarum fuerunt inuenta, Sacerdotibus scilicet minimè comprehensis. (quod patet apertè ex ministeriorum distributione.) Ex his quidem viginti quatuor millia attributa sunt Templi ministerio, vt videlicet Sacerdotibus subseruirent circa victimas, libamenta, ac instrumenta sacrificiorum. sex millia Iudicum, aut Præpositorum muneri exercendo deputantur. Idem sunt Iudices ac Præpositi, quorum officium erat, Israëlitarum causas, quæ circa legem gerebantur, iudicare 2. Paral. 19. 8. *Constituit Iosaphat in Ierusalem Leuitas, & Sacerdotes, & Principes familiarum ex Israel, & iudicium, & causam Domini iudicarent habitatoribus eius.* Quatuor millia Ianitores constituuntur, qui portas atriorum per vices custodirent. Verùm quolibet in atrio tres aderant portæ, ad Orientem scilicet, Meridiem & Aquilonem. Atria verò erant tria, quorum interius Leuitis & sacerdotibus erat destinatum. Proximum ambiens Leuiticum solis Israëlitis. Tertium verò quod duo memorata complectebatur, omnibus patebat

Regularis ordinis nunquam ab onere æquali viribus eximantur alumni.

etiam

etiam gentilibus: & in hoc quod admodum amplum erat, plures fortasse quàm tres portæ aperiebantur. Munus ianitorum erat portas custodire, immundos arcere, curaréque ne quid gereretur ad portas aut circa atria, quod orantes interpellaret. * Quàm pulchrè excogitauit, qui Deiparam hoc in tertio atrio Templi figurari asseruit. Nec enim Mariæ pietas solos excipit Sacerdotes, aut Israëlitas, siue fideles, ac iustos: sed & gentiles piissimo accipit amplexu. Vndè procul dubio tot patent Mariani atrij portæ, quot egentes ad eius pietatis sinum accedũt.] Porrò *totidem* Leuitæ, nẽpe quatuor millia Psaltæ canentes in organis, quæ Dauid perfici iusserat ad canendum, assignantur; de quorum munere recole dicta Cap. 15. à versu 17. Hæc omnia erant officia Leuitica, non Sacerdotalia, simulque sumpta triginta octo millium Leuitarum summam conficiunt. Distribuit ergo Dauid Leuitas per vices suas, nempe per viginti quatuor classes, sicuti distribuerat Sacerdotes: vt sic bis quotannis singulorum classium recurrerent vices, quibus a Sabbatho ad Sabbathum, id est, integra vna hebdomada in Templo deseruiebant. Distributi itaque sunt *per vices filiorum Leui* Porro filij Leui tres fuerunt, Caath, Gerson, & Merari. Omnes ergo supra recensiti Leuitæ diuisi fuere *per vices*, hoc est per familias, quæ à filiis Leui nomen habebant; quælibet autem illarum familiarum adhuc diuidebatur per alias minores familias, de quo inferius. Filij quidem Gerson fuére Leedan, & Semei) quorum primus alio nomine Lebni dicebatur. num. 2. 18.) Leedam verò tres suscepit filios, *princeps* seu primus fuit Iahiel, quem sequuntur Zethan, & Ioël. Porrò infrà Cap. 26. 21. hæc filiorum Leedan nomina diuersa ponuntur; nam qui hic Iahiel appellatur, ibi dicitur Iehieli: Zethan autem & Ioël Ledan & Gersoni vocitantur, sæpè monui, vnum & eundem hominem apud Hebræos binomium aliquando, ac trinomium fuisse. Tres etiam extitere semei filij, Salomith, Hosiel, & Aran. Hic semei non est ille frater Leedan, de quo proximo vers. 7. facta fuit mentio, sed alius, me iudice, filius Ioël, cuius nomen fuerat positum immediatè. Porrò alterius illius Semei fratris Leedan, filij quatuor extitere, scilicet Leheth, Ziza, Iaus, & Baria. Horum verò Semei filiorum Leheth erat prior, secundus Ziza: verùm Iaus, & Baria plurimos, vti alij, filios non habuerunt, qui possent vnam & aliam familiam vbertim constituere: idcoque in vna familia, vnaque domo fuere computati, vt sæpius ad illos ministeria recurrerent. Igitur hoc pacto existimo genealogiam hanc esse ordinandam. Gerson genuit Leedan & Semei. Leedan suscepit Iahiel, Zethan, & Ioel. Ioël habuit semei, è quo Salomith, Hosiel, & Atan fuere progeniti. At Semei frater Leedan pater fuit Leheth Ziza, Iaus, & Baria. Rem ita se habere, ostendam, nam cum dicitur in textu, *Filij Semei: Salomith, Hosiel, & Aran*, additur, *Isti Principes familiarum Leedan*. Et quia Vers. 10. eodem, annumeratis filiis Semei Leeth, Ziza, Iaus, & Baria, additur, *Filij semei quatuor*. Si autem vnus tantùm Semei fuisset, diceretur, *Filij semei septem*, quorum tres numerati essent Vers. 9. quatuor autem Vers. 10. Profectò filij Caath fuerunt Amram, Isaar, Hebron, & Oziel, quatuor scilicet: quorum Amram Aaronem suscepit, ac Moysem. *Separatúsque* est Aaron vt ipse ac filij eius in Sancto Sanctorum ministrarent, id est, vt Aaron esset summus Sacerdos ad eiusque filios Pontificatus per successionem transmitteretur. Porrò solus Pontifex Sancta Sanctorum semel in anno Propitiationis die ingrediebatur. Aaron itaque ac filij eius Pontificio muneri *in sempiternum* addicuntur, vt adolerent incensum Domino iuxta *ritum suum*) vnus enim de Sacerdotibus quotidie cremabat bis mane quidem ac vespere incensum) *vt benedicerent nomini eius in perpetuum.* In officiis nimirum Sacerdotalibus quæ gerebant Aaron filij eius, benedicebant Domino, quia erant Sacra misteria ad Dei laudem, instituta. * Vnde ediscunt Canonici, Clerici, ac Religiosi, qui è choro ad quidlibet Sacrum ministerium, ad officium diuinum pertinens immittuntur, non minus quàm reliqui in choro cantantes, diuinis laudibus operam exhibere; illæ enim actiones mutæ non sunt, sed dulcissimè diuinis in auribus personantes.]

Maria Deipara est atrij Templi omnibus patens, portis plenum.

In quolibet sacro ministerio Deus tam actione, quàm voce benedicitur.

Vers. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 23. 24.] 2.
Profectò inter Leuitas etiam Moysi hominis Dei filij fuerunt annumerati. Vt Mosis mirere modestiam, ex eáque plus quàm ex potestate tibi sit venerabilis. Iosue filiis Regiam potestatem reliquit Moyses, Aaron s posteros Sacerdotes fecit, filios suos inter Leuitas relinquit. * O virum prudentissimum! Liceat mihi suspicari etiam Mosem filiorum commodis studuisse, dum eos & à Pontificatus & à Regni hereditate submouet; Sciebat enim quàm difficile quàm periculis obnoxium seu Præsulis, seu Regis, seu Magistratus officium.] Itaque filij Mosis fuére Gersem, & Eliezer ex Sephora filia Sethro Sacerdotis Madian: Eliezer autẽ fuit ille, quem incircumcisum parentes in Ægyptum deferebant, ideóque propè abfuit Moses à morte, quam illi Angelus intentauit. * Vnde moneantur parentes, haud differre filiorum Sacram ablutionem, ne diu originis labes in infante resideat, sed illicò Dominici sanguinis perfulgeat effectus.] Hi autem extitére filij Gersom: *Subuel, primus.* Cum dicitur primus, indicatur apertè, ex aliquorum sententia, etiam alios genuisse. Ast ego crediderim vocem *Primus* primogenitum significare, etiamque vnigenito conuenire. vt mox patebit in Rohobia. Hic Subuel Cap. 26. 24. Præpositus thesauri fuisse dicitur. *Fuerunt autem filij Eliezer: Rohobia primus*, id est, Robobia fuit vnigenitus Elezeri filius, quia ei non fuere filij alij. At filij Rohobiæ nimium fuere multiplicati, vt patris familias acciperet ex nepotibus quod non habuit ex filiis. Verùm Isaar (qui fuit secundus filiorum Caath) suscepit Salomith vnigenitum. Hebron autem, qui tertius erat filiorum Caath, quatuor filios hoc ordine progenuit: Ierian, Amatias, Iahaziel, & Iecmaam. Oziel verò, qui quartus est inter filios Caath, duorum extitit genitor filiorum, Micha fuit primus, secundus Iesia. Profectò Merari filius Leui; qui vnam è præcipuis tribus familiis Leuitarum constituit Moholi, ac Musi genuit. Moholi suscepit Eleazar, & Cis. Obiit autem diem suum Eleazar filias non filios relinquens hæredes. At filij Cis *fratres* seu propinqui, id est, patrueles earum eas duxerunt vxores. Musi vero secundus Merari filius tres natos eduxit, Moholi, Eder, & Ierimoth.

Mosis filij inter Leuitas annumerantur, aliique Leui filij recensentur.

Difficile ac periculosum Præsulatum, aut Magistratus officium.

Non differendus diu filiorum Baptismus.

moth. Itaque omnes toto hoc capite recensiti sunt Leui posteri in cognationibus ac familiis, Principes per *vices* seu sortes, & numerum capitum singulorum, qui quidem gerebant opera ministerij domus Domini à viginti annis & deinceps. Prius Leuitæ à trigesimo anno sua incipiebant ministeria obire, quia frequenter grauia onera erant circunferenda, verbi gratia, in deserto; ideò robusta ætate viri, qui labori pares essent, eligebantur. Iam verò fixis Tabernaculo sedibus Ierosolymis imminutus erat labor, quare citiùs Leuitæ ministrare incipiebant. * Nec enim vnquam Deus hominibus supra vires onera imponit. Recole, quæso, cuncta Dei Ecclesiæque præcepta, & hominum recognosce vires, videris planè aut legis obseruationem gerere non teneri, aut vires non esse oneri impares.]

Deus non imponit hominibus suprà vires onera.

3. *Vers. 25.26.27.28.29.30.31.32.*] *Dixit enim David*, id est, hoc secum meditatus est, Hispanè dixeris, *Hizose esta cuenta*: Requie Dominus Israelem donauit sine stabili sede; apud Ierosolymam enim æternùm Dei populus habitabit. Vnde necessum non erit, vt Tabernaculum, & cuncta vasa, quæ necessaria sunt ad sacrificia à Leuitis deportentur. *Iuxta præcepta quoq; David nouissima*, id est, vt diuino instinctu statuit David extremo ætatis seu vitæ suæ tempore instante, Deinceps à vigesimo anno & supra Leuitæ computabuntur inter Templi ministros. Et adstent (decretum est Dauidis) *sub manu*, seu potestate filiorum Aaron, id est, summorum Sacerdotum, qui ab Aarone genus ducunt, *in cultum Domus Domini* hoc est, Cantorum, Ianitorum, Iudicum &c. ministeria exercendo in *vestibulis & in exedris*, siue ad portas, & cubicula in quibus sacra supellex asseruatur: *& in loco purificationis*, vbi scilicet Sacerdotes lauantur, victimæ diluuntur) *& in sanctuario.* Certè Leuitæ ministrare in sanctuario dicuntur, cum in loco magis sacro, quam sunt portæ, aut atria munera sua exercent, vt cum Cantores tempore Sacrificij in Sacerdotum atrio canebant, vbi holocausti altare aderat & demum in cunctis, Domus Domini ministeriis: Sacerdotum autem munus erit ex accepta à filiis Israël simila panes propositionis efformare, similæ Sacrificium perficere *Leu. 2.* lagana azima sartagine torrere oleo scilicet immisso, quod in spicarum primitiis fiebat *Leu. 2. 14.* & omne pondus & mensuram Templi exercere *Exo. 30. 13.* Hæc itaque ministeria excipiuntur, ne quis existimaret Leuitas ea exercuisse. Iam denique ad Leuitarum munia redit, *Leuitæ verò mane ac* vespere adstent *ad confitendum & canendum Domino*, hoc est, ad laudandum Deum; hoc enim in Sacris significat confiteri. Cantus itaque mane ac vespere Sacrificiorum tempore adhibebatur: idque fiebat tam in holocaustorum Domini oblatione, quàm in Sabbathis & Calendis, (qui dies festi erant Hebræis) & reliquis solemnitatibus *iuxta numerum* canticorum, quæ canenda præscribebantur, & vnius cuiusque munij iugiter in conspectu Domini gerendi, ceremonias. *Et custodient obseruationes Tabernaculi fœderis* &c. sententia totius clausulæ est: Leuitæ sacros ritus ad vnguem obseruent, tam in Templi custodia & atriorum, quàm in proferendi diuinas laudes tempore ac modo: & iussa fratrum suorum summorum Sacerdotum exequatur, *vt ministrent in Domo* Domini, id est, vt prompti sint ad ministrandum in iis, quæ opus fuerint in Templo Domini. Obserua particulam, *Et obseruationem filiorum Aaron fratrum suorum.* Fratres Leuitarum vocantur Sacerdotes, quia & Leuitæ erant ex Tribu Leui. * Moneantur hinc Præsules minimè expresso munere superbire despiceréque inferioris ordinis Clericos: omnes enim sunt fratres filij Leui, hoc est, ex summo Sacerdote Iesu spiritualiter progeniti:] Porrò illud *super omne pondus atque mensuram* Sacerdotes præponantur, expendendum; nam Hebrææ voces *Midah.* & *Mesurah* mensuram significant. Kimhi asserit hoc modo distinqui: Prior Vox mensuram magnam, posterior paruã significat. Alij putant priori voce significari mensuram lungitudinis, posteriori molis, siue liquores sint, siuè arida, Sacerdotes itaque mensuræ erant Præfecti, ne qua fraus, iis vitiatis, contingeret. Siue quia pondera & mensuræ in Templo seruabantur, ne à populo fraude vitiarentur. * Tanti ponderis est, fideli in populo ponderis ac mensuræ non lædi rectitudinem. Profectò ad ponderum ac mensurarum læsionem tanta est pronitas mercatorum, vt necessarium esset apud Templa rectas mensuræ ponderis normas asseruari.]

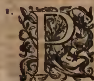
Demùm Leuitarum officia à Dauide constituuntur, extremo vitæ suæ tempore.

Præsules Ecclesiæ non despiciant inferioris Ordinis Clericos: omnes enim sunt fratres.

Pronitas mercatorum ad vitianda pondera ac mensuras.

CAPVT XXIV.

Classes seu vices viginti quatuor Sacerdotum, totidémque reliquorum Leuitarum, qui Sacerdotibus in sacrificiorum ministerio assisterent, recensentur.

1. ORRO filiis Aaron hæ partitiones erant: Filij Aaron: Na-
dab, & Abiu, & Eleazar, & Ithamar. 2. Mortui sunt autem
Nadab & Abiu ante patrem suum absque liberis: Sacerdo-
tióque functus est Eleazar, & Ithamar. 3. Et diuisit eos
David, id est, Sadoc de filiis Eleazari, & Ahimelech de filiis
Ithamar secundùm vices suas & ministerium. 4. Inuentí-
que sunt multò plures filij Eleazar in principibus viris, quàm
filij Ithamar. Diuisit autem eis, hoc est filiis Eleazar, principes per familias sedecim

&c.filiis Ithamar per familias & domos suas octo. 5. Porrò diuisit vtrasque inter se
familias sortibus: erant enim principes sanctuarij, & Principes Dei, tam de filiis
Eleazar, quàm de filiis Ithamar. 6. Descripsítque eos Semeias filius Nathanael
scriba Leuites, coram rege & principibus, & Sadoc sacerdote & Ahimelech filio
Abiathar, principibus quoque familiarum sacerdotalium & Leuiticarum: vnam
domum, quæ cæteris præerat, Eleazar: & alteram domum, quæ sub se habebat cæ-
teros, Ithamar. 7. Exiuit autem sors prima Ioiarib, secunda Iedei, 8. tertia Ha-
rim; quarta Seorim, 9. quinta Melchia, sexta Maiman, 10. septima Accos, octa-
ua Abia; 11. nona Iesua, decima Sechenia, 12. vndecima Eliasib, duodecima
Iacim, 13. tertiadecima Hoppha, decimaquarta Isbaab, 14. decimaquinta
Belga, decimasexta Emmer, 15. decimaseptima Hezir, decimaoctaua Aphses,
16. decimanona Phereia, vigesima Hezechiel. 17. vigesimaprima Iachin, vigesi-
masecunda Gamul, 18. vigesimatertia Dalaiau, vigesimaquarta Maaziau. 19. Hæ
vices eorum secundùm ministeria sua, vt ingrediantur domum Domini, & iuxta ri-
tum suum sub manu Aaron patris eorum: sicut præceperat Dominus Deus Israel.
20. Porrò filiorum Leui, qui reliqui fuerant, de filiis Amram erat Subael, & de fi-
liis Subael, Iehedeia. 21. De filiis quoque Rohobiæ princeps Iesias. 22. Isaa-
ri verò filius Salemoth, filiúsque Salemoth Iahath: 23. filiúsque eius Ierian pri-
mus, Amarias secundus, Iahaziel tertius, Iecmaan quartus. 24. Filius Oziel,
Micha: filius Micha, Samir. 25. Frater Micha, Iesia: filiúsque Iesiæ, Zacharias.
26. Filij Merari: Moholi & Musi. Filius Oziau, Benno. 27. Filius quoque Me-
rari: Oziau & Soam & Zachur & Hebri. 28. Porrò Moholi filius Eleazar, qui
non habebat liberos. 29. Filius verò Cis, Ieramel. 30. Filij Musi: Moholi, Eder,
& Ierumoth. isti filij Ledi secundùm domos familiarum suarum. 31. Miserúnt-
que & ipsi sortes contra fratres suos filios Aaron, coram Dauid rege, & Sadoc, &
Ahimelech, & principibus familiarum, Sacerdotalium & Leuiticarum, tam maio-
res, quàm minores. omnes sors æqualiter diuidebat.

COMMENTARII.

1. Filiorum Eleazari, & Ithamar facta à Dauide diuisio.

ERS. 1.2.3.4.5.6.] Enimverò si filiis Aaron hæ *partitiones* seu classes erant. Quatuor extitére Aaronis filij, scilicet Nadab, Abiu, Eleazar, & Ithamar. Quorum Nadab & Abiu antè patrem sine liberis diem suum obierunt igne cœlesti absumpti, eo quod igne profano ad Sacra vterentur num. 34. ideo Eleazar, & Ithamar Sacerdotio functi fuere, id est, fuerunt Sacerdotes viuente patre, Eleazar verò etiam summus Sacerdos, successórque patris Aaronis. *Et diuisit David*, duorum fratrum Eleazar & Ithamar filios, id est, cum Leuitarum iniret numerum, seorsim filij Eleazar, & seorsim filij Ithamar fuerunt annumerati. Porrò hæc diuisio in classes viginti quatuor facta quidem fuit à Dauide Sadoch ac Ahimelech ministerio. Sadoc enim de filiis Eleazari, & Ahimelech de filiis Ithamar classes constituit, *secundùm vices suas & ministerium*, vt scilicet per hebdomadas singulæ familiæ Sacerdotum ministrarent, quod etiam Leuitæ asserebant. Duo summi Sacerdotes seu Principes Sacerdotum fuére Dauidis tempore Sadoc de posteris Eleazar, & Abiathar de posteris Ithamar. Quis ergò hic Ahimelech? Quidam putant esse filium Abiathari, cui concedente patre is honor sit delatus. Alij credunt, esse ipsum Abiathar, qui vocaretur etiam Ahimelech. Facta ergò annumeratione inuenti sunt multo plures familiarum Principes ex filiis Eleazar, quàm ex Ithamar filiis. Idcircò Eleazari filij in familias sexdecim, filij verò Ithamaris in octo tantum fuére tributi. Porrò hæc diuisio sortibus facta fuit; tam enim filij seu posteri Eleazari, quàm Ithamaris, inter quos diuisio gerenda fuerat, erant *Principes sanctuarij* seu Sacerdotes ministrantes in loco sancto, & *Principes Dei*, seu Principes magni, qui nimirum magni, qui nimirum magnarum opulentarúmque familiarum capita erant. Ne igitur æmulatio, contentio, aut rixa oriretur, res tota sortibus est commissa. Verum Semeias Leuites filius Nathanaël Scriba eos descripsit coram Rege Dauide, Sadoc Sacerdote Summo, Ahimelech filio Abiatharis, & coram familiarum Sacerdotalium ac Leuiticarum Principibus. Certè hæc particula, Et coram *Ahimelech filio Abiathar* apertè infirmat sententiam illorum, qui putarunt fuisse ipsum Abiatharum vno & altero nomine insignitum. Vnde crediderim, filium esse Abiathari eius, qui cæso patre ac fratribus à Saule, fugit ad Dauid. Descripsit itaque Semeias vnam & alteram domum, nempe Domum Eleazari, quæ cæteris præerat familiis ex ipsa obortis: & domum Ithamaris, quæ sub se habebat ceteras à se familias procedentes. Vel faciliùs dixerim, Sacerdotes in duas domos fuisse ad descriptionem diuisos, in Eleazari domum, quæ præcipua erat capitum multitudine: & in domum Ithamaris.

2. Vna & altera Sacerdotum domus nempe Eleazari, & Ithamaris in viginti quatuor diuiduntur classes.

Vers. 7.8.9.10.11.12.13.14.15.16.17.18. 19.] Mox Semeias scriba ex præscriptione Dauidis per vices, seu classes distribuit Sacerdotes, vt scirent, quo tempore quisque ministrare deberet. Exiuit igitur sors prima *Ioiarib*, secunda *Iedei*, tertia *Harim*, quarta *Seorim*. Contigit quinta *Melchia*, sexta, *Maiman*, septima *Accos*, octaua Abia, è qua vice, seu sorte erat Zacharias Ioannis pater. *Luc. 1. 5. Sacerdos de vice Abia.*

Num

Num autem Abia esset ex Eleazari posteris, an ex Ithamaris, haud satis colligere potui. Euenit sors nona *Iesua*, decima *Sechenia*, vndecima *Eliasib*, duodecima *Iacim*. Accidit decima tertia *Hoppha*, decimaquarta *Isaab*, quinta decima *Belga*, decima sexta *Emmer*. Prodiit quidem decima septima *Hezir*, decima octaua *Aphses*. decima nona *Phetea*, vigesima *Hezechiel*. Obuenit denique sors vigesima prima *Iachin*, vigesima secunda *Gamul*, vigesima tertia *Dalaian*, ac vigesima qoarta *Maazian*. *Hæ vices* Hebr. *hæ supputationes* eorum secundùm ministeria, quibus singulæ classes addicebantur, vt in Templo Domini ministrarent iuxta ritus sacros, *sub manu* quidem *Aaronis*, siue sub obedientia summi Sacerdotis, qui Aaroni successerat, cui parere debebant inferiores Sacerdotes, ac Leuitæ. Cur autem dixit, sub manu aut obedientia *Aaronis*. & non apertiùs, sub obedientia *summi* Præsulis? * Vt edoceamur, in omnibus successoribus primi Sacerdotis ipsum nos contemplari debere: summus Romanus Antistes, qui à Christo potestatem accepit, non alius à Christo est putandus, Christus procul dubio est.] * Haud aliter quolibet in Præsule tenemur Christum aspectare, cuius exerit ille vices.] Certè particula illa, *sub manu Aaron* Hebr. est, *In manu* seu *in loco Aaron*, seu *vice* eius. Sæpe manus in sacris pro loco sumitur. * Illa autem particula, *Hæ vices eorum secundùm ministeria* est in Hebræo, *Hæ Præfectura eorum ad ministrandum*. Annon Præfectura constituitur ad imperandum? Quid ergò Præfecturæ cum ministratione? Multum planè, Præfectura enim imperandi specie seruire quidem est: tot Rector dominos habet, quot subditis imperat.] Addit textus *sub* manu Aaron *patris eorum*, ex quo scilicet omnes Sacerdotes trahebant genus, & quem omnes Leuitæ vt patrem venerabantur, obsequium & obedientiam illi præstantes. * Hinc ediscimus, Parentes nostros Religionis Fondatores iam diù vita functos quasi præsentes admodum venerari.) Sorte itaque viginti quatuor classes sacerdotum constituuntur ad ministerium Templi, quemadmodum Dominus Deus Israëli præceperat.

Summo in Præsule Christi debemus aspicere.

Quilibet Præsul nobis sit Christus.

Officium Præsulatus seruitus est. tot dominus ministrat, quot imperat subditis.

Religionis Fūdatores tāquam præsentes admodum veneremur.

3. *Vers.* 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31.] Profectò præter Sacedotes, de quibus hactenùs actum est hoc capite, aliæ Leuitarum viginti quatuor classes sorte constituuntur ad Templi ministerium sub Sacerdotum dispositione. Igitur de filiis Amran, qui pater extitit Aaronis ac Moisis, sors accidit *Subaeli* pro nepoti Amran, erat enim filius Gerson filij Aaron. Capite superiori vers. 16. mentio fit huius Subuël, quia erat Thesauri Præpositos, vt habes infrà cap. 26. 24. * Et quando de Thesauri præpositis (apud nostrates *De los Thesoreros*) crebra mentio non agitur. Apud omnes in memoria, in veneratione saltem externa sunt, quia omnes speciatim diuites eorum indigent ministerio. Secunda sors accidit *Iebedeia* de filiis Subaël. Tertia Principi *Iesiæ* de filiis Rohobiæ. Hic non dicitur, cuius filius fuerit Rohobias; sed constat ex superiori capite vers. 17. fuisse filium Lizer. Porrò Rohobias alios etiam filios habuit vt patet ex cap. citato; sed fit mentio tātùm Iesiæ, quia Princeps erat.* Quàm antiquū, de Primoribus geri mentionem, inferiores silētio præteriti adulationis quidem studio. Quarta sors contigit *Isaaro* filio Selemoth, qui superiori capite Salomith vocitatur. Quinta verò *Iaath* eiusdem Selemothi filio. Sexta sorte assignatur *Ieriman* primus Iaath filios. Septima *Amarias* filius secundus. Octaua *Iabaziel* filius tertius. Nona *Iecman* filius quartus eiusdem Iaath. Verùm decima sors euenit *Micha* filio Oziël, qui fuit quartus filius caath. Vndecima *Samir* Michæ huius filio. Duodecima Iesiæ Michæ patri. Tertiadecima Zachariæ Iesiæ filio. Profectò hactenus recensiti pertinent ad familiam Caath: iam verò fit transitus ad Merari: familiam verò Gerson tacitus facet præterit textus. Ex posteris itaque Merari decimaquarta sors adhæsit *Moholi* Decimaquinta *Musi*, Decimasexta *Benno*, Alter verò *Ozian*, qui etiam ex Merari trahebat originem. (Sic locum difficilem admodum reor intelligendum,) Decimasexta sorte educitur *Soma*. Decima septima *Zachuri*. Decima octaua *Hebri*. Decima noua *Moholi* filius Eleazari, qui quidem Moholi liberos non suscepit. Vigesimam classem sorte iniit *Ieramel*, filius Cis primam vigesimam. Denique tres filij Musi *Moholi* (qui patrui sui nomine fuit insignitus) *Eder*, & *Ierimoth* vigesima secunda, vigesima tertia, ac vigesima quarta sorte fuere designari. Hi sunt Leuitæ addicti per classes Templi ministerio iuxta familiarum suarum domos. Miserunt itaque ipsi sortes *contra fratres suos*, propinquos ac cognatos filios Aaron; *contra* inquam id est, ex altera parte in conspectu Dauidis Regis, Sadoci, Ahimelechi, ac Sacerdotalium Leuiticarúmque familiarum Principum. Porrò tàm *maiores* quàm *minores*, id est, tam Sacerdotes quàm Leuitas sors æqualiter, quoad Templi ministeria diuidebat: *Sors* inquam, siue quoad ministeria, quæ illis sorte obueniebant. * Nihil in communitate Leuitica, seu Religiosa molestius, ac noxius, quàm sorte inæquali inter fratres diuidi ministeria, dum *maiores* ab oneribus eximuntur, & *minores* solummodò difficilibus oneribus humeros coguntur submittere. Sors maiores & minores æqualiter diuidat, ne minores sub onere gemant, dum maiores exempti à pondere otiantur.]

Alię viginti quatuor Leuitarū classes constituuntur.

Thesauri Regij Præpositis à ... *continuè æstimantur ob propria commoda.*

Primores memorantur, inferiores silentio obuoluuntur.

Molestum est in communitate, maiores eximi ab oneribus, dum minores sub pondere gemunt.

CAPVT XXV.

Viginti quatuor Classes Cantorum, Psaltarum, & Citaredorum ex Leuitis constituuntur.

1. IGITVR Dauid & magistratus exercitus segregauerunt in ministerium filios Asaph, & Hemam, & Idithun, qui prophetarent in citharis, & psalteriis, & cymbalis, secundùm numerum suum dedicato sibi officio seruientes. 2. De filiis Asaph: Zacchur, & Ioseph, & Nathania, & Aserela, filij Asaph: sub manu Asaph prophetantis iuxta regem. 3. Porrò Idithun, Godolias, Sori, Ieseias, & Hasabias, & Mathathias, sex sub manu patris sui Idithun, qui in cithara prophetabat super confitentes & laudantes Dominum. 4. Heman quoque: filij Heman, Bocciau, Methaniau, Oziel, & Ierimoth, Hananias, Hanani, Eliatha, Geddelthi, & Romenthiezer, & Iesbacassa, Mellothi, Othir, Nahazioth. 5. Omnes isti filij Heman Videntis regis in sermonibus Dei, vt exaltaret cornu: deditq; Deus Heman filios quatuordecim, & filias tres. 6. Vniuersi sub manu patris sui ad cantandum in templo Dñi distributi erant, in cymbalis, & psalteriis, & citharis in ministeria domus Domini iuxta regem: Asaph videlicet, & Idithun, & Heman. 7. Fuit autem numerus eorum cum fratribus suis, qui erudiebãt canticum Domini, cuncti Doctores, ducenti octoginta octo. 8. Miseruntque sortes per vices suas, ex æquo tam maior quàm minor, doctus pariter, & indoctus. 9. Egressaque est sors prima Ioseph, qui erat de Asaph. Secunda Godoliæ, ipsi & filiis eius, & fratribus eius duodecim. 10. Tertia Zachur, filiis & fratribus eius duodecim. 11. Quarta Isari, filiis & fratribus eius duodecim. 12. Quinta Nathaniæ, filiis & fratribus eius duodecim. 13. Sexta Bocciau, filiis & fratribus eius duodecim. 14. Septima Isaréla, filiis & fratribus eius duodecim. 15. Octaua Iesaiæ, filiis & fratribus eius duodecim. 16. Nona Mathaniæ, filiis & fratribus eius duodecim. 17. Decima Semeiæ, & fratribus eius duodecim. 18. Vndecima Azareel, filiis & fratribus eius duodecim. 19. Duodecima Hasabiæ, filiis & fratribus eius duodecim. 20. Tertiadecima Subael, filiis & fratribus eius duodecim. 21. Quartadecima Mathathiæ, filiis & fratribus eius duodecim. 22. Quintadecima Ierimoth, filiis & fratribus eius duodecim. 23. Sextadecima Hananiæ, filiis & fratribus eius duodecim. 24. Septimadecima Iesbacassæ, filiis & fratribus eius duodecim. 25. Octauadecima Hanani, filiis & fratribus eius duodecim. 26. Nonadecima Mellothi, filiis & fratribus eius duodecim. 27. Vigesima Othir, filiis & fratribus eius duodecim. 29. Vigesima secunda Geddelthi, filiis & fratribus eius duodecim. 30. Vigesimatertia Mahaziotli, filiis & fratribus eius duodecim. 31. Vigesimaquarta Romenthiezer, filiis & fratribus eius duodecim.

COMMENTARII.

I. De filiis Asaph, Idithũ, & Heman constituuntur Psaltes.

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.] Dauid igitur & *Magistratus* exercitus, id est, Principes tam politici quàm Ecclesiastici ex Leuitis segregauerunt ex filiis Asaph, Idithun, & Heman, ad ministerium canendi & modulandi in Templo, (hoc enim hîc significat *prophetare in citharis & psalterijs & cymbalis*) Secundum *numerum* suum, id est, tanto numero, quanto ad id munus destinati fuerunt, & eo ordine quo sunt destinati. Psalterium quidem reor fuisse lyram septem, octo, vel decem chordarum, quæ plectro pulsabatur. De filiis Asaph electi fuére *Zachur, Ioseph, Nathanias & Asarela sub manu Asaph prophetantis iuxtà Regem*, id est, sub magisterio patris eorum Asaph laudes diuinas decantari curantis iuxta Regis præscriptum: Sic aliqui interpretantur. Crediderim, indicari, hos psaltes non in Gabaon (vbi alij erant constituti) sed in arce Sion functos fuisse Cantorum officio, vbi Rex suam sedem habebat: vel in separato Templi loco, vbi Rex adorare & laudibus diuinis vacare solebat: nam in amplissimo loco Templi, vt plura atria, ita etiam plura erant loca, in quibus laudes Deo decantabantur: Mundi enim habebant sua loca separata ab immundis: Rex à plebe. * Nostris quidem in Templis mundi ab immundis loco non separantur, sed habitu: hi enim immodesto vultu, prophanitate indumenti se immundos esse exponunt; illi verò vultus vestimentorúmque modestia animi ostendunt puritatem. Igitur mundis curandum, si non corpore, animo ab immundis in Templo sacerrimo separati.]

Christicolarum in Templis immundi à mundis non loco sed habitu separandi.

patarh.] Ex filiis autem Edithun *sex* designantur, *Godolias, Sori, Iesciam, Asabias,* & *Mathatias.* Vbinam sextus psaltes ex filiis Idithun, si quinque solùm annumerantur? Certè particulam illam, *Porrò Idithun filij: Idithun Gadolias* &c. sic distinxerim: *Porro Idithun filij: Idithun, Godolias,* &c. vt primus filius sit patri cognominis (vti sæpè apud nostrates) Alioqui senarius numerus filiorum, qui ponitur illo verbo *sex*, non constaret. Sex hi Cantores patris Idithun magisterio submittebantur, qui quidem *prophetabat in cithara*, seu modulabatur *super confitentes, & laudantes Dominum.* Hebr. *Ad confitendum, & laudandum Dominum.* LXX. *Qui prophetabat confessionem, & laudem Domino.* * Quàm verax prophetia, Confessio, & laus Domini? Nullam poteris ô fidelis augustiorem Deo laudem excogitare, quàm peccatorum Confessionem.] Ex filiis denique Heman assignati fuére quatuordecim, nempe *Boccias, Mathanias, Oziel, Subuel, Ierimoth, Hananias, Hanani, Eliatha, Geddethi, Romemthiezer Iesbachassa, Mellothi, Othir, Mahazioth*: omnes hi filij erant Heman *Videntis* Regis, id est, Cantoris, aut Musici Regij, seu Cantorum Præfecti. Profectò sicut Cantores appellantur Prophetæ, ita etiam Videntes dicuntur, quæ vox in Scriptura non semel Prophetas sæpe significat. Erat igitur Heman Videns Regis seu Cantorum Præfectus aut Magister *in sermonibus Dei*, siue in Psalmis, & prophetiis, quas canebat chorus, *vt exaltaret cornu*, id est, ad laudandum diuinam potentiam, (quæ cornu metaphorâ designatur in Scriptura) & diuinæ potentiæ, ac bonitatis opera. Deditque Deus Hemano hosce filios quatuordecim, & tres filias, scilicet vti in præmium pij admodum ministerij. * Et quidem nullum hîc præmium parenti potest excogitari augustius, quàm filios sortiri sacris addictos ministeriis.] * Vt ediscant parentes, tunc ob virtutum exercitamenta eximio à Deo munere se donari, cum aliquis ex eius filiis, aut ex filiabus aliqua ad Monasterium assumitur, vt diuinas æternùm concinat laudes.] Vniuersi igitur tam filij ac filiæ Heman, quàm filij Asaph, & Idithun sub magisterio patrum suorum, qui erant omnium Cantorum Principes canebant in Templo Domini, & distributi erant, vt alij in cymbalis, alij in psalteriis, alij in citharis modularentur hoc sacro fungentes ministerio Templi Domini *iuxta Regem*, id est, ad Regis imperium, siue apud Ierosolymam, aut arcem Sion, vbi Rex aderat. Certè tam masculos, quàm fœminas in Templo Domini cecinisse asserit Abulensis hîc *q.14.* * Monuerim interim sacri Chori Cantores suis muneris perpendere dignitatem. Canere in Templo idem sic ac prophetare; ergò, instar Prophetarum, debent modestiâ excellere ac grauitate, his vtentes actionibus, quæ Videntem seu Prophetam minimè dedecere videantur.] Ergò Asaph, Idithun, & Heman erant omnium Cantorum Principes, licet sub illis essent alij viginti quatuor Principes minores ex eorũ filiis, à quibus viginti quatuor Cantorum vices aut classes nomen habuerunt. Fuit autem numerus eorum filiorum scilicet Asaph, Idithun, & Heman, *cum fratribus suis*, id est, & aliorum è tribus hisce familiis filiorum Asaph, Idithun & Heman propinquis, *qui erudiebant canticum Domini*, seu qui eruditi erant

Augustissima Deo laus est peccatorum Confessio.

Parentis virtutis præmiũ est, filios habere sacro ministerio addictos.

Magno à Deo munere donaris, cuius filius ad Religionem assumitur.

Cantores similantur moribus, quæ decent Prophetas.

canere, siue docti ad canendum, *Ducenti octoginta octo.* In Sacerdotum sortes solùm capita mittebantur, in Cantorum sortes ex singulis familiis, quæ ad æmulationem Sacerdotum viginti quatuor sortes fuerunt, & ex vnaquaque familia duodecim viri, qui omnes eum numerum conficiunt 288. * Loco illius particulæ, *Fuit numerus* eorum, qui erudiebant canticum Domini in Hebræo est, *Eruditi*, ideo Hieronymus addidit, *Cuncti Doctores.* Quid Doctoribus cùm canendi ministerio? Non sufficit cantus perfectioni materialis vocum expressio, dùm ignoratur hymni sensus, licet ad præcepti sufficiat impletionem: ergo qui doctus non fuerit linguæ, cuius canitur idiomate, haud perfectè poterit modulari.] * Hinc subtaxantur Præsules, qui idiotissimos quosque ad sacros ordines admittunt ea sola scientia, qua valeant diuinas materialissimè laudes voce exprimere sine sensus cognitione. Doctores erant, qui apud Templum illud nostri sacratioris Templi typum diuinas proferebant laudes: in nostro autem (heu) diuinis laudibus proferendis vacant qui vix possunt dici discipuli. * Monuerim etiam hinc sacrarum Religionum alumnos Doctores olim diuinis laudibus concinendis studuisse. Cur ergo ad augustiorem chorum adesse Doctores dedignantur? Certè Doctoris officium deberet esse nouus hærendi choro titulus, non à choro essemptionis.]

Qui canendi diuinas laudes muneri incumbunt deberent esse Doctores.

Cantores omninò idiotæ nõ deberent sacrorum ad chorum admitti minùs quidẽ sacros ad Ordines.

Te Doctorem esse, deberet esse nouus choro hærendi titulus, non à choro essemptionis.

Vers. 8.9.10.11.12.13.14.15.16.17.18.19. 21
20.21.22.23.24.25.26.27.28.29.30.31.] Iam verò diuisis in viginti quatuor classes Cantoribus, sorte decretum est, quo ordine in Templu adesse, & canere deberent. Miserunt itaque sortes per vices seu classes suas *ex æquo tam maior quàm minor, doctus pariter & indoctus* sensus est. In classibus ordinandis, super quas sortes missæ sunt, seruata est æqualitas, quantum fieri potuit; ita vt quælibet classis totidem haberet Cantores. Deinde res sorti commissa est, vt iuxta illam primum, secundum, tertium &c. locum hæ classes sortirentur; siue ex melioribus Cantoribus classis constaret aliqua; siue ex deterioribus; siue prærogatiuas aliquas haberet, ob quas aliis posset præferri, siue non. Hinc oritur difficultas. *Vers.* 7. Dictum est, omnes illos, qui missi sunt in sortes, fuisse Doctores, seu doctus, & intelligentes Musicæ: quonammodò igitur hîc dicit *indoctos* etiam in sortes venisse? Certè in Hebræo pro *Doctus pariter, & indoctus* est, *intelligens cum Discipulo*, Hieronymus vero discipulum vocitauit *indoctum.* Venerunt ergo in sortem tam Magistri Musicæ, quàm reliqui Cantores qui submittebantur eorum directioni, quemadmodum discipulus Magistro submitti assolet, & choris in nostris cuncti periti cantores chori Magistri numeros imitantur. * Non dedecet doctos se vti indocti doctiorum dogmata æmulari, & velut indocti eorum doctrinæ studere.] Sors itaque prima exiit Ioseph, qui fuit filius Asaph. Porrò in hac prima sorte suppleri ex aliis debet duodenarius virorum numerus, alioqui summa ducentorum octoginta octo posita *vers.* 7. non cõstaret. Secunda sors accidit Godoliæ & duodecim filiis, seu propinquis eius. Tertia Zachur & duodecim filiis seu propinquis eius. Quarta Isari & filiis ac propinquis eius totidem. Euenit quinta, sexta, septima, octoua, ac nona Na-

In viginti quatuor classes distribuuntur Cantores, & decernitur, quo ordine in Templo canere deberent.

Non dedecet doctos vti discipuli doctioribus submitti.

thaniæ, Boccian, Iſraëla, Ieſaiæ, Mathaniæque, ſingulorúmque filiorum, ac propinquorum integro duodenario. Contigit decima, vndecima, duodecima, decimatertia, decimaquarta, & decimaquinta ſors Iemeiæ, Azareel, Haſabiæ Subaël, Mathathiæ, ac Ierimoth, duodecimque ex eadem familia fratribus ſeu propinquis. Porrò ſextadecima, ſeptimadecima, octauadecima, nonadecima, vigeſimaprima, vigeſimaſecûda, tertia, ac quarta ſorte aſſignati fuere totidem viri Hanaias, Iesbacaſſa, Hanani, Mellothi, Eliatha, Othir, Geddelthi, Mahazioth, ac Romemthiezer, & ſingulis his nouem viris ſinguli duodenarij filiorum, ſeu propinquorum numerus ſortè adhæſit eadem. Monuerim, in his viginti quatuor Cantorum ſortibus, non explicari de omnibus, quinam filij Aſaph eſſent, quinam, Iduthun, quinam Heman. De omnibus, inquam, quia de quibuſdam ſatis intelligitur ex iis, quæ de horum trium filiis ſuperiùs dicta ſunt, vt de Ioſeph, Iesbacaſſa, Mellothi. Certum planè eſt, omnia capita ſortium eſſe trium illorum virorum filios, quibus viginti quatuor filios attribuit, quot fuere ſortes: licet in pleriſque nomina mutata eſſe videantur, hic in ſortibus, & vbi initio capitis nomina filiorum, quos Aſaph, Idithun & Heman habuere, ponuntur.

CAPVT XXVI.

Ex Leuitis etiam Ianitorum Templi variæ claſſes conſtituuntur. Cuſtodum theſaurorum tùm Templi, tùm Regis variæ item claſſes deſignantur.

1. DIVISIONES autem ianitorum: de Coritis Meſelemia, filius Core, de filiis Aſaph. 2. Filij Meſelemiæ: Zacharias primogenitus, Iadihel ſecundus, Zabadias tertius, Iathanael quartus, 3. Ælam quintus, Iohanan ſextus, Elioënai ſeptimus. 4. Filij autem Obededom: Semeias primogenitus, Iozabad ſecundus, Ioaha tertius, Sachar quartus, Nathanaël quintus 5. Ammiel ſextus, Iſſacher ſeptimus, Phollathi octauus; quia benedixit illi Dominus. 6. Semei autem filio eius nati ſunt filij, præfecti familiarum ſuarum: erant enim viri fortiſſimi. 7. Filij ergo Semeiæ: Othni, & Raphael, & Obed, Elzabad, fratres eius viri fortiſſimi: Eliu quoque, & Samachias. 8. Omnes hi, de filiis Obededom: ipſi, & filij, & fratres eorum fortiſſimi ad miniſtrandum ſexaginta duo de Obededom. Porrò Meſelemiæ filij, & fratres eorum, robuſtiſſimi decem & octo. 10. De Hoſa autem, id eſt, de filiis Merari: Semri princeps (non enim habuerat primogenitum, & idcircò poſuerat eum pater eius in principem) 11. Helcias ſecundus, Tabellias tertius, Zacharias quartus. omnes hi filij, & fratres Hoſa, tredecim. 12. Hi diuiſi ſunt in ianitores, vt ſemper principes cuſtodiarum, ſicut & fratres eorum, miniſtrarent in domo Domini. 13. Miſſæ ſunt ergo ſortes ex quo, & paruis, & magnis, per familias ſuas, in vnamquamque portarum. 14. Cecidit ergo ſors Orientalis, Selemiæ. Porrò Zachariæ filio eius, viro prudentiſſimo, & erudito, ſortitò obtigit plaga Septemtrionalis. 15. Obededom verò & filiis eius ad Auſtrum: in qua parte domûs erat ſeniorum concilium. 16. Sephim & Hoſa ad Occidentem, iuxta portam, quæ ducit ad viam aſcenſionis: cuſtodia contra cuſtodiam. 17. Ad Orientem verò Leuitæ ſex: & ad Aquilonem quatuor per diem: atque ad Meridiem ſimiliter in die quatuor & vbi erat conſilium, bini & bini. 18. In cellulis quoque ianitorum ad Occidentem quatuor in via; biniſque per cellulas. 19. Hæ ſunt diuiſiones ianitorum, filiorum Core & Merari. 20. Porrò Achias erat ſuper theſauros domus Dei, & vaſa ſanctorum. 21. Filij Ledan, filij Gerſonni: de Ledan principes familiarum, Ledan, & Gerſonni, Iehieli. 22. Filij Iehieli: Zathan, & Ioel fratres eius, ſuper theſauros domus Domini, 23. Amramitis, & Iſaaritis, & Hebronitis, & Ozihelitis. 24. Subael autem filius Gerſon, filij Moyſi, præpoſitus theſauris. 25. Fratres quoque eius Eliezer, cuius filius Rababia, & huius filius Iſaias, & huius filius Ioram, huius quoque filius, Zechri, & huius filius Salemith. 26. Ipſe Selemith, & fratres eius, ſuper theſauros ſanctorum, quæ ſanctificauit Dauid rex, & principes familiarum, & tribuni, & centuriones, & duces exercitus, 27. de bellis, & manubiis, præliorum, quæ conſecrauerant ad inſtaurationem, & ſupellectilem templi Domini. 28. Hæc autem vniuerſa ſanctificauit Samuel Videns, & Saul filius Cis, & Abner filius Ner, & Ioab filius Saruiæ: omnes qui ſanctificauerant ea

per

per manum Selemith, & fratrum eius. 29. Isaaritis verò præerat Chonenias, &
filij eius, ad opera forinsecùs super Israël, ad docēdum & iudicandum eos. 30. Por-
rò de Hebronitis Hasabias, & fratres eius viri fortissimi, mille septingenti, præerant
Israëlitis trans Iordanem contra Occidentem, in cunctis operibus Domini, & in mi-
nisterium regis. 31. Hebronitarum autem princeps fuit Ieria, secundùm fami-
lias & cognationes eorum. Quadragesimo anno regni Dauid recensiti sunt, & in-
uenti sunt viri fortissimi in Iazer Galaad, 32. fratrésque eius robustioris ætatis, duo
millia septingenti principes familiarum. Præposuit autem eos Dauid rex Rubenitis,
& Badditis, & dimidiæ tribui Manasse, in omne ministerium Dei, & regis.

COMMENTARII.

De stirpe Core, ac Merari Ianitores Templi constituuntur.

1. ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11.] Verùm diuisiones seu classes Ianitorum Templi è Leuitis etiam constituuntur. At tantùm fuerunt è stirpe Core & Merari: Core autem cuius hìc mentio, fuit filius Aaronis, vnde colligo filios Core fuisse Caathitas, Aaron enim ac Moyses à Caath filio Leui genus trahebant. Primùm ergo exprimuntur Ianitores è filiis Core. *De Coritis Meselamia filius Core, de filiis Assaph.* Non est sententia, Core fuisse de filiis Asaph: sed Meselemiam fuisse de filiis Asaph, qui erat de filiis seu posteris Core. Meselemias itaque de filiis Asaph filij Core septem habuit filios qui Ianitorum Templi muneri seruierunt *Zachariam* scilicet primogenitum, secundum *Iadihel*, tertium *Zabadiam*, quartum *Iathanael*, quintum *Ælam*, sextum *Iohanan*, septimúmque *Elioenai*. Obededom vero de Core etiam stirpe progenitus octo filios sacro eidem muneri dedicauit: nempè *Semeiam* primogenitum, *Iozabad* secundum, *Ioaha* tertium, *Sachar* quartum, *Nathanael* quintum, *Ammiel* sextum *Issachar* septimum, & *Phollathi* octauum: quia benedixit Dominus Obededom multitudine ac robore prolis in compensationem Arcæ tam religiosè exceptæ, ac domi custoditæ. 2. *Reg.* 6. 12. Superat enim hic numero prolium omnes alios Leuitas Ianitores hoc capite recensitos. * Mirum fuisset, si non vel hìc à Deo prosperaretur, qui honorandæ Arcæ speciale studium exhibuit: vt hinc ediscas, vel in hoc sæculo prosperari vberiùs, qui sacratiori Arcæ nempe Deiparæ excipiendæ ac corde custodiendæ impendit affectum.] * Multos vidi coniuges de prolis conqueri sterilitate, qui quidem monendi, vt Arcam Marianam in domum adducant, hoc est, speciale aliquod Deiparæ obsequium expediant: nam si id eorum saluti expedierit in compensationem prolium multitudine procul dubio donabuntur.] * Profectò non solum Obededom prolis honoratus est multitudine, sed & filius eius primogenitus Semeias multos filios suscepit familiarum suarum Principes, id est fortium Ianitorum: *erant enim viri fortissimi*, ideóque apti, vt Ianitorum officio fungerentur ad Templi custodiam destinati. * Certè Præsules verè Templi Dominici, seu Ecclesiæ custodes debent pollere fortitudine, si quando oportuerit Principes, aut proceres ab Ecclesiæ ingressu repellere, de quo fortissimos Ianitor Ambrosius egregium planè reliquit exemplum.] Fuére ergo hi filij Semeiæ; *Othni* primogenitus & *Raphaël*, *Obed*, *Elzabad* fratres *Othni* viri planè fortissimi: *Eliu* quoque, & *Samachias* filij Semei aptitudine ad custodiendum Templum excelluerunt. De posteritate igitur Obededom tam de filiis quàm de nepotibus sexaginta duo viri fortes admodum ad ministerium custodiendi Delubri fuére designati. Verùm de filiis Meselemiæ & ex propinquis eorum decem & octo robustissimi custodiæ Templi fuere Ianitores addicti. Denique de Hosa, qui erat ex filiis seu posteris Merari Princeps fuit Semri constitutus à patre (non enim habuerat primogenitum superstitem, cum diuisiones hæ, seu classes Ianitorum constitutæ sunt, & ideircò pater eum constituit in Principem.) * Proculdubio Semri inter reliquos fratres dignior Principatu; nam si ex solo parentis peculiari affectu sine filij ipsius merito electus fuisset, imprudentiæ accusaretur Hosa, qui fratribus iustæ querelæ ansam exhibuisset.] *Helcias* ergo post Semri secundus annumeratur, Tabelias tertius, Zacharias quartus: & ex filiis hisce, aliisque fratribus aut contribulibus seu propinquis Hosæ *tredecim* Ianitores constituuntur.

Vel in hoc sæculo prosperatur, qui Arcæ Marianæ honorandæ studium impendit.

Cōiuges Deiparæ præstantes obsequiū, prole donantur in compēsationem.

Præsules sint fortissimi, si quando oportuerit à Templo Principes inobedientes repellere.

Solùm ob merita filius à patre reliquis fratribus est præferendus.

Vers. 12.13.14.15.16.17.18.19.] Certè, hi, quorum nomina expressimus, aut numerum indicauimus, constituti ac diuisi sunt Ianitores, vt Principes *custodiarum*, seu Ianitorum ad custodiam Templi deputati per vices, vti alij eorum fratres ac cognati, in Templo Domini ministrarent. Missæ ergo sunt sortes *ex æquo* tam *paruis* quàm *magnis* per familias suas *in vnamquamque portarum*, id est, in classibus ordinandis seruata est æqualitas, ita vt quælibet classis totidem haberet Ianitores. Deinde res sorti permittitur, vt iuxta illam primum, secundum tertium &c. locum hæ classes sortirentur è *paruis* & *magnis*, id est, siue ex præcelsioribus, aut procerioribus Ianitoribus classis aliqua constaret, siue ex inferioribus. * Tam præcelsa enim est dignitas eorum qui Dei Templo Seruiunt, vt omnis mundialis celsitudo aut nobilitas ostentetur æqualiter infima: quemadmodum in conspectu Solis & magnæ facis & paruæ lucernæ fulgor pariter extinguitur.] Non autem intelligo, paruos & magnos in sortes venisse, iàm enim dixit iu datum Capitibus tantùm. Sed per *paruum* & *magnum* intelligo familias pauperum, ac diuitum. * Vt ediscas, quanti apud Deum familiæ pauperum æstimentur; parui enim primo loco commemorantur: Nec enim dixit textus *Magnis & paruis*: sed *Paruis*, & magnis.] Cecidit igitur *sors Orientalis Selemia* vt scilicet atria ac portas ad Orientem expositas custodiret. Hæc porta præcipua erat, quippè in fronte Templi aut atrij. Hic Selemias Meselemia *Vers.* 2. vocitatur. * Qui quidem vir erat egregius, cui portæ Orientalis custodiam sors diuina commisit. 2.

Ianitores hi sorte variis portis addicuntur.

In conspectu Ecclesiastici census ostentantur & nobilium & ignobilium merita æqualiter videntur exigua, aut nulla.

Pauperes apud Deū pluris, quàm diuites æstimātur.

D. Iosepho porta Orien-

Typum

talis id est. Deipara custodia sorte diuina commissa fuit.

Typum enim gessit Diui Iosephi, quem elegit Dominus, vt portam Orientalem Deiparam custodiret.] Verùm Zachariæ filio eius viro *prudentissimo & erudito* sorte obtigit septentrionalis plaga, id est, portæ ad septentrionem adiacentis custodia committitur. Pro particula *Prudentissimo, & erudito* Hebr. est, *Consiliario in intellectu*, id est, sapienti. Nullum sit Ecclesiasticum munus, ad quod imprudens, ac indoctus eligatur. * Annon Ianitoris illi officio Hostiarij nostri officium respondet? Quis dubitet? O quanto Ecclesiæ incommmodo & Præsulum fortasse placulo ad minores Ordines Hostiarij, Acoliti &c. pueruli inepti penitus admittuntur, qui vix legere vulgatissima norlnt!] Obededon vero ac filiis eius obtigit porta Australis, *in qua parte domus erat, seniorum concilium*, aula scilicet, in qua cogebatur concilium Seniorum, quod *Senedrin* appellabatur. Porrò Sephim & Hosæ egressa est sors ad Occidentem, *iuxta portam*, Hebr. *cum porta, quæ ducit*. Hebræus sic, *cum porta Salecheth*, id est, *proiectionis*, quod per eam sordes Templi proditent. *Ad viam ascensionis*. Hebr. *in via ascensionis*, id est, superiori & accliui, scilicet in via ea porta erat. *Custodia contra custodiam*, id est, per vices erant custodiæ. Verùm custodiæ aliæ per vices erant, de quibus tamen hoc non dicitur. Crediderim ergo geminam custodiam his verbis significari his Leuitis demandatam, & portæ Templi Occidentalis, & prætetea domus illius. Nisi dixeris, geminam demandatam fuisse portæ illius, per quam sordes Templi prodirent, custodiam, (*Custodia contra custodiam*) vt innuatur, magnam admodum necessariam esse custodum aduertentiam, nè proiiciatur è domo Domini nisi id quod verè sordescit: nec quod id generis est, vllo prætextu retineatur. Magni enim ponderis est, ad domus Dei conseruationem, Sordes omninò proiicere.] * O quàm commendabilis illius Communitatis institutio, quæ geminam Dei domus seu Religionis custodiam commendat, præscribens scilicet patere proiectionis portam, vt hi pellantur qui sordescunt moribus, nec monitis corriguntur.] Ad Orientalem ergo portam Leuitæ sex constituuntur, quia ea erat præcipua ianua: quatuor nempè per diem, id est per singulos dies quatuor ex his sex custodiebant portam, totidem Aquilonarem & Australem, duo domum Concilij. Id significant ea verba, *Vbi erat Concilium bini & bini*. Sic aliqui axponunt. Ast ego. Ad Orientem Leuitæ sex: id est, ad portam Orientalem, quæ præcipua erat, plures constituuntur Leuitæ custodes: ad portas vero minus præcipuas, quæ ad latera erant Templi, quatuor tantùm; quia circà illas minor erat populi frequentia. *Quatuor per diem*, id est, quatuor diebus singulis. *In cellulis autem Ianitorum*. Vatablus vertit, *Ad cellulas instrumentorum*, in quibus cellulis instrumenta Templi seruabantur, quorum vsus erat in Sacrificiis, quæ quidem cellulæ aderant iuxtà Occidentalem portam constituti fuére quatuor custodes *in via* ascensionis, cuius mentio facta est *Vers.16. bini* quidem *per cellulas*. Vnde videtur colligi duas esse cellulas huiusmodi instrumentorum, & vni & alteri, ex quatuor illis custodibus binos esse appositos.) Sine aptiùs duxeris, sex ianitores constitutos hisce assetuandis cellulis, vt quatuor in via adessent, qua ad

Ad minores Ordines non admittendi, qui omninò sint expertes prudentia, & scientia.

Custodia accuratissima necessaria est, ad sordes è Dei domo proiiciendas.

Commendabilis Societatis Iesu institutio portam habentis proiectionis, qua ij qui sordescunt, è domo pellantur.

cellulas ascendebatur, & duo ipsis hæresceerent cellulis. Hæ itaque sunt diuisiones, ac sortes Ianitorum ex filiis seu posteris Core, ac Metari. Numera Ianitores, duos & viginti inuenies. Tot initio Capitis numerantur filij Core, & filij ac nepotes Obededon, inter quos missæ hæ Ianitorum sortes.

2\. *Vers.* 20.21.22.23.24.25.26.27.28.] Verùm *Achias* erat Præpositus, & custos præcipuus omnium thesaurorum Templi. Thesauri autem nòmine significatur aurum & argentum siuè factum, siue infectum, vasa, vestes, & vniuersa supellex pretiosa. Custodiebat simul *vasa Sanctorum*, id est, vasa Sanctificata in vsum Templi, ac Sacrificiorum. *Fily Ledan, fily Gersoni*, id est, Gersonitæ (nam Ledan erat filius, id est, ex familia Gerson) custodiendis Sacris thesauris fuere deputati. Iehieli fuit primus Princeps è filiis Ledan, deinde filij Iehielis Zethan, & Ioel *frater eius*. (non *fratres* vt plerique codices Latini habent ex LXX. sed cum Hebræa lectione *frater*, vti vulgata Regia scripsit.) Thesauris domus Domini custodiendis addicuntur. *Amramitis, Isaaritis, Hebronitis, & Ozihelitis* idem commissum fuit munus; hi enim qui sequuntur Amram, Isaatis, Hebronis, & Oathelis posteri erant. *Subael autem filius Gerson fily Moysi* thesauris erat præpositus. Fieri non potest, vt Subael fuerit immediatus Gersonis filius, & post tot annorum centurias tempore Dauidis vixerit. Vnde sensus est, Subael fuisse præfectum thesauri in aliquo ex filiis, & ex progenie sua: vel aliquas generationes commissas fuisse inter Gerson & Subael. Faciliùs dixeris, *Subael autem filius*, id est, è posteris Gerson. * Quod si primo sensui adhæreas, edisces parentem quemlibet in filiis ac nepotibus, seu posteris velut existere; eorumque ei quodammodo attribui operationes.] *Fratres quoque eius Eliezer*. Hebr. *Ad Eliezer*, id est, cognati eorum, de stirpe Eliezer fuerunt hoc ordine: Rahalia filius, nepos Isaias; & sic consequenter Ioran Isaiæ filius, & Zechri filius Ioran, & Selemith filius Zechri, & fratres huiusce Selemith constituti fuerunt *super thesauros Sanctorum*, siue facti fuere custodes auri, argenti, metallorum, & aliarum rerum pretiosarum Sanctificatarum, id est, Templo, quod sanctum erat, oblatarum ex præda, & manubiis à victoribus. Quos quidem thesauros *Sanctificauit* seu dedicauit Dauid Rex, & familiarum Principes, & Tribuni, & Centuriones & Duces exercitus *de bellis & manubiis*, seu de bellorum præda: quæ illi pio affectu ad instaurarionem Templi Domini, necessariáque Sacra supellectilia consecrauerant. * Nec enim Catholici Reges meditantur, à Deo profluxisse victorias, si præliorum spolia non student Templo Sacrari.] * Cur existimas tot Dauidem replicasse victorias? Certè quia ex vna victoria consecrata Deo præda ad aliam obtinendam Deum reddiderat debitorem.] Nec solùm Rex, sed & Principes, Tribuni, Centuriones, Duces exercitus Sacrandis Templo studebant spoliis; pietatem enim Regiam cuncti Principes æmulantur.] *Hæc autem vniuersa Sanctificauit Samuel Videns, & Saul filius Cis &c.* Hebr. est: Hæc autem, & vniuersa, quæ sanctificauit Samuel, & Saul &c. alioqui quomodò Samuel *Videns* seu Propheta & Saul primus Rex Israël Sanctificarent, quæ pesteriori tempore sunt oblata? Itaque

Thesaurorum Templi, ac Regis Præpositi constituuntur.

Actiones filiorum ac nepotum parenti, aut auo quodammodò tribuuntur.

Spolia victoria Tèplo sacranda.

Qui prædam Deo ex vna victoria sacrat, eum ad aliam tribuendã quasi; debitorem reddit.

Pietatem Regis æmulãtur Principes.

que non vniuersa illi quos nominat textus, Sanctificauerunt. Sic ergo sensum allicio: Hæc autem, quæ Dauid, Principes familiarum, Tribuni, Centurionis ac Duces sacrarunt, & vniuersa, quæ sanctificauit seu Sacrauit Propheta Samuel, cum Rempublicam administraret, & Saul filius Cis primus Rex Israël, & Abner filius Ner, & Ioabus filius Saruiæ, erant Templi fabricæ destinati. Porrò omnes qui sanctificabant, aut offerebant aliquid Domino, per manum Selemith sacrabant, id est, offerebant custodiendum Selemith ac fratribus eius.

Assignantur Magistrorũ, ac Iudicum Præfecti, aliáque officia memorantur.

4\. *Vers.* 29.30.31.32.] Isaaritæ verò, qui erant ex Caath stirpe, populum edocebant, causásque disceptabant de iure Mosaicæ legis respondentes: ideóque *ad opera forinsecùs* erant destinati, quia per Vrbes, ac Vicos Regni Israëlitici variis locis erant dispositi, vt omnibus ad eos facilis pateret accessus: nec erant alligati Templi ministeriis vt Cantores, Ianitores, Custodes thesauri. Hisce ergo Isaaritis præerant Chonenias ac filij eius ad docendum, ac iudicandum Israëlitas. * Oportet, eos, qui muneri iudicandi, aut docendi incumbunt aliis non distrahi ministeriis; officium enim docendi aut iudicandi virum requirunt integrum.] * Hinc subraxantur Reges, qui viro vni tot munera, tot officia committunt, vt vel illorum nominum sit difficile recordari. Quomodò vnus multis satisfaciet obligationibus, si vnicum docendi, aut iudicandi munus, vim doctissimi magnáque dexteritate pollentis excedit?] Nec sine pondere excidat, hosce Israëlitas Magistros ac Iudices nullis fuisse Templi ministeriis addictos; nam sacra munia requirunt hominem omninò à sæcularibus curis abstractum. Quid cum sæculari tribunali ad laïcas lites, dirimendas Episcopis?] Verùm de Hebronitis, qui erant ex filiis Caath *Hasabias*, & mille septingenti fratres, seu propinqui eius *viri* quidem *fortissimi* trans Iordanem contra Occidentalem plagam præerant Israëli *in cunctis operibus Domini, & in ministerium Regis*, id est, illi mille & septingenti Leuitæ ex familia Hebron Israëli præerant, quia Iudices erant, & alia munera, aliásque Præfecturas exercebant iudicando iuxtà legem, & edocendo rudes, quæ ad eandem legem pertinebant: necnon Regi in aliquibus seruientes, scilicet illius exercentes iurisdictionem, vel colligentes redditus. * Aptè autem hi viri *fortissimi* esse memorantur, quia etiamsi ad eos solummodò attineret munus redditouum Regalium colligendi, magna deberent pollere fortitudine, quia maiori fortitudine debitores assolent debita retinere.] Non solum verò Hasabias & filij eius fuére Hebronitarum horumce Principes, sed & Ieria *secundum familias & cognationes eorum*, id est, iuxta familias ac cognationes minores, quæ sub familia Hebronitarum distinguebantur. *Quadragesimo* quidem, nempe vltimo Regni Dauidis anno recensiti fuere apud Iazer Galaad Ciuitatem Leuiticam in Tribu Gad, & inuenti sunt *viri fortissimi*, seu Leuitæ, quorum hactenus facta est mentio, ac fratres eius, id est, viri de cognatione Ieriæ robustioris ætatis duo millia septingenti familiarum Principes. Præposuit autem eos Dauid Rex Rubenitis Gaditis, & dimidiæ Tribus Manasse filiis, qui trans Iordanem incolebant, *in omne ministerium Dei, & Regis*, id est, in omni diuino, ac humano negotio. Vides è Leuitis constitui, qui Iudices essent populi, quique profana etiam curarent. * Non dedecet Sacerdotalem Ordinem ad dirimendas lites, ad causas secularium audiendas eligi, dummodò ab aliis Ecclesiasticis muneribus incompatibilibus iure abstrahantur.

Qui incumbit docẽdi aut iudicãdi muneri, haud debet aliis distrahi ministeriis.

Taxantur Principes, qui vni multa incompatibilia committunt officia.

Non aptè sacri Ministri ad sæcularia tribunalia eliguntur.

Magna est necessaria fortitudo, ad colligendum Regios redditus.

Non dedecet Sacerdotes ad sæcularia eligi tribunalia.

CAPVT XXVII.

Militiæ Regiæ duodecim Principes ex variis Tribubus memorantur, quorum singuli suo mense præerant vigintiquatuor millibus armatorum: Necnon alij Principes singularum Tribuum, & Regiorum Officialium recensentur.

1\. FILII autem Israël secundùm numerum suum, principes fa-
miliarum, tribuni, & centuriones, & præfecti, qui ministra-
bant regi iuxta turmas suas, ingredientes & egredientes per
singulos menses in anno, vigintiquatuor millibus singuli
præerant. 2. Primæ turmæ in primo mense Iesboam præ-
erat filius Zabdiel, & sub eo viginti quatuor millia. 3. De
filiis Phares, princeps cunctorum principum in exercitu
mense primo. 4. Secundi mensis habebat turmam Dubia Ahohites, & post se al-
ter nomine Macelloth, qui regebat partem exercitus vigintiquatuor millium.
5. Dux quoque turmæ tertiæ in mense tertio, erat Banaias filius Ioiadæ sacerdos:
& in diuisione sua vigintiquatuor millia. 6. Ipse est Banaias fortissimus inter tri-
ginta, & super triginta. præerat autem turmæ ipsius Amizabad filius eius. 7. Quar-
tus, mense quarto, Asahel frater Ioab, & Zabadias filius eius post eum: & in tur-
ma eius vigintiquatuor millia. 8. Quintus, mense quinto, princeps Samaoth Ie-
zerites: & in turma eius vigintiquatuor millia. 9. Sextus, mense sexto, Hira filius

Acces Thecuites: & in turma eius vigintiquatuor millia. 10. Septimus, mense septimo, Helles Phallonites de filiis Ephraim: & in turma eius vigintiquatuor millia. 11. Octauus, mense octauo, Sobochai Husathites de stirpe Zarahi: & in turma eius vigintiquatuor millia. 12. Nonus, mense nono, Abiezer Anathothites de filiis Iemini: in turma eius vigintiquatuor millia. 13. Decimus, mense decimo, Marai, & ipse Netophathites de stirpe Zarai: & in turma eius vigintiquatuor millia. 14. Vndecimus, mense vndecimo, Banaias Pharathonites de filiis Ephraim: & in turma eius vigintiquatuor millia. 15. Duodecimus, mense duodecimo, Holdai Netophathites, de stirpe Gothoniel: & in turma eius vigintiquatuor millia. 16. Porrò tribubus præerant Israël, Rubenitis, dux Eliezer filius Zechri: Simeonitis, dux Saphatias filius Maacha: 17. Leuitis, Hasabias filius Camuel: Aaronitis, Sadoc: 18. Iuda, Eliu frater Dauid: Issachar, Amri filius Michael. 19. Zabulonitis, Iesmaias filius Abdiæ: Nephthalitibus, Ierimoth filius Ozriel: 20. filiis Ephraim, Osee filius Ozaziu: dimidiæ tribui Manasse, Ioël filius Phadaiæ: 21. & dimidiæ tribui Manasse in Galaad, Iaddo filius Zachariæ: Beniamin autem, Iasiel filius Abner. 22. Dan verò, Ezriel filius Ieroam: hi principes filiorum Israël. 23. Noluit autem Dauid numerare eos à viginti annis inferiùs: quia dixerat Dominus vt multiplicaret Israël quasi stellas cæli. 24. Ioab filius Saruiæ cœperat numerare, nec compleuit: quia super hoc ira irruerat in Israël: & idcircò numerus eorum qui fuerant recensiti, non est relatus in fastos regis Dauid. 25. Super thesauros autem regis fuit Azmoth filius Adiel. his autem thesauris, qui erant in vrbibus, & in vicis, & in turribus, præsidebat Ionathan filius Oziæ. 26. Operi autem rustico, & agricolis qui exercebant terram præerat Ezri filius Chelub. 27. vineatúmque cultoribus, Semeias Romathites: cellis autem vinariis, Zabdias Aphonites. 28. Nam super oliueta & ficeta, quæ erant in campestribus, Balanan Gederites: super apothecas autem olei, Ioas. 29. Porrò armentis, quæ pascebantur in Saron, præpositus fuit Setrai Saronites: & super boues in vallibus, Saphat filius Adli: 30. super camelos verò, Vbil Ismahelites: & super asinos, Iadaias Meronathites: 31. super oues quoque, Iaziz Agareus, omnes hi principes substantiæ regis Dauid. 32. Ionathan autem patruus Dauid, consiliarius, vir prudens & litteratus: Ipse & Iahiel filius Hachamoni erant cum filiis regis. 33. Achitophel etiam consiliarius regis, & Chusai Arachites amicus regis. 34. Post Achitophel fuit Ioiada filius Banaiæ, & Abiathar. Princeps autem exercitus regis erat Ioab.

COMMENTARII.

1. *Duodecim Principes militiæ Regiæ, qui præerant 24. millibus armatorum.*

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11.12.13.14.15.] Capitibus præcedentibus sacer Scriptor recensuit omnes Principes, qui de Tribu Leui Templo domini deseruiebant per vices ac classes suas in variis ministeriis: quique Magisterio ac Iudicio fuerant deputati: hoc iam Capite recenset Principes, qui selecti ex omnibus Tribubus Regi seruiebant tum in negotiis domesticis, tùm in re militari, etiam pacis tempore, vt & armis magis assueti & notiores essent Regi, ac familiariores, ad omnémque casum semper parati. Hi erant in duodecim distributi classes, & in vnaquaque classi viginti quatuor millia aderant bellatorum, qui toto Lunari mense vno erant in armis eo in loco, eo in officio, quo Rex pro temporum necessitate præscribebat. Reliquis dein vndecim mensibus hi quiescebant ab armis, & alij totidem in locum succedebant post singulos quosque menses. Hac ratione nec grauis cuipiam erat militia, nec sumptuosa admodum, licet sine stipendiis decertarent: neque rei domesticæ præpediebat, aut propriorum negotiorum curationem; cùm facilè cuique esset vno mense per annum domo abesse. Interim Regi prospectum semper erat de recenti & tamen veterano milite: & quidem adeò numeroso, vt quibusuis hostibus resistendo esset: nam pro multitudine hostium poterat Rex quot vellet millia ex singulis pro rata classibus euocare. * Talis expeditionum militarium ratio deberet à Regibus constitui, sed impossibilis omninò, nisi variæ prius pugnatorum classes constituantur, vt in locum priorum possint alij succedere.] *Filij* ergò *Israel secundum numerum suum*, id est, filij Israël, qui Dauidi ministrabant, in numero certo, sunt hi, qui mox recensentur. Dicitur *secundum numerum*, quia (vt innuimus, & videbimus) Principum, Tribunorum, Centurionum &c. certus numerus erat constitutus. *Principes familiarum* seu multitudinum aut turmarum ij nimirum, qui viginti quatuor millibus præerant, *Tribuni*, qui mille imperabant militibus, *Centuriones*, qui centum præerant, *Præfecti*, qui Principum familiarum vices gerebant, vt iis impeditis, eorum munere fungerentur, *ingredientes* ad ministerium suum militare quod per vnum tantum durabat mensem, *& egredientes* mense illo exacto: *viginti quatuor millibus singuli praerant*; tot enim milites per menses singulos Regi aderant. Porrò primæ turmæ

Debent constitui à Regibus multæ militum classes, vt alij aliis succedant in militaribus expeditionibus.

ma in primo mense, qui dicebatur Nisan, & ferè Martio nostro respondet, præerat Iesboam filius Zabdiel, qui erat è Tribu Iuda, vt qui ad familiam Phares sicut Dauid ipse pertinebat: & sub eius potestate vigintiquatuor millia adegant. Hic inquam Iesboam de filiis seu de progenie Phares, erat Principum cunctorum *Princeps in mense primo*, non auctoritate, & imperio, id enim pertinebat ad Principem militiæ Ioabum; sed dignitate quadam, ac iure præcedendi non solùm tempore (inchoabat enim annum) sed etiam loco, cùm res ferret, vt plures conuenirent. Secundi mensis, qui Hebræis Iiar dicitur, & Aprili nostro respondet, turmam ducebat Dodia Ahohites de Tribu quidem Iuda, fuit enim Ahohi Oppidum eius Tribus: & vir alter nomine *Macelloth* exercitus viginti quatuor millium partem regebat, vtique Dudiæ Vicarius. Dux tertiæ turmæ in mense tertio (quem Siuam appellant Hebræi, ac Maio respondet) erat Banaias filius Ioiadæ Sacerdos nempe ex Tribu Leui: & in diuisione sua viginti quatuor millia suberant milites. Ipse est ille Banaias fortissimus inter triginta fortes Dauid, imò cunctos fortitudine superans: præerat autem eidem turmæ Amizabad filius eius Vicarij fungens munere. Mense quarto, qui Hebræis est Tammuz, & nostris Iunius, *quartus* Princeps constituitur Asahel frater Ioabi, filiúsque eius Zabadias patris agebat Vicarium: & ad vnius alteriusque ditionem viginti quatuor milliom militum turma pertinebat. Itaque in quatuor primis diuisionibus & Duces & vicarij designantor, in aliis non item; sed verisimile est omnes Principes seu Duces suos habuisse

Quælibet communitas præcipuè Religiosa non solùm habeat Præsulem, sed & Præsulis Vicarium.

Vicarios. * Difficillimum enim est vnum vel minori communitati sufficere: & non facile, vnum Rectorem subditis omnibus placere; vnde oportet communitatem quamlibet, præsertim Religiosam, vnum & alterum Superiorem habere, vt subditus, qui non audet Rectorem præcipuum adire, Vicarium confidentiùs adire valeat.] * Illud adnoto, ad aulæ procurationem ac ministeria viros eligi militares: vt & nocti Regi & familiares essent milites. Digni enim Regia familiaritate & amicitia illi, à quibus Regnum defensatur.] * Iam quidem nullus ignotior Regi, quàm miles: illi hæret Principi, per quos corruit Imperium: illi ablegantur, per quos planè subsistit.] * Dum Rex ab ignauis capit consilium, necessum est animo deficere: qui si militibus assiduè vteretur, magnum susciperet animum.] Mense quinto Hebræis ab nostris Iulio turmæ viginti quatuor millium Princeps erat Samaoth Iezerites. Non satis constat ex qua Tribu prodierit. Certè si vox *Iezerites* patriam significet, ad Tribum Gad pertinuisse affirmabo; fuit enim Iezer siue Iazer illius Tribus Ciuitas separata Leuitis, vt patet ex *cap.* 6.81. Si autem Iezerites patronymicum nomen sit familiæ Iezeitarum (cuius mentio *num.* 26. asseram pertinuisse ad Manasse Tribum trans Iordanem sexto mense, quem Hebræi Elul, nostri Augustum vocitant, vigintiquatuor millibus præfectus erat Hira filius Acces, qui quidem Dauidis numeratur in fortibus *cap.* 11.28. Thecuites erat, siue ex Thecua Vrbe in Tribu Iuda exortus. Mense septimo Tizri Hebræis, nostris Septembri, vigintiquatuor millium Dux constituitur Helles Psallo-

Milites digni Regia amicitia, per quos Regnum defenditur.

Nullus tam Regi ignotior, quàm miles.

Rex animo deficit, quia militum consilio non vtitur.

nites de Ephraimi posteris. 2. *Reg.* 23.26. dicitur *De Phaltho*, quæ diuersitas etiam Hebræo adest in textu. Mense octauo, Hebræo vocabulo Marchesuan, nostro Octobri, vigintiquatuor millia militum suberant Principatui Sobocai Husathitis, id est, de Husathi Oppido, credideritm ex Tribu Iuda; nam Sobochai ex hac Tribu fuisse colligo, quia additur ortum esse *de stirpe Zarahi*, hoc est, genus à Zara Iudæ filio duxisse. Mense nono, Hebræis Casleu, qui Nouembri respondet, vigintiquatuor millium Dux erat Abiezer Anathotites, id est, de Anathot, quod Oppidum fuit iuxtà Ierusalem, eratque iuris Sacerdotalis in Tribu Benjamin: id significat illud *De filiis Iemini*. Nam (vt alibi diximus) de voce *Beniamin* aliquando tollitur prima Syllaba *Ben* hoc est, *filius*, & remanet *Iamin*, vel *Iemini*, quod dexteram significat, siue *dextera eius*, & pro Beniamin accipitur. Mense autem decimo, quem Hebræi Teucet, nostri Decembrem appellant, Princeps viginti quatuor millium erat Marai Netophathites seu ex Oppido Netophathi in Tribu Iuda: ex posteris quidem Zaræ filij Iudæ. Vndecimo mense ab Hebræis vocitato Sebeth, à nostris Ianuario, in turma vigintiquatuor militum Ducatum agebat Banaias Pharathonites de filiis Ephraim. Oppidum hoc erat Pharaton in Ephraim Tribu adiacens. Deoique mense duodecimo, qui Adar ab Hebræis dicitur, & nostro Februario respondet, turmæ vigintiquatuor millium duodecimus aderat Princeps Holdai Netophathites de Gothonielis stirpe. Porrò Gothoniel frater erat Calebi ex Tribu Iudæ.

Vers. 16.17.18.19.20.21.22.] Iam describuntur alij Principes singularum Tribuum Israëlis Præsides. Rubenitis præerat Eliezer filius Zechri. Simeonitarum Dux erat Saphatias filius Maacha Leuitis præficiebatur Hasabias Camuel. *Aaronitarum*, id est, eorum, qui Sacerdotes erant, & genus ducebant ex Aaron Dux erat Sadoc. Tribus Iudæ Princeps exsurgebar Eliu Dauidis frater. Tribus Issachar Amri filius Michaël gerebat Ducatum. Iesmaias filius Abdiæ Zabulonitis imperabat. Ierimoth filius Oziel Tribus Nephthalim Principatum agebat. Ephraimitas Osee filius Ozazin moderabatur. Dimidiæ Tribus Manasse regimen ad Ioël filium Phadaiæ spectabat. Altera verò dimidia Tribus Manasse apud Galaad Iaddo Zachariæ filio submittebatur. Tribum Beniamiuiam Iasiel filius Abner regebat: Tribus dan Ezrihelis filij Ierohami parebat Principatui. Hi quidem Principes cunctarum Tribuum Israël; Quomodo Tribus Gad Princeps à sacro Scriptore non memoratur? Crediderim; Eliezer filium Zechri, quem Principem dixit Rubenitarum fuisse, etiam Gaditarum extitisse Ducem.

2. *Alij Principes singularium Tribuū describantur.*

Vers. 23. 24.25.26.27.28.29. 30.31.32.33; 34.] Porrò Dauid noluit numerare milites ad duodecim præfatas turmas à viginti annis inferius: *quia dixerat Dominus, vt multiplicaret Israel quasi stellas cæli*, id est; quia satis multi erant annumerati illi à viginti annis, superiúsque, nec opus fuerit iuniores numerare qui pene erant innumeri, vberrimè succrescente Israëlitarum sobole ex illa diuina promissione Abrahamo facta: *Multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli*. Profectò Ioab filius Saruiæ sororis

3. *Alij adhuc Officiales Regij memorantur.*

Dauid annumerare cœperat Tribus Israël, sed non perfecit, quia anoumeratio illa iram Domini super Hebraicum populum irritauit. Historiam habes *cap.* 11. & 2. *Reg.* 24. Non inquam Ioabus compleuit populi recensionem, quia Tribum Leui & Tribum Beniamin non annumerauit: cuius omissionis duplex causa redditur hîc vna, *cap.* 21. altera: nempè plaga diuinitùs immissa, quæ cœptum abrupit, & quia Ioabus Regis imperium inuitus exequebatur.* Nam si vltroneus exequeretur, perfectio operis proptereà sine dubio diuinam præueniret vltionem. Nam quemadmodum lentè geritur quod quisque agit inuitus: præpropere efficitur, quod vltroneus exequitur.] * Hoc monuerim rursum Rectores curare, vt subditi ad opera procedant vltronei ad quod conferet, si iniuncta ministeria iuxta singulorum genia committantur, quod quidem D. Ignatius meus prudentissimè gerebat: ne subditus segnior ageret, dum inuitus, seu repugnante genio operaretur.] Idcircò itaque, id est, quia plaga diuinitùs fuit immissa, numerus eorum, qui fuerant recensiti, *non est relatus in fastos Regis Dauid,* id est, omissus census ita fuit, vt ne summa quidem annumeratorum in fastos referretur distinctè & per Tribus & familias capitum numerum recensendo.

Lentè agit inuitus, præpropere operatur vltroneus.

Accommodidà à Rectore officia subditorum genio.

Id prudentissimè D. Ignatius gerebat.

Iam alij Officiales Regij memorantur. Igitur Præpositus seu custos thesaurum Regis, qui erat in aula aut in arce Sion, erat Azmorh filius Adiel. Thesaurorum autem, qui erant in Vrbibus aliis, in Vicis, in turribus præses aderat Ionathan filius Oziæ. Porrò hi thesauri erant pecuniæ, quas Rex colligebat ex Vrbibus Regni ex tributis, quos pendebat populus: aut etiam collectiones pecuniarum ex latifundiis, pascuis, gregibus & armeotis Regis propriis: vineis etiam olinetis, ficetis, &c. * Prædiuites erant Reges, cum propria armenta ac greges nutriri, proprios fundos arari curabant. Semper Rex pauper erit, cui ex alieno penu necessum fuerit victitare.] Sunt qui thesauros; *qui erant in Vrbibus, in vicis & ac in turribus* asserant fuisse horrea vbi terræ fructus condebantur. Hæc verè thesauros appellarim horrea, è quibus famis tempore poteris egenis subuenire.] Opus autem rusticum, & agricolæ, qui terram exercebant, præsidem habebant Ezri filium Chelub. Vinearum cultores Semeiæ Romathitæ submittebantur; cellis verò vinariis Zabdias Aphonites præsidebat. Cæterùm super oliueta & ficeta, quæ in campestribus suos edebant non sine agricolarum officio fructus præfectus fuerat Balanan Gederites; Ioas autem apothecas olei curabat. Porrò cura armentorum quæ pascebantur in Saroo ad Serrai Saronitem pastorum præpositum attinebat; Pastores autem boum, qui vallium gramina depascebant, Saphad filio Adli subiiciebantur; camelorum curatores Vbil Ismaëlitæ obediebant: asinorum custodes Adaiæ Meronathitæ: denique ouium pastores Iaziz Agarei parebant imperiò. *Omnes si Principes substantiæ Regis Dauid.* LXX. χαξιφύλακες appellant, id est, *Regiarum diuitiarum. quæstores & custodes.* Illi quidem custodiunt Regis diuitias, qui rei rusticæ curant promotionem, qui agricolas & pastores ab irruentibus defendunt calumniis: hoc quæstorum, seu Principum illorum erat officium.] Diuitiis affluent Reges, si promouendis rusticis agrestibúsque ministeriis studium exhibuerint.] * Quænam precor illæ Dauidis diuitiæ curati, greges & arméta nutriri. O quàm diuites essent Principes, si non fiderent auro & argento, quod dum ventitat, potest esse pelagi cibus, hostis præda; sed rusticis ac pastoritiis emolumentis niterentur!] Porrò Saron erat mons & Vrbs egregia in Tribu Ephraim. Regio etiam campestris pinguis admodum saginandis pecoribus: quæ à Cæsarea Palestinæ porrigitur vsque ad Ioppem. Quare *Vbil* ille, qui camelorum custodibus præerat, *Ismaëlites* vocitatur? vel quod aliquo tempore in Regione Ismaëlitarum fuit: vel quod egregio aliquo facinore hoc sibi cognomen peperit: vel quod verè esset Ismaëlita natione, sed religione Hebræus, cui propterea camelorum tradita est cura, quia Ismaëlitæ camelis abundant, & quonam modo curandi sint peritiam habent. * Nec enim cuilibet aptus ministerio quis etit qui eius expeditionem non didicerit. Ideò quotidie Reipublicæ administrandi munia infeliciter planè geruntur, quia inexpertis eorum administratio traditur. Quomodo insipiens Magistratum geret? Quonammodo qui nunquam cum hoste conflixit, aget Imperatorem?] De Iaziz autem Agareo idem quod de Vbil & quoad nationem, & quoad religionem dictum habe.

Pauper erit Rex, si ex alieno victitauerit penu.

Thesauros veros Regiæ sunt horrea, è quibus possit egenis subueniri.

Custodit diuitias Regis, qui defendit agricolas & pastores.

Diues erit Rex, qui promouenda rei rusticæ studuerit.

Non fidant Reges auro & argento, quod facilè fallet; sed agriculturæ, & gregum nutrimentis.

Expertis Reipublicæ munia committenda sunt.

Cæterùm Ionathan patruus Dauid frater scilicet Isai Dauidis parentis erat à consiliis, *vir* quidens *prudens & literatus.* Hebraicè סופר *sopher,* siue *scriba* quod nomen legis Doctoribus tribuebatur. * Nec enim quia patruus erat Regis Consiliarij eleoatus erat ad munus, sed quia prudentia ac doctrina præditus erat. Reges non debent officia præcelsa dare propinquitatis titulo, sed causa meritorum.] Profectò idem Ionathan & Iahiel filius Hachamoni (crediderim fratrem esse Iesbaan viri fortissimi, qui Princeps inter triginta annumeratur *cap.* 11. 11. dicitur enim vterque Hachamoni filius) *erant cum filiis Regis,* hoc est, filiorum Regis aderant Pedagogi. * Gerere enim Pedagogi munus, & esse eum eo, cuius suscipit curam, idem debet esse. Oportet enim Pedagogum assiduum alumni agere lateronem, ne ad sinistram prima decliner labilis ætas.] * Quàm hinc Dauid laudabilis, qui eum filiis prouidet Pedagogum, adeo prudentem & doctum, qui simul Consiliarij Regis gerebat officium.] Etiam Achitophel Regis aderat à consiliis. Chusai verò Arachites *erat amicus Regis,* scilicet Consiliarius Dauidis, sed quem Rex singulari beneuolentia prosequebatur. Hispanè dixeris, *El Valido, El Priuado.* * Quàm iustum est, Reges amicum habere, dummodo ille, quem speciali beneuolentia prosequuntur, tanta prudentia præditus sit, vt possit simul agere Consiliarium.] * Pro *Amicus Regis* LXX. scripsere, *socius Regis* ad onus scilicet regiminis comportandum. Nec enim verè Regis amicum; qui vacuo titulo gloriabitur, nec oneri apportando humerum addicet vtrumque.] * Attamen socij limites non transiliat, totam sibi gubernationem Imperij abrogans, Rege solo titulo potituro: imperet Rex, eius, autem amicus socium agens, curet Regis imperia dari executioni.] *Post* mortem vero Achitophelis Ioiadas filius Banaiæ, & Abiathar Regij Consiliarij extitere. Scio, *το Post* sic à Saliano aliisq; expli

Reges non debent officia dare propinquitatis titulo, sed causa meritorum.

Pedagogus nunquam ab suo hæreseat alumno.

Pedagogi filiorum Regis sint prudentia ac sapientia præditi.

Æquum est, Regi specialem amicum habere, (Validò) si is possit agere consiliarium.

Amicus Regis (el Valido) socius illius sit ad onus comportandum.

Regis amicus socium agat, non Regem, sibi abrogans regimen.

explicari: *Post Achitophiel* fuere Ioiadas & Abiathar, nempe impares prudentiæ opinione; id est, etiam hi erant Consiliarij Regij, sed eos Achitophel prudentia superabat. Putant hi Auctores, haud verisimile Dauidem vsque ad Achitophelis mortem distulisse in consilia adhibere Abiatharem Pontificem perpetuum laborum, ac periculorum suorum comitem. * Ego autem primæ hærens sententiæ hinc Dauidem commendarim, quod Pontifici vel socio vel amico Achitophelem prudentissimum prætulisset, haud sine necessitate Consiliarios multiplicans. Denique Principis exercitus Regij munus Ioabus obibat.

Præferendi à Regibus prudentiores ad consiliariorum munera.

CAPVT XXVIII.

Dauid omnibus Regni Principibus conuocatis, tam Salomonem, quàm reliquos cunctos hortatur ad Dei imperia semper accuratè custodienda, Templíque formam à Deo sibi traditam præscribit.

1. CONVOCAVIT igitur Dauid omnes principes Israël, duces
tribuum, & præpositos turmarum, qui ministrabant regi:
tribunos quoque & centuriones, & qui præerant substantiæ
& possessionibus regis, filiósque suos cum eunuchis, & potentes,
& robustissimos quosque in exercitu Ierusalem.
2. Cúmque surrexisset rex, & stetisset, ait: Audite me fratres mei, & populus meus: Cogitaui vt ædificarem domum,
in qua requiesceret arca fœderis Domini, & scabellum pedum Dei nostri: & ad
ædificandum, omnia præparaui. 3. Deus autem dixit mihi: Non ædificabis domum
nomini meo, eò quòd sis vir bellator, & sanguinem fuderis. 4. Sed elegit
Dominus Deus Israël me de vniuersa domo patris mei, vt essem rex super Israël
in sempiternum: de Iuda enim elegit principes: porrò de domo Iuda, domum patris
mei: & de filiis patris mei, placuit ei vt me eligeret regem super cunctum Israël.
5. Sed & de filiis meis (filios enim mihi multos dedit Dominus) elegit Salomonem
filium meum, vt sederet in throno regni Domini super Israël, 6. dixítque
mihi: Salomon filius tuus ædificabit domum meam, & atria mea: ipsum enim elegi
mihi in filium, & ego ero ei in patrem. 7. Et firmabo regnum eius vsque in æternum,
si perseuerauerit facere præcepta mea, & iudicia, sicut & hodie. 8. Nunc
ergo coram vniuerso cœtu Israël, audiente Deo nostro, custodite, & perquirite cuncta
mandata Domini Dei nostri: vt possideatis Terram bonam, & relinquatis eam
filiis vestris post vos vsque in sempiternum. 9. Tu autem Salomon fili mi, scito
Deum patris tui, & seruito ei corde perfecto, & animo voluntario: omnia enim
corda scrutatur Dominus, & vniuersas mentium cogitationes intelligit. Si quæsieris
eum, inuenies: si autem dereliqueris eum, proiiciet te in æternum. 10. Nunc
ergo quia elegit te Dominus vt ædificares domum Sanctuarij, confortare, & perfice.
11. Dedit autem Dauid Salomoni filio suo descriptionem porticus, & templi,
& cellariorum, & cœnaculi, & cubiculorum in adytis, & domus propitiationis,
12. necnon & omnium quæ cogitauerat atriorum, & exedrarum per circuitum
in thesauros domus Domini, & in thesauros sanctorum, 13. diuisionúmque
Sacerdotalium & Leuiticarum, in omnia opera domus Domini, & in vniuersa vasa
ministerij templi Domini. 14. Aurum in pondere per singula vasa ministerij. Argenti
quoque pondus pro vasorum & operum diuersitate. 15. Sed & in candelabra
aurea, & ad lucernas eorum, aurum pro mensura vniuscuiusque candelabri &
lucernarum. Similiter & in candelabra argentea, & in lucernas eorum, pro diuersitate
mensuræ, pondus argenti tradidit. 16. Aurum quoque dedit in mensas propositionis
pro diuersitate mensarum: similiter & argentum in alias mensas argenteas.
17. Ad fuscinulas quoque, & phialas, & thuribula ex auro purissimo, & leunculos
aureos, pro qualitate mensuræ pondus distribuit in leunculum & leunculum.
Similiter & in leones argenteos diuersum argenti pondus separauit. 18. Altari
autem, in quo adoletur incensum, aurum purissimum dedit: vt ex ipso fieret similitudo
quadrigæ cherubim, extendentium alas, & velantium arcam fœderis Domini.
19. Omnia, inquit, venerunt scripta manu Domini ad me, vt intelligerem
vniuersa opera exemplaris. 20. Dixit quoque Dauid Salomoni filio suo: Viriliter

age, & confortare; & fac ne timeas, & ne paueas: Dominus enim Deus meus tecum erit, & non dimittet te, nec derelinquet, donec perficias omne opus ministerij domus Domini. 21. Ecce diuisiones Sacerdotum & Leuitarum, in omne ministerium domus Domini assistunt tibi, & parati sunt, & nouerunt tam principes quàm populus facere omnia præcepta tua.

COMMENTARII.

1\. *Salomoni, & Principibus cunctis Dauid loquitur, & hortatur eos ad legis custodiam.*

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.] *Conuocauit igitur &c.*] Dauid igitur cunctos Israëlis collegit Principes Duces Tribuum, quorum nomina superiori capite recensentur, turmarum Præpositos, qui vigintiquatuor millibus præerant (de quibus inibi) qui Regi ministrabant, Tribunos mille militibus Præfectos, Centuriones, qui centum militibus imperitabant: & eos, qui Regiis præerant possessionibus; necnon eorum omnium filios, cum *Eunuchis* seu cubiculariis viris quidem nobilibus & spectata fide ac probitate: (Hispanè dixeris *De la Camara.*) Item aduocauit potentes ac robustissimos quosque in Solymitano exercitu, id est, Proceres Regni, ac præsertim fortes illos Dauidis, qui *cap.* 11. *&* 2. *Reg* 23. annumerantur. Cum autem Rex, qui lectulo iacebat affixus propter senium, ac vires exactas *surrexisset, & stetisset, ait:* Cur Rex assurgit, & stat, & non potius ex lecto accubans verba facit? * An Regis comitas ac vrbanitas innuitur? Certè Rex sic cum subditis agere debet, vt minimè vllum despicere videatur.] * An assurgit, & stat, quia illud ipsum suo muneri & obligationi satisfacere Regem, siue Præsulem membra debilia roborat? Haud Rector excusationem prætendat, infirma se grauari valetudine, ne possit officij iura seruare: ipsius enim muneris obeundi obligatio, si adsit zelus, debilitatem excutit, vires addicit.] Audite, inquit, me *fratres mei, & populus meus.* * Quàm egregiè Regem gerit, qui subditos fratres esse cognoscit, non æstimat esse mancipia.] * Quàm piè, quàm humaniter Rex erga populum agit, dum suum esse reputat, non alienum.] In mente habui iàm olim, Templum extruere, in quo Arca fœderis Domini *scabelum* scilicet *pedum Dei nostri* post tot itinera exacta requiesceret: & ad ædificium omnes apparatus exposui. Cur Arca Dei pedum eius scabellum vocitatur? Certè quia Deus dicebatur super Cherubim alas sedere, quæ Propitiatorium obumbrabant. Deus autem dixit mihi ex ore Prophetæ: Non tu extrues domum nomini meo celebrando, seu colendo, eo quod sis vir certaminibus instituendis addictus ad Regni defensionem, ac promotionem. *& sanguinem fuderis.* Iam monui *cap.* 22.8. Hanc sanguinis commemorationem non alio pertinere, quàm ad significandas bellicas occupationes, quæ Dauidem distinerent, vt huic tantæ molitioni operam non posset exhibere. *Sed* licet ego donatus non sim hoc augustissimo munere Templum ædificandi, elegit me munificentissimus Dominus de domo patris mei immeritum, vt Israëlitici populi Rex essem *in sempiternum,* siue longo tempore imperarem. Phrasi Scripturæ particula *In sempiternum* longum tempus significat, nisi velis, Regni huiusce durationem sempiternam de Christi Regno haud terminabili esse accipiendam. De Tribu enim Iuda *elegit* Deus *Principes,* id est, voluit ex Iuda Principes & Reges populi legi. Ideò ex hac Tribu dignatus est eligere domum patris mei, & de filiis patris mei ei placuit me potius eligere, vt Rex electi populi exurgerem. Cæterùm de filiis meis (copiosa enim sum à Domino prole donatus) filium meum Salomonem elegit, vt Regni Domini, nempe Israëlitici in throno sederet. Quonammodo Deus Salomonem elegit, si Dauid eum in Regem assignauit? significauerat Dominus Dauidi per Nathan Prophetam, Salomonem regnaturum, & ædificaturum eius nomini Templum *cap* 22.9. Dixitque mihi (Prophetico quidem ex ore) Salomon filius tuus Templum meū, meaque atria circumiecta exædificauit: ipsum enim mihi *in filium* elegi, *& ego ero ei in patrem.* * Significatur specialis Domini affectus in illos, qui Templa ædificant, Monasteria constituunt, erigunt altaria, vbi cultus Domini promoueatur. An non his augustius Dei filios & hæredes effici, quàm hæredes, prædiuites relinquere?] Et quia nomini meo colendo Templum ædificabit, Regnum eius æternum efficiam, dummodo præceptis meis, ac iudiciis obseruandis persistenter opus exhibeat, *sicut & hodie,* id est, quemadmodum hoc tempore seruat. * Certè Regum æquitas & sanctitas Regna stabilit, quæ ex Regum iniustitia miserè corruunt.] Nunc ergò coram vniuerso cœtu Israël, Deo nostro exaudiente, vos adhortor, & enixè rogo, vt præcepta Domini custodiatis, & cuncta eius perquiratis mandata, vt ea possitis ad vnguem custodire. * Preme particulam, *Custodite, & perquirite cuncta mandata Domini Dei nostri.* Indicat studiorum cordis affectum circa iustitiæ exercitamentum, quem Christus illis verbis expressit, *Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam.* Mat. 5.] * Vel monet, ad legis obseruationem necessariam esse eiusdem intelligentiam, quonammodo enim custodis dogmata, quæ nunquam didicisti?] Certè accuratam, huiusmodi legis obseruationem gerere debetis, vt Terram bonam, qua potimini, firmiter possideatis, eamque in hæredes possitis *in æternum* seu succedentibus generationibus, transmittere. * Haud sine pondere excidat *τὸ Vt possideatis Terram bonam.* si iam possidebant Terram, quomodo eis eadem Terra possidenda promittitur? An quia iniustus eo ipso bonorum, quæ propria possidebat cum gerebat iustitiam eo ipso quòd delinquit, fit eorum bonorum malæ fidei possessor?] * An quià temporaria prosperitas fugit diuinæ legis violatores?] * Certè vel in mediis diuitiis quasi vacuus omnino ac inops obiicitur peccator: nec diuitiæ prosunt, nec opulentia nitet, dum eorum contemnitur Author. Vndè ab hisce legis violatoribus vel possessiones minimè possidentur: quod enim domino non seruit, perinde est, ac si non possideretur.] * Adnota demum illud: *Et relinquatis eam* (Terram bonam) *filiis vestris post*

Rex cum subditis comiter & Vrbaniter agat.

Rectori infirma vexato valetudine Deus vires addicit, dum curat muneris obligationibus satisfacere.

Egregium se Regem gerit, qui subditos æstimat esse fratres.

Humanum erga populum Rex se ostendit, qui reputat esse suum, non alienum.

Qui Templa, Monasteria, aut altaria ædificat Dei hæres filius efficitur.

Regum sanctitas stabilit imperia, quæ eorumdem iniustitia euertit.

Iustitia toto affectu solicita.

Ad legis obseruationem requiritur eius intelligentia, & cognitio.

Iniustus vel proprieti bonorum fit cū peccat, malæ fidei possessor.

Temporaria prosperitas fugit legis diuinæ violatores.

In mediis diuitiis peccator velut vacuus ostenditur.

Filiis hæredidat firma

vos

Transmittitur ob parentum iniustitiam.

vos in sempiternum. Iustitia parentis posteris relictam firmat hæreditatem. O quot filij hæreditate copiosâ accepta, ob piacula parentum in miseram deflectunt egestatem!] Tu autem Salomon fili mi, scito, Deum Israël esse, quem colere debeas, eique corde perfecto, ac voluntario animo obsequi stude: cunctorum enim hominum corda Dominus scrutatur, nec vlla excogitatio eius fugit intelligentiam. Si obseruator legis Deum requisieris, inuenies propitium: si autem violator legis dereliqueris eum, te vltor proiiciet æternùm. Itaque quia Dominus te dignatus est ad constructionem Sanctuarij eligere gerendam, *confortare, ac perfice.* *τὸ Mentium cogitationes intelligit* Hebraicè est, *Figmenta cogitationum*; nam יצר *iezer* est propriè *prauitas, astutia* cogitationum. Dixerat nempe vt sequeretur Deum corde perfecto, quia Deus (addit) cogitationum prauitatem agnoscit. * O quot opera externè pia à Domino repelluntur agnoscere, ea ex iniquo corde affectatore vanitatis ortum habuisse!]

Multa opera aliàs pia a Deo ob intentionis vanitatē non admittit.

2. *Templi, atriorum, &c. ideam David tradidit Salomoni.*

Vers. 11.12.13.14.] Dedit *autem &c.*] Porrò David filio suo Salomoni tradidit descriptionem, quæ diuinitus Regio intellectui fuerat impressa, à Dauide vero depicta filio traditur. Erat autem huiusmodi descriptio circa fabricam Porticus, Templi, Cellariorum, Cœnaculi, Cubiculorum in adytis, ac Domus propitiationis: necnon cunctorum Atriorum expressit idæam, & exedrarum per circuitum formam expressit, ad thesauros Templi, sanctorumque asseruandos; & diuisionum Sacerdotalium, ac Leuiticarum modum præscripsit; quæ quidem diuisiones præparandæ erant, vt opera & ministeria Templi decorè, ordinatéque exercerentur. Descripsit præterea Dauid, quænam vasa fieri in Templo deberent, cuiusnam materiæ & figuræ, & ad quemnam vsum essent adhibenda. Enimverò Porticus pars erat Templi, quæ Vestibulum dicitur. Sic describit Hieronymus: *Atrium tectum quod inter Templum & altare erat.* Symmachus *Propyleum* vocitat, ac si dicat: Quod ante portas Sancti, & sancti sanctorum positum est. Quidam apud Abulensem *Cellaria* constituunt sub Templo, in quibus ea asseruarentur, quę frigus amant, vinum scilicet, oleum, & huiusmodi. Crediderim tamen tres statuendas in Templo contignationes, in quarum secunda erant Cellaria ad Sacram supellectilem asseruandam. Vel si malueris, Cellaria sunt cubicula intra parietes Templi, de quibus 3. *Reg.* 6.5. At Cœnaculum est suprema Templi pars, quæ immediatè hæret tecto. Cubicula autem in *adytis* intelligo, quæ erant in atriis, in quibus Leuitæ, qui Ianitorum fungebantur munere, noctu habitabant. Quid Propitiationis domus? Planè sancta sanctorum, vbi erat Arca, & Propitiatorium, qui etiam locus erat propitiationis Dei, qui sacrificiis & orationibus placabatur, propitiusque reddebatur supplicibus. Exedræ idem sunt ac Cubicula. Thesauri vero illi, qui in exedris seruabantur erant pecuniæ, aurum, & argentum. *Thesauri* vero *Sanctorum* appellantur, id est Thesauri rerum pretiosarum Deo consecratarum, aut oblatarum ad Templi restaurationem. Quænam verò illæ Sacerdotales ac Leuiticæ diuisiones erant? Verùm tam Sacerdotes, quam Leuitæ, qui aut Cantorum, aut Ianitorum, &c. munere fungebantur, in classes ac vices suas erant diuisi, vt vidisti cap. 24. 25. & 26. Hanc ergò diuisionum dedit David Salomoni cathalogum, seriem expressit. * Pro *Thesauros sanctorum* est in Hebræo; *Thesauros sanctitatum.* Nam quod Deo ad Templi cultum offertur, indicat sanctum esse largitorem; sanctitas enim ad huiusmodi munera plena pietatis excitat.]

Munus, quod cultui Templi offertur, sanctum esse indicat largitorem.

Vers. 15.16.17.18. *Aurum in pondere &c.*] 3.
Describit præterea Rex Salomoni, quantum auri & argenti pondus in ea vasa quæ aurea esse debebant, & in argentea supellectilia deberet impendi: & mox ipsum aurum & argentum, quod præparauerat ei tradit. * Vereor, ne inefficax esset præscriptio vasorum si aurum & argentum haud simul traderetur. Si expetis, tuam vltimam voluntatem efficaciter expleri post obitum, aurum & argentum viuens cura colligere, quod suppeditet studio materiam; hæredes enim nihil prius obliuioni tradunt, quàm parentum circa opera pia præscriptionem.] * Imò non relinquat id pretium hæredibus, (pauci enim filij Salomones) sed timoratæ conscientiæ executoribus suum thesaurum committat.] Aurum itaque David præscripsit in pondere ad singula Sacri ministerij perficienda vasa: simul præscripsit quantum argenti ad aliorum vasorum ac supellectilium diuersitatem deberet expendi. Assignauit enim pondus auri ad candelabra, & ad lucernas eorum elaborandum, pro vniuscuiusque candelabri, ac lucernarum mensura. Scio, in Tabernaculo Mosis vnicum fuisse candelabrum aureum, in Templo vero Salomonis decem fuisse constat ex 3. *Reg.* 7. 49. Licet enim Dominus Exo. 25. vnum iusserit candelabrum fieri, plura fieri non vetuit, cum Templum amplius esset excitatum, & populus diuitiis auctus esset. * Dei quidem maiestas nostræ indigentiæ lubens accommodatur: quod si suppetant diuitiæ ab ipso datæ, sacro cultui vult adiici apparatū. Intolerabilis enim hominum prædiuitum ingratitudo est, prophanas domos pretiosis supellectilibus abundare, & augustissimum Dei Templum exigua, vili, lignea, ærea supellectili non ornari, sed potius dehonestari.] Similiter ad candelabra argentea eorumque lucernas perficiendas iuxta mensuræ diuersitatem pondus argenti tradidit. Aurum quoque exhibuit ad propositionis Mensas pro mensurarum diuersitate. Porrò in Salomonis Templo tot Mensæ propositionis fuere quot erant Candelabra, decem vtique. Loco illius verbi, *Pro diuersitate mensurarum*, Pagninus transtulit ex Hebræo, *Pro singulis mensis.* Vt sit sensus, designasse Dauidem, quantum auri in Mensas singulas esset insumendum. Hispanè dixeris: *Dio oro para hacer diuersas mesas, en que poner los panes de la proposicion.* * Tot itaque erant Mensæ quot Candelabra; nec enim deceret adesse propositionis vllam Mensam, quæ Eucharistiæ gereret typum sine lucerna; vt pudeat Ecclesiæ ministros, qui permittunt altare vbi Eucharisticus panis conditur, sine lampade exponi.] Similiter dedit argentum ad alias mensas argenteas perficiendas, quibus pateræ, & vasa ad vsum Sacrorum imponerentur. Præterea distribuit auri pondus iuxta mensuræ qualitatem, vt efficerentur fuscinulæ, phialæ, ac thuribula *ex auro purissimo* (igni scilicet defecato) & aurei leunculi, singulis

Aurum & argentum ad cuncta vasa perficienda David præscribit.

Qui expetit suā circa res pias post obitum impleri voluntatem, viuens id quo perficiēda sūt opera, pretium colligat.

Non semper filijs tradendi sunt thesauri collecti ad opera pia, quæ parens præscribit post obitum gerenda.

Dum fidelium accrescunt diuitiæ, debent sacri cultus supellectilia multiplicari.

Altare, vbi conditur Eucharistia, minimè permittatur, sine lampade exponi.

singulis leunculis suo peculiari pondere attributo: id significat *το In leunculum, & leunculum.* Pro *leunculos* alij legunt *Crateres.* LXX. *Cyathos.* Vox Hebræa vt nunc legitur craterem aut cochlear significat, non leonem. Vndenam Hieronymus *leunculos* transtulit? Facilis fuit vnius literæ in aliam persimilem mutatio, *Iod* scilicet in *Vau*, vel vicissim *Vau* in Iod; nam כפיר *chephor* craterem cochlear, aut peluim significat: כפור *chephir* autem leonem Crediderim tamen vasa hæc fuisse leunculorum in formam elaborata, vnde affine illis nomen, & ab eadem radice deductum adhæsit. Similiter & ad perficiendos leones argenteos, seu crateres eiusdem cum superioribus formæ (licet non eiusdem materiæ) diuersum argenti pondus separauit. Altari Thymiamatis in quo incensum adoletur, aurum purissimum adaptauit: vt ex ipso fieret *similitudo quadrigæ Cherubim* protendentium alas, & Arcam fœderis Domini obuelantium. Profectò in lateribus huiusce altaris quadrigæ Cherubim erant expressæ, quales Ezechieli ostensæ sunt *cap.* 1. Erat autem aliquod discrimẽ, nam Cherubin hîc alis velasse Arcam dicuntur, quod quidam sic explicarunt, vt duo Cherubin expansis alis Sedem Dei constituerint, & simul eisdem Arcam velarent: quatuor vero currum gloriæ Dei traherent. Ast ego existimo hîc deesse coniunctionem *Et* vt ex ipso fieret similitudo quadrigæ. LXX. sic legunt. *Et vt ex ipso, &c.* Hebræus sic etiam: *Et ad imaginem quadrigæ Cherubinorum aurum ad expandentes, & tegentes super Arcam* Totam clausulam iam expendo. Ad perficiendum altare, in quo adoleretur incensum, id est, thymiamatis dedit Dauid aurum purissimum, & similiter dedit purissimum aurum, vt ex ipso fieret similitudo quadrigæ Cherubin extendentium alas, & Arcam fœderis Domini obuelantium.

Vers. 19.20.21. *Omnia inquit, &c.*] Verùm ô Salomon (addidit Dauid) omnia, quæ præscripsi gerenda ad me manu Domini scripta deuenêre, vt vniuersa exemplaris opera intelligerem. Certè non de scriptura, aut delineatione corporali hoc intelligo, sed de spirituali. Existimo enim Templi, & atriorum ideam diuinitùs Dauidi datam, seu Dauidis intellectui fuisse impressam, à Dauide autem depictam Salomoni filio fuisse traditam. Dixit insuper Dauid filio suo Salomoni: Age viriliter, confortare, & idæam, quam exemplari hoc exposui, executioni committi stude. *Ne timeas, & paueas*, hoc est, ne te operis magnitudo retrahat; Dominus enim Deus meus qui descriptionem meo intellectui exposuit, tecum aderit, nec derelinquet, donec omne opus ad ministerium Templi attinens, feliciter perficias. * Quæcumque Deus tuo præscripserit intellectui gerenda ad eius obsequium licet tibi difficilia admodum videantur, facillima effectu erunt proculdubio, nam qui instituere monuit, perfici largietur.] Haud tibi ô fili, difficile erit cuncta à me tibi præscripta dare executioni, nam diuisiones, seu classes ac vices Sacerdotum & Leuitarum (de quibus dictum superiùs) tibi aderunt, vt in omne domus Domini ministerium assistant, *& parati* sunt, & nouerunt tam Principes quàm populus ad omnia præcepta tua sese obsequentes exhibere. * Multiplicem quidem hisce verbis, *Et nouerunt tam Principes quàm populus facere omnia præcepta tua*, opem Dauid affuturam Salomoni pollicetur, difficillima enim quæque Reges exequuntur, cum à se Principes & populum sortiuntur: sicut facilia minimè valent consequi, dùm Principibus, popularibúsque grati non existunt.

Quodcumque opus ad Dei obsequium attinens effectu facillimum, nam qui inspirat, ad perficiẽdum adiuuat.

Difficilia quæque Rex exequitur, dũ Principibus, ac popularibus gratus existit.

CAPVT XXIX.

Recensentur expensæ, quas Dauid in ædificium Templi seposuit, & quas Principes ac populus de suo adiecerunt. Salomon secundò in Regem inungitur. Dauid autem post quadraginta imperij annos felicissimè obit.

1. LOCVTVSQVE est Dauid rex ad omnem Ecclesiam: Salomonem filium meum vnum elegit Deus, adhuc puerum & tenellum: opus namque grande est, neque enim homini præparatur habitatio, sed Deo. 2. Ego autem totis viribus meis præparaui impensas domus Dei mei. Aurum ad vasa aurea, & argentum in argentea, æs in ænea, ferrum in ferrea, ligna ad lignea: & lapides onychinos, & quasi stibinos, & diuersorum colorum, omnémque pretiosum lapidem, & marmor Parium abundantissimè: 3. & super hæc quæ obtuli in domum Dei mei de peculio meo aurum & argentum, do in templum Dei mei, exceptis his, quæ præparaui in ædem sanctam. 4. Tria millia talenta auri de auro Ophir: & septem millia talentorum argenti probatissimi, ad deaurandos parietes templi. 5. Et vbicumque opus est aurum de auro, & vbicumque opus est argentum de argento, opera fiant per manus artificum: & si quis sponte offert, impleat manum suam hodie, & offerat quod voluerit Domino. 6. Polliciti sunt itaque principes familiarum, & proceres tribuum Israël, tribuni quoque, & centuriones, & principes possessionum regis. 7. Dederúntque in opera domus Dei auri talenta quinque millia, & solidos decem millia: argenti talenta decem millia, & æris talenta decem & octo millia: ferri quoque centum millia talentorum. 8. Et apud quemcumque inuenti sunt lapides, dederunt in thesauros domus Domini,

mini, per manum Iahiel Gerſonitis. 9. Lætatuſque, eſt populus, cùm vota ſponte
promitterent: quia corde toto offerebant ea Domino: ſed & Dauid rex lætatus eſt
gaudio magno. 10. Et benedixit Domino coram vniuerſa multitudine, & ait: Be-
nedictus es Domine Deus Iſraël patris noſtri ab æterno in æternum. 11. Tua eſt Do-
mine magnificentia, & potentia, & gloria, atque victoria: & tibi laus: cuncta enim
quæ in cælo ſunt, & in terra, tua ſunt: tuum Domine regnum, & tu es ſuper omnes
principes. 12. Tuæ diuitiæ, & tua eſt gloria: tu dominaris omnium, in manu tua vir-
tus & potentia: in manu tua magnitudo, & imperium omnium. 13. Nunc igitur
Deus noſter confitemur tibi, & laudamus nomen tuum inclytum. 14. Quis ego, &
quis populus meus, vt poſſimus hæc tibi vniuerſa promittere, tua ſunt omnia: & quæ
de manu tua accepimus, dedimus tibi. 15. Peregrini enim ſumus coram te, & adue-
næ, ſicut omnes patres noſtri. Dies noſtri quaſi vmbra ſuper terram, & nulla eſt mo-
ra. 16. Domine Deus noſter, omnis hæc copia, quam parauimus vt ædificaretur do-
mus nomini ſancto tuo, de manu tua eſt, & tua ſunt omnia. 17. Scio Deus meus
quòd probes corda, & ſimplicitatem diligas, vnde & ego in ſimplicitate cordis mei
lætus obtuli vniuerſa hæc: & populum tuum, qui hic repertus eſt, vidi cum ingenti
gaudio tibi offerre donaria. 18. Domine Deus Abraham, & Iſaac, & Iſraël, patrum
noſtrorum cuſtodi in æternum hanc voluntatem cordis eorum, & ſemper in vene-
rationem tui mens iſta permaneat. 19. Salomoni quoque filio meo da cor perfe-
ctum, vt cuſtodiat mandata tua, teſtimonia tua, & ceremonias tuas, & faciat vniuer-
ſa: & ædificet ædem, cuius impenſas paraui. 20. Præcepit autem Dauid vniuerſæ
Eccleſiæ: Benedicite Domino Deo noſtro. Et benedixit omnis Eccleſia Domino
Deo patrum ſuorum & inclinauerunt ſe, & adorauerunt Deum, & deinde regem.
21. Immolauerúntque victimas Domino: & obtulerunt holocauſta die ſequenti,
tauros mille, arietes mille, agnos mille, cum libaminibus ſuis, & vniuerſo ritu abun-
dantiſſimè in omnem Iſrael. 22. Et comederunt, & biberunt coram Domino in
die illo cum grandi lætitia. Et vnxerunt ſecundò Salomonem filium Dauid. Vn-
xerunt autem eum Domino in principem, & Sadoc in pontificem. 23. Seditque Sa-
lomon ſuper ſolium Domini in regem pro Dauid patre ſuo, & cunctis placuit: &
paruit illi omnis Iſraël. 24. Sed & vniuerſi principes, & potentes, & cuncti filij regis
Dauid dederunt manum, & ſubiecti fuerunt Salomoni regi. 25. Magnificauit ergo
Dominus Salomonem ſuper omnem Iſraël: & dedit illi gloriam regni, qualem nul-
lus habuit ante eum rex Iſraël. 26. Igitur Dauid filius Iſai regnauit ſuper vniuerſum
Iſraël. 27. Et dies, quibus regnauit ſuper Iſrael: fuerunt quadraginta anni: in He-
bron regnauit ſeptem annis, & in Ieruſalem annis triginta tribus. 28. Et mortuus eſt
in ſenectute bona, plenus dierum, & diuitiis, & gloria, & regnauit Salomon filius
eius pro eo. 29. Geſta autem Dauid regis priora, & nouiſſima, ſcripta ſunt in Libro
Samuelis Videntis, & in Libro Nathan prophetæ, atque in volumine Gad Videntis;
30. vniuerſique regni eius, & fortitudinis, & temporum, quæ tranſierunt ſub eo, ſiue
in Iſrael; ſiue in cunctis regnis terrarum.

COMMENTARII.

1. Expenſæ, quas Dauid in ædificium Templi ſepoſuit.

ERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Locutúſque eſt Dauid &c.*] Ad omnem *Eccleſiam* ſeu ad cœtum eorum, quos congregauerat, (vide *cap. ſuperiori à verſ. 1.*) Rex Dauid præfatur: Ex omnibus filiis meis Dominus vnum Salomonem elegit *adhuc puerum, & tenellum*: non quidem ætate, vigeſimum enim ſupra ſecundum iam agit annum, ſed reſpectu habito ad operis ſuſcepti magnitudinem, quod planè requirit hominem omnibus naturæ, artis, doctrinæ, prudentiæ, experientiæ præſidiis cumulatè inſtructum: opus quippe grande eſt; neque enim homini præparatur habitatio, ſed Deo Palatium extruitur. LXX. loco Hebraicè vocis illius *Birah* tranſtulere *Palatium*. * O tempora! Nunc requiritur prudentia, ars, opulentia ad ædes homini ædificandas, ad Palatium Principi terricolæ conſtruendas: & ad Templum Domini excitandum ſumptus exiguus ſufficit? Proh hominum emortua fides!] Itaque Salomonis ad tantum opus exilitas veſtra ô Proceres roboretur auxilio.* Rex prudentiſſimus cauſam illam cũctis Principibus voluit eſſe communem, vt ab omnibus iuuaretur. Quidquid enim ſingulariter ſibi abrogatur à Rege, non bene audit apud ſubditos.] Ego autem vt vos exemplo præcederem, totis viribus meis exædificandis ædibus Domino Deo meo præparaui. Aurum ad aurea vaſa, argentum ad argentea, æs ad ænea, ferrum ad ferrea congeſſi, ligna vero ad quæcumque ſupellectilia ex ligno perficienda eſſent. Præterea lapides *onychinos* referentes ſcilicet humani vnguis colorem: & lapides *quaſi ſtibinos*. Candidum lapidem intellige, quem *Alabaſtram* vocitamus. Qui dicitur lapis ſtibinus; quod colore ſtibium referat; de quo Plinius *lib. 3, c. 6. In ijſdem argenti metallis inuenitur ſpuma candida lapis,* nitens

Sub araxatum ædificiorũ ad habitacula hominũ profuſiores, dum Deo non Palatium tam, ſed tugurium extruitur. Non benè audis apud ſubditos, quidquid ſibi ſingulariter abrogatum

R. P. de Eſcob. & Mendoz. in Paralipom. lib. I.

nitentisque, non tamen transflucentis: ſtimmi appellant, alij ſtibium, alij alabaſtrum. Item collegi *diuerſorum colorum* lapides, (iaſpidem dixerim.) Omnémque pretioſum lapidem, & *marmor Parium* abundātiſſimè. Hebraicè tantùm eſt *Marmor*, ſed Lxx. & Latinus adiecerunt epiteton *Parium* ab Inſula Paro vna ex Cycladibus ſic dictum, vt exponant quale fuerit marmor? nam album erat, & reliquibus marmoribus præcellebat. Et ſuper hæc, quæ in Templum Domini præparaui, offero ad eius extructionem *meo ex peculio* aurum & argentum ſeu pecuniam peculiariter Sepoſitam, ac deſtinatam non ad Regni neceſſitates, ſed ad ea, quæ Rex pro nata occaſione aut cupiditate voluiſſet: (Hiſpanè aulici dixerint; *Del volſico.*) *exceptis his,* ſeu prætetea, quæ ex variis bello ſubactis Prouinciis ſepoſui in fabricam Ædis ſanctæ: quæ ſunt vt minimum tria millia talenta auti de Inſula Ophir: & ſeptem millia talentorum probatiſſimi argenti ad parietes Templi inaurandos hotum vi nummorum. Peritiſſimorum artificum miniſterio cuncta fient de auro, vbi oportuerit auream eſſe materiam: & vbi argenteam eſſe conueniens fuerit, ex argento perficientur. Attamen hiſce tātis theſauris hàud puto ſat adhue proſpectum neceſſariis Templi, quod Deo opt. max. ſplendidum admodum conſtruendum eſt, ornamentis. Idcitco cupio, vt & vos Principes populi de veſtro peculio, quantum cuique ſponte libuerit, in id conferatis, & Deo manu munifica litetis: ſi ergo quis ſpontè offert, *impleat manum ſuam* hodie, & quod voluerit Domino offerat. Significat Dauid oblationem hanc fore quaſi ſacrificium quoddam Deo gratiſſimum & manus ſuas hac conſecraturos donatione. Implete enim manum, Scripturæ phraſi, eſt Sacerdotio initiare. * Qui ergo donarium aut extruendo aut ornādo Templo offert, quaſi in Sacerdotem Domini conſecratur.] * Vel manum implere Principes, idem eſt ac largiter munera exhibere. Dedeeet enim diuites erga Dominum omnium diuitiarum largitorem manum rendere auaram, Plena extendenda eſt manus ei, à quo omnis dantis profluit plenitudo.].

Quaſi in Sacerdotem cōſecratur, qui donaria Templo extruēdo, aut ornando offert.

Taxantur diuites, qui manum non plenam Domino extendunt.

Verſ. 6.7.8.9. Polliciti ſunt &c.] Itaque Principes familiarum, & proceres Tribuum Iſraël, Tribuni, Centuriones, & Præpoſiti poſſeſſionum Regis, ſeu qui Regiæ ſubſtantiæ præerant polliciti ſunt ad Regis exemplum. * Nàm cum Rex omnes diuitias ſuas cauſæ publicæ impendit, cogit ſubditos cuncta, quæ poſſident exhibere.] Non ſolùm autem polliciti fuerunt, ſed dedere ad exædificationem Templi, eiúſque ornatum quinque millia talenta auri, decem millia ſolidos, decèm millia argenti talenta, decem & octo millia talenta æris, & ferri centum millia talentorum. Sæpiùs inculcaui talentum vnum auri duodecim millia coronatorum noſtrorum continere, talentum argenti ſiclorum argenteorum tria millia; vnius verò ſicli pondus quatuor Hiſpanicos regales æquare, ſiclūq; idem eſſe ac ſtater, ac tetradrachmum; ſolidus verò quid? Erat tantùm ſexta vnciæ pars, indéque *ſextula* dicebatur, & ſeptuaginta duo ſolidi libram faciebant: hæc enim duodecim continebat vncias. Porrò talentum ſiue auri, ſiue argenti, ſiue æris, ſiue ferri ſemper erat Ponderis eiuſdem, hoc eſt librarum (duodecim vnciarum) centum vigintiquinque. Et

2.

Cuncti proceres Templo ædificāda donaria exhibent.

Cum Rex cauſa publica cunctas impendit diuitias proprias, cogit ſubditos idem agere.

quidem quicumque lapides pretioſos habebat, cuiuſmodi ſunt marmora, *in theſauros* Templi Domini per manum Iahiel Gerſonitis exhibuit, in theſauros inquàm, hoc eſt, vt ad Templ. fabricam ſeponerentur. Quinam hic Iahiel? Certè hic cùm duobus filiis ſuis Zathan & Iohel erat domus Domini theſauris præpoſitus. Dicitur *Gerſonites*, quia Leuita erat ex familia Gerſon filij Leui. Preme quæſo particulas, *Polliciti ſunt & Dederunt.* * Facilè Principes promittere aſſolent, difficilè implere promiſſa. Hi fideles admodum Proceres, quibus polliceri, dare fuit.] Lætitiáque magna affectus eſt populus, *cum vota ſpontè promitteret* Lxx. *Cum ſpontè offerrent.* Hebraicè, *Lætatus eſt populus propter oblationem ſuam ſpontaneam.* * Nam quod ſpontè datur Regi petenti hilarem reddit largitorem, non ſic quod à tenitentibus ſiue non ſpontaneis exigitur.] * Certè quod à non vltroneo ſubdito exigitur, non ab eo datur, ſed à Principe aufertur.] Inde verò populo profluebat lætitia, quia tuto ex corde donatia illa Domino offerebat. Hebraicè. *Corde perfecto.* Nec mirum, corde perfecto, id eſt, vltroneo ex animo Regi à ſubditis dati, quod ipſe in obſequium Domini curat impendere. * Ad cauſas fidei, ad pietatis promotionem cuncti fideles ſubditi toto ex corde donaria Regibus exhibebunt. Cum autem priuatæ cauſæ ſtatus getuntur, noo mirum circa donaria exhibenda ſubditos pigritare.] *Sed & Dauid Rex lætatus eſt gaudio magno*, videns ſcilicet à ſubditis vltroneis donaria exhiberi. * *Lætatus* Rex, quia *lætatus* populus. Neſcio quidem quonammodo mœrentibus ſubditis poſſunt Præſules potiri lætitia? Probus Rector tunc gaudet cum ſubditi lætantur: tunc mœret cum ex inopia, ex bellis, & ærumnis ſubditi mœrore conficiuntur.]

Facilè Principes promittunt, difficilè dant.

Quod dat populus Regi ſpontaneus, eidem populo infert lætitiā: mœrorem verò quod ab eo exigitur.

Non datur à ſubdito, ſed à Principe aufertur, quod ſubditus vltroneus non exhibet.

Ad cauſas fidei, ad publica commoda ſubditi dant Regi ſpontaneè.

Probus Præſul cum ſubditis lætantibus lætatur; mœret, cum mœrentibus.

Verſ. 10.11.12.13.14.15.16.17.18.19.20. Et benedixit Domino &c.] Sciens Dauid vltroneam illam populi oblationem ex ſpeciali Dei munificentia profluere Domino coram vniuerſa multitudine benedixit profatus: Benedictus es (ſiue ſis) Domine Deus Iſraël patris noſtri ab æterno in æternum (Vatablus) *à ſæculo vſque in ſæculum*, id eſt, per totam æternitatem. Tua eſt Domine *magnificentia, & potentia*, id eſt, tu magnificuses, & potens: & te magnificare, ac celebrare debemus. Eadē diuerſis iterata phraſibus animi ſancti Regis produnt affectum. Vnde addit, Tua eſt *gloria*, atque *victoria*, & tibi ſolùm *laus* ex cunctis præclarè geſtis hominum debetur: nam & te robotante, diminicant, & te auxiliante, victoria potiuntur. Cuncta quæ in *cælo* conſpiciuntur, & quæ non patent oculis: omnia, quæ exponuntur in *terris*, & quæ eius in ſinu latitant, *tua ſunt*. Tuum Domine, Regnum, *& tu es ſuper omnes Principes.* Hebraicè & *eleuatus ad omnes* (id eſt, ſuper omnes) *ad caput*, vt ſis caput omnium. A te diuitiæ profluunt, à te gloria Principum rutilat: tu omnibus dominaris, è manu ſeu poteſtate tua eorum virtus ac potentia deſluatur: in manu tua *magnitudo & imperium omnium.* Hebr. *Ad magnificandum, & roborandum*, id eſt, tu potes magnos reddere viros, & conſeruare in magnitudine. * Quid profit, ſi te ad magnitudinem extolli, ſi non potes felici in ſtatu perſiſtere? Felicitatē inchoatam & ad perfectionem ex ſtabilitate non redactam infelicitatem eſſe dixerim.] Verùm particulam,

3.

Gratias agit Dauid Deo pro ſpontanea populi oblatione.

Infelicitas eſt felicitas illa, quæ incipit, & non progreditur.

ṽiculam, *In manu tua magnitudo, & imperium omnium*, LXX. sic transferunt: *Magnificare, roborare, seu confortare omnia.* Igitur esse Imperatorem idem est ac omnia, id est, omnes subditos magnificare, roborare, confortare. * Optimum Regem seu Præsulem agit, qui magnificandis roborandis, ac confortandis subditis studet. Imò Principem sic ac Præsulem agit, si idem est imperare, ac magnificare roborare, confortare. Non quidem est Imperator, qui imperij non gerit essentiam.] Nunc igitur Domine Deus confitemur tibi, & tuum inclytum nomen collaudamus. Quis ego & quis populus meus, vt hæc tibi vniuersa valeamus promittere, id est, sponte offerre? Hebr. *Vt prævaleremus virtute ad offerendum sponte sicut hoc*, id est, sicut est factum.

Regem ac Præsulem esse idem est, ac subditos magnificare, roborare, confortare.

* Certè homines licet Reges, licet Principes rarò sponte munera offerunt: Vnde ex speciali munere Dei prouenit, hominem esse liberalem ac munificum.] scientes tamen ex speciali gratia tua esse cuncta, quæ de tua manu accepimus tibi reddidimus. * Si ergo ô Deus, *tua sunt omnia*, quæ tibi in paupere petenti non damus, quasi possessores malæ fidei planè retinemus.] * Pende particulam, *Quæ de tua manu accepimus, dedimus tibi.* Verius dixisset Rex, *Reddidimus tibi*, quàm *Dedimus.* At tanta est Dei erga reddentes pietas, vt pro dato accipiat, quod sibi ex acceptis ab ipso donis redditur.] *Peregrini enim sumus* in conspectu tuo, & aduenæ sicut omnes patres nostri, id est, adeo eorum, quæ damus Templo tuo extruendo, & ornando, Domini non sumus vt vix breuem illorum vsum habeamus, dum peregrinamur in hac mortali vita, quemadmodum omnes patres nostri vix possederunt, quæ nobis hæredibus dereliquere. Dies profectò nostri quasi vmbra super terram volitant, *& nulla est mora.* Hebraica vox mikueh spem potius significat, ac si diceret: Dies nostri declinant, vt vmbra, nec vlla est spes mortem euadendi. Hieronym. *sine mora velociter occupat mors.*

Ex speciali Dei munere obuenit, hominem esse munificum, & liberalem.

Quæ pauperi non damus, velut possessores malæ fidei retinemus.

Licet Dei sint omnia, quæ ei reddimus, quasi data propria ex penu dignatur accipere, non quasi reddita.

* Ergo stultus qui à Deo accepta bona, Deo non reddit in Têplo, & in paupere, quæ tam citò velit, nolit derelicturus est. Ex côtemplatione itaque breuitatis vitæ cordati alliciuntur ad eleemosynam spontaneè elargiendã.] Domine Deus noster hãc omnem auri, argenti, æris, ferri, lapidum, ac nummorum vim, quam ædificando Têplo ad tui nominis cultum sacrauimus, de tua munificentissima manu accepimus, cuius sunt omnia. Quid igitur dedimus?* Nihil porrò homines Deo dare possunt, à quo cuncta acceperunt. Vnde ipse Dauid quærebat anxius quid posset Domino reddere pro acceptis. *Quid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi?* & nihil quod redderet inueniebat, quod ab ipso non accepisset.] Iam tamen inueni, quod tibi dare possim, quia *scio* Deus meus, te promptitudinem cordis probare, ac simplicitatem diligere: vnde & ego qui nihil dare possum, quod non acceperim, meo ex penu nec sine tuo munere) addo simplicitatem seu promptitudinem cordis mei, qua lætus obtuli vniuersa hæc: & simplicitatem populi tui, qui hîc adest, quem quidem vidi, tibi cum ingenti gaudio obtulisse donaria. * Deo itaque omnium nostrarum Domino diuitiarum nihil dare possumus nisi promptitudinem & affectum, quo hilariter, & spontaneè ei reddimus, quod ab ipso accepimus.] O Domine Deus Abrahami Isaaci, ac Israëlis patrum nostrorum, eorum sanctitatis ac iustitiæ memor æternùm in filiis hanc voluntatem, seu hunc pium cordis affectum custodi, vt semper circa cultum tuum mens ista permaneat. Quid enim proderit Templum erigere, ac semel donariis ornare, si idem eorum non permaneat ac persistat affectus ad operis instituti reparationem? * Hinc commendentur qui erecto à se Templo aut altari, annuum relinquũt redditum, quo valeat refici, ac exornari.] Salomoni etiam filio meo perfectum cor tribue, vt tua mandata custodiat, testimonia tua, ac ceremonias obseruet, vniuersique legi humilis exhibeat obsequium: ædemque ædificet, cuius impensas præparaui. Pondera verbum, *Salomoni da cor perfectum vt custodiat mandata tua.** Certè cor perfectum, seu intellectum integrum minimè se ostendit habere, qui Dei præscripta non obseruat. Nam qui transgressor legis tot sese incommodis temporariis & æternis addicit, expers prorsus rationis est iudicandus.]

Ex vita breuitatis obtectu allicimur ad eleemosynam spontaneè elargiendam.

Nihil possumus dare Deo, à quo cuncta accepimus.

Deo nihil dare possumus nisi affectum, quo hilariter ei reddimus, quæ ab ipso accepimus.

Commendantur, qui Templo aut altari à se erecto annuos relinquunt redditus, vt reparetur & ornetur.

Demens est habendus, qui Dei violat mandata, cum tot se addicat incommodis.

Vers. 20. 21. 22. 23. 24. 25.] *Præcepit autem* 4.
Dauid. &c.] Dauid verò vniuersæ Ecclesiæ, siue vniuerso cœtui Principum, procerum, ac officialium Regis præcepit: *Domino Deo vestro* grati pro acceptis muneribus *Benedicite.* * Munus enim eximium à Domino est, ab ipso donari, vt donaria ei gestiamus exhibere, è quibus vberiora a Deo munera recipiamus.] Et benedixit omnis Ecclesia Domino Deo patrum suorum, procidentésque cuncti Deum adorauerunt, ac *deinde Regem*, approbantes vtique, quæ Rex nomine ipsorum & suo coram Deo præcabundus dictitarat. Iosephus *lib. 7. c. 9.* sic exposuit: *Versi deinde ad Dauidem pro omnibus ei bonis, quæ ipso regnante perceperant* à Deo, *gratias egerunt.* * Vndenam gratiæ Dauidi pro bonis à Domino acceptis aguntur? Quia ob iustitiam Regis Deus subditos hisce bonis de more donauerat. Ob crimina Præsulum subditi puniuntur, & ob iustitiam eorumdem subditi muneribus cumulantur. Vnde proceres illi sanctitudinis Dauidis testes pulchrè collegerunt, ex Regis pietate eis tot à Deo munera ortum habuisse, & ei gratias gestiunt exhibere.] Profectò *sequenti die* victimas Domino immolauerunt, & obtulerunt holocausta, tauros scilicet mille, arietes mille; ac totidem asinos cum libaminibus suis, & vniuerso ritu *abundantissimè* vtique in omnem Israël. Refert id sacer Scriptor non ad sola holocausta, quæ proximè præcesserunt: sed ad omnes victimas die illa Domino immolatas, v.gr. in hostias pacificas, quæ non totæ igni absumebantur, vt fiebat in holocaustis, sed pro maiori parte cedebant offerentibus in epulum. Vnde subditur, victimas illas abundantissimè fuisse in omnem Israël, id est omni populo, qui tunc conuenerat abundè ad lautum epulum suffecisse. * Preme particulam *Obtulerunt holocausta die sequenti.* Cur non illa ipsa die? Quia victimæ Deo offerendæ non repentè exponuntur sed post præparationem saltem diei vnius. Hinc ediscimus non repentè ad sacrum epulum vbi Deo Agnus offertur Eucharisticus nobis accedendum, sed saltem post diei præcedentis præparationem.] Et comederunt, & biberunt *coram Domino* die illa cum ingenti lætitia. Coram Domino scilicet. An coram Arca? Minimè, nullum enim atrium tanto populo epulanti par esse potuisset: sed Ierosolymis, loco, quem sibi Dominus ad sacrifi-

Sacrificiis Dauid & Principes dedêre operam.

Munus eximium à Domino est, donari nos à Deo, vt ei donaria exhibeamus.

Ob Præsulum iustitiam aut iniustitiã subditi aut munerantur aut flagellantur à Deo.

Non accedendum ad Eucharistiæ epulum repentè, sed saltem post vnius diei præparationem.

Quanta reuerentia exigitur ab eis, qui in Templo commorantur.

sacrificiorum pacificorum elegerat epulas.* Ciuitas, qua Arca reconditur, tam sancta obiicitur, vt epulantes in ea a Tabernaculo, & ab atriis abstracti dicantur coram Domino, siue in Arcæ conspectu comedere & bibere? Ergo strictiori iure qui in Delubro commorantur debent reuerentiæ accuratissimæ studere.] Postmodum colligati Principes & proceres. *Secundo* Salomonem inunxerunt in Regem. Prior enim vnctio, quæ ad preces Bethsabee facta fuerat in Gion, tumultuario & subitaneo opere facta fuerat coram paucis. * Quasi non factum quo à Rege, non approbante toto populo, geritur.] Itaque conueniebat, eandem publicè & solemniter institui, totóque Israële præsente, & consentiente iterari. Vnxerunt autem eum *Domino* in Principem. * *Domino* quidem, non sibi, non fratribus, non amicis Rex potitur imperio, sed vt Domini gloriam promoueat, fidem defendat, pauperibus succurrat.] Eadem opera etiam Sadocum solemniter in summum Pontificem inunxerunt: fortè ne quis locus esset cauillationi, non esse legitimum Pontificem, qui à Saule tyranno potius quàm Rege intrus esset in munus sibi non debitum, vtpotè viuente legitimo Pontificatus hærede Abiathato Pontificis tum defuncti filio. * Porrò illa particula, *Vnxerunt autem eum Domino in Principem, & Sadoc in Pontificem* etiam monet Sadocum, non sibi, non filiis promouendis electum fuisse, sed *Domino* obsequendo, protegendæ Ecclesiæ, pauperum inopiæ subleuandæ. Hinc Episcopi obligationem sui muneris edoceantur.] seditque Salomon super *solium Domini*, vt pro Dauide patre suo regnaret; *placuitque* cunctis, id enim actum fuit cuncti populi plausu: illi ideò *paruit* omnis Israël, scilicet vera animi submissione, non sola externa executione imperij. * Vt Præsuli subditus verè submittatur, confert, vt ei placeat illius electio. Vnde hi, ad quod attinet Rectorum electio, debent subditis virum eis præficere, qui eis placeat non quidem ex noxia indulgentia, benignitate, ac efficaci mansuetudine.] * Preme verbum, *sedit Salomon super solium Domini.* Cum Regni, aut Præsulatus sedem occupaueris, recordare, quod solium at sedes illa Domini est: gere te Dei Vicarium, non dominum sedis, vt iuxta Dei præscripta valeas subditis imperare.] Porrò non solùm populares submissi Salomoni fuere, sed & vniuersi Principes & potentati, imò & cuncti filij Regis Dauid *ei dederunt manum*, siue manus contactu Salomoni fidem firmarũt, vt etiam hodie fit: (Vulgariter dixerim, *Vesaron la mano al nueuo Rey*) & subiecti Regi Salomoni extitére. Hebraïcè solùm lego, *Dederunt manum sub Salomone Rege.* At Vulgata exponendo addidit: *subiecti fuerunt Salomoni Regi.* vt illa porrectio manus in signum fuerit subiectionis. Dominus itaque Salomonem super omnem Israël *magnificauit*, seu vniuerso Israëli præfecit: & dedit illi talem Regni gloriam, qualem nullus Rex Israël ante eum fuerat adeptus.

Quasi non factum, quod à Rege non approbante toto populo geritur.

Rex non sibi non amicis promouendis sed Domino obsequendo imperium accipit.

Episcopi dignitate donantur non sibi aut propinquis promouendis sed ad Dei gloriam procurandam.

Vt subditi ex corde Præsuli obediant, oportet eis placeat electio.

Vers. 26.27.28:29.30. *Igitur Dauid &c.*] Da- 5.
uid igitur *filius Isai* vniuerso Israëli imperauit. * *Filius* inquàm *Isai*, nec enim obliuioni tradidit Rex vilioris conditionis originem. Rarus quidem, qui præcelso addictus statui memor pristinæ vtilitatis existat.] Porrò dies quibus regnauit, quadraginta impleuere annos: septem annis apud Hebron, apud Ierosolymam verò triginta tribus solium occupauit. Obiit denique laudabili condecoratus senio, plenus dierum, diuitiis, gloriáque temporaria exundans: & filius eius Salomon eius locum obtinuit. * Preme particulam, *Mortuus est in senectute bona*, Quàm bona ad obitum senectus. Equidem magno Dei beneficio quis senio donatur; exacta enim ætas licet ad pœnitudinis asperitatem inepta, ad pœnitudinis apta est affectum.] Gesta verò Dauidis Regis priora & nouissima in libro Samuelis Prophetæ, in libro Nathan etiam Prophetæ, & in volumine Gad Prophetæ similiter, recensentur. Quisnam liber Samuelis? Primus & secundus Regum, quos Samuel scripsit, vbi Dauidis gesta, Verùm Libri Gad & Nathan non extant. Annales illi à Samuele à Nathan, à Gad conscripti memorant Regni Dauidici euentus, commendant Regis fortitudinem tempora demum, quæ, Dauide regnante, siue in Israël, siue in cunctis terrarum Imperiis præteriere, describunt. Aliqui τὸ & *temporum, quæ transierunt sub eo* sic exposuere: *Et afflictionum, quas Dauid est passus*, iuxta illud Psalm. 30. 16. *In manu tua tempora mea, libera me.* * Quasi Dauid non reputet tempus esse, nisi illud, in quo tribulationibus fuerit agitatus. Nam qui non tribulatur quasi non viuit.]

Dauidis Felicissimus obitus.

Rarus, qui præcelso addictus statui pristinæ vtilitatis memor existat.

Bona ad moriendum senectus.

Illud solummodo tempus reputandum, quo laboribus agitamur.

LIBER

LIBER SECVNDVS.

COMMENTARII LITERALES, ET MORALES

AD SECVNDVM PARALIPOMENON.

PROLVSIO.

Aduentante Annalium Regum Iuda, & Israël reliqua tractatione redit ad Dei parentem Reginam respectus, quæ Reges edocet, quonammodo debeant subditos obumbrare, ac protegere. *Faciamus* (inquit Deus) *hominem ad imaginem & similitudinem nostram, vt præsit piscibus maris, &c.* Verbum Hebraïcum רדה *radah*, quod verbo *Præsit* respondet, idem est, ac *extendere*, & *obuelare*. Transfertúrque ad dominium, quoniam qui præest, aut dominatur, extendit cum imperio suum supra subditos patrocinium, vt velut sub pallio suos contineat, aut velut sub vmbraculo protegat. Rhamnus in Regem electa lignis respondet: *Si verè me Regem vobis constituitis, venite, & sub vmbra mea requiescitte.* LXX. *Subsistite in vmbra mea.* August. *quæst.* 44. *Confidite in protectione mea.* D. Anselmus *lib. de excel. Virg. cap.* 4. asserit Deiparam à Spiritu sancto simul accepisse, & Reginam omnium existere, & posse subditos obumbrare, ac protegere ipsius virtutis Altissimi vmbraculo, de quo Angelus, *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Maria igitur illos commendat Hebraïci populi Reges, qui subditis extitére protectio: illos taxat, qui Rhamni imperantis in morem, ficto vmbraculi nomine subditis parauére ruinam.

CAPVT PRIMVM.

Mille hostiis à Salomone in Gabaon oblatis, Deus illi noctu apparens, optatâ eum sapientia donat, ac simul immensas diuitias superaddidit, ac gloriam. Currnum, ac equitum eius numerus exponitur.

1. ONFORTATVS est ergo Salomon filius Dauid in regno suo, & Dominus Deus eius erat cum eo, & magnificauit eum in excelsum. 2. Præcepítque Salomon vniuerso Israël, tribunis, & centurionibus, & ducibus, & iudicibus omnis Israël, & principibus familiarum: 3. & abiit cum vniuersa multitudine in Excelsum Gabaon, vbi erat tabernaculum fœderis Dei, quod fecit Moyses famulus Dei in solitudine. 4. Arcam autem Dei adduxerat Dauid de Cariathiarim, in locum quem

præparauerat ei, & vbi fixerat illi tabernaculum, hoc est, in Ierusalem. 5. Altare
quoque æneum, quod fabricatus fuerat Beseleel filius Vri filij Hur, ibi erat coram
tabernaculo Domini: quod & requisiuit Salomon, & omnis ecclesia. 6. Ascen-
ditque Salomon ad altare æneum, coram tabernaculo fœderis Domini, & obtulit in
eo mille hostias. 7. Ecce autem in ipsa nocte apparuit ei Deus, dicens: Postula
quod vis, vt dem tibi. 8. Dixítque Salomon Deo: Tu fecisti cum Dauid patre
meo misericordiam magnam: & constituisti me regem pro eo. 9. Nunc ergo Do-
mine Deus impleatur sermo tuus, quem pollicitus es Dauid patri meo: tu enim me
fecisti regem super populum tuum multum, qui tam innumerabilis est, quàm puluis
terræ. 10. Da mihi sapientiam & intelligentiam, vt ingrediar & egrediar coram
populo tuo: quis enim potest hunc populum tuum dignè, qui tam grandis est, iudi-
care? 11. Dixit autem Deus ad Salomonem: Quia hoc magis placuit cordi tuo,
& non postulasti diuitias, & substantiam, & gloriam, neque animas eorum qui te
oderant, sed nec dies vitæ plurimos: petisti autem sapientiam & scientiam, vt iudi-
care possis populum meum, super quem constitui te regem. 12. Sapientia & scien-
tia data sunt tibi: diuitias autem & substantiam & gloriam dabo tibi, ita vt nullus
in regibus nec ante te nec post te fuerit similis tui. 13. Venit ergo Salomon ab
Excelso Gabaon in Ierusalem coram tabernaculo fœderis, & regnauit super Israël.
14. Congregauítque sibi currus & equites, & facti sunt ei mille quadringenti cur-
rus, & duodecim millia equitum: & fecit eos esse in vrbibus quadrigarum, & cum
rege in Ierusalem. 15. Præbuítque rex argentum & aurum in Ierusalem quasi lapi-
des, cedros quasi sycomoros, quæ nascuntur in campestribus multitudine magna.
16. Adducebantur autem ei equi de Ægypto, & de Coa, à negotiatoribus regis,
qui ibant, & emebant pretio. 17. quadrigam equorum sexcentis argenteis, &
equum centum quinquaginta: similiter de vniuersis regnis Hethæorum & à regi-
bus Syriæ, emptio celebrabatur.

COMMENTARII.

1. Salomon mille hostias apud Gabaô Domino obtulit.

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Confortatus est ergo.*] Sublatis inimicis omninò stabilitum est Salomonis filij Dauidis Regnum, & Dominus Deus ipsi propitius aderat; eumque admodum magnificauit, & excelsum exposuit. Adnota verbum confortatus est Salomon in Regno suo. 3. *Reg.* 3.1. *Confirmatum est* Salomonis Regnum, hostibus scilicet ablatis. * Nulla enim potest Regno stabilitas adstrui, dum ab hostibus subditi impetuntur. Vnde crediderim, tunc solùm imperare Reges cū pace fruuntur.] Addidit post expressam Regni confortationem, seu stabilitatem, seu confirmationem sacer Scriptor, *Et Dominus Deus erat cum illo.* * Ille siquidem feliciter imperat, qui à Deo delinquens non recedit. Et quonammodo potest sine Deo vlla adstrui felicitas?] *Et præcepit Salomon vniuerso Israëli*, id est, conuocauit Rex vniuersum Israëlem; Tribunos, centuriones, Duces, Iudices omnis Israël, & Principes familiarum. Conuocaréne hosce primores subditos, in vnumque colligare, idem est, ac eis præcipere? Ita planè, idem est subditos ad communitatem cogi, ac sub præceptis subiacere. * Essentiale quidem est communitati semper obedientiæ subesse siue Rectoris imperia exequatur, siue dormiat, siue comedat, numquam non præceptis adducitur.] Et abiit Salomon cum vniuersa multitudine in excelsum Gabaon, vbi aderat Tabernaculum fœderis Domini, quod Moses Dei famulus in solitudine extruxerat. Vacuum profectò erat Tabernaculum; Arcam enim Dei Dauid de Cariathiarim in locum, quem ei collocandæ præparauerat, & vbi aliud fixerat Tabernaculum, nempe in Ierosolymam adduxerat. * Edocemur vel vacua Delubra vbi aliquandò sacratior Arca, Eucharistica scilicet, extiterit, venerari, parietes vel destructos religioso corporis habitu, animique colere affectu.] Porrò inibi æneum altare, quod Beseleël filius Vri filij Hur olim perfecerat coram Tabernaculo Domini aderat: hoc Salomon & omnis Ecclesia seu colligatus Hebræorum cœtus *requisiuit*, siue adiit, vt in eo Sacrificia offerret. * Si aderat coram Tabernaculo altare illud, cur dicitur requisitum fuisse, ac si in abscondito lateret? An quia ministrorum incuriâ assolent altaria adeò incompta ostentari, vt potius communis despectabilis mensa, quàm Sacerrima altari esse videantur?] *Ascendítque* Salomon, siue fecit ascendere ad altare æneum in conspectu Tabernaculi fœderis Domini, in eoque mille obtulit hostias. Ascendisse dicitur ad altare *coram Tabernaculo*, quia altare holocaustorum ante fores Tabernaculi aderat. Porrò pro verbo illo, *Et ascendit Salomon*. LXX. scripsere, *Obtulit Salomon*, siue ascendere fecit Sacrificium, quia Hebraicum יעל *Iahal* est in coniugatione *Hiphil*, & significat *Ascendere fecit*, siue *Obtulit*. Mox additur, *Et obtulit in eo mille hostias*, vbi eadem est vox *Iahal*. Alioqui autem nulli gradus ad Salomonis aderant ascensionem. * Nisi dixeris, nunquam non altare locum esse augustissimum & eleuatissimum, ad quem mentis magna necessaria sit eleuatio.]

Salummodò imperant Reges, cum pace fruuntur.

Nulla Regibus abstractus à Deo felicitas.

Essentiale communitati subditorū est, semper sub præceptis adesse.

Vel parietes destructi Templi religiose colere debemus.

Tacentur ministri, qui altaria incompta esse permittunt, communi despectabili mensæ similia.

Altare locus est eleuatissimus, ad quem magna animi necessaria est ascensio.

2. Salomon & sapientiam, quā donari à Deo postulat, accipit, ac simul diuitiarum ingentem vim.

Vers. 7.8.9.10.11.12. *Ecce autem &c.*] Post mille hostiarum perfectum sacrificium, illa ipsa nocte Deus Salomoni apparuit affatus: Postula, quidquid expetieris à me tibi impertiri. * Preme particulam, *In ipsa nocte apparuit ei Deus.* Quam efficax ad cœlestia beneficia impertanda

Ad cælestia impetranda munera, efficax abundantis sacrificij oblatio.

petranda abundantis oblatio sacrificij? Mille Rex hostias obtulit,& mox ei vltro sese cælestis munificentia exposuit.] * Vt ediscas, affluenti eleemosynæ operam dare, dum expetis augustissimo munero donari.] Salomon itaque Domino profatur: Tu in patrem meum Dauidem tuæ misericordiæ diuitias profudisti, méque eius loco suprà Israëlitici Regni sedem collocasti. Nunc ergo Domine Deus impleantur obsecro in me, quæ patri Dauidi promisisti circa Regni gubernationem. Nam qui me Regem tanti populi, cuius capita pulueri possint quodammodo numero æquari, debes Imperatori aptitudinem ad difficillimū munus obeundum impertiri. Confert igitur sapientiam,& intelligentiam, *vt ingrediar, & egrediar coram populo meo,* id est, vt sciam, quonammodò me gerere debeam,& populum gubernare. Quis enim sine specialissimo munimine tuo valeat dignè innumerabilem multitudinem iudicio continere? * Ingredi, & egredi scripturæ assidua phrasi idem est, ac dignè gubernare. Nec enim aptè potes subditos continere Princeps, qui non egreditur ad Vrbes, ad Viculos conspectandos.] * Hinc taxabiles Præsules Ecclesiastici præsertim, qui non egrediuntur ex Vrbe Metropoli ad totius Diœcesis Oppida inuisendum.] Dixit autem Salomoni Deus per somnium diuinitùs immissum: Quià cordi tuo placuit sapientia donari, & non efflagitasti augeri diuitiis, substantia ac gloria sæculi cumulari: nec inimicorum postulasti ruinam, nec vitæ diuturnitatem expetisti; sed prudentiam & sciẽtiam, vt populum meum cui te præfeceram, possis iudicare, ac regere: Prudentia ac scientia iam præditus es, me, munificentissimo largitore: quin & diuitias, substantiam sæcularemque gloriam adiiciam adeò excellentem, vt nullus præcesserit Rex tui similis, nec futurus sit æmulator. Non dicit, se daturum animas hostium. Quare, precor? An quia Deus benignissimus est? * Certè qui Deus decreuerat Salomonem pacificum esse Regem. At vt pax obfirmaretur, hostes in amicos erant multandi: maior verò erat victoria Regis hostes facere amicos, quam eos extitialiter debellare.] * Hinc commendatam à Domino inimicorum dilectionem illustro. Diligendo enim plus geris, quàm vindictâ, inimicum enim ad tuam adducis ditionem, vt tibi obsequentium numerus augeatur, quod tui procul dubio cedit in commodum.] De vitæ autem longitudine hîc nulla mentio. Causam Mariana reddit, * Quoniam longæua vita non semper in bonis poni debet.] Sed miror Auctorem non recurrisse *ad 3.Reg.3.14.* vbi dicit Deus: *Si ambulaueris in viis meis: longos faciam dies tuos.* Non igitur præteriit Deus vitæ longeuæ promissionem. At Salomon vita longæua donatus non fuit, quia obseruationis legis non impleuit Rex conditionem. Certè vitæ diuturnitas obseruatori legis beneficium est, violatori verò supplicium, si superstes addit quo

Affluens sit eleemosyna, ad affluentiā diuini muneris consequendam.

Non aptè subditos moderatur Princeps, qui non egreditur.

Egrediantur Ecclesiastici Præsules ad Diœcesis Oppida inuisendum.

Maior est Regis victoria hostes facere amicos, quàm eos exitialiter debellare.

Diligendo inimicum, eū facis amicū; quod tibi cedit in commodum.

Vita longæua non semper in bonis poni debet.

Vita diuturnitas beneficium est legis obseruatori, violatori supplicium.

ditius puniatur.] * Vndè peccatorò Dei maximo bene anni intercidunttur.]

Magno Dei beneficio peccator ocius moritur.

Verſ. 13.14.15.16.17. Venit ergo Salomon.] Redit igitur Rex Salomon ab excelso Gabaon, 3.
vbi millie illas obtulerat hostias, in Ierosolymam *coram Tabernaculo fœderis*, Hebr. *de coram Tabernaculo*, LXX. *A facie Tabernaculi.* Nam Tabernaculum fœderis non erat (vt vidimus *verſ.3.*) tum Ierosolymæ, sed in Gabaon, vode Salomon redibat. Et regnauit super Israël. Ad Regium autem apparatum *congregauit* seu constituit sibi currus & equites plurimos; nam quadringentos currus, duodecim millia equites annumerauit: *& fecit eos esse in Vrbibus quadrigarum, & cum Rege in Ierusalem*, id est, (vt ex Hebræo legi) posuit currus, quos fecit in Vrbibus quadrigarum, sic dictis, quia inibi ob læta pascua erat equorum copia, quibus currus trahebantur: necessarij verò currus & equites apud Ierosolymam Regis aderant ministerio. Porrò Rex adeò diues ostenditur, vt vim auri & argenti in Ierusalem quasi lapides vulgares, & cedros velut sycomoros, quæ in campestribus adnascuntur, exponeret. Sycomorus arbor est Palestinæ familiaris plebeiorum ædificiorum fabricis subseruiens parum ad firmitatem & speciem idonea: vsitata tamen quia exiguo parabatur impendio. Opponitur cedro specioso & firmo admodum ligno Regum Principúmque palatiis adhiberi consueto: sicut aurum & argentum lapidibus; vt huiusmodi exaggeratione copia auri, argenti, & cedrorum innuatur. Prætereà Regi adducebantur equi de Ægypto & de *Coa* à negotiatoribus Regiis, qui proficiscebantur in Ægyptum & Coam & pretio quadrigas comparabant, nempè sexcentis argenteis equorum quadrigam; equum verò centum quinquaginta; similiter de vniuersis Hethæorum Regnis, ac de Regibus Syriæ pretij commutatione quadrigæ adducebantur. Nam cum apud Terram Israëlitidem pauci ad id tempus equi procrearentur, necessarium fuit, vt Salomon, si quos præstantes optaret, aliundè accerseret. Et quidem Ægyptum generosis abundasse equis, illud *Cant.1.8.* innuit: *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te.* Quid autem *Coa*? An Goa Lusitanici Imperij in India Orientali caput? Nonnulli somniauerunt: nimis enim difficilis & sumptuosa è regionibus remotissimis equorum vectura fuisset. Certè si Coa proprium est Ciuitatis nomen; crediderim esse emporium particulare aliquod vel Ægypti, vel Ægypto confine: si verò appellatiuè sumatur (nam Hebræum *Kuch* significat *Cōgregationem*) tum emporium in genere denotabit, ad quod mercatorum congregatio vndique confluit: eritque sensus, ex Ægypti emporiis equos maximo numero Ierosolymam statuto certóque pretio ad Salomonem quot annis, aut quot mẽsibus adduci solitos. * Profectò ad Regnorum opulentiam & gloriam necessarium est hoc Prouinciarum commercium.]

Numerus curruum & equitum Salomonis.

Ad Regnorum opulentiam & gloriam necessarium Prouinciarum commercium.

CAPVT

CAPVT II.

Ad extructionem Templi architectos, & operarios Salomon decernit. Agit cum Hiram Rege Tyri de perito Artifice transmittendo, lignisque ad Templi fabricam necessarijs.

1. DECREVIT autem Salomon ædificare domum Domini, &
palatium sibi. 2. Et numerauit septuaginta millia virorum
portantium humeris, & octoginta millia qui cæderet lapides
in montibus, præpositósque eorum tria millia sexcentos.
3. Misit quoque ad Hiram regem Tyri, dicens: Sicut egi-
sti cum Dauid patre meo, & misisti ei ligna cedrina vt ædifi-
caret sibi domum, in qua & habuit: 4. sic fac mecum, vt
ædificem domum nomini Domini Dei mei, vt consecrem eam ad adolendum in-
censum coram illo, & fumiganda aromata, & ad propositionem panum sempiter-
nam, & ad holocaustomata manè, & vespere, sabbatis quoque, & neomeniis, &
sollemnitatibus Domini Dei nostri in sempiternum, quæ mandata sunt Israëli.
5. Domus enim, quam ædificare cupio, magna est: magnus est enim Deus noster
super omnes deos. 6. Quis ergo poterit præualere, vt ædificet ei dignam domum?
si cælum, & cæli cælorum capere eum nequeunt: quantus ego sum, vt possim ædi-
ficare ei domum: sed ad hoc tantùm, vt adoleatur incensum coram illo. 7. Mit-
te ergo mihi virum eruditum, qui nouerit operari in auro, & argento, ære, & ferro,
purpura, coccino, & hyacintho, & qui sciat sculpere cælaturas, cum his artificibus,
quos mecum habeo in Iudæa & Ierusalem, quos præparauit Dauid pater meus.
8. Sed & ligna cedrina mitte mihi, & arceuthina, & pinea, de Libano: scio enim
quòd serui tui nouerint cædere ligna de Libano, & erunt serui mei cum seruis tuis,
vt parentur mihi ligna plurima. Domus enim, quam cupio ædificare, magna est
nimis, & inclyta. 10. Præterea operariis, qui cæsuri sunt ligna, seruis tuis dabo in
cibaria tritici coros viginti millia, & hordei coros totidem, & vini viginti millia.
11. Dixit autem Hiram rex Tyri per litteras, quas miserat Salomoni: Quia dilexit
Dominus populum suum, idcircò te regnare fecit super eum. 12. Et addidit, di-
cens: Benedictus Dominus Deus Israël, qui fecit cælum & terram, qui dedit Da-
uid regi filium sapientem & eruditum & sensatum atque prudentem, vt ædificaret
domum Domino, palatium sibi. 13. Misi ergo tibi virum prudentem scientissimum
Hiram, patrem meum: 14. filium mulieris de filiabus Dan, cuius pater fuit Ty-
rius, qui nouit operari in auro, & argento, ære, & ferro, & marmore, & lignis, in pur-
pura quoque, & hyacintho, & bysso, & coccino, & qui scit cælare omnem sculptu-
ram, & adinuenire prudenter quodcumque in opere necessarium est, cum artifici-
bus tuis, & cum artificibus domini mei Dauid patris tui. 15. Triticum ergo, &
hordeum, & oleum, & vinum, quæ pollicitus es domine mi mitte, seruis tuis.
16. Nos autem cædemus ligna de Libano, quot necessaria habueris, & applicabi-
mus ea ratibus per mare in Ioppe: tuum autem erit transferre ea in Ierusalem.
17. Numerauit igitur Salomon omnes viros proselytos, qui erant in terra Israël,
post dinumerationem, quam dinumerauit Dauid pater eius, & inuenti sunt centum
quinquaginta millia, & tria millia sexcenti. 18. Fecitque ex eis septuaginta mil-
lia, qui humeris onera portarent, & octoginta millia, qui lapides in montibus
cæderent: tria autem millia & sexcentos præpositos operum populi.

COMMENTARII.

1. Architectos & operarios Salomon decernit.

VERS. 1.2. *Decreuit autem.*] Induxit igitur in animum Rex Salomon Templum nomini Domini colendo construere, & palatium sibi exædificare Piè quidem priùs domus Deo a Rege, quàm aula sibi præparatur, edocens, vel ad prosperam Palatij extructionem conferre, primum studium ædificando impendi Delubro.] * Hinc Regulares fundatores Collegij aut domus ædificant non priùs ædificando habitaculo operam exhibere, quàm Templum perficiatur.] Assignauit itaque ad ædificationis negotia septuaginta millia viros, qui humeris onera asportaret: & octoginta millia, qui lapides in montibus cæderent, eorúmque tria millia sexcentos Præpositos. Assignati autem

Priùs Reges Deo Templū, quàm sibi palatium duraturum ædificent.

Regulares fundatores priùs dent operam Tēplo extruēdo, quàm proprio habitaculo.

tem fuere hi non de Israelitis, sed de proselytis, id est, de aduenis ad Iudaismum conuersis. Salomon enim de filiis Israël noluit hisce ministeriis *seruire quemquam.* * Meritò quidem; oportet enim, vt antiquior puritas sanguinis, & nobilitas præponatur,] cum de oneribus Reipublicæ causa geritur.] Dicuntur hîc operibus Salomonis præpositi fuisse 3600. cum 3. *Reg* 5. 16. vbi de iisdem agitur, solummodò 3300. annumerentur. Respondeo verò, ibi prætermissos fuisse Præpositos superiores Præpositorum inferiorum, qui erant trecenti, & hic suppleri. Cur autem Præpositis inferioribus hi superiores Præpositi fuerint superadditi? Vt recognoscerent, num Præpositi illi inferiores suum aptè ministerium implerent. * Non sufficit Principes, aut Præsules, Rectores populo, Vrbibus, aut Collegiis assignare, nisi & alios superiores Præpositos aliquandò immittant, vt videant, an iniunctum munus perfectè adimpleatur.]

Antiquior sanguinis puritas præponenda circa Reipublicæ ministeria.

A Principibus, aut Præsulibus Præpositorũ Præpositi, seu Visitatores mittantur, vt videant, an Rectores suũ impleãt ministerium.

2. *Vers.* 3.4.5.6.7.8.9.10. *Misit quoque &c.*] Salomon quoque literas ad Hiram Regem Tyri immisit huiusmodi tenore: Obsecro mecum agas, quemadmodum cum Dauide patre meo egisti. Quemadmodum enim ad eum ligna cedrina vertim immisisti, vt sibi domum, in qua habitaret, extrueret: sic ad me ligna cedrina immitte vt Templum ædificem, in quo nomen Domini Dei mei colatur, idque consecrem ad incensum in conspectu Numinis adolendum, *& fumiganda aromata*, siue incendenda, vt fumum efficiant odoratum: & ad interminabilem Sacrorum panum propositionem, necnon ad holocaustomata mane, vespere, Sabbatis, Neomeniis, ac solemnitatibus Domini Dei nostri, quæ mandata sunt Israëli Mosis præscriptione, in sempiternum offerenda. Nec mireris, me de ingenti lignorum apparatu esse solicitum, domus enim, quam extruere expeto, magna est, magno enim supra *omnes Deos* habitaculum apparatur, imo ei, qui Deus est solus, Templum ædificandum. Quis ergò tantum poterit, vt ei dignam domum ædificet? si cœlum empyreum, & inferiores cœlorum orbes eum capere nequeunt, quantus sum ego, vt ei valeam capax extruere habitaculum. Vndè domum non ad habitaculum immensi Numinis extruo, sed ad hoc tantùm ædifico, vt incensum in illius conspectu adoleatur. * Hinc contemplari licet Templorum nostrorum præstantiam, vbi arca exigua totus Christus Deus & homo recluditur.] Immitte ergo ad me virum peritum admodùm, qui in auri, argenti, æris, ferri, purpuræ, coccini & hyacinthi materia nouerit operari: & qui sciat cælaturas sculpere; vt his artificibus assideat, quos mecum apud Ierosolymam habeo, à Dauide patre meo sacro operi præparatos. Nec tantum artificem requiro, sed & materiam precor remitti, nempe ligna cedrina *arceuthina* & pinea de libano. Certè arborum, stirpium, animaliúmque nomina, quæ in Hebræo, textu habentur, variè admodum assolent explicari, nec satis eorum potest constare significatio. Quod accidit in voce ברושים *beroscim* siue *Arceuthina*, alij enim vertunt *Abiegna*, alij putant, esse *berosc* speciem quandam cedri, alij *buxum*, alij *iuniperum* interpretantur; nec desunt, qui *fraxinum* esse contendant. Ego *cypressina* ligna crediderim. Particula

Epistola Salomonis ad Regem Tyri Hiram.

Templorum nostrorum augustissima capacitas Christum Deũ & hominem cõtinentium.

autem *Pinea* Hebraicè est *Algumim*, quam alij *Bresileam*, alij *Coralium* vertunt. Nec enim vulgarissimum pini lignum tam augustæ fabricæ erat accommodandum. * Omnis ad Templorum extructionem materia deberet esse augusta.] Nouerim quidem, seruos tuos singulari peritia pollere ad ligna ex libano cædenda: Serui autem mei tuis adiicientur, vt multiplicatis cæsoribus mihi ligna plurima ad ingentem fabricam præparentur. Rudes enim mei famuli ex tuorum ediscent, peritia, quonammodò sint ligna cædenda. * Edocendi rudes peritorum consortio.] Rursùm tanti apparatus caussam inculco, quia Domus, quam extruere cupio, amplissima & inclyta admodum debet exurgere. Nec postulo, seruos tuos tuis expensis victitare, tuis enim operariis lignorum cæsoribus in cibaria prouidebo viginti millia tritici coros, & hordei tondem: vini autem viginti millia metretas, oleique viginti millia. * Cùm ex exteris Regnis seù Prouinciis adducuntur artifices seu milites, oportet eis vbertim & cibaria, & mercedem prouideri, ob quarum defectum assolent diræ excitari quærimoniæ, & operas deferuescere.] Pro *Cibaria tritici* est in Hebræo *Tritici contusi*, id est, moliti, seu farinæ. Certè Corus triginta modios capit, saneças quinque. Pro *Metretas* est in Hebræo *Bathos*. *Olei quo Sata, Bathos* est in Hebræo. Sane *Satum* mensura est aridorum, non liquorum, tertia pars Ephi modium continens. Ephi autem & Bathus æquales; neque metreta discrepat multum à Batho. Porrò quid Bathus, quid Satum, quid Metreta sæpè alibi dictum.

Omnis ad Templa construenda materies deberet esse augusta.

Rudes, edocendi peritorum consortio.

Militibus, aut operariis ex Regnis exteris adductis cibaria & mercedes vbertim prouidenda.

Vers. 11.12.13.14.15.16. *Dixit autem &c.*] 3.
Cæterum Rex Tyri Hiram, missis ad Salomonem literis, respondit: Quia Deus populum suum dilexit admodum, te super eum imperare disposuit tam pium, tam sapientem. * Certè perspicuum est propitij Numinis documentum, Regem sanctum & sapientem populo à Domino præfici: sicut irati est signum Regem impium & indoctum imperitare.] Et adiecit: Benedictus Dominus Deus Israël cœli terræque conditor, qui Dauidem Regem filio sapiente, erudito, sensato, ac prudenti donauit, vt Domum Domino primùm extrueret, sibique postmodum palatium ædificaret. Vndenam Rex Tyrius Salomonis sapientiam, eruditionem, ac prudentiam agnouit, quàm paulò antè Salomon diuino munere acceperat? An ex tenore epistolæ; * Profectò breuis epistolæ clausulæ assolent scribentis Sapientiam & prudentiam facilè aperire.] An ex studio Regis mox post acceptum Imperium (functo vita Dauide) procurantis Templum Domino extruere? Quàm sapiens, quàm prudens, qui cognouit, totam Regni felicitatem à pietate ac religione profluxuram.] An quia Dei maiestatem agnoscit Salomon profatus: *Quantus ego sum, vt possim ædificare ei domum? sed ad hoc tantum vt adoleatur incensum coram illo.* * Sapientis procul dubio est propriam, exilitatem agnoscere, Deique immensitatem penetrare.] Misi ergo, seu immittam ad te virum prudentiâ ac peritia admodum præditum Hiram scilicet *patrem meum* siue vt alij ex Hebræo transferunt *Hiram patris mei* scilicet seruum. At apte (retenta Hieronymi translatione) potuit Tyrius Hiram patrem suum vocitare ætate videlicet, & beneuolentia.

Epistola Regis Hiram ad Salomonem.

Propitij Numinis signum est, pium, & Sapientẽ Regem populo præfici.

Epistola Scribentis Sapientiam, ac prudentiam facilè ostentat.

Tota Regni felicitas profluit à Regis pietate.

Sapientis est propriam exilitatem agnoscere Deique immensitatem.

Commendabilis Principum erga fideles seruum vrbanitas. Fidelis seruus velut pater est Domini. Eximij artifices à Principibus honorandi.

* Commendabilis plane Regis erga fidelem famulum vrbanitas.] * Et quidem fidelis seruus pater est Principis, dum eius causas ea gerit solitudine, qua parens filij negotia exequitur.] * Egregios artifices à Principibus speciali honorandos studio, Rex Tyrius exponit.] Immittam, inquàm, ad te Hiram patris mei Architectum eximiũ filium nobilis fœminæ è filiabus Dan, cuius pater fuit Tyrius. Hic egregiè operatur in auro, argento, ære, ferro, marmore, & lignis; necnon in purpura, hyacintho, bysso, ac coccino: ad omnem cælaturam ac sculpturam perficiendam est peritissimus, & prudenter admodum ex suo ingenio noua quæque promet ad opus iniunctum necessaria: quæ quidem vnà cum artificibus, quos tu, Dauidque parens tuus assignastis, ac præparastis, lubens exequetur. Circa victum autem eorum, qui operibus debent incumbere, munificam tuam pollicitationem admitto; itaque frumentum, hordeum, oleum & vinum, Domine mi ad tuos seruos immitte. Nostrum erit ligna necessaria domui vtrique de Libano cædere, ratibus ea dare, ac per mare transmittere in Ioppem: tuum verò in Ierosolymam illa transferre. Adnota illam particulam: *Qui nouerit operari in auro &c.* LXX. *scientem facere.* Vnde peritia hæc refertur ad filium. Potest tamen in nominatiuo ad patrem referri sic. *Et* pater eius vir Tyrius sciens operari. * Vt intelligamus, à patre peritiam filium accepisse. Ij planè sunt artifices peritissimi, qui à patre artem quasi hæreditariam habuerunt. Sic Hebræus.] * Vndenam putas rarò egregium inueniri artificem? Certè qui artifices parentes cupiunt iam, filios suos eleuatiorem statum ambire, & quos filios allicere deberent ad officinam, immittunt, & non rarò cogunt, ad aulas. Hinc subtaxarim non quidem omnes, sed multos artifices, qui filios ad ministerium alienum inclinant, speciatim ad literarium; quo planè vulgarissimi scholastici euadunt, qui eximij artifices edocti à parentibus fortasse exponerentur.] Porrò mater Artificis huius fuit *de Tribu Dan*, vt hîc dicitur. At 3. *Reg.* 7. 14. asseritur filius mulieris viduæ *de Tribu Nephthalim*. Et quidem illud *de Tribu Nephthalim* ad filium refero, quoniam pater, Tyrius habitatione, origine de Tribu Nephthalim erat. Denique requiris circa illam particulam, *seruis tuis dabo cibaria tritici, hordei*, cur hordeum artificibus promittitur? Certè vel ad iumenta eorum, vel quia in ea regione hordeo homines victitare solerent.

Egregij artifices, qui à patre artifice quasi hæreditariam artem acceperunt. Subtrahuntur multi artifices, qui filios, quos egregios artifices facere poterant, vulgares efficiunt scholasticos.

Ex proselytis Salomon eligit operarios & Præpositos ad Templi palatijque constructionem.

Vers. 17. 18. *Numerauit igitur &c.*] Salomon 4.
itaque, omnes viros proselytos, qui post annumerationem à Dauide factam, in Terra Israëlitica aderant, recensuit, & centum quinquaginta millia, & tria millia sexcenti inuenti fuére. Assignauit ex his septuaginta millia, qui humeris onera comportarent; & octoginta millia, qui cædendis in montanis lapidibus operam exhiberent: tria verò millia sexcentos, qui tanti populi operibus præsiderent. Pro *proselytis* Hebræus aduenas ac peregrinos posuit. Sed & hi proselyti erant, id est ad Iudaismum conuersi. * Nec enim Salomon dicens adiudicauit sacro ministerio extructionis Templi gentiles dare operam.] * Nec ij, quibus diuina non adest fides, plerumque fidelitatem ostendunt humanam. Vt subtaxem interim heros, qui minimùm mancipiorum infidelium ministerio fident.] Explicat sacer Scriptor, eos, qui ad opus fuére delecti *Vers.* 2. omnes è peregrinis fuisse, quibus vt seruis imperabant; non ex Israëlitarum gente, quam vt ingenuam esse Rex volebat immunem. * Et quidem Principes diligenter curare debent, vt nobilitati sua ad vnguem immunitatis iura seruentur.] Porrò verba illa: *Inuenti sunt centum quinquaginta millia, & tria millia sexcenti*; videntur distinctè annumeratos fuisse illos tria millia sexcentos, nec cum centum quinquaginta millibus colligandos. Cum autem hi tria millia sexcenti assignati sint aliorum Præpositi, aliquis putauit Interpres non fuisse assumptos ex proselytis sed ex Israëlitis, ne proselytis officium præsidendi committeretur. At particula illa præcedens: *Numerauit Salomon omnes viros proselytos &c.* apertè asserit etiam tria millia sexcentos Præpositos ex proselytorum cœtu fuisse assignatos, * Nec enim exteri sunt à Republicæ honoribus excludendi.] * Et subditi faciliùs Præsidi sibi noto eiusdémque conditionis submittuntur.]

Indecenter sacris ministerijs infideles addicuntur. Haud nimiùm mancipiis infidelibus fidendum.

Principes curent, vt nobilitati sua circa immunitatem iura seruentur.

Exteri non sunt à Republica honoribus excludendi. Subditi faciliùs Præsuli eiusdem conditionis submittuntur.

CAPVT III.

Templum cum porticu, & duabus æneis columnis ante Templi fores construitur.

1. ET cœpit Salomon ædificare domum Domini in Ierusalem in monte Moria, qui demonstratus fuerat Dauid patri eius, in loco, quem parauerat Dauid in area Ornan Iebusæi 2. Cœpit autem ædificare mense secundo, anno quarto regni sui. 3. Et hæc sunt fundamenta, quæ iecit Salomon, vt ædificaret domum Dei, longitudinis cubitos in mensura prima sexaginta, latitudinis cubitos viginti. 4. Porticum verò ante frontem, quæ tendebatur in longum iuxta mensuram latitudinis domus, cubitorum viginti: porrò altitudo centum viginti cubitorum erat: & deaurauit eam intrinsecus auro mundissimo. 5. Domum quoque maiorem texit tabulis ligneis abiegnis

legnis, & laminas auri obryzi affixit per totum : sculpsítque in ea palmas, & quasi
catenulas se inuicem complectentes. 6. Strauit quoque pauimentum templi pre-
tiosissimo marmore, decore multo. 7. Porrò autum erat probatissimum, de cuius
laminis texit domum, & trabes eius, & postes, & parietes, & ostia cælauit cheru-
bim in parietibus. 8. Fecit quoque domum Sancti sanctorum : longitudinem
iuxta latitudinem domus, cubitorum viginti : & latitudinem similiter viginti cubi-
torum : & laminis aureis texit eam, quasi talentis sexcentis. 9. Sed & clauos fecit
aureos, ita vt singuli claui siclos quinquagenos appenderent: cænacula quoque texit
auro. 10. Fecit etiam in domo Sancti sanctorum cherubim duos opere statuario:
& texit eos auro. 11. Alæ cherubim viginti cubitis extendebantur, ita vt vna ala
haberet cubitos quinque, & tangeret parietem domus : & altera quinque cubitos
habens, alam tangeret alterius cherub. 12. Similiter cherub alterius ala quinque
habebat cubitos, & tangebat parietem : & ala eius altera quinque cubitorum, alam
cherub alterius contingebat. 13. Igitur alæ vtriusque cherubim expansæ erant, &
extendebantur per cubitos viginti : ipsi autem stabant erectis pedibus, & facies eo-
rum erant versæ ad exteriorem domum. 14. Fecit quoque velum ex hyacintho,
purpura, cocco, & bysso : & intexuit ei cherubim. 15. Ante fores etiam templi
duas columnas, quæ triginta & quinque cubitos habebant altitudinis : porrò capita
earum, quinque cubitorum. 16. Necnon & quasi catenulas in oraculo, & super-
posuit eas capitibus columnarum : malogranata etiam centum, quæ catenulis inter-
posuit. 17. Ipsas quoque columnas posuit in vestibulo templi, vnam à dextris, &
alteram à sinistris : eam, quæ à dextris erat, vocauit Iachin; quæ ad læuam,
Booz.

COMMENTARII.

1. Cœpit Salomon Templum ædificare, fundamina iaciuntur, domus maior, siue Sancta cum portica extruitur.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Et cœpit Salomon &c.*] Salomon igitur cœpit apud Ierosolymam Templum Domini extruere *in monte Moria* qui Dauidi patr eius fuerat à Domino monstratus; eum verò locum ad fabricam elegit, quem ipse Dauid in area Ornam Iebusæi præparauerat. Historiam habes 2 *Reg.*24. Porrò Abraham in monte Moria filium obtulit, & illum *Dominus videbit* appellauit. *Gen.*22.14. inde *Mons Moria* id est, *visionis* fuit vocitatus. Erátque ex aduerso montis Sion, vbi post modum ars structa fuit. Area verò Ornam in monte Moria aderat, vbi Dauid locum ædificando Templo designauit 1. *Paral.*22.1. Mons ille Orientali Vrbis Ierosolymæ parti adiacebat, habebátque ad Meridiem montem Sion. Ad quamnam Tribum mons Moria pertinuerit, non satis constat. Sunt qui Iudæ tribuant, sunt qui Beniamin. Crediderim vt Vrbem Ierusalem, sic & Templum partim in vna, partim in altera Tribu fuisse. Vt scilicet honor tantus ex Templo profluens ad vnum & alterum Regnum pertinere videretur. Quid gloriosius Regno, quàm Templis magnificis protegi?] Certè eo in monte Templum ædificatur, vbi fidelis parens filium Domino litare non dubitat, vt innuatur, difficiles quosque animi affectus vel Templi vmbraculo esse concedendos. Repugnantes quidem passiones Iræ, intemperantiæ &c. ad Templi ingressum componuntur.] Cœpit itaque Rex Templum extruere Mense secundo scilicet *Iiar*, qui respondet Aprili In Hebræo additur, *In secundo* die Mensis secundi, quod LXX. ac Hieronymus omiserunt crediderim putantes mensis esse repetitionem. * At quidem & Mensis & dies, quo Templi fabrica habuit initium adnotatur, quia illustrissima Salomonis actio fuit extructio

Magnus honor Regnorũ Templis magnificis protegi.

Affectus difficiles animi, vel Templi vmbraculo sunt concedendi.

Regum illustrissima actio est extructio Templorum.

R.P. de Escob. & Mendoz. in Paralipom. lib. II.

Templi, nec vlla inchoationis illius particula debuit præteriri.] Porrò fundamenta à Salomone exposita, domus Dei ædificatur, *in mensura prima* sexaginta cubitos longitudinis, viginti cubitos latitudinis, exæquans. Hebraicè pro *Et hæc sunt fundamenta est Salomon.* * Etenim fundare Templum à Rege, idem est, ac fundari ipsum, & stabiliri.] Scio, *Fundare* Hebraicè multis locis significare *Consiliari*. Psal. 2.2. *Et Principes conuenerunt in vnum.* Hebr. *Principes fundati sunt simul*, id est, *consiliati sunt.* Ergo hoc loco, *Hic fundatus est Salomon*, idem est, ac si diceretur, Hoc consilium cœpit, hanc formam fabricæ secutus est. Has mensuras in Templi fabrica elegit. * Et quidem actionis fundamentum consilium est. Quidquid sine consilio geritur veluti sine fundamine domus necessum est corruere. Quid est, *Ire mensura prima?* scilicet quam in Tabernaculo construendo Moses fuerat secutus; nam progressu temporis mensuræ mutantur. * Oportet, Reges, Principes, Præsules curare, vt iuxta regulæ mensuram primam cunctæ subditorum actiones exponant; temporis enim progressu assolet huiusce mensuræ immutari perfectio.] Ædificatur & Porticus ante frontem, quæ tendebatur in longum iuxta mensuram latitudinis Templi cubitorum viginti: altitudóque eius centũ viginti cubitorum erat quanta scilicet erat Templi altitudo. Scio Salianum existimasse altitudinem centum viginti cubitorum comprehendere turrim quadrilateram, quæ supra reliqui Templi tectum attollebatur. Quod verò 3. *Reg.* 6.3. dicitur, Templum habuisse triginta cubitos altitudinis, intelligendum est à pauimento vsque ad primum tabulatum. Et Porticum intrinsecus auro mundissimo fecit operiri. *Domum quoque maiorem*, id est, priorem Templi partem, quæ appellatur *Sancta*, in qua erat altare thymiamatis, tabulis ligneis abiegnis texit, & per totum ambitum auri obrixi laminas affixit, in ea que palmas, & quasi catenulas se inuicem com-

Fũdari Templum à Rege, idem est, ac Regem ipsum stabiliri.

Consilium est actionis fundamentum.

Præsules semper recurrant ad primas regula mensuras, quæ solent progressu temporis immutari.

plectentes exposuit. Pauimentum vero Templi pretiosissimo marmore multo decore strauit. Aurum autem, cuius laminis Templum, trabes ac postes, parietes, & hostia eius induit, erat probatissimum: Cherubim verò in parietibus cælauit. Quid aurum *obrizum?* Hebraicè dicitur, *& texit illud auro bono*, id est, puro. Crediderim, idem esse *Obrizum*, siue *Ophirizum* aurum, nam ex Ophir probatissimum erat. Illud, *se inuicem complectentes* Hieronymus de suo addidit ad maiorem explicationem; Hebraicè enim & Græcè solùm est, *Et catenas*. Pro particula autem *Strauit quoque pauimentum* est in Hebræo *Texit domum illam* (scilicet maiorem) *lapide pretioso*, pro lapidibus. Quod ad pauimentum referri potest, vt fecit Hieronymus: aut ad parietes, quos iis lapidibus distinxit. LXX. habent, *Ornauit domum lapidibus pretiosis in gloriam.* * Vel ipsum Templi pauimentum decet lapidibus, pretiosis, seu gemmis exornari.] Quid parietes? quid altaria?] *Calauit*, inquit, *Cherubim*, id est sculpsit. * Per totum Templum Cherubim fuere incisi, vt imagines in Templis expositas commendes, quas Hæretici accusant.]

Vel ipsum Templi pauimentum decet gemmis ornari.

Imagines in Templis exposita commendantur.

2\. *Vers.* 8. 9. 10. 11. 12. 13. *Fecit quoque &c.*] Extruxit etiam Salomon Sanctum Sanctorum religiosissimum Templi locum, cuius longitudo iuxtà latitudinem domus maioris siue *Sanctorum* viginti cubitos exponebat, totidem latitudo: & laminis aureis *texit eam quasi talentis sexcentis*. Hebr. *Et laminis aureis texit illud* (id est adytum) *auro bono ad talenta sexcenta*, pro ex talentis. Præterea clauos perfecit aureos, quorum singuli quinquagenos siclos, qui ducentis aureis nostratibus respondent, appendebant. Hisce clauis laminæ parietibus erant affigendæ. Cœnacula quoque auro contexit, quemadmodum Templum inferius sic & superiores domos duas; quæ contignationibus distinguebantur, auro Salomon exornauit. * In aureo Templo aurea debet esse hominum habitatio. O quàm indecens apud cœlestem domum luteæ Sacerdotum actiones!] Cæterùm Rex fabricari iussit in Sancto Sanctorum Cherubinos duos *opere statuario*, cósque auro contexit. *Pro opere statuario* est Hebraicè *Opere Zikazukim* LXX. transferunt, *De lignis imputribilibus*. Asserunt Hebræi pueri, ac puellæ similitudinem explicare Cherubinos. Vt innocentiæ, quæ locum illum sacerrimum decebat explicaretur.] At fabula hæc R. Salomonem habet auctorem. Profectò horumce Cherubinorum alæ viginti extendebantur cubitis, ita vt vna ala quinque cubitos haberet parietémque *domus* siue *Sancti Sanctorum* tangeret: & altera quinque etiam æquans cubitos alterius Cherub alam contingeret: similiter verò alterius Cherub ala vna quinque habebat cubitos, & Cherub alterius attingebat alam: alæ itaque vtriusque Cherubim erant protensæ, & per viginti cubitos expandebantur, si corpus etiam Cherubim comprehendas. Cherubini autem ipsi erectis pedibus consistebant, & eorum facies *ad exteriorem domum*, id est, ad Sancta obiiciebantur. * Quòd si aliquis credat, Cherubinos sub specie masculina ac fœminina fuisse perfectos, hinc modestiæ ac puritatis documentum eliciet: nec enim sese inuicem aspectabant, sed ad Sanctum oculos coniiciebant.] * Cum apud Templum viri fœminæque conueniunt, mutuos fugiant aspectus, qui possunt animum à sacerrima retrahere eleuatione.

Ædificatur Sanctum Sanctorum.

In aureo Templo aurea sit Sacerdotum habitatio.

Fugiant viri ac fœmina mutuos aspectus.

Præcipuè apud Templa viris ac fœminis modestia inducitur.

3\. *Vers.* 14. 15. 16. 17. *Fecit quoque &c.*] Ex hyacintho purpura cocco & bysso Salomon velum perfici iussit, eique Cherubim imaginem interseri. Abulensis vnicum fuisse Templi velum asserit, quod ad ingressum in Sancta esset expansum: Iansenius autem vnum tantùm velum agnoscens, illud tamen ad ingressum in Sancta Sanctorum constituit. Crediderim, duo fuisse velamina, quorum vnum ante Sancta esset, alterum ante Sancta Sanctorum existeret. * Cur in velaminis textu Cherubim apponitur? Certè vt memor Cherubini pro foribus paradisi appositi, videas, nùm indecenter Templum inire contendas, vnde Cherubini custodis gladio versatili percutiaris.] Verum ante Templi fores vnam & alteram fecit columnam statui, triginta supra quinque cubitos æquantes. nam 3. *Reg.* 7. singulis decem & octo cubiti dantur. Modò autem vel dimidij cubiti singularum ratio non habetur, vel dimidium cubiti in capitello abscondebatur. Scio, alios putauisse fuisse cuiusque longitudinem decem & octo cubitos præter capitellum ac basim, quorum cubiti numerum trigesimum quintum implebant. Porrò capitella columnarum quinque exæquabant cubitos; nec non & quasi catenulas *in oraculo* capitibus columnarum superposuit, id est, è capitellis pendebant catenulæ circum columnas, ex illisque malogranata centum aut bis centum in duobus ordinibus obiiciebantur pendula. Quorsum autem additur, *In oraculo?* Profectò oraculum pro porticu, vbi columnæ aderant, sumit. * Vel ipsum Templi atrium, ipse porticus quasi oraculum augustissimum est, vt ediscas quanta deceat reuerentia eum, qui Delubrum ingreditur.] Columnas itaque hasce in Templi vestibulo vnam scilicet à dextris, & à sinistris alteram Salomon collocauit. Columnam quæ à dextris aderat *Iachin* id est, *Firmitas*, quæ à sinistris *Booz* siue *In robore* appellauit. Et quidem ea columnarum nomina operis perpetuitatem prædicebant, *Iachin Booz*, seu Templum *stabit æternùm in robore*; quasi illi operi Deus robur dederit, ac firmitatem. Roborat planè Deus, & firmat, quidquid ad eius cultum ac gloriam à fidelibus apparatur.]

Velum & colũnæ perficiuntur.

Non audeas Templum inire indecenti animi amictu, ne Cherubini gladio percutiare.

Porticus siue atrium Templi sit tibi quasi altare ad reuerentiam.

Deus firmat, & robirat quidquid ad eius gloriam à fidelibus apparatur.

CAPVT

CAPVT IV.

Æneum holocauſtorum Altare, Mare fuſile, denæ Conchæ æneæ, dena Candelabra aurea, Menſæ, Phialæ, reliquáque ſacra ſupellectilia deſcribuntur.

1. FECIT quoque altare æneum viginti cubitorum longitudi-
nis, & viginti cubitorum latitudinis, & decem cubitorum al-
titudinis. 2. Mare etiam fuſile decem cubitis à labio vſque
ad labium, rotundum per circuitum: quinque cubitos habe-
bat altitudinis, & funiculus triginta cubitorum ambiebat
gyrum eius. 3. Similitudo quoque boum erat ſubter il-
lud, & decem cubitis quædam extrinſecus cælaturæ, quaſi
duobus verſibus alnum maris circuibant. Boues autem erant fuſiles: 4. & ipſum
mare ſuper duodecim boues impoſitum erat, quorum tres reſpiciebant ad Aquilo-
nem, & alij tres ad Occidentem: porrò tres alij Meridiem, & tres qui reliqui erant,
Orientem, habentes mare ſuperpoſitum: poſteriora autem boum erant interinſe-
cùs ſub mari. 5. Porrò vaſtitas eius habebat menſuram palmi, & labium illius
erat quaſi labium calicis, vel repandi lilij: capiebátque tria millia metretas. 6. Fe-
cit quoque conchas decem: & poſuit quinque à dextris, & quinque à ſiniſtris, vt
lauarent in eis omnia, quæ in holocauſtum oblaturi erant: porrò in mari ſacerdo-
tes lauabantur. 7. Fecit autem & candelabra aurea decem, ſecundùm ſpeciem
qua iuſſa erant fieri: & poſuit ea in templo, quinque à dextris, & quinque à ſini-
ſtris. 8. Necnon & menſas decem: & poſuit eas in templo, quinque à dextris, &
quinque à ſiniſtris: phialas quoque aureas centum. 9. Fecit etiam atrium ſacer-
dotum, & baſilicam grandem: & oſtia in baſilica, quæ texit ære. 10. Porrò mare
poſuit in latere dextro contra Orientem ad Meridiem. 11. Fecit autem Hiram
lebetes, & creagras, & phialas: & compleuit omne opus regis in domo Dei:
12. hoc eſt, columnas duas, & epiſtylia, & capita, & quaſi quædam retiacula, quæ
capita tegerent ſuper epiſtylia: 13. Malogranata quoque quadringenta, & retia-
cula duo, ita vt bini ordines malogranatorum ſingulis retiaculis iungerentur, quæ
protegerent epiſtylia, & capita columnarum. 14. Baſes etiam fecit, & conchas,
quas ſuperpoſuit baſibus: 15. mare vnum, boues quoque duodecim ſub mari.
16. Et lebetes, & creagras, & phialas. Omnia vaſa fecit Salomoni Hiram pater
eius in domo Domini ex ære mundiſſimo. 17. In regione Iordanis fudit ea rex in
argilloſa terra, inter Sochot & Saredatha. 18. Erat autem multitudo vaſorum in-
numerabilis, ita vt ignoraretur pondus æris. 19. Fecítque Salomon omnia vaſa
domus Dei, & altare aureum, & menſas, & ſuper eas panes propoſitionis. 20. can-
delabra quoque cum lucernis ſuis, vt lucerent ante oraculum iuxta ritum ex auro
puriſſimo: 21. & florentia quædam, & lucernas, & forcipes aureos: omnia de
auro mundiſſimo facta ſunt. 22. Thymiateria quoque, & thuribula, & phialas, &
mortariola, ex auro puriſſimo. Et oſtia cælauit templi interioris, id eſt, in Sancta
ſanctorum: & oſtia templi forinſecùs aurea. Sícque completum eſt omne opus, quod
fecit Salomon in domo Domini.

COMMENTARII.

1. Altare holocauſtorum, & Mare fuſile.

VERS. 1.2.3.4.5. *Fecit quoque &c.*] Altare æneum ad offerenda holocauſta conſtruitur, cuius longitudo viginti cubitos, latitudo totidem, altitudo vero decem æquabat. Intrinſecùs quidem erat ex lapidibus impolitis efformatum, vt ſeruaretur lex *Exo.20.25. Si altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de ſectis lapidibus.* An vt Sacerdos in altari ſacrificaret, per gradus aſcenderetur? ſunt qui putent aſcenſum ad altare per gradus patuiſſe. Quod abnegarim, quia id vetitum *Exo.20.26. Non aſcendes per gradus ad altare meum, ne reueletur turpitudo tua.* Ioſephus lib.6. de Bello c.6. *Aſcenſus ad altare paulatim arduus reſupinabatur.* Itaque per pauimenti accliuitatem, non per gradus accenſus ad altare patebat. * Accliuis ſit tibi ad altare ſemper aſcenſus, non illud quaſi rem perfacilem ineas, ſed exiſtima nihil difficilius, quàm dignè Euchariſticum Sacrificium offerre. Mare etiam fuſile decem cubitis à labio vſque ad labium (id eſt diameter decem

Accliuis ſit tibi ad Euchariſticũ ſacrificium offerendum aſcenſus, vt puritati ſtudeas.

N 3 cubi

cubitorum erat) perficitur, rotundum per circuitum: quod quinque cubitos altitudinis exponebat, & *funiculus* triginta cubitorum eius ambiebat girum, id est circulus seu periphæria maris ænei erat triginta cubitorum, nempe triplo maior eiusdem diametro. Boum quoque imagines aderant subter illud, & decem cubitis quædam extrinsecùs cælaturæ, *quasi duobus versibus* maris circuibant aluum, Id est, præter duodecim boues, quibus tanquam fulcris mare insistebat, erant in anteriori parte maris spatio decem cubitorum (quæ erat tertia pars peripheriæ maris) alia capita boum prominentia: fortè per illam, tanquam per epistomia aqua educebatur. Erántque hæc duobus versibus, seu ordinibus (sic Hebr. & LXX.) distincta, vno infra labium, altero versus fundum. *Boues* autem hi erant fusiles, siue capita boum erant fusilia, Hebr. *fusa in fusura eius*, scilicet maris; neque enim erant seorsim adiecta, sed simul cum mari ex eadem forma prodierant.

Virtus à cunabulis persistens.

* Nam quod agnatum est, persistens obijcitur. Curandum parentibus, vt virtutum imagines simul in filiis cum membris ingenerentur. Virtus enim à cunabulis insita eum lacte ebibita assolet æterna persistere.] Verùm mare ipsum duodecim boum humeris innitebatur: quorum tres Aquilonem, tres Occidentem, tres Meridiem & tres respiciebant Orientem *habentes mare superpositum.*

Euangelicos ministros o. portet varia loca percurrere.

* Euangelij enim onus suscipientes ministerij sacri debent prompti esse ad viam, vndè maius Dei obsequium ex proximorum salute obtendi videatur. Qui onus prædicationis iniungit, habitum deambulandi præscribit.]

Iesuitarum Instituti est, diuersa loca peragrare.

* Vnde D. Ignatius Patens meus scripsit nostri esse instituti *diuersa loca peragrare*, ad maius Dei obsequium, & salutem animarum. *Posteriora autem boum intrinsecùs* sub mari erant. id est, inter se mutuò erant conuersa. Portò luteris huiusce vastitas seu crassitudo mensuram *palmi* habebat, palmi inquam minoris, id est, quatuor digitorum. id significat *Tepah* vox Hebræa & Græca παλαιστή. 3. *Reg.* 7. 16. dicitur, *Grossitudo autem luteris trium vnciarum erat.* Idem est, nam tres pollices, quæ pedis vnciæ sunt, quatuor digitis sunt æquales, At labium eius calicis labium imitabatur, *vel repandi lilij*, quam repandi vocem Hieronymus addidit ad maiorem explicationem, scilicet labium esse instar folij lilij ad extremum incurui.

Sacerdos Christi sanguinem recepturus, sit castitate prædirus.

* Si autem misterium attendas, idem sit tibi labium calicis ac labium lilij: vt cum calix efficeris ad Iesu sanguinem recipiendum, simul ex puritate te lilium exponas.] Vas denique hoc tria millia metretas capiebat. Hebr. *Tria millia bathos.* At 3. *Reg.* 7. *Duo millia bathos.* Sed Bathi illi ex his vnum & semissem continebant: quemadmodum apud nostrates mensura maior & minor sub eodem nomine (Cantara) assulet exhiberi.

2\. *Vers.* 6. 7. 8. 9. 10. *Fecit quoque* &c.] Denæ præterea Conchæ æneæ efformantur Salomonis imperio, quarum quinque à dextris, totidem à sinistris, vt in eis omnia quæ in holocaustum offerenda erant, priùs abluerentur.

Conchæ, Candelabra, Mensæ, Phyalæ efformantur, & Atria construuntur.

* Te in holocaustum Domino litaturus priùs dilue; victimæ enim non munda repellitur.]

In holocaustum Domino offerendus priùs diluere.

* *Omnia* Deo litanda siue oratio, siue ieiunium, siue eleemosyna &c. abluantur oportet, nè vel puluis intentionis sinistræ muneris maculet puritatem.] Profectò Sacerdotes ea oblaturi in æneo mari diluebantur, vt tam munera quàm offerentes manus coram Domino sine macula obijcerentur.

Quidquid Deo offerre paras, priùs diluatur.

Perfecit autem & dena Candelabra aurea iuxta speciem, seu normam, qua præscripta erant fieri: in Templóque à dextris quinque, à sinistris totidem collocauit. Nec non & denas fecit Mensas, quatuor ad dextram quinque, quinque statuit ad læuam. Phialas quoque centum efformauit ex auro ad sacra ministeria. Construxit & Sacerdotum Atrium, & *Basilicam grandem.* LXX. *Et Atrium magnum*, siue septum, scilicet pro populo: & ostia Basilicæ, seu atrij illius magni *texit ære.* Hebr. *& ostia eorum* (id est, vnius ac alterius atrij *texit ære.* Cæterum æreum mare in dextro latere *contra Orientem ad Meridiem* apposuit. Comparatione Arcæ oculis ad Ortum conuersis, vbi ianua erat Templi, id est, contra Orientem. Alioqui si ianuæ comparatione sumas, Septentrio ad dextram erat, non Meridies, vbi mare collocauit. Certè Hebræis, & in Sacris ad dexteram est Meridies.

3\. *Vers.* 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. *Fecit autem Hiram* &c.] Profectò Hiram peritissimus Artifex perfecit lebetes, *creagras* seu scopas, & phialas, & omne præscriptum opus à Rege in Templo fabricauit, nempe columnas duas, epistylia, & capita, quædamque velut retiacula, quæ capita super epistylia contegerent.

Reliqua sacra supellectilis perficiuntur.

Retiacula catenas expono (de quibus alibi) quæ capita columnarum obtegebant. Hebr. *ad tegendum duos orbes columnarum.* Vulgariter dixeris, *El frisòdelos dos capiteles.* Addidit & malogranata quadringenta (sic Hebr.) ad vnum & alterum retiaculum, duo ordines malogranatorum ad retiaculum vnum, & totidem ad retiaculum alterum. Sed quid quod Cap. 3. 16. *centum malogranata* fecisse dixit? Fortassè prius centum fuut facta, deinde alia vsque ad quadringenta fuerunt adiecta. Quid autem illud 3. *Reg.* 7. 20. *Malogranatorum autem ducenti ordines?* Verùm ad hoc dicunt, in singulis columnis esse duos malogranatorum ordines, in singulis verò ordinibus centum malogranata, Bases etiam perfecit, & conchas, quas basibus superposuit: mare vnum, boues duodecim sub mari, lebetes, scopas, & phialas. Omnia vasa fecit Salomoni præscribenti eius pater Hiram in Templo Domini ex ære mundissimo. Vocat eum facet Scriptor Salomonis patrem, quod eum veneteretur. Vnde (quidquid suprà *cap.* 2. 13. ex aliorum lectione dederimus) meliùs intelligo legem dum *Hiram patrem meum*, vt est, in vulgata, quam *Hiram patris mei* seruum.

Eximij Artifices admodùm à Principibus honorandi.

* Vt rursum moneam, eximios ex arte perutili homines debere esse Principibus admodum venerabiles.] * At qui rebus sacris perficiendis ad Templorum ornatum peritiam impendunt, scilicet imaginibus, calicibus, &c. eo honore afficiendi sunt, quo parentes assolent à filiis coli. Nàm si à parentibus viuere accepisti, à peritis imaginum artificibus accipis sæpe sæpius animo recreari, ex deuotionis affectu, quem ex perfectæ imaginis aspectatione concipis.]

Rerum Sacrarum Artifices periti, sicuti sint, sicuti parentes colendi.

Apud Iordanis regionem iussit Rex ea vasa fundi *in argillosa terra.* Hebr. *In copia terræ.* Nam formæ crassæ esse debebant, vt tam vasta vasa in eis funderentur. Beritus autem ille, vbi id opus perfectum fuit, aderat inter Socot & Saredatha.

ſtarha. Porrò vaſorum mnltitudo adeò erat ingens,vt æris pondus ignoraretur. Perfici itaque Salomon iuſſit omnia Templi vaſa,ac ſupellectilia efformari,nempè aureum altare, ac menſas vt ſuper eas propoſitionis panes exponerentur : candelabra quoque ex auro puriſſimo, vt eorum lucernæ antè Oraculum ex ritu præſcripto à Domino emicarent : nec non & *florentia quadam*, Hebr. *Flores*, nempe opere fuſili liliorum flores imitabantur, vel etiam alios. Non ſolùm verò lucernæ illæ candelabrorum efformatæ fuerunt,ſed & ad earum vſum additæ forcipes aureæ : nempè cuncta hæc de auri mundiſſimi materia perfectæ fuerant. * Preme particulas. *Et lucernas & forcipes aureos.* ſint aureæ lucernæ,quæ emicant, at forcipes emungentes cur de auro efformatæ ſunt, cum ſufficeret ex ære elaborari? Certè emungendi lucernas officium obeũtes forcipes ex auro puriſſimo etiam debebant oſtendi, vt edoceamur puriſſimum debere oſtendi eum, qui taxandi, aut reprehendendi alios gerit officium.] Perfecta ſunt & *thymiateria* ſiue acerræ in quibus thymiama adolebatur,thuribula,phialæ,& mortariola ſeu ſcutellæ, quibus ſimila in ſacrificiis excipiebatur,ex auro defæcatiſſimo. Pro *Thymiateria* alij *Pſalteria* tranſtulerunt.* Quid cũ pſalterio thymiamati? Certè oratio initar thuris aſcendens ad ſuperos Domino ſuauiſſimum eſt thymiama.] Et *celauit* (verbum hoc additum ab Interprete) *oſtia Templi interioris, id eſt, in ſancta Sanctorum : & oſtia Templi forinſecus aurea.* Hoc eſt, Cardines ſancti ſanctorum perfecit Hiram:oſtia verò Templi exterioris ſanctuarij vt ab Oraculo diſtinguitur,aurea intùs erant,non quod ipſæ fores extrinſecùs aureæ eſſent. * Quod aureum eſt in animo oportet a vulgaribus abſtrahi aſpectibus,nè vanitatis faſcinatione conſpurcetur.] Hunc itaque in morem cunctum opus, quod Salomon ad Templi Domini fabricam & ornatum præſcripſit, fuit perfectum.

Puriſſimus debet oſtendi ille,qui reprehendẽdi alios gerit officium.

Oratio Dei thymiama ſuauiſſimum.

Virtutum theſaurus recludatur.

CAPVT V.

Vaſis ſacris,variiſque donariis in Templum adductis, Arca ſolemniter in ſanctum ſanctorum inducitur. Gloria autem Domini Templum adimplet.

1. INTVLIT igitur Salomon omnia, quæ vouerat Dauid pa-
ter ſuus, argentum, & aurum, & vniuerſa vaſa poſuit in the-
ſauris domus Dei. 2. Poſt quæ congregauit maiores natu Iſ-
raël, & cunctos principes tribuum, & capita familiarum de
filiis Iſraël in Ieruſalem, vt adducerent arcam fœderis Domi-
ni de Ciuitate Dauid, quæ eſt Sion. 3. Venerunt itaque
ad regem omnes viri Iſraël in die ſolemni menſis ſeptimi.
4. Cúmque veniſſent cuncti ſeniorum Iſraël, portauerunt Leuitæ arcam, 5. & in-
tulerunt eam, & omnem paraturam tabernaculi. Porrò vaſa ſanctuarij, quæ erant
in tabernaculo, portauerunt Sacerdotes cum Leuitis. 6. Rex autem Salomon, &
vniuerſus cœtus Iſraël, & omnes qui fuerunt congregati ante arcam, immolabant
arietes, & boues abſque vllo numero : tanta enim erat multitudo victimarum.
7. Et intulerunt Sacerdotes arcam fœderis Domini in locum ſuum, id eſt, ad ora-
culum templi, in Sancta ſanctorum ſubter alas cherubim : 8. ita vt cherubim
expanderent alas ſuas ſuper locum, in quo poſita erat arca, & ipſam arcam tegerent
cum vectibus ſuis. 9. Vectium autem,quibus portabatur arca, quia paululùm lon-
giores erant, capita parebant ante oraculum : ſi verò quis paululùm fuiſſet extrin-
ſecùs, eos videre non poterat. Fuit itaque arca ibi vſque in præſentem diem.
10. Nihilque erat aliud in arca, niſi duæ tabulæ, quas poſuerat Moyſes in Horeb,
quando legem dedit Dominus filiis Iſraël egredientibus ex Ægypto. 11. Egreſſis
autem Sacerdotibus de Sanctuario (omnes enim Sacerdotes,qui ibi potuerant inue-
niri, ſanctificati ſunt : nec adhuc in illo tempore vices, & miniſteriorum ordo in-
ter eos diuiſus erat.) 12. tam Leuitæ quàm cantores, id eſt, qui ſub Aſaph erant,
& qui ſub Eman, & qui ſub Idithim, filij, & fratres eorum, veſtiti byſſinis, cymba-
lis, & pſalteriis, & citharis concrepabant, ſtantes ad Orientalem plagam altaris, &
cum eis Sacerdotes centum viginti canentes tubis. 13. Igitur cunctis pariter, &
tubis, & voce, & cymbalis, & organis, & diuerſi generis muſicorum concinenti-
bus, & vocem in ſublime tollentibus; longè ſonitus audiebatur, ita vt cum Domi-
num laudare cœpiſſent, & dicerent : Confitemini Domino quoniam bonus, quo-
niam in æternum miſericordia eius; impleretur domus Dei nube, 14. nec poſſent
Sacerdotes ſtare & miniſtrare propter caliginem. Compleuerat enim gloria Do-
mini domum Dei.

COMMEN

COMMENTARII.

1.

Vasa, ac donaria adducuntur in Templum, adiicitur Arca

Probus filius implens quod pius parens Deo promisit.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10. *Intulit igitur, &c.*] Igitur Salomon omnia, quę Dauid pater ei⁹ Dño obtulerat in Templum intulit, nempè argentum & aurum, ex quo cuncta vasa efformata fuerant in thesauris Domini reposuit. * Quàm cōmendabilis filius qui fidelis implet, quod parens pius Domino *sanctificat* (ex Hebræo) seu promittit.] Quibus gestis, maiores natu Israël, cunctos Tribuum Principes, familiarumque Israëlitarum capita apud Ierosolymam congregauit, vt Arcam Dominici fœderis de Sion Dauidis Ciuitate adducerent in sancto sanctorum collocandam. Aduocati itaque omnes hi proceres viri Israël ad Regem aduentarunt solemni mensis septimi seu Tysri, qui Septembri aut Octobri respondet, die, id est, Tabernaculorum celebri festo. Cúmque omnes Israel seniores colligarentur, Leuitæ de more humeris, deportarunt Arcam, eamque cum omnibus Tabernaculi paraturis, scilicet cunctis Tabernaculi testimonij (sic Hebr.) partibus, tabulis, cortinis &c. in Templum detulere. Sed in quem vsum Tabernaculi illius antiqui ad Templum inducuntur spolia? An vt antiquus & senex Arcæ thronus honoraretur decenter repositus in Delubri cubiculis? * Edocemur senes honorare famulos, etiam quando non seruiunt.] An vt sacro ministerio quæ deseruiit supellex profano vsui minimè deseruiret. * Edisce veterum imaginum spoliis haud ad sæculare ministerium accommodare, sed in sacro loco recondere.] Verùm sanctuarij vasa, quæ in Tabernaculo erant Sacerdotes ac Leuitæ simul aportauerunt. Rex autem Salomon, populus Israëliticus, qui aderat non vocatus ex deuotione ac pietate, & proceres cuncti, qui aduocati conuenerant ad Arcæ inuectionem, arietes, & boues absque ratione numeri Domino immolabant: tanta erat victimarum multitudo. Hebraicè dicitur, *Omnes illi obtulerunt hostias,* Nec enim vllus sacrificio nitebatur alieno. * Cum Templum inieris, & Sacerdotes audieris offerentes Domino sacrificium pro populo; tuarum simul precum, ac eleemosynæ libamina expone.] Intulere igitur Sacerdotes Arcam fœderis Domini in locum suum, nempè ad Oraculum Templi in sancta sanctorum subter Cherubinorum alas, quas quidem ita expandebant, vt locum sacerrimum in quo apposita erat Arca, ipsámque Arcam cum suis, vectibus obtegerent. Portò vectium, quibus Arca deportabatur, quia paululum longiores erant, ante Oraculum apparebant: si *vero quis paululum fuisset extrinsecus eos videre non poterat.* Igitur cum eminerent vectes non à sancto sanctorum (nam murus interiectus id impediebat) sed ab ipsa Arca: & apparerent summitates seu capita eorum foris sanctuarium, non apparebant vltra *extrinsecùs*, id est, extrà locum Oraculi iis, qui paulò remotiùs stabant ab ostio, quo è sancto ibatur in sanctum sanctorum. Pressiùs expono: Vectium Arcæ extremitates illis solis erant conspicuæ, qui ad ipsum Oraculi ostium propiùs accessissent: non item iis, qui paulò remotiùs consistebant.* Cur vectes ab Arca non separabantur? * Vt Arca ad profectionem velut prompta obiiceretur, & moneret, nullam esse persistendi Numinis securitatem semper timendum tibi, ne ex piaculo à Domino deseraris.] Quare vero vectium capita seu summitates ij solum aspectabant, qui propiùs accessissent? * Quia qui Deo proximiores sunt Deum in procinctu ad arripiendam fugam contemplantur, & redduntur cautiores; nam qui remotiùs diuersantur, parum de retinendo Domino curat. Cæterùm nihil aliud includebat Arca præter geminas tabulas, quas inibi apposuerat Moses apud Horeb, quum Dominus Hebræis ex Ægypto procedentibus, legem præscripsit. Nam licet à tempore Mosis huc vsque, dum in Tabernaculo nullus alius esset locus in quo tutò ac religiosè possent reponi virga Aaron quæ germinarat, & Vrnea aurea cum Manna, & Deuteronomium Mosis reposita fuerint, vel intra Arcam (vt Paulus innuit Hebr. 9.4.) vel saltem ad latera Arcæ: tamen ex quo conditum fuit Templum stabile, & in eo varia ad latus gazophylatia, in quibus res illæ sacræ possent commode ac decenter asseruari, ab Arca crediderim semotas, & in vicinum aliquod conclaue traductas. * Manna præmij, virga supplicij extrà legem apponuntur, ipsa tam dulcis, Domino obsequi tam suaue, vt ad procedendum in via iustitiæ nec premij nec supplicij calcaribus indigeas.]

Senes famuli honorandi etiam cū non seruiunt.

Imaginum veterum spolia in loco sacro recondenda.

Haud alieno nitaris sacrificio, & tu Domino munera offeras.

Semper time, ne à Deo ob piaculum deseraris.

Qui Deo proximiores sunt cautiores efficiuntur, clarius enim videre, Deum facile posse ab eis recedere.

Tam suaue, seruire Deo, vt calcaribus præmij ac supplicij non egeamus, ad procedendum in via virtutis.

Vers. 11.12.13.14. *Egressis autem &c.*] Omnes vero Sacerdotes quotquot ex omni Israële haberi potuerunt, confluxerunt ad hanc solemnitatem, non ij soli, quibus ministerium ea hebdomada incumbebat: hi sanctificati sunt de more ad perficiendum illius diei ministerium: nec enim adhuc illo tempore vices, ac ministeriorum ordo inter eos erat diuisus. Egressis itaque de sanctuario Sacerdotibus, tam Leuitæ, quàm Cantores, id est, & qui sub Asaph magisterio erant, & qui Eman suberant, & qui Idithum submittebantur, filij & fratres eorum byssinis induti tunicis, cymbalis, psalteriis, ac citharis concrepabant, ad Orientalem altaris plagam consistentes; & cum eis centum viginti, Sacerdotes tubis insonabant. Igitur cunctis simul & voce, & tubis, cymbalis, organis, aliisque musicis instrumentis concinentibus, vocemque ac sonitum attollentibus in sublime: longè sonitus exaudiebatur. Mox, autem ac Dominum laudare cœpissent hoc carmine: *Confitemini Domino, quóniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius.* Templum impletum est nube seu denso vapore Dei præsentiam afferente; Sacerdotes verò offusi caligine haud poterant ministrare; Dei enim gloria sacram domum oppleuerat. * An Dei gloria caligo est? In caligine laborum sancti hîc Dei gloria perfruuntur.] * Adnota Sacerdotes caligine offusos ministrare nō posse. Quomodo ergo audes Sacerdos nouæ legis augustior tot voluptatum tenebris obcæcatus ad sacerrimum accedere ministerium?] * Vereor, nè Dominicum sacratiùs Templum perfusum sit densiore caligine, qua non Dei gloria indicetur, sed Dei ostentetur opprobrium.]

2.

Instrumenta musica resonant. Domini gloria Templū implet.

In laborum caligine sancti hic Dei gloria potiuntur.

Sacerdos vitiorum caligine offusus quomodo audet altari ministrare.

O quot tenebris hodie Sacerdotū vitio Templum offunditur.

CAPVT

CAPVT VI.

Populo Salomon publicè benedicit, de promisisque olim Dauidi factis, opere iam expletis gratias agit. Demum enixè deprecatur, vt Deus vota populi in Templo precantis semper benignus exaudiat.

1. TVNC Salomon ait: Dominus pollicitus est vt habitaret in
caligine: 2. ego autem ædificaui domum nomini eius, vt
habitaret ibi in perpetuum. 3. Et conuertit rex faciem suam
& benedixit vniuersæ multitudini Israël (nam omnis turba
stabat intenta) & ait: 4. Benedictus Dominus Deus Israël,
qui quod locutus est Dauid patri meo, opere compleuit, di-
cens: 4. A die, qua eduxi populum meum de Terra Ægy-
pti, non elegi ciuitatem de cunctis tribubus Israël, vt ædificaretur in ea domus no-
mini meo: neque elegi quemquam alium virum, vt esset dux in populo meo Israël:
6. sed elegi Ierusalem, vt sit nomen meum in ea, & elegi Dauid, vt constituerem
eum super populum meum Israël. 7. Cúmque fuisset voluntas Dauid patris
mei, vt ædificaret domum nomini Domini Dei Israël. 8. Dixit Dominus, ad eum:
Quia hæc fuit voluntas tua, vt ædificares domum nomini meo, bene quidem fecisti
huiuscemodi habere voluntatem; 9. sed non tu ædificabis domum, verùm filius
tuus, qui egredietur de lumbis tuis, ipse ædificabit domum nomini meo. 10. Com-
pleuit ergo Dominus sermonem suum, quem locutus fuerat: & ego surrexi pro Da-
uid patre meo, & sedi super thronum Israël, sicut locutus est Dominus: & ædifica-
ui domum nomini Domini Dei Israël. 11. Et posui in ea arcam, in qua est pactum
Domini, quod pepigit cum filiis Israël. 12. Stetit ergo coram altari Domini ex ad-
uerso vniuersæ multitudinis Israël, & extendit manus suas. 13. Siquidem fecerat
Salomon basim æneam, & posuerat eam in medio basilicæ, habentem quinque cu-
bitos longitudinis, & quinque cubitos latitudinis, & tres cubitos altitudinis: stetít-
que super eam: & deinceps flexis genibus contra vniuersam multitudinem Israël,
& palmis in cælum leuatis, 14. ait: Domine Deus Israël, non est similis tui Deus
in cælo, & in terra: qui custodis pactum & misericordiam cum seruis tuis, qui am-
bulant coram te in toto corde suo: 15. Qui præstitisti seruo tuo Dauid patri meo
quæcumque locutus fueras ei: & quæ ore promiseras, opere complesti, sicut & præ-
sens tempus probat. 16. Nunc ergo Domine Deus Israel, imple seruo tuo patri meo
Dauid quæcumque locutus es, dicens: Non deficiet ex te vir coram me, qui sedeat
super thronum Israël: ita tamen si custodierint filij tui vias suas, & ambulauerint in
lege mea, sicut & tu ambulasti coram me. 17. Et nunc Domine Deus Israël, fir-
metur sermo tuus, quem locutus es seruo tuo Dauid. 18. Ergóne credibile est vt
habitet Deus cum hominibus super terram? Si cælum & cæli cælorum non te ca-
piunt, quanto magis domus ista, quam ædificaui? 19. Sed ad hoc tantùm facta
est, vt respicias orationem serui tui, & obsecratione eius, Domine Deus meus: &
audias preces, quas fundit famulus tuus coram te: 20. vt aperias oculos tuos su-
per domum istam diebus ac noctibus, super locum, in quo pollicitus es vt inuocare-
tur nomen tuum, 21. & exaudires orationem, quam seruus tuus orat in eo: &
exaudias preces famuli tui, & populi tui Israel. Quicumque orauerit in loco isto,
exaudi de habitaculo tuo, id est, de cælis, propitiare: 22. Si peccauerit quispiam in
proximum suum, & iurare contra eum paratus venerit, séque maledicto constrinxe-
rit coram altari in domo ista: 23. tu audies de cælo, & facies iudicium seruorum
tuorum, ita vt reddas iniquo viam suam in caput proprium & vlciscaris iustum, re-
tribuens ei secundùm iustitiam suam. 24. Si superatus fuerit populus tuus Israel
ab inimicis (peccabunt enim tibi) & conuersi egerint pœnitentiam, & obsecraue-
rint nomen tuum, & fuerint deprecati in loco isto: 25. Tu exaudies de cælo, &
propitiare peccato populi tui Israel, & reduc eos in terram, quam dedisti eis, & patri-
bus eorum. 26. Si clauso cælo, pluuia non fluxerit propter peccata populi, & de-

precati te fuerint in loco isto, & confessi nomini tuo, & conuersi à peccatis suis,
cùm eos afflixeris: 27. exaudi de cælo Domine, & dimitte peccata serui tui & po-
puli tui Israël, & doce eos viam bonam, per quam ingrediantur: & da pluuiam ter-
ræ, quam dedisti populo tuo ad possidendum. 28. Fames si orta fuerit in terra, &
pestilentia, erugo, & aurugo, & locustam, & bruchus; & hostes, vastatis regioni-
bus, portas obsederint ciuitatis, omnísque plaga & infirmitas presserit. 29. Si quis
de populo tuo Israël fuerit deprecatus, cognoscens plagam & infirmitatem suam,
& expanderit manus suas in domo hac: 30. Tu exaudies de cœlo, de sublimi sci-
licet habitaculo tuo, & propitiare, & redde vnicuique secundùm vias suas, quas
nosti eum habere in corde suo: (tu enim solus nosti corda filiorum hominum.)
31. Vt timeant te, & ambulent in viis tuis cunctis diebus, quibus viuunt super fa-
ciem terræ, quam dedisti patribus nostris. 32. Externum quoque, qui non est de
populo tuo Israël, si venerit de terra longinqua, propter nomen tuum magnum, &
propter manum tuam robustam, & brachium tuum extentum, & adorauerit in lo-
có isto: 33. tu exaudies de cælo firmissimo habitaculo tuo, & facies cuncta, pro
quibus inuocauerit te ille peregrinus; vt sciant omnes populi terræ nomen tuum,
& timeant te sicut populus tuus Israël, & cognoscant, quia nomen tuum inuoca-
tum est super domum hanc, quam ædificaui. 34. Si egressus fuerit populus tuus
ad bellum contra aduersarios suos per viam in qua miseris eos, & adorabunt te
contra viam, in qua ciuitas hæc est, quam elegisti, & domus, quam ædificaui no-
mini tuo: 35. Tu exaudies de cœlo preces eorum, & obsecrationem, & vleiscaris.
36. Si autem peccauerint tibi (neque enim est homo, qui non peccet) & iratus
fueris eis, & tradideris hostibus, & captiuos duxerint eos in terram longinquam,
vel certè quæ iuxtà est, 37. & conuersi in corde suo, in terra, ad quam captiui
ducti fuerant, egerint pœnitentiam, & deprecati te fuerint in terra captiuitatis suæ,
dicentes: Peccauimus, iniquè fecimus, iniustè egimus: 38. & reuersi fuerint ad te
in toto corde suo, & in tota anima sua, in terra captiuitatis suæ, ad quam ducti
sunt, adorabunt te contra viam terræ suæ, quam dedisti patribus eorum, & vrbis,
quam elegisti, & domus, quam ædificaui nomini tuo: 39. Tu exaudies de cœlo,
hoc est, de firmo habitaculo tuo, preces eorum, & facias iudicium, & dimittas
populo tuo; quamuis peccatori: 40. Tu es enim Deus meus: aperiantur, quæso,
oculi tui, & aures tuæ intentæ sint ad orationem quæ fit in loco isto. 41. Nunc
igitur consurge Domine Deus in requiem tuam, tu & arca fortitudinis tuæ: Sacer-
dores tui Domine Deus induantur salutem, & sancti tui lætentur in bonis. 42. Do-
mine Deus ne auerseris faciem Christi tui: memento misericordiarum Dauid
serui tui.

COMMENTARII.

1.

Recolit Salomon Dei circa Templum à se fabricandum promissioné, quam opere expletá profitetur.

ERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. *Tunc Salomon.*] His perfectis Rex Salomon profatur: Quia Dominus pollicitus est, se habitaturum in caligine siue in nube, (3. *Reg.* 8. 12.) ideò colligo dignatum esse iam hoc in Templo habitare, dum video sacerrimam domum dempso oppleri vapore. * Sic Dominus inter homines habitat, ne se nimirum nobis familiatem exhibeat. Cur existimas Christum sese nobis Eucharistico velamine obductum præbere? Nè nimia familiaritas despectionem ingereret.] Ego quidem domum ædificaui cultui eius, vt in ea æternùm habitaret. * Quæsierim, cur necessarium fuerit Salomonem recurrere ad illam Domini promissionem, quod habitaret in caligine; vti documentum caperet ex caligine Templum opplente, quod Deus dignaretur suum ad Templum aduentare? Annon ad id agnoscendum sufficiebat ipsius operis conditio? Poteratne Deo ingrata existere Templi augustissimi suo nomini colendo dedicatio? Profectò vt opus sit Numini gratum, non sufficit esse egregium materialiter, nisi è pia procedat omninò intentione. Assolet enim vanitas, seu aliunde intentio sinistra egregia opera conspurcare.] Mox Rex faciem, quam locutus conuertit ad populum, & vniuersæ multitudini, quæ stabat intenta, benedixit, seu bene precatus est, & adiecit profari: Benedictus sit Dominus Deus Israël, qui opere expleuit, quod Dauidi patri meo promiserat, dicens: Ab illa die, qua populum meum ex Ægypti captiuitate eduxi, nullam è cunctis Israël Tribubus Ciuitatem elegi, vt in ea Templum nomini meo colendo extrueretur: nec virum aliquem assignaui, vt Rex in populo meo esset. Verum Ierosolymam elegi Templo nominis mei cultui Sacrando nobilitandam, & Dauidem meo electo populo imperaturum. Annon antè Dauidem Deus Samuelem, & Iudices elegit? Nonne Saulem Regno Israëlitico donauit? Verùm non stabili possessione ilis, ac posteris dedit Principatum. * Quasi enim non est, quod exiguo temporis interstitio non erit. Solus igitur ille, qui à Deo æternùm regnaturus eligitur Rex verè vocitandus. Dauid itaque comparatione illorum, qui Imperium accepere haud ad posteros emitten

Christus in Eucharistia nubecula obducitur, ne nimia familiaritatis generet despectionem.

Ex vanitate, aut aliunde sinistra intentione assolent opera aliàs egregia conspurcari.

Quasi non est, quod æternùm non est duraturum.

emittendum, Rex à Deo electus dictitatur: at comparatione Regni æterni cœlestis non Rex dicendus, sed inter vulgarissimos computandus.] Cum autem parens meus Dauid expeteret Templum nomini Domini colēdo ædificare, ei profatus est Dominus: Tuam circa Templi quo meum coleretur nomen, extruendam voluntatem commendo. Nam vel sola ad obsequium meum promouendum sancta est & laudabilis admodum voluntas præmio quidem eximio moneranda. * Sanè vel voluntas aut desiderium ad iustitiam vel iniquitatem tendens præmio ac sopplicio obnoxium.] Attamen ô Dauid, non tu huiusmodi voluntatem executioni addices, sed filius tuus tuis è lumbis egressurus Templum nomini meo colendo ædificabit. * Preme verbum, *Verùm filius tuus, qui egredietur de lumbis tuis, ipse ædificabit domum.* Si dixerat *Filius tuus*, cur addidit, *Qui egredietur de lumbis tuis?* Annon multi aliquorum filij vocitantur, qui de aliorum fuére lumbis egressi? O fidei thalami tàm corrupta sinceritas!] Profiteor planè, Dominum suum iam expleuisse sermonem: ego enim patris mei Regno potitus, Templum Domino ædificaui, in cuius eleuatiori loco Arcam, in qua lex Domini recluditur, collocari studui.

Vel sola voluntas ad iustitiam, vel iniquitatem præmio, aut supplicio obnoxia.

Suspecta (heu) non semel fides thalami ergo filius.

2. *Vers. 12.13.14.15.16.17.18.19.20.21. stetit ergo &c.*] Perfici Salomon iusserat æneam basim, seu labrum seu cōcham in vsum suggestus, eamque in medio Basilicæ (LXX. *In medio atrij*, scilicet magni collocauerat, cuius longitudo cubitos quinque, totidem latitudo, latitudo autem tres æquabat. Rex ergo in conspectu altaris coram vniuersa Israelitarum multitudine palmis in cœlum extensis, profatur: Domine Deus Israël! haud tui similis *Deus* in superis, aut in terra existit, te vnicum Numen profiteor. * Actu fidei appositè preces inchoantur. Tu pactum misericorditer cum tuis famulis initum fideliter custodis, dum illi tuo in conspectu toto ex corde tibi placere student. Tu quæ patri meo Dauidi Prophetarum ex ore promiseras, opere implesti, sicuti diei huius probat euentus. Quemadmodum igitur compleuisti quæcumque Dauidi pollicitus fueras circa Templi fabricam, circa Imperij successionem, ita implere dignare seruo tuo patri, meo quæ etiam promiseras, affatus: Non deficiet ex progenie tua vir, qui Israëli imperet, dummodo posteri tui meam legem custodiant, sicut & tu *coram me*, seu in veritate custodisti. * Preme textus verba: *Si custodierint filij tui vias suas, & ambulauerint in lege mea* Alij legunt. *Si custodierint filius tui vias meas.* Quomodo viæ Dei viæ hominis vocitantur? Quia solummodo homines incedunt per viam, cum legem Dei custodiunt; quidquid enim recedit ab obseruantia legis, non via est, sed præcipitium.] Igitur, Domine Deus Israël ratum sit, opere impleatur, quod circà Imperij durationem Dauidi promisisti. * Illam expende promissionis huiusce conditionem: *Non deficiet ex te vir, qui sedeat super thronum Israel: ita tamen si custodierint filij tui vias suas, & ambulauerint in lege mea, sicut & tu ambulasti* Regum iustitia obfirmat Imperia, quæ quidem ex eorumdem nequitia infirmantur, ac corruunt.] * Non sufficit, Regem ex sanctis parentibus esse abortum, vt integro potiatur Imperio: ideo illa adiecta particula: *Ambulauerint in lege mea, sicut & tu ambulasti.*] Iàm verò ô Domine, credibilène est, me tibi domum extruxisse adeò capacem, vt possit dici, Deum super terram cum hominibus habitare? Incredibile planè, nam si Cælum Empyreum, & reliqui inferiores orbes te minimè capiunt, quonammodo domus exigua hæc te poterit excipere? sed ad hoc perfectum est à me Templum, Domine Deus meus, vt qui à cœlis non caperis, & qui te tua Solummodò essentia excipit, *respicias orationem* serui tui, eiusque obsecrationem. * An quod dicitur ab homine orante videtur à Numine? Cur non dixit, *Vt audias?* Quia illa perfecta oratio quæ actibus amoris fidei, spei, aut pœnitudinis colligatur, vnde valeat ex voce audiri, & simul ex actibus hisce videri.] Vt respicias, inquam, orationem serui tui, & audias preces, quas tuus coram te famulus profundit. Ergo aperi oculos tuos super domum istam diebus ac noctibus, locum scilicet, in quo pollicitus es, te exauditurum eos, qui preces effuderint, tui nominis seu Numinis inuocatione. Quoscumque ergo apud Templum hoc exorantes exaudi de eleuatissimo tuo cœlesti habitaculo, téque eis propitium expone. * Cur precatur Dei oculos aperiri? Vt orantium comitantes vocem cordis videat affectus.] Quare verò *diebus ac noctibus* Deum intentum esse precatur? vt iàm inde à Templi institutione nocturna oratio, quam Matutinum vocitant, commendaretur.]

Quidquid recedit ab obseruatione legis nō est via, sed præcipitium.

Regum iustitia obfirmat Imperia, quæ ex eorum nequitia corruunt.

Vt Regnum obfirmetur, nō sufficit, hæredem à sanctis Regibus prodisse.

Illa oratio perfecta, quæ ex voce auditur à Deo, ac simul ex actibus virtutum aspicitur.

Orationis vocem cordis comitantur affectus.

Nocturnæ preces, quas Matutinum vocant, commendabiles admodum.

Vers. 22. vsque ad 42. Si peccauerit &c.] Si quispiam suum deliquerit in proximum & qui affectus fuerit iniuria, coëgerit reum iurare, lite scilicet ad sacramentum reducta, seque reus maledicto constrinxerit coram altari tuo, quoniam actor reum non alibi iurare voluit: tu quod in Templo dictitatur, & geritur è cœlo exaudis, & aspicies, vt iudices, puniens iniustum iuxta iniquitatis vim, vltor scilicet innocentiæ, & iuxta patientiæ mensuram iusto præmium exponens. * Certè tardò videris, peccatores non puniri, & innocentiam actam iniuria non manifestari.] Si filij Israel eo quod peccauerint, fuerint ab hostibus superati, affecti autem pœnitudine, in Templo hoc fuerint deprecati: tu è superis exaudies, populi delictis ignosces, eósque ex hostium potestate reduces in Terram, qua eos, eorúmque patres donasti possidenda. * Expendo illud: *si superatus fuerit populus tuus Israel ab inimicis (peccabunt enim tibi.)* Ob piacula quidem fidelis populus Christicola exercitus ab hostibos assolet superari.] * Noto & illud: *Reduces eos in Terram, quam dedisti eis.* E patria relegari, quæcumque illa sit, criminum est supplicium, siquidem ob pœnitudinis præmium orationis efficacis effectu, exilio acti ad Terram patriam reducuntur.] * Vt eorum commendes iustitiam, qui Regulare institutum ineuntes, nunquam aut tardò morantur in patria.] * Hinc D. Franciscum Xauier Patrem meum laudibus efferam, qui quidem ad Indos properans minimè rediturus, itérque agens iuxta Palatium de Xauier, vbi mater adhuc superstes commorabatur, noluit nobilissimæ parenti, patriæque telluri vel vltimum vale dictitare.] si propter populi piaculum, cœlo clauso, non effluxerint imbres, (* Terræ enim sterilitas è peccatis habet exortum.]) & acti afflictione euigilauerint, & pœnituerint, in Templóque hoc sacerrimo

3.

Petit Salomon vt multæ Israëlitarum circa varias indigentias preces apud Templum effusæ à Domino exaudiantur.

Rarò non puniuntur peccatores. & non aperitur acta iniurijs innocentia.

Ob peccata populi fidelis exercitus ab hostibus superatur.

Criminū supplicium magnum est, relegari à patria.

Commendabiles Religiosi ex perpetua à loco patrio recessione.

Facinus egregium D. Francisci Xauier, ad Indos pergere, vltima patriæ ac parenti vale non dicto.

Terra sterilitas à peccatis.

exorauerint : exaudi è cœlo ô Domine, seruorum tuorum dimitte peccata, eos edocens salutarem viam qua deinceps procedant, ac Terræ tuæ, quam impertitus es Hebræis incolendam vbertim pluuiam impertire. * Illud pende : *& conuersi à peccatis suis, cum eos afflixeris.* Afflictio planè peccatores assolet ab iniustitia reuocare, vndè à Deo admodum misericorditer immittitur.] Si populus fuerit fame oppressus, si pestilentia vulneratus, si erugine segetes fuerint percussæ, si aurigine seu icteritia, si lacusta aut brucho agri deperierint, si hostes, vastatis regionibus portas inierint Ciuitatis ad Vrbem possidendam : omnique plaga populus laborauerit: quisquis de Hebraico populo fuerit precatus agnoscens plagam & infirmitatem suam è piaculis prouenire, manúsque suas hoc in loco sacerrimo exorans expanderit : tu exaudies è superis, præcelsoque habitaculo tuo, propitiúmque te exhibebis vnicuique reddens iuxta cordis affectum (tu enim solus præcordia hominum discutis) vt grati ex beneficio, & ex plaga correpti te timeāt, & viam arripiant salutarem, quandiu vixerint super Terram, quam patribus possidendam exhibuisti. *Ærugo* quidem propriè æris rubigo est : *Aurigo* vitium coloris in homine, quod icteritia dicitur ab auri colore sic nominatum. Sed vtrumque hîc pro segetum vitio hîc apponi videtur. Scio tamen, LXX. vertisse *æris corruptionem, & icteritiam.* * Quænam precor æris corruptionis plaga. Certè grauissima Regnum plaga afficitur, cum corrumpitur æs, id est, cum æris valor variatur.] * Illam pende particulam, *Si quis de populo tuo Israel fuerit deprecatus, cognoscens plagam & infirmitatem suam.* An plaga affectus, actus infirmitate, potest quis ignorare? Ita planè, nam qui calamitatibus pressus adhuc delinquit, documentum exhibet ignorare se hanc suam esse plagam.] * *Cognoscens plagam suam.* O quot peccatores videntes populum ærumnis diuexari, existimant illas plagas esse Regum, non suas, id est, è piaculis aliorum prouenire. Si deliquisti, tua planè plaga est, quam agnoscens debes resipiscere.] * Et illud pondera, *Redde vnicuique secundum vias suas.* Non sufficit vnum pœnitere, & orare, vt cunctus populus à plaga liberetur ; quicumque ærumna se videt affectum, resipiscat, vt exoret, nec aliorum vnicè nitatur auxilio.) Nè autem tua misericordia hoc in Templo residens populi fidelis terminis circumscribi videatur, si externus seu peregrinus de terra longè dissita veneris tuæ pietatis, tuæ potentiæ augustissima fama allectus & in Templo hoc sacerrimo adorans orauerit : de cælesti tuo firmissimo habitaculo exaudies, & cuncta geres, pro quibus peregrinus ille oraturus aduentarit : vt cunctis Terræ populis tui nominis gloria innotescat, téque sicuti electus populus timeant, & agnoscant vim inuocandi nomen tuum apud Templum hoc, quod ædificaui. * *Et cognoscant,* inquit) *quia nomen tuum inuocatum est super domum hanc.* Vbique quidem efficax fidelium oratio, sed apud Templum profusam reor efficacissimam.] si progressus ad bellum contra aduersarios suos tuus fuerit populus, & constituti in via, per quam eum immiseris, conuersus ad sacram Vrbem, in qua à te electa hoc Templum nomini tuo colendo dicatum exsurgit : tu è superis eius preces & obsecrationem exaudies, & vindicabilis eos, victoriam contra hostes expendens. * Quanta orationis vis in Delubro, si qui orat, Templum à longe prospectans, exaudibilis prædicatur!] Si autem populus certatus deliquerit (*neque enim est homo qui non peccet*) iratúsque cum hosti tradideris, à quo captiuus in terram longinquam, aut proximam deducatur, inibique egerit pœnitentiam, ac te precatus fuerit proclamans *Peccauimus, iniquè fecimus, iniustè egimus :* & conuersus fuerit ad te toto ex corde in terra captiuitatis suæ, ad quam fuerit adductus, & conuersus ad viam ducentem in patriam regionem, & in Ierosolymitanam Vrbem, vbi hoc Templum aureum caput extollit: tu exaudies de cœlo, hoc est de firmissimo habitaculo tuo, seu de habitaculi tui loco (sic Hebr. preces eius, vt populo delinquenti ignoscas, faciens *iudicium*, id est, liberans eum. *Et dimittas populo tuo quamuis peccatori*, scilicet peccata. Addit Mariana : *Cum ad bellum tui iuerint.* * An militum peccata faciliùs à Domino dimittenda? Certè ipsa belli conditio occasionibus exundat delinquendi.] * At milites profectos esse ad Dei bellum gerendum aduersus infideles, magnus apud Deum ad veniam consequendam est titulus.] Tu es enim Deus meus, Hebr. *Nunc Deus meus*, tui, precor, oculi aperiantur, tuæque aures sint ad orationem, quæ ex Templo hoc auolarit, intentæ. *Consurge nunc Domine Deus in requiem tuam tu & Arca fortitudinis tua*, id est, hîc requiesce : mane in Templo hoc, quod elegisti, vt in eo post tot Tabernaculi expeditiones requiesceres. Porrò Arcam fortitudinis vocat Salomon ob miracula stupenda, quæ ad Arcæ præsentiam facta sunt aduersus Chananæos, Philisthæos, ac alios hostes.* Aptiùs Deiparam Arcam fortitudinis Dei vocitarim, ad cuius præsentiam tot stupenda miracula aduersus inuisibiles hostes quotidie excitantur.] Sacerdotes tui Domine Deus *induantur salutem*, id est, a te seruentur, *Psal.* 131.9. *Induantur iustitiam*, id est, sanctitate, ac innocentia vitæ floreant. * Idem quippè est indui iustitia, ac indui salute : iusti enim à Domino accuratissimè asseruantur.] *Et sancti tui latentur in bonis.* Hebraicè, *Et misericordes tui* ob beneficia accepta lætentur. * Magna virtus misericordiæ, quando ab ea qui sunt boni vt sancti nominantur.] Domine Deus, ne auertas faciem *Christi tui*, id est, mei, qui Christus, id est, in Regem vnctus sum. Ac si diceret, Ne repellas preces meas, ne patiar à te repulsam. Quod procul dubio geres, si *misericordiarum Dauid serui sui* fueris recordatus, id est, si memineris beneficiorum quæ in Dauidem patrem meum contulisti. * Gessisse namque Dominum beneficia magnus titulus, vt noua gerat, quasi dedisse, cum vlteriùs dandi constituat debitorem.]

Afflictio laborum reuocat ab iniustitia peccatores.

Plaga Regni grauissima, cum æris valor variatur.

Multi peccatores plagis affecti, ignorant suam esse illam plagam.

Cum populus ærumnis agitur, putans multi, illam plagā ex aliorum piaculis, non è suis prouenire.

Actus ærumnosus, pro se oret, non precibus vnicè nitatur alienis.

Oratio apud Templū profusa efficacissima est.

Vel oratio aspicientis à longe Templum efficax prædicatur.

Num militum peccata faciliùs à Deo dimittenda.

Titulus est magnus, ad veniam consequendā, milites Dei bellū gerere contra infideles.

Deipara est Arca fortitudinis Dei.

Iusti à Deo accuratissimè asseruantur.

Misericordia virtus magna, cum ab ea qui sunt boni, & sancti nominantur.

Gessisse beneficia Deū, quodāmodo eum ad noua gerendu debitorem constituit.

CAPVT

CAPVT VII.

Parata sacrificia igne demisso cœlitùs absumuntur: diebus septem Templi colitur solemniter dedicatio. Octaua die collecta geritur. Deus reserat Salomoni se ipsius preces exaudisse.

1. CVMQVE complesset Salomon fundens preces, ignis des-
cendit de cœlo, & deuorauit holocausta & victimas: & maie-
stas Domini impleuit domum. 2. Nec poterant sacerdo-
tes ingredi templum Domini, eo quòd implesset maiestas
Domini templum Domini. 10. Sed & omnibus filij Israël
videbant descendentem ignem, & gloriam Domini super
domum: & corruentes proni in terram super pauimentum
stratum lapide, adorauerunt, & laudabunt, & laudauerunt Dominum: Quoniam
bonus, quoniam in sæculum misericordia eius. 4. Rex autem & omnis populus,
immolabant victimas coram Domino. 5. Mactauit igitur rex Salomon hostias,
boum viginti duo millia arietum centum viginti millia: & dedicauit domum Dei
rex, & vniuersus populus. 6. Sacerdotes autem stabant in officiis suis: & Leuitæ
in organis carminum Domini, quæ fecit Dauid rex ad laudandum Dominum:
Quoniam in æternum misericordia eius, hymnos Dauid canentes per manus suas:
porrò Sacerdotes canebant tubis ante eos, cunctúsque Israël stabat. 7. Sanctifica-
uit quoque Salomon medium atrij ante templum Domini: obtulerat enim ibi holo-
causta & adipes pacificorum: quia altare æneum, quod fecerat, non poterat sustine-
re holocausta, & sacrificia, & adipes. 8. Fecit ergo Salomon solemnitatem in tem-
pore illo septem diebus, & omnis Israël cum eo, Ecclesia magna valdè, ab introitu
Emath vsque ad Torrentem Ægypti. 9. Fecítque die octauo collectam, eò quòd
dedicasset altare septem diebus, & solemnitatem celebrasset diebus septem.
10. Igitur in die vigesimotertio mensis septimi dimisit populos ad tabernacula sua,
lætantes atque gaudentes super bono, quod fecerat Dominus, Dauidi, & Salomo-
ni, & Israël populo suo. 11. Compleuítque Salomon domum Domini & domum
regis, & omnia quæ disposuerat in corde suo, vt faceret in domo Domini, & in do-
mo sua, & prosperatus est. 12. Apparuit autem ei Dominus nocte, & ait: Audiui
orationem tuam, & elegi locum istum mihi in domum sacrificij. 13. Si clausero
cœlum, & pluuia non fluxerit, & mandauero & præcepero locustæ, vt deuoret ter-
ram, & misero pestilentiam in populum meum: 14. conuersus autem populus
meus, super quos inuocatum est nomen meum, deprecatus me fuerit, & exquisie-
rit faciem meam, & egerit pœnitentiam à viis suis pessimis: & ego exaudiam de
cœlo, & propitius ero peccatis eorum, & sanabo terram eorum. 15. Oculi quo-
que mei erunt aperti, & aures meæ erectæ ad orationem eius, qui in loco isto ora-
uerit. 16. Elegi enim, & sanctificaui locum istum, vt sit nomen meum ibi in sempi-
ternum, & permaneant oculi mei, & cor meum, ibi cunctis diebus. 17. Tu quo-
que si ambulaueris coram me, sicut ambulauit Dauid pater tuus, & feceris iuxta
omnia quæ præcepi tibi, & iustitias meas iudiciáque seruaueris: 18. suscitabo
thronum regni tui, sicut pollicitus sum Dauid patri tuo, dicens: Non auferetur de
stirpe tua vir, qui sit princeps in Israël. 19. Si autem auersi fueritis, & dereliqueritis
iustitias meas, & præcepta mea, quæ proposui vobis, & abeuntes seruieritis diis
alienis, & adoraueritis eos: 20. euellam vos de terra mea, quam dedi vobis: &
domum hanc, quam sanctificaui nomini meo, proiiciam à facie mea, & tradam eam
in parabolam, & in exemplum cunctis populis, 21. Et domus ista erit in prouer-
bium vniuersis transeuntibus, & dicent stupentes: Quare fecit Dominus sic terræ
huic, & domui huic? 22. Respondebúntque: Quia dereliquerunt Dominum
Deum patrum suorum, qui eduxit eos de Terra Ægypti, & apprehenderunt deos
alienos, & adorauerunt eos, & coluerunt: idcircò venerunt super eos vniuersa
hæc mala.

COMMENTARII.

1. *Parata iam Sacrificia igne coelitus demissa absumantur.*

ERS. 1.2.3.4.5. *Cumque, &c.*] Preces Salomon perfecit, & mox ignis è superis dilabitur holocausta, ac victimas iam paratas absumens: & maiestas Domini Templum impleuit, id est, nubes coruscа ac rutilans præsentiam Domini indicans volitauit, se séque diffudit in Delubrum. Nec poterant, seu non audebant Sacerdotes Templum inire, reuerentia impediri diuinæ gloriæ sanctum locum, siue Templum occupantis. * Si Sacerdotes illi non audebant Tēplum ingredi, eo quod nubes indicans Dei præsentiam obiiciebatur: quomodo audent tot improbi m nistri ad altare accedere sacratioréinque nubem Christum Deum & hominem obualantes pectore immundo exeipere?] Verùm cuncti, qui aderant, Israëlitæ & ignem descendētem videbant, & nubem gloriæ, seu præsentiæ Domini indicem aspectabant: & præ stupore *corruentes* super pauimentum lapideum *adorauerunt*, Dominúmque laudarunt, id est, *incuruauerunt*, *e* (sic Hebr.) ad laudandum Dominum. * Commendabilior enim oratio quæ humilitatis habitu perficitur.] Ad huiusmodi verò fundendas preces illo Dauidico carmine vtebantur: *Quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia eius.* Interim Rex & omnis populus victimas Domino immolabant. * Oratio enim efficacior illa, quæ non solùm verbis, sed & piis expressis actionibus instituitur.] Mactatis igitur viginti duobus millibus bobus, centum viginti millibus arietibus, Templum Domino Rex, ac cunctus populus dedicauit.

Taxantur Sacerdotes, qui audēt indigni ad altare inire, & Eucharistiam absumere.

Commendabilior oratio, quæ humilitatis habitu perficitur.

Efficax illa oratio, cui in verba opera comitantur.

2. *Vers.* 6.7.8.9.10.11. *Sacerdotes autem* &c.] Porrò sacerdotes (dum Rex ac populus immolationi operam exhibebant Sacerdotali vtique ministerio) *stabant in officiis suis*, Hebr. *Per custodias suas*, id est, distributi per turnas singuli officiis suis fungebantur. Simili modo Leuitæ stabant in organis *carminum Domini*, nempe cum instrumentis omne genus musicis, quibus *canebant per manus suas*, id est, manibus & plectris pulsantes psallebant carmina in honorem & laudem Dei a Dauide composita, illud singulis versibus replicantes: *Quoniam in æternum misericordia eius.* Illa particula, *Hymnos Dauid canentes per manus suas*, sic in Hebræo: *In halelma Dauid in manu eorum*, id est, Dauid laudabat Deū per manū eorum, qui pulsabant & concinebant. * Quomodo Dauid haud superstes Dominum laudabat? Quia hymnos illos ipse condiderat, & in canentium vocibus eius resonabat affectus. Vnde commendantur precum compositores, qui quidem semper Dominum in ore eorum qui repetunt, laudibus efferunt.] * Commendabiles hinc etiam librorum Sacrorum seu piorum Auctores, qui nunquam non legentes edocent, eosque spiritualibus documentis informant.] *Sanctificauit* quoque Salomon seu Sanctum fecit *medium atrij*, quod antè Templum Domini erat, quia eo in loco, scilicet in atrij meditullio holocausta, ac pacificorum obtulerat adipes. Ideò verò in medio atrij obtulit, quia æneum altare, quod ad id munus perfecerat, holocausta, Sacrificia, & adipes tanta vi oblatos haud excipere poterat. Celebrauit ergo Salomon solemnitatem Tabernaculorum, quæ tempore illo, quo Templi dedicatio fiebat, (scilicet mense Tisri die quinto decimo solebat celebrari) septem dierum circulo: simul adstante ingenti Israëlitarum cœtu, qui confluxerat ab introitu Emath vsque ad Ægypti torrentem. Ij sunt termini Palæstinæ ad Septentrionem & Meridiem. Torrens autem Ægypti alio nomine Phinocorura. Ergo omnis Israël venit ad solemnitatem. Fecitq; die octauo collectam, eo quod altare seu Templum septem dierum interstitio dicasset, & Tabernaculorum solemnitatem diebus totidem coluisset. *Collecta* Hebraicè עצרה *azereth* quid sit non est notum. Hieronymus *Collectam* dixit, alij *concionem*, alij Retentionem, alij *Iubilum*, quod probarim. Hispanus dixeris *Algazara*. Septem diebus in tabernaculis manebant, octauo coibant ad audiendum verbum Dei siue ad ludos celebrandos. Is Iubilus erat, quod dedicasset altare septem *diebus &c.* Nimirum die octauo mensis cœperunt Templi dedicationem, deindè subsecutum est Tabernaculorum festum vsque ad diem vigesimum primum, die verò vigesimo secundo fuit collecta siue iubilus. * Profectò si *Collecta* idem est ac *Concio* seu *Iubilus*, ad audiendum Dei verbum hinc alliciatis oportet, vnde animo iubilus.] * Non quidem immodesta corporis etiam permittitur iubilatio, dum concio geritur. Euangelicus enim concionator lacrymas debet elicere auditorum, non risum excitare.] Denique post vnam & alteram duplicis solemnitatis hebdomadam, post diei vigesimi secundi iubilum die vigesimo tertio septimi Tisri mensis populos sua ad habitacula dimisit lætantes quidem & gaudentes *super bono*, quod fecerat Dominus Dauidi, Salomoni, & electo populo suo. * Bonum enim ineffabile est Reipublicæ, Templum extrui, quo Deus laudetur, quo fideles possint Dominum deprecari.] * Salomoni etiam hoc bonum impenditur; gratissimum enim Numini diuino est, Templum eius nomini colendo ædificare, altaria extruere.] Preme & illud: *super bono quod fecerat Dominus Dauidi* Quodnam bonum Dei Dauidi haud iam superstiti fecit? * Præterquam quod eximia merces accipienda aliquandò in superis Dauidi fuerat reposita, vel hîc à Domino eius memoria honorabatur? Quid enim honorabilius homini, quam expensis eius Delubra extrui, vbi Deus æternùm colatur? Annon à cunctis fidelibus Templum ineuntibus huiusmodi semper commendatur affectus?] Perfecit itaque Salomon & Templi & Palatij fabricam, & executioni dedit quidquid circa vnam & alteram extructionem suo in corde præscripserat: *& prosperatus est*, siue ad exitum perduxit, siue sapienter se gessit Salomon; nam prosperari, & sapienter agere sæpe pro eodem in Sacris accipiuntur. * Certè ei qui insipienter agit, nihil accidit prosperum; sapientiam prosperitatis originem dixerim.]

Sacerdotes ac Leuitæ concinūt. Medium atrij sāctificatur. Celebratur dedicatio septem diebus. Fitque collecta.

Hymnorum ac precum compositores vel mortui, semper Deū laudant in ore eorum, qui eis vtuntur.

Librorum piorum auctores semper legentes edocent.

Dei verbum audire idem est ac iubilare animum.

Concionator non risum auditorum excitet, sed lacrymas eliciat.

Ornamentum & bonū Reipublicæ, Templum in ea extrui.

Gratissimum Deo opus, Templorum, aut altarium extructio.

Semper à Deo illi honorantur qui expensis suis curant Templum, seu altare extrui.

Sapientia est omnis origo prosperitatis.

Vers. 12.13.14.15.16.17.18.19.20.21.22. *Apparuit autem.*] Salomoni Dominus apparuit 3.
noctè quadam, verosimiliter post annos aut menses, vel saltem post aliquod temporis interstitium. Nam propter *He* emphaticum delitescens in puncto *Pathah*, & Græcum articulum *ὁ τῦτο*, agnosco id non proxima post dimissos Hæbræos ad propria accidisse, sed quadam

Prospera Deus Salomoni, & Israeli promittit, si præcepta custodierint: infausta si violauerint, minitatur.

Sæpè Deus differt post acceptum hominis obsequium gratitudinis documenta, vt fidem nostram acuat.

Templum sacrificij est domus.

dam post id tempus nocte. * Vt innuatur, sæpè Deum post acceptum hominis obsequium differre gratitudinis documenta exprimere, vt nostra fides interim acuatur.] Exaudiui (fatur Deus Regi) orationem tuam, & in Sacrificij domum Templum istud elegi. * Templum *domus* est Sacrificij, non obmurmurationis, non impudicitiæ.] Si ob piacula populibus occlusero cœlum, vt imbres nō diffluant: si ad præceptum meum fuerit excitata locusta, vt Palæstinæ germina absumat: si aeris infectione meum populum flagellauero: Conuersus autem populus meus *super quod inuocatum est nomen meum*, siue qui appellantur nomine meo, scilicet populus Dei. Aptiùs dixeris, pro quibus Sacerdotes orant meo inuocato nomine: deprecatus me fuerit, meámque exquisierit faciem ad Templum accurrendo, à viísque suis pessimis pœnitens recesserit: ego è superis exaudiam, eius delictis ignoscam, Israëliticámque tellurem actam sterilitate faciam germinibus abundare. Oculi quoque mei *erunt aperti* vt aspiciam orantes: & aures meæ arrectæ ad preces illius, qui hoc orauerit in Delubro. * Priùs inspicit Deus orantes qui sint, deinde preces audit, si digni qui profundunt. Priùs te iustum proba, quàm precari audeas; quia te auditurus Deus, priùs periculum faciet, verum sis dignus orare, & exaudiri.] Templum enim istud elegi, illúdque sanctificaui, sempiternum mei nominis inuocandi à fidelibus habitaculum: inibi oculi mei & cor meum cunctis diebus benignissimè aspectabunt, munificentissimè excipiet exorantes. Cæterum ô Salomon, si meo ambulaueris in conspectu, sicut Dauid pater tuus ambulauit, & gesseris iuxta meæ legis præscriptionem, statuta mea, & iuditia mea seruaueris: thronum Regni tui *suscitabo*, Hebr. *stabiliam*, sicut percusso fœdere fui Dauidi pollicitus cum dixi: Haud auferetur de stirpe tua vir, qui imperet Israëli. Sin autem auersi fueritis, meámq; iustitiam contempseritis, præceptáque à me vobis præscripta violando, & abscedentes diis seruieritis alienis, colueritisq; simulachra: è mea vos euellam regione, qua vos donaueram: & Templum hoc, quod nomini meo colendo sanctifificaui, à facie mea proiiciam, idque in parabolam, cunctísque populis exponam in *exemplum*. Hebraicè *In Prouerbium*, seu dicterium. Lxx. *In narrationem*. Omnes de eius loquentur ruina. *Et* Templum hoc (inculcat) *erit in prouerbium* cunctis transeuntibus, qui stupentes proclamabunt: Quare Dominus sic se cum electo olim populo, & cum sacerrimo Templo gessit? Ipsique respondebunt: Quia Deum patrum suorum, qui eos de Ægypti captiuitate eduxerat munificentissimus, ingratissimi dereliquere. Deósque coluerunt alienos: idcircò tot sunt meritò flagellati ærumnis. Supremum hîc peccatoribus supplicium est, Templo priuari, quod Vrbibus adiicit protectionem. O quot apud Christicolas Ciuitates Delubra corruunt, vel deserta relinquuntur! Quid mirum simul Vrbes penitùs desolari?] Illa clausula, *Et domus ista erit in prouerbium vniuersis transeuntibus* sic Hebr. effertur: *Et domus hæc, quæ fuit excelsa, omnis transiens per illam obstupescet*: erit scilicet in stuporem.

Vt oramus audiamur à Deo, cura te iustū Deo exponere.

Magnum peccatoribus est supplicium, eos Templo priuari.

CAPVT VIII.

Salomon ædificat varias Ciuitates. Gentium reliquias tributarias facit Israëli. Stata holocausta nomine ac sumptu Regis offerenda decernit. Sacerdotum ac Leuitarum, iuxta designationem Dauidis, ministeria constituit. Classem in Ophir immittit, vnde magna Regi vis auri refertur.

1. Xpletis autem viginti annis, postquam ædificauit Salo-
mon domum Domini & domum suam: 2. ciuitates, quas
dederat Hiram Salomoni, ædificauit, & habitare ibi fecit
filios Israël. 3. Abiit quoque in Emanth Suba, & obtinuit
eam. 4. Et ædificauit Palmiram in deserto, & alias ciuita-
tes munitissimas ædificauit in Emath. 5. Extruxítque Be-
thoron superiorem, & Bethoron inferiorem, ciuitates mu-
ratas habentes portas & vectes & seras: 6. Balaath etiam & omnes vrbes firmissi-
mas, quæ fuerunt Salomonis, cunctásque vrbes quadrigarum, & vrbes equitum,
omnia quæcumque voluit Salomon atque disposuit, ædificauit in Ierusalem & in Li-
bano, & in vniuersa terra potestatis suæ. 7. Omnem populum, qui derelictus fuerat
de Hethæis, & Amorrhæis, & Pherezæis, & Heuæis, & Iebusæis qui non erant de
stirpe Israël, 8. de filiis eorum, & de posteris, quos non interfecerant filij Israël, subiu-
gauit Salomon in tributarios, vsque in diem hanc. 9. Porrò de filiis Israël non
posuit vt seruirent operibus regis: ipsi enim erant viri bellatores, & duces primi, &
principes quadrigarum & equitum eius. 10. Omnes autem principes exercitus re-
gis Salomonis fuerunt ducenti quinquaginta, qui erudiebant populum. 11. Filiam
verò Pharaonis transtulit de Ciuitate Dauid, in domum quam ædificauerat ei. Dixit
enim rex: Non habitauit vxor mea in domo Dauid regis Israël eò quòd sanctificata

sit:

fit: quia ingressa est in eam arca Domini. 12. Tunc obtulit Salomon holocausta
Domino super altare Domini, quod extruxerat ante porticum, 13. vt per singulos
dies offerretur in eo iuxta præceptum Moysi in sabbatis & in calendis, & in festis
diebus, ter per annum, id est, in solemnitate azymorum, & in solemnitate hebdo-
madarum, & in solemnitate tabernaculorum. 14. Et constituit iuxta dispositio-
nem Dauid patris sui, officia Sacerdotum in ministeriis suis: & Leuitas in ordine
suo, vt laudarent, & ministrarent coram Sacerdotibus, iuxta ritum vniuscuiusque
diei: & ianitores in diuisionibus suis per portam & portam: sic enim præceperat Da-
uid homo Dei. 15. Nec prætergressi sunt de mandatis regis, tam Sacerdotes quàm
Leuitæ, ex omnibus quæ præceperat, & in custodiis thesaurorum. 16. Omnes im-
pensas præparatas habuit Salomon, ex eo die quo fundauit domum Domini, vsque
in diem quo perfecit eam. 17. Tunc abiit Salomon in Asiongaber, & in Allath ad
oram Maris rubri, quæ est in Terra Edom. 18. Misit autem ei Hiram per manus
seruorum suorum naues, & nautas gnaros maris, & abierunt cum seruis Salomonis
in Ophir, tuleruntque inde quadringenta quinquaginta talenta auri, & attulerunt
ad regem Salomonem.

COMMENTARII.

1. *Salomon, Ciuitates exædificat.*

ERS. 1.2.3.4.5.6. *Expletis autem &c.*] Viginti igitur annis, *postquam* id est, in quibus Rex Salomon Templum Domino, & Palatium sibi exædificauerat, expletis, Ciuitates, quas ei Hiram dederat, ædificat, siue reficit, & ornat, in eisque Israëlitas præcipit habitare. Certauit scilicet Hiram cum Salomone beneuolentiæ signis: à quo cum viginti Oppida accepisset, vti habes 3. *Reg.* 9. 11. ipse Salomoni alia, ac fortasse totidem donauit. * Piaculum enim nobilibus, circà rem munificentiæ ab aliis superari.] * Cur autem cùm sacer Scriptor exposuit Regem Hiram à Salomone donatum fuisse viginti Oppidis, non expressit, Salomonem ab Hiram totidem accepisse? Quia consequens erat, siue res per se nota, Principem accipientem, illicò esse daturum.] Profectus est quoque Salomon in Emath Suba, eámque obtinuit. Huius bellicæ expeditionis non alibi fit mentio. Porrò Vrbs Emath siue Amatha, quæ est ad Libani radices, Tribui Nephthali in Terræ obtigerat partitione: eam tamen Chananæi eius incolæ multis sæculis retinuére, 2. *Iudic.* 3. 3. Donec Dauid bello deuictos Syros sibi tributum pendere coëgit. 1. *Paral.* 18. vt etiam Regem Emath. Mortuo autem Dauide Rex Emath iugum tentauit excutere, (vti Iosephus *lib.* 8. *Antiq. c.* 6. asseruit,) quod Salomoni occasionem dedit, vt aduersus illum arma expediret. * Vndè abnegans tributum Rex Emath omnino debellatur, ac corruit. Id quod quotidie rebellibus accidit. Omnino depereunt, quia sese parum submittere nolunt.] Præterea exædificauit Rex *Palmiram* apud desertum Hebr. *Thadmor.* Scio, Iosephum lib. 8. Antiq. c. 2. asseruisse, à Syris Thadamoram vocari, à Græcis verò Palmiram sitam suprà Syriam superiorem duorum dierum itinere, vnius ab Euphrate. Apud Emath autem alias ciuitates *munitissimas,* extruxit. Hebr. *Ciuitates thesaurorum.* Transtulit autem Hieronymus pro *Thesaurorum, Munitissimas.* Nam ad thesauri custodiam magnum requiritur munimentum. * Hinc edisce spiritualem accuratissimè custodire thesaurum. Virgines Dei thesauri munitissimæ custodiæ addicendi sunt, ne solliciti furis patescant insidiis.] In *Emath* inquam, id est, in Syria, aut prope Antiochiam hæ Vrbes fuére exædificatæ. Extruxit item Bethoron superiorem, & Bethoron inferiorem ciuitates quidem munitas muris, portis, & vectibus. Nec mirum, cum ad fines Regni sitæ, essent hostibus obiectæ. * Magna quidem Principum incuria, Oppida ad fines Regni sita sine munimine relinquuntur facillima planè hostium præda.] Balaath etiam, & omnes Vrbes firmissimas, (Hebr. *thesaurorum*) quæ in Salomonis aderant potestate, seu quæ ad eius pertinebant ditionem, Vrbes quadrigarum, & Vrbes equitum reædificauit, & nouis roborauit munimentis. Quinam illi thesauri in hisce Vrbibus reconditi? Horrea profectò Regia, & bellici apparatus. * Hi Regij thesauri, non aurea decora margaritis bachisque distincta.] Quæcumque Salomon habuit in optatis circa ædificia, expressit opereaut in Ierosolyma, aut in Libano, seu loco illo, qui saltus Libani dicitur, aut in omni suæ potestatis seu ditionis regione. In saltu Libani Regia æstiua, & Palatium adiacebat.

Nobiles non permittūt circa rem munificentia ab alio superari.

Accipiens nobilis, dare tenetur.

Rebelles omninò pereunt, quia se parum submittere nolunt.

Virgines Dei thesauri accuratissime custodiendæ.

Intolerabili Principū incuria Oppida ad fines Regni sita sine munimine relinquuntur.

Regij thesauri horrea, & bellici apparatus.

Vers. 7.8.9.10.11. *Omnem populum &c.*] Ex Hethæis, Amorrhæis, Pherezæis, Hebæis, ac Iebusæis, qui ad Israelis non attinebant progeniem, copiosæ aderant reliquiæ siue filij ac posteri superstites, quos filij Israel non extinxerant in parentibus: hos Salomon fecit tributarios, vt nobilitas electi populi immunis fieret à tributo. * Ab externis Rex sapientissimus tributa exigit, vt suos immunes relinqueret? Ergo ad Regni decus pertinet, ciues tributis minimè pergrauari.] Verùm nec de Israëlitis quosquam fecit Regiis operibus inseruire; hi enim aut militiæ nomen dederant, erant scilicet inferiores milites aut Duces primores, aut Principes quadrigarum, & equitum. * Si autem otio alias torpescerent, iustè ad gerenda Regia opera cogerentur; otiosi enim cogendi sunt ad ministeria, ne populus soluatur inertiâ. * Porrò qui militiæ dant operam iustè ab aliis oneribus, vilioribúsque muneribus liberantur: vnde & milites circa id Ducibus & equitibus sacer æquauit Scriptor: *Ipsi enim erant viri bellatores, & Duces primi, & Principes quadrigarum, & equitum eius.* Vel infimus miles debet immunitatis iure gaudere.] si verò omnes Principes exercitus Salomonis, *qui erudiebant populum,* Hebr. *Dominantes*

2. *Gentium reliquiæ tributariæ fiunt. Filia Pharaonis è Ciuitate Dauid transfertur.*

Ad Regni decus pertinet, ciues tributis non pergrauari.

Otiosi cogendi sunt ad publica ministeria.

Milites gaudeant immunitate, ne cogantur vilioribus seruire ministeriis.

nantes in populo, velis ad numerum adducere, ducentos quinquaginta inuenies. At 3. *Reg* 9.22. quingenti quiuquaginta pronunciantur. Certè qui hic annumerantur erant præcipui. Hebr. dicitur, *Et hi Principes Præfectorum qui Regi Salomoni* aderant immediati, *ducenti quinquaginta.* * Non ad vnum aulicum, aut paucos rerum arbitrium à sapientissimo Rege deferebatur, sed inter multos curam rerum distribuebat.] * Si autem hi aderant totius Regni gubernatores, cunctarum rerum arbitrio præpositi, cur exercitus Principes appellantur? Certè quia omnis populus debet esse addictus militiæ, cum tulerit occasio, ad omnes enim attinet Regni defensatio.] * Recole particulam, *Principes, qui erudiebant populum.* Hebr. *Dominantes in populo.* Dominari quidem idem est, ac erudire subditos. Rex qui subditos erudire non curat, haud verè dicitur dominari.] Cæterùm vxorem suam Pharaonis filiam Rex è Ciuitate Dauid nouam ad id extructam transtulit in palatium, fatus in corde suo: Non decet, vxorem meam apud domum Dauidis Regis Israël habitare, eo quod ex ingressu Arcæ sacerrimæ fuerit sanctificata. Hebraicè pro *Quia ingressa est in eam Arca*, dicitur, *Quia sanctitas sunt ipsa, ad quæ ingressa est Arca Dei.* Domus itaque Dauid sanctificata est, imo in sanctitatem conuertitur Arcæ ingressu. * Proh hominum duritiem, ad cuius præcordia quotidie sacratior Eucharistica Arca ingreditur, & cum deberet homo in sanctitatem mutari, exundans adhuc imperfectionibus exponitur.]

Rerum arbitrium non est ad vnum Aulicum deferendum, sed ad multos.

Omnis populus debet esse addictus militia, cum occasio tulerit.

Dominari idē est, ac subditos erudire: qui non docet subditos, haud verè dicitur dominari.

Ad Eucharisticæ Arcæ ingressum, debemus in sanctitatem commutari.

3. *Vers.* 12.13.14.15.16.17.18. *Tunc obtulit, &c.* Cæterùm *tunc*, id est, post translatam vxorem in nouum habitaculum, Salomon supra altare, quod extruxerat antè porticum Templi (vt per dies singulos, & in Sabbatis in Calendis, & ter in diebus festis per annum, nempe in solemnitate Azimorum, Hebdommadarum, ac Tabernaculorum iuxta præscriptum Mosis litaretur) Domino obtulit holocausta. Et iuxta Dauidis parentis dispositionem Sacerdotum, officia constituit: Leuitásque propriis addixit ministeriis, vt modularentur, & inseruirent coram Sacerdotibus iuxta præscriptum vniuscuiusque diei ritum; ianitoribus verò iuxta diuisiones suas portas cunctas custodiendas tradidit: sic enim *David* Dei seruus *præceperat.* * Vt vnus filius post parentis exsurgeret obitum, qui vltimam eius voluntatem executioni traderet.] Porrò Sacerdotes & Leuitæ tam circa præfata ministeria obeunda, quàm circa thesaurorum custodiam, nullum Regis præteriére imperium. Salomon autèm, vt operarij indesinenter Templi structioni darent operam, omnes impensas præparatas exposuit, ex die, qua fundamina iecit, vsque in diem, qua verticem perfecit. Pro *Omnes impensas præparatas habuit Salomon*, est in Hebræo, *Præparauit Salomon omne opus.* * Qui pecunias præparat, omne præparat opus, quia cuncta, quæ geri possunt virtualiter resident, in pecunia.] *Tunc* siue post hæc Salomon abiit in Asiongaber & in Ailath ad oram Maris Rubri, quæ in Terra Edon exponitur, vt immiteret classem in Ophir. * Cuncta enim, quæ ad opportunam circa substantiam Regiam expeditionem pertinere videãtur, præsentia Regis perficienda sunt, absente enim Rege ministrorum, Regiæ substantiæ iactura, vigere assolet auaritia.] Asiongaber & Ailath erant noti Rubri pelagi Purtus. At Asiongaber nunc *Suez* vocitari creditur, vel, vt alij asserunt, *Berenice.* Immisit autem Salomoni Hiram Rex Tyri seruorum suorum ministerio naues, & nauticæ artis viros admodum peritos, qui quidem cum seruis Salomonis in Ophir appulere indéque quadringenta quinquaginta talenta ad Salomonem detulerunt. 3. *Reg* 9.28. dicitur, quadringenta viginti detulisse. Sed כ. nota *viginti*, & נ. nota *quinquaginta* simillimæ sunt, & in maiori numero minor comprehenditur, aut minor summa intelligi deductis nauigationis impensis. Enimverò Hiram naues ad Salomonem immisisse crediderim naues istic in ora maris Rubri fabricatas, vel coemptas. Nec enim è Tyri Portubus classem transtulit in Asiongaber: nam hæc ex mari Mediterraneo in mari Mediterraneo in mare Rubrum vel Erithræum per tanta locorum spatia transferri debuisset: sed è Tyro misit solos nautas suos, qui in classe Salomonis eius sumptibus in Idumæa ad littus maris Rubri seu constructa, seu coempta vna cum seruis Salomonis in Ophir nauigarent. Porrò Tyrij gnari erant maris, imò rei nauticæ inuentores extitere, canente Tibullo,

Prima ratem ventis tradere docta Tyrus.

Quid Ophir? Quidam per Ophir putant designatam Hispaniam, quidam Zophalam, quidam Angolam in Æthyopia, plures Peruanum Regnum in India Occidentali. Crediderim, per Ophir designatam Auream Chersonesum, quæ complectitur Regnum Peguanum, Malacam, & Somatram, in India Orientali. Allicior, quia circa ea loca putetur habitasse *Heuila* frater *Ophir Gen.* 10.29. Ibi enim fluuius Phison, seu Ganges, qui *circuit terram Hebilath Gen.* 2.11. & quia Salomonis classis soluebat ex Asiongaber Portu maris Rubri viciniori Indiæ Orientali, ac Peguano Regno: cum Peru toto cœlo inde distet. Et quia neque Salomonis tempore, neque multis post sæculis à quoquam nostri orbis explorata fuit regio Peruana propter Zonam torridam interiectam, quæ suo ardore aditum ad vlteriora præcludere putabatur.

Sacerdotum, ac Leuitarum ministeria constituuntur. Regia Classis mittitur in Ophir.

Quòd verus filius, qui vltimā obeuntis parentis voluntatem exequatur.

Cuncta opera virtualiter resident in pecunia.

Quæ ad Regia substantia pertinēt, præsēte Rege expediēda sunt, absente enim illo, viget ministrorum auaritia.

CAPVT IX.

Reginæ Saba aduentus expenditur. Prouentus annui Salomonis, hastæ, scuta, omniáque vasa conuiuij aurea, solium eburneum auro intertextum describuntur. Mors denique Regis post quadragenta imperij annos annotatur.

1. REGINA quoque Saba, cùm audisset famam Salomonis, ve-
nit vt tentaret eum in ænigmatibus in Ierusalem, cum mag-
nis opibus, & camelis qui portabant aromata, & auri pluri-
mum, gemmásque pretiosas. Cúmque venisset ad Salomo-
nem, locuta est ei quæcumque erant in corde suo. 2. Et
exposuit ei Salomon omnia quæ proposuerat:nec quidquam
fuit,quod non perspicuum ei fecerit. 3. Quæ postquam vi-
dit, sapientiam scilicet Salomonis, & domum quam ædificauerat, 4. necnon &
cibaria mensæ eius, & habitacula seruorum, & officia ministrorum eius, & vesti-
menta eorum pincernas quoque & vestes eorum, & victimas quas immolabat in do-
mo Domini: non erat præ stupore vltra in ea spiritus. 5. Dixítque ad regem: Verus
est sermo, quem audieram in terra mea de virtutibus & sapientia tua. 6. Non
credebam narrantibus, donec ipsa venissem, & vidissent oculi mei,& probassem vix
medietatem sapientiæ tuæ mihi fuisse narratam: vicisti famam virtutibus tuis.
7. Beati viri tui, & beati serui tui, qui assistunt coram te omni tempore, & audiunt
sapientiam tuam. 8. Sit Dominus Deus tuus benedictus, qui voluit te ordinare
super thronum suum, regem Domini Dei tui. Quia diligit Deus Israël, & vult
seruare eum in æternum, idcirco posuit te super eum regem, vt facias iudicia atque
iustitiam. 9. Dedit autem regi centum viginti talenta auri, & aromata multa ni-
mis, & gemmas pretiosissimas: non fuerunt aromata talia vt hæc, quæ dedit regina
Saba regi Salomoni. 10. Sed & serui Hiram cum seruis Salomonis attulerunt au-
rum de Ophir,& ligna thyina,& gemmas pretiosissimas: 11. De quibus fecit rex,
de lignis scilicet thyinis, gradus in domo Domini, & in domo regis, citharas quo-
que & psalteria cantoribus: nunquam visa sunt in Terra Iuda ligna talia. 12. Rex
autem Salomon dedit reginæ Saba cuncta quæ voluit, & quæ postulauit, & multò
plura quàm attulerat ad eum: quæ reuersa, abiit in terram suam cum seruis.
13. Erat autem pondus auri, quod afferebatur Salomoni per singulos annos, sex-
centa sexaginta sex talenta auri: 14. excepta ea summa, quam legati diuersarum
gentium, & negotiatores afferre consueuerant, omnésque reges Arabiæ, &
satrapæ, terrarum, qui comportabant aurum & argentum Salomoni. 15. Fecit
igitur rex Salomon ducentas hastas aureas de summa sexcentorum aureorum, qui
in singulis hastis expendebantur: 16. trecenta quoque scuta aurea trecentorum
aureorum,quibus tegebantur singula scuta: posuítque ea rex in armamentario,quod
erat consitum nemore. 17. Fecit quoque rex solium eburneum grande,& vestiuit
illud auro mundissimo. 18. Sex quoque gradus, quibus ascendebatur ad solium,
& scabellum aureum, & brachiola duo altrinsecus,& duos leones stantes iuxta bra-
chiola:sed & alios duodecim leunculos stantes super gradus ex vtraque parte:non
fuit tale solium in vniuersis regnis. 20. Omnia quoque vasa conuiuij regis erant
aurea, & vasa domus saltus Libani ex auro purissimo. Argentum enim in diebus il-
lis pro nihilo reputabatur. 21. Siquidem naues regis ibant in Tharsis cum seruis
Hiram, semel in annis tribus:& deferebant inde aurum & argentum, & ebur & si-
mias, & pauos. 22. Magnificatus est igitur Salomon super omnes reges terræ præ
diuitiis & gloria. 23. Omnésque reges terrarum desiderabant videre faciem Sa-
lomonis, vt audirent sapientiam, quam dederat Deus in corde eius: 24 & defere-
bant ei munera, vasa argentea,& aurea,& vestes,& arma, & aromata, equos, & mu-
los,per singulos annos. 25. Habuit quoque Salomon quadraginta millia equorum
in stabulis, & curruum equitúmque duodecim millia, constituítque eos in vrbibus

quadri

quadrigarum, & vbi erat rex in Ierusalem. 26. Exercuit etiam potestatem super cunctos reges, à flumine Euphrate vsque ad terram Philisthinorum, & vsque ad terminos Ægypti. 27. Tantámque copiam præbuit argenti in Ierusalem quasi lapidum, & cedrorum tantam multitudinem velut sycomororum, quæ gignuntur in campestribus. 28. Adducebantur autem ei equi de Ægypto, cunctísque regionibus. 29. Reliqua autem operum Salomonis priorum & nouissimorum, scripta sunt in verbis Nathan prophetæ, & in libris Ahiæ Silonitis, in visione quoque Addo Videntis, contra Ieroboam filium Nabat. 30. Regnauit autem Salomon in Ierusalem super omnem Israël quadraginta annis. 31. Dormiuítque cum patribus suis, & sepelierunt eum in Ciuitate Dauid: regnauítque Roboam filius eius pro eo.

COMMENTARII.

Reginæ Sabæ aduentus ad Salomonem.

1\. VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9. *Regina quoque &c.*] Sabæ etiam Regina, fama sapientiæ, opulentiæque admirabilis Salomonis exaudita, profecta est Ierosolymam magno cum comitatu magnis onusta opibus, nam cameli aromata, auri ingentem vim, pretiosásque gemmas deportabant. Causa aduentus Reginæ, *vt tentaret, eum in ænigmatibus*, id est, vt exploraret, responderétne famæ Regis sapientia, & opes. * Assolet enim fama mendax deprehendi ex linguarum semper addentium consuetudine.] * Sapientiæ Regis cum vis narratur, ex adulatione assolet mendax esse relatio subditorum.] Pro particula, *Cum magnis opibus* venit Regina in Hebræo est, *Cum exercitu graui*, scilicet comitatu. * Magnus exercitus non potest nisi cum magnis opibus colligari: vnde pulchrè magnus exercitus magnarum opum vocabulo exprimitur.] * Certe Regum opes sunt magnus exercitus, hîc enim Regni opum est defensatio. Cúmque ad Salomonem Regina aduentasset, ei locuta est cuncta, quæ ad periculum de illius sapientia gerendum, excogitauerat. Sapientissimus verò Rex omnium difficultarum nodos soluit, nec vlla fuit difficilis propositio, quam non ei perspicuam exponeret. * Num commendabilis Rex sapientissimus, eo quod fœminæ quæsitis responderet? Certè commendabilior fœmina eo, quod proponeret quæstiones, ex quarum solutione Rex sapientissimus cõmendabilis obiicitur.] * Non solis viris prudentia addicitur ac sapientia, etiã fœminæ sapientia donantur. Testor D. Theresiam multos sapientia præditos viros longo excedentem interuallo.] Postquam autem Regina testis facta est oculata & sapientiæ Regis, & Templi augustissimi, & cibariorum mensæ eius, postquam aulicorum vidit habitacula, ministrorum considerauit officia, vestimenta aspectauit, pincernarum omniúmque mensæ ministrantium prospexit ornatum: postquámque victimas, quas immolabat, (LXX. *Holocausta, quæ offerebat*) intuita est: non erat in ea spiritus præ stupore. * Preme, quæso, particulam, *& victimas, quas immolabat*, pro qua Hebr. *Et ascensum eius, quo ascendebas in domum Domini.* Quod Hebræi explicant de viis occultis, quibus è domo sua Rex ibat in Templum. Quid viis occultis illis cum holocaustorum oblatione? Profectò Regis studium circa occultos illos ad Templum aditus præparandos holocaustorum offerendorum arguebat studium. Ad quid enim Rex sapientissimus Templum adiret, nisi ad holocausta Domino litanda? Vacuus quidem tous in Delubrum ingressus, si spiritus non das operam holocausto.] Profatáque est Salomoni Regina: planè fama, quæ circa sapientiam ac virtutes tuas ad meas apud regionem Sabæam aures peruenerat, verax est. Narrantibus haud adhibebam fidem, existimans huiusce famæ gloriam adulationes increuisse fallacia: iam oculata testis comperi veritatem, & probaui, vix medietatem sapientiæ tuæ mihi fuisse narratam: tuis namque virtutibus famam omninu superasti. * Pende verbum, *Non credebam narrantibus.* Quid narrabant illi? Virtutes Salomonis, eius Sapientiam, & gloriam. Quam agnatum hominibus proximorum rectè gesta non credere, vel saltem de cunctis, quæ gloriosa sint, aliis dubitare.] * Si turpia facinora, si dedecora proximi euulgarentur, sine testium assertione illicò credibilia apparerent: quæ autem pulchra & gloriosa aliorum sunt, non creduntur nisi post oculorum experimentum, *Non credebam narrantibus, donec ipsa venissem, & vidissent oculi mei.*] * Preme & illud, *Vicisti famam virtutibus tuis.* Et quando non fama à virtutibus superatur? Semper vulgaris lingua exagerat vitia, virtutes imminuit.] Beatos quidem dixerim subditos tuos, terque quaterque felices eos præcipuè qui coram te omni tempore assistunt, tuæque sapientiæ reseratorem sermonem exaudiunt. Benedictus sit Dominus Deus tuus, qui te dignatus est Regem Imperij sui electi constituere. Quia Israëliticus populus est gratus admodum Numini, & decreuit eum æquari æternitati: idcirco te ad solium erexit, vt iustitiæ & æquitatis iura custodias. * Quàm pulchrè, *Quia diligit Deus Israël, & vult seruare eum in æternum, idcircò posuit te super eum Regem, vt facias iudicia, atque iustitiam!* Regum quippe æquitas ac iustitia stabilit imperia, quæ ob iniquitatem & iniustitiam Regum assolent funditùs euerti, miserè deperire.] Verùm Regina è Regio apportato thesauro Salomoni obtulit centum viginti auri talenta, aromatum vim maximam, gemmásque pretiosissimas. Porrò aromata adeò erant probata, vt reliquas aromatum species ex Sabæis arboribus effluentes facilè vincerent.

Fama mentiri assolet.

Subditorum adulatio solet sapientiã Regis nominum commendare, immeritò quidem.

Magnus exercitus magnis opibus colligatur.

Regum opes sunt magnus exercitus.

Commendabilior in fœminis, quàm in viris sapientia.

D. Theresia multos sapientes superauit.

Vacuus tuus ad Templum ingressus, si spiritus non das operam holocausto.

Agnatum hominibus, rectè gesta aliorũ non credere sine oculorum experimento.

Turpia aliorum sine teste creduntur facinora.

Semper vulgaris lingua vitia exaggerat, virtutes imminuit.

Regum æquitas stabilit imperia, quæ ob Regum iniquitatem assolent corruere.

2\. *Vers.* 11.12. *Sed & serui Hiram &c.*] Cæterum præter diuitiarum copiam à Sabæ Regina adlatam famuli Regis Hiram, qui cum seruis Salomonis in Ophir nauigauerant, è regione illa ad eum detulere aurum, ligna *thyina*, Hebr. *algumin* siue corallia. LXX. *Ligna pinea*, alij *Brasilium*, alij *Ebenum*: ac gemmas pretiosissimas.

Magna vis auri à seruis Salomonis adducitur. Regina Sabæ diuitiis onusta regreditur.

Porrò de lignis hisce Salomon iussit gradus in Templo & in aula perfici : necnon citharas, ac psalteria Cantoribus efformari, Nunquam Iudaicæ Terræ habitatores tam egregia ligna conspexere. Pro particula, *Et psalteria*, Hebraicè ponitur, *Pro nablus*, Hispani autem *Gaitas* dicerent. Profectò Rex Salomon Sabæ Reginæ quæcumque expetiuit, ac postulauit impertiit, & multo plura munera, quàm ad eū ipsa detulerat, reddidit : & diuitiis onusta, vberiori prædita ex Regis monitis sapientia cum suo reuersa est comitatu. * Pende illud : *Et multo plura, quàm attulerat ad eum*, recepit. Veri hinc Salomonis Iesu munificentiam adnota, eleemosynæque vberrimos fructus contemplare. Nihil Deo, nihil pauperi præstabis, quod non mirum in modum multiplicatum recipias.] In Hebræo est, *Dedit Regina, quacumque petiit, prater ea qua attulit ad Regem*, id est, præter ea, quæ dedit pro illis inuicem quæ attulerat. Idem quod datur Deo in paupere, recipitur? Ita planè, nec enim quod pauperi impertiris, à tuo penu recedit.] Imò & adiicitur tibi quidquid expetis, quidquid à Deo tibi libeat postulare. Vt enim in oratione exores, optima est eleemosyna præparatio.] Pende & illud, *Rex Salomon dedit Regina Saba cuncta qua voluit, & postulauit*. Mirarer planè, si mulier (auarum quidem genus) daret, nisi vt reciperet amplius, nisi vt peteret potioribus seu vberioribus redonari muneribus.] * Quàm agnatum fœminis licet nobilibus, licet augustis petere : *Quacumque postulauit*.] * Nunquam dant homines, vt dent, sed vt recipiant præstantiora munera.]

Quod datur pauperi, seu quod Deo impertitur, multiplicatum recipitur.

Quod datur egenis retinetur.

Eleemosyna optima est ad orationē praparatio.

Dat mulier, vt recipiat; genus enim auarum.

Agnatum faminis, petere.

Nunquam dāt homines, nisi vt amplius recipiant.

Vers. 13.14.15.16.17.18.19.20.21.22.23.24.25.26.27.28.29.30.31. *Erat autem &c.*]

3. Pondus itaque auri, quod Salomoni annis singulis deferebatur sexcenta sexaginta sex æquabat talenta : excepta ea summa, quam diuersarum Prouinciarum legati, ac negotiatores afferre consueuerant : & quam omnes Arabiæ Reges, Prouinciarúmque satrapæ ex auro & argento tributarij litabant. * Illud adnota, *Excepta summa, quam legati diuersarum gentium afferre consueuerant*. Cur non hanc summam auri & argenti ad pondus reducit, sicuti eam, quæ per annos singulos ex Regiis prouentibus deferebantur? Quia diuersitas legatorum diuersa exquirunt ex Prouinciis pondera diuitiarum. Timoratæ conscientiæ ministri modicum deferunt auri pondus : qui verò timoratæ conscientiæ non sunt, grauius auri & argenti pondus adducunt, grauissimam propriæ conscientiæ sarcinam adiicientes:] * Quid si nihil contra ius à Prouinciis legati accipiant? Adhuc non potest certa summa ad Regem adducta reduci, quia vno, vel altero legato fideli, multi sibi & tributorum, & donatiorum maiorem vim iniquè retinent : vnde minor portio Regio adiiciatur procul dubio thesauris.] Rex igitur Salomon tot diuitiis abundans ducentas aureas hastas perfici iussit, quarum in singulis aurea sexcenta expendebantur: trecenta simul aurea scuta, quarum singula trecentorum aureorum laminis tegebantur. Certè 3. *Reg.* 10. 16. pro *Ducentas hastas aureas* legitur, *ducenta scuta*, & vox Hebræa *Zinah*, quam vtroque loco inuenio, scutum & hastam significat. Vnde LXX. *Ducenta scuta* transtulere. Pro *Aureas* autem Hebraïcè dicitur *Auri ductilis*, seu extenuati in bracteas. Igitur perfici iussit ducenta scuta vnius formæ, & alterius trecenta : eáque *in armamentario, quod erat consitum nemore*, reposuit. Quid hoc nemore armamentarium consitum? Existimo legendum, In armamentario, quod erat in consito nemore, aut quod erat in nemore situm. LXX. *Dedit ea Rex in domo saltus Libani*. Loco verò illius particulæ, *scuta trecentorum aureorum* habetur 3. *Reg.* 10. 17. *Tres mina auri*. Mina continet drachmas centum : tres ergo minæ sunt trecentæ drachmæ. Elaborari quoque Rex imperauit grande solium ex ebore, quod mundissimo auro vestitur. * Nisi puritatis ebur charitatis aurea lamina vestiatur, ac protegatur, obnoxia aderit infectioni.] sex perficiuntur gradus, quibus ad solium patebat ascensus : aureum scabellum exponitur, duóque altrinsecus brachiola tenentia (sic Hebr.) hinc inde gradus & scabellum coniuncta throno erant. Hieronymus *brachiola* vocitat, ego loricam, seu repagulum dixerim ne qui ascenderet, excideret, & quod manu teneret. Duo leones iuxta brachiola stantes apponuntur, & alij duodecim leunculi super sex gradus ex vtraque parte conspiciuntur : cunctis in Regnis tam pulchrum tam pretiosum, tam augustum fabricatum est solium. Loco illius particulæ, *Et brachiola duo altrinsecus*, est in Hebræo. *Duo brachiola tenentia, & manus hinc inde*; manus inquam ascendentis hinc inde brachiola siue repagula apprehendebant, ne conscendens gradus casui esset obnoxius. * O quot fulcris indiget solium ascensurus; quàm periculosa ad maiestatem graduum ascensio! * Quid verò brachiolis cum leonibus? Poterúntne fragilia brachiola leones quatuordecim continere? haud videtur opportuna, seu conueniens brachiolorum ac leonum colligatio. At si brachiola ex ebore purissimo perfecta contempleris, iustitiæ fortitudinem aspectabis. Vel fragilis eburnea manus, vel leuissimus fœmineus terror puritate vitæ obiecta, facilè poterit effrænatos fortissimorum peccatorum comprimere impetus.] Profectò omnia vasa *conuiuij* seu *vasa* (Hebr.) *potus*, id est, pocula ex auro purissimo fuére perfecta: argentum enim, præ auri vi maxima, illis diebus vulgaris erat æstimationis. * O tempora infelicia, quàm præ auri ac argenti penuria æs vilissimum æstimatur!] Ideo autem argentum despicatui ducebatur, quia Salomonis classis cum nautis Hiram Regis Tyri semel in annis tribus pergebant in Tharsis, indéque aurum, argentum, ebur, simias, & pauos adducebant : támque onustæ auro naues redibant, vt argentum minoris haberetur. Quidnam *Tharsis*. Inter filios Iauan (*Gen.* 10.) vnus fuit *Tharsis* nomine, qui in diuisione gentium eas putatur sortitus Insulas, quæ à cypro ad Orientalem & Aquilonarem plagam spectat: quibus Tarsis nomen suum indidit. Vnde tota Cilicia fuit dicta *Tharsis*, quasi *Tharsis* Regnum, & primaria Ciliciæ Vrbs sita maris in littora numen illud retinuit *Tharsus* appellata. Certè ab Insulis illis & iam vicinum mare vocatum est *Tharsis*. Quod mare, quia Hebræis ob frequentia commercia erant notissimum, aliorum verò remotiorum marium nomina neque nota, neque ipsis audita; hinc factum, vt quodcumque aliud mare etiam oceanum *Tharsis* appellarint : & similiter ignotas sibi Insulas mari in-

star

Salomonis annui prouentus, hastæ, scuta, omnia vasa, solium eburneum, potentia, ac obitus describuntur.

Taxantur ministri, qui ex Prouinciis minimum auri pondus Regi deferunt.

Colligentium tributa ac donaria, rapina.

Castitas charitatis protectione tegenda.

Periculosa ad Regnum ascensio, multis fulcris indiget.

Vel fragilis fœmina, obiecta vita puritate, effrænatos peccatorum fortissimorum impetus poterit opprimere.

Infelicia tempora, cum as vile astimatur.

ſtar Ciliciæ adiacentes vocarint *Tharſis*; ſicut & Latini nomen *Ponti*, quod eſt proprium maris Pontici, cuius etiam alteri mari commune fecerint: & Indias vocitamus non eas ſolas Regiones, quas Indus fluuius perluit, ſed & quaſuis alias noſtro hemiſphærio oppoſitas ſimili modo factum, vt & Hebræi Regioni *Ophir* ſibi minus adhuc notæ notum ſibi *Tharſis* nomen inderent, *vt 2. Paral* 20.36. & omnes ſimiles Inſulas ſibi ignotas, omnia maria, quorum peculiaria ignotarent nomina, *Tharſis* appellarent. Hinc. *Pſal.*47. *Iſa* 23.& alibi vbi Noſter nunc *Naues Tharſis*, nunc *Naues maris* vertit, in Hebræo vbique eſt *Naues Tharſis* Salomon igitur præ cunctis Regibus orbi *diuitijs & gloria* eſt magnificatus. * Hebr. *Magnificatus eſt diuitijs & ſapientia*, ſapientia vtique Regum eſt gloria. Quid enim Regi glorioſius, quàm ſapientia excellere?] * Preme adhuc particulas, *Diuitijs & ſapientia* magnificatus eſt. Certè ad diuitias conſeruandas & augendas non tam confert arbitriorum multitudo, quàm Regis ſapientia.] Verùm cuncti Terrarum Reges, fama ſapientiæ Salomonis exaudita, eius expetebant præſentiam inire, vt prudentiſſimis ab eo monitis inſtruerentur. Porrò hi ſingulis annis Regi munera deferebant, ſeu immittebant, nempe vaſa argentea & aurea, veſtes, arma, aromata, equos, & mulos. Superiùs *munerum* nomine tributa vocauit. * Nam quod Regibus muneris aut donatij nomine datur, vereor ne potius tributi exactio, poſſit appellari.] Cæterum Salomon quadraginta millia equorum in ſtabulis nutriebat, curruum ac equitum duodecim millia annumerabat, eoſque & quadrigarum conſtituebat in Vrbibus, & quos in vſum habebat, Ieroſolymis collocabat. Loco illius verbi. Habuit *quadraginta millia equorum in ſtabulis*, in Hebræo habetur, Habuit *quatuor millia ſtabula equorum, in ſingulis ſtabulis decem equi* Sic erant quadraginta millia equorum curulium qui 3. *Reg.*4.26. apponuntur: etiam Salomon Reges cunctos ab Euphrate vſque ad Philiſthæorum Regionem, & vſque ad Ægypt terminos, ſubiectos habuit. En Abrahæ factam promiſſionem, *Semini tuo dabo Terram hanc*, hiſtoricè in Salomone impletã. Vis, Salomonis diuitias vnico verbo deſcribam? Tãtam Ieroſolymitanis ciuibus copiam præbuit argenti, vt lapidibus poſſet comparari: tantam cedrorum multitudinem expoſuit, quantam Sycomorum campeſtria vltrò germinabant. Frequens ea arbor *Sycomorus* eſt in Palæſtina. Ergo tanta erat cedrorum copia, quanta Sycomorum. * Adnota illud, *Tantamque copiam, præbuit argenti in Ieruſalem, quaſi lapidum.* Regum diuitiæ penſandæ ſunt ex argento quod præbet ciuibus, non quod cuſtodit.] Denique equi ex Ægypto fœcundiſſima huiuſmodi animantium matre, cunctiſque è regionibus ad Salomonem adducebantur. Profectò reliqua operum Salomonis priorum, ac nouiſſimorum Nathanus Propheta ſuis expreſſit ſcriptis, & Libri Ahiæ Silonitis recenſent, & prophetia. Addo videntis contra Ieroboam filium Nabat, memoriæ tradunt Hebræus dixit, *Prophetia ſcripta ſunt res Salomonis*. Imperauit autem Salomon in Ieroſolyma omni Iſraëli annis quadraginta, quibus expletis diem ſuum obiit, & apud Dauid Ciuitatem ſepulturam obtinuit: filiuſque eius Ieroboamus eius ſolium occupauit.

Nihil Regi glorioſius, quàm excellere ſapientia.

Ad augendas diuitias Regis, non tam confert arbitriorum vis, quam ipſius ſapientia.

Quid Regibus donarij nomine datur, potiùs ſæpè poteſt appellari tributum.

Diuitiæ Regum penſandæ ex argento, quod præbet ciuibus, non quod cuſtodit.

CAPVT X.

Roboamus Salomonis ſucceſſor ſeniorum ſpretis monitis, iuuenili faſtu contemnes populum, Regnum Iſraëliticum duas diſcidit in partes. Ipſe ſolùm duabus, reliquis decem Tribubus Ieroboamus imperauit.

1. PROFECTVS eſt autem Roboam in Sichem: illuc cunctus
Iſrael conuenerat, vt conſtituerent eum regem. 2. Quòd
cùm audiſſet Ieroboam filius Nabat, qui erat in Ægypto (fu-
gerat quippe illuc ante Salomonem) ſtatim reuerſus eſt
3. Vocaueruntque eum, & venit cum vniuerſo Iſraël, & lo-
cuti ſunt ad Roboam, dicentes: 4. Pater tuus duriſſimo iugo
nos preſſit, tu leuiora impera patre tuo, qui nobis impoſuit
grauem ſeruitutem, & paululum de onere ſubleua, vt ſeruiamus tibi. 5. Qui ait:
Poſt tres dies reuertimini ad me. Cúmque abiiſſet populus, 6. Iniit conſilium cum
ſenibus, qui ſteterant coram patre eius Salomone dum adhuc viueret, dicens: Quid
datis conſilij vt reſpondeam populo? 7. Qui dixerunt ei: Si placueris populo
huic, & leniueris eos verbis clementibus, ſeruient tibi omni tempore. 8. At ille
reliquit conſilium ſenum, & cum iuuenibus tractare cœpit, qui cum eo nutriti fue-
rant, & erant in comitatu illius. 9. Dixítque ad eos: Quid vobis videtur? vel reſ-
pondere quid debeo populo huic, qui dixit mihi: Subleua iugum quod impoſuit
nobis pater tuus? 10. At illi reſponderunt vt iuuenes, & nutriti cum eo in delicijs,
atque dixerunt: Sic loqueris populo, qui dixit tibi: Pater tuus aggrauauit iugum
noſtrum, tu ſubleua: & ſic reſpondebis ei: Minimus digitus meus groſſior eſt lum-
bis patris mei. 11. Pater meus impoſuit vobis graue iugum, & ego maius pondus

apponam : pater meus cecidit vos flagellis, ego verò cædam vos scorpionibus.
12. Venit ergo Ieroboam, & vniuersus populus, ad Roboam die tertio, sicut præ-
ceperat eis. 13. Respondítque rex dura, derelicto consilio seniorum : 14. locu-
túsque est iuxta iuuenum voluntatem : Pater meus graue vobis imposuit iugum,
quod ego grauius faciam: pater meus cecidit vos flagellis, ego verò cædam vos scor-
pionibus. 15. Et non acquieuit populi precibus: erat enim voluntatis Dei, vt con-
pleretur sermo eius, quem locutus fuerat per manum Ahiæ Silonitis ad Ieroboam
filium Nabat. 16. Populus autem vniuersus, rege duriora dicente, sic locutus est
ad eum : Non est nobis pars in Dauid, neque hæreditas in filio Isai. Reuertere in
tabernacula tua Israël, tu autem pasce domum tuam Dauid. Et abiit Israël in taber-
nacula sua. 17. Super filios autem Israël, qui habitabant in ciuitatibus Iuda, re-
gnauit Roboam. 18. Misítque rex Roboam Aduram, qui præerat tributis, & la-
pidauerunt eum filij Israel, & mortuus est: porrò rex Roboam, currum festinauit
ascendere, & fugit in Ierusalem. 19. Recessítque Israël à domo Dauid, vsque ad
diem hanc.

COMMENTARII.

1. Roboamus à senioribus consiliũ postulat.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Profectus est &c.*] Roboamus nouus Rex Israëlitarum in Sichem perrexit, vbi Principes Regni aderant; confluxerant enim in eam Vrbem, vti eum in Regem confirmarent. Quod cum Ieroboam Nabat qui aderat in Ægypto profugus *Salomonis metu*, (sic Hebr.) statim reuersioni dat operam, propriísque potitur. A Principibus & cunctis qui apud Sichem aderant congregari, aduocatur, & Israëli vniuerso, qui aduentarat, Ieroboamo hærente, omnes vno ore Roboamo profantur: Pater tuus Salomon durissimo nos iugo pressit, tu sarcinam humeris appone leuiorem : nos quæsumus paululum de tributorum pondere subleua, vt tibi æternum lubens impendamus obsequium. Quare Israëlitæ non fuerant antè conquesti? An Quia minus graue fuerat vectigal. Aggrauauitne Roboamus. Minimè. * Quomodo ergo grauius erat post Salomonis obitum authore Tyrino? Certè quia res tributorum sensim, haud affectante Rege, crescunt.] Addo, conquestos ante non fuisse, quia ad Templi fabricam & Israëlitici Regni præsidium atque ornamentum, ad communésque & publicos accessorios vsus tributa impendebantur. * Quis non lubens tributa pendat vel pietati, vel Reipublicæ defensioni famulatura?] At cum sub extrema Salomonis tempora, suas potiùs spectaret delicias mulieriosus senex, & tot feminarum gregibus delicatè ac fastuosè alendis extortam à subditis pecuniam impenderet; id ferre vltrà populus nec voluit, nec valuit. * Molestissimè fert populus quidquid tributa ab eo ad Regias turpes delicias extorquetur.] Miror planè, illam argenti abundantiam (de qua proximo *Cap.9 27. Tantam copiam præbuit argenti in Ierusalem quasi lapidum*) iam penitùs euanuisse. * Vndenam Salomon coactus est grauissimum tributorum pondus subditorum humeris adiicere? Certè dum vigebat Regis in corde pietas, exundabat argentum: dum vitiis indulgebat, grauabatur inopiâ.] Populus itaque, qui Salomoni quotidie obmurmurabat, Roboamo palàm obsistere, ac nisi immanes illos & impudicos sumptus imminueret, ausi sunt obedientiam denegare. Respondit

Tributa sensim sua ex natura sine Regis affectatione, crescunt.

Libenter pendimus tributa pietati, aut Reipublicæ vtilitati famulatura.

Molestè fert populus quidquid tributi ab eo ad Regias turpes delicias extorquetur.

Regum inopia ex peccatis prouenit.

Roboamus: Ad me post tres dies reuertimini * Prudenter Rex haud repentè respondit; repentina enim præscriptio Principum haud assolet attingere scopum.] Recedente ergo populo Roboamus cum Senibus Salomonis consiliariis consilium iniuit, proposita populi deprecatione: Quonam, ait vobis placet, me vti consilio? quidnam populo respondebo? Dixere ei: si placidum te populo exposueris, eósque leniteris verbis amicis, & aliqua tributorum subleuatione, omni tibi tempore obsequentur. * Quàm pulchrum monitum, *Si placueris populo huic, & leniueris eos verbis clementibus, servient tibi omni tempore.* Principum enim humanitas fidelem subditorum æternat obsequium.]

Repentina Principũ præscriptio haud attingit scopum.

Principũ humanitas subditorum æternat obsequium.

Vers. 8.9.10.11.12.13.14.15. *At ille reliquit &c.*] Imprudens iuuenis senum consilium dereliquit, & cum adolescentibus, qui cum eo nutriti fuerant, eique comites tunc hærescebant agere de populi querimonia cœpit, illísque dictitauit: Dictitate mihi quid de quæsito populari sentiatis, & quidnam debeo respondere locutis: Iugum, quo pater tuus Salomon nostra colla depressit, paululum alleua. At illi de iuuenili experimento ac feruore, necnon de more eorum, qui fuerant cum eo nutriti in deliciis responderunt: Populo, qui precatur dictitans: Pater tuus nostrum aggrauauit iugum tributorum nimia exactione, tu subleua: huiuscemodi responsionem exhibe: *Minimus digitus meus grossior est lumbus patris mei*, id est, ego multò fortior patre meo sum: adolescens ego vigore præditus ad infligenda vulnera pater meus erat iam senij infirmitate confectus. Imposuit humeris vestris parens meus sarcinam tributorum grauem, ego pondus grauius adhuc apponam: flagellis dorsum vestrum meus pater cecidit, ego scorpionibus percutiam. * Illam nota particulam, Illi *responderunt vt iuuenes, & vt nutriti cum eo in deliciis.* Qui senum monita spernens, iuuenes adit consiliarios ab scopo aberrabit stultus; prudens enim consilium ab experientia exoritur.]* Porrò qui nutriti sunt *in deliciis*, nec laborum vnquam fuere vulnerati duritie, haud possunt iustum de communi ærumna ferre iudicium. Hinc ab aulicis plerumque miseri agricolæ condemnantur.] Ideò imprudens Regi monitum præbuere, vt inexperti iuuenes & vt in deliciis enutriti. Ventitauit ergò Ieroboamus & vniuersus, qui aderat populus tertia assignata die ad Roboamum. Qui quidem

2. Roboamus iuuenum hærescens sententiæ populo respondet immitis.

Iuuenum cõsilium imprudens.

Aulici in deliciis nutriti haud possunt de populari ærumna iustum ferre iudicium.

dem,contempto seniotum salutari monito,iuxta iuuenum noxium consilium eis sic profatur: Pater meus vobis graue iugum imposuit, quod ego grauius efficiam : *pater meus cecidit vos flagellis ego vero cadam scorpionibus.* Prouerbiali sermone stultus Roboamus significat,à se populum multo quàm à Salomone dirius affligendum,Nempe videri voluit ad minas subditorum impauidus,& potiùs minari ipsis, ac insultare,quàm obsequi,& delinire. Vnde comprobatur verissimum illud *Eccle.47.27.Dereliquit post se* Salomon *de semine suo , gentis stultitiam,& imminutum à prudentia Roboam, qui consilio suo gentem auertit.* Non solùm Roboamus qui querulo populo minitanti durè locutus est, vocitatur stultus, sed ipsa gentilium, non fidelium *stultitia.* * Princeps prudens querulum iam iam rebellatutum populum amicis verbis sedare procurat. O quot Vrbes, quot Prouinciæ ob Principum,aut Ministrotum Regalium immitem ac inurbanum sermonem sese rebellioni infausto dedére !] Propreteà Roboamus 2.*Par.*13.7. dicitur *rudis, & corde pauido* fuisse: nam si generoso & forti animo fuisset, puerile cœtaneorum suorum consilium repulisset, & sanis seniorum acquieuisset monitis. * Puerilia animus Principis puerilibus iuuenum monitis acquiescit.] Quid *scorpiones?* Plantæ spinosæ, vel etiam lora,quæ aduncis aculeis, seu stimulis armantur ; sicut scorpius,& ita corpus pulsant, vt lacerent simul, ac discerpant : & in hoc à flagellis distinguntur, qualia sunt nuda lora, vel taureæ vel virgæ ex lentis seu arborum seu fruticum ramis, quibus corpus solùm pulsatur, seu tunditur : non verò etiam discerpitur. Roboamus itaque populi precibus non acquieuit : *erat enim voluntas Dei,vt compleretur sermo eius , quem locutus fuerat per manum Abiæ Salonitis ad Ieroboam filium Nabat*, id est, (vt in Hebræo legi) *erat causatum à Deo*, nempe Deo permittente, nec impediente cum posset vecordiam, & stultitiam Roboami. Volebat enim Deus vt Ahiæ vaticinium compleretur.

Querulus populus Principi amico sermone conciliandus, ac sedandus.

Puerilis animo se Rex ostēdit esse, qui iuuenum monitis acquiescit.

3. *Vers.*16.17.18.19. *Populus autem,&c.*] Profectò populus, durissimo Regis exaudito sermone, sic ad eum allocutus est: *Quæ nobis pars in Dauid ? vel quæ hæreditas in filio Isai?* id est, quid nobis vtilitatis, vel quæ hæreditas expectatur à nobis eo quod Dauidis nepoti subiiciamur? Repetat vnusquisque domos suas, Roboamus autem res suas sibi habeat, domui, ac Tribui suæ Iudaïcæ imperet : nos alium Regem super Israëlem constituamus. *Pa ce.* inquiunt , *domum tuam Dauid.* Hebr. *Nunc* (id est de cætero) *vide domum tuam*, id est, Rege illam , illi prouide ô Roboam. * Pascerene idem est ac videre ? Imò Regem videre subditos idem est , ac pascere. O quot subditi misselli fama pereunt in vicis , quia à suo Principe nunquam videntur !] *Abijt* ergo *Israel in tabernacula sua*, hoc est,decem Israëliticæ Tribus discissæ iugo excusso a Roboamo recessere.Roboamus verò *super filios Israel,* qui in Ciuitatibus Iudæ habitabant,solummodo deinceps regnauit.Filios Israël generico nomine vocat eos, qui erant è Tribu Iuda,aut loquitur de iis , qui ex aliis Tribubus Tribui Iuda confusi manserunt. Recedentibus,inquam,decem Tribubus, Roboamus Tribui Iudæ cunctæ,& Israëlitis iis, qui admisti fuerant Iudæis coniugiorum(v.gr.) vinculo deinceps imperauit,Vt rebelles rursùm pacatos alliceret,Rex immisit Aduram, qui tributorum præerat exactioni, eúmque filij Israël lapidibus obruerunt. * Quàm imprudens Rex, qui ad conciliandum sibi populum hominem ipsi populo exosum immittit!] Fateor, imprudentiorem illum,qui sciens se inuisum esse populo,illam à Rege legationem suscepisse. * Sed vndénam,ais,ille poterat agnoscere, odium erga se popularem? Certè ex munere , quod obibat, potuisset id apertè dignoscere : *Misit Rex Aduram , qui præerat tributis.* Et quonammodo qui tributorum rem gerit populo potuisset non ingratus existere !] Sciens autem Roboamus Aduram à populo rebellante fuisse interfectum currum festinanter ascendit, & ex Vrbe Sichem fugit in Ietosolymam.Pro verbo illo,*Currum festinauit ascendere, est* in Hebræo , *Roborauit se ad ascendendum currum.* Tam imbellis erat vel ad periculum vitandum, arrepta fuga, qui tam validum se ad loquendum superbè ostentarat.*Et quandò arrogans in sermone , ad quæcumque gerenda opera non se exhibuit ignauum ? Hispanus dictitaret , *Si emple hacen pocolos que hablan mucho.*] Israëliticæ itaque decem Tribus vsque in præsentem diem à Tribu Iudæ ac Benjamin recessere. Hebraicè pro *Recessit Israel* , dicitur , *Rebellarunt , defecerunt Israel,* id est, decem Israëlis Tribus. LXX. *Præuaricatus est Israël.* Id solet significare verbum פשע *pasah* , sed & rebellare aliquando significat.

Recedunt à Roboamo decem Tribus.

Videri subditos à Principibus , idem est, ac pasci.

Stultus Princeps , qui ad conciliandum populum, hominem ipsi exosum immittit.

Qui tributa administrat, necessariò populo ingratus existit.

Arrogans ad loquendum, semper se ad operandum, ostendit ignauum.

CAPVT

CAPVT XI.

Dum Roboamus curat Regnum paternum armis recuperare, à Deo per Prophetam Semeiam prohibetur. Interim Sacerdotes ac Leuitæ, plurimíque alij ex decem Tribubus, deserto Ieroboamo Ierosolymam confluunt. Roboamus autem pluribus ex vxoribus plurimas proles suscipit.

1. ENIT autem Roboam in Ierusalem, & conuocauit vniuersam domum Iuda & Beniamin, centum octoginta millia electorum atque bellantium, vt dimicaret contra Israël, & conuerteret ad se regnum suum. 2. Factúsque est sermo Domini ad Semeiam hominem Dei, dicens: 3. Loquere ad Roboam filium Salomonis regem Iuda, & ad vniuersum Israël, qui est in Iuda & Beniamin: 4. Hæc dicit Dominus: Non ascendetis, neque pugnabitis contra fratres vestros: reuertatur vnusquisque in domum suam, quia mea hoc gestum est voluntate. Qui cùm audissent sermonem Domini, reuersi sunt, nec perrexerunt contra Ieroboa. 5. Habitauit autem Roboam in Ierusalem, & ædificauit Ciuitates muratas in Iuda. 5. Extruxítque Bethlehem, & Etam, & Thecue, 7. Bethsur quoque, & Socho, & Odollam, 8. Necnon & Geth, & Matesa, & Ziph, 9. Sed & Aduram, & Lachis, & Azeca, 10. Saraa quoque, & Aialon, & Hebron, quæ erant in Iuda & Beniamin, eluitates munitissimas. 11. Cúmque clausisset eas muris, posuit in eis principes, cibotúmque horrea, hoc est, olei, & vini. 12. Sed & in singulis vrbibus fecit armamentarium scutorum & hastarum, firmauítque eas summa diligentia, & imperauit super Iudam & Beniamin. 13. Sacerdotes autem & Leuitæ, qui erant in vniuerso Israël, venerunt ad eum de cunctis sedibus suis, 14. relinquentes suburbana & possessiones suas, & transeuntes ad Iudam & Ierusalem: eo quod abiecisset eos Ieroboam, & posteri eius, ne sacerdotio Domini fungerentur. 15. Qui constituit sibi sacerdotes excelsorum, & dæmoniorum, vitulorúmque quos fecerat. 16. Sed & de cunctis tribubus Israël, quicumque dederant cor suum vt quærerent Dominum Deum Israël, venerunt in Ierusalem ad immolandum victimas suas coram Domino Deo patrum suorum. 17. Et roborauerunt regnum Iuda, & confirmauerunt Roboam filium Salomonis per tres annos: ambulauerunt enim in vils Dauid & Salomonis, annis tantum tribus. 18. Duxit autem Roboam vxorem Mahalath, filiam Ierimoth, filij Dauid: Abihail quoque filiam Eliab filij Isai, 19. Quæ pepetit ei filios, Iehus, & Somoriam, & Zoom. 20. Post hanc quoque accepit Maacha filiam Absalom, quæ peperit ei Abia, & Ethai, & Ziza, & Salomith. 21. Amauit autem Roboam Maacha filiam Absalom, super omnes vxores suas & concubinas, nam vxores decem & octo duxerat, concubinas autem sexaginta, & genuit viginti octo filios, & sexaginta filias. 22. Constituit verò in capite, Abiam filium Maacha, ducem super omnes fratres suos: ipsum enim regem facere cogitabat, 23. quia sapientior fuit, & potentior super omnes filios eius, & in cunctis finibus Iuda & Beniamin, & in vniuersis ciuitatibus muratis: præbuítque eis escas plurimas, & multas petiuit vxores.

COMMENTARII.

1. Roboamus à Propheta prohibetur Regnum paternum armis recuperare.

ERS. 1.2.3.4. *Venit autem &c.*] Roboamus itaque fugiens ex Sichem, Ierosolymam, venit, & Tribus Iudæ ac Benjaminiæ Proceres populúmque cunctū aduocauit, ex eísque centum octoginta millia militum elegit, vt aduersus Israëlem decertaret, & paternum posset armis recuperare Regnum, quod monitis ex ore Aduram prolatis non potuerat. *Conuocauit centum octoginta millia electorum, atque bellantium, id est, selectorum bellatorum.* Certè Hebræum *bahur electos* significat & *iuuenes.* * En stulti Principis electio, siue selectio, iuuenes separat ad pugnam inexpertos, cum deberet viros certamini assuetos seligere.] Dum verò Rex parandæ bellicæ expeditioni curam impenderet, Dominus Semeiæ seruo suo profatur: Roboamo Salomonis filio Regi Iuda, necnon Hebræis apud Iudam ac Beniamin commorantibus dictita: Aduersus fratres vestros Israëlitas minimè insurgite certaturi;

Haud immunes eligendi in milites, sed viri experti.

tatuti: vnusquisque suam repetat domum, ac deponat arma: nam hæc Regni diuisio *mea* gesta est *voluntate*. Hebr. *Quoniam ex me fuit verbum*, hoc est, res hæc me auctore euenit. Si aliquando Dei voluntate, seu auctore Deo alicuius Regni fit diuisio, frustra Principes decertabunt.] Verùm Propheta Roboamo ac exercitus Principibus Dei præscriptionem aperuit, illi autem audientes, ab expeditione recedentes contra Ieroboamum decem Tribuum Rectorem minimè decertarunt.

Si Dei voluntate fit alicuius Regni diuisio, frustra Principes decertabunt.

2. *Vers. 5.6.7.8.9.10.11.12. Habitauit autem, &c.*] Videns igitur Roboamus, ex Dei præscripto decem Tribus deperditas haud esse sibi recuperandas, decreuit apud Ierosolymam commotari: vt autem liber esset ab hostium incursione in Iuda & Bejamin Ciuitates ad obsidionem tolerandam muniuit: tota enim ditione arces extruxit fossa, mœnibus & propugnaculis firmas, ad tolerandámque obsidionem idoneas. * Si Rex decreuerat aduersum rebelles minimè decertare, vndénam Vrbium munitioni dat operam? Quia rebelles iniustum assolent inferre bellum proprio Principi, ne ab ipso eis iustum inferatur. Vnde nunquam minus securæ Ciuitates, quàm post rebellionis instantiam.] Extruxit itaque seu roborauit Bethlehem, Ethan, Thecue, Bethsur, Secho, Odollam, Geth, Maresa, Ziph, Aduram, Lachis, Azeca, Saraa, Aialon, & Hebron, Vrbes scilicet Iudæ ac Benjamin *munitissimas*, id est, quæ refectæ adhuc à Rege obsidionem valebant tolerare. * Vel munitissimæ Vrbes adhuc sunt muniendæ.] * Vel spirituales viri nunquam non indigent refectione. Vnde quemadmodum Roboamus *extruxit* seu refecit *Ciuitates* munitissimas, munitissimi spiritus reficiendi adhuc sunt, vt valeant hostium inuisibilium obsidionem tolerare.] * Hinc commendabilis Iesuitarum præscriptio semel & iterum annis singulis spiritus imperans renouationem.] Cúmque *clausisset eas muris*, seu roborasset (sic Hebr.) munitiones posuit in eis Principes, siue Duces præsidij, cibotúmque horrea, id est oleum, vinum frumentum hordeum. Nempe ne fame caperentur commeatum parauit, & annonam. * Vel remotæ ab obsidione Vrbes debent commeatibus refici, ne repentè hostes irruentes imparatas inueniant.] Pro particula, *Posuit in eis ciborum horrea*, est in Hebræo. Posuit in eis *thesauros annonæ*. Regij enim debent esse thesauri commeatus ciuibus egestatis tempore impendendi.] Prætereà in singulis Vrbibus armamentarium scutorum, & hastatum constituit, eásque *summa diligentia* obfirmauit. * Vndénam adolescenti, & inerti hæri Regi hodie tam prudens diligentia? Ex vexatione didicit. Nam vexatio inertem quemque edocet intelligentiam.] Decem itaque Israëlitis Tribubus abstractis, Roboamus duabus solummodò Iudaïcæ scilicet, ac Benjaminiæ imperauit.

Roboamus Iudæ ac Benjamin reficit Vrbes.

Rebellionis tempore Vrbes accuratiùs muniendæ.

Munitissimæ Vrbes, & arces adhuc illis quotidie muniendæ ac reficiendæ.

Spirituales viri assidua indigent munitione.

Renouatio spiritus Iesuitarum commendabilis.

Pacis tempore commeatibus Vrbes reficiendæ, ne imparatæ ab hostibus inueniantur.

Thesauri Regum, subditis annonã præparare deberét.

Vexatio diligentiam inertes edocet.

3. *Vers. 13.14.15.16.17. Sacerdotes autem &c.*] Porrò Sacerdotes & Leuitæ, qui in decem rebellibus Tribubus morabantur, è cunctis finibus suis ad Roboamum transfugerunt, relinquentes suburbana, possessionibúsque suis nuncium remitentes, vt ad Ierosolymam Tribus Iudæ metropolim verè Religionis sedem transmearent: eo quod impius Ieroboamus decem illarum Tribuum Princeps, ac posteri eius eos abiecisset, seu spreuisset, prohibuisséque, ne Sacerdotio Domini fungerentur. Nam Ieroboamus excelsorum, dæmoniorum, seu vitulorum, quos adorandos exposuerat, sibi Sacerdotes ipse constituit. Certè non solùm Sacerdotes & Leuitæ ad Iudam transierunt, sed & de cunctis Tribubus Israël quicumque erant Dei verè cultores, Ierosolymam aduentarunt, vt in Templo sacerrimo Domino Deo patrum suorum victimas immolarent. * Loco particulæ, *sed & de cunctis Tribubus Israel*, est in Hebræo, *Et post ipsos*, id est, Sacerdotes & Leuitas, venerunt &c. Exemplo Sacerdotes ac Leuitæ præcedant, fideles sequentur. Efficacissimum planè Sacerdotum, ac Præsulum exemplum subditos attrahit ad virtutem.] Hoc concursu factum est, vt Regnum Roboami roboraretur adeò vt tribus annis consisteret, nullis fluctibus iactaretur. * Preme verba, *Et roborauerunt Regnum Iuda, & confirmauerunt Roboam*. Nempe Sacerdotes ac iusti Israëlitæ ad Tribum Iuda transeuntes Regnum Iudaicum consistere fecerunt. Iusti enim ciues Regni sunt stabilimentum.] Causa verò cur solummodò tribus annis Regnum constitit Roboami, fuit, quia Iudæi in viis Dauidis, ac Salomonis (dum iustitia viguit) annis tantùm tribus ambulauere. *Iustitiæ enim ciuium pedissequa est Vrbium, Regnorúmque duratio.]

Sacerdotes & Leuitæ ad Roboamum trãsfugiunt, Ieroboamo relicto.

Præcedentibus Sacerdotibus seu Præsulibus, facilè subditi virtutis viam arripiunt.

Iusti ciues Regni sunt stabilimentum.

Iustitia ciuium pedissequa est Regnorum duratio.

4. *Vers. 18.19.20.21.22.23. Duxit autem &c.*] Profectò Roboamus vnam, & alteram duxit vxorem, Mahalath filiam Ierimoth filij Dauidis, & Abihail filiam Eliabi filij Isai: ex hæcque hosce filios suscepit Iehus, Somoriam, & Zoom. Post secundas has nuptias, tertias iniuit, ducens Maacham Absalomi filiam, è qua Abia, Ethai, Ziza, ac Salomith fuere exorti. Roboamus verò plus omnibus vxoribus ac concubinis Maacham dilexit. Vnde ex decem & octo præcipuis vxoribus, ex sexaginta concubinis, è quibus viginti supra octo filios, & sexaginta filias susceperat. Maacham Rex suauiori ac teneriori amore prosequebatur. * Miraret, si Rex parum sapiens non esset rei venereæ immodicè addictus.] Num viginti octo filij e viginti octo vxoribus procreati: & sexaginta filiæ è sexaginta concubinis progenitæ. * Ex vxore mascula proles, ex concubina fructus assolet infirmus germinari.] Quia verò Regi Maacha gratior, ideò eius filium Abiam super omnes fratres *Ducem* constituit *in capite*, id est, caput & primum, seu supremum omnium. Neque enim erat maior natu, sed cùm ob matris dilectionem, tùm ob singularem eius prudentiam parens illum reliquis omnibus filiis suis prætulit. Ipsum enim Regem efficere cogitabat, *quia sapientior fuit*. * Non abnego Abiam fuisse cunctis fratribus sapientiorem, sed licet sapientior non existeret, parenti procul dubio sapientissimus omnium appareret eo quod matrem eius plus omnibus dilexisset vxoribus; nam quidquid ad id, quod diligitur pertinere videtur, pluris à diligentibus æstimatur, licet dignum non sit æstimatione.] *Et potentior super omnes filios eius*. Difficilis locus. Supple. Et vt esset Abias potentior super omnes filios, id est, vt commodè præualeret omnibus fratribus suis, cùm maior natu non esset, captiuos constituit (Hebr. *diuisit*) Roboamus omnes filios suos seorsim

Ex pluribus ductis vxoribus plures Roboamus filios suscepit.

Vir parum sapiens rei venereæ immodicè est addictus.

Ex vxore mascula proles, ex concubina fructus infirmus germinari solet.

Quod ad id, quod diligitur, pertinet, magnì à diligente æstimatur, licèt non sit dignum æstimatione.

in cunctis finibus Iuda & Beniamin, & in vniuersis Ciuitatibus muratis, quasi in honestis carceribus, nempè, ne possent capita conferre, & contra Abiam conspirare. At vt carcerem hunc, calamitatémque ex parte leniret, Regia munificentia abundantissimè prospexit omnibus de alimentis, cæterisque necessariis: adeóque & de vxoribus quot & quales vellent. Hebraicè, *Petiuit ipsis turbam vxorum.* Nempe diligentia magna opus erat, forsan & ingenti dote, vt tot nobiles sponsæ, & Regio dignæ thalamo, reperirentur, quæ tali carcere conclusis iungi vellent. * Nihil enim fœminæ dirius reclusione.]. * Vt hinc collaudes sanctimonialium ad cœlestem sponsum affectum.] * Attamen alio ex capite non tam difficilem reputo futuram hisce fœminis reclusionem, dum nuptui vel recludendæ dabantur. Ingens enim est fœminatum ad nuptialem statutum affectus.] * Certè si Regis filiis carceribus inclusis erat calamitatis subleuatio & annonæ abundantia, & vxorum deliciæ: sese Regno indignos prorsus ostentant. Nihil enim animo Regio magis absonum, quàm ad ingluuiem, ac delicias affectus.

Nihil dirius fœmina reclusione.

Sanctimonialium ex reclusione laus.

Magnus fœminarum ad nuptialē statum affectus.

Nihil Regio animo indignum magis, quàm ad ingluuiem, ac delicias affectus.

CAPVT XII.

Post tres Roboami annos Iudæi in idolatriam dilabuntur: & anno quinto Regni eius à Sesac Ægypti Rege spoliantur, eique tributarij efficiuntur. Filius autem Abia defuncto Roboamo succedit.

1. CVMQVE roboratum fuisset regnum Roboam & confortatum, dereliquit legem Domini, & omnis Israël cum eo.
2. Anno autem quinto regni Roboam, ascendit Sesac rex
Ægypti in Ierusalem (quia peccauerant Domino) 3. cum
mille ducentis curribus, & sexaginta millibus equitum: nec
erat numerus vulgi quod venerat cum eo ex Ægypto, Libyes
scilicet, & Troglodytæ, & Æthiopes. 4. Cepitque ciuitates munitissimas in Iuda, & venit vsque in Ierusalem. 5. Semeias autem propheta
ingressus est ad Roboam, & principes Iuda, qui congregati fuerant in Ierusalem, fugientes Sesac, dixítque ad eos: Hæc dicit Dominus: Vos reliquistis me, & ego reliqui vos in manu Sesac. 6. Consternatíque principes Israël & rex dixerunt: Iustus
est Dominus. 7. Cúmque vidisset Dominus, quòd humiliati essent, factus est sermo Domini ad Semeiam, dicens: Quia humiliati sunt, non disperdam eos, dabóque eis pauxilum auxilij, & non stillabit furor meus super Ierusalem per manus
Sesac. 7. Veruntamen seruient ei, vt sciant distantiam seruitutis meæ, & seruitutis regni terrarum. 9. Recessit itaque Sesac rex Ægypti ab Ierusalem, sublatis
thesauris domus Domini, & domus regis, omniáque secum tulit, & clypeos aureos, quos fecerat Salomon, 10. Pro quibus fecit rex æneos, & tradit illos principibus scutariorum, qui custodiebant vestibulum palatij. 11. Cúmque introiret
rex domum Domini, veniebant scutarij, & tollebant eos, iterúmque referebant eos
ad armamentarium suum. 12. Veruntamen quia humiliati sunt, auersa est ab eis
ira Domini, nec deleti sunt penitus: siquidem & in Iuda inuenta sunt opera bona.
13. Confortatus est ergo rex Roboam in Ierusalem, atque regnauit: quadraginta
autem & vnius anni erat cum regnare cœpisset, & decem, & septem annis regnauit
in Ierusalem, vrbe, quam elegit Dominus, vt confirmaret nomen suum ibi, de
cunctis tribubus Israël: nomen autem matris eius Naama Ammanitis. 14. Fecit
autem malum, & non præparauit cor suum vt quæreret Dominum. 15. Opera
verò Roboam prima & nouissima, scripta sunt in Libris Semeiæ prophetæ, & Addo
Videntis, & diligenter exposita: pugnauerúntque aduersum se Roboam & Ieroboam cunctis diebus. 16. Et dormiuit Roboam cum patribus suis sepultúsque
est in Ciuitate Dauid. Et regnauit Abia filius eius pro eo.

COMMENTARII.

1. *Sesac Ægypti Rex idololatras irruit in Iudæos.*

ESS. 1.2.3.4. *Cumque* &c.] Roboamus autem, qui dum Regnum nutaret ob rebellium insidias Deum toto ex corde coluerat trium annorum spatio, postquam vidit roboratum esse Imperium stabilita pace, Domini legem contempsit, cunctis Iudæis, ac Israëlitis commorantibus in Iuda & Benjamin idololatria cum eo defædatis.* O quot homines dum laboribus agitantur, Dei legi litant obsequium, qui prosperitate obfirmata, ingrati à cœlesti Numine recedunt!] * Illuc premie, Roboam *dereliquit legem Domini, & omnis Israel cum eo.* Dum Rex se iustum præbet, subditi iustitiam sectantur: Rege impio, subditi se impios ostendunt.

Dum arumnis agitantur, Deo litantes: prosperitatis tempore delinquimus.

Principum iustitia, aut iniustitia norma est subditorum.

ostendunt. Principum namque iustitia aut iniustitia norma est subditorum.] Post illum itaque annum pietatis tertium, anno quarto adoleuit impietas, & anno quinto Regni Roboami flagellum incipit contorqueri. Nam quia Domino Iudæi deliquerant, Sesac Rex Ægypti ascendit Ierosolymam mille ducentis curribus, ac sexaginta millibus equitum stipatus, innumerabili peditum multitudine Ægyptiorum, Libyorum scilicet Troglodytarum, & Æthyopum insequente. Porrò *Sisac* vigesimæ primæ Dynastiæ Rex quintus ab auctoribus vocitatus nunc *Sylochus*, nunc *Sebacus*, nunc *Asychis*, nunc *Susachis*, nunc *Osochor*. Hic, si quando nactus esset in bello aduersarium Regem imbellem, ac timidum (qualem Roboamum) eo deuicto, statuam erigi iubebat, in qua muliebre aliquid appareret: vt posteris palam faceret, se cum muliere potius, quam cum viro certamen iniisse Reges etiam, quos certamine superat, ad currum suum triumphalem, solebat iungere, vt insitata illa pompa se supra Reges esse, imò supra homines declararet. An tale quid Roboamus fuerit a Sesaco passus? Subticet Scriptura. Si tamen passus est, extremæ id illi fuit ignominiæ, tantæ agnorum ingratitudini flagellum. *Troglodytæ* alio nomine *Arabes* sunt in tentoriis, more Numidarum habitantes, nulla certa sede. Vnde Hebraicè *suchiim* dictos existimo à סוכ, *sucb*, quæ vox *tabernaculum* significat. Æthyopes verò suum Gentilem Æthyopem scilicet Sesacum sequebantur. Sesac ergo Ciuitates munitissimas expugnauit, accepit in Iudæa, & vsque in Ierosolymam victor aduentauit.

2. *Vers. 5.6.7.8.9.10.11.12. Semeias autem &c.*] Principes Iuda aufugientes Sesaci tyrannidem, ad Ierosolymam confluxerant. Ad hosce itaque & ad Roboamum ingressus Semeias Propheta Dei ex nomine profatur: Hæc dicit Dominus: Vos me reliquistis, & ego vos in Sesaci potestate puniendi dereliqui. * Qualem enim sese Deo peccator exhibet, talem sibi Deum experitur.] Hoc verbis Rex, Iudæorúmque Principes *consternati*, lamitauére: Iustus est Dominus, id est, iustè à Domino ingrati flagellamur. Pro *consternati* est in Hebræo, *humiliati*, ac *verecondati sunt.* * Quid erga Deum non posset humilitas? Videns Dominus quia humiliati essent, Semeiæ affatur: Quia humiliati sunt, non omninò disperdam eos, sed pauxillam auxilij exhibebo, respirare eos permittam, ne funditus pereant, aut in captiuitatem abducantur; & non *stillabit*, seu effundetur furor meus omnino super Ierusalem Sesaci impugnatione. *Stillare* Dei furorem iuxta Pagninum est, Dei iram vsque ad extremam Vrbium Ciuiúmque calamitatem profundi. * An hæc diuinæ iræ stillatio? Quid plenissima iracundiæ profusio? Certè hîc quamtumuis a Domino puniamur, diuinæ iracundiæ stillatione leui perfundimur, post mortem fuerit iracundiæ tempestas. Veruntamen Sesaco tributarij deseruient, vt differentiam seruitutis meæ & seruitutis Regni sæcularis agnoscant. * Si mundialis seruitutis vim appendamus, Deíque iugi suauitatem sana contemplemur mente, profitebimur, iugi fatigationem cœlestis calamum esse leuissimum, si cum mundialis plumbeæ sarcinæ pondere comparetur.] Abigente itaque Domino, à Ierosolyma Sesacus abscessit, Templi tamen & Regij palatij thesauris ablatis, quos secum detulit, nec pepercit aureis clypeis, quos Salomon perfici iusserat, quorum loco Roboamus æneos fabricauit, eósque Scutariorum Principibus, qui palatij vestibulum custodiebant, tradidit. Cum autem Rex Templum iniret, Scutarij accedebant, æneos tollebant clypeos Roboamum comitaturi eoque in aulam redeunte, milites custodes scuta in armamentarium iterum referebant. * Infelicia planè tempora, cum à Regibus exteris aurum aufertur, & eius vices æs agere est necessarium: & Regnum æneum redditur, quod aureum aliquando vidimus & argenteum.] Veruntamen quia Iudæi cor submissum affectúmque pœnitudine exhibuerunt, continuit Dominus iracundiam suam, ne penitùs Regnum deleretur: siquidem & in ingratissima Iudæa *inuenta sunt opera bona*, id est, pij ciues commorabantur, quorum iustitiam Deus aspectans, eorum merito parcebit ingratis. * Hinc disce, quantæ vtilitatis sit Vibibus inter improbos probos commorari; tritici enim societate vel deterrima zizania proteguntur, finite supremo Agricola, *sinite vtraque crescere*.]

3. *Vers. 13.14.15.16. Confortatus est &c.*] Roboamus igitur post recessionem Sesaci pacificè in Iosolyma regnauit; quadragesimum primum annum expleuerat, cum imperare cœpisset, ac decem & septem annis Iudææ clauum tenuit apud Ierosolymam habitans, Vrbem scilicet, quam è cunctis Israëlis Tribubus Deus elegerat, vt confirmaret (Hebr. *poneret*) *nomen suum ibi*. id est, vt inibi æternùm coleretur. Nomen matris eius Naama, quæ ab Ammanitide seu Ammonitidæ regione processerat. Porrò Roboam idola coluit, nec *præparauit*, seu direxit cor suum, vt Dominum requireret. Gesta verò Roboami *prima* ad pietatem spectantia, & *nouissima*, plena quidem impietate scripta vbertim sunt in Semeiæ & Addo Prophetarum Voluminibus. Loco illius particulæ, *Et diligenter exposita* est in Hebræo, *Ad genealogizandum*, id est, vsque dum Genealogiam describat, tum maiores tum posteros; quod Hieronymus vno verbo explicuit; *Et diligenter exposita.* * Cuncta enim hominis gesta recenseri videntur, dum eius Genelogia describitur. Ex illustribus procedens parentibus plerumque opera illustria exponit. At ex ignobili satus stirpe obscuras admodum exponit actiones. Vndè Roboamus è præclarissima Dauidis stirpe exortus *prima* præclara opera gessit, è germine Ammonitidis matris procreatus *nouissima* turpia exposuit.] Genealogizare itaque, historiam scribere est. Ideò LXX. pulchrè, *Vt Genealogiam describeret* Addo, *& actus eius*, Genealogia enim declarata, videntur simul actus esse recensitos.] Verùm Roboamus ac Ieroboamus cũctis diebus decertarunt. Hebraicè, *& bella* Roboam & Ieroboam *quæ gesserunt cunctis diebus* à Semeia & Addo etiam scripta sunt. Num Roboamus æternùm periit? Existimo, verba illa, *Non preparauit cor suum* eius impœnitentiam innuere, non enim post tanta flagella manu Regis Ægypti immissa cor suum per idoneam pœnitentiam non præparauit, quod est extremæ impœnitentiæ non obscurum indicium. * Flagellaris ærumnis, nec te ad frugé recipis meliorem? probabile exponis æternæ damnationis documentum.]

A Sesac Iudæi spoliantur, & tributarij efficiuntur, sed ob humilitatem haud omnino Regnum deperiit.

Qualem te exhibes Deo, talem tibi Deum experiris.

Humilitas apud Deum potentissima.

Hic ira diuina stillatione leuiter perfundimur, post mortem furit iracundiæ tempestas.

Quàm leue Dei iugum si cum mundiali comparetur.

Tempora infelicia, cum Regnum æneũ aspicimus, quod aureum & argenteum aliquãdo vidimus.

Iustorum societate impij proteguntur, ne omninò dispereant.

Roboami regnũ, is duratio, & obitus.

Plerumque à nobili stirpe genitus opera proba gerit; & è contra ignobilis genere, est ignobilis actionibus.

Qui actus à Deo armatur, non corrigitur non obscurũ exhibet damnationis indicium.

Consternatum, ais, humiliatúmque fuisse. Crediderim, id ex seruili incurrendarum pœnarum timore factum: aut si seriò tùm pœnituit, non vltra habitum Sesaei Regis sese extendisse pœnitentiam, vt in simili de Achabo Rege Israel 3. *Reg.* 21. 24. vidisti. * Hinc vereor, non paucos mortis angustiis actos pœnitudinis exhibere signa & tamen addici damnationi, quia ex seruili timore imminentis obitus consternantur.] Mortuus denique est Roboamus, ac in Dauidis Ciuitate sepultus. Abia autem filius eius, quem tot fratribus prætulerat solium occupauit.

Multi, qui signa contritionis morituro exhibent, damnantur, quia ex seruili id timore exerunt.

CAPVT XIII.

Nouus Rex Iuda Abia è Ieroboamo Rege Israël præclarissimam obtinet victoriam, quingentis millibus Israëlitarum cæsis, multisque captis Ciuitatibus. Ex quatuordecim vxoribus proles triginta & octo procreat.

1. ANNO octauodecimo regis Ieroboam, regnauit Abia su-
per Iudam. 2. Tribus annis regnauit in Ierusalem, nomén-
que matris eius Michaia, filia Vriel de Gabaa: & erat bellum
inter Abiam & Ieroboam. 3. Cúmque iniisset Abia certa-
men, & haberet bellicosissimos viros, & electorum quadrin-
genta millia: Ieroboam instruxit contra aciem octingenta
millia virorum, qui & ipsi electi erant & ad bella fortissimi.
4. Stetit ergo Abia super montem Semeron, qui erat in Ephraim, & ait: Audi
Ieroboam, & omnis Israël. 5. Num ignoratis quòd Dominus Israël dederit re-
gnum Dauid super Israël in sempiternum, ipsi & filiis eius in pactum salis? 6. Et
surrexit Ieroboam filius Naba, seruus Salamonis filij Dauid: & rebellauit contra
dominum suum. 7. Congregatíque sunt ad eum viri vanissimi, & filij Belial: &
præualuerunt contra Roboam filium Salomonis: porrò Roboam erat rudis, & corde
pauido, nec potuit resistere eis. 8. Nunc ergo vos dicitis quòd resistere possitis
regno Domini, quod possidet per filios Dauid, habetísque grandem populi multitu-
dinem, atque vitulos aureos, quos fecit vobis Ieroboam in deos. 9. Et eiecistis
Sacerdotes Domini, filios Aaron, atque Leuitas: & fecistis vobis Sacerdotes sicut
omnes populi terrarum: quicumque venerit, & initiauerit manum suam in tauro
de bobus, & in arietibus septem, fit sacerdos eorum qui non sunt dij. 10. Noster
autem Dominus, Deus est, quem non relinquimus, Sacerdotésque ministrant Do-
mino de filiis Aaron, & Leuitæ sunt in ordine suo: 11. Holócausta quoque offe-
runt Domino per singulos dies mane & vespere, & thymiama iuxta legis præcepta
confectum, & proponuntur panes in mensa mundissima, estque apud nos candela-
brum aureum, & lucernæ eius, vt accendantur semper ad vesperam: nos quippe
custodimus præcepta Domini Dei nostri, quem vos reliquistis. 12. Ergo in exer-
citu nostro dux Deus est, & Sacerdotes eius, qui clangunt tubis, & resonant con-
tra vos: filij Israël nolite pugnare contra Dominum Deum patrum vestrorum, quia
non vobis expedit. 13. Hæc illo loquente, Ieroboam retrò moliebatur insidias.
Cúmque ex aduerso hostium staret, ignorantem Iudam suo ambiebat exercitu.
Respiciénsque Iudas vidit instare bellum ex aduerso & post tergum, & clamauit ad
Dominum: ac Sacerdotes tubis canere cœperunt. 15. Omnésque viri Iuda voci-
ferati sunt: ecce illis clamantibus, perterruit Deus Ieroboam, & omnem Israël qui
stabat ex aduerso Abia & Iuda. 16. Fugerúntque filij Israël Iudam: & tradidit
eos Deus in manu eorum. 17. Percussit ergo eos Abia & populus eius, plaga ma-
gna: & corruerunt vulnerati ex Israël quingenta millia virorum fortium. 18. Hu-
miliatíque sunt filij Israël in tempore illo, & vehementissimè confortati filij Iuda, eò
quòd sperassent in Domino Deo patrum suorum. 19. Persecutus est autem
Abia fugientem Ieroboam, & cepit ciuitates eius, Bethel & filias eius, & Iesana cum
filiabus suis, Ephron quoque & filias eius: 20. nec valuit vltrà resistere Ieroboam
in diebus Abia: quem percussit Dominus, & mortuus est. 21. Igitur Abia, con-
fortato imperio suo, accepit vxores quatuordecim: procreauitque viginti duos fi-
lios, & sedecim filias. 22. Reliqua autem sermonum Abia, viarúmque & ope-
rum eius, scripta sunt diligentissimè in Libro Addo Prophetæ.

COMMEN

COMMENTARII.

Abia & Ieroboamus procedunt ad pugnam, Abia Ieroboamo viriliter Ieroboamo ac eius exercitui proloquitur.

1. VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11.12. *Anno octauo, &c.*] Octauo decimo Regis Ieroboami anno Abia supra Iudam imperauit. Tribus annis in Ierosolyma Iudææ metropoli regnauit Vrbe. Nomen matris eius *Micha in Vriel filia de Gabaa.* LXX. *Maacha filia Abessalon*, & ita legitur 3. *Reg.* 15.2. Erat enim etiam Absalom binomius pro more gentis ac temporis illius. Porrò Iuda & Israel premebantur bello, Ieroboamo & Abia dimicantibus. Cum ergo Abia certamen inire pararet cum Ieroboamo, & bellicosissimis viris constaret exercitus. Siquidem electorum militum quadringenta millia numerabat: Ieroboamus ex aduerso aciem octingentorum millium instruxit, qui quidem & electi erant, & ad bella fortissimi. * *Electi* inquit, *erant, & ad bella fortissimi.* Annon sufficeret adnotasse esse electos? Cur addidit esse fortissimos? Quia multi à Regibus eliguntur ad bella, qui ignaui penitùs ostentantur, & hostibus ideò sæpè cedit triumphus.] Abia ergo bellum inferens Ieroboamo, & in illius fines infestum inducens exercitum, *super montem Semeron* ad ditionem Ieroboami pertinentem (erat enim in Tribu Ephraim) *stetit*, vt èx edito loco melius vndique posset exaudiri eius oratio, qua sequacibus Ieroboami persuadere conabatur, vt, eo relicto, ad antiquam religionem, & obedientiam legitimi sui Regis redirent, rursúmque posterorum Dauidis subderentur imperio, Audi (inquit Abia) ô Ieroboam, & omnis Israël. An ignoratis, Dominum Deum Israël Dauidi ac eius posteris Regnum Israëliticum tradidisse interminabiliter gubernandum *in pactum salis*, id est, semper duraturũ pacto. Nam sale corpora in annos plurimos à tabe seruantur. Ergò Deus Dauidi Regnum in perpetuum dedit. Quid si fortasse pactum salis illud erat, quod firmatum fuerat religione sacrificiorum, in quibus sal adhibebatur? * Pactum quod obfirmatur sacrificio durat æternùm; Ergò si cum Deo pacisci curas circa delicti alicuius correctionem, Eucharistico sacrificio operam exhibe, vt pactum æternè sanciatur: ad persistendum enim in gratia, prauo habitu ablato, Eucharistiæ receptio confert.] Attamen Ieroboamus filius Nabat *seruus* Salomonis filij Dauid ausus est assurgere, & contra Dominum suum rebellare. * Facinus quidem serui, seruilis namque est, & seruis agnata in dominos ingratitudo.] Colligati fuére cum eo viri *vanissimi* Pagn. *viri vacui*, in Hebræo רקים *regim. homines nihili, otiosi*, Hispanè dixeris *Vagabundos* filij scilicet *Belial*, seu *filij iniquitatis.* Quàm aptè duæ particulæ concinunt *Homines otiosi iniquitatis filij!* otium enim iniquitatum omnium scaturigo.] Hi aduersum Roboamum filium Salomonis præualuére; erat enim Roboamus (patris venia dixerim) *rudis, & corde pauido*, nec potuit eis resistere. Hebr. *erat Roboam puer, & tener corde.* Non erat puer ætate, quippe quadraginta & vnum natus annos, cum imperare cœpit, sed prudentia. LXX. Erat iunior, & pauidus corde, & ita bello ineptus. * Ad belli ducatum duo necessariò requiruntur, prudentia scilicet, & impauidus animus. Prudentia sine impauiditate est inermis: impauiditas sine prudentia est temeritas vocitanda.] Nunc vos falsa nitimini præsumptione, quod præualere possitis *Regno Domini*, seu Regno à Domino constituto, & cuius Dominus Rex est, quodque possidet, & administrat per filios Dauid, quasi per suos vicarios. * Si Deus Rex est numquid suos contemnet defensare subditos? Quàm falsa spe nititur, qui Dei seruos audet impugnare!] An confidentia victoriæ copiarum nitimini multitudine. * Non vincit copiosior, nec fortior, sed à Deo protectus exercitus.] Putatis, vos ex vitulorum aureorum, quod vobis Ieroboam perfecit in Deos, protectione iuuandos? * Imò vitulorũ cultus sacrilegus vos reddet imbeciles; ex crimine enim communi ac publico ciuium vires militum infirmantur. Dùm in Vrbibus litatur Veneri ac Baccho, deficiunt milites in loco certaminis.] Hoc quidem primum ac maximum est vestrum crimen, quod Dei gloriam in bestiam vita ac sensu destitutam transtulistis. Alterum addidistis crimen primo cõsentaneum, Sacerdotes Domini filios, Aaronis, ac Leuitas sacro è munere deturbastis: & ex arbitrio vestro, haud ex lege diuina, sicuti populi Gentilium gerere assolent Sacerdotes constituistis. Quicumque enim venierit, & initiauerit manum suam. Hebr. Omnis veniens ad implẽdã seu consecrandam manum suam in tauro de bobus (Hebr. *in vitulo filio bouis*) & in septẽ arietibus, fit Sacerdos eorum, qui dij minimè existunt. Ac si diceret: Non nisi falsi Sacerdotes apud vos sunt, sicut non sunt nisi falsi. Quid ergo vobis præsidij ab his sperandum? Nos verò Iudæi certissima auxilij cœlestis spe nitimur, siquidem noster Dominus Deus verus existit, quem non derelinquimus, cui ministrant ex Aaronis progenie Sacerdotes, & cui Leuitæ obsequuntur *in ordine suo*, id est, seruando suos ordines, ac suas ministrandi vices, iuxta classes, in quas fuére distributi. Diebus hi singulis mane ac vespere holocausta Domino offerunt iuxta iugis sacrificij legem *num.* 28. traditam. & thymiama incendunt iuxta legis præscripta confectum. Panes purissima exponuntur *in mensa*: éstque apud nos aureum candelabrum, cuius lucernæ sub vesperam accenduntur; nos enim Domini Dei nostri, quem vos contempsistis, ac reliquistis, præceptis subiacemus. In exercitu ergò nostro Deus est Imperator, & Sacerdotes, qui clangunt tubis ac contra vos intonant, Ducum munus exercent: nolite filij Israël aduersus Deum patrum vestrorum decertare, quia vobis non expedit. * Triumphus profectò fugit Apostatas, Dei cedit cultoribus.] * Si Reges experiunt, victoria potiri, dum exercitus militat, studeant sacerrimi cultus obseruationi, curantes Sacerdotes iniuncto muneri diligenter incumbere.] Vnius hic mensæ ac candelabri fit mentio, cum tamen Salomon decem mensas ac totidem candelabra in sancto statuisset. Ex hoc loco, & quia deinceps nunquam nisi vnius mensæ, & vnius candelabri fit mentio, colligunt aliqui Sesacum Egypti Regem, cum Templi Thesauros expillaret, ex denis mensis & denis candelabris non reliquisse nisi vnã mensam, vnúmque candelabrum, eoque Iudæos deinceps contentos fuisse, sicut fuerant antequam Templum

Non omnes ad bellum electi Duces aut milites, fortes sunt.

Ad persistendum in gratia, prauo habitu ablato Eucharistiæ vsus confert.

Seruile vitium, & seruis agnata in dominos ingratitudo.

Otium est omnium iniquitatum origo.

Ad belli Ducatum requiritur in Imperatore prudentia & impauiditas.

Spe falsa nititur, qui Dei seruos audet impugnare.

Non vincit fortior exercitus, sed qui à Deo protegitur.

Dum in Vrbibus eiues litãt Veneri & Baccho deficit in loco certaminis exercitus.

Victoria à legis cultoribus reportatur in bello.

Dum exercitus pugnat, curet Rex, Sacerdotes sacro muneri impigrè incumbere.

plum à Salomone excitaretur. At non crediderim, impium Gentilem Regem nec vnicæ mensæ, vnicóque candelabro pepercisse, si reliquas mensas reliquáque candelabra auferre statuerit. Vnde arbitror, ex antiqua loquendi consuetudine numerum singularem pro plurali positum. * Certè cum mensæ illæ panum propositionis vnam Eucharisticam mensam præsignabant, appositè vnica vocitatur, vnicum enim est conuiuium, licet multiplici exponatur in loco.]

Eucharistia vnicum est conuiuium, licet multiplici exponatur in loco.

2. *Vers. 13.14.15.16.17.18.19.20.21.22. Hæc ille &c*] Verùm dum Rex Abia hæc hostis exercitui dictitaret, Ieroboamus Iudæos omni ex parte ambire militum numero fretus, curabat, vt hoste omni ex parte inuadente, perturbati Israëlitarum gladiis cæderentur. Molitus itaque est retrò insidias stánsque ex aduerso ignorantem Iudam suo ambiebat exercitu. At Iudas, apertis insidiis, agnoscensque ex aduerso post tergum certamen instare, *clamauit ad Dominum.* * Nihil prius, cognita periculi instantia, fidelis gerat, quàm clamás à Deo auxilium postulare.] Porrò clamante ad Deum populo Iudæorum, simul tubis Sacerdotes intonare cœperunt. Soli Sacerdotes in bello tubis clangebant; erátque sonus ille diuini auxilij imploratio; promiserat enim Deus, se illis adfuturum, cum tubis illis cecinissent. * Id quod Christicolæ æmulamur, cum sæuiente tempestate Sacra pulsantur cymbala, quæ quidem clamantis Ecclesiæ veluti vices exerunt.] Cunctis ergo vociferantibus, vt diuinum implorarent auxilium, & sibi mutuo edito clamore, vt animos adderent: perterruit (Lxx. *percussit*) Deus Ieroboamum exercitumque Israëlitarum, animi immittens consternationem. Fugerúntque Israelitæ qui ex aduerso Abiæ ac Iudæ consistebant, eósque Dominus Iudæorum tradidit in manus. Abia igitur ac exercitus eius Israëlitas plaga ingenti percussit, & ex fortibus illorum exercitus quingenta millia diriter vulnerati corruerunt. Talem quidem stragem vno conflictu nullibi editam legi. Attamen Israëlitæ non resistebant, & Iudæorum exercitus quadringentorum millium erat, vt mirum non sit, tam multos cædere potuisse, præsertim cùm Dominus pugnarit à Iuda. * Nec enim fortiori, nec ingentiori exercitui: sed ei, cui Deus opitulatur, victoria cedit; vt edisçant Reges, quanti intersit, pugnaturos cœleste Numen habere propitium.] Filij igitur Israel eo tempore valdè fuere humiliati, vehementissiméque confortati Iudæi, eo quod in Domino Deo patrum suorum spem collocassent. * Pro particula, *Eo quod sperassent in Domino Deo,* Hebraicè est, *eo quod innixi essent super Dominum, ideò roborata est Tribus Iuda.* Non quia fortis ipsa aut copiosa, roborata est; sed quia super Dominum erat innixa. Hæc roboris, victoriæque vnica ratio; haud ergò copiis fidas, si auerso Numine ad certamina tendas.] Victor autem Abiæ exercitus fugientes reliquias Ieroboami exercitus est persecutus, cepitque è Ciuitatibus eius Bethel idololatricæ superstitionis caput, in qua Ieroboamus vitulum aureum adorandum exposuerat 3. *Reg.* 12. *& plateas eius,* seu circumiectas Villas, & pagos Bethel metropoli subiectas. Scio Abulensem q 47. asseruisse, hanc Bethel eam non esse, in qua expositus vitulus fuerat aureus, alioqui illi Abias, Vrbe capta, non pepercisset. Videtur autem vitulus à Ieroboamo excitatus vsque ad tempus Iehu stetisse 4. *Reg.* 10.29. * Haud est perfecta ab spiritualibus hostibus victoria, dùm iniquitatis origo non comminuitur.] * Profectò fidelis Regis esset indignum, tanto triumpho donari, & gratitudinis ergo vitulum veræ cultus inimicum non omninò delere. Debet enim Catholicus Princeps diuini cultus promotioni studere, dum Deus Regni eius incrementa felicitat.] Cepit prætereà Abias Iesana, & Ephron, villasque earum circumiectas. Nec valuit, tot extinctis militibus, Abiæ vltra resistere Ieroboamus, quem demùm Dominus morte violenta, aut subita, dæmune, aut Angelo percussore immisso e viuis abstraxit. * Porrò duobus tribusve annis post infelix prælium Ieroboamus extinctus est, subito quidem casu, quo plerumque abripiuntur, qui aliis delinquendi apponunt scandalum.] Scio, Seder-Olam Hebræum exponere, percussum Abiam, qui toto biennio ante Ieroboamum occubuit, nec nisi tribus annis vniuersim regnauit, vt dicitur *vers.* 2. * Forsan ingratior fuit erga Deum post nobilissimam obtentam victoriam, atque ita longiori vita se præbuit indignum: cum nihil æque Deo displiceat atque animi post beneficia accepta ingratitudo.] Abias igitur, suo confortato Imperio quatuordecim duxit vxores, è quibus viginti duos filios ac sedecim filias suscepit. Reliqua verò, quæ ad mores & gesta Abiæ attinent, diligentissimè *in Libro Addo Prophetæ.* (qui non extat) exarata fuere. Lxx. *In Libro & requisitione Addo.* Hebr. *In Midras Addo. Midras* idem est ac *requisitio,* nam is Liber Addo Midras à quærendo vocabatur, quoniam ab auctore diligenter acta Regum inquisita essent, & in eum Librum collata. Hoc Hieronymus per aduerbium *Diligentissimè* exposuit.

Illustrissima Abiæ aduersus Ieroboamum victoria.

Instante periculo, mox à Deo auxilium postulandum.

Cymbala insonántia dum saeuit tempestas, quasi clamantis Ecclesiæ vices agunt.

Non cedit victoria maiori, aut fortiori exercitui: sed ei, qui Deũ propitium habet.

Non copijs fidas, si auerso Numine, ad certamina tendas.

Haud perfecta spirituali in bello victoria, dum peccati origo non comminuitur.

Debet Catholicus Princeps diuini cultus promotione studere, dum Deus Regni eius incrementa felicitat.

Plerumque subita morte extinguuntur, qui aliis delinquendi apponunt scandalum.

Nihil æquè Deo displicet atque post beneficia accepta animi ingratitudo.

CAPVT

CAPVT XIV.

Defuncto Abiæ filius Aſa ſuccedit, qui, euerſo idolorum cultu, à Deo corroboratur. Regem Ethyopum Zaram cum mille millibus armatorum ad internecionem concidit.

1\. DORMIVIT autem Abia cum patribus ſuis, & ſepelierunt eum
in Ciuitate Dauid : regnauitque Aſa filius eius pro eo, in
cuius diebus quieuit terra annis decem. 2. Fecit autem
Aſa quod bonum & placitum erat in conſpectu Dei ſui, &
ſubuertit altaria peregrini cultus, & excelſa, 3. & confregit
ſtatuas, lucóſque ſuccidit: 4. & præcepit Iudæ vt quæreret
Dominum Deum patrum ſuorum, & faceret legem, & vni-
uerſa mandata: 5. & abſtulit de cunctis vrbibus Iuda aras, & fana, & regnauit in
pace. 6. Ædificauit quoque vrbes munitas in Iuda, quia quietus erat, & nulla
temporibus eius bella ſurrexerant, pace Domino largiente. 7. Dixit autem Iudæ:
Ædificemus ciuitates iſtas, & vallemus muris, & roboremus turribus, & portis, &
ſeris, donec à bellis quieta ſunt omnia, eò quòd quæſierimus Dominum Deum pa-
trum noſtrorum, & dederit nobis pacem per gyrum. Ædificauerunt igitur, & nullum
in extruendo impedimentum fuit. 8. Habuit autem Aſa in exercitu ſuo portantium
ſcuta & haſtas de Iuda trecenta millia, de Beniamin verò ſcutariorũ & ſagittariorum
ducenta octoginta millia, omnes iſti viri fortiſſimi. 9. Egreſſus eſt autem contra eos
Zara Æthiops cum exercitu ſuo, decies centena millia, & curribus trecentis: & ve-
nit vſque Mareſa. 10. Porrò Aſa perrexit obuiam ei, & inſtruxit aciem ad bellum
in Valle Sephata, quæ eſt iuxta Mareſa. 11. & inuocauit Domum Deum, & ait:
Domine non eſt apud te vlla diſtantia, vtrùm in paucis auxilieris, an in pluribus: ad-
iuua nos Domine Deus noſter: in te enim, & in tuo nomine habentes fiduciam ve-
nimus contra hanc multitudinem. Domine, Deus noſter tu es, non præualeat con-
tra te homo. 12. Exterruit itaque Dominus Æthiopes coram Aſa & Iuda: fuge-
rúntque Æthiopes. 13. Et perſecutus eſt eos Aſa, & populus qui cum eo erat,
vſque Gerara: & ruerunt Æthiopes vſque ad internecionem, quia Domino cæden-
te contriti ſunt, & exercitu illius præliante, Tulerunt ergo ſpolia multa, 14. & per-
cuſſerunt ciuitates omnes per circuitum Geraræ: grandis quippe cunctos terror in-
uaſerat: & diripuerunt vrbes, & multam prædam aſportauerunt. 15. Sed & cau-
las ouium deſtruentes, tulerunt pecorum infinitam multitudinem, & camelorum:
reuerſíque ſunt in Ieruſalem.

COMMENTARII.

1\. *Aſæ Regis Iuda fidelitas, ac felicitas.*

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8. *Dormiuit autem &c.*] Abias diem ſuum obiit, & apud Dauidis Ciuitatem iniecta fuit tectus humo, Aſaque filius eius loco imperauit: terra autem Regni huius temporibus decem annis haud fuit bellis afflicta. Porrò Aſa Numini diuino placuit, peregrini cultus altaria ſubuertit, excelſa abſtulit, lucos ſuccidit; Iudæiſque præcepit, vt Dominum Deum patrum ſuorum rectè agendo requireret, legémque, ac cuncta mandata obſequeretur: abſtulit itaque è cunctis Iudæ Vrbibus aras, & fana, ac *in pace* regnauit. Dum enim Rex diuini cultus promotioni ſtudet, Deus eius pacando Imperio operam impendit.] Loco particulæ illius, *Abſtulit fana* LXX. *Abſtulit idola.* Hebraicum verbum *hamanim* ſignificat *ſimulachra.* Quæ illa eſſent, non ſignificatur. Solis aliquis putat: Crediderim, quoniam vox *hamanim* à calore deducitur. Verba illa, *Rex Aſa ſubuertit altaria peregrini cultus, & excelſa &* difficultatem ingerunt; pugnant enim cum illis 3. *Reg.* 15. 14. *Non abſtulit excelſa.* Reſpondeo tamen, duplicis generis apud Iudæos fuiſſe *excelſa*, ſiue altaria & Templa in locis altioribus erecta: quædam profanis erant dicata idolis, *cum ſtatuis, & lucis, & peregrino cultu*: hæc omnia euertit Aſa; quædam verò Deo erant erecta, ſed loco non debito: hæc Aſa non euertit. Porrò hoc illi magno hîc vitio non vertitur, quia plurimi putabant id adhuc condito iam Templo licere, ſicut pleriſque ante conditum Templum licuerat. Quia tamen prudentiores ſciebant, id licitum eſſe, neque hoc poterat Regem latere, hinc ſaltem pro næuo notatur tum in Aſa, tum in aliis quibuſdam, etiam piis Regibus, quod ſeu popularis

Dum Rex diuino cultui promouendo ſtudet Deus eius pacando Imperio dat operam.

offen

offensionis metu, seu accuratioris disciplinæ despectu einsmodi excelsa toleratit, quæ veto Deo seruiebant. Idcò *Eccli.* 49.5. præter Dauidem, Ezechiam, & Iosiam, omnes alij Reges Iuda peccasse dicuntur, nempè excelsorum vel vsu vel culpabili tolerantia.

In Catholico Principe vel leuis circa cultum Dei desidia naeuus est pulchritudinem inficiens.

*In Catholico Ptincipe quælibet circa cultum Sacrum desidia nævus est inficiens pulchritudinem.] Quonam verò sensu dicitur Asa, excelsa, quæ profanis diis erecta erant, subuertisse? Certè quia statuas & altaria sustulit, lucos excidit, peregrinum omnem cultum inhibuit: non verò quod ipsa quoque templa seu fana vbique à fundamentis excidisset; nam pepercisse plurimis, & cultui veri Numinis accommodari permisisse constat. Nominatin in monte Oliuarum dicitur Iosias illa excelsa, quæ ibi Salomon ædificauerat variis idolis ab Asa quidem iàm expurgata: sed ab aliis postmodum idolorum cultui restituta, rursum polluisse.

Illam iniquitatem abstulisti, quam ad pietatem reformasti.

* Illam iniquitatem verè diceris abstulisse, quam ad pietatem reformasti. Fanum, aut altare Deo dicatum iam alierum est, haud est illud antiquum, quod subseruierat impietati.] Ædificauit profectò Rex Asa in Iuda Vrbes munitas, quia quietus erat, nulláque *eius temporibus* bella surrexerant, *pacem Domino largiente.*

Pax proprium est Dei munus.

* Pacis enim ineffabile munus Deum solummodo habet largitorem.]

Pacis tempore belli apparatus sunt comparandi.

* Certè pacis tempore, dum quiete potitur Imperium, Vrbes sunt muniendæ, belli apparatus comparandi. Repentè enim assolet bellum ingruere.]

Dum spirituali pace frueris, præcordia ad tentamina munire cura.

* Id quod spirituali bello accommoda. Dum pace frueris, cordis stude munitioni, nam repentè tentamina insurgunt pacem conturbatura.] Indixit autem Asa Iudæis: Roboremus Ciuitates istas, muris circumiectis, turribus excitatis, portis ac seris appositis hoc tempore, quo quieta sunt omnia, largiente quidem Domino pacem per gyrum *eo quod* eum patrum certè nostrorum Deum rectè operando quæsierimus.

Quasi non regnat Princeps eo tempore, quo bello premitur.

* Loco verbi illius, *Donec a bellis quieta sunt omnia*, Hebr. est, *Dum terra est ante nos*, id est, dum hoc potimur Imperio. Quasi enim Imperio non potitur Princeps eo tempore, quo bellis defatigatur.]

Regnare idem est, ac subditos præ oculis habere.

* Preme particulam, *Dum terra est ante nos.* Imperio potiri, idem est, ac ditionem esse ante Regem, quasi enim essentiale est imperanti subditos præ oculis habere.]

Non possunt Reges Imperio frui, si Deum quærere non studeant.

* Expende & illud, *Eo quod quæsierimus Dominum.* Quasi diceret, Non alia causa potimur Imperio, quàm quod Deum quæsiuimus. Vt Principes edoceantur, se haud posse diù Imperio potiri, si à Numinis requisitione abstrahantur.] Recole verba illa, *Nulla temporibus eius bella surrexerant*, nempè ad id vsque tempus, quo de muniendis Vrbibus suis consultabat: nam post bellum ingruit horribile, cum anno Regni Asæ decimoquinto, vt *ex vers.* 10. Capitis huius colligo. Munierunt itaque Vrbes, nullo structioni impedimento obstante. Cæterum prudens Asa eo quod pace potiretur colligendi exercitus studium non contempsit, in exercitu enim suo portantium scuta & hastas de Iuda trecenta millia annumerabat; de Beniamin verò Scutariorum & Sagittariorum ducenta octoginta millia exponebat, cunctos planè fortitudine egregios.

Exercitus præparādi ad certamina, pacis tempore.

* Non sunt cogendi tunc exercitus, cum ingruunt bella, sed pacis tempore copiæ ad certamina præparandæ.]

2. *Vers.* 9.10.11.12.13.14.15. *Egressus est antem &c.*] Porrò egressus est contra Iudæos Zara Æthyops cū decies centenis millibus armatorum, ac curribus trecentis, & vsque ad Maresa irrupit. At Rex Asa obuiam ei perrexit, aciémq; ad certamen apud vallem Sephata, quæ adiacet iuxta Maresa, instruxit, & Dominum Deum inuocans profatur: *Domine &c.* Vndénam Æthyops ille perrexerit? Vult Tornellus non ex Africa, prodiisse, sed ex Asia, nempè ex Madianitide regione Iudæis vicina, vnde vxor Mosis traxit originem, quæ propterea Ætyopissa dicta est. Crediderim, ex propriè dicta Ætyopia in Africa Ægypto, ac Libia contermina protupisse. Nam *cap.* 16.8. (vbi certum est de his Æthyopibus agi) disertè disiunguntur Æthyopes Libiis, quos nemo extra Africam collocarit. Quidnam mouit Æthyopem hunc ad bellum? Incertum mihi, forsan & ipse totius Asiæ inhiabat Imperio vt nuper Sasacus. Forsan ex sterili & arente solo ad Terram lacte ac melle manantem aspirabat.

Asæ victoria contra Zaram Regem Æthyopum.

Tribulationum igne fidelis animi aurum repurgatur.

* Et (quod vero similius puto) Deus hanc barbaro Regi permisit mentem ad fidelis populi exercitamentum; laboribus enim pij animi aurum repurgatur.] Veritas itaque Asa, ne alioqui Zara vniuersum Regnum popularetur, sicut fecerat Sesacus, Roboamo non audente illi occurrere, & eius progressum impedire, ei obuiam processit commoranti in Maresa Tribus Iudæ Ciuitate, de qua Adricomius in Iuda n. 187. *Domine* (inquit itaque) *non est apud te vlla distantia, vtrum in paucis auxiliēris, aut pluribus*, id est, tam facilè potes populo tuo auxilium impertiri aduersus innumerabiles pugnatores, quàm aduersus manum exiguam. Adiuua tuos Domine Deus noster, tuo enim nomine, tua protectione innixi aduersus hanc innumerabilem multitudinem ausi sumus procedere. Tu Deus noster es; an decet hominem contra Deum vel specie visibili præualere? Loco illius particulæ, *Non præualeat contra te homo* LXX. scripsere, *Ne prænaleat tecum homo.* Hebraicè verò, *Ne regnet tecum homo.* Ac si diceret, Tu solus Deus noster es, ne permittas, vt cuiusquam hominis imperio subdamur.

Orationis vis.

* Quàm efficax oratio!] *Exterruit Dominus Æthyopes*, id est, opitulante suis Deo, exercitu illius, seu populo Iudaico, vel etiam Angelico cœtu ad internecionem præliante, omnes cæsi fuere. Fugerunt illi quidem, sed persecutus est eos Asa ac exercitus eius vsque Gerara, & ruerunt Æthyopes interempti, quia *Domino* Angelorum ministerio *cadente, & exercitu* Iudæorum validè dimicante, fuére contriti.

Deus pro suis pugnat, sed requirit eorū cooperationem.

* Non cadat sine pondere illud: *Ruerunt Æthyopes vsque ad internecionem, quia Domino cadente contriti sunt, & exercitu illius*, id est Asæ, *præliante.* Dominus cædit, & exercitus hominum præliatur. Deus enim qui totam potest victoriam perficere ad suorum defensionem, eorūm cooperationem requirit.]

Non tota victoria perfectio Dei absoluta potentia ex miraculo committēda; sed nostra simul pugna quærenda.

* Haud totum pugnæ pondus Catholici Principes Dei absolutæ potentiæ committant, miraculum expectantes, copias opportuna temporis instantia præparent, validè repugnaturi; nec enim semper cœlestis miraculi fulgurat spectaculum.] Tulerunt igitur Iudæi spolia multa, & Ciuitates cunctas per circuitum Geraræ percussere, quæ quidem Ciuitates erant Philisthæorum, qui Æthyopibus auxilium tulerant; alioqui causa non erat, cur eorum Vrbes hostilem in modum cædibus, ac direptionibus

subiice

Periculosa plerumque est alienigena societas.

subiicerentur. * Quidnam autèm vicinos pacatos Philisthæos mouit, vt hostibus ferrent auxilium? Certè alterius nationis socium poterit forrasse timor continere, ne in te assurgat: sed oblata occasione ostentabit: quàm imprudens cum eo inieris societatem.] Profectò Geraritica regio adiacet trans Daroma id est ad Australem plagam, à Maresa in finibus Iudeæ, vbi nunc Eleuttopolis, distans viginti millibus. Erátque olim terminus Chananæorum ad Australem plagam, & Palestinæ metropolis. Scriptura ponit eam inter Cades & Sur, hoc est, inter duas solitudines, quarum vna *Sur* Ægypto iungitur: altera *Cades* vsque ad Saracenorum protenditur eremum. Colligo hinc, Iudæos non leui terrarum tractu, fortè continuis aliquot diebus fuisse Æthyopas insecutos, ac fugientes cecidisse. Cæterùm tantæ cladis causa fuit, qui cunctos cœlitùs immissus grandis terror inuaserat. Diripuerunt itaque Iudæi Vrbes, ingentémque prædam apportauerunt, spe enim superbi Æthyophis à Deo clusa cum centum myriadibus suis prostratus spoliis Æthyupum Iudæus ditauit, & iacturam, quam nuper à Sesaco acceperant, compensauit. Quæ fuit forsan Rabbinorum quorundam mens, quum dixerunt, Zaram Sesaci prædam Iudæis restituisse. Denique caulas ouium destruentes pecorum ac camelorum *infinitam* seu ingentem admodum multitudinem, quæ in solitudinibus, ac pascuis Geraræ nutriebantur, detulerunt, Ierosolymámque fuere reuersi. Prò *Caulis ouium* Hebræus ponit *Caulas pecorum*. Loco autem particulæ *Tulerunt pecorum, &c.* Hebraicè est, *Captiuarunt ouem*, id est, oues seu pecudes multas, scilicet oues, agnos, capras: id enim vox צאן significat.

CAPVT XV.

Populum Israëliticum multo tempore veri Dei cultu, lege; ac Sacerdotio destituendum Azarias Propheta prædicit. Rex Asa cuiusdam Prophetæ monitis excitatus idololatriæ reliquias excindit, propriámque matrem idololatram priuat imperio.

1. AZARIAS autem filius Obed, facto in se spiritu Dei,
2. Egressus est in occursum Asa, & dixit ei: Audite me Asa
& omnis Iuda & Beniamin: Dominus vobiscum, quia fuistis
cum eo. Si quæsieritis eum, inuenietis: si autem dereliqueri-
tis eum, derelinquet vos. 3. Transibunt autem multi dies
in Israël absque Deo vero, & absque Sacerdote Doctore, &
absque lege. 4. Cúmque reuersi fuerint in angustia sua ad
Dominum Deum Israël, & quæsierint eum, reperient eum. 5. In tempore illo non
erit pax egredienti, & ingredienti, sed terrores vndique in cunctis habitatoribus ter-
rarum: 6. Pugnabit enim gens contra gentem, & ciuitas contra ciuitatem, quia
Dominus conturbabit eos in omni angustia. 7. Vos ergo confortamini, & non dis-
soluantur manus vestræ: erit enim merces operi vestro. 8. Quod cùm audisset
Asa, verba scilicet & prophetiam Azariæ filij Obed prophetæ, confortatus est, & ab-
stulit idola de omni terra Iuda, & de Benjamin, & ex vrbibus, quas ceperat, montis
Ephraim, & dedicauit altare Domini quod erat ante porticum Domini. 9. Con-
gregauítque vniuersum Iudam & Benjamin, & aduenas cum eis de Ephraim, & de
Manasse, & de Simeon: plures enim ad eum confugerant ex Israël, videntes quòd
Dominus Deus illius esset cum eo. 10. Cúmque venissent in Ierusalem mense ter-
tio, anno decimoquinto regni Asa. 11. immolauerunt Domino in die illa, de ma-
nubiis & præda quam adduxerant, boues septingentos, & arietes septem millia.
12. Et intrauit ex more ad corroborandum fœdus, vt quærerent Dominum Deum
patrum suorum in toto corde, & in tota anima sua. 13. Si quis autem, inquit, non
quæsierit Dominum Deum Israël, moriarur, à minimo vsque ad maximum, à viro vs-
que ad mulierem. 14. Iurauerúntque Domino voce magna in iubilo, & in clan-
gore tubæ, & in sonitu buccinarum. 15. Omnes qui erant in Iuda cum execratio-
ne: in omni enim corde suo iurauerunt, & in tota voluntate quæsierunt eum, & in-
uenerunt: præstitítque eis Dominus requiem per circuitum. 16. Sed & Maa-
cham matrem Asa regis ex augusto deposuit imperio, eo quòd fecisset in luco simu-
lacrum Priapi: quod omne contriuit, & in frusta comminuens combussit in Torren-
te cedron. 17. Excelsa autem derelicta sunt in Israël: attamen cor Asa erat perfe-
ctum cunctis diebus eius. 18. Eáque quæ vouerat pater suus, & ipse, intulit in do-
mum Domini, argentum, & aurum, vasorúmque diuersam supellectilem. 19. Bel-
lum verò non fuit vsque ad trigesimum quintum annum regni Asa.

COMMENTARII.

Azarias prædicit, Israëlem multo tempore veri Dei cultu destituendum, magno populi incommodo.

1. VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Azarias autem,&c.*] Porrò Azarias non ille Pontifex, qui sub idem tempus summo Sacerdotio fungebatur, sed filius Obed, *facto in se spiritu Dei*, seu concepto prophetico spiritu, in Asæ Regis occursum egressus, illi profatur: Asa, omnisque Iudaica ac Beniaminis Tribus me, quæso, obaudite. Dominus vobis protector adstitit, quia ab ipso minimè recessistis. Si requisieritis eum, inuenietis: sin autem eum deliqueritis, ab ipso illicò dereliquemini. * Pondera clausulam, *Dominus vobiscum, quia fuistis cum eo. Si quæsieritis eum, inuenietis.* Si Deus iam cum Iudæis ac Beniaminiis aderat, quare eum ipsi adhuc requirerent? Quia numquam iustus de iustitia debet esse securus: sed sic Deum quærere, ac si ob crimina amisisset.] Multi autem (heu) dies præteribunt, quibus populus Israëliticus Deo vero relicto simulachris victimas offeret, sine Sacerdotio legitimo ttansiget, Doctore priuabitur, ac legis præscripta despiciet. Designat præsens tempus in Regno Ieroboami, & successorum illius: & etiam in Regno Iuda futura tempora sub impiis Regibus Ioramo, Ochozia, Athalia, Achaz, Manasse, & filiis Iosiæ Ioakimo, ac Sedecia: sed omnium maximè, quæ post occisum Messiam sæcula iam labuntur, quibus Iudæi sine cultu, & cura veri vnius, & trini Dei, suique Messiæ, sine vllo legitimo Sacerdote, & Sacrificio, sine lege ad salutem idonea degunt toto terrarum orbe dispersi: At cum pœnitudinis veræ affectu angustia pressi ad Dominum Deum Israël reuersi fuerint, eumque requisierint, procul dubio reperient.* Pœnitentia enim Deum facillimum inuentu sortitur.] Hæc ad mundi pertinere reor occasum, cum scilicet Israëlitæ, qui tum supererunt, tandem aliquando resipiscentes Salui fient. *Rom.* 11.26. Equidem tempestate illa haud *erit pax egredienti, & ingredienti*, id est, vel nullam habebunt pacem in actionibus & vitæ siue publicæ, siue priuatæ functionibus: vel non erit tutum eis, ex sua Vrbe exire, aut in illam redire, siue iter facere; interminabiliter enim terrarum habitatores cuncti diris terroribus afficientur: (quod iàm Iudæi experiuntur) pugnauit namque gens contra gentem, & Ciuitas in Ciuitatem pugnax exsurget; quia ciues Dominus omni conturbabit angustia. Id Matthæus minitatur *cap.* 24.7. *Consurget gens in gentem, & Regnum in Regnum, &c.* Vel ad viciniora tempora hoc potest referri, scilicet ad bellum, quod fuit inter Regem Asa, Regem Iuda, & Baasa Regem Israël. vnius enim & eiusdem loci duplex potest esse literalis sensus, *vt tom. 1. tradidimus.* Vos igitur confortamini ad Deum quærendum, manusque vestræ minimè *dissoluantur*, aut lacescant, id est, nunc Domino tectis seruire operibus non intermittatis; operi enim vestro, siue pietati vestræ merces à Domino exponetur, quemadmodum iniquis filiorum seu posterorum vestrorum gestis respondebit comminatum supplicium.

**Numquam iustus securus de iustitia, aut gratia debet esse.*

Pœnitentia Deum facile inuenit.

2. *Vers.* 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18.
Asa idolo- *Quod cũ audisset, &c.*] Cum igitur Rex Asa propheticum Azariæ filij Obed Prophetæ sermonem audiret, *confortatus est*, seu eius incensus est animus, (Hispanè dixeris *Cobro nueuos brios*) vt auferret de omni Terra Iudæa, ac Benjaminia idolorum reliquias, necnon ex Vrbibus montanorum Ephraim, quas ceperat simulachra à consinibus idololatris adorata comminuit. Montanæ Vrbes hæ ad Regnum pertinebant Baasæ Regis Israël, cum quo multiplex & diuturnum bellum gessit Asa. Post ablegatas idololatriæ reliquias, post simulacrorum abolitionem *dedicauit*, seu innouauit, instaurauit altare Domini, holocaustorum scilicet, quod erat in atrio ante Templi porticum, primam eiusdem Templi partem, illiúsque vestibulum; vel enim fuerat neglectum, vel perpetua ignis actione labefactatum, vel (vt probabiliùs reputo) otiosum, illud enim Salomon addiderat dedicationis Templi die propter multitudinem victimarum.* Si altaris hæc erat instauratio, seu innouatio, quomodo dedicatio dicitur? Quia quasi Domino de nouo dicatur, quod eius obsequio accuratiùs exponitur.] * Hinc colligo spiritus renouationem, quam ex præscripto D. Ignatij Iesuitæ semel & iterum singulis annis gerunt, nouam esse spiritus Numini dedicationem.] Mirarisne audiens verba illa, *Abstulit idola de omni terra Iuda, & de Beniamin*, apud fidelem populum simulachra idolorum reperiri? Huiusmodi noxia zizaniorum germina ex inimici hominis nequitia in Domini hæreditate proferuntur; vnde scandalo non compungaris, dum videris apud Religiosam communitatem quandoque iniqua aliqua gesta exponi, hoc inimicus gessit homo, prudensque Rector dat operam auulsioni.] Congregauit post hæc Asa cunctos Iudæos, & Benjaminios, necnon aduenas Ephraimitas, Manassitas, ac Simeonitas: plures enim ad Asam ex Israël confugerant, videntes eum à Domino protegi, vti rerum euentus testabantur. Preme id, *Videntes; quod Dominus Deus illius esset cum eo* Vndenam videbant? Certè ex victoria ab hostibus reportata, ex felicitate ac prosperitate subditorum, ex quiete, ex abundantia. Sit cum Rege Deus, omnimoda subditi felicitate potientur. O quam visibile est, Deum esse aut non esse cum Principe! *Videntes, quod Dominus Deus illius esset cum eo.*] Cúmque illi in Ierosolymam sub festum Pentecostes, quod cadebat in mensem tertium Siuam nostro Maio respondentem ventitassent, anno quidem Regni Asæ quinto decimo: Domino die illa *de manubiis & præda* (Hebr. de præda tantum; nam manubiæ pecunia est ex vendita præda redacta) quam adduxerant septingentos boues, & septem millia arietes immolauerunt. * Placet Deo hostia ex victoriæ spoliis, vt ipsum munus ab ipso acceptum gratiarum subseruiat actioni.] * Hinc edisces, ipsum à Numine acceptum Eucharisticum Agnum appositè à te Deo pro gratiarum actione adhiberi, dùm vni communioni succedit & altera.] De manubiis itaque, id est, de pecunia, quam ex vendita præda collegerant pecora ac pecudes compararunt, & die Pentecostes Domino in gratiarum actionem obtulerunt, re ipsa demonstrantes, se acceptam ferre Deo omnem victoriam de Æthyopibus partam. * Certè Principes, qui sibi manubias ex præda retinent, reipsa demonstrant, minimè à Deo victoriam accepisse se credere.]

sũ reliquias exscindit, [illegible] idololatriam priuat imperio.

Quasi Deo de nouo dicatur, quod eius obsequio accuratiùs exponitur.

Iesuitarum spiritus renouatio, noua est spiritus dedicatio Numini.

Non mirum, apud Religiosam communitatem reliquias idolorum, seu prauum gesta quandoque proferri.

Si Deus cum Rege sit, omnimoda subditi felicitate potentur.

Iesum à Deo acceptū munus aptè actioni gratiarum subseruit.

Vna communio est actio gratiarū pro altera.

Qui prædam sibi retinent Principes, reipsa demonstrant, se credere, minimè à Deo accepisse victoriā.

credere.] Mox intrauit *ex more* ad corroborandum fœdus, vt scilicet profiteretur totius populi ex nomine, se Dominum Deum patrum suorum toto ex corde, totóque ex animo, id est, syncerè, sine fictione, aut simulatione requisituros. Hæc erat solemnis fidei, veræque religionis professio. Cùm verò dicitur *ex more*, innuit consuetudinem renouandi fœderis, ac iuris iurandi, quod dubiis præsertim temporibus meritò frequentabatur. * O quàm laudabiliter Iesuitarum vota renouantur *ex more*, vt resumentes illi spiritum feruentiùs operentur!] Rex verò profatur: Si quis siue minimus ex infima plebe, siue maximus ex suprema, siue vir, siue mulier ausus fuerit legem Domini violare, moriatur iuxta legem Dei aduersus impios idolorum cultores *Deut.* 17. 7. constitutum. * Quàm aptè æqualis pœna cunctis subditis maximis ac minimis viris ac fœminis indicitur, vt sciant Iudices, circa fidei ac legis causam nulli statui, nulli sexui parcendum delinquenti.] Tacuit Rex, & omnes qui Iudaico in cœtu aderant, voce ingenti iubilationis, tuba clangente simul, ac buccinarum sonitu comitante cum *execratione Domino iurauerunt*, id est, iuramento execratorio emisso, imprecati sunt sibi ingentia mala, si fidem datam fallerent, fœdúsque violarent; in omni enim corde suo, & in syncera voluntate Dominum requirentes, inuenerunt: donauit enim Dominus cunctos Iudæ fines optata requie. * Preme verbum, *Quæsierunt eum, & inuenerunt: præstitítque eis Dominus requiem per circuitum.* signum quod Deum inueneris, quem per iniquitatem amisisti, tibi sit, si qui delinquens bello pressus fuisti, pœnitens pace à Domino doneris. Vereor, Christicola Regna adhuc in delicto persistere, dùm video, ea adhuc bellis horribilibus defatigari.] Verùm tanta pietate Rex Asa præfulsit, vt Maacham matrem suam, id est Abiam matrem Abiæ vxorem Roboami: aut potius vxorem Abiæ matrem suam (duæ enim fuerant eiusdem nominis, quarum vna Roboamo auo, altera nupsit Abiæ Asæ parenti) ex augusto deposuerit imperio, eo quod impia apud lucum Priapi immundi idoli simulacrum exposuisset, cui Sacerdotissa ministrabat. Idolum autem omninò contriuit, & in frusta comminuens in Cedron torrente combussit. * Adnota illud, *Quod omne contriuit.* Nihil ex idolo adorato olim relinquendum incolume, nec puluiculus immundæ consuetudinis asseruandus, ex quo rursum velut ex grano iniquitas germinet.] Loco illius particulæ, *Maacham matrem suam ex augusto deposuit imperio*, Hebraicè est, *Remouit eam à domina*, quod duobus potest modis intelligi; aut remouit, ne Regina esset, ne se rebus immisceret: aut remouit, ne præfecta esset sacris impiis, quod LXX. asseruere, *Transtulit, vt non esset Astartæ ministrans.* * Hieronymum sequor, Asámque laudo, qui ab impia, ab immunda matre cuiusuis imperij clauum amouit. Impia enim & immunda mens inepta regimini.] Porrò Hebræus pro simulacro *Priapi* posuit *Miphzeleth*, quod à terrore dictum, quoniam idola cultoribus incutiunt terrorem. * Quales quæso libidinis voluptates, quæ terroris imagine exponuntur?] * Certè cordatis luxuriei illectamenta terrorem quidem deberent incutere, non ad amorem prouocare.] Hebræi existimant, id Priapi simulacrum esse, quem custodem hortorum turpissima apponebant effigie. Huc LXX. respexerunt, cum asserunt, Maacham ministrare solitam Astartæ, quæ *ex Tullio 3. de Nat. Deor* Venus est. Porrò licet excelsa derelicta fuerint in Israël: attamen cor Regis Asæ cunctis eius diebus coram Domino fuit *perfectum*. Sermo est de sola perfectione quoad externum vnius veri Dei cultum, & idololatriæ extirpationem; nam in quibusdam aliis peccasse certum est ex sequentibus. Ille dum graui podagra laboraret, reprehenditur, quod non tam Deo, q à medicorum fisus fuerit industriæ. Ille contra Regem Baasa potius à Bendadad Rege Syriæ, quam à Deo Rege cœli & terræ requisiuit auxilium. Ille Propheram Hanani, qui hoc nomine illum arguebat, & Dei iussu, stomachabundus non audiuit, imò misit in neruum. Ille de populo suo indulgens futuri multos occidit. Sed hæc peccata quamtumuis grauia non obstant, quominus cor Asæ in aliis, quæ cultum veri Numinis concernebant *perfectum* mansisse censeatur. * Sic Regis Catholici circa fidem pietas & integritas multitudinem piaculorum operit, vt perfectus esse proclametur.] Commendabilis denique Asa, quod ea, quæ vouerat pater eius Abias in magno illo rerum suarum discrimine cum pugnauit contra Roboamum, argentum scilicet, & aurum, vasorúmque diuersam supellectilem Templo Sacrauit. * Quàm ratus, tàm commendabilis filius, qui post parentum obitum eorum officia implere, legatis, votis, debitis satisfacere.] Non solùm verò patris vota impleri curauit, sed *& ipse* cumulatè persoluit, quæ Domino diuersa donaria vouerat. * Prudentior Asa Abia parente, qui vota implenda haud filio reliquit hæred, sed *ipse* superstes adhuc impleri studuit.] * Difficile quidem vnus Asa, vnus reperitur hæres, qui parentis vota procuret expleri.] Porrò Iudaicus populus bello afflictus non fuit vsque ad trigesimum quintum *Regni* Asæ annum, id est Regni Iudaici. quod à Salomonis morte, vti ab Israëlitico reliquarum decem Tribuum solemni schismate seiunctum fuit, hîc potest dici tum cœpisse. Sic *initio c. sequent. vers. 1.* dicitur Baasa Rex Israël in Iudam anno trigesimo *Regni Asa*, id est, Regni Iudaici, quod tunc administrabat Asa, ascendisse.

Renouatio frequens Iesuitarum ex more commendatur.

Circa causam fidei, ac leges nulli statui, nulli sexui delinquenti parcendum.

Signum, quod Deum inueneris, tibi sit, si pace à Domino doneris.

Immunda consuetudo omnino rescinda, nec puluisculus à luxuria asseruandus est.

Impius, & immundus ad regimen ineptus.

Luxuria id est quod terror.

Luxuriei illectamenta cordatis terrorem incutiunt, non alliciunt ad amorem.

In Rege pietas erga fidem, quasi multitudinem operit peccatorum.

Laudabilis filius qui post parentum obitum, eorum satisfacit votis, ac legatis.

Quàm prudens qui vota viuens persoluit, nec hæredi implenda relinquit.

Rarus hæres vota parentis mortui implet.

CAPVT XVI.

Territus copijs Baasæ Regis Israël Rex Iudæorum Asa, Benadadum Regem Syriæ aduocat in auxilium. Quare ab Hanani Propheta reprehensus, eum trusit in carcerem. Demùm anno Regni quadragesimo primo podagræ extinguitur acerbitate.

1. ANNO autem trigesimo sexto regni eius ascendit Baasa rex
Israël in Iudam, & muro circundabat Rama, vt nullus tutè
posset egredi & ingredi de regno Asa. 2. Protulit ergo Asa
argentum & aurum de thesauris domus Domini, & de the-
sauris regis: misitque ad Benadad regem Syriæ, qui habita-
bat in Damasco, dicens: 3. Fœdus inter me & te est, pater
quoque meus & pater tuus habuere concordiam: quamob-
rem misi tibi argentum & aurum, vt rupto fœdere, quod habes cum Baasa rege Is-
raël, facias eum à me recedere. 4. Quo comperto, Benadad misit principes exerci-
tuum suorum ad vrbes Israël: qui percusserunt Ahion, & Dan, & Abelmaim, & vni-
uersas vrbes Nephthali muratas. 5. Quod cùm audisset Baasa, desiit ædificare Rama,
& intermisit opus suũ. 6. Porrò Asa rex assumpsit vniuersum Iudã, & tulerunt lapides
de Rama, & ligna quæ ædificationi præparauerat Baasa, ædificauitque ex eis Gabaa, &
Maspha. 7. In tẽpore illo venit Hanani propheta ad Asa regem Iuda, & dixit ei: Quia
habuisti fiduciã in rege Syriæ, & non in Domino Deo tuo, idcircò euasit Syriæ regis
exercitus de manu tua. 8. Nónne Æthiopes & Libyes multò plures erant, quadri-
gis & equitibus, & multitudine nimia: quos, cùm Domino credidisses, tradidit in
manu tua? 9. Oculi enim Domini contemplantur vniuersam terram, & præbent
fortitudinem his, qui corde perfecto credunt in eum. Stultè igitur egisti, & propter
hoc ex præsenti tempore aduersum te bella consurgent. 10. Iratúsque Asa aduer-
sus Videntem, iussit eum mitti in neruum: valde quippe super hoc fuerat indigna-
tus: & interfecit de populo in tempore illo plurimos. 11. Opera autem Asa prima
& nouissima, scripta sunt in Libro regum Iuda & Israël. 12. Ægrotauit etiam Asa
anno trigesimo nono regni sui, dolore pedum vehementissimo, & nec in infirmita-
te sua quæsiuit Dominum, sed magis in medicorum arte confisus est. 13. Dormi-
uítque cum patribus suis: & mortuus est anno quadragesimo primo regni sui.
14. Et sepelierunt eum in sepulchro suo quod foderat sibi in Ciuitate Dauid: po-
suerúntque eum super lectum suum, plenum aromatibus & vnguentis meretricijs,
quæ erant pigmentariorum arte confecta, & combusserunt super eum ambitione
nimia.

COMMENTARII.

1. *Asa copiis Baasæ territus, à Benadado Rege Syriæ petit auxilium.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. *Anno autem, &c.*] Sexto trigesimo Regni Asæ anno Baasa Rex Israël in Iudæam ascendit, & obsedit adeò arctè Rama, vt nullus ex Asitis egredi, aut ingredi tutè valeret. Vrbs Rama in Tribu Beniamin sita erat, quàm Baasa non solùm obsidione militum, sed & vi extortam Iudęis muro circundedit, nempe in primo introitu sitam muniuit nouis muris ac propugnaculis, vt sic Iudæis aditum omnem & exitum illa ex parte obstrueret. Porrò 3. *Reg.* 15. 33. Dicitur Baasam cœpisse regnare anno Asæ tertio, & vigintiquatuor annos regnasse. Obiit ergo vigesimo septimo Asæ anno: quonammodo igitur potuit post alios nouem annos bellum gerere. Locus difficilis, de quo multi multa. Æxistimarim annum tricesimum quintum Capitis decimiquinti, & hoc loco tricesimum sextum non sumi ex quo Asa regnare cœpit, sed à constitutione Regni Iudæ post Salomonis obitum, qui ànnus Regni Asa fuit sextusdecimus proximè post bellum Æthyopum à Zata illatum. Asa igitur territus de thesauris Templi & aulæ aurum protulit, & argentum ad Benadadúmque Syriæ Regem, qui in Damasco Regni metropoli habitabat, immisit, profatus: Inter me & te fœdus est initum, pater meus cum patre tuo fouit concordiam: ideò ad te argentum & aurum paruum munus emitto, vt violato fœdere, quod cum Baasa Rege Israël iniisti, eum à me vi recedere cogas. * Quid non valeat aurum, quid non possit argentum? Quot fœdera, quot necessitudines fecit violari?] *Quo comperto*

Quid non possit aurum, & argentum

comperto Benadadus exercitum suorum Principes ad Israël Vrbes immisit, qui quidem, vt diuerterent Baasam à Rama, Ahion, Dan, Abelmain, & cunctas Nephthali muratas Vrbes valido impetu percusserunt. Ars nota belli, hostem in propriis percutere, vt relinquat aliena.]

Ars belli, hostem in propriis percutere, vt relinquat aliena.

* Hac dimicandi aduersus peccatores Deus vtitur, eorum qui aliena rapuerunt, bona comminuit, vt eos cogat aliena restituere.] Vice illius particulæ, *Quo comperto*, Hebraicè est, *Audiuit, & consensit* postulato difficili quidem, * Sed expositum munus cuncta facilia reddit. Vix xenium audiuit adduci, & Duces ad violandum fœdus immisit.] Dan est nomen Vrbis, aut Tribus; & videtur Benadadus vno tempore militares manus in partes varias emisisse. Pro particula, *Vrbes Nephthali muratas*, est in Hebr. *thesauros Vrbium* Nephthalim, id est, horrea, quæ non solent esse nisi in Vrbibus munitis.* Certè horrea sunt Vrbium thesauri, dum enim frumentum abundat, omnia videntur redundare.]

Deus assolet, bona aliena auferre, vt cogat aliena restituere.

Munerum exhibitio cuncta reddidit facilia.

Horrea sunt Vrbium thesauri.

Cum igitur irruptio Benadadi Baasæ peruenirer ad aures, desiit ædificare, seu munire Rama, opere scilicet intermisso. Rex verò Asa vniuersum Iudæ coëgit exercitum, tulitque de Rama lapides, & cuncta ligna, quæ Baasa muniendæ præparauerat Vrbi, ex eisque Vrbes Gabaa, & Maspha refecit. * Prudens industria belli, ex hostium apparatu propriam communire ditionem.] * sic in spirituali certamine ex hostium inuisibilium tentaminibus præsidium, refectióque animi præparanda.]

Ex hostium apparatu propriam munire ditionē, prudēs industria belli.

Ex tentaminibus animo præsidium appara.

2.

Vers. 7.8.9.10. In tempore illo &c.) Illa autem instantia temporis Hanani Propheta à Deo immissus ad Asam Regem Iuda venit, ait, & dixit: Quia plus fidisti Syriæ Regis præsidio, quàm Domini Dei tui protectioni, idcircò Syriæ Regis exercitus de manu tua euasit incolumis. Nam si Deo tuo nixus fuisses, non solùm Baasam Regem Israël vicisses, sed & Benadadum Regem Syriæ ipsi confœderatum eiusdem Dei ope, qua antè vicisti, Æthyopes longe his numerosiores, ac potentiores superasses. * Herclè hostes non superat exercitus numerosus & potens, sed cœlestis Numinis auxilium.] * Si Asa ope cœlesti niteretur, & thesauros retineret, & Baasam ac Benadadum superaret. O quot thesauri inaniter insumuntur, quot triumphi ex fidei remissione infatuātur!] Annon Æthyopes & Libyes multo plures descenderunt in campum? Annon quadrigis, equitibus, ac peditum innumerabili multitudine terram opplebant? Nônne hosce tua feruens fides comminuit? Ita planè, nam oculi cœlestis Numinis vniuersum terrarum orbem contemplantur, vt fortitudine ad superandos hostes illos vtique donet qui corde in eum perfecto feruntur, eiúsque fidunt protectioni. * Ergò non maior vincet exercitus, sed fides feruentior superabit.] stultè igitur te egisse compereris, *& propter hoc* deinceps dira aduersum te bella consurgent. * Vereor ne confidentiæ in Numen nostræ remissio bellorum influat diuturnitatem.] Porrò Rex Asa aduersus Prophetam iracundia succensus, (* Et quando Principes non irascūntur aduersus veritatis assertores?)] iussit eum *in neruum* seu in carcerem mitti: nimia quippe fuerat indignatione affectus: & de populo tempore illo plurimos interfecit. *Tempore illo*, id est correptionis propheticæ occasione.

Rex Asa à Propheta taxatur, eúmque Rex in carcerem detrudit.

Dei auxilia, non exercitus hostes superat.

Thesauri inaniter insumūtur ob fidei remissionem.

Non maior vincet exercitus, sed feruentior superat fides pugnantium.

Nostra in Deum confidentia remissio bellorum influit diuturnitatem.

Principes irascuntur aduersus veritatem præconis.

Cur interfecit Asa ciues? Ægrè tulerat populus Prophetæ vincula, quod procul dubio seu verbis seu actionibus manifestauit. * Et quandò fidelis populus non sauciatur, cum videt Dei famulum diuexari?] * Propheta in carcerem iniustè coniicitur, & populus dirè vulneratur. Semper iniuria innocenti irrogata populi calamitas, & destructio est. Punit enim Deus totum Regnum ob vnius sancti viri oppressionem.] Porrò particula illa, *Misit in neruum* à LXX. efferrur, *Misit in custodiam.* quæ quidem Hebr. vocatur *Domus subuersionis*, quoniam rationes subuertit eorum, qui sunt vincti.* Et quomodo rationem non subuertat irrogata innocenti iniuria.]

Populus fidelis sauciatur, cū videt Dei famulum diuexari.

Iniuria irrogata innocenti totius Regni calamitate punitur.

Rationem subuertit irrogata innocenti iniuria.

3.

Vers. 11.12.13.14. Opera autem &c.] Regis igitur Asæ opera tam prima, quàm nouissima in Regum Iuda & Israëlis sunt exarata Volumine. Denique anno Regni sui nono trigesimo pedum dolore vehementissimo, podagra scilicet ægrotauit. *Vehementissimo*, inquam dolore pedum. * Nec enim sine superlatiui exaggeratione potest podagræ feritas explicari.] Verùm verbo illius *Ægrotauit dolore pedum vehementissimo*, in Hebræo & Græco additur, *Vsque ad suprà*, nempe ad caput. Cum enim podagricus humor caput impetiit, & dolorem ciet vehementissimum, & mortem accelerat. * Nisi dixeris, tam dirum esse podagræ dolorem, vt totum simul corpus sauciari videatur. Nam quēadmodum cùm caput dolet, reliqua condolent membra, dum pes podagra cruciatur val ipsum caput condolens & compatiens illius membrum efficitur. O pes ex morbi vi conuersus in caput!] Hac ægritudine correptum fuisse Regem in supplicium, quòd Prophetam carceri addixisset, & tot è populo viros truc. dasset Doctores affirmant. * Qualis, quæso podagræ ærumna, quam ob tam grauia piacula Deus Regi inflixit?] Verùm Rex tanto afflictus dolore Deum subleuatorem non requisiuit precibus ac eleemosynis studium impendens: sed magis est medicorum in arte confisus. * Si quod ad huiuscemodi ægritudines depellendas Medico ac pharmacopolæ largiris, profusis precibus pauperi erogares, fortassim faciliùs fuisses donatus valetudine.] Vi ergò doloris fuit Asa è viuis ereptus quadragesimo primo imperij sui anno, & sepulchro, quod sibi apud ciuitatem Dauidis præparauerat, fuit amandatus. Aliud hoc sepulchrum à Dauidis ac Salomonis sepulchro erat: vt solent Principes in eadem quidem cum proauis Basilica, sed singuli separatum sibi ab aliis monumentum, ac mausolæum construere. Reposuēre Regis ministri super funereum lectum Asæ cadauer, plenum quidem aromaticis *meretricijs* vnguētis, putà balsamo, myrrha, & aloë, quibus aduersus putrefactionem cadauera assolent infarciri. *Meretricia* quidem illa erant vnguenta, id est valde fragrantia, qualibus meretrices vti consueuere, partim vt fœdentem halitum suum, quem confectæ stupris non secus ac saniosa cadauera exhalant, ex parte contegant; partim vt stultorum procorum naribus sese insinuent, & incautos capterit. * O quàm verum illud! *Non bene olet, qui bene semper olet.*] Hæc vnguenta fragantissima erant pigmentariorum arte perfecta, quæ quidem ministri combusserunt *super eum*, scilicet super cadauer. Hebr. *Ei combusserunt*, supple aromata,

Rex Asa podagræ dolore extinguitur.

Non potest podagra feritas explicari sine superlatiui exaggeratione.

Cum pes podagra cruciatur, totum corpus discerpitur, sicut cum caput dolet.

Magna podagra ærumna, quam Deus in supplicium grauium criminum infligit.

Faciliùs ab ægritudine fortassim liber esses, si quod impendis medicis, pauperi largireris.

Vitia latent vires factore.

quæ iuxta ac supra cadauer continuò exurebantur. Vnde adnoto, non tam ipsum cadauer apud Iudæos, quàm iuxta cadauer aromata comburi consueuisse. Addit textus, combusserunt super eum *ambitione magna*. Hebr. *Combustione magna valdè*. LXX. *Combustione magna vsque nimis*, quæ combustio aromatum copiam exaggerat. Quod autem Hieronymus hîc *unguentis meretricijs* dixit, ex voce Hebræa *Zenim* occasionem sumpsit, nam *Zonah* meretricem significat. Verum Zenim genera significat seu species, & hîc iuxta subiectam materiam genera aromatum, aut odorum. * Vt à profanis odoribus, ô fœmina, fugias, ne meretricis referas proprietatem, genera enim, seu diuersitas odorum eodem vocabulo ac meretrix assignatur.

Genera odorum eodē vocabulo ac meretrix assignatur.

CAPVT XVII.

Patri Asæ pius Iosaphat succedit potens armis, & opibus. Legis Doctores per vniuersam Iudæam immittit populum instructuros. Gesta illius egregia innuuntur, Principum ac militum numerus recensetur.

1. REGNAVIT autem Iosaphat filius eius pro eo, & inualuit
contra Israël. 2. Constituitque militum numeros in cun-
ctis vrbibus Iuda, quæ erant vallatæ muris. Præsidiáque di-
sposuit in terra Iuda, & in ciuitatibus Ephraim, quas ceperat
Asa pater eius. 3. Et fuit Dominus cum Iosaphat, quia am-
bulauit in viis Dauid patris sui primis : & non sperauit in
Baalim, 4. sed in Deo patris sui, & perrexit in præceptis
illius, & non iuxta peccata Israël. 5. Confirmauítque Dominus regnum in manu
eius, & dedit omnis Iuda munera Iosaphat : factæque sunt ei infinitæ diuitiæ, &
multa gloria. 6. Cúmque sumpsisset cor eius audacias propter vias Domini, etiam
excelsa & lucos de Iuda abstulit. 7. Tertio autem anno regni sui, misit de princi-
pibus suis Benhail, & Obdiam, & Zachariam, & Nathanael, & Michæam, vt do-
cerent in ciuitatibus Iuda: 8. & cum eis Leuitas, Semeiam, & Nathaniam, & Za-
badiam, Asael quoque, & Semiramoth, & Ionathan, Adoniámque & Thobiam,
& Thobadoniam, Leuitas, & cum eis Elisama & Ioran Sacerdotes: 9. docebánt-
que populum in Iuda, habentes librum legis Domini, & circuibant cunctas vrbes
Iuda, atque erudiebant populum. 10. Itaque factus est pauor Domini super om-
nia regna terrarum, quæ erant per gyrum Iuda, nec audebant bellare contra Iosa-
phat. 11. Sed & Philisthæi Iosaphat munera deferebant, & vectigal argenti: Ara-
bes quoque adducebant pecora, arietum septem millia septingenta, & hircorum
totidem. 12. Creuit ergo Iosaphat, & magnificatus est vsque in sublime: atque
ædificauit in Iuda domos adinstar turrium, vrbésque muratas. 13. Et multa ope-
ra parauit in vrbibus Iuda: viri quoque bellatores, & robusti erant in Ierusalem,
14. quorum iste numerus per domos atque familias singulorum: In Iuda principes
exercitus, Ednas dux, & cum eo robustissimi viri trecenta millia. 15. Post hunc
Iohanan princeps, & cum eo ducenta octoginta millia. 16. Post istum quoque
Amasias filius Zechri, consecratus Domino, & cum eo ducenta millia virorum for-
tium. 17. Hunc sequebatur robustus ad prælia Eliada, & cum eo tenentium ar-
cum & clypeum ducenta millia. 18. Post istum etiam Iozabad, & cum eo centum
octoginta millia expeditorum militum. 19. Hi omnes erant ad manum Regis, ex-
ceptis aliis, quos posuerat in vrbibus muratis, in vniuerso Iuda

COMMENTARIVS.

1. *Rex Iosaphat pietate egregius, armis & opibus potens.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Regnauit autem, &c.*] Vita functo Regi Asæ Iosaphat filius succedit, qui aduersus Israëlem præualens dimicauit. In primis prudentissimus Rex militum numeros constituit in cunctis Iuda Vrbibus, quæ muris erant circumuallatæ, disposuitque præsidia in Iudæ ditione, & in Ciuitatibus Epraim & aliis aliarum quarundam Tribuum, quas pater eius ceperat Asa; nam & de Manasse & de Simeon plures relicto Rege Israëlitico ad Regem Iuda confugerant, de quo *cap. 15. 9.* Hinc non miraberis, Iosaphatum sub signis recensere vndecies centena & sexaginta millia bellatorum potuisse, vt in fine huius Capitis videbimus. Porrò illa particula, *Inualuit contra Israel* innuit, Iosaphat nulla in re Israëlis Regno fuisse inferiorem, nec vt Asa eius parens externa auxilia spectare,

Princeps ille solùm prævalens cõtra hostes ostenditur, qui externorum auxilia non indiget.

ctare, aut quærere opus habuisse. * Ille prævalens contra hostes Rex ostentatur, qui externa non quærit auxilia, qui autem indiget ab externis auxilia quæritare nec prævalens ostenditur, nec etiam cum vincit, victor exponitur.] Cur numeros militum apud Vrbes constituit? Quia Regem Israëlis, cum quo Asa diuturnum bellum gesserat, habebat suspectum. * Patris tui inimicum semper habe suspectum.] * Verùm ante belli instantiam Vrbes sunt muniendæ, nè repentè insurgente hostium impetu, non possit eis occurri.] * Haud aliter ad spirituale certamen ars cordis munienda, priusquam hostium inuisibium tentamina impetum gerant.] Profectò Iosaphat Dominum habuit propitium, quia in viis Dauid patris sui, *primis* scilicet antequàm peccaret, ambulauit. * Quomodo enim Deus à delinquente Principe stabit amicus, si gestis impiis ab eo quotidie agitur ad recessum.] Ideò itaque Iosaphado Dominus adstitit cuncta eius gesta prosperaturus, qui *in Baalim* siue idolis spem minimè collocauit. * Sed in Deo patris sui, eius custodiens præcepta, & ab idololatriæ Israëlis recedens impietate. * Quis dubitet, sæpe Regum infatuari triumphos, obscurari gesta, quia magis in *Baalim*, præsidio scilicet temporario, quàm in Dominis sperant auxilio. Et quid sperent Principes; imò quid non timeant, si etiam dùm Numinis protectione plus indigent, legis præscripta violare non desinunt?] Confirmauit igitur Dominus, seu roborauit Regnum *in manu* Iosaphat id est, illum iuuit in cunctis, præsertim populorum animos ei conciliando. * Nec enim in manu tua gubernationem confirmatam esse crede, si subditorum animos non tibi conciliasti.] Porrò ostenderunt Iudæi suum erga Regem affectum ei munera præstando. * Amoris enim præstans est documentum munerum elargitio.] *Cùmque sumpsisset cor eius audaciam propter vias Domini,* excelsa, ac lucos ex Iuda abstulit. Quasi diceret, animos ad præclara quæuis audenda pio Regi dabat, non militares copiæ, licet innumeras haberet: non thesauri, quantumuis essent immensi: sed solà mandatorum Dei obseruatio, qua & inuictus, & imperterritus reddebatur. * Omnia vel difficilia admodum audet irreprehensibilis Principis, seu Præsulis conscientia, dum vel facilia quæque reprehensibilis conscientia intendere veretur.] Audentior itaque factus est in vera religione promouenda, & euertendo idolorum cultu, comminuens fana idolis in collibus extructa, & lucos in eorumdem honorem consecratas auellens.

Patris tui inimicum semper habe suspectum.

Ante belli instantiam Vrbes munienda.

Ars cordis præsidiis roboretur ante hostium impetum.

Pius Rex Deũ semper propitium habebat.

Plures infatuantur victoria, quia Reges magis in præsidio temporario, quàm in Domino sperant.

Quid Reges à Domino sperent, si dum pugnas exercent, ipsi eius præcepta violare non timent?

Quasi Rex, aut Præsul nõ est, qui subditorum animos sibi non conciliauit.

Documentum amoris munerum elargitio.

Difficilia quæque irreprehensibilis conscientia Præsulis audet.

2\. *Vers. 7. 8. 9. Tertiò autem, &c.*] Verùm vt pius Rex diuinæ legis obseruationem non in se modo, suáque in aula & Vrbe Regia promoueret; sed & per totum Regnum quàm latissimè propagaret: delectu habito eorum, qui & industria valerent, & zelo promouendæ salutis aliorum flagrarent, misit de Principibus suis politicis quaquauersum in omnes Ciuitates Iudaicas Benhail, Obdiam, Zachariam, Nathanaël, & Michæam, vt populum erudirent, rudésque & legis præscripta edocerent, & eum ad eorum obseruationem hortarentur. * Cura huiuscemodi bono Principi vel maximè cordi esse debet.] * Ad *Ciuitates* Iosaphatus Doctores immittebat, hinc planè commendabilis admodum. * Commendabilior profectò Societatis Iesu zelus, qui ad Viculos despectos omninò suos immittit Doctores paupérculos vt edoceant agricolas legis mysteria, eosque monitis ad legis obseruationem alliciant.] * Si Ciuitatum habitatores eruditione huiusmodi indigebant: quid vicani, quid rustici? Proh Principum ac Præsulum desidia, qui procurantes, Ciuitates concionatoribus abundare, villas adeò despiciunt, vt vix ad eorum aures nomina aduentarint.] Cum Principibus hisce politicis, qui non erant quidem Doctores, sed Sacerdotum, ac Leuitarum ductores, ex Leuitico Ordine immisit Rex Semeiam, Nathaniam, Zabadiam, Asaël, Semiramoth, Ionathàm, Adoniam, Thobiam, & Thodoniam: ex Sacerdotali autem Elisamam, & Ioranum. Si Principes illi non erant Doctores ductores Sacerdotum ac Leuitarum, quare immissi dicuntur, *vt docerent?* Quia impedimenta tollentes, & aliis modis Sacerdotes & Leuitas Doctores iuuantes, boni illius operis erant participes. * Qui igitur Sacerdotes immissos ad rem Euangelij iuuant aut impedimenta, quæ excitante diabolo assolent aboriri, tollentes, aut necessarium victum eis impendentes, egregij huius operis se norint esse participes; adeò vt & ipsi docuisse verè dicantur.] Hi igitur *habentes librum legis Domini* cunctas Iudæ circuiebant Vrbes, populúmque erudiebant. Hebr. *Erudiebant illum populum*, propter *He* emphaticum in *camets* inclusum positum sub *beth*. Ac si subtaxaretur Principum priorum desidia, qua ille populus fidelis, electus circa legem ignorantia laboraret. * Non vos pudet Catholicos Principes sacrosque Ecclesiæ Præsules apud Christicolam hunc populum innumerabile reperiri vulgus, ob vestram desidiam Sacrorum mysteriorum, ac dogmatum omninò expertem?] Quinam ille legis Domini Liber? Aut Deuteronomium, qui totus exortatorius est ad diuinæ legis custodiam; aut Pentatheucum, qui legis nomine in primis intelligitur. * Haud sunt rudibus conceptus arguti proferendi inanes omninò, sed legis præscripta syncerè explicanda.] * Vrbium habitatoribus Concionatores illi Librum legis solummodò deportabant, non simul humanæ eruditionis volumina, vt ostendatur, à suggestu vel Vrbium exulare debere quidquid à libro legis Domini videatur alienum.] Rex ergo piissimus post exturbata idola, populum erudiri curat. Nec enim satis erat simulacra disturbare, nisi etiam ex animis errores, & superstitiones, quæ inualuerant, eriperentur. * Ideò Rex Catholicus non solum dat operam, apud Iudos idola comminui, sed singulis annis studet ex Leuitico ac Sacerdotali præcipuè Iesuitarum ordine ministros immitti, qui despectos erudiant inertes.

Legis Doctores per vniuersam Iudæam mittit Iosaphad, vt populum erudirent.

Curet maximè Princeps, immittere Doctores, vt populum legis præscripta doceant.

Commendabiles Iesuitæ ex missionibus ad vicanos, & rusticos.

Si ciuitatum habitatores doctrina indigent, quid Vicorum incola.

Qui Sacerdotes immissos ad docendos ignaros iuuãt, & ipsi docuisse illos verè dicuntur.

Pudeat Catholicos Principes, ac Præsules, apud Christicolam populum plures reperiri sacrorũ dogmatum expertes.

Non sunt arguti cõceptus coram rudibus proferendi.

A suggestu exulet quidquid à libro legis diuinæ alienum videatur.

Regis Catholici studium immittendi Iesuitas ad Indos commendatur.

Vers. 10. 11. 12. Itaque pauor, &c.] Quiescente itaque Rege piissimo, factus est *pauor Domini*, siue pauor magnus (omnia quippe Dei magna sunt) & à Domino immissus super omnia Regna Gentilium Iudæ finitima, nec idololatræ Reges audebant contra Iosaphad dimicare. * Piis id assolet Deus præstare Principibus, terrore immisso, hostes continere ne pacem irrumpant.] * Terrorem autem illum dixerim esse opinionem quam de Regis potentia nationisque fortitudine Reges cæteri concipiunt. Qua quidem opi- 3.

Alia Iosaphat opera egregia innuuntur.

Ob piorum Regum protectionem solet Deus hostibus terrorem immittere.

Opinio, quam cæteri Reges

nione

de Nationis alicuius fortitudine concipiunt, eos continet, ne pacem interrumpant.

nione languescére, audent exteri arma capessere, ac pacem interrumpere.] Porrò non solùm continebantur, ne bellum ciere auderent, sed & munera Regi deferebant, soluebántque vectigalia, non noua quapiam adacti victoria, sed à superioribus temporibus Dauidis, & Salomonis. Neque enim eos iugum ab eo tempore lego excussisse; neque hic tanquam subactis sed tanquam subiecti referuntur. Scio tamen aliter visum Abulensi q. 21. Philisthæi itaque Iosaphato munera deferebant, & vectigal soluebant argenti. Arabes quoque, postquam ab eo deuicti fuerunt, suborta aliqua belli causa, (de qua nihil certum inueni) tributi nomine adducebant pecora: arietum enim septem millia septingenta, & hircorum totidem annis singulis præsentabant. Creuit ergo Iosaphat, & ad cumulum augustissimum eius eleuata est magnitudo opum ex abundantia, ad quas excipiendas, & custodiendas in Iuda domos *ad instar turrium* construxit, Vrbésque muratas exposuit. Hebraicè dicitur, Palatia, & Vrbes thesaurorum, id est gazophylacia; nam cum ditissimus esset, ærariis habebat opus. * Non credat Rex se magnificatum esse *vsque in sublime*, si thesauros ad occasionem belli repositos nō habeat, quorum defectu omnis illa illicò corruet sublimitas.]

Indiget Rex thesauris repositis, ad magnitudinem tuendam.

4. *Vers.* 13.14.15.16.17.18.19. *Et multa, &c.*] Cæterùm Iosaphat multa *opera*, seu ædificia in Iudæ construxit Vrbibus & ad præsidium, & ad ornatum. * Felix Princeps, cuius tempore increscunt Vrbium ædificia in crescentis Imperij documentum! Nam cum ædificia corruunt, eisque alia non succedunt, occidentis Regni perspicuum indicamentum exponitur.] Ad robur verò Imperij, hostiúmque terrorem fortissimi Principes, robustissimíque milites Ierosolymis commorabantur, quorum sic numerus per *domos ac familias* siue per cognationes expenditur: Præcipuus inter omnes Duces Iosaphati erat Ednas Princeps Iudaici exercitus, quare etiam plures, quàm cæteri, milites annumerabat, nam *cum eo* trecenta millia viri robustissimi colligabantur, ipso quidem Ierosolymis habitante, militibus verò variis Regni locis diuisis, & contributis. Nomine autem militum non tantùm intelliguntur illi, qui hoc vnum militandi munus exercent; sed quicumque per ætatem, & vires armis tractandis apti erant. *Post hunc* (Hebr. *ad manum eius*, id est, iuxta eum, aut illi proximus) aderat Princeps Iohanan, cui ducenta octoginta millia militum subdebantur. Tertium locum gerebat Amasias filius Zechri *Domino consecratus*, Hebr. *Voluntarius* Domino, qui se scilicet sine stipendio, vt Deo placeret, militiæ deuouerat. LXX. *Promptus Domino.* * Hi enim, qui voluntariè ad bellum proficiscuntur, prompto animo cum hoste decertant. Quam promptitudinem ab eo speras, quam inuitum ad arma traxisti?] * Porrò tot, tantaque sunt pugnantium incommoda, vt qui voluntariè decertant, *consecrati* esse Domino videantur.] * Hinc commendabiles Iesuitæ, qui consecrati Domino ad spiritualia bella procedunt, id est, sine vlla mercedis temporariæ spe cunctis ministeriis suis operam impendunt.] Cum hoc itaque voluntario Principe ducenta millia fortium virorum erant ad certamina præparati. Hunc sequebatur, siue quartum obtinebat ordinem Eliada ad bella gerenda robustus, cui ducenta millia tenentium arcum ac clypeum subiacebant. In Hebræo sic, *Et de Benjamin virtute potens Eliada.* Vnde colligo, non omnes hosce Principes ad Iuda Tribum pertinuisse. *Post istum*, seu quinto ordini addicebatur Iozabad; qui centum octoginta millia expeditorum militum obtemperabant. Hi igitur omnes, quorum numerus vsque ad vndecies centena & sexaginta hominum millia ascendit, *ad manum* Regis aderant, seu præstò erant ad Regis imperium: aliis exceptis, quos in muratis Vrbibus, & in vniuersa Iudæa ad præsidium collocauerat. Preme particulam, *Hi omnes erant ad manum Regis*, nempe prompti, vt ad Regis imperium ad quamlibet Regni Vrbem pugnaturi immitterentur.* Quorum quidē promptitudo Iesuitarum militum refert obedientiam. Cuncti enim sed speciali iure quatuor votorum professi *ad manum* Pontificis, & superiorum adsunt, ad quamuis mundi immittendi plagam vbi maius Dei obsequium, proximorumve vtilitas sperabitur.]

Principum ac militum Iosaphat numerus recensetur.

Curent Reges, increscere Vrbium ædificia.

Inuptè promptitudinē ad bellandum speras ab eo, quem inuitū ad arma traxisti.

Quasi consecratus Domino videtur, qui voluntariè pugnat.

Iesuitæ sine temporariæ mercedis spe sua ministeria gerunt.

Iesuitæ prompti sunt ad manum Pontificis, seu superiorum immittendi ad quamuis mūdi plagam.

CAPVT XVIII.

Filiam impij Achabi Regis Israël pius Iosaphat filio suo Ioramo sumit vxorem. Cum eodem aduersum Syros in bellum ascendit, quadringentis pseudoprophetis promittentibus victoriam, solo Michæa contrarium asserente. E cuius prædictione Achabus interimitur.

1. FVIT ergo Iosaphat diues & inclytus multùm, & affinitate
coniunctus est Achab. 2. Descenditque post annos ad eum
in Samariam: ad cuius aduentum mactauit Achab arietes &
boues plurimos, ipsi, & populo qui venerat cum eo: persuasitque illi vt ascenderet in Ramoth Galaad. 3. Dixitque Achab
rex Israël ad Iosaphat regem Iuda, Veni mecum in Ramoth
Galaad. Cui ille respondit: Vt ego, & tu, sicut populus tuus,
sic & populus meus: tecúmque erimus in bello. 4. Dixitque Iosaphat ad regem
Israël:

Iſraël : Conſule obſecro in præſentiarum ſermonem Domini. 5. Congregauit
igitur rex Iſraël prophetarum quadringentos viros, & dixit ad eos : In Ramoth
Galaad ad bellandum ire debemus, an quieſcere? At illi, Aſcende, inquiunt, &
tradet Deus in manu regis. 6. Dixítque Iuſaphat : Nunquid non eſt hic pro-
pheta Domini, vt ab illo etiam requiramus? 7. Et ait Rex Iſraël ad Ioſa-
phat : Eſt vir vnus, à quo poſſumus quærere Domini voluntatem : ſed ego odi
eum, quia non prophetat mihi bonum, ſed malum omni tempore : eſt autem
Michæas filius Iemla. Dixítque Ioſaphat : Ne loquaris Rex hoc modo. 8. Vo-
cauit ergo Rex Iſraël vnum de eunuchis, & dixit ei : Voca citò Michæam filium
Iemla. 9. Portò Rex Iſraël, & Ioſaphat Rex Iuda, vterque ſedebant in ſolio
ſuo, veſtiti cultu regio : ſedebant autem in area iuxta portam Samariæ, omnéſ-
que prophetæ vaticinabantur coram eis. 10. Sedecias verò filius Chanaana fe-
cit ſibi cornua ferrea, & ait : Hæc dicit Dominus : His ventilabis Syriam donec
conteras eam. 11. Omnéſque prophetæ ſimiliter prophetabant, atque dice-
bant : Aſcende in Ramoth Galaad, & proſperaberis, & tradet Dominus in
manu Regis. 12. Nuntius autem, qui ierat ad vocandum Michæam, ait illi :
En verba omnium prophetarum vno ore bona regi annuntiant : quæſo ergo te
vt & ſermo tuus ab eis non diſſentiat, loquaríſque proſpera. 13. Cui reſpon-
dit Michæas : Viuit Dominus, quia quodcumque dixerit mihi Deus meus, hoc
loquar. 14. Venit ergo ad regem. Cui rex ait : Michæa, ire debemus in Ra-
moth Galaad ad bellandum, an quieſcere. Cui ille reſpondit : Aſcendite : cun-
cta enim proſpera euenient, & tradentur hoſtes in manus veſtras. 15. Dixít-
que Rex : Iterùm atque iterùm te adiuro, vt mihi non loquaris, niſi quod ve-
rum eſt in nomine Domini. 16. At ille ait : Vidi vniuerſum Iſraël diſperſum
in montibus, ſicut oues abſque paſtore : & dixit Dominus : Non habent iſti
dominos : reuertatur vnuſquiſque in domum ſuam in pace. 17. Et ait rex Iſ-
raël ad Iuſaphat : Nonne dixi tibi, quòd non prophetaret iſte mihi quidquam bo-
ni, ſed ea quæ mala ſunt; 18. At ille, Idcircò, ait, audite verbum Domi-
ni : Vidi Dominum ſedentem in ſolio ſuo, & omnem exercitum cœli aſſiſten-
tem ei à dextris & à ſiniſtris. 19. Et dixit Dominus : Quis decipiet Achab regem
Iſraël, vt aſcendat & corruat in Ramoth Galaad; Cúmque diceret vnus hoc mo-
do, & alter alio; 20 Proceſſit ſpiritus, & ſtetit coram Domino, & ait : Ego
decipiam eum. Cui Dominus, In quo, inquit, decipies? 21. At ille reſpon-
dit : Egrediar, & ero ſpiritus mendax in ore omnium prophetarum eius. Di-
xitque Dominus : Decipies, & præualebis : egredere, & fac ita. 22. Nunc
igitur, ecce Dominus dedit ſpiritum mendacij in ore omnium prophetarum
tuorum, & Dominus locutus eſt de te mala. 23. Acceſſit autem Sedecias filius
Chanaana, & percuſſit Michææ maxillam, & ait : Per quam viam tranſiuit Spiri-
tus Domini à me, vt loqueretur tibi : 24. Dixítque Michæas : Tu ipſe vide-
bis in die illo, quando ingreſſus fueris cubiculum de cubiculo vt abſcondaris.
25. Præcepit autem rex Iſraël, dicens : Tollite Michæam, & ducite eum ad
Amon principem ciuitatis, & ad Ioas filium Amelech. 26. Et dicetis : Hæc
dicit rex : Mittite hunc in carcerem, & date ei panis modicum, & aquæ pau-
xillum, donec reuertar in pace. 27. Dixitque Michæas : Si reuerſus fueris in pace,
non eſt locutus Dominus in me. Et ait : Audite omnes populi. 28. Igitur aſcende-
runt rex Iſraël & Ioſaphat rex Iuda in Ramoth Galaad. 29. Dixítque rex Iſraël ad Io
ſaphat : Mutabo habitum, & ſic ad pugnam vadam : tu autem induere veſtibus tuis.
Mutatóque rex Iſraël habitu, venit ad bellum. 30. Rex autem Syriæ præceperat du-
cibus equitatus ſui, dicens : Ne pugnetis contra minimum, aut contra maximum
niſi contra ſolum Regem Iſraël. 31. Itaque cùm vidiſſent principes equitatus Io-
ſaphat, dixerunt : Rex Iſraël eſt iſte. Et circumdederunt eum dimicantes : at ille
clamauit ad Dominum, & auxiliatus eſt ei, atque auertit eos ab illo. 32. Cùm
enim vidiſſent duces equitatus, quòd non eſſet Rex Iſrael, reliquerunt eum. 33. Ac-
cidit autem vt vnus è populo ſagittam in incertum iaceret, & percuteret Regem
Iſraël inter ceruicem & ſcapulas. At ille aurigæ ſuo ait : Conuerte manum tuam,
& educ me de acie, quia vulneratus ſum. 34. Et finita eſt pugna in die illo : por-
rò Rex Iſraël ſtabat in curru ſuo contra Syros vſque ad veſperam, & mortuus eſt oc-
cidente ſole.

COMMENTARII.

1\.

Filia Achabi Ioramo nubit, Iosaphat ad bellū ab Acha inuitatur.

VERS. 1.2.3. *Fuit ergo, &c*] Iosaphat igitur diuitiarum affluentia inclytus admodùm ostentatur. * Fuit (ait Textus) *diues, & inclytus multum.* Herclè apud homines non pietas, non præclara facinora, sed opes virum inclytum reddunt, ac præclarum.]

Apud homines verū reddunt præclarum non pietas & gesta, sed diuitiæ.

Ideò Achabo Regi Israëlis fuit affinitate coniunctus, quia Ioram filius Iosaphati, ducta in vxorem filia Achabi Athalia, gener illius factus erat. In Hebræo loco particulæ *Et affinitate* Iosaphatus *coniunctus est Achab,* dicitur: *Et* Iosaphat *gener factus est Achab.* Non tamen ipse, sed filius eius gener fuit Achabi. Cur ergo socer Athaliæ gener Achabi patris eius vocitatur, siuè (vt vulgariter expendam) *el consuegro se Mama yerno?* Certè vt socer sibi persuadeat mariti ipsius affectu ferri in nurum debere, eius commodis studendo, illam impensè amando.]

Socer sit nurus sponsus illius commodis studendo.

Ideò Iosaphat post annos Achabum inuisurus in Samariam Regni Israëlitici metropolim ascendit. * *Post annos* inquit. Nunquam non enim in consocerum est segnis affectus.]

Segnis est affectus in consocerum.

Vt autem Achabus tantum lautè exciperet hospitem ipsi ac populo comitanti eum cibando plurimos arietes mactauit, ac boues. * O felicia tempora, quando Regi ditissimo ac potentissimo excipiēdo bos & aries occiditur! Iam hospiti vulgari conuiui altilia præparantur. Quid excipiendo Regi? Hinc quidem Regum ac Principum inopia habet exortum.]

Regia mensa taxabilis redundantia.

Hinc Regum inopia oritur.

Loco illius particulæ *Mactauit Achab arietes & boues,* habetur in Hebræo, *sacrificauit Achab arietes & boues.* Vndenam istud Sacrificium? An consocer veri Deus reuerendus? An aduentante consocero Deo sacrificia offerenda, ne è familia pax ablegetur agnatis generi nutus ac soceri simultatibus?]

Consocer venerandus?

Agnata inter consoceros simultates.

Porrò Syri Ciuitatem Ramoth Galaad iniuria occupauerant, (3.*Reg* 22.3.) quæ erat in Tribu Gad. Achabus igitur, qui tunc ad recuperandam Vrbem suam, parabat expeditionem, curauit Iosaphato persuadere, vt secum illud bellum iniret. Inquit ergo Achabus Rex Israël Iosaphato Regi Iuda: Dignare mecum aduersum Syros pro Ramoth Galaad recuperatione decertare. Cui Iosaphat respondit: *Vt ego, & tu,* nos enim affinitas ita in vnum coegit, vt tuam causam meam esse non dubitem: quocumque tuus perrexerit populus & meus sequetur, tecum igitur procedemus cum Syris certaturi. * Hinc ediscant affines, vnicam esse singulorum causam, alterúmque sic alterius debere negotia gerere, ac si propriis operam impertiret.]

Affinium vnica debet esse causa.

2\. *Verſ.* 4. vsque ad 22. *Dixitque Iosaphat, &c.*] Pius verò Rex Iosaphat sciens omnes felices rerum euentus à cœlesti Numine ortum habere, Achabo Regi Israëlis dixit: Consule, quæso, *in præsentiarum* (LXX. *iam hodie*) *Sermonem Domini,* id est, ex sacro diuinæ voluntatis ac dispositionis Interprete seu propheta ediscamus expeditionis huius euentus, & in primis, num Domino placeat expeditio, è quo felicitas omninò procedit. * Nihil Principes, inconsultò Numine gerant.]

Pseudo prophetarū falsa prędictio circa belli euētum, Michęę verum vaticinium.

Nihil Principes, inconsulto Domino, gerant.

Profectò expeditionis bellicæ prosperitas ex eo scias pendere, si ex Dei beneplacito bella gerantur.] * Vereor autē, ne Christicolæ in Cristicolas insurgentes læso Numine pugneot, vnde sine triumpho vterque decertet exercitus.]

Prosperitas belli ex eo pēdet, si ex Dei beneplacito geratur.

Bellum inter Christicolas infaustum vtrimque.

Aduocauit igitur Rex Israël quadringentos pseudoprophetas, eisque dictitauit: Placétne superis, vt ad Ramoth Galaad, eam è Syrorum potestate resumpturi, procedamus, an vt à dimicandi proposito abscedamus? At illi vno ex ore, Procede, inquiont, ad certameo, Deus enim Regis eam tradet in manus. Videns Iosaphatus à falsis id Vatibus quæritari, obiecit pius: An non adest aliquis io Israël Prophetes Domini, à quo etiam diuinum placitum requiramus? Respondit verò Rex Israël Iosaphato: Vnum noui virum adesse, à quo Dei possimus voluntatem requirere: sed inuisus est mihi, eo quod nunquam mihi prospera nunciat, sed prædicit semper infaustat: est autem hic Michæas Iemla filius. * En apud Vrbem Regiam quadringenti viri mendaciter Regi fausta prænunciant, *vir* autem *vnus* est, qui veritatis sit nudus assertor: Est vir vnus, à quo possimus quærere Domini voluntatem.] * Vndénam tot mendaces, verax *vnus.* Certè quia Regibus inuisi, qui veritatis nunquam non amaræ assertores existunt: *Sed ego odi eum, quia non prophetat mihi bonum, sed malum.*]

Innumeri apud Regiam Orbem mendaces eueniū assertores, verum penè veritatis inuenitur assertor.

* Principes quidem adeò sunt veritatis osores, vt nec certos infaustos euentus velint sibi adnnunciari.]

Principes plerumque veritatis osores.

Subtaxans itaque Iosaphatus correptione vrbana stultum Regis Achabi sermonem, ait: *Ne loquaris* ô Rex *hoc modo,* dedecet enim Reges odio persequi veritatis enunciatores. Et quomodò posset Rex pius impia exaudire verba, & non illicò, in virtutis præsidium, delinquentem corripere?]

Pius non est, qui impia audiens verba, proferentem non taxat.

* Rex à Rege corripitur ediscę saltem delinquentes reprehendere æquales.]

Delinquentes æquales subtaxa.

Aduocans ergo Achabus vnum *de Eunuchis,* seu de ministris Regis, (hi enim licet castrati non essent, *Eunuchi* dicebantur) ei profatur: Aduoca citò Michæam filium Iemla, addúcq; eum. Hoc loco Michææ nomen Hebraica diminutum vna litera, *Iob* scilicet est, ad indicandum, sic per contemptum à Rege nominatum. * Hebræus sic, cui facile assentiat, cum videam augustiores ex dignitate viros, Sacerdotes videlicet tàm parui à Principibus æstimari.]

Quàm parui Sacerdotes æstimentur à Principibus.

Verùm Reges Israël & Iuda apud aream, quæ iuxta portam Samariæ patescit, suo io solio cultu Regio induti sedebant, & coram eis omnes pseudoprophetæ vaticinabantur. LXX. pro *Arca* transtulere εὐρυχώρῳ, *loco spatioso,* nimirum in foro, quod ad Vrbis portam esse solebat. Fecerat Sedecias Chanaana filius falsus propheta ex dæmonis suggestione ad huiusmodi exprimendam mendacem euentus belli prædictionem ferrea cornua in ventilabri formam, & in Regum conspectu profatur: Hæc dicit Dominus: Hisce cornibus tuæ potentiæ imagine ventilabis seu feries Syriam, donec comminuas eam. Omnésque consentientes pseudoprophetæ simile vaticinium proferebant conclamantes, In Ramoth Galaad conscende, prospero euentu perges, potierísque triumpho. Porrò nuncius, qui ad aduocandum Michæam perrexerat, illi ait: En omnium prophetarum ex ore prospera cuncta Regi prænunciantur, quæso igitur te, vt sermo

tuus

Agnatum aulicu procurare, ne veritatis vox ad Regis aures perueniat.

tuus haud ab eorum sermone dissentiat, sed prospera Simul Regi prænuncies.* Quàm agnatum ministris aulicis procurare, ne veritatis vox Regias tendat ad aures!] Cui Michæas respondit: Viuit Dominus, quia Regi indictnrus sum quidquid meo Dominus proferendum ore commiserit. Ad Regem igitur aduentauir, eique Rex dixit Achabus: Edisere velim ô Michæa, num ad decertandum pergere in Ramoth Galaad debeamus, an omnino quiescere? Cui Propheta respondit: Ascendite ô Reges, cuncta enim prospera eucnient, hostésque in vestram excident potestatem. Quonammodo Michæas à mendacio excusetur? Ironicè loquutus. Aptè quidem, sed aptius excusat Hebraica lectio, *Ascendite, & prosperemini*, in imperatiuo, quasi diceret: Vtinam ita fiat: *& tradentur hostes*, siuè tradantur vtinam, vt cum superiori verbo prosperemini consentiat. * Dedeceret planè sacrum ex prophetiæ spiritu virum posse argui mendacij.] Addubitans Rex Achabus, quonam sensu Michæas verba huiusmodi protulisset, quia non omnino visus est expeditionem indixisse, sed solummodo optandis expressisse affectum, si secundam expositionem sequamur: aut ironicè irrisisse, si hæreseendum primæ) sic occurrit: *Iterum atque iterum* te adiuro, vt quidquid à Domino inspirante perceperis circa bellicam huiusmodi expeditionem mihi apertè declares.* En implicatorium Regis desiderium, vult veritatem exponi, non vult infaustos sibi euentus prædicari. Quàm verè sapiens. *Vult, & non vult piger.*] Adiuratus Michæas sic bellicæ expeditionis prænunciat euentus: Vniuersum Israëliticum populum in montibus dispersum tanquam oues sine pastore vidi, & Dominus visioni hæc addidit verba: Hi non habent dominos, vnusquisque suam ad domum in pace reuertatur. Ac si diceret, satius vobis ô Reges milites ad propria remittere pacéque potiri, quàm pergere ad bellum, cuius in conflictu dispergendi sunt milites pastore Achabo è viuis sublato. Tunc Iosaphato Regi dixit Achab: Nónne dixi tibi, Michæam mihi nunquam prospera, sed semper aduersa prænunciare? At ille: *Idcircò* (ait) id est, *porquè lo digas de veras*, verbum Domini sine metaphoræ inuolucris exaudite. Suo cœlesti solio Dominum hærentem, omnémque cœli exercitum Angelos vtique hinc indè adstantes adspectaui, Domino profante: Quisnam Achabum Israëlitarum Regem tam insigniter decipiet, vt persuadeat ei, in Ramoth Galaad proficisci, vt inibi miserè extitiali vulnere corruat? Cúmque variè Angelorum proferrentur sententiæ, processit in medium spiritus quidam procul dubio malignus, seu Satan, (Rabini somniarunt hunc spiritum fuisse animum Nabothi tyrannicè nuper iussu Iezabelis lapidati) & stans coram Domino fatur: Ego Regem decipiam. * Vndenam, quæso, asserunt nonnulli Doctores spiritum malignum illum, & non potius bonum extitisse? Certè quia Cœlicolæ Angeli homines non decipiunt, quos expetunt veritatis dirigere ad Semitas.] * Cur vero asseris (inquies) somnium esse, quod de anima Nabothi Rabbini asseruerunt? Quia iustum dedecet spiritum vindictæ studium dare, qui nunquam non illatæ sibi parcit iniuriæ.] Deus vindicando Sanctorum iniurias dat operam, & aliquando ipsos Diuos, qui affe-

Dedecet sacrum virum posse argui mendacij.

Vult & non vult peccator.

Angeli boni homines non decipiunt, sed eos ad veritatis semitas dirigere expetunt.

Dedecet iustorum spiritui dare vindictæ operam.

cti iniuria fuere, inimicorum excitat ad supplicium: sed semper credidi, Sanctos pro inimicis enixè precari, sanguinémque Abelis piissimo hoc affectu proclamare.] Spiritui itaque Deus, In quo, inquit, Acbabum decipies? At ille respondit: Egrediar, & ori cunctorum pseudoprophetarum eius mendacia suggeram. Dixitque Dominus: Decipies & prævalebis, egredere igitur, & exequere. Deus quidem mendacium non præcipit, sed est hypotyposis, non res gesta. * At hoc explicui exemplo primas esse calamitatis causas, cum Prophetæ, seu Theologi aut Politici Consiliarij falsa loquuntur, & annunciant Principi; quod totum à patre mendacij proficisci non dubites.] Nunc ergo ecce, Domino permittente, mendacij spiritus in ore omnium pseudoprophetarum tuorum versatur, & tibi prospera circa expeditionem in Ramoth Galaad præcantant, dum Dominus meo ex ore vera infausta prænunciat.

Nunquam non iustorum sanguis clamat, vt pro fusoribus impetret veniam.

Tota Regali calamitas, cùm Theologi, aut Politici Consiliarij falsa Regi loquuntur.

Vers. 23.24.25.26.27. Accessit autem, &c.] 3.
Audiens Sedecias filius Chanaana pseudoprophetis sociis ac sibi à Michæa iniuriam irrogari, accedens iratus viri Prophetæ maxillam percussit, & ait: Dicit mihi, per quam viam verus Domini spiritus à me ad te recessit, vt tibi loqueretur? Michæas autem spiritus Christi prælator egregius patientia contundens iniuriatorem mansuetè respondit: Tu ipse videbis in illa diei instantia, quum è cubiculo in cubiculum ingrediaris, quætitans latibula, vt delitescas. Rex autem Achabus, qui debuerat Sedeciam corripere vulneratorem iniustum, addidit vexare vulneratum præcipiens: Tollite Michæam, eúmque ad Ammon Principem Ciuitatis, & ad *Ioas filium Amalech* adducite, LXX. vertunt, *Ad Ioas filium Regis.* Hic forsan erat è filiis Achabi vnus, cui cum aliquibus aliis Rex iturus ad bellum aduersus Syros custodiam Vrbis Samariæ, & partis Regni administrationem ad tempus demandarat. Cur autem in Hebræo filius Amelech dicitur? Quia *Amelech* idem est ac *Filium Regis*, sed quoniam non explicat Textus cuius Regis, Hieronymus nomen esse proprium credidit. Amoni igitur & Ioas dicetis: Hæc imperat Rex Michæá in carcerem coniicite, eique nutriendo panem modicum, aquæque pauxillum exhibete, donec in pace triumphum agens ad propria reuertar. * Sic impij Reges Ciuium iustorum iniurias vindicant, tribulationem iniuriato addentes, & iniuriatorem indemnitate donantes.] Dixitque iam apertè Michæas; si reuersus fuetis in pace ad Samariam, perspicuum erit documentum, meo ex ore Dominum non fuisse locutum. Et addidit: *Audite omnes populi*, quasi diceret: Vtinam omnibus innotescant, quæ iam futura prædixi, & omnes memores sint, me sigillatim omnia prædixisse.

Michæas alapa percutitur, & additur carceri mancipatur.

Impij Reges subdito iniuriato addunt molestiam, iniuriatori indemnitate donant.

Vers. 28.29.30.31.32.33.34. Igitur ascenderunt, &c.] Contemnens igitur Achabus Prophetæ vaticinium, ad Ramoth Galaad profectus est secum adtrahens Iosephatum, qui etsi Michææ credidisset, ne tamen ex formidine retardari videretur, si periculo, fretus quidem diuina protectione exposuit. * O quotiens politica ratio vel pios viros inretitus discrimini addicit!] Cum autem propè Vrbem adessent, dixit Rex Israël ad Iosaphatum: Ego mutabo vestes,
4.

Ascenderunt Reges, Iosaphat subit periculum, & liberatur à Domino Achab occiditur.

Ratio politica vel pios viros implicat discriminibus addicit.

vestes, & sic ingrediar ad prælium, ne cognoscar. Tu autem inducere vestibus tuis, quibus quotidie & in communi vita vteris: vt scilicet cognitus à militibus asserueris, & ego non cognitus possim Ioas eorum iacula securiùs effugere; scio enim aduersum me ditiores surrecturos, cum author sim belli. * Vndenam Achabus, coniectarit, Iosaphatum à militibus hostibus reuerentia excipiendū? Quia vel Syris cognita erat Regis Iudææ pietas, cui plenè vel hostes reuererentur.] Mutato itaque habitu; Rex Israël ad certamen accurrit. Porrò Rex Syriæ sui exercitus præceperat Ducibus. Nullum certamen contra Israëlitici exercitus milites inearis, sed solùm modo Regem Achabum comminuere intendite. Cum ergo duces Syri Iosaphatum viderent Regio incedentem amictu & apparatu, clamitauere: En Israëlis planè Regem: & eum circundantes iaculis confodere procurabant. Ast ille clamauit ad Dominum, à quo donatus est patrocinio; à Iosaphato enim illos auertit, cogitatione immissa ab eo recedendi, quoniam solùm Regem quærebant Achabum. Cum ergo cognouissent Syri exercitus Duces Achabum non esse, Iosaphatum reliquerunt incolumen. Accidit verò, vt quidam è militibus Achabi (sic Hebræus) sagittam mitteret in incertum, id est, nullum specialem iaceret in scopum. Hebraïcè, *Quidam tetendit arcum in simplicitate sua*, Deus verò eam ad Regem Israëlis direxit, eum inter ceruicem & scapulas exitialiter vulnerans. Hebraïcè, *Inter iuncturas & loricam*, scilicet vbi galea loricæ iungitur. LXX. *Inter pulmonem & thoracem.* At Achab, vulneratum se præsentiens suo dixit aurigæ: *Conuerte manum tuam*, seu currum in oppositum dirige, méque ex acie educere festina, quia diro vulnere afficior. Cæterum *finita est pugna in die illo.* Hebraicè, *Et ascendit pugna*, id est incaluit viriliter Hebræis cum Syris decertantibus. Si finita est pugna, quomodo pugna ascendit, seu incaluit? Quia tunc debent Reges aduersus hostes valentiùs dimicare, cum pugna finienda est. Nam cum pacis res agitur, fortiores belli debent apparatus exponi.] Dum igitur exercitus cum Syris dimicabat, Rex Achabus non longè suo stabat in curru contra Syros vsque ad vesperam, ne sui animis deficerent, si Regem vulneratum agnoscerent, aut si penitùs discedentem viderent. Vt edíscant Imperatores præsentiam suam pugnantium habitu milites reddere fortiores. Quod spiritualis certaminis imitentur pugnatores, quos Rectoribus simul gerentis ministerium præsentia proculdubio roborat, sicut absentia languescere cogit. Mortuus denique est Rex Achabus ad solis occasum, deficiente Israëli suo sydere, cum sol orbi defecit.

Virtus vel in hoste venerabilis est.

Cum pacis res agitur, tūc debent fortiores belli apparatus exponi.

CAPVT XIX.

Reuersus Iosaphatus ex infelici bello domum incolumis, ob præstitum Achabo auxilium, à Iehu Propheta reprehenditur. De seruanda iustitia ipse Iudices monet, necnon Sacerdotes ac Leuitas de promouendo Dei cultu, ac populo rectè instituendo.

1 REVERSVS est autem Iosaphat rex Iuda in domum suam
pacificè in Ierusalem. 2. Cui occurrit Iehu filius Hanani
Videns, & ait ad eum: Impio præbes auxilium, & his qui
oderunt Dominum amicitia iungeris, & idcircò iram quidem Domini merebaris: 3. sed bona opera inuenta sunt
in te, eò quòd abstuleris lucos de terra Iuda, & præparaueris cor tuum vt requireret Dominum Deum patrum tuorum. 4. Habitauit ergo Iosaphat in Ierusalem: rursúmque egressus est ad populum de Bersabee vsque ad montem Ephraim, & reuocauit eos ad Dominum Deum
patrum suorum. 5. Constituítque iudices terræ in cunctis ciuitatibus Iuda munitis per singula loca: 6. & præcipiens iudicibus, Videte, ait, quid faciatis: non
enim hominis exercetis iudicium, sed Domini: & quodcumque iudicaueritis, in
vos redundabit. 7. Sit timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite:
non est enim apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio,
nec cupido munerum. 8. In Ierusalem quoque constituit Iosaphat Leuitas, & Sacerdotes, & principes familiarum ex Israël, vt iudicium & causam Domini iudicarent habitatoribus eius. 9. Præcepítque eis, dicens: Sic agetis in timore Domini
fideliter & corde perfecto. 10. Omnem causam, quæ venerit ad vos fratrum vestrorum, qui habitant in vrbibus suis inter cognationem & cognationem, vbicumque quæstio est de lege, de mandato, de ceremoniis, de iustificationibus: ostendite
eis, vt non peccent in Dominum, & ne veniat ira super vos & super fratres vestros:
sic ergo agentes non peccabitis. 11. Amarias autem sacerdos & pontifex vester, in
his,

his, quæ ad Deum pertinent, præsidebit: porrò Zabadias filius Ismahel, qui est dux in domo Iuda, super ea opera erit, quæ ad regis officium pertinent: habetísque magistros Leuitas coram vobis. Confortamini, & agite diligenter, & erit Dominus vobiscum in bonis.

COMMENTARII.

1. *Iosaphat à Propheta corripitur, eo quod Achabo amicitia iungeretur.*

VERS. 1.2.3.4. *Reuersus, &c.*] Post Achabi Regis Israël stragem, Iosaphat Rex Iuda pacificè suam recurrit in aulam. Iehu verò filius Hanani Propheta ei occurrens prorsus: Impio auxilium expedis, hisque, qui odio Dominum prosequuntur, amicitia iungeris, & affinitate: à quibus decebat te, quantum fieri posset, alienum esse. * Cum hostibus enim Dei nimis familiariter agere circa necessitatem, aut publicam vtilitatem, valdè displicet Deo.] Idcircò iram Domini merebaris, id est, dignus eras, quem Deus iratus grauiter puniret: sed bona opera inuenta sunt in te, quorum intuitu peccatum hoc omne, & pœnæ peccati omnes tibi à Domino condonantur. * O quoties iratum ob nouum grauissimum crimen Deum ad misericordiam adducunt obiecta ei antiqua recta opera, quæ gessisti! non quod ipsa viuant, sed quod Deus gratis velit misereri, ad virtutis vim exaggerandam.] Olim inquam de terra Iuda lucos succidisti simulacris sacratos, ac præcordia tua ad requirendum Deum patrum tuorum eius præscripta obseruans, præparasti. * Fidei præstantia in Catholico Principe mirum in modum ad placandum Dominum fortis exponitur.] Commoratus est igitur Iosaphatus aliquo tempore apud Ierosolymam, rursúmque egressus est lustraturus ditionem suam ad populum de Bersabee, id est, ab vna Regni extremitate vsque ad alteram, nempe vsque ad montem Ephraim: cunctósque terræ illius habitatores ad Dominum, patrum suorum Deum, piis monitis reuocauit. * O quanta & spiritualis & temporaria subditorum vtilitas ex Principum accurata lustratione.] Porrò verbum illud, *Reuocauit eos ad Dominum*. indicat, Vrbes montanorum Ephraim, quas Iudæ Reges, ac nominatim Asa Iosaphati parens acquisierat, idololatria infectas esse, siquidem proscripta idololatria, à Rege piissimo ad fidem fuere reuocatæ. Vndenam autem idololatriæ venenum Tribus Ephraim incolæ plures hauserant. Crediderim ex vicino Israëlis idololatra Regno. * Mirum fuisset, si ex impiis sociis Iudæi non ebiberent impietatem.]

Cum impiis agendum non est, nisi necessitas, aut publica cogat vtilitas.

Sæpè Deus vult gratis hominus grauiter nūc delinquentis misereri ob antiqua recta opera.

Fidei præstantia in Catholico Principe cōfert admodum ad Deū placandum.

Spiritualis subditorū vtilitas ex Principum Regni lustratione.

Ex impio socio ebibet impietatem.

2. *Iosaphatus Iudices de seruanda iustitia admonet.*

Vers. 5.6.7. Constituitque &c.] Porrò in cunctis Ciuitatibus totius Regni Iuda, quod etiam Beniamin, & Ciuitates illas in Tribu Ephraim complectebatur, Iudices de seruanda iustitia monebat. Videte (inquiens) quid faciatis, nec enim hominis agitis, sed Dei ipsius in iudicando tenetis: *& quodcunque iudicaueritis, in vos redundabit*, id est, quales vos exhibueritis, in iudicandis populis, talem erga vos Deum Iudicem experiemini. * Aptè Iudicibus hominibus Dei Iudicis tribunal obiicitur, nè ipsi vti Dij sine respectu ad Deum velint iudicare.] Sit timor Domini vobiscum. * Timendus enim Iudex ille, qui Dei timore non compungitur, hostem enim se geret, non Iudicem in belli campum tribunali conuerso.] Cum *diligentia* cuncta ad tribunal vestrum pertinentia gerere studete, ne ob desidiam vestram causæ pauperum non sine graui eorum incommodo producantur. * Preme particulas, *Sit timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite*. Tam agnata assolet esse Iudicibus desidia circa sententiæ litium resolutionem, vt necessarium fuerit, eos timore Dei Iudicis obiecto, commonere.] Diligenter itaque vestrum munus obite sine iniqua sententiæ prolatione, sine acceptione personarum, sine munerum cupidine, dum Dei personam agitis; non est enim apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec munerum cupido. * Quidquid in cœlesti tribunali Deum dedecet, hominem dedecet in terreno, quia homo terreno hærescens tribunali Deum cœlesti hærentem procul dubio refert.]

Iudices terrā Dei Iudicis tribunalis recordentur, ne vti Dij sine respectu ad Deum iudicent.

Timendus Iudex sine timore Dei.

Ne Iudices differās desidia litiū sententiæ resolutionem, necessum est, ad eorum memoriam Dei timorem reuocare.

Hominem tribunali terreno hærentem dedecet, quidquid Deum cœlesti hærentem dedecere videatur.

3. *Sacerdotes ac Leuitas monet de promouendo Dei cultu.*

Vers. 8.9.10.11. In Ierusalem &c.] Apud Ierosolymam quoque Iosaphatus *custodiuit* seu constituit Sacerdotes & Leuitas, Principésque familiarum Israël, vt tam rerum sacrarum, quàm ciuilium causas iudicarent; quæ Ierosolymis tanquam in suprema curia decidebantur. Hebræus ait, *Mispath*. pro qua voce noster posuit *iudicium*, significare causas ciuiles, *Rib*. pro qua posuit *causam*, significare criminales causas. *Custodiuit*, inquit, *Sacerdotes, &c.* Quidnam, quæso, Iudices custodiri? * An munus iudicandi, tam agnatum est perditioni, vt necessum fuerit, Sacerdotes, Leuitas, & Principes iudicaturos speciali prouidentia custodiri?] * *Custodiuit Sacerdotes, Leuitas, & Principes familiarum, vt iudicium & causam Domini iudicarent*. Vt Iudices Dei iudicium proferant, siue vti diuinæ iustitiæ in exponendis sententiis imitatores existant, sunt custodiendi accuratissimè, ne hominum consuetudine corrumpantur.] * Nisi dixeris, iudicium rectum gerere rem sacram ac pretiosam esse, quæ debeat venerabilis vtique, addiei custodiæ.] * Appositè verò ad iudicandum ciuiles ac criminales causas Principes familiarum, nobiles scilicet viri eliguntur; plerumque enim qui ex præclaro sanguine ad tribunal eliguntur remotiores sunt & à personarum acceptione, & à munerum cupiditate, quæ quidem agnata assolet sanguini esse vulgari.] Præcepítque Rex Sacerdotibus, Leuitis, ac Principibus familiarum, dicens: Vt ex timore Domini, cordísque perfectione vos in iudicando geratis, hæc præstetis oportet: Omnem causam, quæ ad vos diiudicanda venerit *inter cognationem & cognationem*, id est, inter fratres Iudæos, qui in Iudæ Regni Ciuitatibus habitant, vbicumque quæstio fuerit de legibus, quas seruari præcepit Dominus, siue morales sint, siue ceremoniales, siue iudiciales: docete eos, quid diuina lex præscribat, vt illi in Deum non delinquant ex vincibili planè ignorantia, & ne Dei ira super vos, & super fratres vestros horribilis irruat. * Dirè enim puniuntur illi Iudices ac

Munus iudicandi tam agnatū est perditioni, vt specialissima indigeat custodia.

Iudices custodiendi, vt rectam proferāt sententiā iudicis Dei imitatores.

Iudicium rectum gerere, res sacra, ac pretiosa est addicenda custodia.

Eligendi ad iudiciarium tribunal viri nobiles: nobilitas enim remotior est ab acceptione personarum, ac munerum cupiditate.

Dirè puniuntur

tur Iudices, ac Præsules, quorum desidia subditi legem Dei violant. Assolet Deus totam punire familiam, seu cognationem ob vnius iudicis crimen.

Præsules, quorum ex desidia subditi existunt legis Domini violatores.] * Preme illud, *Ne veniat ira super vos, & super fratres vestros*, seu contribules. Non enim Deus solummodo in Iudices vindicat iniquos, sed totam eorum familiam vulnerat, eam reddens obscuritati, ac desolationi addictam.] *Sic ergò agentes*, id est, si studetis edocere subditos, seu Ciues accurrentes ad vestrum tribunal, legis Dei præscripta, ne ex ignorantia delinquant, non peccabitis. Cæterùm Amarias Sacerdos ac Pontifex vester, qui Princeps est in domo, seu Tribu Regia Iuda, Regium aget procuratorem in ciuilibus negotiis. Præterea magistros Leuitas vobiscum diuersantes, vbertim diuersantes, vbertim habetis, Confortamini, diligentérque ad eos accurritè informandi circa quæstiones Legis: & Dominus vobiscum aderit *in bonis*, id est, munificus vobis assidebit. * Specialissimum munus promittitur his, qui Magistros adeunt, vt præscripta Legis ediscant, vt hinc ad conciones audiendas fideles alliciantur.

Audientibus sacras conciones præmium à Deo promittitur.

CAPVT XX.

Dum Iosaphatus ieiunio & oratione aduersùs Syros, Ammonitas, & Moabitas decertat, illi mutuis ruunt vulneribus, spoliáque Iudæis vberrima cedunt. At Rex ob fœdus cum Ochozia impio Israël Rege initum à Propheta corripitur, & à Deo afficitur supplicio.

1 OST hæc congregati sunt filij Moab, & filij Ammon, & cum
eis de Ammonitis, ad Iosaphat, vt pugnarent contra eum. 2.
Venerúntque nuntij, & indicauerunt Iosaphat, dicentes: Venit
contra te multitudo magna, de his locis quæ trans mare
sunt, & de Syria, & ecce consistunt in Asasonthamar, quæ est
Engaddi. 3. Iosaphat autem timore perterritus, totum se
contulit ad rogandum dominum, & prædicauit ieiunium
vniuerso Iuda. 4. Congregarúsque est Iuda ad deprecandum Dominum: sed &
omnes de Vrbibus suis venerunt ad obsecrandum eum. 5. Cúmque stetisset
Iosaphat in medio cœtu Iuda, & Ierusalem, in domo Domini ante atrium nouum, 6.
ait: Domine Deus patrum nostrorum, tu es Deus in cælo, & dominaris cunctis regnis
Gentium, in manu tua est fortitudo & potentia, nec quisquam tibi potest resistere.
7. Nónne tu Deus noster interfecisti omnes habitatores terræ huius
coram populo tuo Israël, & dedisti eam semini Abraham amici tui in sempiternum;
8. Habitauerúntque in ea, & exstruxerunt in illa sanctuarium nomini
tuo, dicentes. 9. Si irruerent super nos mala, gladius iudicij, pestilentia, &
fames, stabimus coram domo hac in conspectu tuo, in qua inuocatum est nomen
tuum: & clamabimus ad te in tribulationibus nostris, & exaudies, saluósque facies.
10. Nunc igitur ecce filij Ammon, & Moab, & mons Seir, per quos non concessisti
Israël vt transirent quando egrediebantur de Ægypto, sed declinauerunt
ab eis, & non interfecerunt illos: 11. è contrario agunt, & nituntur eiicere nos
de possessione, quam tradidisti nobis. 12. Deus noster, ergo non iudicabis
eos? In nobis quidem non est tanta fortitudo, vt possimus huic multitudini resistere,
quæ irruit super nos. Sed cùm ignoremus quid agere debeamus, hoc
solùm habemus residui, vt oculos nostros dirigamus ad te. 13. Omnis verò
Iuda stabat coram Domino, cum paruulis, & vxoribus, & liberis suis. 14. Erat autem
Iadaziel filius Zachariæ, filij Banaiæ, filij Iehiel, filij Mathaniæ, Leuites de filiis
Asaph, super quem factus est Spiritus Domini in medio turbæ, 15. & ait: Attendite
omnis Iuda, & qui habitatis Ierusalem, & tu rex Iosaphat: Hæc dicit Dominus
vobis: Nolite timere, nec paueatis hanc multitudinem: non est enim vestra pugna,
sed Dei. 16. Cras descendetis contra eos: ascensuri enim sunt per cliuum nomine
Sis, & inuenieris illos in summitate torrentis, qui est contra solitudinem Ieruel.
17. Non eritis vos qui dimicabitis, sed tantummodò confidenter state, & videbitis
auxilium Domini super vos, ò Iuda, & Ierusalem: nolite timere, nec paueatis: cras
egrediemini contra eos, & Dominus erit vobiscum. 18. Iosaphat ergo, & Iuda,
& omnes habitatores Ierusalem, ceciderunt proni in terram coram Domino, &
adorauerunt eum. 19. Porrò Leuitæ de filiis Caath, & de filiis Core laudabant
Dominum Deum Israël voce magna, in excelsum. 20. Cúmque manè surrexissent,

ſent, egreſſi ſunt per deſertum Thecue: profectíſque eis, ſtans Ioſaphat in medio
eorum, dixit: Audite me viri Iuda, & omnes habitatores Ieruſalem: credite in Do-
mino Deo veſtro, & ſecuri eritis: credite prophetis eius, & cuncta euenient proſpera.
21. Dedítque conſilium populo, & ſtatuit cantores Domini, vt laudarent eum
in turmis ſuis, & antecederent exercitum, ac voce conſona dicerent: Confitemini
Domino, quoniam in æternum miſericordia eius. 22. Cúmque cœpiſſent laudes
canere, vertit Dominus inſidias eorum in ſemetipſos, filiorum ſcilicet Ammon, &
Moab, & montis Seir, qui egreſſi fuerant vt pugnarent contra Iudam, & percuſſi
ſunt. 23. Namque filij Ammon, & Moab, conſurrexerunt aduerſum habitatores
montis Seir, vt interficerent & delerent eos: cúmque hoc opere perpetraſſent, etiam
in ſemetipſos verſi, mutuis concidere vulneribus. 24. Porrò Iuda cùm veniſ-
ſet ad ſpeculam, quæ reſpicit ſolitudinem, vidit procul omnem latè regionem
plenam cadaueribus, nec ſupereſſe quempiam, qui necem potuiſſet euadere. 25.
Venit ergo Ioſaphat, & omnis populus cum eo, ad detrahenda ſpolia mortuorum:
Inuenerúntque inter cadauera variam ſupellectilem, veſtes quoque, & vaſa pretio-
ſiſſima, & diripuerunt, ita vt omnia portare non poſſent, nec per tres dies ſpolia au-
ferre præ prædæ magnitudine. 26. Die autem quarto congregati ſunt in Valle be-
nedictionis: etenim quoniam ibi benedixerant Domino, vocauerunt locum illum,
Vallis benedictionis vſque in præſentem diem. 27. Reuersúſque eſt omnis vir
Iuda, & habitatores Ieruſalem, & Ioſaphat ante eos, in Ieruſalem cum lætitia magna,
eò quòd dediſſet eis Dominus gaudium de inimicis ſuis. 28. Ingreſsíque ſunt in
Ieruſalem cum pſalteriis & citharis, & tubis, in domum Domini. 29. Irruit autem
pauor Domini ſuper vniuerſa regna terrarum, cùm audiſſent quòd pugnaſſet Domi-
nus contra inimicos Iſrael. 30. Quieuítque regnum Ioſaphat, & præbuit ei Deus
pacem per circuitum. 31. Regnauit igitur Ioſaphat ſuper Iudam, & erat triginta
quinque annorum cùm regnare cœpiſſet: viginti autem & quinque annis regnauit
in Ieruſalem, & nomen matris eius Azuba filia Selahi. 32. Et ambulauit in via pa-
tris ſui Aſa, nec declinauit ab ea, faciens quæ placita erant coram Domino. 33. Ve-
runtamen excelſa non abſtulit, & adhuc populus non direxerat cor ſuum ad Domi-
num Deum patrum ſuorum. 34. Reliqua autem geſtorum Ioſaphat priorum &
nouiſſimorum, ſcripta ſunt in verbis Iehu filij Hanani: quæ digeſsit in Libros regum
Iſraël. 35. Poſt hæc iniit amicitias Ioſaphat rex Iuda cum Ochozia rege Iſrael, cuius
opera fuerunt impiiſsima. 36. Et particeps fuit vt facerent naues, quæ irent in
Tharſis: fecerúntque claſſem in Aſiongaber. 37. Prophetauit autem Eliezer
filius Dodau de Mareſa ad Ioſaphat, dicens: Quia habuiſti fœdus cum Ochozia,
percuſſit Dominus opera tua, contritæque ſunt naues, nec potuerunt ire in
Tharſis.

COMMENTARII.

1\. Moabitæ Ammonitæ, & Seiritæ cõtra Ioſaphatũ inſurgunt, ille autem Orationis ac ieiunij ad præſidium accurrit.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11.12. *Poſt hæc, &c.*] Poſt accuratam illam Regis Ioſaphati Regni totius luſtrationem, filij Moab, & Ammon, & cum eis *de Ammonitis*, qui ſeparatim habitabant in montanis Seir, erantq; mixti ex Idumæis poſteris Eſau & Ammonitis, vnde nunc nominãtur Ammonitæ, nunc Idumæi, colligati ſunt, ad Regnúmque Iuda venerunt, vt cum Ioſaphato decertarent. Itaque cum iam Ammonitæ fuerint annumerati, cum dictum eſt, *& filij Ammon* additur, *& cum eis de Ammonitis*. Intelligo (quidquid alij dixerint) hoc loco Idumæos, vt etiam in Latinis pleriſque Libris prius legebatur. At Hieronymus *in trad. Hebr.* vult hîc illos Ammonitas appellari, quod habitu proprio mutato Ammonitarum habitum aſſumpſiſſent, vt Regem Iuda, cuius erant ſubditi, latere poſſent. Aptiùs autem aſſerui, mixtos eſſe ex Idumæis & Ammonitis, & ideò vno & altero nomine vocitari. Acceſſeréque nuncij, & Ioſaphato dictitauerunt: Aduerſum te ô Princeps, multitudo magna confluxit de iis locis, quæ trans mare Mortuum (qui etiam lacus Aſphaltites dicitur) adiacent, *& de Syria*, non quidem de Syria Damaſci, ſed de Moabitarum ac Ammonitarum regionibus, quæ etiam Syria latè ſumpto vocabulo, dicuntur. En verò conſiſtunt in *Aſaſonthamar*, illa ſcilicet Vrbe, in qua Amorrhæi quondam Abrahami temporibus habitauerant, quos Chodorlahomor iuxta Cades eremum interfecerat. Dicta eſt *Aſaſonthamar*, id eſt, Ciuitas palmarum, eo quod ager eius palmis abundaret, poſtea verò dicta eſt Ængabdi Ait Ioſephus *lib. 9. c. 1.* Vrbem hanc trecentis ſtadiis Ieroſolymis diſtare. Hoc nuncio Ioſaphatus pauore affectus totum ſe conuertit ad preces, & ieiunium cunctis Iudæ habitatoribus indixit. * Adnota verba, *Totum ſe contulit ad rogandum Dominum, & prædicauit ieiunium.* Etenim oratio vires colligit è ieiunio.] Loco verbi illius, *Ioſaphat ſe contulit ad rogandum Dominum*, in Hebræo habetur verbum, quod ſignificat *orare & conſulere.* * Vt edoceantur Reges adeundi Conciliarios anxij, vtilius conſilium ex profuſis à ſe precibus capiendum;

Oratio vires colligit ex ieiunio.

Reges vtilius conſilium ex precibus, quã

ex Regijs consiliarijs ad quæq; prosperè gerenda accipiunt.

dum; orantes enim, Deum ipsum Consiliarium, qui falli non potest, sortiuntur. Non ideò eos à Consiliariis ineundis auerto, sed hortor, vt ptius à meliori Consiliario cœlesti sententiam quæritet enixè ptecando. [Verùm Iudæi congregati sunt ad deptecandum Dominum non quidem proptiis in habitaculis manendo, sed de ptoprijs Vrbibus ad obsecrandum Numen Ierosolymam inierunt. * Etenim & oratio in communitate profusa fortior est: & illa præcipuè efficax ostenditur, quæ in conspectu Domini, siue in Templo, loco scilicet, seu domo orationis offertur.] Pro verbo autem illo, *Ad obsecrandum eum* Hebraicè dicitur, *Vt quærent a Domino*, scilicet veniam, & pacem, & ut ærumna, qua premebantur, auxilium. * Tribulationis actus, primum veniam, si deliquisti, pete, mox liberationem ab ærumnis exquire; si enim adhuc in crimine existens petis, quonammodo hostis præsumis à Deo auerso pacem, & auxilium accipere?] Profectò cum Iosaphat cœtu Iudæorum, qui ex Vrbibus aduentarant, & Ierosolymæ Ciuium, cinctus in Templo ante atrium nouum consisteret, profatur: *Domine Deus &c.* Quodnam quæso *atrium* illud *nouum*? Fuisse crediderim atrium fœminarum, *nouum* dictum, non quod aliud esset ab atrio Israëlis, sed quod noua separatio adiecta esset ad viros à mulieribus seiungendos. An nouum atrium ex huiusmodi separatione? Ita quidem: quasi vetustatem & attritionem locus Sacer ex coniunctione virorum & fœminarum acquisiisset, & hac separatione circam reuerentiam ipsi debitam traxerit nouitatem.] Domine (inquit Rex) Deus patrum nostrorum, tu in cœlis imperas Cœlicolis, & in terris cunctis Regnis dominaris: in manu tua potestas nulli subdita potestati, nullus enim tibi potest obsistere. Anne tu Deus noster omnes habitatores Terræ huius, scilicet Chananæos, vt locum dares aduentanti ex Ægypto Israëli, comminuisti: hàncque optimam regionem Abrahami amici tui posteris nunquam non incolendam exhibuisti? Nonne Hebræi tui in Chananitide habitauerunt, in eaque nomini tuo colendo Sanctuarium exædificarunt, dictitantes: Si super nos irruerint incommoda, si *gladius iudicij* seu gladius hostilis diuino iudicio immissus ad peccata vindicanda, si pestilentia ac fames coustipato exercitu irruerint: ad hanc sacerrimam Domum, in qua tuum totiens inuocatum est, nomen, accurremus, ad téque acti tribulatione clamabimus deprecantes auxilium: tu verò propitiùs exaudies nos salutéque donabis. * Pondera verbum illud, *Gladius iudicij*. Cum videris hostium gladio Regnum validè opprimi, crede id, gladium esse iudicij, Deo Iudice nostra crimina diuerberante.] * Vox illa, *Clamabimus ad te in tribulationibus nostris*, innuit, feruentiorem esse orationem illorum, qui ærumna aliqua peragrauantur.] * Vnde Deus misericors nos tribulationibus diuexat, vt cogat ad preces feruentiùs aufugere.] * Vt verò nos ad precum protectionem accurrere alliciat, addit felicem faciléinque orationis effectum; *Audies, saluósque facies*. Oratio à te profertur, & mox, à Deo exaudita, accurrit laborantem liberare.] *Nunc ergo*, id est, ad propositum accedendo, en Ammonitæ, Moabitæ, & Idumæi montis Seir incolæ, per quorum ditionem non concessisti, tuos transire Hebræos, quando de Ægypto procedebant; sed, te ita imperante, ab eis declinauerunt, & non omninò interfecerunt, ac extinxerunt. Illi è contrario agunt, & nos è Terra à te nobis donata, possidenda vtique, exturbare nituntur. Cur quæso Rex memorat Hebræorum à Regnis illis ex præcepto Domini diuersionem? *Per quos*, inquit, *non concessisti Israël vt transirent, sed declinauerunt ab eis, & non interfecerunt illos.* Ac si diceret: Vt Hebræi tuum præceptum implerent, non trasmearunt per ditionem illorum, nec eos omninò comminuerunt, ne hostis impugnaturus aliquando ipsos, superstes vel in posteris remaneret. Ergo qui ob præcepti tui obseruationem hostes non deleuerunt, & nunc eorum exercitibus opprimuntur, debent à te opportuno auxilio donari. * Nullus Numini cœlesti titulus fortior ad impetrandum obiicitur, quàm ob præcepti obseruationem, periculum subire.] Additur & titulus alius, Hostes verò *è contrario agunt, & nituntur eiicere nos de possessione, quam tradidisti nobis* Nos ab eorum ditione abstinuimus, ne è possessione deturbaremus: illi autem ingrati nos curant nostra è possessione deturbare. Ingratos ergo ô Domine exitialiter vulnera, si quidem inuisum tibi vitium ingratudinis.] Ideò additur: *Deus noster, ergò non iudicabis eos*, cohibendo nimirum, & puniendo? * Particula *Ergo* quasi vim exprimit consequentiæ huius: Nobis benefactoribus illi ingrati extiterunt: ergò à te iudicandi, siue puniendi. Quasi ex vi consequentiæ infallibilis debet Deus ingratos punire.] Scio ô Domine, nos non esse tanta præditos fortitudine vt multitudini tantæ valeamus obsistere supra nos obruenti. Sed cum ignoremus, quid debeamus agere, hoc certò scimus, nos habere residui, vt oculos nostros siue mentem nostram ad tuum numinen dirigamus. * Tunc enim diuini præsidij iubar elucescit, cum penitùs subsidium defecit humanum.]

Oratio in communitate profusa fortior est.

Oratio profusa in Delubro efficacior.

Cum peccator ærumnis agitur, prius à Deo postulet veniam, mox securius petat auxilium.

Coniunctione virorum & fœminarum quasi atteritur Templum, eorúmque separatione innouatur.

Bella quibus opprimimur gladius est Dei iudicis nostra fervens tis crimina.

Feruentior oratio illius, qui agitur tribulatione.

Deus nos agit ærumnis, vt cogat feruentiùs exorare.

Quàm citò oratio à Deo auxilium impetrat.

Nullus titulus efficacior ad impetrandum à Deo munus obiicitur, quàm propter præcepti eius obseruationem in periculum, aut laborem incidisse.

Inuisum Deo admodum vitium ingratitudinis.

Quasi vi consequentia Deus tenetur, ingratos punire.

**Diuinum subsidium in promptu est, cum omninò deficit humanum.*

Vers. 13.14.15.16.17.18.19. *Omnis verò, &c*] Dum Rex Iosaphatus pietatis Dominum 2.
precibus placare contenderet, omnes Iudæi cum vxoribus paruulis ac liberis grandioribus suis in conspectu Domini consistebant. Vt populi oratio simul profusa efficaciorem Regis redderet orationem. * Non sufficiat tibi pro te Præsulem sanctum exorare simul procura, tuas simul preces in supernis conscendere ad certiorem effectus euentum.] Aderat in medio turbæ Iahaziel filius Zachariæ, filij Banaiæ, filij Iehiel, filij Mathaniæ, Leuites de posteris Asaph, super quem factus est propheticus spiritus Domini, & proclamauit: Attendite Iudæi cunctis ex Vrbibus huc confluentes, & Regiæ incolæ Ierosolymæ, nec non & tu Rex Iosaphat mihi aures præbete: Hæc Dominus vobis indicit: Nolite corripi timore, nec pauore concutiamini, dum hanc aspiciris militum multitudinem; non enim est vestra, sed cœlestis Numinis decertatio. Crastina die aduersum eos descendetis, dum ipsi per cliuum nomine Sis ascendent, & illos in summitate torrentis, qui est iuxtà solitudinem Ieruel, inuenietis. Vox *Sis* Hebræis significat *eminentiam*. LXX. *Assis* vocitant, In Hebræo est צִיץ *ziz*, quam vocem *florem, germen, cincinnum*, aut *aspectum* Arias interpretatur, adiicitque Syriace idem esse quod *alam*

Iahaziel spiritu prophetico promittit Iosaphato victoriam.

Non sufficiat tibi, pro te sanctum quempiam exorare, simul tuas procura conniteres ad alere preces.

alam vel *pennam.* Porrò solitudo illa *Ieruel* nomen accepit à timore diuinitùs Moabitis, & Ammonitis hoc tempore immissis, significat namque *Domini timorem.* Expende accuratiùs illud, *Omnis Iuda stabat coram Domino cum paruulis, & vxoribus, &* grandioribus *liberis suis.* Solemne erat tàm Hebræis, quàm Gentilibus, cum grauis immineret ærumna ad preces publicas etiam infantum adhibere vagitus, quo faciliùs Numen placeret offensum. Ità Iudith 4. 9. *Infantes prostrauerunt contrà faciem Templi. Ioel* 2. 16. Coadunate senes, congregate paruulos, & sugentes *vbera.* Sic fecére Niniuitæ, & alij teste Ambrosio. Apposita admodum ad placandum Deum vel exposita muta eius oculis innocentia.] O Iudææ habitatores sanctæque Vrbis Ierosolymæ Ciues, vobis hæc nõ indicitur decertatio, sed vestrum erit solummodò in Domino confidere, & Dei auxilium super vòs fulgurare videbitis incredibili quidem hostium strage: haud igitur ex multitudinis terreamini obiectu: ctas aduersum hostes progrediemini, & Dominus vobis aderit auxiliator. Igitur Rex Iosaphat, ciues Ierusalem & omnis Iudææ habitatores reliqui proni ceciderunt in humum, Deùmque adorauére *coram Domino*, scilicet in Templo. * Idem enim est in Templo diuersari ac coram Domino, siue in conspectu Domini existere: vt pudeat eos, qui in Templo haud pudicè diuersantur, tantum scelus in Iudicis conspectu perpetrare.] Interea Leuitæ posteri Caath & Core Dominum Deum Israël voce magna *in excelsum* collaudabant. Pro voce *In excelsum* Hebraïcè habetur לְמַעְלָה *lemagela Ascensio* vel *gradus.* Sensus est, cecinisse cantores, vocem partim eleuando (quod Vulgatus dixit, *In excelsum*) partim deprimendo, iuxta musicæ disciplinæ præscriptum. * Dum in choro sacri ministri concinunt, opportunum fidelibus ad adorandum Dominum tempus obiicitur, sacer enim concentus spiritum eleuant ad sublimia.]

Deum placat iratum vel mutat eius exposita oculis innocentia.

Idem est, in Templo esse, ac in conspectu Dei diuersari. vt Tépli pudeat violatores.

Dum in choro sacri ministri cõcinunt, opportunum tempus fidelibus obiicitur ad Deum adorandum.

Vers. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. *Cúmque mane &c.*] Mane igitur Iudæi surrexerunt, egressique sunt per desertum Thecue, quod Oppido Thecue adiacet, & duobus milliaribus distat à Bethelehem Orientem versus, quod est tectum iter ad Ieruel solitudinem, vbi hostes commorabantur. Porrò Iosaphatus profectis Iudæis in medio eorum stans profatur: Mihi exhibete aures ô viri, qui ex Iudæ Vrbibus ac Oppidis aduentastis, & vos qui ciues Ierosolymæ estis: Domino Deo vestro confidite, & securitate potiemini: Prophetis eius credite, & cuncta cedent prospera. Cum ergo consilium huiusmodi populo dedisset, siue superioribus verbis eum hortatus esset, simul cantores statuit, vt Deum laudarent, & præcedentes exercitum voce consona modularentur: *Confitemini Domino, quoniam in æternum misericordia eius. Ex Psalmo* 135. hoc assumitur carmen, qui fuit celeberrimus, quando in plerisque solemnitatibus canebatur. Pius Rex non tubis & tympanis, pugnam accendit, sed cantu ac laude Dei: sic Lacedemones tibiis; & fistulis. * Hinc Catholici Reges commendantur, qui cum bella ingruunt, dúmque pugnat exercitus, religiosos cœtus spiritualem excitant ad conflictum, vt Deum auersum possint piè profusis precibus debellare.] Profectò mox ac

§ 3.

Hostes Iosaphati mutuis ruunt vulneribus, vberrima Iudæis cedunt spolia.

Catholici Reges piè religiosorum orationibus cẽsent pugnam accendere, & prosperare.

Leuitæ cœperunt Dei laudes concinere, Dominus hostium Ammonitarum scilicet, Moabitarum, ac Seiritarum in semetipsos vertit insidias, & se inuicem percussere. Id quonam modo factum sit, Scriptura non explicat. Crediderim Moabitas aduentantibus Iudæis collocasse insidias, iuxta quas turmæ aliquæ hostilis exercitus transierint, quæ cum pro hostibus habitæ, & latentium armis fuerint petitæ, aliis subinde ex vtraque parte superuenientibus, initium pugnæ factum est, quo mutuis vulneribus confecerunt. Namque Moabitæ & Ammonitæ aduersum Seiritas [illegible] te, vt eus comminuerent, ac hostes hac [illegible] omninò delerent: *Cúmque hoc opere perpetrassent*, id est, post cæsos montis Seir habitatores a Domino eos diriore cœcitate afficiente, etiam in semetipsos versi mutuis vulneribus concidere. LXX. *surrexerunt ad inuicem, & apprehendit vir proximum suum, in corruptionem.* Hebraïcè, *Auxiliati sunt vir in socium suum ad auxilium mutuum.* Quomodo auxiliati, si socios interfecerunt? * Hoc assolet esse iniustè dimicantium auxilium se inuicem comminuere.] Porrò Iudæi cum ascendissent *speculam*, seu locum editum, ex quo subiectam planitiem contemplari licebat, omnem procul regionem laté plenam cadaueribus conspexere, nec superesse quemquam, qui gladij aciem subterfugere potuissent, tanta orationi cedente victoria; nam cum Sacri ministri * *cœpissent laudes canere, vertit Dominus insidias eorum in semetipsos.* * Vt edis cant Reges simul instandum orationi, cum exercitus ad bellum expediuntur.] Descenderunt igitur Iosaphat ac Iudæi omnes ad spolia cæsorum detrahenda, & inter cadauera variam supellectilem inuenere: vestes & vasa pretiosissima tot diripienda apparuere, vt omnia comportare non possent, imò trium dierum spatio non valuerunt innumerabilia spolia colligere. Die autem quartu (post tres dies in capienda supellectili transactos) congregati sunt apud Vallem *Benedictionis*: etenim quoniam inibi Domino ob datum triumphum benedixerant, locum illum *Vallis benedictionis* vocitauerunt, quo nomine Vallis illa vsque in præsens tempus insignitur.* Regis pij gratitudo commendabilis admodum exponitur. Per tres dies spolia colligit, hostibus potentia Domini debellatis, & quarta die illicò gratiarũ studet actioni, *Ibi benedixerant Domino.* Cæterùm Ierosolymæ Ciues, cunctorúmque Oppidorum Iudææ habitatores, Iosaphato præcedente, Sacram recurrerunt ad Vrbem magna affecti lætitia eo quod illos Dominus faustissimo de hostibus triumpho parto donasset. Ingresśique sunt in Ierusalem, & psalteriis seu nablis, citharis, ac tubis insonantibus, Templum Domini inierunt. * Quàm pulchra post victoriam, aliúdque beneficium acceptum præpropera ad Templum expeditio! Non priùs Ciues Ierosolymæ ad propria diuertunt lassi ex itinere habitacula, quàm ad Templum accurrant.] Igitur post beneficium aliquod à Deo acceptum illicò ad Templum perge gratias acturus:] Irruit autem pauor Domini super *vniuersa Regna terrarum* id est, super circumiecta Regna Iudæ finitima, cum incolæ audissent, Dominum, tanto excitato miro, pro suis Iudæis aduersum hostes decertasse. Quietéque potitum est Regnum

Dum iniustè pugnant, qui auxiliũ præstant, potius se inuicem interficiunt.

Vis orationis hostium visibilium debellat exercitus.

Mox post beneficiũ à Deo acceptum, est gratis litanda.

Post beneficium à Deo acceptum, illicò accurre in Delubrũ gratias acturus.

Iosaphati donatum pace à Domino *per circui-tum*, id est, nullo finitimorum Principum audente vlteriùs arma contra Iudam arripere. * Preme illud, *Quieuit Regnum Iosaphat, & r-buit ei Deus pacem per circuitum.* Regn per circuitum pacem habere, rebell s superatis, proprium est solius De nunus, vnde ab ipso precibus probis operibus impetrandum.]

Regnum pacem habere per circuitum rebellibus superatis, est proprium Dei donum, rectis operibus impetrādum, & precibus.

4. *Vers. 31. 32. 34. 35. 36. 37. Regnauit igitur, &c.*] Igit aphatus triginta suprà quinque annis annumerans, Iudæ imperare cœpit; viginti verò ac quinque annis in Ierosolymis moderatus est Regnum, mater eius Azuba vocabatur, filia quidem Selachi. Mores patris sui pij admodum Asæ æmulatus, haud rectà declinauit è via studens Domino placere. Veruntamen *excelsa non abstulit*; licet enim pius Rex idololatriam abstulisset, & excelsa curasset auferre, ne extra Templum Domino contra legis præscripta litaretur, ex parte quidem fecit, bene tamen cœpta, eo quod multi repugnabant, & res ad seditionem vergebat, perficere non potuit. Hoc mihi de sancto ac Catholico liceat Principe coniectari. Quia ergo excelsa penitus non comminuit, adhuc populus perfectè non direxerat cor suum ad Dominum Deum patrum suorum. Nam diuelli non poterat ab excelsis, quominus ibi quoque sacrificaret Deo, licet præceptum esset *Leu.* 17. 3. vt in solo Templo Ierosolymitano (quia is locus erat, quem Deus ad id delegerat) sacrificia offerrentur. * Hoc populi piaculum, & tamen absolutè dicitur. *Adhuc populus non direxerat cor suum ad Dominum.* Nam in vno delinquens quasi omnium reus effici ac exponi videtur.] Reliqua autem Iosaphati gesta priora ac nouissima Iehu filius Hanani Regum Israëlitarum digessit in *Libros.* Hebraïcè, *In Librum.* Colligo hinc Iehu Prophetam auctorem esse saltem partis alicuius Libri illius toties citati fastorum Regum Israël, & hunc Librum esse prorsus alium à Libris hisce Paralypomenon, cum ab his ad illum remittamur. Ne autem in tanta Regiæ pietatis pulchritudine næuus deficeret, qui humanam assereret fœditatem, post hæc Iosaphatus Rex Iudæ iniit *amicitias* seu societatem cum Ochozia Rege Israël, cuius opera impiissima extitére. Particeps enim fuit, vt communi sumptu naues perficerentur, quæ immitterentur in Tharsis aurum reportaturæ. Confecta itaque fuit classis in Asiongaber Portu maris Rubri. Ex his constat Tharsis, cuius hîc mentio, non esse aliquam ex Vrbibus aut Portibus maris Mediterranei, sed oceani; quia Asiongaber Portus est maris Rubri. * Non mireris, in Rege pio reperire quæ taxes, sed contemplare naturæ fragilitatem, vt mirere magis, quotidie piacula non vberrimè replicari.] * Certè pium societatem inire cum impio, reprehensibile est admodum; facilè enim dulcis massa ad socij fermenti transit amaritudinem.] Porrò Eliezer filius Dodaude Maresa Iosaphato prophetans indixit: Quia fœdus cum Ochozia percussisti, tua Deus percussit opera; contrita enim est classis, ne in Tharsis appellerent. * Quod ad diuitiarum incrementum læso Numine gesseris, feliciter dissipabitur.]

Pietas adhuc Iosaphati describitur, sed tamen subtaxatur, & punitur, quod cum Ochozia amicitias iniit.

Qui in vno delinquit, quasi omnium reus videtur exponi.

Non mireris sanctum aliquo fœdari piaculo.

Taxabile pio, cū impio inire societatem periculosam utique.

Quod ad augmentum diuitiarum læso Numine geritur, dissipatur.

CAPVT XXI.

Impius Ioramus pio patri succedens, suos fratres occidit, & quosdam Iuda Principes interimit. At Idumea, & Vrbis Lobnæ rebellione contunditur, & Propheta Elias, è paradiso missis Regi literis, pessimum ei morbum, mortem ac Regni cladem minitatur, infallibili quidem euentu.

1. DORMIVIT autem Iosaphat cum patribus suis, & sepultus
est cum eis in Ciuitate Dauid: regnauítque Ioram filius eius
pro eo. 2. Qui habuit fratres, filios Iosaphat, Azariam, &
Iahiel, & Zachariam, & Azariam, & Michaël, & Saphatiam,
omnes hi, filij Iosaphat regis Iuda. 3. Dedítque eis pater
suus multa munera argenti, & auri, & pensitationes, cum ci-
uitatibus munitissimis in Iuda: regnum autem tradidit Ioram,
eò quòd esset primogenitus, 4. Surrexit ergo Ioram super regnum patris sui: cúm-
que se confirmasset, occidit omnes fratres suos gladio, & quosdam de principibus
Israël. 5. Triginta duorum annorum erat Ioram cum regnare cœpisset: & octo an-
nis regnauit in Ierusalem. 6. Ambulauítque in viis regum Israël, sicut egerat do-
mus Achab: filia quippe Achab erat vxor eius, & fecit malum in conspectu Domini.
7. Noluit autem Dominus disperdere domum Dauid, propter pactum quod inie-
rat cum eo: & quia promiserat vt daret ei lucernam, & filiis eius omni tempore.
8. In diebus illis rebellauit Edom, ne esset subditus Iudæ, & constituit sibi regem.
9. Cúmque transisset Ioram cum principibus suis, & cuncto equitatu qui erat se-
cum, surrexit nocte, & percussit Edom qui se circumdederat, & omnes duces equi-
tatus eius. 10. Attamen rebellauit Edom, ne esset sub ditione Iuda, vsque ad hanc
diem: eo tempore & Lobna recessit ne esset sub manu illius. Dereliquerat enim
Dominum Deum patrum suorum: 11. Insuper & excelsa fabricatus est in vrbibus
Iuda,

Iuda, & fornicari fecit habitatores Ierusalem, & præuaricari Iudam. 12. Allatæ
sunt autem ei litteræ ab Elia propheta, in quibus scriptum erat: Hæc dicit Dominus
Deus Dauid patris tui: Quoniam non ambulasti in viis Iosaphat patris tui, & in viis
Asa regis Iuda. 13. Sed incessisti per iter regum Israël, & fornicari fecisti Iudam, &
habitatores Ierusalem, imitatus fornicationem domus Achab, insuper & fratres tuos,
domum patris tui, meliores te, occidisti: 14. Ecce Dominus percutiet te plaga
magna; cum populo tuo, & filiis, & vxoribus tuis, vniuersáque substantia tua.
15. Tu autem ægrotabis pessimo languore vteri tui, donec egrediantur vitalia tua
paulatim per singulos dies. 16. Suscitauit ergo Dominus contra Ioram spiritum
Philisthinorum, & Arabum, qui confines sunt Æthiopibus. 17. Et ascenderunt in
Terram Iuda, & vastauerunt eam, diripuerúntque cunctam substantiam, quæ inuen-
ta est in domo regis, insuper & filios eius, & vxores, nec remansit ei filius, nisi Ioa-
chaz, qui minimus natu erat. 18. Et super hæc omnia percussit eum Dominus alui
languore insanabili. 19. Cúmque diei succederet dies, & temporum spatia volue-
rentur, duorum annorum expletus est circulus: & sic longa consumptus tabe, ita vt
egereret etiam viscera sua, languore pariter & vita caruit. Mortuúsque est in infir-
mitate pessima, & non fecit ei populus secundùm morem combustionis, exequias,
sicut fecerat maioribus eius. 20. Triginta duorum annorum fuit, cùm regna-
re cœpisset, & octo annis regnauit in Ierusalem. Ambulauitque non rectè,
& sepelierunt eum in Ciuitate Dauid: veruntamen non in sepulchro
regum.

COMMENTARII.

1. *Impius Ioramus pro Iosaphato succedens, suos fratres aliquosq; Principes occidit.*

ERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *Dormiuit autem, &c.*] Obiit igitur Iosaphatus diem suum, & conditus est sepulchro patrum apud Dauidis Ciuitatem, eíque filius Ioram successit. Qui quidem sex habebat fratres Iosaphati filios, Azariam, Iahielem, Zachariam, Azariam, Michaëlem, & Saphariam. Duo itaque extitere *Azaria* Iosaphati filij, quorum nomina aliquantulum differunt in Hebræo. Nam primus scribitur עזריה *Hazaria*, secundus verò addito in fine vau Hazaiau. Donati hi fuerant à parente ingenti auri summa & argenti, pensitationibus, ac Ciuitatibus in Iuda munitissimis, in quibus degerent, & vectigalia earum perciperent, non tamen pleno iure regnarent. Quid *pensitationes?* Vatablus vertit *Dona rerum pretiosarum.* Crediderim aliquos annuos redditus quibus vbertim alerentur independenter à Rege fratre. * Nihil enim molestiùs homini, quàm alieno viuere beneficio.] Scio 222. vertisse, *Dedit eis arma.* * Vel quia diuitiæ hominis Principis est armorum præsidium. Vel quia arma diuitiis comparantur & conseruantur. Vel quia diuitiæ omne sunt robur Principatus.] Regnum autem Iosaphatus Ioramo tradidit, eo quod primogenitus eius filius existeret. * Si primogenituræ iure Regnum Ioramo erat agnatum, cur dicitur id datum esse Ioramo: *Regnum tradidit Ioram, eo quod esset primogenitus?* Quia filio pater eam dat hæreditatem, quam ipse conseruauit indemnem. Filius velut datam à patre hæreditatem æstimet, quam accipit integram, cum videt, ab innumeris parentibus filiis maioratus attritos imminutósque relinqui.] Ioram ergo patris sui ascendit ad solium, cumque *se confirmasset*, siue cùm se videret à subditis receptum, & eis acceptum, deuinctis sibi; aut muneribus aut promissionibus, iis, qui poterant negotium facessere,

Molestissimũ homini est, alieno beneficio victitare.

Diuitiæ armorum præsidium. Eis armaa conseruãtur. Omne illis Principatus robur.

Pater verò dat filio hæreditatem, quã conseruatus ei fuere aliàs debetur, quàm conseruauit integram.

gladio fratres suos omnes, & aliquos ex Principibus interemit, à quibus sibi timebat, nè noui aliquid molirentur, putánsque se tàm immani scelere Regnum suum stabilius redditurum. * Sed nunquam intentio ex scelere excitata proficit.] Forsan & fratres, & Principes illi opponebant se Ioramo, nè à paterna & auita religione ad Achabi soceri sui deflecteret idololatriam. Erat quidem Ioramus triginta duorum annorum, cum imperare cœpit, & octo annis in Ierosolyma regnauit, sectatúsque est impiorum Regum Israël vestigia, sicut egerat domus Achabi: filiam quippè Achabi duxerat vxorem, à qua didicit impietatem. * Hinc ediscant parentes potiùs pias, quàm pulchras, quàm prædiuites suis filiis procurare coniuges: facilè enim vnitas coniugij morum ingenerat vnitatem.] Noluit autem licet iratum Numen domum Dauidicam omninò debere, illámque nobilissimam familiam extinguere memor pacti, quod cum Dauide sanctissimo inierat promittens, se ei, ac posteris eius *lucernam*, id est, Regiam æternùm daturum dignitatem. * Regia dignitas lucernæ appositè vocabulo exprimitur; nam Regem esse idem est, ac subditis & doctrinæ & exempli præbere ducatum, aptè in lucerna expressum.]

Intentio ex scelere excitata non proficit.

Coniugij vnitas morũ ingenerat vnitatem.

Regia dignitate potiri, ac lucernam ducentem subditos esse, idẽ prorsus.

2. *Contunditur Ioramus Idumææ, ac Vrbis Lobnæ rebellione.*

Vers. 8. 9. 10. 11. *In diebus illis, &c.*] Vt autem tam horribile facinus flagellaretur, en noua vindicem Dei manum, & horribiles plagas. In primis enim rebellauit Edom, seu Idumæa, ne amplius esset sub Iuda Regibus: cúmque ad id vsque tempus Viceregibus à Iudæa submissis paruisset, iam facta rebellis, proprium sibi, neque amplius Iudææ subiectum Regem constituit; pudebat enim Idumæos tam fœdo monstro, & in suos tam crudeli subesse. * Et quandonam rebellionis origo crudelitas non fuit, aut impietas.] Verum licet noua Seira, id est terra Seir seu Idumæa, mouente aduersus ipsam Ioramo, succubuerit in prælio, vt dicitur 4. *Reg.* 8. 21. coactique singuli refugerint in propria tabernacula! Ioramus tamen vel conscientia scelerum animos adimente, non est ausus

Rebellionis subditorũ assolet esse Regum impietas, aut crudelitas origo.

vti victoria, & fugitiuos ad tributa rursus soluenda cogere. * Fortes nempe alias veri imbelles admodum ex criminum conscientia redduntur, nec hoste fugiente, arbitrantur posse se vltrò se dante victoria potiri.] vel nouis Philisthinorum, Arabum, & Æthyopum bellis imperitus, non potuit persequi fugientes Idumæos, vnde Idumæa suam continuauit rebellionem *vsque ad hanc diem*, id est, perpetuò exinceps, vsque dum hæc à sacro Scriptore literis mandarentur. Tunc impletam reor Patriarchæ Isaaci prophetiam *Gen.* 27.40. de iugo Iudaico ab humeris Idumæorum excutiendo. Sequitur Secunda plaga, eodem enim tempore & Lobna recessit. Ciuitas erat ex Regiis Chananitidis vna *Iosue* 12. 15. quæ in funiculo Tribus Iuda fuit Leuitis assignata: non ergo soli vectigales à Ioramo defecerunt, sed & ex domesticis, & contribulibus non pauci. * Vt apertiùs ostenderetur, non tam tributa, quàm Regum flagitia subditos efficiunt rebellare.] Vnde postquam asserit sacer Scriptor Lobnam rebellasse, adiicit, *Dereliquerat enim* Ioramus *Dominum Deum patrum suorum*, insuper & excelsa simulachris colendis Iudæ constituit in Vrbibus, quorum cultu fecit Ierusalem peruerti, Iudæámque totam præuaricari.

Ex criminum conscientia viri fortes redduntur imbelles.

Non tam tributa, quàm flagitia Regum subditos rebellare efficiunt.

3. *Vers.* 12.13.14.15. *Allatæ sunt &c.*] Tertia plaga continetur literis Eliæ Prophetæ iam à nouennio ab hominibus curru igneo abrepti. Allatæ itaque sunt literæ Ioramo ab Elia Propheta. Quandonam scripserit Vates? Fueréne scriptæ literæ antequam Elias tolleretur, sed multò post ad Regem adlatæ? Potuit planè spiritu prophetico præuidisse, quæ facturus erat Ioramus, & quæ passurus; sicque hanc epistolam scripsisse, quæ ipsi opera Elisæi hoc tempore redderetur. Aptiùs crediderim, literas in paradiso ab Elia conscriptas, & Angelorum ministerio fuisse delatas. Tenor autem literarum erat: Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui: Quoniam fidem & gesta patris tui Iosaphati, & Asæ Regis Iuda aui tui imitatus non es; sed potiùs per deuium Regum Israël idololatrum incessisti, Iudæ habitatores, ac Ierosolymæ ciues ad eandem trahens iniquitatem: & ad hæc fratres tuos, patris tui familiam, te quidem *meliores* crudelissimus occidisti; eo Dominus vindex plaga horribili percutiet te, populum tuum, filios, vxores, cunctáque quæ ad te pertinere videantur, omninò disperdet. * Rex etenim impius nunquam solus deperit, innumeros ad eandem trahit calamitatem.] Tu verò pessimo vteri tui dolore laborabis, donec per singulos dies *vitalia tua* paulatim egrediantur. Quarta itaque plaga Regis iisdem Eliæ literis continetur, nempe mors probrosissima per lentam viscerum egestionem post duorum quidem annorum tabem.

Ioramus epistolas.

Rex impius nunquam solus perit.

4. *Vers.* 16.17.18.19.20. *Suscitauit ergo, &c.*] Dominus igitur, quæ minitatus fuerat Eliæ literis, impleturus, aduersus Ioramum Philisthinorum & Arabum, Æthyopum confinibus excitauit spiritum, siue eos ad percutiendos Iudæos vt flagellum contorsit. Ascenderunt illi in Iudæ ditionem eam deuastauerunt, diripuere diuitias, quæ inuentæ sunt in aula, filiósque & vxores ceperunt, vnico filio remanente Ioramo Achaz nomine, qui minimus natu erat. Monuerim, duplicem esse Æthyopiam, alteram in Africa vltra Ægyptum, Meridiem versus sitam; alteram in Asia iuxta Madianitas & Arabes, vnde vxor Mosis traxit originem, & proptereà Æthyopissa est dictitata. Et super hæc omnia percussit Dominus Ioramum insanabili alui langore, diarrhæa videlicet, seu alui profluuio, de quo Valesius *in Sacra Philos. c.* 40. hunc explicans locum, scribit. Euenit nonnunquam nihil manere integrum (loquitur de succis qui sunt in corpore) sed ipsum etiam partium rorem malignè putrescere, & cum aliis egeri succis, & fieri deiectiones colliquatiuas, ipsásque partes primum destitutas ab alimento tabescere, deinde & computrescere cum ipsis succis, & in saniem solutas egeri, eas præcipuè quæ velut ex concreto sanguine substantiam habent, vt lienem & hepar. Sic ille. Cúmque diebus succederent dies, & temporum spatia voluerentur, duorum annorum langoris Regij expletus est circulus: vnde Rex miser longa absumptus tabe sua etiam cum humore egerens viscera, langore pariter & vita priuatur. Obiitque pessima, seu grauissima, molestissima, ac fœdissima actus infirmitate. * Cur speciali stylo sacer Scriptor duorum illorum exaggerauit annorum durationem? *Cúmque dies*, ait, *succederet dies, & temporum spatia voluerentur, duorum annorum expletus est circulus.* An duobus annis tot temporum voluuntur spatia? Certè vel dies vnicus, quo dolore æger affligitur interminabilem patienti temporis durationem indicit.] * Quæsierim, cur ad corripiendum Ioramum è mundo altero (sic paradisum vocitari liceat) conscribuntur epistolæ? Quia ad supprimenda Principum (qui se diuos immortales existimare assolent) supercilia solummodò vim habet mundi alterius obiectio.] Quiota denique Regi inflicta plaga memoratur. Denegatus illi honor Regalis sepulturæ fuit; nec enim populus eius exequias secundùm combustionis morem celebrauit. Non quod moris esset apud Hebræos ipsa cadauera comburere, sed in mortuorum exequiis varia comburebant aromata. * O quot Principum cadauera sine aromatum combustione sepulturæ traduntur! Pessimus odor diuitum auolat è sepulchro, quia eleemosynarum aromatibus (sic Bernardus eleemosynam vocitat) códiri neglexerunt!] Triginta duorum annorum eius ætas expleuerat numerum, cum regnare cœpit, octóque annis in Ierosolyma imperauit. * Idem *vers.* 5. iam expresserat, *Triginta duorum annorum erat Ioram cum regnare cœpisset, & octo annis regnauit in Ierusalem.* Cur Regni annos sacer inculcauit Scriptor? vt subditorum crudelis Principis exponat affectum. Nihil sic præ oculis habent quàm durationis imperij tempus eis quidem molestissimum.] Ambulauit itaque iniquè Ioramus, & sepultus est in Ciuitate Dauidis, non tamen in Regum monumento.* Loco particulæ, *Ambulauit non rectè*, LXX. *transtulerunt, & mortuus est in non laude.* Idem enim est improbè viuere, ac sine laude mori. Turpitudini enim vitæ mortis probra respondent.] * In Hebræo dicitur, *Mortuus est absque desiderio*, scilicet aliorum. *Ninguno le echo menos.* Hæc impij Regis infelicitas à nullo cum obit, desideratur.]

Eorum, quæ minitatus est Elias, effectus.

Quàm longum sit patienti tempus, quo afficitur dolore.

Ad supprimenda Principum supercilia solum vim habet vita alterius obiectio, aut recordatio.

Diuitum sepultura fœtorem exhalat, quia illi eleemosynæ aromatibus condire neglexerunt.

Quàm molesti, quàm multi subditis crudelis Principis anni sunt.

Idem est improbè aliquem viuere, ac sine laude mori.

Impius Rex, cum moritur, à nullo desideratur.

CAPVT

CAPVT XXII.

Ochoziam Regem Iuda impium impij Iorami filium, ac simul Ioramum Israël Regem Iehu occidit. Impia Athalia omnes Ochoziæ filios interimit, vnico Ioas natu minimo Iosabeth amitæ suæ industri è nece subtracto.

1. C ONSTITVERVNT autem habitatores Ierusalem Ochoziam filium eius minimum, regem pro eo: omnes enim maiores natu, qui ante eum fuerant, interfecerant latrones Arabum, qui irruerunt in castra, regnauitque Ochozias filius Ioram regis Iuda. 2. Quadraginta duorum annorum erat Ochozias cùm regnare cœpisset, & vno anno regnauit in Ierusalem, & nomen, matris eius Athalia filia Amri. 3. Sed & ipse ingressus est per vias domus Achab: mater enim eius impulit eum vt impiè ageret. 4. Fecit igitur malum in conspectu Domini, sicut domus Achab: ipsi enim fuerunt ei consiliatij post mortem patris sui, in interitum eius. 5. Ambulauítque in consiliis eorum. Et perrexit cum Ioram filio Achab rege Israël, in bellum contra Hazael regem Syriæ in Ramoth Galaad: vulnerauerúntque Syri Ioram. 6. Qui reuersus est vt curaretur in Iezrael: multas enim plagas acceperat in supradicto certamine. Igitur Ochozias filius Ioram rex Iuda, descendit vt inuiseret Ioram filium Achab in Iezrahel ægrotantem. 7. Voluntatis quippe fuit Dei aduersus Ochoziam, vt veniret ad Ioram, & cùm venisset, vt egrederetur cum eo aduersum Iehu filium Namsi, quem vnxit Dominus vt deleret domum Achab. 8. Cùm ergo euerteret Iehu domum Achab, inuenit principes Iuda, & filios fratrum Ochoziæ, qui ministrabant ei, & interfecit illos. 9. Ipsum quoque perquirens Ochoziam, comprehendit latitantem in Samaria: adductúmque ad se, occidit, & sepelierunt eum: eò quòd esset filius Iosaphat, qui quæsierat Dominum in toto corde suo, nec erat vltrà spes aliqua, vt de stirpe quis regnaret Ochoziæ. 10. Siquidem Athalia mater eius, videns quod mortuus esset filius suus, surrexit, & interfecit omnem stirpem regiam domus Ioram. 11. Porrò Iosabeth filia regis tulit Ioas filium Ochoziæ, & furata est eum de medio filiorum regis, cum interficerentur: abscondítque eum cum nutrice sua in cubiculo lectulorum: Iosabeth autem, quæ absconderat eum, erat filia regis Ioram, vxor Ioiadæ pontificis, soror Ochoziæ, & idcircò Athalia non interfecit eum. Fuit ergo cum eis in domo Dei absconditus sex annis, quibus regnauit Athalia super terram.

COMMENTARII.

I. Ochoziæ Regis Iuda impietas, & in Ramoth Galaad expeditio.

ERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Constituerunt &c.*] Mortuo itaque Ioramo, Ierosolymæ ciues Ochoziam natu minimum filiorum Iorami Regem pro parête constituerunt: omnes enim seniores filios Regis a latronibus seu militibus Arabum, qui in castra irruerant, fuerant de medio sublati. Ideò natu minimus Ochozias (qui quidem *Vers.* 17. *Ioachaz*, appellatur) regnauit in Iudæa. Arabes profectò ac Philisthæi, qui Iudam deuastarant, & regiam Iorami diripuerant (de quo *cap. præcedenti Vers.* 16.) non solùm filios Regis captiuarunt, sed etiam occiderunt. Quadragesimum secundum annum agebat Ochozias, cum Regni clauum tenuit, & vnico Ierosolymis anno imperauit: & nomen matris eius *Athalia filia Amri.* In fine Capitis præcedentis dicitur, patrem Ochoziæ, dum moreretur, esse quadraginta annorum: quonammodo ergo filius eius Ochozias esse quadraginta duorum annorum cum regnare cœpisset asseritur? Respondeo, mendosè hîc legi *Quadraginta duorum annorum*: legendum *Viginti duorum annorum*; vt legitur 4. *Reg* 8. 26. Mendum id inde duxit originem, quia pro כ-ב *Caph Beth*, id est, viginti duo, positum fuit מ-ב *Mem Beth*, id est, quadraginta duo, quæ notæ absimiles non sunt. Certè mater Ochoziæ Athalia hîc filia *Amri* vocitatur phrasi Hebræa, id est neptis. Nam erat filia Achabi filij Amri. Verùm Ochoziæ mores impiam domum Achabi sapiebant, impiissima enim mater eius Athalia *impulit eum, vt impiè ageret.* * An vi filium impulerit? Haud credo, sed assiduo impietatis exemplo. Parentum enim pietas aut impietas ad pietatem aut impietatem quasi filios impellit.] Familiæ ergo

Exemplum pietatis aut impietatis parentum quasi filios ad pietatem, aut impietatem sectandam impellit.

Achabi impius æmulator coluit idola. Tota infelicis huius Regis ruina inde habuit ortum. Quia post obitum patris eius eisdem vsus est Consiliariis animi scilicet *in interitum.* * Vita siquidem ac mors animi, imò externa Regum prosperitas, aut infelicitas in Consiliariorum Regalium lingua progignitur.] Domesticorum itaque impiorum Achabi Ochozias in consiliis ambulans aberrauit. Porrò non solùm spiritualis ruinæ praua consilia dedere causam, sed & temporariæ. A suis enim Consiliariis monitus cum Ioramo filio Acbabi Rege Israël pugnaturus contra Hazaël Regem Syriæ in Ramoth Galaad non sine vitæ discrimine petrezit. Quo in certamine Ioramus dire vulneratus euasit à Syris.

Regum vita ac mors spiritualis in Consiliariorũ Regaliũ lingua progignitur.

2. *Vers.6.7.8.9.10. Qui reuersus est, &c.*] Ochozias ergo multis affectus ex certamine diro vulneribus, reuersus est, vt in Iezrahel daret operam curationi, Ochozia ad Ierosolymam redeunte. Porrò vrbanitatis excitatus stimulo sciens suum vulneratum commilitonem apud Iezrahel commorari, Ocbozias filius Iorami Rex Iuda descendit, vt Ioramum filium Achabi inuiseret. Dispoſuit nempe Deus Ochoziam puniturus, vt ad Ioramum aduentasset. Nàm post eius accessum de ægritudine Ioramus conualuit, & suasit Ochoziæ, vt secum progrederetur aduersus Iebu filium Namsi, quem Dominus Prophetis inunxerat ministerio, vt domum seu progeniem Regis Israël Achabi omninò comminueret. Redeo ad particulam, *Voluntatis quippe fuit Dei aduersus Ochoziam, vt veniret ad Ioram.* Hebraicè habetur, *A Deo fuit thebusath,* id est, *Conculcatio, Contemptus, Vilitas, Ochozia.* Ac si diceret, Quod se ipsum abiecit, vt Ioramum inuiseret Ochozias, à Deo factum est, vt per hanc occasionem eum dirè puniret. Vndenam illa Ochoziæ vilitas, aut sui cõtemptus? Regem inuisere, Regem inuisentis est vilitas? Ita planè; dedecet enim Dauidis sancti filium filium impij Achabi salutare. * Hinc edisce, quàm indecorum sit, Religiosum, aut Sacerdotem virum profanas inuisere fœminas.] Cum ergo Iehu domui Achabi euertendæ, seu comminuendæ daret operam; Principes Iuda & filios fratrum Regis Ochoziæ, qui ministrabant ei, illosque interfecit. Perquirens verò ipsum Ochoxiam militum ministerio, qui quidem priùs latitauit in Samaria, deinde in Mageddo fugit: adductúmque ad se interemit: & cadauer eius fuit sepulturæ addictum, eo quod esset filius seu nepos Iosaphati, qui Dominum toto ex corde quæsierat. * Nunquam non magna viri seu fœminæ sanctitas vel in posteris reuerenda obiicitur.] Porrò nulla reliqua erat spes, vt quis de stirpe Ocboxiæ, Regni scandere solium; siquidem Athalia mater eius videns, quod filius mortuus esset, callidè insidias colloĉas virorum crudelium ministerio omnem domus Iorami Regiam succidit stirpem, nempe filios omnes Ochoziæ, quos ex variis vxoribus, & concubinis (vt ferebat illius temporis consuetudo) plures susceperat, interfecit. Quamnam, quæso, illos occidendi causam habuit? Vt, sublatis cunctis nepotibus, ad quos hæreditario iure Regnum pertinebat, auia sola regnaret, & suo omnia administrare arbitratu valeret. * O dominandi ambitio parens crudelitatis!]

Ochozias à Iehu interimitur.

Sacerdoti aut Religioso viro indecorũ est, profanas inuisere fœminas.

Magna viri aut fœminæ sanctitas vel in posteris veneranda obijcitur.

Ambitio crudelitatis mater.

3. *Vers. 11.12. Porrò Iosabeth &c.*] Non potuit auiæ iniquitas domus Dauidicæ omninò lucernam extinguere. Nam Iosabeth, seu Iosaba filia Regis Iorami soror Ochoziæ (sed ex alia matre, quàm ex Athalia) vxor Ioiadæ summi Pontificis tollens Ioas filium Ochoziæ vnius anni puerum, quem inter cæsorum cadauera fratrum (accepit ex Iosepho *lib.9. Antiq. c.7*) opinione omnium mortuum nutricis opera deprehendit, ablatum furtim suæ abdidit domi, & solo marito conscio sex annis abscondit in Templo *in cubiculo lectorum,* id est, in vno triclinio seu pastophorio, qualia plurima erant circa ædem sacram; in quibus degebant, qui excubiarum, vel custodiæ, vel alterius ministerij causa Templo adesse debebant. * Sola Templi immunitas potuit innocentia ab irata protegere, à crudelis fœminæ insidiis eripere.] * Annotaui, Iosabam Ochoæ esse sororem ex alia matre quàm ex Athalia, vt obiectioni occurrerem, quomodo ex matre crudeli pia ac misericors filia prodiisset: siquidem filij assolent parentum probos aut prauos referre mores.]

Ioas puer à cæde eripitur à Iosaba.

Templi vis ad protectionem innocentiæ impendendam.

Filij parentum mores referunt.

CAPVT XXIII.

Septennem Ioas Ioiada Pontifex Iudæ inungit in Regem, Athalia interfecta. Cultum diuinum restituit, aras, & simulachra Baal exterminat.

1. Nno autem septimo confortatus Ioiada, assumpsit cen-
turiones, Azariam videlicet filium Ieroham, & Ismahel fi-
lium Iohanan, Azariam quoque filium Obed, & Maasiam
filium Adaiæ, & Elisaphath filium Zechri: & iniit cum eis
fœdus. 2. Qui circumeuntes Iudam, congregauerunt Le-
uitas de cunctis vrbibus Iuda, & principes familiarum Israël,
veneruntque in Ierusalem. 3. Iniit ergo omnis multitudo
pactum in domo Dei cum rege: dixitque ad eos Ioiada: Ecce filius regis regnabit,
sicut locutus est Dominus super filios Dauid. 4. Iste est ergo sermo quem facie-
tis:

tis: 5. Tertia pars veſtrum qui veniunt ad ſabbatum Sacerdotum, & Leuitarum,
& ianitorum, erit in portis: tertia verò pars ad domum regis: & tertia ad portam,
quæ appellatur Fundamenti: omne verò reliquum vulgus ſit in atriis domns Dñi.
6. Nec quiſpiam alius ingrediatur domum Domini, niſi Sacerdotes, & qui mini-
ſtrant de Leuitis: ipſi tantummodò ingrediantur, quia ſanctificati ſunt: & omne
reliquum vulgus obſeruet cuſtodias Domini. 7. Leuitæ autem circundent regem,
habentes ſinguli arma ſua: (& ſi quis alius ingreſſus fuerit templum, interficiatur)
ſíntque cum rege & intrante & egrediente. 8. Fecerunt ergo Leuitæ, & vniuerſus
Iuda, iuxta omnia quæ præceperat Ioiada pontifex: & aſſumpſerunt ſinguli viros qui
ſub ſe erant, & veniebant per ordinem ſabbati, cum his qui impleuerant ſabbatum,
& egreſſuri erant. ſiquidem Ioiada pontifex non dimiſerat abire turmas, quæ ſibi
per ſingulas hebdomadas ſuccedere conſueuerant. 9. Dedítque Ioiada Sacerdos
centurionibus lanceas, clypeóſque & peltas regis Dauid, quas conſecrauerat in
domo Domini. 10. Conſtituítque omnem populum tenentium pugiones, à parte
templi dextra, vſque ad partem templi ſiniſtram, coram altari, & templo, per cir-
cuitum regis. 11. Et eduxerunt filium regis, & impoſuerunt ei diadema, & teſti-
monium, dederúntque in manu eius tenendam legem, & conſtituerunt eum re-
gem: vnxit quoque illum Ioiada pontifex, & filij eius: imprecatíque ſunt ei, atque
dixerunt: Viuat rex. 12. Quod cum audiſſet Athalia, vocem ſcilicet currentium
atque laudantium regem, ingreſſa eſt ad populum in templum Domini. 13. Cúm-
que vidiſſet regem ſtantem ſuper gradum in introitu, & principes, turmáſque circa
eum, omnémque populum terræ gaudentem, atque clangentem tubis, & diuerſi
generis organis concinentem, vocémque laudantium: ſcidit veſtimenta ſua, & ait:
Inſidiæ, inſidiæ. 14. Egreſſus autem Ioiada pontifex ad centuriones, & principes
exercitus, dixit eis: Educite illám extra ſepta templi, & interficiatur foris gladio.
Præcepítque Sacerdos ne occideretur in domo Domini. 15. Et impóſuerunt cer-
uicibus eius manus: cúmque intraſſet portam equorum domus regis, interfecerunt
eam tibi. 16. Pepigit autem Ioiada fœdus inter ſe, vniuersúmque populum, &
regem, vt eſſet populus Domini. 17. Itaque ingreſſus eſt omnis populus domum
Baal, & deſtruxerunt eam: & altaria ac ſimulacra illius confregerunt: Mathan quo-
que ſacerdotem Baal, interfecerunt ante aras. 18. Conſtituit autem Ioiada præpo-
ſitos in domo Domini, ſub manibus Sacerdotum & Leuitarum, quos diſtribuit
Dauid in domo Domini: vt offerrent holocauſta Domino, ſicut ſcriptum eſt in lege
Moyſi, in gaudio & canticis, iuxta diſpoſitionem Dauid. 19. Conſtituit quoque
ianitores in portis domus Domini, vt non ingrederetur eam immundus in omni
re. 20. Aſſumpsítque centuriones, & fortiſſimos viros ac principes populi, & om-
ne vulgus terræ, & fecerunt deſcendere regem de domo Domini, & introire per
medium portæ ſuperioris in domum regis, & collocauerunt eum in ſolio regali.
21. Lætatúſque eſt omnis populus terræ, & vrbs quieuit: porrò Athalia interfe-
cta eſt gladio.

COMMENTARII.

I. Vt Ioiada Pōtifex Ioas ſeptēnem in Regem inungeret, Leuitas ac Principes pugnaturos colligat in Templo.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10. *Anno autem, &c.*] Anno ſeptimo Iehu regnare cœpit Ioas ætatis octauo ineunte. Anniculus enim erat, cum eſt neci ſubtractus, ſex annis latuit in domo Dei. Expletis ergo ſeptem annis, octauus ætatis cum primo Regni inchoatus eſt, qui & Athaliæ morte, & noui Regis inauguratione fuit celeberrimus, accedente idololatriæ ruina in Regno Iuda Ioiadæ Pontificis pietate, & induſtria; qui pertæſus impietatis & ſacrilegiorum Athaliæ, & accenſus zelo pro domo Domini & Dauidis familia, quam pridem animo verſabat curam in rem deducere magno animo ſtatuit; & re, vt par eſt credere, per multas preces & ſacrificia commendata, aſſumpſit de Tribu ſua quinque Centuriones, Leuitas, Azariam filium Ierohami, Iſmahelem filium Iohanani, alium Azariam filium Obedi, Maaſiam filium Adaiæ, & Eliſaphatum filium Zechri, à quibus ſecretum iureiurando firmatum exegit. Hi quinque Principes circuierunt Iudæam, & è cunctis Vrbibus congregauere Leuitas Principes familiarum *Iſrael*, Regni ſcilicet Iuda, qui verè dicuntur familiarum Iſraël Principes, quia Iudæi etiam Iſraëlis genus erant. Neque enim credibile, ad Regnum Iſraël rem fuiſſe delatam. * Niſi dixeris, etiam ad Iſraëlitas Athaliæ ſubditos ſecurè rem etiam fuiſſe delatam, Reginæ enim tyrannis illos in hoſtes procul dubio conuerterat. Numquam enim hi, quos Hiſpani vocitamus *Malcontentos* Regis non agunt hoſtes.] Porrò Ioiadam tempus Paſchale congregandis Leuitis elegiſſe crediderim, ne frequens illorum concurſus in Ieruſalem ſuſpicionem faceret Athaliæ. Leuitæ ergo à quinque Principibus aduocati Ieroſolymam inierunt, cum Regéque omnis illa multitudo apud Templum

Tyrannis Regis ſubditos efficit inimicos.

pactum

pactum percussit, Ioiada pro puerulo Rege profante: Regi, quem à tyrannide Athaliæ fidelix custodiui, fidem sanctè spopondistis, scitis enim à Domino promissum, super filios Dauidis, Dauidis filium esse regnaturum. Rem igitur ita gerendam censeo non sine Numinis, vt credo, consilio: Tertia pars vestrum, nempe Sacerdotum, Leuitarum, ac Ianitorum, qui die Sabbati ad propria munia veniunt in Templum, in portis aderit: tertia pars domum seu cubiculum, vbi Rex custoditur, vallabit: tertia ad portam, quæ appellatur *Fundamenti*, siue *Scutariorum*, siuè *Superior*, accurret: reliquum verò vulgus qui non erunt Leuitæ cuncta Templi occupet atria. Certè porta illa dicitur *Fundamenti*, quia cum Templum respectu regiæ editius esset, necessariò hæc porta in ipsis Templi fundamentis fuit aperienda. Dicitur Scutariorum 4. *Reg.* 11. 6. quia iuxtà illam Leuitæ, Scutatij, custodes Templi suum habebant habitaculum. Appellatur autem *hoc cap. vers.* 21. *superior*, quoniam à Regio palatio inferiori situ constituto per hanc portam in Templum ascendebatur. Curandum diligentissimè, nè quispiam alius Templum ingrediatur nisi Sacerdotes & de Leuitis ij, ad quos ministrandi munus spectar, ipsi, inquam, tantummodo ingrediantur, quia sanctificati sunt, seu ad sacrum ministerium deputati: & omne reliquum vulgus *custodias Domini obseruet*, id est, fungatur quisque officio suo, cuncta vt aliis diebus procedant, nil insolens aut nouum geratur. * Facinora enim illustriora sunt illa, quæ ex communi gerendi more præstantur.] * Nec crediderim (cum Leuitis, cum Religiosis loquor) facinus esse egregium, quod insolèter, siuè extra communis Regulæ aut Communitatis agitur consuetudinem.] Explico particulam illam, *Ipsi tantummodo ingrediantur, quia sanctificati sunt.* Leuitis solummodo ob sanctificationem in atrium Sacerdotum siuè Leuiticum ingressus permittebatur. Leuitæ (adiicit Ioiada) autem Regem puerum circundent singuli sua arma gerentes, Regique & egredienti & ingredienti adsint; & si quis alius Templum inierit, interimatur. Pontificis ergò, Ioiadæ Leuitæ, cunctique, qui aderant Iudæi omnia præscripta dantes executioni, assumpsére singuli viros sibi subiacentes Leuitæ, qui perfuncti erant vice sua, retinentur, iunguntúrque iis, qui recens veniebant ad ministrandum, quos certis locis cum armis ad vim omnem propulsandam, Ioiadæ apposuerar monitum. Cingitur etiam armis totum Leuitarum atrium à dextris & sinistris altaris & ædis per circuitum Regis; Rex enim fuit constiturus in Leuitarum atrio infra altare holocaustorum, ne eo Regis conspectus impediretur, excitato suggestu, qui columnis nitebatur, & ad quem gradibus ascendebatur, vt puerulus vndique totis fieret atriis conspicuus. Produxit ergo Regem Ioiada imposito super caput eius diademate, siue corona Regia, & dato in manu eius *Testimonio* id est Deuteronomio legis, accessit purpura, sceptrum, & reliqua Regum ornamenta. * Purpura quidem & sceptrum Regem ornant, sed testimonium, quo constar eum Regem existere, est Denteronomium, seu legis obseruatio.] Adhibita autem fuit in primis vnctio, quæ Regem vel maximè constituit & consecrat; vnde coniunctim dicitur *Feceruntque Regem & vnxerunt*, id est vngendo fecerunt Regem oleo videlicet sacro, quod in Templo asseruabatur. Vnxit itaque illum Ioiada Pontifex & filij eius, imprecatique sunt ei, atque dixerunt, *Viuat Rex*, quod certatim à toto populo & à cantoribus conclamatum.

Facinora illustriora sunt illa, quæ ex communi gerendi more præstantur.

Non puto Religiosi esse facinus illustre illud, quod extra communitatis geris consuetudinem.

Testimonium, quo constat, aliquem esse Regem, est legis obseruatio.

Vers. 12.13.14.15.16.17.18. *Quod cum audisset &c.*] Cum plausus ille Athaliæ peruenta- 2.
tet ad aures ingressa est ad populum in Templum Domini, diuina prouidentia illlam ducente ad victimam, Sperabat enim se præsentia sua seditiosos conatus dissipaturam, partúmque sibi Regnum conseruaturam, & se in manus quærentium animam eius coniecit imprudens. Quæ si regia se continuisset, & rem per nuncios didicisset, difficillimam Pontifici, cæterisque inimicis suis victoriam dedisset, vt quæ magistratus & militiam, & magnam populi partem in potestare haberet. Nunc vltrò se coniecit in laqueum; nec dissimulare potuit, sed scidit vestimenta sua, & clamauit, *Insidiæ insidiæ.* Cui obtonabat populus, Viuat Rex, viuat Rex Ioas, Athalia moriatur. Muliere autem frustrà vocitante, egressus Ioiada Pontifex ex atrio Leuitarum, vbi Regem consecrarat, adiit Centuriones, & Principes exercitus, & dixit eis: Adducite illam extra Templi septa, & foris gladio interimatur. * Ne Templi pietas vel impiissimæ fœminæ cæde violari videatur. Tam misericors apud Templum hominibus Deus, vt in eo scelestum puniri non permittat!] * Edocemur, è Templo quidquid vindictæ suboleat affectum omnino ablegare.] Septa intelligo totius Templi loricam siuè peribolum omnia Templi atria circumquaque ambientem: occisa enim Athalia fuit ante palatium regium, transgressa pontem voraginis Mello. Præcipiente itaque Pontifice, ne in Templo occideretur, cum illa intrasset tracta à Leuitis portam equorum domus Regis, (vbi scilicet equorum stabula) ceruicibus miseræ gladius addicitur, & impium hallauit spiritum. Hoc tempore Ioiada fœdus inter Dominum & Regem cum populo suo pepigit, exigens vnius Dei colendi promissionem, omni superstitione exterminata. Vnde illicò iniit populus delubrum Baal, & aras eius destruxit, & simulachra manu valida contriuerunt. Id fœdus maximè necessarium fuit hoc tempore, quo per profanam Athaliam luxata erant omnia. Fœderis autem inter Regem & populum mediator fuit Pontifex, exigens à populo fidem, honorem, omniaque legitima obsequia eius erga Regem suum; & vice versa à Rege erga populum suum protectionem, paternamque beneuolentiam. * Subditorum enim fidelitas erga Principem beneficiis Principis obfirmatur.] Vt autem, stabilita pietate, primo quoque tempore scandalum & offensio religiosi populi tolleretur, itum est in Templum Baal, siue id in Vrbe ipsa, seu potiùs in suburbiis fuerit, & hoc primo populi feruore simulacra deturbata ac formata fuére; postmodum autem ædes ipsa à summo diruta culmine, & Mathan Sacerdos Baalis coram altari interfectus. * Si primo pœnitentis feruore idola adorata non comminuuntur, si à fœmina impudica non recedis, difficillimè postmodum iniquitati nuncium remittes.]

Athaliæ nex.

Pietas Dei vel erga impiissimos ineffabilis.

E Templo ablegandum, quidquid suboleat affectum crudelitatis, aut vindictæ.

Subditorum fidelitas erga Principem eius beneficijs obfirmatur.

Primo pœnitentiæ feruore idolis nuncium cura remittere, quod post illum feruorem difficiliùs geres.

Vers. 18.19.20.21. *Constituit autem, &c.*] Pon- 3.
tifex in Templum regressus constituit Præpositos

Præpositi ad

Ianitores nouos constituit Ioiada. *Ad relaxatæ cōmunitatis reformationē, in primis nouos Rectores feruentiores constituendi.*

sitos in domo Domini, vt legitima Domino sacrificia offerrent. * Post religionis relaxationem, si superior summus velit roborari pietatem vimque regulari restitui disciplinæ, in primis antiquos desides Præpositos seu Rectores à munere ableget, nouósque constituat legis, aut regulæ obseruantiores.] Constituit quoque Ianitores in portis domus domini, vt qualibet immunditia pollutos ab ingressu eius arcerent. * Proh Ianitorum in Templo seu Ecclesia Dei necessitas! Nil magis curandum Pontificibus, seu Episcopis, quàm Ianitores seu examinatores doctos ac pios constituere, qui indignos Ecclesiastico munere insigniri arceant, & valida manu à sacrorū ingressu remoueāt, semel enim in Templum introductos difficilè exturbabis.] Omnia deinde, quæ Ioramo Imperante, Ochozia, & Athalia regnante fuerant neglecta, iussu Pontificis renouata fuere. Sed prius Rex è Templo educitur cum insigni legionum apparatu, quæ se statim legitimo Principi dediderunt: & venerunt per viam portæ scutariorum, quæ erat ad meridiem Templi, qua ad aulam pergebatur, & sedit supra thronum Regum. Lætitia affectus est populus terræ, & conquieuit Ciuitas. *Porro Athalia interfecta est gladio* Quare Athaliæ mortem sacer Scriptor inculcat? Certè in subditorum iniuriis ac vexationum actorum à Principe tyranno solatium, ac si vulgariter diceret: *Alfin acabo la Reyna tyranna!* * Haud horribile aut intolerabile id malum æstimes, quod non cruciat æternùm.]

Curandum Pontificibus, ne indignus pateat ad Ordines aditus.

Mala quæ æternùm non cruciāt, haud intolerabilia omnino.

CAPVT XXIV.

Quandiù Ioiada Pontifex vixit, bonum ac pium se se Ioas Rex exhibet: eo vita functo, pietate contempta, Zachariam Ioiadæ filium apud Templi atrium lapidibus imperat obrui, eo quod ab eo taxaretur. Anno mox insequenti tota Iudæa Syris deditur in spolium, & Rex Ioas à seruis interimitur.

1. SEPTEM annorum erat Ioas cùm regnare cœpisset: & quadraginta annis regnauit in Ierusalem, nomen matris eius Sebia de Bersabee. 2. Fecítque quod bonum est coram Domino cunctis diebus Ioiadæ sacerdotis. 3. Accepit autem ei Ioiada vxores duas, è quibus genuit filios & filias. 4. Post quæ placuit Ioas vt instauraret domum Domini. 5. Congregauítque Sacerdotes, & Leuitas, & dixit eis: Egredimini ad ciuitates Iuda, & colligite de vniuerso Israël pecuniam ad sarta tecta templi Dei vestri, per singulos annos, festinatóque hoc facite. Porrò Leuitæ egere negligentiùs. 6. Vocauítque rex Ioiadam principem, & dixit ei: Quare tibi non fuit curæ, vt cogeres Leuitas inferre de Iuda & de Ierusalem pecuniam, quæ constituta est à Moyse seruo Domini, vt inferret eam omnis multitudo Israël in tabernaculum testimonij. 7. Athalia enim impiissima, & filij eius, destruxerunt domum Dei, & de vniuersis, quæ sanctificata fuerant in templo Domini, ornauerunt fanum Baalim. 8 Præcepit ergo rex, & fecerunt arcam: posuerúntque eam iuxta portam domus Domini forinsecùs. 9. Et prædicatum est in Iuda & Ierusalem, vt deferrent singuli pretium Domino, quod constituit Moyses seruus Dei super omnem Israël in deserto. 10. Lætatíque sunt cuncti principes, & omnis populus: & ingressi contulerunt in arcam Domini, atque miserunt ita vt impleretur. 11. Cúmque tempus esset vt deferret arcam coram rege per manus Leuitarum (videbant enim multam pecuniam) ingrediebatur Scriba regis, & quem primus sacerdos constituerat: effundebántque pecuniam quæ erat in arca: porrò arcam reportabant ad locum suum: sícque faciebant per singulos dies, & congregata est infinita pecunia. 12. Quam dederunt rex & Ioiada his, qui præerant operibus domus Domini: at illi conducebant ex ea cæsores lapidum, & artifices operum singulorum, vt instaurarent domum Domini: fabros quoque ferri & æris, vt quod cadere cœperat, fulciretur. 13. Egerúntque hi qui operabantur, industriè, & obducebatur parietum cicatrix per manus eorum, ac suscitauerunt domum Domini in statum pristinum, & firmiter eam stare fecerunt. 14. Cúmque complessent omnia opera detulerunt coram rege & Ioiada reliquam partem pecuniæ: de qua facta sunt vasa templi in ministerium, & ad holocausta, phialæ quoque, & cetera vasa aurea & argentea: & offerebantur holocausta in domo Domini iugiter cunctis diebus Ioiadæ. 15. Senuit autem Ioiada plenus dierum, &

& mortuus est eùm esset centum triginta annorum. 16. Sepelierúntque eum in
Ciuitate Dauid eum regibus, eò quòd fecisset bonum cum Israël, & cum domo
eius. 17. Postquam autem obiit Ioiada, ingressi sunt principes Iuda, & adoraue-
runt regem; qui delinitus obsequiis eorum, acquieuit eis. 18. Et dereliquerunt
templum Domini Dei patrum suorum, seruierúntque lucis & sculptilibus, & facta
est ira contra Iudam & Ierusalem propter hoc peccatum. 19. Mittebátque eis pro-
phetas vt reuerterentur ad Dominum : quos protestantes, illi audire nolebant.
20. Spiritus itaque Dei induit Zachariam filium Ioiadæ sacerdotem, & stetit in
conspectu populi, & dixit eis : Hæc dicit Dominus Deus : Quare transgredimini
præceptum Domini, quod vobis non proderit, & dereliquistis Dominum vt dere-
linqueret vos? 21. Qui congregati aduersus eum, miserunt lapides iuxta regis
imperium in atrio domus Domini. 22. Et non est recordatus Ioas rex misericor-
diæ, quàm fecerat Ioiada pater illius secum, sed interfecit filium eius. Qui cùm
moreretur, ait : Videat Dominus, & requirat. 23. Cúmque euolutus esset annus,
ascendit contra eum exercitus Syriæ : venítque in Iudam & Ierusalem, & interfecit
cunctos principes populi, atque vniuersam prædam miserunt regi in Damascum.
24. Et certè cùm permodicus venisset numerus Syrorum, tradidit Dominus in
manibus eorum infinitam multitudinem, eò quòd dereliquissent Dominum Deum
patrum suorum : in Ioas quoque ignominiosa exercuere iudicia. 25. Et abeuntes
dimiserunt eum in languoribus magnis : surrexerunt autem contra eum serui sui,
in vltionem sanguinis filij Ioiadæ sacerdotis, & occiderunt eum in lectulo suo, &
mortuus est : sepelierúntque eum in Ciuitate Dauid, sed non in sepulchris regum.
26. Insidiati verò sunt ei, Zabad filius Semmaath Ammanitidis, & Iozabad filius
Semarith Moabitidis. 27. Porrò filij eius, ac summpa ecuniæ quæ adunata fuerat
sub eo, & instauratio domus Dei, scripta sunt diligentiùs in Libro regum : regna-
uit autem Amasias filius eius pro eo.

COMMENTARII.

> 1.
> Pietas Regis Ioas, dum Ioiada superstes, regiáque connubia.

ERS. 1.2.3. *Septem annorum, &c.*] Septimum Ioas expleuerat iam annum, octauúmque inchoauerat, cum cœpisset imperare, & annis quadraginta regnauit Ierosolymis. Nomen matris eius Sebia è Bersabee exorta. Vero Numini cultum piè admodum exhibuit quamdiu Ioiada Pontifex fuit superstes. Magno quippè amore ac reuerentiâ eum prosequebatur. Quidni autem faceret puer? virum pietate sanctissimum, ætate venerabilem, affinitate coniunctissimum, dignitate Pontificem, amore & meritis parentem. Accedebat Iosabeth vxor Pontificis amita Regis, cui vitam debebat, vt Pontifici Regnum. Dum igitur sanctus vixit pedagogus sanctè Ioas se gessit, suúmque nobile Rex ostentauit ingenium ei gratam reuerentiam ostendens, à quo & æducationem & Regnum acceperat. * Nec enim assolent Reges eorum recordari officiorum, quibus à subditis affecti sunt, cum primam agerent ætatem.] * Nihil autem sic deberet Regem afficere, vt subditum & reuereretur, & diligeret, quàm ab eo edoctum esse è cunabulis pietate.] Accepit autem Ioaso Ioiada vnam & alteram vxorem, è quibus sexus vtriusque prolem suscepit. Non Rex ipse accepit, oculis quæ placuissent, sed Ioiada colligandas Regi, tanto dignas thalamo elegit. * Nihil minus agendum est ad oculorum placitum, quàm vxoris electio, vndè seniorum electioni relinque, ipsi enim plus dotibus internis, quàm visibili afficientur specie. Expertus igitur tibi accipiat vxorem, nec oculorum tuorum plerumque fallibili relationi credas.]

> *Officia à subditis accepta dum pueri erant, assolent Reges obliuisci.*
>
> *Reuereantur Reges, & ament eos, à quibus è cunabulis edocti fuêre pietatem.*
>
> *Expertus tibi accipiat vxorem, nec oculorum tuorum relationi credas, plerumque fallibili.*

Porrò anno ætatis decimo septimo datam à Pontifice Regi vxorem crediderim. Nam cùm valdè sollicitus esset de semine Regio propagando, quod in vnius adolescentis capite versabatur, non videtur vltra hoc tempus distulisse : sed neque animaduertisse de adolescentuli incolumitate curam sollicitam gerentem. * Præpropera enim ad nuptias affectio primam ætatem imbellem efformat.] Quam ob causam etiam non censeo, duas ei simul vxores copulasse sed alteram alteri seu viuæ seu mortuæ successisse. * Nimius enim veneris vsus cordi assolet ignauiam ingerere.] Harum verò altera vxor appellata est Ioade de Ierusalem, vt habes *cap. sequenti vers. 1.* ex qua natus Amasias Regni successor.

> *Præpropera ad nuptias affectio primam ætatem imbellem efformat.*
>
> *Nimius venereus vsus cordi ignauiã ingerit.*

> 2.
> Ioas studet Templi reædificationi, seu refectioni.

Vers. 4.5.6.7.8.9.10.11.12.13.14. *Post quæ &c.*] Post initum coniugium vtrumque, & fortè post filios susceptos placuit Regi, Templo instaurando, seu reficiendo studium exhibere. Hoc affectu Sacerdotes & Leuitas congregans, eis profatur : Ad Ciuitates Iuda proficiscimini, & de cunctis Iudæis ad refectionem Templi *Dei vestri*, quem scilicet immediatori colitis ministerio colligite, & per singulos annos colligendam disponite : nec segni gressu procedatis, sed *festinato* id gerere studete. * Nihil sic Regis pietatem obfirmat, quàm circa Templi refectionem & ornatum affectuosum studium.] Preme illud : *Colligite de vniuerso Israel pecuniam ad sarta tecta Templi Dei vestri.* * Cur non dixit, *Dei nostri?* Quia speciali iure Sacerdotalis dignitas te cogit, vt sic Deo colendo specialiter addicaris, vt specialiter Deus tuus esse videatur.] *Festinatò* verò id gerere monentur, exactio enim pecuniæ quantò segnios fit, tantò difficiliùs exercitur. Auaritia enim hominum temporis intersticio plures excogitat ad tributum abnegandum

> *Regis ostendit pietatem, eius circa Templi ornatum studium.*
>
> *Sacerdotalis dignitas te cogit sic Dei cultum procurare, vt Sacerdotis Deus specialiter esse videatur.*
>
> *Pecunia tributi festinatò exquirenda.*

Dei opus diligenter perficiendum.

dum euaſiones.] Niſi dixeris, feſtinationem à Rege pio indictam, quia non ſegniter, ſed diligenter Dei opus eſt perficiendum.] Profectò Leuitæ geſſere negligenter, * Dum Regis exactores ad ſæculares vſus tàm feſtinanter aſſolent tributa colligere, pudeat Sacerdotes tàm ſegniter ad vſus Templi, Deique obſequium neceſſaria colligere.] Quod cum Rex aduertiſſet, Ioiadam Sacerdotum *Principem* aduocauit, eique dixit: Cur tibi non fuit curæ, vt cogeres Leuitas tibi ſubditos de Iudææ Vrbibus, ac de Ieroſolyma colligere pecuniam, quæ ex Moyſi ſerui Dei præſcriptione ab omni Hebræorum multitudine debet in Tabernaculum teſtimonij inferri? Athalia enim impiiſſima, *& filij eius*. Sacerdotes ſcilicet Baal, Templum Domini deſtruxerunt, & auferentes omnem ornatum eius ad Baalis tranſtulére fanum. * Appoſitè quidem deſidia Sacerdotum ac Leuitarum *Princeps* Ioiadæ ſubſugillatur, quaſi Principi tribuendum, quod à ſubditis non rectè præſtatur.] * *Quare*, inquit, *ubi non fuit curæ, vt cogeres Leuitas?* Certè Leuiticus ſeu Sacerdotalis ordo non cogendus à Rege, ſed ab Eccleſiæ Principe.] *Inferre de Iuda & de Ieruſalem pecuniam.* Hebraicè pro pecunia *Onus* ſcribitur. * Quid pecuniæ cum onere? Multum quidem, imò omne eſt. Nihil enim pecunia acquirenda, ac conſeruanda poteſt eſſe ponderoſius, ac moleſtius.] Expende, quæſo, particulam, *Inferre de Iuda & de Ieruſalem pecuniam, ſeu tributum.* * Annon Ieruſalem Vrbs eſt Iudææ? Cur ergò poſtquam dicitur, *Inferre de Iuda* pecuniam, additur *& de Ieruſalem?* Certè quia vt intelligatur Ciuitas Regia eſſe tributo obnoxia, neceſſum eſt, ſpecialiter nominari. Hinc liceat Vrbem Regiam Ciuitatem Deificam Mariam Dominam commendare. Indicitur cunctis Vrbibus, omnibus hominibus peccati tributum, *Omnes in Adam peccauerunt, Ergo omnes mortui ſunt.* An Ciuitas Altiſſimi, quam ipſe fundauit, tributo exponatur obnoxia? Minimè; Ciuitas enim Regia haud tributaria obiicitur, niſi apertè generali regulæ, communi edicto eius nomen adiiciatur. *Omnes & Maria in Adam peccauerunt.* Nomen Virginis, Ciuitatis Dei ſubticetur, cum omnibus Vrbibus, ſeu hominibus, tributum indicitur? Ergò ab originalis tributi eſt immunis ærumna.] Athaliæ *filios* dixi eſſe Baal Sacerdotes; quod à D. Hieronymo in trad. Hebr. accepi, *Sacerdotes idolorum filij Athaliæ vocantur.* * Quàm aptè, vt innuatur eum Principes debere Sacerdotibus oſtendere affectum, quo parentes aſſolent erga filios affici: & quemadmodum filiorum commoda parentes procurant, ſic Sacerdotum commodis Principes ſtudeant prouidere.] Ex præcepto igitur Regis arca, qua reciperentur pecuniæ perficitur, ac iuxta portam Templi *forinſecùs* collocatur: & indictum eſt in Vrbibus Iudææ, ac in Ieroſolyma, vt ſinguli Iudæi Deo ſacrum vectigal afferrent, quod *Exodi* 30.12. à Moſe fuerat conſtitutum. * Hoc tributum aptè *pretium* vocitatur, (*Vt deferrent ſinguli pretium Domino*) quia huiuſmodi donariis Templo oblatis ineffabilia à Deo munera comparas.] Quomodo id *prædicatum eſt in Iuda & Ieruſalem.* Hebraicè *Et dederunt vocem.* Exponit Mariana, *Denunciauerunt voce præconis. aut concionatoris.* Tam difficilis erogatio tributi vel ad Templi Domini obſequium, vt indigeret Concionatorum voce, qua auditores perſuaderet ad cenſum perſoluendum, ſicut aſſolent ad crimina abiuranda, gerendámque pœnitudinem perſuaderi?] Crediderim, id per edictum Regium fuiſſe Iudæis indictum, qui quidem affecti ſunt lætitia tam Principes quàm reliquus populus, & ingreſſi qui aderant tantam vim pecuniarum in arcam Domini intulerunt, vt omnino impleretur. *Lætati*, inquit, *ſunt cuncti Principes & omnis populus. & ingreſſi contulerunt in arcam Domini, ita vt impleretur.* * Cum lætus offert populus, impletur gazophylacium. O quàm vacuum, cum à mœſtis ſubditis ſeu inuitis exigitur!] * Preme particulam, *Ingreſſi contulerunt in arcam, ita vt impleretur.* Si non ipſi ingreſſi fuiſſent ad pecuniam reponendam, haud oppleretur arca. Nam cum è manu miniſtrorum tributa colliguntur, eorum procul dubio manus opplentur, ſed quo arca poſſit impleri non relinquitur.] Cur *Arca Domini* appellatur? ſcio, vocem *Domini* Hebraicè non eſſe, neque in LXX. tranſlatione. * Attamen eam aptè addit Interpres, vt innuat arcæ, qua eleemoſynæ ad Templi cultum collectæ, immunitatem. Exiſtima gaſophilacium ſacrum arcam eſſe Domini, quam omnimoda reuerentia decet, ne audeas vel obolum detrahere.] Cum ergo tempus eſſet, vt deferretur arca (quod iam pecuniis referta eſſet) ad Regem, ingrediebatur Regius Scriba, & Vicarius Pontificis ab ipſo deſignatus: effundebántque pecuniam, quæ erat in arca, & arcam vacuam rurſum opplendam ſuo in loco collocabant: Sicque faciebant per dies ſingulos; creſcente enim pietate Principum ac ciuium, impleta quotidie & euacuata arca pene immenſum theſaurum expoſuit. Tam ingentem pecuniæ vim Rex & Ioiada Pontifex iis, qui præerant Templi operibus tradidere, qui conducebant lapidum cæſores, ſingularúmque operarum artifices, vt domum Domini reficerent, ac inſtaurarent: ſabros quoque ferri & æris, *vt quod deficere cœperat, fulciretur.* Vel ferrum, æſque fortiſſimum temporis labefactat iniuria, refectionéque indiget: Quid humanæ fragilitatis defectus exaggeras?] * Certè ſi ferrum ſi æs, ſi quod robuſtum eſt diligenti indiget refectione, quid quod ſuapte natura fragile, ac debile obiicitur?] * Ideo D. Ignatij præſcripto ſemel & iterum annis ſingulis Ieſuitæ ſpiritus refectioni ſeu renouationi ſtudium expediunt.] Cæterùm qui operabantur egerunt *induſtriè*, & parietum cicatrices, ſeu rimas obduxerunt, ac Templum Domini ſtatui reſtituere priſtino, & *firmiter ſtare fecerunt.* * Non cadat ſine pondere verbum, *Suſcitauerunt domum Domini.* Mortúumne Templum, quod ſuſcitatione indigere innuatur? Profectò ex ruina quaſi emortuum Templum noua ab operariis quaſi vita donatur. *Vos ô fideles, Templa Dei eſtis*, hoc in vobis agit ſpiritus renouatio quod in Delubro lapidum ac lignorum refectio; ſcilicet velut emortuos ſuſcitare.] Denique cum cunctæ neceſſariæ operæ circa Templi refectionem completæ fuiſſent, detulere Præpoſiti ad Regem ac Pontificem pecuniam reliquam: è qua perfecta fuere vaſa ad miniſterium Templi, & holocauſta: phyalæ quoque, ac vaſa reliqua aurea, & argentea; cunctis namque diebus Ioiadæ ſanctiſſimi Pontificis in Templo Domini *iugiter* holocauſta offerebantur.

Pudeat Sacerdotes, ſegniter illa de ad Dei obſequium, dum ſæculares Regis ad ſæculum tàm diligentes eſſe oſtenduntur.

Deſidia committorum Sacerdotum Principi Eccleſiaſtico tribuitur.

Sacerdotalis ordo non cogendus à Rege, ſed ab Eccleſiaſtico Præſule.

Nihil moleſtius ac ponderoſius pecunia.

Non intelligitur Maria ſub peccati originalis communibus legibus contineri, niſi ſpecialis de ipſa (nominatim ſcilicet) mentio fiat.

Sacerdotes ſunt quaſi filij Principum, qui vti parentes filijs, Sacerdotum commodis dēt operam.

Munus Templo oblatum pretium eſt, quo à Deo ineffabilia munera comparas.

Tam difficilis tributi ſolutio, vt indigeat Concionatorum voce, qua redditurus perſuadeat.

Cum lætus ſiue volens offert populus, replet gazophylacium: haud ſic quando inuitus reddit.

E contrario illi gazum non implent arca Regia, cū miniſtrorum manu colliguntur.

Ne audeas à gazophylacio, ſeu cippo ſacro vel obolum auferre.

Inepte quis humanæ fragilitatis defectus exaggerat.

Natura humana ſemper deficiens aſſidua ſpirituali indiget refectione.

Ieſuitarum frequens renouatio, ſpiritus commendabiles.

Spiritus renouatione homo Dei Templum velut emortuum antè ſuſcitatur.

3\. *Vers.* 15.16.17.18.19.20.21.22. *Sennit autem &c.*] Ioiada verò senio exactus, cum centum supra triginta annumerasset annos, vitam cum morte commutauit; sepulrúsque est apud Ciuitatem Dauid cum Regibua, id est in Regum mausolæo. Id quidem datum Ioiadæ honoris causa, *eo quod fecisset bonum cum Israel, & cum domo eius*, id est, eo quod custodiendo Regem, eumque piis monitis informando de cuncto Iudaico populo, ac de augustissima Dauidis familia benè meritus fuerat. * Certè ille, qui Reges edocet pietatem *bonum* cum Regno facit, sitie ei maximè vtilis existit.] * Nullus honor vel Regius non debitus pietatis promotoribus. Ideò Regum in morem Ioiada in arce Sion fuit sepulchro amandatus. Post Ioiadæ autem obitum ingressi sunt semel & iterum Principes Israël studiosi Baalis affectata adoratione seu submissione facultatem postulantes, vt illins cultum reuocare liceret. At Rex eorum delinitus obsequiis, eis acquieuit, ingratus quidem Numini, ac Ioiadæ memoriæ. Quid non Regis iuuenis præcordia euertant adulatorum linguæ? Hæ plane, illa obsequia, quibus Rex delinitus obiicitur: *Qui delinitus obsequiis eorum.* Quænam obsequia illa? Præmiserat textus: *Et adorauerunt Regem* En Principum obsequia, Regem adorare eúmque vti Numen dignum adoratione externo corporis habitu (ficte equidem) proclamare.] Iudæi ergò Rege ac Principibus præcedentibus impietatis prolapsi sunt ad barathrum, patrum suorum Templum siue Dei cultum relinquentes, vt apud lucos sculptilia venerarentur. Loco illius verbi, *seruierunt* lucis & sculptilibus, in Hebræo habetur, *seruierunt doloribus*. * Etenim voluptatum idola colere, à Deóque auerti, quid nisi dolor? Testor illos vitij sectatores proclamantes, Ambulauimus vias difficiles.] LXX. *seruierunt Astarta & idolis*. Astartem posuerunt pro *Aserim*, quæ vox *lucos* potius significat, vt Hieronymus posuit. Porrò Deus ob hoc piaculum contra Iudam, ac Ierosolymam se se ostendit iratum. Vt verò imminentem reis supplicium minaretur Prophetas immisit proclamantes, vt ad Dominum pœnitudinis affectu reuerterentur; quas tamen *protestantes* seu testificantes (sic Hebr.) Numinis profundendam iram, illi audire noluerunt, eorúmque monitis deterreri. Post Prophetas conclamantes inaniter, seu post irrita verba Vatum, spiritus Domini speciatim *induit* Zachariam Sacerdotem Ioiadæ Pontificis filium, id est, Deus Zachariam spiritu prophetico impleuit: qui in conspectu populi stans, inclamauit: Hæc dicit Dominus Deus: Quare præceptum Domini transgredimini, quod *vobis non proderit*, multa enim flagella peccatoris: & Dominum dereliquistis, vt eum vos derelinquere cogatis. Vox illa, *Quod vobis non proderit*, est miosis, minus enim dicitur, quam significatur. Sententia est: Quod vobis maximè nocebit. Hæc summa erat concionis propheticæ, eum quidem plura magno animi ardore dixisse non dubito, cum eum Domini spiritus impleuisset. Sed non minus verosimile dixerim, pauca illum fuisse locutum; nec enim spiritus Dei ad plura sed ad ardentia ac efficacia verba defertur. * Vt edoceantur concionatores, haud esse è Dei spiritu semper multa loqui, sed breui sermone fulminis instar, peccatoribus intonare, eósque à voluptatibus deterrere.] Idololatræ verò Iudæi aduersus Prophetam congregati, eum apud atrium Templi, id est inter Templum & altare holocaustorum, diris lapidibus ex Regis obruerunt imperio. D. Hieronymus existimat, hunc Zachariam illum esse, de quo Christus *Mat.* 23. dicit, occisum fuisse à Iudæis *inter Templum & altare*. Consentiunt D. Thom. Albert. Mag. Abul. Salmer. Maldonat. & alij. Sed non minus probabile credo, Christum allusisse ad alterum Zachariam, qui in minorum Prophetarum catalogo vndecimus annumeratur. O Regis ingratitudinem! Non est recordatus Ioas misericordiæ, quam fecerat Ioiada pater Zachariæ secum, sed eius filium interfecit, à quo fuit ipse ab interitu præseruatus. Non est, inquam, recordatus Ioas beneficiorum acceptorum, cum scilicet furente Athalia, asseruatus est, & post sex æducationis annos ad Regnum admotus. * Ingratissimum adiudica Regem, qui accepta à parente beneficia in filio postero non rependit.] Porrò Zacharias iam iam spiritum efflaturus, subclamat: *Videat Dominus, & requirat*, pro *videbit* Dominus, & requiret, seu de sacrilegio diram sumet vindictam, cunctis populi Principibus gladio Syrorum exitialiter vulneratis.

Permissio Regis Ioas post Ioiadæ obitum. Zachariæ nex.

Qui Regem pietatem edocet, toti Regno salutaris existit.

Omnis honor debitus pietatis promotoribus.

Linguæ adulatorum Regum præcordia euertunt.

Voluptatum idola colere, idem est, ac doloribus affici.

Non est semper è Dei spiritu, Concionatoris longum proferre sermonem, sed verbo vnico peccatoribus intonare.

Ingratum Rex, qui accepta à patre aliquo beneficia non rependit in filio.

4\. *Vers.* 23.24.25.26.27. *Cumque euolutus, &c.*] Visum est Dei pigritasse flagellum, si fortè Rex sese meliorem reciperet ad mentem, sed tamen impœnitente Rege, ac Iudæis, post euolutum annum aduersùs Iudam Syrorum ascendit exercitus, Iudæam circuit, in Ierosolymam aduentauit, & interfectis cunctis populi Iudaïci Principibus, qui quidem cor Regis peruerterant, ad Regem Syriæ in Damascum remiserunt spolia. Et certè cum perexiguus Syrorum numerus contra Iudam venisset dimicaturus, eorum in manus Deus *infinitam*, seu ingentem Iudæorum tradidit multitudinem, imbellibus videlicet illis redditis ex eo, quod Dominum Deum patrum suorum dereliquissent. * Vndenam ô læsor Numinis ad certamina vires expectas?] Nec Ioas Rex ab illa fuit exemptus ærumna: Syri enim in eum *ignominiosa exercuere iudicia*, id est, ignominiosè illum tractauére corpus illius dirè diuexantes. Vnde abeuntes dimiserunt eum *in langoribus magnis*, nimirum ex illa vexatione relictis. Intendens itaque sacer Scriptor ostendere, dira admodum Regem Ioasum à Syris passum fuisse illa phrasi expressit: *In Ioas quoque ignominiosa exercuére iudicia*. Iudicare enim ignominiosè hominem, seu contra illum iudicium ignominiosum, temerè scilicet aliquem iudicare, idem est prorsùs, ac eum diris vulneribus dilaniare.] Denique serui Regis (quid infelicius?) coniuratione inita Dominum occiderunt ægrotantem in lecto, sepultúsque est apud Arcem quidem Sion, sed non in Regum sepulchro, quia nouissima eum opera Regem esse negabant. Varùm nomina seruorum, qui Regi collocarant insidias, hæc sunt. Zabab filius Semmaath Ammonitidis, & Iosabad filius Semarith Muabitidis. Adnota quæso diuinæ vindictæ contra ingratum Regem processum. Vix annus ab occiso Zacharia Pontifice lapsus erat, cum adest Hazaël Rex Syriæ, qui exiguis copiis infinitam penè Iudæorum multitudinem concîdit, & prosternit, omninóque thesauros tum

Ioaso Regi inflictū cœlitùs supplicium.

Læsor Numinis vndenam vires ad certandum expectat?

Iudicare temerè aliquē, idem est, ac eum diris dilaniare vulneribus.

Tem

Templi, tum aulæ in Syriam abripit, & in Ioasum ignominiosa exercet iudicia, vt post in Sedeciam Nabuchodonosor 4. *Reg.* 25. nempe acriter & probrosè increpando de ingratitudine, de perfidia, de animi vilitate. Neque ibi stat malum: Rex acerbissimo mox corporis dolore cruciatur, lecto affigitur, in Regem insurgunt, & coniurant serui, decumbentem in lecto trucidant in domo Mello, palatio vicina à Salomone pro filia Pharaonis constructa, & iam fortè Regio palatio adiuncta. * Certè tot pœnis vix ingratitudinis vitium pro merito flagellatur.] Crediderim, coniuratos hosce amicos fuisse Zachariæ, quia in eius sanguinis insurrexere vltionem. Porrò de filiis Regis Ioas, de summa pecuniæ ingenti, quæ eius temporibus collecta fuit, de instauratione Templi Regum Liber vberiorem continet tractationem. Alius est Liber hic ab iis, quos habemus. Amasias verò filius Ioasi eius solio successit.

Nullum non supplicium debetur ingrato.

CAPVT XXV.

De occisoribus parentis sui Rex nouus Amasias gerit vltionem. De Idumæis victoriam refert. At in idololatriam delapsus à Ioas Rege Israël bello superatur, & capitur, direpta Ierosolyma. Tandémque apud Lachis à suis interimitur.

1. VIGINTIQVINQVE annorum erat Amasias cùm regnare
cœpisset, & vigintinouem annis regnauit in Ierusalem, no-
men matris eius Ioadan de Ierusalem. 2. Fecítque bonum
in conspectu Domini: veruntamen non in corde perfecto.
3. Cúmque roboratum sibi videret imperium, iugulauit ser-
uos, qui occiderant regem patrem suum, 4. sed filios eo-
rum non interfecit, sicut scriptum est in Libro legis Moysi,
vbi præcepit Dominus, dicens: Non occidentur patres pro filiis, neque filij pro
patribus suis, sed vnusquisque in suo peccato morietur. 5. Congregauit igitur
Amasias Iudam, & constituit eos per familias, tribunósque & centuriones in vni-
uerso Iuda & Benjamin: & recensuit à viginti annis suprà, inuenítque trecenta
millia iuuenum, qui egrederentur ad pugnam, & tenerent hastam & clypeum.
6. Mercede quoque conduxit de Israël centum millia robustorum, centum talen-
tis argenti. 7. Venit autem homo Dei ad illum, & ait: O Rex, ne egrediatur te-
cum exercitus Israël: non est enim Dominus cum Israël, & cunctis filiis Ephraim:
8. Quòd si putas in robore exercitus bella consistere, superari te faciet Deus ab
hostibus: Dei quippe est adiuuare, & in fugam conuertere. 9. Dixítque Amasias
ad hominem Dei: Quid ergo fiet de centum talentis, quæ dedi militibus Israël; Et
respondit ei homo Dei: Habet Dominus vnde tibi dare possit multò his plura.
10. Separauit itaque Amasias exercitum, qui venerat ad eum ex Ephraim, vt reuer-
teretur in locum suum: at illi contra Iudam vehementer irati, reuersi sunt in regio-
nem suam. 11. Porrò Amasias confidenter eduxit populum suum, & abiit in val-
lem salinarum, percussítque filios Seir decem millia. 12. Et alia decem millia vi-
rorum ceperunt filij Iuda, & adduxerunt ad præruptum cuiusdam petræ, præcipita-
uerúntque eos de summo in præceps, qui vniuersi crepuerunt. 13. At ille exerci-
tus, quem remiserat Amasias ne secum iret ad prælium, diffusus est in ciuitatibus Iu-
da, à Samariâ vsque ad Bethoron, & interfectis tribus millibus, diripuit prædam ma-
gnam. 14. Amasias verò post cædem Idumæorum, & allatos deos filiorum Seir,
statuit illos in deos sibi, & adorabat eos, & illis adolebat incensum. 15. Quam
ob rem iratus Dominus contra Amasiam, misit ad illum prophetam, qui diceret ei:
Cur adorasti deos, qui non liberauerunt populum suum de manu tua. 16. Cúm-
que hæc ille loqueretur, respondit ei: Num consiliarius regis es; quiesce ne interfi-
ciam te. Discedénsque propheta, Scio, inquit, quòd cogitauerit Deus occidere te,
quia fecisti hoc malum, & insuper non acquieuisti consilio meo. 17. Igitur Ama-
sias rex Iuda, inito pessimo consilio, misit ad Ioas filium Ioachaz filij Iehu, regem Is-
raël, dicens: Veni, videamus nos mutuò. 18. At ille remisit nuntios, dicens: Car-
duus, qui est in Libano, misit ad cedrum Libani, dicens: Da filiam tuam filio meo vxo-
rem: & ecce bestiæ, quæ erant in silua Libani, transierunt, & conculcauerunt car-

 duum.

duum. 19. Dixisti: percussi Edom, & idcirco erigitur cor tuum in superbiam:
sede in domo tua, cur malum aduersum te prouocas, vt cadas & tu: & Iuda te-
cum? 20. Noluit audire Amasias, eò quòd Domini esset voluntas vt traderetur
in manus hostium propter deos Edom. 21. Ascendit igitur Ioas Rex Israël, & mu-
tuos sibi præbuere conspectus: Amasias autem Rex Iuda erat in Bethsames Iuda:
22. Corruitque Iuda coram Israël, & fugit in tabernacula sua. 23. Porrò Ama-
sian Regem Iuda, filium Ioas filij Ioachaz, cœpit Ioas Rex Israël in Bethsames, &
adduxit in Ierusalem: destruxitque murum eius à porta Ephraim vsque ad portam
anguli, quadringentis cubitis. 24. Omne quoque aurum, & argentum, & vniuer-
sa vasa, quæ reppererat in domo Dei, & apud Obededoni, in thesauris etiam domus
regiæ, necnon & filios obsidum, reduxit in Samariam. 25. Vixit autem Amasias
filius Ioas Rex Iuda, postquam mortuus est Ioas filius Ioachaz Rex Israël, quinde-
cim annis. 26. Reliqua autem sermonum Amasiæ priorum & nouissimorum, scri-
pta sunt in Libro regum Iuda & Israël. 27. Qui postquam recessit à Domino,
tetenderunt ei insidias in Ierusalem. Cúmque fugisset in Lachis, miserunt, & in-
terfecerunt eum ibi. 28. Reportantésque super equos, sepelierunt eum cum pa-
tribus suis in Ciuitate Dauid.

COMMENTARII.

1.

Cæsores parentis sui Amasias interimit. censet populum roborat militibus Imperium.

ERS. 1.2.3.4.5.6. *Vigintiquinque, &c.*] Nouus Rex Amasias filius Ioasi annos viginti suprà quinque annumerabat ætatis cum ad solium ascendit, & viginti nouem annis in Ierosolyma regnauit: mater eius Ioadan è patria Ierosolyma fuit. Externo cultu, non corde perfecto Domino Deo Israël adhæsit. * Ingratus Deo fidelis corporis habitus cum internus non respondet affectus. Fidelem dixi? potiùs fictum fidei habitum vocitarim.] Cum autem videretur sibi, suum imperium esse roboratum, ac confirmatum ex pacifica ciuium obedientia, seruos illos Zabadum & Iozabadum sui parentis cæsores iugulauit: filios tamen eorum reliquit incolumes, nè violare videretur legem Moysi præscribentem, Non occidentur patres pro filiis, nec filij pro patribus: sed vnusquisque *in suo peccato*, id est, propter suum peccatum morietur. Post hæc Amasias congregauit Iudæos, eosque per familias constituit, id est, omnes, qui ex vna familia erant, eidem Centurioni & Tribuno adscripsit. Maior sic beneuolentia inter milites erat. * Si diuersarum familiarum viri non facilè in pace continentur, quid diuersarum nationum colligati ciues? Vndè vel in collegio religioso cauendum, ne diuersarum nationum congregentur alumni difficilè pace colligandi.] Id gessit Amasias in vniuersa Iudaica ac Benjaminia Tribu, recensénsque populum à viginti annis supra trecenta millia inuenit iuuenes seu viros robustos, qui possent ad certamina egredi clypeo obtecti, & hasta pugnaturi. Vox *Bahur*, seu *Iuuenes*, electum etiam militem significat. * Iuueniline ætate flore debet miles electus? Minimè, iuuentus enim indocta plerumque Virilitas aptior certamini, sed quæ iuuenili robore decoratur.] Iuuenes ergo & viri ingentem illum numerum implebant, nimium pro modo Regni, sed certè omnes à viginti annis in rationem veniebant. * Si omnes aptos bello bellica ratio complecteretur, haud pugna ex militum raritate lacesceret.] De Israëlitis quoque conduxit Amasias centum millia robustos milites centum talentorum argenteorum mercede. Exiguam sanè pecuniam in tot milites dispertiendam adiudicabis; nam singulis mille militibus vnum tantùm obueniebat talentum, hoc est, duodecim mille regales Hispanici, & vnicuique militi duodecim regales. Aliquis suspicatur, de talentis auri hunc locum intelligendum, sed vocari talenta argenti, quia non auro, sed argenteis numismatibus solueretur. Quod si verum esset, singulis militibus duodecim nummi aurei dati fuissent. Alij existimant, talenta fuisse argenti, sed hoc integrum stipendium non fuisse, sed ad breue tantùm tempus, post quod aliam reliquam partem essent accepturi. Crediderim, mercede conductos centum militum millia, centum autem illa argenti talenta non fuisse militibus pro mercede assignata, sed soluta Regi Israëlitico, vt permitteret sua è ditione tot milites mercede conduci, qui quidem adductu ad Iudæam solita essent stipendio donandi.

Ingratus Deo fidelis externus corporis habitus cum internus non respondet affectus.

Vel in religioso collegio difficilè diuersarum nationum viri in pace continentur.

Vir aptior ad bellum, quàm iuuenis.

Si omnes bello apti conferrentur, non lacesceret pugna ex militum raritate.

2.

Viri Dei monito Amasias milites ex Israële conductos separat à Iudæis. & ad propria remittit.

Verf. 7.8.9.10.11.12.13. Venit autem, &c.] Prophetes à Deo immissus venit ad Amasiam, eique profatur: O Rex, ne permittas tecum ad certamina egredi Israëlis exercitum Israëlitæ enim & Ephraimitæ inuisi ob idololatriam sunt Domino. * Hinc ediscant Reges, quàm perniciosè fideles ad infidelium tutamina accurrunt. Quid inuisus Numini proficiet exercitus? si *Dominus non est cum* Hæreticis, quonammodo Catholicis hi salutares existent?] Quod si existimas, robore exercitus felices belli euentus obniti, vt a mente huiusmodi excidas, Deus te faciet ab hostibus superari. Dei quippe est roborare paucos, & in fugam conuertere multos. * Sententia hæc deberet Regibus nunquam non insonare Catholicis: *Dei est adiuuare, & in fugam conuertere*. Non comparat militum multitudo triumphos, sed diuina protectio Catholici Principis exercitui semper assistens.] Quisnam fuerit hic Propheta, Textu non habetur ex sacro. Hebræi putant, fuisse Amos patrem Isaiæ. Cùm audis, *Non est Dominus cum Israel, & cunctis filiis Ephraim*, nomine *Ephraim* totum Israëlem intellige vt passim apud Prophetas. *Ose. 6.4. Quid faciam tibi, Ephraim, quid faciam tibi Iuda?* Quibus verbis duo

Subtrahantur Reges, qui pressi bello ab infidelibus auxilium postulant.

Victorias comparat non militum multitudo, sed Dei protectio.

duo Regna, Israëlis & Iudæ designantur. Erat enim Tribus Ephraim præcipua in domo Israël, & in ea Samaria totius Regni caput. Dixit autem Amasias Prophetæ: Quid ergo fiet de centum talentis, quæ dedi *militibus*, seu pro militibus Israël? Inutiliterne tanta vis argenti insumenda? Respondit Dei nuncius: Habet Dominus, vnde possit tibi multò his plura talenta largiri: * Nunquam te temporaria iactura a perficienda Dei voluntate submoueat: *Habet Dominus unde tibi dare possit multò his plura*] Prophetæ monito Amasias acquiescens, semouit exercitum, qui ad eum ex Ephraim seu Israële venitauerat, vt propria ad habitacula recurreret. At milites Israëlitæ contra Iudæos vehementer irati, suam rursus inuére regionem. Huius iræ mox non leuia Israëlitæ dedére signa, vt ex hoc eodem capite patescit. Porrò Amasias prophetica promissione suffultus, confidenter suum eduxit exercitum, in Vallémque Salinarum pergens, Seiritarum decem millia percussit, & totidem viuos cepit, quos Iudei adductos ad cuiusdam *petra* seu scopuli præcrupta è summo præcipites dedidére, cuncti verò *crepuérunt*, id est, *rupti sunt* (Sic Hebr.) de rupe scilicet præcipitati. Porrò ille exercitus, quem Amasias ad propria remiserat, ne secum contra Dei placitum pergeret ad certamen recurrens in Iudæam à Samaria vsque in Bethoron in Ciuitatibus Iudæ diffunditur, & tribus millibus interfectis Iudæis magnam diripit prædam. En iracundiæ effectus.

Temporalis iactura non te à Dei voluntate perficiéda auertat. Plura Deus tibi largietur.

3. *Vers.* 14.15.16.17.18.19.20.21.22.23.24. 25.26.27.28. *Amasias verò, &c.*] Verùm Amasiæ victoria in ruinam cessit. Nam post cædem Idumæorum, post allata ad Iudam idola Seiritarum sibi illa statuit in Deos, ea adorauit, eisque litauit incensum. * Nec prædæ nomine ad tuam adducas ditionem, quæ alius idola coluit, ne tibi idololatrandi ansam exhibeant. Ex. gr. Faciem alicuius decoræ puellæ penicillo expressam cartæ vel lino, stulto amico olim idolum ab illo ad meliorem adducto mentem abiicitur: haud tu tuæ addicas possessioni, ne similis dementiæ morbo corripiaris.] Quamobrem Dominus iratus contra idololatram Amasiam, Prophetam ad illum immisit, qui ei diceret: Cur Deos, qui non liberauerunt populum suum de manu tua, imprudens adorasti: si vidisses, Idumæos suotum præsidio deorum aduersum Iudæos reportasse victoriam non tam stultè eorum simulachra coluisses; sed quonam, quæso, titulo haud protegentibus suos idolis thura litasti? Preme adhuc particulam, *Cur adorasti deos, qui non liberauerunt populum suum de manu tua.* * Proh hominum stultitia! Deus protegit, & despicitur: Diabolus percutit, & adoratur.] Porrò Rex Prophetæ liberè corripienti respondit: An tu consiliarij Regij munere fungeris? Abstine à monitis, ne me cogas, te interficere. Ergo si Regis ille consiliarius esset, liberè potuisset vel non rogatus Regi aperire veritatem. * Cum consiliarij Regij vident, Regno exitium imminere, non expectent interrogari, quid sentiant mox aperiant. Nec enim Amasias queritur, quod Propheta non interrogatus locutus fuisset; sed quod cum consiliarius Regis non esset, liberè loqueretur.] Discedénsque Propheta scio (inquit) quòd Dominus te decreuit interficere, quia idolis litasti, &

Lapsus in idololatriam Amasiæ à Rege Israëlis Ioaso vitium, & ā suis demum occiditur.

Quæ alius idola coluit, v. gr. imagines puellæ lino expressam, aut cartæ, haud tua ditioni addicas, ne et etiam idololatra sies.

Deus protegit, & despicitur: diabolus percutit, & adoratur.

Regij Consiliarij etiam non interrogati debent Regi aperire veritatem.

quia insuper meo consilio nolueris acquiescere. * Sic Deus punit Reges, qui Concionatorum contemnunt monita, nec eorum salutari consilio acquiescunt.] Scio, (ac si diceret ille) Deum in sceleris tui pœnam permissurum, vt insidiis interceptus violenta morte tollaris è medio. Vt igitur Prophetæ minæ executioni darentur, permittente Domino, Amasias Rex Iudæ pessimum iniit consilium, hanc legationem ad Ioasum filium Ioachaz, filij Iehu Regem Israël immittendo: Veni, nos mutuò videamus. At Rex Israël nuncios remisit, fatus: Carduus, qui est in Libano ad cedrum Libani nuncios immisit, qui ei eius nomine dicitarent: Da filiam tuam, vt filio meo colligetur in coniugium, & en bestiæ, quæ in silua Libani commorabantur transeuntes de more, carduum conculcauére. Dixisti in corde tuo: Percussi Idumæos, & idcircò cor tuum in superbiam effertur: stultè quidem ad domum tuam incommoda attrahis, vt & tu & Iuda ad idem exitium affetamini. Verba illa, *Veni, videamus nos mutuo*, prouocatio sunt ad bellum, quo disceptetur de dominio Regni Israëlitici decem Tribuum, quas volebat Amasias rursum sceptro Iudaico coniungi, vti tempore Dauidis, & Salomonis fuerant colligatæ. Cardui Rex Israël prouerbio disertè respondit. Carduus, ait, Libani quia prætereuntis incautè viatoris pedem fortassè læserat, atque vnam alterámve sanguinis guttam extorserat, quasi re maxima gesta insolescens, & aliis longè præcelsioribus parem se, imò fortiorem ratus, legatione missa, ad primam & celsissimam omnium arborum cedrum expetiit, non rogando, sed imperando, filiam illius filio suo vxorem: & quidem primum in ea affinitate locum sibi exposcit, sicut maritus in nuptiali fœdere superior est vxore. Verùm impudentia ista cardui offensæ bestiæ, quæ ad vmbram cedri stabulari consueuerant, à carduo verò nihil vnquam vtilitatis acceperant, vel sperabant: vt cedro factam iniuriam vindicarent, spinosam & vilem plantam pedibus ita protriuerunt, vt deinceps neque virêre, neque sursum se posset attollere. Porrò prouerbium hoc Amasias magno suo damno & probro verissimum esse, & sensit, & toti orbi testatum reliquit. * Nos simul submonens spirituali bello operam exhibentes, ex prima non extolli victoria, vt confidentiùs vltrò nos periculosis tentaminibus ingeramus.] Noluit Amasias Ioasi prudentibus monitis acquiescere, eo quod Dominus in idololatriæ supplicium decreuerat, eum in hostium direptionem tradi. * O quoties Deus permittit, Reges prudentibus non acquiescere consiliariis, vel consiliarios, prudentes aliàs omnino aberrare, *eò quòd* Rex thura idolis accendit, id est, venereas colit voluptates!] Ascendit igitur Ioas Rex Israël, ac simul Amasias Rex Iudæ bellicam, gessit expeditionem, & ad tractationem de iure Regni, mutuos sibi præbuére conspectus. Cum autem Ioas Rex Israël accessit, Amasias Rex Iudæ in Bethsames Iudaica Ciuitate pugnax expectabat. Tractatui inutili bellum succedit, & commissp certamine, corruit Iudæ exercitus coram Israël copiis, & Iudæi sua in tabernacula infami se fuga receperunt. Porrò Amasiam Regem Iudæ filium Ioasi, filij Ioachaz Ioas Rex Israël in

Punitur à Deo Rex, qui Concionatoris monitis non acquiescit.

Ex prima victoria non extollamur, vt nos vltrò periculosis tentaminibus ingeramus.

Permittit Deus, Reges consiliis salutaribus non acquiescere, aut consiliarios aberrare, eo quod Rex voluptatum colit idola.

in Bethsames, vbi aderant tabernacula, cepit & captiuum adduxit in Ierosolymam: insolens enim ex triumpho ratus se iam Ierosolymæ dominum, muruin sanctæ Vrbis destruxit à porta Ephraim vsque ad portam anguli cubitis quadringentis. Expende verbum, *Ascendit igitur Ioas.* Optimum in bello, hostium præuenire conatus, & in eorum finibus bellum gerere. Vnde vulgare illud, *Quien acomete vence.*] Quinam ille Ioachaz, cuius filius dicitur Ioas? Potiò Ochuzias vocatus est etiam Azarias & Ioachaz *cap* 22.6. cuius Amasias fuit nepos ex filio Ioas. Omnem auri & argenti vim, & vniuersa pretiosa supellectilia, quæ Rex Israël in Templo, & apud domum Obededom, vel in aulæ thesauris repererat, nec nos & filios obsidum in Samariam reduxit. *Apud Obededom* inquit, id est, apud vnum de Obededomi nepotibus. Vel apud posteros Obededom, qui de nomine parentis sui dicuntur *Obededom*, quemadmodum cum dicimus *Israel*, posteros Israelis significamus. * Profectò pater aut probus, aut improbus semper in filiis nominatur, quia bona opera eorum plerumque probi parentis, mala autem parentis improbi mores sapiunt.] *Filios obsidum* facet Scriptor ipsos vocitat obsides, vt cum dicimus *filios iniquitatis* pro iniquis. Hebraicè, *Filios pignorum*, seu arrhabonum. Hebræus filios Principum intelligit, quos Reges inter se dabant, vt essent fœderis pignora; ij obsides sunt, qui erant apud Amasiam, quos Ioas *reduxit* in Samariam. Notanter enim verbo *Reduxit* vsus est textus, vt innueret filios illos Principum olim in obsides adductos à Samaria in Ierusalem, fuisse è Ierusalem reductos in Samariam.

Filiorum bona aut mala opera plerumque parentum mores sapiunt.

4 *Vers.* 25.26.27 *Vixit autem, &c.*] Verùm postquam obiit Ioas filius Ioachaz Rex Israel suum diem obiit, Amasias filius Ioas Rex Iuda quindecim vixit annis. Eius autem gesta priora & nouissima in Volumine Regum Iuda & Israël vberrim annotantur. Demùm postquàm ingratus recessit à Domino, non semel inimici ciues ei in Ierosolyma insidias tetenderunt. * Principis enim à Deo recedentis cuncti gressus insidiis sunt obnoxij.] Cúmque nouissimæ ei insidiæ collocarentur, & fugisset in Lachis, vt inimicorum manus euaderet, immissi ab insidiarum auctoribus milites Regem ibi trucidauerunt cadauer Regium equorum ministerio, id est, curru ad Ierosolymam reportarunt famuli & apud arcem Sion in patrum sepulchro condiderunt. Curru deportarum cadauer asseui expendens illam particulam, *Reportantésque super equos*, non super equum. Quomodo enim vnius & alterius equi humeris reportandum cadauer addiceretur. Ergo à pluribus equis fuit curru deportatum.

A suis Amasias occiditur.

Gressus cuncti Principis improbi insidijs sunt obnoxij.

CAPVT XXVI.

Ozias, seu Azarias pius ac religiosus patri occiso succedit iniquo. De Philisthæis, Arabibus, & Ammonitis triumphum agit. At animo elatiori, dum in Templo incensum adolere præsumit, leprâ percutitur, & filio Ioathamo Regni cedit administratio.

1. OMNIS autem populus Iuda, filium eius Oziam annorum sedecim, constituit regem pro Amasia patre suo. 2. Ipse ædificauit Ailath, & restituit eam ditioni Iuda, postquam dormiuit rex cum patribus suis. 3. Sedecim annorum erat Ozias cùm regnare cœpisset, & quinquaginta duobus annis regnauit in Ierusalem, nomen matris eius Iechelia de Ierusalem. 4. Fecítque quod erat rectum in oculis Domini, iuxta omnia, quæ fecerat Amasias pater eius. 5. Et exquisiuit Dominum in diebus Zachariæ intelligentis & videntis Deum: eúmque requireret Dñm, direxit eum in omnibus. 6. Denique egressus est, & pugnauit contra Philisthiim, & destruxit murum Geth, & murum Iabniæ, murúmque Azoti: ædificauit quoque oppida in Azoto, & in Philisthiim. 7. Et adiuuit eum Deus contra Philisthiim, & contra Arabes, qui habitabant in Gurbaal, & contra Ammonitas. 8. Appendebántque Ammonitæ munera Oziæ: & diuulgatum est nomen eius vsque ad introitũ Ægypti propter crebras victorias. 9. Ædificauitque Ozias turres in Ierusalem super portam anguli, & super portam vallis, & reliquas in eodem muri latere, firmauítque eas. 10. Extruxit etiam turres in solitudine, & effudit cisternas plurimas, eò quòd haberet multa pecora, tam in campestribus, quàm in eremi vastitate: vineas quoque habuit & vinitores in montibus, & in carmelo: erat quippe homo agriculturæ deditus. 11. Fuit autem exercitus bellatorum eius, qui procedebant ad prælia, sub manu Iehiel Scribæ, Maasiæque doctoris, & sub manu Hananiæ, qui erat de ducibus regis. 12. Omnísque numerus principum per familias virorum fortium, duorum millium sexcentorum. 13. Et sub eis vniuersus exercitus, treçentorum & septem millium quingentorum: qui

qui erant apti ad bella, & pro rege contra aduersarios dimicabant. 14. Præpara-
uit quoque eis Ozias, id est, cuncto exercitui, clypeos, & hastas, & paleas, & lori-
cas, arcúsque & fundas ad iaciendos lapides. 15. Et fecit in Ierusalem diuersi
generis machinas: quas in turribus collocauit, & in angulis murorum, vt mitterent
sagittas, & saxa grandia: egressúmque est nomen eius procul, eò quòd auxiliaretur
ei Dominus, & corroborasset illum. 16. Sed cùm roboratus esset, eleuatum est cor
eius in interitum suum, & neglexit Dominum Deum suum: ingressúsque, templum
Domini, adolere voluit incensum super altare thymiamatis. 17. Statimque ingressus
post eum Azarias Sacerdos, & cum eo Sacerdotes Domini octoginta, viri for-
tissimi, 18. restiterunt regi, atque dixerunt: Non est tui officij Ozia, vt adoleas
incensum Domino, sed Sacerdotum, hoc est, filiorum Aaron, qui consecrati sunt
ad huiuscemodi ministerium: egredere de sanctuario, ne contempseris: quia non
reputabitur tibi in gloriam hoc à Domino Deo. 19. Iratúsque Ozias, tenens in
manu thuribulum, vt adoleret incensum, minabatur Sacerdotibus. Statímque
orta est lepra in fronte eius coram Sacerdotibus, in domo Domini super altare thy-
miamatis. 20. Cúmque respexisset eum Azarias pontifex, & omnes reliqui Sa-
cerdotes, viderunt lepram in fronte eius, & festinato expulerunt eum. Sed & ipse
perterritus, accelerauit egredi, eò quòd sensisset illicò plagam Domini. 21. Fuit
igitur Ozias Rex leprosus vsque ad diem mortis suæ, & habitauit in domo separata
plenus lepra, ob quam eiectus fuerat de domo Domini. Porro Ioatham filius eius
rexit domum regis, & iudicabat populum terræ. 22. Reliqua autem sermonum
Oziæ priorum & nouissimorum scripsit Isaias filius Amos, propheta. 23. Dormi-
uítque Ozias cum patribus suis, & sepelierunt eum in agro regalium sepulchrorum,
eo quod esset leprosus: regnauítque Ioatham filius eius pro eo.

COMMENTARII.

1. *Oziæ pietas, & victoriæ contra Philisthæos.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Omnis autem, &c.* Ergo pro Amasia parente cæso omnis Iudæorum populus constituit Oziam sibi Regem, cum sedecim esset annorum. Simul ac Amasias cæsus est, & Ozias se vidit hæredem Imperij, reædificauit Vrbem Ailath sitam ad Rubrum, vnde dictus sinus Elaniticus; eámque Iudæ ditioni restituit. Sedecim annorum erat Ozias: cum regnare cœpisset, & quinquaginta duobus annis in Ierosolyma imperauit. Dignus tam diuturno dominatu, qui tam iuuenis egregiè operari cœpit.

Diuturna vita donatur Rex, qui iuuentutem virtuti, aut Regni commodis impendit.

* Et plerumque Deus diuturna vita donat Reges, qui iuuentutem virtuti, Regnique commodis dedunt, quam alij assolent voluptatibus impendere.] Nomen matris eius Iechelia ex Vrbe Ierosolyma. Dominum coluit ex corde, sicuti Amasias pater eius si ex perfecto non corde, externo tamen habitu gesserat. Profectò Rex Dominum requisiuit, eius submissus placito, dum fuit superstes Zacharias intelligens, ac videns Deum, id est, expertus ac peritus in propheticis visionibus. Hunc Prophetam existimant aliqui fuisse alterius filium Zachariæ, quem impius Rex Ioas lapidibus obrui iussit in Templo. Hic ergo dum vixit, Regique Oziæ fuit familiaris, illum in officio continuit: vbi vita excessit, etiam Ozias deflexit à recto.

Magni momenti est, Regi iuueni piũ & constantem addici pedagogum. Cuncta obueniunt prosperè Regi iusto.

* Tanti momomenti est, pios & constantes Regi iuueni pedagogos addici.] Cum igitur Ozias Dominum requireret, eius præscripta obseruans, Deus eum *direxit.* Hebr. *Fecit eum prosperari.* * Regi enim legis custodi omnia prospera obueniunt.] Denique se se ad bellicam expeditionem accinxit, & decertando aduersum Philisthæos, destruxit murum Geth, murum Iabuiæ euertit, murúmque Azoti comminuit. Geth & Azotus primariæ Vrbes Philisthinorum fuere, & duæ de quinque Satrapiis eorum: reliquæ tres erant Ascalon, Gaza, & Acharon. Iabnia, seu Iamnia Ciuitas erat maritima portu celebris & munita, vix trium horarum itinere distans à Geth. Hisce vero Vrbibus superatis apud agrum Azoti, & alios Philisthinorum campos Oppida ædificauit, quæ Iudæis contra reliquos Philisthæos præsidio essent, & ad eos in officio continendos valerent.

2. *Ozias de Arabibus & Ammonitis triumphum egit, machinas suscitat, roborat imperium.*

Vers. 7.8.9.10.11.12.13.14.15. *Et adiuuit eum &c.*] Pium itaque Regem Oziam Deus adiuuit, vt triumphum non semel ageret contra Philisthæos; & vt Arabes, qui in Gurbaal habitabant, vinceret; & vt Ammonitas debellaret. Profectò quia multiplex est Arabia, eos Arabes Oziam superasse tacet notat Scriptor, qui habitabant in Gurbaal, siue in Gerara, in qua peregrinatus est Abraham. LXX. in Bibliis Regiis habent, *Habitantes in Petra,* Arabiam, quæ *Petrea* dicta est, intelligentes. Certè in Hebræo pro *Ammonitas* dicitur *Mehunitas,* quo nomine LXX. intellexére populos, quos ipsi Minæos vocitant, Arabes scilicet mari Rubro adiacentes, apud quos thus nascitur, quod Minæum propterea Plinius appellat. Verùm Ammonitæ, siue Minæi munera Oziæ tributarij appendebant. *Appendebant* (inquit textus) *Ammonitæ munera Oziæ,* seu tributa soluebant.

Donaria Reges veluti tributa necessaria exigunt à subditis.

* Si tributum necessarium erat, quomodo munus dicitur, quod vltroneè debet exhiberi? Quia multa Reges assolent munera seu donaria petere, que tanquam tributa necessaria à subditis exigunt.] Sanè propter crebras victorias Oziæ Regis fama vsque ad Ægypti introitum peruulgata est.

Nomen victo-

* Nomen Regis vi-

ris Regis vbique terrarum auditur.

ctoris vbique terrarum auditur, Imbellis Principis nomen intra ditionis fines tacitum continetur.] Addit ille Regno robur, extruens turres in Ierusalem Imperij metropoli super portam *anguli*, quæ quidem terminabat latus Occidentale Ierosolymitani muri, & Aquilonare inchoabat: & super portam *Vallis*, quæ ducebat ad Caluarium montem, & dicta est porta *Vallis* à valle cadauerum. Erat autem vallis cadauerum iacens inter montem Caluariæ & murum Ierusalem, sic dicta, quod inibi cadauera, ossa, ac cineres eorum, qui in Golgotha monte puniti erant, aut cumbusti, proiiciebantur. Reliquas verò turres extruxit in eodem muri latere, quod Occidentem spectabat: easque *firmauit*, seu additis militibus communiuit. * Nec enim sufficit muros esse fortissimos, si militum robur ad illorum protectionem desideretur.] * Ne nimiùm votorum muris fidas (*murum* paupertatis votum D. meus vocitauit Ignatius) si virtutes, quas sapientis pugnatutas immisit ad *arcem & ad mœnia*, murum fortissimum non defendant.] Ædificauit etiam Rex turres in solitudine, vt ab hostilibus latrunculorum incursionibus pastores essent in pascuis solitudinis tuti. * Egregius Princeps, qui tutandis pastoribus studium impendit.] Ex turrium extructione sibi Rex simul arabat, quia multa pecora nutriebat, tàm in campestribus, quàm in eremi latitudine, ideò non solùm turres ad defensionem pastorum, sed etiam cisternas plurimas ad pecorum vsum effodit. Vineas quoque & vinitores in montanis Iudææ, & in Carmelo; erat enim homo *agriculturæ deditus*. * Vtinam Principes culturæ agri darent operam, cuius diuitiæ certiores, immediatè enim agrorum prosperitas à Numine cœlesti promanat.] Pro particula *Agriculturæ deditus* erat, in Hebræo habetur. *Diligebat terram*. * Vt quis in quolibet ministerio, quo diuitiæ acquiruntur, proficiat, & augeatur, necessarium & huiusmodi diligere ministerium. Labori parcet, qui amando laborat.] Profectò ex gregibus armentis, ac torculari Rex diuitias acquirebat, queis posset numerosum admodum exercitum alere. Is quidem bellatorum exercitus ad prælia procedebat sub Ducibus Iehiel *Scriba*, & Maasia *Doctore*, sub Hananiáque, qui inter præcipuos Regis Duces numerabatur. An Duces Scriba ille, & Doctor? Scio à LXX. vocitari *Iudices* Iehielem, & Maasiam, in textúque Hebræo appellari *Præfectos*. Crediderim, Scribam, & Doctorem censendis tantum militibus Regis nomine præfuisse, Ananiam verò militum extitisse Principem. Vel dici potest, illos duos adstitisse Hananiæ, sicut olim Dauide regnante, Abisai & Ethai Ioabo aderant. 2. *Reg.* 18. 2. Pro verbo autem illo, *Qui erat de Ducibus Regis* LXX. transferunt, *sub manu Hananiæ vicarij Regis*, siue Proregis. Quid si teneas, tàm Scribam quàm Doctorem Duces etiam exercitus extitisse? * Laudandum profectò Regem ex huiusmodi electione asseuero. Nam si sapientia & fortitudo agunt ducatum, non video, vndenam possit triumphus euanescere. Necessaria exercitui prouidentia, quam sapientia offert: necessaria virtus, quam fortitudo Ducis exponit.] * Cæterùm illum Imperatorem omnibus nominibus commendabilem dixerim, quem viderim sapientia ac fortitudine simul condecorari.] Certè numerus *Principum seu inferiorum* Ducum per familias virorum fortium duorum millium sexcentorum erat: & sub his vniuersis incedebat exercitus trecentorum & septem millium quingentorum, qui apti erant ad certamina, &, data occasione, pro Rege contra aduersarios dimicabant. Vt autem armorum defectu non lacesceret pugna, cunctis militibus Ozias clypeos, hastas, galeas, loricas, arcus, fundásque ad iaciendos lapides vbertim *præparauit*. Et in Ierusalem elaborati fecit diuersi generis machinas militares, quas collocauit in turribus, & in murorum angulis, vt sagittas, grandiáque saxa immitterentur. Vndè fama Regis vltra Regna finitima peruolauit. * Non est prudentis Imperatoris, postquam bellum indicitur, bellica munimenta militibus accommodare, sed ante certaminis instantiam totam pugnandi supellectilia prouidere. Ideò dicitur, *Præparauit cuncto exercitui Ozias clypeos, hastas &c.*] Profectò Regis nomen ideò celebre vbique insonuit, quia auxiliante, & corroborante Domino, illustria facinora exposuit. * Preme verbum, *Egressum est nomen eius procul, eo quod auxiliaretur ei Dominus & corroborasset illum.* Ad nominis celebritatem gesta non sufficiunt illustria, si Deus non ferat auxilium. Ideò multos videris egregiè operantes obliuionis tenebris offundi, quia ob piacula à Deo non corroborantur.]

Vel muri fortissimi militibus ad defensionem indigent.

Votorum murus indiget virtutibus, quæ eum defendat.

Egregius Princeps tutandis pastoribus studium impendit.

Vtinam Principes agriculturæ essent addicti.

Si ministerii laboriosum amas, labori parces.

Sapientia & fortitudo triumphos comparant.

Omnibus nominibus commendabilis Dux ille, qui viget sapientia & fortitudine.

Non sunt accommodanda militibus arma postquam bellu ingruit, sed maturè præparanda.

Ad nominis celebritatem, seu acquirendam famam, necessariũ est Dei speciale auxilium.

Vers. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. *Sed cum roboratus esset.*] 3.
Cæterum tanta nominis celebritate cur est elatum Oziæ, planè in *interitum*. Deúmque suum ausus est negligere sacrilego dans operam ausui. * Certè licet omnia peccata Dei contemptum inuiunt, speciatim qui sacrilegio maculari non veretur, *negligit Deum suum*. An non te negligere ostendis Deum, quem audes pectore immundo excipere?] Dicitur. Ozias, *in interitum* eleuatum fuisse. Quomodo in interitum, si diù leprâ maculatus vixit? Certè lepra instar mortis erat, quæ ab hominum consuetudine tanquam mortuos separat infectos, & eam Scriptura morti æquat, *Isa.* 6. 3. *In anno, quo mortuus est Ozias.* Aliqui explicant de anno, quo fuit leprâ percussus. * Crediderim tamen de morte spirituali intelligendum illud, *In interitum*, delinquere enim quidnam est nisi diu interimi. Vnde si lex cum quisse temerè Sacris immiscebat, pœnam indicebat capitalem *num.* 3. 10. Regi pœna capitalis infligitur, dum delinquit.] * Addiderim tamen, fœdam corporis ægritudinem pro morte appositè reputari, imò grauius morte esse incommodum; homo enim fœda ægritudine laborans non in instanti vt reliqui, sed per singula momenta cogitur interire.] Ingressus itaque Ozias Templum Domini super altare thymiamatis adolere voluit incensum, quod illi non licebat, cum munus id esset Sacerdotale. At statim summus Præsul Azarias octoginta Sacerdotibus viris *fortissimus* & animi constantia, & corporis robore stipatus post eum ingressus, Regi obstitit profatus: Haud est muneris Regij Ozia, Domino incensum adolere, sed Sacerdotale officium est, videlicet ad filios Aaron pertinet, qui ad huiusmodi ministerium fuére consecrati. * Fortissimos aptè Sacerdotes hosce sacer vocat Scriptor: se enim fortissimum ostentat quicumque Sacerdos, qui audet Regis iniustas subtaxare actiones.] E Santuario egredere, *ne contempseris.*

Superbia Oziæ litantis incensum leprâ flagellatur.

Sacrilegus, Deum negligere ostentat.

Delinquere idem est ac diù interimi.

Fœda corporis ægritudo morte est dirior.

Fortissimus fit reprehendens sacerdos, seu Concionator, quã iniustas Regum carpit actiones.

tempſeris. Hebr. *Quoniam prævaricatus es.* Haud perficias quam exercere intendis actionem, quæ tibi in gloriam à Domino minimè reputabitur. Si autem coram Deo non eſt actio glorioſa, quid tibi proderit, apud homines Leuitico è penu gloriari? Verùm Ozias ita ſuccenſus ſumātem tenens manu thuribulum Sacerdotibus minitabatur. Statimque lepra eius orta eſt in fronte iuxta altare thymiamatis; & quia frons leprâ percuſſa eſt, non potuit Sacerdotibus abſcondi. * Dum temerè intendit thus adoleſſe Ozias Deus pareit: dum Sacerdotibus minatur, leprâ percutitur. An Deus plus ex Sacerdotum iniuria, quàm ex propria afficitur?] Regem leprâ infectum Azarias, reliquique Sacerdotes dum conſpiciunt, eum feſtinatò expellunt è Templo. Sed & ipſe perterritus ſubita plaga, egredi feſtinauit. * Preme, quæſo, verbum illud: *Egreſſa eſt leprâ in fronte eius ſuper altare thymiamatis* In Hæbræo habetur, *Orta eſt leprâ deſuper altare.* Indicat, ab ipſo altari percuſſum leprâ Oziam, & ab altari plagam exortam. Si fœda laboras ægritudine, ſi ærumna infami cruciaris; tuam recole conſcientiam: & cum conſcius fueris, te ſacrilego auſu ad Euchariſtiam acceſſiſſe, crede, ex altari plagam exortam.] Fuit igitur Ozias leprâ infectus dum vixit, & de more in domo ſeparata habitauit non iam in fronte ſolùm percuſſus, ſed plenus leprâ, ob quam è domo Domini fuerat exturbatus. Loco particulæ, Habitauit Rex *in domo ſeparata*, eſt in Hebræo, *In domo libera*, id eſt ſuburbana. Hebræus quidam Domum liberam ait ſepulturam vocari, quæ periculis ac curis liberat, iuxta illud *Pſal.* 87.6. *Inter mortuos liber.* * Vt non nimium doleas, cum videris propinquum, aut amicum ſuum obire diem, quem ad domum liberam periculis, curis, & ærumnis cum gaudio deberes comitari.] Porrò Ioathamus Oziæ filius palatium rexit, iuſque Regno dixit, quod parens leprâ infectus gerere non poterat. * Si leprâ criminis Præſul percutitur, nec medicamini det illicò operam, à regimine abſtineat; ineptè enim poterit leproſus leproſos ſubdictos coercere, ſacrilegóſque Sacerdotes è domo Domini deturbare.] Verùm reliqua priora ac nouiſſima Regis Oziæ geſta Propheta Iſaias filius Amos ſcripſit. Horum tamen nihil iam in Iſaiæ prophetia extare video. Bis tantùm illius obiter Vates meminit, ſemel. *capit* 6. 1. *In anno, quo mortuus eſt Rex Ozias, vidi Dominum ſedentem ſuper montem excelſum.* Vbi Patres annotāt, ideò vſq; ad mortem Oziæ diſtuliſſe Deum per Prophetas cum populo Iudaico agere, quod hic conſortio & præſentia Regis leproſi contaminaretur: debuiſſent enim illum non in Vrbe licet ſeparata domo detinere, ſed extra mœnia exturbare, vt lege cautum fuerat. * O quotiens ſubditi ob improbi Regis crimina ſpecialibus Dei beneficiis priuantur!] * Supplicium verò horribile Regni eſt ob Regis impietatem, cum veri Prophetæ ſeu Apoſtolici Concionatores non loquuntur, ſed Comœdi ſuggeſtum nænias prolaturi conſcendunt.] Iterùm Oziæ meminit Iſaias, *cap.* 14. 28. cum Philiſthæos ab Ozia ſæpius attritos, & iam comperta morte illius vehementer exultantes ſic minabundus alloquitur: Næ læteris Philiſthæa omnis tu, quoniam comminuta eſt virga *percuſſoris tui* Oziæ: de radice enim colubri egredietur regulus, nempe Ezechias pronepos Oziæ, qui tantò grauiùs vos affliget, quantò grauior eſt reguli, quàm colubri morſus. Scribit Ioſephus *lib.* 9. *Antiq. c.* 11. Ozia tentante thus Domino offerre, contigiſſe magnum illum terræ motum, cuius meminit Amos *cap.* 1.1. cogentem ciues ex Vrbe Ieroſolymitana profugere, & Regem extemplò ab impio deſiſtere facinore. * Si terra concutitur ſacrilegi Regis contra legis præſcriptum litare tentantis ad conſpectum, quid faceret, ſi permitteretur conceptum exprimere ex aſpectu Sacerdotis indignè altari miniſtrantis horrorem?] Diem denique ſuum obiit Ozias & ſepultus eſt in agro vbi Regia ſepulchra erant extructa, id eſt, non intra ſpecum, vbi Regum cadauera condebantur, ſed in agro adiacente, quia leprâ morbo inficiebatur. * Inficítne leprâ mortuorum oſſa? Certè peccati figuratur infectio vel poſt peccatoris obitum ſociis exitialis.] Mortuo igitur Ozia Ioathamus filius eius ſucceſſit.

Pius Deus afficitur videtur ex iniuria illata Sacerdotibus, quàm ex propria iniuria.

Si fœda ægritudine cruciaris, aut in fama afficeris, poſtquam indignè Euchariſtiā ſuſcepiſti: crede, plagam ex altari exortam.

Mors expetenda, quia ad ſepulchrū ducit, domum ſcilicet periculis ac curis liberam.

Lepra criminis infectus Præſul à regimine abſtineat.

Subditi ob Regis crimina ſpecialibus Dei beneficiis priuantur.

Ob Regis improbitatem, permittit Deus, Cōcionatores in hiſtriones cōuerti.

Quam horribile facinus, Sacerdotem altari ſacrilegum miniſtrare!

Vel poſt mortem exitialis eſt ſociis peccati lepra.

CAPVT XXVII.

Pius ac zeloſus Ioathamus illuſtrem de Ammonitis victoriam refert, quibus mulctam annuam imponit. Impius verò Achaz pio patri ſuccedit.

1. VIGINTIQVINQVE annorum erat Ioatham cùm regnare,
cœpiſſet, & ſedecim annis regnauit in Ieruſalem: nomen
matris eius Ieruſa filia Sadoc. 2. Fecítque quod rectum
erat coram Domino, iuxta omnia quæ fecerat Ozias pater
ſuus, excepto quòd non eſt ingreſſus templum Domini, &
adhuc populus delinquebat. 3. Ipſe ædificauit portam do-
mus Domini excelſam, & in muro Ophel multa conſtruxit.
4. Vrbes quoque ædificauit in montibus Iuda, & in ſaltibus caſtella & turres.
5. Ipſe pugnauit contra regem filiorum Ammon, & vicit eos, dederúntque ei filij
Ammon in tempore illo centum talenta argenti, & decem millia coros tritici, ac to-

tidem coros hordei : hæc ei præbuerunt filij Ammon, in anno secundo & tertio.
6. Corroboratúsque est Ioatham, eò quòd direxisset vias suas coram Domino
Deo suo. 7. Reliqua autem sermonum Ioatham, & omnes pugnæ eius opera,
scripta sunt in Libro regum Israël & Iuda. 8. Vigintiquinque annorum erat cum
regnare cœpisset, & sedecim annis regnauit in Ierusalém. 9. Dormiuítque Ioa-
tham cum patribus suis, & sepelierunt eum in Ciuitate Dauid : & regnauit Achaz
filius eius pro eo.

COMMENTARII.

1. *Ioathami Regis Iudæ pietas, & ædificationes Vrbium.*

ERS. 1. 2. 3. 4. *Vigintiquinque &c.*] Ioathamus Oziæ filius vigesimum quintum agebat annum, cum clauum Iudaici Regni tenuit & sedecim annis in Ierosolyma imperauit. Mater eius filia erat Sadoc & Ierusa vocitabatur, Rectè vixit parentis Oziæ referens actiones, excepto quod non est ingressus Templum Domini sacrilego ausu ad thus Deo more Sacerdotali adolendum. Noluit enim filius, qui curabat assimilari pio aliàs parenti, in hoc eius temeritatem imitari. * Laudabilis filius, qui probitatis parentis æmulator existit, sed laudabilior admodum, qui quod reprehensibile fuit in parente, suis curat ab actionibus ablegari.] Porrò *adhuc populus delinquebat*, delicto tum temporis vulgato, nempè sacrificando in excelsis. Neque ausus fuit Rex Ioathamus populum ab huiusmodi immolatione diuertere. Vnde gratis de illo scripsit Iosephus *lib. 9. Antiq. c. 11. Nulla ei virtus defuit, erga Deum pio, iusto erga homines, & Reipublicæ studioso.* * Nec enim se Reipublicæ studiosum ostendit Rex, qui non curat vel proprio incommodo, populum ad præscriptorum legis obseruationem adducere.] * Nullum namque potest grauius Reipublicæ excogitari incommodum, quàm eam permittere communi flagitio maculari, quod Princeps studiosus Reipublicæ debet vitare malum.] Ipse ædificauit, seu instaurauit, & splendidiorem construxit portam domus Domini *excelsam*, id est, Orientalem, qua ingressus à fronte in Templum patebat; erátque hæc omnium præcipua, maximéque excelsa. Hanc illam reor *portam* esse *nouam*, cuius Ieremias *cap. 26. 10. & cap. 36. 10.* meminit. * An noua appellanda antiqua porta, cui nouus addictus fuit splendor? Ità planè. Vt ediscas, innouationem spiritus hominem attritum & inueteratum nouum omninò reddere.] Ipse in muro *Ophel multa construxit.* LXX. *Multum ædificauit.* Quidam murum *Ophel* vertunt, *murum cliui*, & ad Occasum Templi collocant, quibus fauere videtur Scriptura infrà *cap. 33. 14.* Existimo, Ophel locum illum totum esse, qui à parte Orientali Templi, & muro Ciuitatis intercipitur, ex quo ea pars muri, dicebatur murus Ophel; in quo loco Ioathamus ad quatuor stadiorum spatium multum ædificauit; Vrbes quoque in montanis Iudæ refecit: & in saltibus castella & turres extruxit, vt viatoribus & pastoribus præsidio essent, & externam vim irrupentium hostium arcerent.

Filij probi restitus parentum actiones æmulantur, non vitiquas.

Rex, qui studiosus se Reipublicæ gerit, debet eam ad obseruationem legis adducere.

Nullum grauius Reipublicæ incommodum, quàm eam permittere communi flagitio aliquo maculari.

Spiritus renouatio hominem attritum & inueteratum nouum omninò reddit.

2. *Ioathamus de Ammonitis illustrem victoriá refert, & eo mortuo succedit Achaz.*

Vers. 5.6.7.8.9. Ipse pugnauit &c.] Contra Regem Ammonitarum iugum fortasse Iudæorum conantem excutere (Ozias enim illos bello vicerat, & tributum imperauerat) Ioathamus validè dimicauit. Debellati igitur Ammonitæ *tempore* illo siue anno primo illo, Regi Iudææ victori centum talenta argenti, decem millia coros tritici totidémque hordei exposuerunt. Iam sæpè tradidi, corum tritici triginta modios continere Romanos. Hæc postmodum Ammonitæ anno secundo & tertio exhibuere. Quasi diceret, id tributum non vltra tertium annum stetit, idque fœdus non amplius cum Ammonitis ictum. *Corroboratúsque* est Ioathamus, siue potentia, opulentia, ac victoriis donatus fuit à Deo, eo quod direxisset gressus ad Dominum eius præcepta custodiendo. * Regni enim prosperitas ex morum Regis compositione ducit originem.] Reliqua demum Ioathami gesta, pugnæ, victoriæ, in Libro annalium Regum Israël & Iuda exarata inueniuntur. Vigesimum (vt dixi) quintum agebat ille annum, cum Regnum accepit, & sedecim annis in Ierosolyma imperauit. Obiit diem suum, & apud arcem Sion fuit Sepulturæ amandatus. Porrò Achax impius pio patri successit.

Prosperitas Regni ex probis Regis moribus originem trahit.

CAPVT

CAPVT XXVIII.

Primò Syris, secundò Israëlitis, tertiò Idumæis, quartò Philisthæis propter scelera Achaz in prædam Iudæa datur. Pius Ezechias impio Achazio succedit.

1. VIGINTI annorũ erat Achaz cùm regnare cœpisset:& sexde-
cim annis regnauit in Ierusalem: non fecit rectum in con-
spectu Domini, sicut Dauid pater eius: 2. Sed ambulauit in
viis regum Israël, insuper & statuas fudit Baalim. 3. Ipse est,
qui adoleuit incensum in Valle Ben-ennon, & lustrauit filios
suos in igne, iuxta ritum gentium, quas interfecit Dominus
in aduentu filiorum Israël. 4. Sacrificabat quoque, & thy-
miama succendebat in excelsis, & in collibus, & sub omni ligno frondoso. 5. Tra-
diditque eum Dominus Deus eius in manu regis Syriæ, qui percussit eum, magnám-
que prædam cepit de eius imperio, & adduxit in Damascum: manibus quoque
regis Israël traditus est, & percussus plaga grandi. 6. Occiditque Phacee filius Ro-
meliæ, de Iuda centum viginti millia in die vno, omnes viros bellatores: eò quòd
reliquissent Dominum Deum patrum suorum. 7. Eodem tempore occidit Ze-
chri vir potens ex Ephraïm, Maasiam filium regis, & Ezricam ducem domus eius,
Elcanam quoque secundum à rege. 8. Ceperúntque filij Israël de fratribus suis
ducenta millia mulierum, puerorum, & puellarum, & infinitam prædam: pertule-
rúntque eam in Samariam. 9. Ea tempestate erat ibi propheta Domini, nomine
Oded, qui egressus obuiam exercitui venienti in Samariam, dixit eis: Ecce iratus
Dominus Deus patrum vestrorum contra Iudam tradidit eos in manibus vestris, &
occidistis eos atrociter, ita vt ad cœlum pertingeret vestra crudelitas. 10. Insuper
filios Iuda & Ierusalem vultis vobis subiicere in seruos & ancillas, quod nequaquam
facto opus est: peccastis enim super hoc Domino Deo vestro. 11. Sed audite con-
silium meum, & reducite captiuos, quos adduxistis de fratribus vestris, quia ma-
gnus furor Domini imminet vobis. 12. Steterunt itaque viri de principibus filio-
rum Ephraïm, Azarias filius Iohanam, Barachias filius Mosollamoth, Ezechias filius
Sellum, & Amasa filius Hadali, contra eos qui veniebant de prælio. 13. Et dixerunt
eis: Non introducetis huc captiuos: ne peccemus Domino. Quare vultis adiicere
super peccata nostra, & vetera cumulare delicta? grande quippe peccatum est, &
ira furoris Domini imminet super Israël. 14. Dimiserúntque viri bellatores præ-
dam, & vniuersa quæ ceperant coram principibus, & omni multitudine. 15. Ste-
terúntque viri, quos suprà memorauimus, & apprehendentes captiuos, omnésque
qui nudi erant, vestierunt de spoliis: cúmque vestissent eos, & calceassent, & refe-
cissent cibo ac potu, vnxissént que propter laborem, & adhibuissent eis curam, qui-
cumque ambulare non poterant, & erant imbecillo corpore, imposuerunt eos iu-
mentis, & adduxerunt eos Iericho Ciuitatem palmarum ad fratres eorum, ipsíque
reuersi sunt in Samariam. 16. Tempore illo misit Rex Achaz ad regem Assyriorum
postulans auxilium. 17. Venerúntque Idumæi, & percusserunt multos ex Iuda, &
ceperunt prædam magnam. 18. Philisthiim quoque diffusi sunt per vrbes campe-
stres, & ad Meridiem Iudæ: ceperúntque Bethsames, & Aialon & Gaderoth, Socho
quoque, & Thamnam, & Gamzo, cum viculis suis, & habitauerunt in eis. 19. Hu-
miliauerat enim Dominus Iudam propter Achaz regem Iuda, eò quòd nudasset
eum auxilio, & contemptui habuisset Dominum. 20. Adduxítque contra eum
Telgath Phalmasar regem Assyriorum, qui & afflixit eum, & nullo resistente vasta-
uit. 21. Igitur Achaz, spoliata domo Domini, & domo regum ac principum, dedit re-
gi Assyriorum munera, & tamen nihil ei profuit. 22. Insuper & tempore angustiæ
suæ auxit contemptum in Dominum, ipse per se rex Achaz. 23. Immolauit diis
Damasci victimas percussoribus suis, & dixit: Dij regum Syriæ auxiliantur eis, quos
ego placabo hostiis, & aderunt mihi: cùm econtrariò ipsi fuerint ruinæ ei, & vniuer-

ſo Iſraël. 24. Direptis itaque Achaz omnibus vaſis Domus Dei, atque confractis,
clauſit Ianuas templi Dei, & fecit ſibi altaria in vniuerſis angulis Ieruſalem. 25. In
omnibus quoque vrbibus Iuda extruxit aras ad cremandum thus, atque ad iracun-
diam prouocauit Dominum Deum patrum ſuorum. 26. Reliqua autem ſermo-
num eius, omnium operum ſuorum priorum, & nouiſſimorum, ſcripta ſunt in Li-
bro Regum Iuda & Iſraël. 27. Dormiuítque Achaz cum patribus ſuis, & ſepelie-
runt eum in Ciuitate Ieruſalem: neque enim receperunt eum in ſepulchra regum
Iſraël. Regnauitque Ezechias filius eius pro eo.

COMMENTARII.

1. Regis Achaz impietas.

ERS. 1.2.3.4. *Viginti, &c.*] Cum regnare cœpit Achaz vigeſimum gerebat annũ, & annis ſexdecim in Iuda regnauit. Non coluit Dominum Dauidis parentis eius ſeu proaui imitatus, ſed viarum Regum Iſrael iniquarum ſectator fuit: imò & ſe illis iniquiorem expoſuit, *inſuper* enim idolorum extruxit ſimulacra.* Nihil iniquius, quàm inuentor eſſe iniquitatis?] Ipſe immundum adoleuit incenſum in Valle Ben-Ennon, & *luſtrauit filios ſuos in igne*, nimirum eos per ignem traducens. Hoc ritu illæ gentes finitimæ Melchon id eſt Saturno ſacrificabãt: & inter eos receptum, vt in magnis periculis Principes Deum vltorem placarent ſuorum ſanguine filiorum. Id gerebat Achaz iuxta ritum, ſeu *abominationes* (ſic Hebraïcè) gentilium, quos interfecit Dominus in aduentu filiorum Iſrael. Pro particula, *Iuxta ritum gentium, quos interfecit Dominus*, in Hebræo habetur, *Quas expulit Dominus.* * Expelli enim hominem à patria terra & in exilium mitti, ſimile quid interfectioni eſt.] Nec ſolùm fana idolorum inibat, fumabat altaria, ſed & ſcandebat excelſa, inibique thymiamatha ſuccendebat, & in collibus, & ſub omni frondoſa arbore litabat incenſum. *Frondoſa* inquam, id eſt, ſub quauis arbore præcelſiore, & frondibus magnis inſigni ſolebant gentiles erigere altaria noua, ibique ſacrificare: quod crederent, ſingularem aliquam vim Numinis in talibus latere plantis, quæ illas in eam altitudinem, & egregiam extuliſſet in formam. * Ediſce ab impiis, ô piger fidelis, in florum pulchra varietate, in proceritate ac fœcunditate arborum, vim diuinam contemplari fouentem.]

Nihil iniquius, quàm inuentor eſſe iniquitatis.

Mitti hominem in exilium, ſimile quid interfectioni eſt.

In pulchritudine florum, arborúmque proceritate vim contemplare Numinis fouentis.

2. Datur Achaz impius in prædam Syris, & Iſraëlitis.

Verſ. 5.6.7.8. Tradiditque, &c.] Vindex igitur Dominus impiiſſimum Regem Achaz primò tradidit Regis Syriæ Raſin poteſtati, qui eius dirè percuſſit exercitum, de eiuſq; ditione magnam prædam eripuit, & eum tulit in Damaſcum Metropolim. Haud eſt hoc bellum, quod Syrus ſimul cum Rege Iſraëlitico geſſiſſe narratur 4. *Reg* 16. 5. ſed aliud, quod ſolus intulit Rex Syriæ, & captiuum Achaz attulit in Damaſcum. Nam cum Rex Syriæ & Rex Iſraël ſimul Achaz oppugnarunt, non *valuit* Syrus *ſuperare eum*, vti loco indicato Libri Regum habemus. Profectò Achaz ſecundò traditus fuit Regi Iſraëlis ſoli aduerſus Achaz bellum gerenti & cladem illi ingentem intulit. Nam Phacee filius Romeliæ vna die centum viginti millia Iudæos interemit, milites quidem fortes, ortum habente plaga huiuſmodi ex Regis impietate Deum patrum ſuorum contemnentis, ac relinquentis. * Et quænam communis Regni ex Regis iniquitate non procedit ærumna?] Sub idem tempus Zechri vir Ephraïmita potens Maaſiam filium Regis, Ezricam *ducem*, ſeu Præfectum regiæ, & Elcanam ſecundum à Rege ſeu Vicarium Regis occidit. Ceperúntque Iſraëlitæ de Iudæis *fratribus ſuis* ducenta millia mulierum, puerorum ac puellarum, ingentémque admodum prædam, pertulerúntque in Samariam. *O quàm deploranda ærumna, fratres cum fratribus dimicare. Qui ſe inuicem contra communem hoſtem iuuare deberent.]

Qualibet [sic] — *Regni communis ærumna ex Regis iniquitate procedit?*

Deploranda ærumna fratres cum fratribus dimicare.

3. Monito Prophetæ Iſraëlitæ captiuos & prædam Iudæis reſtituunt.

Verſ. 9.10.11.12.13.14.15. Ea tempeſtate &c.] Aderat eo tempore *ibi*, id eſt, in ditione Iſraël, Propheta Domini nomine *Oded*, non Obed, (& plerique habent vitioſè codices) qui procedens obuiam victori exercitui pergenti in Samariam, proclamauit: En Dominus Deus patrum veſtrorum iracundia accenſus ob Iudæorum ſcelera, eos veſtris flagellandos manibus addixit. * Fratres enim in fratres, ſi odium accenditur, dirius quidem, quàm extranei hoſtes inſurgunt.] Eos tàm atrociter occidiſtis, vt veſtra *ad cælos*, ſiue ad ſummum crudelitas aſcenderet. Porrò veſtræ iracundiæ flamma haud tot fratrum extincta cruore, innumeros Iudæ filios, ac Ieroſolymæ ciues viros, paruulos, fœminas vultis vobis in ſeruos ac ancillas ſubmittere, quod *nequaquam* facto opus eſt, ſiue, quod omnino non licet, id enim *Leu.* 25. 44. expreſsè prohibetur. Ergo circà hoc præceptum violaſtis, & grauiſſimè in Dominum deliquiſtis. Sed in exitialis huiuſce ſpiritualis ægritudinis medicamen, meo, quæſo, conſilio acquieſcite. Captiuos, quos de fratribus veſtris Iudæis adduxiſtis, ad Iudam reducite, alioqui ſcitote, magnum furorem vindictis Domini vobis imminere. Prophetico mox audito monito comminatione exterriti, vi affecti veritatis, quatuor illuſtres viri è Principibus Ephraïm, nempè Azarias filius Iohanam, Barachias filius Moſollamoth, Ezechias filius Sellum, & Amaſa filius Adali conſtitêre *contra* eos, id eſt, à fronte eorum, qui è prælio veniebant, eiſque dictitarunt: Iudæos captiuos mittite huc, id eſt Iſraëliticam ditionem introducetis, ne grauiſſimè delinquamus. Cur crimina noua perpetrando, antiqua vultis cumulare delicta? grauiſſimum enim crimen eſt fratres Iudæos pro mancipiis habere, quod horribili Dei ſupplicio vindicabitur. Preme verbum, *Quare vultis adiicere ſuper peccata noſtra, & veteru cumulare delicta grãde. quippe peccatum eſt, & ira furoris Domini imminet ſuper Iſrael.** Certè cum crimen crimini adiicis veteri, illicò Deus aſſolet in iras erumpere.] Quatuor prudentium virorum monito acquieſcentes milites Iſraëlitæ prædam omnem, quam ceperant coram Principibus, & omni multitudine *dimiſerunt.* * Tam fortis eſt, vel ad auaram multitudinem comprimendam prudens

Fratres in fratres, ſi odium accenditur, dirius, quàm hoſtes extranei inſurgũt.

Cùm crimen nouum veteri adiicitur, aſſolet Deus illicò in iras erumpere.

Sacri verbi à Conſtanti Concion. ore prolati vei.

prudens paucorum monitum. Quid non diuini, constantis Concionatoris geret auctoritas?] Accessere viri quatuor constantes illi, & apprehendentes captiuos, & de vestimentis, quæ spolio cesserant, induerunt illos, qui nuditate fœda laborabant, cúmque induissent eos & calceassent, cibóque ac potu refecissent, vnxissentque de more lassitudine affectos, illos, qui ob sexum, seu ob corporis imbecillitatem pedites haud poterant incedere, iumentorum humeris addixerunt, cunctósque captiuos ad Iericho Ciuitatem palmarum adduxere, vt contribulibus traderent; quibus perfectis ipsi reuersi fuerunt in Samariam. De lassorum inunctione requires. Olim frequens apud Hebræos vnctionum ac lotionum vsus lassu corpori salutarium. Porrò *Iericho* Ciuitas sic appellata fuit, quod palmetis abundaret.

Achaz petit auxilium ab Assyriis: ab Idumæis & Philisthæis duré percutitur.

4. *Vers.* 16.17.18.19.20.21. *Tempore illo, &c.*] Debellatus ab Israëlitis Rex Achaz, vt rursum meliori spe cum eis decertaret, auxilium ab Assyriis sub id tempus expetiit, nuntios immittens. Sed prius quàm Assyrij ad auxilium præbendum aduentarent, contra Iudam Idumæi irruerunt, multos occidêre Iudæos, ingentémque reportauere prædam. Philisthæi quoque per Vrbes campestres ad Meridiem Iudæ sitas fuére diffusi, ceperúntque *Bethsames* celebrem Vrbem Philisthæis conterminam, in quam diuina olim plaga deseuiit ob curiosè Arcam Dei inspectatam, *Aialon* Sacerdotalem etiam Vrbem, *Gaderoth* Vrbem Tribus Iuda, vel ex aliorum mente Tribus Dan, *Socho*, quæ & Sochot dicitur Vrbem in Tribu Iudæ, *Thamnan* quæ etiam dicitur Thamnata, vicinam Philisthæis, Gethæis, & Accaronitis, celebrem planè ob leonem ab inermi Samsone laceratum, & *Gamzo*, Vrbem, cuius nusquam alibi Scriptura meminit, quàmque ex hoc loco haud temerè asseruerim, ad Meridiem Iudæ sitam fuisse in Tribu Simeonis. Cepit simul Philisthæorum exercitus harum viculos Vrbium, & tam in Vrbibus quàm in viculis habitauerunt. *Humiliauerat* namque *Dominus* Iudam, id est, vilem & contemptibilem reddiderat ob Achaz Regis illius impietatem: eo quod *nudasset eum auxilio, & contemptui Dominum habuisset*, id est, eo quod Achax nudasset populum. Nihil amplius est in Hebræo, Chaldæo, & Græco: sed Hieronymus explicationis causa addidit, *auxilio*, scilicet diuino. Videtur alludi ad vestium denudationem, quibus spoliabantur qui idolorum cultui vacabant, v. g. in Bacchanalibus: vt eo ritu demonstrarent, se omni humano, naturalíque præsidio destitutos, spem omnem in ope solius idoli habere repositam, simili phrasi, *Exod.* 32.25. Moses dicitur populum vitulo sacrificantem inuenisse *nudatum*, Achaz igitur, qui nudatus ostenditur coram idolis, ab eis indui sperans, Dei auxilio omninò nudatus, populo adoranda obiiciens idola, eum verè omni nudauit ope cœlesti. * Dum extra Deum auxilio indui speras, cœlesti auxilio nudatus obiiceris, nec foueris humano.]* Idem prorsus est voluptatum idolis litare, eis hærescere, ac omninò cunctis spiritualibus ac temporariis bonis denudari.] Iuerat itaque Achaz in Damascum, vt auxilium à Rege Assyriorum obtineret, quem etiam suo malo Rex Iudaïcus adduxit Ierosolymam, dum enim ab Achaz in auxiliatorem aduocatur, à Deo in hostem dirum, qui eum affligeret vehementer adducitur. Humiliauerat enim Dominus Iudam, inquit Scriptura, propter Achax Regem Iuda eò quod nudasset eum auxilio, & contemptui habuisset Dominum. Adduxitque contra eum Thelgath Psalmasar Regem Assyriorum, qui & afflixit eum & nullo resistente vastauit. Igitur Achax spoliata domo Domini, & domo Regum ac Principum dedit Regi Assyriorum munera & tamen nihil ei profuit. Ex eo verò minus taxabilis Rex Achazius obiicitur, quod non domos pauperum, aut mediocrium ciuium, sed domos *Principum* spoliasset, ait enim Textus: *spoliata domo Domini & domo Regum ac Principum, dedit Regi Assyriorum munera.* * A Principibus aurum & argentum ad belli auxilium, cum vrget occasio, accipiendum; non pauperum exigendi teruncij] Tempora! quando, indemnibus diuitum domibus, sola pauperum tuguria spoliantur, non Regum præscripto, sed ministrantium exactorum iniquitate!] Preme verbum: *spoliata domo Regum ac Principum.* Quænam illa non Regis, sed *Regum* domus? Aulam Achaz esse non dubium, vbi Reges Iuda successiuè habitabant. * At etiam diuitum plebis domo Regum aptè vocitarim, vbi Regius apparatus exponitur: vnde tot Regibus submittimur, quot diuites Respublica ostentat.] Loco verbi illius. *Adduxitque contra eum Regem Assyriorum*, alij legunt. *Adduxit ad ei ferendam opem Regem Assyriorum.* Etiam cum ad opem ferendam electo populo Rex barbarus aduentat, contra eum adduci non dubita. Quid enim à Barbaris, & perfidis sperandum est, qui hostes agunt, dum se fingunt amicos,

Dum extra Deum auxilio indui speras, cœlesti auxilio nudatus obiiceris, nec foueris humano. Voluptatibus hærescere idolis est, ac cunctis bonis denudari.

Nihil proficit Regi, quod à subditis exigit.

A Principibus seu diuitibus exigenda belli subsidia, non à pauperibus.

Tot quasi Regibus submittimur, quot diuites Respublica ostentat.

5. *Vers.* 22. 23. 24. 25. 26. 27. *Insuper, &c.*] Quid iniquius Regi Achax, qui *tempore angustiæ* suæ auxit Dei contemptum, ipse enim *per se*, id est, Deorum suorum agens Sacerdotem: idolis Damasci *percussoribus suis*, victimas immolauit. * Impium se admodum ostentat, qui angustiæ tempore flagitiis dat operam, cum angustiæ aliàs assolent peccatores ad mentem meliorem adducere.] Certè & vberiorem exprimit impietatem, qui idolis litat victimas percussoribus. * Vt ediscas, qua mente diabolum, te vulnerantem dirè colis: Deum te fouentem tibíque auxiliantem contemnis.] Fatur impius Achaz: Dij Regum seu Regis Syriæ eis aduersum me auxiliantur: eos igitur hostiis oblatis placare studebo, & fortasse mihi auxiliatores aderunt. E contrario quidem Dij Assyriorum fuére *ruina ei, & vniuerso Israeli*, id est, eo ipso, quod Achax victimas obtulit idolis Damasci: huiusmodi adoratio & oblatio tam Achazio, quàm cunctis Iudæis Israëliticis (nomen enim Israël cunctis Hebræis est commune) peperit ruinam. Rex itaque Achax ab Assyriis percussus iram sacerrimum conuertit in Templum, & direptis omnibus eius vasis, seu supellectilibus, atque confractis, ianuas clausit, ne Iudæi sacrificatum ingredi possent, & in cunctis Ierosolymæ angulis altaria extruxit, vbi simulacris immolaretur. Vsque eo vrgebat Achaz cultum idolorum, vt nollet vero Deo supplicari; quod nullus antè

eum

Mirum in modum Achaz increuit impietas.

Impium est, tempore angustiæ delinquere.

Angustiæ peccatores ad meliorem mentem adducere solêt.

Diabolum te vulnerantem colis: Deum tibi auxiliantem contemnis.

Cum orare homines prohibentur, extrema adest calamitas. Oratio omnis incommodi expultrix.

cum rex Iudæ vetarat. * Extrema Vrbis & Regni calamitas præsentatur, cum ad Templum clauditur aditus, nè possint afflicti homines exorare. Oratio enim afflictorum asylum omnis est incommodi expultrix.] Nec solùm in Vrbe metropoli, sed etiam in cunctis Iudæ ac Beniamin Vrbibus aras Simulachris extrui curauit ad impiam immolationem, quo Dominum Deum patrum suorum ad vberiorem prouocauit iracundiam. Reliqua Achaz Regis gesta priora & nouissima annalium Regum Iudæ & Israëlis Volumen exponit, Mortuus est demum Achaz, & sepultus in Ciuitate Ierosolyma, neque ciues impiissimum Regem voluerunt tot piorum Regum amandari sepulchro. Porrò 4. *Reg.* 16. 20. dicitur Achaz dormiisse cum patribus suis, & sepultus fuisse cum eis, quod intelligo in eadem Ciuitate Dauid, sed non in eodem sepulchro Regio. Cum eo enim commorari videris, à quo non procul abis. * Vt edificas domus immundæ vicinitatem fugere, ne vulgarium opinione talis domus incola habearis.] Verùm piissimus Ezechias impiissimi parentis solium occupauit.

Qui domus meretriciæ vicinitati hæreſcit, quasi talis domus incola reputatur.

CAPVT XXIX.

Abolitum Dei cultum suscitat Ezechias. Templum Domini reserat, restituit Sacerdotes, Leuitas, & Cantores, & plurimis sacrificiis Deum placare contendit.

1 IGITVR Ezechias regnare cœpit, cùm vigintiquinque esset annorum, vigintinouem annis regnauit in Ierusalem nomen matris eius Abia, filia Zachariæ. 2. Fecitque quod erat placitum in conspectu Domini, iuxta omnia quæ fecerat Dauid pater eius. 3. Ipse anno & mense primo regni sui, aperuit valuas domus Domini, & instaurauit eas. 4. adduxitque Sacerdotes atque Leuitas, & congregauit eos in plateam Orientalem. 5. Dixitque ad eos: Audite me Leuitæ, & sanctificamini, mundate domum Domini Dei patrum vestrorum, & auferte omnem immunditiam de sanctuario. 6. Peccauerunt patres nostri, & fecerunt malum in conspectu Domini Dei nostri, delinquentes eum: auerterunt facies suas à tabernaculo Domini, & præbuerunt dorsum. 7. Clauserunt ostia, quæ erant in porticu, & extinxerunt lucernas, incensúmque non adoleuerunt, & holocausta non obtulerunt in sanctuario Deo Israël. 8. Concitatus est itaque furor Domini super Iudam & Ierusalem, tradiditque eos in commotionem, & in interitum, & in sibilum, sicut ipsi cernitis oculis vestris. 9. En corruerunt patres nostri gladiis; filij nostri, & filiæ nostræ, & coniuges captiuæ ductæ sunt, propter hoc scelus. 10. Nunc ergo placet mihi vt ineamus fœdus cum Domino Deo Israël, & auertet à nobis furorem iræ suæ. 11. Filij mei nolite negligere: vos elegit Dominus vt stetis coram eos & ministretis illi, colatisque eum, & cremetis ei incensum. 12. Surrexerunt ergo Leuitæ: Mahar filius Amasai, & Ioël filius Azariæ, de filiis Caath: Porrò de filiis Merari, Cis filius Abdi, & Azarias filius Ialaleël. De filiis autem Gersom, Ioah filius Zemna, & Eden filius Ioah. 13. At verò de filiis Elisapham, Samri, & Iahiel. De filiis quoque Asaph, Zacharias, & Mathanias: 14. Necnon de filiis Heman, Iahiël, & Semei: sed & de filiis Idithum, Semeias, & Oziel. 15. Congregauerúntque fratres suos, & sanctificati sunt, & ingressi sunt iuxta mandatum regis & imperium Domini, vt expiarent domum Dei. 16. Sacerdotes quoque ingressi templum Domini, vt sanctificarent illud, extulerent omnem immunditiam, quam intrò reppererant in vestibulo domus Domini, quam tulerunt Leuitæ, & asportauerunt ad Torrentem Cedron foras. 17. Cœperunt autem prima die mensis primi mundare, & in die octauo eiusdem mensis ingressi sunt porticum templi Domini, expiauerúntque templum diebus octo, & in die sextadecima mensis eiusdem, quod cœperant impleuerunt. 18. Ingressi quoque sunt ad Ezechiam regem, & dixerunt ei: Sanctificauimus omnem domum Domini, & altare holocausti, vasáque eius, necnon & mensam propositionis cum omnibus vasis suis. 19. Cunctámque templi supellectilem, quam polluerat rex Achaz in regno suo postquam præuaricatus est: & ecce exposita sunt omnia coram altari Domini. 20. Consurgénsque diluculo Ezechias rex adunauit omnes principes ciuitatis, & ascendit in domum Domini: 21. obtulerúntque simul tauros

septem, & arietes septem, agnos septem, & hircos septem pro peccato, pro regno,
pro sanctuario, pro Iuda, dixitque sacerdotibus filiis Aaron vt offerrent super altare
Domini. 22. Mactauerunt igitur tauros, & susceperunt sanguinem Sacerdotes, &
fuderunt illum super altare, mactauerunt etiam arietes, & illorum sanguinem su-
per altare fuderunt, immolaueruntque agnos, & fuderunt super altare sanguinem.
23. Applicuerunt hircos pro peccato, coram rege & vniuersa multitudine, impo-
sueruntque manus suas super eos: 24. Et immolauerunt illos Sacerdotes, & as-
perserunt sanguinem eorum coram altare pro piaculo vniuersi Israëlis: pro omni
quippe Israël præceperat rex vt holocaustum fieret, & pro peccato. 25. Consti-
tuit quoque Leuitas in domo Domini, cum cymbalis, & psalteriis, & citharis, secun-
dùm dispositionem Dauid regis, & Gad Videntis, & Nathan prophetæ: siquidem
Domini præceptum fuit, per manum prophetarum eius. 26. Steteruntque Leui-
tæ tenentes organa Dauid, & Sacerdotes tubas. 27. Et iussit Ezechias vt offerrent
holocausta super altare: cúmque offerrentur holocausta, cœperunt laudes canere
Domino, & clangere tubis, atque in diuersis organis, quæ Dauid rex Israël præpa-
rauerat, concrepare. 28. Omni autem turba adorante, cantores, & ij qui tene-
bant tubas, erant in officio suo, donec compleretur holocaustum. 29. Cúmque
finita esset oblatio, incuruatus est rex, & omnes qui erant cum eo, & adorauerunt.
30. Præcepítque Ezechias & principes Leuitis, vt laudarent Dominum sermonibus
Dauid, & Asaph Videntis: qui laudauerunt eum magna lætitia, & incuruato genu
adorauerunt. 31. Ezechias autem etiam hæc addidit: Implestis manus vestras Do-
mino, accedite, & offerte victimas, & laudes in domo Domini. Obtulit ergo vniuer-
sa multitudo hostias, & laudes, & holocausta, mente deuota. 32. Porrò numerus
holocaustorum, quæ obtulit multitudo, hic fuit: Tauros septuaginta, arietes cen-
tum, agnos ducentos. 33. Sanctificaueruntque Domino boues sexcentos, & oues
tria millia. 34. Sacerdotes verò pauci erant, nec poterant sufficere vt pelles holo-
caustorum detraherent: vnde & Leuitæ fratres eorum adiuuerunt eos, donec im-
pleretur opus, & sanctificarentur antistites: Leuitæ quippe faciliori ritu sanctifican-
tur, quàm Sacerdotes. 35. Fuerunt ergo holocausta plurima, adipes pacificorum,
& libamina holocaustorum: & completus est cultus domus Domini. 36. Lætarús-
que est Ezechias, & omnis populus, eò quòd ministerium Domini esset expletum.
Derepentè quippe hoc fieri placuerat.

COMMENTARII.

I. *Ezechias prudēti monito Sacerdotes & Leuitas ad instaurationē diuini cultus excitat.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11. *Igitur Ezechias, &c.*] Ezechias igitur amari arboris fructus dulcis vigesimumquintum annum agens regnare cœpit, & viginti supra nouem annis in Ierosolyma imperauit: mater eius Zachariæ filia Abia appellabatur. Deo verò litauit fidei proaui Dauidis perfectè æmulator. Verùm hic Zacharias pater Abiæ erat Pontifex summus & Propheta, qui *cap.* 24.21. è Rege Ioas fuit interfectus. * Quid pareret Martyris filia nisi constantiam Regis?] Ipse primi anni Regni sui *mense* primò valuas Templi Domini reserauit, easque refecit: aduocauítque Sacerdotes & Leuitas, cœpitque eos ad *portam Orientalem*, siue ad atrium ante Templi portam præcipuam, quæ ad Orientem erat obuersa, adiacentem, & eis profatur: Aures ô Leuitæ meo gratas exhibete sermoni. *Sanctificamini*, seu mundate vos à legalibus immunditiis, si quas contraxistis: & à peccatis, si idololatriæ labes aliquibus adhæserit. * Iustè quidem poterat Rex suspicari Sacerdotes & Leuitas maculas non solùm legales, sed & ex crimine contraxisse; Sacerdotes enim, qui videntes Dei cultum contemni Regi idololatræ vel vitæ discrimine non obsistunt, impietatis nota inuri, quis non credat?] Mundate Templum Domini Dei patrum vestrorum, & quidquid ad idololatriam pertinet, de sanctuario auferte. Sic explico particulam, *Et auferte omnem immunditiam de sanctuario.* si Achaz Templum obturauit, nè Iudæi ingrederentur, vndenam poterat pertinens ad idololatriam quidquam in Templo reperiri? Est qui asserat Regem impium, priusquam occluderet Templum, in id idola introduxisse. Proh Regis impietatem; * Vereor, nè Christicolæ impietatis arguantur, qui idolum Veneris totiens ad Templum Sacrantis addocunt.] Deliquere *Patres nostri*, id est Achaz & Principes Iudæ, idololatriâ se se contaminauerunt, dereliquentes Dominum; facies suas à Tabernaculo auertentes, ei dorsum exhibuere: quid impius? Ostia, quæ erant in porticu clauserunt, sacras extinxere lucernas, incensum adolere, & holocausta offerre in Dei Israël sanctuario neglexerunt. Ideò concitatus est furor Domini in Iudæos Vrbium totius Tribus habitatores, & in Ierosolymæ habitatores, eósque in commotionem, in interitum, & in sibilum tradidit. Quid tradi *in commotionem?* In Hebræo habetur vox זועה *Zeuaba*, quam Hieronymus *Isa.* 18.19. *vexationem* interpretatus est. * De illa autem vexatione loquitor Doctor, quæ peccatores excitat, à peccati somno, & commouet, vt, quod facto opus est, intelligant, & effectum dare studeant. Intellectus enim vexatione acuitur.] Aptiùs autem *commotionem* hoc loci *eiectionem*

A Martyris germine Regis constantia paritur.

Quis non credat impietatis nota inuri Sacerdotes, qui videntes Deum contēni, Fidei & Religionis causam non defendunt.

R. P. de Escob. & Mendoz. in Paralipom. lib. II.

Taxantur, qui apud Templum se impudicè gerunt.

Vexatio dat peccatoribus intellectum.

ctionem interpretor; fuerant enim Iudæi Vrbibus expulsi à Syris, Idumæis, & Palestinis. Quid tradi *in interitum?* Alij transtulere, *In desolationem*, seu stuporem, vox enim *Samah* hæc omnia significat. Quid tradi *in sibilum?* Dari in contemptum, nam qui contemnuntur, & ridentur, sibilo excipiuntur. Anon vestro intuitui electi populi probra patescunt? En patres nostri diris vulneribus corruerunt, filij nostri, ac filiæ, necnon coniuges in mancipia vilissima fuére deductæ propter commune scelus. *Nunc* ergo, id est, ideò, mihi subit in mentem, siue decreui, vt fœdus cum Domino Deo Israël ineamus iureiurando nos ad eius cultum, & legis Mosaicæ obseruationem obstringentes: & procul dubio à pœnitentibus iracundiæ suæ *auertet* effectus. * Nulla enim fidelis populus aduersitate diuexatur ad nocumentum, si nulla ei dominatur iniquitas.] *Filij mei* nolite negligere: ad vos enim hæc specialissimè pertinet cura, quos Dominos elegit, vt eius conspectui addicamini, illi ministretis, & litantes incensum cultum exhibeatis. Loco particulæ, *Nolite negligere*, in Hebræo habetur, *Nè erretis.* * Negligentia quippe Sacerdotum circa diuinum cultum serpere assolet in errorem. O quotiens ob piaculum veniale admissum, nec diligenter ex animo expulsum homo graui scelere defædatur.] * Pondera particulam, *Filij mei.* Filios Rex vocitat Sacerdotes, quod aptius patres appellaret. Cur quæso? Vt ostendat Regiæ esse curæ Sacerdotibus necessaria prouidere, sicut pater assolet filiorum gerere clientelam.]

Nulla fideli populo nocet aduersitas, cui nulla ei dominatur iniquitas.

Ex venialibus piaculis negligens homo in lethalia delabitur.

Reges succurrant Sacerdotibus, vti parentes assolent filijs necessaria prouidere.

2.

Vers. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. *Surrexerunt ergo, &c.*] Pij Regis monito affecti hi Leuitarum Principes illicò constantes exsurgunt: E filiis Caath Mathath filius Amasai, & Ioel filius Azariæ: de posteris Merari, Cis filius Abdi, & Azarias filius Ialaleel: De posteris Gersum, Ioah filius Zemma, & Eden filius Ioah: de filiis verò Elisaphan, Samri, & Iahiel: De filiis Asaph, Zacharias & Mathanias: de filiis Heman, Iahiel, & Semei: demum & de filiis Idithun, Semeias & Oziel. Fratres hi suos Leuitas congregauerunt, sanctificationi dedere operam ad omnis legalis immunditiæ, aut conscientiæ maculæ abolitionem, & *iuxta mandatum Regis, & imperium Domini*, Templum Domini ingressi fuere, vt illud sanctificarent. * Priùs ad mandatum Regis quàm ad imperium Domini Sacerdotes iniuisse Templum sacer notat Scriptor. Assolent enim vel ij Sacerdotes ô pudor!) qui se constantia pollere existimant, priùs ad opera pia ex placito hominum, quàm ex Dei properate præscriptione.) Nec solùm ex Leuitico ordine viri Templi studuére purificatione; Sacerdotes enim Domini sacras iniuere simul ædes, vt sanctificarent eas: & omnem immunditiam, *quam intus repererant in vestibulo domus Domini*, Leuitæ foras tulerunt, & apportauerunt ad torrentem Cedron: id est, Sacerdotes ingressi sunt in interiora domus Dei (sic Hebr.) scilicet in sanctuarium, quo penetrare Leuitis non licebat: & in vestibulum domus Dei sordes extulerunt, quas Leuitæ acceperunt, & portauére ad Cedronis torrentem. * Haud dedecet Sacerdotes Templi pauimentum scopis repurgare.] Extulere itaque Leuitæ *foris*, id est, extraxere à vestibulo Templi sordes, eósque apportauerunt in vallem Topheth immundam, per quam decurrit torrens Cedron, & in ipsum torrentem. Simile factum Iosiæ habes 4. *Reg.* 23. 12. Cœperunt autem mundare Delubrum prima die mensis primi Nisam, qui Martio nostro respondet, quo etiam mense Ezechiam regnare cœpisse non dubitarim. * Vt commendetur admodum Regis pietas, qui noluit regnare, non conregnante Domino, nec imperare subditis, qui imperij diuini iugum non apportarent. * Prima Regis ascendentis ad solium sie cura Dei promouere cultum. Ezechias non priùs curauit reficere Vrbes ab hostibus attritas, quàm cultus diuini studeret instaurationi, ratus, ad Deum Vrbium refectionem pertinere, cum Rex dabat operam Templi restaurationi.] Porrò die octaua mensis eiusdem atriorum altaris holocaustorum, maris ænei, lucernarum &c. expurgationem perfecerunt Leuitæ, & ingressi sunt *porticum* seu vestibulum domus Domini, & dedere operam totidem diebus Templo ipsi mundando: vnde die sexta decima eiusdem mensis, quod cœperant, perfecerunt. * Nec enim facilè vel sacerrima domus post tam longam repurgatur incuriam. Quomodo ergo conscientia peccatoris post tot dierum additas sordes tam exiguo temporis articulo repurgabitur, si viris perfectis difficile est vel die vnius sordes colligere post scoparum diligens ministerium?] Cæterum Sacerdotes & Leuitæ post Templi repurgationem ingressi sunt ad Regem Ezechiam eique dixerunt: Omnem domum Domini repurgauimus, atria, altare holocausti, vasaque eius, mensam propositionis cum omnibus vasis suis, cunctamque Templi supellectilem, quàm Rex Achax dum regnauit, præuaricatione polluerat, Templum claudens, sancta supellectilia pulueri, aranearúmque telis defœdanda exponens: & en cuncta exposita ac præparata sunt coram altare Domini.

Ad pia opera priùs excitamur ex hominum placito, quàm ex Dei præscripto.

Non dedecet Sacerdotes scopis Templa repurgare.

Prima Regis ascendentis ad solium sit cura Dei promouere cultum.

Deus reficit Vrbes, dum Rex reficiendo Templo nauat operam.

Non facilis præparatio conscientiæ seu examen viris perfectis.

O quàm difficilis peccatoribus, qui semel in anno confitentur, conscientiæ discussio!

3.

Vers. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. *Consurgénsque, &c.*] Hoc Sacerdotum ac Leuitarum monito alacer Ezechias Rex die proxima diluculo è lecto surrexit, cunctos Ierosolymæ Principes collegit, Domínique, eis comitantibus, ascendit in Templum: vbi obtulére simul tam Rex quàm Principes Sacerdotum ministerio septem tauros, septem arietes, septem agnos; totidem hircos pro peccato, pro Regno, pro Sanctuario, pro Iudæa, id est, ad expiandum peccatum, Regnum, Templum, ac totam Iudæ Tribum. Contrà morem factum fuit, vt septem hirci pro peccato immolarentur, cum vnus tantum esset in præcepto. Sed quia multa erant populi peccata, qui in idololatriam deflexerat, septem oblati sunt: septenarius enim numerus quantumlibet multitudinem repræsentat. * Multiplicantur crimina? pœnitudinis crescant effectus, lacrymæ preces, eleemosynæ, reliquáque pia opera exuberent.] Oblatis itaque sacrandis Domino animantibus, Rex Sacerdotes rogauit, vt ea super altare offerrent. Sacerdotes igitur mactauére tauros, sanguinem exceperunt, & iuxta ritum *Leuit.* 1. 5. Præscriptum profuderunt super altare. Occiderunt quoque arietes, eorúmque super altare effudére cruorem, cæsérunt agnos, quorum sanguine altare illiniri curarunt. Quid plura? Porrò iuxta ritum *Leuitici cap.* 4. (vbi agitur de victima peccantis Pontificis, & de sacrificio pro pecca-

Solemne Ezechiæ sacrificium.

Si crimina multiplicata sint, crescant pœnitudinis affectus, lacrymæ, eleemosynæ &c.

to

to totius populi, & Principis, & plebis delinquentis per ignorantiam) applicuerunt hircos pro peccato coram Rege, & vniuersa multitudine, imposuerèque manus aliqui Sacerdotes omnium nomine (non quidem singuli) super eos: immolauerùntque, ac super altare sanguinem pro omnis Israelis piaculo profuderunt; nam pro incolumitate, ac peccatis omnis Israëlitici seu Iudaici populi Rex iusserat holocaustum offerri. Constituit præterea Rex in Templu Leuitas, vt cymbolorum, psalteriorum citharatum concentu Dominum collaudarent, secundùm Dauidis, Gad, & Nathan Prophetarum dispositionem. Non enim erat lege Mosis præceptum, vt ad sacrificia cantus adhiberetur; sed Dauid Propheta ex diuina inspiratione, & Gad ac Nathan Prophetarum consilio, vt ita fieret, mandauit. * Plura ad cultus diuini ornatum attinentia Dominus non præscripsit, vt vltronea hominum deuotio, ac pietas ostenderetur perorogatoria opera proferendo, quæ quidem Numini admodùm grata existunt, ideóque non imperauit, vt acciperat vltronea.] Igitur huiusmodi musicorum vsus instrumentorum non fuit a Mose præceptum, sed Prophetarum monitis indictum. * Profectò ideo crediderim Conceptione Virginis immaculatæ veritatem non esse à Domino præceptam, sed solummodò *per manus Prophetarum*, id est Diuorum ac Doctorum indictam, vt voluntarium hoc Domino in Deipatæ honorem sacrificium commendabiliter admodùm litaremus.] Stetére itaque Leuitæ tenentes *organa Dauid*, scilicet qualia Dauid perfici iusserat, & Sacerdotes sacras de more tubas. Iussit tunc Ezechias, holocausta super altare offerri: dùmque holocausta litarentur, cœpére cantores laudibus Dominum efferre, clangere tubis, atque diuersis musicis instrumentis, quæ Dauid Rex Israël ad id ministerium præparauerat, concrepare. Omni verò ciuium cœtu adorante, cantores, & ij qui tenebant tubas, suo in officio persistebant, donec holocaustum perficeretur. Cúmque exacta esset oblatio, procidit Rex, & omnes Principes qui cum eo aderant, Dominúmque adorauerunt.

Opera perorogatoria Domino placent.

Vt vltronei Deipara Conceptione pu... verè profiteremur, Deus hanc veritatem lege non scripsit.

4. *Vers.* 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. *Præcepitque, &c.*] Tunc Rex Ezechias præcepit, & Principes monuére Leuitas, vt Dominum laudarent non solùm instrumentorum musicorum concentu, sed & *sermonibus* seu psalmis Dauid Regis, & *Asaph* Prophetæ. Vnde colligo, Psalmos, quos habemus, non omnes esse vnius Dauidis, sed quosdam ab aliis fuisse compositos: et nominatim duodecim illos qui *Asaph* inscribuntur, ipsi acceptos ferri debere. * Nec nouum, quod ab aliis accipis, tibi adscribere, tuúmque esse profiteri. Alioqui si aliquorum Libri suos exprimerent auctores, sententiis ad propria aufugientibus, alba papyrus relinqueretur.] Leuitæ igitur magnâ Deum laudauére lætitiâ, & incuruato genu adorauerunt. Ezechias autem etiam hæc addidit: *Impleflis* seu consecrastis manus

Ex Ezechiæ præcepto omnis populus victimas obtulit.

Libro tuus est, cuius sententias ab aliis auctoribus collegisti.

vestras Domino, accedite, & offerte victimas, & laudes in Templo, id est, siquidem in Sacerdotes consecrati estis (nam implere manum est in Sacerdotem consecrari, vt dixi *ad 3. Reg.* 13. 33.) deinceps vestrum in Templo Domini implete ministerium. Verùm post Regis ac Principum oblationem vniuersa multitudo hostias, laudes, & holocausta mente deuotâ obtulit. Numerus autem holocaustorum, quæ Iudæorum multitudo litauit, hic fuit: Tauros septuaginta, centum arietes, agnos ducentos Sacerdotis manu immolauerunt. Præterea *sanctificauerunt* Domino boues sexcentos, & oues tria millia, id est, donauerunt, & appropriarunt vsibus Templi, non præcisè ad holocausta: (vt factum versu proximo) sed ad quæuis alia sacrificia pacifica, pro peccato, &c. illum boum agnorúmque numerum. Porrò Sacerdotes pr pter sacrorum ex impietate Achaz intermissionem pauci erant, nec sufficere poterant, vt pelles detraherent hostiarum iuxta legis præscriptum, vnde necessum fuit à leuitis fratribus adiuuari, *donec impleretur opus*, id est, sacrorum vsus suam antiquam resumeret formam, & sanctificarentur *Antistites*, seu Sacerdotes consecrarentur. Per Antistites intelliguntur Sacerdotes, qui Leuitis præerant velut antistites. * Sacerdotem quemlibet oportet à Rege, à Principibus, à cunctis velut Antistitem sibi reputare; Sacerdotalis enim dignitas cunctas sæculares superat dignitates.] Leuitæ igitur adiuuerunt eos, licet enim illud munus Sacerdotum esset, tamen ab eo in necessitate non arcebantur Leuitæ. Ideò verò in præsenti promptius fuit plures leuitas habere quàm Sacerdotes, quia Leuitæ facilioti ritu sanctificantur. Holocausta itaque sacrata, pacificorum adipes succensi, holocaustorum libamina exposita fuére plurima: *& com, letus est cultus Domini*. LXX. *Et directum est opus in domo Domini*, id est, ritè omnia peracta sunt in purificatione Templi, & sacrificiis oblatis. Lætitia affectus est Ezechias, & omnis populus exultauit, *eo quod ministerium Domini esset expletum*, Hebr. *eo quod præparasset Deus populum*, scilicet vt cultum Sacrùm ritè peragerer. * Nec hominis est sine speciali Dei præparatione Sacrificium ritè ac deuotè Numini offerre. Si Sacrum peragis præferens deuotionem: si preces ex contrito animo profundis, Dei planè *præparatio est*.] Profectò inde cognouere Rex ac Iudæi cuncti, à Domino populum fuisse præparatum, *nam derepente hoc fieri placuerat*, Hebr. *quoniam subito fuit verbum*, id est, res. Quæ repentè fiunt, non consilio humano tribuuntur, sed altioti instinctu fieri videntur. Mirum planè, repentè populum ad Sacra insueta confluxisse. * Omnem repentinam ad Deum conuersionem mirabilem esse crediderim.] Non tamen ideò dubitarim, Regis exemplum piissimi ciues admodùm affecisse ad deuota libamina. * Rectorum enim exempla ad pietatem aut impietatem subditos potenter assolent arripere.]

Sacerdos semper est Antistes, vel Regibus præferendus est.

Sine speciali Dei præparatione non potest deuotè Deo Sacrificiū Missæ offerre, aut litare preces.

Repentina ad Deum conuersio mirabilis est.

Rectorum exempla subditos potenter arripiunt.

CAPVT XXX.

Miſſis quaquauerſum nunciis non modò per Iudæam, ſed per reliquas Iſraëlis Tribus, Rex Ezechias ad Phaſe celebrandum apud Ieroſolymam omnes inuitat. Quod ſolemnitate maxima totis quatuordecim diebus perfectum fuit.

1. MISIT qnoque Ezechias ad omnem Iſraël & Iudam: ſcrip-
ſitque epiſtolas ad Ephraim & Manaſſen, vt venirent ad
domum Domini in Ieruſalem, & facerent Phaſe Domino
Deo Iſraël. 2. Inito ergo conſilio regis & principum, &
vniuerſi cœtus Ieruſalem, decreuerunt vt facerent Phaſe
menſe ſecundo. 3. Non enim potuerant facere in tempo-
re ſuo, quia ſacerdotes, qui poſſent ſufficere, ſanctificati
non fuerant, & populus nondum congregatus fuerat in Ieruſalem. 4. Placuítque
ſermo regi, & omni multitudini. 5. Et decreuerunt vt mitterent nuntios in vni-
uerſum Iſraël, de Berſabee vſque Dan, vt venirent, & facerent Phaſe Domino Deo
Iſraël in Ieruſalem: multi enim non fecerant ſicut lege præſcriptum eſt. 6. Perre-
xerúntque curſores cum epiſtolis ex regis imperio, & principum eius, in vniuerſum
Iſraël & Iudam, iuxta id, quod rex iuſſerat, prædicantes: Filij Iſraël reuertimini ad
Dominum Deum Abraham, & Iſaac, & Iſraël: & reuertetur ad reliquias, quæ effu-
gerunt manum regis Aſſyriorum. 7. Nolite fieri ſicut patres veſtri & fratres, qui
receſſerunt à Domino Deo patrum ſuorum, qui tradidit eos in interitum, vt ipſi cer-
nitis. 8. Nolite indurare ceruices veſtras, ſicut patres veſtri: tradite manus Domi-
no, & venite ad ſanctuarium eius, quod ſanctificauit in æternum: ſeruite Domino
Deo patrum veſtrorum, & auertetur à vobis ira furoris eius. 9. Si enim vos reuerſi
fueritis ad Dominum: fratres veſtri, & filij habebunt miſericordiam coram domi-
nis ſuis, qui illos duxerunt captiuos, & reuertentur in terram hanc: pius enim &
clemens eſt Dominus Deus veſter, & non auertet faciem ſuam à vobis, ſi reuerſi
fueritis ad eum. 10. Igitur curſores pergebant velociter de ciuitate in ciuitatem,
per terram Ephraim & Manaſſe vſque ad Zabulon, illis irridentibus & ſubſannan-
tibus eos. 11. Attamen quidam viri ex Aſer, & Manaſſe, & Zabulon, acquieſcen-
tes conſilio, venerunt Ieruſalem. 12. In Iuda verò facta eſt manus Domini vt da-
ret eis cor vnum, vt facerent iuxta præceptum regis, & principum, verbum Domini.
13 Congregatíque ſunt in Ieruſalem populi multi, vt facerent ſolemnitatem Azy-
morum, in menſe ſecundo: 14. Et ſurgentes deſtruxerunt altaria, quæ erant in Ie-
ruſalem, atque vniuerſa, in quibus idolis adolebatur incenſum, ſubuertentes proie-
cerunt in Torrentem cedron. 15. Immolauerunt autem Phaſe quartadecima die
menſis ſecundi. Sacerdotes quoque atque Leuitæ tandem ſanctificati, obtulerunt
holocauſta in domo Domini. 16. Steterúntque in ordine ſuo iuxta diſpoſitionem
& legem Moyſi hominis Dei, Sacerdotes verò ſuſcipiebant effundēdum ſanguinem
de manibus Leuitarum. 17. eò quòd multa turba ſanctificata non eſſet: & idcircò
immolarent Leuitæ Phaſe his, qui non occurrerant ſanctificari Domino. 18. Ma-
gna etiam pars populi de Ephraim, & Manaſſe, & Iſſachar, & Zabulon, quæ ſanctifi-
cata non fuerat, comedit Phaſe, non iuxta quod ſcriptum eſt: & orauit pro eis Eze-
chias, dicens: Dominus bonus propitiabitur. 19. Cunctis, qui in toto corde requi-
runt Dominum Deum patrum ſuorum: & non imputabit eis quòd minus ſanctifi-
cati ſunt. 20. Quem exaudiuit Dominus, & placatus eſt populo. 21. Fecerúnt-
que filij Iſraël, qui inuenti ſunt in Ieruſalem, ſolemnitatem Azymorum ſeptem die-
bus in lætitia magna, laudantes Dominum per ſingulos dies: Leuitæ quoque & Sa-
cerdotes, per organa, quæ ſuo officio congruebant. 22. Et locutus eſt Ezechias
ad cor omnium Leuitarum, qui habebant intelligentiam bonam ſuper Domino: &
comederunt ſeptem diebus ſolemnitatis, immolantes victimas pacificorum, & lau-
dantes Dominum Deum patrum ſuorum. 23. Placuítque vniuerſæ multitudini

vt

vt celebrarent etiam alios dies septem : quod & fecerunt cum ingenti gaudio.
24. Ezechias enim rex Iuda præbuerat multitudini mille tauros, & septem millia
ouium : principes verò dederant populo tauros mille, & oues decem millia : san-
ctificata est ergo Sacerdotum plurima multitudo. 25. Et hilaritate perfusa om-
nis turba Iuda, tam Sacerdotum & Leuitarum, quàm vniuersæ frequentiæ, quæ
venerat ex Israël : proselytorum quoque de Terra Israël, & habitantium in Iuda.
26. Factáque est celebritas in Ierusalem, qualis à diebus Salomonis filij Dauid re-
gis Israël in ea vrbe non fuerat. 27. Surrexerunt autem Sacerdotes atque Leuitæ
benedicentes populo : & exaudita est vox eorum, peruenítque oratio in habita-
culum sanctum cœli.

COMMENTARII.

1. *Decreuit Ezechias, nuncios non solùm ad Iudam, sed & ad Israël immitti, inuitaturos ad Phase celebrandum omnes fideles.*

ERS. 1.2.3.4.5. *Misit quoque, &c.* Piissimus Rex Ezechias videns Templum iam omninò mundatum esse, & sacra de more celebrari, expetiit Domini gloriam promoueri: ideóque mente statuit nuncios immittere *ad omnem Israel, & Iudam*, epistolásque scribere ad Ephraimitas, & Manassenas, cunctos inuitans, vt ad Ierosolymitanum Templum conscenderent, & Phase de legis præscripto celebrarent. Mirum videri posset, etiam Israëlitas ad hoc Phase celebrandum fuisse inuitatos. Sed præter ardentem Ezechiæ zelum, illud etiam affero, quod Oseas Rex Israël, qui fuit quidem idolorum cultor, cum cerneret abductos esse ab Assyriis vitulos aureos, qui erant in Dan, & Bethel, sustulit præsidia, quæ posuerat Ieroboamus filius Nabat in Regni sui limitibus, nè quis Ierosolymam ascenderet ad adorandum ter in anno : quod à Chronico Hebræorum acceptum probabile existimo. Cum ergo iam illud ablatum esset adeundi Ierosolymam impedimentum, pietas Ezechiæ voluit certiores facere Israëlis habitatores, iam Templum reseratum esse & legis instaurata solemnia. Curat itaque Ezechias nuncios mittere ad omnes Israël Tribus, & speciatim ad Tribus Ephraim & Manasse habitatores scribere epistolas qui Iudæ ditioni erant proximiores, * Certè Rex Catholicus studere debet fidei dilatationi.] * Vnde commendabilis admodùm Hispaniarum Rex cuius zelo Regio quidem sumptu tot, singulis annis, ad Indos Orientalis Occidentalísque plagæ incolas Euangelicos nuncios immittit.] Piam illam excogitationem cœlitùs planè immissam pius Rex Principibus aperuit, *initóque consilio* Regis, Principum & vniuersi cœtus Ierosolymæ decernitur, vt Phase celebraretur *mense secundo*. Licet enim deberet celebrare Phase mense primo, quicumque hoc mense fuerant impediti, vel immundi, tenebantur iuxta legem *num* 9.10. Phase mense secundo gerere. Porrò hic impediti fuerant Iudæi, vt facerent Phase tempore à lege constituto, quia Sacerdotes, qui possent sufficere ad sacerrimam illam actionem, consecrati non fuerant. Neque enim vt Deo possent sacrificare, & muniis fungi Sacerdotalibus, sat erat, quod de genere Sacerdotali essent: sed singuli debebant initiari, & consecrari iuxta ritus *Leuit*. 8. præscriptos. Additur, *& populus nondum congregatus fuerat in Ierusalem*, ad gerendas sacras publicè solemnitates, vndè cogeretur Rex ac Pontifex ad exercenda munia plures Sacerdotes consecrare. Placuit *sermo*, seu consilium de Phase celebrando Regi & omni multitudini : & decreuerunt, vt nuncij in vniuersum Israël de Bersabee vsque Dan qui sunt termini Regni Israëlis secundùm longitudinem, immitterentur monituri ciues, vt confluerent, & Phase apud Ierosolymam Domino Deo Israël celebrarent : multi enim non ei legis præcepto fecerant satis. Conuocari populum oportebat, quia legitimæ solemnitates Paschæ, Pentecostes, & Tabernaculorum Achaz Regis iniquitate & temporis malitia in desuetudinem abierant. * Etiam ad ea quæ lege custodire tenentur, oportet sæpe aduocari fideles; vocantis enim admonitio assolet animum, ad inertiam ablegandam, excitare.] O quotiens peccator annuæ confessionis aut communionis præceptum violasset, si indicti iubilæi præconio, si Concionatoris voce non excitaretur, pigritiam excutere.]

Rex Catholicus debet fidei dilatationi studere. Hinc Philippus Rex Hispaniarũ admodum commendabilis.

Sæpè fideles monendi sunt ea quæ lege tenentur, obseruare, quia inertiam ablegat admonitio.

2. *Pergunt nuncii & Phase solemnitatẽ prædicant.*

Vers. 6.7.8.9.10.11.12. Perrexerúntque, &c.] Perrexere cursores è Regis imperio, & Principum consensu epistolas apportantes in vniuersum Israël ac Iudam ex præscriptione ac decreto Regio proclamantes : Filij Israël, ad Dominum Deum patrum vestrorum Abrahami Isaaci, & Iacobi reuertimini : & Dominus reuertetur ad *reliquias*, quæ effugerũt è manu Regis Assyriorum, nempe ad quinque Tribus Israëliticas, quas, abductis in Assyriam aliis quinque Tribubus quarto anno Regis Achaz reliquerat Teglatphalasar in sedibus suis; è quibus tamen anno Ezechiæ sexto etiam ipsæ à Salmanasar eodem abductæ sunt, vt viuimus 4. *Reg.* 15.17. Deus itaque reconciliabitur, & propitius erit iis, qui post cladem ab Assyriis illatam adhuc sunt reliqui. * Illa sæpe recole verba, *Reuertimini, & reuertetur* O quàm facilis salus peccatori indicitur! si ad Deum reuersus fuerit peccator, Deus ad peccatorem reuertetur!] Nolite patres vestros ac *fratres*, seu contribules æmulari, qui recessere ingrati à Domino Deo patrum suorum, quapropter vltor ipse illos tradidit in interitum, vti ipsi conspicitis. * Additur à præconibus aptè illa particula. *Vt ipsi cernitis*, quia diuinæ vltionis documenta relata terrorem incutiunt; at oculis obiecta, mirum in modum præcordia sauciant, ad pœnitudinémque vi immissa validiori pecatores adducunt.] Nolite vestras indurare ceruices sicuti patres vestri : *tradite manus Domino*, id est, Domino obedite. LXX. *Date gloriam Domino* : Domino enim obedire idem est, ac Dominum glorificare. * Vt ediscat subditus religiosus, totiens se Deo gloriam impertire, quotiens Rectori præcipienti præstat obsequium.] Venire ad sanctuarium eius, quod *in æternum sanctificauit*, seu æter-

Facilis peccatori salus indicitur.

Supplicia illata peccatoribus audita terrent, visa quasi vim inferunt ad conuersionem.

Rectori obedire, idem est, ac Deum glorificare.

 nè

nè sanctum esse constituit. Domino Deo patrum vestrorum seruire studete, & à vobis eius ira recedet. Nam si reuersi ad Dominum pœnitudinis affectu & effectu fueritis: fratres vestri & filij dominos, qui eos duxére captiuos sic ad misericordiam allicient, Domino emolliente eorum præcordia, vt in terram hanc reuerti eos permittant; pius namque & clemens est Dominus Deus vester: nec faciem à vobis adhuc iraeundus auertet, si vos pœnitentes ad eum reuertamini: sic cursores à Rege immissi *prædicantes*, velociter è Ciuitate in Ciuitatem percurrebant, lustrantes Ephraim ac Manasse ditionem vsque ad Zabulon, incolis eos irridentibus, monitáque *subsannantibus*. * En prædicatorum gloria, cum per Oppidatim peccatores student allicere, ab hominibus despici, ac pro nomine Iesu affici contomeliâ.] Attamen non sine fructu prædicatores illi remearunt; quidam enim viri ex Aser, Manasse, & Zabulon, acquiescentes consilio Ierosolymam inierunt. * Raró videris illum sine fructu concionatorem ad propria reuerti, qui à Ciuibus contumeliosè tractatur; patientia enim opus habet perfectum.] * Vndè cum missus ad Oppida instruenda, incolas audio subsannatores, haud mihi experto licet dubitare de fructu; contradictio enim illa genuinis est maturitas, præcocisque fructus instantia.] In Iuda autem *facta est manus Domini*, id est, gratia & fauor Dei adeò diffluens effusa est, vt daret Iudæis cor vnum, seu vnanimi consensu faceret eos Regis præscripto, Principúmque monitis subiacere. * Preme verba: *Facta est manus Domini, vt daret eis cor vnum*. Specialissimè debet Dei manus admoueri vti varia communitatis corda in vnum colligentur. Quot sunt communitatis capita, tot sententiæ, tot votorum varietas. Sola igitur Dei potentissima manus poterit ea ad eundem sensum aduocare.

Prædicatorũ gloria, contumelijs affici.

Nunquam sine fructu reuertitur Concionator, qui in Oppidis cõtumelijs afficitur.

In missionibus contradictio, fructus præcocis est maturitas.

Vt varij communitatis sensus coaleant in vnum, specialis Dei gratia est necessaria.

Vers. 13.14.15.16.17.18.19.20. *Congregatique, &c.*] Verùm populi multi congregati sunt in Ierusalem vt in mense Secundo Azimorum perficerent solemnitatem. At priusquàm sacro ritui operam darent, irruentes fidei zelo, destruxerunt altaria, quæ Achaz in vniuersis Ierosolymæ angulis extruxerat (de quo *cap.* 28. 24.) in quibus simulachris immundum litabatur incensum, quorum reliquias in Cedron torrentem proiecerunt. Phase autem quarta decima mensis secundi die immolauerunt. *Sacerdotes quoque atque Leuitæ tandem sanctificati*, in Templo obtulere holocausta. LXX. *Sacerdotes autem illi & Leuitæ pudore suffusi sanctificauerunt se.* Pudebat enim illos negligentiæ suæ, cum viderent populi alacritatem. Et certè sæcularium feruor circà sacra Sacerdotum debet esse confusio. Expende particulam *Sacerdotes tandem sanctificati*. Aduerbium *tandem* Sacerdotum ac Leuitarum circa sanctificationem pigritiam exponit. * Si Sacerdos, aut Religiosus miserum tepiditatis subit statum, difficiliùs recurrit ad feruorem quàm sæcularis quisque ad compunctionem pergit inchoandam.] steterunt itaque purificati Sacerdotes & Leuitæ *in ordine suo*, id est, in statione sua iuxta Mosis serui Dei præscriptionem. Sacerdotes verò sanguinem victimarum profundendum de Leuitarum manibus excipiebant. Licet enim *Exo* 12. vbi agni Paschalis occidendi ritus præscribitur, non præcipiatur, vt immolatio fiat per Leuitas aut Sacerdotes, sed cùm fieret in priuatis domibus paterfamilias erat huius Sacræ ceremoniæ minister: Verùm quia plerique ex iis, qui conuenerant, non erant purificati, & immolatio fieri à mundis deberet, ideò Leuitarum & Sacerdotum perfecta est ministerio, immolantibus Leuitis, ac Sacerdotibus sanguinem excipientibus. Siue, vt alij exponunt, populus non purificatus agnos immolandos Leuitis dabat, Leuitæ ad Sacerdotes afferebant, qui sacram illam ceremoniam immolationis gererent. Vnde excipiebant hi de manu Leuitarum sanguinem effundendum, id est victimas, è quibus cruor effundendus fuisset. Igitur populares illi, *qui non occurrerant sanctificari Domino*, id est, qui non curauerant se sanctificare, Sacerdotum ac Leuitarum ministerio immolationi operam exhibebant. Cæterùm populares multi è Tribubus Ephraim, Manasse, Issachar, & Zabulon, qui sanctificati, aut purificati a legalibus immunditiis non fuerant, Phase comedit, *non iuxta quod scriptum* est, sed contra legis præscriptionem. Phase enim solùm à mundis comedi poterat, sed ex dispensatione illis concessum est, vt comedere ex illo possent, licet purificati non essent, quia hoc faciliùs poterat indulgeri, quàm vt immundi agnum mactarent. * Hinc Phase Eucharistici ineffabilem adnota puritatem, ad cuius immolationem & sumptionem nulla circa voluntariam animi grauem immunditiam indolgentia impenditur.] Porrò Ezechias pro huiusmodi immundis, qui non præmissa purificatione legali Phase absumpserant, Dominum exorauit, dicens. Misericors Dominus cunctis his, qui Dominum Deum patrum suorum toto ex corde requirunt, licet externè haud purificati Phase comederint, propitiabitur, nec pius ausus eis vitio tribuetur. Exaudiuit Ezechiam Dominus, *& placatus est* populo. LXX. transferunt, *Et sanauit populum*, illi scilicet ignoscendo. Scio, D. Hieronymum ex Hebræorum sententia (in Tradit.) adnotauisse, occisos esse inuisibili gladio eos, qui immundi comederunt; sed Regis precibus cladem cessasse, eàmque præfatam fuisse sanitatem. * Noluit Deus vel ad Eucharistici Agni typum absumendum vllum immundum impunè accessisse: vt requisita puritas ad vetum Phase celebrandum innoatur.]

Tepidus Sacerdos aut Religiosus difficiliùs resumit feruorẽ, quàm sæcularis cõpunctionem inchoat.

Eucharistici Phase ineffabilis puritas, nunquã enim permittitur ab immundis assumi.

Noc ad typicum Agni sumendũ immundi accedebant impunè, vt ad Eucharistiã sumendam puritas innuatur.

Vers. 21. 22. 23. 24.25.26.27. *Fecerúntque, &c.*] Filij itaque Israël, qui inuenti fuére in Ierusolyma septem diebus Azimorum magna affecti lætitia coluere solemnitatem, Deum diebus singulis & voce & munere collaudantes. Sacerdotes quoque & Leuitæ organa pulsantes munus suum impleuerunt. LXX. *In organis fortitudinis* Domini celebrabant Pascha. Quænam, quæso, illa erant fortitudinis organa? Hebræus asserit, tubas fuisse, quia fortiter ac vehementer sonant. Pagninus *In instrumentis sonoris.* interpretatur. Quidam sic: *In instrumentis canebant fortitudinem Domini.* Annon potius deberent Dei misericordiam & pietatem, qua ignouit immundis celebrare concentu? * Profectò Deus tam fortem se ostentat, dum se se cohibet, & vincit (sic fari liceat) nè eos puniat, qui audent vel ad typum Eucharistiæ Phase accedere immundi, vt triumphum agat tunc Dei omnipotentia.] Verùm Rex Ezechias teneritudine; affectus, dum videt Leuitas tàm peritè Ecclesiasticis 4.

Vnam & alteram Azimorum hebdomadã Ezechias celebrari fecit.

Dei omnipotentia, dum se cohibet, ne indignè ad Eucharistiã typum accedẽtes puniat, manifestatur.

siasticis cantibus operam dare ad Dei laudes proferendas *locutus est cor* eorum, verba scilicet leuia & plena consolatione protulit eorum efferens pietatem, eorum commendans intelligentiam & peritiam. * Igitur loqui ad alicuius cor, est, eum laudare, & verba leuia ac consolatoria proferre. Nullus enim est quem laudatoria verba lætitiâ non afficiant.] Comederunt septem diebus solemnitatis (tot enim dies festum Paschale tenebat iuxta præscriptum legis *Exo.*12.15.) immolantes pacificorum victimas, & Dominum Deum patrum suorum collaudantes. Pacificorum victimæ in gratiarum actionem, & pro salute, ac prosperitate offerentium litabantur. Ritum hostiæ pacificæ habes *Leu* 3. Placuit autem vniuersæ multitudini (post initum plane consilium) vt etiam alij dies septem festiuè colerentur, ad quos legis præscripto non tenebantur: quod quidem cum ingenti gaudio gesserunt. * Asserui initum fuisse consilium, quia Præsul introducere non debet sine prudenti Consultorum consensu nouum aliquid quod possit subditos pergrauare. Ad ea quæ Regulæ præscriptione tenentur, cogendi subditi: ad ea autem, quæ lege non tenentur, suauiter sunt alliciendi.] * Illud autem præscriptum nouum alacriùs subditi ac faciliùs accipiunt obseruandum, quod vident non sibi sola Rectoris adinuentione indici, sed ex seniorum consultatione & consensu proponi.] Porrò vt septem aliis diebus populi possent hostias offerre, eis Rex exhibuerat mille tauros, & septẽ millia ouium: Principes verò tauros mille & ouium decem millia præbuerant. * Illam admodum commendabilem Principum munificentiam assero, quæ ad egentium deuotionis ac pietatis allicit & iuuat incrementum. Dant egenis victimas, vt illi Domino litent holocausta.] * Vidi in Salmanticensi nostræ Societatis Collegio equitum Congregationem aut Sodalitium eo effectu esse initum, vt mensibus singulis pauperes cogant in vnum, qui quidem accepto temporario subsidio, spiritualem vertunt in oblationem, siquidem purgatâ Confessione conscientiâ, sacerrimum ineunt conuiuium. Quid illâ eleemosynâ augustius, quæ pauperes allicit ad Eucharisticum holocaustum offerendum?] Sanctificata seu consecrata est Sacerdotum plurima multitudo, vt tàm multis hostiis immolandis sufficere possent. Verùm spirituali hilaritate perfusi fuere Sacerdotes, Leuitæ, Iudæi, Israëlitæ, imò & proselyti ex ditione Iudaica & Israëlitica, qui ex alienis se Hebtæis adiunxerant, & illorum sacra susceperant. * Illud festum solummodo celebre dixerim, cuius lætitiæ cuncti fideles tam diuites quàm pauperes participes exponuntur.] Vnde adiicitur, Factaque est grandis celebritas in Ierusalem, qualis à diebus Salomonis filij Dauid Regis Israël in ea Vrbe nõ fuerat. Poterat sanè hæc solemnitas æquari festo ac celebritati illi, quâ Salumon Templum Domino dedicauit. Denique Sacerdotes & Leuitæ surrexere, vt populum benedicerent, seu benè precarentur: & exaudita est eorum vox, oratióq; in augustissimum cœleste habitaculum auolauit. Furmulam, quâ populo benedicendum erat, habes *num.*6.24. & est huiusmodi: *Benedicat tibi Dominus, & custodiat te, ostendat Dominus faciem suam tibi, conuertat Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem.* Non video ex loco præfato, ius fuisse Leuitis, vt populo benedicerent. Cur ergo dicuntur benedixisse? Planè vel quia simul cum Sacerdotibus populo benedicentibus orarunt: * Qui pro populo exorat, illi veraciter benedicit.) Vel quia musico cantu, vt solet chorus, aliquid cecinerunt, quo & ipsi populo benè fuere precati.

Nullus est, qui non lætetur, dum verba laudatoria audit.

Præsules nihil nouum præscribant graue subditis sine seniorum consultatione.

Subditi faciliùs suscipiũt nouum Rectoris præscriptũ, quod vident, non ex consultatione seniorum indici.

Illa admodum commendabilis Principum, seu diuitum munificentia, qua pauperes allicit ad opera pietatis.

Salmanticẽsi Equites dant subsidiũ pauperibus, vt alliciant ad sacratissimum Eucharistiæ epulum.

Illud festum solummodò dixerim celebre, cuius lætitia tam diuites; quàm pauperes efficiuntur.

CAPVT XXXI.

Idola, lucos & aras tota in Iudæa, & in Israële reliquo populus demolitur: Ezechias Templi munia: ordinésque instaurari curat.

1. CVMQVE hæc fuissent ritè celebrata, egressus est omnis
Israël, qui inuentus fuerat in vrbibus Iuda, & fregerunt simu-
lacra, succiderúntque lucos, demoliti sunt excelsa, & alta-
ria destruxerunt, non solùm de vniuerso Iuda, & Beniamin,
sed & de Ephraim quoque & Manasse, donec penitus euer-
terent: reuersique sunt omnes filij Israël in possessiones &
ciuitates suas. 2. Ezechias autem constituit turmas Sacer-
dotales & Leuiticas per diuisiones suas, vnumquemque in officio proprio, tam Sa-
cerdotum videlicet, quàm Leuitarum, ad holocausta & pacifica, vt ministrarent &
confiterentur, canerentque in portis castrorum Domini. 3. Pars autem regis erat,
vt de propria eius substantia offerretur holocaustum, manè semper & vesperè: Sab-
batis quoque & Calendis, & solemnitatibus cæteris, sicut scriptum est in lege Moy-
si. 4. Præcepit etiam populo habitantium Ierusalem, vt darent partes Sacerdotibus,
& Leuitis, vt possent vacare legi Domini. 5. Quod cùm percrebuisset in auribus
multitudinis, plurimas obtulere primitias filij Israël frumenti, vini, & olei, mellis
quoque: & omnium, quæ gignit humus decimas obtulerunt. 6. Sed & filij Is-
raël

raël & Iuda, qui habitabant in vrbibus Iuda, obtulerunt decimas boum & ouium, decimásque sanctorum, quæ vouerant Domino Deo suo: atque vniuersa portantes, fecerunt aceruos plurimos. 7. Mense tertio cœperunt aceruorum iacere fundamenta, & mense septimo compleuerunt eos. 8. Cúmque ingressi fuissent Ezechias & principes eius, viderunt aceruos, & benedixerunt Domino ac populo Israël. 9. Interrogauítque Ezechias Sacerdotes & Leuitas, cur ita iacerent aceruí. 10. Respondit illi Azarias Sacerdos primus de stirpe Sadoc, dicens: Ex quo cœperũt offerri primitiæ in domo Domini, comedimus, & saturati sumus, & remanserunt plurima, eò quòd benedixerit Dominus populo suo: reliquiarum autem copia est ista, quam cernis. 11. Præcepit igitur Ezechias vt præpararent horrea in domo Domini. Quod cùm fecissent, 12. Intulerunt, tam primitias, quàm decimas, & quæcumque vouerant, fideliter. Fuit autem præfectus eorum Chonenias Leuita, & Semei frater eius, secundus, 13. Post quem Iahiel, & Azarias, & Nahath, & Asaël, & Ierimoth, Iozabad quoque, & Eliel, & Iesmachias, & Mahath, & Banaias, præpositi sub manibus Choneniæ, & Semei fratris eius, ex imperio Ezechiæ regis & Azariæ pontificis domus Dei, ad quos omnia pertinebant. 14. Core verò filius Iemna Leuites & ianitor orientalis portæ, præpositus erat iis quæ sponte offerebantur Domino, primitiísque & consecratis in Sancta sanctorum. 15. Et sub cura eius Eden, & Beniamin, Iesue, & Semeias, Amarias quoque & Sechenias, in ciuitatibus Sacerdotum, vt fideliter distribuerent fratribus suis partes, minoribus atque maioribus: 16. Exceptis maribus ab agnis tribus & supra, cunctis qui ingrediebantur templum Domini, & quidquid per singulos dies conducebat in ministerio, atque obseruationibus iuxta diuisiones suas, 17. Sacerdotibus per familias, & Leuitis à vigesimo anno & suprà, per ordines & turmas suas; 18. Vniuersæque multitudini, tam vxoribus, quàm liberis eorum vtriusque sexus, fideliter cibi, de his quæ sanctificata fuerant, præbebantur. 19. Sed & filiorum Aaron per agros, & suburbana vrbium singularum, depositi erant viri, qui partes distribuerent vniuerso sexui masculino de Sacerdotibus & Leuitis. 20. Fecit ergo * Ezechias vniuersa quæ diximus in omni Iuda: operatúsque est bonum & rectum & verum, coram Domino Deo suo, 21. in vniuersa cultura ministerij domus Domini, iuxta legem & ceremonias, volens requirere Deum suum in toto corde suo: fecítque & prosperatus est.

COMMENTARII.

5.

Simulachra à Iudæis cõfringuntur. Ezechias Sacerdotalia, ac Leuitica instaurat officia. Sacris dat impensas, facit Sacerdotibus ac Leuitis decimas exhiberi.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9. Cúmque &c.] Postquam vna & altera hebdommada Azimorum solemnitas fuit ritè peracta, nouo resumpto feruore, qui tam longo temporis interstitio languerat, egressi fuere omnes Israëlitæ, qui aderant apud Iudææ Vrbes, & comminuerunt simulacra, succiderunt lucos, demoliti sunt excelsa, destruxerúntque altaria non solùm de Iudæ ac Beniamin, verùm & Ephraim ac Manasse ditione, donec penitus abolerent: reuersique sunt omnes filij Israël in possessiones, ac Ciuitates suas. * Tam fortes ex Azimorum mensâ ad facinora præclara prosiliunt, innuentes post Eucharisticam refectionem debere comminuendis idolis operam dare. Eucharisticus enim ille panis te donat fortitudine ad voluptatum vim superandam.] Rex verò Ezechias constituit turmas Sacerdotales & Leuiticas *per diuisiones suas*, id est, iuxtà diuisiones ac classes à Dauide olim constitutas (de quibus 1. *Paral.* 24.) tam Sacerdotes quàm Leuitas suis specialibus muniis addixit, videlicet vt pacifica holocausta offerrent, vt ministrarent Sacris, vt *confiterentur*, siue laudarent Dominum concinentes in portis *castrorum* Domini, id est, Templi, quo solebant quasi milites conuenire. LXX. habent,

Ex Eucharistica mensa fortior exsurgit ad voluptatum idola comminuenda.

Canentes in atris domus Domini. * Sacerdotum cœtus apud Templum militare debent exercere officium, & assidendo vigilanter, & Præsulis sicut Ducis præscriptis obtemperando, & sacras ædes à profanatoribus defendendo.] *Pars autem Regis erat*, id est, pro parte sua id curabat, vt mane ac vespere semper ex Regiis sumptibus holocaustum Domino offerretur: necnon vt singulis sabbatis, Calendis, ac solemnitatibus reliquis Domino è penu Regio litaretur iuxtà Mosis præscripta. * Quàm commendabiliter & quàm vtiliter Regis sumptibus festa celebrantur: nam & simul fama Regis euehitur, & Regno commoda à munificentissimo redditore innumera obueniunt.] Sententia igitur est, Ezechiam contribuisse ad Sacrificiorum expensas, vt scilicet mane & vespere, & in Sabbathis & in Calendis, & in reliquis solemnitatibus Regiis expensis holocausta offerrentur. Idem ferè fecerat Salomon, vt legimus 2. *Paral.* 8. 12. & 13. A quo procul dubio didicit Ezechias. * Tanti momenti est pia re exercere opera, quæ posteri imitentur. Præcepit etiam Rex Ierosolymæ ciuibus, *vt darent partes* Sacerdotibus & Leuitis, id est, vt primitias ac decimas exhiberent, quæ Sacerdotibus & Leuitis debebantur, vt sine temporarij victus solicitudine possent Sacris muniis in lege præscriptis operam dare. * Impium est, a decimis Sacerdotali statui debitis quidquam detrahere.] At iniustum est, & iniquum Sacerdotes temporaria subsidia accipere à ciuibus, & Sacro non incumbere ministerio.]

Sacerdotes in Templo militare gerant officium.

Commendabiliter, & vtiliter festa Regis sumptibus celebrantur.

Magni momenti est, pia te exercere opera, quæ posteri imitentur.

Impium est, secularem Sacerdotibus nõ dare decimas.

Iniquum est, Sacerdote decimas accipientem sacro non incumbere ministerio.

ſterio.] Quod Regis imperium cum ad ciuium peruentaſſet aures, Iudæi plurimas obtulere, primitias,& ex frumento,vino, oleo, melle, & omnibus,quæ gignit humus,decimas rependerunt. Sed & Iſraelitæ & Iudæi qui in Iuda ac Beniamin Vrbibus habitabant ciuium Ieroſolymitanorum exemplum ſecuti,decimas boum & ouium,& *decimas Sanctorum* obtulerunt. *Sanctorum* decimæ ſunt, (ſi Hebræis credendum) quas Leuitæ dabant Sacerdotibus ex decimis, quas ipſi à populo acceperant.* Exiſtimo,hanc Leuitarum circa ſoluendas decimas obligationem exemplum dediſſe Chriſticolis Præſulibus à noſtris Sacerdotibus decimas exigendi. An non Clericalis ſeu ſacerdotalis Ordo Leuitico auguſtior? Sacerdoti tunc Leuita decimas ſoluebat, melior nunc iam ſoluit Sacerdos.] Faciliùs expono, *& decimas ſanctorum, quæ vouerant Domino Deo ſuo*,id eſt,& decimas ſanctas) ſic Hebr.) quæ erant ſanctificatæ,id eſt,dedicatæ Deo. Quia decimæ rerum omnium ex lege Deo conſecratæ, addictæque erant. Vniuerſa itaque apportantes plurimos aceruos conſtituerunt ex fructuum multitudine. Hebr. *Dederunt in aceruos & aceruos.* Verùm menſe tertio cœperunt aceruorum *fundamenta* iacere, id eſt, inchoare aceruos: eóſque menſe ſeptimo compleuerunt; ac ſi diceret, inchoauere menſe Maij, menſe Nouembris perfecerunt. Cúmque Ezechias & Principes Ieroſolymæ, ſiue aulici ingreſſi fuiſſent ad locum vbi fuerant colligati fructus, aſpectauere aceruos,& Domino ac populo benedixit: Domino,quia dederat ciuibus profluenter: populo, quia reddiderat Domino abundanter. Interrogauitque Ezechias Sacerdotes & Leuitas, cur ita quaſi deſpecti iacerent acerui, nec annona illa ſeponeretur, & daretur cuſtodiæ.

An decimas Sacerdotes decimas ſoluerent

2. *Verſ.* 10.11.12.13.14.15.16.17.18.19.20. *Reſpondit illi, &c.*] Interroganti igitur Ezechiæ Ezechiæ Azarias *Sacerdos primus* ſeu ſummus Pontifex de Sadoc ſtirpe reſpondit. Ex quo cœperunt offerri primitiæ ac decimæ in domo Domini,comedimus vſque ad Satietatem, remanſerúntque plurima fructuum ſpolia: eo quod benedixerit Dominus populo ſuo eius agros fœcundãs,fideléſque excitans vt debitas primitias ac decimas largitori perſoluerent. * Tam difficilis primitiarum,ac decimarum eſt ſolutio,vt ſpeciali Dei benedictione & auxilio indigeant redditori, ad manus exerendas?] Reliquiarum itaque ô Rex (adiicit Azarias) copia eſt iſta, quam cernis. Præcepit igitur Ezechias,vt apud Templi adyta horrea præpararentur,non quidẽ vt de nouo conſtituerentur,erant enim iam pridem à Salomone ædificata: ſed vt mundarentur, & inſtaurarentur iis in locis, in quibus libem eſſent paſſa. Quod cum geſſiſſent,primitiarum ac decimarum, & quorumcumque fructuum, quæ Iudæi vouerant,fideliter horreis ac cubiculis intulere reliquias. Vt autem ſicut *fideliter* inducti erant fructus, fideliter aſſeruari poſſent, conſtituitur horreorum Præfectus ſeu primarius cuſtos Chonenias Leuita, & Semei frater eius *ſecundus*, ſeu vicarius. His alij inferiores cuſtodes ſubmittebantur, nempe Iahiel, Azarias, Nahath, Aſaël, Ierimoth, Iozabad, Eliel, Ieſmachias,Mahath,& Banaias. Cuncti ergo hi Præpoſiti horreorum fuere aſſignati ex Regis Ezechiæ & Azariæ Pontificis imperio, *ad quos*

Decreti fuere, qui fructuum Sacerdotibus oblatorum horrea ſeruarent.

Difficilis primitiarum ac decimarum ſolutio.

omnia pertinebant. Hæc proxima verba non ſunt in textu Hebræo,nec in Græco LXX. virorum: ſenſus eſſe videtur: Quorum partim iuſſu,partim miniſterio omnia percipiebantur. Quod ſi primæ hactenus expoſitioni textui accommodatiori, *Ex imperio Ezechiæ Regis & Azariæ Pontificis,ad quos omnia pertinebant*, pietatem,ac prudentiam Regis contemplari licebit, qui conſortio Pontificis cuncta adminiſtrabat. * Imperabat quidem Pontifex, quæ ad ſacrarum cæremoniarum executionem pertinerent, Rex verò ſeculare,ſi opus eſſet,ferebat auxilium, nec vnquam Eccleſiæ ius minimum violabat. Hanc Reges Catholici Ezechiæ pietatem circa immunitatem Eccleſiæ imitari debent.]Porro Core filius Iemna Leuites & Ianitor Orientalis portæ Præpoſitus conſtitutus fuit iis, quæ ſpontè Domino offerebantur, primitiiſque & conſecratis *in ſancta ſanctorum*, id eſt,ad ſacros vſus; Sacrificia, &c. In Hebræo habetur, *Core Præpoſitus erat iis, quæ ſpontè Domino offerebantur, ad dandum primitias Domini,& ſancta ſanctorum* Itaque is Ianitor non obſeruandum dona erat Præpoſitus, ſed ad dandum pauperibus, aut aliis Sacerdotibus dona ſancti ſanctorum, ſiue Deo dicata. Et ſub *cura* ſiue poteſtate eius adiutor erat viri nomine Eden,Beniamin, Ieſue, Semeias, Amarias, & Sechenias in Ciuitatibus ſacerdotum commorantes, vt fideliter fratribus ſuis ſacerdotibus ac Leuitis diſtribuerent portiones,cunctiſque *minoribus ac maioribus: exceptis maribus ab annis tribus & ſupra*, id eſt, præter pueros triennes, quibus etiam vt & aliis omnibus vſque ad annum vigeſimum ſubminiſtrabantur neceſſaria omnia. Quaſi diceret; Non ſolis Sacerdotibus & Leuitis iam vigeſimum annum egreſſis,& in grauioribus Templi miniſteriis occupatis dabantur à Præfectis Templi omnia neceſſaria: ſed etiamſi quis eorum iam liberos haberet, iiſdem quoque de alimentis proſpiciebatur: neque maribus tantùm,qui mox ab anno ætatis tertio inſcripti catalogo miniſtrantium puellorum, intrabant cum parentibus Templum, deſeruituri & ipſi in rebus leuioribus, (quo titulo pars aliqua ſtipendij deberi ipſi videbatur:) ſed & femellis,adeóque & puerulis in cunis ſua quotidie portio tribuebatur de communi: nec ſolum liberi ſexus vtriuſque, verùm & matres ſubſidio huiuſmodi potiebantur. Tanta erat rerum Templo oblatarum copia. Et Rex nolebat, quemquam miniſtrorum Templi cura rerum neceſſariarum ſibi ſuiſue conquirendarum diſtineri. Quod vtinam omnes Principes Chriſtiani imitentur. * Si enim temporiorum acquirendorum cura Eccleſiaſtici non detinerentur,accuratius ſolummodò ſpirituali ciuium vtilitati, diuinoque cultui impenſiùs ſtuderent.] * Qui Eccleſiæ autem bona diſtribuunt, qui eleemoſynarum ſubſidia impertiunt, meminerint *minoribus & maioribus* ſubuenire: communis ſit ſubleuatio inopiæ,non ſaturetur vnus,altero fame laborante.] * *Minoribus* dixit,& *maioribus*, non è conuerſo, *Maioribus & minoribus*, vt innuatur, prius ſubueniendum *minoribus*,ſeu abiectioribus,qui plus in hominum obliuione obuerſantur.] * Dixi, puellulas leuioribus Templi muniis deſeruire. Oportet planè eos, qui ad ſacerdotale tendunt ſtatum, à cunabulis Eccleſiæ deſeruire.] Imò & laudabiliter fœminæ ab infantia Monaſterij

Catholici Reges pietas circa immunitatem Eccleſiaſticam imitanda. [margin note partly illegible]

Prouidendum Eccleſiaſticis de temporariis, vt ipſi ſtudeant ſpiritualibus muniis.

Eleemoſyna ſine perſonarum acceptione diſtribuenda.

Prius abiectiores inopes ſuccurrendi.

Futuri Sacerdotes à cunabulis Templo deſeruiant.

Moniales futuræ puellulæ ineant clauſtra.

ineunt reclusionem, vt libentiùs retineant, quod à eunabulis didicerunt.] Verùm *filiorum Aaron* viri, id est Sacerdotes per agros & suburbana Ciuitatum dispositi erant, vt portiones cunctis masculis sacerdotalium ac Leuiticarum domorum seu familiarum distribuerent. Gessit ergo Ezechias vniuersa, quæ exposuimus in Iudæ ditione: operatúsque est iuxta placitum Domini circa omnem cultum Templi, id est, iuxta leges, & ceremonias Sacri ministerij iura indicentes: curans vtique toto ex corde Dei exequi obsequium: *fecitque, & prosperatus est.* * Illi enim Principi cuncta sæcularia prosperè obueniunt, qui Dei cultum studet promouere.]

Ei Regi cuncta prosperè sæcularia obueniunt, qui Dei cultum promouere studet.

CAPVT XXXII.

Sennacherib Rege Assyriorum inuadente Iudæam, & Deum blasphemante, Ezechiáque & Isaia hortantibus populum in Deo fidere, & Deum precibus solicitantibus, ex Assyriorum exercitu centum octoginta millia cæsi conjacuére, Angelo percussore. Sennacherib fugiens fuit à filiis occisus. Ab Ezechia nimia elato felicitate Deus offensus. Illi obeunti successor impius filius Manasses extitit.

1. POST quæ & huiuscemodi veritatem, venit Sennacherib rex Assyriorum, & ingressus Iudam, obsedit ciuitates munitas, volens eas capere. 2. Quod cùm vidisset Ezechias, venisse scilicet Sennacherib, & totum belli impetum verti contra Ierusalem. 3. Inito cum principibus consilio virísque fortissimis, vt obturarent capita fontium, qui erant extra vrbem: & hoc omnium decernente sententia. 4. Congregauit plurimam multitudinem, & obturauerunt cunctos fontes, & riuum qui fluebat in medio terræ, dicentes: Ne veniant reges Assyriorum, & inueniant aquarum abundantiam. 5. Ædificauit quoque agens industriè, omnem murum, qui fuerat dissipatus, & extruxit turres desuper, & forinsecùs alterum murum: instaurauítque Mello in Ciuitate Dauid, & fecit vniuersi generis armaturam & clypeos. 6. Constituítque principes bellatorum in exercitu: & conuocauit vniuersos in platea portæ ciuitatis, ac locutus est ad cor eorum, dicens: 7. Viriliter agite, & confortamini: nolite timere, nec paueatis regem Assyriorum, & vniuersam multitudinem, quæ est cum eo: multò enim plures nobiscum sunt, quàm cum illo. 8. Cum illo enim est brachium carneum: nobiscum Dominus Deus noster, qui auxiliator est noster, pugnátque pro nobis. Confortatúsque est populus huiuscemodi verbis Ezechiæ regis Iuda. 9. Quæ postquam gesta sunt, misit Sennacherib rex Assyriorum seruos suos in Ierusalem (ipse enim cum vniuerso exercitu obsidebat Lachis) ad Ezechiam regem Iuda, & ad omnem populum qui erat in vrbe, dicens: 10. Hæc dicit Sennacherib rex Assyriorum: In quo habentes fiduciam sedetis obsessi in Ierusalem? 11. Num Ezechias decipit vos, vt tradat morti in fame & siti, affirmans quòd Dominus Deus vester liberet vos de manu regis Assyriorum? 12. Numquid non est iste Ezechias, qui destruxit excelsa illius, & altaria, & præcepit Iuda & Ierusalem, dicens: Coram altari vno adorabitis, & in ipso comburetis incensum? 13. An ignoratis quæ ego fecerim, & patres mei, cunctis terrarum populis? nunquid præualuerunt dij gentium, omniúmque terrarum, liberare regionem suam de manu mea? 14. Quis est de vniuersis diis gentium quas vastauerunt patres mei, qui potuerit eruere populum suum de manu mea, vt possit etiam Deus vester eruere vos de hac manu? 15. Non vos ergo decipiat Ezechias, nec vana persuasione deludat, neque credatis ei. Si enim nullus potuit deus cunctarum gentium atque regnorum liberare populum suum de manu mea, & de manu patrum meorum, consequenter nec Deus vester poterit eruere vos de manu mea. 16. Sed & alia multa locuti sunt serui eius contra Dominum Deum, & contra Ezechiam seruum eius. 17. Epistolas quoque scripsit plenas blasphemiæ in Dominum Deum Israel, & locutus est aduersus eum: Sicut dij gentium cæterarum non potuerunt liberare populum suum de manu sua, sic & Deus Ezechiæ eruere non poterit populum suum de manu ista. 18. Insuper & clamore magno, lingua Iudaica, contra populum qui sedebat in muris Ierusalem,

personabat, vt terreret eos, & caperet ciuitatem. 19. Locutúsque est contra Deum
Ierusalèm, sicut aduersum deos populorum terræ, opera manuum hominum.
20. Orauerunt igitur, Ezechias rex, & Isaias filius Amos prophetes, aduersum hanc
blasphemiam, ac vociferati sunt vsque in cælum. 21. Et misit Dominus angelum,
qui percussit omnem virum robustum, & bellatorem, & principem exercitus regis
Assyriorum: reuersúsque est cum ignominia in terram suam. Cúmque ingressus es-
set domum dei sui, filij qui egressi fuerant de vtero eius, interfecerunt eum gladio.
22. Saluauítque Dominus Ezechiam & habitatores Ierusalem de manu Sennache-
rib regis Assyriorum, & de manu omnium, & præstitit eis quietem per circuitum.
23. Multi etiam deferebant hostias & sacrificia Domino in Ierusalem, & munera
Ezechiæ regi Iuda: qui exaltatus est post hæc coram cunctis gentibus. 24. In die-
bus illis ægrotauit Ezechias vsque ad mortem, & orauit Dominum: exaudiuítque
eum, & dedit ei signum. 25. Sed non iuxta beneficia, quæ acceperat, retribuit, quia
eleuatum est cor eius: & facta est contra eum ira, & contra Iudam & Ierusalem.
26. Humiliatúsque est postea, eò quòd exaltatum fuisset cor eius, tam ipse, quàm
habitatores Ierusalem: & idcircò non venit super eos ira Domini in diebus Ezechiæ.
27. Fuit autem Ezechias diues, & inclytus valdè, & thesauros sibi plurimos con-
gregauit argenti, & auri, & lapidis pretiosi, aromatum, & armorum vniuersi generis,
& vasorum magni pretij. 28. Apothecas quoque frumenti, vini, & olei, & præse-
pia omnium iumentorum, caulásque pecorum, 29. Et vrbes ædificauit sibi: habe-
bat quippe greges ouium & armentorum innumerabiles, eò quòd dedisset ei Domi-
nus substantiam multam nimis. 30. Ipse est Ezechias, qui obturauit superiorem
fontem aquarum Gihon, & auertit eas subter ad Occidentem Vrbis Dauid: in om-
nibus operibus suis fecit prosperè quæ voluit. 31. Attamen in legatione princi-
pum Babylonis, qui missi fuerant ad eum, vt interrogarent de portento, quod acci-
derat super terram, dereliquit eum Deus vt tentaretur, & nota fierent omnia quæ
erant in corde eius. 32. Reliqua autem sermonum Ezechiæ, & misericordiarum
eius, scripta sunt in visione Isaiæ filij Amos prophetæ, & in Libro regum Iu-
da & Israel. 33. Dormiuítque Ezechias cum patribus suis, & sepelierunt
eum super sepulchra filiorum Dauid: & celebrauit eius exequias vniuer-
sus Iuda, & omnes habitatores Ierusalem: regnauítque Manasses filius eius
pro eo.

COMMENTARII.

1. *Contra irruentem Regem Assyriorum se Ezechias viriliter præparat.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8. *Post quæ, &c.*] Post hæc igitur & *veritatem eorum*) sic LXX.) quæ narrata sunt, Sennacherib Rex Assyriorum minax Iudam ingressus, munitas obsedit Ciuitates eas capere intendens. Belli causam existimo fuisse, quia Ezechias Assyrijs tributum pendere recusauit. Cum autem resciuisset Ezechias Sennacheribum venitasse, & totum belli impetum in Ierosolymam conuerti, inito cum *Principibus, virisque fortissimis* consilio quæstioni tradiderunt, num ad hostium repressionem Vrbisque defensionem conferret fontium capita obturare ea scilicet operiendo, & aquas per occultos canales huc illuc deriuando? Preme verbum, *Inito cum Principibus consilio, virisque fortissimis.* * Regis prudentis est, nihil agere nisi consilio præducente, præcipoè cum causa communis geritur.] * Annon aptiùs sapientes consilium petiturus adiret, quàm Principes? Existimo Consiliarios hîc appellari Principes, quia apud Hebræos dedecebat, quem Principatu potiri, & inscitiâ laborare.] * Profectò ad quæstionem bellicam discutiendam non solùm Consiliarios seu sapientes, aut Principes aduocauit, sed à *viris fortissimis* seu militibus exquisiuit votum. Ineptè enim de rebus ad Martem attinentibus iudicabit, qui Mineruæ versatur in aulis.] Omnium sententiis decernitur aquarum scatutigines obturati, quæ extra Vrbem ebuliebant: ad quod ministerium Ezechiæ imperio multitudo ingens operariorum colligatur, qui quidem cunctos obcœcauere fontes, & *riuum qui fluebat in medio* Regni illius, hoc est, torrentem Cedron, qui ab oriente fuit inter Ciuitatem & Oliueti montem, distraxerunt. Dicebant autem, qui obturandis fontibus, & distrahendo riuo operam dabant: Nè huc aduenter Assyorum Rex, eiúsque exercitus, & aquarum abundantia eorum retardet reditum, quem aquæ penutia maturabit. Seque Rex Ezechias *industrium* ostentans, reædificauit omnem Vrbis murum, quem dissipatum aduertit, extruxit turres desuper, & forinsecùs murum alterum apposuit. Hoc est quod assolet Scriptura alicubi vocitare *Murum & & ante murale. Isa. 26.1. Thre. 2.3.* Prætetea in Vrbe Dauidica siue in arce Sion instaurauit *Mello*. Nomine *Mello* intelligitur murus, qui montem Sion ex parte Ciuitatis Aquilonari cingebat, quia is murus erat in Valle seu voragine illa, quæ Mello appellatur. Fecit perfici clypeos & vniuersi generis armamenta, constituit in exercitu Principes militum, conuocauit eos ad Ciuitatis portam, eisque, sic profatus est ad cor quidem eorum, id est, concionem habuit, qua illos consolaretur, & ad fortiter agendum animos adderet. * Illam vtilem & efficacem concionem dixerim, quæ ad cor dirigitur: ina-

Regis prudentis est, nihil agere nisi præcedente consilio.

Principes debent sapientia.

Ad res belli dirigẽdas aduocentur fortes milites. Cõsiliarij non solùm sapientes.

Ad cor auditorum non ad aures Concionator loquatur

nia prorsus concionatotis verba quæ ad demulcendum aures solummodò proferuntur.] viriliter agite (inquit Rex) & roboramini, timori minimè præcordia submittite, correpti formidine dum Regis Assyriorum copias aspectaris: multò enim plures milites pro electo populo pugnaturi procedēt ad campum, quam pro illo; ille enim brachij carnei nititur robore, nos autem Dei pro nobis pugnaturi nitimur protectione. *Confortatus* est exercitus Regis Ezechiæ huiusceemodi verbis. * Et quando non confortantur, nouósque animos capiunt milites cum non Ducum, sed Regis ipsius amicam vocem exaudit?] * Rarò Rex ad bellum processit sine triumpho, eius enim aspectus solus assolet brachia militum ad certamina roborare.]

Roborantur milites, dum Regis ipsius vocem amicā audiunt.

Rarò Rex ad bellum procedit sine triumpho.

2\. Superbus ac blasphemus Regis Assyriorum sermo.

Vers. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. *Quę post quam. &c.*] Postquàm igitur hæc gesta fuere, Sennacheribus Assyriorum Rex, dum ipse cum vniuerso exercitu Ciuitatem Lachis obsidebat, in Ierosolymam nuncios immisit, qui Ezechiæ Regi Iuda, & cunctis in Vrbe commorantibus eius nomine dicerent: Hæc dicit Sennacherib Assyriorum Rex: In quo valido protectore fiduciam habetis qui obsessi Ierosolymâ, carcere quidem vobis, commoramini ad victimam? Vos Ezechias decipit, vt *fame & & siti* morti tradat; nec enim morti solummodò addicimini, sed cruciatibus. * Qui quidem morte ipsa diriores existunt.] Nonne Rex mendaciter vobis affirmat, ab Assyriorum inuicta potentia Dei vestri vos protectione liberandos? Anoon est Ezechias, qui illius excelsa impiè destruxit, (Piè admodum Rex prohibuerat, ne contra legis præscriptum Iudæi Deum colerent in excelsis) comminuit altaria, præcepitque Iudæ, & Ierosolymæ ciuibus dicens: Vnico in Ierosolymitano altari Deum adorabitis, & in ipso incensum comburetis? Quonammodò ergo propitium habebitis Numen, cuius cultum violastis? * Profectò si sententia hæc Assyrij Regis veritate niteretur, haud dubium, quin auerso Numine dimicarent. Nihil enim sic Deus auersus redditur, quàm eius cultus violatione.] An ignoratis quę ego vbique terrarum facinora gesserim, & quæ patres mei olim gessere victores? An dij gentium, quas debellaui potuerunt suos è mea impugnatione protegere? Assignate vel vnum de vniuersis diis gentium, qui gloriari possit meos impetus retardasse, suósque Sacrificulos defendisse: vt confidenter colligere possitis, à Deo vestro aduersum me fore protegendas. Non vos igitur Ezechias decipiat, nec vanâ prorsus deludat persuasione nec eius promissis fidem adhibeatis, Nam si nullus gentium, atque Regnorum, quæ expugnaui, populum suum valuit à potestate mea eripere, & à patrum meorum impugnatione protegere; *consequenter* nec Deus vester vos à manu præcelsa mea poterit liberare. Plura alia hallantia blasphemiam nuncij Assyrij contra Dominum Deum, & contra Ezechiam fœdo ex ore protulerunt. Nec solùm nunciorū sermone, sed & literis probra in Deū Israël Rex Assyrius exposuit, scribens scilicet: sicut dij gentium cæterarum non potuerunt liberare populum suum de manu mea: sic & Deus Ezechiæ populum suum de eadem potentia liberare non valebit. Ad hæc serui Sennacherib nunciorum comites ipsique magnum excitantes clamorem linguâ Iudaicâ, curabant murorum terrere custodes, quasi capiendæ Ciuitatis iam adesset instantia. Addidere contra Deum Ierusalem easdem blasphemias quibus contra deos gentium nuda manuum hominum simulacra fuerant vsi.

Cruciatus sunt morte diriores.

Nihil Deum sic reddit auersum, quā eius cultus violatio.

Vers. 20. 21. 22. 23. *Orauerunt igitur, &c.*] Cæterùm Rex Ezechias, & Isaias Propheta filius Amos, qui populum Afflictum consolaturus Regi tunc temporis assidebat, huiusmodi in Dominum probra audientes, aduersus blasphemos non vsi sunt armis, sed validum pio ex ore clamorem emiserunt ad superos. * Fideles enim Dei famuli blasphemantium sermonem percipientes dirè sauciantur.] * Ante fidelem Christicolam teputas, qui audiens impudentium tam crebra iuramenta non afficitis, non eos submonere accedis, non dirè excruciaris?] *Orauerunt* itaque Ezechias & Isaias: & misit Deus Angelum, qui ex Assyriorum exercitu penè immenso omnem virum robustum, omnem egregium militem, cunctos Principes exitialiter vulnerauit. Quàm efficax oratio duorum, quàm præproperus orationis effectus! *Orauerunt Ezechias & Isaias, & misit Dominus Angelum.*] * Verùm non dicitur, vulneratum fuisse omnem infirmum, sed *omnem virum robustum, & bellatorem, & Principem exercitus Regis Assyriorum.* Delinquente enim communitate, primores à Domino puniuntur, quia ipsi inferiores suo exemplo ad crimina trahunt.] Reliquus ergò exercitus cum ignominia suam est reuersus in regionem. Cúmque Sennacherib fanum fuisset ingressus Dei sui Nesroch in Niniue, filij eius Adramelech & Sarazar interfecerunt eum gladio, nec Deus illius proprio in habitaculo à filiorū manibus, qui *egressi fuerant de vtero eius*, eum potuit liberare. Rationē interitus dat R. Salomon: Quod Sennacheribus ad placandos tùm deos suos, tùm suorum animos, qui grauiter ferebant, filios & amicos in Iudæa tam miserè extinctos, decreuerit more Gentium victimam filiorum propriorum offerre, & suo sic sanguine diis litare. Sed rem subodorati filij præuenerunt consilia parentis, ipsiúsque cædem maturè occuparunt. Saluauit itaque Dominus Ezechiam, & Ierosolymæ ciues de manu Sennacherib Regis Assyriorum, & de manu omnium hostium, qui Iudæam conati sunt perturbare, donauítque Regem ac subditos eius pace *per circuitum*; nullus enim finitimus Rex ad certamen irrupit. Vt autem Domino grati ostenderentur, multi hostias & Sacrificia in Ierusalem offerenda Domino afferebant, & munera Ezechiæ aptanda, qui post cœlestem mirabilem victoriam hanc cunctis gentibus apparuit illustrior. Dona itaque & Deo & Regi multi Iudei attulerunt. Pro ea voce & *munera* Ezechiæ in Hebræo est vox *Migdanoth* id est dona aut munera *voluptaria* aut *pretiosa*. At LXX. pro voluptuaria aut pretiosa *Arma* transtulere. * Quid armis cum pretioso ac voluptuario munere? Multum quidem; Regi enim eximio arma, quibus protegit subditos, donum est pretiosum, voluptuosa supellex.

3\. Assyriorum delectio. Angelo dimicante. Sennacheribque interitus.

Dei famuli audiens probra in Deum sauciantur.

Non offenditur Dei fidelis famulus qui audiens blasphemias iuratorum, nō afficitur dolore.

Præproperus orationis duorum effectus.

Prius) Delinquente communitate) primores à Deo assolent puniri, quia ipsi traxere inferiores ad crimina.

Regi eximio arma, quibus subditos defēdit, munus est pretiosum ac voluptuosum.

4\. Ægritudo ac sanitas Ezechiæ, eiusdem opes, gesta alia, & obitus.

Vers. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. *In diebus illis, &c.* Verum *in diebus illis*, siue eo anno, quo Sennacherib Rex Assyriorum ab Ierosolyma, quam capere intentauit profectus est

contra

contra Tharacam Regem Ægypti, ægritudine exitiali Ezechias afficitur, Deo scilicet immittente, ne insolesceret ex triumpho. * Immittit quippe benignissimus Dominus suis amicis beneficio eximio corporis ægritudines in animi protectionem.] Isaias aduentat, mortem ægroto indicit, Rex Dominum exorat, & imperat, datúrque ei *signum*, Hebraicè *Mophet*, portentum, Solis scilicet conuersio, de qua 4. *Reg.* 20. At Rex post tot beneficiorum receptionē Domino non retribuit debitæ gratitudinis affectum: quia postquam periculum, quod illi intentauerat Sennacherib enasit, postquam legati ex Babylone gratulatum venerunt, postquam diuino beneficio diuitiis est auctus & donatus sanitate, *eleuatum est cor eius*, quo tempore legatis Babyloniæ ostentauit thesauros. 4. *Reg.* 20, 12. Mox contra eum, contra Vrbium Iudææ habitatores, & contra Ierosolymæ incolas cœlestis iracundia desæuit: * Vix enim Rex delinquit, cum cuncti subditi flagellantur.] * Nihil Deus dirius vindicet in amico, quam elationis aut superbiæ piacula, quæ sapiunt inimici Satanæ nequitiam.] Porrò Regem postmodum de cordis elatione pænituit, cordis humilitate cordis superbiam obliterare enitente, eúmque Ierosolymæ ciues student æmulari: & idcircò *super eos* non venit *ira* Domini in diebus Ezechiæ. Quænam ergo fuit illa Dei ira, de qua sacer Scriptor: *Facta est contra eum ira & contra Iudam & Ierusalem? Veritne*, & non venit Dei ira? * Certè ærumnæ illæ, quæ ad hominum emendationem à Domino immittuntur, potiùs à Deo benigno, quàm à Deo irato processisse videntur vnde supplicia illa, si ira vocitatur, ira planè non sunt. *Facta igitur contra eum est ira* Domini, & *non venit ira*; quia pœnitentia Regis & ciuium primam iram in beneficium insigne conuertit.] Humiliatus itaque est Rex posteà, Isaiæ scilicet monitis saniorem reuocatus ad mentem. In Hebræo est, *Et humiliauit se Ezechias elatione cordis sui, & habitatores Ierusalem.* Cæterùm Rex Ezechias prædiues extitit, valdè inclytus fuit, ingentes sibi plurimósque auri, argenti, lapidis pretiosi, aromatum, vniuersi generis armamentorum, & vasorum seu supellectilium magni pretij congregauit. Apothecas extruxit, queis frumentum, vinum & oleum vbertim conderetur, præsepia omnis generis iumentis plena parauit, pecoribus caulas exposuit, Vrbes reædificauit. *Habebat quippe greges &c.* In Hebræo sine causali, *Habebat greges pecudum & boum multos*, noster *innumerabiles* pro multis dixit. Habebat, inquam, Ezechias greges ouium & armentorum multos admodum, eo quo à Domino diuitiis multis quibus alere posset ac comparare greges, donatus fuisset. * E conuerso dixerim non ineptiùs, *Dedit ei Dominus substantiam multam nimis, eo quod habebat greges ouium, & armentorum innumerabiles.* Homines enim gregibus nutriendis addicti facillimo negotio ditescunt.] Ipse Ezechias scaturiginem

Ægritudo corporis, qua animus à culpa protegitur, Dei beneficium.

Cum Rex delinquit, mox cuncti subditi flagellantur.

Dirè Deus vindicat in amico elationis defectum.

Ærumnæ, quibus peccator allicitur ad pœnitentiam, non videntur à Deo irato, sed benigno procedere.

Facilè ditescunt qui gregibus nutriendis addicuntur.

aquarum Gion superiorem obturauit, & ad Occidentale latus montis Sion fluentum auertit in Vrbis Dauidicæ commoda. In cunctis demum operibus suis *prosperè* euasit, & quodcumque intendit, perfecit. Vberiùs expendam illam fontis obturationem. Obturauit quidem Ezechias superiorem fontem aquarum Gion, & auertit eas subter antiquum aquæductum, fodiens ferro rupem ad Occidentem Vrbis Dauid. Eodem loco quo priùs effluebant, sed cum hoc discrimine, quod Salomonis aquæductus sublimior in plura Vrbis loca deducebat aquas: Ezechiæ verò inferior aquæductus idémque occultissimus in pauciores Vrbis partes, eásque inferiores tantùm aquas inferebat. Ex hoc capite vtilior Vrbi Princeps, qui inferiorum seu vulgariorum ciuium curam habuit. * Nec enim probo Regi sufficit primoribus subditis prouidere, nisi & infimi simul beneficio communi potiantur.] Attamen in illa Principum Babylonis, qui immissi fuerant ad eum, vt interrogarent de portento, quod acciderat, legatione, derelictus fuit à Deo, vt tentaretur, siue permisit Deus, Regem mentis elatione tentari, vt nota fierent *omnia quæ erant in corde eius*, id est, vt appareret, quàm imbecillæ essent humanæ vires diuino auxilio destitutæ. Portentum illud fuit solis retrocedentis. Cùm autem Babylonij & Chaldæi Astronomiæ dediti motum illum solis annutauissent, audisséntque, diuino miraculo factum ægritudinis Ezechiæ Regis Iuda occasione: studio cognoscendi rei veritatem legatis negotium datum est, vt rem inuestigarent. Videns verò Ezechias miratos Babylonios ex portento, quod sua excitauit ægritudo mentis elatione (Adami quidem filius) laborauit. * O quàm imbecilla animi virtus, quàm facilè vanitatis auræ huc illúcque agenda committitur, si Dei opportuno auxilio parumper destituatur!] Deniquè gesta Ezechiæ reliqua, eius misericordiæ, siue pietas & probitas scripta sunt in Libro visionis Isaiæ Prophetæ filij Amos, & in Regum Iuda & Israël Annalibus. Certè vox illa Hebraica חסד *chesed*, id est *misericordia*, significat etiam *probitatem*, seu vitæ sanctitatem. * Vt innuatur, misericordiam erga pauperes esse totius probitatis & sanctitudinis epilogum siue (vt vulgariter explicem) *Tanto monta.*] Obiit igitur suum diem piissimus Ezechias, *& sepelierunt eum super sepulchra filiorum Dauid*, id est, excelsiori Sepulchro cæteris Regibus amandatur, prærogatiua meriti. * Honor sepulchi sepulti merita proclamat, vndè doleo præcelsis amandari sepulchris qui vel sepulchri honorem rapinâ acquisierunt.] Vniuersi Iudææ habitatores, & Ierosolymæ ciues iusta defuncto Ezechiæ persoluerunt. Impius verò Manasses pio patri successit. * Haud nitendum filiis pietate parentum, si ipsi non studeant eorum existere æmulatores.]

Probus Princeps non solùm se munificum primoribus subditis exhibet, sed & infimos fouere curat.

Facilè humana vires huc illuc vanitatis aura agitur, Dei auxilio destituta.

Misericordia erga pauperes est totius sanctitatis epilogus, siue Tanto monta.

Honor sepulchri merita sepulti proclamat.

Ex pie parente sæpè filius impius.

CAPVT XXXIII.

Manasses ob impia gesta captiuus in Babylonem ducitur. Sed mox ex afflictione pœnitens suo Regno restituitur. Ab eodem, idolis abiectis, Dei cultus instauratur. Defuncto Manassi successor impius Amon à suis interimitur. Huius thronum pius Iosias occupauit.

1. DVODECIM annorum erat Manasses cùm regnare cœpisset, & quinquaginta quinque annis regnauit in Ierusalem. 2. Fecit autem malum coram Domino, iuxta abominationes gentium, quas subuertit Dominus coram filiis Israël: 3. Et conuersus instaurauit excelsa, quæ demolitus fuerat Ezechias pater eius: construxitque aras Baalim, & fecit lucos, & adorauit omnem militiam cœli, & coluit eam. 4. Ædificauit quoque altaria in domo Domini, de qua dixerat Dominus: In Ierusalem erit nomen meum in æternum. 5. Ædificauit autem ea cuncto exercitui cœli, in duobus atriis domus Domini. 6. Transiréque fecit filios suos per ignem in Valle Benennom: obseruabat somnia, sectabatur auguria, maleficis artibus inseruiebat, habebat secum magos, & incantatores: multáque mala operatus est coram Domino, vt irritaret eum. 7. Sculptile quoque & conflatile signum posuit in domo Dei, de qua locutus est Deus ad Dauid, & ad Salomonem filium eius, dicens: In domo hac & in Ierusalem, quam elegi de cunctis tribus Israël, ponam nomen meum in sempiternum. 8. Et moueri non faciam pedem Israël de terra, quam tradidi patribus eorum: ita dumtaxat si custodierint facere quæ præcepi eis, cunctámque legem & ceremonias, atque iudicia per manum Moysi. 9. Igitur Manasses seducit Iudam, & habitatores Ierusalem, vt facerent malum super omnes gentes, quas subuerterat Dominus à facie filiorum Israël. 10. Locutúsque est Dominus ad eum, & ad populum illius, & attendere noluerunt. 11. Idcircò superinduxit eis principes exercitus regis Assyriorum: ceperúntque Manassem, & vinctum catenis atque compedibus duxerunt in Babylonem. 12. Qui postquam coangustatus est, orauit Dominum Deum suum: & egit pœnitentiam valdè coram Deo patrum suorum. 13. Deprecatúsque est eum, & obsecrauit intentè: & exaudiuit orationem eius, reduxítque eum Ierusalem in regnum suum, & cognouit Manasses quòd Dominus ipse esset Deus. 14. Post hæc ædificauit murum extra ciuitatem Dauid, ad Occidentem Gihon in conualle, ab introitu portæ piscium per circuitum vsque ad Ophel, & exaltauit illum vehementer: constituítque principes exercitus in cunctis ciuitatibus Iuda munitis: 15. Et abstulit deos alienos, & simulacrum de domo Domini; aras quoque, quas fecerat in monte domus Domini, & in Ierusalem, & proiecit omnia extra vrbem. 16. Porrò instaurauit altare Domini, & immolauit super illud victimas, & pacifica, & laudem: præcepítque Iudæ vt seruiret Domino Deo Israël. 17. Attamen adhuc populus immolabat in excelsis Domino Deo suo. 18. Reliqua autem gestorum Manasse: & obsecratio eius ad Deum suum: verba quoque Videntium, qui loquebantur ad eum in nomine Domini Dei Israël, continentur in sermonibus regum Israël. 19. Oratio quoque eius & exauditio, & cuncta peccata atque contemptus, loca etiam in quibus ædificauit excelsa, & fecit lucos & statuas, antequam ageret pœnitentiam, scripta sunt in sermonibus Hozai. 20. Dormiuit ergo Manasses cum patribus suis, & sepelierunt eum in domo sua: regnauítque pro eo filius eius Amon. 21. Vigintiduorum annorum erat Amon cùm regnare cœpisset, & duobus annis regnauit in Ierusalem. 22. Fecítque malum in conspectu Domini, sicut fecerat Manasses pater eius: & cunctis idolis, quæ Manasses fuerat fabricatus, immolauit atque seruiuit. 23. Et non est reueritus faciem Domini, sicut reueritus est Manasses pater eius: & multò maiora deliquit. 24. Cúmque coniurassent aduersus eum serui sui, interfecerunt eum in domo sua. 25. Porrò reliqua populi multitudo, cæsis iis, qui Amon percusserant, constituit regem Iosiam filium eius pro eo.

COMMEN

COMMENTARII.

1. Impietas Manassis describitur.

ERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. *Duodecim annorum, &c.*] Manasses Exechiæ filius duodecimũ agebat annum cum solium occupauit Iudæ, & quinquaginta annis apud Ierosolymam imperauit. Idololatriæ addictus suscitauit abominationes gentilium, quas Dominus ad filiorum Israël subuertit ingressum: & quæ piè admodum Exechias pater eius euertit excelsa, impiè Manasses instaurauit. Aras *Baalim* siue idolis construxit, plantauit lucos, seu plantatis iam reddidit simulacra, *omnémque* coluit cœli *militiam*, id est, Planetas, signa Zodiaci, aliaque sydera adorauit. In duobus verò atriis Templi, scilicet Sacerdotum & populi præfato cœli exercitui construxit altaria, illam sacerrimam profanans domum, de cuius religione Dominus dixerat: *In Ierusalem erit nomen meum in æternum*, id est, inibi æternè coletur. In duobus itaque atriis domus Domini, id est Israëlis & Gentium simulacra collocauit adoranda, quamuis postea eo vsque progressa est impietas, vt etiam in atrio Leuitarum idola constitueret. * Per gradus enim suos assolet impietas promoueri.] Per ignem in idolorum honorem suos lustrabat filios in valle *Bennenon*, quæ alio loco *Gehennon* vocitatur locus Ierosolymæ vicinus. Vndè Gehennæ nomen. * Parens qui filios paruulos ab idolorum, seu voluptatum igne non retrahit, sed potiùs ei addicit, sibi persuadeat eos Gehennæ tartareæ mancipare.] Obseruabat somnia, alij Obseruabat tempora vt solent Astrologi, seu somniis credebat, infallibiles adiudicans euentus protendere. Maleficis artibus, siue diuinationi vacabat. Habebat secum Magas & Pythones) LXX. *ventrilocos*, quod idem est) & incantatores: multáque iniqua admodum ex iis, quæ Deus auersatur maximè, perpetrauit, quibus eum irritauit ad vindictam. Sculptile quoque & conflatile *signum*, siue idolum collocauit in Templo, de quo locutus fuerat Deus ad Dauidem & Salomonem filium eius dicens: In Templo hoc & in Ierosolymis, quam de cunctis Tribubus Israël mihi Vrbem elegi, *ponam nomen meum in sempiternum*, id est, faciam meum inibi nomen æternùm coli, ac venerari. Et non permittam, Israëlem extrudi de Terra, quam patribus tradidi possidendam, dum perstiterint legis ac ceremoniarum iuxta Mosis præscripta perfecti obseruatores. Porrò sculptile illud, quod Manasses in Templo collocauit, erat *idolum Luci*, vt habes 4. *Reg.* 21. 7. id est, simulacrum falsi alicuius Numinis, verbi gratia Baalis, seu Priapi, quod prius in luco ab ipso plantato constituerat, & postmodum ausus est, in Templum transferre: vel priore in luco relicto, aliud simile excitauit in Templo, quod à prioris illius similitudine *Idolum luci* diceretur, * Fœcundissima enim est infidelis iniquitas innumeros eiusdem nominis natos enititur.] Igitur Manasses cunctos Iudææ habitatores, & Ierosolymæ ciues seduxit, impietatéque superauit gentiles coctos, quos Dominus vt cederent Hebræis, à Terra Palestinæ subuerterat.

Per gradus assolet increscere impietas.

Parentes, qui filios paruulos ab igne libidinis non auocant, eos Gehennæ addicunt.

Fœcundissima est iniquitas, multos similes filios parit.

Vers. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. *Locutusque est* &c.] Prophetarum ministerio Deus Regem Manassem, ac Iudæos monuit, vt viam resumerent salutarem, sed cordis auribus percipere noluerunt. *Idcirco* Principes exercitus Assyriorum in eos, ceu flagellum, contorsit, qui expugnauerunt Vrbem sanctam, Manassemque catenis ac compedibus illigatum in Babylonem adduxerunt. * Preme particulas, *Attendere noluerunt, idcirco super induxit eis Principes Assyriorum, &c.* Cum Deus concionatorum ex ore proclamat, attendere temnis, idcircò, si non corporeis vinculis, te permittet spiritualibus voluptatum compedibus irretiri.] * Vatabus ex Hebræo vertit, *Vinctum catenis duabus adduxerunt in Babylonem.* Plerumque peccator duplici vinculo constringitur, & spirituali, & corporeo; nam & peccati onere pergrauatur, & ærumnarum sub pondere ingemiscit.] Actus ergo angustiis Manasses meliorem est mentem sectatus; nam Dominum Deum suum orauit, & amara affectus læsum Numen placare procurauit. Haud leuem expressit orationem, qui tot criminibus veniam expetebat, sed sæpè deprecatus est Deum, & obsecrauit *intente*, Ideò Dominus eum exaudiuit, & vile mancipium iterum eleuauit ad solium, eúmque fecit vero Numini subiacere. * Pondera verba illa, *Egit pœnitentiam valdè. Obsecrauit intentè.* Qui multa crimina perpetrauit, *valdè* pœniteat, profundat lacrymas, faciat crebra auolare suspiria, vt multitudinem criminum magnitudo obruat affectus.] * Intentam item esse oportet orationem, quam tam auersum Numen ad præcordia hominum conuertatur.] Vt autem veritas pœnitentiæ Manassis ex fructibus exponeretur, festinauit Rex operibus pietatis studium exhibere. * Veram pœnitudinem haud credideris eam, quæ vberes pietatis non erumpit in fructus.] *Post* hæc itaque extra Ciuitatem Dauid, seu arcem Sion murum ædificauit ad Occidentem Gihon in conualle, quæ adiacet inter Ciuitatem & montem Caluariæ, qui locus est extra Ciuitatem Dauid. siue montem Sion. Murus verò circuibat ab introitu portæ Piscium vsque ad Ophel, qui erat locus ante Orientalem Templi portam. Porta autem Piscium aderat in angulo Septentrionali ac Orientali Ciuitatis. Sic dicta, quia ex Ioppe portu maris vicino Ierosolymæ inferebantur per eam pisces, & in vicinia vendebantur. Hæc est porta per quam posteà Chaldæi irruperunt, vt ex Sophonia colligitur. Murum hunc Rex ad maiorem Vrbis protectionem exaltauit *vehementer*, siue erexit multùm. Constituit in cunctis Ciuitatibus Iudæ munitis militum præsidium, alienos deos, simulacrorum turbam abstulit, & idolum Luci desolationis abominationem à Templo sacerrimo deturbauit, Aras quoque, quas idolis extruxerat in monte *domus Domini*. id est, in monte Moria in atris Templi, & in Ierusalem, abstulit, & proiecit omnia extra Vrbem in locum scilicet profanum & immundum verbi gratia, Tophet ad torrentem Cedron, exemplo Ezechiæ patris sui. * Sicut filius improbus pij parentis contemnit exempla: sic cum abiecta improbitate iustitiam sectatur, curat pia parentum sectare vestigia. * Tanti interest, parentes egregia opera, seu exempla relinquere, quæ filij possint imitari.] Aris igitur immundis à Templo, a

Monte

2. Captiuitas Manassis, & ob pœnitentiam ad Regnum restitutio & fructus pœnitentiæ annotantur

Qui contemnit Deum ex Concionatorũ ore clamantẽ audire, permittitur, captiuitati spirituali addici.

Duplici vinculo constringitur peccator. peccati onere & ærumnarum pondere affligitur.

Post multa crimina magna sit pœnitentia.

Intenta sit oratio pœnitẽtis post magna flagitia.

Suspecta pœnitentia illa, quæ virtutum non erumpit in fructus.

Filius pœnitens pij parẽtis vestigia sectatur.

Oportet, parentes egregia exempla relinquere, quæ filij possint imitari.

Monte Sion,& à Ierosolyma ab legatis, instaurauit Ezechias Domini altare,& super illud victimas, & *pacificas* hostias, & *laudem*. hoc est, Eucharisticas hostias in gratiarum actionem & laudē Dei. De quo genere sacrificij Lege *Leuit*. 1. &c. Præcepit denique Iudæis cunctis Manasses vt Domino Deo Israël soli seruiret. Attamen adhuc populus in excelsis Deo immolabat, nec enim Rex à populo obtinere potuit, vt excelsa destrueret, aut desereret. * Faciliùs quidem populus ab idololatria recessit quàm ab immolatione in excelsis abstinuit; quia ex prætextu pietatis intrusus difficilè abusus aboletur.] Cæterùm gestorum Manasse, obsecrationis eius ad Deum suum cum vinculis captiuus constringeretur; monitorum, quibus Prophetæ cum Dei ex nomine curabunt ad meliorem adducere mentem, tractatio in Sermonibus Regum Israël continetur, qui Liber non extat. De oratione autem Manassis, quam Dominus exaudiuit, de sceleribus, de contemptu Domini, de locis, in quibus ædificauit excelsa, plantauit lucos, perfecit statuas, antequàm pœnitentiam ageret, sermonum Hozai Volumen scripsit. Quidnam Hozai? Nomen alicuius Prophetæ. Hieronymus in Tradit. affert qui putent, hunc fuisse Isaiam. Orationis Manasse fragmentum ad calcem Paralipomenon adiici solet, sed in Romano textu abiectum ad finem inter apocrypha reperitur.

Difficilè abusus abolentur, ex prætextu pietatis intrusus.

3. *Vers.* 20.21.22.23.24.25. *Dormiuit ergo &c*] Manasses denique post diuturnum imperium vitam cum morte commutauit, propriaque in domo sepulturæ amandatur, siue in palatij horto, qui appellabatur *Oza*, quod fortasse prius hortus ille viri alicuius fuisset, qui Oza diceretur. Cur Manasses in sepulchris Regum Iuda non fuerit sepultus? An ob scelera id ei à populo denegatum? Non crediderim, cum filium reliquerit Regni successorem. Fortassè idololatriæ memor, se tanto mausoleo reputauit indignum, moriturúsque præcepit hæredi cadauer immundum à sanctis patrum ossibus ablegari. Feruens namque pœnitudo æternum humilitatis fouet affectum.] Mortuo parenti filius Amon successit, qui quidem vigesimum gerebat annum, cum imperare cœpit, & duobus annis in Ierosolymæ solium occupauit. Idololatriæ adhæsit, sicuti pater eius Manasses gesserat, & *cunctis idolis*, quæ Manasses fuerat fabricatus, immolauit, atque seruiuit. Annon simulachra illa à pœnitente Manasse confracta & omnino abolita fuerant? quomodò ergo cunctis idolis, quæ fabricatus fuerat Manasses immolauit? * O quàm facilè vel de mortuis resurgit impietas. Licet omninò è præcordiis adorata olim idola proieceris, haud securè degas, facilè ex cineribus recurrit incendium.] Porrò qui delinquentis Manassis secutus est vestigia, pœnitentem noluit æmulari; neç reuereri faciem Domini, quemadmodùm pater eius fuerat reueritus: sed *multò maiora* crimina perpetrauit: breue quidem imperium longa iniquitas, quæ instauit maturari supplicium. * Multiplicatio enim criminum est instatio flagelli. Serui Regis se se contra dominum deuouere, eúmque sua necauerunt in aula. Denique reliqua populi multitudo, iis cæsis, qui Amonem interemerant, Iosiam filium eius Regem eius loco constituit. Causam necis Amonis Scriptura non memorat. * Sed effrænata Principis iniquitas quando non subditorum insidiis agnata?] * Iustè autem populus Regis cæsores interemit; iniquitas enim Regis solummodò à Domino flagellanda. Ideò qui se iactauit occidisse Saulem, meritò occidi gladio militis à Dauide imperatur.]

Mors Manassis, breue Amonis imperium longa iniquitas.

Feruens pœnitudo æternum humilitatis fouet affectum.

Facilè vel de mortuis resurgit iniquitas.

Multiplicatio criminum est instatio supplicij.

Effrenata Principis iniquitas subditorum insidijs agnata.

Regis iniquitas solummodò flagellanda à Deo.

CAPVT XXXIV.

A Rege Iosia cultus omnis idolorum suffertur. Templum Domini instauratur. Reperto Legis Libro conterritus, ex illius præscripto omnia reformat. Et, conuocato omni populo, fœdus cum cælesti Numine renouat.

1.

OCTO annorum erat Iosias eùm regnare cœpisset, & triginta & vno anno regnauit in Ierusalem. 2. Fecitque quod erat rectum in conspectu Domini, & ambulauit in in viis Dauid patris sui: non declinauit neque ad dexteram, neque ad sinistram. 3. Octauo autem anno regni sui, cùm adhuc esset puer, cœpit quærere Deum patris sui Dauid: & duodecimo anno postquam regnare cœperat, mundauit Iudam & Ierusalem ab excelsis, & lucis, simulachrísque & sculptilibus. 4. Destruxerúntque coram eo aras Baalim: & simulacra, quæ superposita fuerant, demoliti sunt: lucos etiam, & sculptilia succidit atque comminuit: & super tumulos eorum, qui eis immolare consueuerant, fragmenta dispersit. 5. Ossa prætereà Sacerdotum combussit in altaribus idolorum, mundauítque Iudam & Ierusalem. 6. Sed & in vrbibus Manasse, & Ephraim, & Simeon, vsque Nephtha, cuncta subuertit. 7. Cúmque altaria dissipasset, & lucos, & sculptilia contriuisset in frusta, cunctáque delubra demolitus esset de vniuersa terra Israël, reuersus est in Ierusalem. 8. Igitur anno

octauo

octauodecimo regni sui mundata iam terra, & templo Domini, misit Saphan filium Eseliæ, & Maasiam principem ciuitatis, & Ioha filium Ioachaz à commentariis, vt instaurarent domum Domini Dei sui. 9. Qui venerunt ad Helciam Sacerdotem magnum: acceptámque ab eo pecuniam, quæ illata fuerat in domum Domini, & quam congregauerant Leuitæ, & ianitores, de Manasse, & Ephraim, & vniuersis reliquiis Israël, ab omni quoque Iuda, & Beniamin, & habitatoribus Ierusalem, 10. Tradiderunt in manibus eorum qui præerant operariis in domo Domini, vt instaurarent templum, & infirma quæque sarcirent. 11. At illi dederunt eam artificibus, & cæmentariis, vt emerent lapides de lapicidinis, & ligna ad commissuras ædificij, & ad contignationem domorum, quas destruxerant reges Iuda. 12. Qui fideliter cuncta faciebant. Erant autem præpositi operantium, Iahath & Abdias de filiis Merari, Zacharias & Mosollam de filiis Caath, qui vrgebant opus: omnes Leuitæ scientes organis canere. 13. Super eos verò, qui ad diuersos vsus onera portabant, erant scribæ, & magistri de Leuitis ianitores. 14. Cúmque efferrent pecuniam, quæ illata fuerat in templum Domini, reperit Helcias sacerdos Librum legis Domini per manum Moysi. 15. Et ait ad Saphan scribam: Librum legis inueni in domo Domini: Et tradidit ei. 16. At ille intulit volumen ad regem, & nuntiauit ei, dicens: Omnia quæ dedisti in manu seruorum tuorum, ecce complentur. 17. Argentum, quod repertum est in domo Domini, conflauerunt: datúmque est præfectis artificum, & diuersa opera fabricantium. 18. Præterea tradidit mihi Helcias sacerdos hunc librum. Quem cùm rege præsente recitasset, 19. Audissétque ille verba legis, scidit vestimenta sua: 20. Et præcepit Helciæ, & Ahicam filio Saphan, & Abdon filio Micha, Saphan quoque scribæ, & Asaæ seruo regis, dicens: 21. Ite, & orate Dominum pro me, & pro reliquis Israël & Iuda, super vniuersis sermonibus Libri istius, qui repertus est: magnus enim furor Domini stillauit super nos, eò quòd non custodierint patres nostri verba Domini, vt facerent omnia quæ scripta sunt in isto volumine. 22. Abiit ergo Helcias, & hi qui simul à rege missi fuerant, ad Oldam prophetidem, vxorem Sellum filij Thecuath, filij Hasra custodis vestium: quæ habitabat in Ierusalem in Secunda: & locuti sunt ei verba, quæ suprà narrauimus. 23. At illa respondit eis: Hæc dicit Dominus Deus Israël: Dicite viro, qui misit vos ad me: 24. Hæc dicit Dominus: Ecce ego inducam mala super locum istum, & super habitatores eius, cunctáque maledicta, quæ scripta sunt in Libro hoc, quem legerunt coram rege Iuda. 25. Quia dereliquerunt me, & sacrificauerunt diis alienis, vt me ad iracundiam prouocarent in cunctis operibus manum suarum, idcircò stillabit furor meus super locum istum, & non extinguetur. 26. Ad regem autem Iuda, qui misit vos pro Domino deprecando, sic loquimini: Hæc dicit Dominus Deus Israël: Quoniam audisti verba voluminis, 27. Atque emollitum est cor tuum, & humiliatus es in conspectu Dei, super his quæ dicta sunt contra locum hunc, & habitatores Ierusalem, reueritúsque faciem meam, scidisti vestimenta tua, & fleuisti coram me: ego quoque exaudiui te, dicit Dominus. 28. Iam enim colligam te ad patres tuos, & infereris in sepulchrum tuum in pace: nec videbunt oculi tui omne malum, quod ego inducturus sum super locum istum, & super habitatores eius. Retulerunt itaque regi cuncta quæ dixerat. 29. At ille conuocatis vniuersis maioribus natu Iuda & Ierusalem, 30. Ascendit in domum Domini, vnàque omnes viri Iuda & habitatores Ierusalem, Sacerdotes & Leuitæ, & cunctus populus à minimo vsque ad maximum. Quibus audientibus in domo Domini, legit rex omnia verba voluminis: 31. Et stans in tribunali suo, percussit fœdus coram Domino, vt ambularet post eum, & custodiret præcepta, & testimonia, & iustificationes eius, in toto corde suo, & in tota anima sua, faceretque quæ scripta sunt in volumine illoque legerat. 32. Adiurauit quoque super hoc omnes, qui reperti fuerant in Ierusalem & Beniamin: & fecerunt habitatores Ierusalem iuxta pactum Domini Dei patrum suorum. 33. Abstulit ergo Iosias cunctas abominationes de vniuersis regionibus filiorum, Israël: & fecit omnes, qui residui erant in Israël, seruire Domino Deo suo. Cunctis diebus eius non recesserunt à Domino Deo patrum suorum.

COMMENTARII.

1\.

Iosiæ Regis pueri, & adolescentis pietas in comminuendis idolis expenditur.

Mirum planè puerum filium parentis non imitari actiones.

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Octo annorum, &c.*] Cùm regnare cœpit Iosias, octauum annum agebat ætatis canis vtique plenus, & triginta supra vnum annis in Ierosolyma ius Iudæis dixit. Vero Numini placuit, & à Semita patris sui Amon recedens, attaui Dauidis fidem est æmulatus. * Mirum planè puerum filium parentis non imitari actiones.] Non declinauit, neque ad dexteram, neque ad sinistram, id est, à viis Dauidis non recessit, aut affectando iustitiæ prætexta, aut eiusdem iura relaxando. Octauo autem anno Regni sui, cum in decimum sextum annum agente vigebat ratio, licet adhuc puer esset, Dominum Deum Dauidis requirere cœpit: & duodecimo Imperij anno cum vigesimum ætatis ageret, & Regnum iam sibi stabilisset, totam Iudæam, & Vrbem Ierosolymam ab impia superstitione repurgauit, auferens scilicet excelsa, ne vel Deo verò contrà legis præscriptum extra Templum immolaretur, lucos succidens, simulacra, & sculptilia comminuens. Cur non priùs ablegandæ idololatriæ operam exhibuit, sed excelsa, vbi verò Numini litabatur, prius curauit auferre. * Quia vt omnino ablegetur iniquitas, priùs pietas est repurganda. Quomodò enim non flagellatus conquereretur impius infidelis, si videt, fidelibus peccata permitti?] * Experit Præsul Reipublicæ obtuere crimina? Prius curet Ecclesiasticorum corrigere excessus.] Iussu autem Regis fideles ministri *Baalim*, seu idolorum aras ipsasq; superposita idola destruxerunt. Hebraïcè pro *Baalim* ponitur *Hamanim*, quæ vox significat solis effigiem, nam Sol ab ardore *Hamah* vocatur. Lucos succidi, & sculptilia Rex præcepit auferri, ac comminui: & super tumulos seu Sepulchra eorum, qui viuentes eis immolare consueuerant, fragmenta dispersit. Ossa præterea Sacerdotum idolorum combussit in aris, vt idololatrarum Sacerdotum immundi cineris contactu altaria contaminarentur. Nec solùm iam olim mortuorum cadauera in illis aris cremabat Iosias, sed & cadauera recens à se hoc nomine occisorum, vt dicitur 4. *Reg.* 23. 20. Deniquè Iudam, & Vrbem Ierosolymam omnino mundauit. Sed & in Vrbibus Manasse Ephraim ac Simeon vsque ad Nephtali ditionem cuncta idola subuertit, fana comminuit, nihil veritus Babyloniæ Regem, qui tunc Israëlis terram occupabat, Deo quidem fretus, & Helciæ Pontificis, Ieremiæ, & Sophoniæ cohortationibus incitatus. * Tanta facinora ab adolescente fideli patrantur; pietas enim Catholici Principis ad difficilia quæque superanda brachia debilia roborat.] Cúmque ex Israëliticis præfatis Tribubus valida exercitu validiori irruens fide ac pietate dissipasset idolorum altaria, succidisset lucos, simulacra contriuisset in frusta cunctáque delubra demolitus esset, Ierosolymam rursum iniuit. * En in Iosia Catholici Hispaniarum Reges exprimuntur, qui ab exteris Asiæ, Africæ, ac Americæ Regnis, immisso D. Francisco olim Xauerio, & quotidie Sacrarum Ordinum ministris, curant idololatriam ablegati, vt triumphalis Euangeli quadriga inuehatur.]

Vt omninò ablegetur à fidelibus iniquitas, priùs est pietas repurganda.

Præsul sacularium ablaturus crimina, priùs Ecclesiasticorū curet tollere excessus.

Debilia brachia adolescentis Catholici Principis ad difficilia quæque roborantur.

Catholici Reges ad Regna extranea ministros Ecclesiæ immittūt, idololatriam exstincturos.

2\.

Curat Iosias Tēplum resici, & instaurari.

Vers. 8.9.10.11.12.13. *Igitur anno, &c.*] Profectò anno octauo decimo Regni Iosiæ mundatam iam Iudæa, & magna ex parte Israëlitica ditione, Templóque Domini repurgato ab immunditia idolorum: immisit Rex Saphan filium Esliæ, Maasiam Principem seu Præfectum Vrbis & Ioha filium Ioachaz, qui res gestas in commentaria referebat, nè è memoria exciderent: vt domum Domini Dei sui instaurari curarent, quam scilicet Reges impij Iuda attriuerāt. Hi ad Helciam Pontificem summum deuenerunt, acceptámque ab eo pecuniam, quæ illata fuerat in Templum ab offerentibus, & quam Leuitæ & Ianitores de ditione Manasse, Ephraim, deque aliis locis, vbi Israelis reliquiæ fideles aderant, nec non de omni Iuda & Beniamin, ac de ciuibus Ierosolymæ: tradiderunt iis, qui operariis Templi Præpositi fuerant constituti, vt Delubrum sacerrimum instaurari, & infirma quæque sarciri curarent. At Præpositi pecuniam dedere artificibus, & cæmentariis, vt de lapicidinis, *quatuor pedum* (sic LXX.) lapides emerent, & ligna ex syluis ad *commissuras* ædificij, id est ad opera, quæ fiunt commissis inter se lignis, & ad contignationem domorum, seu Sacerdotalium habitaculorum, quæ Reges Iuda impij destruxerant. Qui quidem artifices cuncta *fideliter* perficiebant. Constituti autem erant operantium Præpositi Iahath & Abdias Merari posteri: Zacharias & Mosollam de familia Caath, qui opus *vrgebant*. * Ipsa enim eorum præsentia artifices & operarios vrgebat ad opus diligenter perficiendum. Ideò ad quæque subditorum ministeria exerenda feliciter, Rectoris oculi admodùm conferunt. Vt sciant Præsules, quanti momenti sit crebrò Sacros ministros visitare.] vt vrgeatur opus, siue vt diligenter ministerio sacro incumbant.] Scio tamen, loco verbi illius, *Qui vrgebant opus* רכצה *lenazeah.* quod idem esse ac *lelamedem* Hebræus quidam asseroit. Vox verò *lelamedem* significat, *Ad docendum*, instruendum. Iraque hi viri erant constituti vt architecti ad fabros dirigendos. Porrò quatuor hi Præpositi seu architecti omnes erant Leuitæ, *scientes organis canere.* Quorsùm cantores & organa ad huiusmodi præposituram? An vt lotomi musica deliniri diligentiam excitarent? * Certè subditi labori incumbentes Præpositi musica recreatur & leuius onera deportat, Hoc est, Rectoris benignitas & comitas, facit à subditis opus vrgeri, libentiúsque suscipi laborandi molestiam.] Attamen aptiùs sic locum expendo: Hi præpositi erant Leuitæ ex his, qui organa pulsabant: nec dedignabantur tam diuerso ministerio incumbere. * In domo Dei nullum officium abiectum esse ex hoc loco monuerim. Qui hodie concionaturus suggestum ascendit, eras docturus pueros humanitatis descendat ad cathedram: nunc assideat altari, mox in xenedochio ægrotantis inopis lectum sternat.] Iis autem, quorum erat officium onera apportare Præpositi erant Scribæ & Magistri ex Leuitis, qui Ianitorum Templi munus exerebant. Iraque præerant operibus & operariis non otiosi homines, & qui nulli alteri rei vacarent, qui magnis conducti stipendiis, maiori sunt dominis suis dispendio? sed ipsi Leuitæ, qui statis temporibus

Oportet sacros ministros sæpè à Præsulibus visitari, vt vrgeatur opus, siue vt diligenter ministerio sacro incumbant.

Rectoris benignitas, & comitas, facit, à subditis opus vrgeri & libentiùs suscipi laborandi molestiam.

In domo Dei nullū munus abiectum. Ad ministeriā quæque sunt Religiosi præparati, aut sublimia aut abiecta.

bus canebant, seruiebántque in Templo, subcisiuis horis per vices inuigilabant operi, illudque vrgebant, & promouebant, magno & operis & Templi compendio.

3. *Vers.* 14.15.16.17.18.19.20.21. *Cúmque, &c.*] Verùm cum pecunia, quæ illata fuerat in Templum Domini efferretur, vt traderetur architectis Helcias Sacerdos Librum legis Domini manu Mosis scriptum in Templo repetit, & Saphan Scribæ vno ex Præpositis illis prostatur: Librum legis in Templo casu inueni. Cæterùm Volumen Helcias Saphan Scribæ tradidit, qui ad Regem iotulit, eique dictitauit: Quæcumque nobis seruis tuis imperia dedisti, complentur. Argentum quod repertum est in Templo, *conflauerunt* id est, pecunia quæ reperta est, conflata, seu collecta est, traditáque Præfectis artificum, ac diuersa opera fabricantium. Præterea Helcias summus Pontifex hoc mihi Volumen, quod inuenerat, tradidit. Aperuit Saphan Librum, & audiente Rege legis tractatú recitauit. Verùm Iosias, qui præscripta Mosis cordis auribus exceperat, sua scidit vestimenta, & Pontifici Helciæ, Achicamo filio Saphan, Abdoni filio Micha, ipsi Sephano Scriba, qui perlegerat, & Asaæ Regio ministro *præcipit, affatus* : *Ite*, & orate Dominum pro me, *& pro reliquiis* Israël, idest, pro eis, qui in idolatra Israëlis ditione vero Numini litant, & pro Dauidico Iudæ Regno, & *pro vniuersis sermonibus Libri istius, qui repertus est*, nempè cum oraueritis, vestræ meditationis materia sint Voluminis huiusce præscripta : video enim necessariam esse precum instantiã ad placandű Dñm, cuius ira iã experti diù sumus, super nos stillauisse, eo quod patres nostri Voluminis huiusce præscripta violarint. * Si orandũ erat, cur illos, qui preces profusuri fuerant, monuit, ab aula discedere, *Ite, & orate Dñm pro me?* Certè quia aulæ perturbatio orationis quieti reputatur inepta.]* Adnota Regis ex Libri exaudito sermone animi affectus. Vel audita ex Voluminis lectione veritas eius afficit præcordia : quid si ei nuda veritas exprimeretur? Ideò deperexit Regna, læditur religio, quia nullus audet Regi veritatis præscripta proferre.]* Librorũ spiritualiũ hinc vtilitatem edisce. Volumine legis amisso, in Rege interuitissus exponitur affectus: inuento Libro pietas exardescit.] * In Hebræo loco particulæ, *Ite, & orate Dominum* scribitur, *Ite, & quærite Dominum.* Vbinam requirendus Deus? Certè ex aula exulare videtur, qui à ituris, seu recessuris ex aula requirendus erat.] Existimo illud; Quærite Dominum, idem esse ac Consulite. Mittit ergo vt consulant è Prophetis aliquem, quid facto sit opus circà librum legis repertum. *Quia stillauit* inquit, *furor Domini super nos.* Ita Dei igni comparatur, ideò stillare dicitur seruatâ metaphorâ.

Liber legis repertur, & ad Iosiam deportatur.

Aula inquietudo inepta est quieti orationis.

Regna non deperirent, si adessent, qui auderent, Regi veritatis præscripta proferre.

Librorum spiritualium lectio vtilissima.

An Deus ab aulâ exulet.

4. *Vers.* 22.23.24.25.26.27.28. *Abiit ergo, &c.*] Porrò Helcias Pontifex, qui simul cum Scriba post traditum ei Volumen inuentum ad Regem aduentauerat, & ij qui simul à Rege fuerant immissi pertexerunt ad Oldam Prophetidem coniugem Sellum filij Thecuath, filij Hasra vestium Sacerdotalium custodis : quæ apud Ierosolymam in *Secundâ* habitabat, id est, eam Vrbis partem, quæ erat inter duos muros, quia pars Vrbis intra murum & ante murale vocabatur *Secunda* : & locuti sunt ei, cuncta præfata recensentes. At illa eis respondit: Hæc aperienda vobis à Domino accepit: Dicite viro, qui vos ad me iussit accedere : Hæc dicit Dominus : En ego super Ierosolymam, ac super eius incolas cunctas maledictiones, quæ in Volumine, quod lectum est coram Rege, continentur, inducam pro delinquentium merito. Dereliquerunt enim me, & alienis diis victimas litauerunt, vt me ad iracundiam prouocarent, opera manuum suarum adorando, & despiciendo eum, cuius ipsi sunt opera. Ideò furor meus super istum stillabit locum instar incendij, aut flagrantis pluuiæ, quæ non extinguetur, donec cunctos absumat. Hæc pertinent ad ciues, quæ Dominus eis iubet indici : Regi autem hæc attinentia ad eum speciatim dictitate. Hæc Dominus Deus Israël mihi tibi aperienda expressit: Quoniam huiusce Voluminis verba exaudisti, ac emollitis præcordiis, te mihi submissum exposuisti territus quidem iis, quæ in Volumine illo contra Ierosolymam eiusque habitatores exarantur, *reueritúsque faciem meam* Hebraicè, *humiliatus coram* me, tuas scidisti vestes, ac lacrymas profudisti: ego quoque *exaudiui te*, dicit Dominus. *Iam* enim, id est, citò colligam te ad patres tuos, siue diem obibis tuum, sepulchrúmque in pace inibis : nec aspectabis ærumnas, quibus Ierosolymam, omnesque eius incolas flagellabo. * Preme illud, *Quoniam fleuisti coram me, ego quoque exaudiui te.* Fletusne auditur, an videtur? Videtur planè, sed auditus esse dicitur, quia lacrymæ suas voces habent, quæ fortiter Domini pulsant auditum.] * An citò mori tot meritorum Regis Iosiæ vti præmium promittitur? Certè mori *in pace* egregiè, pietatis præmium est augustissimum.]* Additur, *Nec videbunt oculi tui omne malum, quod ego inducturus sum super locum istum, & super habitatores eius.* Nam qui subditos amabat, Rex necessariò crudeliter sauciaretur, eorum ærumnas miserumque exitium aspectando. Crudele enim amanti spectaculum amati inspectare dolores.] Hinc Deiparæ videntis Filij, quem ineffabiliter diligebat, cruciatus ditos, ditum contemplare cruciatum.] Retulere itaque Helcias & alij nuncij Regi, quæ Olda prædixerat. * *Cuncta* (notanter ait textus) *quæ dixerat retulerunt Regi.* Nihil subticuere adulationis ergo fideles ministri, nec quod ad eius obitum tam inuisum Regibus attinebat. Aulicorum taxantes adulationem qui nunquam Regi indicant, nisi quod ei placiturum esse videatur.

Lacrymæ suas voces habent.

Citò mori in pace, vi tutum est præmium.

Magna est tortura amãtis amati videre torturam.

Ineffabilis tortura Deiparæ, filij dilectissimi videntis passionem.

Aulici adulatores nihil Regibus indicãt nisi quod eis placiturũ esse videatur. Haud sic fideles Ministri.

5. *Vers.* 29.30.31.32.33. *At ille conuocatis, &c.*] Audito ergo Rex Iosias Prophetidis Oldæ vaticinio, conuocat Principes Iudæ ac Ierosolymæ, & comitatus Sacerdotibus, Leuitis, Principibus cunctóque populo à minimo vsque ad maximum, Templum scandit, vbi audientibus omnibus, Rex sacri Voluminis præscripta perlegit: stánsque in solio suo fœdus cum Domino renouauit promittens (siue innouans promissionem non semel perfectam) se omnia præcepta legis testimonia, iustificationes toto ex corde, toto ex animo obseruaturum : ad vnguémque impleturum quæ in Volumine illo, quod legerat, erant præscripta. *Adiurauit quoque super hoc omnes, qui reperti fuerant in Ierusalem & Beniamin.* Hebt. *Et stare fecit omnem inuentum in Ierusalem.* Ac si diceret, Postquam ipse

Iosias audito Oldæ vaticinio, conuocat populũ, & fœdus cum Domino renouat.

ipse instatione sua iurauit, eodem ex ordine alij iuratam accesserunt. Et *fecerunt* pactum *iuxta pactum* Domini Dei patrum suorum, id est, se id seruaturos firmarunt. * Quàm facilè subditi, præeuntis Principis æmulantur exempla; Priùs Rex stat iuraturus, mox cunctus populus iuratum accedet.] Sed priusquam excidat ex memoria verbum illud Oldæ, *Inferens in sepulchrum tuum in pace*; obiicies, Iosiam in bello sagitta tranctum obiisse. Quomodò ergò *in pace?* * An tribulationes & ærumnæ iustorum, queis cœlestis acquiritur palma, vera pax dictitanda? Ita planè.] Ad literam autem respondeo, haud hîc agi de pace priuata & propria Regis Iosiæ, qui non pacifica, sed violentâ morte decessit: sed de publica Regni pace & prosperitate, quæ tunc quoque vigebat, quando Rex Iosias extrà Regni sui septa profectus est cum copiis suis obuiam Regi Ægyptio Pharaoni, & sagitta læsus.* Probo Regi vel dirè vulnerato, vel obeunti illa est propria pax, quæ est subditorum. Bona enim vel mala quibus subditi potiuntur, aut pergrauantur, bona aut mala sunt Regi. Ideò Iosias vel cum dirè vulneratus obiit, in pace mori dicitur, quia subditi tunc pacis commodis fruebantur.] Verùm defuncto Iosia, ac Regia pompâ sepulto, statim potentissimorum Regum armis turbari Regnum cœpit, & omnes miseriæ, ac calamitates, quas Olda prædixit, in Iudæos irruerunt. Abstulit ergo Iosias de vniuersis regionibus filiorum Israel seu Iudæorum cunctas idololatriæ abominationes, & fecit omnes, qui residui erant ex Israël, id est, *inuentum in Israel omnem* (sic Hebr.) siue omnes Iudæos, qui quidem ex vniuerso Israëlico populo fidelitatis erant reliquiæ, Domino fecit deseruire. Cunctis itaque diebus Iosiæ à Domino Deo patrum suorum, seu ab auita fide minimè recesserunt. * En mortis memoriæ indictæ Regi fructus. O quàm aptè Rex mortis instantiam audiens feruentior ad opera pietatis assurgit. Nam appropiante morte debet fidelis feruentiùs operari. Hoc mente voluant seniores, quibus obitus instat.]

Facilè subditi præeuntis Præsulis exemplū æmulantur.

Tribulationes iustorum vera pax.

Probus Rex subditorū bona, aut mala propria esse reputat.

Appropiante obitu debent fideles ferventiùs operari. Hoc seniores discant.

CAPVT XXXV.

Iosias maxima solemnitate Phase celebrat: Regem Ægypti, euentu infelici, bello lacessit: sagittis namque vulneratus interiit, ingenti suorum, ac cum primis Ieremiæ Prophetæ luctu.

1. FECIT autem Iosias in Ierusalem Phase Domino, quod im-
molatum est quartadecima die mensis primi: 2. & constituit
Sacerdotes in officiis suis, hortatúsque est eos vt ministra-
tent in domo Domini. 3 Leuitis quoque, ad quorum eru-
ditionem omnis Israël sanctificabatur Domino, locutus est:
Ponite arcam in sanctuario templi, quod ædificauit Salo-
mon filius Dauid rex Israël, nequaquam enim eam vltrà
portabitis: nunc autem ministrate Domino Deo vestro, & populo eius Israel. 4. Et
præparate vos per domos & cognationes vestras, in diuisionibus singulatim, sicut
præcepit Dauid rex Israël, & descripsit Salomon filius eius. 5. Et ministrate in
sanctuario per familias turmásque Leuiticas, 6. & sanctificati immolate Phase:
fratres etiam vestros, vt possint iuxta verba quæ locutus est Dominus in manu Moy-
si facere, præparate. 7. Dedit prætereà Iosias omni populo, qui ibi fuerat inuen-
tus in solemnitate Phase, agnos & hœdos de gregibus, & reliqui pecoris triginta
millia, boum quoque tria millia: hæc de regis vniuersa substantia. 8. Duces quo-
que eius, sponte quod vouerant, obtulerunt, tam populo, quàm Sacerdotibus, &
Leuitis. Porrò Helcias, & Zacharias, & Iahiel, principes domus Domini, dederunt
Sacerdotibus ad faciendum Phase pecora commixtim duo millia sexcenta, & boues
trecentos. 9. Chonenias autem, & Semeias, etiam Nathanael, fratres eius; necnon
Hasabius, & Iehiel, & Iozabud, principes Leuitarum, & dederunt cæteris Leuitis
ad celebrandum Phase quinque millia pecorum, & boues quingentos. 10. Præ-
paratúmque est ministerium, & steterunt Sacerdotes in officio suo. Leuitæ quo-
que in turmis, iuxta regis imperium. 11. Et immolatum est Phase: aspersérunt-
que Sacerdotes manu sua sanguinem, & Leuitæ detraxerunt pelles holocausto-
rum: 12. & separauerunt ea vt darent per domos & familias singulorum, & offer-
rentur Domino, sicut scriptum est in Libro Moysi: de bobus quoque fecerunt simi-
liter. 13. Et assauerunt Phase super ignem, iuxta quod in lege scriptum est: pa-
cificas verò hostias coxerunt in lebetibus, & cacabis, & ollis, & festinatò distribue-
runt vniuersæ plebi: 14. Sibi autem, & Sacerdotibus posteà parauerunt: nam in

oblatio

oblatione holocaustorum & adipum vsque ad noctem Sacerdotes fuerunt occupati: vnde Leuitæ sibi, & Sacerdotibus filiis Aaron parauerunt nouissimis. 15. Porrò cantores filij Asaph stabant in ordine suo, iuxta præceptum Dauid, & Asaph, & Heman, & Idithun, prophetarum regis: Ianitores verò per portas singulas obseruabant, ita vt nec puncto quidem discederent à ministerio: quam ob rem & fratres eorum Leuitæ parauerunt eis cibos. 16. Omnis igitur cultura Domini ritè completa est in die illa, vt facerent Phase, & offerrent holocausta super altare Domini, iuxta præceptum regis Iosiæ. 17. Feceruntque filij Israël, qui reperti fuerant ibi, Phase in tempore illo, & solemnitatem azimorum septem diebus. 18. Non fuit Phase simile huic in Israël à diebus Samuelis prophetæ: sed nec quisquam de cunctis regibus Israël fecit Phase sicut Iosias, Sacerdotibus, & Leuitis, & omni Iudæ, & Israël qui repertus fuerat, & habitantibus in Ierusalem. 19. Octauodecimo anno regni Iosiæ hoc Phase celebratum est. 20. Postquam instaurauerat Iosias templum, ascendit Nechao rex Ægypti ad pugnandum in Charcamis iuxta Eupratem: & processit in occursum eius Iosias. 21. At ille, missis ad eum nunciis, ait: Quid mihi & tibi est rex Iuda, non aduersum te hodie venio, sed contra aliam pugno domum, ad quam me Deus festinaró ire præcepit: desine aduersum Deum facere, qui mecum est, ne interficiat te. 22. Noluit Iosias reuerti, sed præparauit contra eum bellum, nec acquieuit sermonibus Nechao ex ore Dei: verùm perrexit vt dimicaret in campo Mageddo. 23. Ibique vulneratus à sagittariis, dixit pueris suis: Educite me de prælio, quia oppido vulneratus sum. 24. Qui transtulerunt eum de curru in alterum currum, qui sequebatur eum more regio, & asportauerunt eum in Ierusalem, mortuúsque est, & sepultus in mausoleo patrum suorum: & vniuersus Iuda & Ierusalem luxerunt eum: 25. Ieremias maximè, cuius omnes cantores atque cantatrices, vsque in præsentem diem, lamentationes super Iosiam replicant; & quasi lex obtinuit in Israël: Ecce scriptum fertur in lamentationibus. 26. Reliqua autem sermonum Iosiæ & misericordiarum eius, quæ lege præcepta sunt Domini, 27. Opera quoque illius prima & nouissima, scripta sunt in Libro regum Iuda & Israël.

COMMENTARII.

1. *Iosias præparat Phase celebrationem.*

ERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. *Fecit autem, &c.*] Iussit autem Rex Iosias apud Ierosolymam Phase quarta decima die mensis primi celebrari: constituénsque Sacerdotes in officiis suis, eos adhortatus est, vt in Templo Domini ministrarent. Verùm Sacerdotum pigritia annotatur, qui fungentes officio sacerdotali, adhortatione Regia indigerent ad ministrandum Domino, quippe cum ipsum officium exigat sui ipsius executionem.] Regis simol Catholici pietas innuitur curantis satis, sacra promoueri. Vndè ediscunt Principes, & si eorum officij non sit, Sacra peragere, ad eorum pietaté attinere studium promouendi quidquid ad Dei cultum accinere videatur.] Leuitis quoque, quorum eruditione, & magisterio populus Iudaicus informatus, vt sanctitatem coleret, sic locutus est: Arcam sacerrimam, quæ tempore Amonis Regis Iuda parentis mei, & tempore pueritiæ meæ extra Templum fuit collocata in sanctuario Templi, quod Salomon filius Dauidis Rex Israël extruxit; post hæc enim non erit vobis, vti anteà humeris de loco in locum deferenda. Nunc autem ministrate Domino Deo vestro & populo eius Iudaico: & præparate vos per familias vestras *in dimisionibus singulorum*, id est, per classes, quemadmodùm à Dauide & Salomone filio eius fuere constitutæ. Inter diuisiones autem, & vices factas in Tribu vestrâ, & inter fratres vestros, quisque in diuisione seu vices familiæ suæ ministret. * Nihil enim magis rixis agnatum, quàm in alterius officium ingerere.] Redeo ad Arcæ in Templum inuectionem. Certè hæc tempore Manasse, vel Amon submota à fidelibus fuerat è Templo, ne simul cum idolis esset. * Pia planè actio sacra à profanis seiungere. Hinc fidei ac pietatis opus egregium esse ab habituali delinquento sacramentorum vsum auferre, nè pectore iniquo idolorum fano Arca Eucharistica contaminetur. Hoc gerunt docti Confessarij, qui absolutionem abnegant indispositis.] Tradunt Hebræi teste Hieronymo, Arcam in domo Sellum auunculi Ieremiæ & mariti Oldæ Prophetidis taurisper depositam fuisse, sed nunc à Iosia iussam per Sacerdotes & Leuitas Templo restitui. Purificati itaque vos ad Phase dignam immolationem fratres vestros purificate, sanctificate vt suis ministeriis exercendis esse valeant idonei.

Pigros se ostendunt Sacerdotes, qui indigent adhortatione, vt ministerium suum impleant.

Rex Catholicus curet, sacra promoueri.

Agnatum rixis, se in alterius officium ingerere.

Piè curet habituales peccatores à sacramentorum vsu abstrahere, absolutionis abnegatione.

2. *Vers.* 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. *Dedit præterea, &c.*] Præterea Iosias Regia munificentia omni populo, qui ad solemnitatem Paschalem conuenerat ad Phase perficiendum, agnorum, hædorum, ac *reliqui pecoris* minoris triginta millia exhibuit, boum autem tria millia exposuit. Singuli agnorum & hædorum de gregibus à singulis familiis sacrificabantur, & assabantur, & cum lactucis edebantur agrestibus iuxta consuetum ritum. Porrò reliquum pecus ad alia sacrificia, holocausta scilicet, & hostias pacificas parabatur. Hæc de Regis penu Iudæorum familiæ accipiebant. Preme, quæ-

A immodum solemniter Phase celebratur.

so, facti verba Scriptoris. Postquam asseruit Regem, Iudæos sacrificatores fuisse donatos agnis, hircis reliquo pecore, & bobus Phase faciendum, & ad alia gerenda Sacrificia, rursùm submonuit: *Hæc de Regis vniuersa substantiâ.* * An non sufficeret, Regis munificentiam semel expressisse? Minimè planè; quia tam nouum est, Reges dare subditis, vt quodammodò necessarium sit semel & iterum ab Historiographo affirmari.] * Faciliùs quidem videtis Reges donari à subditis, quàm subditos à Regibus dona recepisse.] Duces quoque Regis quæ vouerant se daturos populo, vt haberet, quod Domino offerret: & Sacerdotibus ac Leuitis, vt immolarent, sponte obtulerunt. Verùm Helcias, Zacharias, & Iahiel Principes, seu primores Templi exhibuerunt Sacerdotibus ad Phase perficiendum, *pecora commixtim duo millia sexcenta, & boues trecentos.* LXX. pro *Pecora commixtim*, transtulere, *Dederunt oues, agnos, & hædos.* Et videtur aliquid in Hebræo textu deesse, vbi dicitur, dedisse *duo millia sexcenta*, neque explicatur, quam rem dederint; cum mox addat dedisse boues trecentos. Sed certè agnus & hædos duo millia dederunt, quod noster dixit *Commixtim.* Nam ad faciendum Pascha non nisi agni & hædi dari poterant. Porrò Chonenias, & fratres eius seu contribules Semeias, Nathanael, Hasabias, Iehiel, & Iozabad Principes Leuitarum cæteris Leuitis, ad celebrandum Phase, quinque millia *pecorum*, id est, agnorum & hædorum: & quingentos oues ad sacrificia & ad populi epulum, impertierunt. Præparatum itaque est hisce Regis ac Principum donariis ministerium immolationis Phase, iàm enim & sacerdotes & Leuitæ, & cunctus populus habebat agnum & hircum ad Phase, bouis portionem ad epulandum. Sacerdotes igitur suum ad immolationis munus accesserunt, necnon Leuitæ *in turmis iuxta Regis imperium*, quia non singulæ tantùm vices, vt reliquo tempore, sed simul omnes turmatim aderant vt Rex imperauerat. Immolatum profectò est Phase, Sacerdotésque sanguinem hostiarum, quas ipsi iugulauerant, asperserunt, Leuitæ verò pelles holocaustorum detraxerunt, quod poterant vrgente necessitate præstare: & victimas, à quibus pelles detraxerant, separarunt, nè scilicèt confusio induceretur: sed sciri posset, pro quo quælibet offerretur hostia. Singulis ergo familiis suas dedere victimas, vt & Domino iuxtà Mosis præscriptum offerrentur: De bobus quoque singulas singulis impenderunt portiones. Cæterùm assauerunt super ignem Phase, agnos scilicet Paschales, vti à lege imperatur: hostias verò pacificas in lebetibus, cacabis, acollis coxerunt. Hostiæ enim pacificæ pars in Sacerdotum cedebat vsum, pars in vsum offerentium. Hæc ergo tertia pars in ollis elixabatur. Festinato distribuerunt hæc Leuitæ vniuersæ plebi: sibi autem & Sacerdotibus posteà parauerunt, nam præ sacrificiorum multitudine otium tunc non habebant Sacerdotes & Leuitæ, qui ad noctem vsque sacro dedere operam ministerio. * Hoc Sacerdotum egregiorum munus, vt fidelibus assideant, eisque Eucharisticum Agnum ministrent, propria obliuisci commoda.] * Ediscant Episcopi, prius curandum de subditorum, quàm de propriæ familiæ commodis. Pudeat Christicolas Præsules, regis antiquæ Leuitas festinatò cunctis familiis prius impendisse necessaria ad victum, quàm sibi pararent: *Festinato* (inquit textus) *distribuerunt vniuersæ plebi, sibi autem, & sacerdotibus postea parauerunt*: dum ipsi festinatò prius sibi quàm subditis prouident, imò festinatò solum sibi & suis domesticis, egentibus verò subditis aut serò aut nunquam expediunt annonam. Profectò Cantores posteri Asaph suo concinendi muneri incumbebant iuxta Dauidis Asaph Heman, & Idithum Prophetarum Regis præscriptum, id est, iuxta classes, in quas à Dauide ex dispositione Asaph Heman & Editum, fuerant tributi. Ianitores verò singulis addicti portis ita suo incumbebant muneri, vt ab eo *nec puncto* quidem discederent: quamobrem fratres eorum Leuitæ eis cibos parauerunt. Dixi, Asaph Heman & Idithum esse *Prophetas Regis*, (sic LXX.) ita scilicet appellatos, quod Dauid solitus esset cum illis canere, vel quia per eos Rex Deum consulebat. *Omnis* igitur *cultura Domini*, siue cuncta legis præscripta circa cultum Phase, & holocaustorum supra altare oblationem, & solemnitatem Azimorum ritè illis diebus fuere completa iuxta Regis Iosiæ præceptum. Gesserunt itaque non solùm Iudæi, sed & Israelitæ, qui inibi tunc fuére reperti, Phaze, & Azimorum solemnitatem septem diebus celebrauerunt. Non fuit tam celebris Phase celebratio in Israël a diebus Samuelis Prophetæ: imò nec quisquam è cunctis Regibus Israël tam magnificè Phase coluit, Sacerdotibus quidem, Leuitis, omni Iuda, & ex Israelis ditione pluribus eius pietatem æmulantibus apud Ierosolymam. Hanc expositionem ex Hebræo textu & LXX. virorum interpretatione didici. Clausulam enim illam, *Nec quisquam de cunctis Regibus Iuda fecit Phase sicut Iosias Sacerdotibus, Leuitis, & omni Iudæ, & Israel, qui repertus fuerat*, sic scripsere: *Iosias & Sacerdotes & Leuitæ, & omnis Iuda, & Israel qui inuentus est, fecerunt Pascha.* Verùm hoc Phase octauodecimo Iosiæ Regni anno fuit celebratum,

Incredibile quodammodò est, subditos à Rege dona accepisse.

Sæpiùs videris Reges à subditis donari.

Sacerdotis egregij propria corporalia commoda obliuisci, ut Eucharistiâ fidelibus ministrent.

Prius Præsules debēt subditorum egentium commoda, quàm proprijs prouidere.

3\. *Vers.* 20.21.22.23.24.25.26.27. *Postquam instaurauerat, &c.*] Postquàm verò Iosias Templum instaurauerat, postquam religioni cultum debitum adhibuerat, & eius pietate fidei restitutus fuerat splendor, accidit, vt Nechao Rex Ægypti expeditionem bellicam contra præpararet, & in Charmis regionem iuxta Euphratem celebrem fluuium situm ascenderet: cuius in occursum Iosias processit magno milite comitatus. Audiens autem Nechau aduentare Iosiam ad certamina præparatum, misit ad eum nuncios, qui dicerent: Quid mihi & tibi ô Rex Iudæ? non aduersum te pugnax aduento, sed contra aliam domum, nempè contrà Regem Assyriorum (4. *Reg* 23.29.) *ad quam me Deus festinatò ire præcepit.* D. Hieronymus putat, Ieremiam Prophetam sic faciendum monuisse Regem Nechao, simulque Iosiam, ne resisteret Ægyptio, deterruisse. Quod cum Ægyptio innotuisset, repetit hîc, & inculcat Iosiæ, sed frustrà. * Rarò videris Regem, qui non lacessitus, ad certamen accurrit, victoria potiri.] *Desine aduersus Deum facere*, id est contra præscriptum Dei tui, qui *mecum est*, vt protegat, siquidem ab eo immissus proficiscor, alioqui te Deus vltor interimi à me efficiet. Noluit Iosias reuerti, potiùs aciem ad pugnam disposuit temnens vtique monitum, quod Ægyptius *Dei ex ore* exposuerat.

Iosiæ cum Rege Ægypti bellum, & nex.

Rarò triumphat, qui non lacessitus, bellum committit.

posuerat. *Ex ore*, inquam, *Dei*, id est, cum Nechao Iosiæ verè Dei voluntatem indixisset ex Ieremia, vel ex aruspicibus & vatibus suis, quos Ægyptius consuluisset, qui quod futurum est, verè aliquando prædicere poterant vel casu, vel prouidentiâ diuinâ ita ordinante. Verùm Iosias perrexit, vt in campo Mageddo dimicaret: infelici quidem euentu. A sagittariis enim fuit extitialiter vulneratus. Proh Deus immortalis! tam pius Rex tam infelici obitui erat addicendus? An id ex inobedientia Regia habuit ortum, qui monitus à Ieremia, ne pugnam iniret, retardatus non est? * Tam inuisa Domino inobedientia, vt vel in sancto illam temporaria morte vindicarit.] Saucius itaque Rex suis dixit militibus: Ne è certamine educite, quia diro sum vulnere affectus. At illi Iosiam ex illo, quo dimicabat, curru transtulerunt in alterum, qui eum more Regio sequebatur, mortuusque est apud Mageddo, dum Ierosolymam deferretur, vbi in mausoleo patrum suorum Regium fuit cadauer humatum cunctis Iudæis, ciuibúsque sanctæ Vrbis lacrymas profundentibus. Vberior profectò fuit Ieremiæ Prophetæ luctus, cuius de Iosiæ morte lamentationibus omnes Iudæi Cantores Cantatricesque vtuntur *vsque in præsentem diem* Iosiæ obitum tragicè celebrantes. * Æternus debet esse ciuium luctus, dum probus Princeps desideratur.] *Et quasi lex obtinuit in Israël*, id est, in stabilem consuetudinem, imò quasi in legē abiit, vt omnes Cantores & Cantatrices, quoties lugubri carmine volunt aduersum casum aliquem lugere, vtantur verbis eius næniæ seu lamentationis, quam Ieremias in Iosiæ morte composuit. Quam si nosse vis, qualis sit, ecce scriptum fertur seu scripto extat in Lamentationibus Ieremiæ, quarum postrema pars tota est de Iosiæ morte. Reliqua autem gestorum Iosiæ, *& misericordiarum eius quæ lege præscripta sunt*, id est, virtutum egregiarum eius legi diuinæ admodum consentanearum, priorum vtique & posteriorum in Volumine annalium Regum Iuda & Israël sunt vbertim scripta. Recole, quæso, Oldæ vaticinium *Cap.* 24. 28. explicatum. *Iam enim colligam te ad patres tuos, &c.* Iam, id est, *cito mox, illico.* Quomodò citò, si post annorum multorum interstitium Iosias fuit collectus? * Certè apud Dominum mille anni quasi hesterna quæ præteriit dies: longior hominum vita tam leuis est durationis, vt ipsis in cunabulis iam ad patres colligimur.]

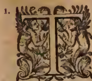
Inuisa adeò Domino inobedientia, vt vel in sancto eam dirè vindicet.

Æternus debet esse ciuium luctus, dum probus Princeps desideratur.

Breuissimis humana vita terminis.

CAPVT XXXVI.

Ex duobus Iosiæ filijs primus Ioachaz à Rege Nechao in Ægyptum, secundus Ioakim cum filio suo Ioachim, & huius patruus Sedecias à Nabuchodonosor Rege in Babyloniam captiui adducuntur cum omnibus alicuius notæ Iudæis. Vrbs & Templum Ierosolymitanum flammis euertitur, Iudæa deserta sinè Rege manet vsque ad primum Cyri primi Monarchæ Persarum annum.

1.
TVLIT ergo populus terræ Ioachaz filium Iosiæ, & constituit regem pro patre suo in Ierusalem. 2. Viginti trium annorum erat Ioachaz cum regnare cœpisset, & tribus mensibus
regnauit in Ierusalem. 3. Amouit autem eum rex Ægypti cùm venisset in Ierusalem, & condemnauit terram centum talentis argenti, & talento auri. 4. Constituítque pro eo regem, Eliakim fratrem eius, super Iuda & Ierusalem & vertit nomen eius Ioakim: ipsum verò Ioachaz tulit secum, & abduxit in Ægyptum.
5. Vigintiquinque annorum erat Ioakim cùm regnare cœpisset, & vndecim annis regnauit in Ierusalem: fecítque malum coram Domino Deo suo. 6. Contra
hunc ascendit Nabuchodonosor rex Chaldæorum, & vinctum catenis duxit in Babylonem. 7. Ad quam & vasa Domini transtulit, & posuit ea in templo suo.
8. Reliqua autem verborum Ioakim, & abominationum eius, quas operatus est, &
quæ inuenta sunt in eo, continentur in Libro regum Iuda & Israël. Regnauit autem Ioachin filius eius pro eo. 9. Octo annorum erat Ioachin cùm regnare cœpisset, & tribus mensibus, ac decem diebus regnauit in Ierusalem, fecítque malum in
conspectu Domini. 10. Cúmque anni circulus volueretur, misit Nabuchodonosor rex, qui adduxerunt eum in Babylonem, asportatis simul pretiosissimis vasis domus Domini, Regem verò constituit Sedeciam patruum eius super Iudam & Ierusalem. 11. Viginti & vnius anni erat Sedecias cùm regnare cœpisset, & vndecim
annis regnauit in Ierusalem. 12. Fecítque malum in oculis Domini Dei sui, nec
erubuit faciem Ieremiæ prophetæ, loquentis ad se ex ore Domini. 13. A rege quoque Nabuchodonosor recessit, qui adiurauerat eum per Deū & Indurauit ceruicem
suam

ſuam & cor, vt non reuerteretur ad Dominum Deum Iſraël. 14. Sed & vniuerſi
principes ſacerdotum,& populus, præuaricati ſunt iniquè iuxta vniuerſas abominationes
tiones Gentium, & polluerunt domum Domini,quam ſanctificauerat ſibi in Ieruſa-
lem. 15. Mittebat autem Dominus Deus patrum ſuorum ad illos per manum
nuntiorum ſuorum,de nocte conſurgens, & quotidie commonens,eò quòd parce-
ret populo & habitaculo ſuo. 16. At illi ſubſannabant nuntios Dei, & parui
pendebant ſermones eius, illudebántque prophetis. donec aſcenderet furor Domi-
ni in populum eius, & eſſet nulla curatio. 17. Adduxit enim ſuper eos regem
Chaldæorum, & interfecit iuuenes eorum gladio in domo ſanctuarij ſui : non eſt
miſertus adoleſcentis, & Virginis, & ſenis, nec decrepiti quidem, ſed omnes tradi-
dit in manibus eius. 18. Vniuerſáque vaſa domus Domini, tam maiora, quàm
minora : & theſauros templi, & regis, & principum, tranſtulit in Babylonem.
19. Incenderunt hoſtes domum Dei, deſtruxerúntque murum Ieruſalem, vni-
uerſas turres combuſſerunt, & quidquid pretioſum fuerat, demoliti ſunt. 20. Si
quis euaſerat gladium, ductus in Babylonem ſeruiuit regi & filiis eius: donec im-
peraret rex Perſarum, 21. & compleretur ſermo Domini ex ore Ieremiæ, & ce-
lebraret terra Sabbata ſua : cunctis enim diebus deſolationis egit Sabbatum, vſque
dum complerentur ſeptuaginta anni. 22. Anno autem primo Cyri regis Perſarum,
ad explendum ſermonem Domini, quem locutus fuerat per os Ieremiæ, ſuſcitauit
Dominus ſpiritum Cyri regis Perſarum, qui iuſſit prædicari in vniuerſo regno ſuo,
etiam per Scripturam, dicens: 23. Hæc dicit Cyrus rex Perſarum: omnia regna
terræ dedit mihi Dominus Deus cœli, & ipſe præcepit mihi vt ædificarem ei do-
mum in Ieruſalem, quæ eſt in Iudæa; quis ex vobis eſt in omni populo eius? ſit Do-
minus Deus ſuus cum eo, & aſcendat.

COMMENTARII.

1. *Nouus Rex Ioachaz eo primùs dicitur à Nechao, & frater Eliakim.*

ERS. 1.2.3.4.5. *Tulit ergo,&c.*] Vita functo Ioſia, Ioachaz eius filius Rex Iudææ à populo conſtituitur. Vigeſimum tertium agebat ætatis annum,cum ad ſolium aſcendit, & tribus menſibus ſolummodò in Ieroſolyma imperauit. Quia cum Nechao Rex Ægypti laceſſitus à Ioſia poſt infauſtam eius necem in Ieruſalem victor & inſolens aduentaſſet,eum à ſolio amouit, & Regnum Iudæ tributo addixit, cogens illud ſibi centum talenta argenti,& auri vnum tependere. Porrò hic textum Hebræum, & LXX. virorum lectionem pugnare video. Nam Hebræus ſcripſit, *Et amouit eum Rex Ægypti in Ieruſalem.* LXX. verò transferunt, *Et amouit eum Rex Ægypti, nè regnaret In Ieruſalem.* Si amotus eſt Ioachaz in Ieroſolymam ſcilicet vt regnaret, quonammodò amotus eſt à Ieroſolyma, ne regnaret. * An qui tunc homo verè regnat, cum à Regno abſtrahitur?Tot quidem ſunt imperandi incommoda, tot Regnum comitantur ærumnæ.vt tunc verè dicatur quis regnare,cum à Regno deturbari dicitur.] * A regno exturbatus captiuus dicitur Ioachaz, & tunc *in Ieruſalem* inductus dicitur,qoia vera captiuitas,imperare.] Conſtituit autem tributariæ iam Iudæ Regem loco Ioachaz Eliakin fratrem eius, quem mutato nomine Ioachim appellauit: ipſum verò Ioachaz remeans in Ægyptum,ſecùm adduxit.Cur Eliakimi nomen Rex Ægypti immutauit? Vt innuetet, totumillum hominem deinceps ſibi eſſe ſubiectum. Hoc ſignificare nomiois impoſitionem paſſim indicat ſcriptura. Ideò parentes, quibus omnino filij ſubiiciuntur,nomina paruulis imponebant. * Monetur ergò Ioachim cum Regnum accipit, ſimul ſe omnimodæ ſubiectioni addici; quia habere ſubditos, verè ſubiici eſt.] Vigeſimum quintum annum ætatis gerebat Ioachimus,cum pro fratre Ioachaz Regnum à Nechao accepit, & annis vndecim apud Ieroſolymam imperauit. Hinc colligitur Ioachim fuiſſe maiorem natu fratre ſuo Ioachaz, hic enim erat viginti trium annorum.* Ideò fortaſſe Nechao Regē Ioachaz amouit ſubtaxans populi electionem, qui quidem maiori debebant ætati tenereti.]

Rex Iuda conſtituitur.

Tot imperandi incommoda, vt tunc verè regnare, dicatur homo cum à Regno eripitur. Imperare, vera eſt captiuitas.

Subditos habere, verè ſubijci eſt.

Ætati maiori reuerendum.

2. *Ioakimi regnum,captiuitas,obitus.*

Verſ. 6.7.8. Contra hunc, &c.] Verùm contra Ioakimum nouum Regem Nabuchodonoſor Rex Chaldæorum pugnax aſcendit, & catenis illigatum in Babylonem captiuum adduxit.Nec vacuus è Ieroſolyma Rex barbarus exceſſit,vaſa enim Templi Domini tranſtulit, & in fano, vbi ſimulachra colebat, repoſuit. Pro voce, *Vinctum catenis* LXX. ſcripſere, *Vinctum æreis compedibus.* Vox Hebræa *Nebeuſtaim* ſignificat inſtrumentum,quo pedes vinciuntur,quod *Cippum* Latini vocitant, Hiſpani *Cepo.* Hebræus ex Seder Holam aſſerit Ioakim in itinere extinctum captiuitatis dira ægritudine ſuperatum. * Nulla enim ditior ad conficiendum nobilem vitum eſt ægritudo,quàm authoritatis & honoris iactura, ac diuitiarum gloriæ obſcuratio.] Mouetur Hebræus ille ex illo Ieremiæ 22. 19. *ſepultura aſini ſepelietur,proiectus extra portas Ieruſalem.* Exiſtimo Ioakimum ductum fuiſſe à Nabuchodonoſore in Babylonem, ſed mox remiſſum Ieroſolymam in Regnum ſuum,vt colligo *ex 4. Reg.24.* vbi de infami eius morte & ſepulturâ.Reliqua autem geſta Ioakimi,& abominationes circà idolorum cultum ac veri Dei contemptum,quas patrauit, *& quæ inuenta ſunt in eo*, id eſt,quæcumque turpia facinora geſſit, in annalium Regum Iuda & Iſraël Volumine continentur. Ioachin verò filius eius paternum ſolium occupauit.

Iactura honoris dira eſt ad conficiendum nobilem hominem ægritudo.

3. *Vers.* 9.10. *Octo annorum, &c.*] Cum verò Ioachim solium ascendit octauum agebat annum, & tribus men sibus decémque diebus imperauit. Porrò 4. *Reg.* 24.8. dicitur Ioachinus decem & octo annorum esse cum regnare cœpisset: quonammodò ergo octo erat annorum, cum sceptrum accepit. Hebræi asserũt, cum patre regnasse decem annis. Ita quando cum patre regnare cœpit, erat octo annorum, vt hîc dicitur; quando solus, decem & octo, vt *in Lib Regum.* Solus itaque tribus mensibus, & decem diebus thronum possedit, quod vtrobique dicitur. * Et quando filius cum patre non regnat? Et quando pater cum filio non imperat, si patris ac filij actiones omnino similes deputantur?] Adolescens hic Princeps litauit idolis, quæ quidem impietas arguit iam eum exuisse pueritiam; nam si solummodò octauum gereret annum ætatis, non diceret Scriptura, *Fecitque malum in conspectu Domini:* tantam enim pueritia vix poterat bibere impietatem. * Adolescens planè *malum fecit*, & ideò repente è solio deturbatur. Odiosissima namque Numini præpropera ad iniquitatem maturitas.] Cúmque *anni circulus volueretur.* LXX. *Et vertente anno.* Hebr. *Et ad reuersionem anni*, quod non intelligo factum anni fine, ex quo cœpit regnare Ioachim, (qui & Iechonias) neque enim tamdiu regnauit; sed verum anni intelligo initium, quod erat mense Nisan, quando ad bella, aperiente se vere, Reges solent procedere. Initio itaque anni illius Nabuchodonosur Rex pugnacem immisit exercitum, qui impium adolescentem Iudæ Regem captiuum duxit in Babylonem, direptis simul & asportatis pretiosissimis Templi Domini vasis. Regem autem loco Ioachim Chaldæus Rex Sedeciam patruum Ioachini in Ierosolyma esse constituit. Prò *patruum* Hebraicè dicitur *fratrem eius.* At 4. *Reg* 24.17. *patruum eius.* Nimirum fratris significatio Hebræis latè patet. Quidquid Regia scribat, *patruum* esse legem dum affirmo, nam LXX. transferunt, *Fratrem patris eius.* * Nec mirum patruum Ioachini fratrem eius appellatum fuisse, quia patrui & amitini tam flagrans dilectio, vt vno ex vtero prodiisse videantur.]

Breue Ioachini Imperium, & captiuitas.

Parentum ac filiorũ actiones similes esse deputantur.

Inuisa admodum Deo adolescentia prona delictis.

Patrui & amitini dilectio.

4 *Vers.* 11.12.13.14.15.16. *Viginti & vnius, &c.*] Cum Sedecias solium scandidit, viginti ac vnius anni erat, & annis vndecim in Ierusolyma imperauit, in quibus plura impietatis scelera exposuit. Idolis enim immolauit, nec reueritus est Ieremiam Prophetam, qui Dei ex nomine ad eum sæpe venit, & salutaribus curauit eum monitis ab impietate retrahere. * Inter profligati peccatoris ingentia crimina præcipuum locum obtinet, Prophetarum, seu Concionatorum *faciem non erubescere*, monita despicere.] A Rege quoque Nabuchodonosore tributum abnegans recessit, *qui adiurauerat eum per Deum*, id est, vt fidelis esset Regi Babylonio, comminatus illi, si secus faxit, iram non suam modo, sed & iusti vindicis Dei. In cuius etiam rei memoriam nouum illi nomen indiderat *Sedecia*, quod significat *Iustitiam Dei.* * O si cuncti Principes sibi persuaderent simul cum sceptro pristinum exuere nomen & hoc nouum inducere *Iustitia Dei!* vt scilicet ediscant, nihil iam se decere, quod iniustitiam halare videatur.] Dei iustæ vindictæ alioquin addicendi.] Igitur & Dei minas ore Prophetico indictas & Regis Babylonis spernens, ceruicem suam & cor indurauit, vt ad Dominum Deum Israël reuerteretur, & Regis Babylonio fidem exponeret. Regis ad exemplum Principes Sacerdotum cuncti, & populus omnis iniquè præuaricati sunt vniuersis Gentium infecti abominationibus. Et ad tantum impietas deducta fuit cumulum, vt Templum quod Dominus cultui suo in Ierosolyma dedicauerat, cultui dicarent idolorum. Piissimus autem Dominus Deus patrum suorum Prophetarum ministerio illos quotidiè curabat ad meliorem adducere frugem, & *de nocte consurgens*, Hebraicè *manicando*, id est, maturè, tempestiuè ac diligenter, instar solliciti patrisfamilias, commonebat suos: *eo quod parceret populo*, id est parcere vellet, & extremè optaret, venia donare peccatores. * Vt suffundaris rubore tam pigrum te circa propriam salutem aduertens, dum Deus tam diligens, tam maturus tuo æterno commodo inuigilat.] *Eo*, inquit, *quod parceret populo, & habitaculo suo*, id est, quod expeteret parcere ciuibus Ierosolymæ, quam ad Templum collocandum, elegerat. * Magna sanè populi delinquentis protectio Templa nostra, si ob illud Deus tantæ studebat parcere impietati.] At illi in medicum phrenetici nuncios Dei *subsannabant*, eius minas despiciebant, illudebántque Prophetis, *donec ascenderet furor Domini in populum.* Ac si diceret, Illi impietatis replicatione Deum ad iracundiam prouocabant, Deus benignissimus vindictam differens adhuc se affabilem exponebat ingratis. Ast illi tot addidere crimina, vt tandem Dei ira profunderetur. * Haud abutaris Dei patientiâ, ne multiplicatione criminum ex parente optimo ad tui reductionem *manicante* eum horribilem conuertas in Iudicem.] *Donec*, inquit, *ascenderet furor Domini in populum, & esset nulla curatio*, seu remedium. Id est, Frustrà erat omnis cura & labor: nec vlla melioris vitæ remanebat spes: vndè mox pœnæ subsecutæ. * Sed vndenam desperata eorum correctio apparebat? Profectò ex diuturna criminum replicatione. Si ergò post tot iniquitatis annos adhuc seruis libidini, quamnam foues spem medicaminis. Quasi desperatam dixerim vitæ tuæ iniquissimæ correctionem.] * Si autem cum desperata pœnitudo peccatoris obiicitur mox ad vindictam) Deus gladium stringit, iam victimam te reputa qui ex replicatione criminum desperatæ correctionis exponis specimen.]

Grauissimum peccatoris crimen, Concionatorum monita despicere.

Cuncti Reges deberent vocari Sedeciæ, siue Iustitia Dei.

Pudeat nos tam pigrè nostram operari salutem, dum Deus tam solertem se circa eandem ostendat.

Templum est magna populi delinquentis protectio.

Peccatores Dei abutuntur patientiâ in exitium.

Quasi desperata correctio eius, qui diù seruit iniquitati.

Qui diù seruierunt iniquitati sibi persuadeant, iam Dei instare vindictam.

Vers. 17.18.19.20.21.22.23. *Adduxit enim, &c.*] Iratus ergo Dominus contra Iudæos impios adduxit Regem Chaldæorum, qui iuuenes seu fortes electi populi in Templo interfecit, nec misertus est teneritudinis aut defectionis ætatis, virgines enim ac senes comminuit. Loco particulæ, *Interfecit iuuenes in domo sanctuarij sui*, Hebraicè est, *in domo sanctuarij ipsorum* id est, in Templo. Templum illi idolorum imaginibus polluerant, in Templo interficiuntur. Vt supplicium peccato respondeat.] Non proficit Templi immunitas ipsius violatoribus.] * Scio, *Iuuenes* hîc idem esse ac fortes, seu *electos*: at hærens vocabolo communi, iuuenes assero in Templo puniti, quia hæc plerumque ætas assolet puritatem Templi aspectibus impudicis, colloquiis turpibus violare. His grauissimum 5.

Vrbs & Templum euertitur, Cyrus subleuatur exsurgit.

Templi violatores in Templo puniuntur, peccatores pondentes supplicio.

Iuuenes Templi deturpatores grauissimè puniendi.

supplicium à Templi Domino præparatur.] Cæterùm Chaldæus Princeps cuncta Templi vasa ac supellectilia *maiora ac minora*, eiusdem thesauros, Regis ac Principum aurum & argentum diripiens, in Babylonem transtulit. Quid plura. Incenderunt hostes Templum, Ierosolymæ murum comminuerunt, omnes demoliti sunt turres, & cuncta pulchra ac pretiosa ædificia solo æquauerunt. Qui gladij exitialis vulnera euaserunt, ducti fuerunt in Babylonem vt Regis ac filiorum eius essent mancipia, donec Rex Persarum potitus est Imperio, (Cyrus scilicet, cuius mentio *Vers* 22. agitur.) & completus fuit sermo Domini Ieremiæ ex ore, qui quidem Propheta *cap.* 25. 12. *&* *cap.* 29. 11. post septuaginta annos reditum ex Babylonica captiuitate pollicitus erat. Itaque miseri Hebræi, quibus pepercit gladius seruierunt Regi Babylonio ac posteris eius, siue Regibus successoribus donec regnaret Cyrus, donec Ieremiæ vaticinium impleretur, *& celebraret terra sabbata sua*, id est, quiesceret seu feriaretur ab aratione, sulcatione & messione, donec (ac si diceret) omnino esset cultoribus incolis vacua; cunctis enim desolationis diebus terra *egit Sabbatum*, id est, quieuit, quia desolata, & inculta vt plurimum iacuit. * Sæpè Iudæi noluerunt, Sabbatum ex præscripto legis sanctificare, seu obseruare: atque ideò iusto Dei iudicio in huiusce delicti pœnam passi sunt, vt terra toto captiuitatis illorum tempore *Sabbatizaret*, non reperto, qui coleret. Vt scilicet peccatum supplicio simili torqueretur.] Vt igitur Ieremiæ vaticinium impleretur, Dominus Cyro Regi Persarum Deus hanc mentem iniecit, scilicet vt sacrorum studeret restitutioni, miserámque Iudæorum captiuitatem solueret, *anno primo* Imperij sui. * Quàm feliciter in Regno procedet, qui à religionis inchoauit obsequio.] Iussit igitur Dei actus spiritu in vniuerso Regno suo hac voce ac scripto proferri decretum: Hæc Cyrus Rex Persarum indicit: Dominus Deus cœli me Babylonis Imperio, & cunctis Regnis terræ donauit, & mihi, magis ei gratitudinis ergo subdito, præcepit in Isaiæ Volumine *Cap.* 44. 28. (quod vaticinium ad me dirigi recognosco) vt Templum Ierosolymitanum, quod in Iudæa dirutum adiacet rursum erigerem, aut reædificarem. Quicunque ex vobis subditis meis ad Iudaicum attinet populum, captiuitate exuta, Deoque suo comite, in Iudam ascendat. Quæ ad Cyrum Persarum Regem pertinent, initio Libri primi Esdræ repetuntur, vbi vberiùs expendam. Ex qua repetitione arguunt Auctores vnum eundémque Esdram vtriusque Libri auctorem existere. * Id quidem non abnego, sed non euidens id argumentum esse affirmo, cum video tot auctores Libros integros auctorum transcribere aliorum, & se auctores vnicos istius doctrinæ affectare contendunt.]

Quia Iudæi Sabbatha nō coluerunt, terra eorum Sabbatizauit.

quia simile delicto supplicium.

Rex, qui Regnum inchoat ab obsequio Religionis, procedet felicissimè.

Multi aliorum transcribunt libros, & se auctores affectare contendunt.

LIBER

LIBER TERTIVS COMMENTARII LITERALES, ET MORALES

AD ESDRÆ PRIMVM.

PROLVSIO.

Esdras filius Saraiæ summi Pontificis cum fratre Iosedeco fuit in Babylonem translatus. Narrat hoc libro, completis iam septuaginta captiuitatis annis, indulto Cyro primo Persarum Monarchæ, reductos Iudæos Ierosolymam, quam vnà cum Templo instaurare cœperunt: sed præpediti aduersariorum calumniis supersedere fuere coacti. Annon Iudæi exules Deiparæ debuerunt quodammodò à longiori captiuitate fuisse affectuatos. Meditatur noster Franciscus de Mendoza Rachelis eiulatus eò tendisse, vt Deum placaret, ne Hebræi eâ viâ pergentes in Babylonem, vbi cadauer Rachelis condebatur, diutiùs pro meritis captiuitate premerentur. *Vox in Rama audita est, ploratus & vlulatus multus, Rachel plorans filios suos.* Hoc certè ex capite Mariam præsignabat Rachel, cuius precibus cuncti à captiuitate eripimur fante Richardo Laurent. l. 8. de laud. Virg. *Hic notatur captiuitatis nostræ reductio. Vnde Psalmista, Auertisti captiuitatem Iacob. Siquidem antequàm Maria nasceretur captiuabat diabolus genus humanum, sed per Mariam reducta est captiuitas* ex hàc misteriâ Babylone.

CAPVT I.

Cyrus Persarum Monarcha verum Deum Israëlis agnoscit, Iudæis reditum concedit in patriam: Præfectis Prouinciarum imperat, vt Iudæos ad Vrbem, ac Templum Ierosolymitanum instaurandum iuuent: Sacra vasa à Nabuchodonosore sublata Delubro restituit. Queis instructi Tribuum Iuda & Benjamin. Principes cum Leuitis remigrant in Iudæam.

1. IN anno primo Cyri regis Persarum, vt compleretur verbum Domini ex ore Ieremiæ, suscitauit Dominus spiritum Cyri regis Persarum, & traduxit vocem in omni regno suo, etiam per scripturam dicens: 2. Hæc dicit Cyrus rex Persarum: Omnia regna terræ dedit mihi Dominus Deus cæli, & ipse præcepit mihi vt ædificarem ei domum in Ierusalem, quæ est in Iudæa. 3. Quis est in vobis de vniuerso populo eius? Sit Deus illius cum ipso. Ascendat in Ierusalem, quæ est in Iudæa, &

ædificet domum Domini Dei Israël, ipse est Deus qui est in Ierusalem. 4. Et om-
nes reliqui in cunctis locis vbicumque habitant, adiuuent eum viri de loco suo, ar-
gento & auro,& substantia,& pecoribus, excepto quod voluntariè offerunt templo
Dei, quod est in Ierusalem. 5. Et successerunt principes patrum de Iuda, & Ben-
iamin,& Sacerdotes,& Leuitæ,& omnis cuius Deus suscitauit spiritum, vt ascende-
rent ad ædificandum templum Domini, quod erat in Ierusalem. 6. Vniuersique
qui erant in circuitu, adiuuerunt manus eorum in vasis argenteis & aureis; in sub-
stantia & iumentis, in supellectili, exceptis his quæ sponte obtulerunt. 7. Rex quo-
que Cyrus protulit vasa templi Domini, quæ tulerat Nabuchodonosor de Ierusa-
lem, & posuerat ea in Templo dei sui. 8. Protulit autem ea Cyrus rex Persarum
per manum Mithridatis filij Gazabar, & annumerauit ea Sassabasar principi Iuda.
9. Et hic est numerus eorum: Phialæ aureæ triginta phialæ, argenteæ mille, cultri
viginti nouem, scyphi aurei triginta, 10. Scyphi argentei secundi quadringenti de-
cem: vasa alia mille. 11. Omnia vasa aurea & argentea quinque millia quadrin-
genta: vniuersa tulit Sassabasar, cum his qui ascendebant de transmigratione Baby-
lonis in Ierusalem.

COMMENTARII.

Cyri Regis epistola in gratiam Iudæorum in Babylone commorantium.

1. ERS. 1.2.3.4. *In anno primo &c.*] Primo anno, non quo cœpit in Perside regnare Cyrus, sed quo in Babylone. (Neque enim prius potuit Iudæos Babylone captiuos dimittere liberos, quàm ipse Babylone dominaretur: nempe quando superato, ac occiso Balthasare Rege Babylonis, & vltimo Chaldæorum Monarcha, Dario quoque Medo Socero suo, & Imperij consorte iam è viuis sublato, Cyrus monarchiam totius Orientis solus administrauit) anno inquam primo Cyri iam Babylonis Regis, vt compleretur promissio Domini ex ore Ieremiæ facta prophetæ, qui post septuaginta annos reditum ex Babylonica captiuitate prædixerat *cap.* 25. 12. *& cap* 29. 11. suscitauit Dominus spiritum Cyri Regis Persarum, id est, hanc mentem Cyro immisit: & *traduxit vocem* in omni Regno suo, nempe in vniuersa sui Imperij ditione iussit prædicari, siue præconis voce edici: nec non immissis epistolis ad faciliorem vberioremque suæ mentis, siue affectus reserationem, fecit omnibus innotescere. * Nempe dum ardescit affectus, nulli diligentiæ parcitur, voces insonant, scripta vulgantur. Tepido desiderio, cuncta desidia diffluunt.] Hic verò Regij edicti & vocibus & literis expressi tenor erat. Hæc dicit Cyrus Rex Persarum: A Deo cœli omnium Dominatore cunctis orbis Regnis donatus sum: id est, circumiectis Regnis, quæ Cyrus occupauerat, diuino nutu sibi data fuisse profitetur. * Vt ex gentili Rege Christicola Princeps corripiatur, qui tot possessor diuitiarum, vix vnquã eius subit in memoriam à Deo cœli accepisse. Ita locutus videtur Cyrus memor Isaiæ fortasse verborum: *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subiiciam ante faciem eius gentes, & dorsa Regum vertam.* Preme illud: *Deus cœli.* Mirum planè Regem totius orbis, qui assolet se Deum terræ reputare, cognoscere Deo cœlesti subiici debere.] Cur non dixit, *Deus cœli & terræ?* An quia Reges tam absolutè, ac independenter à subiectione se Diuos terræ deputant, vt sibi videatur Deum cœli nullatenus simul habere possessionem, quo soli Reges potiuntur?] Haud ita Cyrus qui sciens Dei cœli subditum esse imperio adiecit, Et *ipse præcepit mihi,* vt construerem celebrando ac colendo nomini eius Templum in Ierosolymitana Vrbe, quæ ad Tribus Iudæ attinet ditionem. Quandonam id Deus Cyro præcepit? Apud Isaiam profantem: *Qui dico Cyro: Pastor meus es, & omnem voluntatem meam complebis Qui dico Ierusalem: Ædificaberis, & Templo: Fundaberis.* cap. 25. 13. *Alibi, Ipse ædificabit Ciuitatem meam, & captiuitatem meam dimittet non in pretio, neque in muneribus.* cap. 45. 13. Certè præceptum hoc fuisse putarim vehementem quandam inspirationem, cuius vi Regis spiritus exardescens Deum quasi præcipientem sibi est contemplatus. * Illud existima tibi à Deo imperari, ad quod gerendum, Deo inspirante, afficeris.] Qui in vobis (adiicit) repertus fuerit ad populum Iudæorum pertinens, à vinculis captiuitatis liber, Deo comite Ierosolymam versus contendat, Temploque construendo, seu reparando Domui scilicet Domini operam impendat. *Ipse est Deus, qui est in Ierusalem*, id est, nullus Deus nisi Numen, quod Ierosolymæ ciues venerantur, vnde oportet ei domum construi, siue conditam reparari, ac decenter ornari. *Et omnes reliqui* Iudæi, quibus animus aut facultas deest migrandi in Ierusalem, & Iudæam, vbicumque commorantur apud Babylonis ditionem, *adiuuent eum viri de loco suo,* id est, à viris Iudæis ditioribus adiuuentur argenti, auri, pecorum, reliquæque substantiæ elargitione. * Vtinam id Regio edicto stabiliretur, vt inopes à viris concinibus ditioribus alleuarentur, superflua diuitum imminuta substantia, vt deficiẽs pauperis. Aliter conuenientiùs expono: *Et omnes reliqui* non Iudæi solùm, sed & alij quoque Præfecti Prouinciarum Regiarum (quos Iosephus amicos Regis vocitat) iubentur edicto Regio ad instaurandum Templum, quidquid commodè possent, conferre. *Et excepto,* seu præter id, *quod voluntariè offerunt Templo Dei*, id est, præter donaria spontanea in holocausta vel alias hostias, quæ quisque pro placito suo subministrabat. Videtur saltem aliquo modo, taxatum fuisse à Cyro, quantum quisque de suo, & etiam de ærario Regio instauranda ædificia conferre deberet: vt fecit etiam postea Darius & Artaxerxes Cyri successores. * Quàm facilè à thesauro subditorum] diuitiæ ad publica munia colliguntur,

Cum ardescit affectus, nulli diligentiæ parcitur.

Quàm ingrati Principes, tot à Deo bonis donati.

Illud puta tibi à Deo imperari, ad quod gerendũ Deo inspirante, afficeris.

A diuitibus oporteret superfluas diuitias ad pauperes transferri, vel Regum edicto.

Facilè ad munia publica

ea à ciuibus dimtia colliguntur, cùm simul ab ærario Regio substantia profertur.

guntur,cum, simul ex Regio ærario substantia profertur?] Edicti itaque Regij tria continens literæ. Primò accepta fert Deo cœli omnia recens parta Regna. Secundò dicit, eundem Deum sibi præcepisse vt Templum Ierosolymitanum instauraret. Testiò, iubet, id instaurari omnesque tum Iudæos, tum alios subditus suos ad id excitat, & hortatur. Iam vndenam à Deo id sibi præceptum fuerit, manifestat. Eo enim ipso, quod fateatur se à Deo tot beneficiis fuisse donatum, iudicat præceptum sibi fuisse simul, de gerenda gratitudine cogitare. Omnia Regna dedit mihi Deus? Ergo & ipse præcepit mihi vt ædificarem ei domum. Illud enim accepisse beneficia a Deo quasi præceptum est ipsius, vt de reddendis gratiis & verbis & operibus cogitemus.] Sed vt clariùs expendam ex litera, vndenam hæc Regi gentili tam pia mens, & quodnam præceptum à Deo accepit; ex Iosepho, ac Theodoreto didici, suggerente vel Esdra, vel potius Daniele, vt ante Dario, sic nunc etiam Cyso perfamiliari, imò conuiua, didicisse, à Deo Iudæorum per Isaiam Prophetam iam ante centum & viginti annos sibi, etiam proprio nomine *Cyri* expresso, additum, prædictúmque Orientis Imperium. *cap 44. in fine & c.45.* initio. Vbi etiam Templum & Vrbem Ierosolymitanam ab eo instaurandam dicit. Quod cum sine euidenti miraculo prædici tanto tempore ante non posset, facilè aduertit Cyrus, non posse quoque non verum Deum esse, à quo id prænunciasset. Vndè & gratum se illi præstare, & cultores illius insignibus beneficiis prosequi curauit. * Cum videris te à Deo ministrum assumi ad Templi exædificationem gerendam, aut ad opus aliquod pium exercendum, magnô te à Deo obæratum beneficio iudica, quod te ad gratiarum impellit actionem.]

Donare à Deo beneficium, quasi præceptû est nobis datum De gratias reddêdi.

Te à Deo ministrû assumi ad Templû extruendum, aut ornandû, siue ad aliquod pium opus, magnû est beneficiû.

2\.

Surgût Iudæi Têplum reædificaturi.

Vers. 5.6. Et surrexerunt, &c.] His itaque auditis surrexére Principes patrum de Iudæ ac Benjamin Tribu, id est, illarum Tribuum seniores, qui dignitate, atque authoritate cæteros antecellebant. Ex Græco Hieronymus, vocem illam *Patrum, parentelarum* vertit, lib. cont. Heluid. * Quia parentela, Hispanè *Linage* quasi pater est propinquorum omnium, vndè veluti parens semper eius nomen debet venerabilis exponi, ac filiorum cunctorum opesibus honorari. Quemadmodum enim parentum fama filiorum iniquis actionibus læditur, sic parentelæ nomen attritis cuiusuis contribulis gestis deturpatur. Annon vno Gusmanio, à Mendoza (v. gr.) iniquo tota Gusmaniorum, aut Mendociatum familia minus ornata exponitur?] Consurrexére cuncti *Sacerdotes & Leuitæ.* * Quos quidem pudere debuisset, sæculares Principes primùm assurrexisse, cùm Sacerdotalis pietas præire sæculares debeat, eósque ad Dei cultum excitare.] Surrexére demum omnes illi, queis Deus hanc pietate plenam mentem iniecit: vt ad Templum Domini reædificandum conscenderent, quod temporum & hostium iniuriâ apud Iesosolymam attritum adiacebat. Porrò vicini eorum ad sumptus necessarios Domui sacerrimæ exædificandæ deculére vasa aurea & argentea, gemmas, supellectilia pretiosa, nummos, & ad onera deportanda, iumenta: *exceptis his, quæ spontè obtulerunt*, id est, præter donaria, quæ Templo Dei consecrarunt, & quæcumque restaurationi Ierosolymorum addixerunt. * Verùm particula illa, *Exceptis his, quæ spontè obtulerunt* videtur indicare, illos vasa argentea & aurea, iumenta, supellectilia non *spontè*, sed quasi ex vi aut exactione obtulisse. Ità planè, illud enim ipsum, reædificatione ac ornatu indigere Templum Domini pia quædam fideli animo est exactio, quæ cogit diuitias offerre.]

Parentela veluti parens à propinquis cunctis honoranda.

Iniquis cuiusuis operibus eius fama deturpatur.

Sacerdotes pudeat, seculares primum assurgere ad opera pietatis.

Templum indigere readificatione vel ornatu, fideli animo velut exactio est, cogens diuitias offerre.

Vers. 7.8.9.10. Rex quoque, &c.] Profectò, vt qui subditos ad Templi reædificatioem excitabat, præiret exemplo, Rex cyrus, vasa aurea & argentea, quæ Nabuchodnnosor, de Ierosolymâ abstulerat sacrilegus, & impius in Dei sui immundo collocarat infano Dei Templo restituit. Porrò Cyrus hanc vasorum restitutionem manu Mithridatis filij Hazabar gessit, qui quidem Mithridates cuncta illa vasa Sassabasari Iudæo Principi *annumerauit*, seu annumerando exposuit. Certè Sassabar hic Princeps erat Zorobabel salathielis filius, ac nepos Iechoniæ Regis, qui Babylone natus erat, & à Chaldæis Sassabar dicebatur. Familiare autem fuisse Chaldæis mutare nomina, & vni plura indere, tum aliundè, tum ex Dan. 5. constat. Cùm ergo nepoti Regis captiui nomen à tristi parente inditum esset. *Zorobabel* quod *peregrinum in Babylone* significat; vt primùm è tristi carcere contigit, Regem cum omni familiâ educi, & mensæ Regiæ adhiberi, mutatunt adolescentes nomen in *Sassabasar*, quod *gaudentem in tribulatione* significat. * Nihil enim homines sic facit illustres, dignósque augustissimè nominari, quam æquo lætósque animo labores sustinere.] Itaque Sassabasari Mithridates Regius thesaurarius tradidit phyalas aureas triginta, milléque argenteas, viginti nouem cultros, aureos scyphos trigionta, argenteos autem *secundi* ordinis scyphos quadringentos supra decem, vasa alia ad diuersos vsus mille. Pagninus & Vatablus pro *phyalis Pollubra* posuére; putant enim Hebræum vocabulum *agartal* vas significare, in quo aqua ad diluendas manus infunditur. Pro *scyphis* verò Pagninus *cochlearia* vertit, Vatablus *crateres*, LXX. autem vocem Hebraïcam *cephures* retinuerunt. Alij vertunt *expiatoria*, nam radix כפר in coniugatione *Piel* expiare significat. * En vasorum Templi ac profanorum craterum differentia, his ex poculi immoderantiâ labia polluuntur: illis verò contractæ hæ maculæ expiantur. Vt Eucharistici calicis vis ad ebrietatem luxuriémque ei agnatam consopiendam innuatur.] *Secundi* verò scyphi vocitantur, qui vel alterius formæ, vel minores, vel non ita pretiosi annumerati fuére, ideò eorum accreuit numerus. * Rariùs enim esse assoles, quod pretiosius assurgit.] Omnium itaque vasorum tam aureorum, quàm argenteorum numerus quinq; millium quadringentorum fuit, quotum quidem partem aliquam dumsaxat Sacer textus recens & scilicet 1499. Vniuersa hæc à Sassabasare adlata sunt cum his, qui ex transmigratione Babylonis in Ierosolymam ascenderant.

3\.

Rex Cyrus Templo vasa à Nabuchodonosore ablata Têplo restituit.

Læto animo sustinere labores, homines nobilitat.

Calix Eucharisticus ebrietatis & luxuria maculas abstergit.

Rarius, quod pretiosius.

CAPVT II.

Numerus, ac nomina reuertentium è Babylone in Iudæam cum Zorobabel exprimitur: munera, & donaria in instaurationem Templi oblata recensentur.

1. HI sunt autem prouinciæ filij, qui ascenderunt de captiuitate, quam transtulerat Nabuchodonosor rex Babylonis in Babylonem; & reuersi sunt in Ierusalem & Iudam, vnusquisque in ciuitatem suam. 2. Qui venerunt cum Zorobabel, Iosue, Nehemia, Saraia, Rahelaia, Mardochai, Belsan, Mesphar, Beguai, Rehum, Baana. Numerus virorum populi Israël: 3. Filij Pharos, duo millia centum septuaginta duo. 4. Filij Sephatia, trecenti septuaginta duo. 5. Filij Area, septingenti septuagintaquinque. 6. Filij Phahath Moab, filiorum Iosue, Ioab, duo millia octingenti duodecim. 7. Filij Aelam, mille ducenti quinquaginta quatuor. 8. Filij Zerhua, nongenti quadragintaquinque. 9. Filij Zachai, septingenti sexaginta. 10. Filij Bani, sexcenti quadragintaduo. 11. Filij Bebai, sexcenti vigintitres. 12. Filij Azgad, mille ducenti vigintiduo. 13. Filij Adonicam, sexcenti sexagintasex. 14. Filij Beguai, duo millia quinquagintasex. 15. Filij Adin, quadringenti quinquagintaquatuor. 16. Filij Ather, qui erant ex Ezechia, nonagintaocto. 17. Filij Besai, trecenti vigintitres. 18. Filij Iora, centum duodecim. 19. Filij Hasum, ducenti vigintitres. 20. Filij Gebbar, nonagintaquinque. 21. Filij Bethlehem, centum vigintitres. 22. Viri Netupha, quinquagintasex. 23. Viri Anathoth, centum vigintiocto. 24. Filij Azmaueth, quadragintaduo. 25. Filij Cariathiarim, Cephira, & Beroth, septingenti quadragintatres. 26. Filij Rama & Gabaa, sexcenti vigintivnus. 27. Viri Machmas, centum vigintiduo. 28. Viri Bethel & Hai, ducenti vigintitres. 29. Filij Nebo, quinquagintaduo. 30. Filij Megbis, centum quinquagintasex. 31. Filij Ælam alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor. 32. Filij Harim, trecenti viginti. 33. Filij Lod, Hadid, & Ono, septingenti vigintiquinque. 34. Filij Iericho, trecenti quadragintaquinque. 35. Filij Senaa, tria millia sexcenti triginta. 36. Sacerdotes: Filij Iadaia in domo Iosue, nongenti septuagintatres. 37. Filij Emmer, mille quinquagintaduo. 38. Filij Pheshur, mille ducenti quadraginta septem. 39. Filij Harim, mille decem & septem. 40. Leuitæ: Filij Iosue & Cedmihel filiorum Odoniæ, septuagintaquatuor. 41. Cantores: Filij Asaph, centum vigintiocto. 42. Filij Ianitorum: filij Sellum, filij Ater, filij Telmon, filij Accub, filij Hatita, filij Sobai: vniuersi centum triginta nouem. 43. Nathinæi: filij Siha, filij Hasupha, filij Tabbaoh, 44. Filij Ceros, filij, Siaa, filij Phadon, 45. filij Lebana, filij Hagaba, filij Accub, 46. filii Hagab filii Semlai, filii Hanam, 47. filii Gaddel, filii Gaher, filii Raaia, 48. filii Rasio, filii Necoda, , filii Gazam, 49. filii Aza, filii Phasea, filii Besee, 50. filii Asena, filii Munim, filii Nephusim, 51. filii Bachuc, filii Hacupha, filii Harhur, 52. filii Besluth, filii Mahida, filii Harsa, 53. filii Bercos, filii Sisara, filii Thema, 54. filii Nasia, filii Hatipha, 55. filii seruorum Salomonis, filii Sorai, filii Sopheret, filii Pharuda, 56. filii Iala, filii Dercon, filii Geddel, 57. filii Saphatia, filii Hatil, filii Phocheret, qui erant de Asebaim, filii Ami. 58. Omnes Nathinæi, & filii seruorum Salomonis, trecenti nonagintaduo. 59. Et hi qui ascenderunt de Thelmala, Thelharsa, Cherub, & Adon, & Emer: & non potuerunt indicare domum patrum suorum & semen suum, vtrùm ex Israel essent. 60. Filii Dalaia, filii Tobia, filii Necoda, sexcenti quinquagintaduo. 61. Et de filiis Sacerdotum: filii Hobia, filii Accos, filii Berzellai, qui accepit de filiabus Berzellai Galaaditis vxorem, & vocatus est nomine eorum: 62. hi quæsierunt scripturam genealogiæ suæ, & non inuenerunt, & eiecti sunt de sacerdotio. 63. Et dixit Athe sata eis, vt non comederent de Sancto sanctorum, donec surgeret Sacerdos doctus atque perfectus. 64. Omnis multitudo quasi vnus, quadragintaduo millia trecenti

trecenti sexaginta: 65. exceptis seruis eorum, & ancillis, qui erant septem millia
trecenti trigintaseptem & in ipsis cantores atque cantatrices ducenti. 66. Equi eo-
rum septingenti trigintasex, muli eorum, ducenti quadragintaquinque, 67. cameli
eorum, quadringenti trigintaquinque, asini eorum, sex millia septingenti viginti.
68. Et de principibus patrum, cùm ingrederentur templum Domini, quod est in
Ierusalem, spontè obtulerunt in Domum Dei ad extruendam eam in loco suo.
69. Secundùm vires suas dederunt impensas operis, auri solidos sexaginta millia &
mille, argenti mnas quinque millia, & vestes sacerdotales centum. 70. Habitaue-
runt ergo Sacerdotes, & Leuitæ, & de populo, & cantores, & ianitores, & Nathinæi,
in vrbibus suis, vniuersúsque Israël in ciuitatibus suis.

COMMENTARII.

1. *Proceres Hebræorum recensentur.*

ERS. 1.2. *Hi sunt autem, &c.*] Iam Hebræi post diuturnam captiuitatem remittuntur, in patriam, non tamen ita sui iuris facti, quin serui manerent, ac tributarij Persarum, vt colligitur Cap.4.13. Vndè nec Duces habebant in Iudæâ, nisi ex voluntare Regis, qui primò Zorobabelem constituit, 1. Esd 5.14. dein Esdram, & Nehemiam &c. 1.Esd.7.14.& 2.Esd.5 14. * Vt hinc edistas, vix vllum ex diuturna spirituali captiuitate adeò expeditum prosilire, vt vllum non habeat ad tributa soluenda voluptati respectum; difficilè enim noxia abraditur consuetudo.] Hi itaque sunt *Prouinciæ* Iudææ, vel Chaldææ *filij*, qui ex captiuitate Babylonica, ad quam eos adduxerat Nabuchodonosor Rex Babylonis in Iudæam ascenderunt, in suam quisque Ciuitatem. Erant quidem illi Iudæi gente, & ex Iudæa oriundi, sed in Chaldæâ ferè nati captiuitatis tempore, quæ annos septuaginta tenuerat; vnde tam Iudææ, quàm Chaldææ filij non incommodè possunt vocitari. * Hæc probæ, aut improbæ societatis vis, vt ex eà quis possit vel nomen accipere. Vndè quia Iesus exiguo tempore apud Samaritanos est commoratus, à Iudæis *Samaritanus* appellatur, *Nonne benedicimus nos, quia Samaritanus es tu?* Annumerantur ergo viri, qui Ierosolymam ascenderunt sub ducatu Zorobabelis, Iosue, Nehemiæ, Saraiæ, Rahelaiæ, Belsan, Mesphar, Beguai, Reum, & Baanæ. Certè qui hoc versu exprimuntur Proceres erant Iudæorum, ideóque eorum nomina peculiariter exprimuntur. * Et quonammodo inferiores è captiuitate prosilirent, si Proceres non sibi obiicerent in exemplum? Difficile planè subditi corriguntur, si Principes seu Rectores non prius vitiorum captiuitati renunciant.] An *Mardochæus* ille patruus Esther? Ita sanè potuit. Et sicut de Nehemia vers.36. annotabo, forsan ad recuperandas possessiones paternas, hâc tam commodâ occasione excurrit in Iudæam, rediturus post paulo in Chaldæam, vbi sedem figere decreuerat.

Quàm difficilè noxia consuetudo abraditur.

Proba, aut praua societas socios quasi eiusdem generis efficit.

Difficilè subditi corriguntur, si Principes non priùs vitiorum captiuitati renunciant.

2. *Vers.* 3.4.5. vsque ad 35. *Filij Pharos, &c.*] Verùm à versiculo tertio ad trigesimumsextum recensentur Israëlitæ, qui ad Tribum Leui non pertinebant. Instituitur ergo longus Catalogus eorum, qui ex captiuitate Babylonicâ reuersi sunt in patriam. Monuerim autem, quædam nomina, quæ hîc habentur, esse Vrbium, & Oppidorum nomina, vt cum dicitur, *Filij Bethlehem, filij Cariathiarim, filij Iericho.* Quædã verò esse virorũ nomina, vt cum dicitur, *Filij Asaph, Filij Selium.* Subtiliùs verò disquirere quę locorũ nomina sint, quæ virorum, haud admodùm vtile; quare, (quod alij gessere Interpretes) hæc missa faciemus. Igitur ex filiis, seu posteris Pharos duo millia centum septuaginta duo è captiuitate Ierosolymam ascenderunt. Ex posteris Septhaia, trecenti septuaginta duo. Ex posteris Area, septingenti septuaginta quinque. Ex posteris Phaphath, id est Ducis cognomento Moab, & ex posteris Iosue ac Ioab ducum insignium prodiere viri, qui quidem simul numerum 281x. confecerunt. Porrò Aelami mille ducenti quinquaginta quatuor profecti sunt posteri. Zethuæ nongenti quadraginta quinque Zachai septingenti sexaginta. Bani sexcenti quadraginta duo. Bebai sexcenti viginti tres. Azgadi mille ducenti viginti duo. Adonicami sexcenti sexaginta sex. Beguaij duo millia quinquaginta sex. Adini quadringenti quinquaginta quatuor. Atheri autem, ex Regis Ezechiæ celeberrimi stirpe progeniti, nonaginta octo. Ascenderunt item ex Besairis trecenti viginti tres. Ex Iorairis centum duodecim. Ex Hasumitis ducenti viginti tres. Ex Gebbaritis, nonaginta quinque. Ex Bethlehemitis id est, ex Bethlehemi ciuibus oriundis centum supra viginti tres viri è Babylone recesserunt. Hactenus per familias capita textus sacer distinxit, deinceps per Vrbes vsque ad versum 31. distinguit, forsan quia familiæ erant ignotæ. * Verùm nobilis Patriæ nomen ciui perillustri pro nobilissimo cognomine sufficit.] Ex Vrbe itaque Netupha quinquaginta sex perrexerunt. Ex Anathoth centum viginti octo. Ex Azmaueth quadringenti duo. Ex Cariathiarim, Cephira, & Beroth septingenti quadraginta tres. Ex Ramâ, & Gabaâ, sexcenti viginti vnus. Ex Machinas, centum viginti duo. Ex Bethel, & Hai, ducenti viginti tres. Ex Nebo quinquaginta duo. Ex Megbis denique centum quinquaginta sex. Porrò ex posteris Aelam *alterius* ab illo (de quo suprà versiculo 7.) è captiuitate conscenderunt in Patriam mille ducenti quinquaginta quatuor. Miror autem, vtriusque Aelami posterorum parem prorsus esse numerum. Ideò vero putarim sacrum Historiographum addidisse particulam *Alterius*, ne ex æqualitate numeri quis putaret rursum eandem Aelami posteritatem recenseri. Eos secuti fuere ex posteris Harim trecenti viginti. Ex posteris Loth, Hadid, & Orio, septingenti viginti quinque. Ex posteris ciuium Iericho, trecenti quadraginta quinque. Ex posteris verò Senaa, tria millia trecenti triginta.

Annumerantur Israëlitæ qui ad Tribum Leui non pertinebant.

Nobilis patria nomen cuique nobilissimum cognomen est.

Vers. 36.37.38.39.40.41.42. *Sacerdotes &c.*] 3.

Sacerdotes ac Leuitæ recenſentur.

Iam ſacerdotes & Leuitas è captiuitate pergentes annumerat textus, poſtquam Tribus Iudæ ac Beniamin filios recenſuit. E ſacerdotibus itaque Iadaiæ poſteris è familiâ Ioſuë nongenti ſeptuaginta tres perrexere. E poſteris Emmer mille quinquaginta duo. E poſteris Pheshur, mille ducenti quadraginta ſeptem. E poſteris Harim, mille decem & ſeptem. Iam Leuitæ poſteri Ioſuë & Cedmiel, qui ex Odouia genus ducunt, ſeptuaginta quatuor proficiſcuntur. Comitantur Cantores poſteri Aſaph, centum viginti octo. Porrò ex poſteris Ianitorum, filij Sellum, Ateri, Telmon, Accubi, Hatiræ, & Sobai, centum triginta nouem proficiſcuntur.

Nathinæi ac Proſelyti annumerantur.

4. *Verſ.* 43. ad 67. *Nathinai, &c.*] Deinceps Nathinæi, & Proſelyti, ſiue incerti, qui non erant de genere Iſraël, annumerantur. Hi erant Gabaonitæ, qui, quod populo impoſuiſſent, publicis Templi miniſterijs à Ioſuë cap. 9. addicti ſunt, vt lignatores eſſent, & aquatores. Indè nomen illis *Nathinæi*, id eſt, *Donati* Leuitis & Templo in ſeruos. Sicut autem Ioſuë, illos donauit, ſic quoque Rex Dauid alios plures in eundem bello veriſimiliter captos, Templo donauit, vt patet ex Cap. 8. Eſd. 20. Item Salomon alios, qui hîc verſ. 58. vocitantur *Filij ſeruorum Salomonis*, qui ex Proſelytis erant, & eos Salomon ſtructuræ Templi addixerant, 1. Paral. 22.

Principum incuria circa Templorū ornatum carpitur.

* Proh temporum iniuriam, quando meliori Templo non ſolùm Nathinæi, ſeu Donati non addicuntur, vt ſeruiant: ſed vix exigua dona exponuntur, vt ornent!] Ex Nathinæis igitur aſcenderunt poſteri Siha, Haſupha, Tabbaoth, Ceros, Siaa, Phadon, Lebana, Hagaba, Accub, Hagab, Semlai, Hanan, Gaddel, Gaher, Raaia, Raſin, Necoda, Gazam, Aza, Phaſea, Beſee, Aſena, Munim, Nephuſim, Bachuc, Hacupha, Harbur, Beſuth, Mahida, Harſa, Bercos, Siſara, Thema, Naſia, & Hatipha; & ex poſteris ſeruorum Salomonis comitati ſunt filij Sotai, Sophereti, Pharudæ, Ialæ, Derconi, Geddeli, Saphatiæ, Hatili, Phocherethi, qui quidem erant de Aſebaim, Ami poſteri. Porrò omnes hi Nathinæi, & ſeruorum Salomonis poſteri trecenti nonaginta duo extitere. Alij multi aſcenderunt de Chaldææ Vrbibus Thelmala, Theldarſa, Cherub, Adon, & Emer, qui tamen probare non potuerunt, ſuam ex Iudæis originem, vndè poſt Proſelytas ſine ratione numeri recenſentur. Prætereà ex Chaldæa prodiere ex poſteris Dalaiæ, Tobiæ, & Necodæ, ſexcenti quinquaginta duo. Et è poſteris Sacerdotum: filij Hobiæ, & Accos filij Bercellai, Qui quidem Accos, quod accepiſſet de filiabus Bercellai Sacerdotis vxorem nomen gerebat filij Bercellai; ſed publicis tabulis probare non potuit, ſed è recta ſacerdotum linea proceſſiſſe: vndè filij eius ad ſacerdotalia munia admiſſi non ſunt: imò & à ſancto cibo ſanctorum, ſeu ſanctificatorum miniſtrorum Templi, id eſt, à ſacrificiis, & panibus Deo ſacris tantiſper reiecti, Atherſatha ſeu Nehemiæ præcepto, donec *ſurgeret Sacerdos doctus*, atque peritus, qui nomine Dei pronunciaret, quid illis facto opus. Hebraïcè eſt, *Donec ſtaret Sacerdos cum Vrim, & Thummim.* id eſt, donec eſſet, qui ex rationali conſultus reſponſum redderet. In rationali enim Pontificis erant inſculpta. *Vrim & Thummim.* Sed illud iam ad manum non erat, & verò ſimiliter ab Ieremia ſimul cum Arcâ fœderis, & Tabernaculo abſconditum in monte Nebo aderat, loco quidem omnibus ignoto. 2. Machab. 2. 4. Verum *Atherſatha* Chaldaicè vocatur Nehemias, forſan à Chaldæo *therſa*, id eſt, aluit, & *Satha*, id eſt, *potauit*, quaſi diceret, *Aluit potu*, ſeu Pincerna erat Regis. Nam licèt Nehemias publici boni cauſa num in Iudæam excurrerit, tamen rediit poſteà in Perſidem, vbi Pincernæ munere functus eſt. * Particulam illam expende, *Donec ſurgeret ſacerdos doctus atque perfectus.* Si ſacerdos ille Deo inſpirante, ex rationali reſponſa erat redditurus, quare *doctus* ac *perfectus* deſideratur? Certè quia vel ad Dei inſpirationes dignoſcendas, & ad ſuggeſtionibus Satanæ ſeparandas magna in ſacerdote peritia requiritur.]

Ad Dei inſpirationes agnoſcēdas, & à ſuggeſtionibus diabolicis ſeparādas magna in Sacerdote peritia requiritur.

* Hinc monuerim fœminas, ad difficile reuelationum negotium doctos Confeſſarios adire, qui poſſint a reuelationibus ſomnia vana ſecernere.] Itaque omnis multitudo ſeu omnes ſuprà recenſiti vnum redacti in numerum, quadraginta duo millia trecenti ſexaginta extitere: exceptis ſeruis, & ancillis eorum, qui ſeptem millium trecentorum ſupra triginta ſeptem numerum exæquarunt. In ipſis aderant Cantores, ac Cantatrices ducenti. Verſ. 41. dictum eſt. Cantores centum viginti octo fuiſſe. Hic autem additæ Cantatrices numerum protraxére. Certè non ſolùm Cantores, ſed etiam Cantatrices Templo inſeruire ſolitas ex Paral. 25. 5. conſtat.

Fœminæ ad reuelationum negotium doctos Confeſſarios adeant.

* Apud Templa noſtra fœminæ ex officio non canunt, aliquandò tamen profanæ mulierculæ ex alicuius non piâ admodùm deuotione cecinére non piè. O quàm ingrata huiuſmodi melodia ſuperis!]

Taxatur non pius mulierculariū apud Delubra cantus.

Supputanti numerum aſcendentium Ieroſolymam ex Babylone apparebit ſummam eſſe adeò minorem, vt decem millia virorum, & eò amplius deſiderentur. Cui obiectioni reſpondeo, eos, qui per partes hoc capite numerantur, fuiſſe tantùm ex triplici Tribu Iuda, Beniamin, & Leui: cum iis autem alias etiam conſcendiſſe ex aliis Tribubus, qui omnes ſummam, quæ hoc verſiculo habetur, conficiebant. Verùm, ſi iumenta, quibus ad profectionem vſi fuere adnumerari libeat: equos inuenies ſeptingentos triginta ſex, mulos ducentos quadraginta quinque, camelos quadringentos triginta quinque, aſinos ſex millia ſeptingentos viginti. Nam qui ex Cyri Regis cuius Deus ſpiritum inſuflabat, imperio aſcendebant, non erant vacui, pedites, ac nudi dimittendi.

Procerum oblatio ad Templi reædificationem.

5. *Verſ* 68. 69. 70. *Et de Principibus patrum, &c.*] Cum igitur exules ad Ieroſolymam peruentaſſent, & Templum Domini iniiſſent, ſeniores Tribuum, qui authoritate ac dignitate reliquos antecedebant, ſponte reædificādo Tēplo munera obtulere. * Grata admodùm Numini ſpontanea libatio. Ea præcipuè, quæ poſt acceptum beneficium, apparatur; nam quò magis vltronea eſt, eò innuit apertiùs, ex grato animo exoriri.]

Grata Deo ſpontanea oblatio, poſt beneficiū acceptum.

Ij quidem iuxta vires ſuas ad impenſas operis obtulerunt ſexaginta millia ſolidos ſupra mille quinquaginta mnas, ſeu minas argenti, centum autem ſacerdotalia veſtimenta. * Quâ ſanè in oblatione fœminarum pietas innoteſcit, quæ manuum induſtria ſacra veſtimenta appararunt.] E quidem *Solidus* erat ſexta vnciæ pars, indéque *ſextula* dicebatur, & ſeptuaginta duos ſolidi libram faciebant hæc enim duodecim

Fœminarum pietas ad ſacra veſtimēta apparanda.

apud

apud Prouincias aliquas vncias continet. *Mna* verò, seu *Mina* Hebræa coutinet siclos sexaginta, id est, drachmas 140. vncias triginta, duas nimirum libras cum dimidia. Dicitur autem *Mna* vel *Mina* à verbo מנה *mana*, id est, *numeravit*. Sacerdotes igitur, Leuitæ, Cantores, & Ianitores, reliquarúmque Tribuum filij & Nathinæi ad proprias accurrere Vrbes, ibini domicilium constituerunt, rursúmque Israëliticus Populus efformatur.

CAPVT III.

Populo in Ierusalem conuocato, altare holocaustorum extruitur: in eo victimæ offeruntur: Tabernaculorum celebratur solemne, & Templi fundamina instaurantur.

IAMQVE venerat mensis septimus, & erant filii Israël in ciuitatibus suis: congregatus est ergo populus quasi vir vnus in Ierusalem. 2. Et surrexit Iosue filius Iosedec, & fratres eius sacerdotes, & Zorobabel filius Salathiel, & fratres eius, & ædificauerunt altare Dei Israël, vt offerrent in eo holocau-
1. stomata, sicut scriptũ est in lege Moysi viri Dei. 3. Collocauerunt autem altare Dei super bases suas, deterrentibus eos per circuitum populis terrarum, & obtulerunt super illud holocaustum Domino manè & vesperè. 4. Feceruntque solemnitatem tabernaculorum, sicut scriptum est, & holocaustum diebus singulis per ordinem secundum præceptum, opus diei in die suo. 5. Et post hæc holocaustum iuge, tam in Calendis quàm in vniuersis solemnitatibus Domini, quæ erant consecratæ, & in omnibus in quibus vltrò offerebatur munus Domino. 6. A primo die mensis septimi cœperunt offerre holocaustum Domino: porrò templum Dei nondum fundatum erat. 7. Dederunt autem pecunias latomis & cæmentariis: cibum quoque, & potum, & oleum, Sidoniis Tyrisque vt deferrent ligna cedrina de Libano ad mare Ioppe, iuxta quod præceperat Cyrus rex persarum eis. 8. Anno autem secundo aduentus eorum ad templum Dei in Ierusalem, mense secundo, cœperunt Zorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedec, & reliqui de fratribus eorum Sacerdotes, & Leuitæ, & omnes qui venerant de captiuitate in Ierusalem, & constituerunt Leuitas à viginti annis & supra, vt vrgerent opus Domini. 9. Stetitque Iosue, & filij eius, & fratres eius, Cedmihel, & filij eius, & filij Iuda, quasi vir vnus, vt instarent super eos qui faciebant opus in templo Dei: filij Henadad, & filij eorum, & fratres eorum Leuitæ. 10. Fundato igitur à cæmentariis templo Domini, steterunt sacerdotes in ornatu suorum tubis: & Leuitæ filij Asaph in cymbalis, vt laudarent Deum per manus Dauid regis Israël. 11. Et concinebant in hymnis & confessione Domino: Quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius: super Israël. Omnis quoque populus vociferabatur clamore, magno in laudando Dominum, eò quòd fundatum esset templum Domini. 12. Plurimi etiam de Sacerdotibus & Leuitis, & principes patrum, & seniores, qui viderant templum prius cum fundatum esset, & hoc templum in oculis eorum, flebant voce magna: & multi vociferantes in lætitia, eleuabant vocem. 13. Nec poterat quisquam agnoscere vocem clamore lætantium, & vocem fletus populi; commixtim enim populus vociferabatur clamore magno, & vox audiebatur procul.

COMMENTARII.

I. Altare ædificatur, sacrificia instruuntur.

VERS. 1.2.3.4.5. *Iámque venerat, &c.*] Hebræis igitur suis in Vrbibus iam commorantibus, Mensis septimus, quem Hebræi *Tisri* appellant, & ferè nostro septembri respondet, aduentauit: omnésque ad vnum apud Ierosolymam congregantur. Porrò Iosuë seu Iesus filius Iosedech, qui eo tempore erat summus Sacerdos, reliquis Sacerdotibus comitantibus: & Zorobabel filius Salathiel ex Tribu Iuda gentis suæ politicus Princeps *fratrésque* seu Contribules eius surrexere Altare Dei Israël ædificaturi, vt in eo holocaustomata iuxta Mosis præscripta libarentur. * Profectò non solùm ad Ecclesiasticos Præsules attinet Sacra promouendi studium, sed & sæculares Principes debent impensè procurare Sacrorum promotionem, quæ quidem ad sæcularem prosperitatem promouendam maximè conferunt.] Porrò Altare exædificatum supra bases collocauerunt

Curent Principes sæculares promotionem sacrorum, vt sic prosperitas promoueatur.

cauerunt, holocaustúmque Domino, seu iuge sacrificium, quod manè ac vesperè offerri præscribebatur Num. 28. 3. fideliter obtulerunt. Dum autem altare appararetur, Hebræi à circumiectis gentibus Samaritis præcipuè armis deterrebantur, queis adnitebant, ne excitaretur Arca, & Dei Israel cultus excitaretur. * Sciebant enim totam Hebræorum prosperitatem ex Dei obsequio, legísque obseruatione profluere.] Septimo verò mense aduentante, solemnitatem Tabernaculorum instaurarunt septem diebus holocausta libantes, *secundùm præceptum opus diei in die suo*, id est, diebus singulis gessere quod eo die iuxta legem Leuit. 23. faciendum erat, tot hostias offerendo, & eo modo, quo iuxta præscriptionem oportebat. * Vt enim opus gratum sit Numini, non solùm substantia, sed modus à lege præscriptus adhibendus, ne ex defectu exiguo magnum opus vitietur.] Profectò ab hoc mense septimo restitutus est ritus sacer sacrificiorum, & deinceps cursum suum tenuit, vt scilicet temporibus suis, siuè Calendæ essent, siuè aliæ solemnitates, seruaretur lex Sacrificiorum à Mose præscripta.

Tota prosperitas Regni ex legis obseruatione profluit.

In operibus iustis non solum substantia, sed modus attendendus.

* Cùm autem pondero à Tabernaculorum solemnitate obseruata, initium duxisse aliorum rituum obseruationem, Tabernaculi sacerrimi Dei, seu Dei parentis, recordor sanctis, *Et qui creauit me, requieuit in tabernaculo meo.* Verùm ab hoc Tabernaculo celebrato, seu à cultu ac deuotione Deiparæ rutilat nostræ rectæ operationis initium. Cùm ergo abstractum te a legis obseruatione videris, ad celebrationē hujus Dei Tabernaculi te confer, facillimè dein legis inibis obseruationem.] In iis, ergo diebus, qui erant festiui, & sacri in Dei honorem sacrificia præscripta offerebant, & in aliis diebus *vltrò* munus Domino, id est, ex pietate priuatâ litabatur. * Nam cùm Dei exuberant beneficia, æquum est, vt non sufficiat obligatorum obsequium, sed vltronea gratitudinis opera exponantur.]

Qui ex lege est, Deipara sibet obsequium, & mox legis obseruationem inibis.

Vt tot beneficijs gratus ostendaris, obligatorijs operibus vltronea adijcias.

2. *Vers. 6.7.8.9. A primo die, &c.*] Itaque à prima diē mensis septimi holocaustum Domino libare cœperunt. Templum autem Dei nondum erat reædificatum. Artificibus ergo impendere pecunias: cibum quoque, potum, & oleum Sydoniis, ac Tyriis constituere, id est, fructus terræ triticum, vinum, ac oleum loco pretij iminiserunt, vt è libano ad mare Ioppe ligna cedrina deportarent iuxta Regis Persarum Cyri præscriptum. Eis enim imperauerat Cyrus, vt Hebræis monentibus cedrina ligna deferrent ad portum Ioppis, qui Ierosolymæ vicinus, etiamnum totius Palæstinæ est celeberrimus. Anno igitur secundo post aduentum Hebræorum in Ierosolymitanum Templum attritum ex hostium ac temporum iniuriâ, mense secundo, Zorobabel filius Salatbiel filij Iechoniæ Regis Iuda, qui erat supremus Princeps politicus, & Iosuë filius Sosedec filij Saraiæ summi Pontifficis occisi à Nabuchodunosore 4. Reg. vlt. qui erat Ecclesiasticus summus, in Iudæâ, nepos quidem Esdræ ex fratre: & reliqui Sacerdotes & Leuitæ, cunctique aliarum Tribuum, qui è captiuitate Ierosolymam ascenderant, cœperunt constituere Leuitas à viginti annis & supra, qui reædificantibus Templum artificibus præsiderent, *vrgeréntque opus Domini*, id est, artifices ad festinantiam operúmque perfectionem adhortarentur. * Ecclesiasticorum enim, qui sæculares debent feruore deuotione præcellere, agnatum est, opera ad Dei cultum spectantia promouere. Ideò Pontifex summus ac Princeps politicus non sæculares Præpositos, sed Leuitas ad id munus elegerunt.] Porrò Princeps Iosuë non ideò sese ab hoc officio exemit, ipso enim ac filij eius, & contribules, Cedmihel vir nobilissimus ac filij ejus, & cuncti Tribus Iuda filij *quasi vir vnus*, siue omnes ad vnum Leuitis filius Henadad eorúmque posteris, & aliis Leuitis, quibus iniuncta fuerat cura præsidendi artificibus, colligantur; vt eorum instantia lathomi, ac cœmentarij, reliquique operarij feruenter operibus insudarent. * Haud mireris, Zorobabelem Hebræorum supremum Principem Templi opera vrgere, è quo quidem Imperij prosperitas exurgit, Dum enim Rex Dei huic fundamina apponit, aut reficit, Regno adhibet fundamenta, ne corruat.]

Ecclesiasticis viris agnatū, Dei opera promouere.

Dum Rex Templi fundamina apponit, aut reficit, Regno adhibet firmamenta, ne corruat.

3. *Vers. 10.11.12.13. Fundato igitur, &c.*] Dum autem Templum fundatum (à cœmentariis, seu fundamina attrita refecta essent, Sacerdotes sun ornatu seu vestimentis inducti sacris tubis vtentes, & Leuitæ filij seu posteri Asaph cymbalis, surrexere, vt Dominum *per manus Dauid*, siue per opera Dauidis, Psalmos scilicet à Dauide compositos, & instrumenta musica ab eodem Rege concinnata collaudarent. * Et quomodo poterat illud opus magnum prosperè exurgere, nisi precum instantia operariorum manibus dexteritatem adhiberet.] Illi itaque in hymnis, ac *confessione*, seu laude Domino concinebant: *Quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius, super Israel.* Videtur alludere ad Psalmum 135. cuius initium, *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius*, in quo vicies & septies repetitur, *Quoniam in æternum misericordia eius.* Omnis simul populus vociferabatur ingenti clamore, Domino laudes attribuens, eo quod Templi fundamina essent iam instaurata. Fundamenta quidem, nam superstructio impedita fuit, vt Cap. sequenti videbimus. Cæterùm diuersus tunc ex pietate prodit affectus. Nā plurimi de Sacerdotibus & Leuitis, Principes multi, ac seniores, qui prius Templi celeberrimi ante captiuitatem gloriam aspectarant, & cadauer hoc eius eorum oculis exponeretur, magno eiulatu flebant. Multi verò alij diffluentes lætitiâ, vociferabantur ex fundaminum refectione. Itaque illi flebant, propterea quod initia hujus ædificij pristinæ amplitudini, ac maiestati Templi prioris non responderent. * Flebant quoque, vestigia calamitatum prælapsarum, quæ se vndique in oculos ingerebant. Destructio enim Templi obiecta oculis omnium calamitatum erat epilogatio.] Lætabantur nihilominus alij de tam felici rerum mutatione: de propensa tanti Monarchæ erga se voluntate, ac beneficentiâ: de Templo Domini iam quasi reuiuiscente: &, quod caput est, de diuino Numine sibi reconciliato. Tot ergo animi motus maximum excitabant populi clamorem, gemitu, lacrymis, lætitiâ, & iubilo confusum. Nec poterat quisquam dignoscere, quænam vox ab exultantibus, & quænam à flentibus ederetur: commixtim namque populus flens & exultans vociferabatur tanto clamore, vt vox procul exaudiretur. * Vides ex vnico obiecto gaudium ac

Populus flet, & canit Deū collaudans.

Omne opus egregium oratione prosperitatem haurit.

Destructio Templi oculus obiecta omnium calamitatum epilogatio est.

In gaudio la-

rymis sæpè gaudium inuenitur.

ac mœrorem iubilum ac lacrymas orsum habere. Nè credas moriuo exultationis, inibi enim latitat lacrymarum occasio. Nec te tristia nimium afficiant, forte enim sub lacrymarum vndâ latescit hilaritas.]

CAPVT IV.

Præfectos Regios Samaritani inducunt, vt Templi, Vrbisque Ierosolymitanæ instaurationem impediant. Qui quidem obtento à Cambyse Cyri successore rescripto, illam imperant intermitti.

1. AVDIERVNT autem hostes Iudæ & Beniamin, quia filij captiuitatis ædificarent templum Domino Deo Israël: 2. &
accedentes ad Zorobabel, & ad principes patrum, dixerunt eis: Ædificemus vobiscum, quia ita vt vos, quærimus
Deum vestrum: ecce nos immolabimus victimas à diebus
Asor Haddan regis Assur, qui adducit nos huc. 3. Et dixit
eis Zorobabel, & Iosue, & reliqui principes patrum Israël:
Non est vobis & nobis vt ædificemus domum Deo nostro, sed nos ipsi soli ædificabimus Domino Deo nostro, sicut præcepit nobis Cyrus rex Persarum. 4. Factum
est igitur, vt populus terræ impediret manus populi Iudæ, & turbaret eos in ædificando. 5. Conduxerunt autem aduersus eos consiliatores, vt destruerent consilium eorum omnibus diebus Cyri regis Persarum, & vsque ad regnum Darij regis
Persarum. 6. In regno autem Assueri, in principio regni eius, scripserunt accusationem aduersus habitatores Iudæ & Ierusalem. 7. Et in diebus Artaxerxis scripsit Beselam Mithridates, & Thabeel, & reliqui, qui erant in consilio eorum, ad Artaxerxem regem Persarum: epistola autem accusationis scripta erat Syriacè, & legebatur sermone Syro. 8. Reum Beelteem, & Samsai scriba, scripserunt epistolam
vnam de Ierusalem Artaxerxi regi, huiuscemodi: 9. Reum Beelteem, & Samsai
Scriba, & reliqui consiliatores eorum, Dinæi, & Apharsathachæi, Terphalæi, Apharsæi, Erchuæi, Babylonij, Susanechæi, Dieui, & Ælamitæ, 10. & cæteri de Gentibus,
quas transtulit Asenaphar magnus & gloriosus: & habitare eas fecit in ciuitatibus
Samariæ, & in reliquis regionibus trans Flumen in pace: (11. Hoc est exemplar
epistolæ, quam miserunt ad eum) Artaxerxi regi, serui tui, viri qui sunt trans Fluuium, salutem dicunt. 12. Notum sit regi, quia Iudæi, qui ascenderunt à te ad nos,
venerunt in Ierusalem ciuitatem rebellem & pessimam, quam ædificant, extruentes
muros eius, & parietes componentes. 13. Nunc igitur notum sit regi, quia si ciuitas illa ædificata fuerit, & muri eius instaurati, tributum, & vectigal, & annuos reditus non dabunt, & vsque ad reges hæc noxa perueniet. 14. Nos autem memores
salis, quod in palatio comedimus, & quia læsiones regis videre nefas ducimus, idcircò misimus & nuntiauimus regi, 15. Vt recenseat in libris historiarum patrum
tuorum, & inuenies scriptum in commentariis: & scies quoniam vrbs illa, vrbs rebellis est, & nocens regibus & prouinciis, & bella concitantur in ea ex diebus antiquis: quam ob rem & ciuitas ipsa destructa est. 16. Nuntiamus nos regi, quoniam
si ciuitas illa ædificata fuerit, & muri ipsius instaurati, possessionem trans Fluuium
non habebis. 17. Verbum misit rex ad Reum Beelteem, & Samsai Scribam,
& ad reliquos qui erant in consilio eorum habitatores Samariæ, & cæteris trans
Fluuium, salutem dicens & pacem. 18. Accusatio, quam misistis ad nos, manifestè lecta est coram me. 19. & à me præceptum est: & recensuerunt, inueneruntque, quoniam ciuitas illa à diebus antiquis aduersum reges rebellat, & seditiones, & prælia concitantur in ea: 20. nam & reges fortissimi fuerunt in Ierusalem,
qui dominati sunt omni regioni, quæ trans Fluuium est: tributum quoque & vectigal, & reditus accipiebant. 21. Nunc ergo audite sententiam: Prohibeatis viros
illos, vt vrbs illa non ædificetur, donec si fortè à me iussum fuit. 22. Videte ne
negligenter hoc impleatis, & paulatim crescat malum contra reges. 23. Itaque exemplum edicti Artaxerxis regis lectum est coram Reum Beelteem, & Samsai Scriba, & consiliariis eorum: & abierunt festini in Ierusalem ad Iudæos,

prohibuerunt eos in brachio, & robore. 24. Tunc intermissum est opus domus Domini in Ierusalem, & non fiebat vsque ad annum secundum regni Darij regis Persarum.

COMMENTARII.

1. *Samaritæ satagunt Templi & Vrbis Ierosolymitanæ instaurationē impedire.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Audierunt autem, &c.*] Non fuit diuturna de huiusce valle lacrymarum more, Hebræorum exultatio, Audiere enim Samaritani hostes Tribus Iudæ, ac Beniaminiæ, filios captiuitatis, siue Hebræos, qui è captiuitate ascenderant, Templum Domino Deo Israël reædificare, Vrbémque Ierosolymam instaurare, cupieotes eorum conamina infirmare: accessére ad Zorobabelem, & ad seniores Tribuum, eisque sic affantur: Obsecrat finitimum Samaritanorum genus, vt liceat exædificationem hanc Templi, & Vrbis nostra simul manu geri, quia etiam sumus Dei vestri cultores, eique victimas litauimus à diebus Asor Haddan Regis Assur filij Sennacherib, qui quidem Asor vltimus Assyriorum Princeps hûc adduxit nos, hacque habitatione donauit, paulò post decem Tribuum captiuitatem. Respondent Samaritanis Zorobabel, Iusüe, reliqui Principes Tribuum Esdræ ex ore, Non est nobis ac uobis quidquam commune in huiusmodi fabrica. Ideò ad nos solos spectat domum Domino ædificare, instauraréque Vrbem quemadmodum nobis Rex Cyrus imperauit. Dixerat quippè Rex in edicto: *Quis est in vobis de vniuerso populo eius.* Cap. 1. 3. Itaque populo Israëlitico exædificandi Templi cura demandata est, non autem aliis. Cur noluere Iudæi à Samaritanis iuuari? An verebantur, nè quid forsan illi, vt iurati hostes, seu doli, seu damni admiscerent: * Hostibus nec quum pietatis prætextum exponunt, fidendum est.] Anne posteà vel sibi Templum quasi à se constructum vindicarent, vel eo sacrificulos suos, & idola introducerent? * O quotiens impietas prætextu pietatis sibi ad irruendum præparat ostium!] Anne iactarent, Samaritorum operis, & impensis Templum Iudæorum assurexisse? * Christiani edocentur cum hæreticis vitare commercium omni in re, quæ religionem, aut cultum Dei concernit.] Verùm cùm non succederet simulationis artificium, *populi terræ*, id est Samaritani aliam tentarunt viam, qua instaurationem Templi de facto præpediuere. Nempè pretio ac muneribus *consiliatores* conduxerunt, id est Præfectos Regios, (de quibus à vers. 7.) seu Præsides Prouinciarum, ac quæstores, vt non nisi tardè & malignè sumptus subministrarent: Atque ità variis fraudibus, quandiù Cyrus, quem sciebant operi fauere, in viuis esset, remorati sunt fabricam vsque ad Darij Regis Persarum tempora. Vbi ergo mortuum accepere Cyrum, aperto Marte sese opposuere Iudæis, datis ad Cambysem Cyri filium, & successorem accusatoris literis, ab eo rescriptum extorquere conantur, quo Iudæi ab omni fabrica supersedere iuberentur. * Aiebat aliquis, *Regis ad imperium totus componitur orbis.* Iam verius clamitarim Ministrorum ad placitum omnia turbantur ac immutantur Regis imperia: cum video, Cyro viuente, eius à Præfectis contemni præscripta.] Itaque initio Regni Assueri seu Cambysis, aut Artaxerxis aduersus Iudæ, Ierosolymæque habitatores accusationem scripsere. Porrò *Assuerus* Chaldaicè, *Artaxerxes* Persicè vocabatur *Cambyses.* Erátque commune omnium Regum gētium istarum nomen; sicut Ægyptiis *Pharao*, & Romanis Imperatoribus *Cæsar*, & *Augustus*. Id colligo tum ex hoc Cap. Esdræ, tum ex Cap. 1. Est. 1. collato cum 13. 1. & 16. 1. Facilè verò fuit, extorquere à Cambyse inhibitionem fabricæ, quia is non amabat Iudæos. * Cur autem non diligeret! Certè quia filius hæres, præsertim mortuo parente, nihil minùs curare assolet, quàm recta patris exempla obliuioni tradere.] Quare autem, viuente adhuc Cyro, non recurrerunt Iudæi ad ipsum, quem scirent ei operi extremè fauentem esse? Quia Cyrus temporis Vrbe Regià & domo aberat, bellóque partim contra Lydos, qui iam secundò rebellabant: partim contra Massagetas, & Scythas, vbi & periit, occupatus perpetuò fuit. Sic Iosephus. * Addiderim, ausos non esse Iudæos, corruptis pretio Regiis præpositis, ad Regem recurrere. Parum enim proficere assolet ad Regem accessus, vbi Ministri iniquè affecti deprehenduntur.]

Hostibus nūquam fidendum.

Impietas pietatis prætextu ostium sibi præparat.

Christiani edocentur, vitare cum hæreticis commercium in omni re, quæ ad Dei cultū pertinet.

Ministrorum Regis ad placitum Regis imperia disturbantur.

Hæres filius, mortuo parente, eius exempla pia obliuioni tradit.

Parùm proficit ad Regem recursus, vbi Ministri, iniquè affecti exploratur.

2. **Tenor epistolæ à Præfectis ad Artaxerxē contra Iudæos immissæ.**

Vers. 7.8.9.10.11.12.13.14.15.16. *Et in diebus, &c.*] Cùm igitur imperium Cambysis, seu Assueri, seu Artaxerxis inchoaretur. Beselam Mithridates, & Thabeel, & eorum consiliarij ad Artaxerxem literas immiserunt. Hæc autem epistula continens contra Iudæos accusationem Syriaco idiomate erat scripta, & à callentibus Syram linguam solummodò legi poterat. *Reum Beeltem*, itaque, siue Regius *rationis Præfectus*. seu *sapientiæ Magister* (*Beelteem* enim nomen est officij.) & Samsai Scriba, reliquique eorum consiliatores Artaxerxi Persarum Regi è Ierosolymâ vnam epistolam hoc tenore scripsere. Titulus Epistolæ erat eiusmodi, Hæc conscribunt Magister sapientiæ, ac Samsai Regius Scriba, & reliqui eunsiliarij ex nomine Dinæorum, Apharsathachæorum, Terphalæiorum, Apharsæiorum, Erchuæiorum, Babyloniorum, Susanechæiorum, Dieuiorum, Elamitarum, & cæterorum è gentibus quas transtulit *Asenaphar* (siue Assar-Addon de quo v. 1. vel Sennacherib, aut alius de parentibus illius) magnus, & gloriosus Princeps seu Rex Assur; eásque in Samariæ ciuitatibus, & in reliquis regionibus trans flumen Euphatem, fecit in pace commorari. Porrò hoc est exemplar tenoris Epistolæ, quam præfati Regij Ministri Samaritanorum ad Regem immiserunt ex nomine: Artaxerxi Regi serui tui, viri quidem qui trans flumen Euphratem commorantur te iubent salutari. Certior fias ô Rex. Iudæos, qui ascenderunt *à te ad nos*, id est, à Babylonis, & Persidis regionibus, in quibus tu nunc imperas, Ierosolymam Ciuitatem a cunâ rebellem, ac pessimam iniisse, quam reædificant, muros extruentes, parietes innouantes ac reficientes, vt demortua

mortua rebellio resurgat è cinere. Notum igitur tibi sit, ô Princeps, Ciuitatis Ierosolymæ excitationem noxiam admodùm vel Regi futuram, incolæ enim eius roboratæ Vrbis præsidio fulti, tributa, vectigalia, aliosque annuos redditus denegabunt. *Nos autem memores salis, quod in palatio comedimus*, seu non obliti, nos educatos esse in regia apud te, à quo etiam multis ornati beneficiis fuimus; nefas ducimus Regis aspectare læsiones, quas fideles possiumus infatuare. Idcircò hasce literas immisimus vt te moneremus ad Libros historiarum patrum tuorum Cyri, Darij, Medi, & Astyagis accurrere: & aliorum Regum Assyriorum, nempè Salmanasaris, & Sennacheribi; & Chaldæorum, scilicet Nabuchodonosoris Bahilonij Commentaria euolue: & inuenies in eis exaratum, Vrbem hanc nunquam non rebellem extitisse, semper Regibus, ac Prouinciis fuisse noxiam; ex eáque horribilia bella ortum habuisse, vti pristinæ prædicant ætates: quamobrem à Regibus id agnoscentibus tot sumptibus, tot periculis diù Ciuitas destructa coniacuit. Rursum nunciamus Regi, qui impensiùs Iudæorum percallet ingenia, quod si Ierosolyma rursum assurgat, eiúsque muri reficiantur, possessione, qua frueris trans Iordanem, minimè potieris. Hioc primò annotarim, Iudæos non modo Templum, sed & Vrbem simul instaurare cœpisse iam indè à Cyri temporibus. * Et quomodo poterant dare operam Templi instaurationi, quin simul Vrbem reficerent, & innouarent. Templo enim oblata obsequia non possunt non in Vrbis ac ciuium commoda refluere.] Secundò non fuisse Iudæos è captiuitate emergentes prorsus liberos, & sui iuris; sed tributarios, ac vectigales Persarum Regibus. * Nimia enim, tributorum exactio quid nisi captiuitas?] Tertiò, à *sale salarium* dictum esse: quæ vox in Plinio frequens. Ac si dicerent aulici illi, *Memores salarij*, quod à te accepimus, curamus tuis commodis prouidere. * Quàm ingratus ille, qui salarij ex memoria non semper erga dominum à quo accepit, afficitur!]

Dum Templũ reficitur, Ciuitas innouatur. Obsequium enim Templo exhibitum ciuium resluit in commoda.

Nimia tributorum exactio, captiuitas est.

Ingratus qui non afficitur semper erga dominum, à quo salarium accepit.

3. Artaxerxis responsio.

Vers. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. *Verbum misit, &c.*] Profectò Artaxerxes *verbum misit*, siue responsum dedit sapientiæ Præposito, Samsai Scribæ, & consiliariis, Samariam incolentibus: nec non cunctis Samaritanis trans Euphratem habitantibus, quotum illi ex nomine scripserant; Hæc epistolæ inscriptio: *Reum Beelteem* seu Præfecto sapientiæ, Samsai Scribæ, consiliarisque eorum Samariæ habitatoribus, nec non reliquis trans flumen Euphratem incolentibus salus, & pax. Tenor autem Epistolæ sic se habet: Coram me lecta est, quam misistis, epistola continens Iudæorum accusationem, & iuxtà salutaria illius monita, *à me præceptum est*, vt scilicèt consulerentur veteres historiæ: quibus euolutis, illi, queis hoc munus iniunxi, inuenerunt, Ciuitatem Ierosolymam à diebus antiquis Regibus extitisse rebellem, fuisséque seditionum ac præliorum scaturiginem. Nam & Reges fortissimi in Ierosolyma imperarunt, qui dominati sunt omni regioni, quæ adiacet trans fluuium Euphratem, tributúmque ac vectigal ab incolis accipiebant. (Hoc quidem Dauidi & Salomoni conuenit, præterea nemini.] Igitur sententiam attendite: Viros illos à reædificandis muris auertite, *donec si fortè à me iussum fuerit*, id est nisi fortè mutato consilio, aliud libeat statuere. * Nihil enim faciliùs immutatur quàm consilia, aut decreta politica.] * Hinc laudabilis Assuerus. Reges enim sic debent decreta præscribere, vt semper pateat aditus rationi, quæ possit immutare iudicium.] *Videte*, (adiicit) ne præceptum hoc negligenter impleatis, vndè contra Reges hoc malum accrescat. Nam Ierosolymæ suscitatio non solùm mibi, sed Regibus successoribus inferet nocumenta. Profectò Artaxerxis edictum lectum est in conspectu Præfecti sapientiæ, Samsai Scribæ, ac consilariorum: vt autem executioni mandarent, festinato cursu ad Ierosolymam deuenere, Iudæosque prohibuerunt ab inceptâ Vrbis reædificatione *in brachio, & robore*, seu vi adhibitam, Regio vrgente præcepto, aut decreto, cui repugnare non poterant. Igitur brachium illud, & robur Regium erat edictum, cui adhuc post captiuitatem infirmi tunc haud ausi sunt repugnare. * Et quidem fidelibus subditis nudum decretum Regis brachium & robur est, quo ad quæque difficilia & aduersa adducuntur.] Tunc itaque Templi Domini suscitatio, Vrbisque refectio intermissa est vsque ad annum secundum Darij Persarum Principis.

Decreta politica facilè immutantur.

Reges non debēt ita primo hærescere iudicio, vt nō possit id ratiō immutare.

Fideli subdito Regis decretum brachiũ, & robur est, quoad quæque difficilia ducitur.

CAPVT V.

Aggæi & Zachariæ Prophetarum hortatu Iudæi sub Dario Rege Templi instaurationem repetunt. Darius autem à Præfectis Regiis trans Iordanem consulitur, an bonâ illius veniâ id valeat permitti.

1. PROPHETAVERANT autem Aggæus Propheta & Zacharias filius Addo, prophetantes ad Iudæos, qui erant in Iudæa & Ierusalem, in nomine Dei Israël. 2. Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedec, & cœperunt ædificare templum Dei in Ierusalem, & cum eis prophetæ Dei adiuuantes eos. 3. In ipso autem tempore venit ad eos Thathanai, qui erat dux trans Flumen & Stharbuzanai, & consiliarij eorum: sicque dixerunt eis. Quis dedit vobis consilium vt domum hanc ædificaretis, & muros eius instauraretis? 4. Ad quod respondimus eis, quæ essent nomina hominum auctorum ædificationis illius. 5. Oculus autem Dei eorum factus est super senex Iudæorum, & non potuerunt inhibere eos. Placuitque vt res ad Darium referretur, & tunc satisfacerent aduersùs accusationem illam. 6. Exemplar epistolæ, quam misit Thathanai dux regionis trans Flumen, & Stharbuzanai, & consiliatores eius Arphasachæi, qui erant trans Flumen, ad Darium regem. 7. Sermo, quem miserant ei, sic scriptus erat: Dario regi pax omnis. 8. Notum sit regi, isse nos ad Iudæam prouinciam, ad domum Dei magni, quæ ædificatur lapide impolito, & ligna ponuntur in parietibus: opúsque illud diligenter extruitur, & crescit in manibus eorum. 9. Interrogauimus ergo senes illos, & ita diximus eis: Quis dedit vobis potestatem, vt domum hanc ædificaretis, & muros hos instauraretis? 10. Sed & nomina eorum quæsiuimus ab eis, vt nunciaremus tibi: scripsimúsque nomina eorum virorum, qui sunt principes in eis. 11. Huiusmodi autem sermonem responderunt nobis, dicentes: Nos sumus serui Dei cœli & terræ, & ædificamus templum, quod erat extructum ante hos annos multos, quódque rex Israël magnus ædificauerat, & extruxerat. 12. Postquam autem ad iracundiam prouocauerunt patres nostri Deum cœli, tradidit eos in manus Nabuchodonosor regis Babylonis Chaldæi, domum quoque hanc destruxit, & populum eius transtulit in Babylonem. 13. Anno autem primo Cyri regis Babylonis; Cyrus rex proposuit edictum vt domus Dei hæc ædificaretur. 14. Nam & vasa templi Dei aurea & argentea, quæ Nabuchodonosor tulerat de templo, quod erat in Ierusalem, & asportauerat ea in templum Babylonis, protulit rex de templo Babylonis, & data sunt Sassabasar vocabulo, quem & principem constituit, 15. dixítque ei: Hæc vasa tolle, & vade, & pone ea in templo, quod est in Ierusalem, & domus Dei ædificetur in loco suo. 16. Tunc itaque Sassabasar ille venit & posuit fundamenta templi Dei in Ierusalem, & ex eo tempore vsque nunc ædificatur, necdum completum est. 17. Nunc ergo, si videtur regi bonum, recenseat in bibliotheca regis, quæ est in Babylone, vtrumnam à Cyro rege iussum fuerit vt ædificaretur domus Dei in Ierusalem, & voluntatem regis super hac remittat ad nos.

COMMENTARII.

1. *Monita Prophetarũ Iudæi Templũ reficere persequuntur.*

ERS. 1.2.3.4.5. Prophetauerunt, &c.] Porrò Aggæus & Zacharias Addo filius anno secundo Darij Hytaspis Persarum Regis *prophetauerunt*, seu Deo inspirante, hortati sunt populum, vt fabricam Templi sub Cambyse, seu Artaxerxe intermissam animosè resumerent, ac strenuè promouerent. Conciones, & argumenta; quibus ad id vsi sunt, extant in prophetiis eorumdem Aggæi & Zachariæ *filij*, id est, nepotis Addo; nam Zacharias erat filius Barachiæ filij Addo. Phrasi enim Hebræa omnes nepotes *filij* vocitantur. Mat. 11. Iudit. 8. 1. Auditis ergo Prophetarum monitis, Zorobabel filius Salathiel Princeps politicus, & Iosue filius Iosedec summus Ecclesiastes Prophetis adiuuantibus cœperunt Templo Dei Ierosolymitano reædificando operam dare. * Preme illud: *Et* *Prædicatoris*

cum

aut Præsulum dictamina libenter admittuntur, quæ cum operibus colliguntur.

Ad diuina promouenda, oportet aliquando, ad humana recurrere.

cum eis Prophetæ adiuuantes eos. Nec tantùm pondetis Prophetarum dicta obtinerent, ni ipsorum exempla præcederent. Eorum prædicatorum, eorum Præsulum dictamina libenter admittuntur, quæ cum operibus colliguntur.] Profectò Iudæos priùs à Rege Dario facultatem impetrasse, quàm operi incumberent, ex 3. Esd. 3. & 4. n. 47. & deinceps colligitur. * Prudenter quidem. Nam ad diuina promouenda, oportet ad humana aliquandò recurrere.] Dum autem ferueret opus accessere ad Principem Zorobabelem, Iesum Sacerdotem summum, & Prophetas vir nomine Thathanai qui trans Fluuium Euphratem Darij Regis vices agebat, & Sthabuzanai Scriba, ac consiliarij eorum, eisque dictitarunt: Quisnam dedit vobis consilium, seu hortatus est, vt Templum excitare persequeremini, Vrbisque muros reficere, & instaurare? Responderunt Iudæi Proceres, id actum fuisse Prophetarum Aggæi, ac Zachariæ monito. Certè Præfecti Regij nomina auctorum ædificationis petebant, vt ea immitterent ad Darium. Nec ausi fuere inhibere progressum operis vi edicti Cambysis, quia is iam abierat, & incertum erat, quâ mente esset eius successor Darius, quem fortè inaudierant plusculum fauere Iudæis. Sed super omnia *Oculus Dei*, id est, diuina prouidentia, fauor, & auxilium factus est super senes Iudæorum, eas roborans ad opus incœptum, Regiósque Præfectos impediens, nè possent eos inhibere, * Nam eùm ex præscripto Domini opus instituitur, ipse ad progressus opitulatur.] Aptè verò rogitant, *Quis dedit vobis consilium*, non curantes executorũ nomina perquirere. Nam si vlla inibi culpa esset, consiliariis esset solummodò adscribenda. * Vnde edisces, quàm Deo inuisus, qui prauum consilium impertit: quàm ipsi gratus, qui bonum exponit: siquidem tota actio exequentis consiliario est attribuenda.] Mirabar aliquando Præfectorum horumce Regalium ergà Hebræos benignitatem, cùm recordabar priorum illatas iniurias. Attamen iam non miror recolens, priores illos Præfectos conuentos fuisse & corruptos pecunia à Samaritanis: hos minimè, vnde nullam habuere peculiarem causam, cur se se Iudæis hostiliter opponerent. Vndè nec in scribendo quidem ad Regem nocere noluerunt progressui operis, contenti solam Regis mentem inquirere. * Vt ediscant, qui ad superiores scribunt, nudam sine exaggerationibus subditorum culpam aut certam aut dubiam referendam.] * Hinc etiam edisces, quàm potens apud Magistratus aurum rutilet, si pretio adhibito priores vides Præsides sænire in Iudæos, posteriorum verò manus vacuas non solùm non exeri ad opus impediendum, verùm vix posse calamum, ad scribendam epistolam non accusatoriam, sed monitoriam, ducere.] Verùm Darius hic non fuit *Mothus* ille sextus à Cyro Rex Persarum, vt voluere Sulpitius & Scaliger, sed Darius Hystaspis filius tertius à Cyro, & Cambysis, ac Smerdis Magi (qui tantùm septimestri præfuit) successor, vt melius asseruit Eusebius. Placuit itaque Darij Præfectis, vt res ad Regem deferretur, vt conuenti Iudæi, *aduersus accusationem illam satisfacerent.* In Hebræo est, *Tunc ergo responderunt per epistolam super his.* Sic Pagninus, * Quomodò Iudæi responderunt per epistolam *tunc*, cum epistola aduersus

Cùm ex obedientia opus incipitur, Deus iuuat ad progressum.

Consiliario bono, aut malo totum vitium aut virtus attribuitur.

Qui ad Superiores scribunt de subditis, sincerè sine exaggerationibus culpam annotent.

Potentissima est apud profanos Iudices pecunia.

Cùm innocentia accu-

illos ad Regem immittebatur? Certè quià accusatio aduersus innocentem ipsius assolet esse defensio; vnde tunc respondent innocentes Iudæi, cum accusantur, tunc emittunt epistolam excusatoriam & satisfactoriam, cum accusatoria epistola contra ipsos immittitur; quia epistola accusans innocentiam, illam prorsus excusat.]

satur; tunc excusatur.

2.

Vers. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. *Exemplar epistolæ, &c.*] Equidem hoc est exemplar epistolæ, quam Thathanai Dux regionis trás flumen Euphratem, Stharbusanai & Consiliarij eorum Arphasachæi, habitatores plagæ illius, ad Regem Darium immisere. Loco verbi illius, *Consiliatores eius* in Hebræo habetur, *Socij eius*, Quid sociis cum consiliatoribus? * An quia eo ipso, quo quis se se alij socium adhibeat eius cōsiliarius est, quia actiones socij mei sunt mihi quasi consilia ad eadem opera præstanda?] * An quia socios vrget monendi, consiliíque adhibendi obligatio?] * An quia consiliarij dignitate præfulgens, debet quasi socius omnium subditorum se gerere?] * An vt moneantur Consiliatores, debere salutaria cōsilia exponere, qui ex societate commodi aut incommodi debent fieri posteà participes? Ita planè. Epistola igitur sic erat exarata; Omnis Regi Dario pax. Te, ô Rex, certiorem facimus nostras ad ad aures peruenisse Templum Iudæorum instaurari, Vrbem Ierosolymam contra edictum Artaxerxis refici. Mox ad Iudeæ Prouinciam haud omninò credentes auditui, perreximus oculati futuri testes, vidimúsque Templum Dei magni Israëlitis impolitis lapidibus cōstrui, lignáque parietibus accommodari, ex materiæ autem ac formæ commoditate, artificúmque, vrgentibus Proceribus Iudæis, diligentia nimium opus accrescit. Libuit seniores illos interrogare: A quonam cónsilium, à quonam facultatem accepistis Templum ædificandi, Vrbem reficiendi? Cæterùm & nomina ab illis requisiuimus eorum, qui apud illos sunt Principes: quæ quidem scripsimus, vt tibi nunciaremus. Nobis autem seniores responderunt: Nos sumus serui Dei cœli & terræ, reficimúsque, & instauramus Templum, quod multos ante annos à Rege magno Salomone fuerat extructum, Postquàm verò patres nostri infecti piaculis cœleste Numen ad iracundiam excitauerunt, eus Nabuchodonosoris Regis Babylonis emisit in manus, Templum destrui permisit, electúmque populum suum flagellandum dirè in Babylonem transtulit. Porrò primo anno Cyri Regis Babylonici, Deus noster benignitate diffluens cor attigit Regium, vt edictum proferret, quo Templum hoc exædificari præscribitur, Ad cuius ornatum, & obsequium vasa aurea & argentea sacerrima, quæ Nabuchodonosor è Ierosolymitano Templo arripuerat, & in Babylonicum delubrum deportauerat, nobis Cyrus restituit, ea è fano Babylonis proferens, & tradens Sassabasaro, quem Principem constituit, eique dictitauit: Hæc attolle sacra supellectilia, pergénsque, ea in Templi Ierosolymitani reliquiis appone, & illicò Dei Israëlis domus pristino in loco exædificetur. Regio accepto præscripto Sassabasar illa Ierosolymam ascendit, curauitque Templi innouari fundamina; & ex eo tempore vsque nunc sacerrima domus extruitur; nondum autem fabrica conscendit ad

Epistola immissa ad Darium a Præfectis circa Templi extructionem.

Actio socij est tibi quasi consilium idē operandi.

Socij debent socijs salutaria monita adhibere.

Superior tibi, sit velut æqualis.

Consiliarius sic consilium præstet, ac si particeps commodi, aut incommodi sit futurus.

vetti

vetricem. Nunc igitur, Si Regi benignissimo libeat, recognoscat apud bibliothecam Regiam, quæ in Babylone exponitur, num à Rege Cyro fuerit imperatum, vt Templum Ierosolymitanum construeretur: & nos dignetur de suo super hoc, placito certiores efficere. Epistolæ huiusmodi sententia. Quam perlegens, video, hosce Præfectos fauisse Iudæis: & probabile iudicarim, eos de propensa Darij voluntate in Hebræos non dubitasse; sed politica prudentia etiam Samaritis hostibus eorum gratificari voluisse, vt hac de re tota ad Darium scriberent: sed tamen ita scriberent, vt Iudæorum causæ fauerent potiùs, quàm nocerent. Quod ex illa particula, *Ex eo tempore vsque nunc ædificatur*, confirmo. Intermissa quidem fuerat ædificatio, vt patet ex superiore Cap. 4. 23. sed ita scribunt Præfecti, vt Iudæis faueant. Faciliùs enim conceditur, vt ædificatio nunquam interrupta procedat, quàm vt repetatur ea, quam Rex edicto suo iussit omitti. Et ex illa, *Necdum completum est*. Hoc etiam Iudæis fauet: significatur enim, fabricam propemodùm esse absolutam, ac proindè nullum esse incommodum, si ad fastigium perducatur. Difficultatem verò mihi ingerit verbum illud: *Quæ ædificatur lapide impolito*, loco cuius Vatablus vertit, *Quæ ædificatur è lapide marmoreo.* & in Græco est, *Quæ ædificatur è lapidibus politis, & pretiosis.* Quomodo impoliti lapides & vulgares, si politi, marmorei, ac pretiosi? * An quia quantumuis pretiosa ac polita materia Templo ædificando apponitur rudis ac vulgarissimus lapis est, si sacerrimæ Dei domus dignitas appendatur?] Certè Vulgatæ lectionem veriorem existimo, quæ etiam repetitur Cap. 6. 4. & confirmari potest ex Cap. 2. prophetiæ Aggæi n. 2. vbi de huius Templi extructura agitur, comparatione Templi Salomonici, & fabrica Templi tempore Zorobabelis significatur fuisse contemptibilis, si cum veteri Templo conferretur. Vndè Templi Salomonici collatione lapides pretiosi ac politi huius Templi impoliti ac vulgares habendi. * Beatissima Virgo à Richardo Laurentino & aliis *Templum Salomonicum* appellatur. Quàm pulchrè! Nam si omnes Diui augustissima quidem Dei Templa ex lapidibus politis ac pretiosis cum Deipara Dei domo sacerrima comparentur, quasi è lapidibus impolitis ac vulgaribus constructi apparebunt.]

Vel pretiosi ac politi lapides impoliti ac vulgares sunt, si Templi sacerrimi dignitas spectetur.

Omnes Diui Dei Templa ex lapidibus impolitis constructi apparent, si cum Templo Dei Deipara comparentur.

CAPVT VI.

Darius iubet, Regiis sumptibus Templum Ierosolymitanum perfici iuxta Cyri decretum. Perficitur, & cum exultatione, oblatis victimis Darij anno sexto dedicatur, Paschalisque celebratur solemnitas.

1. NVNC Darius rex præcepit: & recensuerunt in bibliotheca
librorum, qui erant repositi in Babylone, 2. & inuentum
est in Ecbatanis, quod est castrum in Medena prouincia, volumen
vnum, talisque scriptus erat in eo commentarius:
3. Annò primo Cyri regis: Cyrus rex decreuit vt domus
Dei ædificaretur, quæ est in Ierusalem, in loco vbi immolent
hostias, & vt ponant fundamenta supportantia altitudinem
cubitorum sexagintà, & latitudinem cubitorum sexaginta, 4. ordines de lapidibus
impolitis tres, & sic ordines de lignis nouis: sumptus autem de domo regis dabuntur.
5. Sed & vasa templi Dei aurea & argentea, quæ Nabuchodonosor tulerat
de templo Ierusalem, & attulerat ea in Babylonem, reddantur, & referantur in
templum in Ierusalem in locum suum, quæ & posita sunt in templo Dei. 6. Nunc
ergo Thathanai dux regionis, quæ est trans Flumen, Stharbuzanai, & consiliatij vestri
Apharsachæi, qui estis trans Flumen, procul recedite ab illis, 7. & dimittite
fieri templum Dei illud à duce Iudæorum, & à senioribus eorum, vt domum Dei illam
ædificent in loco suo. 8. Sed & à me præceptum est, quid oporteat fieri à presbyteris
Iudæorum illis, vt ædificetur domus Dei, scilicet vt de arca regis, id est, de
tributis, quæ dantur de regione trans Flumen, studiosè sumptus dentur viris illis, ne
impediatur opus. 9. Quòd si necesse fuerit, & vitulos, & agnos, & hædos in holocaustum
Deo cæli, frumentum, sal, vinum, & oleum, secundùm ritum Sacerdotum,
qui sunt in Ierusalem, detur eis per singulos dies, ne sit in aliquo querimonia. 10. Et
offerant oblationes Deo cœli, orentque pro vita regis, & filiorum eius. 11. A me ergo
positum est decretũ: vt omnis homo qui hanc mutauerit iussionem, tollatur lignum
de domo ipsius, & erigatur, & configatur in eo, domus autẽ eius publicetur. 12. Deus
autem, qui habitare fecit nomen suum ibi, dissipet omnia regna, & populum qui extenderit
manum suam vt repugnet, & dissipet domum Dei illam, quæ est in Ierusalem.
Ego Darius statui decretum, quod studiosè impleri volo. 13. Igitur Thathanai
dux regionis trans Flumen, & Stharbuzanai, & consiliatij eius, secundùm
quod

quod præcepetat Darius rex, sic diligentet executi sunt. 14. Seniores autem Iu-
dæorum ædificabant, & prosperabantur iuxta prophetiam Aggæi prophetæ, &
Zacuariæ filij Addo: & ædificauerunt & constuxerunt, iubēte Deo Israël, & iuben-
te Cyro, & Dario, & Artaxerxe, regibus Persarum: 15. & compleuerunt domum
Dei istam, vsque ad diem tertium mensis Adar, qui est annus sextus regni Darij
regis. 16. Fecerunt autem filij Israël, Sacerdotes & Leuitæ, & reliqui filiorum
transmigrationis, dedicationem Domus Dei in gaudio. 17. Et obtulerunt in de-
dicationem domus Dei, vitulos centum, arietes ducentos, agnos quadringentos, hir-
cos caprarum pro peccato totius Israël duodecim, iuxta numerum tribuum Israël.
18. Et statuerunt Sacerdotes in ordinibus suis, & Leuitas in vicibus suis, super
opera Dei in Ierusalem, sicut scriptum est in Libro Moysi. 19. Fecerunt autem fi-
lij transmigrationis, Pascha quartadecima die mensis primi. 20. Purificati enim
fuerant Sacerdotes & Leuitæ quasi vnus: omnes mundi ad immolandum Pascha
vniuersis filiis transmigrationis, & fratribus suis Sacerdotibus, & sibi. 21. Et co-
mederunt filij Israël, qui reuersi fuerant de transmigratione, & omnes, qui se
separauerant à coinquinatione Gentium terræ ad eos, vt quærerent Domi-
num Deum Israël. 22. Et fecerunt solemnitatem azymorum septem die-
bus in lætitia, quoniam lætificauerat eos Dominus, & conuerterat cor re-
gis Assur ad eos, vt adiuuaret manus eorum in opere domus Domini Dei
Israël.

COMMENTARII.

1\. *Tenor decreti Cyri in Bibliotheca inuenti.*

ERS. 1.2.3.4.5. *Tunc Darius, &c.*] Quilibet planè reus quantumuis, feliciter hominis affecti ad ipsum cadit in linguam, vel calamum. Iudæorum causa iusta admodum à male affectis Præsidibus grauem vertitur in culpam: à benè autem affectis ita describitur, vt laudabilis exponatur.] Ergo Rex Darius, perlectis Præfectorum literis, præcepit librorum bibliothecam, qui erant *in Babylone* seu in Regno Babylonico dispersim repositi, diligenter euolui: & & apud Ecbactanis Metropolim maioris Mediæ, (Medorum quidem antea Regni, iam à Persis superati effectæ Prouinciæ) inuentum est volumen vnum, in quo exaratus huiusmodi aderat commentarius, (seu *memoriale*, vt è Chaldæo didici.) Anno primo Cyri regis: Cyrus Rex decreuit, vt Templū Dei, quod destructum iacebat apud Ierosolymam, rursum excitaretur in loco, vbi hostiæ possint immolari: apposito quidem fundamine valenti supportare machinam, quæ exæquet altitudinem sexaginta cubitorum, & totidem altitudinem: tribus appositis de lapidibus impolitis, ac de lignis nouis, ordinibus. Idem hoc videor significare, quod 3. Reg. 6. 36. dicitur, *Et ædificauit Atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum, & vno ordine lignorum cedri.* Lege inibi annotata Volum 2. Sumptus verò de thesauro Regio huic operi prouideatur. * Quàm piè, & quàm vtiliter! Dum enim Regio sumptu Dei domus extruitur, Deifico sumptu domus Regia stabilitur, æternùm hîc duratura, & palatium perficitur æternum.] Nec solùm iubeo Templum excitari, sed & aurea, argenteáque vasa, seu supellectilia, quæ Nabuchodonosor de Templo Ierosolymitano abstulerat, in Babylonémque deportauerat, Ierosolymitano Templo restitui: *quæ & posita sunt in Templo Dei.* Porrò in Templo nondum constructo non poterant vasa reponi: sed benè in thesatis Templi, quibus certa loca designata erant, quæ hîc intelliguntur. * Certè quidquid ad Templum videtur pertinere tibi sit Templum. Tantâ religione colendum quidquid ad sacrum cultum pertinere videatur.] Non cadat sine annotatione vocabulum illud, *In bibliotheca librorum.* Græcè & Chaldaicè est, *In domo thesaurorum*, vel *in gazâ Regiâ.* Intelligitur de archiuio scripturarum, in quo adseruari solent, quæ spectant ad opes, prouentus, & census Regios: & authentica exemplaria, legum ac decretorum Regiorum, nec non gestorum memorabilium. * Profectò prælapsorum Principum præclara exempla Regij sunt thesauri.] * At si Reges prudentia ac scientia polleant, eis thesauri opulentissimi est bibliotheca, librorum enim euolutione ediscit, quonammodo possit pacem tueri, quæ quidem opulentissima parens est abundantiæ iuxta Dauidicum illud: *Et abundantia pacis.*] Quid autem per *latitudinem* hîc significatur? Intelligo interuallum, quod est à frontispicio, vsque ad extremitatem sancti sanctorum, quam nos longitudinem Templi vocitamus, sed cùm delineatur idea, seu fabricæ figura in chartis, non infrequenter, neque ineptè *latitudo* assolet appellari. Humilius planè fuit secundum hoc Templum: nam quod Salomō excitauit, cubitos centum viginti altitudinis habuit. Area autem Templi erat cubitorum sexaginta secundùm longitudinem quâ Templi Salomonici longitudinem exæquabat. * Vt aliqoid ab alio æquetur, non sufficit latitudinem imitari, si non similis sit altitudo. Quid proficit, te ætatis æquare latitudinem alterius, si altitudinem sapientiæ aut meritorum non attingis? Cur ergo conquereris tibi præclara munera non iniungi, quæ tuo coæuo committuntur, æqualitatem ætatis aut antiquitatis in Religione exponens, non autem æquali meritorum altitudinem recensens?] * Demum admoneo, Principes curare debere, vt salutaria subditis decreta reponantur in libris, vt successores pietati studentes habeant quod possint imitari. Fortè enim Darius veniam non impendisset Templum Regio sumptu per-

Qualis referantium affectus, talis est reorum causa.

Quàm vtiliter Tēpla Regum sumptibus exædificantur.

Quidquid ad sacrū cultum pertinet, tibi sit quasi Templum.

Exempla præclara prælapsorum Regū Regij sunt thesauri.

Regi docto bibliotheca est thesaurus, vbi ediscit pacem abundantia parentem tueri.

Quid proficit, te alios antiquitate Religionis latitudine æquare, si meritorum altitudine non exæquas.

Ineptè Religiosus ex sola antiquitate curat, sibi munera præclara iniungi.

Pia Regum decreta scripto asseruantur in subdi-

ficiendi Iudæis, si Cyri pium decretum scriptum non extaret.]

torum vtilitatem.

2. *Vers.* 6.7.8.9.10.11.12. *Nunc ergo,&c.*]Cùm igitur extet Cyri Regis de construendo Templo decretum, (Darius addidit) ô Thathanai Dux Regionis quæ trans Euphratem adiacet, Stharbuzanai,& consiliarij Apharsachæi, qui citeriorem fluminis plagam colitis, procul recedite ab Hebræis,& opus Templi Dei à Principe Iudæorum ac senioribus excitati minimè impedire audeatis.Imò & presbyteris Hebræorum iam aperui meam circa sumptus præscriptionem.Iussi enim,vt ex arca Regia, nempè de tributis,quæ ex ciuibus trans Euphratem incolentibus colliguntur sumptus eis vitis *studiosè* id est,vbertim impendantur,ne opus, deficientibus pecuniis, impediatur. Preme aduerbium *studiosè* sumptus dentur, quod alij transferunt, *largè,vbertim, abundanter*. Certè quod studiosè, seu affectuosè largiris, largè, vbertim, & abundanter exponis, liberalissimus enim ac munificentissimus est animi affectus.] At si ob penuriam forrassè Hebræorum nuper è captiuitate procedentium, necessarium videatur, vitulos, agnos, hædos in holocaustum Deo cœli offerendos, salque,vinum,& oleum iuxta Ierosolymitanorum Sacerdotum ritum offerenda eis, diebus singulis meo è penu impendatur, *ne sit in aliquo querimonia*, id est, *vt non sic error*, (sic Hebraicè) ac si diceret,constantia seruetur,nec vllus error incidat,aut mutatio,quæ locum iustæ querimoniæ faciat. * O quàm pulchrè *error*, & *querimonia* coeunt, frequenter enim querimoniæ,ex errore excitantur. Nullus conqueritur, qui non sibi persuadeat, ratione niti: sed rarus est qui eo ipso, quod querelam excitat, non nitatur errore.] *Et offerant oblationes* Deo cœli; pro vita Regis, ac filiorum eius *exorent*. * Aptè quidem victimæ ac preces simul incedunt!Efficax oratio quæ comite oblatione procedit.] * *Orentque* (inquit Rex) *pro vita Regis*. Nihil Regibus vita amabilius, qua tota eorum temporalis felicitas circumscribitur.] * Hoc ex capite minus laudabilis Darius ostenditur, deberet enim prius de animi salute orationibus Hebræorum Sacerdotum impetrandâ, curare.] * Aptè autem curans de Templi ornatu memorat Sacerdotum orationem gerendam pro benefactoris commodis. Nam quis sese Templo munificum ostentat quasi è iure postulat,aut supponit, Sacerdotum preces gratitudinis causa proferendas.] Vt autem (pergit Darius) præscriptum meum executioni detur,sine contradictionis obstaculo,decreui, vt quicumque ausus fuerit hanc iussionem immutare, capitali afficiatur supplicio. Lignum enim è domo eius de more tolletur, vt in eo erecto configatur; *domus autem eius publicetur*. LXX. *Domus eius sit in direptionem*. Chald. *Fiat sterquilinium*, seu *latrina*, vt sit sensus, Domus eius fiet publicum sterquilinium. Sic 4.Reg.10.27.de iis,qui ædem Baal euerterunt, dicitur: *Destruxerunt quoque ædem Baal, & fecerunt pro ea latrinas vsque ad diem hanc*. Verùm verbum illud, *Tollatur lignum de domo eius*, innuit ritum forrasse fuisse antiquis, vt cruciarij patibulo ex ipsorum domo petito affigerentur. Sic factum cum Aman Esth.7.8. Vt ipse viuens peccator domus suæ inceptam videat direptionem ex abstractione scilicet ligni. * Quàm aptus sacrilego supplicij modus! Certè qui impedit Templi structionem,aut prohibet ornatum, non solùm perit, sed & viuens suæ domus aspicit direptionem.] Deus autem, qui dignatus est apud Ierosolymitanum Templum suum collocare *nomen*, vt ibi peculiariter coleretur: dissipet omnia Regna Principum, ac cunctas Vrbes ciuium, qui ausus fuerit manum extendere, ad impediendam sacerrimi Delubri Ierosolymitani perfectionem, vel ad iam perfectum dissipandum. Ego itaque Darius hoc expressi decretum, quod ad vnguem volo obseruari.

Darij Regis decretum.

Quòd studiosè, seu affectuosè das, largè & abundanter præstas.

Querela & error idē,quia plerumq. qui queritur, errore nititur.

Efficax oratio, quæ comite oblatione procedit.

Nihil Regibus vita amabilius.

Prius de salute animi curandum, quàm de vita corporea.

Qui Templo aliquid donat, quasi iure supponit precum retributionem.

Qui Templo impedit extructionem, viuens videt propria direptionem domus, aut familia.

3. *Vers.* 13.14.15.16.17.18.19.20.21.22. *Igitur, &c.*] Thathanai ergo Dux Regionis, quæ trans Euphratem adiacet,Stharbuzanai.& consiliarij eius quod Darius iussit, diligenter admodùm gesserunt impleri. Proceres autem Iudæorum prosperè ædificabant Templum iuxta prophetiam Aggæi,& Zachariæ nepotis Addo, qui illis prospera annunciantes animos addebant, vt opus ædificationis Templi vrgerent. Gessere autem id *iubente Cyro, Dario, & Artaxerxe*, Regibus Persarum.Coniecit vnum in locum omnes Persarum Principes, qui res Iudaicas promouerent a soluta captiuitate. Etsi enim nunc solus Darius Iudæis fauebat,Cyrus autem per repetitionem, & nunc per eius decreti in bibliotheca adinuentionem, Artaxerxes verò Longimanus, qui post Xersem Darij successorem regnauit, per occupationem, recensentur. Quod si verbum illud, *Iubente Artaxerxe* libeat Artaxerxi prælapso, cui Hebræi erant inuisi,& qui edictum aduersus Templi extructionem edidit, accommodare: quonam modo, iubente ipso poterat Templi fabrica perfici? * Certè, quia illud ipsum iustos affligi, ac deprimi, est prosperari:illud destrui Templum ab improbis, ædificari est.] Portò Templum Dñi perfectum exponitur de tertia mensis *Adar*, mensis scilicet duodecimi, qui partim Februario, partim Martio respondet: anno autem Regni Darij *Sexto*. Omnibus quidem annis computatis à secundo anno Cyri, quo iacta sunt fundamina Templi, vsque ad hunc sextum Darij Salianus tantum annos viginti annumerat. Illud verò, quod dicebant Iudæi, *Quadraginta & sex annis ædificatum est Templum hoc*. Ioa.2.20. putarim dici ex vulgata eo tempore, sed falsa opinione. Gessere itaque filij Israël Sacerdotes, & Leuitæ reliquique *filij transmigrationis*, seu qui è Babylone ad Ierosolymam ac Iudæam transmigrauerant gaudio profuso Templi dedicationem: obtuleréque vitulos centum,ducentos arietes, agnos quadringentos, *hircos caprarum*, id est, hædiculos adhuc vbera matrum sugentes *duodecim* pro peccatu Israël iuxta Tribuum numerum. Sic in dedicatione primi Altaris Num.7.87. legimus immolatos hircos duodecim pro peccato. * Et quidem tot vitulorum tot arietum, tot agnorum oblatio ingrata esset cœlesti Numini,nisi simul pro peccato libatio exponeretur. * Vt discas,in Christianis solemnitatibus cùm ornantur parietes Templi, cùm Altaria luminibus stipantur, cum melodia in Dei cultum insonat,gratam Numini festum vix exponi,ni simul pro peccatis sacerrima addatur oblatio, dum fideles conscientia Confessione expiata Eucharistiam accipiunt.] Vt autem Dei cultus solemnitor inciperet ostentari Sacerdotes suo Ordini addicuntur, suisque Leuitæ vicibus

Templum iuxta præceptum Darij perficitur, & solemniter dedicatur.

Opprimi iustum ab improbis,prosperari est.

Solemnitas illa Deo gratissima, cùm fideles peccata confitentur, & synaxim recipiunt.

bus ad ministeria quæque. Sacra gerenda iuxta præscripta Mosis Num. 3. 6. & 8. 9. Verùm quartâ decimâ die mensis primi celebrauere *transmigrationis Pascha*, seu Phase, qui *transitus* dicitur in memoriam antiquæ illius ex Ægypto in Palestinam transmigrationis. Vnde improbarim P. Menochij expositionem putantis illam particulam *Transmigrationis Pascha* sic enodandam? *Israelitæ filij transmigrationis, qui scilicet ex Babylone migrauerunt in Iudæam.* Ad quam Paschalem solemnitatem celebrandam purificati fuerant Sacerdotes & Leuitæ *quasi vnus*, id est, non minore cura ac diligentia, quàm si vnus aliquis duntaxat purificandus fuisset. * Moneantur hinc Confessarij, Iubilæi diebus, eùm frequens fit ad sacramenta recipienda populi confluxio. Sic curandum eis singulorum conscientias discutere, ac si *vnus* esset, qui ad Confessionem accessisset.] Omnes accessere munditia legali nitentes ad immolandum Pascha sibi, & sociis suis Sacerdotibus, & cunctis, qui è Babylone in Ierosolymam transmigrauerant. Comederunt igitur de more filij Israël, qui reuersi fuerant de Chaldæa, & omnes, *qui se separauerant à coinquinatione gentium*, id est, qui Proselyti facti Iudaica Sacra, religionémque susceperant. Et gessere Azymorum solemnitatem per septem dierum circulum in exultatione: quoniam Deus eorum præcordia lætitia affecerat ex ipsa quidem legalis præcepti executione. * Nam obseruatio legis gaudium excitat simul incedentibus obedientia ac exultatione.] Et quia conuerterat cor Regis *Assur* Darij scilicet Regis Persarum (cuius Imperio parebant Assyrij, ac Babilonij) vt eis non solùm facultatem, sed & impensas ad perfectionem Templi Domini impenderet. Porrò Darius Persarum Monarcha *Rex Assur* vocabatur, quia Assyriorum, Monarchia olim vt toto orbe celeberrima, sic Iudæis erat notissima, à qua toties vexati, ac demum etiam captiui abducti fuerant. * Cur ergo non è memoriâ hoc inuisum nomen eliminare curant Hebræi? Certè quia Dei filiis nihil tam dulce quàm laboris ac tribulationis toleratæ memoria. Erat Darius Rex Assyriorum, Chaldæorum, Medorum, Persarum, & poterant Hebræi eum singulis hisce titulis memorare. At Regem *Assur* sacer Historiographus appellauit, nè videretur dictæ captiuitatis fugere mentionem, cum potius sancti ex catenarum vocabulo soleant nobilitari.]

Cùm, frequens fit ad sacramenta populi concursus, curet confessarius, sic singulorum conscientias discutere, ac si vnus solùm paenitens adesset.

Ex legis obseruatione lætitia verax.

Sancti affectant, mentione tribulationum nobilitari.

CAPVT VII.

Esdras Sacerdos, ac legis Doctor ab Artaxerxe Rege Persarum in Iudæam immittitur, Iudæos Regis visitaturus, docturus, ac recturus ex nomine.

1. POST hæc autem verba, in regno Artaxerxis regis Persarum,
Esdras filius Saraiæ, filij Azariæ, filij Helciæ, 2. filij Sellum, filij Sadoc, filij Achitob, 3. filij Amariæ, filij Azariæ,
filij Maraioth, 4. filij Zarahiæ, filij Ozi, filij Bocci, 5. Filij Abisue, filij Phinees, filij Eleazar, filij Aaron Sacerdotis ab
initio. 6. Ipse Esdras ascendit de Babylone, & ipse Scriba
velox in lege Moysi, quam Dominus Deus dedit Israël: &
dedit ei rex: secundùm manum Domini Dei eius super eum, omnem petitionem
eius. 7. Et ascenderunt de filiis Israël, & de filiis Sacerdotum, & de filiis Leuitarum, & de cantoribus, & de ianitoribus, & de Nathinæis, in Ierusalem, anno septimo
Artaxerxis regis. 8. Et venerunt in Ierusalem mense quinto, ipse est annus septimus regis. 9. Quia in primo die mensis primi cœpit ascendere de Babylone, & in
primo die mensis quinti venit in Ierusalem, iuxta manum Dei sui bonam super se.
10. Esdras enim parauit cor suum, vt inuestigaret legem Domini, & faceret, & doceret in Israël præceptum & iudicium. 11. Hoc est autem exemplar epistolæ edicti, quod dedit rex Artaxerxes Esdræ Sacerdoti, Scribæ erudito in sermonibus & præceptis Domini, & ceremoniis eius in Israël, 12. Artaxerxes rex regum Esdræ Sacerdoti, Scribæ legis Dei cæli doctissimo salutem. 13. A me decretum est, vt cuicumque placuerit in regno meo de populo Israël, & de Sacerdotibus eius, & de Leuitis, ire in Ierusalem, tecum vadat. 14. A facie enim regis, & septem consiliatorum eius missus es, vt visites Iudæam & Ierusalem in lege Dei tui, quæ est in manu
tua: 15. & vt feras argentum & aurum, quod rex & consiliatores eius sponte obtulerunt Deo Israël, cuius in Ierusalem tabernaculum est. 16. Et omne argentum
& aurum quodcumque inueneris in vniuersa prouincia Babylonis, & populus offerre voluerit, & de Sacerdotibus quæ sponte obtulerint domui Dei sui, quæ est in
Ierusalem, 17. liberè accipe, & studiosè eme de hac pecunia vitulos, arietes, agnos,
& sacrificia & libamina eorum, & offer ea super altare templi Dei vestri, quod est in

Ierusalem. 18. Sed & si quid tibi & fratribus tuis placuerit, de reliquo argento & auro vt faciatis, iuxta voluntatem Dei vestri facite. 19. Vasa quoque, quæ dantur tibi in ministerium domus Dei tui, trade in conspectu Dei in Ierusalem. 20. Sed & cætera quibus opus fuerit in domum Dei tui, quantumcumque necesse est vt expendas, dabitur de thesauro, & de fisco regis, 21. Et à me. Ego Artaxerxes rex, statui atque decreui omnibus custodibus arcæ publicæ, qui sunt trans Flumen, vt quodcumque petierit à vobis Esdras Sacerdos, Scriba legis Dei cæli, absque mora detis, 22. Vsque ad argenti talenta centum, & vsque ad frumenti coros centum, & vsque ad vini batos centum, & vsque ad batos olei centum, sal verò absque mensura. 23. Omne, quod ad ritum Dei cœli pertinet, tribuatur diligenter in domo Dei cœli: ne fortè irascatur contra regnum regis, & filiorum eius. 24. Vobis quoque notum facimus de vniuersis Sacerdotibus, & Leuitis, & cantoribus, & Ianitoribus, Nathinæis, & ministris domus Dei huius, vt vectigal, & tributum, & annonas, non habeatis potestatem imponendi super eos. 25. Tu autem Esdra, secundùm sapientiam Dei tui, quæ est in manu tua, constitue iudices & præsides, vt iudicent, omni populo qui est trans Flumen, his videlicet qui nouerunt legem Dei tui, sed & imperitos docete liberè. 26. Et omnis, qui non fecerit legem Dei tui, & legem regis diligenter, iudicium erit de eo, siue in mortem, siue in exilium, siue in condemnationem substantiæ eius, vel certè in carcerem. 27. Benedictus Dominus Deus patrum nostrorum, qui dedit hoc in corde regis, vt glorificaret domum Domini, quæ est in Ierusalem, 28. Et in me inclinauit misericordiam suam coram rege & consiliatoribus eius, & vniuersis principibus regis potentibus: & ego confortatus manu Domini Dei mei, quæ erat in me, congregaui de Israël principes qui ascenderent mecum.

COMMENTARII.

1. *Esdræ genus & sapientia describitur.*

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10. *Post hæc, &c.*] Post hæc *verba*, seu gesta cap. præcedenti, mortuo iam Dario, eiusque filio Xerxe, & Regnum administrante Darij nepote Artaxerxe, qui μακρόχειρ, id est *Longimanus* vocitari consueuit, quod vnam haberet altera longiorem manum. Profectò à sexto anno Darij, quo dedicatum fuit Templum vsque ad annum septimum Artaxerxis Longimani, quo missus est Esdras in Iudæam effluxere anni quinquaginta septem. Post hæc inquam gesta, temporáque erat Babylone Esdras filius Saraiæ Auctor, & Scriptor huius libri, qui quidem ex auis ac proauis Azariæ, Helcia, Sellum, Sadoc, Achitob, Amaria, Azaria, Maraioth, Zacharia, Ozi, Bocci, Abisue, Phinees, & Eleazaro, ad Aaronis primi Sacerdotis familiam pertinebat. Esdras hic de Babylone ascendit in Iudæam annis ferè septuaginta duobus post reditum Zorobabelis, Erat autem *Scriba velox* in lege Moysi, id est, legis diuinæ peritissimus, & in eâ seu scripto, seu viuâ voce exponendâ promptissimus. Id enim officij habebant Scribæ, qui apud Iudæos idem erant, quod Philosophi apud Græcos, Magi apud Chaldæos. Præter hoc commune omnibus Scribis officium, etiam alio peculiari titulo nomen illud per excellentiam debetur Esdræ, quod totam Scripturam, negligentia Sacerdotum temporibus præteritorum Regum Iuda multis locis corruptam, & collapsam instaurarit, correxerit, in concinniorem redegerit ordinem, aliisque à caracteribus scripserit, antiquos characteres Samaritanis relinquens: & alios, quibus iam scripta sunt Biblia, substituens, vt sic Iudæorum animos à Samaritanis longiùs alienaret. * Nihil enim sic Euangelico Doctori eurandum, quàm omne commercium ex literis cum suspectis in fide prohibere discipulis.] *Omne commercium ex literis cū suspectis in fide vitandum.* Sunt qui asserunt, Esdram eundem esse eum Malachia Propheta. Equidem etsi materia, quam vterque tractat, eadem sit, & tempora consonent, alia quædam mihi obstare videntur, quominus id ausim asserere. Porrò Esdram hoc tempore fuisse vt minimum centum & trium annorum Tyrinus affirmat. Porrò ob fauorem Dei eiusque potentem operationem, Esdras Regi Persarum gratiosus aderat, nihilque ab ipso postulabat, quod non illicò consequeretur. * Preme verba, *Dedit ei Rex secundùm manum Domini Dei eius super eum, omnem petitionem eius.* LXX. *Quoniam manus Domini super eum, dedit ei Rex omnem petitionem eius*, id est, quia Rex videbat Esdram Deo charum, quod & opera & pia monita manifestabant, ei erat affectus, eiusque petitionibus annuebat. *Reges debent speciali fauore prosequi eos, qui sanctitate fulgent.* Regalis pietas sanctos Dei ministros amare eisque specialem fauorem impertiri, *quoniam manus Domini*, seu fauor *super illos*. Vulgariter expendam. *Fauorez can los Reyes alos Siernos de Dios, porque Dios los fauorece.* Anno quidem Septimo Regni Artaxerxis Longimani ad Ierosolymam deuenerunt multi alij Israëlitæ, ac Sacerdotum & Leuitarum posteri, nec non Cantores, Ianitores, & Nathynæi, siue Proselyti, quorum ingressus in Vrbem præfati anni septimi mense quinto, Iulio scilicet, qui ab Hebræis dicitur *Ab*, accidit. Primo enim die mensis primi cœpere ex Babylone ascendere, & primo die mensis quinti Vrbem fuerunt ingressi, cælesti Numine fauēte. Esdras enim eorum Dux & Magister *parauit cor suum*, seu omnes cogitationes & curas suas in hoc intendit, vt legem Domini vestigaret, & solicitus adimpleret, tùm per se reipsâ illam obseruando, tùm alios docendo, & in ipsa instruendo. * Non cadat sine pondere clausula. *Venit in Ierusalem* *Prospera ministrum expedi-*

cœtus

...ti, quos Dux iustus præcedit, & è contra infaustus processus eorum, quibus ducatum præstat iniquus.

cœtus ille Israëlitarum *iuxta manum Dei sui bonam super se, Esdras enim parauit cor suum, vt inuestigarem legem Domini &c.* Ac si diceret, A Domino fuerunt prospero processu donati, eo quod Magistrum ac Ducem sanctum sequèbantur. * Quàm prospera militum expeditio quos Dux iustus præcedit: Et vice versa, quàm infaustus processus eorum, quibus iniquus quisque ducatum præstat!]

2. *Vers.* 11.12.13.14.15.16.17.18.19.20.21.22.23.24.25.26.27.28. *Hoc est autem &c.*] Hic est autem tenor Decreti, quod Artaxerxes dedit Esdræ Sacerdoti, ac Scribæ doctissimo, legem ac ceremonias disertè percallenti. Qui quidem immissus est Regis Persarum nomine ad visitandam Iudæam, vtpotè Prouinciam Persis adhuc subiectam & tributariam. Soli enim Sacerdotes ac ministri Templi iubentur à vectigalibus ac tributis immunes esse, reliquis omnibus Iudæis, ea pendere coactis. Item infra iubentur omnes non solùm Dei legem, sed & præscripta Regis sub pœna capitis diligenter implere, quod absolutæ subiectionis certissimum est argumentum. Igitur sic se habet Edictum, Artaxerxes Rex Regum Esdræ Sacerdoti, Scribæ legis Dei cœli doctissimo salutem. Decreui, vt quicumque Israëlita tàm ex Sacerdotali Tribu, quàm ex sæcularibus meo existens in Regno Ierosolymam ascendere voluerit, tecum liberè proficiscatur. *A facie* enim *Regis & septem consiliatorum eius,* id est, iussu, & authoritate Regis missus es, *vt visites Iudaeam in lege Dei tui,* id est, vt videas, an Iudæi legem Domini, *quæ est in manu tua,* quàm scilicet calamo scripsisti, & operibus confirmasti, obseruent. * Præsul, qui visitat, seu pergit, vt videat, num subditi legem Dei obseruent, debet manus mundas exponere, siue opera legi agnata præ se ferre.] Septem fuisse præcipuos Regios Consiliarios Persarum Regis discimus etiam ex Esthetis historia. cap. 1.4. * Verùm particula illa *A facie Regis, & septem Consiliatorum eius missus es.* indicat tàm Regis, quàm Consiliatorum iussu & authoritate Esdram processisse, vt visitaret Iudæam. Imperabántne Consiliatores? * Minimè, sed Rex prudens illa imperabat geri, quæ ex Consiliariis audiuisset, vndè authoritate Consiliariorum pergit, qui iussu Regis ex consilio pergebat. O quàm Salutaria præscripta Regis, quæ ex doctorum, ac prudentum consilio habent exortum!] Et vt referas aurum & argentum, quod Rex & Consiliatores eius vltroneè Deo Israël, cuius Templum apud Ierosolymam adest, obtulerunt. * Cùm Rex exhibet aut Templi, aut belli sumptibus impensas, mox debent Consiliarij etiam munera non moniti, non iussi sed *spontè* elargiri. Illud enim ipsum, Regem offerre, fidelibus ac prædiuitibus Consiliatoribus velut exactio est. Ideò postquam textus ait, *Et vt referas argentum & aurum quod Rex* obtulit, mox adiecit, *&* quòd *Consiliatores eius sponte obtulerunt.*] Prætereà copiam facio, vt argentum & aurum quod in Prouincia Babylonis populus Iudaicus, & Sacerdotes voluerint spontè elargiri ad perfectionem Templi Dei sui, quæ Ierosolymæ adest, liberè accipias, vt adhibita cura ex ea pecunia emas vitulos, arietes, agnos, & horum sacrificia ac libamina supra Altare Ierosolymitanum Dei vestri offerenda. De reliquo verò argento & auro, quod victimarum emptioni fortassè superérit, iuxta tuum tuorumque *fratrum,* Sacerdotum ac Leuitarum placitum Dei insume in obsequium. * Et quandonam ex pecuniis, quæ Deo offeruntur post amplissimam insumptionem abundè non superfluit!] Trades etiam Ierosolymitano Templo quæcumque supellectilia ad sacra ministeria à quibusuis acceperis. Reliqua verò, quæ ad obsequium Dei tui necessaria esse videantur, *de thesauro, & fisco Regis, & à me* tibi tradentur. * Cur post expressum illud, *De thesauro, & de fisco Regio,* addidit, *& à me?* An quod datur de Regio thesauro aut fisco non datur à Rege, siue ex penu Regis? Forte Regis illius idololatræ thesaurus aut fiscus ex pecuniis subditorum non iustè congestis coalescebat, ideóque promittit vltra thesauri ac fisci pecunias, aliquid *à se* vel à propriis daturum. Haud sic Christiani Reges, quod enim de thesauro aut fisco elargiuntur ex proprio penu impendunt, quia nihil iniustè è subditis congerunt.] Ego enim Artaxerxes Rex statui, ac præcepi omnibus thesaurariis Sacræ publicæ Regiæ, qui trans Euphratem commorantis, vt quodcumque Esdras Sacerdos & Scriba cœlestis Numinis, ad constructionem Templi aut sacrificia repetierit, absque mora exhibeatis. Dummodo quod postulauerit non excedat centum talenta argenti, totidem frumenti coros, centum batos vini, totidem olei batos, sal verò absque limitatione. Recolo talentum tria siclorum millia continere, vnum verò argenteum siclum quatuor Hispanicicis regalibus æquiualere: corum decem ephi, siue triginta Sata, quæ & modij dicuntur, continere, Duo autem memo fuisse batorum genera, alterum maius, alterùm minus, qui cùm proprio careat nomine, *metreta* Græco vocabulo assolet vocitari; inter vtrumque verò proportio est sesquialtera, vt duo maiores tres minores æquarent. Itaque hoc loco existimo de minoribus batis esse sermonem. * Raró enim Principes ad ea quæ Dei cultum spectant, mensura vtuntur maiore, seu vt vulgari axiumate vtar: *Ne miden con la medida maior.*] Id colligo ex textu. Nam cùm Artaxerxes dictitasset, *Quodcumque petierit à vobis Esdras, absque morâ detis;* mox addidit: *Vsque ad argenti talenta centum, vsque ad frumenti coros centum, vsque ad vini batos centum, & vsque ad batos olei centum.* Si ex præscripto Regis *quodcumque* petiisset, danduin erat, cur illa illicò limitatione vtitur *Vsque, vsque, vsque?* * Quià raró executio Principum promissioni respondet?] Attamen non possum non Artaxerxis pietatem commendare, qui *sal absque mensurâ* iussit exponi; ideò fortasse quod in omni sacrificio sal adhiberetur. Omne itaque, quod ad ritum Dei cœli pertinere videbitur, eius Templo, magna cura ac diligentia adhibita, tribuatur: nè forte *contra Regnum Regis ac filiorum eius* accendatur iracundia, ac vltor ascendat. * An ex incuria circa Dei cultum Deus contra Regnum irascitur? Ita planè. Debent enim Reges inuigilare, nè aliquid è sacris Sacerdotum incuria, aut penuria Ecclesiæ detrahatur.] * O quotiens ob cultum Dei violatum, ob Ecclesiarum pauperiem Regna damnantur? Preme verba illa: *Ne irascatur Deus contra Regnum Regis, & filiorum eius.* Cur non dixit, *Ne irascatur contra Regem, & filios eius:* sed *contra Regnum Regis, & filiorum eius?* An quia

Edictum Artaxerxis lõgimani pro Hebræis.

Qui visitat subditos, num legem obseruent, se ostendat legis observatorem.

Præscripta Regum debẽt ex consilio virorum haberi, vt salutaria Reipublicæ existant.

Cùm Rex aut Templi, aut belli sumptibus munera largitur, mox Consiliarij nõ iussi sed spontè munera offerre.

De ijs, quæ Deo dantur, post amplam insumptionẽ abundè superfunt.

Reges non pij quod è thesauro, ac fisco dant, ex proprio penu non tribuunt, quia thesaurus ille iniustè congestus.

Raró Principes ad ea, quæ cultum Dei spectant, maiori vtuntur mensura.

Raró executio Principũ promissioni respõdet.

Inuigilet Rex, nè aliquid è sacro cultu detrahatur.

Ob Templorum pauperiẽ Regna damnantur.

Pio Regi charius debet esse Regnũ quàm vita.

Principi amarius est, diuitijs primari, quàm vita.

Domini ac subditi velut vna essentia decorantur.

Regum causa cum subditorum causa est coniuncta. Regnum perit, deperit Rex.

pio Principi charius debet esse Regnum quàm vita ipsius, ac filiorum?]* An quia adeò Principes sæculares assolent terrenis possessionibus adhærescere, vt amarius eis sit diuitiis, quàm vita priuari?] An quia dum subditi memorantur, ioibi Reges intelliguntur: subditi enim ac domini eadem velut essentia decorantur?] * An quia Regum causa ita debet esse cum causa subditorum coniuncta, vt idem sit deperire Regnum, ac Reges eorúmque postetos obliterari?] Omnia verè. Cæterùm vos Regios Præfectos monemus, nè audeatis, Sacerdotibus, Leuitis, Cantoribus, Ianitoribus, Proselytis, Templo donatis, reliquisque Domus Sacerrimæ Ministris vectigalia, tributa, annonas imponere, ad quod gerendum omnino à vobis aufero potestaté.

Nec Ecclesia mancipiis tributa sūt imponenda à Christiano Rege.

* Vt Christicolæ Principes à Gentili Imperatore ediscant, quonammodò circa tributa cū Ecclesiasticis sese gerere debeant. Non audet Artaxerxes Nathyneis, seu donatis Tēplo mancipiis vectigal imponere & audebit Christianus Monarcha Religiosis, Sacerdotibus, Episcopis tributorum impositionem cogitare? Non credam.] Tu autem Esdra iuxta sapientiam, qua donatus es à Domino circa fidei dogmata, quæ Scriba assoles edocere tuos: cōstitue Iudices, ac Præsides, vt cunctis Hebræis ac Proselytis qui trans Euphratem commorantur, iura decernant. Quod si aliqui minus periti in lege inueniantur, liberè instrui permitto. * Preme verbum, *Sed & imperitos docete liberè.* Quàm pium in Principe, procurare, vt subditi imperiti edoceantur? Christicolæ id Reges imitentur, monentes Episcopos, vt procurent Religiosos ad vicos immitti agricolas rudes instructuros.]

Reges moneāt Episcopos, vt procurēt, Religiosos ad oppidula immitti agricolas docturos.

Omnis denique qui legis Dei tui, & Regis transgressus fuerit præscriptiones pro grauitate piaculi punietur, seu capitali pœnæ addictus, seu in exilium actus, seu bonorum expillatione affectus, seu in carcerem perpetuò aut temporaliter detrusus. Hic tenor Regij Edicti. *Benedictus* itaque (exclamat Esdras) Dominus Deus patrum nostrorum, qui Regi mentem tam piam immisit circa Domini Templi illustrationem: méque gratum Regi eiúsque Consiliatoribus, ac Proceribus potentibus erga Regem exposuit. * Nec enim sufficeret Esdram Regi esse gratum, si Consiliariis ac Principibus ingratus extitisset. Imò non semel satius tibi ac felicem rerum euentum, Consiliariis gratum esse, quam Regi.] Et ego fauore Domini confortatus tam amicum nactus Regis edictum, congregaui de Israëlitico genere Proceres, qui Ierosolymam mecum conscenderent. Mirum planè, quod post recessum populi tempore Zorobabelis, tot Hebræi apud Babylonem remansissent, vt Esdras posset multis stipatus Iudæis idem iter instituere. Si potestas egrediendi è captiuitate omnibus Hebræis tunc facta à Cyro fuit, cur tot Israëlitæ remansere captiuitatis incommodis addicti? * Verùm quia tanta est aliquorum peruersitas vt eis captiuitatis placeant angustiæ, in peccatorum symbolum, queis miseri iniquitatis status grata existunt incommoda.]

Ad felicem rerum euentum, satius tibi aliquando, gratum esse Consiliarys, quam Regi.

Peruersis aliquibus peccatoribus commoda sunt statim iniquitatis incommoda.

CAPVT VIII.

Eorum, qui cum Esdra è Babylone in Iudæam deuenere, Catalogus. Vasa, ac munera, quæ attulerunt, & victimæ, quas Deo litarunt.

1. HI sunt ergo principes familiarum, & genealogia eorum, qui
ascenderunt mecum in regno Artaxerxis regis de Babylone.
2. De filiis Phinees, Gersom. De filiis Ithamar, Daniel.
De filiis Dauid, Hattus. 3. De filiis Secheniæ, filij Pharos;
Zacharias: & cum eo numerati sunt viri centum quinqua-
ginta. 4. De filiis Phahah Moab, Elioënai filius Zarehe, &
cum eo ducenti viri. 5. De filiis Secheniæ, filius Ezechiel,
& cum eo trecenti viri. 6. De filiis Adam, Abed filius Ionathan, & cum eo quin-
quaginta viri. 7. De filiis Alam, Isaias filius Athaliæ, & cum eo septuaginta viri.
8. De filiis Saphatiæ, Zabedia filius Nichaël, & cum eo octoginta viri. 9. De filiis Ioab,
Obedia filius Iahiel, & cum eo ducenti decem & octo viri. 10. De filiis Selomih, fi-
lius Iosphiæ, & cum eo centum sexaginta viri. 11. De filiis Bebai, Zacharias filius Be-
bai & cum eo viginti octo viri. 12. De filius Azgad, Iohauan filius Eccetan, & cum
eo centum & decem viri. 13. De filiis Adonicam, qui erant nouissimi: & hæc no-
mina eorum Elipheleth, & Iehiel, & Samaias & cum eis sexaginta viri. 14. De
filiis Begui, Vthai & Zachur, & cum eis septuaginta viri. 15. Congregaui autem
eos ad fluuium, qui decurrit ad Ahaua, & mansimus ibi tribus diebus: quæsiuíque
in populo & in Sacerdotibus de filiis Leui, & non inueni ibi. 16. Itaque misi Elie-
zer, & Ariel, & Semeiam, & Elnathan, & Iarib, & alterum Elnathan, & Nathan, &
Zachariam, & Mosollam principes: & Ioiario, & Elnathan sapientes. 17. Et mi-
si eos ad Eddo, qui est primus in Chasphiæ loco, & posui in ore eorum verba, quæ

loque

loquerentur ad Eddo, & fratres eius Nathinæos, in loco Chasphiæ, vt adducerent nobis ministros domus Dei nostri. 18. Et adduxerunt nobis per manum Dei nostri bonam super nos, virum doctissimum de filiis Moholi filij Leui filij Israël, & Sarabiam & filios eius & fratres eius decem & octo, 19. & Hasabiam, & cum eo Isaiam de filiis Merari, fratrésque eius & filios eius viginti. 20. & de Nathinæis, quos dederat Dauid & principes ad ministeria Leuitarum, Nathinæos ducentos viginti: omnes hi suis nominibus vocabantur. 21. Et prædicaui ibi ieiunium iuxta fluuium Ahaua, vt affligeremur coram Domino Deo nostro, & peteremus ab eo viam rectam nobis & filiis nostris, vniuersæque substantiæ nostræ. 22. Erubui enim petere à rege auxilium & equites, vt defenderent nos ab inimico in via: quia dixeramus regi: Manus Dei nostri est super omnes, qui quærunt eum in bonitate: & imperium eius, & fortitudo eius, & furor super omnes, qui derelinquunt eum. 23. Ieiunauimus autem, & rogauimus Deum nostrum, per hoc: & euenit nobis prosperè. 24. Et separaui de principibus Sacerdotum duodecim, Sarabiam, & Hasabiam, & cum eis de fratribus eorum decem. 25. Appendíque eis argentum & aurum, & vasa consecrata domus Dei nostri, quæ obtulerat rex & consiliatores eius, & principes eius, vniuersúsque Israël eorum qui inuenti fuerant: 26. & appendi in manibus eorum argenti talenta sexcenta quinquaginta, & vasa argentea centum, auri centum talenta: 27. & crateres aureos viginti, qui habebant solidos millenos, & vasa æris fulgentis optimi duo, pulchra vt aurum. 28. Et dixi eis: Vos sancti Domini, & vasa sancta, & argentum & aurum quod sponte oblatum est Domino Deo patrum nostrorum: 29. vigilate & custodite, dunec appendatis coram principibus Sacerdotum, & Leuitarum, & ducibus familiarum Israël in Ierusalem, in thesaurum domus Domini. 30. Susceperunt autem Sacerdotes & Leuitæ pondus argenti, & auri, & vasorum, vt deferrent Ierusalem in domum Dei nostri. 31. Promouimus ergo à flumine Ahaua duodecimo die mensis primi vt pergeremus Ierusalem: & manus Dei nostri fuit super nos, & liberauit nos de manu inimici & insidiatoris in via. 32. Et venimus Ierusalem, & mansimus ibi tribus diebus. 33. Die autem quarta appensum est argentum, & aurum, & vasa in domo Dei nostri, per manum Meremoth filij Vriæ Sacerdotis, & cum eo Eleazar filius Phinees, cúmque eis Iozabed filius Iosue, & Noadaia filius Bennoi Leuitæ, 34. iuxta numerum & pondus omnium: descriptumque est omne pondus in tempore illo. 35. Sed & qui venerant de captiuitate filij transmigrationis, obtulerunt holocautomata Deo Israël, vitulos duodecim pro omni populo Israël, arietes nonaginta sex agnos septuaginta septem, hircos pro peccato duodecim: omnia in holocaustum Domino. 36. Dederunt autem edicta regis Satrapis, qui erant de conspectu regis, & ducibus trans Flumen: & eleuauerunt populum & domum Dei.

COMMENTARII.

1. Catalogus eorum, qui cum Esdra in Iudæam Babylone demigrarunt.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11.12.13.14.15. *Hi sunt ergo, &c.*] Profectò hi sunt, Principes familiarum, eorúmque posteri, qui mecum regnante Artaxerxe, è Babylone in Iudæam transmigrarunt. De Phinees posteris, Gersom de posteris Ithamar, Daniel. De posteris Dauid, Hartus. De posteris Secheniæ procedentibus è Pharos, Zacharias: cum eo autem viri centum supra quinquaginta fuére annumerati. At de Posteritate Phahath Moab, Elioënai filius Zerehe, quem ducenti viri comitati fuere. De posteritate Secheniæ filius Ezechielis, cui trecenti viri adhæserunt. De posteritate Adan, Obed filius Ionathan, quem quinquaginta viri sunt secuti. Porrò è familiâ Alam, profectus est Isaias Athaliæ filius, & cum eo septuaginta viri progrediuntur. E familia Saphatiæ, Zebedia filius Michaël, quem octoginta viri insequuntur. E familia Ioab, Obedia filius Iahiel, quem ducenti decem & octo viri comitantur. E familia Selomith, filius Iosphiæ, qui centum sexaginta viros secum adducebat. E familia Bebai, Zacharias alterius Bebai filius, qui viginti octo viros ducebat. E familia Azgad, Iohanan filius Eccetan, qui centum supra decem viris ducatum præstabat. Cæterùm de propinquis Adonicam nouissimo loco multi itineri se dedere, quorum hæc nomina: Elipheleth, Iehiel, Samaias, quos sexaginta viri sequuntur. De propinquis Begui, Vthai, & Zacbur, queis septuaginta viri comites adhærescunt. Itaque cunctos hosce, qui mecum è Babylone in Iudæam ascendere voluerunt, ad ripam fluuij, qui ad Ahaua decurrit, congregaui, inibíque tribus diebus libuit remanere. Curaui autem & in populo, & in Sacerdotali cœtu vestigare, num aliquis de posteris Leui adesset, qui non esset Sacerdos: & non inueni vllum, qui solummodò Leuita existeret sine adiunctâ sacerdotali dignitate. Aderant filij Phinees, & filij Ithamar qui quidem erant ex genere Sacerdotali & Leuitico; sed vir, qui Leuita tantùm

Vnusquisque propriæ muneri, ad quod electus est, muneri hæreat.

esset, tunc non apparuis. * Cur autem requirit Esdras à Leuitarum genere viros, nec ei sufficit, Sacerdotes multos secum progredi? Quia ad sacra ministeria superiora Sacerdotes designati erant, ad inferiora verò Leuitæ: nec oportet omnia confundi. Dum superiori dignitate fulgidi ad inferiora deturbantur, aut inferiori fungentes statu ad superiora repentè euehuntur.] * Nec enim quis perfectò illud exerit officium, ad quod non est agnatus.]

Nemo perfectè gerit officium, ad quod agnatus non est.

Vers. 16.17.18.19.20. Itaque misi, &c.] Cum autem ad perfectum sacrorum ministerium Le-
2. uitas qui Sacerdotes simul non essent, inuenirem, curaui aliundè illicò requiri. Itaque immisi Eliezerem, Arielem, Semeiam, Elnathanum, Iaribum, Elnathanum alterum, Nathanum, Zachariam, ac Mosollanum *Principes*: necnon Ioraribum & Elnathanum *Sapientes*, qui Ministros Leuitas quæritarent. * Quare tot Principes, tot sapientes immittuntur ad Leuitas requirendos! Quia quidquid ad sacra ministeria spectat tam graue negotium est, vt debeat à multis Principibus ac sapientibus exeri. Nichi credite magni momenti est, vel Acolytum aptum Altari inuenire.] * Cur verò non solùm Principes, sed & sapientes ad hoc munus mittuntur? Certè quia sine sapientiæ ducatu nihil perfectè geritur.] Porrò loco verbi illius *sapientes*, in Hebræo habetur מבינים *meuinim* sapientes, intelligentes, periti legis, & legem docentes. Videtur mihi idem esse nomen officij Leuitarum, qui populo docebans. Sic 2. Esd. 8. 7. vbi habemus in Vulgata, *Leuitæ silentium faciebant in Templo, ad audiendam legem.* ex Hebræo vertere possumus, *Leuitæ intelligere faciebant populum legem.* vbi etiam est eadem vox *meuinim*. Sapientes ergo viri immittuntur ad Leuitas sapientes requirendos, quia non sapientes electores nullatenus poterant de Leuitarum sufficientia iudicare. * Hinc edisce, quàm fallax, quàm inepta est Principum sæcularium non sapientum electio. Quonammodo poteruns adiudicare, vtrùm ille, quem ad Episcopatum eligunt, sapientiâ necessariâ polleat, si ipsi sapientiâ non præfulgent. Pergant ergo Principes ab Esdra missi vt quærant, & eligant Leuitas doctos, sed comitentur *sapientes*, qui de assimili sapientiâ iudicent, & aptæ lucem præferant electioni.] Porrò hos Principes, hos sapientes ad *Eddo* Nathynæum, qui præpositus erat Chasphiæ loci muniti, admissi, vbi aderant socij Nathynæi siue Proselyti, vt Eddo pij ac amici viri disectione, ad nos adducerent Leuitas, qui Domoi seu Templo Domini ministrarent. Annon aptiùs immitterentur ad Hebræum quàm ad Nathynæum ad opus santæ pietatis exerendum? * Certè non semel Proselyti, seo noui fideles feruentius opus Domini suscipiont in veterum fidelium subtaxationem. Vs pudeat veteres Christicolas à nouis circa pietatis negotia superari.] Nuncij ergo illi ad nos *per manum Dei nostri bonam*, siue egregiè fauente cœlesti Numine, de posteris Moholi Leui filij virum doctissimum adduxere, nomine Sarabiam; si autem eum filios ac contribules eius ad numerum feramus, decem & octo viri recensentur. Adductus simul est Hasabias, quem de posteris Merari Isaias, ac viginti viri insequuntur. Præterea ducenti supra viginti Nathynæi seu Proselyti deuenere vt Leuitis hisce ministrarent, posteri quidem eorum, quos Dauid, aliique Israelitici Principes ad ministeria Templi sacrarat. *Omnes hi suis nominibus vocabantur.* LXX. *Omnes congregati sunt in nominibus*, quo significatur, eos inter cæteros eximios fuisse, ac præcipuos. * Nam vel ad humillima Templi ministeria, potiores, ac nobiliores sunt eligendi. Qui planè si nobiliores sunt ea exercere, minimè designantur.] Vt pudeat viliores, qui è sæculari inopiâ ad Religionem admittuntur, cùm refugiunt humilia exercere ministeria, haud prælapsæ memores vilitasis.]

Curet Esdras ministros ad sacra perfectè exercenda adduci.

Grauissimum negotium est, quod ad sacrum pertinet cultum, Principibus committendum.

Sine sapientiæ ducatu nihil perfectè geritur.

Ad eligendum Episcopum sapientem, non est aptus Princeps sæcularis insipiens, ideò dirigi debet à sapientibus.

Christiani veteres aliquandò à nobis in rebus pietatis superantur.

Vel ad humillima Templi ministeria nobiliores sunt eligendi.

Nobiles non dedignantur, humilia in Domo Dei exercere munia.

Vers. 21.22.23.24.25.26.27.28.29.30. Et prædicaui ibi ieiunium.] Post Leuitarum ac Na- 3.
thynæorum adducendorum curam Principibus, ac sapientibus commissam, *prædicaui*, seu indixi octo dierum ieiunium quod inchoatum fuit post tres illos dies, quibus mansimus iuxta fluuium Ahaba. Vt licèt afflicti in conspectu Domini Dei nostri, ab eo precaremur, prospero itinere, ipso duce, viæque comite, donati vs tam homines, quàm bona feliciter ad Ierosolymam peruentarent. * Ad quæque impetranda beneficia à Domino, ieiunium, reliquæque corporis afflictiones mirificè conferunt. Vndè efficax oratio, quæ ieiunio comite ad superos auolat.] Ideò autem huiusmodi securitatem curaui, ieiunio præmisso, à Domino postulare, quia licet possem eam auxilij humani vi acquirere, erubui petere à Dario Rege auxiliares equites, qui possent nos ab irruentibus hostibus fortasse defendere, ne Rex eam postulationem diffidentiam diuini auxilij interpretaretur. Dixeramus enim aliquando Dario *Manus* seu auxilium potentissimum Dei nostri protegit eos, qui eum requirunt recta gerentes opera: & *fortitudo* (sic Hebr.) ac furor eius super omnes, *qui derelinquunt eum.* Quoniam Apostatas, vs maioris multò criminis reos acriùs punit, quàm reliquos infideles, qui nunquam fidem complexi sunt. * Vt timeant ij, qui postquàm nomina Regulari vitæ dederunt, ad sæcularem remeant, ad quorum vindictam *imperium ac fortitudo* Dei præparantur. Cuius dant testimonium miserrimi horumce euentus, queis quotidiè nostræ aures ac oculi diuerberantur.] Ieiunauimus igitur, & Deum *per hoc*, siue hoc postulauimus, & Deus exaudiens nostris annuit optatis prosperè in patriam adducens. Auxilium Regis potuisset fortasse inimicos irruentes in nos, haud sine profusione sanguinis continere. At Dei auxilium nos faciliùs defendit, faciens vtique vt hostes non irruerent, quod non posset humanum. * Quàm stultus, qui de equitum difficili expeditione quærit, quod de vi precum facilè comparare potest! si Reges afflictionibus corporis præmissis, precibus instarent, faciliùs fortasse suos debellarent hostes, aut assequerentur à Domino, à nullis hostibus intentari. Dormire enim solent bella cùm vigilans in oratione animus non obdormit.] Cæterùm priusquam è ripa fluuij Ahaua duodecima post accessum die progrederemur, de Principibus seu Proceribus sacerdotalium familiarum selegi duodecim, Sarabiam scilicet, Hasabiam, & alios decem: eisque appendi argenti, & auri vim, cunctaque vasa, quæ ex dono Regis Consiliariorum ac Principum eius, Israelitarumque, Templi seruitio erant consecrata. Post appensionem autem, hoc pondus

Ieiunio præmisso, aurum, argentum, & vasa pretiosa duodecim Sacerdotibus committuntur.

Corporis afflictis confert ad beneficia postulata assequenda.

Dei potentia exeritur ad vltionem eorum, qui à Regulari instituto ad sæcularem vitam remeant.

Faciliùs orationi instans Rex hostes vinceret, quàm armorum strepitu.

pondus exponitur Sacerdorum manibus: argenri talenta sexcenta quinquaginta, auti verò centum. Numerus antem vasorum huiusmodi: Centum argentea vasa, crateres aurei viginti. Hæc solidos millenos æquabant, illa verò centum talentorum (Hebræus sic) vim exponebant. *Solidus* erar sexta vnciæ pars, vnde *sextula* dictitabatur. Præterea Sacerdotibus tradi duo vasa æris fulgenris optimi *pulchra vt aurum.* Hebraicè *Expetibilia vt aurum*, Dixi antem eis: Vos qui sancti estis, & Deo dicati, decet sancta sanctè ac fideliter tractare. Igitur vasa sancta, argentum & aurum, quod, non cogente exactione, sed ex spontaneâ deuotione oblatum est Domino Deo patrum nostrum, fideliter custodite, donec; sicur appensum accepistis appensum rradatis coram Principibus Sacerdotum, & Leuitarum ac Ducibus seu Principibus familiatum Israël thesaurario Ierosolymitani Templi, vt inibi reponatur. Pende particulas, *Vos sancti Domini, & vasa sancta, vigilate, & custodite.* * Profectò tam difficilis est auri & argenti fidelis dispensatio, vt necessium sit esse sanctos custodes, & sanctum seu Deo dicatum argenrum & aurum custodiendum, vt reddendendum integrè custodiatur. Ideò adiecit, *Custodite, donec appendatis coram Principibus*, donec scilicet eodem pondere, quo accepistis, reddatis.] Suscepere itaque Sacerdotes ac Leuitæ argenti, auri, ac vasorum pondus, vt Ierosolymam conscendentes, in Templum Domini deportarent.

Difficilè redditur argentum, seu aurum eodem pondere, quo accipitur.

4. *Vers.* 31.32.33.34.35.36. *Promouimus ergo, &c.*] Igitur à ripa fluminis Ahaua profecti sumus duodecimo die mensis primi Nisan, (qui Martio nostro ferè respondet) ieiunio octo dierum absoluro post tres dies, queis inibi ante ieiunium fueramus remorati, vt Ierosolymam versus pergeremus. Tam prospero autem donatissimus itinere, manu Domini protegente, vt nullo hostili tenramine disturbaremur. *Inimici, ait, & insidiatoris*, non *inimicorum*, ac *insidiatorum*. Singularem etiam numerum haber Hebræus ac Græcus textus; nec tamen vnum aliquem inimicum, aur insidiatorem designar; sed vniuersè omnes hostes, & insidiarores intelligir. Ast quia *manus Dei* erat super Israel, copiosissimæ hostium manus ita minuebantur, vt vnus *inimicus*, vnus insidiator apparerer facillimè superandus.] Tandem sacræ Vrbis fores iniuimus, ac tribus diebus molestias itineris requiei indulgentes superauimus. Die autem quarta ministerio Meremorh filij Vriæ Sacerdotis, Eleazari filij Phinees, Iozabel filij Iosue, & Noadaia filij Bennoi Leuitæ traditum est aurum, argentum, & vasa Templi thesaurariis eodē pondere, quo fuerant accepta, summę vero omnis ratio in Libro thesaurorum Templi descripta est, anno, mense, ac die inibi annotato. Id existimo, illa verba, *Descriptumque est omne pondus in tempore illo.* Cæterùm Esdræ comites, qui è captiuitate aduenerant, in gratiarum actionem Deo in holocaustum obtulere duodecim virulos pro omni Israëlitico populo, nonaginta supra sex arietes, septuaginta septem agnos, duodecim verò pro peccato de more hircos. Vt autem de Regis affecta in Iudæos voluntate constaret, Artaxerxis edicta tradiderunt Satrapis, *qui erant de conspectu Regis*, id est, qui quando erant in aula, coram Rege versabantur: & Ducibus, qui regionem totam illam, quæ trans flumen Euphratem aderat, gubernabant, Qui quidem sese placito Regis accommodantes, exaltauerunt Hebræos, Templóque Domini perficiendo, & exornando speciale adhibuerunt studium. * Agnatum enim aulicis, ad nutum *Regis aut austeri*, aut propirij accommodare affectus.]

Populus incolumis Ierosolymam iuit.

Omnes hostes quasi vnicus in conspectu viri iusti facillimè vincendus.

Aulici adnutum Regis austeri aut propitij affectus accommodant.

CAPVT IX.

Vestibus scissis, ac euulsis crinibus Esdras luget peccatum populi, qui cum Ethnicis fœmininis matrimonia contraxit: Deúmque præcatur, vt iram suam à populo auertat.

1. POSTQVAM autem hæc completa sunt, accesserunt ad me
principes, dicentes: Non est separatus populus Israël: Sacerdotes & Leuitę, à populis terrarum, & abominationibus eorum,
Chananæi videlicet, & Hethæi, & Pherezæi, & Iebusæi, & Ammonitarum, & Moabitarum, & Ægyptiorum, & Amorrhæorum.
2. Tulerunt enim de filiabus eorum sibi & filiis suis,
& commiscuerunt semen sanctum cum populis terrarum: manus etiam principum & magistratuum fuit in transgressione hac prima.
3. Cúmque audissem sermonem istum scidi pallium meum & tunicam, & euelli capillos,
capitis mei & barbæ: & sedi mœrens.
4. Conuenerunt autem ad me omnes, qui
timebant verbum Dei Israël, pro transgressione eorum qui de captiuitate venerant,
& ego sedebam tristis vsque ad sacrificium vespertinum:
5. Et in sacrificio vespertino surrexi de afflictione mea, & scisso pallio & tunica, curuaui genua mea, & expandi manus meas ad Dominum Deum meum,
6. Et dixi: Deus meus confundor & erubesco leuare faciem meam ad te: quoniam iniquitates nostræ multiplicatæ sunt super caput nostrum, & delicta nostra creuerunt vsque ad cælum,
7. à

diebus patrum nostrorum: sed & nos ipsi peccauimus grauiter vsque ad diem hanc, & in iniquitatibus nostris traditi sumus ipsi, & reges nostri, & Sacerdotes nostri, in manum regum terrarum,& in gladium, & in captiuitatem, & in rapinam, & in confusionem vultus, sicut & die hac. 8. Et nunc quasi parum & ad momentum facta est deprecatio nostra apud Dominum Deum nostrum, vt dimitterentur nobis reliquiæ, & daretur nobis paxillus in loco sancto eius, & illuminaret oculos nostros Deus noster, & daret nobis vitam modicam in seruitute nostra, 9. Quia serui sumus: & in seruitute nostra non dereliquit nos Deus noster, sed inclinauit super nos misericordiam coram rege Persarum, vt daret nobis vitam, & sublimaret, domum Dei nostri, & extrueret solitudines eius, & daret nobis sepem in Iuda & Ierusalem. 10. Et nunc quid dicemus Deus noster post hæc? quia dereliquimus mandata tua, 11. Et quæ præcepisti in manu seruorum tuorum prophetarum, dicens: Terra, ad quam vos ingredimini vt possideatis eam, terra immunda est, iuxta immunditiam populorum, cæterarúmque terrarum, cum abominationibus eorum qui repleuerunt ea ab ore vsque ad os in coinquinatione sua. 12. Nunc ergo filias vestras ne detis filiis eorum, & filias eorum ne accipiatis filiis vestris,& non quæratis pacem eorum, & prosperitatem eorum, vsque in æternum: vt confortemini, & comedatis quæ bona sunt terræ, & hæredes habeatis filios vestros vsque in sæculum. 13. Et post omnia quæ venerunt super nos in operibus nostris pessimis,& in delicto nostro magno, quia tu Deus noster liberasti nos de iniquitate nostra, & dedisti nobis salutem sicut est hodie: 14. Vt non conuerteremur, & irrita faceremus mandata tua, neque matrimonia iungeremus cum populis abominationum istarum. Numquid iratus es nobis vsque ad consummationem, ne dimitteres nobis reliquias ad salutem? 15. Domine Deus Israel iustus es tu: quoniam derelicti sumus.qui saluaremur sicut die hac. Ecce coram te sumus in delicto nostro; non enim stari potest coram te super hoc.

COMMENTARII.

1\. Certior fit Esdras de peccato populi matrimonia cum Ethnicis fœminis contrahentis.

ERS. 1.2.3.4.5. Postquam, &c.] Post nostrum è Babylone aduentum, post traditum Templo thesaurum, post fauoris Præsidum ex decreto Artaxerxis experimentum, Israëlitici Principes ad me accessere profantes: Non abstinuit populus à sociandis nuptiis cum gentilibus idolorum cultoribus. Imò non solum populus sæcularis, sed & Sacerdotes ac Leuitæ populus Gentilium commixtus est, eorúmque abominationum particeps effectus. Duxerunt enim sibi & filiis suis vxores de stirpe Chananæorum, Hethæorum, Pherezæorum, Iebusæorum, Ammonitarum, Moabitarum, Egyptiorum, & Amorræorum, semen sanctum cum populis Gentilium immiscentes. Manus etiam Principum, & Magistratuum fuit prima in transgressione hac, seu Principes ac Magistratus primi transgressi sunt sanctas manus impiis gentilium fœminarum manibus offerendo. * Quid gererent vulgares, si primarij, qui suo exemplo & authoritate deberent alios ab illicitis connubiis deterrere & abstrahere, primi ac præcipui sunt, qui in hoc genere deliquerunt. Principum prauum exemplum vulgares peruertuntur.] Cùm verò tristis hic sermo meas peruenisset ad aures, scidi vestes, euulsi comæ ac barbæ capillos, & mœrore affectus sedi in atrio Templi, quo Israëlitæ omnes confluebant. * Errarum enim ouium mœstitudinis affectum veri pastoris connotat in præcordiis, quo indicatur, multum ad eum de ouibus pertinere.] Porrò omnes illi, qui filiali Dei timore donati legis fuerant obseruatores, ad me, conuenerunt, vt mecum lacrymis prosequerentur iniquitatem eorum qui è captiuitate venerant tam sub Dario, quam sub Artaxerxe; nam qui sub Cyro iam ferè defuncti erant, agebatur enim annus octogesimus à soluta primum captiuitate. Vel ideo confluxerant ad me, vt verbis amicis mœrori meo solatium afferrent. Sed ego sedebam tristis vsque ad *sacrificium vespertinum*, quod sub horam vespertinam fiebat iuxta præceptum Domini Exo.29.38. *Et in sacrificio vespertino surrexi de afflictione mea.* Et quomodo non assurgeret de afflictione, qui in sacrificio vespertino vidit Christi passionem mundi crimina diluentem!] * Porrò Christi sanguis agnatum est peccatis libidinis (quibus illicita consortia, iniens populus tunc inficiebatur) medicamen.] Vnde Eucharistiæ frequentia suadetur.] Equidem eo habitu, quo exponebat, nempe scisso iam pallio, & tunica à mœroris initio, genua curuaui, ad Dominúmque manus expandi exoraturus.

Ob prauum Principum exemplū vulgus peruertitur.

Verus pastor mœrore afficitur ex ouiū errata.

Passio Christi tristes exhilarat, quia peccata obruit.

Sanguis Dominicus agnatum est peccatis libidinis medicamen.

2\. *Vers. 6.7.8.9.10.11.12.13.14.15. Et dixi, &c.*]Hæc autem Domino dictitaui. Deus meus, confusione ac rubore affectus non audeo, meam ad te faciem eleuare: quoniam iniquitates nostræ *super caput nostrum*, id est, in perniciem nostrã, te acriter vindicaturo, multiplicatæ sunt: & delicta nostra *vsque ad cœlum*, seu vsque ad summum creuerunt, à diebus patrum nostrorum. Nec solùm illi deliquerunt, sed & nos ipsi grauiter vsque ad diem hanc peccauimus. Ob iniquitates verò nostras, te iustissimo vindicatore, nos ipsi, Reges & Sacerdotes nostri traditi sumus flagellandi in manus Regum Gentilium, in gladium, in captiuitatem, in bonorum expilationem, in confusionem vultus, *sicut in die hac*, id est, sicut hodie apparet, me non audente

Esdræ oratio pro populo connubiis illicitis reo.

dente faciem ad te leuare præ confusionis magnitudine sed priusquàm è memoria labantur aliquæ expendendæ particulæ. Primò adnoto, Esdram sæpè vsum esse vocabulo illo, *Iniquitates nostræ, Delicta nostra, Peccauimus, Iniquitatibus nostris.*

Prælati ac subditi velut vnica essentia.

Cur ergo iustus Esdras cum peccatoribus admiscet, quasi etiam ipse deliquisset? Num quia quasi vna Præsulis ac subditorum essentia?] * Nùm quia, delinquente subdito, peccatum tribuitur Prælato qui debebat subditum continere, ne delictis operam daret?]

Delinquente subdito, peccatum Prælato tribuitur.

Ob dilectionem Prælatus debet peccata subditi velut propria reputare.

* Nùm quia ex subditorum criminibus sic debet affici Præsul, ac si ipse eodem morbo laboraret, ex vi dilectionis?] Ita planè. Deinde expendo illud: *Iniquitates nostræ multiplicatæ sunt super caput nostrum.* Cur super caput nostrum? Certè quia ex iniquitatatibus intellectus lux obscuratur, mentis hebetudo tanta resultat, vt peccator nec futura respiciat, nec status sui miseriam expendat, bibens sicut aquam iniquitatem.]

Peccata intellectum obtenebrant.

Cuncta mala iniquo ex peccato ducunt originem.

* Demum adnoto cuncta illa mala quæ peccata sunt consecuta: *In iniquitatibus nostris traditi sumus in gladium, in captiuitatem, in rapinam, in confusionem.* Omnes enim calamitates iniquo ex peccatis originem ducunt.]

Miserrimum est in peccatis affligi, quia inutilis ad meritum tribulatio.

* Ponderat autem Esdras populi miseriam ampliùs, dum dicit: *In iniquitatibus nostris traditi sumus in gladium, &c.* Post iniquitates ablegatas affligi, magnum Dei beneficium est, quia tribulationibus animus repurgatur; at *in peccatis* affligi, miserrimum, *inutilis* enim est ad meritum tribulatio.]

Indicium damnationis hominem agitari laboribus, nec tamen conuerti.

* Imò in peccatis affligi peccatorem, & non emendari, desperatæ causæ est non leue indicamentum, quia sicut prædestinationis est documentum laboribus emolliri ad correctionem: damnationis est indicium laboribus contundi nec tamen conuerti.] *Et nunc quasi parum, & ad momentum* Hebraicè, *nunc quasi paruo momento*, id est, pro exiguo tempore grata facta est deprecatio nostra apud Dominum, obtinuimúsque, vt in Iudæam remitterentur Iudaici seminis reliquiæ, & *daretur nobis, paxillum in loco Sancto eius*, id est, vt rursus figeremur in Iudæa. Hac tamen metaphora præcipuè designat Esdras, Magistratus, & Principes, à quibus quasi *à paxillis* dependent publica negotia & salus Reipublicæ.

Magnum Dei beneficium est, Magistratum ex propria gente, ac natione habere.

* Pro magno beneficio reputat & meritò, in communi seruitute proprium de suâ gente Magistratum habere. Extraneus enim Princeps causas subditorum velut alienas aspicit.]

Dei acri supplicio Regnum alienigenæ Principis imperio subest.

* Dei quidem acri supplicio Regnum alienigenæ Principis subest imperio.] LXX. habent, *Dare nobis firmamentum.* Vox Hebræa יתד *iathed clauum, palum* significat. Vel ergo sumit metaphoram à baculo siue scipione, quo ad fulciendum corpus vtimur, vel à paxillis, quibus firmantur tabernacula, tensis funiculis, & paxillis in solo fixis. Vel à clauis, qui panguntur in littore, circa quos nauium voluuntur rudentes ad obfirmandas naues nè abripiantur in pelagus, & ad inhibendam iactationem. Certè (ait Esdras, insperato hoc beneficio Deus *oculos nostros* illuminauit, id est, recreauit, & refecit animos Iudæorum. Sicut enim tenebræ significant mœstitiam, ita lux lætitiam animi designat. Aliqua, inquam, lux post calamitatum tenebras nobis affulxit, & *vitam modicam* in seruitute nostrâ accepimus, id est, aliquod leuamentum modicum post Babylonicam seruitutem præteritam, & in præsenti etiam seruitute, cum scilicet liberè agere non licet, sed à Regis Persarum nutu non pendere oportet. Quo tamen tempore vitam nacti sumus, quia Rex nobis, ac rebus nostris fauet.

Aliena parere voluntati cadaueris est status.

* Vitam itaque *modicam* vocitat, aliqualem à seruitute recessum, vt indicet seruitutis statum verè esse mortem. Ad nutum enim & voluntatem alterius dirigi cadaueris status est, se se alienæ manui hùc illùc obuersandum committentis.]

Societatis Iesu obediens subditus cadaueri comparatur.

* Vnde sanctissimus P. meus Ignatius yt societatis obedientem exprimeret, eum cadaueri comparauit, quod alterius manibus sine repugnantia amouetur.] Serui profectò sumus, sed nostra in seruitute non omnino nos Deus dereliquit, sed ad nostram miseriam suam miserationem inclinauit Regem Persarum excitans nobis propitium, qui quidem nos hâc modicâ vita donauit, & sublimauit Templum Dei nostri tot pecuniis ad sacrificia, & cultum omnem destinatis. Prætereà munificentissimus Dominus immutando cor Regis fecit extrui *solitudines* Israël, reædificato Templo, quod in solitudinem erat conuersum. Non solùm memorat beneficia Artaxerxis, sed aliorum etiam priorum Regum Persarum, sub quibus Templum est instauratum *Et daret nobis sepem in Iuda, & Israel*, id est, securitatem & defensionem à noxiis: sepes enim ab agris & hortis feras, & fures arcent, Vnde Isai. 5. x. de vineâ electa dicitur, *sepiuit eam.* & Mat. 21. 33. *Sepem circundedit ei.* Tigurina hanc sepem interpretatur murum, quem Iudæi quasi furtiuè Ierosolymis hinc indè extruxerant, sed qui vilis esset & infirmus, vt hortorum, ac vinearum sepes.

Omni rei furto acquisitæ agnata est infirmitas, & consequenter desolatio.

* Quidquid enim subolet furtum, agnatam habet infirmitatem. Vnde domus, maiuratus, & quidquid ex furto acquisita substantia perficitur, illicò corruere necessum est, quia cuilibet rei furtiuæ agnata est infirmitas, ac consequenter desolatio.] *Et nunc*, id est, post tot beneficia accepta, & tangam expositam ingratitudinem, *quid dicemus Deus noster?* id est, quomodo audebimus tuo in conspectu profari, vt venia deprecemur donari?

Ingratitudo post beneficia accepta vim precum hebetat.

* Ingratitudo enim post beneficia accepta vim hebetat orationis.] Quonammodo profundere preces audebimus qui præcepta, quæ ex ore Prophetarum nobis iniunxisti, fuerimus transgressi? Tua illa sunt verba: Terra, ad quam vos ingressuri estis, ea potituri, Gentilium habitatorum iniquitatibus plena est immunditia *ab ore vsque ad os*, id est, vsque ad summum, more vasis pleni. Vel (si mauis) ab extremitate vna ad aliam. Ideò filias vestras non permittatis filiis eorum colligari coniugio: & eorum filias filiis vestris aptari. *Et non quæratis pacem eorum, & prosperitatem eorum vsque in æternum*, id est, non sit vobis curæ salus aut prosperitas Gentilium vobis vicinorum, nempè si in suis erroribus obstinarint. Quasi diceret, potius omnem mouete lapidem, ad illos pessundandos, & abscindendos: tantùm abest, velim vos illis matrimonio vel aliis fœderibus colligati.

Intestina bella assolent è coniugiis infidis excitari, genero in socerum, nepote in socrum rebellantibus.

* Illam preme particulam. *Filias vestras nè detis filiis eorum &c. & non quæratis pacem eorum.* * Certè qui video innumeras rixas ob matrimonium excitari, crederem ex coniugiis illis initis pacem non quæri, sed pacem ablegari. Vnde sic exponerem: Matrimonia inliri non permittatis, alioquin vobis erit neces-

CAPVT V.

Aggæi & Zachariæ Prophetarum hortatu Iudæi sub Dario Rege Templi instaurationem repetunt. Darius autem à Præfectis Regiis trans Iordanem consulitur, an bonâ illius veniâ id valeat permitti.

1. PROPHETAVERANT autem Aggæus Propheta & Zacharias filius Addo, prophetantes ad Iudæos, qui erant in Iudæa & Ierusalem, in nomine Dei Israël. 2. Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedec, & cœperunt ædificare templum Dei in Ierusalem, & cum eis prophetæ Dei adiuuantes eos. 3. In ipso autem tempore venit ad eos Tharhanai, qui erat dux trans Flumen & Stharbuzanai, & consiliarij eorum: sicque dixerunt eis. Quis dedit vobis consilium vt domum hanc ædificaretis, & muros eius instauraretis? 4. Ad quod respondimus eis, quæ essent nomina hominum auctorum ædificationis illius. 5. Oculus autem Dei eorum factus est super senex Iudæorum, & non potuerunt inhibere eos. Placuitque vt res ad Darium referretur, & tunc satisfacerent aduersùs accusationem illam. 6. Exemplar epistolæ, quam misit Tharhanai dux regionis trans Flumen, & Stharbuzanai, & consiliatores eius Arphasachæi, qui erant trans Flumen, ad Darium regem. 7. Sermo, quem miserant ei, sic scriptus erat: Dario regi pax omnis. 8. Notum sit regi, isse nos ad Iudæam prouinciam, ad domum Dei magni, quæ ædificatur lapide impolito, & ligna ponuntur in parietibus: opúsque illud diligenter extruitur, & crescit in manibus eorum. 9. Interrogauimus ergo senes illos, & ita diximus eis: Quis dedit vobis potestatem, vt domum hanc ædificaretis, & muros hos instauraretis? 10. Sed & nomina eorum quæsiuimus ab eis, vt nunciaremus tibi: scripsimúsque nomina eorum virorum, qui sunt principes in eis. 11. Huiusmodi autem sermonem responderunt nobis, dicentes: Nos sumus serui Dei cœli & terræ, & ædificamus templum, quod erat extructum ante hos annos multos, quódque rex Israël magnus ædificauerat, & extruxerat. 12. Postquam autem ad iracundiam prouocauerunt patres nostri Deum cœli, tradidit eos in manus Nabuchodonosor regis Babylonis Chaldæi, domum quoque hanc destruxit, & populum eius transtulit in Babylonem. 13. Anno autem primo Cyri regis Babylonis: Cyrus rex proposuit edictum vt domus Dei hæc ædificaretur. 14. Nam & vasa templi Dei aurea & argentea, quæ Nabuchodonosor tulerat de templo, quod erat in Ierusalem, & asportauerat ea in templum Babylonis, protulit rex de templo Babylonis, & data sunt Sassabasar vocabulo, quem & principem constituit, 15. dixitque ei: Hæc vasa tolle, & vade, & pone ea in templo, quod est in Ierusalem, & domus Dei ædificetur in loco suo. 16. Tunc itaque Sassabasar ille venit & posuit fundamenta templi Dei in Ierusalem, & ex eo tempore vsque nunc ædificatur, necdum completum est. 17. Nunc ergo, si videtur regi bonum, recenseat in bibliotheca regis, quæ est in Babylone, vtrumnam à Cyro rege iussum fuerit vt ædificaretur domus Dei in Ierusalem, & voluntatem regis super hac remittat ad nos.

COMMENTARII.

1. Monita Prophetarũ Iudæi Templũ reficere persequuntur.

VERS. 1.2.3.4.5. *Prophetauerunt, &c.*] Porrò Aggæus & Zacharias Addo filius anno secundo Darij Hytaspis Persarum Regis *prophetauerunt*, seu Deo inspirante, hortati sunt populum, vt fabricam Templi sub Cambyse, seu Artaxerxe intermissam animosè resumerent, ac strenuè promouerent. Conciones, & argumenta; quibus ad id vsi sunt, extant in propheriis eorumdem Aggæi & Zachariæ *filij*, id est, nepotis Addo; nam Zacharias erat filius Barachiæ filij Addo. Phrasi enim Hebræa omnes nepotes *filij* vocitantur. Mat. 11. Iudit. 8. t. Auditis ergo Prophetarum monitis, Zorobabel filius Salathiel Princeps politicus, & Iosue filius Iosedec summus Ecclesiastes Propheris adiuuantibus cœperunt Templo Dei Ierosolymitano reædificando operam dare. * Preme illud: *Et* *Prædicatoris*

cum

aut Præsulum dictamina libenter admittuntur, quæ cum operibus colliguntur.

cum eis Prophetæ adiuuantes eos. Nec tantùm ponderis Prophetarum dicta obtinerent, ni ipsorum exempla præcederent. Eorum prædicatorum, eorum Præsulum dictamina libenter admittuntur, quæ cum operibus colliguntur.] Profectò Iudæos priùs à Rege Dario facultatem impetrasse, quàm operi incumberent, ex 5. Esd. 3. & 4. n. 47. & deinceps colligitur. * Prudenter quidem. Nam ad diuina promouenda, oportet ad humana aliquandò recurrere.] Dum autem ferueret opus accessere ad Principem Zorobabelem, Iesum Sacerdotem summum, & Prophetas vir nomine Thathanai qui trans Fluuium Euphratem Darij Regis vices agebat, & Stharbuzanai Scriba, ac consiliarij eorum, eisque dictitarunt: Quisnam dedit vobis consilium, seu hortatus est, vt Templum excitare persequeremini, Vrbisque muros reficere, & instaurare? Responderunt Iudæi Proceres, id actum fuisse Prophetarum Aggæi, ac Zachariæ monito. Certè Præfecti Regij nomina auctorum ædificationis petebant, vt ea immitterent ad Darium. Nec ausi fuere inhibere progressum operis vi edicti Cambysis, quia is iam abierat, & incertum erat, quâ mente esset eius successor Darius, quem fortè inaudierant plusculum fauere Iudæis. Sed super omnia *Oculus Dei*, id est, diuina prouidentia, fauor, & auxilium factus est super senes Iudæorum, eos roborans ad opus inceptum, Regiósque Præfectos impediens, nè possent eos inhibere, * Nam cùm ex præscripto Domini opus instituitur, ipse ad progressus opitulatur.] Aptè verò rogitant, *Quis dedit vobis consilium*, non curantes executorũ nomina perquirere. Nam si vlla inibi culpa esset, consiliariis esset solummodò adscribenda. * Vnde edisces, quàm Deo inuisus, qui prauum consilium impertit: quàm ipsi gratus, qui bonum exponit: siquidem tota actio exequentis consiliario est attribuenda.] Mirabar aliquando Præfectorum horumce Regalium ergà Hebræos benignitatem, cùm recordabar priorum illatas iniurias. Attamen iam non miror recolens, priores illos Præfectos conuentos fuisse & corruptos pecunia à Samaritanis: hos minimè, vnde nullam habuere peculiarem causam, cur se se Iudæis hostiliter opponerent. Vnde nec in scribendo quidem ad Regem nocere noluerunt progressui operis, contenti solam Regis mentem inquirere. * Vt ediscant, qui ad superiores scribunt, nudam sine exaggerationibus subditorum culpam aut certam aut dubiam referendam. } * Hinc etiam edisces, quàm potens apud Magistratus aurum rutilet, si pretio adhibito priores vides Præsides sæuire in Iudæos, posteriorum verò manus vacuas non solùm non exeri ad opus impediendum, verùm vix posse calamum, ad scribendam epistolam non accusatoriam, sed monitoriam, ducere.] Verùm Darius hic non fuit *Mothus* ille sextus à Cyro Rex Persarum, vt voluere Sulpitius & Scaliger, sed Darius Hystaspis filius tertius à Cyro, & Cambysis, ac Smerdis Magi (qui tantùm septimestri præfuit) successor, vt melius asseruit Eusebius. Placuit itaque Darij Præfectis, vt res ad Regem deferretur, vt conuenti Iudæi, *aduersus accusationem illam satisfacerent*. In Hebræo est, *Tunc ergo responderunt per epistolam super his.* Sic Pagninus, * Quomodò Iudæi responderunt per epistolam *tunc*, cum epistola aduersus illos ad Regem immittebatur? Certè quià accusatio aduersus innocentem ipsius assolet esse defensio; vnde tunc respondent innocentes Iudæi, cum accusantur, tunc emittunt epistolam excusatoriam & satisfactoriam, cum accusatoria epistola contra ipsos immittitur; quia epistola accusans innocentiam, illam prorsus excusat.] *

Ad diuina promouenda, oportet aliquando, ad humana recurrere.

Cùm ex obedientia opus incipitur, Deus iuuat ad progressum.

Consiliario bono, aut malo totum vitium aut virtus attribuitur.

Qui ad superiores scribunt de subditis, sincerè sine exaggerationibus culpam annotent.

Potentissima est apud profanos Iudices pecunia.

Cùm innocentia accusatur, tunc excusatur.

Vers. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. *Exemplar epistolæ, &c.*] Equidem hoc est exemplar epistolæ, quam Thathanai Dux regionis trãs flumen Euphratem, Stharbusanai & Consiliarij eorum Arphasachæi, habitatores plagæ illius, ad Regem Darium immisere. Loco verbi illius, *Consiliatores eius* in Hebræo habetur, *Socij eius*, Quid sociis cum consiliatoribus? * An quia eo ipso, quo quis se se alij socium adhibeat eius cõsiliarios est, quia actiones socij mei sunt mihi quasi consilia ad eadem opera præstanda?] * An quia socios vrget monendi, consiliíque adhibendi obligatio?] * An quia consiliarij dignitate præfulgens, debet quasi socius omnium subditorum se gerere?] * An vt moneantur Consiliatores, debere salutaria cõsilia exponere, qui ex societate commodi aut incommodi debent fieri posteà participes? Ita planè. Epistola igitur sic erat exarata: Omnis Regi Dario pax. Te, ô Rex, certiorem facimus nostras ad ad aures peruenisse Templum Iudæorum instaurari, Vrbem Ierosolymam contra edictum Artaxerxis refici. Mox ad Iudeæ Prouinciam haud omninò credentes auditui, perreximus oculati futuri testes, vidimúsque Templum Dei magni Israëlitis impolitis lapidibus cõstrui, lignáque parietibus accommodari, ex materiæ autem ac formæ commoditate, artificúmque, vrgentibus Proceribus Iudæis, diligentia nimium opus accrescit. Libuit seniores illos interrogare: A quonam cónsilium, à quonam facultatem accepistis Templum ædificandi, Vrbem reficiendi? Cæterùm & nomina ab illis requisiuimus eorum, qui apud illos sunt Principes: quæ quidem scripsimus, vt tibi nunciaremus. Nobis autem seniores responderunt: Nos sumus serui Dei cœli & terræ, reficimúsque, & instauramus Templum, quod multos ante annos à Rege magno Salomone fuerat extructum. Postquàm verò patres nostri infecti piaculis cœleste Numen ad iracundiam excitauerunt, eos Nabuchodonosoris Regis Babylonis emisit in manus, Templum destrui permisit, electúmque populum suum flagellandum dirè in Babylonem transtulit. Porrò primo anno Cyri Regis Babylonici, Deus noster benignitate diffluens cor attigit Regium, vt edictum proferret, quo Templum hoc exædificari præscribitur. Ad cuius ornatum, & obsequium vasa aurea & argentea sacerrima, quæ Nabuchodonosor è Ierosolymitano Templo arripuerat, & in Babylonicum delubrum deportauerat, nobis Cyrus restituit, ea è fano Babylonis proferens, & tradens Sassabasaro, quem Principem constituit, eique dictitauit: Hæc attolle sacra supellectilia, pergénsque, ea in Templi Ierosolymitani reliquiis appone, & illicò Dei Israëlis domus pristino in loco exædificetur. Regio accepto præscripto Sassabasar ille Ierosolymam ascendit, curauitque Templi innouari fundamina: & ex eo tempore vsque nunc sacerrima domus extruitur; nondum autem fabrica conscendit ad

Epistola immissa ad Darium a Præfectis circa Templi extructionem.

Adde socij est tibi quasi consilium idē operandi.

Socij debent socijs salutaria monita adhibere.

Superior tibi, sit velut æqualis.

Consiliarius sic consilium præstet, ac si particeps cōmodi, aut incommodi sit futurus.

verti

verticem. Nunc igitur, Si Regi benignissimo libeat, recognoscat apud bibliothecam Regiam, quæ in Babylone exponitur, num à Rege Cyro fuerit imperatum, vt Templum Ierosolymitanum construeretur: & nos dignetur de suo, super hoc, placito certiores efficere. Epistolæ huiusmodi sententia. Quam perlegens, video, hosce Præfectos fauisse Iudæis: & probabile iudicarim, eos de propensa Darij voluntate in Hebræos non dubitasse; sed politica prudentia etiam Samaritis hostibus eorum gratificari voluisse, vt hac de re tota ad Darium scriberent: sed tamen ita scriberent, vt Iudæorum causæ fauerent potiùs, quàm nocerent. Quod ex illa particula, *Ex eo tempore vsque nunc ædificatur*, confirmo. Intermissa quidem fuerat ædificatio, vt patet ex superiore Cap. 4. 23. sed ita scribunt Præfecti, vt Iudæis faueant. Faciliùs enim conceditur, vt ædificatio nunquam interrupta procedat, quàm vt repetatur ea, quam Rex edicto suo iussit nmitti. Et ex illa, *Necdum completum est* Hoc etiam Iudæis fauet: significatur enim, fabricam propemodùm esse absolutam, ac proindè nullum esse incommodum, si ad fastigium perducatur. Difficultatem verò mihi ingerit verbum illud: *Quæ ædificatur lapide impolito*, loco cuius Vatablus vertit, *Quæ ædificatur è lapide marmoreo.* & in Græco est, *Quæ ædificatur è lapidibus politis, & pretiosis.* Quomodo impoliti lapides & vulgares, si politi, marmorei, ac pretiosi? * An quia quantumuis pretiosa ac polita materia Templo ædificando apponitur rudis ac vulgarissimus lapis est, si sacerrimæ Dei domus dignitas appendatur?] Certè Vulgaræ lectionem veriorem existimo, quæ etiam repetitur Cap. 6. 4. & confirmari potest ex Cap. 2. prophetiæ Aggæi n. 2. vbi de huius Templi extructura agitur, comparatione Templi Salomonici, & fabrica Templi tempore Zorobabelis significatur fuisse contemptibilis, si cum veteri Templo conferretur. Vndè Templi Salomonici collatione lapides pretiosi ac politi huius Templi impoliti ac vulgares habendi. * Beatissima Virgo à Richardo Laurentino & aliis *Templum Salomonicum* appellatur. Quàm pulchrè! Nam si omnes Diui augustissima quidem Dei Templa ex lapidibus politis ac pretiosis cum Deipara Dei domo sacertima comparentur, quasi è lapidibus impolitis ac vulgaribus constructi apparebunt.]

Vel pretiosi ac politi lapides impoliti ac vulgares sunt, si Templi sacerrimi dignitas spectatur.

Omnes Diui Dei Templa ex lapidibus impolitis constructi apparent, si cum Templo Dei Deipara comparentur.

CAPVT VI.

Darius iubet, Regiis sumptibus Templum Ierosolymitanum perfici iuxta Cyri decretum. Perficitur, & cum exultatione, oblatis victimis Darij anno sexto dedicatur, Paschalisque celebratur solemnitas.

1. NVNC Darius rex præcepit: & recensuerunt in bibliotheca
librorum, qui erant repositi in Babylone, 2. & inuentum
est in Ecbactanis, quod est castrum in Medena prouincia, volumen
vnum, talisque scriptus erat in eo commentarius:
3. Annò primo Cyri regis: Cyrus rex decreuit vt domus
Dei ædificaretur, quæ est in Ierusalem, in loco vbi immolent
hostias, & vt ponant fundamenta supportantia altitudinem
cubitorum sexagintá, & latitudinem cubitorum sexaginta, 4. ordines de lapidibus
impolitis tres, & sic ordines de lignis nouis: sumptus autem de domo regis dabuntur.
5. Sed & vasa templi Dei aurea & argentea, quæ Nabuchodonosor tulerat
de templo Ierusalem, & attulerat ea in Babylonem, reddantur, & referantur in
templum in Ierusalem in locum suum, quæ & posita sunt in templo Dei. 6. Nunc
ergo Thathanai dux regionis, quæ est trans Flumen, Stharbuzanai, & consiliarij vestri
Apharsachæi, qui estis trans Flumen, procul recedite ab illis, 7. & dimittite
fieri templum Dei illud à duce Iudæorum, & à senioribus eorum, vt domum Dei illam
ædificent in loco suo. 8. Sed & à me præceptum est, quid oporteat fieri à presbyteris
Iudæorum illis, vt ædificetur domus Dei, scilicet vt de arca regis, id est, de
tributis, quæ dantur de regione trans Flumen, studiosè sumptus dentur viris illis, ne
impediatur opus. 9. Quòd si necesse fuerit, & vitulos, & agnos, & hædos in holocaustum
Deo cæli, frumentum, sal, vinum, & oleum, secundùm ritum Sacerdotum,
qui sunt in Ierusalem, detur eis per singulos dies, ne sit in aliquo querimonia. 10. Et
offerant oblationes Deo cæli, orentque pro vita regis, & filiorum eius. 11. A me ergo
positum est decretú: vt omnis homo qui hanc mutauerit iussionem, tollatur lignum
de domo ipsius, & erigatur, & configatur in eo, domus autē eius publicetur. 12. Deus
autem, qui habitare fecit nomen suum ibi, dissipet omnia regna, & populum qui extenderit
manum suam vt repugnet, & dissipet domum Dei illam, quæ est in Ierusalem.
Ego Darius statui decretum, quod studiosè impleri volo. 13. Igitur Thathanai
dux regionis trans Flumen, & Stharbuzanai, & consiliarij eius, secundùm
quod

quod præceperat Darius rex, sic diligenter executi sunt. 14. Seniores autem Iu-
dæorum ædificabant, & prosperabantur iuxta prophetiam Aggæi prophetæ, &
Zacariæ filij Addo: & ædificauerunt & construxerunt, iubēte Deo Israël, & iuben-
te Cyro, & Dario, & Artaxerxe, regibus Persarum: 15. & compleuerunt domum
Dei istam, vsque ad diem tertium mensis Adar, qui est annus sextus regni Darij
regis. 16. Fecerunt autem filij Israël, Sacerdotes & Leuitæ, & reliqui filiorum
transmigrationis, dedicationem Domus Dei in gaudio. 17. Et obtulerunt in de-
dicationem domus Dei, vitulos centum, arietes ducentos, agnos quadringentos, hir-
cos caprarum pro peccato totius Israël duodecim, iuxta numerum tribuum Israël.
18. Et statuerunt Sacerdotes in ordinibus suis, & Leuitas in vicibus suis, super
opera Dei in Ierusalem, sicut scriptum est in Libro Moysi. 19. Fecerunt autem fi-
lij transmigrationis, Pascha quartadecima die mensis primi. 20. Purificati enim
fuerant Sacerdotes & Leuitæ quasi vnus: omnes mundi ad immolandum Pascha
vniuersis filiis transmigrationis, & fratribus suis Sacerdotibus, & sibi. 21. Et co-
mederunt filij Israël, qui reuersi fuerant de transmigratione, & omnes, qui se
separauerant à coinquinatione Gentium terræ ad eos, vt quærerent Domi-
num Deum Israël. 22. Et fecerunt solemnitatem azymorum septem die-
bus in lætitia, quoniam lætificauerat eos Dominus, & conuerterat cor re-
gis Assur ad eos, vt adiuuaret manus eorum in opere domus Domini Dei
Israël.

COMMENTARII.

1\.

Tenor decreti Cyri in Bibliotheca inuenti.

ERS. 1.2.3.4.5. *Tunc Darius, &c.*] Quilibet planè reus quantumuis, feliciter hominis affecti ad ipsum cadit in linguam, vel calamum. Iudæorum causa iusta admodum à male affectis Præsidibus grauem vertitur in culpam: à benè autem affectis ita describitur, vt laudabilis exponatur.] Ergo Rex Darius, perlectis Præfectorum literis, præcepit librorum bibliothecam, qui erant *in Babylone* seu in Regno Babylonico dispersim repositi, diligenter euolui: & & apud Ecbactanis Metropolim maioris Mediæ, (Medorum quidem antea Regni, iam à Persis superati effectæ Prouinciæ) inuentum est volumen vnum, in quo exaratus huiusmodi aderat commentarius, (seu *memoriale*, vt è Chaldæo didici.) Anno primo Cyri regis: Cyrus Rex decreuit, vt Templū Dei, quod destructum iacebat apud Ierosolymam, rursum excitaretur in loco, vbi hostiæ possint immolari: apposito quidem fundamine valenti supportare machinam, quæ exæquet altitudinem sexaginta cubitorum, & totidem altitudinem: tribus appositis de lapidibus impolitis, ac de lignis nouis, ordinibus. Idem hoc videor significare, quod 3. Reg. 6. 36. dicitur, *Et ædificauit Atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum, & vno ordine lignorum cedri.* Lege inibi annotata Volum 2. Sumptus verò de thesauro Regio huic operi prouideatur. * Quàm piè, & quàm vtiliter! Dum enim Regio sumptu Dei domus extruitur, Deifico sumptu domus Regia stabilitur, æternùm hîc duratura, & palatium perficitur æternum.] Nec solùm iubeo Templum excitari, sed & aurea, argenteáque vasa, seu supellectilia, quæ Nabuchodonosor de Templo Ierosolymitano abstulerat, in Babylonémque deportauerat, Ierosolymitano Templo restitui: *quæ & posita sunt in Templo Dei.* Porrò in Templo nondum constructo non poterant vasa reponi: sed benè in thesaris Templi, quibus certa loca designata erant, quæ hîc intelliguntur. * Certè quidquid ad Templum videtur pertinere tibi sit Templum. Tantâ religione colendum quidquid ad sacrum cultum pertinere videatur.] Non cadat sine annotatione vocabulum illud, *In bibliotheca librorum.* Græcè & Chaldaicè est, *In domo thesaurorum*, vel *in gazâ Regiâ.* Intelligitur de archiuio scripturarum, in quo adseruari solent, quæ spectant ad opes, prouentus, & census Regios: & authentica exemplaria, legum ac decretorum Regiorum, nec non gestorum memorabilium. * Profectò prælapsorum Principum præclara exempla Regij sunt thesauri.] * At si Reges prudentia ac scientia polleant, eis thesauri opulentissimi est bibliotheca, librorum enim euolutione edíscit, quonammodo possit pacem tueri, quæ quidem opulentissima parens est abundantiæ iuxta Dauidicum illud: *Et abundantia pacis.*] Quid autem per *latitudinem* hîc significatur? Intelligo interuallum, quod est à frontispicio, vsque ad extremitatem sancti sanctorum, quam nos longitudinem Templi vocitamus, sed cùm delineatur idea, seu fabricæ figura in chartis, non infrequenter, neque ineptè *latitudo* assolet appellari. Humilius planè fuit secundum hoc Templum: nam quod Salomō excitauit, cubitos centum viginti altitudinis habuit. Area autem Templi erat cubitorum sexaginta secundùm longitudinem quâ Templi Salomonici longitudinem exæquabat. * Vt aliquid ab alio æquetur, non sufficit latitudinem imitari, si non similis sit altitudo. Quid proficit, te ætatis æquare latitudinem alterius, si altitudinem sapientiæ aut meritorum non attingis? Cur ergo conqueteris tibi præclara munera non iniungi, quæ tuo coæuo committuntur, æqualitatem ætatis aut antiquitatis in Religione exponens, non autem æquali meritorum altitudinem recensens?] * Demum admoneo, Principes curare debere, vt salutaria subditis decreta reponantur in libris, vt successores pietati studentes habeant quod possint imitari. Fortè enim Darius veniam non impendisset Templum Regio sumptu perficiendi

Qualis referentium affectus, talis est reorum causa.

Quàm vtiliter Tēpla Regum sumptibus exædificantur.

Quidquid ad sacrū cultum pertinet, tibi sit quasi Templum.

Exempla præclara prælapsorum Regū Regij sunt thesauri.

Regi docto bibliotheca est thesaurus, vbi edíscit pacem abundantia parentem tueri.

Quid proficis, te alios antiquitatis Religionis latitudine æquare, si meritorum altitudine non exæquas.

Ineptè Religiosus ex sola antiquitate curas, sibi munera præclara iniungi.

Pia Regum decreta scripta asseruantur in subdi-

torum vilitatem. ficiendi Iudæis, si Cyri pium decretum scriptum non extaret.]

2\. *Darij Regis decretum.* *Vers. 6.7.8.9.10.11.12. Nunc ergo, &c.*] Cùm igitur extet Cyri Regis de construendo Templo decretum, (Darius addidit) ô Thathanai Dux Regionis quæ trans Euphratem adiacet, Stharbuxanai, & consiliarij Apharsachæl, qui citeriorem fluminis plagam colitis, procul recedite ab Hebræis, & opus Templi Dei à Principe Iudæorum ac senioribus excitati minimè impedire audeatis. Imò & presbyteris Hebræorum iam aperui meam circa sumptus præscriptionem. Iussi enim, vt ex arca Regia, nempè de tributis, quæ ex ciuibus trans Euphratem incolentibus colliguntur sumptus eis viris *studiosè* id est, vbertim impendantur, ne opus, deficientibus pecuniis, impediatur. Preme aduerbium *studiosè* sumptus dentur, quod alij transferunt, *largè, vbertim, abundanter.* Certè quod studiosè, seu affectuosè largiris, largè, vbertim, & abundanter exponis; liberalissimus enim ac munificentissimus est animi affectus.]

Quod studiosè, seu affectuosè das, largè & abundanter præstas.

At si ob penuriam fortassè Hebræorum nuper è captiuitate procedentium, necessarium videatur, vitulos, agnos, hædos in holocaustum Deo cœli offerendos, salque, vinum, & oleum iuxta Ierosolymitanorum Sacerdotum ritum offerenda eis, diebus singulis meo è penu impendatur, *ne sit in aliquo querimonia*, id est, *vt non sit error*, (sic Hebraicè) ac si diceret, constantia seruetur, nec vllus error incidat, aut mutatio, quæ locum iustæ querimoniæ faciat. * O quàm pulchrè *error*, & *querimonia* coeunt, frequenter enim querimoniæ, ex errore excitantur. Nullus conqueritur, qui non sibi persuadeat, ratione niti: sed rarus est qui eo ipso, quod querelam excitat, non nitatur errore.] *Et offerant oblationes* Deo cœli; pro vita Regis, ac filiorum eius *exorent.* * Aptè quidem victimæ ac preces simul incedunt! Efficax oratio quæ comite oblatione procedit.] * *Orentque* (inquit Rex) *pro vita Regis.* Nihil Regibus vita amabilius, qua tota eorum temporalis felicitas circumscribitur.] * Hoc ex capite minus laudabilis Darius ostenditur, deberet enim prius de animi salute orationibus Hebræorum Sacerdotum impetrandâ, curare.] * Aptè autem curans de Templi ornatu memorat Sacerdorum orationem gerendam pro benefactoris commodis. Nam quis sese Templo munificum ostentat quasi è iure postulat, aut supponit, Sacerdotum preces gratitudinis causa proferendas.] Vt autem (pergit Darius) præscriptum meum executioni detur, sine contradictionis obstaculo, decreui, vt quicumque ausus fuerit hanc iussionem immutare, capitali afficiatur supplicio. Lignum enim è domo eius de more tolletur, vt in eo erecto configatur; *domus autem eius publicetur.* LXX. *Domus eius sit in direptionem.* Chald. *Fiat sterquilinium*, seu *latrina*, vt sit sensus, Domus eius fiet publicum sterquilinium. Sic 4.Reg.10.27. de iis, qui ædem Baal euerterunt, dicitur: *Destruxerunt quoque ædem Baal, & fecerunt pro ea latrinas vsque ad diem hanc.* Verùm verbum illud, *Tollatur lignum de domo eius*, innuit ritum fortasse fuisse antiquis, vt cruciarij patibulo ex ipsorum domo petito affigerentur. Sic factum cum Aman Esth.7.8. Vt ipse viuens peccator domus suæ inceptam videat direptionem ex abstractione scilicet ligni. * Quàm aptus sacrilego supplicij modus! Certè qui impedit Templi structionem, aut prohibet ornatum, non solùm perit, sed & viuens suæ domus aspicit direptionem.] Deus autem, qui dignatus est apud Ierosolymitanum Templum suum collocare *nomen*, vt ibi peculiariter coleretur: dissipet omnia Regna Principum, ac cunctas Vrbes ciuium, qui ausus fuerit manum extendere, ad impediendam sacerrimi Delubri Ierosolymitani perfectionem, vel ad iam perfectum dissipandum. Ego itaque Darius hoc expressi decretum, quod ad vnguem volo obseruari.

Querela & error idē, quia plerumq. qui queritur, errore nititur.

Efficax oratio, quæ comite oblatione procedit.

Nihil Regibus vita amabilius.

Prius de salute animi curandum, quàm de vita corporea.

Qui Templo aliquid donat, quasi iure supponit precum retributionem.

Qui Templi impedit extructionem, viuens videt propriæ direptionem domus, aut familiæ.

3\. *Templum iuxta præceptum Darij perficitur, & solemniter dedicatur.* *Vers. 13.14.15.16.17.18.19.20.21.22. Igitur, &c.*] Thathanai ergo Dux Regionis, quæ trans Euphratem adiacet, Stharbuzanai, & consiliarij eius quod Darius iussit, diligenter admodùm gesserunt impleri. Proceres autem Iudæorum prosperè ædificabant Templum iuxta prophetiam Aggæi, & Zachariæ nepotis Addo, qui illis prospera annunciantes animos addebant, vt opus ædificationis Templi vrgerent. Gessere autem id *iubente Cyro, Dario, & Artaxerxe*, Regibus Persarum. Coniecit vnum in locum omnes Persarum Principes, qui res Iudaicas promouerent a soluta captiuitate. Etsi enim nunc solus Darius Iudæis fauebat, Cyrus autem per repetitionem, & nunc per eius decreti in bibliotheca adinuentionem, Artaxerxes verò Longimanus, qui post Xersem Darij successorem regnauit, per occupationem, recensentur. Quod si verbum illud, *iubente Artaxerxe* libeat Artaxerxi prælapso, cui Hebræi erant inuisi, & qui edictum aduersus Templi extructionem edidit, accommodare: quonam modo, iubente ipso poterat Templi fabrica perfici? * Certè, quia illud ipsum iustos affligi, ac deprimi, est prosperari: illud destrui Templum ab improbis, ædificari est.] Porrò Templum Dei perfectum exponitur de tertia mensis *Adar*, mensis scilicet duodecimi, qui partim Februario, partim Martio respondet: anno autem Regni Darij *Sexto.* Omnibus quidem annis computatis à secundo anno Cyri, quo iacta sunt fundamina Templi, vsque ad hunc sextum Darij Salianus tantum annos viginti annumerat. Illod verò, quod dicebant Iudæi, *Quadraginta & sex annis ædificatum est Templum hoc.* Ioa.2.20. putarim dici ex vulgata eo tempore, sed falsa opinione. Gessere itaque filij Israël Sacerdotes, & Leuitæ reliquique *filij transmigrationis*, seu qui è Babylone ad Ierosolymam ac Iudæam transmigrauerant gaudio profuso Templi dedicationem: obtuleréque vitulos centum, ducentos arietes, agnos quadringentos, *hircos caprarum*, id est, hædiculos adhuc vbera matrum sugentes *duodecim* pro peccato Israël iuxta Tribuum numerum. Sic in dedicatione primi Altaris Num.7.87. legimus immolatos hircos duodecim pro peccato. * Et quidem tot vitulorum tot arietum, tot agnorum oblatio ingrata esset cœlesti Numini, nisi simul pro peccato libatio exponeretur. * Vt edisca, in Christianis solemnitatibus cùm ornantur parietes Templi, cùm Altaria luminibus stipantur, cum melodia in Dei cultum insonat, gratam Numini festum vix exponi, ni simul pro peccatis sacerrima addatur oblatio, dum fideles conscientia Confessione expiata Eucharistiam accipiunt.] Vt autem Dei cultus solemnitor inciperet ostentari Sacerdotes suo Ordini addicuntur, suisque Leuitæ vicibus

Opprimi iustum ab improbis, prosperari est.

Solemnitas illa Deo gratissima, cùm fideles peccata confitentur, & synaxim accipiunt.

bus ad ministeria quæque. Sacra gerenda iuxta præscripta Mosis Num. 5. 6. & 8. 9. Verùm quartâ decimâ die mensis primi celebrauere *transmigrationis Pascha*, seu Phase, qui *transitus* dicitur in memoriam antiquæ illius ex Ægypto in Palestinam transmigrationis. Vnde improbarim P. Menochij expositionem putantis illam particulam *Transmigrationis Pascha* sic enodandam? *Israelitæ filij transmigrationis, qui scilicet ex Babylone migrauerunt in Iudæam.* Ad quam Paschalem solemnitatem celebrandam purificari fuerant Sacerdotes & Leuitæ *quasi vnus*, id est, non minore cura ac diligentia, quàm si vnus aliquis duntaxat purificandus fuisset. * Moneantur hinc Confessarij, Iubilæi diebus, cùm frequens fit ad sacramenta recipienda populi confluxio. Sic curandum eis singulorum conscientias discutere, ac si *vnus* esset, qui ad Confessionem accessisset.] Omnes accessere munditia legali nitentes ad immolandum Pascha sibi, & sociis suis Sacerdotibus, & cunctis, qui è Babylone in Ierosolymam transmigrauerant, Comederunt igitur de more filij Israël, qui reuersi fuerant de Chaldæa, & omnes, *qui se separauerant à coinquinatione gentium*, id est, qui Proselyti facti Iudaica Sacra, religionémque susceperant. Et gessere Azymorum solemnitatem per septem dierum circulum in exultatione: quoniam Deus eorum præcordia lætitia affecerat ex ipsa quidem legalis præcepti executione. * Nam obseruatio legis gaudium excitat simul incedentibus obedientia ac exultatione.] Et quia conuerterat cor Regis *Assur* Darij scilicet Regis Persarum (cuius Imperio parebant Assyrij, ac Babilonij) vt eis non solùm facultatem, sed & impensas ad perfectionem Templi Domini impenderet. Porrò Darius Persarum Monarcha *Rex Assur* vocabatur, quia Assyriorum, Monarchia olim vt toto orbe celeberrima, sic Iudæis erat notissima, à qua toties vexati, ac demum etiam captiui abducti fuerant. * Cur ergo non è memoriâ hoc inuisum nomen eliminare curant Hebræi? Certè quia Dei filiis nihil tam dulce quàm laboris ac tribulationis toleratæ memoria. Erat Darius Rex Assyriorum, Chaldæorum, Medorum, Persarum, & poterant Hebræi eum singulis hisce titulis memorare. At Regem *Assur* sacer Historiographus appellauit, nè videretur diræ captiuitatis fugere mentionem, cum potius sancti ex catenarum vocabulo soleant nobilitari.]

Cùm frequens fit ad sacramenta populi concursus, curet confessarius, sic singulorum conscientias discutere, ac si vnus solùm pœnitens adesset.

Ex legis obseruatione lætitia verax.

Sancti affectant, mentione tribulationum nobilitari.

❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧

CAPVT VII.

Esdras Sacerdos, ac legis Doctor ab Artaxerxe Rege Persarum in Iudæam immittitur, Iudæos Regis visitaturus, docturus, ac recturus ex nomine.

1. POST hæc autem verba, in regno Artaxerxis regis Persarum,
Esdras filius Saraiæ, filij Azariæ, filij Helciæ, 2. filij Sel-
lum, filij Sadoc, filij Achitob, 3. filij Amariæ, filij Azariæ,
filij Maraioth, 4. filij Zarahiæ, filij Ozi, filij Bocci, 5. Fi-
lij Abisue, filij Phinces, filij Eleazar, filij Aaron Sacerdotis ab
initio. 6. Ipse Esdras ascendit de Babylone, & ipse Scriba
velox in lege Moysi, quam Dominus Deus dedit Israël: &
dedit ei rex: secundùm manum Domini Dei eius super eum, omnem petitionem
eius. 7. Et ascenderunt de filiis Israël, & de filiis Sacerdotum, & de filiis Leuita-
rum, & de cantoribus, & de ianitoribus, & de Nathinæis, in Ierusalem, anno septimo
Artaxerxis regis. 8. Et venerunt in Ierusalem mense quinto, ipse est annus septi-
mus regis. 9. Quia in primo die mensis primi cœpit ascendere de Babylone, & in
primo die mensis quinti venit in Ierusalem, iuxta manum Dei sui bonam super se.
10. Esdras enim parauit cor suum, vt inuestigaret legem Domini, & faceret, & do-
ceret in Israël præceptum & iudicium. 11. Hoc est autem exemplar epistolæ edi-
cti, quod dedit rex Artaxerxes Esdræ Sacerdoti, Scribæ erudito in sermonibus & præ-
ceptis Domini, & ceremoniis eius in Israël, 12. Artaxerxes rex regum Esdræ Sa-
cerdoti, Scribæ legis Dei cæli doctissimo salutem. 13. A me decretum est, vt cui-
cumque placuerit in regno meo de populo Israël, & de Sacerdotibus eius, & de Le-
uitis, ire in Ierusalem, tecum vadat. 14. A facie enim regis, & septem consiliato-
rum eius missus es, vt visites Iudæam & Ierusalem in lege Dei tui, quæ est in manu
tua: 15. & vt feras argentum & aurum, quod rex & consiliatores eius sponte ob-
tulerunt Deo Israël, cuius in Ierusalem tabernaculum est. 16. Et omne argentum
& aurum quodcumque inueneris in vniuersa prouincia Babylonis, & populus of-
ferre voluerit, & de Sacerdotibus quæ sponte obtulerint domui Dei sui, quæ est in
Ierusalem, 17. liberè accipe, & studiosè eme de hac pecunia vitulos, arietes, agnos,
& sacrificia & libamina eorum, & offer ea super altare templi Dei vestri, quod est in

Ierusalem. 18. Sed & si quid tibi & fratribus tuis placuerit, de reliquo argento & auro vt faciatis, iuxra voluntatem Dei vestri facite. 19. Vasa quoque, quæ dantur tibi in ministerium domus Dei tui, trade in conspectu Dei in Ierusalem. 20. Sed & cætera quibus opus fuerit io domum Dei tui, quantumcumque oecesse est vt expeodas, dabirur de thesauro, & de fisco regis, 21. Et à me. Ego Artaxerxes rex, statui atque decreui omnibus custodibus arcæ publicæ, qui sunr trans Flumeo, vt quodcumque pecierit à vobis Esdras Sacerdos, Scriba legis Dei cæli, absque mora deris, 22. Vsque ad argenti talenta ceorum, & vsque ad frumenti coros centum, & vsque ad vini batos cenrum, & vsque ad batos olei eentum, sal verò absque mensura. 23. Omne, quod ad ritum Dei cœli pertinet, tribuatur diligenter in domo Dei cœli: ne fortè irascatur conrra regnum regis, & filiorum eius. 24. Vobis quoque norum facimus de vniuersis Sacerdoribus, & Leuitis, & cantoribus, & ianitoribus, Nathinæis, & ministris domus Dei huius, vt vectigal, & tributum, & anoonas, noo habeatis potestatem imponeodi super eos. 25. Tu aurem Esdra, secundùm sapienriam Dei tui, quæ est in manu tua, constitue iudices & præsides, vt iudicent, omni populo qui est trans Flumen, his videlicet qui oouetunt legem Dei rui, sed & imperitos docete liberè. 26. Er omnis, qui noo fecerir legem Dei rui, & legem regis diligenter, iudicium erit de eo, siue in morrem, siue in exilium, siue in condemnationem substantiæ eius, vel certè io carcerem. 27. Beoedictus Dominus Deus patrum oostrorum, qui dedir hoc io corde regis, vr glorificarer domum Domioi, quæ est io Ierusalem, 28. Et io me ioclinauit misericordiam suam coram rege & consiliatoribus eius, & vniuersis principibus regis potentibus: & ego confortatus manu Domini Dei mei, quæ erat in me, congregaui de Israël principes qui asceoderent mecum.

COMMENTARII.

1\. *Esdræ genus & sapientia describitur.*

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10. *Post hæc, &c.*] Post hæc *verba*, seu gesta cap. præcedenti, mortuo iam Dario, eiusque filio Xerxe, & Regnum administrante Darij nepote Artaxerxe, qui μακρόχειρ, id est *Longimanus* vocitari cousueuit, quod vnam haberet altera lorgiorem manum. Profectò à sexto anno Darij, quo dedicatum fuit Templum vsque ad annum septimum Artaxerxis Longimani, quo missus est Esdras in Iudæam effluxere anni quinquaginta septem. Post hæc inquam gesta, temporáque erat Babylone Esdras filius Saraiæ Auctor, & Scriptor huius libri, qui quidem ex auis ac proauis Azariæ, Helcia, Sellum, Sadoc, Achitob, Amaria, Azaria, Maraioth, Zacharia, Ozi, Bocci, Abisue, Phinees, & Eleazaro, ad Aaronis primi Sacerdotis familiam pertinebat. Esdras hic de Babylone ascendit in Iudæam annis ferè septuaginta duobus post reditum Zorobabelis, Erat autem *Scriba velox* in lege Moysi, id est, legis diuinæ peritissimus, & in eâ seu scripto, seu viuâ voce exponendâ promptissimus. Id enim officij habebant Scribæ, qui apud Iudæos idem erant, quod Philosophi apud Græcos, Magi apud Chaldæos. Præter hoc commune omnibus Scribis officium, etiam alio peculiari titulo nomen illud per excellentiam debetur Esdræ, quod totam Scripturam, negligentia Sacerdotum temporibus præteritorum Regum Ioda multis locis corruptam, & collapsam instaurarit, correxerit, in conciuniorem redegerit ordinem, aliisque à caracteribus scripserit, antiquos characteres Samaritanis relinquens: & alios, quibus iam scripta sunt Biblia, substituens, vt sic Iudæorum animos à Samaritanis longiùs alienaret. * Nihil enim sic Euangelico Doctori curandum, quàm omne commercium ex literis cum suspectis in fide prohibere discipulis.] Sunt qui asserunt, Esdram eundem esse cum Malachia Prophera. Equidem etsi materia, quam vterque tractat, eadem sit, & tempora cousonent, alia quædam mihi obstare videntur, quominus id ausim asserere. Porrò Esdram hoc tempore fuisse vt minimum ceutum & trium annorum Tyrinus affirmat. Porrò ob fauorem Dei eiusque poteutem operationem, Esdras Regi Persarum gratiosus aderat, nihilque ab ipso postulabat, quod non illicò consequeretur.

Omne commercium ex literis cũ suspectis in fide vitandum.

* Preme verba, *Dedit ei Rex secundum manum Domini Dei eius super eum, omnem petitionem eius.* LXX. *Quoniam manus Domini super eum, dedit ei Rex omnem petitionem eius*, id est, quia Rex videbat Esdram Deo charum, quod & opera & pia monita mauifestabant, ei erat affectus, eiusque petitionibus annuebat. Regalis pietas sanctos Dei ministros amare eisque specialem fauorem impertiri, *quoniam manus Domini*, *seu* fauor *super illos.* Vulgariter expendam. *Fauorez can los Reyes alos Siernos de Dios, porque Dios los fauorece.* Anno quidem Septimo Regni Artaxerxis Longimani ad Ierosolymam deuenerunt multi alij Israëlitæ, ac Sacerdotum & Leuitarum posteri, nec non Cantores, Ianitores, & Nathynæi, siue Proselyti, quorum ingressus in Vrbem præfati anni septimi mense quinto, Iulio scilicet, qui ab Hebræis dicitur *Ab*, accidit. Primo enim die mensis primi cœpere ex Babylone ascendere, & primo die mensis quinti Vrbem fuerunt ingressi, cælesti Numine fauēte. Esdras enim eorum Dux & Magister *parauit cor suum*, seu omnes cogitationes & curas suas in hoc intendit, vt legem Domini vestigaret, & solicitus adimpleret, tùm per se reipsà illam obseruando, tùm alios docendo, & in ipsa instruendo. * Non camdat sine pondere clausula. *Venit in Ierusalem*

Reges debent speciali fauore prosequi eos, qui sanctitate fulgent.

Prospera militum expedi-

coetus

...ro, quos Dux iustus præcedit, & è contra infaustum processum eorum, quibus ducatum præstat iniquus.

cœtus ille Israëlitarum *iuxta manum Dei sui bonam super se, Esdras enim parauit cor suum, vt inuestigarem legem Domini &c.* Ac si diceret, A Domino fuerunt prospero processu donati, eo quod Magistrum ac Ducem sanctum sequèbantur. * Quàm prospera militum expeditio quos Dux iustus præcedit: Et vice versa, quàm infaustus processus eorum, quibus iniquus quisque ducatum præstat!]

Edictum Artaxerxis legitimani pro Hebræis.

2. *Vers.* 11.12.13.14.15.16.17.18.19.20.21.22.23.24.25.26.27.28. *Hoc est autem &c.*] Hic est autem tenor Decreti, quod Artaxerxes dedit Esdræ Sacerdoti, ac Scribæ doctissimo, legem ac ceremonias disertè percallenti. Qui quidem immissus est Regis Persarum nomine ad visitandam Iudæam, vtporè Prouinciam Persis adhuc subiectam & tributariam. Soli enim Sacerdotes ac ministri Templi iubentur à vectigalibus ac tributis immunes esse, reliquis omnibus Iudæis, ea pendere coactis. Item infra iubentur omnes non solùm Dei legem, sed & præscripta Regis sub pœna capitis diligenter implere, quod absolutæ subiectionis certissimum est argumentum. Igitur sic se habet Edictum, Artaxerxes Rex Regum Esdræ Sacerdoti, Scribæ legis Dei cœli doctissimo salutem. Decreui, vt quicumque Israëlita tàm ex Sacerdotali Tribu, quàm ex sæcularibus meo existens in Regno Ierosolymam ascendere voluerit, tecum liberè proficiscatur. *A facie* enim *Regis & septem consiliatorum eius*, id est, iussu, & authoritate Regis missus es, *vt visites Iudæam in lege Dei tui*, id est, vt videas, an Iudæi legem Domini, *quæ est in manu tua*, quàm scilicet calamo scripsisti, & operibus confirmasti, obseruent. * Præsul, qui visitat, seu pergit, vt videat, num subditi legem Dei obseruent, debet manus mundas exponere, siue opera legi agnanata præ se ferre.] Septem fuisse præcipuos Regios Consiliarios Persarum Regis discimus etiam ex Estheris historia. cap. 1. 4. * Verùm particula illa *A facie Regis, & septem Consiliatorum eius missus es.* indicat tàm Regis, quàm Consiliatorum iussu & authoritate Esdram processisse, vt visitaret Iudæam. Imperabántne Consiliatores? * Minimè, sed Rex prudens illa imperabat geri, quæ ex Consiliariis audiuisset, vndè authoritate Consiliariorum pergit, qui iussu Regis ex consilio pergebat. O quàm Salutaria præscripta Regis, quæ ex doctorum, ac prudentum consilio habent exortum!] Et vt referas aurum & argentum, quod Rex & Consiliatores eius vltroneè Deo Israël, cuius Templum apud Ierosolymam adest, obtulerunt. * Cùm Rex exhibet aut Templi, aut belli sumptibus impensas, mox debent Consiliarij etiam munera non moniti, non iussi sed *spontè* elargiri. Illud enim ipsum, Regem offerre, fidelibus ac prædiuitibus Consiliatoribus velut exactio est. Ideò postquam textus ait, *Et vt referas argentum & aurum quod Rex* obtulit, mox adiecit, *&* quòd *Consiliatores eius sponte obtulerunt.*] Prætereà copiam facio, vt argentum & aurum quod in Prouincia Babylonis populus Iudaicus, & Sacerdotes voluerint spontè elargiri ad perfectionem Templi Dei sui, quæ Ierosolymæ adest, liberè accipias, vt adhibita cura ex ea pecunia emas vitulos, arietes, agnos, & horum sacrificia ac libamina supra Altare Ierosolymitanum Dei vestri offerenda. De reliquo verò argento & auro, quod victimarum emptioni fortassè supererit, iuxta tuum tuorumque *fratrum*, Sacerdotum ac Leuitarum placitum Dei insume in obsequium. * Et quandonam ex pecunis, quæ Deo offeruntur post amplissimam insumptionem abundè non superfluit!] Trades etiam Ierosolymitano Templo quæcumque supellectilia ad sacra ministeria à quibusuis acceperis. Reliqua verò, quæ ad obsequium Dei tui necessaria esse videantur, *de thesauro, & fisco Regis, & à me* tibi tradentur. * Cur post expressum illud, *De thesauro, & de fisco Regis*, addidit, *& à me?* An quod datur de Regio thesauro aut fisco non datur à Rege, siue ex penu Regis? Forte Regis illius idololatræ thesaurus aut fiscus ex pecuniis subditorum non iustè congestis coalescebat, ideóque promittit vltra thesauri ac fisci pecunias, aliquid *à se* vel à propriis daturum. Haud sic Christiani Reges, quod enim de thesauro aut fisco elargiuntur ex proprio penu impendunt, quia nihil iniustè è subditis congerunt.] Ego enim Artaxerxes Rex statui, ac præcepi omnibus thesaurariis Sarcæ publicæ Regiæ, qui trans Euphratem commorantis, vt quodcumque Esdras Sacerdos & Scriba cœlestis Numinis, ad constructionem Templi aut sacrificia repetierit, absque mora exhibeatis. Dummodo quod postulauerit non excedat centum talenta argenti, totidem frumenti coros, centum batos vini, totidem olei batos, sal verò absque limitatione. Recolo talentum tria siclorum millia continere, vnum verò argenteum siclum quatuor Hispanicieis regalibus æquiualere: eorum decem ephi, siue triginta Sata, quæ & modij dicuntur, continere, Duo autem moneo fuisse batorum genera, alterum maius, alterùm minus, qui cùm proprio careat nomine, *metreta* Græco vocabulo assolet vocitari; inter vtrumque verò proportio est sesquialtera, vt duo maiores tres minores æquarent. Itaque hoc loco existimo de minoribus batis esse sermonem. * Raro enim Principes ad ea quæ Dei cultum spectant, mensura vtuntur maiore, seu vt vulgari axiomate vtar: *Ne muden con lamedida maior.*] Id colligo ex textu. Nam cùm Artaxerxes dictitasset, *Quodcumque petierit à vobis Esdras, absque morâ detis*; mox addidit: *Vsque ad argenti talenta centum, vsque ad frumenti coros centum, vsque ad vini batos centum, & vsque ad batos olei centum.* Si ex præscripto Regis *quodcumque* petiisset, dandum erat, cur illa illicò limitatione vtitur *Vsque, vsque, vsque?* * Quià rarò executio Principum promissioni respondet?] Attamen non possum non Artaxerxis pietatem commendare, qui *sal absque mensurâ* iussit exponi; ideò fortasse quod in omni sacrificio sal adhiberetur. Omne itaque, quod ad ritum Dei cœli pertinere videbitur, eius Templo, magna cura ac diligentia adhibita, tribuatur: nè forte *contra Regnum Regis ac filiorum eius* accendatur iracundia, ac vltor ascendat. * An ex incuria circa Dei cultum Deus contra Regnum irascitur? Ita planè. Debent enim Reges inuigilare, nè aliquid è sacris Sacerdotum incuria, aut penuria Ecclesiæ detrahatur.] * O quotiens ob cultum Dei violatum, ob Ecclesiarum paupertiem Regna denudantur? Preme verba illa: *Ne irascatur* Deus *contra Regnum Regis, & filiorum eius.* Cur non dixit, *Ne irascatur contra Regem, & filios eius*: sed *contra Regnum Regis, & filiorum eius?* An quia

Qui visitat subditos, num legem obseruent, se ostendat legis obseruatorem.

Præscripta Regum debēt ex consilio ortum habere, vt salutaria Reipublicæ existant.

Cùm Rex aut Templi, aut belli sumptibus munera largitur, mox Consiliarij nō iussi sed spontè munera offerre.

De ijs, quæ Deo dantur, post amplam insumptionē abundè superfluit.

Reges non pij quod è thesauro, ac fisco dant, ex proprio penu non tribuunt, quia thesaurus ille iniustè congestus.

Rarò Principes ad ea, quæ cultum Dei spectant, maiori vtuntur mensura.

Rarò executio Principū promissioni respōdet.

Inuigilet Rex, nè aliquid è sacro cultu detrahatur.

Ob Templorum pauperiē Regna denudantur.

Pio Regi charius debet esse Regnū quam vita.

Principi amarius est, diuitijs priuari, quàm vita.

pio Principi charius debet esse Regnum quàm vita ipsius, ac filiorum?]* An quia adeò Principes sæculares assolent terrenis possessionibus adhærescere, vt amarius eis sit diuitiis, quàm vita priuari?] An quia dum subditi memorantur, imbi Reges intelliguntur: subditi enim ac domini eadem velut essentia decorantur?] * An quia Regum causa ita debet esse cum causa subditorum coniuncta, vt idem sit deperire Regnum, ac Reges eorúmque posteros obliterari?] Omnia verè. Cæterùm vos Regios Præfectos monemus, nè audeatis, Sacerdotibus, Leuitis, Cantoribus, Ianitoribus, Proselytis, Templo donatis, reliquisque Domus Sacerrimæ Ministris vectigalia, tributa, annonas imponere, ad quod gerendùm omnino à vobis aufero potestatê. * Vt Christicolæ Principes à Gentili Imperatore ediscant, quonammodò circa tributa cũ Ecclesiasticis sese gerere debeant. Non audet Artaxerxes Nathynęis, seu donatis Tẽplo mancipiis vectigal imponere & audebit Christianus Monarcha Religiosis, Sacerdotibus, Episcopis tributorum impositionem cogitare? Non credam.] Tu autem Esdra iuxta sapientiam, qua donatus es à Domino circa fidei dogmata, quæ Scriba assoles edocere tuos: cõstitue Iudices, ac Præsides, vt cunctis Hebræis ac Proselytis qui trans Euphratem commorantur, iura decernant. Quod si aliqui minus periti in lege inueniantur, liberè instrui permitto. * Preme verbum, *Sed & imperitos docete liberè.* Quàm pium in Principe, procurare, vt subditi imperiti edoceantur? Christicolæ id Reges imitentur, monentes Episcopos, vt procurent Religiosos ad vicos immitti agricolas rudes instructuros.] Omnis denique qui legis Dei tui, & Regis transgressus fuerit præscriptiones pro grauitate piaculi punietur, seu capitali pœnæ addictus, seu in exilium actus, seu bonorum expillatione affectus, seu in carcerem perpetuò aut temporaliter detrusus. Hic tenor Regij Edicti. *Benedictus* itaque (exclamat Esdras) Dominus Deus patrum nostrorum, qui Regi mentem tam piam immisit circa Domini Templi illustrationem: méque gratum Regi eiúsque Consiliatoribus, ac Proceribus potentibus erga Regem exposuit. * Nec enim sufficeret Esdram Regi esse gratum, si Consiliariis ac Principibus ingratus extitisset. Imò non semel satius tibi ac felicem rerum euentum, Consiliariis gratum esse, quam Regi.] Et ego fauore Domini confortatus tam amicum nactus Regis edictum, congregaui de Israëlitico genere Proceres, qui Ierosolymam mecum conscenderent. Mirum planè, quod post recessum populi tempore Zorohabelis, tot Hebræi apud Babylonem remansissent, vt Esdras posset multis stipatus Iudæis idem iter instituere. Si potestas egrediendi è captiuitate omnibus Hebræis tunc facta à Cyro fuit, cur tot Israëlitæ remansere captiuitatis incommodis addicti? * Verùm quia tanta est aliquorum peruersitas vt eis captiuitatis placeant angustiæ, in peccatorum symbolum, queis miseri iniquitatis status grata existunt incommoda.]

Domini ac subditi velut vna essentia decorantur.

Regum causa cum subditorum causa est coniuncta. Regnum perit, deperit Rex.

Nec Ecclesiæ mancipiis tributa sunt imponenda à Christiano Rege.

Reges moneant Episcopos, vt procurent Religiosos ad oppidula immitti agricolas doctaros.

Ad felicem rerum euentum, satius tibi aliquando gratum esse Consiliarijs, quàm Regi.

Peruersis aliquibus peccatoribus iucunda sunt statui iniqui incommoda.

CAPVT VIII.

Eorum, qui cum Esdra è Babylone in Iudæam deuenere, Catalogus. Vasa, ac munera, quæ attulerunt, & victimæ, quas Deo litarunt.

1. HI sunt ergo principes familiarum, & genealogia eorum, qui ascenderunt mecum in regno Artaxerxis regis de Babylone. 2. De filiis Phinees, Gersom. De filiis Ithamar, Daniel. De filiis Dauid, Hattus. 3. De filiis Secheniæ, filij Pharos: Zacharias: & cum eo numerati sunt viri centum quinquaginta. 4. De filiis Phahah Moab, Elioënai filius Zarehe, & cum eo ducenti viri. 5. De filiis Secheniæ, filius Ezechiel, & cum eo trecenti viri. 6. De filiis Adam, Abed filius Ionathan, & cum eo quinquaginta viri. 7. De filiis Alam, Isaias filius Athaliæ, & cum eo septuaginta viri. 8. De filiis Saphariæ, Zabedia filius Michaël, & cum eo octoginta viri. 9. De filiis Ioab, Obedia filius Iahiel, & cum eo ducenti decem & octo viri. 10. De filiis Selomih, filius Iosphiæ, & cum eo centum sexaginta viri. 11. De filiis Bebai, Zacharias filius Bebai & cum eo viginti octo viri. 12. De filius Azgad, Iohanan filius Eccetan, & cum eo centum & decem viri. 13. De filiis Adonicam, qui erant nouissimi: & hæc nomina eorum Eliphelerh, & Iehiel, & Samaias & cum eis sexaginta viri. 14. De filiis Begui, Vthai & Zachur, & cum eis septuaginta viri. 15. Congregaui autem eos ad fluuium, qui decurrit ad Ahaua, & mansimus ibi tribus diebus: quæsiuique in populo & in Sacerdotibus de filiis Leui, & non inueni ibi. 16. Itaque misi Eliezer, & Ariel, & Semeiam, & Elnathan, & Iarib, & alterum Elnathan, & Nathan, & Zachariam, & Mosollam principes: & Ioiario, & Elnathan sapientes. 17. Et misi eos ad Eddo, qui est primus in Chasphiæ loco, & posui in ore eorum verba, quæ

Ioque

loquerentur ad Eddo, & fratres eius Nathinæos, in loco Chaspiæ, vt adducerent
nobis ministros dumus Dei nostri. 18. Et adduxerunt nobis per manum Dei no-
stri bonam super nos, virum doctissimum de filiis Moholi filij Leui filij Israël, & Sa-
rabiam & filios eius & fratres eius decem & octo, 19. & Hasabiam, & cum eo
Isaiam de filiis Merari, fratrésque eius & filios eius viginti. 20. & de Nathinæis,
quos dederat Dauid & principes ad ministeria Leuitarum, Nathinæos ducentos
viginti: omnes hi suis hominibus vocabantur. 21. Et prædicaui ibi ieiunium iuxta
fluuium Ahaua, vt affligeremur coram Domino Deo nostro, & peteremus ab eo
viam rectam nobis & filiis nostris, vniuersæque substantiæ nostræ. 22. Erubui
enim petere à rege auxilium & equites, vt defenderent nos ab inimico in via: quia
dixeramus regi: Manus Dei nostri est super omnes, qui quærunt eum in bonitate:
& imperium eius, & fortitudo eius, & furor super omnes, qui derelinquunt eum.
23. Ieiunauimus autem, & rogauimus Deum nostrum, per hoc: & euenit nobis
prosperè. 24. Et separaui de principibus Sacerdotum duodecim, Sarabiam, & Ha-
sabiam, & cum eis de fratribus eorum decem. 25. Appendíque eis argentum &
aurum, & vasa consecrata domus Dei nostri, quæ obtulerat rex & consiliatores eius,
& principes eius, vniuersúsque Israël eorum qui inuenti fuerant: 26. & appendi
in manibus eorum argenti talenta sexcenta quinquaginta, & vasa argentea centum,
auri centum talenta: 27. & crateres aureos viginti, qui habebant solidos mille-
nos, & vasa æris fulgentis optimi duo, pulchra vt aurum. 28. Et dixi eis: Vos san-
cti Domini, & vasa sancta, & argentum & aurum quod sponte oblatum est Domino
Deo patrum nostrorum: 29. vigilate & custodite, donec appendatis coram prin-
cipibus Sacerdotum, & Leuitarum, & ducibus familiarum Israël in Ierusalem, in
thesaurum domus Domini. 30. Susceperunt autem Sacerdotes & Leuitæ pon-
dus argenti, & auri, & vasorum, vt deferrent Ierusalem in domum Dei nostri.
31. Promouimus ergo à flumine Ahaua duodecimo die mensis primi vt pergere-
mus Ierusalem: & manus Dei nostri fuit super nos, & liberauit nos de manu ini-
mici & insidiatoris in via. 32. Et venimus Ierusalem, & mansimus ibi tribus die-
bus. 33. Die autem quarta appensum est argentum, & aurum, & vasa in domo
Dei nostri, per manum Meremoth filij Vriæ Sacerdotis, & cum eo Eleazar filius
Phinees, cúmque eis Iozabed filius Iosue, & Noadaia filius Bennoi Leuitæ,
34. iuxta numerum & pondus omnium: descriptumque est omne pondus in tem-
pore illo. 35. Sed & qui venerant de captiuitate filij transmigrationis, obtulerunt
holocautomata Deo Israël, vitulos duodecim pro omni populo Israël, arietes no-
naginta sex agnos septuaginta septem, hircos pro peccato duodecim: om-
nia in holocaustum Domino. 36. Dederunt autem edicta regis Satrapis, qui
erant de conspectu regis, & ducibus trans Flumen; & eleuauerunt populum & do-
mum Dei.

COMMENTARII.

1. Catalogus eorum, qui cum Esdra in Iudæam Babylone demigrarunt.

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11.12.13.14.15, *Hi sunt ergo, &c.*] Profectò hi sunt, Principes familiarum, eorúmque posteri, qui mecum regnante Artaxerxe, è Babylone in Iudæam transmigrarunt. De Phinees posteris. Gersom de posteris Ithamar, Daniel. De posteris Dauid, Hattus. De posteris Secheniæ procedentibus è Pharos, Zacharias: cum eo autem viri centum supra quinquaginta fuére annumerati. At de Posteritate Phahath Moab, Elioënai filius Zerehe, quem ducenti viri comitati fuere. De posteritate Secheniæ filius Ezechielis, cui trecenti viri adhæserunt. De posteritate Adan, Obed filius Ionathan, quem quinquaginta viri sunt secuti. Porrò è familia Alam, profectus est Isaias Athaliæ filius, & cum eo septuaginta viri progrediuntur. E familia Saphatiæ, Zebedia filius Michaël, quem octoginta viri insequuntur. E familia Ioab, Obedia filius Iahiel, quem ducenti decem & octo viri comitantur. E familia Selomith, filius Iosphiæ, qui centum sexaginta viros secum adducebat. E familia Bebai, Zacharias alterius Bebai filius, qui viginti octo viros ducebat. E familia Azgad, Iohanan filius Eccetan, qui centum supra decem viris ducatum præstabat. Cæterùm de propinquis Adonicam nouissimo loco multi itineri se dedere, quorum hæc nomina: Elipheleth, Iehiel, Samaias, quos sexaginta viri sequuntur. De propinquis Begui, Vthai, & Zachur, queis septuaginta viri comites adhærescunt. Itaque cunctos hosce, qui mecum è Babylone in Iudæam ascendere voluerunt, ad ripam fluuij, qui ad Ahaua decurrit, congregaui, inibíque tribus diebus libuit remanere. Curaui autem & in populo, & in Sacerdotali cœtu vestigare, num aliquis de posteris Leui adesset, qui non esset Sacerdos: & non inueni vllum, qui solummodò Leuita existeret sine adiunctâ sacerdotali dignitate. Aderant filij Phinees, & filij Ithamar qui quidem erant ex genere Sacerdotali & Leuitico; sed vir, qui Leuita tantùm

esset

pondus exponitur Sacerdotum manibus: argenti talenta sexcenta quinquaginta, auri verò centum. Numerus autem vasorum huiusmodi: Centum argentea vasa, crateres aurei viginti. Hæc solidos millenos æquabant, illa verò centum talentorum (Hebræus sic) vim exponebant. *Solidus* erat sexta vnciæ pars, vnde *sextula* dictitabatur. Præterea Sacerdotibus tradi duo vasa æris fulgentis optimi *pulchra vt aurum.* Hebraicè *Expetibilia vt aurum,* Dixi autem eis: Vos qui sancti estis, & Deo dicati, decet sancta sanctè ac fideliter tractare. Igitur vasa sancta, argentum & aurum, quod, non cogente exactione, sed ex spontanea deuotione oblatum est Domino Deo patrum nostrum, fideliter custodite, donec; sicut appensum accepistis appensum tradatis coram Principibus Sacerdotum, & Leuitarum ac Ducibus seu Principibus familiarum Israël thesaurario Ierosolymitani Templi, vt inibi reponatur. Pende particulas, *Vos sancti Domini, & vasa sancta, vigilate, & custodite.* * Profectò tam difficilis est auri & argenti fidelis dispensatio, vt necessum sit esse sanctos custodes, & sanctum seu Deo dicatum argentum & aurum custodiendum, vt reddendum integrè custodiatur. Ideò adiecit, *Custodite, donec appendatis coram Principibus,* donec scilicet eodem pondere, quo accepistis, reddatis.] Suscepere itaque Sacerdotes ac Leuitæ argenti, auri, ac vasorum pondus, vt Ierosolymam conscendentes, in Templum Domini deportarent.

Difficilè redditur argentum, seu aurum eodem pondere, quo accipitur.

4. *Vers. 31.32.33.34.35.36. Promouimus ergo, &c.*] Igitur à ripa fluminis Ahaua profecti sumus duodecimo die mensis primi Nisan, (qui Martio nostro ferè respondet) ieiunio octo dierum absoluto post tres dies, queis inibi ante ieiunium fueramus remorati, vt Ierosolymam versus pergeremus. Tam prospero autem donatisumus itinere, manu Domini protegente, vt nullo hostili tentamine disturbaremur. *Inimici, ait, & insidiatoris,* non *inimicorum,* ac *insidiatorum.* Singularem etiam numerum habet Hebræus ac Græcus textus; nec tamen vnum aliquem inimicum, aut insidiatorem designat; sed vniuersè omnes hostes, & insidiatores intelligit. Ast quia *manus Dei* erat super Israël, copiosissimæ hostium manus ita minuebantur, vt vnus *inimicus,* vnus insidiator appareret facillimè superandus.] Tandem sacræ Vrbis fores iniuimus, ac tribus diebus molestias itineris requiei indulgentes superauimus. Die autem quarta ministerio Meremoth filij Vriæ Sacerdotis, Eleazari filij Phinees, Iozabel filij Iosue, & Noadaia filij Bennoi Leuitæ traditum est aurum, argentum, & vasa Templi thesaurariis eodé pondere, quo fuerant accepta, summę vero omnis ratio in Libro thesaurorum Templi descripta est, anno, mense, ac die mihi annotato. Id existimo, illa verba, *Descriptumque est omne pondus in tempore illo.* Cæterùm Esdræ comites, qui è captiuitate aduentarant, in gratiarum actionem Deo in holocaustum obtulere duodecim vitulos pro omni Israëlitico populo, nonaginta supra sex arietes, septuaginta septem agnos, duodecim verò pro peccato de more hircos. Vt autem de Regis affecta in Iudæos voluntate constaret, Artaxerxis edicta tradiderunt Satrapis, *qui erant de conspectu Regis,* id est, qui quando erant in aula, coram Rege versabantur: & Ducibus, qui regionem totam illam, quæ trans flumen Euphratem aderat, gubernabant, Qui quidem sese placito Regis accommodantes, exaltauerunt Hebræos, Templóque Domini perficiendo, & exornando speciale adhibuerunt studium. * Agnatum enim aulicis, ad nutum *Regis aut austeri,* aut propitij accommodare affectus.]

Populus incolumis Ierosolymam iniit.

Omnes hostes quasi vnicus in conspectu visi sunt facillimè vincendi.

Aulici adnutum Regis austeri aut propitij affectus accommodant.

CAPVT IX.

Vestibus scissis, ac euulsis crinibus Esdras luget peccatum populi, qui cum Ethnicis fœmininis matrimonia contraxit: Deúmque precatur, vt iram suam à populo auertat.

1. POSTQVAM autem hæc completa sunt, accesserunt ad me
principes, dicentes: Non est separatus populus Israël: Sacerdotes & Leuitę, à populis terrarum, & abominationibus eorum,
Chananæi videlicet, & Hethæi, & Pherezæi, & Iebusæi, & Ammonitarum, & Moabitarum, & Ægyptiorum, & Amorrhæorum.
2. Tulerunt enim de filiabus eorum sibi & filiis suis,
& commiscuerunt semen sanctum cum populis terrarum:
manus etiam principum & magistratuum fuit in transgressione hac prima. 3. Cúmque audissem sermonem istum scidi pallium meum & tunicam, & euelli capillos
capitis mei & barbæ: & sedi mœrens. 4. Conuenerunt autem ad me omnes, qui
timebant verbum Dei Israël, pro transgressione eorum qui de captiuitate venerant,
& ego sedebam tristis vsque ad sacrificium vespertinum: 5. Et in sacrificio vespertino surrexi de afflictione mea, & scisso pallio & tunica, curuaui genua mea, & expandi manus meas ad Dominum Deum meum, 6. Et dixi: Deus meus confundor & erubesco leuare faciem meam ad te: quoniam iniquitates nostræ multiplicatæ sunt super caput nostrum, & delicta nostra creuerunt vsque ad cælum, 7. à

diebus patrum nostrorum: sed & nos ipsi peccauimus grauiter vsque ad diem hanc, & in iniquitatibus nostris traditi sumus ipsi, & reges nostri, & Sacerdotes nostri, in manum regum terrarum,& in gladium, & in captiuitatem, & in rapinam, & in confusionem vultus, sicut & die hac. 8. Et nunc quasi parum & ad momentum facta est deprecatio nostra apud Dominum Deum nostrum, vt dimitterentur nobis reliquiæ, & daretur nobis paxillus in loco sancto eius, & illuminaret oculos nostros Deus noster, & daret nobis vitam modicam in seruitute nostra, 9. Quia serui sumus: & in seruitute nostra non dereliquit nos Deus noster, sed inclinauit super nos misericordiam coram rege Persarum, vt daret nobis vitam, & sublimaret, domum Dei nostri, & extrueret solitudines eius, & daret nobis sepem in Iuda & Ierusalem. 10. Et nunc quid dicemus Deus noster post hæc? quia dereliquimus mandata tua, 11. Et quæ præcepisti in manu seruorum tuorum prophetarum, dicens: Terra, ad quam vos ingredimini vt possideatis eam, terra immunda est, iuxta immunditiam populorum, cæterarúmque terrarum, cum abominationibus eorum qui repleuerunt ea ab ore vsque ad os in coinquinatione sua. 12. Nunc ergo filias vestras ne deris filiis eorum, & filias eorum ne accipiatis filiis vestris,& non quæratis pacem eorum, & prosperitatem eorum, vsque in æternum: vt confortemini, & comedatis quæ bona sunt terræ, & hæredes habeatis filios vestros vsque in sæculum. 13. Et post omnia quæ venerunt super nos in operibus nostris pessimis,& in delicto nostro magno, quia tu Deus noster liberasti nos de iniquitate nostra, & dedisti nobis salutem sicut est hodie: 14. Vt non conuerteremur, & irrita faceremus mandata tua, neque matrimonia iungeremus cum populis abominationum istarum. Numquid iratus es nobis vsque ad consummationem, ne dimitteres nobis reliquias ad salutem? 15. Domine Deus Israël iustus es tu: quoniam derelicti sumus, qui saluaremur sicut die hac. Ecce coram te sumus in delicto nostro; non enim stari potest coram te super hoc.

COMMENTARII.

1.
Certior fit Esdras de peccato populi matrimonia cum Ethnicis fœminis contrahentis.

ERS. 1.2.3.4.5. *Postquam, &c.*] Post nostrum è Babylone aduentum, post traditum Templo thesaurum, post fauoris Præsidum ex decreto Artaxerxis experimentum, Israëlitici Principes ad me accessere protestantes: Non abstinuit populus à sociandis nuptiis cum gentilibus idolorum cultoribus. Imò non solum populus sæcularis, sed & Sacerdotes ac Leuitæ populus Gentilium commixtus est, eorúmque abominationum particeps effectus. Duxerunt enim sibi & filiis suis vxores de stirpe Chananæorum, Hethæorum, Pherezæorum, Iebusæorum, Ammonitarum, Moabitarum, Egyptiorum, & Amorræorum, semen sanctum cum populis Gentilium immiscentes. Manus etiam Principum, & Magistratuum fuit prima in transgressione hac, seu Principes ac Magistratus primi transgressi sunt sanctas manus impiis gentilium fœminarum manibus offerendo. * Quid gererent vulgares, si primarij, qui suo exemplo & authoritate deberent alios ab illicitis connubiis deterrere & abstrahere, primi ac præcipui sunt, qui in hoc genere deliquerunt. Principum prauum exemplum vulgares peruertuntur.] Cùm verò tristis hic sermo meas peruenisset ad aures, scidi vestes, euulsi comæ ac barbæ capillos, & mœrore affectus sedi in atrio Templi, quo Israëlitæ omnes confluebant. * Errantium enim ouium mœstitudinis affectum veri pastoris connotat in præcordiis, quo indicatur, multum ad eum de ouibus pertinere.] Porrò omnes illi, qui filiali Dei timore donati legis fuerant obseruatores, ad me, conuenerunt, vt mecum lacrymis prosequerentur iniquitatem eorum qui è captiuitate venerant tam sub Dario, quam sub Artaxerxe; nam qui sub Cyro iam ferè defuncti erant, agebatur enim annus octogesimus à solutâ primum captiuitate. Vel ideo confluxerant ad me, vt verbis amicis mœrori meo solatium afferrent. Sed ego sedebam tristis vsque ad *sacrificium vespertinum*, quod sub horam vespertinam fiebat iuxta præceptum Domini Exo.29.38. *Et in sacrificio vespertino surrexi de afflictione mea.* Et quomodo non assurgeret de afflictione, qui in sacrificio vespertino vidit Christi passionem mundi crimina diluentem!] * Porrò Christi sanguis agnatum est peccatis libidinis (quibus illicita consortia, iniens populus tunc inficiebatur) medicamen.] Vnde Eucharistiæ frequentia suadetur.] Equidem eo habitu, quo exponebat, nempe scisso iam pallio, & tunica à mœroris initio, genua curuaui, ad Dominúmque manus expandi exoraturus.

Ob prauum Principum exemplū vulgus peruertitur.

Verus pastor mœrore afficitur ex ouiū erratu.

Passio Christi tristes exhilarat, quia peccata abluit.

Sanguis Dominicus agnatum est peccatis libidinis medicamen.

Vers. 6.7.8.9.10.11.12.13.14.15. *Et dixi, &c.*] Hæc autem Domino dictitaui. Deus meus, confusione ac rubore affectus non audeo, meam ad te faciem eleuare: quoniam iniquitates nostræ *super caput nostrum*, id est, in perniciem nostrâ, te acriter vindicaturo, multiplicatæ sunt: & delicta nostra *vsque ad cœlum*, seu vsque ad summum creuerunt, à diebus patrum nostrorum. Nec solùm illi deliquerunt, sed & nos ipsi grauiter vsque ad diem hanc peccauimus. Ob iniquitates verò nostras, te iustissimo vindicatore, nos ipsi, Reges & Sacerdotes nostri traditi sumus flagellandi in manus Regum Gentilium, in gladium, in captiuitatem, in bonorum expilationem, in confusionem vultus, *sicut in die hac*, id est, sicut hodie apparet, me non audente 2.

Esdræ oratio pro populo connubiis illicitis reo.

dente faciem ad te leuare præ confusionis magnitudine sed priusquàm è memoria labantur aliquæ expendendæ particulæ. Primò adnoto, Esdram sæpè vsum esse vocabulo illo, *Iniquitates nostra, Delicta nostra, Peccauimus, Iniquitatibus nostris.* Cur ergo iustus Esdras eum peccatoribus admiscet, quasi etiam ipse deliquisset? Nùm quia quasi vna Præsolis ac subditorum essentia?] * Nùm quia, delinquente subdito, peccatum tribuitur Prælato qui debebat subditum continere, ne delictis operam daret?] * Nùm quia ex subditorum criminibus sic debet affici Præsul, ac si ipse eodem morbo laboraret, ex vi dilectionis?] Ita planè. Deinde expendo illud: *Iniquitates nostra multiplicata sunt super caput nostrum.* Cur super caput nostrum? Certè quia ex iniquitatatibus intellectus lux obscuratur, mentis hebetudo tanta resultat, vt peccator nec futura respiciat, nec status sui miseriam expendat, bibens sicut aquam iniquitatem.] * Demum adnoto cuncta illa mala quæ peccata sunt consecuta: *In iniquitatibus nostris traditi sumus in gladium, in captiuitatem, in rapinam, in confusionem.* Omnes enim calamitates iniquo ex peccatis originem ducunt.] * Ponderat autem Esdras populi miseriam amplius, dum dicit: *In iniquitatibus nostris traditi sumus in gladium, &c.* Post iniquitates ablegatas affligi, magnum Dei beneficium est, quia tribulationibus animus repurgatur; at in *peccatis* affligi, miserrimum, *inutilis* enim est ad meritum tribulatio.] * Imò in peccatis affligi peccatorem, & non emendari, desperatæ causæ est non leue indicamentum, quia sicut prædestinationis est documentum laboribus emolliri ad correctionem: damnationis est indicium laboribus contundi nec tamen conuerti.] *Et nunc quasi parum, & ad momentum* Hebraicè, *nunc quasi paruo momento*, id est, pro exiguo tempore grata facta est deprecatio nostra apud Dominum, obtinuimúsque, vt in Iudæam remitterentur Iudaici seminis reliquiæ, & *daretur nobis, paxillum in loco Sancto eius*, id est, vt rursus figeremur in Iudæa. Hac tamen metaphora præcipuè designat Esdras, Magistratus, & Principes, à quibus quasi *à paxillis* dependent publica negotia & salus Reipublicæ.* Pro magno beneficio reputat & meritò, in communi seruitute proprium de suâ gente Magistratum habere. Extraneus enim Princeps causas subditorum velut alienas aspicit.] * Dei quidem acri supplicio Regnum alienigenæ Principis subest imperio.] LXX. habent, *Dare nobis firmamentum.* Vox Hebræa יתד *iathed clauum, palum* significat. Vel ergo sumit metaphoram à baculo siue scipione, quo ad fulciendum corpus vtimur, vel à paxillis, quibus firmantur tabernacula, tensis funiculis, & paxillis in solo fixis. Vel à clauis, qui panguntur in littore, circa quos nauium voluuntur rudentes ad obfirmandas naues nè abripiantur in pelagus, & ad inhibendam iactationem. Certè (ait Esdras, inspetatò hoc beneficio Deus *oculos nostros* illuminauit, id est, recreauit, & refecit animos Iudæorum. Sicut enim tenebræ significant mœstitiam, ita lux lætitiam animi designat. Aliqua, inquam, lux post calamitatum tenebras nobis affulxit, & *vitam modicam* in seruitute nostrâ accepimus, id est, aliquod leuamentum modicum post Babylonicam seruitutem præteritam, & in præsenti etiam seruitute, cum scilicet liberè agere non licet, sed à Regis Persarum nutu non pendere oportet. Quo tamen tempore vitam nacti sumus, quia Rex nobis, ac rebus nostris fauet. * Vitam itaque *modicam* vocitat, aliqualem à seruitute recessum, vt indicet seruitutis statum verè esse mortem. Ad nutum enim & voluntatem alterius dirigi cadaueris status est, se se alienæ manui hùc illùc obuersandum committentis.] * Vnde sanctissimus P. meus Ignatius vt societatis obedientem exprimeret, eum cadaueri comparauit, quod alterius manibus sine repugnantia amouetur.] Serui profectò sumus, sed nostra in seruitute non omnino nos Deus dereliquit, sed ad nostram miseriam suam miserationem inclinauit Regem Persarum excitans nobis propitium, qui quidem nos hâc modicâ vita donauit, & sublimauit Templum Dei nostri tot pecuniis ad sacrificia, & cultum omnem destinatis. Præterea munificentissimus Dominus immutando cor Regis fecit extrui *solitudines* Israël, reædificato Templo, quod in solitudinem erat conuersum. Non solùm memorat beneficia Artaxerxis, sed aliorum etiam priorum Regum Persarum, sub quibus Templum est instauratum *Et daret nobis sepem in Iuda, & Israel*, id est, securitatem & defensionem à noxiis: sepes enim ab agris & hortis feras, & fures arcent, Vnde Isai. 5.2. de vineâ electa dicitur, *sepiuit eam.* & Mat. 21. 33. *Sepem circumdedit ei.* Tigurina hanc sepem interpretatur murum, quem Iudæi quasi furtiuè Ierosolymis hinc indè extruxerant, sed qui vilis esset & infirmus, vt hortorum, ac vinearum sepes. * Quidquid enim subolet furtum, agnatam habet infirmitatem. Vnde domus, maioratus, & quidquid ex furto acquisita substantia perficitur, illicò corruere necessum est, quia cuilibet rei furtiuæ agnata est infirmitas, ac consequenter desulatio.] *Et nunc*, id est, post tot beneficia accepta, & tantam expositam ingratitudinem, *quid dicemus Deus noster?* id est, quomodo audebimus tuo in conspectu profari, vt venia deprecemur donari? * Ingratitudo enim post beneficia accepta vim hebetat orationis.] Quonammodo profundere preces audebimus qui præcepta, quæ ex ore Prophetarum nobis iniunxisti, fuerimus transgressi? Tua illa sunt verba: Terra, ad quam vos ingressuri estis, ea potituri, Gentilium habitatorum iniquitatibus plena est immunditia *ab ore vsque ad os*, id est, vsque ad summum, more vasis pleni. Vel (si mauis) ab extremitate vna ad aliam. Ideò filias vestras non permittatis filiis eorum colligari coniugio: & eorum filias filiis vestris aptari. *Et non quaratis pacem eorum, & prosperitatem eorum vsque in aeternum*, id est, non sit vobis curæ salus aut prosperitas Gentilium vobis vicinorum, nempè si in suis erroribus obstinarint. Quasi diceret, potius omnem mouete lapidem, ad illos pessundandos, & abscindendos: tantùm abest, velim vos illis matrimonio vel aliis fœderibus colligari. * Illam preme particulam. *Filias vestras nè detis filiis eorum &c. & non quaratis pacem eorum.* * Certè qui video innumeras rixas ob matrimonium excitari, crederem ex coniugiis illis initis pacem non quæri, sed pacem ablegari. Vnde sic exponerem: Matrimonia iniri non permittatis, alioquin vobis erit neces-

Prælati ac subditi velut vnica essentia.

Delinquente subdito, peccatum Prælato tribuitur.

Ob dilectionem Prælatus debet peccata subditi velut propria reputare.

Peccata intellectum obtenebrant.

Cuncta mala iniquo ex peccato ducunt originem.

Miserrimum est in peccatis affligi, quia inutilis ad meritum tribulatio.

Indicium damnationis hominem agitari laboribus, nec tamen conuerti.

Magnum Dei beneficium est, Magistratum ex propria gente, ac natione habere.

Dei acri supplicio Regnum alienigena Principis imperio subest.

Aliena parere voluntati cadaueris est status.

Societatis Iesu obediens subditus cadaueri comparatur.

Omni rei furto acquisita agnata est infirmitas, & consequenter desolatio.

Ingratitudo post beneficia accepta vim precum hebetat.

Intestina bella assolent à coniugiis infidelis excitari, genero in socerum, nepote in socrum rebellantibus.

sariun pacem quærere à vobis recedentem, & vt vulgariter explicem: *si casais vuestras hilos con los Gentiles, andareis si empre, en busca de la paz.* Intestina enim bella fouentur, genero in socerum, nepte in socrum continuò rebellante.] *Et post omnia*, quæ transgressoribus legum tuarum iustè minatus fueras, iam in nobis septuaginta & pluribus annis completa: *tu Deus* noster quo es animo plusquàm paterno in tuos, rursum misericorditer minuisti bella, & liberasti nos iterùm, *sicut est hodie*, seu de facto experimur, idque prouidè fecisti, vt illecti nouo, & insperato beneficio, & sic magis magísque tibi obstricti, non iterùm ad pristina scelera conuerteremur. * Nihil enim homines sic deberet quasi impeccabiles reddere, quàm beneficiorum cœlestium replicatio.] Nos nihilominus obliti iam omnium tum veterum pœnarum, tum beneficiorum recentium (quæ humana est fragilitas, & ingratitudo;) relapsi sumus in pristina scelera, & cùm Gentilibus populis istis abominandi, matrimonia iunximus. Numquid meritò igitur iratus es nobis *vsque ad consummationem*, id est, vt consummatè & plenè nos deleas de terrá, ita vt ne reliquiæ quidem supersint, nullíque euadant? Domine Deus Israël *iustus es tu*, tuáque iustitia (ingenue profiteor) exigebat, vt funditus nos exscinderes; sed misericordia vti maluisti, quà saltem paucos relinqueres è nobis salutis, qui hâc die præsentes hic adsumus in conspectu tuo, sed *in delicto nostro*, rei scilicet grauissimi criminis, *neque stari potest coram te super hoc*, id est, non potest hoc vlla ratione negari, neque excusari, neque iure defendi. * Hac planè humili confessione nudà ac veraci conatur prudentissimus Antistes Dei consequi veniam. Nihil enim sic Deum allicit ad misericordiam præstandam quàm nuda delictorum sine excusatione confessio.]

Homines quasi impeccabiles reddere debet cœlestiũ beneficiorum replicatio.

Deum ad misericordiã allicit nuda delictorum sine excusatione confessio.

CAPVT X.

Aduocatis Iudæis omnibus, Esdras præcipit vxores alienigenas repudiari. Qui huic operi præsint, deputantur. Et qui vetita huiusmodi coniugia contraxerant, recensentur.

1. SIc ergo orante Esdra, & implorante eo, & flente, & iacen-
te ante templum Dei, collectus est ad eum de Israël cœtus
grandis nimis virorum & mulierum & puerorum, & fleuit
populus fletu multo. 2. Et respondit Sechenias filius Iehiel
de filiis Ælam, & dixit Esdræ: Nos præuaricati sumus in
Deum nostrum, & duximus vxores alienigenas de populis
terræ: & nunc, si est pœnitentia in Israël super hoc. 3. Per-
cutiamus fœdus cum Domino Deo nostro, vt proiiciamus vniuersas vxores, & eos
qui de his nati sunt, iuxta voluntatem Domini, & eorum qui timent præceptum
Domini Dei nostri; secundùm legem fiat. 4. Surge, tuum est decernere, nósque
erimus tecum: confortare, & fac. 5. Surrexit ergo Esdras, & adiurauit principes
Sacerdotum & Leuitarum, & omnem Israël, vt facerent secundùm verbum hoc, &
iurauerunt. 6. Et surrexit Esdras ante domum Dei, & abiit ad cubiculum Ioha-
nan filij Eliasib, & ingressus est illuc, panem non comedit, & aquam non bibit: lu-
gebat enim transgressionem eorum, qui venerant de captiuitate. 7. Et missa est
vox in Iuda & in Ierusalem omnibus filiis transmigrationis, vt congregarentur in
Ierusalem: 8. Et omnis qui non venerit in tribus diebus iuxta consilium princi-
pum & seniorum, auferetur vniuersa substantia eius, & ipse abiicietur de cœtu
transmigrationis. 9. Conuenerunt igitur omnes viri Iuda & Beniamin in Ierusa-
lem tribus diebus, ipse est mensis nonus, vigesimo die mensis: & sedit omnis po-
pulus in platea domus Dei, trementes pro peccato, & pluuiis. 10. Et surrexit Es-
dras Sacerdos, & dixit ad eos: Vos transgressi estis, & duxistis vxores alienigenas, vt
adderetis super delictum Israël. 11. Et nunc date confessionem Domino Deo pa-
trum vestrorum, & facite placitum eius, & separamini à populis terræ, & ab vxori-
bus alienigenis. 12. Et respondit vniuersa multitudo, dixítque voce magna: Iuxta
verbum tuum ad nos, sic fiat. 13. Veruntamẽ quia populus multus est, & tempus plu-
uiæ, & non sustinemus stare foris, & opus nõ est diei vnius vel duorum (vehementer
quippe peccauimus in sermone isto.) 14 Cõstituantur principes in vniuersa multitu-
dine & omnes in ciuitatibus nostris qui duxerũt vxores alienigenas, veniant in tẽpo-
ribus statutis, & cùm his seniores per ciuitatẽ, & iudices eius, donec auertatur ira Dei
nostri à nobis super peccato hoc. 15. Igitur Ionathã filius Azahel, & Iaasia filius Thec-
cue steterunt super hoc, & Mesollam & Sebethai Leuites adiuuerunt eos. 16. Fece-

rúntque

runtque sic filij transmigrationis. Et abierunt, Esdras Sacerdos, & viri principes fa-
miliarum, in domos patrum suorum, & omnes per nomina sua, & sederunt in die
primo mensis decimi vt quærerent rem. 17. Et consummati sunt omnes viri, qui
duxerant vxores alienigenas, vsque ad diem primam mensis primi. 18. Et inuenti
sunt de filiis sacerdotum qui duxerant, vxores alienigenas. De filiis Iosue filij Iose-
dec, & fratres eius, Maasia, & Eliezer, & Iarib, & Godolia. 19. Et dederunt ma-
nus suas vt eiicerent vxores suas, & pro delicto suo arietem de ouibus offerrent.
20. Et de filiis Emmer, Hanani, & Zebedia. 21. Et de filiis Harim, Maasia, & Elia;
& Semeia, & Iehiel, & Ozias. 22. Et de filiis Pheshur, Elioënai, Maasia, Ismael,
Nathanael, Iozabed, & Elasa. 23. Et de filiis Leuitarum, Iozabed, & Semei, & Ce-
laia, ipse est Calita; Phataia, Iuda, & Eliezer. 24. Et de cantoribus, Eliasib. Et de iani-
toribus, Sellum, & Telem, & Vri. 25. Et ex Israël, de filiis Pharos, Remeia, & Ie-
zia, & Melchia, & Miamin, & Eliezer, & Melchia, & Banea. 26. Et de filiis Ælam;
Mathania, Zacharias, & Iehiel, & Abdi, & Ierimoth, & Elia. 27. Et de filiis Ze-
thua, Elioënai, Eliasib, Mathania, & Ierimuth, & Zabad, & Aziza. 28. Et de filiis
Bebai, Iohanan, Hanania, Zabbai, Athalai. 29. Et de filiis Bani, Mosollam, & Mel-
luc, & Adaia, Iasub, & Saal, & Ramoth. 30. Et de filiis Phahath, Moab, Edna, &
Chalal, Banaias, & Maasias, Mathanias, Beseleel, Bennui, & Manasse. 31. Et de
filiis Herem, Elezer, Iosue, Melchias, Semeias, Simeon, 32. Beniamin, Maloch, Sa-
marias. 33. Et de filiis Hasom, Mathanai, Mathatha, Zabad, Eliphelet, Iermai,
Manasse, Semei. 34. De filiis Bani, Maaddi, Amram, & Vel, Baneas, & Badaias,
Chelian, 36. Vania, Marimuth, & Eliasib. 37. Mathanaias, Mathanai, & Iasi,
& Bani, & Bennui, Semei, 38. Et Salmias, & Nathan, & Adaias, 39. Et Mechne-
debai, Sisai, Sarai, 40. Ezrel, & Selemiau, Semeria, 41. Sellum, Amaria, Ioseph.
42. De filiis Nebo, Iehiel, Mathathias, Zabad, Zabina, 43. Ieddu, & Ioel & Banaia.
44. Omnes hi acceperant vxores alienigenas; & fuerunt ex eis mulieres, quæ pe-
pererant filios.

COMMENTARII.

1. Iubet Esdras à Iudæis vxores alienigenas repudiari.

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11. Sic ergo, &c.] Profectò sic Esdra exorante, implorante diuinam misericordiam, & auxilium, flente atque iacente in atrio Templi, vbi poterat populus congregari (alioqui, cùm esset Sacerdos, inter vestibulum & altare procul dubio orauisset, iuxta illud Ioël 2.7. *Inter vestibulum & altare plorabunt Sacerdotes ministri Domini.*) confluit ad eum de Israëlitis cœtus grandis admodùm virorum, mulierum, ac puerorum, populúsque diù alto eiulatu lacrymas profudit. * Quid non sæculares deflerent, Sacerdote plorante, si actiones ministrorum Dei regula actionum subditorum existunt?] Dum autem populus lacrymis loquebatur, Secheniæ filio Iehiel de posteritate Ælam, licuit per lacrymas vel voce respondere, ac profari. Nos præuaricati sumus Dei nostri præscripta violantes; dum vxores alienigenas è populis Gentilibus duximus. Attamen; *si est pœnitentia in Israel*, id est, si est spes Deum per pœnitentiam placendi, *percutiamus fœdus* cum Domino Deo nostro, siue ei reconciliemur, propulsantes vniuersas vxores, ac ex eis filios progenitos, vt voluntati Domini; ac ministrorum eius timentium quidem eum, conformemur; quod scilicet iuxta permissionem legis iure præstari poterit. Surge igitur, ad te pertinet id decernere, ad nos autem obedire, æquo animo esto, & quidquid visum tibi fuerit, fieri oportere, iube. Existimant aliqui, legem

Actiones Sacerdotum regula sunt actionum sæcularium.

Exo. 34. & Deuter. 7. quæ cùm alienigenis coniugia prohibet, fuisse legem irritantem: atque adeò matrimonia illa omnia fuisse iure irrita; ac nulla. Putans autem eum Caietano & aliis non fuisse irritantem, sed vetantem solummodò quæsieris, quo iure hic omnia iussa sunt, solui? Responderim. Priuilegio libelli repudij Iudæis permissi: quo meritò iussi fuerunt vti, ad matrimonia tam periculosa dissoluenda. * Potentissima enim est coniugis assiduè hærentis coniugi malitia ad animum fidelem auertendum. Vnde apud Christicolas, cum libelli repudij priuilegium minimè vigeat, necessarium est ad colliganda matrimonia de coniugum moribus periculum facere, nè peruersionis periculum subsit.] Certè nimis durum tibi videbitur; abiicere etiam filios proprios, qui de vxoribus alienigenis *nati erant*. Attamen ex Caietani sententia durum minimè apparebit. Mariti enim non adiiciebant prorsus, & absolutè filios illos suos, quasi nullam curam eorum deinceps habituri; sed *iuxta voluntatem* (Hebr. & Græcè *consilium Domini*) & piorum virorum; *qui timent legem Dei*. Nempè ex horum præscripto dimittebant à se filios ad aliqua pedagogia, vbi à probis præfectis instruebantur, pauperes quidem è publico ærario, diuites è parentum peculio. * Et planè id expediens erat, ne si filij penè parentes remansissent; assiduo eorum intuitu, & amore inde exardescente, animi parentũ ad matres repetendas accederentur.] * Hinc præcipuè subtaxentur Clerici, qui vel recedente; imò emortua matre, filios ex impudicitia è domo non exturbant. Nam & peccatum illorum contra illos est semper, & fideles oculi ob prælapsum crimen; ob præsentem Clericalis status indecentiam

Coniugis mali assiduum consortium potens est ad bonum coniugem peruertendum.

Taxantur, qui filium ex crimine natũ domi retinent ob periculum repetendi matrem.

Magnũ Clericus præcipuè indecentia filios ex crimine domi habere.

centiam conpunguntur ſcandalo.] Porrò illa Secheniæ verba, *Nos prauaricati ſumus in Deum noſtrum,& duximus vxores alienigenas* difficultatem ingerunt; fatetur enim ſe etiam legem de non ducenda vxore alienigena violaſſe, cum tamen in fine huius capitis in catalogo eorum, qui profanas duxére vxores, non recenſeatur. Aliqui dicunt Secheniam non deliquiſſe, ſed locutum eſſe non tam ſuo, quàm populi nomine. Aptè quidem, quia communitatis pluribus delinquentibus, iuſti ſe peccatores eſſe fatentur, vel quod ex ſocietatis vi eandem notam ſint habituri, vel quod ſupplicij communis futuri eſſent participes.] * Ego Secheniam verè dixerim innocentem, dum eum, reliquis obticentibus, proloquentem audio. Innocentia enim dat vocem, crimen autem adimit.] Alij putant, Secheniam planè deliquiſſe alienigenam ducẽs vt fatetur, *Nos prauaricati ſumus*, ſed in catalogo delinquentium prætermiſſum eſſe. * Quare prætermiſſus? crediderim, qui peccatum ingenue profeſſus eſt. Agnatum enim confeſſione peccatum operire. Dum pœnitens delictum manifeſtat, Deus illud operit, quaſi factum non fuiſſet.] Profectò illud verbum, *Surge, tuum eſt, decernere*, oſtendit apertè, Reipublicæ adminiſtrationem tunc penes Eſdram fuiſſe, Pontifice, vt apparet, iam vita functo. Ideo ſurrexit, & iureiurando obſtrinxit Principes Sacerdotum, ac Leuitarum, & cunctos Hebræos, vt implerent ea quæ circa vxorum repudiationem Sechenias fuerat locutus: & omnes ſeſe iuramento illigarunt. Tunc Eſdras ex atrio Templi, vbi cum populo aderat, receſſit ad cubiculum ſeu habitationem Iohanan *filium* id eſt nepotem Eliaſib Pontificis, & ingreſſus nec ſe, pane nec aquâ refecit, lugebat enim amare ob eorum, qui è captiuitate conſcenderant, tranſgreſſionem. * Pœnitentes edocens, lacrymas ieiunio coniunctas efficaciores reddi, ad veniam impetrandam.] Ex eius verò præſcriptione vox preconis in Ieruſalem, & in omni Iudæa indixit omnibus, qui è Babylone aſcenderant, vt ad Ieroſolymam ſe reciperent. Vt autem nullus auderet, ſe ab eiuſmodi expeditione excuſare, indicta eſt ſimul pœna amiſſionis bonorum & exturbationis è populo electo ijs, qui trium dierum ſpatio iuxta Principum ac ſeniorum decretum non conueniſſent. * Hinc hominum vilitas oſtentatur, queis bonis mulctari, & in exilium mitti grauior eſt pœna, quàm ipſa legis diuinæ præuaricatio. Cùm certum ſit, ſupremam calamitatem eſſe, permitti, te defœdari delicto.] Illis itaque tribus diebus præceptis omnes viri Iudæ ac Beniamin ad Ieroſolymam confluxére; tertius autem ille dies aduentus eorum fuit vigeſimus menſis noni Caſleu, qui noſtro Nouembri reſpondet. Concedit autem populus *in platea Domus Dei*, ſiue in areâ ante Templum tremens quidem interius *pro peccato*, exterius verò *pro pluuiis*; erat enim tunc tempus pluuium, & ipſi in platea ſub dio aderant. * Ex tremore verò peccati facilis erat frigoris ſuſtinentia. Nam qui memor eſt, ſe ob peccatum eſſe tartaro obnoxium cunctas corporis pœnas perleues adiudicat.] Cæterùm Eſdras ſurgens inclamauit: Vos legem Domini violaſtis, dum contra eius præſcriptum alienigenas duxiſtis vxores, vt peccata populi auctiora redderetis. Nunc itaque *date confeſſionem*, LXX. laudem Deo patrum veſtrorum, abſtracti à Gentilibus, & vxores alienigenas repudiantes. * Aptè *confeſſio* idem eſt ac Dei *laus*. Deo enim laus datur noſtra peccati confeſſione, ac deteſtatione, ſanctæque illius legis obſeruatione reuocata.]

Innocentia dat vocem, crimen adimit.

Dum pœnitens delictum cõfeſſione manifeſtat, Deus operit.

Lacrymæ à ieiunio efficaciores, ad veniam impetrandam.

Supremum ſupplicium eſt, permitti te fœdari peccato.

Facilè corporis pœnas ſuſtinet, qui memor eſt, ſe ob peccatũ tartaro eſſe obnoxium.

Peccatoris confeſſio eſt Dei laus.

Verſ. 12.13.14.15.16.17. *Et reſpondit, &c.*] 2.
Obticuit Eſdras & vniuerſa multitudo eius affecta ſermone, & conuicta ratione reſpondit elato clamore: Rex iuxta tua verba geratur. Veruntamen quia populus multus eſt, & incommodum tempus ob imbres, nec poſſumus ſubdito conſiſtere ſine graui incommodo, nec ſufficit vnius diei ſpatium ad difficile facinus executioni dandum (*vehementer quippe peccauimus in ſermone iſto*) id eſt, latè patet hoc peccatum, & ad multos pertinet: Conſtituantur Principes in vniuerſa multitudine, qui de toto hoc negotio cognoſcant: & quicumque in Vrbibus noſtris fuerit (ſic ex Hebræo) qui alienigenas duxerit vxores, temporibus ab aſſignandis Iudicibus ſtatuendis veniat, & cum eis adſint ſingularum Vrbium ſeniores ac Iudices, donec, expunctis vxoribus, iram à Domino auertamus. Placuit Eſdræ populatis ex ore ſenioris alicuius facta propoſitio, & ad rei executionem deputati fuere Ionathan filius Azahel, & Iaaſia filius Thecue ex ſæcularibus ſenioribus: ex Leuitico vero ordine aſſignantur Meſollam & Sebethai, vt eidem negotio operam impenderent. * Optimè cauſæ publicæ expediuntur, cùm Eccleſiaſtica & ſæcularis prudentia colligantur, & rationi ſtatus zelus Religionis adiungitur. Ideò Eſdras Leuitici ordinis ad zelum Religionis Iudices adhibuit & ad rationem ſtatus Præſides expoſuit. Totum autem negotium hunc in morem *tranſmigrationis filij*, id eſt, qui è captiuitate Babylonicâ in Iudæam tranſmigrauerant, geſſerunt. Eſdras Sacerdus ac Reipublicæ tunc adminiſtrator, & Principes familiarum abierunt in domos patrum ſuorum, vt ſine confuſione familiarum Catalogus ſcriberetur; omnes ſe in familias ſuas recipere iuſſi ſunt, quibus Eſdras ipſe ſuo præiuit exemplo. Itaque vniuerſus populus diſtinctus eſt in familias, & quælibet familia in capita *per nomina ſua*; & prima die menſis decimi adorſi ſunt inueſtigare, quinam eſſent, qui vxores alienigenas duxiſſent, vſque ad diem primam menſis primi: vnde tres menſes tenuit iſta recenſio, menſem ſcilicet decimum, vndecimum & duodecimum.

Aſſignantur Iudices, qui repudij vxorum difficilè negotium exerant.

Optimè expediuntur publica negotia cum rationi ſtatus zelus Religionis in iudicibus adiungitur.

Verſ. 18.19.20. vſque ad 44.] *Et inuenti* 3.
ſunt.] Perficitur Catalogus eorum qui vxores duxerant alienigenas, & de Sacerdotali ordine inuenti ſunt huius criminis rei, de poſteris Ioſuë, filij Iuſedec, & propinqui, aut confamiliares eorum Maaſia, Eliezer, Iarib, & Godolia. Et *dederunt manus ſuas*, id eſt, conſenſerunt, ac promiſerunt, ſe coniuges illas eiecturos, imò eas illicò è domo exturbarunt, & promiſerunt pro delicto ſuo arietem offerre. Quàm pulchrè priùs eiicitur occaſio peccandi, quàm oblatio fiamet. * Vt edoceamur, Eucharistiam non recipere ſolo propoſito correctionis expoſito, ſed ipſa correctione inita. Id exprimunt verba illa: *Et dederunt manus ſuas, vt eiicerent vxores ſuas & pro delicto ſuo arietem de ouibus offerrent.* Vbi aliqui ſic Interpretes explicant: *Promiſerunt, ſe eiecturos.* Alij autem, *Eiecerunt vxores, & obtulerunt arietem pro peccato.* Priùs enim peccator debet ſeſe

Catalogus eorum, qui vxores duxerant alienigenas.

Prius peccator ſe ſe à delinquendi occaſione expediat, quàm det operam Eucharistico ſacrificio.

sese ab occasione criminis expedire, quàm det operam agui sacrificio.] Etiam catalogo adduntur de Sacerdotibus posteris Emmei Hanani, & Zebedia. De posteris Harim, Maasia, Elia, Semeia, Iechiel, & Ozias. De posteris Pheshur, Elioënai, Maasia, Ismaël, Mathanaël, Iozabed, & Elasa. Porrò de Leuitico Ordine participes criminum scribuntur, Iezabed, Semei, Celaia alio nomine Calita, Pharaia, Iuda, & Eliezer. De Cantoribus autem Eliasib. * Cur non plures è cantoribus alienigenas vxores duxisse inueniuntur? Certè quia diuinis laudibus vacare homines à libidinis reuocat affectu. Vt orationis vim ad frænandam luxuriem animaduertas.] E ianitoribus demum conscripti fuére Sellum, Telem, & Vri. Iam ex sæcularibus Tribubus transgressores recensentur. De posteris Pharas, Remeia, Iezia, Melchia, Miamin, Eliezer, alter Melchia, & Banea. De familia Ælam, Mathania, Zacharias, Iechiel, Abdi, Ierimoth, & Elia. De familia Zethua, Elioënai, Eliasib, Mathania, Ierimuth, Zabad, & Aziza. De familia Bebai, Iohanan, Hanania, Zabbai, & Athalai. De posteris verò Bani, Mosollam, Melluc, Adaia, Iasub, Saal, & Ramoth. De posteris Phahath, Moab, Ethna, Calal, Banaias, Maasias, Mathanias, Beseleel, Bennui, & Manase. De posteris Herem, Eliezer, Iosue, Melchias, Semeias, Simeon, Beniamin, Maloc, & Samarias. De posteris Hasom scribuntur Mathanai, Mathatha, Zabad, Eliphelet, Iermai, Manase, & Semei. E familiaribus autem Bani, Maadi, Amram. Vel, Baneas, Badaias, Cheliau, Vania, Marimuth, Eliasib, Mathanias, Mathanai, Iasi, Bani, Bennui, Semei, Salmias, Nathan, Adaias, Mechnedebai, Sisai, Sarai, Ezrel, Selemiau, Semeria, Sellum, Amaria, & Ioseph. * Videns tot posteros *Vani* illicitis coniugiis reos *vanitatis* recordor, quam luxuriei matrem esse non dubito. Denique de familiaribus Nebo, Iehiel, Mathatias, Zabad, Zabina, Ieddu, Ioel, & Banaias. Omnes hi, quorum recensui nomina vxores alienigenas duxerant, quarum multæ iam maritis filios pepererant. Sed hæ nihilominus è toto maritali eiectæ fuére, & filij seorsim nutriendi, & educandi expositi.

Vis orationis ad frænandā luxuriei affectum.

Vanitas seu superbia luxuriei parens.

CAPVT

LIBER QVARTVS.
COMMENTARII LITERALES, ET MORALES
AD ESDRÆ SECVNDVM.

PROLVSIO.

Liber hic à Nehemia conſcriptus Eſdræ tamen à Latinis inſcribitur, eo quòd Eſdræ plura geſta contineat. Exprimit Vrbis Ieroſolymæ inſtaurationem, murorum, turrium, ac palatiorum refectionem deſcribit. Vnde mihi melioris Ieruſalem obiicitur exædificatio. Maria enim vera *Ieruſalem ædificatur vt ciuitas.* (loquor cum Richardo Laurentino lib. 11. de laud. Deip.) Aptè dicitur Ieruſalem; *nam Ieruſalem interpretatur pacifica, viſio pacis, & timor perfectus: & hoc totum conuenit Mariæ. Fuit pacifica, quia genuit pacem noſtram, qui Chriſtus eſt. Eſt viſio pacis, quia pacem illam vidit in humana carne, de qua Simeon, viderunt oculi mei ſalutare tuum, & per ipſam venitur ad pacis æternæ viſionem. Item Timor perfectus, quia timore reuerentiæ, qui ſanctus eſt, ſemper timuit Deum, vnde laudatur vt Mulier timens Deum.* Prou. 31. Sic Richardus. Porrò Auctor libri huius Nehemias fuit Sacerdos genere, ſanctitudine, ac naturæ dotibus excellens, ideóque Artaxerxi Longimano Perſarum Regi charus admodùm fuit, & poculis, quod quidem officium primæ notæ aulicis aſſolet iniungi.

CAPVT I.

Audito Iudæorum reductorum in patriam miſero ſtatu, ac conditione, Nehemias coram cæleſti Numine vicem eorum lacrymis proſequitur, eiuſque opem ieiuniis ac precibus efflagitat.

1.
ERBA Nehemiæ filij Helchiæ. Et factum eſt in menſe Caſleu, anno vigeſimo, & ego eram in Suſis caſtro. 2. Et venit
Hanani vnus de fratribus meis, ipſe & viri ex Iuda: & interrogaui eos de Iudæis, qui remanſerant & ſupererant de captiuitate, & Ieruſalem. 3. Et dixerunt mihi: Qui remanſerunt,
& relicti ſunt de captiuitate ibi in prouincia, in afflictione magna ſunt, & in opprobrio: & murus in Ieruſalem diſſipatus
eſt, & portæ eius combuſtæ ſunt igni. 4. Cúmque audiſſem verba huiuſcemodi,
ſedi, & fleui, & luxi diebus multis: ieiunabam, & orabam ante faciem Dei cœli.

5. Et

5. Et dixi: Quæso Domine Deus cæli fortis, magne, atque terribilis, qui cu-
stodis pactum & misericordiam cum his qui te diligunt, & custodiunt mandata tua:
6. fiant aures tuæ auscultantes, & oculi tui apetri, vt audias orationem serui tui,
quam ego oro coram te hodie, nocte & die, pro filiis Israël seruis tuis: & confiteor pro
peccatis filiorum Israël, quibus peccauerunt tibi. Ego & domus patris mei pec-
cauimus, 7. vanitate seducti sumus, & non custodiuimus mandatum tuum, &
ceremonias, & iudicia, quæ præcepisti Moysi famulo tuo. 8. Memento verbi, quod
mandasti Moysi seruo tuo, dicens: Cùm transgressi fueritis, ego dispergam vos in
populos: 9. & si reuertamini ad me, & custodiaris præcepta mea, & faciatis ea:
etiamsi abducti fueritis ad extrema cæli, inde congregabo vos, & reducam in lo-
cum, quem elegi vt habitaret nomen meum ibi. 10. Et ipsi serui tui, & populus
tuus: quos redemisti in fortitudine tua magna, & in manu tua valida. 11. Ob-
secro Domine, fit auris tua attendens ad orationem serui tui, & ad orationem seruo-
rum tuorum, qui volunt timere nomen tuum: & dirige seruum tuum hodie, & da ei
misericordiam ante virum hunc. ego enim eram pincerna regis.

COMMENTARII.

1. *Certior fit Nehemias de misero Iudæorum statu.*

VERS. 1.2.3.4. *Verba Nehemiæ, &c.*] Verba, seu res gestæ Nehemiæ. Qui quidem fuit Sacerdos ex Tribu Leui, & viuente Eliasib Pontifice, Rempublicam administrauit, missus à Rege Persidis, vt habes etiam 2. Machab. 1. 20. *Et factum est*, id est accidit, vt ego mense Casleu, nono scilicet Iudæorum mense lunari nostro partim Nouembri & partim Decembri respondente, anno quidem vigesimo Artaxerxis longimani filij Xerxis, & quinti à Cyro Monarcha Persarum: essem apud castrum Susis Regiæ Persarum. Accessit autem tunc ad me vnus ex Contribulibus meis Leuitis Hanani nomine, quem quidam viri Proceres ex Tribu Iuda comitabantur. Postquam autem me salutare iusserunt, eos rogaui, vt me certiorem efficerent de statu Iudæorum, qui variis temporibus è captiuitate venerant Ierosolymam & adhuc erant superstites: & simul de ipsius Vrbis Ierusalem statu interrogaui. Profectò placet aliquibus annum hunc vigesimum fuisse Xerxis, non Artaxerxis Longimani; sed fuisse Artaxerxis huius, patet ex versu 1. Cap. sequentis, & Cap. vlt. versu 6. vbi Artaxerxi dantur anni triginta duo, quot non imperasse Artaxerxem, certum existimo. In cuius expositionem annoto, duplex solere exponi Regni huius Artaxerxis initium. Vnum à morte Xerxis, ex quo solus regnare cœpit: alterum à quinto anno finientes Regni Xerxis patris eius. Nam cum Xerxes tunc Hellespontum cum infinitis copiis traiiceret, & incertam aduersus Græcos aleam belli tentaret, filium suum Artaxerxem (more recepto Persarum) Regni socium adsciuit, ac successorem sibi designauit. Et ab hoc tempore hic anni Artaxerxis supputantur. Quando ergo hîc passim dicitur Nehemias, anno vigesimo Artaxerxis Vrbem Ierosolymam instaurasse, id intelligo de anno vigesimo, ex quo in viuis adhuc agente parente, simul cum eo regnare cœperat sub finem anni quinti Regni eius. Cúmque Xerxes vniuersim viginti annis imperarit, sequitur, id Nehemiæ factum sub finem anni quinti eiusdem Artaxerxis à morte parentis iam solitariè regnantis, contigisse. Hanani itaque & socij eius Iudæi meæ sic satisfecere quæstioni: Qui ex iis, quos ex captiuitate Iudæa recepit, superstites sunt, & in *Prouincia* commorantur, magna afficiuntur afflictione, magno aguntur opprobrio. Vrbsque Ierosolyma quondam potentissima fragili iam fundamine nititur, nam & muri eius coniacent dissipati, & Regiæ portæ eius flammis traditæ in cineribus auolarunt. * Preme particulas: *Murus Ierusalem dissipatus est, & porta eius combusta sunt igni.* Vt describatur Vrbis extrema ruina & murorum & portarum dissipatio annotatur? patens enim Ciuitas hostium perit incursu. Annon Deipara murus & ostium vocitatur? *Si murus est, si ostium est, &c.*] Cant. Dum igitur fidelis Ciuitas hoc muro cingitur, hoc custoditur ostio hostium non patebit incursibus. At si Marianæ protectionis murus & ostium desit, Ciuitas illicò deperibit.] Certè Iudæa vocatur *Prouincia*, quia in Prouinciæ formam redacta erat à Persis, sicut post annos plurimos à Romanis: cum hoc tamen priuilegio, vt Duces ac Gubernatores haberent de gente sua, vt de Zorobabele, Esdra, ac Nehemia constat. Vndenam illa *afflictio?* An quia circumiectis populis Samaritis, Arabibus, Ammonitis, Idumæis, ac Palestinis vexabantur? * Certè vel ipsa impiorum societas Iustis vexatio est. Quid enim ditius Dei filio, quàm cœlestis parentis adspectare contemptum?] Vndenam verò *opprobrium*? * Ex ipsa planè fidelitate. Nec enim videris iustitiam vnquam non agitatam obmurmurantium linguis.] Vndè aptè de Israëlitis illi Iudæi protulere, *Qui remanserunt, in afflictione magna sunt, & in opprobrio.* * Vt qui tot aufugientibus à Domino, remanent in iustitia, sibi persuadeant in afflictione ac opprobrio victuros, vt aurum conflagratione amplius repurgetur, & rutilet.] Igitur cum Hanani ac comitum eius eiusmodi verba audissem, corde saucius *Sedi* humi more lugentium, fleui, multisque diebus suspiria cum lacrymis in superos immisi, à ciboque abstinens exorabam, * O quàm efficax oratio à ieiunio ac lacrymis stipata! Afflictio corporis alas indit precibus ad auolandum, vt celeriùs optatis potiatur.] Addit Nehemias, *Orabam ante faciem Dei*, scilicet sine distractione, ac si Deum præsentem adspectarem. * Qui distractioni voluntariæ dum orat, acquiescit, indicamentum obiicit, se à facie Domini fugitare.] *Sedi* (inquit) *humi, & orabam ante faciem Dei.* * Quid sibi persuadet à Deo aspectari dum orat, in conspectuque Do-

Sine Deipara protectione fidelium Ciuitas miserè deperibit.

Impiorum societas est iustis vexatio.

Opprobriis augentur iusti.

Iusti laborum igne repurgantur, vt rutilent.

Oratio cum corporis afflictione efficacissima.

Qui voluntariè dum orat distrahitur haud in faciem Dei orat.

Orationem decet humilitatis habitus.

mini commorate, humilem præ se fert habitum, vt cordis exprimat reuerentiam.]

2. *Verſ.* 5.6.7.8.9.10.11. *Et dixi, &c.*] Hæc autem mente, labiis, ac lacrymis dictitaui: Precor Domine Deos cœli fortis, magne, ac terribilis impiis, qui tamen pactam, ac promiſſam miſericordiam his, qui te diligunt, tuaque conſequenter præſcripta cuſtodiunt. * Nec enim veraciter Deum amat, qui ab eius voluntate recedit; *Qui te diligunt & cuſtodiunt mandata tua.*] Fiant, inquam, *aures tuæ auſcultantes, & oculi tui aperti, vt audias orationem ſerui tui.* Vt audiat Deus orationem Nehemiæ ſufficit aures fieri auſcultantes: cur addidit, *& oculi tui aperti?* * Quia oratio illa apprimè eſt efficax, quæ non ſolùm terminatur ad aures, ſed ſimul eſt oculorum obiectorum: quæ ſcilicet operatrix eſt. Annon oratio Nehemiæ cum humilitate ac lacrymis colligabatur? Annon cum ieiunij afflictione inſonabat? Aptè igitur & Dei requirit auditum, & precatur adſpectum. *Aures tuæ, oculi tui.*] Aures ergo arrige, aperi lumina vt lacrymantem ac ieiunantem me aſpicias, & audias orationem, quam die ac nocte hodie coram te anxius effundo pro filiis Iſraël ſeruis tuis, quos afflictio tenet, angit opprobrium: *& confiteor pro peccatis filiorum Iſrael*, id eſt, ingenuè profiteor me non tam exorare pro filiis Iſraël *ſeruis tuis*, quàm pro eiſdem peccatoribus. * Peccauerunt quidem Iſraëlitæ, quid proficeret abnegare, ſi ad puniendum, te abnegatio irritat, dum ad miſerendum confeſſio trahit.] Pro *peccauerunt* eſt in Hebræo, & apud LXX. *peccauimus.* * Si Nehemias ſanctiſſimus non deliquit, cur ſe deliqui ſe ſimul exponit? Certè quia peccata populi refunduntur in Præſulem.] * Et quia tota communitas velut peccatrix oſtenditur, vel vno delinquente: quid ſi vnico iuſto, vel paucis exceptis reliqui crimine inficiantur?] * Et quia commune cum ſit ſupplicium afflictionis & opprobrij, ſemper iuſti ex humilitatis affectu præſumunt eorum culpa obortam eſſe tempeſtatem.] *Ego,* (addit) *& domus patris mei.* ſeu gens Hebræorum deliquimus, *ſeducti ſumus* equidem *vanitate*. Ex Hebræo Pagninus, *corruptione corrupti ſumus*, peccatis ſcilicet corrupti ſumus, ac perditi. Frequenter in Scriptura peccatum *vanitas* vocitatur. *Vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?*] * Quàm ſtultum ob vanam ac mendacem delectationem æterna gaudia vera vtique commutare!] * At aptiùs particula, *Corruptione corrupti ſumus* indicat, ex aliorum ſententia, populi illud peccatum, cum contra Dei præſcriptum vxores alienigenas conduxerunt Hebræi: quod quidem aptè *vanitatis* vocabulo exprimitur; vanitas enim ſiue ſuperbia ita aſſolent colligari, diuino ſupplicio, vt rarò ſuperbum videris, qui luxuriei non ſeruiat.] Præcepta tua, ac ceremonias legis, à te Moſi traditas nobis indicenda violauimus. Memento tamen illius verbi quod eidem Moyſi *mandaſti* ſeu pollicitus eſt, profatus: Cum præcepta mea tranſgreſſi fueritis, ego vindex vos diſpergam in Gentes, captiuitati addicam dirè puniendos. At ſi mentem gerentes meliorem è pœna peccati, reuerſi ad me fueritis, meæ legis obſeruatores: etiam ſi abducti fueritis *ad extrema cœli*, ſiue ad regionem vltimam, quæ cœli videtur contingere extremitatem, indè vos adducam, & reducam in Ieroſolymam, locum vtique, quem elegi, vt nomen meum inibi coleretur. Tota hæc clauſula ſumpta eſt ex Deut. 30. vbi pro particula *Ad extrema cœli*, eſt, *Ad cardines cœli.* Sunt autem cœli cardines polus Arcticus, & Antarcticus. Hiſpanè diceremos, *Aunque os ayan lleuado del vn Polo al otro, os Iuntarè en Geruſalem.* Hi ò Domine, ſerui tui ſunt, & populus tuus, quos in fortitudine tua, ac valida manu, tot miraculis excitatis, redemiſti olim ex Ægyptiaca captiuitate in patribus: & poſtmodum ex Babylonica ſeruitute. * Profectò redemptos à Domino eſſe iterum à peccati ſeruitute fortis eſt ratio quæ poteſt Deo diuitiin miſerationibus adhiberi, vt rurſum ignoſcat.] Obſecro ergo Domine ſit auris tua *ad orationem ſerui tui, & ad orationem ſeruorum tuorum attendens.* * Cum enim orat pro peccatoribus iuſtus, neceſſum eſt vt ipſe ſimul exorent.] Peccatores ſunt, ingenuè profiteor, ſed volunt *timere nomen tuum*, id eſt, propoſitum iam ſe ad frugem meliorem recipiendi gerunt. * Alioqui enim preces eſſent inanes, vt exaudiri mererentur.] Cæterum dirige ſeruum tuum hodie, *& da ei miſericordiam ante virum hunc*, id eſt, propitius eſto in eo, quod molior aggredi apud Perſarum Regem, cui aliquando pocula miniſtrabam. Pincernæ autem titulo faciliorem mihi ad Regiam aditum præparabit. * Ad diuina quidem promouenda, oportet aliquando honorificum humanum ſtemma exponi.] Hinc humillimum meum Franciſcum de Borgia commendarim, qui quidem nonnunquam ſe Ducem profiteri à ſocio paſſus eſt, vt ei faciendi ſacrum venia exhiberetur à renuente quodam, qui attritum regulare deſpexerat indumentum.

Oratio Nehemiæ.

Deum verè non diligit, qui eius præſcripta non ſeruat.

Oratio non ſolùm debet audiri à Deo, ſed & videri, dum operatrix eſt.

Confeſſio peccati Deũ trahit ad miſerendum.

Peccata ſubditi tribuuntur Præſuli.

Vel vno delinquente, tota communitas vt peccatrix oſtenditur.

Iuſti ſemper iudicant eorũ culpa populum flagellari.

Delectatio tẽporalis vanitas, & mẽdacium.

Superbia & luxuria rarè non colligantur.

Deus adhuc miſeriturus, vt motiuũ eſt ſe ad nobis parcendum, iterum, indè ſæpè pepercisse.

Cum orat pro peccatore iuſtus, ipſe ſimul exoret.

Vt ſint fructuoſæ peccatorũ preces gerat propoſitum corrigẽda vita.

Ad diuina promouenda oportet aliquando humanum ſtemma exponi. Meus Borgia ſe exponi Ducem paſſus eſt, vt ei venia faciendi ſacrum daretur.

CAPVT

CAPVT II.

Nehemias instaurandi Ierosolymæ mœnia impetrat facultatem. Huic operi, frementibus hostibus, diligenter incumbit.

1. FACTVM est autem in mense Nisan, anno vigesimo Artaxerxis
regis: & vinum erat ante eum, & leuaui vinum, & dedi regi:
& eram quasi languidus ante faciem eius. 2. Dixitque mihi
rex: Quare vultus tuus tristis est, cum te ægrotum non videam?
non est hoc frustrà, sed malum nescio quod in corde
tuo est. Et timui valdè, ac nimis: & dixi regi: Rex in æternum
viue: quare non mœrear vultus meus, quia ciuitas domus
sepulchrorum patris mei deserta est, & portæ eius combustæ sunt igni? 4. Et ait
mihi rex: Pro qua re postulas? Et oraui Deum cæli, & dixi ad regem: Si videtur regi
bonum, & si placet seruus tuus ante faciem tuam, vt mittas me in Iudæam, ad ciuitatem
sepulchri patris mei, & ædificabo eam. 6. Dixitque mihi rex, & regina quæ sedebat
iuxta eum: Vsque ad quod tempus erit iter tuum, & quando reuerteris? Et
placuit ante vultum regis, & misit me: & constitui ei tempus. 7. Et dixi regi: Si regi
videtur bonum, epistolas det mihi ad duces regionis trans Flumen, vt traducant me,
donec veniam in Iudæam: 8. & epistolam ad Asaph custodem saltus regis, vt det
mihi ligna, vt tegere possim portas turris domus, & muros ciuitatis, & domum,
quam ingressus fuero. Et dedit mihi rex iuxta manum Dei mei bonam mecum. 9.
Et veni ad duces regionis trans Flumen, dedíque eis epistolas regis. Miserat autem
rex mecum principes militum & equites. 10. Et audierunt, Sanaballat Horonites,
& Tobias seruus Ammanites: & contristati sunt afflictione magna, quòd venisset
homo, qui quæreret prosperitatem filiorum Israël. 11. Et veni Ierusalem, & eram
ibi tribus diebus, & surrexi nocte ego, & viri pauci mecum, & non indicaui cuiquam
quid Deus dedisset in corde meo vt facerem in Ierusalem, & iumentum
non erat mecum, nisi animal, cui sedebam. 13. Et egressus sum per portam
vallis nocte, & ante fontem draconis: & ad portam stercoris, & considerabam murum
Ierusalem dissipatum, & portas eius consumptas igni. 14. Et transiui ad portam
fontis, & ad aquæductum regis, & non erat locus iumento, cui sedebam, vt
transiret, 15. Et ascendi per torrentem nocte, & considerabam murum, & reuersus
veni ad portam vallis, & redij. 16. Magistratus autem nesciebant quò abiissem, aut
quid ego facerem: sed & Iudæis & Sacerdotibus, & Obtimatibus, & Magistratibus, &
reliquis qui faciebant opus, vsque ad id loci nihil indicaueram. 17. Et dixi eis:
Vos nostis afflictionem in qua sumus: quia Ierusalem deserta est, & portæ eius consumptæ
sunt igni: venite, & ædificemus muros Ierusalem, & non simus vltrà opprobrium.
18. Et indicaui eis manum Dei mei, quòd esset bona mecum, & verba regis,
quæ locutus esset mihi: & aio: Surgamus, & ædificemus. Et confortatæ sunt manus
eorum in bono. 19. Audierunt autem, Sanaballat Horonites, & Tobias seruus
Ammanites, & Gosem Arabs, & subsannauerunt nos, & despexerunt, dixeruntque:
Quæ est hæc res, quam facitis? numquid contra regem vos rebellatis? 20. Et reddidit
eis sermonem, dixíque ad eos: Deus cœli ipse nos iuuat, & nos serui eius sumus:
surgamus & ædificemus: vobis autem non est pars, & iustitia, & memoria in
Ierusalem.

COMMENTARII.

1. Ministrās Artaxerxi poculum Nehemias, ab eo reædificandi Solymæ muros facultatem impetrat.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8. Factum est autem, &c.] Equidem mense Nisan, qui Hebræis est primus mensis anni, & partim Martio, partim nostro respondet Aprili, dum annus vigesimus Regis Artaxerxis ageretur, nactus sum occasionem, qua Rex epulo indulgens, sitim extinguere curasset petens, vinum sibi afferri, & de officio pincernæ eleuatum poculum Regi porrexi. Porrò *eram* tunc *languidus ante faciem eius*, id est, videbar illi subtristior esse, & animum præter solitum languere. Vnde Rex mihi, Quare inquit, mœrore afficeris, cum te minimè ægritudine correptum aspiciam. *Non est hoc frustra*, seu de nihilo. Ac si diceret, non soles extra morbum tristis apparere, vnde colligo, te animo, coquere aliquod graue malum, quod statim volo mi-

Grauium virorum est, nullo fine graui causa contristari.

hi pandas.* Grauium virorum est, nunquam fine graui causa contristari, leuis enim animi indicamentum leuiter sese variis dedere affectibus.] Nimium extimui, tùm ne quid sioistri de me Rex suspicaretur, si silerem: tùm ne votis frustrarer meis, si tempore importuniore, vtpotè inter epulas & in præsenria multorum, qui non erga me beue erant affecti, petitionem meam plerisque odiosam, & quæ publieo posset noxia videri Regi exponerem. Quidnam quæso Rex mali posset de Nehemia suspicari? Certè proditionem, aut venenum, quæ cum quis animo versat, fere etiam in vultu sceleris eminent notæ. * Peccato eoim vel cogitationis agnatum est, operiri non posse.] Verùm metum vicit petendi necessitas, & dixi Regi: Æternùm viue ô Princeps. Ciuitas Ierosnlymæ, quæ est locus sepulchrorum, in quibus conditi sunt maiores mei, deserta iacet: & ego non contrister? Portæ eius subiecta flamma, auolarunt in cineres: & ego non afficiar mœrore? * Hinc ediscimus, quanta erga maiorum sepulchra sit exhibenda reuerenria, dum probus ille vnicè videtur dolere de Ierosolymæ ruina ex parentum sepulchrorum memoria.] Addit opportunè, *Et porta eius combusta sunt igni*, vt Ciuitatis desolationem expenderet. Vrbs enim sioe custodia cito excidit.* Vt edoceamur, Monasteriorum incolumitatem à portarum custodia ducere ortum.] Ruinam verò ab incuria circa portas oriri.] Dixit autem Rex: Quid ergo postulas, quid facto opus est? Monuerim tamen, non solùm Iudæis, sed & Persis quoque valde commendatam fuisse sepulchrorum curam, neque enim aliàs quæsiisset ex eo capite Nehemias præcipuum causæ suæ patrocinium. * Vt vel à Gentilibus ediscas erga sepulchra maiorum pietatem tueri.] Et *oraui* Deum cœli tacita scilicet prece, vt linguam meam dirigeret, & cor Regis flecteret, vt postulatis meis annueret. * Exemplum orationis eiaculatoriæ adnota in iuuene aulico.] * Nihil gerendum sine oratione præmissa, si felicitas euentus intendatur.] Profectò Deus fauit oranti, dixi enim Regi: si tibi æquum videtur, & si seruus tuus conspectui tuo gratus existit, liceat, à te immissum Iudæam inire, & Ierosolymam patris mei continentem sepulchrum reædificare. * Pende illud: *Si videtur Regi bonum, & si placet seruus tuus ante faciem tuam.* Superfluere alicui non iniustè videbitur particula, *Si videtur Regi bonum*, nam si placeat seruus postulās Regi, quidquid petit, iustum omninò ei assolet apparere. Vel iniusta enim postolata nunquam non inaurat affectus. Votis extemplo Rex annuit. Solum petiit tàm Rex quàm Regina (nam vtrique charissimus eram, neqoe volebant, diu mea præsentia carere) vt certum temporis spatium, quo abessem, idqoe quam breuissimum coostituerem. * Illum existima probum esse ministrum, cuius absentiam non solum Rex, sed & Regina vitare conatur, signum enim est Regiis libidinibus minimè inseruire.] Quænam illa Regina? Admodum probabiliter asseto, Esther fuisse, posito, Assuerum Estheris esse Artaxersem Longimanum. Tempus ergo constitui, quo elapso, me rursus eis affuturum spopondi, Rexque proficiscendi veniam impendit. Quantum fuerit illud tempus, non exprimitur. Crediderim, vnius anni terminum non excessisse. Licet postea nouo indulto eiusdem Regis permissus fuit totis duodecim annis ducem populi agere in Iudæa, in qua Rex operam eius, & præsentiam senriebat, non vtilem modò, sed & necessariam esse. * Nisi dixeris, absentiam dilectioois esse interemptricem. Vnde qui præsentis amsti vix vnius anni absenriam concedit, absentis diuturnam facilè patitur.] Hac mihi venia data, Regem sic vlteriùs precatus sum: si tibi *videtur, bonum*, id est æquum, ad Duces seu Præfectos Regionis trans flumen Euphratem digneris scribere epistolas, vt me vsque in Iudæam traducant securum, ne ab hostibus Iudaici nominis interceptus malè accipiar: & ad Asaph custodem *saltus Regis*, vt mihi ligna necessaria impertiat, vti possim portas turris palatij tegere Regij, quod est iuxta Templum, & Ciuitatis muros. nam & his inædificandæ sunt portæ ac turres, ad quarum contignationes opus multis trabibus erit, Denique at obregendam domum, quam ingressus fuero nempe futuram mihi, meisque propriam saltus ille in Libano erat, è quo Dauid, & Salomon suas trabes & tigna petierant. Porrò Nehemias volebat palatium antiquom maiorum suorum iam dirutom instaurare, vel aliud sibi de nouo construere, in quod commigrare posset, cum perfunctus officio pincernæ, vel Rege è viuis sublato, in Iudæam remigrare contigeret. * Addiderim, vel cùm à gratia Regis de aulicorum more excidisset. Rarus enim, qui post diuturnum Regis fauorem acceptum, decumbat in aula. Vnde prudeoter ille domom sibi extruebat, qua post Regium fauorem, seu *Valimiento*, reciperetur.] Certè *Saltus Regis* voluptati venationis reseruatus erat in monte Libano. In Græco & Hebræo *Saltus* hic vocatur *Paradisus*. Constat autem ex Xenophonte leg. 1. Cyripæ D. olim Medis, & Persis in vsu fuisse huiusmodi Paradisos amplos, & circumseptos ad voluptatem. * Hi quidem Paradisi deliciæ Regiæ reparandæ Vrbi materiam suppeditarunt, Debet enim Rex ex delieiis, ex voluptatibus detrahere, vt desolatis populis ex superfluo illo penu succurrere.] * Iniquum enim est, corruentibus vrbibus, solummodò Regis, saltus persistere incolumes, imò eorum increscere amœnitates.] Verùm aliqui illam particulam, *Portas turris Domus* intelligunt de Templi vestibulo, quod speciem turris habebat, cum altum esset cubitos centum & viginti, sed Templum hoc tempore instauratione opus non habebat, cum esset non multò ante ab Esdra restitutum, Nam si indigeret instauratione, non dubito quin Nehemias à Rege veniam non ad Vrbis reædificationem, sed ad Templi refectionem petiisset. * Vrbis namque reparationem prudenter inchoaret à Templo. * Tunc enim firmiùs Ciuitatum apparatur integritas, cum Templorum Vrbium turres attrita reparantur.] Itaque Rex mihi *iuxta manum Dei bonam mecum*, siue fauente cœlesti Numine expetitas epistolas tradidit.

Peccato vel cogitationis agnatum est, operiri non posse.

Magna erga sepulchra maiorum reuerentia præstanda.

A portarum custodia Monasterij incolumitas oritur, ruina ab incuria circa portas deriuatur.

Vel à Gentilibus edisce, circa maiorum sepulchra tueri pietatem.

Orationis eiaculatoria exemplum.

Nihil sine præmissa oratione geratur.

Vel iniusta postulata assolet amantis affectus inaurare.

Ille probus minister, cuius absentiā nō solùm Rex, sed & Regina vitare conatur.

Absentia dilectionis est interemptrix.

Rarus est Regis amicus, sine Valido, qui decumbat in aula.

Ex delicijs Rex detrahat, vt desolatis oppidis succurrat.

Iniquum est, corruentibus Vrbibus, hortorum Regis increscere amœnitates.

Ad Vrbium reparationem gerendam, prius debent Templa reparari.

Vers. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. *Et veni, &c.*] 2.
Igitur profectus ex aula veni ad Duces seu Præfectos regionis, quæ trans flumen Euphratem adiacet, eisque Regis literas tradidi. Immiserat autem Rex mecum militom Priocipes, & equites in custodiam. * Quicumque enim aliquod pietatis opus promouere intendit, hostium pa-

Profectus Nehemias desolatā lustrat Ierosolymam.

Qui pietatis aliquod intē-

ter

Ad promouere opus hostium pateat incursibus. tet incursibus.] Porrò Sanaballar Honorites, & Tobias seruus Ammanites de primariis Samaritanorum serui, seu clientes, & beneficiarij Regis Persarum, qui odio Iudæos prosequebantur, epistolarum audiere tenorem; & vehementer fuere afflictati, quod Regia auctoritate aduenisset homo, qui de filiorum Israël prosperitatis promotione curaret. * Sed hostium inuidia prosper est flatus qui faciliùs pij propositi nauem adducit ad portum. Ideò Deus assolet persecutionum sæua permittere extruendi pij operis mercenarios.] *Persecutiones sunt pij operis extruendi mercenarij.* Inde Ierosolymam processi, vbi trium dierum spatio quieti, ac salutationibus operam impendi. Verùm exiguo sociorum aliquorum comitatu noctu surrexi, nec cuiquam indicaui Iudæorum, quid Deus dedisset in corde meo, *vt facerem in Ierusalem*, id est, quid boni ipsi vrbi conferre statuissem. * Egregia enim opera secreti custodia perficiuntur, & rarò vllum exitum reducitur ad optatum nisi ea accurata secreti obseruatione.] *Ad opera egregia perficienda, secretum est omnino necessarium.* *Et iumentum non erat mecum nisi animal, cui sedebam*, id est, ego solus equitabam, socij omnes pedites incedebant, ne nocturnus equorum strepitus silentio, & secreto, quod quærebam, officeret, propter quod & noctem & modicum delegeram comitatum. Et egressus sum *per portam*, id est, per vestigium portæ & semirutas parietinas, quæ antiquum nomen retinebant. Hæc porta *vallis* erat non illa Orientalis, quæ ducebat ad vallem Iosaphat: sed altera Occidentalis, quæ respiciebat valles cadauerum, & Caluariæ, cui proxima erat. xxx. habent *Portam Golila*, quæ *Caluariæ*, vel *stercorum* exponi valet. Egressus inquam noctu fui per huiusmodi portam, & ante *fontem draconis*, qui ad radices Caluarij montis scaturiebat, in ipsa cadauerum, siue stercorum valle ante vrbem inter portam sterquilinij & portam fontis; Draconis autem fons ille dictitatus à Dracone lapideo vel æneo aquam euomente, & ad portam stercoris aliam Vrbis Occidentem spectantem. Subtristis verò contemplabar murum Ierosolymæ dissipatum, & eius portas igne consumptas, Transiui ad portam fontis in latere Occidentali Vrbis adiacentem, & ad *aquæ ductum Regis Ezechiæ*, qui aquas ea superiori fonte Gihon in Sion deducebat. *Et non erat locus iumento, vt transiret*, quia ruderibus vel aquis plena erant omnia: vnde pedibus mihi eundum; vel circum eundum fuit. Ascendi autem, adhuc vigente tenebra, *per torrentem* Cedron, qui ex parte Aquilonari versus meridiem decurrebat; ego verò ab occidentali Vrbis latere versus Aquilonare procedebam. Considerabam itaque accuratiùs muri ruinam: reuersus autem veni ad portam vallis Occidentalem illam, quâ primùm fueram ingressus, & redij ad habitaculum, vbi reliqui socij expectabant. * O quàm apposite prudentissimus Nehemias Vrbis considerat diruptionem, vt eius instaurationi curam impendat. Mala enim, quæ non patent oculis, præcordia non sauciant.] *Mala, quæ non videntur, corda non sauciant.* * Non dubito, quin Reges Oppidorum instaurationi studium expenderent, si eorum ruinas aspectarent. Ideò sine restaurationis spe funditus Oppida conciderunt, quia Reges non progrediuntur vel noctu vt ruinas prospiciant.] *Videant Reges Oppidorum ruinam, vt eorum instaurationi studium impendant.*

3\. *Vers.* 16. 17. 18. 19. 20. *Magistratus, &c.*] Profectò Magistratus Regis qui Iudæi non erant, ignorabant quonam abiissem, aut quid gerere intenderem: imò nec Iudæis Sacerdotibus, Magistratibus & Optimatibus, ac reliquis *qui faciebant opus*, id est opificibus & inferioris notæ Israëlitis vsque ad id loci nihil indicaueram. *Iudæos Nehemias ad Vrbis reparationem excitat.* * Secretum enim non solùm ab hoste; sed & ab amico custodiendum est, si non vis euulgari. Etenim difficiliùs custodiet, amicus quod tu ab eo custodire non potuisti.] *Tutum secretum vel ab amici custodiendum notitia, si non vis euulgari.* Igitur tempore loquendi adueniente sic eis mentem referaui: Nostris diram, qua premimur, afflictionem dum aspicimus Ierosolymam potentissimam olim Vrbem hominibus vacuam, speciem præ se ferre deserti, dumque eius ostia igne conflagrasse videmus. Venite igitur & muros Ierosolymæ suscitemus, nec vltra tanto opprobrio nos affici permittamus. Et vt à timore eriperem, animósque adderem, eis indicaui *manum Dei mei, quod esset bona mecum*, id est, quò niterer cœlesti fauore & Regis promissione reseraui, dicens: *Surgamus, & ædificemus.* Sermone itaque meo Iudæorum manus sunt confortatæ *in bono*, seu ad bonum opus illud alacriter suscipiendum. Cum autem exaudirent Sanaballat Horonites & Tobias seruus Ammanites, & Gosem Arabs è Samaritanorum gente, nos difficile opus iniisse, subsannauere nos, ac despexêre dictitantes: Quidnam moliri intenditis? numquid vos contra Persarum Regem rebellare conamini? *Et reddidi eis sermonem*, Græcè λόγον, quod verto *rationem*, dixique ad eos. Deus cœli nos iuuare dignatur, *& nos serui eius sumus*, qui cœlesti auxilio freti non debemus sanctæ Vrbis opprobria sufferre: surgamus igitur ô Iudæi, & ædificare Vrbem dirutam moliamur. *Vobis autem non est pars, & iustitia, & memoria in Ierusalem*, Id est, nihil vobis commercij nobiscum: neque ius vobis vllum in hunc locum: neq; memoria, aut vestigium alicuius iuris in eum aliquando vsurpati. Nullo inquam estis loco apud nos, nullo numero, nullo merito, nihil commune vobiscum habere cupimus, neque opem vestram requirimus ad ædificandum, nec oblatam reciperemus. * Nihil enim prosperè assurgit, quod infidelium manu aut industria iuuatur.] *Nihil prosperè assurgit, quod infidelium manu præstatur.* * Hinc ediscant Catholici Principes difficile comparari victorias, quæ infidelium militum subsidio procurantur.] *Non vtantur Reges infidelium auxilio ad bella gerenda.*

CAPVT III.

Describit Nehemias, quas quique Israëlitæ portas, quas muri partes, quas turres reædificauerint.

1. ET surrexit Eliasib Sacerdos magnus, & fratres eius Sacerdo-
tes, & ædificauerunt portam gregis: ipsi sanctificauerunt
eam, & statuerunt valuas eius, & vsque ad turrim centum
cubitorum sanctificauerunt eam, vsque ad turrim Hana-
neel. 2. Et iuxta eum ædificauerunt viri Iericho: & iuxta
eum ædificauit Zachur filius Amri. 3. Portam autem pis-
cium ædificauerunt filij Asnaa: ipsi texerunt eam, & statue-
runt valuas eius, & seras, & vectes. Et iuxta eos ædificauit Marimuth filius Vriæ,
filij Accus. 4. Et iuxta eum ædificauit Mosollam filius Barachiæ, filij Mesezebel:
& iuxta eos ædificauit Sadoc filius Baana. 5. Et iuxta eos ædificauerunt Thecue-
ni: Optimates autem eorum non supposuerunt colla sua in opere Domini sui. 6. Et
portam veterem ædificauerunt, Ioiada filius Phasea, & Mosollam filius Besodia: ip-
si texerunt eam, & statuerunt valuas eius, & seras, & vectes: 7. Et iuxta eos ædi-
ficauerunt, Meltias Gabaonites, & Iadon Meronathites, viri de Gabaon & Mas-
pha, pro duce qui erat in regione trans Flumen. 8. Et iuxta eum ædificauit Eziel
filius Araia aurifex: & iuxta eum ædificauit Ananias filius pigmentarij: & dimise-
runt Ierusalem vsque ad murum plateæ latioris. 9. Et iuxta eum ædificauit Ra-
phaia filius Hur princeps vici Ierusalem. 10. Et iuxta eum ædificauit Iedaia filius
Haromaph contra domum suam: & iuxta eum ædificauit Hattus filius Haseboniæ.
11. Mediam partem vici ædificauit Melchias filius Herem, & Hasub filius Phahath
Moab, & turrim furnorum. 12. Et iuxta eum ædificauit Sellum filius Alohes
princeps mediæ partis vici Ierusalem, ipse & filiæ eius. 13. Et portam vallis ædifi-
cauit Hanum, & habitatores Zanoë: ipsi ædificauerunt eam, & statuerunt valuas
eius, & seras, & vectes, & mille cubitos in muro vsque ad portam sterquilinij. 14. Et
portam sterquilinij ædificauit Melchias filius Rechab, princeps vici Bethacharam:
ipse ædificauit eam, & statuit valuas eius, & seras, & vectes. 15. Et portam fontis
ædificauit Sellum filius Cholhoza, princeps pagi Maspha: ipse ædificauit eam, &
texit, & statuit valuas eius, & seras, & vectes, & muros piscinæ Siloë in hortum regis,
& vsque ad gradus qui descendunt de Ciuitate Dauid. 16. Post eum ædificauit
Nehemias filius Azboc, princeps dimidiæ partis vici Bethsur, vsque contra sepul-
chrum Dauid, & vsque ad piscinam, quæ grandi opere constructa est, & vsque ad do-
mum fortium. 17. Post eum ædificauerunt Leuitæ, Rehum filius Benni: post eum
ædificauit Hasebias princeps dimidiæ partis vici Ceilæ in vico suo. 18. Post eum
ædificauerunt fratres eorum, Bauai filius Enadad, princeps dimidiæ partis Ceilæ.
19. Et ædificauit iuxta eum Azer filius Iosue, princeps Maspha, mensuram secun-
dam, contra ascensum firmissimi anguli. 20. Post eum in monte ædificauit Baruch
filius Zachai mensuram secundam, ab angulo vsque ad portam domus Eliasib
Sacerdotis magni. 21. Post eum ædificauit Merimuth filius Vriæ filij Haccus,
mensuram secundam, à porta domus Eliasib, donec extenderetur domus E-
liasib. 22. Et post eum ædificauerunt Sacerdotes, viri de campestribus Iorda-
nis. 23. Post eum ædificauit Beniamin & Hasub contra domum suam: & post
eum ædificauit Azarias filius Maasiæ filij Ananiæ contra domum suam. 24. Post
eum ædificauit Bennui filius Henadad mensuram Secundam, à domo Azariæ
vsque ad flexuram, & vsque ad angulum. 25. Phalel filius Ozi contra flexuram &
turrim, quæ eminet de domo regis excelsa, id est, in atrio carceris: post eum
Phadaia filius Pharos. 26. Nathinæi autem habitabant in Ophel vsque contra
portam aquarum ad Orientem, & turrim, quæ prominebat. 27. Post eum ædifi-
cauerunt Thecueni mensuram secundam è regione, à turre magna & eminente
vsque ad murum templi. 28. Sursum autem à porta equorum ædificauerunt Sacer-
dotes,

dotes, vnusquisque; contra domum suam. 29. Post eos ædificauit Sadoc filius
Emmer contra domum suam. Et post eum ædificauit Semeia filius Secheniæ,
custos portæ Orientalis. 30. Post eum ædificauit Hanania filius Selemiæ, &
Hanum filius Seleph sextus, mensuram secundam: post eum ædificauit Mosollam
filius Barachiæ, contra gazophylacium suum. Post eum ædificauit Melchias filius
aurificis vsque ad domum Nathinæorum, & scura vendentium contra portam indi-
cialem, & vsque ad cœnaculum anguli. 31. Et inter cœnaculum anguli in porta gre-
gis ædificauerunt aurifices & negotiatores.

COMMENTARII.

1. Duodecim portarum Ierosolymæ descriptio præmittitur.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11.12.] *Et surrexit, &c.*] Quia hoc capite frequens fit portarum mentio Vrbis Ierosolymæ, præmittere necessum est duodecim fuisse Ierosolymis primæ notæ portas ex tribus lateribus: nam ad quartum latus, nempe Meridionale, in quo præruptæ rupes montis Sion nullum aditum, aut exitum dabant, nullæ portæ extitere; reliqua verò latera singula quaternas habuerunt. Orientale latus ornabant porta *Gregis*, per quam pecora inducebantur, vt abluta in vicina Probatica piscina in Templum immolanda inferrentur. Porta *Equorum*, per quam equi ducebantur aquatum in torrentem Cedron. Porta *Aquarum* sic dicta à collectione aquarum iuxta eam detentarum à Rege Ezechia. Et porta *Fictilis* à singulis, & agris figlinis vicinis sic nominata, qua descendebatur ad natatoriam Siloë, seu ad stagnum Salomonis. Verùm ad Aquilonare latus Vrbis erant porta *Beniamin* versus eam Tribum ducens. Porta *Piscium* sic vocitata, quod frequentiùs pisces è mari Galilææ per eam in Vrbem inferrentur, aut quod proxima esset foro piscatio. Porta *Iudiciaria*, aliàs porta *Vetus* dicta, quod vestigia eius apparerent à tempore Iebusæorum, & Melchisedeci. Ex ea enim patebat aditus ad *Acra* montem, & veterem Vrbem Salem, quæ postea Ierosolymæ pars fuit. Et porta *Ephraim* ad eam Tribum ducens. Sed hîc non nominatur sicut nec porta Anguli, quia non egebant reparatione: Demùm ad latus Occidentale erat porta *Anguli* sic dicta, quod in angulo Vrbis Septentrionali & Occidentali sita esset. Porta *Vallis*, porta *Sterquilinij*, & porta fontis, de quibus præcedenti capite nonnulla annotaui.

2. Porta Gregis, vsque ad Veteris reædificatio.

Igitur Israëlitæ reædificandæ Ierosolymæ studium impendunt. Surgit Eliasib Pontifex summus nepos Iesu, seu Iosue, ac fratres eius Sacerdotes, vt reficiendæ Vrbi præberent initium * Ad opera enim pietatis debent Sacerdotes primi omnium assurgere, sæcularibus vt exponant exemplum.] Principium verò ædificationis duxere à porta illa Orientali *Gregis*, quæ Templo erat proxima, quam *sanctificauerunt*, seu perfecerunt, & insignem reddiderunt structuræ præstantia. Sic Vatablus. * Nam hæc vox *Sanctificare* quid insigne portendit. Ne sanctum eum vocites, quem egregiis virtutibus ornatum non videris.] Aptiùs tamen exposuerim, illam dedicasse Sacerdotes, & peculiari aliqua benedictione sanctificasse. * Cunctis enim sacerdotalibus operibus agnata debet esse sanctificatio.] Valuas portæ huiusce statuerunt, reficientes cuncta vsque ad Turrim *Meah*, quæ *Turris centum cubitorum* vocitatur, & vsque ad Turrim *Hananeel*, quæ aderat in angulo Orientis & Aquilonis. Totum id spatium *sanctificauerunt*, mundantes à ruinis, & ruderibus, ac profanatione incendij, & restituerunt pristino nitori, & vsui. Certè hi Sacerdotes vt initium faciebant instaurationis muri, ita solemni aliqua prece, sacrificio, ac benedictione locum murorum, totamque Vrbem Deo, cuius erat quasi peculium, dedicauere. * Vt edoceamur, omnium operum nostrorum initium à superis ducere, ad progressus prosperitatem.] *Et iuxta eum ædificauerunt viri Iericho.* In Hebræo & Græco est, *Ad manum eius*, quasi dicat, vbi manus Eliasib Sacerdotis magni & fratrum eius Sacerdotum opus finiebant, ibi sequentes inchoabant viri Iericho à turri Hananeel, & deinceps. Ea autem de causa Iericuntini inibi extructioni dedére opus, quod latus illud Ciuitatem eorum respiceret. * Proborum ciuium est, id accuratiùs gerere, quod ad Vrbis suæ peculiare commodum dirigatur.] Certè in explicanda murorum structione ordine procedit Nehemias; ex Orientali enim latere per Aquilonare ad Occiduum ac Meridionale progrediens, donec ad portam gregis, vnde ductum est initium, progrediatur. Simul cum Ieruchuntinis Zachur filius Amri vsque ad portam Piscium murum reædificauit. Porrò ad filios Asuaa pertinuit portam Piscium reædificare, eam nouis tabulis texendo, statuendo valuas, seras, & vectes. Quo quidem opere perfecto, Marimuth filius Vriæ, filij Accus inde persecutus est muri refectionem. Quam adhuc Mosollam filius Barachiæ, filij Mesezebel produxit. His autem suum susceptum opus terminantibus Sadoc filius Baana suum inchoauit, & perfecit. Locum autem dedit Thecuenis, vt ad designatam eis muri refectionem se accingerent. Optimates verò Thecuenorum dedignati sunt manus sacro operi admouere, vulgaribus eam curam remittentes. * Meritò sanè notantur inertiæ, & ingrati animi Optimates illi: honestissimum enim est huiusmodi sacro ministerio operam adhibere.] * Nullum, si ad Dei obsequium attineat, vile est ministerium.] Cæterùm Ioiada filius Phasca, & Mosollam filius Besodia portam *veterem* refecerunt, texentes eam, eiusque valuas, seras, & vectes instaurantes. At opus produxere Meltias Gabaonites, & Iadon Meronathites viri de Gabaon & Maspha *pro Duce, qui erat in Regione trans flumen* Euphratem, id est, suppeditante impensas Duce quodam, aut Præfecto Regionis illius, qui pius erat in Iudæos: aut fortasse ipso Nehemia, qui cum potestate missus erat à Rege Persarum, & populi sui Dux erat. * Vt Principis modestiam adnotes, qui curauit opus illud egregium silentio obuoluere quia solummodo Deo placere studebat, non ab-

Ad pietatis opera Sacerdotes debent primi omnium assurgere.

Sanctum non vocites eum, quem insigni virtute ornatum non videris.

Cunctis Sacerdotum operibus agnata debet esse benedictio.

Operum nostrorum initium à superis ducamus, ad progressus prosperitatem.

Proborum ciuium est, id accuratius gerere quod Vrbis suæ peculiare commodum dirigatur.

Honestissimum est Optimatibus manus cuilibet sacro ministerio adhibere.

Nullum ministerium est vile, si ad sacra pertineat.

Egregia opera sua studeant silentio obuoluere, curant Deo soli placere.

homini

hominibus commendati.] Post Iadon manus operi adhibuit Eziel aurifex aut faber ærarius (sic ex Hebræo צרף *tsoreph*) filius Araia. Quem insequutus est Ananias filius *pigmentarij*. Profectò pigmentarij sunt miropolæ, vnguentarij, seplasiarij, qui aromata è diuersis speciebus artificiosè miscent. *Et dimiserunt Ierusalem vsque ad murum plateæ latioris*, id est, ædificatores ex eo loco, in quo ædificauit Ananias, vsque ad extremum plateæ latioris intermiserunt exædificationem, quod ea pars staret, & instauratione non indigeret. Ab extremo autem latioris illius plateæ instituet opus suum Raphaias filius Hur *Princeps vici* Ierusalem. Dicitur Raphaias ædificasse iuxta Ananiam, quia primus post illum ædificauit, licet satis amplum spatium intercederet, quod reparatione non indiguerat. Princeps autem vici Ierusalem vocatur, siue dimidij vici, vti est in Hebræo, quia infrà n. 12. Sellum dicitur Princeps dimidiæ eiusdem vici partis. Erat autem Vrbs in certas diuisa regiones, quas etiam vicos vocitant, quorum vnus dicebatur Ierusalem. Profectò singulos vicos centenis constitisse domibus, quarum singulæ pluribus constarent familiis, à Villalpando accepi. Iuxta Raphaiam Ieiada filius Haromaph ædificauit *contra domum suam*, in eadem scilicet regione sitam: quod prudenter à Nehemia dispositum est, vt quisque tanto maiori diligentia ædificaret, quantò magis se, suaque in tuto collocare desiderabat. * Prudentis est Præsulis, quoad fieri possit, præscripta commodis subditi accommodare, vt alacriùs obediat.] Portò Hartus filius Haseboniæ iuxta Raphaiam operi insudauit. Verùm *mediam partem vici*, & turrim Furnorum Melchias filius Herem, & Hasub filius Phahath refecerunt. Significat, bina muri spatia, quæ intra duas turres tendebantur, dimidio vico respondisse: vico autem integro quatuor: eaque à Melchia & Hasub fuisse refecta vnà cum Furnorum turri, quæ quidem sic dicebatur, quod pluribus furnis, quibus panes coquebantur, immineret. Ab ea verò muri parte suam inchoauit exædificationem Sellum filius Alohes Princeps alterius partis mediæ illius vici Ierusalem. Cum autem Sellum esset virili prole destitutus, filiæ eius pro patre ædificationem curauerunt. * Nec enim desiderio filij pater debet teneri, vbi filia virilis adest.]

Prudentis Præsulis est, accommodare præscripta subditi commodis, vt alacriùs ille obediat.

Non debet pater filij desiderio teneri, vbi filia virilis adest.

3\. *Vers.* 13.14.15.16.17.18.19.20. *Et portam, &c.*] Profectò Hanum, & habitatores Zanoë Vrbis in Tribu Iuda reædificauere portam Vallis cadauerum, & Caluariæ, quæ erat ad Occidentem Ciuitatis sita: refecerunt valuas, seras, ac vectes eius, milléque cubitorum spatium vsque ad portam *Sterquilinij*, quæ aderat in occiduo Vrbis latere: quia verò ea hac porta Ciuitatis sordes egerebantur, inde illi nomen factum. * Iam video, quàm aptè Religionis typum Ciuitas Ierosolymæ gerat, dum portam *Sterquilinij* recognosco. Permanet enim impolluta Religio vbi sordescentes socij foras immittuntur.] * Hinc societatis nostræ commendarim institutionem, qua porta sterquilinij sociis sordescentibus aperitur, nè tota Ciuitas sacra vnius aut alterius noxiis moribus inficiatur.] Portam autem *Sterquilinij* Melchias filius Rechab Princeps vici Bethacharam reædificauit, valuas eius, seras, ac vectes statuendo. Præterea Sellum filius Choldoza pagi Maspha seu vici Ierosolymitani sic appellati ab altitudine situs (nam *Maspha speculam* significat) portam *Fontis* sic dictam à vicino Siloë fonte, in eodem latere Occidentali Vrbis sitá reædificauit, texit, & valuas eius, seras, ac vectes statuit. Refecit & ipse muros piscinæ Siloë lateritios, quibus aquæ piscinæ continebantur, ad hortos Regios irrigandos. Prouecta etiam fuit reædificatio illa vsq; ad gradus, qui descēdunt de Ciuitate Dauid. Ciuitas enim Dauid in edito erat loco, hoc est, in monte Sion. At post Sellū opus suū instituit Nehemias filius *A*[illegible] (non quidem Nehemias auctor huius Libri, qui filius fuit Helciæ) Princeps dimidiæ partis vici Bethsur: & id perduxit vsque ad partem illam, quæ Dauidis sepulchrum è directo aspectabat: & vsque ad piscinam, quæ ab Ezechia Rege grandi, seu superbo opere fuerat constructa: & vsque ad domum *Fortium*, sic dictam, vel quod ibi Dauidis fortes habitassent, vel quod in ea milites præsidiarij Dauidicæ Ciuitatis stationem haberent. Vel quòd inibi Ierosolymitana iuuentus militaribus exercitamentis excoleretur, vt fortes, ac periti fierent bellatores. * Vt ediscant Reges, fortium domos similes instituere, si velint fortes milites ad bella parari. An ea domo, vbi ludus latrunculorum, alueorum, cattharum, aut ridiculorum instituitur, possunt strenui euadere milites?] Post Nehemiam illum Leuitæ suum opus ad refectionem murorum adhibuere, quorum præcipuus fuit Rehum filius Benni, & Hasebias Princeps dimidiæ partis vici Ceilæ, qui quidem suo ædificauit in vico. Certè vicus seu regio Ceilæ erat in monte Sion, & claudebatur muro Ciuitatis à duobus Principibus Hasebia, & Bauai. Nam post Hasebiam ædificando dedere operam fratres eius Leuitæ, quorum speciatim Bauai filius Enadad Princeps alterius dimidiæ partis vici Ceilæ operi insudauit: Certè vicus ille nomen videtur accepisse ab Oppido Ceila, ad quod olim Dauid se fortiter contra Philisthæos gesserat. 1. Reg. 23. Profectò iuxta Bauai Azer filius Iosue Princeps Maspha dimidiæ scilicet partis eius vici, (nam alterius dimidiæ Princeps fuit Sellum) reædificauit *mensuram secundam*, id est duplam, spatium scilicet, quod inter tres turres tendebatur: idque *contra ascensum firmissimi anguli*; quem angulum constituendum existimo in medio muri meridiani, in eoque altissimam, ac munitissimam turrim eleuari affirmo, quæ vtramque muri partem colligaret, ac custodiret, quam ab Ozia constructam probabile reor. 1. Paral. 26. 9. Post Azerum verò *in monte* Sion Baruch filius Zachai mensuram *secundam*, siue duplam extruxit ab angulo illo vsque ad portam domus Pontificis Eliasib.

A Porta veteri vsque ad Portam domus Eliasib Pontificis, refectio.

Religio habeat portam, qua sordescentes socij foras immittantur.

Societas Iesu habet portam, qua emittuntur sordes, ne sacra Ciuitas inficiatur.

Domus instituenda à Regibus, vbi iuuenes ad bellum exerceantur, non ad ludos.

Vers. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 4.
Post eum, &c.] Verùm vbi Baruch opus terminatur, instituitur opus Merimuth filij Vriæ, filij Haccus. Duxit hic mensuram *Secundam*, seu doplam à porta domus Eliasib (non Vrbis) *Donec extenderetur*, siue quantum extendebatur Eliasib Pontificis domus. * Itaque non ipsa Pontificia domus reficitur, sed murus Vrbis illi respondens. Nec enim communis negotij prætextu vel Principum procuranda sunt commoda.] Equidem iuxta Merimoth suum perficere opus Sacerdotes de campestribus Iordanis oriundi, quique illic habitabant, licet etiam domos

A Porta domus Eliasib vsq; ad portam Iudicialem constructio.

Communis negotij prætextu nō sunt vel Principū commoda procuranda.

domos Ierosolymis haberent. Et post eundem Merimuth muri eis assignatam portionem refecerunt Beniamin, & Hasub iuxta domum suam: & Azarias filius Maasiæ filij Ananiæ etiam iuxta domum suam muri partem instaurauit. Post quem Bennui filius Henadad mensuram *secundam* siue duplam refecit, à parte illa, quæ domui Azariæ respondebat, *vsque ad flexuram, & vsque ad angulum.* Mons namque Sion in parte Orientali curuitatem introrsum habebat, vbi natatoria Siloë erat excauata: ad cuius formam etiam murus inflectebatur, donec in medio obtusum quendam angulum efficeret. Phalel verò filius Ozi suam extructionem instituit ab ea murorum portione, quæ è directo aspiciebat flexuram & turrim, quæ eminet de præcelso Regis Salomonis palatio, *id est; in atrio carceris*, quod in turri illa situm erat. Post Phalel verò Phadaia filius Pharos assignatum sibi opus perfecit. Porrò Nathinæi in vico Ophel habitabant: reædificaueruntque muri partem, quæ respondebat eorum habitaculo, scilicet à vici illius initio vsque ad portam *Aquarum* ad Orientem, & turrim, quæ prominebat. Certè porta *Aquarum* recta respiciebat medium Regij palatij, interiecta platea, quæ platea, porta *Aquarum* vocitabatur, quod Nathinæi de officio suæ sortis, (Ios. 9.) per eam aquas ad vsum Templi deferrent. Post eos ædificauére Thecueni duplam mensuram è regione à turri magna, & eminenti, *vsque ad murum Templi*, seu vsque ad illam muri partem, quæ Templi situm æquare videbatur. *Sursum* autem, id est à porta *Equorum*, quæ aderat in eleuato latere Orientali Vrbis Sacerdotes suam instructionem instituerunt. Vnusquisque verò eam muri partem reficere conabatur, quæ domum suam recta aspectabat. * Porrò hoc ex capite haud nimium commendabiles Sacerdotes putarim. Dedecet enim Sacerdotale ingenium, temporaria promouere commoda: temporariæque domus perpetuitati studere.] * Pudeat hinc Sacerdotes illos, qui extruendis superbis ædibus impendunt diuitias, quæ per inopum manus deberent ad cœlestem domum exædificandam transferri.] Post eos Sadoc filius Emmer portionem muri propriæ domui respondentem reædificauit. Et post Sadoc Semaia filius filius Secheniæ custos portæ Orientalis Templi reficiendo muro operam exposuit. Vlteriùs verò Hanania filius Selemiæ, & Hanun filius Seleph *sextus* filiorum, quinque enim fratres se maiores habebat, operando expleuit mensuram duplam: subtaxans vtique maiores illos fratres, de quorum ædificatione nulla fit mentio. * Sæpè enim diuino obsequio alacrius offeruntur, qui minori adstinguntur obligatione.] Certè post Ananiam Mesollam filius Barachiæ opus instruxit *contra gazophylatium suum*, id est, contrà ædem, in qua suppellectilem, & diuitias suas repositas habebat. Vatablus vertit. *E regione cubiculi sui.* Ibi enim habitat solummodo diues, vbi suæ diuitiæ reponuntur.] Denique Melchias filius filius *aurificis* siue fabri ærarij cuiusdam celebris post Hananiam, & Hanum sibi assignatam muri refectionem instituit vsque ad domum Nathinæorum, *& scruta vendentium*, seu eorum, qui varia ac multiplicia genera mercium minutatim, ac particulatim populo diuendebant, contra portam *Iudiciariam*, quæ propinqua erat Templo, & portæ *Gregis*, eadem inferius cap. 12. 38. videtur dicta porta *Custodiæ*. * Iudicia etenim Vrbes custodiunt, quæ quidem ex incuria circa iudicia exercenda assolent omninò deperdi.] Iuxta portam hanc iudicia publica exercebantur, quæ vt nunc in curiis, ita olim in aliqua portarum Vrbis solebant celebrari. * Vt incuntes Vrbem, sibi persuaderent, se ad legum obseruationem accingi debere, vt verè ciuis & non extraneus valeret vocitari.] Porrò Iudiciaria hæc porta non ducebat extra Vrbem, sed in vicum Nathinæorum, qui iuxta turrim Ophel erat vnus è maioribus vicis, seu regionibus, in quas Ierosolyma erat diuisa. * Vereor ne nunc alio sensu porta iudiciaria, siuè ipsa iudicia ad Nathinæos viliores, ad agricolas deducantur solummodò, dum ciues diuites, dum proceres sine lege victitant.] Opus itaque Melchiæ in *Cœnaculo Anguli* (hoc loci nomen) terminatum est. At negotiatores Vrbis, & aurifices, seu fabri ærarij partem muri in porta *Gregis* intèr *Cœnaculum Anguli* refecerunt. * Vides Nehemiam ad Ierosolymam accessisse, vt Ierosolymam instauraret: & solummodò de reficiendo murorum ambitu solicitum fuisse. Quasi tota constaret ciuitas dum murorum custodia repararetur.] * Vis Monasterij Monachorum aut Monialium integritatem vestigare internam? Periculum fac de murorum integritate. Infirmus est murus ex facili portarum reseratione, ex nimia auditorij (seu *del Locutorio*) licentia? Sacra est desolata ciuitas. Ad cuius reparationem sufficiet huiusmodi murorum ruinas reparari.]

Dedecet Sacerdotale ingenium, temporaria domus æternitatem procurare.

Sacerdos non insumat temporaria ædificanda domus diuitias, sed æterna.

Sæpè diuino obsequio alacriùs offeruntur, qui minori adstringuntur obligatione.

Diues solummodò habitat, vbi sua clauduntur diuitiæ.

Iudicia Vrbes custodiunt.

Obseruatio legis similes verè ciuem constituit.

Legum strictio dirigitur ad pauperes, dum diuites sine lege viuunt.

Tota constat Ciuitas, dum murorum custodia reparatur.

Monialium Ierosolyma desolata est, dû infirmata est muri externi custodia.

CAPVT IV.

Samaritanis aduersantibus, & irridentibus, Iudæi altera manu ædificant, altera gladium tenent. Nehemia autem orante, & suos strenuè vrgente, opus perficitur.

1\. FACTVM est autem, cum audisset Sanaballat quòd ædificaremus murum, iratus est valdè: & motus nimis subsannauit Iu-
dæos, 2. & dixit coram fratribus suis, & frequentia Sama-
ritanorum: Quid Iudæi faciunt imbecilles? Num dimittent
eos gentes? Num sacrificabunt, & complebunt in vna die?
Numquid ædificare poterunt lapides de aceruis pulueris, qui
combusti sunt? 3. Sed & Tobias Ammanites proximus
eius, ait: Ædificent: si ascenderit vulpes, transiliet murum eorum lapideum. 4. Audi

Deus noster, quia facti sumus despectui: conuerte opprobrium super caput eorum, & da eos in despectionem in terra captiuitatis. 5. Ne operias iniquitatem eorum, & peccatum eorum coram facie tua non deleatur, quia irriserunt ædificantes. 6. Itaque ædificauimus murum, & coniunximus totum vsque ad partem dimidiam: & prouocatum est cor populi ad operandum. 7. Factum est autem, cùm audisset Sanaballat, & Tobias, & Arabes, & Ammonitæ, & Azotij, quòd obducta esset cicatrix muri Ierusalem, & quòd cœpissent interrupta concludi, irati sunt nimis. 8. Et congregati sunt omnes pariter, vt venirent, & pugnarent contra Ierusalem, & molirentur insidias. 9. Et orauimus Deum nostrum, & posuimus custodes super murum die ac nocte contra eos. 10. Dixit autem Iudas: Debilitata est fortitudo portantis, & humus nimia est, & nos non poterimus ædificare murum. 11. Et dixerunt hostes nostri: Nesciant, & ignorent, donec veniamus in medium eorum, & interficiamus eos, & cessare faciamus opus. 12. Factum est autem, venientibus Iudæis, qui habitabant iuxta eos, & dicentibus nobis per decem vices, ex omnibus locis quibus venerant ad nos, 13. statui in loco post murum per circuitum populum in ordinem cum gladiis suis, & lanceis, & arcubus. 14. Et perspexi, atque surrexi: & aio ad Optimates & Magistratus, & ad reliquam partē vulgi: Nolite timere à facie eorum, Domini magni & terribilis mementote, & pugnate pro fratribus vestris, filiis vestris, & filiabus vestris, & vxoribus vestris, & domibus vestris. 15. Factum est autem, cùm audissent inimici nostri nunciatum esse nobis, dissipauit Deus consilium eorum. Et reuersi sumus omnes ad muros, vnusquisque ad opus suum. 16. Et factum est à die illa, media pars iuuenum eorum faciebat opus, & media parata erat ad bellum, & lanceæ, & scuta, & arcus, & loricæ, & principes post eos in omni domo. 17. Iuda ædificantium in muro, & portantium onera, & imponentium: vna manu sua faciebat opus, & altera tenebat gladium: 18. ædificantium enim vnusquisque gladio erat accinctus renes. Et ædificabant: & clangebant buccina iuxta me. 19. Et dixi ad Optimates, & ad Magistratus, & ad reliquam partem vulgi: Opus grāde est & latum, & nos separati sumus in muro procul alter ab altero: 20. in loco quocumque audieritis clangorem tubæ, illuc concurrite ad nos: Deus noster pugnabit pro nobis. 21. Et nos ipsi faciamus opus: & media pars nostrum teneat lanceas, ab ascensu auroræ, donec egrediantur astra. 22. In tempore quoque illo dixi populo: Vnusquisque cum puero suo maneat in medio Ierusalem, & sint nobis vices per noctem, & diem, ad operandum. 23. Ego autem & fratres mei, & pueri mei, & custodes, qui erant post me, non deponebamus vestimenta nostra: vnusquisque tantùm nudabatur ad baptismum.

COMMENTARII.

1\. *Irridens Samaritani muri refectionem, de qua Nehemias apud Deum expostulat.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Factum est, &c.*] Igitur cum audisset Sanaballat Samaritanus ille Procer, nos Ierosolymæ murum instaurare, ingenti fuit iracundia affectus, & nimius animi motus exorbitans profluxit ad labia, & Iudæos effrænata irrisione percussit, coram fratribus suis seu propinquis, ac frequentia Samaritanorum dictitans: Quid Iudæi imbecilles exerunt? Permittemusne Gentiles vt sua Iudæi mœnia restaurent? Putantne tanta se celeritate posse illud opus expedire, vt vna eadémque die, qua inchoabunt, etiam compleant illud, & dedicent? Quod quidem fiebat sacrificando, ac festiuè epulando; ideò dicitur, *Num sacrificabunt, & complebunt in die vna die?* Sat tempestiuè ad eos impediendos aderimus. Et vt sineremus eos agere, numquid restituent in statum pristinum, in primam duritiem & formam lapides incendio redactos in puluerem? In Hebræo habetur, *Numquid viuificabunt lapides de aceruis pulueris, cum isti exusti sint?* * Preme verba, *Num sacrificabunt, & complebunt in vna die?* Prius posuit, *sacrificabunt*, mox *complebunt*. Dum enim opus perdifficile à sacrificio peracto instituitur, feliciter completur: quasi idem sit sacrificare, & compleri.] Piè verò opus illud sacrificio erat dedicandum in gratiarum actionem. * Quasi imperfecta enim manent opera, quæ gratitudine non sigillantur.] Sed & Tobias *Ammonites*, siue Ammonites, eius proximus seu propinquus aiebat: Ædificent, agant quidquid voluerint, quidquid poterunt: structura tam erit infirma, tam humilis, vt à vulpe transiliri, quin & euerti, non possit. Amara quidem irrisio, de qua Nehemias sic apud Deum expostulat: *Audi*, seu audisti Deus noster, nos despectui esse addictos: opprobrium hoc in eorum caput conuerte, vt *in terra captiuitatis*, siue alienigenis subiecta ipsi oppressi simili despectione afficiantur. *Ne operias* peccatum eorum obliuione, aut impunitate. Ac si diceret, ob oculos semper habe peccatum eorum, & consequenter etiam puni. Nam cum parcit Deus peccatori, dicitur *tegere* peccata, vel *delere*; *detegere* verò vel *statuere* peccata, cum delinquentem punit. * Cum autem dum nos peccata confitentes aperimus, Deus ipsa peccata operit, certum est, confessionis manifestatione crimina

Cum opus difficile à sacrificio inchoatur, mox feliciter completur.

Gratiarum actio omne opus sequatur.

Confessionis manifestatione crimina operiuntur, nō diuulgantur.

crimina operiri, non euulgari. Vnde qui expetit, eius crimen operiri, illud Confessatio illicò manifestet.] Non ergo petit hìc Nehemias, vt Deus non ignoscat culpam pœnitentibus: hoc enim impium esset; sed ne pœnam impœnitentibus condonet; *quia* (inquit) *irriserunt ædificantes.* * Etenim quodcumque iustorum opus irridere speciatim quod ad proximorum spiritalem pertineat ædificationem graui multæ agnatum est piaculum.] Itaque minimè obstante Samaritanorum murmure, murum reædificauimus, & ereximus totum vsque ad altitudinis destinatæ medium: *& prouocatum est cor populi ad operandum* vlteriùs. Operantibus enim crescit animus cum vident opus surgere, ac incrementum capere.* Vt spirituali ædificationi incumbentes Euangelij ministri alacrius ad vlteriora deferri se debere edissceant, cum vident prælapsæ fructus operationis.]

Irridere eos, qui ædificatio curant proximos, peccatũ est graui mulcta agnatum.

Operarij Euangelici alacrius laborent, cum vident prælapsa operationis fructus.

2\. *Vers.* 7.8.9. 10.11.12. 13.14.15. *Factum est, &c.*] Cum igitur Sanaballat, ac Tobias nec non Arabes Ammonitæ, & Azorij, pacti fuissent certiores, quod *abducta esset cicatrix muri Ierusalem*, id est, paries dirutæ instauratæ, & muri hiantes, rimas agentes, & verustate sublapsi reparari fuissent: & quod cœpissent *interrupta concludi*, seu *fractura obstrui*, (vt LXX. habent) nimia sunt iracundia correpti. Et congregati omnes venerunt contra Ierusalem quasi e cinere reuiuiscentem pugnaturi. Non quod auderent aperto marte obruere Iudæos, quos sciebant Regia auctoritate fulciri; sed per insidias, & clam imparatos inuadere, disturbare, ac perdere conabantur. * Dirius autem est bellum, quod occultè per insidias geritur, illo, quod apertè solet indici.] * Vt diaboli timeas impugnatione agi, quæ semper per insidias, & occultè solet inferri.] At cùm hostium conatus nostram haud fugerent cognitionem ad orationis subsidium accurrimus, & post preces die ac nocte supra murum custodes collocauimus, vt nos de hostium irruptione monerent. Dixit autem Iudas, pro dixêre autem Iudæi, nam & hi obmurmurare cœperunt opere. Vnde non à foris modo, sed & ab intus nouæ remoræ præparantur. * Nec minus dira assolet sociorum impugnatio quàm externi hostis existere.] Debilitata est longo ac molesto opere *fortitudo portantis* hoc est, baiulorum, qui lapides & reliquam ædificationis materiem deportabant, & *humus nimia est*. nempe rudera, quæ exportari, & terra, quæ è fossa circumducta muro, effodi, ac efferri debebat, omnes lassabat; vnde nos haud poterimus vltimam perfectioni murorum manum imponere. Porrò nostri addidere hostes: Nesciant Iudæi quid aduersus eos moliamur, donec in medium eorum accurramus, & eos interimentes, opus cessare faciamus. *Interficiamus* (aiunt) *eos, & cessare faciamus opus.* Quasi scirent Samaritani, reliquique Gentiles fidelem animum solummodò posse à morte retrahi, dum pietatis operibus studium impendit.] Certè & intestina Iudæorum obmurmurantium superata est molestia; & hostium insidiæ quantumuis tectæ per vicinos ipsis Iudæos nobis detectæ sunt, *per decem vices*, siue pluries delato ad nos indicio ex omnibus locis. Nàm licet ex variis & valdè dissitis locis indices venirent, omnes tamen consona voce nunciabant

Hostium insidiæ Nehemia orante, & strenue gubernante rem, dissipantur.

Dirius bellum, quod occultè per insidias geritur.

Occulta diaboli insidia maxime sunt formidabiles.

Non minus dira impugnatio sociorum, quàm hostium.

Sola mors fidelem animũ ab incepto pio opere debet abstrahere.

insidias, quæ nobis parabantur. * Nihil difficilius, quam diu celare proditionem.] sic ergo & his elusis, omnes in opere nouis animis perrexere. Quia tamen operæpretium est diuino cooperare auxilio, non solùm muro adhibui custodes, sed ante frontem muri per circuitum populum gladiis, lanceis, ac arcubus ob armatum accinctum certamini disposui. E sublimi autem prospiciens, surrexi, & ad Optimates, & Magistratus, reliquumque cœtum vulgi dictitaui: A facie eorum nolite timere Domini magni potentissimique memores, cuius ope roboramini, vt pro filiis, filiabus, vxoribus, ac domibus vestris viriliter decertetis. Profectò cum inimici nostri dignouissent, nobis esse occultas eorum insidias iam euulgatas, dissipato à Deo eorum consilio, terga verterunt. Et omnes nos murum ascendimus, vt singuli suo operi assignato promouendo, ac perficiendo operam expedirent.

Difficilè diu proditio celatur.

Vers. 16.17.18.19.20.21.22.23. *Et factum est, &c.*] At è prælapso periculo cautiores effecti, nè fortè redeuntes hostes nos imparatos reperirent, à die illa media pars iuuenum nostrorum operi perficiendo insudabat, & media altera lancea, lorica, scuto, & arcu munita parata aderat, ad certamina. Et ne Principes quidem omnium domorum seu familiarum Israel erant exempti, sed populi exemplum imitati instabant operi, hortando, animando, excubias agendo, & vbi res gerebat, etiam operi manus admouendo. Vatablus verba illa, *& Principes post eos in omni domo Iuda* sic vertit: *Et principes erant post omnem familiam Iuda.* Vt mirere familiæ Iudaicæ illius pietatem, quæ non præcedentium Principum allicitur exemplo, sed potius exemplo suo Principes imitatores allicit. * Magna quidem subditi commendatio, sua pietate Præsulem ad idem opus exercendum adducere.] Verùm ædificantes in muro portantes onera, & imponentes vna manu gerebant opera, & altera gladium tenebat: vnusquisque enim *gladio erat accinctus renes*, quem facilè data occasione transferret ad manum. Et vt innotesceret hosti, Iudæos operi addictos, bello non obdormire, *clangebant buccina iuxta me*, cum scilicet res tulisset, vt opus esset ad vim hostium propulsandam congregari, Verùm Optimatibus, Magistratibus, vniuersoque vulgo dixi: *Opus grande est, & latum*, vndè necessum est, nos procul alterum ab altero pro rotunditatis distantia separari. Igitur quamprimùm tubæ clangorem audieritis, locum, quo muro reficiendo operam datis, relinquite, & ad nos accurrere festinate freti, Deum nostrum pro nobis dimicaturum. Dum autem media pars populi muro exædificando incumbit, altera media pars lanceas dextera teneat *ab ascensu auroræ, donec egrediantur astra*, id est à die initio vsque ad noctem, quando sydera quasi excubias acturа in tenebris videntur, videntur prodire è suis cubiculis, quæ cœlo albescente mane repetunt. Instantia etiam illa dixi populo: Vnusquisque cum *puero* seu famulo suo maneat etiam nocte in medio Ierusalem, neque alio discedat, aut diuertat. Neque enim minus noctu opus est continuis excubiis aduersus hostes, quàm interdiu; vnde & vestiti pernoctabant. Et per diem ac noctem sint, nobis vices ad operandum, & ad excubias agendum. Nocte quidem gerebantur excubiæ, ob

3\. *Iudæis altera manu ædificantibus, altera gladium tenentibus, opus perficitur.*

Magna subditi commendatio, Præsulem sua pietate ad idem opus exercendum adducere.

Noctu ac interdiù spirituali certamini debemus praeparari.

improuisi adessent hostes; die verò opus vrgebatur. * Hinc ad spirituale bellum instruamur oportet. Interdiu rectè operemur: nec noctu obdormias, dum diabolus instar rugientis leonis circuit nostræ constantiæ murum, quæritans quem imparatum valeat commmuere.] Ego autem & fratres mei seu propinqui, & famuli, & custodes, *qui erant post me*, seu qui me sequebantur vestimenta non deposuimus, vnusquisque enim tantum ad *baptismum* denudabatur, seu vestibus subinde exuebatur ad lustrationes & purificationes iuxta ritum Iudæorum: seu ad lauandum, & purgandum siue corpus, siuè vestes ipsas à sordibus, quas continuato opere, & vigilia paulatim contrahebant.

CAPVT V.

In magna pauperum inopia clamantibus fame pressis familiis. Nehemias diuites increpat auaros, vsuras prohibet, munificus sua præbet egentibus.

1. ET factus est clamor populi & vxorum eius magnus, aduersus fratres suos Iudæos. 2. Et erant qui dicerent: Filij
nostri, & filiæ nostræ multæ sunt nimis: accipiamus
pro pretio eorum frumentum, & comedamus, & viuamus.
3. Et erant qui dicerent, Agros nostros, & vineas, & domos nostras opponamus, & accipiamus frumentum in fame. 4. Et alij dicebant: Mutuò sumamus pecunias in
tributa regis, demúsque agros nostros & vineas: 5. & nunc sicut carnes fratrum
nostrorum, sic carnes nostræ sunt; & sicut filij eorum, ita & filij nostri. Ecce nos
subiugamus filios nostros & filias nostras in seruitutem, & de filiabus nostris sunt
famulæ, nec habemus vnde possint redimi, & agros nostros, & vineas nostras alij
possident. 6. Et iratus sum nimis cùm audissem clamorem eorum secundùm verba hæc: 7. Cogitauitque cor meum mecum: & increpaui Optimates & Magistratus, & dixi eis: Vsuráſne singuli à fratribus vestris exigitis? Et congregaui aduersum eos concionem: magnam, 8. & dixi eis: Nos, vt scitis, redemimus fratres
nostros Iudæos, qui venditi fuerant gentibus, secundùm possibilitatem nostram: &
vos igitur vendetis fratres vestros, & redimemus eos? Et siluerunt, nec inuenerunt
quid responderet. 9. Dixítque ad eos: Non est bona res, quam facitis: quare non
in timore Dei nostri ambulatis, ne exprobretur nobis à gentibus inimicis nostris?
10. Et ego, & fratres mei, & pueri mei, commodauimus plurimis pecuniam & frumentum: non repetamus in commune istud, æs alienum concedamus, quod debetur nobis. 11. Reddite eis hodie agros suos, & vineas suas, & oliueta sua, & domos suas: quin potius & centesimam pecuniæ, frumenti, vini, & olei, quam exigere
soletis ab eis, date pro illis. 12. Et dixerunt: Reddemus, & ab eis nihil quæremus: sicque faciemus vt loqueris. Et vocaui Sacerdores, & adiuraui eos, vt facerent iuxta quod dixeram. 13. Insuper excussi sinum meum, & dixi: Sic excutiat
Deus omnem virum, qui non compleuerit verbum illud, de domo sua, & de laboribus suis: sic excutiatur, & vacuus fiat. Et dixit vniuersa multitudo: Amen. Et
laudauerunt Deum. Fecit ergo populus sicut erat dictum. 14. A die autem illa, qua
præceperat rex mihi vt essem dux in terra Iuda, ab anno vigesimo vsque ad annum
trigesimum secundũ Artaxerxis regis, per annos duodecim, ego & fratres mei annonas, quæ ducibus debebantur, non comedimus. 15. Duces autem primi, qui fuerant ante me, grauauerunt populum & acceperunt ab eis, in pane, & vino, & pecunia, quotidie siclos quadraginta: sed & ministri eorum depresserunt populum. Ego
autem non feci ita propter timorem Dei. 16. Quin potius in opere muri ædificaui, & agrum non emi, & omnes pueri mei congregati ad opus erant. 17. Iudæi
quoque & Magistratus, centum quinquaginta viri, & qui veniebant ad nos de gentibus quæ in circuitu nostro sunt, immensa mea erant. 18. Parabatur autem mihi
per dies singulos bos vnus, arietes sex electi, exceptis volatilibus, & inter dies decem
vina diuersa, & alia multa tribuebam: insuper & annonas ducatus mei non quæsiui: valde enim attenuatus erat populus. 19. Memento mei Deus meus in bonum,
secundùm omnia quæ feci populo huic.

COMMEN

COMMENTARII.

1\. Pauperum Iudæorũ pressorum tamen clamor.

ERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Et factus est, &c.*] Non solùm Nehemias ab externis hostibus impugnatus est, vt operi remora obiiceretur, sed & intestino certamine disturbatur. Nam *factus est* (inquit) *clamor populi*. Viri & vxores Iudaici populi, qui inopia premebantur aduersus ditiores inclamitabant. Quorum plures sic profabantur: Filiorum filiarumque nostrarum ingens est numerus. * Agnatum etenim assolet esse pauperibus prole abundare, diuendamus prolem, & pro eius pretio accipiamus frumentum, vt edere, ac viuere parentes valeamus. * Quid miserius quàm matrem diuendere filiam, vt comedat & viuat infelix?] Alij dictitabant: Agros, vineas, & domos nostras *opponamus* seu oppignoremus, vt accipientes frumentum famis occurramus incommodis. Alij verò dicebant: Mutuatam acquiramus pecuniam *in tributa Regis*, id est, vt habeamus, vnde Regi Persarum tributa pendere possimus. * En pauperum miseriam: pecunias requirunt non ad famem subleuandam, qua extremè premuntur, sed pereuntes ipsi, solummodò de tributis soluendis curam gerunt.] Demusque eis qui mutuò pecunias nobis impenderint agros, ac vineas nostras, vt omninò sine spe vlla deperdamus, fœneratorum iniuria. * Vt tributorum malitiam aduertas, quæ quidem faciunt agricolas omninò deficere, oppida desolari. Nam si ad soluenda tributa necessarium est eis prædia diuendere: necessarium erit consequenter, aut mori famis vi, aut aliò diuertere.] *Et nunc* valdè miserè, imò iniquè nobiscum agitur. *Sicut carnes* seu corpora *fratrum nostrorum* ditiorum *sic carnes nostræ sunt* licet pauperum & egentium. Id est pari iure liberi omnes nati sumus ex iisdem auis & parentibus: interim cogimur alij aliorum æqualium fieri serui, ac mancipia, neque id aliam ob causam, quàm ob illorum auaritiam, & crudelitatem, qui cum diuites sint, iubeanturque lege Domini (Deuter. 23. 19.) gratuitò fratribus mutuum dare in necessitate, ipsi tamen nolint, nisi magno id præstare cum fœnore. * Preme particulam, *Et nunc*. Vtinam *& nunc* idem non valeant pauperes miserè conclamare aduersus fœneratorum crudelitatem diuitum! Tenebatur Iudæus sine fœnore mutuum tribuere in necessitate, & Christicola non tenebitur?] * Pondera & illam: *Sicut carnes fratrum nostrorum, sic carnes nostra sunt.* Si pauperum ac diuitum similis est natura, cur sors ad soluenda tributa non erit æqualis?] *Sicut filij eorum* (addunt illi) sic & filij nostri sacra liberi ex progenie. Attamen nos ob inopiæ ac famis exactionem cogimur filios ac filias nostras addicere seruituti, imò ex filiabus nostris iam multæ exerunt famulatum, nec habemus, vndè redimere eas possimus: & agros ac vineas nostras alij possident. Qui igitur filias non valemus à seruitute eripere, quonam modo prædia poterimus ad nostram ducere possessionem?

Pauperes prole abundare assolent.

Miserum est, matrem diuendere filiã, vt comedat, & viuat infelix.

Pauper sibi modo de soluendis tributis tam curã agit.

Ob tributa cogũtur agricolæ deficere. Oppidorũ desolationem.

Taxatur fœneratorum, ac diuitum crudelitas erga pauperes.

Si pauperis ac diuitis similis est natura, cur ad soluenda tributa sors non erit æqualis?

2\. Nehemias vsuras exigi prohibet.

Vers. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. *Et iratus, &c.*] Certè cum huiusmodi popularem clamorem audiui, aduersum diuites iustam iram concepi: & postquam mente euolui, quid gerere oporteret, libuit Optimates, ac Magistratus increpare dictitans: Vsurasne à fratribus vestris audetis exigere contra quod lege cautum est Deut. 23. 19. *Non fœnerabis fratri tuo?* Et congregaui aduersus ditiores *concionem magnam*, nempe totius populi. Vt qui priuatim à me moniti noluerant vsuras remittere, in conspectu totius Ecclesiæ pudefacti cogerentur. * Edoceantur cõcionatores ac Præsules prius priuatim peccatores esse submonendos: si tamen correptio secreta non præstet, publicè de peccato publico esse taxandos, vt pudore suffusi resipiscant.] Et dixi eis: *Nos* scilicet Zorubabel, Esdras, & ego fratres nostros Iudæos, qui *venditi fuerant Gentibus* ab ijs, qui captiuos nos habebant, redemimus iuxta *possibilitatem nostram*, seu iuxta substantiæ vim: & vos pari impietate, imò grauiori vendetis fratres vestros, vt à vestra nos tyrannide eos redimamus? Proh Iudaicæ facinus impietatis! Illi vendiderunt eos, quibus cum nullum vinculum habebant commune sanguinis, aut patriæ; vos autem fratres ac contribules vestros venditis. Et siluerunt, nec quid responderent, occurrit. * Veritas enim iniquos efficit obticere.] Rursum profatus fui: Iniquam prorsus rem agitis. Quare Dei nostri timorem excutitis, vt vestra iniquitate electus populus ab hostibus exprobretur. * Nihil sic sæculares ad exprobrandam virtutem cogit, quàm Sacerdotum aut Religiosorum iniquitas.] Nec pungor scrupulo, quod à me didiceritis, cum constet, me, famulos ac domesticos meos plurimis indigentibus pecuniam & frumentum commodasse. Omnes ergo *in commune*, id est, communiter, & vno animo statuamus non repetere, quod tradiderimus, sed æs alienum *concedamus*, seu remittamus. * Prudens Nehemias vt alios alliciat ad commodandum sine fœnore, & ad remittenda quæ tradiderant, suum circa id exponit exemplum. Subditi enim facilè exempla Præsulum imitantur.] Reddite ergo eis agros suos, vineas, olìueta, ac domos, quæ habetis oppignorata, vt nimirum nunc gratiæ detis, quod post ea legi, ac Iubilæo daturi estis. * Gratius enim cœlesti Numini obsequium, quod pererogatoria præparatur actione.] *Quin potius & centesimam* pecuniæ, frumenti, vini, & olei, quàm singulis mensibus pro fœnore exigere ab eis soletis, *date pro illis*, seu condonate: vel vti in Hebræo est, *reddite illis*. Dabant pauperculi sua omnia fœneratoribus oppignorata, donec pretium, quod ab illis acceperant, integrum redderent: interim singulis mensibus *centesimam* illius pretij partem, seu fructus centesimæ parti respondentes cogebantur iisdem subministrare. Et hæc vsura *centesima* vulgo vocabatur. Porrò Iudæis vsitata vsura qua singulis annis octaua pars summæ capitalis soluebatur pro fœnore, v. gr. pro singulis centum aureis duodecim aurei. Cum verò solùm dimidium eius fœnoris penderetur, id est, sex pro centum, vocabantur vsuræ *Semisses*, seu dimidiatæ. Cum solùm quatuor soluerentur pro centum, *Trientaria*. Cum demum non nisi vnum, *Vnciales* dicebantur, & hæc vsura erat benignissima. Meo autem affecti sermone dixerunt omnes illi fœneratores seu pudore, seu metu instigati, seu publici boni studio permoti. Reddemus omnia pignora pauperibus, & ab eis nihil vsuræ exinceps quæremus. O quàm facilè,

Cõcionatores priùs priuatim moneant publicè delinquentes, sed si non resipiscãt publicè arguantur.

Veritas facit obticere iniquos.

Sacerdotum aut Religiosorũ iniquitas, cogit sæculares virtutem exprobare.

Subditi facilè exempla Præsulum imitantur.

Pererogatoriũ obsequiũ gratius Deo.

quàm placidè nouas in Iudæam vniuersam tabulas inducit Nehemias zelosus veritatis assertor! * Vt moneantur Concionatores, plerumque eorum desidia induratos peccatores non conuerti, quia frigidis curant comptis sermonibus aures auditorum demulcere, nec student ardentibus rationum sagittis præcordia vulnerare.] Et aduocaui Sacerdotes nempè quotquot eiusdem sceleris erant participes. Et hos ob reuerentiam ordinis Sacerdotalis nolui publicè coram hæc, populo confundere: sed priuatim adiuraui eos, vt idem facerent, addita imprecatione.* Annon audierant iam Sacerdotes quod communiter Nehemias concioni magnæ prædicauerat? Ita planè, sed quod publicè dictitatur, ad Sacerdotes nunquam iudica pertinere; quia non præsumendum Sacerdotem vllum graui piaculo præcipuè circa fœnora pollui.] * Cum igitur delinquunt, priuatim sunt corripiendi ob Sacerdotalis ordinis reuerentiam.] * Certè si iniquum est, sæcularem fœnerari, iniquissimum planè, Sacerdotem eiusmodi vitio deturpari, cum speciali iure debeat & propria indigentibus elargiri.] Insuper *excussi sinum meum* seu extremam vestem, & seriò ipsis imprecatus sum: *sic excutiat Deus de domo sua &c.* Imprecatur hîc Nehemias, vt sicut vestis, cum excutitur, libera & vacua manet à puluere: sic qui nollet vsuras condonare pauperibus, omni fructu prouentúque laborum suorum *vacuus fiat:* & de domo quoque sua *excutiatur*, id est, profugus & extorris à patria, & omnium egenus fiat. Familiare Iudæis erat, gestu corporis exprimere, quod verbis indicatum volebant. * Certè qui erga pauperes crudelis existit, non solùm spiritualibus, sed & temporariis bonis assolet expillari.] Et vniuersa multitudo *Amen* inclamauit, seu *fiat.* Et *laudauerunt Deum* * Nunquam enim debemus strictiore iure Deum laudare, siue ei gratias offerre, quam cum eius ope à crimine recedere decreuimus, & debita proximis restituere, maximo enim donari sumus beneficio, cum difficillimum sit pristinam delinquendi consuetudinem exuere, & debita creditori expuncre.] Gessit ergo popolus *sicut erat dictum*, seu quemadmodum promiserat. * Quod quidem firmum extitit veræ pœnitudinis documentum. Propositi enim correctionis firmitas confessionis ac pœnitentiæ commendat veritatem.] * Notanter Nehemias adiecit. *Fecit ergo populus, sicut erat dictum.* Quia non omnium est circa restitutionem ablatorum promissiones implere.] * Vnde confessarius quoad fieri poterit debet procurare vt restitutio absolutionis beneficio præmittatur.]

Plerumque ob Concionatorũ desidiam auditores non conuertuntur.

Præsumendum non est, Sacerdotem deliquisse, præcipuè circa fœneratoris vitium.

Delinquens Sacerdos priuatim corripiendus.

Iniquissimum est, Sacerdotem fœnerari.

Crudelis in pauperes bonis temporariis expillatur.

Præcipuè debes Deo gratias offerre, cũ decreuis peccata dimittere, ac debita restituere.

Propositi correctionis firmitas confessionis ac pœnitentia commendat veritatem.

Non omnium est, promissionem implere circa restitutionem.

Præmittatur restitutio ante absolutionẽ pœnitentis.

1. *Vers.* 14.15.16.17.18.19. *A die autem &c.*] Cæterùm (haud arrogans dictito) a die illa, qua Rex Persarum mihi præcepit, vt essem Israëlitarum Præsul, ab anno scilicet vigesimo vsque ad annum trigesimum secundum Artaxerxis Regis duodecim nempe annorum spatio, ego, & domestici mei annonas, seu stipendia, quæ impendebantur Ducibus ad parandam annonam, & victum, cum sit æquum, vt qui publico seruit, etiam ex pecunia publica viuat: *non comedimus.* Quod quidem gessit Nehemias misericordia motus in populum egentem; quia è populo egenti assolet exigi, quod Ducibus præstatur. * Vndenam victitant Duces, Præsules, milites nisi è penu pauperum? Tributa ad bellorum subsidia non à diuitibus, sed à pauperibus exiguntur. * An nostræ tempestatis Duces Nehemiam Ducem imitantur? Ille quidem stipendium suum pauperibus erogabat, hi verò militum inopum stipendia sibi tyrannide addicunt, vnde languente ex inopia milite, victoriæ spes languescere cogitur.] Scio, Duces primos qui fuerant ante me populum grauauisse, & ab eo accepisse quotidiè *in pane, in vino, in pecunia* siclos quadraginta (siclus vnus quatuor Hispanicis regalibus respondet.) Quin & ministri eorum populum *depresserunt.* * Dicuntur Duces populum *grauasse*, ministri verò populum *depressisse*, quod dirius est. Maior enim calamitas populo ex ministrorum auaritia, quàm ex Præsulum sumptibus præparatur.] Ego autem & ministri mei Dei timore affecti nihil horum expressimus: quin potius in opere muri *ædificaui* meis sumptibus. Certè cap. 3. vbi omnes ædificatores recensentur, nullus locus apparet in toto opere relicto Nehemiæ. Quomodò ergo dicit, ædificasse? Crediderim nullum ipsum sibi particularem locum desumpsisse in opere, sed omnibus vbique adfuisse, omnibus inuigilasse, omnes, vbi opus esset, iuuasse per se, per suos, neque alienis, sed propriis sumptibus. * Quod autem tuo consilio, aut sumptu alij gerunt, te existima propria manu gessisse.] Et *agrum non emi:* Quasi diceret, Non studui augendis mihi opibus, sed quidquid habui seu ex proprio peculio, seu ex ærario Regio in publicos Vrbis, & egentium vsus impendi. * Ministros subtaxat, qui & ærarij Regij & Reipublicæ, & pauperum bona diripiunt, vt sine termino fastus increscat.] * Laudandus Nehemias qui nec *agrum* emit, taxandi iam ministri, quibus iam vilis est agri emptio, & Oppida illustria emere procurant in Regni imminutionem.] Cum autem murus reficeretur, omnes famuli mei operi insistebant. * Corripiantur hinc famuli, quibus nomen domini sui, Ducis, Præsulis, aut Principis asyllum est, vt à communibus laboribus aut incommodis excusentur.] Præterea vt vberiùs me ab auaritia exitiali ministro abstrahi ostentarem, ad mensam meam gratis admisi quotidie Præfectos omnes operum, qui centum quinquaginta excedebant capita: item legatos omnium nationum, & quotquot negotiorum publicorum causa ad nos ventitabant. Quotidie apparato boue vno, arietibus sex pinguibus, & vario ex genere volatilibus. Et decima quaque die conuiuium splendidius celebrabam vina varia & copiose curabam mensæ apponi, & alia multa exhilarandis, auimandisque omnibus opportuna meo è penu tribuebam. Neque enim *annonam ducatus mei*, seu mihi ratione ducatus mei debitam deposci, vel admisi, ne populum magis grauarem, qui sola murorum structura satis grauabatur, imò attenuabatur valde, cum & sine stipendiis vacaret operi, & domestica tamen percurare non posset. * Annoto illam decimæ cuiusque diei conuiuij specialis celebrationem, vt moneam Religionum Præsules aliquando debere subditis exhilarandis speciale conuiuium instruere, quod *Assueto* Hispani vocitant.] Loco illius particulæ, *Annonas ducatus mei non quæsiui*, habent LXX. *Et panem extorsionis.* * Cur ducis annona extorsionis panis appellatur? Certè quia quidquid apparatur Ducibus ac Præsidibus

Se modestè Nehemias circa pietatem in pauperes commendat, ad aliorum exemplum.

Duces & Præsules de egentis populi seu pauperum penu victitant.

Duces iam nõ solum propria stipendia non elargiuntur sed auferunt aliena.

Maior populo calamitas ex ministrorũ auaritia, quàm ex Principũ sumptibus apparatur.

Quod alij tuo consilio, aut sumptu gerũt, existima propria manu fecisse.

Ministrorum auaritia insatiabilis taxatur.

Agrum non emo à Ministro, laudabile, Emere Oppida illustria, quam damnabile erit!

Taxabiles famuli, qui excusantur à communi labore, ex prætexto domini.

Debent Religionũ Rectores aliquando subditis exhilarandis speciale conuiuium instruere.

A subditis extorquetur, quidquid annona Præsidibus apparatur.

fidibus

sidibus plerumque à subditis extorquetur.] Memento mei Deus meus *in bonum*, id est, vt mihi benefacias, ob omnia commoda, quæ populo tuo electo laboribus & ærumnis exacto procuraui.

CAPVT VI.

Frustrà Iudæorum hostes sub specie fœderis cum eo feriendi, conantur Nehemiæ insidias apparare. De affectato Regno accusationem minantur. Per Pseudo-prophetas pecunia corruptos, aliosque proditores nouas ei fraudes adornant.

1. FACTVM est autem, cùm audisset Sanaballat, & Tobias, & Gos-
sem Arabs: & cæteri inimici nostri, quòd ædificassem ego mu-
rum, & non esset in ipso residua interruptio (vsque ad tempus
autem illud valuas non posueram in portis,) 2. miserunt Sa-
naballat & Gossem ad me, dicentes: Veni, & percutiamus
fœdus pariter in viculis in Campo Ono. Ipsi autem cogitabant
vt facerent mihi malum. 3. Misi ergo ad eos nuncios, dicens:
Opus grande ego facio, & non possum descendere: ne forte negligatur, cùm venero
& descendero ad vos. 4. Miserunt autem ad me secundùm verbum hoc per qua-
tuor vices: & respondi eis iuxta sermonem priorem. 5. Et misit ad me Sanaballat
iuxta verbum prius quinta vice puerum suum, & epistolam habebat in manu
sua scriptam hoc modo: 6. IN GENTIBVS auditum est, & Gossem dixit,
quòd tu & Iudæi cogitetis rebellare, & propterea ædifices murum, & leuare te velis
super eos regem: propter quam causam. 7. & prophetas posueris, qui prædicent de
te in Ierusalem, dicentes: Rex in Iudæa est. Auditurus est rex verba hæc: idcircò nunc
veni vt ineamus consilium pariter. 8. Et misi ad eos, dicens: Non est factum secun-
dùm verba hæc, quæ tu loqueris: de corde enim tuo tu componis hæc. 9. Omnes
enim hi terrebant nos, cogitantes quòd cessarent manus nostræ ab opere, & quies-
ceremus. Quam ob causam magis confortaui manus meas: 10. & ingressus sum
domum Semaiæ filij Dalaiæ filij Metabeel secreto. Qui ait: Tractemus nobiscum in
domo Dei in medio templi, & claudamus portas ædis: quia venturi sunt vt interficiant
te, & nocte venturi sunt ad occidendum te. 11. Et dixi: Num quisquam similis mei
fugit? & quis vt ego ingredietur templum, & viuet? non ingrediar. 12. Et intellexi
quod Deus non misisset eum, sed quasi vaticinans locutus esset ad me, & Tobias
& Sanaballat conduxissent eum. 13. acceperat enim pretium, vt territus facerem,
& peccarem, & haberent malum, quod exprobrarent mihi. 14. Memento mei
Domine pro Tobia & Sanaballat, iuxta opera eorum talia: sed & Noadiæ pro-
phetæ, & cęterorum prophetarum, qui terrebant me. 15. Completus est autem
murus vigesimo quinto die mensis Elul, quinquaginta duobus diebus. 16. Factum
est ergo cùm audissent omnes inimici nostri, vt timerent vniuersæ gentes, quæ erant
in circuitu nostro, & conciderent intra semetipsos, & scirent quòd à Deo factum
esset opus hoc. 17. Sed & in diebus illis, multæ optimatum Iudæorum epistolæ
mittebantur ad Tobiam, & à Tobia veniebant ad eos. 18. Multi enim erant in
Iudæa habentes iuramentum eius, quia gener erat Secheniæ filij Area, & Ioha-
nan filius eius acceperat filiam Mosollam filij Barachiæ: 19. sed & laudabant
eum coram me, & verba mea nuntiabant ei: & Tobias mittebat epistolas vt ter-
reret me.

COMMENTARII.

1. *Sub specie fœderis conatus inimici opus muri interrumpi.*

VERS. 1.2.3.4. *Factum est, &c.*] Audientes autem Iudæorum hostes nempè Sanaballat, & Tobias, & Gossem Arabs reliquique inimici nostri, quod opus reficiendi muri persequerer, nec vlla facta esset fabricæ interruptio, curabam enim valuas portis addicere, quæ vsque ad illud tempus nondum erant appositæ.) ad me immisere nuncios, qui eorum nomine dictitarunt: *Veni, &c.* Si Sanaballat, Tobias & Gossem Arabs, & reliqui inimici nuncios immiserunt, cur dicitur, *Miserunt Sanaballat & Gossem ad me, dicentes?* Vel quia ipsi Sanaballat & Gossem omnium venditarunt, ex nomine, vel quia hi

hi præcipuè reliquos aduersum Iudæos insurgere curabant. Illis enim tota attribuitur actio, qui incitandi gerunt officium. * Quidquid aliis boni, aut mali gerendum persuades, id te gessisse existima.] *Veni*, (inquiunt nuncij) vt fœdus pariter in viculis apud *Campum Ono* percutiamus. Pro *Viculis* in Hebræo habetur *Chephirim*, quod fortassè est proprium loci nomen. Campus verò *Ono* aderat in Tribu Beniamin ad Iordanem, vocabatúrque *Vallis artificum*. Huc prætextu fœderis Samaritani Nehemiam vocabant, sed *vt facerent* (inquit ille) *mihi malum*, id est, vel mortem inferrent, vel saltem vt vinculis addicerent. * Frequenter enim impij boni prætextu curant iustis malum inferre. Recessere Samaritanorum nuncij, & alios ego immisi nuncios, qui hostibus meo ex nomine responderent: Opus à nobis institutum grande quidem est, nec possum ad ineundum fœdus descendere, nè absente duce, opus negligatur. * Et quando non negliguntur opera, quæ præstantur à ministris, vbi Principis præsentia non colitur? Nec ab institutis destitere hostes insidiis, per *quatuor* enim *vices* idem ad me remisere nuncium, me similiter respondente. Tentamina quæ ex qualitate non vrgent, assolent ex assiduitate vehementer vrgere. Ideò diabolus semel & iterùm eadem menti tentamenta addicit, vt ex importunitate vincat.] Toties itaque iterata tentamina Nehemias viriliter repulit.

Quidquid aliis gerendũ suades, id te gessisse puta.

Impij boni prætextu curant iustis mala inferre.

Opus negligitur à ministris, vbi Principis præsentia non colitur.

Tentationes, quæ ex qualitate non vrgent, solent ex assiduitate, seu importunitate animũ debellare.

2. *Vers. 5.6.7.8.9. Et misit, &c.*] Instauere Samaritani, Sanaballat enim speciatim *quinta vice* ad me quendam suum immisit famulum, qui mihi epistolam hoc tenore conscriptam tradidit. In Gentilium regionibus euulgatum est, & Gossem Arabs id testatur, te, cunctósque Iudæos tuo ducatui submissos de rebellione patranda cogitare. Ideóque reædificando muro tam solicitè operam impendis vt tutius te eorum possis Rex nouus exsurgere. Ob quam etiam causam *Prophetas posueris*, id est, concionatores constituisti, qui ad populum te Regem in Iudæa prouocarent. Porrò Rex Persarum infideles conatus tuos, fidelibus nobis suggerentibus, aut fama euulgante, est *auditurus*, vestro quidem exitio. Idcircò nunc venire festina, vt pariter consilium ineamus. Ambiguum relinquunt Nehemiam, si fortè vellet rebellare contra Artaxerxem, an vellent coniurare cum eo: an verò audire dumtaxat, quid ille afferret excusationis ad huiusmodi calumniam, vt haberent, quid possent ad Regem scribere de defectione, quæ vulgo iactabatur. Crediderim, calumnia hac terrere illos curasse Nehemiam, & ex Vrbe pellicere, prætextu tutelæ, & opis ipsi præstandæ, si velit sua secum consilia communicare. * Frequens hostis stratagema est, simulare, se hostis conatibus gerere morem.] * Quam artem debent spirituales milites æmulari. Cum sæculari peccatore de sæcularibus indifferenter agant, vt eos ad spiritualia traducant. Et si liceat vulgariter explicare, *Entren tal vez con la del mundo, para salir con la de Dios.*] Profectò alium ad Sanaballat nuncium immisi, qui eo meo ex nomine diceret: Falsa sunt, quæ iactantur, & tuo ex marte talia confingis. Contentus Nehemias abnegasse calumniam, noluit cum inimico diutiùs, expressiúsque contendere. * Vt doceat, cum spirituali hoste pressè loquendum, nec vltrò citroque cum eo instituendam esse disputationem, ne tentamini producendo locus exhibeatur.] Omnes illi totis viribus procurabant huiusmodi territamentis nus ab incepti operis perfectione submouere, sed ipse mea perstiti in Vrbe, & cœpto ab opere non excessi.

De affectato Regno minãtur hostes Nehemiæ accusationem.

Hostis stratagema est, simulare se hostis conatui morem gerere.

Spiritualis miles accommodet se peccatoris loquela aliquandò, vt eum ad spiritualia traducat.

Cum spirituali hoste noli diutiùs texere disputationem.

3. *Vers. 10.11.12.13.14. Et ingressus sum, &c.*] Erat Ierosolymis Sacerdos quidam nomine Semaia filius Dalaiæ, seu de vice Dalaiæ, quæ erat vigesima tertia. Hic domi suæ se continebat quasi vir sanctus, Iamque vt consulturus meæ incolumitati me aduocat secretò ad se, quasi aliquid mihi nomine ac iussu Dei indicaturus. Pareo aduocanti, adeo secretò, & audio: *Tractemus nobiscum in domo Dei, in medio Templi*, id est, consulamus nostræ incolumitati, & recipiamus nos in Templum. Insidiantur enim vitæ tuæ Samaritani, multis nominibus iam pridem tibi ac Iudæis infensi. Et cum valuæ nondum sint portis affixæ, facilè noctu irrumpere possunt, & domi tuæ te iugulare. Sed in Templo, quod instar arcis est, munitum, tutus eris, Et ego tibi perpetuus & laborum, & periculorum comes adero. * Aptè (si adesset periculum) moneretur Nehemias diffugere ad Templum, cuius immunitatem nec Gentiles auderent violare. Vt Christicolæ subtaxentur, qui tam facilè Templi iura soluunt.] Et Semaiæ respondi: Num quisquam similis mei *fugit?* * Indecora est Principi fuga.] Itaque quod suades non faciam. Quod dicitur *similis mei* respondet Hispanicè phrasi, *Vn hombre como yo*. Quis vt ego *ingredietur Templum, & viuet*, id est, quis similis mei recipiet se in Templum, vt vitam corporis tueatur? * Pudeat intre Templum ad temporaria bona procuranda solummodò, qui tot spiritualibus indiges ad æterna.] *Non* igitur hac de causa Templum *ingrediar*. Verùm (vel naturali prudentia, vel reuelatione diuina) *intellexi*, Semaiam à Deo ad me immissum non fuisse, sed quasi vaticinando, seu se Prophetam fingendo, fuisse locutum: & *pretio* à Samaritanis Tobia ac Sanaballat esse conductum, vt me ab incepto opere deterreret, & *peccarem* in honorem meum, quem vt Dux populi curare debeo. * Non est vanitatis expressio, sed muneris iniuncti tuitio, aliquando non permittere demissionem.] Ideò ista mihi suggerenti non acquieui, & quia vidi, id eum mihi persuadere conatum, vt hostes materiam, seu ansam haberent, vnde mihi possent exprobrare. *Memento* igitur *mei Domine*, vt scilicet mihi reddas bonum pro malo, quod Tobia, Sanaballat, & *Noadia*, siue falsi Prophetæ (quos hostes excitabant) contra me machinati sunt. Loco verbi illius *Noadia Propheta*, est in Hebræo, *Prophetissa*. * Num vir Prophetissa vocandus? Certè qui subdulè loquitur, qui falsa pronunciat, meritò à virorum cœtu expellitur, & ad mulierculatum mendacem turbam ablegatur.] Vsi igitur fuére hostes opera Noadiæ Prophetissæ, & cæterorum Pseudo-prophetarum ad me terrendum, atque à cœpto abstrahendum opere. Sed & falsos fratres subornarunt ad eundem finem etiam è primoribus Iudæis, qui subdolè ac proditoriè mihi adblandiebantur; sed cum hostibus aduersum me conspirabant; sed cunctos ope cœlesti superaui. * Illam crede supremè horribilem persecutionem, quæ a falsis fratribus apparatur.]

Per Pseudo-propheta pecunia corruptus conantur hostes Nehemiam ab opere incepto amouere.

Templi reuerentiam nec gentiles auderent violare, quã Christicolæ violant.

Indecora est fuga Principis.

Templum non ineundum solummodò ad temporaria procuranda commoda.

Non est vanitas, sed officij tuitio, aliquandò non permittere demissionem.

Vir mendax cum mulierculis computandus est.

Horribilis supremè persecutio, quæ à falsis fratribus apparatur.

Vers.

4. **Iudæorum contra Nehemiam persecutio.**

Vers. 15.16.17.18.19. *Completus,&c.*] Equidem perfectus est murus vigesimaquinta die mensis *Elul*, quinquaginta dierum spatio. Verùm *Elul* est sextus mensis Hebræorum, qui nostro partim Augusto, partim Septembri respondet. Quod autem in opere tam vasto non impenderentur ab initio vsque ad finem nisi quinquaginta duo dies meritò omnes Gentiles vicini suut admirati : & concidentes *intra semetipsos*, id est, stupore simul & timore exanimati, palam professi sunt, à Deo factum esse *hoc opus*. Quid plura? Ex ipsis Iudæis Nehemias operi remoram experitur. Nam hisce diebus (ait) multæ Optimatum populi Iudaici ad Tobiam epistolæ immittebantur, & à Tobia remittebantur ad Optimates. Nam multi ex Iudæa fœdus eum ipso inierant, quia gener erat Secheniæ filij Area, viri Iudæi potentis, magnæque auctoritatis; & Iohanao filius eiusdem Tobiæ filiam Mosollami filij Barachiæ, (qui inter ædificatores murorom cap. 3.4. annumeratur.) sibi in coniugem adaptauerat. * En tunc affinitatis necessitudo corda Gentilium cum Iudæis conciliabat, iam ex affinitate assolent potius iurgia diuisionésque ingenerari.] Porrò Iudæi affines illi vel coram me audebant Tobiam illum collaudare, & si quid ambiguum respondebam, ei prauo renunciabant in sensu. Vnde Tobias comminatorias ad me immittebat epistolas, vti me territaret.

Ex affinitatis obligatione in iurgia ac diuisiones proceduns.

CAPVT VII.

Vrbi iam mœnibus circundatæ à Nehemia custodes assignantur. Recensentur qui olim cum Zorobabele è Babylone Ierosolymam inerant, & donaria à Iudæis in fabricam collata memorantur.

1. POSTQVAM autem ædificatus est mutus, & posui valuas, &
recensui ianitores, & cantores, & Leuitas: 2. præcepi Hanani
fratri meo, & Hananiæ principi domus de Ierusalem (ipse
enim quasi vir verax & timens Deum plus cæteris videbatur)
3. & dixi eis: Non aperiantur portæ Ierusalem vsque ad calo-
rem solis. Cúmque adhuc assisterent, clausæ portæ sunt, &
oppilatę: & posui custodes de habitatoribus Ierusalem, singu-
los per vices suas, & *vnumquemque contra domum suam. 4. Ciuitas autem erat
lata nimis & grandis, & populus paruus in medio eius, & non erant domus ædifi-
catæ. 5. Deus autem dedit in corde meo, & congregaui Optimates, & Magistra-
tus, & vulgus, vt recenserem eos: & inueni librum census eorum, qui ascende-
rant primùm, & inuentum est scriptum in eo. 6. Isti filij prouinciæ, qui ascen-
derunt de captiuitate magistrantium, quos transtulerat Nabucodonosor rex Baby-
lonis, & reuersi sunt in Ierusalem, & in Iudæam, vnusquisque in ciuitatem suam.
7. Qui venerunt cum Zorobabel, Iosue, Nehemias, Azarias, Raamias, Nehamani,
Mardochæus, Belsam, Mespharath, Bagoai, Nahum, Baana. Numerus Virorum
populi Israël. 8. Filij Pharos, duo millia centum septuaginta duo: 9. Filij Sa-
phatia, trecenti septuaginta duo: 10. Filij Area, sexcenti quinquaginta duo: 11.
Filij Phahathmoab filiorum Iosue, & Ioab, duo millia octingenti decem & octo:
12. Filij Ælam, mille ducenti quinquagintaquatuor: 13. Filij Zethua,
octingenti quadragintaquinque: 14. Filij Zachai, septingenti sexaginta: 15. Filij
Bannui, sexcenti quadraginta octo: 16. Filij Bebai, sexcenti viginti octo: 17. Filij
Azgad, duo millia trecenti viginti duo: 18. Filij Adonicam, sexcenti sexaginta sep-
tem: 19. Filij Beguai, duo millia sexaginta septem: 20. Filij Adin sexcenti quinqua-
gintaquinque: 21. Filij Ater, filij Hezeziæ, nonaginta octo: 22. Filij Hasem, tre-
centi vigintiocto: 23. Filij Besai, trecenti vigintiquatuor: 24. Filij Hareph,
centum duodecim: 25. Filij Gabaon, nonagintaquinque: 26. Filij Bethlehem
& Netupha, centum octogintaocto. 27. Viri Anathoth, centum viginti octo.
28. Viri Bethazmoth, quadragintaduo. 29. Viri Cariathiatim, Cephira, & Be-
roth, septingenti quadraginta tres. 30. Viri Rama & Geba, sexcenti vigintivnus.
31. Viri Machmas, centum vigintiduo. 32. Viri Bethel & Hai, centum viginti-
tres. 33. Viri Nebo alterius, quinquagintaduo. 34. Viri Ælam alterius, mille
ducenti quinquagintaquatuor. 35. Filij Herem, trecenti viginti. 36. Filij Ieri-
cho, trecenti quadragintaquinque. 37. Filij Lod, Ædid & Ono, septingenti vi-
gintivnus. 38. Filij Senaa, tria millia nongenti triginta. 39. Sacerdotes: Filij
Idaia in domo Iosue, nongenti septuagintatres. 40. Filij Emmer, mille quinqua-

gintaduo. 41. Filij Phashur, mille ducenti quadraginta septem. 42. Filij Arem, mille decem & septem. Leuitæ: 43. Filij Iosue & Cedmihel fillorum. 44. Oduiæ, septuagintaquatuor. Cantores: 45. Filij Asaph, centum quadragintaocto. 46. Ianitores: Filij Sellum. filij Ater, filii Telmon, filij Accub, filij Hatita, filij Sobai, centum trigintaocto. 47. Nathinæi: filij Soha, filij Hasupha, filij Tebbaoth, 48. filij Ceros, filij Siaa, filii Phadon, filii Lebana, filij Selmai, 49. filii Hanan, filii Geddel, filii Gaher, 50. filii Raaia, filii Rasin, filii Necoda, 51. filii Gezem, filii Aza, filii Phasea, 52. filii Bersai, filii Munim, filii Nephussim, 53. filii Bacbuc, filii Hacupha, filii Hathur, 54. filii Besloth, filii Mahida, filii Harsa, 55. filii Bercos, filii Sisara, filii Thema, 56. filii Nasia, filii Hatipha, 57. filii seruorum Salomonis, filii Sothai, filii Sophereth, filii Pharida, 58. filij Iahala, filii Darcon, filii Ieddel, 59. filii Saphatia, filii Hatil, filii Phocheter, qui erat ortus ex Sabaim, fillo Amon. 60. Omnes Nathinæi, & filii seruorum Salomonis, trecenti nonagintaduo. 61. Hi sunt autem, qui ascenderunt de Thelmela, Thelharsa, Cherub, Addon, & Emmer: & non potuerunt indicare domum patrum suorum, & semen suum, verùm ex Israel essent. 62. Filii Dalaia, filii Tobia, filii Necoda, sexcenti quadragintaduo. 63. Et de Sacerdotibus, filii Habia, filii Accos, filii Berzellai, qui accepit de filiabus Berzellai Galaaditis vxorem: & vocatus est nomine eorum. 64. Hi quæsierunt scripturam suam in censu, & non inuenerunt: & eiecti sunt de sacerdotio. 65. Dixitque Athersatha eis vt non manducarent de Sanctis sanctorum, donec staret Sacerdos doctus & eruditus. 66. Omnis multitudo quasi vir vnus, quadragintaduo millia trecenti sexaginta, 67. absque seruis & ancillis eorum, qui erant septem millia trecenti trigentaseptem, & inter eos cantores, & cantatrices, ducenti quadragintaquinque. 68. Equi eorum, septingenti trigintasex: muli eorum, ducenti quadragintaquinque: 69. Cameli eorum, quadringenti trigintaquinque: asini, sex millia septingenti viginti.

Hucusque refertur quid in commentario scriptũ fuerit, exin Nehemiæ historia texitur.

70. Nonnulli autem de principibus familiarum dederunt in opus. Athersatha dedit in thesaurum auri dragmas mille, phialas quinquaginta, tunicas Sacerdotales quingentas triginta. 71. Et de principibus familiarum dederunt in thesaurum operis, auri dragmas viginti millia, & argenti mnas duo millia ducentas. 72. Et quod dedit reliquus populus, auri dragmas viginti millia, & argenti mnas duo millia, & tunicas Sacerdotales sexaginta septem. 73. Habitauerunt autem Sacerdotes, & Leuitæ: & ianitores, & cantores, & reliquum vulgus, & Nathinæi, & omnis Israel in ciuitatibus suis.

COMMENTARII.

1. Ierosolymæ iã muro cinctæ assignãtur custodes.

ERS. 1.2.3.4. *Postquam, &c.*] Vrbe igitur mœnibus iam cincta, valua, appositis, & constitutis ianitoribus, cantoribus, & Leuitis: præcepi Hanani cognato meo (videtur hic idem esse qui initio huius Libri è Iudæa in Persidem ad Nehemiam venisse memoratur) & Hananiæ Principi seu Præfecto Palatij Regij (vti monet Hebræus) His, inquam, duobus vtpotè plus cæteris (quod experimento didiceram) Deum timentes, & fidelibus tam mihi, quam Reipublicæ iussi *de Ierusalem*, supple benè, & accuratè custodienda. Hos enim illi præfeci muneri. * Aptè quidem. Sanctæ enim Vrbis sancto ac timenti Deum custodi committendæ sunt portæ. Vt sobtraxentur Præsules, qui Monasterij virorum aut fœminarum ostium cuilibet viro aut fœminæ sine accurato examine præuio custodiendum tradunt. Quod quidem magis ex custodis Deum timentis virtute, quàm ex claustris ferreis obserandum.] * Preme verba, *Ipse enim quasi vir verax & timens Deum plus cæteris videbatur.* Non dicit, *Ipse erat timens Deum plus cæteris*, sed *Ipse timens Deum plus cæteris videbatur*: & quia videbatur timens Deum Nehemias eum muneri Custodis portarum addixit. Rector non tenetur portæ Monasterij custodiam committere ei, qui est Deum timens; (Deus enim solus corda hominum scrutatur) sed ei, qui timens Deum videtur. Vnde si aliquandò ab huiusmodi custodis nequitia portæ, ac Monasterij immunitas læditur, prudentia, aut prouidentia Rectoris subtaxanda non est. Infelicitas erit Rectoris, fateor, sed culpa minimè.] Loco verbi illius, *& Hananiæ Principi domus de Ierusalem*, Tigurina posuit, *Principi arcis Ierosolymitana*, Vatablus, *Palatij Regis.* Et hanc esse puto domum, pro qua nominatim videtur egisse Nehemias apud Artaxerxem cap. 2. 8. Et dixi Hanani & Hananiæ, quos portarum custodes elegeram: Portæ Ierosolymæ minimè vsque ad solis calorem solis aperiantur. Nihil magis contrarium sacræ domus custodiæ quàm inter tenebras portarum apertio. Ideò indicitur, ne reserentur Ierosolymæ ostia vsque ad calorem Solis, ne vllum noctis vestigium adsit.] *Cumque adhuc* Hanani, & Hananias *assisterent* id est, non nisi præsentibus illis, & assistentibus clausæ sunt vesperi portæ *& oppilata*, nimirum valuis, & cratibus seu *cuneis*,

Monasterij porta committenda custodi Deum timenti.

Rector portæ Monasterij curam committere ei qui videtur Deũ timere, non qui verè timeat eum.

Nec sacandus est si aliquãdo huiusmodi ostiarius Monasterij lædit immunitatem.

Nihil magis contrarium sacra domus custodia, quàm inter tenebras portarum apertio.

—.

mis, vt in Græco reperio. Prætereà custodes adhibui murorum immunitati de ciuibus Ierusalem, singulos quidem per vices suas: & vnumquemque ei murorum parti addixi, quæ propriam eius domum respiciebat è directo. Vt impensiùs custodiæ sortis suæ studeret, dum propriæ simul domus gerebat custodiam.* Prudens Rector, qui subditum curat alacriter obedire, vtilitati aut commodo illius præscriptum (cum potest fieri) accommodet.]

Rector studeat præscripta accõmodare alicui commodo subditi, vt is promptior obediat.

2. *Qui olim cum Zorobabele Ierosolymam venerant recensentur.*

Vers. 5. vsque ad 69. Deus autem, &c.] Cæterùm Deus Mihi suggessit, vt congregaris Optimatibus, Magistratibus, & vulgo, *recenserem eos*. Hebraicè *Genealogias eorum*, id est Catalagum Iudæorum, qui è Babylone reducti fuerant cum Zorobabele, quot, & qui essent è quaque familia. Nimirum vt viderem, an ex tam numerosis familiis possem curare Vrbi Ierosolymæ nouos incolas, & ciuium supplementa. (Quod tandem factum per sortem infrà Cap. 11. videbimus.) Et *inueni librum census*, seu consignationem quandam, in qua annotati erant, qui ascenderant primum cum Zorobabele anno primo Monarchiæ Cyri Regis Persarum. Habes hanc consignationem, seu Catalogum Lib. 1. Esd. Cap. 2. ideò molestum tibi hîc rursum exponere. Fateor, verba hinc inde mutatis illam consignationem efferri. Quæ diuersitas inde videtur emanasse, quod sæpius recensita sint capita, verbi gratia, Primò cum è Babylone demigrarent. Secundò cum in Iudæam appellerent. Tertiò cum, instaurato iam Templo, dedicationem illius celebrarent. Vndè & diuersi Catalogi cõfecti sunt, & diuersi numeri annotati, prout decursu temporis alij aucti fuerant liberis, alij orbati. Ex vno ergo illorum Catalogorum potuit Esdras sua excerpsisse: Nehemias ex alio. Scio, ab aliquibus affirmari. Catalogum primò Babylone descriptum, deinde in Iudæa recognitum cum aliqua mutatione, quæ per itineris longitudinem contigisset.* Hinc edisce, eas quæ in Historiis assolent annotari varietates ad verum sensum posse adduci.]

Quæ in Historiis reperiuntur varietates, ad verum sensum possunt adduci.

Vers. 70. 71. 72. 73. Nonnulli, &c.] Huc vsque refertur, quid in Commentario aut Catalogo illo scriptum fuerit, ex in Nehemiæ historia retexitur. Perfecta igitur murorũ reædificatione, nonnulli de Principibus familiarum obtulere munera ad opus instaurationis ipsius Ierosolymitanæ Vrbis promouendum. Primus *Athersatha* seu Nehemias (sic Chaldaicè dicebatur) *in thesaurum*, qui coalescere incipiebat, dedit auri drachmas mille, phialas quinquaginta, tunicas Sacerdotales quingentas supra triginta. Quasi in tertia persona loquitur Nehemias, stylo mutato, imò & nomine, vt eleemosynæ illustris manum operiret.* Vt edoceamur illam Saluatoris sententiam opere exequi. *Nesciat sinistra tua, quid faciat dextera.*] Primus autem Nehemias offert vt alios ad similem excitet oblationem.* Principis enim exemplum subditos ad similem excitat pietatem.] Phiala vas est, in quo aqua ad lauandas manus infunditur. Porrò Principes familiarum thesaurum, qui gerendo operi tanto apparabatur, pij ac munifici auxerunt. Summa enim donariorum auri drachmas viginti millia, & argenti mnas duo millia ducenta expleuit. Verùm *drachma* vna auri est vni aureo nostrati æquiualens. *Mna* autem siue *mina* Hebræa continet siclos sexaginta, id est drachmas 240. vncias 30. duas nimirum libras cum dimidia. Reliquus demum populus drachmas viginti millia auri, duo millia mnas argenti, & tunicas Sacerdotales sexaginta septem exposuit. Porrò post murorum refectionem, post exhibita ad reparationem Vrbis munera, Sacerdotes, Leuitæ, Ianitores, Cantores & reliquum vulgus, nec non Nathinæi ad suas Ciuitates, habitaculáque recurrerunt, vnde ad muri instaurationem aduentatant.

3. *Donaria à Iudæis.*

Eleemosyna secretò gerenda.

Principis exemplũ subditos ad simile opus excitat.

CAPVT VIII.

Conuocato omni Israëlitico populo Ierosolymam, Esdras legem Dei prælegit, & exponit. Tabernaculorum festum splendidissimè celebratur.

1\. ET venerat mensis septimus: filij autem Israël erant in ciui-
tatibus suis. Congregatusque est omnis populus quasi vir
vnus, ad plateam quæ est ante portam aquarum: & dixerunt
Esdræ Scribæ vt afferret Librum legis Moysi, quam præcepe-
rat Dominus Israëli. 2. Attulit ergo Esdras Sacerdos le-
gem coram multitudine virorum & mulierum, cunctisque
qui poterant intelligere, in die prima mensis septimi. 3. Et
legit in eo apertè in platea quæ erat ante portam aquarum, de manè vsque ad me-
diam diem, in conspectu virorum & mulierum & sapientium: & aures omnis po-
puli erant erectæ ad Librum. 4. Stetit autem Esdras Scriba super gradum ligneum,
quem fecerat ad loquendum: & steterunt iuxta eum, Mathathias, & Semeia, &
Ania, & Vria, & Helcia, & Maasia, ad dexteram eius: & ad sinistram, Phadaia, Mi-
saël, & Melchia, & Hasum, & Hasbadana, Zacharia, & Mosollam. 5. Et aperuit
Esdras librum coram omni populo: super vniuersum quippe populum eminebat:
& cum aperuisset eum, stetit omnis populus. 6. Et benedixit Esdras Domino

Deo magno: & respondit omnis populus: Amen, Amen: eleuans manus suas. &
incuruati sunt, & adorauerunt Deum proni in terram. 7. Porrò Iosue, & Bani, &
Serebia, Iamin, Accub, Septhai, Odia, Maasia, Celita, Azarias, Iozabed, Hanan, Phalaia,
Leuitæ, silentium faciebant in populo ad audiendam legem: populus autem
stabat in gradu suo. 8. Et legerunt in Libro legis Dei distinctè, & apertè ad intelligendum:
& intellexerunt cùm legeretur. 9. Dixit autem Nehemias (ipse est
Athersatha) & Esdras Sacerdos & Scriba, & Leuitæ interpretantes vniuerso populo:
Dies sanctificatus est Domino Deo nostro, nolite lugere, & nolite flere. Flebat
enim omnis populus cùm audiret verba legis. 10. Et dixit eis: Ite, comedite pinguia,
& bibite mulsum, & mittite partes his qui non præparauerunt sibi: quia sanctus
dies Domini est, & nolite contristari, gaudium etenim Domini est fortitudo nostra.
11. Leuitæ autem silentium faciebant in omni populo, dicentes: Tacete, quia
dies sanctus est, & nolite dolere. 12. Abiit itaque omnis populus, vt comederet
& biberet, & mitteret partes, & faceret lætitiam magnam: quia intellexerant verba,
quæ docuerat eos. 13. Et in die secundo congregati sunt principes familiarum
vniuersi populi, Sacerdotes & Leuitæ, ad Esdram Scribam, vt interpretaretur eis verba
Legis. 14. Et inuenerunt scriptum in Lege præcepisse Dominum in manu
Moysi, vt habitent filij Israel in tabernaculis, in die solemni, mense septimo: 15. & vt
prædicent, & diuulgent vocem in vniuersis vrbibus suis, & in Ierusalem, dicentes:
Egredimini in montem, & afferte frondes oliuæ, & frondes ligni pulcherrimi,
frondes myrti, & ramos palmarum, & frondes ligni nemorosi, vt fiant tabernacula,
sicut scriptum est. 16. Et egressus est populus, & attulerunt. Feceruntque sibi
tabernacula vnusquisque in domate suo, & in atriis suis, & in atriis domus Dei, &
in platea portæ aquarum, & in platea portæ Ephraim. 17. Fecit ergo vniuersa Ecclesia
eorum qui redierant de captiuitate tabernacula, & habitauerunt in tabernaculis:
non enim fecerant à diebus Iosue filij Nun taliter filij Israël vsque ad diem illum.
Et fuit lætitia magna nimis. 18. Legit autem in Libro legis Dei per dies singulos,
à die primo vsque ad diem nouissimum, & fecerunt solemnitatem septem
diebus, & in die octauo collectam iuxta ritum.

COMMENTARII.

1. Legit Esdras Dei legem coram omni populo.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8. *Et venerat, &c.*] Venerat autem mensis septimus seu primus dies Tisri qui ferè Septembri nostro respondet: aderant autem tunc filiis Israël suis in Ciuitatibus & Oppidis. Aduocati verò Ducis imperio cõgregatus est omnis populus apud plateam, quæ ante portam Aquarum patescit, & ita vnionis ac charitatis vinculo colligatus exponitur, vt quasi *vir vnus* appareret. Tunc Esdram Scribam rogauere, vt Librum legis Moysi, quam Dominus Israëli obseruandam indixerat in medium adduceret. * Promptiores etenim se fideles ostentant ad diuinæ legis custodiam, cum strictiori vnionis vinculo adstringuntur. Ideò cum Nehemias populi expressit vnionẽ, *Congregatus est omnis populus quasi vir vnus*, mox adiicit: *Et dixerunt Esdra, vt afferret Librum legis Moysi.*] * Cõmunitas dissidiis disturbatur? Haud legum aderit obseruatio.] *Libri legis* nomine intelligo Pentateuchum, & præcipuè Deuteronomium. Non dixére illi, Instaura librum de nouo, vel, recens ede in lucem, sed Affer ex scrinio, vel gazophylatio. Neque enim, (vt quidam somniarunt) perierant omnes Libri legis in excidio Templi & Vrbis, vt opus esset eos instaurari per Esdram; solùm correxit illos Esdras, & ordinem redegit in meliorem, & aliisque characteribus descripsit. Igitur Esdras Sacerdos legis Librum attulit, & virorum ac mulierum multitudini exposuit, cunctisque, qui intellectu compotes erant aperuit. Nam pueri qui non poterant intelligere, ab illo sacro cœtu semoti aderant. * Vt edoceantur fideles puerulos arcere ab Ecclesia, cum gerenda est concio, quæ quidem proferenda est coram eis solummodò, qui *poterant intelligere*; alij quippe nec sibi vtilitatem comparant, & concionatori, auditoribusque inferunt molestiam.] Hæc quidem productio Libri legis facta est prima die mensis septimi, qui dies festus erat Hebræis, & vocabulo Græco Neomenia dicitur. * Præcipuis solemnitatibus conciones fieri oportet ad populum, quæ ad legis explicationem, instructionemque auditorum dirigantur, non ad inutilem conceptuum prolationem.] Et legit in Libro *apertè* in platea quæ aderat ante portam Aquarum, à matutina instantia vsque ad tempus meridianum in virorum, mulierum, ac sapientum conspectu. *Apertè* inquam, vt vulgus intelligeret, quod legebatur. Nam quæ Hebraicè scripta erant, ipse vulgari Syrorum linguâ pronunciabat. Neque enim Iudæi, ex quo Babylone rediére, amplius locuti sunt Hebraicè, sed Syriacè, mixtâ nempe linguâ ex Hebraica & Chaldaica. Puræ vero Hebraicæ linguæ vsus in sacris tantum Libris, ac diuinis officiis permansit. Vndè vt à vulgo Libri Mosis intelligerentur, opus fuit, vt Syriacâ, seu vulgari linguâ prælegerentur. * Taxentur hinc Concionatores adeò occulto sermone coram rudibus auditoribus vtentes, vt vix possit à doctioribus percipi: & cum sacræ literæ Latino scripta sint idiomate, ipsi vulgaribus Græco exponere videantur.] Verùm cuncti populi aures *erectæ* erant, seu arrectæ

Promptiores se fideles ostendunt, ad legis custodiã, cum vnionis vinculo colligantur.

In communitate, vbi dissidia sunt, non erit obseruatio legum.

Arcendi pueruli à concionibus, ne molestiam Concionatori, & auditoribus inferant.

Præcipuis festis Conciones gerantur legis obseruationẽ commendatura.

Taxantur concionatores subobscuro vtentes idiomate, quod à vulgo percipi non valeat.

Aures audiendis concionibus aptanda.

rectæ, vt exciperent verba, & ad corda transmitterent. * Hæ etenim sunt aures audiendi, quæ debent concionibus aptari.] Vt autem perlegeret Esdras Scriba, & aptiùs ab auditoribus sermo exciperetur, scandit *gradum ligneum* quem ad id munus geri iusserat. Hebraicè *stetit super turrim ligneam*, sic suggestum vocitat, quod instar turriculæ à terra emineret. Stetére iuxta Esdram auctoritatis gratia Proceres nonnulli, scilicet Mathathias, Semeias, Ananias, Vrias, Helcias & Maasias ad dexteram: Phadaia autem, Misael, Melchias, Hasum, Hasbudana, Zacharia, ac Mosollam ad sinistram. * Magnæ admodum auctoritatis actus est concio, quam debent Proceres honorare. Cum apud Regulare Templum concio geritur, assideant Religiosi grauiores, si minimè conuertendi, tamen Concionatorem honoraturi, ac patrocinaturi, vt eius verba à populo libentiùs excipiantur.] Igitur Esdras coram vniuerso populo legis Librum aperuit, super vniuersum enim populum eminebat; cum autem aperuisset eum, omnis *stetit* populus, seu assurrexit in reuerentiæ documentum. * Cum Concionator suggestum ascendit, existima legis Librum aperiri, & mente assurgere festina.] * Corripiantur hinc, qui dum concio fit sacra, inutili, imò iniquæ non semel confabulationi operam impendunt.] Verùm Esdras ex concepta fortasse aliqua formula lectioni solita præmitti, Domino benedixit: & omnis populus eleuans manus suas *Amen, Amen*, respondit: & incuruati seu proni in terram, Deum adorauere, se scilicet diuino Numini, eiusque legi quam, legente Esdra, erant audituri, submittentes. * Hinc commendarim Concionatores, qui sermoni sacro illam præmittunt clausulam: *Laudetur Eucharisticum augustissimum Sacramentum, & immaculata conceptio Deipara*, omni populo respondente *Amen, Amen.*] Porrò Iosue, Bani, Serebia, Iamin, Accub, Sephthai, Odia, Maasia, Celita, Azarias, Iozabet, Hanan, & Phalaia Leuitico ex ordine silentium indicebant populo, ad legem audiendam; populus autem *stabat in gradu suo*, id est in loco, qui cuique iuxta qualitatem debebatur, auditurus adstabat. * Oportet, dum conueniunt ciues, inferiores superioribus submitti.] *Et legerunt* In Libro legis Dei *distinctè*, id est, Esdras adeò distinctè ac dilucidè perlegit, vt à cunctis intelligeretur; si enim quid occurrebat obscurius, id Esdras planum reddebat. Si solus legebat Esdras, cur dicitur, *Et legerunt in Libro legis Dei?* Quia tanta erat attentio auditorum, vt singuli legere viderentur. * Adeò intenti sacræ concioni debent esse fideles, vt singuli dicere reputentur.] * Illi quidem mente relegebant, quod Esdras labiis pronunciabat. Debent auditores sibi mente dicere, quod concionator labiis exponit.] * Preme particulam. *Et intellexerunt, cum legeretur.* Commendatio non exigua legentis, aut dicentis, ab auditoribus intelligi. O tempora, quando Concionatores ita obscurè loquũtur, vt minimè vel à doctioribus intelligantur. Annon hoc supplicium est illud, de quo Dominus, *Et audientes* non intelligant? Profectò magno Dei supplicio nunc auditores non intelliguat, quos ficti non veri Concionatores, (heu) cultè, siuè occultè loquuntur.]

Concionibus Regularium grauiores intersint Patres collegij, actoris illam illustraturi.

Concio reuerenter audienda.

Taxabiles, qui dum concio fit, inutili confabulationi vacant.

Commendabiles illi Concionatores, qui sermoni præmittunt Laudetur augustissimũ Eucharistiæ Sacramentum, & immaculata conceptio Deiparæ.

Dum conueniunt ciues, inferiores superioribus submittantur.

Concioni attentio præstanda est.

Debent auditores mente dicere sibi, quod Concionator labijs exponit.

Magno Dei supplicio, nũc auditores non intelligũt quæ Concionatores (heu) cultè loquuntur.

2. *Vers. 9.10.11.12. Dixit autem, &c.*] Cum autem populus audiens legis præscripta lugeret de transgressionibus forsitan dolens, Nehemias (Athersatha Chaldaicè vocitatus) & Esdras Sacerdos & Scriba, nec non Leuitæ, qui pro officij sui ratione populo lecta interpretabantur, dixére: *Dies sanctificatus* est Dño Deo nostro, siue festus dies, quia Neomenia, siue Calendæ nolite lacrymas profundere ex mœstitiæ affectu, festi enim dies ad lætitiam spiritualem imò ac corpoream modestam sunt instituti. Porrò Iudæi tunc tristabantur & lugebant meritò, quòd ex lectione Libri legis audirent, prædictum iam fuisse patribus suis, quo casu à lege Dei obseruanda deflecterent, omnia miseriarum genera subituros. * Violatio quippe legum est omnium ærumnarum scaturigo.] Hunc tamen luctum ac fletum inhibent hîc Leuitæ, quod importuno loco ac tempore ederentur, scilicet in concione, & solemni die Neomeniæ festo, quo propter memoriam acceptorum cœlitùs tum ab antiquo, tum de nouo beneficiorum, publicè gaudendum erat, & festum celebrandum. * Deus non vult nos importuna affici tristitia, ex legum expressione: hylarem namque obseruatorem diligit, ne tristitia cultoris iugum esse horribile asseratur.] * Tamen non possum non Esdræ legentis ac dicentis efficaciam commendare; edocet enim Concionatores lacrymis auditorum eliciendis operam impendere debere. Non laudabilis concionator qui auditores ad risum allicit, sed qui prouocat ad luctum.] Et dixit eis Nehemias, Pergite, comeditéque pinguia, & vinum dulce, quale est melle mixtum haurite. LXX. pro *mulso*, *Dulcia* posuére: & immittite ciborum, ac potus portionem his, qui sibi propter inopiam parare non potuerunt. * Cibus enim ægrè poterit tibi esse saluti & emolumento, si pauperes participes conuiuij non fiant.] Quia *sanctus dies Domini est*, comedite, & bibite. * Sanctos olim dies Hebræi materiali epulo celebrabant, nos verò diebus solemnibus dulciùs comedimus, & bibimus. Pascimur enim Domini corpore, eiúsque dulcissimo sanguine potamur. *Comedite* ergo fideles *pinguia*, *& bibite mulsum, quia sanctus dies Domini est.*] Et nolite contristari, quia *gaudium Domini est fortitudo nostra*, id est, tali gaudio in Domino, & festiua diei huius celebratione ob beneficia à Domino accepta, fortiores efficiemur, nempe noua ope diuina nouisque benedictionibus ob exactè seruatam legem Dei nobis cœlitùs impetrandis. Ipsa enim legis obseruatione fortiores efficimur ad eiusdem dein faciliorem obseruationem. * Vnde si v. gr. difficilis tibi castitatis custodia, præceptum seruandæ pudicitiæ, tentamine obiecto, semel obseruatum, te reddet ad futura tentamina repellenda, ac superanda fortiorem. Itaque legis custodia præscripti gaudij in die illo festo erat Iudæis *fortitudo.*] Itaque Leuitæ silentium populo sonoro fletu obstrepenti indicebant, profantes: *Tacete*, quia dies sanctus est, quem decet lætitia non luctus, Abscessit igitur omnis populus vt comederet, & biberet, mitteretque suam pauperibus portionem, & magna lætitia festa coleret, quia intellexerant illa verba, quæ eos Nehemias docuerat, nimirum, *Quia gaudium Domini est fortitudo nostra*, siue vt LXX. *Quoniam Dominus est robur nostrum*, vel legente Esdra, intellexerunt, quàm

Populus ad lætitiam gerendum à Esdra & Nehemia suadetur.

Violatio legũ omniũ miseriarum scaturigo.

Deus diligit hylarẽ suæ legis obseruatorem.

Concionator ille laudabilis, qui auditores non ad risum sed ad lacrymas incitat.

Fiat pauper tui particeps cõuiuij, vt cibus tibi salutem pariat.

Dies festi Christicolarũ celebrandi Eucharistia epulo.

Custodire legem, nos fortiores reddit, ad eiusdem faciliorem obseruationem.

quàm bonus esset Dominus iis, qui toto ex corde ad ipsum conuertuntur. * Nullum enim ad peccatorum solatium efficacior impulsus, quàm Dei benignitatem erga veraciter pœnitentes mente euoluere.]

Pœnitentia remedium, est vnicum peccatoris solatium.

3. *Vers. 13. 14. 15. 16. 17. 18. Et in die secundo, &c.*] Cæterum die secundò eiusdem mensis septimi, Principes familiarum vniuersi populi, Sacerdotes & Leuitæ ad Esdram Scribam sapientissimum confluxere, vt dubitationes circa legis intelligentiam enodaret. Ex pridiana namque lectione subortæ fuerant inter illos aliquæ quæstiones, non de verbis, quæ etiam vulgus dicitur intellexisse, sed de sensu ac intelligentia rerum quarumdam, ac nominatim de ritibus, & ceremoniis, quibus celebrandum erat instans scenopegiæ. Inuenerant itaque scriptum in Libro legis, quem legerat Esdras, Dominum ex ore Mosis præcepisse, vt filij Israël celebrent Tabernaculorum festum, quod Græco vocabulo scenopegia dicitur. Quod quidem solemne indicendum erat voce præconis in Ierusalem & in cunctis Vrbibus, indicente, vt in decimum quintum diem eiusdem mensis Tisri omnes vndique Ierosolymam confluant, ad festum scenupegiæ per octiduum celebrandum. Igitur iuxta legis præscripta ex Esdræ interpretatione diuulgata est Tabernaculorum solemnitas, precone clamante: Egredimini in montem, & succidite oliuæ ac ligni *pulcherrimi*, nec non myrti, palmarum, aut cuiusuis ligni nemorosi frondes, vt iuxta legis præscriptum tabernacula texantur. Pro *ligno pulcherrimo* LXX. transtulere *cypressum*, alij *pinum*, alij *balsamum*, alij *cedrum*. Sed ex omni ramorum genere illa poterant construi tentoria. Et egressus est populus, omnesque ad conficienda sua tabernacula frondes arborum pro libito detulére, construxereque tentoria *in domate suo*, id est, in tecto domus suæ, seu solario. Nam omni loco poterant ea Tabernacula figi, dummodò sub dio collocarentur. Alij verò in atriis domus, aut in atriis Templi, & in platea hærente portæ Aquarum, & in platea Ephraim. * Vt innuatur facilitas æterni Tabernaculi construendi. Nec enim solùm in Domo Dei, aut Sacerdotio aut Religione, sed & in sæculo, in foro, in plateis habitantibus datur posse suum Tabernaculum apparare.] Ea autem est construendi vbique Tabernaculi conditio; vt *sub dio* extruatur, hoc est, vt pateat temporis incommodis. * Haud potest cœleste Tabernaculum construi sine incommodorum, ac laborum sustinentia.] Celebrauit igitur cunctus Israeliticus populus Tabernaculorũ solemnitatem, construendo tentoria, & habitando in eis, nec à tempore Iosue filio Nun vsque ad illud tempus populus electus tanta alacritate, pietate ac lætitia Tabernaculorum festa celebrauit. Id quod accuratæ lectioni Libri legis tribuendum. * Sacra enim lectio animos excitat ad accuratiorem diuinæ legis obseruationem.] Esdras autem à die primo vsque ad nouissimum, siue toto octiduo, quo solemnitas tenuit, in Libro legis præscripta Mosis adhuc populo legebat, alij & interpretabantur; Populus verò septem diebus solemnitatem scenopegiæ gessit, die demum octauo iuxta ritum gessere *collectum*. Collecta fiebat die octaua huius solemnitatis: *Collecta* autem dicebatur non à pecuniarum collectione, sed à collectione, ac congregatione hominum, qui conueniebant, vt Deo gratias agerent, quod post longam in deserto peregrinationem, vbi tentoriis Israeliticus populus vtebatur, in terram promissam peruenisset. * Diuina beneficia nunquam sunt obliuioni tradenda, sed frequenti gratiarum actione innouanda.]

Tabernaculorum festum celebratur.

Non solùm in Religione Dei domo æterna tabernacula construuntur, sed & in plateis, &c. siue in sæcularibus occupationibus.

Non potest Tabernaculũ cœleste construi, sine laborum sustinentia.

Sacra lectio animum excitat ad accuratiorem legis obseruationem.

Sæpè memoriam age de quolibet beneficio accepto à Domino.

CAPVT IX.

A commercio cum alienigenis populus iterato se separat, Leuitæ Dei beneficia, ac populi scelera confitentur. Fœdus cum Domino instaurant.

1. IN die autem vigesimoquarto mensis huius, conuenerunt filij
Israël in ieiunio, & in sacris, & humus super eos. 2. Et separatũ
est semen filiorum Israël ab omni filio alienigena: & steterunt, & confitebantur peccata sua, & iniquitates patrum suorum. 3. Et consurrexerunt ad standum: & legerunt in volumine legis Domini Dei sui, quater in die, & quater confitebantur, & adorabant Dominum Deum suum. 4. Surrexerunt autem super gradum Leuitarum, Iosue, & Bani, & Cedmihel, Sabania,
Bonni, Sarebias, Bani, & Chanani: & clamauerunt voce magna ad Dominum
Deum suum. 5. Et dixerunt Leuitæ, Iosuæ, & Cedmihel, Bonni, Hasebnia, Serebia,
Obaia, Sebnia, Phathahia: Surgite, benedicite Domino Deo vestro ab æterno
vsque in æternum: & benedicant nomini gloriæ tuæ excelso in omni benedictione
& laude. 6. Tu ipse Domine, solus, tu fecisti cælum, & cælum cælorum, & omnem
exercitum eorum, terram, & vniuersa quæ in ea sunt: maria, & omnia quæ in eis
sunt: & tu viuificas omnia hæc, & exercitus cæli te adorat. 7. Tu ipse, Domine
Deus, qui elegisti Abraham, & eduxisti eum de igne Chaldæorum, & posuisti nomen
eius

eius Abraham. 8. Et inuenisti cor eius fidele coram te: & percussisti cum eo
fœdus, vt dares ei Terram Chananæi, Hethæi, & Amorrhæi, & Pherezæi, & Iebu-
sæi, & Gergesæi, vt dares semini eius: & implesti verba tua, quoniam iustus es. 9. Et
vidisti afflictionem patrum nostrorum in Ægypto: clamorémque eorum audisti super
Mare rubrum. 10. Et dedisti signa atque portenta in Pharaone, & in vniuersis seruis
eius, & in omni populo terræ illius: cognouisti enim quia superbè egerant contra
eos: & fecisti tibi nomen, sicut & in hac die. 11. Et mare diuisisti ante eos, & tran-
sierunt per medium maris in sicco: persecutores autem eorum proiecisti in profun-
dúm, quasi lapidem in aquas validas. 12. Et in columna nubis ductor eorum
fuisti per diem, & in columna ignis per noctem, vt appareret eis via, per quam
ingrediebantur. 13. Ad montem quoque Sinai descendisti, & locutus es cum
eis de cælo, & dedisti eis iudicia recta, & legem veritatis, ceremonias, & præcep-
ta bona: 14. & sabbatum sanctificatum tuum ostendisti eis, & mandata, & ce-
remonias, & legem præcepisti eis in manu Moysi serui tui. 15. Panem quoque
de cælo dedisti eis in fame eorum, & aquam de petra eduxisti eis sitientibus, & di-
xisti eis vt ingrederentur & possiderent terram super quam leuasti manum tuam,
vt traderes eis. 16. Ipsi verò & patres nostri superbè egerunt, & indurauerunt
ceruices suas, & non audierunt mandata tua. 17. Et noluerunt audire, & non
sunt recordati mirabilium tuorum quæ feceras eis. Et indurauerunt ceruices
suas, & dederunt caput vt conuerterentur ad seruitutem suam, quasi per contentio-
nem. Tu autem Deus propitius, clemens & misericors, longanimis & multæ misera-
tionis, non dereliquisti eos: 18. & quidem cùm fecissent sibi vitulum conflatilem,
& dixissent: Iste est Deus tuus, qui eduxit te de Ægypto: feceruntque blasphe-
mias magnas. 19. Tu autem misericordiis tuis multis non dimisisti eós in deserto:
columna nubis non recessit ab eis per diem, vt duceret eos in viam, & columna
ignis per noctem, vt ostenderet eis iter per quod ingrederentur. 20. Et spiritum
tuum bonum dedisti qui doceret eos, & manna tuum non prohibuisti ab ore
eorum, & aquam dedisti eis in siti. 21. Quadraginta annis pauisti eos in deserto,
nihílque eis defuit: vestimenta eorum non inueterauerunt, & pedes eorum non
sunt attriti. 22. Et dedisti eis regna, & populos, & partitus es eis sortes: & posse-
derunt terram Sehon, & terram regis Hesebon, & terram Og regis Basan. 23. Et
multiplicasti filios eorum sicut stellas cœli, & adduxisti eos ad terram, de qua di-
xeras patribus eorum vt ingrederentur & possiderent. 24. Et venerunt filij, & pos-
sederunt terram, & humiliasti coram eis habitatores terræ & Chananæos, & de-
disti eos in manu eorum, & reges eorum & populos terræ, vt facerent eis sicut pla-
cebat illis. 25. Ceperunt itaque vrbes munitas, & humum pinguem, & possede-
runt domos plenas cunctis bonis; cisternas ab aliis fabricatas, vineas, & olíueta,
& ligna pomifera multa: & comederunt, & saturati sunt, & impinguati sunt, &
abundauerunt deliciis in bonitate tua magna. 26. Prouocauerunt autem te ad
iracundiam, & recesserunt à te, & proiecerunt legem tuam post terga sua: & prophe-
tas tuos occiderunt, qui contestabantur eos vt reuerterentur ad te: feceruntque
blasphemias grandes. 27. Et dedisti eos in manu hostium suorum, & afflixerunt
eos. Et in tempore tribulationis suæ clamauerunt ad te, & tu de cœlo audisti, &
secundum miserationes tuas multas dedisti eis saluatores, qui saluarent eos de
manu hostium suorum. 28. Cúmque requieuissent, reuersi sunt vt facerent ma-
lum in conspectu tuo: & dereliquisti eos in manu inimicorum suorum, & posse-
derunt eos. Conuersíque sunt, & clamauerunt ad te: tu autem de cœlo exaudisti,
& liberasti eos in misericordiis tuis, multis temporibus. 29. Et contestatus es
eos vt reuerterentur ad Legem tuam. Ipsi verò superbè egerunt, & non audie-
runt mandata tua, & in iudiciis tuis peccauerunt, quæ faciet homo, & viuet in
eis: & dederunt humerum recedentem, & ceruicem suam indurauerunt, nec
audierunt. 30. Et protraxisti super eos annos multos, & contestatus es eos in
spiritu tuo per manum prophetarum tuorum, & non audierunt, & tradidisti eos
in manu populorum terrarum. 31. In misericordiis autem tuis plurimis non fe-
cisti eos in consumptionem, nec dereliquisti eos: quoniam Deus miserationum,
& clemens es tu. 32. Nunc itaque Deus noster magne, fortis, & terribilis, cu-
stodiens pactum & misericordiam, ne auertas à facie tua omnem laborem, qui
inuenit nos, reges nostros, & principes nostros, & Sacerdotes nostros, & prophe-
tas nostros, & patres nostros, & omnem populum tuum, à diebus regis Assur vsque
in

in diem hanc. 33. Et tu iustus es in omnibus quæ venerunt super nos: quia verita-
tem fecisti, nos autem impiè egimus. 34. Reges nostri, principes nostri, Sacerdotes
nostri, & patres nostri, non fecerunt legem tuam, & non attenderunt mandata tua,
& testimonia tua quæ testificatus es in eis. 35. Et ipsi in regnis suis, & in boni-
tate tua multa, quam dederas eis, & in terra latissima & pingui, quam tradide-
ras in conspectu eorum, non seruierunt tibi, nec reuersi sunt à studiis suis pessimis.
36. Ecce nos ipsi hodie serui sumus; & terra, quam dedisti patribus nostris vt
comederent panem eius, & quæ bona sunt eius; & nos ipsi serui sumus in ea: 37. Et
fruges eius multiplicantur regibus, quos posuisti super nos propter peccata nostra,
& corporibus nostris dominantur, & iumentis nostris secundùm voluntatem
suam, & in tribulatione magna sumus. 38. Super omnibus ergo his nos ipsi per-
cutimus fœdus; & scribimus, & signant principes nostri, Leuitæ nostri, & Sacer-
dotes nostri.

COMMENTARII.

1\. *Separat se populus à consortio cũ alienigenis.*

ERS. 1. 2. 3. *In die autem, &c.*] Profectò die vigesima quarta mensis eiusdem septimi, elapsis Tabernaculorum diebus, filij Israël ieiunio muniti, induti saccis, humo, seu puluere capita conspergentes conuenerunt, seu in vnum fuere colligati, vt de separatione ab alienigenis iterata agerent. Signa hæc pœnitentiæ ad flumen diuinum placandum propter contractorum coniugiorum cum alienigenis delictum. Excitati verò fuerant ad pœnitentiam recitatione legis, & Esdræ adhortationibus. * Maximè enim confert Libri sacri lectio, ad pœnitudinis eliciendum affectus.] Certè publicæ pœnitentiæ signum erat saccus cilicinus, pulueris aspersio, solemne ieiunium. Vt qui publico sese delicto macularant, publica pœnitudine expiarentur.

Libri sacri lectio confert ad eliciendũ pœnitentia affectus.

* Quod poterunt facilè imitari Christicolæ, si die Confessionis modesto indumento, demisso capite in conspectu populi eius conscij piaculi accedat.] * Preme illud, *Et humus super eos.* Quid mirum à peccatis recedere, ad pœnitentiam excitari illos, qui humum supra se inspergere curarunt. Memoria enim sepulturæ peccatorem ad meliorem mentem potenter adducit.] Igitur purè Israëlitæ, seu nati ex parentibus fidelibus seiuncti, ac separati sunt ab aliis, qui ex altero infideli parente prognati fuerant. Matrimonia enim cum alienigenis contracta dissoluerunt. Nolebant enim vlteriùs cum alienigenis habere commercia, qui curabant conscientiam à criminum macula custodire.* Commercium namque cum peccatoribus criminum est scaturigo.] Et steterunt, peccatáque sua ac patrum suorum, ex affectu cordis ore accipiente verba, profitebantur. Tunc consurrexere Leuitæ *ad standum*, id est ascenderunt in locum aliquem sublimem, in quo tanquam in theatro, vel suggestu stantes, vt videri, & exaudiri vndique à circumstanti populo possent, legerunt in Volumine legis Domini *quater in die*, seu quatuor diuersis horis per diem, *& quater confitebantur*, nempe singulis lectionibus seu exhortationibus subnectebant hymnos & psalmos, quibus Deo laudem iustitiæ, veritatis, & misericordiæ: sibi verò confusionem ob scelera admissa tribuebant, ac veniam humillimè deposcebant. * En sacræ lectionis vtilitatem. Quater legunt, & quater compunguntur. Vix vlla excidet sine fructu sacræ lectionis hora.]

Qui publico se delicto infecere, publica se curet pœnitentia expiare.

Sepultura memoria peccatorem ad meliorem mentem adducit.

Commercium cum peccatoribus criminum est scaturigo.

Sacra lectionis magna ad compunctionem vtilitas.

2\. *Leuitæ Dei beneficia, ac populi scelera profitentur.*

Vers. 4. vsquè ad 31. Surrexerunt &c.] Certè Leuitæ qui surrexerant ad legendum, iam ad concionandum rursum exurgunt super *gradum* illud ligneum seu locum sublimem, è quo solebant Leuitæ profari. Qui autem tunc loquuturi gradum scanderant, fuere Iosue, Bani, Cedmihel, Sabania, Bonni, Sarebias, Bani alter, & Chanani: & ad Dominum voce elata conclamauerunt suspiriorum tantum eloquio. At mox Leuitæ Iosue, Cedmihel, Bonni, Hasebnia, Sarebia, Odaia, Sebnia, & Phathathia voce expressa dixerunt: Eia agite, Israelitæ, benedicite Domino Deo vestro ab æterno existenti vsque in æternum. Siue Dominum perpetuò celebrate, & ab omnibus semper laudabilem afferte. * Tot enim Dei erga homines beneficia, vt non possimus grati existere, nisi perpetuò ea celebremus.] Et omnes *benedicant nomini gloriæ tuæ*, seu tuo inclito nomini, *omni benedictione, ac laude* simul expressa. * Tot enim beneficiis decantandis ac colendis non sufficit vnica laus, vnica benedictio, singula à Deo accepta beneficia speciali sunt benedictione ac laude recolenda.] Tot verò fuerat Israëliticus populus Dei beneficiis donatus, vt Leuitæ cunctas expetant benedictiones ac laudes confluere. Tu ipse Domine, tu solus *cælum* seu inferiores cœlestes orbes efformasti, & *cælum cælorum* siue summum cœlum Empyreum condidisti: *& omnem exercitum eorum*, id est, omnes inferiorum cœlorum stellas succendisti, & omnes Angelos Empyrei cœli habitatores creasti. Tu terram & cuncta quæ in ea adsunt, eduxisti è nihilo: maria, & omnia, quæ inibi commorantur, eduxisti. *Tu viuificas*, seu conseruas omnia hæc: & Angeli Empyrei exercitus te adorant. Tu Domine Deus Abrahamum patrem nostrum elegisti, & eduxisti eum de *igne*, seu de Vr Chaldæorum: & cum prius diceretur *Abram*, eum Abraham, arcana literæ additione, nominasti. * Annota duo illa verba, *Elegisti Abraham, & eduxisti eum de igne* Electionem eductio sequitur. Quos enim Deus eligit, curat ex igne, seu ex delinquendi occasionibus abstrahere.] Existimo *Vr Chaldæorum* proprium esse nomen Vrbis sic dictæ ab *igne*, qui istic vt in Perside pro Deo colebatur, auctore Hieronymo ad Gen. vbi nomen proprium *Vr* retinuit. Sed hic maluit interpretationem illius nominis ponere propter emphasim, quam explicatam voluit: nempè subductum Abrahamum ab *igne*,

Dei beneficia æterna laus decet.

Singula à Deo accepta beneficia speciali benedictione, ac laude sunt recolenda.

Quos eligit Deus, curat ex delinquendi occasionibus abstrahere.

&

& afflictione, qua istic à Chaldæis, quod ignem adorare nollet, afficiebatur, teste Iosepho, & Hieronymo, qui adiicit, Abrahamum eadem causa coniectum à Chaldæis in ignem fuisse, sed à Deo miraculosè ereptum. * Quod si nolis hanc ex *igne* eductionem materialiter intelligi, eductus est à Deo ab igne spiritualiter Abrahamus. Totiens enim igne vir fidelissimus torquebatur, quotiens videret ignem à Chaldæis adorari. Dura siquidem iustis sicut infernus *æmulatio*, siue Dominicæ gloriæ zelus.] Cor quidem Abrahæ coram te fidelissimum inuenisti, vnde virtutem eius præmio donaturus etiam temporario, qui parabas æternum: ei promisisti, te ei Terram Chananæorum, Hethæorum, Amorrhæorum, Pherezæorum, Iebusæorum, Gergesæorúmque traditurum, vt eius posteri eius habitaculo potirentur. Et tua impleuisti promissa, *quoniam iustus*, seu verax es. * Tam difficilè assolent hac in regione impleri promissa, vt vel Deum de promissorum impletione Auctor Libri collaudet.] * *Quoniam* (inquit) *iustus est*. Indicamentum de tua iniustitia aut iniquitate exhibes, dùm contemnis tuas implere promissiones.] Benignis oculis patrum nostrorum afflictionem aspectasti, dum Ægyptiaca captiuitate premerentur: clamorémque eorum exaudisti *super mare Rubrum*, hoc est, cum Rubro pelago præpedirentur, ne possent Pharaonis persequentis copias effugere, quæ tandem obrutæ vndis periere, dum Israel ad vlteriorem ripam properaret incolumis. * Orationis enim clamor omnium ærumnarum, ac periculorũ est medicamen.] Signis ac portentis Pharaonem aulicos eius, cunctumque populum Ægyptiacum cum diuerberasti; agnoscens quod se se superbum immitemque Dominum Israeli præstiterat; nomenque tuum celebre ac inclitum reddidisti, *sicut & in hac acie*, id est, quemadmodum nos demum à Babylonica seruitute valida in manu ad Ierosolymam transtulisti. * Preme verba illa, *Cognouisti enim, quia superbè egerant contra eos.* Ac si diceret, ideò tot miracula patrasti ad educendos Israëlitas, ideò tot flagellis plagatam Pharaonis Ægyptiorumque dorsa contudisti, quia superbos se se illi Israëlitis ostentarant. Nihil enim magis cœlesti Numini inuisum quàm superbia.] Pelagum inquam Rubrum cum non possent vlteriùs pergere, diuisisti, vt sicco pede transiucarent: persecutores autem eorum existimantes sibi etiam secura itinera præparari, miserè obruti instar lapidis grauis, perierunt. * Nec omnibus datum est per mare siccò vestigio incedere. Vbi pericula sæcularis subit, ibi Religiosus potitur securitate.] Euangelicus operarius Veneris percalcat incolumis spumam fauente cœlesti Numine, quia proprio sacto ministerio dat operam cum inter depravatos agit: & inibi qui non vocatus est ad id ministerium, sed ad montis adyta, miserè deperiret.] Columna nubis eis interdiu ducatum præstabat, nè solis æstu molestarentur: & ignis columna instar lucidissimæ facis, eosdem noctu dirigebat. * Quàm commendabilis ille Dux, qui dum regit præseruat ab æstu, & à tenebris liberat! Qui præcedens præstat ducatum, debet simul subditorum immunitati studere. Totus sit ille nubes, & fax, vt eo ipso quo dirigit, defendat, & illuminet.] Dux itaque & nubis, & ignis se se viatoribus

Iustis est velut inferni flamma videre, Deum despici à peccatoribus.

Difficillimè homines sua promissa implent.

Indicium est iniustitiæ, non implere promissiones.

Clamor orationis omnium ærumnarum remedium.

Superbia vitiorum Deo admodum inuisum.

Non omnibus datum, medijs in periculis incolumem esse.

Prælatus sit nubes defendens subditos, & illuminans, eo ipso, quo regit.

Iudæis ostentabat, vt iter ostenderet, ab æstũ obtegeret & lucem exponeret. Ad Sinai montis verticem descendisti, & Israëli tuo iudicialia, moralia, ac ceremonialia præscripta tradidisti, ostendens Sabbatum tuum in honorem sanctificatam esse, quo die ab opere feriandum, tuúsque cultus peculiariter vsurpandus obiicitur. * Pondera verba, *Et Sabbatum sanctificatum tuum ostendisti eis.* Sabbatum siue festum dicitur *sanctificatum*, & *tuum*, vt innuatur id totum decere sanctitudinem, nec vllam eius particulam alieno domino litandam.] Simul mandata & ceremonias, siue statuta, ac legem eis Mosis manu conscripta indixisti. * Loco illius particulæ, *& ceremonias*, est in Hebræo, *& statuta*, vt edoceamur quamlibet ceremoniam debere à nobis velut statutum, aut præceptum obseruari; ne gerentes operis substantiam, modum illius contemnamus.] Hebræis fame pressis *panem de cælo*, Manna scilicet prouidisti: siti æstuantibus aquarum fontem è saxo eduxisti: Et indixisti eis, vt ad possidendam Terram illam, quam *eleuans manum tuam*, (qui iurantis est habitus) te daturum patribus promisisti, ingrederentur. Fateor ingenuè, patres nostros superbè egisse, suásque indurasse ceruices, ne tuis præceptis submitterentur. Noluerunt tua exaudire monita, nec mirabilium, quibus eos à Pharaonis potentia eripueras recordari voluére. Adeò autem eorum producta est ingratitudo, vt indurati darent *caput, vt conuerterentur ad seruitutem suam quasi per contentionem*, Ex Hebræo, *& posuerunt caput, vt reuerterentur*, id est, eligere voluerunt caput, & Ducem, vt, relicto Mose, reuerterentur in Egyptum iterum seruituri. LXX. *Cœperunt reuerti in seruitutem suam.* * Ingratorum supplicium est, ad ea incommoda vltrò remeare, è quibus eos beneficia Dei, quæ contemnunt, eripuerant.] Illam particulam, *Quasi per contentionem* vulgariter expono. *Como sobre apuesta*, curabant recurrere ad seruitutem. Indicatur iniquorum ad pristina delicta patranda impetuosa celeritas: *Como sobre apuesta bolvien al a mala costumbre*]Scio in Hebræo pro *contentione* haberi, *Cum rebellione sua*, vel vt alij vertunt, *In contumacia.* Tu autem Deus *propicius, clemens, misericors, longanimus*, & in miserationibus prædiues, eos minimè *dereliquisti.* * Certè cum Deus continet peccatorem, ne prauum propositum expleat, se propitium, clementem, misericordem longanimémque ostentat. Prauum enim illud propositum Deum non ad miserendum, sed ad puniendum extremè prouocauerat. Misereri ergò, ex quo motiuo punire iustè posset, ineffabilis misericordiæ est documentum.] Et quidem aliud apertius diuinæ miserationis huius ineffabilis exemplum exhibebo: Cum Hebræi sibi vitulum conflatilem confinxére profantes: *Iste est Deus tuus*; qui te de Ægyptiaca seruitute liberauit; *feceruntque blasphemias magnas*, LXX. *irritationes magnas.* irritauerunt enim te, honorem tibi detrahendo, & idolu tribuendo, quasi ab illo educti essent è seruitute, quod ad blasphemiam pertinet: tu tamen, ô Domine *in misericordijs tuis multis*, seu iuxta tuam miserendi agnatam consuetudinem eos in deserto, non diuisisti omninò desolatos, nec columna nubis diurna ductrix, nec columna ignis nocturna directrix ab ingratis recessit. Nec *spiritum tuum bonum*,

Dies festi esse sunt Dei, nec alieno Domino vlla eorum litanda particula.

Omnes ceremoniæ, particulis sicuti ipsa statuta, non audeamus vitare.

Supplicium ingratorũ est, ad ea incommoda remeare, è quibus eos Dei beneficia, quæ contemnunt, eripuerant.

Ineffabilis misericordia Dei est documentum, peccatorem continere, ne prauum impleat propositum.

id est, Angelum viæ in vtraque columna Ducem ab eis auocasti. Nec Manna descendere è cœlo prohibuisti, nec perennem illum fontem exsiccasti. Quadraginta annis eos in deserto dulciter ac copiosè pauisti, *nihilque eis defuit*, Manna cunctorum ciborum referente sapores. Vestimenta eorum non experta sunt vetustatis iniuriam, & pedes eorum attriti non fuere, calceis vetustate deficientibus. Eos Regnis, populis, sortibus seu hæreditatibus copiosis donasti: possederunt namque Terram Selon, & Terram Regis Hesebon, & Og Regis Basan. Et iuxta promissionem tuam Abrahæ patri nostro factam, posteros Iudæorum veluti cœli sydera multiplicasti, eosque ad illam Regionem adduxisti, quam ab eis possidendam fore patribus annunciaras. Venerunt itaque filij & illam tenuere Terram, quæ patribus promissa eis non data fuit, sed eorum filiis ac nepotibus. * Ea etenim est patris ac filij identitas, vt quod filius accipit, pater accepisse videatur.] Ne autem eorum ingressionem hostes Gentiles impedirent, ad ingressum illorum habitatores Terræ huius Chananæos cōpressisti, eosq; Iudæorum tradidisti in manus: ac Reges eorum cunctósque populos Hebræorum placito addixisti. Cepere itaque Vrbes munitas, & humum pinguedine diffluentem, adiére domos omnium supellectilium ac ciborum copia redundantes, cisternas ab aliis fabricatas, & aqua plenas euacuarunt, olиueta, vineas, & pomiferarum arborum hortos multos possederunt: comederunt, saturati, ac impinguati fuére, & *bonitate* seu beneficentia tua magna deliciis abundauerunt. Attamen ingrati à te recedentes, legem tuam despectui habentes, & Prophetas tuos protestantes Deum iniurias sibi illatas grauibus plagis vindicaturum, occidentes, te ad iracundiam prouocauerunt, blasphemi vtique Deo honorem detrahendo, vt idolis tribuerent. Vt autem cœlestis Medicus tam desperatæ occurreres ægritudini, eos in manum hostium tradidisti, vt dirè affligerentur. * Hi namque laborum, afflictionúmque sudores assolent à medullis ossium noxium iniquitatis humorem extrahere.] Vnde acti tribulatione clamauerunt ad te, & tu protinos è cœlo exaudisti, ineffabilitérque misericors eis prouidisti Iudicum præsertim temporibus Saluatores, seu salutares populo afflicto Duces, qui eos ab hostium tyrannide liberarent. Cum autem réque poritentur, ad iniquitates pristinas recurrerunt. * Nam sicut laborum catena peccatorem continet, ne à Domino abstrahatur: felicitatis libertas eum assolet ad fugam excitare.] Vt verò rursum eos reduceres, eos iterum hostium dedisti potestati. Conuersi sunt, clamauerunt ad te, & tu iuxta agnatam tibi miserationem, & audisti, & *multis temporibus*, siue multis vicibus eos ab hostibus liberasti. * Verò peccator deperibit, si clamare desierit: semper enim potest clamare, & si ex corde exorat, nunquam a Deo miserationibus exundante non poterit exaudiri.] Et ne rursum contaminarentur, *contestatus es eos*, siue protestatus Prophetarum ex ore te iniurias tibi illatas grauioribus plagis vindicaturum. Illi verò agnatæ addicti superbiæ, ac pertinaciæ, non audierunt monita tua, sed contra iudicia, ac præcepta tua deliquere, quæ si obseruauerit homo, *in eis viuet*, siue, in quorum

Patris ac filij quasi vna identitas.

Afflictionum sudores solent à medullis iniquitatis humorem extrahere.

Felicitas assolet esse ad vitia incitamentum.

Quoties peccator ex corde Deū orat, à Deo exauditur.

obseruatione vita consistit. * Certè non solùm spiritualis, sed & temporaria vita ex legis obseruatione protegitur; multiplicatio enim peccatorum vitæ parit imminutionem.] *Et dederunt humerum recedentem*, & ceruicem suam indurauére, ne exaudirent. Adagialis dicendi formula, qua significatur subtractio à diuinæ legis onere. Attamen *protraxisti super eos annos multos*, idest, patienter, longanimitérque distulisti, si forte mentem resumerent meliorem: & iterum *contestatus es eos*, minas obiiciens Prophetarum ex ore: nec audiuére; ideóque ingratos ac pertinaces Gentibus iterum tradidisti. Summè verò de more misericors, *non fecisti eos in consumptionem*, id est, non penitus deleuisti. Nec quidem potuit tanta hominum malitia tuam miserationem hebetare, *quoniam Deus miserationum, & clementia tu es.* * Ac si diceret, Videtur ô Domine tua Diuinitas è miserationibus coalescere, quasi æquè iustus non esses. Tam misericors itaque ô Domine peccatoribus ostentaris, vt quodammodò videaris ex sola misericordia existere.]

Multiplicatio peccatorū vita parit imminutionem.

Tam misericors Deus ostēditur, vt videatur eius diuinitas ex sola misericordia coalescere.

Vers. 32.33.34.35.36.37.38. *Nunc itaque, &c.*] Nunc itaque Deus magne, fortis, & *terribilis* hostibus nostris, cum nos pœnitudinis fouemur affectu, qui pactum nunquam non custodis, qui semper misericordia diffluis; ne, quæso, negligas labores, quibus Reges nostri, Principes, Sacerdotes, Prophetæ, patres, omnisque populus tuus affecti sunt à temporibus Regis Assur scilicet Thelgatphalmasar & Salmanasar Regum Assyriorum, qui captiuos ad Assyriam Hebræos duxere, vsque ad diem hanc, siue vsque ad tempus, quo, benignitate tua, Vrbis instaurationi, cultusque tui restitutioni studium expendimus. Profitemur ingenuè, iustissimè te in tuum populum vindicasse; quia *veritatem fecisti*, implendo promissa, *nos autem impiè egimus*, fœderis violantes conditionem. Reges Principes, Sacerdotes ac patres nostri, tuam legem violarunt, præscripta tua minimè custodierunt, & testimonia tua *quæ testificatus es in eis*, seu quæ testificando, siue cœlum & terram in testes inuocando præcepisti, fuére transgressi. Inde planè iniquiores extitere, quod tot Regnis donati, tanta misericordia tua sufffulti, lætissima ac admodùm pingui regione potiti, tibi non seruiere, nec sua studia pessima obliterarunt. * Magis enim iniqua ac intolerabilis plus ingratitudo existit illorum, qui pluribus beneficiis fuere donati.] Ecce nos ipsi hodie post tot exantlatos labores, adhuc serui sumus *in Terra*, quam patribus nostris tradidisti, *vt comederent panem eius*, & bonis, quæ in ea exundant, potirentur, idest, vt liberi à seruitute, seu tributo victitarent. Quod quidem illis verbis expressit Leuita: *serui sumus in Terra, quam dedisti patribus nostris, vt comederent panem eius.* Ac si diceret, Dedisti nobis Terram hanc, vt eius frugibus aleremur, eius frueremur fertilitate. * At dum necessum est nobis tributa soluere, panem comedere non possumus, omnia enim bona soluendis tributis ac vectigalibus impenduntur.] * Datur agricolæ fundum tuum, vt excolendo comedat panem, vinum hauriat: sed tot tantaque sunt tributa rependenda, vt necessarium sit ei inedia consumi, à victu necessario dum detrahit, vt creditori soluat.] Itaque in Terra, quæ data fuit nobis, vt

3\.

Fœdus Israëlitæ cum Domino instaurant.

Intolerabilior ingratitudo illorum, qui pluribus beneficijs fuere donati.

Omnia bona tributis soluendis impēduntur.

Agricola fame consumuntur, vt tributa rependant.

comedo

Quàm miserum, in Religione libertatis patria hominem seruire voluptatibus.

comederemus, *serui sumus*, vnde non possumus ex eius fructibus victitare. * Preme illud, *Et nos serui sumus in ea.* Quàm miserum, homines seruire in Terra libertatis! Vt miseriam Religiosi praui dignoscas, qui in patria libertatis spiritualis cogitur voluptati tributa rependere.] Constat ex præfatis, Iudæos hoc tempore Regi Persarum tributa, exceptis Sacerdotibus & Leuitis, quos nominatim Artaxerses exceperat 1. Esd. 7. 24. pependisse. *Et fruges* Terræ nobis promissæ *multiplicantur Regibus*, Reges enim tributi nomine omnia sibi asciscunt. Vnde fructuum multiplicatio non ingerit miseriæ imminutionem. * Crediderim posse iustè agricolas nostrates conqueri: *Fruges nostra Regibus multiplicantur*, siue (aptiùs dixerint) Regum ministris. Euacuantur namque agricolarum horrea, nec Regum horrea videntur redundare: solùmmodò exactoris substantia crescit.] Regi-

Fruges agricolarum multiplicantur Regi, seu potiùs exactori, non ipsis agricolis, à tributis pendenda.

bus, inquam, barbaris, quibus ob peccata nostra nos submisisti, qui corporibus nostris dominantur, & iumenta nostra suis propriis vsibus addicunt; cuncta nostra bona deseruiunt, non nostro impenduntur commodo, vndè egestas in magnam nos egit tribulationem. * Illud pondera: *Regibus, quos posuisti super nos propter peccata nostra.* Ob iniqua enim subditorum aliquorum gesta Deus permittit prauum Rectorem communitati præponi.] *Super omnibus ergo his*, id est, propter hæc omnia, vt nostri deinceps misereri pergas: ex nouo fœdere fideli & constanti nos tibi obstringimus, quòd velimus mandatis tuis æternùm parere. *Et scribimus*, id est; literas huius fœderis testes obsignari omnium nomine curauimus ab iis, qui in Republica nostra, & Ecclesia primas tenent, quorum nomina sequenti capite recensentur.

Ob peccata subditorum Deus permittit, prauum Rectorem communitati addici.

CAPVT X.

Qui fœdus cum Deo initum signarunt, memorantur. Porrò hoc fœdere promittunt se vniuersa Dei præcepta seruaturos; maximè de vitando cum alienigenis commercio, de seruando Sabbato, & anno septimo Sabbatico, de oblationibus, primitiis, ac decimis.

1. SIGNATORES autem fuerunt, Nehemias, Athersatha filius
Hachelai, & Sedecias, 2. Saraia, Azarias, Ieremias, 3. Phes-
hur, Amarias, Melchias, 4. Hattus, Sebenia, Mesluch;
5. Harem, Merimuth, Obdias, 6. Daniel, Genthon, Ba-
ruch, 7. Mosollam, Abia, Miamin, 8. Maazia, Belgai;
Semeia: hi Sacerdotes. 9. Porrò Leuitæ, Iosue filius Aza-
niæ, Bennui de filiis Henadad, Cedmihel, 10. & fratres
eorum, Sebenia, Odaia, Celita, Phalaia, Hanan, 11. Micha, Rohob, Hasebia;
12. Zachur, Serebia, Sabania, 13. Odaia, Bani, Baninu. 14. Capita populi;
Pharos, Phahathmoab, Ælam, Zethu, Bani, 15. Bonni, Azgad, Bebai, 16. Ado-
nia, Begoai, Adin, 17. Ater, Hezecia, Azur, 18. Odaia, Hasum, Besai, 19. Ha-
reph, Anathoth, Nebai; 20. Megphias, Mosollam, Hazir, 21. Mesizabel, Sadoc;
Ieddua, 22. Phelria, Hanan, Anaia, Osee, Hanania, Hasub, 23. Alohes, Phalea;
Sobec, 24. Rehum, Hasebna, Maasia, 25. Echaia, Hanan, Anan, 26. Melluch,
Haran, Baana: 27. & reliqui de populo, Sacerdotes, Leuitæ, ianitores, & cantores;
Nathinæi, & omnes qui se separauerunt de populis terrarum ad legem Dei, vxores
eorum, filij eorum, & filiæ eorum; 28. omnes qui poterant sapere spondentes pro
fratribus suis, Optimates eorum, & qui veniebant ad pollicendum & iurandum
vt ambularent in lege Dei, quam dederat in manu Moysi serui Dei, vt facerent &
custodirent vniuersa mandata Domini Dei nostri, & iudicia eius & ceremonias
eius: 30. & vt non daremus filias nostras populo terræ, & filias eorum non acciperemus
filiis nostris. 31. Populi quoque terræ, qui important venalia, & omnia ad
vsum, per diem Sabbathi vt vendant, non accipiemus ab eis in Sabbato & in die
sanctificato. Et dimittemus annum septimum, & exactionem vniuersæ manus. 32.
Et statuemus super nos præcepta, vt demus tertiam partem sicli per annum ad opus
domus Dei nostri, 33. ad panes propositionis, & ad sacrificium sempiternum,
& in holocaustum sempiternum in Sabbatis, in Calendis, in solemnitatibus; & in
sanctificatis, & pro peccato: vt exoretur pro Israël, & in omnem vsum domus Dei
nostri. Sortes ergo misimus super oblationem lignorum, inter Sacerdotes, & Leuitas;
& populum, vt inferrentur in domum Dei nostri per domos patrum nostrorum;
per tempora, à temporibus anni vsque ad annum: vt arderent super altare Domini
Dei nostri, sicut scriptum est in lege Moysi: 35. & vt afferremus primogenita terræ

nostræ & primitiua vniuersi fructus omnis ligni, ab anno in annum, in domo Do-
mini. 36. & primitiua filiorum nostrorum, & pecorum nostrorum, sicut scriptum
est in lege, & primitiua boum nostrorum, & ouium nostrarum, vt offerrentur in do-
mo Dei nostri, Sacerdotibus qui ministrant in domo Dei nostri: 37. & primitias
ciborum nostrorum, & libaminum nostrorum, & poma omnis ligni, vindemiæ
quoque & olei, afferemus Sacerdotibus ad gazophylacium Dei nostri, & deci-
mam partem terræ nostræ Leuitis. Ipsi Leuitæ decimas accipient ex omnibus
ciuitatibus operum nostrorum. 38. Erit autem Sacerdos filius Aaron cum Le-
uitis in decimis Leuitarum, & Leuitæ offerent decimam partem decimæ suæ in do-
mo Dei nostri, ad gazophylacium in domum thesauri. 39. Ad gazophylacium enim
deportabunt filij Israël, & filij Leui, primitias frumenti, vini, & ibi erunt vasa sanctifi-
cata, & Sacerdotes, & cantores, & ianitores, & ministri, & non dimittemus domum
Dei nostri.

COMMENTARII.

1. Fœdus cum Deo initum qui signârunt.

ERS 1. vsque ad 28. *signatores, &c.*] Fœdere itaque à populo cum Deo inito, vt id propriis nominibus signarent, multi viri è Sacerdotibus è Leuitis, è Primoribus populi accesserunt. Porrò è Sacerdotali ordine signauere Nehemias, Athersatha filius Hachelai, Sedecias, Saraias, Azarias, Ieremias, Pheshur, Amarias, Melchias, Hattus, Sebenia, Melluch, Harem, Merimuth, Obdias, Daniel, Centhon, Baruch, Mosollam, Abia, Miamin, Maazia, Belgai, & Semeia. Deinde è Leuitis signatores extitére Iosue filius Azaniæ, de filiis Henadad, Bennui Gedmialhel & alij. Sebenia, Odaia, Bani, & Baninu. Demum de Primoribus populi subscripsére Pharos, Phahathmoab, Aelam, Zethu, Bani, Bonni, Azgad, Bebai, Adonia, Begoai, Adin, Ater, Hezecia, Azur, Odaia, Hasum, Besai, Hareph, Anathoth, Nebai, Megphias, Mosollam, Hazir, Mesizabel, Sadoc, Ieddua, Pheltia, Hanan, Anaia, Osee, Hanania, Hasub, Alohes, Phalea, Sobec, Rehum, Hasebna, Maasia, Echaia, Hanan, Anan, Melluc, Haran, & Baana. Mirum est planè, neque Eliasib Pontificem, neque Esdram Sacerdotem in hoc subscriptorum catalogo reperiri. Ab aliquo légi, causam rogari, à nullo reddi. Crediderim, hos præcipuè populi hoc fœdus, ordinasse, propriaque manu scripsisse, vnde illud ipsum proprio exorasse calamo iam erat subscribere nomina. Ab aliis ergo curarunt Pontifex & Scriba fœderis gerendi huius authores, & principes, confirmari, ac muniri. * Nec enim quis laudabiliter propriis gestis commendandis studet.]

Non studet quis laudabiliter propriæ operis commendationi.

2. Fœderis tenor describitur.

Vers. 28. vsque ad 39. *Et reliqui, &c.*] Profectò dum Sacerdotes, Leuitæ, ac Primores memorati sua nomina subscripsere, reliqui de populo electo Sacerdotes, Leuitæ, Ianitores, Cantores, Nathinæi, & omnes *qui se separauerunt* de popolis Gentium ad legem Dei, id est, proselyti, necnon vxores, filij ac filiæ eorum, animum fœderi subscribebant; & si non calamo, id obfirmabant affectu. *Omnes autem, qui poterant sapere*, scilicet Leuitæ scientes legem, & illam alios docentes iuramento adigebant fratres suos Hebræos, & pro illis quodammodò spondebant, quia verba iuramenti ipsi præibant; insuper Optimates eorum, & generatim omnes, qui iuraturi veniebant, obstringebantur, seu pro illis spondebant Leuitæ præeuntes. * Loco illius particulæ, *Omnes qui poterant sapere*, est in Hebræo, *Omnis sciens, & intelligens* seu Leuita. Quasi vocabulum synonimum, vel nomen Leuitæ sit *sciens & intelligens*. Quod de Sacerdotali Ordine potiori iure dictum puta. Quomodo enim poterit tot difficilibus muniis Sacerdos christicola dare operam, nisi sapientia, ac intelligentia polleat?] LXX. sic difficilem extulére locum: *Omnis sciens, & intelligens inualescebat super fratribus suis & execratione adstringebat eos, & ingressi sunt in execratione & iuramento ambulandi in lege Dei.* * Proprium est Clericorum sæculares ad propositum obseruandæ sacræ legis excitare.] Fœdere itaque hoc cunctus populus promisit, se seruaturum vniuersa Dei in communi præcepta, quæ Mosis calamo, dictante Domino, fuére conscripta, nempe præscriptiones iudiciales, ac ceremoniales. Specialiter verò promiserunt filias suas minimè Gentilibus tradituros in coniugium, nec eorum filias suis filiis acceptutos esse. * Quare in particulari Hebræi nonnulla promittunt, quæ generatim iam in iuramento obseruandi omnem legem includebantur? Quia quæ oportet firmiùs obseruari, speciali proposito conuenit præmuniri.] * Hinc liceat societatis Iesu vsum circa examen particulare iusta commendatione efferre. Generali examine de cunctis piaculis periculum facimus, & mox de aliquo speciali commisso, quod abolere speciatim intendimus, particulare examen gerimus: ac demum post generale propositum vltra non delinquendi, particulatim propositum de abstinendo ab illo speciali piaculo instituimus. Vt scilicet contraria virtus speciali proposito munita difficiliùs valeat violari.] Deinde promittunt speciatim, se à Gentilibus, infidelibúsve afferentibus venalia, in die Sabbati nihil empturos, ne tanti diei sanctitas violaretur. * Pudeat Christianos posse immitti ad Iudæos, vt ediscant ab eis accuratam obseruationem dierum festorum, quos tam facilè violamus. Illi apportabant *venalia, & omnia ad vsum* necessaria, & tamen Iudæi non emebant. Christicolæ autem multa non necessaria in die festo gerunt. Vtinam fallar, sed crediderim tot nos laboribus ac ærumnis diuerberari ob facilem festorum violationem.] Tertiò polliciti sunt, dimittere annum septimum sine cultura, & satione, vti Leu. 25. 4. præcipitur. Ea verò de causa, vt sponte nata pauperibus permittantur. * Ipsa enim natura nos docet,

Necessarium adeò est Sacerdotem sapere, vt vocabulum, quo Leuitas significatur, indicet sit.

Proprium est Clericorum ad propositum obseruandæ Dei legem excitare.

Quæ oportet firmius obseruari, speciali proposito præmuniri conuenit.

Examinis particularis quo Societas Iesu vtitur, ad speciale aliquod vitium abolendum, commendatio.

Facilis festorum violatio apud Christicolas reprehenditur.

Tellus nos docet, pauperibus subuenire.

Nullus adeò inops qui non possit inopi frustulam panis offerre.

cet, pauperibus subuenire.] * Tellus nec culta nec seminibus fœcundata sua ex inopia habet, quod inopi reddat, subtaxans eos, qui ex inopia excusantur, ne egentibus subueniant. Nemo enim ex non mendicis ita pauper, vt non possit frustulam panis offerre mendico.] spondent simul dimissuros se *exactionem vniuersæ manus*, id est non repetituros illo anno septimo debita, quæ per, Syngraphas manu signatas ipsis à pauperibus debebantur, nam debita anno Sabbatico lege erant remittenda, Deut. 15. 1. Denique promittunt, se legem facturos, qua obligarentur singuli, singulis annis tertiam sicli partem exponere ad sacros vsus, nempè ad panes propositionis conficiendos, ad sacrificij perpetui materiam aptandam, ad holocaustum sempiternum Sabbatis, Calendis, solemnitatibus præcipuis, & *sanctificatis*, id est aliis festis offerendum, iuxta legis præscriptiones, ad sacrificium demum pro peccato gerendum: & ad reliquos vsus Templi Dei nostri, vt Sacerdotes pro Israël Dominum exorent. * Preme hanc

Orationi eleemosyna addit alas.

particulam, *Vt exoretur pro Israël.* Annon poterant Sacerdotes sine illa populi contributione exorare? Possent quidem, sed fortassè à Domino non exaudirentur; quia Orationis alæ sunt eleemosyna.] Et manus orantis, instar ramorum palmæ sont; quas pondus efficit eleuari ad victoriam siue ad optati consequutionem. Vacuæ verò manus difficilè ascendunt.]

Manus orantis plena instar palmæ ramorum, eleuatur ad victoriam.

Vt autem (Nehemias pergit) perpetuò igni materia non deficeret, & quia partim à Sacerdotibus, partim à Leuitis, & partim à populo tribuenda erant ligna; sorte statutū fuit, quo ordine, quibus nimirum hebdomadibus, vel mensibus quælibet illi ligna deberent exhibere. Scio Lyranum asseruisse, ligna à populo tantùm fuisse tributa, Sacerdotes verò per vices ignem subiectis lignis in altari nutriuisse, Leuitas autem sub quibus comprehendit Nathinæos ligna intulisse etiam per vices, vt sors obuenerat. Id autem gerendum erat, *per tempora, à temporibus anni vsque ad annum*, id est, annuatim per tempora statuta; vt arderet super altare Dei iuxta Mosis præscriptionem. Difficilis quidem mihi semper visa est Lyrani sententia. Nam si sortes illæ circa oblationem lignorum mittebantur *inter Sacerdotes, & Leuitas, & populum*, (vti apertè ait textus) quomodò ille potest asserere; à populo tantummodò fuisse tributa? Quia dum Sacerdotes & Leuitæ accipiebant, & igem subiectis lignis ministrabant, dum autem Leuitæ ipsa inferebant ligna; quasi tribuisse videbantur. Quodammodò enim dat operi sacro materiam, qui illam aptè instituto accommodat ministerio.] * Vt edìscat;

Quasi dat operi sacro materiam, qui ab alio datā aptè instituto ministerio accommodat. Quodammodò author illius

qui opera pia è testamento sibi commissa exequitur sua quodammodo ea facere, cùm iuxta defuncti voluntatem digno subiecto accommodat. V. gr. dotem virgini modestia præfulgidæ applicas: quasi pij illius operis author exsurgis.] Polliciti etiam fuimus, nos fideliter quotannis allaturos Sacerdotibus, qui in Templo ministeria sacra gerunt (vt Domino offerant) telluris nostræ *primogenita*, siue primos fructus cunctorum lignorum, ac primitiua filiorum nostrorum, siue primogenitos iuxta exodi 13. 2. & 12. præceptum: & animantia e pecoribus primò nascentia: nec non ciborum nostrorum libaminum, pomorum omnis ligni, vinearum, oliuetorum primitias, vt eorum pretiò Dei gazophylatium oppleatur. Litare prætetea promisimus, *decimam partem terræ nostræ Leuitis*, id est, decimas fructuum terræ ex operibus nostris. Ipsi autem Leuitæ *decimas operum nostrorum*, seu decimas ex operibus nostris resultantia ex omnibus Ciuitatibus nostris accipient. De lege decimarum vide Leuit. vlt. * Et

Pij operis erit quod studueris gerere iuxta defuncti voluntatem.

Magna fructuum imminutio: e decimæ Ecclesiæ debitæ non persoluus.

certè tunc opera hominum prosperantur, cum eorum fructus portio Dei obsequio cedit. O quanta tuis fructibus imminutio, quia de decimis Ecclesiæ debitis dertahere procuras!] *Erit* autem Sacerdos, seu Sacerdotes posteri Aaron *erunt cum Leuitis in decimis Leuitarum*, id est, partem suam habebunt ex decimis, quæ Leuitis à populo dabantur; puta decimam omnium decimarum: & Leuitæ iuxta legem Mosis Num. 18. 26. offerent decimam partem decimæ suæ in Templo *ad gazophylatium in domum thesauri*, siue vt pretium reponant eo in loco, in quo Sacerdotum prouentus colligebantur, & asseruabantur quasi in thesauro, vt in eorum vsus suis temporibus depromi possent. * O tempora quando Sacerdotum bona apud Templum custodiebantur, nec ab eis Sacerdos capiebat, nisi quod ad eius vsum necessarium videbatur, quod supererat sacræ domui cultui relinquendo! Annon edocentur Sacerdotes è prouentibus Ecclesiasticis solummodò ea portio accipiendaq; victui, seu substentationi modestæ sufficiat: reliqua autem pauperibus aut Templi cultui relinquenda? Ità planè.] Porrò *filij Israël, & filij Leui*, hoc est Leuitæ ac sæculares deportabant ad gazophylatium illud primitias frumenti, vini, & olei: & inibi vasa sancta ad Templi vsum asseruabantur, & *Sacerdotes*, Cantores, Ianitores, & ministri reliqui habitabant ibi, quo tempore per vices ministrabant. *Et non dimittemus domum Dei nostri*, seu curam domus Dei, & quæ ad cultum diuinum, & ministrorum alimenta spectant. Hæc omnia curant, se ex fide præstituros.

Ex prouentibus Ecclesiæ id cape, quod ad victum ac vestitum sufficiat, reliquum pauperibus impertito.

* Cur Sacerdotes, Cantores, & Ianitores, alijque ministri iuxta gazophylatium habitabant, quando ministraturi erant? An vt præmij temporarij ad aspectum alacriores ad ministeria sacra redderentur? Affolet præmij obiectio nos ad opus reddere paratiores? Quare verò hæc præ cęteris seruanda iurantur? Crediderim, quia hactenus vel neglecta fuissent; vel negligenter admodùm obseruata:

Præmij accipiendi obiectio nos ad laborandū reddit alacriores.

* Prudenter à Prælatis aliquando sub præcepto obedientiæ alicuius grauis regulæ oblitteratæ obseruatio præcipitur: vt grauis noua obligatio regulam pristino nitori restituat.]

Prudenter à Prælatis aliqua sub præcepto obedientiæ præcipiuntur.

CAPVT XI.

Instaurata iam Ierosolyma, incolæ illius, & reliquarum Iuda Ciuitatum recensentur.

1. HABITAVERVNT autem principes populi in Ierusalē: reli-
qua verò plebs misit sortem, vt tollerent vnam partem de
decem, qui habitaturi essent in Ierusalem ciuitate sancta, no-
uem verò partes in ciuitatibus. 2. Benedixit autem popu-
lus omnibus viris qui se sponte obtulerant vt habitarent in
Ierusalem. 3. Hi sunt itaque principes Prouinciæ, qui habi-
tauerunt in Ierusalem, & in ciuitatibus Iuda. Habitauit autem
vnusquisque in possessione sua, in vrbibus suis, Israël, Sacerdotes, Leuitæ, Nathi-
næi, & filij seruorum Salomonis. 4. Et in Ierusalem habitauerunt de filiis Iuda, & de
filiis Beniamin: de filiis Iuda, Athaias filius Aziam, filij Zachariæ, filij Amariæ, filij Za-
phatię, filij Malaleel: de filiis Phares, 5. Maasia filius Baruch, filius Cholhoza, filius Ha-
zia, filius Adaia, filius Ioiarib, filius Zachariæ, filius Silonitis: 6. omnes hi filij Phares,
qui habitauerunt in Ierusalem, quadringenti sexagintaocto viri fortes. 7. Hi
sunt autem filij Beniamin, Sellum filius, Mosollam, filius Ioed, filius Phadaia,
filius Colaia, filius Masia, filius Etheel, filius Isaia, 8. & post eum Gabbai, Sellai,
nongenti vigintiocto, 9. & Ioel filius Zechri præpositus eorum, & Iudas filius Se-
nua super ciuitatem secundus. 10. Et de Sacerdotibus, Idaia filius Ioarib, Iachin,
11. Saraia filius Helciæ, filius Mosollam, filius Sadoc, filius Meraioth, filius Achi-
tob princeps domus Dei,. 12. & fratres eorum facientes opera templi. octingenti
viginti duo. Et Adaia filius Ieroham, filius Phelelia, filius Amsi, filius Zachariæ, fi-
lius Pheshur, filius Melchiæ. 13. & fratres eius principes patrum: ducenti quadra-
gintaduo. Et Amassai filius Azreel, filius Ahazi, filius Mosollamoth, filius Emmer,
14. & fratres eorum potentes nimis: centum vigintiocto, & præpositus eorum Zab-
diel filius potentium. 15. Et de Leuitis, Semeia filius Hasub filius Azaricam, filius
Hasabia, filius Boni, 16. & Sabathai & Iozabed i super omnia opera, quæ erant
forinsecùs in domo Dei, à principibus Leuitarum. 17. Et Methania filius Micha,
filius Zebedei, filius Asaph, princeps ad laudandum & ad confitendum in oratio-
ne, & Becbecia secundus de fratribus eius, & Abda filius Samua, filius Galal, filius
Idithum: 18. Omnes Leuitæ, in ciuitate sancta ducenti octogintaquatuor. 19. Et
ianitores, Accub, Thelmon, & fratres eorum, qui custodiebant ostia: centum se-
ptuaginta duo. 20. Et reliqui ex Israël Sacerdotes & Leuitæ in vniuersis ciuitatibus
Iuda, vnusquisque in possessione sua. 21. Et Nathinæi, qui habitabant in Ophel,
& Siaha, & Gaspha de Nathinæir. 22. Et Episcopus Leuitarum in Ierusalem, Az-
zi filius Bani, filius Hasabiæ, filius Mathaniæ, filius Michæ: De filiis Asaph, canto-
res in ministerio domus Dei. 23. Præceptum quippe regis super eos erat, & ordo
in cantoribus per dies singulos, 24. & Pharhahia filius Mesezebel, de filiis Zara
filij Iuda in manu regis, iuxta omne verbum populi, 25. & in domibus per om-
nes regiones eorum. De filiis Iuda habitauerunt in Cariatharbe & in filiabus eius:
& in Dibon, & in filiabus eius: & in Cabseel, & in viculis eius, 26. & in Iesne,
& in Molada, & in Bethphaleth, 27. & in Hasersual, & in Bersabee, & in filia-
bus eius, 28. & in Siceleg, & in Mochona, & in filiabus eius, 29. & in Rem-
mon, & in Saraa, & in Ierimuth, 30. Zanoa, Odollam, & in villis earum, Lachis
& regionibus eius, & Azeca, & filiabus eius. Et manserunt in Bersabee vsque ad
vallem Ennon. 31. Filij autem Beniamin, à Geba, & Mechmas, & Hai, & Be-
thel, & filiabus eius: 32. Anathoth, Nob, Anania, 33. Asor, Rama, Gethaim.
34. Hadid, Seboim, & Neballat, Lod 35. & Ono valle artificum. 36. Et de Le-
uitis portiones Iudæ & Beniamin.

COMMEN

COMMENTARII.

Recensentur Ierosolymæ incolæ.

1. ERS. 1. vsque ad 25. *Habitauerunt, &c.*] statutum igitur est, vt populi Principes habitarent Ierosolymis: reliqua verò ex plebe vna pars *de decem* eligitur sorte, vt Vrbem quidem muris cinctam, sed incolis adhuc vacuam, & à domibus nudam incoleret, & ædificiis instrueret. Domos ergo ædificare cœperunt, & plateas, & fora, & regiones. Vrbis paulatim instaurarunt, partim qui sorte delecti fuerant, partim qui sponte sua Vrbem incolendam ceperant. Et (si Philoni l. 11. Antiq. c. 5. credendum) biennium totum ei rei fuit impensum. Misit itaque plebs reliqua sortem, vt decima pars Ierosolymis habitaret, præter eos, qui in eadem metropoli sedem sibi eligere voluissent: nouem verò reliquæ partes in Ciuitatibus aliis sibi pararent domicilium. *Benedixit* autem populus, seu laudauit eos, qui se sponte obtulere, vt in sancta Vrbe Ierosolyma habitarent, quasi æmulantes gentis suæ gloriam, & metropolim honorantes, & contra illius hostes communicantes.

Curia habitatio summo validè incommoda efficitur.

* Profectò dum sortes video mitti, vt designentur viri, qui apud Ierosolymam habitare teneantur, & a populo laudari eos, qui vltrò se ad incolendum Ierosolymis obtulere: recognosco incommodam verè esse metropolis habitationem: illasque sortes missas fuisse, vt viri cogerentur inibi commorati. Et quidem si sana mente Curiæ qualitas expendatur, eius habitaculum apparebit horribile.]

Sorte infelici qua Curia addicitur habitator.

* Existimo sorte infelici, nigro lapillo multos Regum habitaculi ciues addici.]

Licet Regia Vrbs sancta sit, non omnes ciues reddit sanctos.

* Licet enim *Sancta* dicitur Ierosolyma, & Regum Catholicorum Curiæ sanctæ sint tot Templorum, ac Monasteriorum ornatæ sanctitudine: crediderim, difficillimè suos incolas reddere sanctos.]

Laudandus, qui Sedem in Curia eligere tenuit.

* Olim collaudabantur, qui vltro Ierosolymæ ciues esse voluissent: hodie laudarim eos, qui in Vrbe Regia sedem sibi eligere formidarint, ab eaque fugaces recesserint.] En igitur Catalogum Principum Hebræorum, qui habitauerunt in Ierusalem & in Iudæ Ciuitatibus. Porrò *Israel*, siue Israëlitæ, qui scilicet erant ex decem Tribubus, Sacerdotes; Leuitæ, *Nathinæi*, siue Gabaonitæ qui Templi seruituti addicti fuerant, & *filij seruorum Salomonis*, siue proselyti, qui ab iis proselytis genus ducebant, quos Salomon in structura Tēpli seruilibus quibusdā ministeriis addixit) habitauere in Vrbibus suis, vnusquisque scilicet sua in possessione. Iā itaq; recenseo eos, qui de Tribu Iuda ac Tribu Beniamin fuére Ierosolymorum habitatores. De Tribu Iuda Athaias filius Aziam, & filij Zachariæ, filij Amariæ, filij Zaphatiæ, filij Malaleel. De filiis verò Phares ad eundem Tribum pertinentibus incolæ fuére Ierosolymæ Maasia *filius Baruch.* & posteri Choliæ, Haziæ, Adaiæ, Ioiaribi, Zachariæ, ac Salonitis. Omnes autem viri, *fortes* planè, qui ex progenie Phares Iudæ filio Ierosolymam incoluerunt, quadringenti sexaginta octo extitere. E Tribu autem Beniamin apud Ierusalem mansit Sellum filius Mosollami, & nepotes Ioëdi, Phadaiæ, Colaiæ, Masiæ, Etheel, & Isaiæ: & post eos Gebbai, & Sellai. Omnes autem nongentorum supra viginti octo numerum impleuerunt. Ioël autem filius Zechri erat Præpositus eorum; & Iudas filius Senua super Ciuitatis præfecturam erat *secundus* dignitate, id est, post Ioël Præpositum proximus. De Sacerdotibus autem habitatores Ierosolymæ annumerantur Idaia filius Ioarib, Iachin, Saraia filius Helciæ, (& filius seu nepos Mosollami, Sadocbi, Meraiothi, & Achitobi) *Princeps* domus Dei, id est Procurator, vel fabricæ magister. Nam non fuisse summum Pontificem patet ex Cap. 12. 10. vbi recensentur omnes summi Pontifices, qui in Iudæa præfuerunt spatio ducentorum annorum, quibus durauit Monarchia Persarum à primo anno Cyri vsque ad Alexandrum magnum, qui monarchiam Persis ereptam ad Græcos transtulit. Igitur Saraia erat Sacerdos primarius, non tamen Pontifex, hoc enim tempore Eliasib summus erat Sacerdos: *& fratres eorum*, id est, reliqui Sacerdotes *facientes opera Templi*, siue in Sacerdotalibus muniis ministrantes. Cuncti verò hi octingenti viginti duo fuerunt. Ciues item fuit Ierosolymæ Sacerdos Adaias filius Ierohami, & nepos Phelelliæ, Amsiæ, Zachariæ, Pheshuri, ac Melchiæ: & fratres eius *Principes patrum*, id est, seniores progeniei huiusce, qui dignitate, atque auctoritate cæteros antecedebant. Hi autem ducentorum supra quadraginta duo numerum exæquabant. Præterea sancta in Vrbe habitauit Amassai Sacerdos filius Azreel, & nepos Ahaziæ, Mosollamothi, Emmeri, & posteri horum *potentes nimis*: qui numero extitere centum viginti octo. Horum verò Præpositus fuit Zabdiel filius *potentium*, id est, vnius ex potentibus, LXX. *Magnorum*, seu Magnatum. Sæpè apud Hebræos genitiuus pluralis distributiuè accipitur.

Legis Euangelicæ perfectio; qua filij Magnatum submittitur Præsuli vili ex genere exorto.

* Potentibus ergo filius *Potentium* præponitur, vt Magnates subditi Magnati Præsidi teneantur. O legis Euangelicæ præstantia, cuius perfectione subditi filij *Potentium*, seu Magnatum Rectori vili ex genere exorto submittuntur!]

Mira D. Francisci à Borgia humilitas.

* Hinc commendatim mei D. Francisci à Borgia Gandiæ Ducis obedientiam, qui sæpe ad culinam pergebat, vt coco submitteretur, cuius præscripta vel Regio imperio præponi curauit.] Porrò ex Leuitico ordine apud Ierusalem domicilium constituit sibi Semeia filius Hasub (& poster Azaricami, Hasabiæ, Boni, Sabathai, & Iozabed) qui addictus fuit *super omnia opera, quæ erant forinsecus in domo Dei*, id est, super ea, quæ culturam prædiorum, & concinnationem vasorum Templi concernebant, quæ *à Principibus Leuitarum* debebāt curari. Et Mathania filius Michæ, (nepos verò Zebedei, & Asaphi) *Princeps* quidem *ad laudandum*, seu Præpositus cantorum & instrumentis musicis præfectus. Et Becbecia *secundus de fratribus eius*, id est, secundus à Mathania seu post Mathaniam inter Leuitas. Et Abda filius Samua, filij Galal, filij Idithum. Omnes igitur Leuitæ, qui apud sanctam Vrbem habitacula præpararunt, ducenti octoginta quatuor annumerati fuére. Præterea Ianitores Accub, Telmon, & reliqui, qui custodiebant ostia, numerum centesimum supra septuagintaduo constituerunt. Hi itaque sunt Sacerdotes, & Leuitæ, qui in Vrbe Ierosolyma suum habitaculum collocarunt: reliqui autem ex Israël Sacerdotes &

Leuitæ

Leuitæ aliis in Iudæ Ciuitatibus, & oppidis habitauerunt, vnusquisque scilicet in possessione sua. Cæterùm ex Nathinæis, qui habitant in Ophel vico Ierosolymæ præcipui erant Siacha, & Gaspha. Et *Episcopus* seu Præfectus Leuitarum Azzi nomine filius Bani, filij Hasabiæ, filij Mathaniæ, filij Michæ etiam est apud Ierosolymam commoratus. Denique de filiis seu posteris Asaph cantores ad ministerium Templi apud Ierosolymam incolebant. *Præceptum quippe Regis super eos erat*, id est, Rex Artaxerxes præceperat, vt Leuitæ, seruato antiquo ordine, laudes Deo quotidie per vices in Templo decantarent. Et Phathahia filius Mesezebel à posteris Zaran filij Iudæ *erat ad manum Regis ad* omne (sic Hebraicè) *negotium populi*, id est, à Rege constitutus erat Phathahias, vt Regis nomine vnà cum duce populi causas Iudæorum determinaret. Sic solet aliquis legis peritus iungi ei, qui pro Rege in prouincia præest.

2. Memorantur aliarum Vrbium Iuda, aut villarum habitatores.

Vers. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. Et in domibus, &c.] Hactenus de incolis Vrbis Ierosolymæ Auctor Libri egerat: nunc recenset, quinam extra illam in aliis seu Vrbibus, seu pagis, seu villis per omnes regiones Iudææ tum temporis habitarint. Igitur de pertinentibus ad Tribum Iuda alij habitauerunt in Cariatharbe & villis ei subiectis: alij in Dibon & villis adiacentibus: alij in Cabseel & viculis eius: alij in Iesue, Molada, Bethphaleth, Hasersual, Bersabee (termino Iudæ ad Austrum) & in villis ad hasce Vrbes pertinentibus: alij in Siceleg, Mochona, & viculis earum, alij in Lachis & regionibus eius: alij in Azeca, ac viculis illius, sed qui manserunt in Bersabe incolæ, fuére totius regionis vsque *ad vallem Ennon*. Locus erat in suburbanis Ierusalem contra Orientem, in quo sacrificia ab impiis Regibus facta fuerant idolo Moloch. E pertinentibus autem ad Tribum Beniamin, alij habitauerunt in Geba, in Machmas, in Hai, in Bethel & in viculis earum: alij in Anathoth, Nob, Anania, Asor, Rama Gethahim, Hadid, Seboim, Neballat, Lot, & Ono *valle artificum*, quam planiciem Adrichomius in Tribu Beniamin ad Iordanem constituit. Porrò *de Leuitis portiones Iuda & Beniamin.* Id est, pars quoque Leuitarum obtinebat portiones suas inter reliquos Israëlitas per totum circulum Iudæ, & Beniamin. Quia non in sola Vrbe Ierosolyma, sed extra illam immixti cæteris Leuitæ degebant. * Fermentum est Clericalis ordo, quo vniuersi fidelis populi massa saporatur. Vtinam Clericorum mores corrupti non sint: totam enim, si accescunt, massam ducunt ad corruptionem.] * Profectò Regulares Societatis Iesu Leuitæ aut Clerici haud in Vrbibus à sæcularibus seiuncti degunt, sed cum ipsis ex Instituti præscriptione habitant, vt eis faciliùs possint salutares existere, ad virtutis tramitem adducendo.]

Clericalis ordo instar fermenti, fideli populo adiacescit.

Iesuitæ, in morem Leuitarum, cum sæcularibus commorantur, vt eis salutares existant.

CAPVT XII.

Recensentur nomina, & officia Sacerdotum ac Leuitarum, qui tempore Iesu ac aliorum summorum Pontificum vsque ad Darium Codomannum vltimum Persarum Monarcham floruere. Nouæ Vrbis Ierosolymæ solemni pompa celebratur dedicatio.

1. HI sunt autem Sacerdotes & Leuitæ, qui ascenderunt cum Zo-
robabel filio Salathiel, & Iosue: Saraia, Ieremias, Esdras, 2.
Amaria, Melluch, Hattus, 3. Sebenias, Rheum, Merimuth,
4. Addo, Genthon, Abia, 5. Miamin, Madia, Belga, 6. Seme-
ia, & Ioiarib, Idaia, Sellum, Amoc, Helcias, 7. Idaia. Isti prin-
cipes Sacerdotum, & fratres eorum, in diebus Iosue. 8. Porrò
Leuitæ, Iesua, Bennui, Cedmihel, Sarebia, Iuda, Mathanias,
super hymnos ipsi & fratres eorum: 9. & Bechecia atque Hanni, & fratres eorum,
vnusquisque in officio suo. 10. Iosue autem genuit Ioacim, & Ioacim genuit
Eliasib, & Eliasib genuit Ioiada, 11. & Ioiada genuit Ionathan, Ionathan genuit
Ieddoa. 12. In diebus autem Ioacim erant Sacerdotes & principes familiarum:
Saraiæ, Maraia: Ieremiæ, Hanania: 13. Esdræ, Mosollam: Amariæ, Iohanan: 14.
Milicho, Ionathan: Sebeniæ, Ioseph: 15. Haram, Edna: Maraioth, Helci:
16. Adaiæ, Zacharia: Genthon, Mosollam: 17. Abiæ, Zechri: Miamin & Moa-
diæ, Phelti: 18. Belgæ Sammua: Semaiæ, Ionathan: 19. Ioiarib, Mathanai: Io-
daiæ, Azzi: 20. Sellai, Celai: Amoc, Heber: 21. Helciæ, Hasebia: Idaiæ, Na-
thanael. 22. Leuitæ in diebus Eliasib, & Ioiada. & Iohanan, & Ieddoa scripti prin-
cipes familiarum, & Sacerdotes in regno Darij Persæ. 23. Filij Leui principes fa-
miliarum, scripti in Libro verborum dierum, & vsque ad dies Ionathan, filij Elia-
sib. 24. Et principes Leuitarum, Hasebia, Serebia, & Iosue filius Cedmihel: &
fratres eorum per vices suas, vt laudarent & confiterentur iuxta præceptum Dauid

viri

viri Dei, & obseruarent æquè per ordinem. 25. Mathania, & Becbecia, Obedias
Mosollam, Telmon, Accub, custodes portarum & vestibulorum ante portas. 26. Hi
in diebus Ioacim filij Iosue, filij Iosedec, & in diebus Nehemiæ ducis, & Esdræ Sa-
cerdotis Scribæque. 27. In dedicatione autem muri Ierusalem, requisierunt Leui-
tas de omnibus locis suis, vt adducerent eos in Ierusalem, & facerent dedicationem
& lætitiam in actione gratiarum, & cantico, & in cymbalis, psalteriis, & citharis.
28. Congregati sunt autem filij cantorum de campestribus circa Ierusalem, & de
villis Netuphati, 29. & de domo Galgal, & de regionibus Geba, & Azmaueth:
quoniam villas ædificauerunt sibi cantores in circuitu Ierusalem. 30. Et mundati
sunt Sacerdotes & Leuitæ, & mundauerunt populum, & portas, & murum. 31. As-
cendere autem feci principes Iuda super murum, & statui duos magnos choros lau-
dantium. Et ierunt ad dexteram super murum ad portam sterquilinij. 32. Et iuit
post eos Osaias, & media pars principum Iuda, 33. & Azarias, Esdras, & Mosollam,
Iudas, & Beniamin, & Semeia, & Ieremias. 34. Et de filiis Sacerdotum in tubis,
Zacharias filius Ionathan, filius Semeiæ, filius Mathaniæ, Filius Michaiæ, Filius Zec-
hur, Filius Asaph: 35. & fratres eius, Semeia, & Azareel Malalai, Galai, Maai, Na-
thanael, & Iudas, & Hanani, in vasis cantici Dauid viri Dei: & Esdras Scriba ante
eos in porta Fontis. 36. Et contra eos ascenderunt in gradibus Ciuitatis Dauid,
in ascensu muri super domum Dauid, & vsque ad portam Aquarum ad Orien-
tem. 37. Et chorus secundus gratias referentium ibat ex aduerso, & ego post
eum, & media pars populi super murum & super turrim furnorum, & vsque ad
murum latissimum, 38. & super portam Ephraim, & super portam antiquam,
& super portam piscium & turrim Hananeel, & turrim Emath, & vsque ad por-
tam gregis: & steterunt in porta custodiæ, 39. steterúntque duo chori laudantium
in domu Dei, & ego, & dimidia pars Magistratuum mecum. 40. Et Sacerdotes,
Eliachim, Maasia, Miamin, Michea, Elioenai, Zacharia, Hanania in tubis, 41. &
Maasia, & Semeia, & Eleazar, & Azzi, & Iohanan, & Melchia, & Ælam, & Ezer.
Et clare cecinerunt cantores, & Iezraia præpositus: 24. & immolauerunt in die illa
victimas magnas, & lætati sunt: Deus enim lætificauerat eos lætitia magna: sed
& vxores eorum & liberi gauisi sunt, & audita est lætitia Ierusalem procul. 43. Re-
censuerunt quoque in die illa viros super gazophylacia thesauri ad libamina, & ad
primitias, & ad decimas, vt introferrent per eos principes Ciuitatis in decore gra-
tiarum actionis, Sacerdotes & Leuitas: quia lætificatus est Iuda in Sacerdotibus &
Leuitis astantibus. 44. Et custodierunt obseruationem expiationis, & cantores, &
ianitores iuxta præceptum Dauid, & Salomonis filij eius: 45. quia in diebus Da-
uid & Asaph ab exordio erant principes constituti cantorum, in carmine laudan-
tium & confitentium Deo. 46. Et omnis Israël, in diebus Zorobabel, & in die-
bus Nehemiæ, dabant partes cantoribus & ianitoribus per dies singulos, & sanctifi-
cabant Leuitas, & Leuitæ sanctificabant filios Aaron.

COMMENTARII.

1\. *Nomina Sacerdotum ac Leuitarũ qui à tempore Iesu vsque ad Darium, recensentur.*

ERS. 1. vsque ad 27. *Hi sunt, &c.*] Profectò Sacerdotes ac Leuitæ, qui cum Zorobabele filio Salathiel, & cum Iosue filio Iosedech qui erat Pontifex Zorobabelis tempore, è captiuitate Ierosolymam ascenderunt, hi fuere: Saraia, Ieremias, Esdras, Amaria, Melluch, Hartus, Sebenias Rheum, Merimuth, Addo, Genthon, Abia, Miamin, Madia, Belga, Semeia, Ioiarib, Idaia, Sellum, Amoc, Helcias, & Idaia. Hi quidem & alij eorum *fratres* seu contribules extitere in diebus Pontificis Iosue Principes Sacerdotum, seu inter Sacerdotes primarij. Principes enim Sacerdotum vocabuntur, qui in quoque ordine vel vice primi, vel primarij erant. At cum eiusmodi ordines essent viginti quatuor, vt habes 1. Paral. 24. etiam Principes Sacerdotum viginti quatuor erant. Quorum viginti duo nomina hîc exprimun-

R.P. de Escob. & Mend. in Secund. Esdræ lib. IV.

tur, duo vero quæ reticentur illa particula, *& fratres eorum* exprimuntur. * Verùm ideò fortassè duorum Principum Sacerdotum nomina prætereuntur, vt aduertant Principes facillimè temporum decursu eorum nomina obliteranda: ne temporariæ studeant famæ æternitati.] Certè Leuitæ Iesua, Bennui, Cedmihel, Sarebia, Iuda, Mathanias & alij ex eodem ordine *super hymnos* constituti erant, id est Cantorum munus obibant: Becbecia verò, Hanni, & alij Leuitæ, reliquis sacris ministeriis addicebantur. *Vnusquisque* (ait) *in officio suo.* * Tunc ministeria rectè geruntur, cum singuli ministri proprio officio addicuntur; nec vllus aliorum sese ingerit ministerio. Multi apud Regulares suo muneri non satisfaciunt, quia suscipere gestiunt alienum.] Iam verò series aliquot Pontificum filiorum ac nepotum Iosue filij Iosedech exponitur, hoc quidem ordine genitorum: A Iosue Ioacim, à Ioacim Eliasib, à Eliasib Ioiada, à Ioiada Ionathan, à Ionatan Ieddoa. Sex itaque summi Pontifices recensentur, quorum primus *Iosue* vel *Iesus* præfuit tempore Cyri Persarum

Vel Principum nomina facillimè temporum decursu obliterantur.

Tunc rectè geruntur ministeria, cum singuli proprio officio addicuntur, nec vllus aliorum sese ingerit muneri.

primi Monarchæ: vltimus *Ieddoa* vel *Iaddus* tempore Darij Codomanni vltimi Persarum Monarchæ, * Quàm apte Hebræorum captiuitas soluitur dom Iesus præest, vt typum gerat melioris Iesu, qui è diriori captiuitate totum mundum redemit.] Porrò quando præfuit Ioacim filius Iosue erant Principes familiarum Sacerdotalium hi, quos iam recenseo: In vice seu ordine, qui à *Saraia* nuper familiæ seu ordinis illius Principe nomen habuit tempore Iesu Pontificis, iam tempore filij eius Ioacimi Princeps, seu primarius erat *Maraia* In vice vel sorte *Ieremiæ* primarius erat *Hanania* In vice Esdræ. *Mosollam*. In vice *Amariæ*, *Iohanan*. In vice *Milicho*, *Ionathan*. In vice *Sebeniæ*, *Ioseph*. In vice *Haram*, *Edna*, In vice *Maraioth*, *Helci*. In vice *Adaia*, *Zacharia*. In vice *Genthon*, *Mosollam* In vice *Abia*, *Zechri*. In vice *Miamin*, & *Moadia*, Princeps erat *Phelti*. In vice *Belga*, *Sammua*. In vice *Samia*, *Ionathan*. In vice *Ioiarib*, *Mathanai*. In vice *Iodaia*, *Azzi*. In vice *Sellai*, *Cellai* In vice *Amoc*, *Heber*. In vice *Helciæ*, *Hasebia*. In viceque *Idaia*, primarius aderat Nathanaël. Verùm nomina eorum, qui è Leuitico ordine primarij erant familiarum temporibus Eliasib, Ioiada, Iahanan, & Iedoa Pontificum scripta fuére in Libris genelogiarum suarum, licèt hîc non recenseantur. Sicut & quorundam aliorum Principum aliarum familiarum Sacerdotum etiam hîc nomina prætereuntur illo tamen genelogiarum exarata Volumine. Qui quidem tam Sacerdotes quàm Leuitæ *in Regno* Hebr. *vsque ad Regnum* Darij Persarum Monarchæ Codomanni scilicet, qui septimo Monarchiæ suæ anno ab Alexandro magno pluribus præliis deuictus ac tandem etiam captus fuit, floruerunt. Cæterum Leuitæ primarij inter sui ordinis viros, qui vsque ad dies seu tempus Ionathan filij Eliasib sacro muneri seruierunt, nominatim annotati sunt *in Libro verborum dierum*, id est, in annalibus Pontificum Iudæorum. Nam annales suos accuratissimè semper conscripsisse Iudæos ex Iosepho constat, & ex Libris Paralipomenon, vbi passim ad illos annales Scriptura remittit. * Haud nimium solicitus sis de tui nominis apud annales temporis inscriptione: sed obnitere, vt opera tua in æternitatis Libro Inscribantur.] E quidem Hasabia, Serebia, Iosue filius Cedmihel & alij Leuitæ erant primores eorum, qui per vices suos cantu Dominum collaudabant, iuxta Dauidis viri Dei præscriptum, quod extat 1. Paral. 25. Præterea diebus Ioacim filij Iosue, filij Iosedec, & temporibus Nehemiæ Ducis, ac Esdræ Sacerdotis & Scribæ munus custodum Portarum Templi gessere Mathania, Becbecia, Obedia, Mosollam, Telmon, & Accub.

Pontifex Iesus Christum adūbrat mūdi Redemptorem.

Non curandū de nominis inscriptione in Libro tēporis; sed de inscriptione operum in Libro æternitatis.

2. *Vers.* 27. vsque ad 46. *In dedicatione, &c.*] A confectis mœnibus totus incubuit Nehemias (vt colligo ex Cap. 7. 4. & 70.) instaurandis muris, seu parietibus ædium palatiorum, reparandis plateis; ac vicis Vrbis Ierosolymæ. Igitur *in dedicatione muri*, id est, vt dedicationis muri ac Vrbis festum celebraretur, ciues Ierusalem requisierunt Leuitas in omnibus locis, vbi commorabantur, eosque ad Vrbem adduxerunt, vt musicorum instrumentorum canticorumque lætitia *in actionem gratiarum* expressa, festum dedicationis agerent. Scio, Salianum asseruisse, solemnem hanc dedicationem factam statim ab instauratis mœnibus; sed eius haud probarim sententiam. Cur enim Nehemias, qui longè minutiorarum temporis acta commemorat, tam celebrem dedicationem, si tunc contigit, prætermisisset. Factam itaque demum opinor, cum reliquæ etiam Vrbis munitiones, propugnacula, turres, publica fora, plateæ, & vici cum palatiis, aliisque ædibus ad excipiendum incolas necessariis, saltem maiori ex parte instauratæ essent: cui rei bienoium aliud cum tribus mensibus Iosephus l. 11. Antiq. c. 5. scribit. At particula illa, *In dedicatione muri*, pro totius Vrbis dedicatione apponitur, vt edoceamur, murum & Vrbem eodem signari vocabulo. * An Ciuitas sine muro, sine custodia potest Vrbs appellari? Minimè. Ergò aptè hoc vocabulum *Murus* apponitur, vt & *Ciuitas* exprimatur.] Crediderim verò dedicationem hanc factam fuisse mense Tisri, quo eodem & Salomon olim dedicarat Templum suum, & nuper Salatshiel nouum altare Domini. Colligo ex capitis sequentis Initio, vbi dicitur, *In die illo lectum fuisse in Volumine Moysi audiente populo.* Quod fieri debebat in festo scenopegiæ, vt præscribitur Deut. 31. * Hinc collige quantæ vtilitatis, sit, maiores pietatis exempla relinquere posteris imitanda. Quæ quidem Nehemias & cuncti Hebræi non solùm ex substantia sed ex circumstantiis nempe temporis æmulari conantur.] Ædificauerant sibi Cantores villas in circuitu Ierusalem, vt faciliùs possent ad Templum celebraturi festa ventitarent. Igitur de campestribus Ierusalem, scilicet de villis Nethuphati, de domo Galgal, de regionibus seu vicis Geba, & Azmaueth ad Ierosolymam confluxére cantores. Porrò Sacerdotes & Leuitæ mundati sunt certis videlicet ablutionibus, aspersionibus aquæ, & expiationibus, de quibus Num. 19. 20. mox que & populum & portas, & murum mundauerunt. * Nec enim Sacerdos debet mundandi alias officium exponere nisi prius propriæ det operam expiationi.] *Ascendere autem feci* (ait Nehemias) Principes Iuda supra murum, & duos choros constitui, qui in supplicationis morem hinc inde per muros deambularent, donec sibi, circumdata iam Ciuitate, occurrerent. Initium autem profectionis duo illi chori cantorum & musicorum sumpsére à porta sterquilinij, quoniam illa à parte occidentali directò respondebat portæ custodiæ, quæ etiam porta Iudicialis dicebatur, in qua sibi occursuri erant chorus vterque. * Quàm aptè porta *custodiæ* etiam *Iudicialis* dicitur; quia iudicare, siue iura decernere, est Vrbes custodire. Iudicia desunt? Ciuitas sine custodia peritura protinus ostentatur.] Certè Osaias, & media pars Principum Iuda post vnum chorum processére, post alterum verò Azarias, Esdras, Mosollam, Iudas, Beniamin, Semeias, & Ieremias incesserunt. E Sacerdotibus verò Zacharias filius Ionathan, & nepos Semeiæ, Mathaniæ, Michaiæ, Zechur, & Asaph, & alij Sacerdotes tubis clangébant; & Semeia, Azarael, Malalai, Galalai, Maai, Nathanael, Iudas, & Hanani *in vasis cantici David viri Dei*, siue musicis instrumentis, quibus Psalmi Dauidis canebantur, personabant. Præcedebat verò Esdras primum chorum in porta *Fontis*. Quia scilicet à porta sterquilinij progressi sunt ad portam

Dedicatio nouæ Vrbis Ierosolymæ describitur.

Sine custodia Ciuitas non extat.

Magna vtilitatis, est maioris pietatis exempla relinquere, quæ posteri imitentur.

Sacerdos sit mundatus, prius quam mundet.

Iudiciale tribunal Vrbium custodia.

tam

tam Fontis : inde iuxta gradus, quibus ascenditur ad Arcem Dauid, & piscinam operosam & domum fontium, & domum Eliasib Pontificis, & Azariæ vsque ad portam fictilem, & portam aquarum, & equorum ad portam custodiæ ventitarunt. Porrò chorus secundus eorum gratias Deo canendo referebant, ex aduerso progrediebatur, & ego post eum : media autem altera pars populi supra murum procedebat ad turrim furnorum, vsque ad portam *anguli*, vbi latissimus erat murus. Et permeantes per portã Ephraim, per portam antiquã, per portã pisciũ, per turrim Hananeel, & per turrim Emath vsq; ad portã gregis, in porta custodiæ stetimus, vbi vterque chorus sibi circundata iam ciuitati occurrit. Et in Templo duo illi chori, ego, & dimidia pars Magistratuum mecum fuimus commorati. Inibi Sacerdotes Eliachim, Maasia, Miamin, Michea, Elioënai, Zacharia, Ananiaque hinc : illinc autem Maasia, Semeia, Eleazar, Azzi, Iohanan, Melchia, Aelam, & Ezer festiuis tubis personabant. Quod autem Sacerdotes subobscurè modulabantur musicis illis instrumentis, Cantores, quorum Magister erat Iezraia, clarè vocibus expresserunt. Ne autem tota solemnitas, præcordiorúmque deuotio voce solummodò exponeretur, opera succeisere, die enim illa Hebræi maximam victimarum vim Domino litauere. * Laus enim perfecta est, cum vocibus opera copulantur.] Lætitia magna Israëlitæ affecti illa fuerunt in die, *Deus enim eos lætificauerat.* * Fictum profectò id reputa gaudium, quod à Deo non procedit.] Non solum autem viri lætitiam concepére, sed & vxores eorum, ac liberi ingenti gaudio affecti conclamauerunt, & communis lætitiæ documenta, voces scilicet procul ab absentibus fuére exauditę. * Deus lætitiæ donũ immittens, curat esse commune. Vnde non solum viros voluit gaudere, sed & vxores ac liberos fecit exultare. Ne mœrore cruciarentur vxores, cum viri lætitia afficiantur.] * Lætatur maritus, vxore iustè mœrore confecta? Haud gaudium illud à Deo procedit.] * Curat non semel coniux coniugi communicari incommoda, non felicia : iniustè tamen, nam qui particeps est mœroris, consors debet esse lætitiæ. *Lætati ergo sunt viri, sed & vxores eorum gauisa sunt.*] *Recensuerunt quoque*, LXX. *Constituerunt*, seu constituti sunt in die illa viri super cubicula, super thesauros, super donata, super primitias, & super decimas, vt coaceruarent, seu exciperent in gazophilatio ex agris Ciuitatis partes à lege præscriptas Sacerdotibus, ac Leuitis. Sic ex Hebræo Pagninus. Hi igitur colligebant, quæ Sacerdotibus & Leuitis partim ex

Laus perfecta est, cum vocibus opera copulantur.

Fictum est gaudiũ quod à Deo non procedit.

Sit commune omnibus domus gaudium nempe viri, & vxoris.

Non est à Deo lætitia viri, dum iustè vxor tristatur.

Iniustè vult coniux, coniugi communicari incommoda, non felicia.

legis præscripto debebantur, partim liberaliter donabantur à populo, præcipuè à Principibus Ciuitatis *in decore gratiarum actionis*, id est, conuenienti, & decora actione gratiarum. * Et quando gratiarum actio decora non est? Certè si vocabulum illud *Decore* significet honorem, nihil homini honoratius, quàm pro acceptis beneficiis gratias Domino reddere. Si verò *Decore* significet pulchritudinem, quid pulchrius actione gratiarum? Igitur & decus & decor in gratiarum actione reperitur.] Aliter totam clausulam difficilem planè facilius expendam. Assignauerunt Duces in die illa viros fideles ad custodiam arcarum seu receptaculorum, in quibus colligebantur, quæ pro sustentatione Sacerdotum ac Leuitarum offerebantur *ad libamina*, id est, ad recipiendum ibi liquida offerenda, quæ in vsum ministrorum Templi obuenerant : & *ad primitias*, quæ Sacerdotibus soluebantur : & *ad decimas*, quæ Leuitis : *vt inferrent per eos* præparatos sumptus *Principes Ciuitatis*, siue vt induerent *Sacerdotes, & Leuitas*, ad ministrandum in Templo, & ad commorandum in eius circuitu, habita inibi competenti prouisione, *in decore gratiarum actionis*, hoc est, cum deuota, ac pulchra laude diuina, *quia lætatus est Iuda*, id est, populus Tribus Iudæ ac Beniamin *in Sacerdotibus ac Leuitis astantibus.* hoc est, ex obsequio astantium Sacerdotum ac Leuitarum. Causa ergò augendæ in Sacerdotes & Leuitas liberalitatis fuit, aspectari à populo suo ministerio deuotè ac studiosè addictos. * Tunc enim fideles afficiuntur ad augendos Ecclesiasticorum prouentus, cum eos vident ad sacra ministeria obeunda promptiores.] Obseruauerunt itaque sacri ministri Dei præscripta circa expiationem, ac purificationem. Cantores, autem ad laudes diuinas modulandas, & Ianitores ad portas Templi custodiendas, Dauidis & Salomonis legibus seu præscriptionibus sese accommodarunt, de quibus 1. Paral. 25. & 26. Quia in diebus Dauid, & Asaph Cantorum eo tempore Principis erant constituti Cantorum præpositi ad hymnos sacros modulandum. Porrò tempore Zorobabelis, & Nehemiæ omnis Israël Cantoribus ac Ianitoribus pér singulos dies prouidebat annonam, *& sanctificabant Leuitas*, hoc est, dabant eis decimas, quæ sanctæ, & Deo dicatæ erant : *& Leuitæ sanctificabant filios Aaron*, seu dabant eis decimas ex decimis iuxta legem Num. 18. 26. Preme verbum *Sanctificabant. Sanctificaréne* idem est, ac decimas sanctas tribuere? Ergò decimæ ab ipsa fructuum tuorum natiuitate. Deo iam sanctæ sunt, & dicatæ. Igitur sacrilega rapina retines, quod ipsa Deo natura litauit.]

Decus, & decor homini, ob actionem gratiarum ob beneficia redditam, additur.

Fideles afficiuntur ad augendos Sacerdotum temporarios prouentus, cum eos vident promptiores ad sacra ministeria obeunda.

Sacrilega rapina decimas retines, quasi ipsa Deo natura litauit.

CAPVT XIII.

Post lectum de more Deuteronomium, rursum à Iudæis alienigenæ separantur: etiam Tobias licet Pontifici esset affinis. Instaurantur Leuitis Decimæ. Sabbati violatores, & qui Gentilibus matrimonio iuncti erant, à Nehemia puniuntur.

1. IN die autem illo lectum est in volumine Moysi audiente populo: & inuentum est scriptum in eo, quòd non debeant introire Ammonites & Moabites in Ecclesiam Dei vsque in æternum: 2. eò quòd non occurrerint filiis Israël cum pane & aqua: & conduxerint aduersum eos Balaam, ad maledicendum eis: & conuertit Deus noster maledictionem in benedictionem. 3. Factum est autem, cùm audissent legem, separauerunt omnem alienigenam ab Israël. 4. Et super hoc erat Eliasib Sacerdos, qui fuerat præpositus in gazophylacio domus Dei nostri, & proximus Tobiæ. 5. Fecit ergo sibi gazophylacium grande, & ibi erant ante eum reponentes munera, & thus, & vasa, & decimam frumenti, vini, & olei, partes Leuitarum, & cantorum, & ianitorum, & primitias Sacerdotales. 6. In omnibus autem his non fui in Ierusalem, quia anno trigesimo secundo Artaxerxis regis Babylonis veni ad regem, & in fine dierum rogaui regem. 7. Et veni in Ierusalem, & intellexi malum, quod fecerat Eliasib Tobiæ, vt faceret ei thesaurum in vestibulis domus Dei. 8. Et malum mihi visum est valdè. Et proieci vasa domus Tobiæ foras de gazophylacio: 9. præcepíque, & emundauerunt gazophylacia: & retuli ibi vasa domus Dei, sacrificium, & thus. 10. Et cognoui quòd partes Leuitarum non fuissent datæ & fugisset vnusquisque in regionem suam de Leuitis, & cantoribus, & de his qui ministrabant. 11. Et egi causam aduersus magistratus, & dixi: Quare dereliquimus domum Dei? Et congregaui eos, & feci stare in stationibus suis. 12. Et omnis Iuda apportabat decimam frumenti, vini, & olei, in horrea. 13. Et constituimus super horrea Selemiam Sacerdotem, & Sadoc Scribam, & Phadaiam de Leuitis, & iuxta eos Hanan filium Zachur, filium Mathaniæ: quoniam fideles comprobati sunt, & ipsis creditæ sunt partes fratrum suorum. 14. Memento mei Deus meus pro hoc, & ne deleas miserationes meas, quas feci in domo Dei mei, & in ceremoniis eius. 15. In diebus illis vidi in Iuda calcantes torcularia in Sabbato, portantes aceruos, & onerantes super asinos vinum, & vuas, & ficus, & omne onus, & inferentes in Ierusalem die Sabbati. Et contestatus sum, vt in die qua vendere liceret, venderent. 16. Et Tyrij habitauerunt in ea, inferentes pisces, & omnia venalia: & vendebant in Sabbatis filiis Iuda in Ierusalem. 17. Et obiurgaui Optimates Iuda, & dixi eis: Quæ est hæc res mala, quam vos facitis, & profanatis diem Sabbati? 18. Nunquid non hæc fecerunt patres nostri, & adduxit Deus noster super nos omne malum hoc, & super ciuitatem hanc? Et vos additis iracundiam super Israël violando Sabbatum. 19. Factum est autem, cùm quieuissent portæ Ierusalem in die Sabbati, dixi: & clauserunt ianuas, & præcepi vt non aperirent eas vsque post Sabbatum: & de pueris meis constitui super portas vt nullus inferret onus in die Sabbati. 20. Et manserunt negociatores, & vendentes vniuersa venalia, foris Ierusalem semel & bis. 21. Et contestatus sum eos, & dixi eis: Quare manetis ex aduerso muri? Si secundò hoc feceritis, manum mittam in vos. Itaque ex tempore illo non venerunt in Sabbato. 22. Dixi quoque Leuitis vt mundarentur, & venirent ad custodiendas portas, & sanctificandam diem Sabbati: & pro hoc ergo memento mei Deus meus, & parce mihi secundùm multitudinem miserationum tuarum. 23. Sed & in diebus illis vidi Iudæos ducentes vxores Azotidas, Ammonitidas, & Moabitidas. 24. Et filij eorum ex media parte loquebantur Azoticè, & nesciebant loqui Iudaïcè, & loquebantur iuxta linguam populi & populi. 25. Et obiurgaui eos, & maledixi. Et cecidi ex eis viros, & decaluaui

caluaui eos, & adiutaui in Deo, vt non darent filias suas filiis eorum, & non acci-
perent de filiabus eorum filiis suis, & sibimetipsis, dicens : 26. Nunquid non in
huiuscemodi re peccauit Salomon rex Israel? & certè in gentibus multis non erat
rex similis ei, & dilectus Deo suo erat, & posuit eum Deus regem super omnem
Israël : & ipsum ergo duxerunt ad peccatum mulieres alienigenæ. 27. Numquid
& nos inobedientes faciemus omne malum grande hoc, vt præuaricemur in Deo
nostro, & ducamus vxores peregrinas? 28. De filiis autem Ioiada filij Eliasib Sa-
cerdotis magni, gener erat Sanaballat Horonites, quem fugaui a me. 29. Recor-
dare Domine Deus meus, aduersum eos qui polluunt sacerdotium, iúsque Sacer-
dotale, & Leuiticum. 30. Igitur mundaui eos ab omnibus alienigenis, & consti-
tui ordines Sacerdotum, & Leuitarum, vnumquemque in ministerio suo : 31. & in
oblatione lignorum in temporibus constitutis, & in primitiuis : memento mei Deus
meus in bonum. Amen.

COMMENTARII.

1\. *Rursum à Iudæis concti alienigenæ separantur.*

Multa spiritualia incommoda ex Præsulis obueniunt absentia.

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9. *In die, &c.*] Dum absens Nehemias apud Persidem moraretur, plura vitia fuére perpetrata, quæ à redeunte Duce correcta, & correpta sunt. * O quanta spiritualia incommoda ex Præsulum obueniunt absentia! *In die autem illo*, seu tempore illo (dies enim pro tempore frequenter sumitur in Scriptura) lectum est ab Esdra, seu ab alio Scriba in volumine Mosi siue in Deuteronomio præscriptum illud, quod Ammonitæ ac Moabitæ non debeant æternùm *Dei in Ecclesiam introire*, siue sacra matrimonia cum Hebræis celebrare, aut populo fideli colligari cum iure ciuium ad officia publica & honores suscipiendos : (Alioqui poterant ad Iudaismum conuerti, ac proselyti fieri.) eo quod Israëlitis ex Ægypto aduentantibus panem & aquam seu cibum ac potum non impertiére, sed hariolum Balaam ad eis maledicendum adduxerunt, Domino quidem maledictione in benedictionem de more conuertente.

Iniustè maledictione parentis affectus, accipit propter patientiam exhibitam, benedictionem.

* Ne affligetur filius, cum iniustè a parente affectus fuerit maledictione : non solùm enim ea non vulnerabitur, sed potius pro patientia exhibita donabitur à Deo benedictione.] Audientes autem proceres illam legis clausulam, protinus curauerunt omnem alienigenam & a prohibito coniugio, & à iure ciuium ad honores & publica officia, ab Israëlitis separari.

Efficax est Voluminis legis sacra lectio.

* Tam efficax est Voluminis legis sacra lectio.] Hinc commendarim Societatis Iesu institutionem, qua iubemur, singulis mensibus Regularum volumen relegere, qua lectione & ad errata corrigenda, & ad leges studiosiùs asseruandas accendamur.] Non solùm autem exturbauére ab Israëlitarum consortio omnes Ammonitas, ac Moabitas : sed alios etiam, qui non pertinebant ad populum Israël, vt expertes essent coniugiorum cum fidelibus, & iure illo ciuium Hebræorum, carerent.

Laudabilis mos Societatis Iesu legendi Volumen Regularũ singulis mensibus.

* Si lex de Ammonitis ac Moabitis, expressè loquitur, (*Quod non debeant introire Ammonites, & Moabites in Ecclesiam Dei*) cur ad alienigenas omnes extendunt. (*separauerunt omnem alienigenam*) Quia (præterquam quod alibi præceptum) in iis, quæ ad consortium cum impiis pertinent, debet lex non mitiùs, sed strictiùs interpretari.] Similis separatio facta fuerat iam alibi (cap. 7.) præsente Nehemia, & *super hoc*, id est, ad huius executionem separationis, & præscripti tuitionem, erat Eliasib summus Pontifex, præerat ex officio qui quidem iam pridem fuerat Præpositus in gazophylacio Templi, & ipsius erat administrationem illius gazophylacij committere, cui committi debebat. Sed in hoc ipso præ aliis ipse quoque peccauit, plus fauens carni & sanguini, quàm legi diuinæ. Cum enim esset *proximus*, seu affinitate coniunctus *Tobiæ* Ammonitæ, primarium officium contra legis præscriptum ei detulit. Nam fecit *sibi*, Hebraicè *illi* habitationem, seu palatium in vestibulis Templi, (quod v. 7. vocatur *Thesaurus*) seu thesaurorum receptaculum, nempe *gazophylacium grande*, in quem reconderentur varia munera, & decimæ, non solùm quæ Pontifici obueniebant, sed quæ Leuitis, cantoribus, ianitoribus, cunctísque Sacerdotibus debebantur. Hisce ergo donariis, decimis, ac primitiis Eliasib præfecerat Tobiam propinquum suum ex affinitate, qui cum esset hostis Iudæorum, quæ ad sacrorum ministrorum sustentationem pertinebant, inuertebat, aut retinebat, aut malignè distribuebat nixus Eliasib auctoritate. Profectò hîc plura annotanda occurrunt.

In iis, quæ ad Societatem cum impijs pertinent, debet lex strictiùs interpretari.

* *Super hoc* (inquit, textus) *erat Eliasib Sacerdos*, id est, his alienigenis arcendis ab omni munere publico præerat Eliasib Pontifex non ex speciali commissione, sed ratione officij. Ad Præsules enim attinet studere, vt leges a subditis obseruentur.]

Ad Præsules attinet studere, vt leges à subditis obseruentur.

Dedecet Præsulem, donare aliquẽ officio ex eo, quod propinquus ipsius sit.

* *Proximus Tobiæ* alienigenæ Pontifex vocitatur. Dedecet Pontificem, seu Præsulem aliquem aliquo munere donare, aut alicui officio præficere ex eo quod sit illius *proximus*.

Si subsint in propinquo merita, non debet posthaberi à Præsule eo quod propinquus eius sit.

* Certè si meritis proximus esset superior reliquis, non deberet à Præsule eo titulo quod proximus sit aut propinquus posthaberi, tunc enim merita, non propinquitas, munerantur.] * *Fecit sibi gazophylacium.* Hebraicè, *Fecit illi*, id est, Tobiæ proximo receptaculum diuitiarum. Cum enim Præsul propinquo committi huiusmodi munera iniustè *sibi* arare, *sibi* occare ab omnibus existimatur. Vnde dum *illi* Eliasib gazophylacium parat, *sibi* parasse dicitur; quia omnes credunt, ideò propinquo id munus Præsulem cõmisisse, vt sibi vberiùs iniustè planè diuitias acquirat.]

Cum Præsul propinquũ administrationi alicuius officij vtilis præficit, subditis suspectus de auaritia redditur.

* Moneantur hinc Episcopi, sæculares, specialiter tim, propinquos à prouentuum suorum administratione arcere, ne iudicent subditi sæculari addici thesauro, quod pauperibus deberet erogari.] Hic quidem alienigena infideliter Ecclesiæ prouentus administrabat. Et quando alienigena apud fideles fuit iustus ac fidelis substátiæ

 dispen

Episcopi cauant administrationem redditui suorũ fratri, aut propinquo saecularis exhibere.

Reges non debent alienigenis fidere regalium prouẽtuũ administrationem.

Castella inimicos quomodo eius diuitias fideliter administrabis?

Commissionarij solent agricolas expillare, authoritatis regalis praetextu.

dispensator alienæ. Caueant Reges, ne apud nos alienigenis committant regalium prouentuum administrationem.] * Quomodò enim alterius (v.gr.) Prouinciæ agnatus Castellæ hostis se fideliter exeret. Annon hinc alienigenæ ditantur familiæ, Rege inope effecto?] * Dixi, Tobiam nixum Eliasib auctoritate infideliter munus gessisse. Vt hinc corripiam exactores, qui ad Oppida immissi Regia auctoritate tyrannicè expressa (*llenando un Rey en el cuerpo*) miseros expillant agricolas.] Profectò dum hæc & alia Rempublicam incommoda præfferũt, absens (ait Nehemias) eram à Ierosolyma, quia anno trigesimo secundo Artaxerxis Regis Babylonis eius ad curiam aduocatus planè me contuli. At de ouibus derelictis solicitus, *in fine dierum*, quos in conspectu Regis decreueram insumere, sufficientes quidem ad satisfaciendum pristino officio meo, & placendum Regi, *cum erogaui*, vt mihi liceret in Iudæam redire, & simul atque de Perside reuersus fui tanto iui obuiam incommodo. Aderat Eliasib summus Pontifex, aderant Sacerdotes & Leuitæ, aderant Principes, ac Magistratus: sed vnius viri sancti ac zelo succensi absentia legis præscripta violantur.

Magni momẽti est, apud communitatẽ, vel vnũ perfectum virũ adesse.

* Magnimomenti est apud communitatem vel vnum perfectum virum commorari, cuius zelo, & exemplo audacioribus frænum iniicitur.] Redij ergo Ierosolymam, & certior factus sum de Eliasib transgressione, qui contra præscriptum legis eum decimarum administrationi præfecerat. Preme textus verba. *Veni in Ierusalem, intellexi malum, quod fecerat Eliasib Tobiæ.* Quodnam malum fecerat Tobiæ Pontifex? Annon aptiùs dixisset textus: *Intellexi bonum, quod fecerat Eliasib Tobiæ*, siquidem munus illud in honoris & substantiæ redundabat augmentum? * Certè ei malum facis, quem indignum dignitate, seu illustri munere donas. Cogis enim eum munus habens ab omnibus inueniri.]

Ei malum facis, quem indignum illustri officio donas.

Bona furto acquisita surripienti non proficiunt, & bona iustè acquisita perdunt.

* Addo, malum irrogari infideli pecuniarum administratori, cum ei traditur, quod animi damnatione assolet simul corpus vacuum diuitiis reddere. Nam quod furto acquiritur non solùm non proficit arripienti, sed & cuncta alia bona iustè acquisita omninò perdit.] Intellexi inquam Eliasibi delictum facientis *ei thesaurum*, siue domum in vestibulo Templi extruentis, *& valdè* iniquum mihi visum est. * Præsulum enim peccatum non vulgariter malum, sed *malum valdè* ostenditur fideli aspectatori ob maiorem muneris obligationem.] Et iusta ira concepta, supellectilem omnem domesticam illius foras eieci: (non enim poterat alienigena vsque ad Templi gazophylacia penetrare; sed vix ad atrium Gentium admitti) Et mundatis gazophylaciis imperio meo, à prophanorum supellectilium sordibus, pristinis illa vsibus restitui, asseruandis scilicet vasis sacris Templi, sacrificio, & thure. Loco illius nominis *Sacrificium* est in Hebræo מנחה *Mincha*, far, vel simila, ad sacrificium; erat enim *mincha* sacrificium ex simila, vel ex spicis, vel ex panibus coctis siue clibano, siue sartagine, siue craticula. Leuit. 2.

Peccatum Præsulis non vulgariter malum, sed valde malũ ostentatur.

2. *Vers.* 10.11.12.13.14. *Et cognoui, &c.*] Præterea dignoui, Leuitis decimas non impendi, quare Leuitæ, cantores, aliique sacrorum ministri ad suam quisque regionem aufugerant, sacro relicto ministerio, vt sibi ad victum necessaria possent comparare propinquorum contribulúmque subsidio. * O quanta ministrantium sacros redditus iniquitate Ecclesiasticis necessaria debita abnegatur annona! Nam si corpori necessaria subsidia desint, ad sacra munia præstanda non semel languescit spiritus.] Et *egi causam aduersus Magistratus*. id est, capita criminis rei non rectè gestæ Magistratibus obieci. * Non expressè de Pontifice queritur, sed Magistratus in communi accusat; quia Præsulis Ecclesiastici piacula occultè sunt corripienda, ne sæculares pungantur scandalo.] Et dixi: Quare Templi Dei cultum despicimus, dum cogimus Leuitas se se alio conferre; Et congregaui Leuitas & Cantores, eósque in pristinum ministerium restitui. * Modestissimum corripiendi morem adnota: *Quare* (inquit) *derelinquimus domum Dei?* Quasi se ipsum simul taxans. Non poterit queri de Concionatoris aut Prælati correptione auditor, aut subditus, cum qui corrigit, se quodammodò reum simul esse profiteatur.] Magistratibus itaque conuictis, curaui à cunctis Iudæis deferri ea, quæ ex lege Leuitis, Cantoribus, reliquisque sacris ministris debebantur. Omnes igitur frumenti, vini, & olei decimas apportabat in horrea. Quorum curam commisimus Selemiæ Sacerdoti. Sadoco Scribæ, & Phadaiæ Leuit: adiicientes eis vti Præpositum Hanan, filium Zachariæ, ac Mathaniæ nepotem; quoniam experimento iam olim compertum erat, illos esse *fideles*, queis meritò iniuncta est sacrorum cura prouentum ad Sacerdotum, ac Leuitarum necessaria subsidia. * Illud pondera: *Quoniam fideles comprobati sunt.* Ad huiusmodi ministeria gerenda non eligendus est qui vtcumque fidelis appareat, sed qui probatus sit, fideliter ministerio dare operam.] Tres quidem ad munus illud viri ex diuerso ordine eliguntur, nempe *Sacerdos, Scriba, & Leuita*, ne in distributione prouentuum acceptionis personarum suspicio possit ingenerari, si Sacerdos vnicè ministrans magis faueat Sacerdotibus, quàm Scribis & Leuitis: Si Scriba plus, & commodius Scribis deferat: si Leuita plus Leuitis fauere contendat. Pia opera tua testamento relicta, cura non vni, sed pluribus committi patronibus: plures enim vtiliori bonorum studebunt distributioni. His verò tribus quartus aptiùs quasi Rector addicitur, vt videat an Sacerdos, Scriba, & Leuita suum rectè adimpleant ministerium. * Assolent enim vel plures assignati administratores conuenire, vt vel propriis vsibus illi annui prouentus addicantur, aut non iustè iuxta testatoris placitum impendantur? Vndè operæpretium est alium Præpositum assignari, qui iniustè gesta reformari curet.] Memento mei Deus *pro hoc* merito huiusce obsequij mei, & has miserationes, quas in Sacerdotum, ac Leuitarum commoda expressi, nè permittas beatæ remunerationis effectu priuari, nec eas acceptare despicias. * Proprium est sanctorum de suis vel rectis operibus suspicari gratos cœlesti Numini non esse. Vnde curat Nehemias vi orationis consequi, quod operum virtute assequi non putabat.] * Et quidem oratio iustas operationes persequens eas facit Domino gratiores.]

Iniquè sacris ministris necessaria abnegatur annona.

Ecclesiasticorum delicta occultè sunt corripienda, ne scandalo sæculares pũgantur.

Non potest subditus queri de Concionatore, aut Præsulis correptione, cum qui corripit, se quodammodo simul reũ esse profitetur.

Eligendus ad sacra ministeria ille, qui comprobatus iam sit, esse fidelis.

Pijs operibus quæ morientes relinquũt, non assignes patronum vnicum.

Proprium est sanctorũ, suspicari sua opera Numini non placere.

Oratio recta opera Deo gratiora efficit.

3. *Vers.* 15.16.17.18.19.20.21.22. *In diebus illis, &c.*] Cæterùm postquam ex Perside veniteaui,

Sabbatum

tani, vidi in Iuda diei Sabbati variis ex muniis violatores; nam & exprimendis ouis in torcularibus operam dabant, & apportabant onera vuarum ac tritici, vt aceruos efficerent calcandos, triturandos: & afinorum humeris addicebant vinum, ficus, ligna &c. & in Ierosolymam inferebant. *Et contestatus sum*, id est, rogaui obiurgaui, Numinis, vindictam minatus sum, si apportarent, si venderent, quæ non licet die Sabbati vendi, & apportari. * Crediderim planè, in Catholica Regna plurima incommoda ab irato Numine inflicta esse ob facilem festorum dierum violationem.] *Contestari* igitur oportet Concionatores, seu Dei intonare vindictam, si fortè tam inueteratæ consuetudini medicamen possit adhiberi.] Scio, à Tyriis infidelibus, qui Ierosolymæ habitant in Vrbe vel in eiusvicinis, hanc noxiam consuetudinem dimanasse, causámque Sabbati violationi eos dedisse. * Infidelium namque societas infert fidelibus facilem prauorum morum imitationem.] Hi quidem in vrbem inferebant pisces, & omnia venalia, filiisque Iudæ in die Sabbati vendebant. Ideò Optimates nostros obiurgaui dictitans. *Quæ est hæc res mala, quam vos facitis* di[ei] Sabbat[i v]iolatores? Cur Tyriorum nequitiam [...]ibus Iudæorum attribuit. * Annon O[pti]mates permittebant, Tyrios onera apportare venalia ad vrbem, vt Iudæi emerent: Ergo & ipsi [f]aciebant. Quod enim permittunt geri ij, ad quos attinet Reipublicæ gubernatio, id ipsos gessisse deputantur.] Certe patres nostri temporibus Ieremiæ eodem delicto inficiebantur, eos[q]ue Propheta curabat minis ingentibus, promissisque retrahere: & quia noluerunt ab huiusmodi impietate recedere grauissimis incommodis fuit hæc Ciuitas diuerberata, vos autem *additis* super Israël *iracundiam* dirius flagellato Numine Ciuitatem. * Iterum enim in eundem incidere morbum grauiori obnoxium est supplicio. Ideò apposuit Nehemias illud verbum, *Additis iracundiam.*] Profectò cum portæ Ierosolymæ *quieuissent*, seu tempus illas claudendi aduenisset, quiescentibus portis ab officio suo diurno emittendi ex Vrbe, & immittendi in Vrbem transeuntes: seu cum vespera iam aduenisset die quodam Sabbati iam appetente, LXX. *Ante Sabbatum*, nec reserari nisi post transactam Sabbati solemnitatem. Illa particula *Dixi*, idem est, ac *Iussi*, *imperaui*. * Simplex enim Præsulis dictio debet subdito esse præceptum.] * Preme particulam, *Cum quieuissent portæ*. Vel inanimata quæque humanæ auaritiæ sollicitudine contunduntur, ac fatigantur. Vnde quiescendi eis datur locus, cum hominum auaritiæ suspenduntur actiones.] Sed & de famulis meis aliquos portis adesse iussi, vt prohiberent, ne vllus in die Sabbati onus in vrbem inferret. Si portæ erant clausæ, cur pueri, seu famuli portis addicuntur, ne onera in vrbem apportarentur? An obseratis ianuis possent apportatores ingredi Ciuitatem? Certe ideò iubentur famuli portis addici vt prohibeant conatus eorum, qui intendunt Sabbatum violare. * Vel conatus enim ad violandum festa remotus admodum est reprehensibilis. Liceat vulgariter explicare: *Ni deciemnul lequas Selra de tratar de violar la fiesta.*] At non omninò ad vitandum malum id sufficit indicta à me portarum obseruatio, ac famulorum addictio, semel enim & iterum negotiatores, & venales merces extra muros remansêrunt. Vt ab iis qui extra Vrbis muros habitabant emerentur. Acriter autem negotiatores reprehendi profatus: Quare ex aduerso murorum merces venales contra Sabbati immunitatem exponere non veremini? Si post hanc meam admonitionem id egeritis, puniam vos, & fisco merces addicam. Itaque à tempore illo rursum in Sabbato non *venerunt*. * Supplicij enim minitatio vel effrænatos continet transgressores.] Moniu quoque Leuitas, vt mundarentur de more ad sacrum quoddam ministerium obeundum, addixi enim eos Vrbis, portarum custodiæ, vt taurorum custodum reuerentia populus non auderet eas aperire, vel ne iis apertis, quidquam introduci permitterent, quod ad Sabbati violationem aliquo modo pertineret; hoc enim videtur esse quod additur: *Et sanctificandum diem Sabbati.* Quæsieris, cur ad custodiendas Vrbis portas Leuitæ sanctificari iubentur, ac si sacro munin essent operam daturi? * Quia quidquid ad Dei cultum, legisque obseruationem pertinet sanctum est, sanctè ac purè tractandum.] * Innuitur interim Leuitis, dignè clauibus portarum addiei, siquidem ad portarum custodiam eis indicitur sanctificatio, seu purificatio, ac si altari debuissent ministrare.] * Ædificant hinc Religiosi, quibus officia viliora committuntur, In communitate nullum ministerium esse despicabile. Præfici portis vti munus augustum debet reputari.] * Adhuc pondero verba, *Dixi quoque Leuitis, vt mundarentur*, aliter, *vt sanctificarentur*. Certè dum Leuitæ portis (officio humili) addicuntur sanctificari iubentur, idem enim assolet esse huiusmodi ministeriis operam dare, ac sanctitate præfulgere. Apud communitatem namque Religiosorum frequenter iis, qui officia huiusmodi gerit, maiori illustris sanctitudine exponitur.] Et pro hoc à me exhibito obsequio quæso Domine, mei recorderis, tua ex miseratione.

Vers. 23.24.25.26.27.28.29.30.31. *Sed & in diebus, &c.*] Reperi denique, Iudæos, qui duxerant contra legis præscriptum vxores Azotidas, Ammonitidos, ac Moabitidas duxerant. Et filij eorum *ex parte* loquebantur *Azoticè*, idiomate scilicet Azoti Palestinæ Vrbe vtebantur; ex parte verò Hebraicè loquebantur, *& nesciebant loqui Iudaicè.* * Quomodo nesciebant Iudaicè loqui si ex media parte solum loquebantur Azoticè, & ex media parte Iudaicè? Quia quod perfectè non scitur, quodammodò penitus ignoratur.] Et loquebantur iuxta linguam *populi & populi*, id est, singulorum populorum, vnde matres erant oriundæ, lingua filij loquebantur. * Si ex media parte solùm loquebantur Azoticè, Ammoniticè, ac Moabiticè, sicut ex media parte Iudaicè: quare dicitur eos loqui nescire Azoticè Moabiticè & Ammoniticè, & asseritur nescire loqui Iudaicè? Quia bonum debet integra ex causa constare, malum verò sufficit ex parte coalescere.] * Mattum dicuntur illi filij lingua loqui, non patrum, quia frequentium filij mattum & ex lacte & ex consuetudine loquelam & mores imitantur.] Et obiurgaui eos, & *maledixi*, id est, execratus sum, seu anathema dixi, & excommunicaui tales parentes. Quosdam etiam ob enormem legis sat notæ contemptum & transgressionem, flagellis ceci-

Multa in cómoda Regna Catholica à Deo infliguntur ob facilem festorum violationem.

Ex infideli, as [...] fac[...] impetatem adoce[...]ru.

Quod malum permittit geri Magistratus hoc ipsum gessisse reputandus est.

Iterum in eandem incidere culpam, grauiori est obnoxiú supplicio.

Simplex Prælati dictio debet subdito esse quasi præceptum.

Vel inanimata quæque nostra auaritia fatigatur ac flammis.

Vel remotus conatus ad festi dies violationem est prohibendus.

Supplicij minitatio vel effrænatos continet transgressores.

Quidquid ad Dei cultũ pertinet, sanctè tractãdũ est.

Dignè vir quisque vili ministerio ex obediẽtia addicitur.

Nullum ministerium in communitate Religiosorum despicabile.

Qui officijs despicatioribus in communitate Regularium curã impẽdũt, frequenter sanctitate præfulgent.

4.

Qui Gentilibus matrimonio coniuncti erant à Nehemia puniuntur.

Quod perfectè nõ scitur, quodammodo penitus ignoratur.

Virtus debet integra ex causa constare. vitium sufficit ex parte coalescere.

Filij matrum frequentius mores, quàm patrum imitantur.

cidi: quosdam impudentiores etiam *decaluaui*, seu depilaui, (quod extremæ ignominiæ erat apud Iudæos. * Quidam grauis Interpres ex Hebræo illo, *Capillos eorum euulsi*, asserit, Nehemiam diuino zelo actum in eos inuolasse, pugnis cecidisse, cæsariémque eorum lacerasse. Sed non crediderim, sanctum ac prudentem Præsulem propria manu subditos vulnerasse; id enim Præsulem dedecere quis addubitet?] * Fateor, posse id aliquandò diuino ex zelu ortum habere. At aspectantes afficiuntur scandalo, vindictæ feruori tribuentes. Christus semel & iterum zelo diuino accensus Templi profanatores vulnerauit, sed non pugno quidem, sed flagello. Vnde Præsules itam contineant, nec zeli prætextu subditos propria manu vulnerare exsurgant.] *Et adiuraui in Deo*, seu eos iureiurando adstrinxi, ne deinceps auderent suas filias alienigenarum illorum filiis tradere: nec de filiabus eorum filiis suis accipere, aut sibimet ipsis colligare. Eosque volui, exemplo exhibito, deterrere, fatus: Certè simili delicto Salomon Rex Israël fuit olim infectus. Quonam, quæsierim fructu! Rex ille tot Regum augustissimus, sapientissimus adeò dilectus Deo, ab eoque obæratus, vt eum toti Israëli præposuerit, à mulieribus alienigenis corruptus, thura earum libauit idolis. * Non dubium, quin sæpè exempla efficaciora sint quàm dogmata ad peccatorum reductionem. Vnde commendatum Societatis Iesu morem: dum exemplorum enarratione tot e peccatores inueteratos Deum pœnitentes adduxit.] Salomonis igitur exemplo ad memoriam reducto, numquid deinceps audebimus *omne malum grande hoc* perpetrare, ducentes peregrinas vxores? * Cur peccatum illud *omne malum grande* vocitatur; Certè quia impiam vxorem ducere, omnium malorum epilogatio est.] Vnus autem ex filiis Ioiada (filij Eliasib) qui quidem tunc erat summus Pontifex gener factus erat hominis Gentilis & Iudæis infensissimi, nempe Sanaballat Horonitæ (est genitiui casus, vt patet ex Græco) Hunc quoque Sacerdotem *fugaui a me*. simulque munere Sacerdotali priuaui. Vocatur autem Sanaballat *Horonites* ex Horonaim Ciuitate Moabitarum, cuius mentio fit Isa. 15. 15. & Iere. 48, 3. 5. *Recordare*, ô Domine, vt ad aliorum exemplum punias eos, qui Sacerdotium polluere non verentur, iusque Sacerdotale ac Leuiticum violare. * Non dedecet Sanctos à Deo peccatorum imprecari supplicium ad aliorum exemplum.] * Preme autem verbum *Recordare Domine Deus meus aduersum eos, &c.* Certè Deus adeò abstractus assolet esse à puniendi peccatores affectu, vt quodammodò obliuiscatur, & necessarium sit id ei ad memoriam reuocare. Liceat exprimere vocabulo vulgari. *Es necessario acordarselo.*] Igitur profanis connubiis dissociatis, Iudæos mundaui, seu abstraxi ab alienigenarum societate; & *constitui*, seu instauraui ordines Sacerdotum, ac Leuitarum singulos proprio addicens ministerio. * Reformare enim quod deformatum erat, idem quodammodo est, ac de nouo constituere.] Denique procuraui, vt quæ circa lignorum, ad ignis interminabilis escam, oblationem.) & quæ circa primitiua erant constituta (cap. 10. 34. & 35.) ad vnguem seruarentur. Memento Deus meus serui tui *in bonum*, nempe vt miserearis, & præmio doues æterno, Amen.

Dedecet Præsulem propria manu subditos vulnerare.

Nec zeli prætextu Præsules vulnerent propria manu subditos. scandalo enim videntes compunguntur.

Exemplorum enarratione Societas in numeros ad Deum peccatores adduxit.

Impiam ducere vxorem, omnium malorum est epilogatio.

Non dedecet Sanctos à Deo peccatorũ imprecari supplicium, ad aliorum exemplum.

Tam immemor Deus puniendi, vt quodammodò necessarium sit, id eius ad memoriam adducere.

Reformare, quod deformatum erat, idem est, ac de nouo constituere.

LIBER

LIBER QVINTVS.

COMMENTARII LITERALES, ET MORALES

AD TOBIAM.

PROLVSIO.

Tobias ſenior ſuammet Hiſtoriam vſque ad Caput decimum quartum, iunior verò illud Caput decimum quartum vſque ad verſum 16. & 17. ſcripſit. Quod reliquum eſt Capitis ab alio auctore, quem ignoro, ſuppletum. Porrò à Domina mea Deiparente feliciſſimum concipiam omen aptæ huius libri Commentarij, Saram video Tobiæ iunioris coniugem Mariæ typum retuliſſe, quæ quidem virga ab Iſaia cap. 11. vocitatur. *Egredietur virga de radice Ieſſe.* Adque Richard. Laur. l. 12. *Duo ſunt in virgula, cortex exterior, & lignum interius. Fuit Maria quaſi cortice tecta per amorem ſecretæ ac ſolitariæ vitæ deſignata per Saram, quæ dixit: Nunquam cum ludentibus miſcui me. Tob. 3.*

CAPVT I.

Genus, patria, iuuenilis ac virilis ætas, virtuteſque Tobiæ ſenioris: & geſta in Niniue, ac aula Regis Aſſyriorum.

1. TOBIAS ex tribu & ciuitate Nephthali (quæ eſt in ſuperio-
ribus Galilææ ſupra Naaſſon, poſt viam quæ ducit ad Occi-
dentem, in ſiniſtro habens ciuitatem Sephet) 2. cùm captus
eſſet in diebus Salmanaſar regis Aſſyriorum, in captiuitate ta-
men poſitus, viam veritatis non deſeruit: 3. ita vt omnia, quæ
habere poterat, quotidie concaptiuis fratribus, qui erant ex
eius genere, impertiret. 4. Cúmque eſſet iunior omnibus in
tribu Nephthali, nihil tamen puerile geſſit in opere. 5. Denique cùm irent
omnes ad vitulos aureos, quos Ieroboam fecerat rex Iſraël, hic ſolus fugiebat
conſortia omnium: 6. ſed pergebat in Ieruſalem ad templum Domini, & ibi
adorabat Dominum Deum Iſraël, omnia primitiua ſua, & decimas ſuas fi-
deliter offerens: 7. ita vt in tertio anno proſelytis & aduenis miniſtraret om-
nem decimationem. 8. Hæc & his ſimilia ſecundùm legem Dei puerulus obſer-
uabat. 9. Cùm verò factus eſſet vir, accepit vxorem Annam de tribu ſua, ge-
nuítque ex ea filium, nomen ſuum imponens ei: 10. quem ab infantia timere Deum
docuit, & abſtinere ab omni peccato. 11. Igitur, cùm per captiuitatem deueniſſet

cum vxore ſua,& filio, in ciuitatem Niniuen cum omni tribu ſua, (12. cùm om-
nes ederent ex cibis Gentilium) iſte cuſtodiuit animam ſuam, & nunquam con-
taminatus eſt in eſcis eorum. 13. Et quoniam memor fuit Domini in toto cor-
de ſuo, dedit illi Deus gratiam in conſpectu Salmanaſar regis: 14. & dedit illi
poteſtatem quocumque vellet ire, habens libertatem quæcumque facere voluiſſet.
15. Pergebat ergo ad omnes qui erant in captiuitate, & monita ſalutis dabat eis.
16. Cùm autem veniſſet in Rages ciuitatem Medorum, & ex his, quibus honora-
tus fuerat à rege, habuiſſet decem talenta argenti: 17. & cùm in multa turba ge-
neris ſui Gabelum egentem videret, qui erat ex tribu eius, ſub chirographo dedit
illi memoratum pondus argenti. 19. Poſt multum verò temporis, mortuo Salma-
naſar rege, cùm regnaret Sennacherib filius eius pro eo, & filios Iſrael exoſos habe-
ret in conſpectu ſuo: 19. Tobias quotidie pergebat per omnem cognationem ſuam,
& conſolabatur eos, diuidebátque vnicuique, prout poterat, de facultatibus ſuis:
20. Eſurientes alebat, nudíſque veſtimenta præbebat, & mortuis atque occiſis ſe-
pulturam ſollicitus exhibebat. 21. Denique cùm reuerſus eſſet rex Sennacherib,
fugiens à Iudæa plagam, quam circa eum fecerat Deus propter blaſphemiam ſuam,
& iratus multos occideret ex filiis Iſraël, Tobias ſepeliebat corpora eorum. 22.
At vbi nuntiatum eſt regi, iuſsit eum occidi, & tulit omnem ſubſtantiam eius. 23.
Tobias verò cum filio ſuo & cum vxore fugiens, nudus latuit, quia multi dili-
gebant eum. 24. Poſt dies verò quadragintaquinque occiderunt regem filij
ipſius, 25. & reuerſus eſt Tobias in domum ſuam, omníſque facultas eius reſti-
tuta eſt ei.

COMMENTARII.

Tobiæ adoleſcentis admirabilis pietas.

1. ERS. 1.2.3.4.5,6.7.8. *Tobias ex Tribu.&c.*] Tobias Hebraicè dictus טוביה, id eſt, *Bonus dominus*, aut *Bonitas Domini*,) vt vel nomen eſſet viri huius ænygma iuſtitiæ) proceſſit ex Tribu Nephthali, & ex Ciuitate eodem nomine inſignita. Hæc Vrbs à LXX. *Thiſbe* vocitatur, ex qua videtur etiam Elias fuiſſe, qui in ſacris literis Therbites appellatur. Adiacet Ciuitas hæc Nephthali, ſeu Thisbe in ſuperioribus Galilææ ſupra Naaſon, poſt viam quæ ad Occidentem ducit, in ſiniſtro latere attingens Ciuitatem Sepher. Duplicem enim Galilæam inuenio, alteram ſuperiorem, inferiorem alteram. Superior illa dicitur, quæ magis vergit ad Septemtrionem, & Libanum montem, quæ etiam ſitu altior eſt, ſiquidem ex ea Iordanis decurrit. Naaſſun autem Oppidum eſt eiuſdem Tribus, dicitur verò Nephthali Ciuitas, eſſe ſupra Naaſſon, quia tribus fere milliaribus orientalior eſt, iuxta, vel poſt viam, quæ ad Occidentem ducebat. Porrò Ciuitas Sephet vno ferè milliario à Nephtali diſtabat, iuxta tabulam Adrichomij n.88. Tobias igitur cum captus eſſet in diebus Salmanaſar Regis Aſſyriorum, (de quo 4.Reg.17.3.& 18. 9.) addictus vili captiuitati *viam veritatis non deſeruit*. * Mirum planè, ſtatus enim vilitas aſſolet vel nobili animo morum ſuggerere vilitatem.] * Præcipuè veritas à mancipiis vilibuſque homuncionibus aſſolet exulare. Vnde admodùm hoc laudabilis ex capite Tobias, quod abiectam gerens vitam, ab abiectis non diſceret iter amplecti.] Tam firmus hæſit veritatis ac iuſtitiæ viæ, vt omnia, quæ acquirere poterat ad cibum vel indumentum concaptiuis fratribus Hebræis impertiret. * Mirabilis quidem ad eleemoſynam gerendam affectus, vel inops captiuus noſcit ad gerendam pauperi ſtipem ſubſidia inuenire.] * Nec mirum, nam ſi ſemel Tobias quid vel exiguum, admodum quod pauperibus daret, inuenit, nunquam ei quod poſſet elargiri, deficeret propter incredibilia eleemoſynæ incrementa. Ideò addidit textus illam particulam *Quotidie*, vt innuat factæ redditus eleemoſynæ, quæ ex manu inopis captiui Tobiæ non ſemel aut iterum in anno aut menſe, ſed quotidie vbertim præſtatur, ſiquidem non concaptiuo vni, ſed *concaptiuis fratribus* eam ille exponebat.] * Preme obſecro particulam, *Ita vt omnia, quæ habere poterat, quotidie concaptiuis,&c.* Haud verax excuſatio ad eleemoſynam non præſtandam eſt paupertas, quandoquidem vides captiuum Tobiam habere poſſe, quid quotidie concaptiuis fratribus elargiretur. Nullus ergo dicat, Habere non poſſum quid vel aliquando elargiar, ſi captiuus habere potuit quod quotidie præſtaret.] Cumque ante captiuitatis tempus, eſſet iunior omnibus in Tribu Nephthali, imò puerulus adhuc (vt conſtat ex verſ.8.) nihil tamen geſſit, quod puerilem ſuboleret ætatem. * Multum (fateor) ætati puerili parcendum, vnde præcelſior puerilis ætatis laus, nihil, quod ei parcatur, habuiſſe.] Hinomei Ludouici à Gonzaga, & Staniſlai Koska meram indolem commendarim, quorum pueritia ſenili decorata fuit grauitate, vnde *nihil puerile* geſſerunt *in opere*. Denique cum omnes pergerent ad adorandos aureos vitulos, quos Ieroboamus Rex Iſraël conflari fecerat, *ſolus* Tobias eorum conſortium aufugiens, ad Ieroſolymam ſeſe conferebat, & Dominum Deum Iſraël fideliter adorabat. * Mirabile planè, ſolùm Tobiam inter tot idololatras ſine crimine commorari; ſed prudens illorum conſortia omnino fugiebat. Cum impiis enim obuerſari, & non pollui penè eſt impoſſibile.] Porrò Tobias non ſe vacuum gerebat adoratorem, nam primitiua quæque ſua, ac fructuum decimas adeò *fideliter* offerebat, vt in tertio anno proſelytis, & aduenis (vti præſcribitur Deut. 14. 28. omnem decimationem miniſtraret.

Status vilitas efficit animum vel nobilem vileſcere.

Mendax mancipiorum, ac vilium homuncionum ingenium.

Vel inops noſcit eleemoſynam erogare.

Mira eleemoſynæ incrementa.

Nullus à præſtanda eleemoſyna verè excuſatur, vel pauper poteſt inuenire, quod præſtet.

Ætati puerili multum parcendum.

Gonzaga & Staniſlaus Ieſuitæ, cum eſſent pueri, nihil puerile geſſerunt.

Cum impiis obuerſari, & non pollui, ferè impoſſibile.

* Tunc

Substantia asseruatur, & proficit, cum eius portio egeno impertitur.

* Tunc enim asseruatur, proficit, ac increscit substantia, cum eius portionem subleuando exponis egeno.] * Adnota particulam *Decimas suas fideliter offerens*, Templo videlicet. Meritò Tobiæ fidelitas in soluendis decimis commendatur, rarus enim est, qui fideliter reddat, quod non externa exactione exquiritur, sed vltronea manifestatione assolet exhiberi.] Hæc & his similia iuxta legis præscriptum Tobias adhuc puerulus obseruabat.

Pauci fideliter decimas Deo soluunt.

2.

Tobiæ iam viri coniugium.

Ineunt coniugium ea in ætate, qua noris status difficilis pensare onera.

Verſ. 9. 10. Cum verò, &c.] Verùm cum Tobias virilem iam initet ætatem, Annan de Tribu sua speciosam virginem duxit vxorem. * Aptè coniugium Tobias iniit, *cum factus esset vir*, virilis enim ætas difficilis huius status scit onera pensare quæ adolescentia solummodò addicta voluptati non pensat.] Progenuitque Tobias ex Anna filium, quem proprio suo nomine insigniuit futurum planè motum imitatorem, vt alter Tobias perfectus exurgeret. * Premenda clausula, *Accepit vxorem Annam, genuitque ex ea filium.* Mox fructus sancti coniugij exponitur, quia non ob voluptatem initur, sed ad captandam solummodò prolem colligatur.] Portò Tobias filium suum ab infantia Deum timere edocuit, & ab omni crimine abstinere. * Illa enim firmiùs probitas retinetur, quæ cum lacte epotatur.] * Recole illa verba: *Hæc & his similia secundùm legem puerulus obseruabat.* Vnius enim virtutis exercitatio ad alterius similis exercitamentum excitat animum, sicut vnius perpetratio delicti ad aliam similem inducit actionem.]

Matrimonium sanctè initum assolet mox esse fecundum.

Sanctitas, quæ cum lacte ebibitur, firmiùs retinetur.

Vna virtutis actio ad aliã similem actionem inducit.

3.

Tobiæ captiui apud Regem gratia, eiusque talentorum Gabello traditio.

Verſ. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. Igitur cum, &c.] Itaque cum occasione captiuitatis communis Hebræorum cum vxore, filio, ac contribulibus suis Tobias deuenisset in Niniuem nobilissimam Assyriorum Ciuitatem, quæ etiam Minus à Plinio, Ptolomæo & aliis vocitatur: dum omnes captiui Hebræi ex cibis gentilium sacra à lege prohibitis edere non verentur, ipse se custodiuit, nec vnquam edens carnes idolis sacrificatas fuit contaminatus. Et quoniam gentilis Regis spreto timore, fuit perfectus diuinæ legis obseruator: Dedit Deus illi, apud Regem Salmanasar adeò valere, vt obtineret potestatem, quocumque vellet, pergere: & libertatem pro libito operandi. Reliqui enim captiui vt mancipia habebantur. Tobiæ verò libertas concessa ita vt Regnum posset pro libito peragrare. * En Hebræus, qui vt Regis gratiam aucuparent, contra Dei legis præscripta cibis idolorum vescuntur, à Rege despectos: Tobiam verò, qui Regis contemnit gratiam, ne cœlestem amittat, a Rege honoratum.] * Nullum enim vel temporarium commodum potest cum crimine coalescere.] Portò vel apud iniquos Principes magno ille habetur in pretio, qui spreta adulatione, solùm est pietatis cultor, veritatis assertor.] Potestate itaque ac libertate sibi à Rege tradita vtens Tobias; eam exercendis pietatis operibus impendebat. Pergebat enim ad omnes concaptiuos, eisque salutaria monita exhibebat, vt à gentilium conuictu fugerent, Deique præscripta seruarent. * O felix potestas Tobiæ! ô beata libertas. Dedit illi Rex *potestatem, quocumque vellet, ire, habens libertatem, quæcumque facere voluisset*, ille autem *pergebat ad omnes, qui erant in captiuitate, & monita salutis dabat eis.* Si laudabilis admodum *qui potuit transgredi, & non est transgressus*, quàm commendabilis, qui potestatem, ac libertatem totam promouendæ apud proximos virtuti litauit!] Cum autem plura Tobias lustraret loca, vbi Hebræi captiui commorabantur, ad ciuitatem Medorum peruenit, Rages appellatam. Certè Vrbs hæc est in Regno Mediæ, quæ si credendum Diodoro l. 29. & Straboni l. 12. à rupturis, & labibus, quas terræ motus excitarant, nomen accepit. Nam ῥήγνυμι apud Græcos *frango*, aut *scindo* significat. Profectò Tobias donatus fuit à Rege functione quadam Palatina, nam versu 14. ex textu Græco ait ipse, se fuisse Regis ἀγοραστήν, hoc est, emptorem, cum autem multa emantur à Regibus amplum, & honestum hoc officium fuisse crediderim. Cum igitur ex his emolumentis, quæ perceperat ille ex officio, *quo honoratus fuerat à Rege*, decem talenta argenti acquisiisset, (vnum talentum argenti tria siclorum millia continebat, siclus verò vnus quatuor Hispanicos regales) & cum in multa turba captiuorum Hebræum Gabellum suum contribulem egestate pressum aspiceret, ei sub Chirographo illud argenti pondus tradidit, prosperiori fortuna aduentante reddendum. * *Dedit illi* (ait textus) *memoratum pondus argenti*, non commodauit, quia quasi datur id, quod egenti tempore commodatur opportuno.] & si liceat vulgariter explicare, *Es como dabe, lo que se presta á tiempo.*] * Textus autem opportunè addidit, Qui erat ex Tribu eius postquam dixerat esse Hebræum, *Generis sui.* Quia licet acceptabilis sit eleemosyna cuilibet egeno erogata, præcipuè est commendabilis, quæ propinquis indigentibus impertitur.]

Qui vt Regi placeant, Deũ despiciunt, despiciuntur à Rege: secùs qui vt placeant Deo, despiciunt Regem.

Nullum ex crimine commodum.

Vel profani Principes æstimant virum suæ legis obseruatorem.

Laudabilis qui potuit transgredi, & non est transgressus: sed laudabilior, qui potestatẽ promouendæ virtuti impendit.

Dat, qui opportuno tempore commodat.

Commendabilis admodùm eleemosyna, quæ propinquis impertitur egentibus.

4.

Persecutione afficitur Tobias ob charitatis officia.

Verſ. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. Post multum, &c.] Multo quidem tempore elapso, Rex Salmanasar diem suum obiuit, & Sennacherib filius eius Regni fuit hæres, sed non in Hebræos humanitatis, eos enim admodum habuit exosos. Vnde iam Tobiæ vitio vertebatur, quod prius eius personabat in laudem. Quotidie vir egregius ad omnes pergebat agnatos, ex Regis noui impietate afflictos, vt eos verborum afficeret solatio, & de facultatibus suis prout poterat; subsidia præberet. * Nec sufficit diuiti verbis amicis inopem compellare, si non addat pecuniæ elargitionem. Friuola planè verborum eleemosyna, exigua consolatio ei; qui potest & operibus egentem consolari, eique subuenire.] Esurientes alebat, nudis indumenta aptabat, vita functis ex ægritudine, occisisque vel iussu Sennacherib, vel Assyriorum iniuria, qui Iudæos Regi exosos impunè diuexabant, sepulturam piè solicitus exhibebat. * Dum Salmanasar imperat cui grati Iudæi, nulla eis ab Assyriis paratur iniuria, regnante verò Sennacherib, cui Iudæi exosi, impunè ab eis innocentia dilaniatur. Quàm potens probus, aut prauus ad subditorum pauperum commoda, vel incommoda Regis affectus.] Denique cum Sennacherib apud Iudæam affectus esset horribili illa plaga, quæ 4. Reg. 19. 35. eo quod in Deum blasphemus extiterat, (de quo 4. Reg 18. 19.) in Assyriam aufugit, & vt à Deo Israël se percutiente malesanus vindictam assumeret, iratus multos comminuit Hebræos. * Diabolica planè rabies, in Dei seruos irruere; quum nequit in Deum vindicatrix assurgere.] Cum autem Tobias de more occisorum cadauera sepulturæ

Friuola diuiti verborum eleemosyna, si opere non simul indigenti subueniat.

Potens Regis probus, aut prauus affectus, ad pauperum commodum, aut incommodum.

Diabolica rabies. Dei seruos perentere, cùm nequit in Deum vindicare.

Denudari, ac fuga tradi propter Deum, illustre est martyrij genus.

committeret, iussus est à Rege cui id nunciatum fuerat, trucidari, omnique spoliati substantia. At Tobias cum vxore ac filio aufugiens, *nudus* latere maluit, quàm subire martyrium. * Denudari enim propter Deum, & fugæ committi, illustri quidem martyrij locum obtinet.] Latere autem haud difficilè potuit, *quia multi* ex Assyriis *diligebant eum.* Ideóque Assyrij quem diligebant, seruarunt, non Iudæi, queis tantam facultatem eo rerum statu fuisse non putarim, cùm calumniatoribus, satellitibus, & carnificibus omnia ipsorum tunc essent obiecta. * Tam amabilis est iustitia, vt vel apud impios locum nouerit obtinere.] Cæterum diebus quinquaginta quinque prælapsis, Rex Sennacherib fuit à filiis occisus, vti Regum lib. 4. c. 19. 37. enarrat historia, & Tobia in domum reuerso, omnis eius facultas est restituta.

Iusti vel impijs amabiles.

CAPVT II.

Tobias ex sepultura cadauerum fatigatus obdormit, hirundinum excæcatur stercore.

1. POST hæc verò, cùm esset dies festus Domini, & factum esset prandium bonum in domo Tobiæ, 2. dixit filio suo: Vade, & adhuc aliquos de tribu nostra, timentes Deum, vt epulentur nobiscum. 3. Cúmque abisset, reuersus nuntiauit ei, vnum ex filiis Israël iugulatum iacere in platea. Statímque exiliens de accubitu suo, relinquens prandium, ieiunus peruenit ad corpus: 4. Tollénsque illud portauit ad domum suam occulte, vt, dum sol occubuisset, cautè sepeliret eum. 5. Cúmque occultasset corpus, manducauit panem cum luctu & tremore, 6. Memorans illum sermonem, quem dixit Dominus: per Amos prophetam: Dies festi vestri conuertentur in lamentationem & luctum. 7. Cum verò sol occubuisset, abiit, & sepeliuit eum. 8. Arguebant autem eum omnes proximi eius, dicentes: Iam huius rei causa interfici iussus es, & vix effugisti mortis imperium, & iterum sepelis mortuos. 9. Sed Tobias plus timens Deum, quàm regem, rapiebat corpora occisorum, & occultabat in domo sua, & mediis noctibus sepeliebat ea: 10. Contigit autem vt quadam die fatigatus à sepultura, veniens in domum suam, iactasset se iuxta parietem, & obdormisset, 11. & ex nido hirundinum dormienti illi calida stercora inciderent super oculos eius, fieretque cæcus. 12. Hanc autem tentationem ideò permisit Dominus euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius: sicut & sancti Iob. 13. Nam cum ab infantia sua semper Deum timuerit, & mandata eius custodierit, non est contristatus contra Deum, quòd plaga cæcitatis euenerit ei: 14. Sed immobilis in Dei timore permansit, agens gratias Deo omnibus diebus vitæ suæ. 15. Nam sicut beato Iob insultabant reges, ita isti parentes & cognati eius irridebant vitam eius, dicentes: 16. Vbi est spes tua, pro qua eleemosynas & sepulturas faciebas? 17. Tobias verò increpabat eos, dicens: Nolite ita loqui: 18. Quoniam filii sanctorum sumus, & vitam illam expectamus, quam Deus daturus est his, qui fidem suam nunquam mutant ab eo. 19. Anna verò vxor eius ibat ad opus textrinum quotidie, & de labore manuum suarum victum, quem consequi poterat, deferebat. 20. Vnde factum est, vt hœdum caprarum accipiens detulisset domi. 21. Cuius cùm vocem balantis vir eius audisset, dixit: Videte, ne fortè furtiuus sit, reddite eum dominis suis, quia non licet nobis aut edere ex furto aliquid, aut contingere. 22. Ad hæc vxor eius irata respondit: Manifestè vana facta est spes tua, & eleemosynæ tuæ modò apparuerunt. 23. Atque his & aliis huiuscemodi verbis exprobrabat ei.

COMMENTARII.

1. *Sepeliendi cadauera exercitio Tobias dat operam pericula despiciens.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. *Post hæc verò, &c.*] Post hæc igitur cum dies festus Pentecostes aduentasset, & conuiuium *bonum*, siue vndequaque licitum institueretur in domo Tobiæ, filio suo dixit seniori: Perge fili, & nonnullos è Tribu nostra adfer, vt nobiscum epulari possint. * In Græco est. *Adhuc quemcumque inueneris fratrem nostrum egentem*, vt idem *egens* ac *timens Deum* esse videatur. Plerumque enim paupertas componit animos, ad Dei timorem, vnde magnum à Deo beneficium debet reputari.] * Cur autem hoc conuiuium *prandium bonum* vocitatur? Quia pauperes inuitantur ad epulum. Non sit tibi

Pauperi agnatum debet esse Deũ amplius timere. Vnde paupertas debet inter Dei beneficia computari.

bonum

Bonum conuiuium, vbi pauper inuitatur.

bonum illud conuiuium, à quo exulat inops. Diebus solemnibus conuiuia ineantur, sed pauperi, vt bona sint, sua adscribatur portio.] Abiit iunior Tobias, & post inuitatos propinquos reuersus patri nunciauit, quendam ex Hebræis iugulatum in platea prouolui. Mox ac senior audiuit, de accubitu conuiuali, vbi iam cum propinquis egenis aderat, exiliens, prandium relinquens ieiunus peruenit (cœlestis quidem aquila) ad cadauer: attollénsque illud occulto domus suæ reposuit in loco, vt abscedente sole, cautè traderet sepulturæ. Cautè enim agendum propter Assyrios Æbræis infestos. * Vel propter Tobiæ iustitiam, cui agnatum est egregia facta tenebris operire, ne ab hominibus laudentur inaniter.] Cumque occultasset corpus, ad inuitatos expectantes rediit, & *cum luctu ac tremore* fuit epulatus, mente versans illam Prophetæ Amos sententiam: *Dies festi vestri conuertentur in lamentationem, & luctum.* * Cur dies festi peccatorum in luctum conuertendi, nisi quia festa instituta à Domino vt charitatis opera gerantur, litantur vanitati, & actionibus iniustis deturpantur?] Dies festus Tobiæ sepelientis defuncti cadauer in lætitiam erat vertendum, sed tamen *cum tremore* conuiuio aderat, quia agnata iusto humilitas nunquam sibi persuadet se præscripta complere.] Cum igitur sol occubuisset, cadauer absconditum deportans de more sepeliuit. Cæterùm propinqui eius, qui fuerant inuitati, queisque non potuit opus illud abscondi, arguebant eum, profantes. Iam similis rei causa iussus es iugulo tradi, & cum vix ab internecione es à Deo misericorditer ereptus, iam rursum sepeliendi cadauera muneri instas? Cur non prudenter curas tuo ex capite charitatem ducere exordium? Ast Tobias plus Deum timens, quàm Regem, occisorum cadauera rapiebat interdiu, sua occultabat in domo, & aduentantibus noctis tenebris sepeliebat. *Rapiebat* inquam *corpora*, siue rapientis, aut latrocinantis in morem curabat, opus illud egregium à nullo aspectari. * Virtutis opera furtim gerenda sunt, si velit iustus à Deo videri in abscondito, ac munerari.]

Agnatum iusto, egregia opera operire, ne ab hominibus videantur.

Festi dies ad opera misericordia gerenda instituuntur.

Iustus nunquam sibi persuadet, se à Domino præscripta complere.

Virtutis opera quasi fur in gerenda, vt à solo Deo videantur.

2\.
Tobias plaga cæcitatis affectus, Deũ laudat.

Vers. 10.11.12.13.14.15.16.17.18. *Contigit autem, &c.*] Accidit verò, vt quadam die defatigatus à sepeliendi officio, quia plura occurrerant humanda cadauera: rediens domum, nec ingressus, quod propter cadaueris contactum ex lege (Num. 19.11. & 16.) erat immundus: se iuxta murum iactasset, & obdormisset: ex nidulo hirundinum calida stercora dormientis oculos contigerunt, quæ eos luce priuarunt vel ex occulta quadam vi, vel quod cum calida essent, & sordida in oculos illapsa sua imputitate & calore delicatissimæ partis humori noxam potuerunt afferre. Sed quonammodò passerum (sic Græcè) calidum illud dormientis clausos oculos offundere potuere? Num leonis in morem oculis dormiebat apertis? * Assolet in iustum dormientem hostis insurgere curans phantasia immunda animum aliquo modo defœdare. Vnde oculis obdormiat oportet apertis, vt iacula repellat.] * Hinc Diuum meum Franciscum Xauerium commendarim, qui aliquandò impuram phantasiam vel dormiens profuso ex ore sanguine superauit Gad vere præcinctus & *vt leo* fortissimus apertis oculis requiescens.]. Scio, in Græco esse, *& non vidi, quia passeres in muro erant.* At vox στρουθίον omne auicularum genus amplectitur. * Non dedit Tobias, quod essent in muro passeres, indicans, ab occultis hostibus iusto timendum.] Ideò autem Dominus disposuit Tobiæ cæcitatis euenire tentamina, vt posteris patientiæ exhiberet exemplum, vti D. Iob patientissimus exhibuerat. * Nam cùm cœlestis via tot consuatur spinis, oporter iustos multis patientiæ exemplis obarmari, ne vulnerati corruentes, viam ineant floridam iniustitiæ ducentis ad tartarum.] Verùm tanta Tobiæ patientia, vt cum Deum semper à sua timuisset infantia, & eius præscripta custodisset. Haud contristatus in Deum querelas excitauit, quod plaga cæcitatis affectus esset, sed immobilis in Dei timore permansit, omnibus vitæ suæ diebus pro labore actionem referens gratiarum. * Agnoscebat enim labores non esse iusto flagella, sed munera, pro quibus paranda gratitudo.] * Pondera illud: *Nam cum ab infantia sua semper Deum timuerit, non est contristatus contra Deum.* Certè iustitia ab infantia ducens initium iusti senectam reddit ad tentamina fortiorem.] * Ideò autem senes assolent facillimæ tentationi cedere, quos in infantia hostes nouerint superare.] Profectò sicut beato Iob Reguli illi insultabant, ita Tobiæ *parentes* seu seniores propinqui, accognati irridebant, ei vitam miseram obiicientes, ac profantes: Vbinam spes tua, pro qua pauperibus subsidia præstabas, ac cadauera sepulchro tradebas? At Tobias eos subtaxans respondebat: Nolite huiuscemodi verba proferre, quoniam filij Sanctorum Abraham, Isaac, & Iacob sumus, quorum exempla virtutum debemus æmulari: & vitam illam expectamus, qua à Deo donandi sunt illi, qui à recta fidelium via non recesserint. * Preme illud: *Nolite loqui ita, quoniam filij Sanctorum sumus.* Te enim ex probis ortum esse parentibus, cogit modestè ac iustè loqui. Dedecet namque eum, qui proborum est filius, verba iniusta proferre.] Obiiciunt imprudentes illi, *vbi est spes tua, pro qua eleemosynas, & sepulturas faciebas?* Tobias autem respondet, *Vitam illam expectamus, quam Deus daturus est his, qui fidem suam nunquam mutant ab eo.* Ac si diceret, non adest spes mea, vbi vos cogitatis, nempe in præsentis vitæ commodis, sed cœlestem aduolat ad æternam. * Nec enim eleemosynæ, ac alia iusta opera gerenda sunt, vt temporariis cumulemur bonis, sed vt muneremur æternis.]

Iustus oculis obdormit apertis, vt nocturnos superet hostes.

D. Xauerius accubat, vti Leo apertis oculis, vt libidinem superet.

Ab occultis hostibus iustus timeat.

Arctam cœlestem viam iusti ineuntes, patientia Diuorum conforcantur exemplis.

Iusti labores non flagella, sed munera.

Qui ab infantia hostes vincere norit, faciliùs senex debellat.

Qui in infantia facilè vincitur, faciliùs in senecta superatur.

Dedecet à probis parentibus natum, immodesta ac iniusta verba proferre.

Operari iustè debemus non ob temporaria commoda, sed ob æterna.

3\.
Vxoris Tobiæ imprudens exprobratio.

Vers. 19.20.21.22.23. *Anna verò, &c.*] Verùm Anna Tobiæ vxor quotidie ad aliena pergebat gynæcea vt telis texendis deseruiret, vt de labore manuum suarum victum, quem poterat muliebri leui opera consequi familiæ deferret. Vnde accidit, vt hædiculum nondum à lacte depulsum supra mercedem acceptum (sic ex Græco textu) deferret in domũ. Cum autem vir sanctus animalculi balantis vocẽ audisset, dixit: Videte, ne fortè hædus furto sit acquisitus, domino reddite, quia illicitum nobis est ex furto edere aliquid, *aut contingere.* * Aptè ait illicitum esse ex furto edere: cur autem *& contingere* adiecit? Quia quod ex furto acquiritur, talis est inhærentiæ, vt vix possit ab attingentis manu separari. Vndè oportet id non attingere vt manui de more adeò pertinaciter non adhæreat, vt vix possit ad restitutionem gerendam auelli.]

Quod ex furto acquiritur difficilè restituitur.

Fuitne hæc remeraria senis suspicio? Minimè; quia sciebat domi pecuniam non esse, quia hædus comparari potuisset: eratque ipse paterfamilias, cui curæ esse debebat, ne quid domestici piaculum perpetrarent. * Certè suspiciones quæ vix sine veniali piaculo ab extraneis fouentur, à patrefamilias iustè geruntur, ad quem pertinet, à futuris piaculis familiares abstrahere.] Ad hæc vxor respondit irascens: Manifestè vana est spes tua quam locabas in Deum, & eleemosynæ tuo modo inanes & infructuosæ omninò apparuere, siquidem Deus nos cum paupertate conflictari sinit, addicto tibi cæcitatis infortunio. * Hinc quidem quàm laudabilis Tobias sit, edocemur, quem exacta substantia à via iustitiæ ac veritatis non auertit. Necessitas probat iustum, in egestate seruare æquitatem, vera ac perfecta iustitia est.] * Dauidi imputatum fuit adulterij, homicidij, &c. crimen; propositum verò quod gessit occidendi Nabal non ei imputatur, fortè quia pressus egestate deliquit: quasi aliqualem quodammodò prætendat peccandi excusationem qui in necessitate seu inopia præscripta transgreditur. Magnum ergo sanctitudinis Tobiæ documentum, ansam ex egestate non solùm non arripuisse ad delinquendum, imò verò altiora perfectionis præbuisse documenta.] His itaque Anna, aliisque huiuscemodi fatois verbis marito sanctissimo exprobrabat.

Suspiciones circa subditos vtiliè possunt patrisfamilias moueri.

Magnū sanctitatis est documentum.

hominem egestate pressum virtutem seruare

Quonammodò non imputatur delictū ei, qui ob egestatem peccat.

CAPVT III.

Tobias ob vxoris Sara, ob ancillæ suæ conuitia mori exoptant, confugiunt ad preces, quæ mox à Deo exaudiuntur, & mittitur Raphaël curaturus vtrumque.

1. VNC Tobias ingemuit, & cœpit orare cum lacrymis, 2. di-
cens: Iustus es Domine, & omnia iudicia tua iusta sunt, & om-
nes viæ tuæ, misericordia, & veritas, & iudicium. 3. Et nunc
Domine memor esto mei, & ne vindictam sumas de peccatis
meis, neque reminiscaris delicta mea, vel parentum meo-
rum. 4. Quoniam non obediuimus præceptis tuis, ideò tra-
diti sumus in direptionem, & captiuitatem, & mortem,
& in fabulam, & in improperium omnibus nationibus, in quibus dispersisti nos.
5. Et nunc Domine magna iudicia tua, quia non egimus secundùm præcepta tua,
& non ambulauimus sinceriter coram te. 6. Et nunc Domine secundùm volun-
tatem tuam fac mecum, & præcipe in pace recipi spiritum meum: expedit enim
mihi mori magis quàm viuere. 7. Eadem itaque die contigit, vt Sara filia Rague-
lis in Rages ciuitate Medorum, & ipsa audiret improperium ab vna ex ancillis pa-
tris sui, 8. Quoniam tradita fuerat septem viris, & dæmonium nomine Asmo-
dæus occiderat eos, mox vt ingressi fuissent ad eam. 9. Ergo cùm pro culpa sua
increparet puellam, respondit ei, dicens: Ampliùs ex te non videamus filium aut
filiam super terram, interfectrix virorum tuorum. 10. Numquid & occidere me
vis, sicut iam occidisti septem viros? Ad hanc vocem perrexit in superius cubicu-
lum domus suæ: & tribus diebus, & tribus noctibus non manducauit, neque bi-
bit: 11. Sed in oratione persistens, cum lacrymis deprecabatur Deum, vt ab isto
improperio liberaret eam. 12. Factum est autem die tertia, dum compleret ora-
tionem, benedicens Dominum, 13. dixit: Benedictum est nomen tuum Deus
patrum nostrorum: qui cùm iratus fueris, misericordiam facies, & in tempore tri-
bulationis peccata dimittis his, qui inuocant te. 14. Ad te Domine faciem meam
conuerto, ad te oculos meos dirigo, 15. Peto Domine vt de vinculo improperij
huius absoluas me, aut certè desuper terram eripias me. 16. Tu scis Domine,
quia nunquam concupiui, & mundam seruaui animam meam ab omni concupi-
scentia. 17. Nunquam cum ludentibus miscui me: 17. neque cum his, qui in
leuitate ambulant, participem me præbui. 18. Virum autem cum timore tuo, non
cum libidine mea consensi suscipere. 19. Et, aut ego indigna fui illis, aut illi forsi-
tan me non fuerunt digni: quia forsitan viro alij conseruasti me. 20. Non est
enim in hominis potestate consilium tuum. 21. Hoc autem pro certo habet om-
nis qui te colit, quod vita eius, si in probatione fuerit, coronabitur: si autem in
tribulatione fuerit, liberabitur: & si in correptione fuerit, ad misericordiam tuam
venire licebit. 22. Non enim delectaris in perditionibus nostris: quia post tempe-
statem

tranquillum facis: & post lacrymationem & fletum, exultatiónem infundis.
23. Sit nomen tuum Deus Israël benedictum in sæcula. 24. In illo tempore ex-
auditæ sunt preces amborum in conspectu gloriæ summi Dei: 25. & Missus est
Angelus Domini sanctus Raphaël, vt curaret eos ambos, quorum vno tempore
sunt orationes in conspectu Domini recitatæ.

COMMENTARII.

Tobiæ plorantis oratio.

ERS. 1.2.3.4.5.6. *Tunc Tobias, &c.*] Auditis imprudentis vxoris opprobriis Tobias cœpit cum lacrymis exorare, fatus: *Iustus es Domine, &c.*] O quàm salutare coniugibus consilium exhibetur; * Maritus in coniugem iratus insurgit? Coniux taceat: coniux marito fatuis exprobrat verbis, maritus silentio ac patientia respondeat. Illicò enim coniugum iurgia debellantur, si irato coniugi patiens coniux affectauerit non respondere.] Iustus es (inquit ille) Domine, omnia tua iudicia iustissima sunt, omnesque *via tua misericordia & veritas, & iudicium*, sunt *misericordia*, quia semper ad intelligentis naturæ commodum, ac vtilitatem agis. Sunt *veritas*, quia nunquam à se ipso, qui summa veritas est, dissidet: sunt *iudicium*, quia quod cuique debetur, id ei tribuit. * Quid mirum, hominibus præscribi à Domino, vias terere rectas ad diuinum tendentes obsequium, si *omnes via*, per quas graditur Dominus ad hominum commoda diriguntur?] Et Et nunc ô Domine *memor esto mei*, & ne *vindictam de peccatis meis sumas.* * Ac si diceret, recordare naturæ, non criminis: præscinde à crimine naturam, & natura incolumi, crimina flagellentur. Ne igitur vindictam de peccatis meis in me sumas *mei* vtique à te conditi recordatus. Nec reminiscaris delicta mea, vel *parentum meorum.* Non orat Tobias hoc loci pro mortuis, sed tantùm petit, ne maiorum etiam vita functorum scelera viuis posteris noceant. * Assolet enim Deus in filiis, in nepotibus, qui plerumque praua maiorum exempla sequuntur, eorum piacula vindicare.] Quia non obtemperauimus, præceptis tuis, ideò traditi sumus in direptionem, in captiuitatem, *in fabulam*, & improperium cunctis nationibus ad quas nos dispersisti, Ac si diceret, viles effecti sumus, quibus nemo non audeat insultare, & improperiis ac contumeliis impetere. Rectissimè ô Domine iudicasti nos tradens exilio, ac direptioni, quoniam tua præcepta violauimus, & nos sinceriter coram te non gessimus. * Omnes enim peccatoris calamitates à criminibus exoriuntur.] Et nunc ô Domine, si placeat tibi, iube in pace meum ab Abrahami sinu spiritum recipi; *expedit enim mihi mori magis, quàm viuere.* In textu Græco additur ratio, *Quoniam improperia falsa audiui, & tristitia multa est in me.* * Et quidem falsa audire improperia, vel patientissimo viro dirius est morte.] * Vnde falsum proferens in proximos testimonium, sibi persuadeat dirioris se reum esse homicidij.] Illud adnota: *secundùm voluntatem tuam fac mecum.* Omnis enim petitio nostra nè errori sit subiecta diuinæ debet subiacere voluntati.

Coniugum iurgia quiescunt, si coniugi irato coniux patiens non respondeat.

Omnes via hominis diriguntur ad Deũ, quia omnes Dei via ad salutem humanam diriguntur.

Deus peccatis flagella immittit, non natura.

Assolet Deus in filijs, ac nepotibus maiorum peccata vindicare.

Omnes peccatoris calamitates à criminibus oriuntur.

Falsa improperia audire morte est dirius.

Qui falsum testimonium profert, quodammodò est dirioris homicidij reus.

2. *Vers.* 7.8.9.10.11.12.13.14.15.16.17.18.

19.20.21.22.23. *Eadem itaque die, &c.*] Duæ erant in Media Vrbes, quæ Rages dicebantur, altera, in qua habitabat Sara Raguelis filia, de qua in præsenti *Ecbatana* etiam nuncupata, ideò in textu Græco *Ecbatanis* dicitur; altera, in qua Gabellus alter Tobiæ debitor morabatur. Diuina itaque prouidentia factum, vt eadem ipsa die, qua Tobias Annæ vxoris improperiis actus orabat, Sara filia Raguelis in prima illa Rages Ciuitate Medorum ab vna ex patris sui, ancillis improperiis afficeretur: quoniam tradita fuerat successiuè septem viris in coniugem, & dæmonium nomine Asmodæus eos dum conarétur ad thalamũ ingredi, interemerat. Erat hic Asmodæus, quem Hebræus textus Regem dæmonum vocat, Princeps in ea Prouincia omnium dæmonum, qui mortales ad libidinem inflammarent; vnde ab igne nomen eum habere quem in Media suscitarent, nonnulli asseruére. * Ille ergo qui septem illos coniuges ad libidinem excitauit, matrimonium præcipuè ob voluntatem ineundo, eos diriter interfecit. Vt edocearis, te procul dubio adducere ad interitum, qui excitat ad libidinem.] * Dum autem vides illos ante expletam interimi voluptatem, dæmonis miseram seu auaram adnota conditionem, Te curat sine palleis conficere laterum operam, hoc est, sine voluptate libidinis maculis defœdari, dirior equidem Pharaone.] Non cadat sine pondere illa particula: *Eadem itaque die contigit.* Eadem die Tobias actus improperiis precatur, & Sara affecta improperiis exorat, vt Tobiæ improperium Saræ improperia curaret, & improperium Saræ Tobiæ improperiis mederetur. * Et quando non ex improperiis patienter toleratis ipsorum medicina profluxit.] Igitur cum pro quodam errato Sara ancillam (Græcè *ancillas*) diuerberaret, illa ei procaciter respondit: O interfectrix virorum tuorum, (Græcè dicitur, *suffocans tu viros*, ex quo intelligitur, quonam mortis genere fuerint Saræ mariti interfecti.) minimè ex te filium, aut filiam fructum coniugij videamus. Numquid & me curas occidere, sicut iam septem viros de medio sustulisti? Certè particula, *Num me vis occidere, &c.* innuit, Saram non solùm increpasse, sed etiam diuerberasse ancillam. In Græco enim legitur, *Quid nos flagellas?* * Si sola vna flagellatur ancilla, cur omnes clamitarunt. Quid nos flagellas? Quia omnis seruilis status semper contra dominum colligatur. Ideò plures seruos, seu mancipia domi fouens tibi persuade tot hostibus alimenta præbere.] * Si verò sola ancilla percussa est, quare numero vtitur multitudinis, *Quid nos flagellas?* Certè quia serui dominorum res, quas iniustas existimant, referentes, semper addunt, nunquam non mentiuntur.] Huiusmodi ancillæ voce exaudita, non vltrix Sara assurrexit, sed superius ascendit cubiculum in morem Iudith, cap. 8.5. abstinénsque tribus diebus totidemque noctibus à cibo precibus insistens, Deum obortis vbertim lacrymis exorabat, vt eam ab illo improperio liberaret, sterilitatis

Saræ filiæ Raguelis afflictæ ex ancillarum improperiis oratio.

Te ad interitum adducit, qui ad libidinem excitat.

Diabolus curat, homines sine voluptate maculari libidine.

Ex improperijs patienter toleratis ipsorum profluit medicina.

Quot mancipia habes, tot hostes te nutrire puta.

Serui referentes dominorũ actiones, quas iniustas putant, semper mentiuntur exaggerando.

litatis scilicet, quam illi ancilla fuerat imprecata, & homicidij, quod ei affingebat. * O quàm validas ex ieiunio vires concipit oratio.] Porrò de tertia vt perficeret orationem, sic exclamauit: Benedictum sit nomen tuum Deus parentum nostrorum Abrahami, Isaaci, ac Iacobi, qui cum peccatis nostris prouocatus ad vindictam iratus assurgis, memor misericordiæ parcis: & in *tribulationis tempore* te inuocantibus peccata dimittis. * Ergo bonum est, peccatorem tribulationibus agitari, si tribulatio, ad iracundiam diuinam vitandam, potest esse præsidium.] Ad te Domine faciem conuerto, quam tubore suffuderé improperia; ad te oculos meos quorum calumnia lacrymas excitauit, dirigo. Vt facies rubore perfusa & lumina offusa lacrymis, te exorabilem reddant. * Improperia enim patienter tolerata ad Deum persuadendum, fortes proferunt voces.] Id à te peto, ô Domine, vt me ab huiuscemodi improperij vinculo soluas, aut me è viuis eripias. Grauium malorum concursus etiam sanctis hominibus affert nonunquàm mortis quasi minoris mali desiderium. Sic affecti erant Moses Exo. 32. Elias 3. Reg. 19. Iob c. 3. Paulus 2. Cor. 1. * Præcipuè verò calumnia qua insto delictum imputatur adeò est amara vt mitiorem reddat mortis amaritudinem.] Tuscis Domine, me nunquam profano virorum amore fuisse irretitam, sed animam meam ab omni concupiscentia immunem seruasse. Hinc admodùm Sara landabilis, siquidem Salomon scripsit: *Quis potest dicere: mundum est cor meum, purus sum à peccato?* Prou. 20. 9. * Id autem Sara non ex superbia iactitat, sed ex filiali in Deum confidentia Deo testi profert. Cuius equidem ope facilis reddi tut incorrupta puritatis animi integritas, quæ tam difficilis Salomoni fragilitatis humanæ memori apparuit.] Nunquam cum ducentibus choreas me *immiscui*. * Vbi ex manuum attrectatione assolet animo leuitatis obuenire contagium.] Nec cum iis, qui leuitati indulgent verbis aut indumento vnquàm gessi commercium. * Fortis enim stimulus ad libidinem, impudentium inire societatem.] Patri, fateor, assensum exhibui, vt coniugio aptarer; sed viro tuo ex timore, ne patris violarem imperia, non mea ex libidine manum protuli. Viris septem

Oratio ex ieiunio fortior ad Deum ascendendum.

Peccatorem tribulatione affici, præsidiũ est, ad iram diuinam vitandam.

Improperia patienter tolerata, ad Deum persuadendum, fortes proferunt voces.

Calumnia, qua iusto imputatur peccatũ, est morte durior.

Humili animo Dei protectioni harenti facilis est castitatis integritas.

Ex choreis assolet excitari lasciuia.

Ad libidinem fortis stimulus, impudentium societas.

successiuè fui colligata: attamen aut illis digna non fui, aut illi tua miseratione me indigni extitere: quia forsitan viro alij me virginem conseruasti. Neque enim consiliũ tuũ, quo sapientissimè modis tamen arcanis nos mundumque regis haud in hominis est *potestate*, id est, omnino hominibus est incognitum. Hoc autem omnibus est compertum hominibus, qui te coluot, quod eius vita laboribus acta coronabitur: si autem in tribulatione fuerit, donabitur illicò libertate seruitute piaculi excusa, præscisis ansis ac occasionibus delinquendi. At *si in correptione fuerit*, id est, si cum ærumnis ad correptionem immissis conflictetur, licebit ad tuæ misericordiæ venire tribunal, & illam nobis conciliare, & si liceat vulgariter exprimere, *Licito nos fora apelar del tribunal de tu Iustitia, al de tu misericordia*. Non enim nostra in perditione delectaris, sed potius labores immittis, vt post tempestatem tranquillum mare reddas: & post fletum exultationem animo infundas, Ideò nomen tuum in sæcula decet benedictio. * Sic ergo tranquillitas placeat, si exultatio homini fit iucunda non displiceat tempestas, non sit iniucunda illacrymatio; nec enim sine tempestate serenitas, nec sine lacrymis lætitia tecurrit.]

Si placeat mitranquilitas, & exultatio; tempestas, & fletus non displiceat.

Vers. 24. 25. In illo tempore, &c.] Dum igitur Tobias exorat in Niniue, & Sara in Rages precatur: amborum preces in conspectu gloriæ summi Dei, siue cœlestis Curiæ fuére exauditæ: & sanctus Raphaël Archangelus Domini fuit immissus, *vt curaret eos*, seu eorum malis medicinam afferret, Tobiam à cæcitate liberando, Saræ verò improperia in gloriam conuertendo. Aptè missus est Raphaël, cuius nomen *Dei medicinam* significat. * Qui igitur tot ptemimur spiritualibus, temporariisque ægritudinibus, Raphaëlẽ aduocemus oportet præstitissimo donandi medicamine.] Missus, inquam, est Raphaël, vt curaret eos ambos, quorum vno tempore orationes fuere in conspectu Domini per Angelos præsentatæ. Sic infra cap. 12. 12. dicit Angelus: *Ego obtuli orationem tuam Domino*. * Nec enim dedignantur Angeli nostros agere nuncios, vt perspectum sit quam simus cœlestibus spiritibus debitores.]

3\.

Raphaël immittitur Tobiam & Saram curaturus.

Tot ægritudinibus affectis, oportet Raphaelem, Dei medicinam, aduocemus.

Angeli non dedignantur nostros agere nuncios.

CAPVT IV.

Tobias moriturus, vt putabat, & sperabat, filium suum pijs monitis instruit.

1\. IGITVR cum Tobias putaret orationem suam exaudiri vt mori potuisset, vocauit ad se Tobiam filium suum, dixitque ei: 2. Audi fili mi verba oris mei, & ea in corde tuo, quasi fundamentum construe. 3. Cùm acceperit Deus animam meam, corpus meum sepeli: & honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ eius: 4. memor enim esse debes, quæ & quanta pericula passa sit propter te in vtero suo. 5. Cùm autem & ipsa compleuerit tempus vitæ suæ, sepelias eam circa me. 6. Omnibus autem diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum: & caue ne aliquando peccato consentias, & prætermittas præcepta Domini Dei nostri. 7. Ex substantia tua fac eleemosynam, & noli auertere faciem ab vllo paupere: ita enim fiet vt nec à te

auertatur

auertatur facies Domini. 8. Quomodò potueris, ita esto misericors. 9. Si
multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum enim tibi fuerit, etiam exi-
guum libenter impertiri, stude. 10. Præmium enim bonum tibi thesauri-
sans in die necessitatis. 11. Quoniam eleemosyna ab omni peccato & à morte
liberat,& non patietur animam ire in tenebras. 12. Fiducia magna erit coram sum-
mo Deo, eleemosyna omnibus facientibus eam. 13. Attende tibi fili mi ab omni
fornicatione, & præter vxorem tuam nunquam patiaris crimen scire. 14. Super-
biam nunquam in tuo sensu, aut in tuo verbo, dominari permittas: in ipsa enim
initium sumpsit omnis perditio. 15. Quicunque tibi aliquid operatus fuerit, sta-
tim ei mercedem restitue, & merces mercenarij tui apud te omninò non remaneat.
16. Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias. 17. Panem
tuum cum esurientibus & egenis comede,& de vestimentis tuis nudos tege. 18. Pa-
nem tuum & vinum tuum super sepulturam iusti constitue,& noli ex eo manducare
& bibere cum peccatoribus. 19. Consilium semper à sapiente perquire. 20. Om-
ni tempore benedic Deum, & pete ab eo, vt vias tuas dirigat, & omnia consilia tua
in ipso permaneant. 21. Indico etiam tibi fili mi,dedisse me decem talenta argenti,
dum adhuc infantulus esses,Gabelo, in Rages ciuitate Medorum,& chirographum
eius apud me habeo: 22. Et ideò perquire quo modo ad eum peruenias, & reci-
pias ab eo suprà memoratum pondus argenti, & restituas ei chirographum suum.
23. Noli timere fili mi: pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona
habebimus, si timuerimus Deum, & recesserimus ab omni peccato, & feceri-
mus benè.

COMMENTARII.

1. *Spiritualia testamenti Tobiæ documenta.*

ERS. 1. vsque ad 20. *Igitur cum, &c.*] Cùm igitur Tobias sibi persuaderet, feruida sua oratione, quæ assolet à Domino exaudiri, impetraturum probabiliter, vt è viuis discederet; quod enixè rogauerat: filium suum Tobiam ad se aduocauit, eique suam vltimam voluntatem manifestans, gerensque testamentum indixit. * O quàm prudens, qui valens ordinat testamentum, nec ad vltimam differt ægritudinem, quando necessitas, non voluntas assolet operari!] * Et quam laudabilis ex probitate filius, cui simplex paternæ voluntatis manifestatio vires firmi excedit instrumenti: cum aliis filiis vix instrumentum sufficiat, vt præscripta paterna executioni tradant.] Audi fili mi, nouissima oris mei verba, eaque in corde tuo *quasi fundamentum construe.* * Documenta enim, quæ à iusto parente filius capit obediens, sunt futuri spiritualis profectus fundamentum. Quasi sine fundamento ædificat, qui documenta patris probi in corde non seruat.] Cum è viuis excessero, meum cadauer trade sepulchro: & viduam matrem tuam mei exercens vices honora, dum fuerit superstes, memor vtique tot incommodorum, quæ te gestans in vtero, ac enixa sustinuit. Nouem etenim illorum mensium matris sustinentia filium reddit ad præstandum ei obsequium *omnibus diebus vitæ eius*, debitorem.] Cùm autem & ipsa vitæ suæ cursum expleuerit, eodē meo fac requiescat in tumulo. Vt dum animum vtriusque patris Abrahæ idem excipit sinus, corpus vtrumque idem capiat Sepulchrum. * Pij coniuges qui se inuicem amarunt ex lege, vel in morte renuunt separari.] Cunctis vitæ tuæ diebus mens cœlesti Numine non auertatur cauens ne aliquando peccato consentias, Domini Dei nostri præscripta transgressus. *Tua ex substantia* egenis succurre, nec faciem vllo auertas à paupere. * Ex alienis enim bonis præbere subsidia, non est eleemosyna, sed rapina.] * Et dum oculi miserorum aspectant inopiam, ad largiendum vel parum pius afficitur animus.] Ita enim procul dubio fiet, vt à te Dei facies minimè auertatur. Iuxta substantiæ vires egenis expende subsidia: si abundaueris bonis, abundanter impende: si autem stricta fortuna fuerit, etiam exiguum stude *libenter* impertiri. * Exigua enim eleemosyna erogata libenter pro magna à Domino reputatur.] Nec sine mercede fies inopum sublevator, nam dum exiguam elargiris stipem, ad spiritualis necessitatis diem reponis thesaurum, quoniam eleemosyna ab omni piaculo liberat, à morte præseruat, & animam æternas ire haud patietur in tenebras. * Dummodò cætera, quæ alibi Scriptura requirit, non omittantur, fides scilicet, pœnitentia, charitas. Sic enim eleemosyna disponit ad mortalium peccatorum veniam, ab eorumdem pœnis liberat, à futuris custodit piaculis, quia maiorem Dei gratiam accessit.] Coram summi Dei tribunali facientibus eleemosynam magna erit fiducia, Meritò enim qui sunt in pauperes misericordes confidere possunt, se à Domino misericordiam consecututos, iuxta illud: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Matth. 5. Ab omnis fornicationis macula, fili, aufugere inuigila, & propria contentus vxore, alieno nolis thalamo insidiari. Preme particulas, *Attende tibi ab omni fornicatione, &, præter vxorem suam nunquam patiaris crimen scire.* * Sibi ipsi attendit, proprioque inuigilat commodo vel temporario, qui ab omni fornicatione fugit, cum tot tantaque sint voluptates amantium incommoda, mens hebetatur, perit valetudo, fama obscuratur, diuitiæ absumuntur.] * Licet autem ab omni fornicatione sit recedendum, præcipuè coniuges nec *scire* debent, *crimen* adulterij posse perpetrari, imò adulterij nomen scire, eis debere

Quàm prudens qui dum valet, ordinat testamentum.

Pius filius nō indiget instrumento, vt patris testamentum mādet executioni.

Patris probi documēta seruare, est magni profectus fundamentum.

Matris nouem mensium sustinentia, filium reddit, ad præstandū ei obsequium omnibus diebus vitæ eius, debitorem.

Pij coniuges qui se inuicē vixerunt amantes, vel in morte separari renuunt.

Ex alienis bonis pauperi dare, non est eleemosyna, sed rapina.

Dum pauper aspicitur, animus afficitur ad ei succurrendum.

Exigua eleemosyna data libenter, pro magna à Deo reputatur.

Quemadmodò eleemosyna liberat à peccatis.

Suis attendit vel temporarijs commodis, qui à fornicatione fugit.

Coniuges vel adulterij nomen scire non deberent.

bèret esse piaculum.] Nunquam *in sensu*, seu corde tuo permittas dominari superbiam: ex ipsa enim omnis humani generis perditio duxit initium. Testor Adamum boni ac mali scientiam affectantis. * Preme illud, *superbiam nunquam dominari permiseas*. Alia vitia animum incunt, vt aliquando seruiant seu auaritiæ, seu voluptati: Superbia autem semper domina mentem ascendit, vt miserum te semper reddat illa mancipium.] Mercenariis tuis statim retribue mercedem, integram vtique, nec apud te particula *omnino* remaneat. Debita enim mercenario vel modicissima portio, & non reddita, faciet planè cunctam tuam in nihil substantiam.] * Aptiùs posueris, *statim* redde mercedem operario, &, seu *vt* apud te non remaneat *omnino*. Nam qui statim debita non soluit, plerumquè assolet *omnino* retinere.] * Pondera verbum, *statim ei mercedem restitue*. Quasi enim mercedem illam ex furto acquisiisses, instar mox restitutio.] At quia vsus est Tobias restitutionis metaphora, Ideò postquam dixit, *statim ei mercedem restitue*, opportunè adiecit: *Et merces mercenarij eius apud te omnino non remaneat*. Nam quod mox post iniustam acceptionem non restituitur, semper iniustè assolet retineri: *Por que se hace carne y sangre.*] Quod tibi ab altero geri tenuis, vide, ne tu aliquando alteri geras. * Ex tua enim causa debes colligere, alterum non velle tibi irrogari à te incommodum, quod tibi ab illo irrogatum molestiam afferret.] Panem tuum cum esurientibus partire, eis dando eleemosynam: & tuis nudos tege indumentis. Panem & vinum super *iusti* sepulturam de more constitue: & noli ex eo cum peccatoribus manducare, scilicet eorum peccata tua fouendo eleemosyna. * Vt si fœmina (verbi gratia) subsidia recipiat ad profana indumenta, qua pelliceat ad crimina.] Alioqui omnibus, eleemosyna facienda est. Portò olim solebant epulæ sepulchris imponi, vt pauperes & mendici illa erogatione alerentur, & ad preces pro mortuis fundendas possent excitari. * Vt edoceantur, qui oblationes quotidie in Templis accipiunt, ne ingratitudinis incusentur, debere preces pro defunctis offerre.] * Simul inopes stipe donatos admoneo, subsidium accipere esse debere quoddam ad orandum pro largitore incitamentum.] Cur autem Tobias speciatim de iusti sepulchro fuerit locutus? *Panem tuum*, ait, *& vinum tuum super sepulturam iusti constitue*. Quasi dicat, eius, quem putas in Dei gratia obiisse, in sepulchro oblationem appone, aliis enim non prodest eleemosyna, qui scilicet cum peccato mortali decessère. * Illa autem particula *Iusti* omnes Dei cultores complectitur, solùm infideles excludit; quia cum nemo sciat sine reuelatione, num quis sit dignus amore, an odio, præsumere debemus, omnes Christicolas in gratia decessisse.] Consilium ô fili, *semper* à sapiente perquire: & nunquam sine consilio arduas res aggrediaris. * Nam vel errata ex consilio vertentur in bonum: & sine consilio vel probe gesta fortasse tibi vertentur in malum.] Perquirendum autem consilium non à quocunque, sed *à sapiente*. * Nec enim insipiens aptum præbebit consilium, quod necessum est ipsi à sapiente quæritare.] Deum omni tempore benedicas, ab eo petens, vt vias tuas dignetur dirigere, *& omnia consilia tua in ipso permaneant*. Græce sic, *Et omnes semitæ tuæ, & consilia tua prosperentur*. * Tunc consilia nostra in Domino permanent, cum nec boni alicuius consequendi desiderio, nec mali imminentis metu à diuinæ voluntatis præscripto discedimus. Hoc autem idem est, ac omnes vias nostras, & consilia nostra prosperari. Dum enim diuinæ hærescimus voluntati, Deus de nostrâ prosperitate curat.]

Superbia semper animum domina ascendit, hominem redditura mancipium.

Debita mercenario modicissima portio, & non reddita, faciet tuam cominus substantiam.

Qui statim debita non soluit, plerumque assolet omnino retinere.

Vel modico tempore retinere operarij mercede, quasi furtum est.

Quod statim non restituitur nunquam restitui assolet.

Quod tibi ab alio geri non vis, ei minimè geras.

Non est danda eleemosyna ad peccandi subsidia.

Clerici, qui mortuorum excipiunt oblata, pro illis exorent.

Pauperes stipe donati, pro largitore profundant.

Præsumere debemus, omnes fideles in gratia decedere.

Vel errata ex consilio in bonum vertuntur, & probè gesta sine consilio geruntur vertuntur in malum.

A sapiente perquirendum consilium, nõ ab insipiente.

Idem est, non diuina voluntate præscripta discedere, ac cuncta nostra prosperari.

Vers. 21.22.23. *Indico etiam, &c.*] Denique ô fili etiam tibi indicamus, me decem talenta argenti, dum adhuc infantilem gereres ætatem apud Rages Medorum Vrbem Gabelo tradidisse, cuius chirographum apud me habeo. Hæc tua hæreditas, hoc senectutis matris tuæ subsidium, hoc mei adornatio sepulchri. Ideò perquire, quæso, quonammodo ad eum possis pergere, recipiens præfatum argenti pondus, suum ei chirographum restituas. * O quam commendabilis hoc ex capite senex! * Prius de informando animo filij salutaribus egit documentis, quam de repetendo Gabeli debito verba faceret. Quia temporaria cuncta spiritualibus sunt bonis posthabenda.] * Cum autem tot verba circa spiritualia dogmata fecerit, dum de nummis mutuò traditis Gabelo vellet gerere mentionem, his vtitur verbis: *Indico etiam tibi fili mi, dedisse me decem talenta, &c.* Non præcipit, vt repetat, sed solummodo indicat, quasi nihili temporaria faceret, qui spectaret æterna.] Licet autem ô fili, talenta hæc recuperare non valeas, noli timere: pauperem enim vitam gerimus, sed multis vel temporariis bonis donabimur, si Deum timuerimus, & recedentes ab omni piaculo, recta opera gesserimus. * Dum enim iustus temporariorum bonorum curæ immemor, solum spiritualibus intendit, Deus & temporaria bona ei adiici curat.]

2\. Ad talenta recuperanda iubetur Tobias iunior Rages inire.

Temporaria cuncta sunt spiritualibus posthabenda.

Nihili temporaria facit, qui sperat æterna.

Dum iustus immemor temporalium bonorum, spiritualibus intendit, Deus & temporaria ei adijci curat.

CAPVT

CAPVT V.

Quærenti Tobiæ iuniori ducem itineris ad Rages Raphaël Angelus occurrit, cui pater committit filium, matre eius absentiam deflente.

1. VNC respondit Tobias patri suo, & dixit: Omnia quæcum-
que præcepisti mihi faciam pater. 2. Quomodo autem pe-
cuniam hanc requiram, ignoro, ille me nescit, & ego eum
ignoro: quod signum dabo ei? Sed neque viam, per quam
pergatur illuc, aliquando cognoui. 3. Tunc pater suus res-
pondit illi, & dixit: Chirographum quidem illius penes me
habeo: quod dum illi ostenderis, statim restituet. 4. Sed
perge nunc, & inquire tibi aliquem fidelem virum, qui eat tecum salua mercede
sua: vt, dum adhuc viuo recipias eam. 5. Tunc egressus Tobias, inuenit iuue-
nem splendidum, stantem præcinctum, & quasi paratum ad ambulandum. 6. Et
ignorans quòd Angelus Dei esset, salutauit eum & dixit: Vnde te habemus bone
iuuenis. 7. At ille respondit: Ex filiis Israël. Et Tobias dixit ei: Nosti viam, quæ
ducit in regionem Medorum? 8. Cui respondit: Noui: & omnia itinera eius fre-
quenter ambulaui,& mansi apud Gabelum fratrem nostrum: qui moratur in Rages
ciuitate Medorum, quæ posita est in monte Ecbatanis. 9. Cui Tobias ait: Sustine
me obsecro, donec hæc ipsa nunciem patri meo. 10. Tunc ingressus Tobias, in-
dicauit vniuersa hæc patri suo. Super quæ admiratus pater, rogauit vt introiret ad
eum. 11. Ingressus itaque salutauit eum, & dixit: Gaudium tibi sit semper.
12. Et ait Tobias: Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo, & lumen cœ-
li non video; 13. Cui ait iuuenis: Forti animo esto, in proximo est vt à Deo cu-
teris. 14. Dixit itaque illi Tobias: Numquid poteris perducere filium meum ad
Gabelum in Rages ciuitatem Medorum; & cum redieris, restituam tibi merce-
dem tuam. 15. Et dixit ei Angelus: Ego ducam & reducam eum ad te. 16. Cui
Tobias respondit: Rogo te, indica mihi, de qua domo, aut de qua tribu es tu? 17.
Cui Raphaël angelus dixit: Genus quæris mercenarij, an ipsum mercenarium, qui
cum filio tuo eat? 18. Sed nè fortè sollicitum te reddam, ego sum Azarias Ana-
niæ magni filius. 19. Et Tobias respondit: Ex magno genere es tu. Sed peto ne
irascaris quod voluerim cognoscere genus tuum. 20. Dixit autem illi Angelus:
Ego sanum ducam, & sanum tibi reducam filium tuum. 21. Respondens autem
Tobias, ait: Benè ambuletis, & sit Deus in itinere vestro, & Angelus eius comite-
tur vobiscum. 22. Tunc paratis omnibus, quæ erant in via portanda, fecit To-
bias vale patri suo, & matri suæ, & ambulauerunt ambo simul. 23. Cùmque
profecti essent, cœpit mater eius flere, & dicere: Baculum senectutis nostræ tulisti,
& transmisisti à nobis. 24. Numquam fuisset ipsa pecunia, pro qua misisti eum.
25. Sufficiebat enim nobis paupertas nostra, vt diuitias computaremus hoc, quod
videbamus filium nostrum. 26. Dixitque ei Tobias: Noli flere, saluus perueniet
filius noster, & saluus reuertetur ad nos, & oculi tui videbunt illum. 27. Credo
enim quod Angelus Dei bonus comitetur ei, & bene disponat omnia, quæ circa
eum geruntur, ita vt cum gaudio reuertatur ad nos. 28. Ad hanc vocem cessauit
mater eius flere, & tacuit.

COMMENTARII.

1. *Raphaël sese offert iuniori Tobiæ itinerus Comitem.*

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8. 9. *Tunc respondit, &c.*] Tobias tunc suo patri respondit: Quæcumque ô pater, mihi tradidisti documenta, executioni dabo. Quod autem adiicis de pecunia à Gabelo recuperanda, nescio, quonammodò exequi valeam. Gabelus enim me filium tuum nescit, egoque illum nunquam à me visum penitus ignoro. Quodnam ei signum exponam, vt me vti ignotum non reiiciat. Imò licet signum exhibeas, quomodo perficiam istam expeditionem, si viam qua ad Rages pergendum sit, omnino non teneo. Dixit illi pater, signum ô fili, tibi euidens, vt non repellaris exhibebo, nam chirographum Gabeli penes me habeo, quod mox ac illi ostenderis, *statim* talenta *restituet*. * Hinc sanctitas Gabeli manifestè probatur, cum agnatum sit debitoribus sero, aut nunquam creditoribus soluere.] * Cur autem visus

Viri iusti procul dubio est, statim soluere debitum.

Qui debitum retinet, cùm soluere potest, quasi acquisitum habet ex furto.

vsus est verbo restituendi, si futura erat solutio pecuniæ creditæ, non iniustè ablatæ? Certè quia qui accepit pecuniam reddendam, & non illicò reddit cum potest, quasi furto retinet acquisitá, vnde non soluenda, sed restituenda aptè dictitatur.] Quia autem cæcus te ducere non possum ad Vrbem Rages, ad te spectabit aliquem fidelem quærere virum, qui, ex assignata iusta mercede, tecum pergat in Mediam: vt dum adhuc ego superstes sum, talenta recipias. Tum egressus Tobias ad forum, vbi mercenarij assolent expectare, vt ad seruilia opera conducantur, inuenit iuuenem elegantem præcinctum seu paratum ad iter peragendum. Ignorans autem; quod Angelus Dei esset, eum salutere iussit, fatus: Bone adolescens, quæso, te quo ex genere processeris indicare? At ille respondit. Ex filiis Israël me processisse existima.

Angelus custos quasi idē est cum eo, quem custodit.

* An verè potuerit Raphaël dictitare, se è filiis Israël esse? Ita planè, qui custodes Angeli ita cum suis identificantur alumnis, vt idem cum eis prorsus esse videantur.] Nostine (Tobias ait) viam, qua ad Medorum regionem pergendum? Respondit Angelus, noui, cuncta Mediæ itinera, *frequenter* percurri.

Angelus custos solicitè alūni sui causas gerit.

* Vndenam Raphaëli tam frequens per illa itinera transmeatio? An quia in Medorum Vrbibus captiui Dei serui detinerentur, propriumque sit custodis Angeli solicitè hùc illùc pergere, vt alumnorum causas gerat?]

Vbi adest hominum ægritudo laborū, ibi per custodem Angelū præsens est medicina Dei.

* An quia cum Raphael sit *Dei medicina*, ad loca illa *frequenter* properat, vbi adest laborum ægritudo?] Addit adolescens, Imò si fortè nobilem Hebræum Gabelum nomine nosti, fratrem nostrum; qui in Rages Medorum Vrbe in monte Ecbatanis collocata cómoratur, ego apud illum aliquando mansi.

Angelus custos suo alumno non solum spiritualia, sed temporaria etiam subsidia curat prouideri.

* Quandonam precor Raphaël mãsit apud Gabelū? Crediderim Dei medicinã ingressum fuisse domũ Gabeli cũ Tobia seniore, cum argenti talenta illa ei egenti tradidit. Duxit Raphael procul dubio Tobiam ad Gabelum egentem, quia Angeli custodes suis alumnis non solùm spiritualia, sed etiam temporaria curant subsidia prouideri.] Tobias ad hæc: Expecta obsecro, donec patri me possim referre, quæ audiui.

Filius, ne errori subiaceat, omnia de parentis consilio gerat.

* Obediens enim filius ne erroris periculo subiaceret, nihil voluit nisi de parentis consilio peragere.]

2\. *Tobias filiū Raphaëli ducendum, ac reducendum tradit.*

Vers. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. *Tunc ingressus, &c*] Tobias igitur domum ingressus patri, quæ sibi acciderant lætus enarrauit; pater verò admiratione affectus, quod tam citò tam aptum comitem filius inuenisset, ei iussit, vt adolescentem rogaret, domum inire. Recurrit itaque Tobias minor ad adolescentem, ad domum adduxit, illeque ingressus seniorem salutauit, dicens: Gaudium tibi sit semper, ô bone Israelita. At Tobias, Quale mihi gaudium, sedenti in tenebris, qui lumen cœli, è qua animi hilaritas, aspectare non possum? Cui iuuenis, Forti animo est, *in proximo est*, vt à Deo doneris medicamine.

Velox aduentus sanitas dum instus diritùs patitur.

* Nam cum diriùs iustus calamitate afficitur, tunc velocior sanitas aduentabit.] Dixitque illi Tobias, Poterisne filium meum in Rages Ciuitatem Mediæ perducere? si placeat tibi hoc iter peragere, condignam mercedem eius rediecris exhibebo. Respondit Angelus: eum ad Rages ducam, & ad te reducam incolumem.

Mercenarij rusticus agūt ex auaritiâ in conductionibus.

* Hinc quidem poterat Tobias colligere, iuuenem illum non esse mercenarium; nam si vulgaris mercenarius esset & de mercedis quantitate diu pertractaret auarus, & de eius futura exhibitione aut incredulus, aut rusticus addubitaret.] Instat senex, Rogo te bone iuuenis, mihi indices, è qua Hebræorum domo, aut è qua Tribu originem duxeris? Cui Raphaël Angelus respondit: Quidnam refert, quonam ex genere mercenarius sit? annon sufficit scire me id posse opus præstare, ad quod sum conducendus? Sed ne fortè silentium meum te solicitum reddat, *ego sum Azarias Ananiæ magni filius.* An Angelus mentitus est? Minimè, nam *Azarias diuinum auxilium* significat. Quamquam rectè potuit se appellare Azariam, si Azariæ personam, ac formam præ se ferebat: siquidem Beatissimæ Virginis imago assolet Maria Deipara vocitari.

Venerabiles debent tibi esse virorum illustriũ imagines.

* Illum existimare esse, cuius geris personam. Vnde venerabilis tibi sit non solùm imago cœlicolæ, sed & virorum illustrium imagines venerationis esse debent excitaměta. Inibi enim Deum, cuius ope viri illi claruerunt, recognoscis. Quæquidem veneratio non debet reuerentiam vrbanitatis excedere, altior enim submissio sacris solummodo imaginibus est reseruanda] Præterea verè potuit Angelus dictitare, se Ananiæ magni esse filium. Nam *Ananias Dei gratiam significat*. Angeli verò Dei munere existunt, eumque quasi parentem habent. Tobias respondit, *Ex magno genere es tu.* An senex crediderit, mercenarium verè ex illustri stirpe processisse?

Plerumque sanguis illustris cum paupertate colligatur.

* Credidit planè? prudens enim sciebat sæpissimè nobilitatem cum paupertate colligari: imò ratò a Domino nobilitati adiici diuitiarum incrementa. Affatim namque cumulatur à Deo, qui accepit è præclara stirpe procedere.] Parce autem (addit Tobias) ô nobilis adolescens, me genus tuum recognoscere voluisse. Te enim sciens pollere nobilitate, periculum simul de tua facio fidelitate

Nobilibus est agnata sponsionum fidelitas.

* Nobilibus namque sponsionum est agnata fidelitas.] Dixit verò seni Angelus: Filium tuum ego, vt promisi, ducam, ac reducam incolumem, cœlesti dante Numine. Dixit demum Tobias, Prosperè procedatis, Deo ducatum exhibente, & Angelo eius vobiscum inambulante.

Quàm obnoxius periculis agit iter, qui Deum comitem non adhibet.

* Quam obnoxius periculis agit iter, qui non curat Deum comitem adhibere.

Qui expeditionem parat, se confessione, aut contritione actu muniat.

* Vndè qui expeditionem parat, deberet confessione aut contritione præmunire conscientiam. Varia etenim itineris solent esse discrimina, quæ gratia comite superantur, si vel ipsa nex ex grassatorum vel hostium insidiis, vix iusto potest esse timori.] Prius autem senex dixit: *sit Deus in itinere vestro*, quam adiiceret, *& Angelus eius comitetur vobiscum*

Angelus custos quomodo eum defendet, à quo videt Deum separari.

* Quia ægrè custos Angelus viatorem defendit, a quo videt Dominum longè separari.] In Græco adiici scio, mercedem a Tobia fuisse adolescenti constitutam ob filij ductionem, scilicet drachmam, & ad victum necessaria in singulos dies, addita etiam alicuius auctarij promissione; nam ait: *Et adhuc adiiciam tibi super mercedem, si sani reuerteritis. Reuerteritis*, aut *sani*, non *Reuersus fuerit*, curam agens de mercenarij incolumitate æquè ac de sanitate filij.

Nobilium est, famulos vti filios habere.

* Nobilium enim est, famulos vti filios habere, eorumque vti filiorum commoda procurare.] Drachma est quarta pars sicli: si sermo esset de siclo aureo, drachma esset aureos nummus vnus ex Hispanicis, quæ summa maior videtur, quam vt pauperi conueniat,

præsertim

præsertim cum reliqua ad victum necessaria subministraret; vnde intelligendum de Drachma argentea, quæ vnico Hispanico regali respondet.

3.

Proficiscitur Tobię filius, mater plorans & solatio afficitur.

Vers. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. Tunc paratis, &c.] Paratis itaque quæ ad viam necessaria videbantur, parenti vtrique valedicto, Tobias iunior & socius Angelus perrexére. Mox verò post recessum filij, mater eius cœpit flere, profata: Baculum (proh dolor) senectutis nostræ abstulisti tibi ac mihi immisericors, cum filium iussisti nostro ab aspectu separari. Vtinam non fuisset nobis illa pecuniæ recuperandæ spes: satius enim nobis esset premi pauperie, satis diuites, si filij dilecti conspectu frueremur.

Filij debet esse senum parentum baculus fulciens, non virga percutiens.

* Ediscant hinc filij, se à Deo in senectæ parentum baculum prouideri; baculi ergo fulcientis, sustinentis debent gerere munia, non virgæ. O quot filij è baculo fulcienti, diuerberantem conuertuntur in virgam!] * Aptè illa dictitauit, *Sufficiebat paupertas nostra, vt diuitias computaremus hoc, quod videbamus filium nostrum.*

Probus filius vel inopis diuitiæ parentis.

Probus enim filius pauperi diuitiæ parenti. Illum prædiuitem parentem puta, qui nato fruitur virtutis alumno; at vel Regem existima pauperem, si nactus est filium vitiis addictum.] Porrò senex, vt coniugem solarétur, aiebat: Noli fletum producere inaniter, incolumis filius noster Gabelum inuiset, & incolumis ad propria reuertetur, tuoque sistetur aspectui; *oculi tui videbunt illum*, cæcus ego eius vocem exaudiens exultabo. Nec temeraria nitor spe, *credo* enim, Angelum bonum ei itineris comitem adhiberi, vt prosperè omnia in Rages gerat, & illum demum incolumen reducat in patriam. Vndenam hæc seni credulitas? Ex diuinane inspiratione didicerat, Azariam illum Angelum esse? Ita aliquis exponit.

Angelus custos eum præcipuè alumnum protegit, quem parenti aut præsuli viderit obedientem.

* Ast ego putarim, senem ex filij probitate ob patris obedientiam pergentis collegisse, ab Angelo custode specialiter protegendum. Angelus namque qui ob obedientiam homines custodit, eos speciatim diligit alumnos, qui obedientiæ virtute præfulgent.]

Omnia prosperè eueniūt Religiosis, qui ex obediētia, non ex volūtate propria ab vno in alium locum pergūt.

* Addiderim eis, qui ex parentum aut Præsulum præscripto proficiscuntur, nihil solere incommodi accidere. Vt c[illegible] cant Religiosi, qui ex obedientia ab vno ad alium locum pergunt, non ex propria voluntate, cuncta eis prosperè præparanda.] Ad Tobiæ vocem coniux solatio affecta continuit lacrymas, *& tacuit*.

Mirum est, fœminā querulam de marito, tacere.

* Tam nouum, fœminam querulam de marito, tacere, vt facer textus non solum flere cessasse Annam, sed & tacuisse asseruerit; *cessauit mater eius flere, & tacuit*.]

CAPVT VI.

Insilientem in se piscem Tobias iunior apprehendit, exenterat fel, & iecur ad medicamenta seponit, Saram filiam Raguelis petit in coniugem.

1 PROFECTVS est autem Tobias, & canis secutus est eum,
& mansit prima mansione iuxta fluuium Tigris. 2. Et exi-
uit vt lauaret pedes suos, & ecce piscis immanis exiuit ad
deuorandum eum. 3. Quem expauescens Tobias clama-
uit voce magna, dicens: Domine, inuadit me. 4. Et dixit
ei Angelus: Apprehende branchiam eius, & trahe eum ad
te. Quod cum fecisset, attraxit eum in siccum, & palpitare
cœpit ante pedes. 5. Tunc dixit ei Angelus: Exentera hunc piscem, & cor
eius, & fel, & iecur repone tibi: sunt enim hæc necessaria ad medicamenta vtiliter.
6. Quod cùm fecisset, assauit carnes eius, & secum tulerunt in via: cætera salle-
runt, quæ sufficerent eis, quovsque peruenirent in Rages ciuitatem Medorum.
7. Tunc interrogauit Tobias Angelum, & dixit ei: Obsecro te Azaria frater, vt
dicas mihi, quod remedium habebunt ista: quæ de pisce seruare iussisti? 8. Et res-
pondens Angelus, dixit ei: Cordis eius particulam si super carbones ponas, fumus
eius extricat omne genus dæmoniorum, siue à viro, siue à muliere, ita vt vltrà non
accedat ad eos. 9. Et fel valet ad vngendos oculos, in quibus fuerit albugo, &
sanabuntur. 10. Et dixit ei Tobias: Vbi vis vt maneamus? 11. Respondens-
que Angelus, ait: Est hic Raguel nomine, vir propinquus de tribu tua, & hic ha-
bet filiam nomine Saram, sed neque masculum, neque feminam vllam habet aliam
præter eam. 12. Tibi debetur omnis substantia eius, & oportet eam te accipere
coniugem. 13. Pete ergo eam à patre eius, & dabit tibi eam in vxorem. 14. Tunc
respondit Tobias, & dixit: Audio quia tradita est septem viris, & mortui sunt: sed
& hoc audiui, quia dæmonium occidit illos. 15. Timeo ergo, ne fortè & mihi
hæc eueniant: & cùm sim vnicus parentibus meis, deponam senectutem illorum
cum tristitia ad inferos. 16. Tunc Angelus Raphaël dixit ei: Audi me, & osten-
dam tibi qui sunt, quibus præualere potest dæmonium. 17. Hi namque, qui con-

lugium Ita suscipiunt, vt Deum à se & à sua mente excludant, & suæ libidini ita vacent, sicut equus & mulus, quibus non est intellectus: habet potestatem dæmonium super eos. 18. Tu autem cùm acceperis eam, ingressus cubiculum, per tres dies continens esto ab ea, & nihil aliud, nisi orationibus vacabis cum ea. 19. Ipsa autem nocte, incenso iecore piscis, fugabitur dæmonium. 20. Secunda verò nocte, in copulatione sanctorum Patriarcharum admitteris. 21. Tertia autem nocte benedictionem consequeris, vt filij ex vobis procreentur incolumes. 22. Transacta autem tertia nocte, accipies virginem cum timore Domini, amore filiorum magis quàm libidine ductus, vt in semine Abrahæ benedictionem in filiis consequaris.

COMMENTARII.

1. *Iunior Tobias se inuadentem extrahit ex vndis piscem cibum, & medicinam.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. *Profectus, &c.*] Angelo itaque comite profectus est Tobias, domesticus autem *canis eum secutus est*, fidelis de more animantis, & non sine diuinæ prouidentiæ dispositione. Nam redeunte Tobia canis erat præcessurus, vt parentibus expectantibus aduentum iuuenis annunciaret. * Fidelis serui solatio tam inuigilans Deus, vt efficiat canem viæ filij comitem, vt velox postea valeat præcurrere, & tristibus filij aduentum indicare.] Exacto verò primi diei itinere, apud hospitium, iuxta fluuium Tygris adiacentem, requieuére. Cum autem ex domo, in quá erat pernoctaturus, adhuc luce paululum vigente, exiret, vt pedes fluuij vndis ablueret, piscis immanis ad illum vorandum ex profundo prosiliit. Crediderim, piscem hunc fuisse Callionymum, (de quo Plin. l.22.c.7.) corpore quidem vastum, carniuorum, horribilem aspectu, ac serratum dentibus. Tunc Tobias affectus pauore, voce magna clamauit: *Domine, inuadit me*, opem afferas quæso. Cur mercenarium suum Tobias dominum vocitauit? * Quia ex modesta illius collocatione conceperat, illum esse plusquam vulgari reuerentia dignum.] * Hæris nobilibus semper agnatum, fideles famulos honorare.] * Præcipuè famuli, qui ductoris, aut Pedagogi gerunt officium, maiori sunt reuerentia efferendi. Ille tibi dominus est, à quo duceris, vel edoceris.] Et dixit ei Angelus: Apprehende *branchiam* piscis, & extrahe è flumine. Branchiæ in piscibus sunt partes iuxta ceruicem in modum folium biantes, quibus anhelitum reddere, ac per vices recipere existimantur. Angelico monito animum resumens adolescens piscem traxit in ripam, & ante pedes eius palpitare in aliena regione cœpit. Tunc dixit Tobiæ Angelus: Gladiolo exentera piscem, & cor, fel, ac iecur eius asserua; hæc enim ad certa medicamina præparanda sunt admodum vtilia, & aliquandò erunt necessaria. Quod cum Tobias gessisset, corporis piscis partem prunis addixit nocturnam in cœnam, & proximæ diei in cibum: saliens ex reliquis, quæ eis sufficerent, quo vsque in Rages Medorum peruentarent ad Vrbem. Cur autem Angelus iussit Tobiæ exentare piscem, & non potius ipse, ministri, cuius personam gerebat, more exenterauit. * Quia quæ ad nostram pertinent vtilitatem, nostra sunt manu peragenda. Mihi spirituale commodum præparatur, & curabo manu aliena adhiberi? Essem planè miseri Epulonis æmulator, qui propriæ flagrantis linquæ curabat Lazari digito addici refrigerium.] Gestis hisce, Tobias cogitauit: Obsecro te Azaria frater, mihi vt exponas, cuinam medicaminis præparando apta erunt hæc, quæ de pisce asseruari iussisti? queis namque ægritudinibus erunt apta medendis? Porrò Angelus respondit: si super carbones ignitos cordis, asseruati illius apponas particulam, fumus exurgens omne dæmonum genus siue à viro, siue à fœmina fugat; ita, vt vlterius ad eos non audeant aduentare. Fel apta est, ad inungendos oculos suffusos albugine, quo quidem colyti clarescent. Vndenam fumo illi ad pellendos dæmones efficacia? An fumus signum erat temporis, quo dæmon expellebatur, & efficaciæ precum ascendentium ad Dominum? * Certè fumus ille efficaciam ad id munus ex ascendentis thuris seu orationis Tobiæ fumo capiebat.] Probabile reor, fumum illum efficaciam quandam habuisse ab ipso naturæ Auctore cordi ac iecori piscis impressam, ad dæmones effugandos. Deo superbos spiritus rebus corporeis subiiciente. * Agnatum enim superbo est supplicium ad ima deprimi, rebus vilibus subiectari.] * Quid muliercula impudica vilius? Videris non semel superbiam luxurie vindicari, vt qui ex elatione auolabat ad superos, rebus vilissimis submittatur.] Porrò ad extergendas albugines nihil magis à medicis celebratum est, quàm fel, & inter omnis eius genera maximè commendatur fel Callionymi piscis, vti ait Valles de sacra Philos. l. 42.

Quàm inuigilans Deus iustorum laborantium solatio adhibendo.

Nobilis herus famulos honorat.

Pedagogus tuus licèt vilis, tibi sit dominus.

Quæ ad nostram salutem attinent, non aliena, sed propria manu sunt exerenda.

Orationis fumus effugat Diabolum.

Agnatum superbi supplicium rebus vilibus subiectari.

Superbia supplicium solet esse luxuria.

Vers. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. *Et dixit ei, &c.*] Hæc, iter agentes Tobias & Azarias dictitabant, cum autem ad illam Rages Medorum Vrbem, quæ appellatur Ecbactanis, aduentarent, Tobias Azariæ profatur: Vbinam vis, vt maneamus? Tibi enim sæpe ad hanc Vrbem ingresso aliquod notum erit hospitium. Et Angelus respondit: Adest hac in Vrbe vir Hebræus Raguel nomine tua ortus è Tribu. Hic habet filiam appellatione Saram, vnicam quidem cui necessariò paratur hæreditas. Tibi omnis eius substantia debetur ex lege, oportet que te eam tibi in coniugem propinquiori cæteris colligare. Cautum enim cum lege Mosis sit, ne extra suam Tribum viros accipiant mulieres paternorum bonorum hæredes, vt hæreditas maneat in familiis, proximiori: ob eandem rationem debet nubere Sara filia vnica Raguelis. Pete ergo eam à patre eius, eámque tibi in coniugem aptabit. Cui Tobias, Audiui ô frater, Saram propinquam meam septem viris successiuè traditam esse in coniugem, cunctósque à dæmone fuisse extinctos mox ac thalamum conarentur ascendere. Timeo igitur, ne 2.

Tobias ab Angelo accipit, quonammodò coniugium cum Raguelis filia geras incolumis.

mihi Saram ducenti in coniugem idem eueniat, & cum sim parentum vnicus, eos vnico filio orbatos eorum senectutem cum tristitia ad sepulchrum adducam.* O illustre probi filij documentum: Nihil filio magis curandum, quàm placidæ parentum senectuti prouidere: nihilque exercere, è quo eorum senectus patiatur, incommoda, siquidem baculus senectutis parentis est filius.] Porrò causa, quæ vulgo iactabatur, cur dæmon septem illos occiderit viros, in Græco textu habetur: *Quoniam,* (inquit Tobias) *dæmonium diligit illam, quod non nocet cuiquam nisi accedentibus ad eam.* * Nunquam non vulgaris opinio à veritatis aberrat scopo.] Minimè existimandum est, vllum à dæmone cum Sara commercium habitum fuisse, nam & animus puellæ castissimus erat, quod ille oderat, & corpus attingere, à Deo non permittebatur. * Vt temeritatem stultissimæ vulgaris opinionis aduertas. Semper proximi euentus in eorum detorquent iniuriam, cum puellam castissimam iam dæmonis confingit amasiam.] Causa vera occisionis virorum mox profertur ab Angelo Tobiæ respondente: Me audi, & tibi ostendam, quinam sint, quibus valeat dæmon præualere. Super illos nanciscitur diabolus potestatem, qui ineuntes coniugium, Deum omnino sua excludunt e mente præscribentem, quonam affectu sit matrimoniū colligādū: & solùmodo expetūt, effrenatæ inseruire libidini irrationabilium animantum æmulatores. *Sicut equus,* inquit, *& mulus, quibus non est intellectus.* Alludit ad illud Psal. 31. *Nolite fieri sicut equus & mulus &c.* Comparantur aptè intemperantes animantibus hisce, quia admodum hæ bestiæ libidinosæ, ac salaces existunt. * Vt huius vitij pudeat sectatores, qui quidem, dum sectantur libidinem humanam exeunt naturam bestialem prorsus ineuntes.] Si dæmon, ais, *habet potestatem,* super huiusmodi homines, quomodo omnes non occidit? * An quia Deus eorum peccatis irritatus, cursum vitæ, quem eis natura concedit, conficere patitur, vt futurum crimen præterito sit in supplicium? Certè pœna huiusmodi dirior est quàm à diabolo suffocatio.] * An quia spatium vitæ ad pœnitendum indulgens, innuit, se horribilius vindicaturūm cum segniùs expectauit? Quàm verum vulgare illud: Deus *tarditatem supplicij grauitate compensat.* Tu autem ô pudice iuuenis, cum Saram in coniugem acceperis, ingressus cubiculum, haud thalami potire licentia, sed ambo precibus solummodò operam exhibete. * Nec difficilè vacantes orationi à libidine contineri, quia libidinis extinguit faces oratio.] Porrò prima coniugij nocte, incensu corde ac iecore piscis, dæmonium effugabitur. Secunda autem nocte in *copulatione sanctorum Patriarcharum ad mittens,* hoc est, in societatem. Quasi dicat, eris particeps meritorū, seu sanctitatis Patriarcharum. * Nam qui fugato iam dæmone ac recedente periculo à licitis voluptatibus vltroneus abstinet, adeò sanctus obiicitur, vt valeat eam perfectissimis comparari.] Tertia demum nocte benedictionem à Domino consequeris, vt valeas ex benedictione filios *incolumes* procreare.* Preme quæso particulam, *Benedictionem consequeris, vt filij ex vobis procreentur incolumes.* Ad filiorum incolumitatem necessariò parentes à Domino benedici. Nam filij qui ex benedictione non prodeunt, sed ex maledictione fornicationis, aut ex mera libidine, multis posteà assolent agitari laboribus, Deo sic vel in parentes vindicante, qui videntes filiorum incommoda, diriter excruciantur.] Cæterùm tertia nocte transacta, virginem cum timore Domini accipies, ductus magis filiorum affectu, quàm libidinis: vt inter filios Abrahæ fœcundissimus sis, & multiplicis prolis consequaris benedictionem.* Vides trium dierum orationem præcessisse, ad consequendam primam matrimonij benedictionem; vt colligas necessarium esse coniugibus continuum orationis exercitamentum ad innumeras, quibus matrimonium eget, benedictiones à Domino impetrandas. Pacem tueri assiduam, patientia donari, vt alter alterius onera portet, &c. multiplicatas Dei benedictiones requirit multis precibus assequendas.]

Nihil gerat filius, è quo parentum senectus incommodum vllū patiatur.

Opinio vulgaris semper à veritatis scopo aberrat.

Semper opinio vulgi in proximorum iniuriam solet iudicare.

Vitium impudicitiæ homines commutat in bestias.

Dirius supplicium quā mors est, permissū peccatorum, alio criminis defœdari.

Deus tarditatem supplicij grauitate compensat.

Oratio libidinis flammas extinguit.

Qui à licitis voluptatibus abstinet, potest cum perfectissimis cōparari.

Filij, qui ex benedictione non nascuntur, sed ex fornicationis maledictione, assolent postea multis incommodis excruciari.

Continuum orationis exercitamentum requirit matrimonij status, ad multiplicia onera comportanda.

CAPVT VII.

Tobias iunior Saram à Raguele sibi in vxorem tradi deposcit, & impetrat, & scriptis coniugij tabulis, nuptiæ celebrantur.

1. INGRESSI sunt autem ad Raguelem, & suscepit eos Ra-
guel cum gaudio. 2. Intuénsque Tobiam Raguël, dixit An-
næ vxori suæ: Quàm similis est iuuenis iste consobrino meo.
3. Et cùm hæc dixisset, ait: Vnde estis iuuenes fratres no-
stri? At illi dixerunt: Ex tribu Nephthali sumus, ex captiui-
tate Niniue. 4. Dixitque illis Raguel: Nostis Tobiam
fratrem meum? Qui dixerunt: Nouimus. 5. Cúmque mul-
ta bona loqueretur de eo, dixit Angelus ad Raguelem: Tobias, de quo interrogas,
pater istius est. 6. Et misit se Raguel, & cum lacrymis osculatus est eum, & plo-
rans supra collum eius, 7. dixit: Benedictio sit, tibi fili mi, quia boni & optimi viri
filius es. 8. Et Anna vxor eius, & Sara ipsorum filia, lacrymatæ sunt. 9. Postquam
autem locuti sunt, præcepit Raguel occidi arietem, & parari conuiuium. Cúmque

hortare

hortaretur eos discumbere ad prandium, 10. Tobias dixit: Hic ego hodie non manducabo, neque bibam, nisi prius petitionem meam confirmes, & promittas mihi dare Saram filiam tuam. 11. Quo audito verbo, Raguel expauit, sciens quid euenerit illis septem viris, qui ingressi fuot ad eam: & timere cœpit ne fortè & huic similiter contingeret: & cum nutaret, & non daret petenti vllum responsum, 12. dixit ei Angelus: Noli timere dare eam isti, quoniam huic timenti Deum debetur coniux filia tua, propterea alius non potuit habere illam. 13. Tunc dixit Raguel: Non dubito quod Deus preces & lacrymas meas in conspectu suo admiserit. 14. Et credo quoniam ideò fecit vos venire ad me, vt ista coniungeretur cognationi suæ secundùm legem Moysi: & nunc noli dubium gerere quod tibi eam tradam. 15. Et apprehendens dexteram filiæ suæ, dextræ Tobiæ tradidit, dicens: Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob vobiscum sit, & ipse coniungat vos, impleátque benedictionem suam in vobis. 16. Et accepta charta, fecerunt conscriptionem coniugi. 17. Et post hæc epulati sunt, benedicentes Deum. 18. Vocauitque Raguel ad se Annam vxorem suam, & præcepit ei vt præpararet alterum cubiculum. 19. Et introduxit illuc Saram filiam suam, & lacrymata est. 20. Dixitque ei: Forti animo esto filia mea: Dominus cæli det tibi gaudium pro tædio quod perpessa es.

COMMENTARII.

1\.

Iunior Tobias ad domum Raguelis ingressus agnoscitur ab auunculo, & cum gaudio suscipitur.

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8. *Ingressi, &c.*] Instructus itaque Tobias Angeli monito, ipso comite domō est Raguelis ingressus, piusque Hebræus vt ex salutatione Hebræos esse dignouit eos cum gaudio suscepit. * Vt Christicolæ edoceantur, peregrinos solo ex communis Religionis titulo cum exultatione esse excipiendos.] Cum autem Raguel attentè Tobiam intueretur, Annæ dixit vxori: O quàm similis est iuuenis hic consobrino meo! *Consobrini* sunt duarum sororum filij, vt *patrueles* filij duorum fratrum. Addidit Raguel, Iuuenes fratres nostri, siue ex Hebræo genere orti, quæso indicetis mihi, *vndenam estis?* At illi dixere: Ex Tribu Nephthali sumus, orti à parentibus, qui captiui apud Niniue commorantur. * Quonammodò Raphaël potuit asserere, se ex Nephthali processisse? Certè Angelus custos ita se suo alumno similem profitetur, vt eandem essentiam induere videatur.] Raguel verò, Nostisne (ait) Tobiam fratrem seo consobrinum meum? Qui responderunt, Nouimus. Postquam autem de eius pietate, ac sanctitudine ex cæcitatis patientia longum sermonem texuissent, dixit Angelus Ragueli: scito, illum Tobiam nobilem senem, de quo interrogasti & tot pietatis documenta nostro ex ore exaudisti, huius adolescentis esse parentem. Tunc Raguel *misit se* (Græcè *prosiluit*.) & obortis lætitiæ lacrymis, eum est osculatus, & suprà collum eius teneriorem adhuc exponens ex abundantia lacrymarum affectum, ait: *Benedictio* tibi à Domino fili mi, quia *boni, & optimi* viri *filius es*. Non dixit, Benedictus à Domino sis, sed *Benedictio sit tibi*, quia *boni & optimi* parentis es filius. * Vt innuat, filios minore, aut maiore Dei benedictione donari iuxta minorem aut maiorem parentum sanctitatem. Filius *boni* parentis à Domino cõmuniter benedicitur; at filius *optimi*, præcelsiori benedictione donatur: filius verò *boni & optimi* quasi totam Dei acquirit benedictionem, *Benedictio sit tibi*.] Verùm Anna Raguelis vxor, & Sara eorum filia, hisce auditis lætitiæ lacrymas simul profuderunt.

Peregrini cum gaudio suscipiendi ex solo communis Religionis titulo.

Angelus custos quasi eandem essentiam alumni sui induit.

Iuxta parentum sanctitatem filij à Deo præcelsiorem accipiunt benedictionem.

2\.

Petenti Tobiæ vxor Sara à Raguele conceditur, coniug[ium] initur.

Vers. 9.10.11.12.13.14.15.16.17.18.19.20. *Postquam autem &c.*] Post initum itaque colloquium eiusmodi, Raguël præcepit arietem occidi, conuiuiumque apparari. Cumque Raguel suos hospites consultò recitentes conuiuali mensæ hærescere hortaretur, Tobias iam à comite instructus ait: Tuo hodie conuiuio non fruar, nisi prius meæ annueris petitioni. Saram namque filiam tuam mihi expeto, non vt digno, sed vt propinquiori in coniugem aptari. Qua petitione audita Raguel pauore correptus est, memor tragici euentus septem virorum, qui plus dantes libidini, quàm prolis affectui, eius ascendere curarunt ad thalamum: & timere cœpit, ne Tobiæ idem obueniret incommodum: cumque nutaret, & nullum petenti responsum exhiberet, dixit ei Angelus: Noli timere huic filiam tuam adolescenti coniugem colligare, *quoniam huic timenti Deum debetur coniux filia tua*, id est, quoniam & timens Deum thorum ascendet fœtus amore non solius voluptatis affectu: & propinquior cum sit, ei Sara aptari. Debetur in coniugem. * Vel dixeris, Tobiæ Deum timenti debetur sanctæ puellæ coniugium. Dum ergo Deus debitum iusto soluit, nulla supplicij debet esse formido.] Non dubito quin Dei timor in iuuene ad sanctum placidumque coniugium sit præparatio.] Certè quia Tobiæ propinquiori ac Deum timenti tua filia debebatur, noluit Deus alij coniugi aptari, cœlestis enim Iudex quonammodò poterat, quod alienum erat extraneo domino adiudicare: Tunc Raguel respondit: Fateor ingenuè ô iuuenis, me verba tua animo quietem reddidisse; nec dubito, meas lacrymas in Domini esse admissas aspectu. Imò crediderim, ideò vos, ducente Domino, ad me venitasse, vt filia mea propinquo suo iuxta Mosis præscriptum coniux alligaretur, ideò ô Tobia non dubites, quin tibi Sara sit charissima, sit tradenda in vxorem. Hinc colligo priores illos septem viros ad Raguelis non pertinuisse cognationem? difficile enim admodum captiuitatis tempore inter eiusdem Tribus personas colligare connubia.

Adolescenti timenti Deū quasi debetur sancta coniux.

nubia, cum essent permixti, & confusi variisque locis distracti. Nec erat necesse, cessabat enim omnino legis ratio, quæ instituta fuerat, ne sortes, ac hæreditates miscerentur, quæ ratio in iis, qui degebant in captiuitate, locum non habebat. Addo, eos fuisse pauperes, nec nisi rerum mobilium habuisse possessionem, vt coniicio ex iis, quæ in dote Saræ annumerantur. Apprehendens itaque Raguel Saræ dexteram dexteræ Tobiæ innexuit, profatus: Deus Abraham, & Deus Isaac & Deus Iacob vobiscum adsit, ipse *coniungat vos* mutuò in ipsum timore, suamque benedictionem in vos plenam profundat. * Verùm non omnes coniuges Deus coniungit, ideóque post coniugium multi diuisi manent. Illi coniunguntur à Domino minimè diuidendi, qui timoris Domini vinculo colligantur. Certè coniugum concordia ex eorum virtute procedit.] Ad hæc, accepta charta, coniugij gessére conscriptionem. Postmodum verò epulati sunt Deum *benedicentes*, de inito scilicet ex eius prouidentia coniugio, Aut certè illud, *Benedicentes Deum*, conditionem conuiuij iustorum significat. * Quasi dicat sacer Historicus, nihil fuit in conuiuio à Dei timore alienum, sed honesta tantum hilaritas, ac honesta lætitia.] * Hac quidem conditione in conuiuiis affectuata Deus benedicitur. Immodesta verò hilaritas, ac inhonesta lætitia in Deum maledictiones imprecatur.] Postmodum Raguel Annam vxorem suam ad se vocitans ei præcepit (* Mariti est præcipere, vxoris obedire.) vt alterum cubiculum diuersum scilicet ab eo, in quo prius Sara cubuerat, cum ad ipsam septem illi accederent, præpararet; ne locus toties cruentatus à dæmone coniugibus sanctis esset horrori. * Horribilis debet esse homini locus, qui humano fuerit sanguine cruentatus.] * Et quia Dei seruus ab eis locis debet recedere, vbi alij sunt experti pericula.] * Præcipuè Ragueli cubiculum illud apparuit inuisum, quia fuerat septem coniugum libidine maculatum. Vt ediscas ab eis locis speciatim tibi fugiendum, vbi aliquãdo impudicitia locum obtinuit.] Cæterùm Raguel in nouum apparatum cubiculum Saram filiam suam introduxit, quæ *lacrymata est* ob memoriam necium præteritarum ac futuræ metum. * Nec enim fœmineæ infirmitatis est timere, vbi tot suppetunt documentà timoris: imò non timere potius esset temerarij animi documentum.] Dixítque ei pater: Noli timere filia, forti animo esto, Dominus cœli te gaudio donet, *pro tædio, quod perpessa es.* * Si quidem, quàm affici tædio futuræ proximæ lætitiæ solet esse præsagium.]

Coniuges, quos Deus vnit, non vnit, & post vnitum coniugiũ diuisi manent.

Conuiuij iustorum conditio, casta hilaritas, modesta lætitia.

Deum conuiuium gerit immodesta lætitia.

Mariti est præcipere, vxoris obedire.

Horibilis sit homini locus, qui fuerit humano sanguine cruentatus.

Locum fuge, in quo alius expertus est periculum.

Inuisa tibi sit impudicorum domus.

Non est infirmitatis, timere, vbi suppetunt causa timoris.

Affici tædio, solet esse præsagium.

CAPVT VIII.

Iecore piscis à Tobia prunis imposito, Asmodeus fugatur. Tobias cum Sara nuptias consummat, & hæres omnium bonorum Raguelis scribitur.

1. POSTQVAM verò cœnauerunt, introduxerunt iuuenem
ad eam. 2. Recordatus itaque Tobias sermonum Angeli,
protulit de cassidili suo partem iecoris, posuítque eam super
carbones viuos. 3. Tunc Raphaël Angelus apprehendit
dæmonium, & religauit illud in deserto superioris Ægypti.
4. Tunc hortatus est virginem Deum Tobias, dixítque ei: Sara,
exurge, & deprecemur Deum hodie, & cras, & secundùm
cras: quia his tribus noctibus Deo iungimur: tertia autem transacta nocte, in nostro
erimus coniugio. 5. Filij quippe sanctorum sumus, & non possumus ita coniungi,
sicut gentes quæ ignorant Deum. 6. Surgentes autem pariter, instanter orabant
ambo simul, vt sanitas daretur eis. 7. Dixitque Tobias: Domine Deus patrum
nostrorum, benedicant te cæli & terræ, maréque & fontes, & flumina, & omnes
creaturæ tuæ, quæ in eis sunt. 8. Tu fecisti Adam de limo terræ, dedistíque ei adiutorium
Heuam. 9. Et nunc Domine tu scis, quia non luxuriæ causa accipio sororem
meam coniugem, sed sola posteritatis dilectione, in qua benedicatur nomen
tuum in sæcula sæculorum. 10. Dixit quoque Sara: Miserere nobis Domine, miserere
nobis, & consenescamus ambo pariter sani. 11. Et factum est circa pullorum
cantum, accersiri iussit Raguel seruos suos, & abierunt cum eo pariter vt foderent
sepulchrum. 12. Dicebat enim: Ne fortè simili modo euenerit ei, quo &
cæteris illis septem viris, qui sunt ingressi ad eam. 13. Cúmque parassent fossam,
reuersus Raguel ad vxorem suam, dixit ei: 14. Mitte vnam ex ancillis tuis, & videat
si mortuus est, vt sepeliam eum antequam illucescat dies. 15. At illa misit
vnam ex ancillis suis. Quæ ingressa cubiculum, reperit eos saluos & incolumes, secum
pariter dormientes. 16. Et reuersa, nuntiauit bonum nuncium: & benedixerunt
Dominum, Raguel videlicet & Anna vxor eius, & dixerunt: 17. Benedici-

mus te Domine Deus Istaël, quia non contigit quemadmodum putabamus. 18. Fecisti enim nobiscum misericordiam tuam, & exclusisti à duobus inimicum persequentem nos. 19. Misertus es autem duobus vnicis. Fac eos Domine pleniùs benedicere te: & sacrificium tibi laudis tuæ & suæ sanitatis offerre, vt cognoscat vniuersitas gentium, quia tu es Deus solus in vniuersa terra. 20. Statimque præcepit seruis suis Raguel, vt repleterent fossam, quam fecerant, priusquam elucesceret. 21. Vxori autem suæ dixit vt instrueret conuiuium, & præpararet omnia, quæ in cibos erant iter agentibus necessaria. 22. Duas quoque pingues vaccas, & quatuor arietes occidi fecit, & parari epulas omnibus vicinis suis, cunctisque amicis. 23. Et adiurauit Raguel Tobiam, vt duas hebdomadas moraretur apud se. 24. De omnibus autem, quæ possidebat Raguel, dimidiam partem dedit Tobiæ, & fecit scripturam, vt pars dimidia quæ supererat: post obitum eorum Tobiæ dominio deueniret.

COMMENTARII.

1\. *Tobias ad Saram coniugem introducitur.*

ERS. 1.2.3.4.5. *Postquam, &c.*] Igitur postquam Tobias cum Raguele & Anna epulatus est, eum soceri introduxére ad Virginem iam cubiculo inclusam, quæ quidem non intererat prandio studiosa modestiæ. Prius enim virgo tradenda est sponso quàm cum illo commercium vllum habère videatur.] Ingressus autem Tobias cubile, vbi Sara thalamo adiacebat, memor sermonum Angeli, de *cassidili* suo, seu pera, vel sacculo iecoris particulam. (Porrò cordis tantum fuerat prius facta mentio, nunc additur iecur, haud cordis acta mentione, vt significetur, vtrumque fuisse adhibitum.) Eamque suprà carbones ignitos apposuit. Tunc Raphaël Angelus dæmonium *apprehendit* non manibus in assumpto illo corpore, sed virtute, imperióque suo, (quæ vincula spiritualia sunt; sicut & spiritualis fuit apprehensio) & illud in deserto superioris Ægypti religauit, seu illi situi addixit, ne amplius Saræ thalamum cruentaret. * Angeli custodis officium est, diabolum religare, ne noceat alumno.] Fumo quidem iecoris effugatus dæmon ab Angelo religatus est, ne rediret. Non sufficit, à se semel dæmonem expulisse, muscæ enim in morem ad Belcebub Principis muscarum ditionem attinens reddit importunus.] Si dæmonium ab Angelo religandum erat, quid necessum fuit, ignitis carbonibus iecoris particulam addicere? * Vt edoceamur, non omne salutis nostræ negotium ministerio Angelico remittendum, sed è nostro aliquid penu addendum esse. Ope custodis Cœlicolæ potiemur, si simol operari nitamur.] Tunc virgini Tobias hortator ait: Sara, è lectulo exurge, & Deum hodie, ac duplici sequenti die deprecemur: his namque tribus noctibus nos oportet Domino orationis exercitamento iungi prius quàm ipsi coniungamur. O quàm impiè coniuges colligantur, qui non prius curant (si peccato defœdantur lethali) Deo coniugi.] * *Exurge* ait, à lectulo, vt oremus. Nec enim in lectulo iacentis habitus aptus ad preces profundendas. Reuerentia enim mentis & corporis decet orationem.] Tertia autem (addit Tobias) transacta nocte, in nostro coniugio erimus. Nam cum filij sanctorum simus, haud possumus salua pietate, coniungi vti gentes,

Virgo prius tradenda est sponso vxor, quàm vllum cum eo commercium habeat.

Angeli custodis officium est, diabolum religare, ne noceat.

Non sufficit, semel dæmonem effugare, redit enim importunus.

Non omne salutis nostræ negotium custodi Angelo committendum, aliquid debemus simul operari.

Non aptus ad orationem habitus, in lectulo iacere, eam non gratam agnitu duo.

quæ Deum non norunt, solummodò scilicet voluptati brutali studentes. * *Filij*, inquam, *sanctorum*, seu fidelium sumus, (non gentilium) quos vrget præmissis precibus inire coniugium. Quasi gentiles sunt, qui Christicolæ sine respectu ad superos coniugij se dedunt voluptatibus.]

Quasi gentilis est Christicola, qui sine respectu ad Deum se coniugij dat voluptati.

2\. *Oratio Tobiæ, & Saræ.*

Vers. 6.7.8.9.10. *Surgentes, &c.*] Sara itaque è lectulo exurgente, ambo *simul* orabant, vt eis sanitas, seu incolumitas à Domino daretur, ne dæmonis vulneri subiacerent. * Nam si Tobias ab illo percuteretur, Sara non posset à vulnere animi liberari. Dum enim corpus amati patitur, cor amantis transfigitur. Ideò sacer textus ait: *Orabant ambo simul, vt sanitas daretur eis.*] Hinc Deiparæ dirum vulnus edisco animo inflictum, cum Natum dilectissimum vidit in corpore vulnerari.] *Orabant ambo simul*, vt moneamur, plurium preces velociùs ascendere ad superos, efficacius impetrare.] Dixit autem Tobias: Domine Deus patrum nostrorum Abraham, Isaac, & Iacob, te cœli, terræ, mare, fontes, flumina, cunctæque in eis morantes creaturæ tuæ te benedicant. * Dum creatarum rerum irrationalium pulchritudo ratione pollentibus ad perpetuas Dei laudes materiam exhibent.] Tu Adamum terræ è limo formasti, eique Heuam adiutorium simile prouidisti, qui quidem iuxta voluntatem tuam ad generis humani multiplicationem coniugij vsi sunt iure, non vt indulgerent voluptati. Verùm ô Domine, tu scis, quod prothoplastorum imitator, non luxuriæ causa *sororem* seu propinquam meam in vxorem accipio; sed sola ex posteritatis dilectione, in qua nomen tuum queat perpetuò benedici. Interim Sara profabatur: Miserere nobis Domine, miserere precantibus, vt ambo sani vsque ad senectam valeamus persistere, *sani* scilicet & mente, & corpore, quæ sunt omnium bonorum, quæ ex coniugio sperantur, fundamenta. * Quid prosunt diuitiæ, & corporalis sanitas, si animus ægrotat? Quid prosunt diuitiæ, si corpus ægritudine cruciatur. Quid proficit vni coniugi vsque ad senectam esse superstitem, si altero obeunte, senectus viduo sit morte molestior? Ideò prudens Sara petit animi & corporis sanitatem vsque ad amborum senectutem: *Consenescamus ambo pariter sani.*]

Dum amatus in corpore patitur, amans sauciatur in mente.

Vulnus Deiparæ cum vidit Filiū vulneratum.

Oratio communicatis velociùs ascendit, efficacius impetrat.

Creaturæ irrationales Deum laudant, dum nobis exhibent laudandi materiam.

Felicis coniugij fundamenta sunt, animi & corporis sanitas vsque ad vtriusque coniugis senectutem.

Vers. 12.13.14.15.16.17.18.19.20. *Et factum est, &c.*] Postquam verò operam precibus humiliter, & affectuosè exhibuere prima illa nocte, thalamum scandunt vti in morem fratris

tris & sororis summo indulgerent, minimè vo-
luptati. Porrò circa pullorum cantum nempe
post noctis medium Raguel suos aduocat famulos, qui eum Domino abierunt, vt Sepulchrum insuderent. Dicebat enim; Vereor, ne Tobiæ simile sit à dæmone vulnus inflictum, ac septem viris, qui ad Saram miseri fuerunt ingressi, & ideò oportet apparari sepulchrum, vt opprobrij mei productionem valeat terra operire. Fossa verò apparata, reuersus Raguel ad Annam coniugem suam, Mitte (ait) vnam ex ancillis tuis, & videat, num miser iuuenis fuerit suffocatus, vt eius cadauer telluri tradam antequam dies illucescat. Missa itaque ancilla cubiculum iniit formidine plena, sed mox timore locum lætitiæ exhibente, eos vidit incolumes eodem in thalamo *dormientes*. Reuersa autem ancilla *bonum nuncium* retulit. * Mirum planè, ancillæ, seu famulæ ex ore bonom ad dominos nuncium afferri, cum illis sit agnatum, ea hæris nunciare, quæ pacem exturbent, & amatitudini rixarum locum exhibeant.] Audientes verò Raguel & Anna vxor eius benedicentes Dominum huiusmodi verba protulerunt: Te ô Domine Deus Israël benedicimus, quia genero non accidit, quod pressi sollicitudine ob prælapsa funera, timebamus. Nos tua miseratio protexit, à nobis inimicum nos persequendem ablegando. Misertus es autem *duobus vnicis*, vt frater noster Tobias eiusque coniux suo fruantur vnico filio, & nos simul nostra filia vnica potiamur. * Certè vnicum esse, siue orphanum, efficax ad impetrandum à Deo beneficium est titulus. Ideò Dauid *Quia vnicum sum ego*.] Ne autem ob ingratitudinem tuis se beneficiis reddant indignos, fac speciali auxilio, eos plenius te benedicere: & tibi sacrificium *laudis tuæ, & suæ sanitatis* offerre: vt gentium vniuersitas dignoscat, ad imperium tuum omnem terricolarum pertinere ditionem. Illud adnota, *Et sacrificium tibi laudis tuæ, & suæ sanitatis offerre*. * Duplex Saræ parentes curant sacrificium Domino præparari, & laudis, & coniugum sanitatis. Quia sine respectu ad beneficium acceptum, seu recipiendum laudandus est Dominus: & quia acceptum est, specialia sunt libamina offerenda.] Vt autem illi post acceptum beneficium *plenius* Deum benedicerent, specialissimo à Deo indigebant auxilio. Ideò precantur parentes: *Fac, eos Domine, plenius benedicere te.* Quia post acceptum

Mirum est, ab ancillis bonum vllcunm dominis afferri.

Vnicum seu orphanum esse efficax est titulus, vt Deus miseratur.

Duplex sacrificium gratiarum actionis Domino ob beneficia quæque præparandum.

Post acceptum beneficium, agnatum est homini, id obliuioni tradere.

beneficium agnatum est homini, id obliuioni tradere. Vnde non solùm *plenius*, imò nec plenè laudant.] Igitur Raguel statim suis seruis iussit, vt prius quàm elucesceret, replerent humo fossam, quam Tobiæ cadaueri præparauerant.

Vers. 21.22.23.24. *Vxori autem, &c.* Verùm triplici nocte transacta, iuxta Angeli monitum modestissimus adolescens suæ hæsit vxori, Raguel autem post trium dierum de incolumitate generi experimentum, suæ imperauit vxori, vt conuiuium nuptiale instrueret, & postmodùm appararet omnia, quæ essent iter agentibus necessaria. Non est sermo de reditu ad Niniuem, sed de profectione ad Gabelum exigendæ causa pecuniæ. Iam enim soecero suo Tobias dixerat, se ea gratia venisse. Duas quoque pingues vaccas, quatuorque occidi fecit arietes, vt omnibus vicinis suis, cunctisque amicis epulæ parentur. Est qui asserat, *vicinorum* vocabulo pauperes designari. * Quàm pium, quàm gratum Numini cælesti conuiuium, vbi non solùm propinqui & amici, sed & pauperes aduocantur.] Porrò *amici* possunt è domo nostra alio in vico remoti: at *vicini* apud nos commorantur, inopes in epulis nostris primum locum acquirere debet. Ideò primum apponitur vicinus, quam amicus: Fecit parari epulas omnibos vicinis suis, cunctisque amicis.] Cæterum post conuiuium nuptiale celebratum adiurauit Raguel Tobiam, vt apud se vna & altera hebdomade commoraretur. Duplicata enim lætitia nuptiarum, & expulsi dæmonis tempus etiam exultationis duplicari suasit, quod alioqui septem tantùm dierum esse solebat. Gen. 29. 27. * Quàm aptè expulsi dæmonis lætitia cum nuptiarum ingenti exultatione æquiparatur: supremum enim homini gaudium debet esse, confessionis dies, quo diabolus ab animo deturbatur.] Verùm ne Sara indotata abscederet, de omnibus, quæ Raguel possidebat, dimidiam partem Tobiæ pronus exposuit, facta scriptura, vt pars dimidia quæ supererat, post Raguelis ac Annæ obitum Tobiæ dominio adscriberetur. * Prudenter Raguel victui sufficientia bona reseruat nec totam genero tradit substantiam, Nam licet Tobias recessurus ad parentes non fuisset, rarus est gener, qui memor acceptæ dotis soceris abundè succurrat egentibus.]

3. *Nuptiale apparatus conuiuium dos Saræ assignatur.*

Gratum Deo conuiuium, vbi non solum amici, sed & pauperes epulantur.

Pauperes vicini sunt nostri, ideò in conuiuio primum locum gerere debent.

Supremum homini gaudium debet esse confessionis dies, quo dæmon ab animo deturbatur.

Rarus est gener, qui soceris egentibus abundè succurrat.

CAPVT IX.

Rogatu Tobiæ Raphaël pergit ad Gabelum, & pecunia recepta eundem secum adducit ad Tobiæ nuptias, quibus ille benedicit.

1. NVnc vocauit Tobias Angelum ad se, quem quidem
hominem existimabat: dixitque ei: Azaria frater, peto vt
auscultes verba mea. 2. Si meipsum tradam tibi seruum,
non ero condignus prouidentiæ tuæ. 3. Tamen obsecro
te, vt assumas tibi animalia, siue seruitia, & vadas ad Gabelum
in Rages ciuitatem Medorum: reddásque ei chirographum
suum, & recipias ab eo pecuniam, & roges eum venire ad
nuptias meas. 4. Scis enim ipse quoniam numerat pater meus dies: & si tardauero
vna die plus, contristatur anima eius. 5. Et certè vides quomodo adiurauit me
Raguel, cuius adiuramentum spernere non possum. 6. Tunc Raphael assumens
quatuor ex seruis Raguelis, & duos camelos, in Rages ciuitatem Medorum perre-
xit: & inueniens Gabelum, reddit ei chirographum suum, & recepit ab eo, om-
nem pecuniam. 7. Indicauítque ei de Tobia filio Tobiæ, omnia quæ gesta sunt:
fecitque eum secum venire ad nuptias. 8. Cúmque ingressus esset domum Ra-
guelis, inuenit Tobiam discumbentem: & exiliens, osculati sunt se inuicem: &
fleuit Gabelus, benedixítque Deum, 9. & dixit: Benedicat te Deus Israel, quia
filius es optimi viri, & iusti, & timentis Deum, & eleemosynas facientis: & dicatur
Benedictio super vxorem tuam, & super parentes vestros: 11. & videatis filios vestros,
& filios filiorum vestrorum, vsque in tertiam & quartam generationem: & sit se-
men vestrum benedictum à Deo Israël, qui regnat in sæcula sæculorum. 12. Cúm-
que omnes dixissent, Amen, accesserunt ad conuiuium: sed & cum timore Domi-
ni nuptiarum conuiuium exercebant.

COMMENTARII.

1. *Angelus rogatus à Tobia pergit ad aliam Ciuitatem Rages, vt repetat à Gabelo pecuniam.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Tunc vocauit, &c.*] Dum appararentur nuptiæ, vt adiuratus à Raguele Tobias posset apud eum vna & altera hebdomade commorari, Angelum, quem hominem esse existimabat, ad se accessiuit, eique profatur: Azaria frater, postulo à te vt verba mea digneris exaudire. Fratrem appellat propter Israelitici sanguinis communionem; non enim illum hominem solummodò esse credebat, sed putabat Hebræum. * Profectò si Raphaël se *Ananiæ magni* siue Dei filium verè esse dicebat, iusti viri frater veraciter appellatur, Angelus enim & homo iustus ex communi parente Deo feliciter oriuntur.] Si me (inquit) tibi ô Azaria, seruum mancipari curauero, inæqualis tuæ prouidentiæ merces existet. Licèt autem me tibi adeò obæratum esse videam, vt minimè valeam ab ingratitudinis nota liberari; tamẽ adhuc necessariũ est mihi, multiplicare debitum. * Sciens, animũ nobilem tunc recuperare, debita sibi credere, cum noua adiicit beneficia.] Te itaque obsecro animalia in itineris seruitium assumere, & ad Gabelum apud alteram Rages Mediæ Vrbem commorantem proficiscaris, suum ei chirographum reddes, ab eoque pecuniam recipies, rogans, vti præsentia sua velit propinqui nuptias honorare. Ideò autem te rogaui vt ad Rages pergas, meoque nomine Gabelum inuisas, quia iam tibi constat, patrem meum annumerare dies; & si plus vna die tardauero, eius animus ingenti mœrore afficietur. Cum autem tibi etiam constet, me simul à Raguele fuisse adiuratum, vt vna & altera hebdomade apud eum maneam, eius adiutamentum spernere non possum, vnde necessum est, te ad Gabelum properare. * Cur non addidit Tobias, scis ipse, quoniam numerat mater mea dies, sicut dixit, *Quoniam numerat pater meus dies?* Quia mater tuus affectus non dies, instantia, seu momenta annumerat, cum filij absentiam lamentatur. Vt hinc Deiparentis mœstitiam liceat vestigare, quando puero Iesu triduo illo se vidit orbatam.] * Tenerior planè est matris quàm patris erga filium affectus. Ideò necessarium non erat, Tobiam matris solicitudinem explicare, quæ quidem iam supponebatur.] Tunc Raphaël quatuor ex seruis Raguelis assumens, ac duos camelos, qui vsui futuri erant, alter Raphaëli humanum habitum simulanti, alter verò Gabelo, ac pecuniis deferendis, in Rages Medorum Ciuitatem profectus est, Gabelum inuenit, reddidit ei suum chirographum, & omnem ab eo pecuniam recepit. * O quam facilia Angelo cuncta! *Ad ciuitatem Rages perrexit, inueniens*

Angeli & homines iusti fratres sunt, Deo parente.

Nobilis tunc credit, recuperare debita, cum noua addit beneficia.

Deiparentis tristitia cum triduo illo se puero Iesu vidit orbatam.

Tenerior matris, quàm patris in filios affectus.

Cuncta Angelo custodi facilia, in alumni sui beneficium.

niens Gabelum reddidit ei chirographum suum, & recepit omnem pecuniam. Vt possit illud cæsarium iactitare, *Veni, vidi, vici.*]

2. *Vers. 7. 8. 9. 10. 11. 12. Indicauitque ei, &c.*] Post acceptam pecuniam, Angelus Gabelum de cunctis, quæ Tobiæ iuniori acciderant, fecit certiorem, eumque adhortatus, vt ad nuptiarum propinqui celebrationem aduētaret, impetrauit, vt protinus alacer deueniret. * Pij enim animi est, ad honorandos propinquos facilè deferri.] * Vndenam autem colligendum Gabelum piétate pollere? Certè quod sine cunctatione pecuniam creditam exposuerit, quæ ab aliis vix potest multiplicata exactione recuperari.] * Nisi dixeris, ideò facilè fuisse recuperata talenta illa, quia Angeli præsentia exactoris efficacis gessit officium. Magna reddendi debita difficultas, quæ vt emolliatur Angelica indiget exactione. Crediderim, hodie ab aliquibus vel Angelis debitum abnegandum.] Raphaele igitur comite, Gabelus ad Raguelis domum aduentam, Tobiamque inuenit discumbentem; quo exiliente, se inuicem osculati sunt. Fleuit autem Gabelus lætitiæ ex affectu Dominúmque exultans benedixit, Te (inquit ô iuuenis, Dominus Deus Israël larga donet benedictione, quia virum optimum, iustum, Deum timentem ac facientem eleemosynas es sortitus: & vxori tuæ, ac vtriusque coniugis parentibus bene omnes precentur: & filios vestros ac nepotes vsque in tertiam ac quartam generationem alacres videatis: posteritasque vestra a Deo Israël qui regnat in sæcula, benedictionibus oppleatur. * Pondera quæso verba illa: *Benedicat te Deus Israël, qui filius es optimi viri*: Iusti enim parentis respectu filius cœlestem acquirit benedictionem, vt felicitate potiatur.] * Addit Gabelus, *Quia filius es optimi viri, & iusti, & timentis Deum.* Cur sanctitatem Tobiæ senioris tot sinonimis verbis exponit, si sufficiebat dicere, *Quia filius es optimi viri.* Certè quia adiecit, *& eleemosynas facientis.* Faciens namque eleemosynas plerumque tanta pollet sanctitate, vt vix possit vno vocabulo declarari.] * Vnde Dominus nouissima die solius eleemosynæ memoriam aget, vt sanctas ad cœlestia Regna aduocet; quia gessisse eleemosynam idem videtur esse ac omnimoda sanctitudine floruisse.] * Illud etiam adnota: *Videatis filios, &c. vsque in tertiam, & quartam generationem.* Viderunt verò vsque ad quintam, vt patet ex cap. 14. n. 15. Tam largus Deus ad munerandam parentum iustitiam in filiis, vt vel affectuosam hominum exaggerationem supergredi videatur.] Cumque demum omnes respondissent, *Amen*, accessere ad conuiuium, quod interim dum colloquerentur, paratum est hospiti. *Sed & cum timore Domini nuptiarum conuiuium exercebant*, id est, aduentante nuptialis epuli occasione, ei ita interfuere pij Israëlitæ, vt nihil in eo esset à Dei timore alienum. * Vt hinc subtaxentur mundialia conuiuia, vbi noxiæ saturitati, ac ebrietati habenæ laxantur, & simul cum cibis proximorum fama corroditur.]

Raphaël recuperata pecunia Gabelum ad Tobiæ nuptias adducit.

Pij animi est, facilè ad propinquorū honorem deferri.

Quàm pium se ostenderit esse, qui facilè debitam soluit pecuniam.

Vt debita soluant aliqui, vix Angelica sufficeret exactio.

Iusti parentis respectu filius cœlesti donatur benedictione.

Gerens eleemosynam plerumque omnimoda sanctitate pollet.

Vt Christus ostendat, de nos cūctis virtutibus floruisse, indicat fuisse eleemosynarios.

* *Tam largus Deus, in munerando parentum iustitiam in filijs, vt vel affectuosa desideria superet.*

Taxantur sine Dei timore conuiuia.

❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧

CAPVT X.

Ob diuturnam filij absentiam Tobiæ parentes contristantur. Raguel generum cum vxore ac dimidia parte bonorum dimittit. Sara officium honestæ matrisfamilias edocetur.

1. CVM verò moras faceret Tobias, causa nuptiarum, sollici-
tus erat pater eius Tobias, dicens: Putas quare moratur
filius meus, aut quare detentus est ibi? 2. Putásne Gabe-
lus mortuus est, & nemo reddet illi pecuniam? 3. Cœpit
autem contristari nimis ipse, & Anna vxor eius cum eo, &
cœperunt ambo simul flere: eò quòd die statuto minimè
reuerteretur filius eorum ad eos. 4. Flebat igitur mater
eius irremediabilibus lacrymis, atque dicebat: Heu, hèu me fili mi, vt quid te mi-
simus peregrinari, lumen oculorum nostrorum, baculum senectutis nostræ, solatium
vitæ nostræ, spem posteritatis nostræ: Omnia simul in te vno habentes, te non debui-
mus dimittere à nobis. 6. Cui dicebat Tobias: Tace, & noli turbari, sanus est fi-
lius noster: satis fidelis est vir ille, cum quo misimus eum. 7. Illa autem nullo
modo consolari poterat, sed quotidie exiliens circumspiciebat, & circuibat vias om-
nes, per quas spes remeandi videbatur, vt procul videret eum, si fieri posset, venien-
tem. 8. At verò Raguel dicebat ad generum suum: Manè hîc, & ego mittam nun-
cium salutis de te ad Tobiam patrem tuum. 9. Cui Tobias ait: Ego noui, quia
pater meus & mater mea modò dies computant, & cruciatur spiritus eorum in ipsis.
10. Cúmque verbis multis rogaret Raguel Tobiam, & ille eum nulla ratione, vel-
let audire, tradidit ei Saram, & dimidiam partem omnis substantiæ suæ in pueris, in
puellis, in pecunia multa: & saluum atque gaudentem dimisit eum à se. 11. Di-
cens: Angelus Domini sanctus sit in itinere vestro, perducátque vos incolumes, &

inueniatis omnia rectè circa parentes vestros, & videant oculi mei filios vestros priusquam moriar. 12. Et apprehendentes parentes filiam suam, osculati sunt eam, & dimiserunt ire: 13. monentes eam honorare soceros, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum, & se ipsam irreprehensibilem exhibere.

1. *Parentum Tobiæ ob filij moram sollicitudo.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Cùm verò, &c.*] Profectò cum Tobias iunior causa nuptiarum & soceri adiurationis vt duplici apud Rages hebdommade remaneret, moras longiores faceret: pater eius sollicitudine afficiebatur, Annæ dicens vxori: An tuam venit in mentem, quanam de causa filij nostri retardatur aspectus? cur inibi moratur? Num forte Gabelus obierit, *& nemo illi reddet pecuniam*? Num non ab hæredibus reddetur, licet ille non extet? Annon proximus morti sibi reddi imperarit: Certè rarus est hæres, qui demortua parentis debita soluat. Vnde appositè Tobias, *Putasne Gabelus mortuus est, & nemo reddet illi pecuniam?*] * Vnde periculosè differtur ad testamentum pecuniæ ablatæ, aut mutuò acceptæ restitutio.] Verum senex cœpit nimium cogitatione huiuscemodi contristari, Anna comite: amboque lacrymatum voce cordis mœrorem exponebant, quod die statuta filius non fuisset reuersus. Irremediabilibus igitur lacrymis Anna flebat, affata: *Heu me fili mi, heu*, vt quid te peregrinari immisimus nostrorum *lumen* oculorum, vt perpetua afficeremur cœcitate? *baculum* senectutis nostræ, vt nostra corrueret senilis infirmitas? *solatium* vitæ nostræ, vt mœstitudine obruti deperiremus? nostræ *spem* posteritatis, vt simul cum germine nobilis nostræ stirpis radix exsiccaretur. Nullatenus debuimus cuncta in te vno habentes, à nobis dimittere recepturus pecuniam. * Nec enim id, quod est totum est pro minimo commutandum. O quotiens homo stultissimus planè, vt pecuniam paruam acquirat iniustè, contemnit totum, id est, Dominum amissionis discrimini exponere. *Omnia simul* ô Domine *in te vno habentes, te non debuimus dimittere à nobis.*] Cui Tobias ad inuisibilia ex cœcitate pronior, dicebat: Noli conqueri vlteriùs, teque à perturbatione hæc immunem cogitatio reddat: Sanus est filius noster. Satis enim fidelem reor esse virum illum, cum quo eum remisimus. * Vndenam cœcus Tobias colligere potuit viri illius fidelitatem, vt assereret: *Satis fidelis est vir ille?* Non ex faciei modestia, & ingenuitate, quam videre non poterat, quam probabiliter coniiceret, si videret. Assolet enim modesta pulchritudo veritatem, fidelitatémque animi obfirmare?] * An collegerit, ex sermone? Certè lingua verus cordis assolet esse testis, animique fidelis aut fallacis occulta manifestat. Ex præcordiorum enim os loquitur abundantia.] * Crediderim tamen Tobiam sibi persuasisse virum illum *satis* esse fidelem, vel quia Angelum iudicauit esse custodem; vel quia agnatum est iustis, de nullius iustitia dubitare.] Anna autem nullatenus poterat solatium admittere, sed quotidie *exiliens* seu è domo recedēs ex editis locis circũspiciebat, illasque satagebat inire vias, per quas putabat filium potuisse redditum reparare, vt procul, si posset, eũ ventitantẽ aspiceret.

Rarus est hæres, qui parentis mortui debita soluat.

Periculosè differtur ad testamentum debiti restitutio.

Deus, qui omne bonum est, non est pro minimis mũdi bonis commutandus.

Pulchritudo modesta assolet esse modesti, fidelisque animi indicamentum.

Lingua verus cordis assolet esse testis.

Angelus custos satis fidelis alumno est.

Vir iustus de nullius iustitia dubitat.

2. *Vers.* 8.9.10.11.12.13. *At verò, &c.*] Peregrinationis huius moram alij quadraginta dierum supra duos, alij triginta supra octo fuisse putant. Ego autẽ triginta quatuor fuisse crediderim, quos ita lubet computare: Charra, vt initio capitis sequentis patet, est in medio itineris, Niniuem inter & Rages, Charra autem Niniuem vsque perueniri potest trium dierum spatio. Tobias ergo sexto die, postquam domo discessit, peruenit ad Raguelem. His adde quatuordecim, quibus apud eum commoratus est, & efficies viginti. In reditu cum multis nonæ familiæ impedimentis Charram vsque vndecim dies posuit, Charra domum vsque tres, qui omnes simul sunt triginta quatuor. Dum igitur Anna de filij mora afflictaretur, Raguel adhuc æternari eius afflictionis causam procurabat, suo genero dictitans: Mane hic diutius precor, & ego ad Tobiam patrem tuum nuncium immittam, qui eum de tua incolumitate, ac cunctatione ob nuptias certiorem faciat. Cui obediens filius, ego (inquit) quidem ex affectu quo me parentes prosequuntur, noui, eos nunc sollicitudine discruciati dies computando, morasque meas alicui infelici euentui fortasse tribuendo. * Amor enim res est planè sollicito plena timore.] Cúmque verbis multis Raguel Tobiam rogaret, & ille nullatenus, iam pia exposita excusatione, acquiescere precibus voluisset: Raguel ei Saram, & dimidiam substantiæ suæ partem tradere decreuit, scilicet seruos, ancillas, pecudes, camelos, vaccas, ac multam vim pecuniæ. * Pondera verba illa, *Cumque verbis multis rogaret Raguel* generum, vt remaneret. Pauci soceri tam enixè rogant generos, vt apud se remaneant, potiùs instare assolent, vt recedant, quia rarus est gener, qui soceris aptetur in filium. An socerum, an generi culpa sub lite quidem semper erit.] * Hinc autem Tobiæ pietas illucescit, qui inter nuptiarum gaudia de parentum cruciatu adeò memor existit. Saluum itaque, atque gaudentem socer generum suum tam amabili sponsa, tot diuitiis stipatum abscedere permisit, affatus: Angelus Domini cœlestis vos ô filij, vestro in itinere comitetur, perducatque incolumes, & omnia, quæ ad vestros parentes spectant, felicia inueniatis, ac priusquam patris Abrahæ proficiscar ad sinum, vestros aspiciam filios, meoque sinu hilaris foueam. * Nihil Anna dixisse dicitur? qui mater in recessu filij totam vocem remittit ad oculos, vt ipsi obortis lacrymis plura loquantur.] Cæterum parentes amplexantes filiam, eam tenero deosculantur affectu, & abire permittunt, monentes primum, soceros honore prosequi, maritum impensè diligere, *familiam regere*, seruorum spiritualia curando, *domum gubernare*, temporaria prouidendo, & se ipsam *irreprehensibilem* cunctis exhibere. * Magna admodum Saræ perfectio indicitur dum monetur; vt se irreprehensibilem exhibeat: virum enim, aut fœminam à nullo reprehendi posse, sublimis est perfectionis argumentum.] * Hinc Zachariæ & Elisabethæ vxoris eius sanctitatem extulerim, de quo Lucas asserit. *Sine querela*; seu sine reprehensione vixisse. Querula enim semper est vulgaris aspectatio.]

Iunior Tobias, socero vale dicto, cũ sponsa redit in Niniuem.

Amor est sollicito res plena timore.

Rarus socer, qui generum roget, vt apud se remaneat, quia rarus est gener, qui & aptetur in filium.

Probus filius inter nuptiarum gaudia de parentum cruciatu memor est.

In filij recessu mater non labijs, sed oculis loquitur.

Magna perfectio illius, qui sine reprehensione viuit.

Egregia Zachariæ & Elisabethæ sanctitas, qui sine querela, aut reprehensione vixerunt.

CAPVT

CAPVT XI.

Raphaël & Tobias recurrunt in Niniuem, vbi læte à parentibus Tobiæ excipiuntur. Felle piscis visus cæco restituitur, aduentanteque Sara, festa nuptialia celebrantur.

1. CVMQVE reuerterentur: peruenerunt ad Charan, quæ est in
medio itinere contra Niniuen, vndecimo die. 2. Dixitque
Angelus: Tobia frater, scis quemadmodum reliquisti pa-
trem tuum. 3. Si placet itaque tibi, præcedamus, & lento
gradu sequantur iter nostrum familiæ, simul cum coniuge
tua, & cum animalibus. 4. Cúmque hoc placuisset vt
irent, dixit Raphaël ad Tobiam: Tolle tecum ex felle piscis:
erit enim necessarium. Tulit itaque Tobias ex felle illo, & abierunt. 5. Anna au-
tem sedebat secus viam, quotidie in supercilio montis, vnde respicere poterat de
longinquo. 6. Et dum ex eodem loco speculateretur aduentum eius, vidit à longè,
& illicò agnouit venientem filium suum: currénsque nuntiauit viro suo, dicens:
Ecce venit filius tuus, 7. Dixítque Raphael ad Tobiam: At vbi introieris domum
tuam, statim adora Dominum Deum tuum: & gratias agens ei, accede ad patrem
tuum, & osculare eum. 8. Statímque lini super oculos eius ex felle isto piscis,
quod portas tecum. Scias enim quoniam mox aperientur oculi eius, & videbit pater
tuus lumen cœli, & in aspectu tuo gaudebit. 9. Tunc præcucurrit canis, qui simul
fuerat in via: & quasi nuncius adueniens, blandimento suæ caudæ gaudebat.
10. Et consurgens cæcus pater eius, cœpit offendens pedibus currere: & data
manu puero occurrit obuiam filio suo. 11. Et suscipiens osculatus est eum vxore
sua, & cœperunt ambo flere præ gaudio. 12. Cúmque adorassent Deum, & gra-
tias egissent, consederunt. 13. Tunc sumens Tobias de felle piscis, liniuit oculos
patris sui. 14. Et sustinuit quasi dimidiam ferè horam: & cœpit albugo ex oculis
eius, quasi membrana oui, egredi. 15. Quàm apprehendens Tobias traxit ab ocu-
lis eius, statímque visum recepit. 16. Et glorificabant Deum, ipse videlicet, &
vxor eius, & omnes qui sciebant eum. 17. Dicebátque Tobias: Benedico te Do-
mine Deus Israël, quia tu castigasti me, & tu saluasti me: & ecce ego video Tobiam
filium meum. 18. Ingressa est etiam post septem dies Sara vxor filij eius, & om-
nis familia sana, & pecora, & cameli, & pecunia multa vxoris: sed & illa pecunia,
quam receperat à Gabelo: 19. Et narrauit parentibus suis omnia beneficia Dei,
quæ fecisset circa eum per hominem qui eum duxerat. 20. Veneruntque Achior
& Nabath consobrini Tobiæ, gaudentes ad Tobiam, & congratulantes ei de omni-
bus bonis, quæ circa illum ostenderat Deus. 21. Et per septem dies epulantes, om-
nes cum gaudio magno gauisi sunt.

COMMENTARII.

1. *Raphaël & Tobias præcedentes à longè ab Anna prospectantur.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Cumque, &c.*] Profecti itaque Tobias, coniux ac familia, Raphaële ducente, Niniuem versus, peruenerunt ad Charram, medio in itinere sitam, die quidem à discessione vndecima. Nam licet ad Niniuem è Rages poterat trium dierum spatio peruentari, ob multa tamen familiæ impedimenta Charram vsque dies vndecim exegere. Angelus autem Tobiæ dixit: Tobia frater, scis, quot pressum curis patrem reliqueris, scilicet & de tua recessione sollicitum, & de sua saucium cæcitate. Si itaque tibi placet, *præcedamus* gressu vtentes celeriori, lento dum gradu coniux tua, familia, & animantia nostrum iter insequuntur. * O quomodò ex Angelorum ministerio salus in pennis auolat!] Cumque Tobias annueret, Raphael addidit: Ex felle piscis, quem te asseruare monui, partem assume futuram postmodum necessariam. Tulit itaque Tobias ex felle quod sufficere Angelus dixit, & abierunt. Cur fel integrum asseruari Angelus præcepit, si particula sufficiebat: ait enim, *Tolle tecum ex felle piscis?* An quia non strictè, sed vbertim medicamina præparanda? * Certè edocemur, animi morbis non solum necessariam, sed superefluentem quærendam esse medicinam. Sufficit spirituali cœcitati vt medearis semel annis singulis confiteri,

Salus nostra ex Angelorũ ministerio in pennis auolat.

Animi morbis non solùm necessaria, sed superfluè præparanda est medicina.

&

& Eucharistiam sumere, sanguis enim Christi efficax oculis illuminandis collyrium est; at sæpe sacramenta suscipere expedit ad medicaminis abundantiam.] Interim Anna Tobiæ mater secus viam anxia sedebat quotidie in montis supercilio, vnde poterat è longinquo prospectare, vt spe videndi filium redeuntem tantæ sollicitudinis cruciatum vel modico tempore consopiret. * Sæpè miratus sum, quonamodò fama, quæ tam velociter assolet auolare, tot decursu dierum, Tobiæ fælicitatem non vulgarit in Niniue. Sed mox subit occasio, nempè, nuncium esse fælicem. Nam si fuisset infœlix, illicò fuisset euulgatum.] Dum ergo eodem ex loco filij aduentum specularetur, *vidit à longè*, illicoque filium suum agnouit aduentare. *Vidit* inquam, *à longè* duos viatores incedentes, & agnouit filium suum, Azaria comite, redeuntem. * Vndenam tam à longè prospiciens potuit filium agnoscere? Certè parentum amor linceos oculos habet.] Vt autem proba coniux maritum suum gaudij illius participem efficeret, ad illum cucurrit, affata: En venit filius tuus. * Agnatum probis coniugibus debet esse, nullo solatio solitariè frui. Comportant pariter onera, solatiis pariter alleuentur.]

Infelix nuncium cito euulgatur, tardè fælix.

Parentum amor linceos habet oculos.

Clitæ nullo solatio sine participe coniuge debet potiri.

2\. *Vers.* 7.8.9.10.11.12.13.14.15.16. *Dixitque Raphael, &c.*] Dum igitur ad Vrbem accederent, dixit Tobiæ Raphael: Dum paternam inieris domum, *statim* Deum adora, qui te incolumen perduxit, ei pro beneficio tanto gratias exponens. Mox ad patrem hilaris accede, eúmque humilis osculare. * Tot sunt pericula itineris, vt existat ingratus qui aduentans incolumis non illicò post reditum statim Deo gratiarum actionis non litat sacrificium.] * Quæ quidem gratiarum actio ob accepta beneficia *statim* gerendã. Genus enim est ingratitudinis post beneficia accepta tardum te gerere adoratorem.] Cùm verò patrem osculari accesseris, illico eius oculos piscis apparato felle leniri cura; mox enim, tenebris ablegatis, senex cœli lumen aspiciat, & tuo in aspectu ineffabiliter exultabit. * Quàm apposité Angelus iubet, statim oculos deliniri, fidelis enim pietas moras non patitur, dum potest illicò patienti medicamen adhibere.] Tunc canis, qui simul fuerat comes in via præcurrit, & quasi nuncians felicem filij aduentum, suæ caudæ blandimento gaudebat. Miraris, minutiora diuinis in literis referri. Sed certè hæc, & alia referuntur, quia contigerunt, & quia audita, aut læta delectant. * Annon hilaritate spiritus afficitur canis notans fidelitatem. Num non homines subtaxantur, dum post redditum canis dominus demulcere curat, quando homines Deum cui debetur redditus felicitas, non adorant? Vadè ad canem ingrate.] Monitus ergo senex cœcus & vxoris clamore, & festiuo canis latratu cœpit, offendens pedibus, currere, & ne caderet, data manu puero, filio obuiam processit. Et *suscipiens*, seu eleuans caput, brachióque protendens, illum ausculo & amplexu parens hilariter excepit vterque, lacrymis ex lætitia vbertim affluentibus. Cúmque Dominum adorassent, eique gratias peregissent, consederunt ac expeditionis actibus locuturi. Mox verò Tobias piscis felleo liquore cœci parentis oculos deliniuit, & quasi dimidiæ ferè horæ

Domum init Tobias, patrisque ablegat cœcitatẽ.

Ingratus est, qui liber à periculis itineris, Deo gratias non exhibet.

Genus est ingratitudinis post acceptum beneficium, esse adoratorem.

Statim patienti medicamen exhibe, cùm potes.

Ex canis fidelitate hominum subtaxatur ingratitudo.

sustinuit *spatium*, id est apposito madefacto ex felle lino, curauit, id per dimidiæ horæ spatium minimè ab oculis dimoueri, post præfatum verò temporis interstitium cœpit albugo ex senis oculis velut oui membrana progredi. Quàm apprehendens filius à parentis luminibus extraxit, statimque, nubecula ablegata, respexit. Naturalis profectò fuit Tobiæ curatio, Plinius enim l. 32. c. 4. *Callionymi fel*, ait, *cicatrices sanat, & carnes oculorum superuacuas consumit.* Idem ostendunt huiusce curationis circunstantiæ, præsertim mora temporis, cum non in momenta facta curatio fuerit, sed quasi dimidiæ horæ spatio. Vndè salubria medendo animo documenta obiiciuntur. * Vt spirituali ab aliqua ægritudine liberemur, non omnia cœlesti Medico relinquamus gerenda, sed simul operari procuremus: ille præscribat sacramentorum rectorumque operum medicamina, nos propriis actionibus applicemus.] * Certè à cœcitate mentis rarò quis repentè liberatur, tempus prætereat necesse est, instet æger pietatis operibus orationis, eleemosynæ, memor, Dominum cœcum à natiuitate non protinus visu donasse; sed adhibito luti collyrio, eum ad Siloe fontem immisisse diluendum.] * Quàm apposite mentis cœcitati fel adhibetur! Videt enim cœcus, cum fellis recordatur, id est, cum mente perpendit quot ob vilem voluptatem hausit amaritudines,] Verùm post recuperatum visum, senex Tobias *& vxor eius* Deum glorificabant tanti beneficij largitorem. * Haud ineptè exprimitur vxoris ex viri recuperato visu gratiarum actio; multis enim vxoribus maritorum cœcitas non ingrata. Probis autem coniugibus vel lincea virorum aspectatio iucunda est; quia nihil gerunt, quod omnium conspectui non possint exponere.] Cæterùm omnes, quibus nota erat Tobiæ cœcitas, ex agnita visus recuperatione, diuinis laudibus decantandis studium addicebant. * Certè charitas læditur, dum de proximi commodis non lætamur.] * Ille veraciter proximus dicitur tuus, qui de beneficiis tibi à Deo collatis gratias agit, ac si ipse accepisset: ex quo Christiana identitas explicatur.]

Vt ab spirituali liberemur ægritudine, non omnia cœlesti Medico relinquamus; sed ipsi simul operemur.

Rarò quis repentè à cœcitate mentis liberatur.

Vt à cœcitate mentis liberaris adhibe menti, voluptates felleas tibi extitisse.

Multis vxoribus haud maritorum est ingrata cœcitas.

Charitas læditur, dum de proximi commodis non lætamur.

Qui verè est proximus, de beneficijs tibi collatis gratias Deo agit.

Vers. 17.18.19.20.21. *Dicebátque, &c.*] Tobias itaque tanto obæratus munere, vberiori clamabat affectu: Te ô Deus Israël humilis benedico, quia tu mea piaculi cœcitatis flagello corripuisti, & tu vulnera sanitate donasti. Siquidem ab oculis meis auolante nubecula, Tobiam meum filium aspicio. *Tu*, inquit, *castigasti me.* O quàm agnatum iustis, sibi persuadere, cunctos labores in piaculorum sibi pœnam infligi, non iniustitiæ præmium!] * Addidit, *& tu sanasti me.* Corporis enim labores assolent animi morbis afferre sanitatem.] Vt autẽ parentum Tobiæ plenior esset lætitia, Sara vxor eius, & omnis familia accessit incolumis post dies septem, lentè enim progressi fuerant propter impedimenta pecorum. Accessére etiam pecora, ac cameli multa vxoris onusti pecunia, ac simul illa, quam à Gabelo Raphaël acceperat. Enarrauit Tobias parentibus *omnia* Dei *beneficia*, quibus à Deo donatus fuerat sui ductoris ex manu. Pars enim gratitudinis est, se æratum munere profiteri, & nullum beneficium silentio obuelare. Ideò Tobias *Narrauit parẽtibus suis omnia beneficia Dei, quæ fecisset circa* 3.

Saræ ac familiæ omnis Tobiæ iunioris aduentatio.

Iustus sibi persuadet, labores sibi in peccatorũ obuenire pœnam.

Corporis ægritudo animo affert sanitatem.

Pars gratitudinis est omnia enarrare beneficia, nullum prætereundo.

eum

eum &c.] Denique certiores de his effecti Achior & Nabath consobrini Tobiæ iunioris, exultantes ad senem auunculum aduentarunt, vt ei de cunctis bonis, quæ à Deo acceperat, congratularentur. * Mirum, quod propinqui verè *gaudentes* ad propinquum de eius commodis aduentarent. Assolet enim acrior inuidia à proprij sanguinis commodis deriuari.] Porrò per septem dies omnes ingenti gaudio affecti epulis interfuere. In Græco est, *Et factæ sunt nuptiæ Tobiæ cum lætitia diebus septem.* An non Tobiæ nuptiæ apud Rages iam fuerant celebratæ? Ita planè. * Sed coniugia iustorum continua nuptiarum celebritate quotidie instaurantur. Probus namque coniux coniugem suam semper debet excogitare sponsam. Liceat mihi vulgariter exponere: *En el matrimonio del Iusto nunca se accaba el pan de la boda.*] Ita iusti coniuges post annos multos se diligunt, vt quotidie eorum nuptiæ instaurari videantur.]

Acrior est propinquorum inuidia circa propinqui felicitatem.

Iustorum matrimonia semper sunt nuptia, quia post annos multos ita se diligũt, ac si nunquã nõ nuptia celebrarentur.

CAPVT XII.

Tobias beneficia per Raphaëlem accepta recenset. Raphaël quisnam sit, manifestat, & post alia mysteria exposita redit ad superos.

1\. TVNC vocauit ad se Tobias filium suum, dixitque ei: Quid
possumus dare viro isti sancto, qui venit tecum. 2. Respon-
dens Tobias, dixit patri suo: Pater, quam mercedem dabi-
mus ei? aut quid dignum poterit esse beneficiis eius? 3. Me
duxit & reduxit sanum, pecuniam à Gabelo ipse recepit,
vxorem ipse me habere fecit, & dæmonium ab ea ipse com-
pescuit, gaudium parentibus eius fecit, meipsum à deuora-
tione piscis eripuit, te quoque videre fecit lumen cæli, & bonis omnibus per eum
repleti sumus. Quid illi ad hæc poterimus dignum dare? 4. Sed peto te pater
mi, vt roges eum, si fortè dignabitur medietatem de omnibus, quæ allata sunt sibi
assumere. 5. Et vocantes eum, pater scilicet & filius, tulerunt eum in partem: &
rogare cœperunt vt dignaretur dimidiam partem omnium, quæ attulerant acceptam
habere. 6. Tunc dixit eis occultè: Benedicite Deum cæli, & coram omnibus viuen-
tibus confitemini ei, quia fecit vobiscum misericordiam suam. 7. Etenim sacramen-
tum regis abscondere bonum est: opera autem, Dei reuelare & confiteri honorificum
est. 8. Bona est oratio cum ieiunio, & eleemosyna magis quàm thesauros auri
recondere: 9. quoniam eleemosyna à morte liberat, & ipsa est, quæ purgat
peccata, & facit inuenire misericordiam & vitam æternam. 10. Qui autem faciunt
peccatum, & iniquitatem, hostes sunt animæ suæ. 11. Manifesto ergo vobis ve-
ritatem, & non abscondam à vobis occultum sermonem. 12. Quando orabas
cum lacrymis, & sepeliebas mortuos, & derelinquebas prandium tuum, & mor-
tuos abscondebas per diem in domo tua, & nocte sepeliebas eos, ego obtuli
orationem tuam Domino. 13. Et quia acceptus eras Deo, necesse fuit vt ten-
tatio probaret te. 14. Et nunc misit me Dominus vt curarem te, & Saram vxo-
rem filij tui à dæmonio liberarem. 15. Ego enim sum Raphael Angelus, vnus
ex septem, qui astamus ante Dominum. 16. Cumque hæc audissent, turbati
sunt, & trementes ceciderunt super terram in faciem suam. 17. Dixitque eis
Angelus: Pax vobis, nolite timere. 18. Etenim cùm essem vobiscum per
voluntatem Dei eram: ipsum benedicite, & cantate illi. 19. Videbar quidem
vobiscum manducare, & bibere: sed ego cibo inuisibili, & potu, qui ab hominibus
videri non potest, vtor. 20. Tempus est ergo vt reuertar ad eum, qui me misit:
vos autem benedicite Deum, & narrate omnia mirabilia eius. 21. Et cum hæc di-
xisset, ab aspectu eorum ablatus est, & vltrà eum videre non potuerunt. 22. Tunc
prostrati per horas tres in faciem, benedixerunt Deum: & exurgentes narrauerunt
omnia mirabilia eius.

COMMENTARII.

1.

Cogitat Tobias senior quid possit Raphaëli loco præmij exhiberi.

ERS. 1.2.3.4.5. *Tunc, &c.*] Tot senior Tobias de Raphaëlis Archangeli, quem Azariam virum esse putabat, meritis erga filium audierat, vt cogeretur ex debito gratitudinis affectu ad se filium secretò aduocare, eique dicere: Quidnam ô fili, possumus *viro isti sancto*, qui tui fuit comes itineris, pro tot officiis retribuere; Cur *sanctum* eum vocitat? * Multa quidem iunior Tobias de Raphaëlis erga se meritis memorauerat, sed præcipuè de eius in Deum religione, vitæ innocentia morumque sanctitate plura expresserat: & quia hæc potissima hominis laus, Tobias appositè non vocitauit eum solertè fidelem, prouidum; sed sanctum appellauit.] * Subtaxentur, hine qui dum elogio herois alicuius proferendo student, illustre essetũ natalitium, pulchritudinem laudant, ingenium prædicant, &c. & de probitate morum aut nihil adiiciunt, aut ex transitu vix videntur attigisse: eum panegyridis sanctitas vitæ tota, aut præcipua saltem debeat esse materia.] Respondens filius, Pater, inquit, nescio, quãnam ei possimus mercedem exponere, quæ valeat vel vni ex eo acceptis beneficiis æquari. Me duxit, ac reduxit incolumem, pondus argenti debitum à Gabelo *ipse recepit*. * Certè vt debitum longi temporis à debitore recipiatur, Angelica solummodò exactio sufficeret.] Nobilem, pulchram, prædiuitem me acquirere fecit vxorem, & vt incolumis conscenderem thalamum, dæmonium à cubiculo relegauit, & dæmonem religando, measque eum illa conciliando nuptias ineffabili gaudio parẽtum Saræ præcordia compleuit. Me ipsum ab irruentis piscis deuoratione eripuit, te à cæcitatis liberauit incommodis, *bonisque omnibus per eum repleti sumus*. Quænam, precor, illa omnia bona, quibus tota familia Tobiæ per Raphaëlem fuit repleta, præter illa, quæ iam memorauerat? * Crediderim esse pacem ex Saræ coniugis sanctitate. Socerum ac mariti domus prædiues omnibus vacua bonis obiicitur, si nurus rixosa sit, si immodestia laboret, At pauperum familia cunctis bonis abundat, si filius ad parentes pacificam ac pudicam ducat vxorem.] Iam Tobias parenti narrauerat cuncta à Raphaele accepta beneficia; cur ergo iterum omnia nunc exprimit sigillatim, si sufficeret in communi dicere: Multa ab eo, quæ retuli iam beneficia accepi? * Profectò grato nobili animo non sufficit semel beneficia accepta enarrare; pars enim gratitudinis est, illa semel, ac iterum recensere.] * Hine corripiantur, qui post multa beneficia accepta, vix memorant vnum, ne cogantur pro singulis multiplices gratias exhibere.] * Cum Deo pro acceptis beneficiis gratias egeris, præcipua recole sigillatim, nec sufficiat tibi, generatim te obæratum profiteri.] Quidnam igitur tanto muneratori poterimus condignum exhibere. Sed quæso, pater mi, vt eum roges, si fortè dignetur, de cunctis, quæ allata sunt eo duce, sibi assumere medietatẽ. Quare ipse Tobias iunior, qui beneficia acceperat, non rogauit Azariam, sed parẽti id munus iniungi precatur. Annè gratus iuuenis pudore afficeretur, dum videret solutionem debitis valdè esse inferiorem. * Animus verè gratus post retributionem multam semper se se existimat debitorem.]

Præcipua hominis laus sanctitas.

Elogij præcipua materia debet esse herois sanctitas.

Vt debitum diuturnũ recipiatur, Angelica exactio requiritur.

Socerum domus, vbi nurus pacifica, ac modesta adest, cunctis bonis abundat.

Pars est gratitudinis, beneficia sæpè sigillatim recensere.

Ingratus est, qui accepta singula beneficia non exprimit.

Deo agens gratias pro beneficijs, præcipua recole sigillatim.

Animus verè gratus post retributionem multam, adhuc sese existimat debitorem.

Vers. 5.6.7.8.9.10.11.12.13.14.15. *Et vocauit eum, &c.*] Profectò Tobias iunior, parentis iussu non potuit se à munere, quod solum seniorem obire curauit, eximere. Ideò ambo Azariam aduocarunt, & *tulerunt in partem*, hoc est, abstractum à reliquis domesticis rogauerunt, vt pro officiorum præmio dignaretur dimidiam partem ex cunctis, quæ attulerant, sibi adscribere. Tunc Raphaël eis *occultè* seu voce submissa, quam illi solummodò, possent audire, dictitauit: Benedicite cœleste Numen, & coram cunctis viuentibus id confitemini; quia vos dignatus est suæ misericordiæ opplere diuitiis. *Etenim* quemadmodum Regum arcana tegenda sunt, nec in vulgus efferenda; ita è contrario opera Dei reuelare, & confiteri honorificum est. O quàm salubris est *oratio cum ieiunio*! * Dum enim corpus cibo non pergrauatur, facilior animus auolat ad suprema. Ieiunium precibus indit alas.] Satius est, eleemosynæ actionibus pecuniam effundere, quàm *thesauros auri recondere*. Quia qui vt thesaurum multiplicet, eleemosynæ imminuit actiones, illum potius euacuat: & qui vt pauperibus elargiatur thesaurum imminuit, illum facit increscere, ex arcano eleemosynæ redditu.] Imò præter temporarios fructus, eleemosyna a morte peccati liberat, dum ex comite fide, pœnitentia, ac charitate disponit ad lethalium criminum veniam, & ab eorumdem pœnis abstrahit: & cœlestis Numinis misericordiam concilians, *vitam æternam facit* homines *inuenire*. * Qui ergo ob crimina vitam, seu salutem æternam perdidit, eleemosynæ impendat studium, si illam expetit inuenire.] * Porrò *Inueniendi* vocabulum, requirendi studiosè supponit actionem. Nam ille qui sine inquisitione rem acquirit, non eam inuenisse, sed reperisse dicitur. Reperire aliquid fortunæ est, non studij, inuenire laboris: illud tardò accidit, hoc nunquam non euenit. Sine eleemosyna fortè æternam reperies fœlicitatem, eum eleemosyna semper inuenies si eius comites fides, pœnitentia, ac charitas non abscedant.] Verùm qui peccata perpetrant sui sunt spiritus hostes. At hostile huiusmodi exuent ingenium, si eleemosynæ gerant actiones, cuius effectu inflictis vulneribus parabunt medicamina. Vobis igitur refero veritatem, & rem occultam à vobis minimè abscondam, indicans scilicet, vndenam à Deo tot fueritis donis cumulati. Quando orabas ô Tobia, lacrymarum oborto rigatu, quando cadauera sepulchro tradebas, quando prandium derelinquebas, vt mortuos apud domum interdiu reconderes, & noctis eos sepeliebas instantia: ego *tuam orationem* Domino *obtuli*. Cur non addidit, *& illa charitatis opera* Dei oculis præsentaui? An sola oratio digna, quæ ab Angelo Domino offerretur? * Certè omnia iusti charitatis opera sunt vocalia, tunc iustus orat, cum rectas gerit actiones; quia ipsæ ad Deum clamorem emittunt.] * Nisi dixeris, cuncta illa pietatis opera ab oratione ortum duxisse, & ideò solius orationis meminisse Angelum vt huiusmodi causæ effectuum.] Verùm quia gratus Domino eras, necessum fuit, vt tentaminibus

2.

Sese Azarias Raphaëlem manifestat.

Orationi ieiunium indit alas.

Arcanus eleemosynæ redditus.

Gloria deperdita ab eleemosyna inuenitur.

Sine eleemosyna potest vita æterna reperiri, cum eleemosyna semper inuenitur.

Omnia iusti opera vocalia sunt.

Recta iusti opera ab orationis exercitamento ortũ habent.

nibus probaretis, nûm tua præcordia verè essent argentum. *Necesse*, inquit, *fuit*, *vt tentatio probaret te*, quia videlicet *acceptus eras Deo.* * Hinc apertè colligitur, labores non semper in supplicium vitiorum immitti, sed in virtutum præmium inferri. Sed quia tempestas proximam annunciat serenitatem, nunc me dominus immisit, vt te à cæcitate eriperem, & Saram filij tui coniugem à dæmonis insidijs liberarem. Nec mitemini meo Dominum ad vestram sanitatem vsum ministerio; ego enim sum *Raphael* Angelus, (seu *Medicina Domini*) *vnus ex septem, qui adstamus ante Dominum.* Idem spiritus à Ioanne memorantur Apoc. 1. 4. vocanturque septem spiritus, qui sunt in conspectu Dei cæteris quidem Angelis præstantiores, maiorique præditi dignitate, quod hac vicinitate ad diuinum thronum significatur. Alioqui Angeli omnes, & quidquid creaturarum est, coram Domino adest, & ad nutum eius stant quodammodò expedita. * Cur autem tam [...] mis cælicola ad Tobiæ domum speciatim descendit, cum Angelus custos ei inseparatus comes adstaret? Certè quia vbi iusti hominis ægritudo adest, ibi *Dei medicina* existit in promptu, *Raphael* enim *Dei medicina* vocitatur.] * Et quare ipse & non Angelus custos Tobiæ orationem Domino obtulit? Quia tam prompta est medicina Dei exoranti, vt non indigeat orans, suas preces auolare, seu præsentari Deo; sed illud ipsum ægrotantem orare, iam sit donari Domini medicina.] Verùm cum Tobias iunior, parens eius hæc audiissent, ex rei nouitate, & tàm eximij Angelorum Principis præsentia commoti, turbati sunt, & affecti tremore supra *faciem* in terram conciderc. Angelus autem vt animi quiores illos redderet, dixit. *Pax vobis nolite timere.* Prius pacem eis imprecatur, quàm à timore eureteripere. Nam sine pacis bono, haud potest penitus ablegari formido. Quomodò potest quis sine timore viuere, si hostis nondum insidiæ perierunt?] * Dum ergò cum inuisibilibus hostibus bellum gerimus, timor est necessarius, nimia enim securitas mulros ad modum milites debellauit.] Nolite itaque timere audientes, me præcelsum cœlestem Principem tam abiectum obiisse munus. Etenim cum vobiscum commorerer, *per voluntatem Dei tram.* * Nullum autem munus est vile, si Dei adsit præscriptio, quæ sordidiora munia reddit excelsa.] * Hinc Religiosum pudeat, cui ex obedientia aliquod officium aut munus iniunctum vile esse appareurit, dum videt Raphaëlem mercenarij officium dignè admodum obiisse; *etenim per voluntatem Dei* illud obibat. *Illum*, addit Angelus, *benedicite, & cantate illi*, id est, laudis, actionisque gratiarum dulces hymnos concinite. Ac si diceret, haud vos mihi gratos exhibeatis, sufficit mihi Dei præscripta exequutioni tradidisse: soli tot munerum largitori gratiæ reddendæ. * Minister Euangelicus fugiat ab auditoribus collaudari, vel donati muneribus. Ipsi debet sufficere, si Dei præscripta probè fuerit exequutus.] *Videbar* quidem (addidit) vobiscum manducare, & bibere: sed verè minimè manducabam, & bibebam: sed enim inuisibili cibo ac potu, qui ab hominibus haud potest aspectari, reficior. Certè Angeli in assumptis corporibus propriè non comedunt, neque bibunt; licet enim cibum dentibus molant, ac per guttur traiiciant, non tamen concoquunt, nec in suam substantiam conuertunt. Vtuntur autem spirituali illo cibo, quo beatæ mentes videntes Deum vbertim pascuntur. Tempus est igitur, vt, perfecto iam commisso munere, ad eum, qui me immisit, reuertar: vos autem Deum benedicite, & omnia eius mirabilia pio ore enarrate. * Nam de acceptis à Deo beneficiis optima est gratiarum actio, ipsa munera publicare; vt alij ad collaudandum Dominum excitentur.] Porrò loco verbi illius, *Et facta, vt alij narrate omnia mirabilia eius*. in Græco est, *Scribite in libro omnia, quæ gesta sunt.* * Ne scilicet vlla beneficiorum circunstantia è memoria elabatur. Nam quod scribitur, altius memoria retinetur.] Cùm hæc Angelus dictitasset, ab eorum est ablatus aspectu, & vltra eum non potuerunt aspicere. Tunc illi in faciem prostrati per trium horarum spatium, Deum benedixerunt, & exurgentes omnia præfata mirabilia eius Hebræis fratribus enarrarunt. * Silentio enim comprimit beneficia, qui se curat ingratum exhibere, ne ab audientibus valeat subtaxari, si ob beneficia quæ publicè iam constet accepisse, publica non litat holocausta.]

Labores in præmium virtutum obueniunt iustis.

Vbi iusti ægritudo, ibi & promptu Dei medicina adest.

Promptissima est oranti, seu afflictimo medicina.

Vbi non est pax, necessariò debet ad esse timor.

Nimia securitas multos fortes milites debellauit.

Ex Dei præscripto nullũ est vile munus.

Nullum ex obedientia vile ministerium Religiosis.

Ministro Euangelico sufficiat pro laboris muneribus si Dei præscripta probè gesserit.

Optima est gratiarum actio, publicare Dei beneficia, vt alij ad Deũ laudandum excitentur.

Scribe beneficia, quæ à Deo accepisti, vt altius memoria retineas.

Curat silentio obuelare beneficia accepta, qui se vult ingratũ exhibere.

CAPVT XIII.

Senior Tobias Deum laudat, gratias agit. De instauratione ac gloria triplicis Ierosolymæ terrenæ spiritualis, ac cœlestis vaticinatur.

1. Periens autem Tobias senior os suum, benedixit Dominum, & dixit: Magnus es Domine in æternum, & in omnia
sæcula regnum tuum: 2. quoniam tu flagellas & saluas:
deducis ad inferos, & reducis: & non est qui effugiat manum tuam. 3. Confitemini Domino filij Israël, & in conspectu gentium laudate eum: 4. quoniam ideò dispersit
vos inter gentes, quæ ignorant eum, vt vos enarretis mirabilia eius, & faciatis scire eos, quia non est alius Deus omnipotens præter eum. 5. Ipse

castigauit nos propter iniquitates nostras, & ipse saluabit nos propter misericordiam
suam. 6. Aspicite ergo quæ fecit nobiscum, & cum timore & tremore confitemini
illi: regémque sæculorum exaltate in operibus vestris. 7. Ego autem in terra ca-
ptiuitatis meæ confitebor illi: quoniam ostendit maiestatem suam in gentem pecca-
tricem. 8. Conuertimini itaque peccatores, & facite iustitiam coram Deo, cre-
dentes quod faciet vobiscum misericordiam suam. 9. Ego autem, & anima mea
in eo lætabimur. 10. Benedicite Dominum omnes electi eius: agite dies lætitiæ,
& confitemini illi. 11. Ierusalem ciuitas Dei, castigauit te Dominus in operibus
manuum tuarum. 12. Confitere Domino in bonis tuis, & benedic Deum sæcu-
lorum, vt reædificet in te tabernaculum suum, & reuocet ad te omnes captiuos, &
gaudeas in omnia sæcula sæculorum. 13. Luce splendida fulgebis: & omnes fines
terræ adorabunt te. 14. Nationes ex longinquo ad te venient: & munera defe-
rentes, adorabunt in te Dominum, & terram tuam in sanctificationem habebunt.
15. Nomen enim magnum inuocabunt in te. 16. Maledicti erunt qui contem-
pserint te: & condemnati erunt omnes qui blasphemauerint te: benedictique
erunt qui ædificauerint te. 17. Tu autem lætaberis in filiis tuis, quoniam omnes
benedicentur, & congregabuntur ad Dominum. 18. Beati omnes qui diligunt
te, & qui gaudent super pace tua. 19. Anima mea benedic Dominum, quoniam
liberauit Ierusalem ciuitatem suam à cunctis tribulationibus eius, Dominus Deus
noster. 20. Beatus ero, si fuerint reliquiæ seminis mei ad videndam claritatem
Ierusalem. 21. Portæ Ierusalem ex sapphiro & smaragdo ædificabuntur: & ex
lapide pretioso omnis circuitus murorum eius. 22. Ex lapide candido & mundo
omnes plateæ eius sternentur: & per vicos eius alleluia cantabitur. 23. Bene-
dictus Dominus, qui exaltauit eam, & sit regnum eius in sæcula sæculorum super
eam. Amen.

COMMENTARII.

Tobias senior gratias Deo pro beneficiis, & inflictis laboribus agit.

Efficax, & ardens est vocalis oratio, quæ à meditatione ortum habet.

1. ERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. *Aperiens, &c.*] Senior autem Tobias tot oneratus muneribus post trium horarum illud silentium, quo animus mentali orationi dederat studium, *os suum* apetiens orationem vocalem instituit. * Capite præcedenti Tobias prostratus *per horas tres* in faciem Deum benedixerat. Nunc autem *aperiens os suum* quod mente fuerat meditatus, ore profundit. Efficax quidem, affectuosaque illa oratio vocalis, quæ à meditatione ducit exortum.] Dominum itaque senex benedixit proclamans: Magnus es ô Domine, in æternum, *& in omnia sæcula* Regnum tuum, seu tuum Regnum est sempiternum. Tuæ supremæ ditioni aut punienti, aut miserenti indifferens subest creatura. Nam pro libito laborum flagellis vulneras, & vulneribus adhibes medicamen: *reducis ad inferos* ac *reducis*, id est, mortificas, & viuificas. * Non sis fratri tuo grauis mortificationis occasio, graue enim incommodum est, quod vt declaretur, mortis debet exponi vocabulo. Vndè te existima occidisse quodammodo eum, cui mortificationem intulisti.] Cùm autem ô Domine, cuncta tuo subdantur imperio, *non est, qui effugiat manum tuam.* Si enim eum vis mortificare, potes: si viuificare, nemo resistet. Confitemini, seu laudate Dominum filij Israël, & eum in conspectu Gentilium, apud quos habitatis, preconiis efferte. Ideò enim vos inter Gentes, quæ illum ignorant, dispergi prouidit, vt veri Numinis mirabilia enarraretis, quorum intelligentia dignoscerent, nullum esse alium Deum omnipotentem, qui debeat coli, & adorari. Ipse iustus nos propter iniqua gesta corripuit, ipse pius ob suam nos misericordiam saluos efficiet. * O quam aptè postquam dixit, *Ipse castigauit nos propter iniquitates nostras*, addidit, *& ipse saluabit nos.* Castigatio enim, seu laborum inflictio ad morum incitant correctionem.] * Ne cadant sine pondere verba illa, *Ideo dispersit vos inter gentes, quæ ignorant eum, vt vos enarretis mirabilia eius, & faciatis scire eos, quia non est alius Deus.* Nec enim quis se se veri Dei cultorem ostendet, si quocumque perrexerit non curauerit ignorantes instruere.] * Diuinæ prouidentiæ hinc pulchritudinem commendarim. Vulnus inflictum peccatoribus ad supplicium, est Gentilibus medicamen.] * Vim etiam societatis bonorum adnota, dum captiui Israëlitæ Gentilibus immixti, in morem fermenti, eos possunt ad fidem addicere.] Perpendite ergo beneficia, quibus a Domino fuerimus donati, & cum timore, ac tremore confitemini illi: Regémque sæculorum *in operibus vestris exaltate.* * Captiuitas enim beneficium est, collyrium vtique ad cæcitatem mentis ablegandam. Ideò hoc cœleste munus decet hominum gratitudo, non querela. * Porrò gratitudo eiusmodi non tam verbis, quam bonis operibus est exhibenda. Ideò dixit: *Regem cœlorum in operibus vestris exaltate.*] Ego autem licet vos taceatis, haud reputantes beneficium esse captiuitatem: *in terra captiuitatis mea* Dominum laudibus efferam, quoniam *in gentem peccatricem*, siue in populum Israëliticum ob peccata in captiuitatem abductum, suam ostendit misericordiam. * Magna enim Dei misericordia est, hîc peccatores corripere, vt afflicti resipiscant, & ne æternùm cogat et vulnerare.] Cum autem ideò Dominus labores infligat ad homines in pœnitudinem alliciendos: *Conuer-*

Quasi occidisti illum, cum mortificationis occasio extitisti.

Labores sunt ad vitæ correctionem illicientes.

Quocumque perrexerit fidelis, debet ignorantes ad Dei cognitionem instruere.

Vulnus inflictum ad puniendum peccatores, est aliis medicamen, ad Deum agnoscendum.

Bonorum societas.

Labores à Deo nobis inflicti beneficium est quod decet hominum gratitudo.

Magna est Dei misericordia, hîc corripere peccatores.

timini

timini itaque peccatores, ac recta opera gerite, credentes, a Deo placato miseratione esse donandos. *Ego* quidem huic hærens spei, toto ex animo exulto. Quoniam verò ex ore peccatoris diuinæ dulciter haud insonant laudes, dum hi conuertuntur, Dominum omnes electi eius iustitiam sectantes, benedicite, dies lætitiæ instaurate, Deumque confitemini.

De Ierusalem Tobias vaticinatur.

Oratio assolet homines prophetiæ spiritu quodammodò donare.

2. *Vers.* 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. *Ierusalem, &c.*] Iam Tobias de Ierusalem cœlestem ex oratione concipiens spiritum, vaticinatur. * Oratio enim assolet hominem prophetiæ spiritu quodammodò donare vt sciat futura præcauere incommoda, animi pericula vitare.] Verùm cum triplex sit Ierusalem, *terrena* scilicet illa Iudææ Vrbs: *cœlestis*, quæ est beatorum domicilium: & *mixta*, quæ est Ecclesia Dei militans, in terris commorans, & tamen spiritualis; quæ hîc dicuntur non vni omnia, sed alia aliis magis conueniunt, iuxta familiarem Prophetis loquendi modum qui ab vno ad aliud repentè transiliunt, vt eos spiritus, quo aguntur, abripit. *O Ierusalem*, inquit *Ciuitas Dei* te Dominus *in operibus*, seu propter opera iniqua, quæ patrasti castigauit. Imò ipsis puniuit te *in operibus*. Opera quippe mala te gerere permisit noua, in præteritorum supplicium. * Magnum enim peccati vnius supplicium est, permitti hominem in aliud excidere.] *Castigauit* præterea *te in operibus manuum tuarum*. Ipsa enim piacula, quæ gessisti ad aucupanda tua commoda, tuam emerserunt in pœnam. * Assolet enim Deus gladio, quem peccator aduersus eum stultus stringit, eum fortiter vulnerare.] Confitere Domino, seu Deum lauda *in bonis tuis* siue propter bona tua, quæ iam memorabo, quibus te Dominus te est dignatus exornare. *Benedic Deum* Regem *sæculorum*, seu æternum imperatorum, *vt reædificet in te tabernaculum suum* siue Templum, & omnes captiuos filios tuos ad te reuocet, & æterna afficiatis exultatione. Annon vt Templum instauraretur Hebræorum, & captiuitas solueretur, priùs Iudæi orarent, quàm Domino benedicerent. Cur ergo ait *Benedic Deum, vt reædificet in te tabernaculum suum, &c?* * Certè quia dum homo actus laboribus Deum laudat propria non curans commoda, Deus apud se ipsum gerit eius procuratorem. Si ergo vis, vt laborum tibi captiuitas soluatur, actus eorum molestiis, non petas terminari labores, sed Deum lauda.] Porrò illa particula, *& reuocet ad te omnes captiuos*, non de singulis capitibus, sed de Tribubus omnibus est intelligenda. *Luce splendida fulgebis*, veræ scilicet fidei ac veritatis: itéque famæ & gloriæ. Ideò fulgorem multiplicauit, *fulgebis, luce, splendida.* * Nam virtutum fulgorem famæ ac gloriæ fulgor insequitur. Si peccatorum tenebris offunditur animus, quonammodò famæ clarescet hilaritas?] Omnes itaque fide ac veritate ornatam te *omnes* terricolarum fines adorabunt. Hyperbolicus sermo, si de terrena Ierosolyma accipiatur Ex dissitis ad te nationes locis ventitabunt: & onustæ muneribus, in te Dominum adorabunt, *& terram tuam in Sanctificationem habebunt*, eam scilicet vt sanctam suscipient, ac venerabuntur. Nomen enim Dei magnum tuo inuocabunt in Templo. Qui te contempserint, maledicti à Domino erunt, & *condemnati* erunt, id est, Dei, hominumque iudicio improbi, vt scelesti, ac damnationi addicti erunt, qui de te malè dictitarint, aut tibi malum fuerint precati. * Nam qui sanctæ communitatis immunitatem violat, eam despiciens; malè de ea dicens, damnationis æternæ exhibet documenta.] Benedicti autem erunt, qui tuæ reædificationi operam aliqualem impenderint. Tu verò ô Ciuitas augustissima, in ciuibus tuis exultabis, dum videris, eos à cunctis benedici, & ad Dominum congregari. Certè illa particula, *Tu autem lætaberis in filiis tuis, &c.* exprimit metaphoram matris exultantis de filiorum profectibus, præcipue cum videt eos à cunctis laudari, & ad Dei obsequium pronos incedere. * Nihil enim fideli parenti debet esse iucundius, quàm videre filios ad Dominum deferri pietatis affectu.] Aptiùs exponam, *Et congregabuntur ad Dominum*, id est, ex captiuitate in Ierosolymam colligentur, ibique sub Domini tutela securi latebunt. Quasi à Domino recederent, dum à Ierosolyma peregrinarentur. * Certè qui à Monasterio vltroneus, & non ex obedientiæ prætextu abscedit, quasi à Domino recedens ostenditur, tunc autem ad Dominum rursus congregari videbitur, Sacram ad domum cum redierit.] Beati omnes, qui diligunt te, & qui exultant dum vident te pace potiti. Hoc est, qui gauisi fuerint, cum, soluta captiuitate, te aspexerint stabili à Deo pace donari. * Preme particulam, *Beati qui diligunt te, & qui gaudent super pace tua.* τὸ *& qui* superfluere videtur. Nam qui verè diligit, de commodis amati necessariò lætatur.] Anima mea benedic Dominum, quoniam *liberauit* (more prophetico præteritum pro futuro posuit) Ierusalem Ciuitatem suam à cunctis eius tribulationibus, quo quidem præcelso munere *Dominus Deus noster* ostenditur. * Nihil enim magis Dei Domini proprium, quàm subditos ab incommodis liberare. Nostra quidem piacula eum, vt infligat incommoda, cogunt.] Beatum me me vocitarim, si *reliquiæ seminis mei*, siuè nepotes, ac posteri mei tanto à Deo fuerint donari munere, vt futuram aspectent Ierosolymæ claritatem. * Pij animi proprium est, de Patriæ incrementis exultare, de ruina dolere.] O quàm pulchram, quàm ornatam Ierosolymam matrem aspicient; Eius namque portæ ex sapphiro, & smaragdo construentur; quales scilicet portas cœlestis Ierusalem vidit Ioannes Apoc. 21. 18. & omnis murorum eius circuitus ex pretiosis lapidibus apparabitur. Ex lapillis candidis ac perpolitis omnes eius plateæ sternentur, & per vicos eius ex cordis ciuium abundantia *Alleluia cantabitur*, siuè dulces hymni fidium concentu resonabunt. Hæc iam præcipuè pertinent ad Ecclesiam, cuius fulgorem ex virtutibus pretiosorum lapidum metaphora exprimitur. Benedictus Dominus, qui Ecclesiam suam sic dignatus est exaltare, *& sit Regnum eius in sæcula sæculorum super eam*, hoc est, populus hic electus, semper Dei imperio subiaceat, eius legum fidelis obseruator.

Magnum peccati vnius supplicium est, permitti hominem, in aliud excidere.

Peccata, quæ gerimus ad nostra commoda, nostrâ emergunt in pœnam.

Deum homo actus laboribus Deũ laudat, Deus laboribus eius commodis studet.

Virtutum fulgorem famæ fulgor insequitur.

Damnationis est signum, de sancta communitate malè loqui.

Nihil parenti debet esse iucũdius, quàm videre filios in Deum affici pietate.

Qui vltroneus è Monasterio abcesserit, quasi à Domino recedit: ad quem cum redierit, congregatur.

Qui verè diligit de commodis amati necessariò lætatur.

Agnatum Deo Domino, subditos ab incommodis liberare.

Pij animi est proprium, de Patria incrementis exultare, de ruina dolere.

CAPVT XIV.

Mors vtriusque Tobiæ. Euersio Niniue prædicitur, & Ierosolymæ euersio, & instauratio. Filiis ac nepotibus pia traduntur monita. Excedit è Niniue Tobias iunior, & moritur.

1. ET consummati sunt sermones Tobiæ. Et postquam illu-
minatus est Tobias, vixit anois quadraginta duobus, & vi-
dit filios oepotum suorum. 2. Completis itaque aunis
centum duobus, sepultus est honorificè in Niniue. 3. Quin-
quaginta namque & sex annorum lumen oculorum amisit,
sexageoarius verò recepit. 4. Reliquum verò vitæ suæ in
gaudio fuit, & cum bono profectu timoris Dei perrexit in
pace. 5. In hora autem mortis suæ vocauit ad se Tobiam filium suum, & septem
inuenes filios eius nepotes suos, dixitque eis: 6. Propè erit interitus Niniue: non
enim excidit verbum Domini: & fratres nostri, qui dispersi sunt à terra Israël, re-
uertentur ad eam. 7. Omnis autem deserta terra eius replebirur, & domus Dei,
quæ in ea incensa est, iterum reædificabitur: ibique reuertentur omnes timen-
tes Deum, 8. & relinqueut gentes idola sua, & venient io Ierusalem, & inhabi-
tabunt in ea. 9. & gaudebunt io ea omnes reges terræ, adorantes regem Is-
rael. 10. Audite ergo filij mei patrem vestrum: Seruite Domino in veritate, &
inquirite vt faciatis quæ placita sunt illi: 11. & filiis vestris mandate vt faciant
iustitias & eleemosynas, vt sint memores Dei, & benedicant eum io omoi tempore
in veritate, & in tota virtute sua. 12. Nunc ergo filij audite me: & nolite manere
hic: sed quacumque die sepelieritis matrem vestram circa me in vno sepulchro, ex eo
dirigite gressus vestros vt exeatis hinc: 13. video enim quia iniquitas eius finem da-
bit ei. 14. Factum est autem post obitum matris suæ, Tobias abscessit ex Niniue
cum vxore sua, & filiis, & filiorum filiis, & reuersus est ad soceros suos. 15. in-
uenitque eos incolumes io senectute booa: & curam eorum gessit, & ipse clausit
oculos eorum: & omnem hæreditatem domus Raguelis ipse percepit: viditque
quintam generationem, filios filiorum suorum. 16. Et completis annis nonagin-
ta nouem in timore Domini, cum gaudio sepelierunt eum. 17. Omnis autem
cognatio eius, & omnis generatio eius, in bona vita, & io sancta conuersatione
permansit, ita vt accepti essent tam Deo, quàm hominibus, & cuoctis habitantibus
in terra.

COMMENTARII.

1. Tobiæ senioris mors.

ERS. 1. 2. 3. 4. *Et consummati, &c.*] Cessauit Tobias ab illa Dei laude, ac vaticinio, quo futuram Vrbis Ierosolymæ Ecclesiæque gloriam expressit. Profectò postquam visum tenebris ablegatis ex cœlicolę medicamine accepit, quadraginta supra duos vixit annos, erat autem sexagenarius cum fellis collyrio illuminatus est, & ad secundum supra centesimum annum peruentauit: & filios nepotum suorum aspexit. * Collytium felleam medicinam illam meritò vocauai. Fel enim, seu amaritudo vitiorum assolet pellere animi cæcitatem. Quis tam cæcus, qui memor amaritudinum, quibus affectus est, dùm libidini seruiit, deperditam non recurrat ad lucem?] Completis itaque annis centum duobus, honorificè vt tam sanctum decebat virum sepelitur in Niniue. * Illud aduerbium; *Honorificè* non tàm innuit funereum sepulturæ, aut pompæ apparatum, quam deuotum piorum ciuium obsequium. Assolet enim Deus eorum, qui dum viuebant, curabant suarum virtutum fulgorem aperire, mortē honorare, fidelium plausu ornare sepulchrum.] Quinquaginta enim supra sex dum numeraret annos, passus est luminum suffusionem, sexagenarius verò lumen recepit. * Quid mirum anni, quibus iustus patitur à Domino numerentur, si vel instantiâ temporis computantur, ne vllum sine speciali munere dilabatur?] Reliquum verò vitæ suæ tempus *in gaudio fuit.* * Vberior enim Dominus ad gaudia immittenda, quàm ad infligendam afflictionem. Ideò quatuor annorum molestiâ quadraginta duorum annorum exultatione compensatur.] Et cum feliei timoris Dei *profectu*, seu plenus sanctitatis operibus, obiuit in pace. * Preme verba, *& cum bono profectu timoris Dei perrexit*

Memoria amaritudinis voluptatum animi cæcitati medetur.

Deus solus iustorum, qui se dum viuerent, despexêre, honorare sepulchrum.

Deus enumerat annos, imò instãtia, quibus iusti patiuntur.

Vberior Deus ad gaudia immittenda, quàm ad infligendam afflictionem.

Qui dum vi-

quit ob Dei timorem scrupulis pungit. à Deo pacifica morte donari.

perrexit in pace. Qui Dominum timet, dum viuit, seu timoratæ conscientiæ adeò est, vt scrupulis pungatur, assolet pacifica morte ablegatis scrupulorum punitionibus à Deo donari.]

Tobiæ senioris agentis animam, vaticinium.

2\. *Vers.* 5.6.7.8.9.10.11.12.13. *In hora autem, &c.*] Cum autem obitus Tobiæ tempus instaret, filium suum Tobiam iuniorem & septem iuuenes filios eius, suos nepotes ad se aduocauit, eisque dixit: Niniue interitus prope adest. Nec enim verbum Domini excidet personam Prophetam enunciatum. Ad Ionæ prædicationem, actâ pœnitentiâ, veniam consequuti fuerant Niniuitæ: postea verò in pristinis vitiis perseuerantes, Dei in se horribiliorem sententiam prouocauerunt. * Post veniam namque in easdem recidere culpas pœnæ subiacet grauiori.] Porrò quemadmodum minæ per Ionam intentatæ conditionem habebant; *Adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur*, nisi vos pœniteat, & mores immotetis; ita data Vrbi salus, nisi pristina remeetis ad crimina. Textus Græcus extremo hoc capite Niniuem à Nabuchodonosore, & Assuero captam, & sub iugum missam affirmat. * Ei, qui donatus veniâ, rursum fertur in crimina, deterius aliquid plerumque contingit.] * Quid deterius contigit Niniuitis delinquentibus, si subuersionem extremamque ruinam Propheta indixerat, & posteà non fuit subuersa funditus, sed sub iugum immissa? Certè liberum hominem addici seruituti, calamitatem morte grauiorem vocitarim.] Captâ Niniue, fratres nostri Hebræi, ad Tribum Iuda & Beniamin pertinentes, qui ex Israëliticâ ditione dispersi lugent, ad eam hilares reuertentur. Loquitur planè de Iuda ac Beniamin, cum quibus multi misti erant Israëlitæ. Horum reditu omnes desertæ Vrbes cunctaque vacua Oppida incolis opplebuntur: & Dei Templum quod Ierosolymis fuerat datum conflagrationi, rursum reædificabitur, *ibique omnes timentes Deum reuertentur*, vt scilicet sacra instaurentur, Deoque cultus iterum offeratur. * Timentes enim Deum circa eius cultum zelo succenduntur, dum qui Deum non timent, sacra negligunt.] Gentiles Israëlitarum piorum magisterio sua idola despicient, Ierosolymam inibunt, inibique *inhabitabunt*. * Quàm aptè à plaga gentilica fugiunt, & ad piorum transeunt domicilium, qui curant ab idolorum impietate recedere. Mirum quippè est, si Gentilium socius quis tueretur pietatem.] * Rara auis in terris pius & rectus, Iob in terra, Hus iniquorum idololatrarum habitatione.] Certè *omnes Reges terræ* illius apud Ierosolymam exultabunt Regem Israël Dominum adorantes. Audite ergo filij mei patrem vestrum, fili, inquam, & nepotes mei patris, ac aui vestri nouissima dogmata capite. * Quæ pius filiis, aut auus nepotibus indicit, eorum firmius mentibus insiguntur.] *In veritate*, seu toto ex corde Domino inseruire studete: *& inquirite, vt faciatis, quæ placita sunt illi*, id est, ad pios consiliarios accedite, libros sacros perlegite, vt viam perfectioris legum obseruationis edoceamini. * Qui iter perfectionis inire curat, debet necessariò viri spiritualis docti sequi dictamina, ne vltroneus sine ducatu aberret. *Inquirite, vt faciatis*, nec audeatis haud præmissa inquisitione operari.] Et ad exemplum meum filiis vestris indicite, vt iustitiam amplectatur, eleemosynæ actionibus litent obsequium, Dei memoriam tueantur interminabilem, cumque *omni in tempore* siue donentur muneribus, siue verberibus afficiantur veraciter & toto ex cordis affectu benedicant. * Fœlicia & aduersa suas habeant vicissitudines: pium autem cor eodem Deum benedicendi feratur affectu.] Cæterùm ô filij vt corporalibus etiam commmodis vestris paterno ex officio prouidere videar, hanc percipite monitionem: Nolite apud Niniuem remanere, sed quacumque die matrem vestram circa me vno condideritis in tumulo, *ex eo* gressus vestros dirigite, vt hinc exeatis. * Apud iniquos enim solummodo morandum est iustis eo tempore, quo aliquod Deo sit litandum obsequium. * Periculosa namque eiusmodi commoratio iustis, quandò exequendæ Dei voluntati operam non impendunt.] * Vt edoceantur Religiosi à peccatoribus recedendum esse dum eis instruendis non sit incùbendum.] Idem autem vos moneo ex ipso sepulchro gressus illico dirigere, vt hinc exeatis, video enim prophetico spiritu, quia iniquitas Niniuitarum Vrbem faciet repente corruere, siuè hostium addici potestati. * *Iniquitas eius finem dabit ei.* Quid enim ex replicatis criminibus nisi misera desolatio?] * Ne autem vos simul percutiamini, illicò fugite, assolent quippe peccatores impœnitentes repentina percuti calamitate.] * Oportet verò iustos à peccatoribus abstrahi, quia dum eis conuiuunt, communibus afficiuntur incommodis. Nec enim zizania sine incommodo tritici diuelluntur.]

Quæ pater filijs obeuntes indicit, firmius eorū mētibus insiguntur.

Qui viam iniit perfectionis, debet viri spiritualis ac docti ducatu dirigi.

Siuè in prosperis, siuè in aduersis cor pium Deū benedicit.

Periculosa apud iniquos cōmoratio, dū non studes eorum saluti.

Fugiat Religiosus sæcularium consortiū, cū eorum instructioni non vacat.

Ex replicatis criminibus desolatio.

Peccator impœnitens repentè assolet flagellari.

Dū iustus cū peccatoribus habitat cū[eis] flagellatur incommodis.

Vers. 14.15.16.17. *Factum est, &c.*] Post obitum senioris Tobiæ, obiit & coniux diem suum. Tobias autem iunior iusta soluens matri, cuius cadauer in patris sepulchro recondidit, cum vxore sua Sara, filiis ac nepotibus abscessit è Niniue, & ad Rages Medorum fuit reuersus, vt cum senibus soceris habitaret. Eos ille in *bona* seu placida siue agnatis ei ægritudinibus, *senectute* inuenit incolumes. * Premium est iustitiæ viri, cum Deus *bona* senectute donare.] Pius gener curam gessit eorum, obeuntium lumina clausit, & omnem Raguelis percepit hæreditatem. Non prius hæreditatem excepit, & mox socerum gessit curam: sed prius gessit eorum curam, & eis obeuntibus cepit hæreditatem. * Probus enim gener gratis debet soceris inseruire.] Vidit filiorum filios vsque ad quintam generationem. Expletis verò nonaginta supra nouem annis in timore seu obsequio Domini, *cum gaudio* à filiis ac nepotibus sepelitur. * Cur non dixit Auctor historiæ, *Completis annis nonaginta nouem in timore Domini*, mortuus est; sed præteriens mortem, mox sepulturam memorauit? An quia qui *in timore Domini* vixit, non moritur, dum abscedit? Vitalis prorsus iusti obitus appellandus.] * Abdiderim, factam non fuisse mortis memoriam, quia vita longa in timore Domini transacta & est ipsa diuturna mors, & sanctam velut necessariò mortem connotat.] * Quare verò *cum gaudio*, & non cum luctu Tobias sepelitur? Certè quia mors iusti cuius animus ad requiem auolat, charis domesticis non debet inferre tristitiam, ne videantur aliquid de charitate detrahere, si de dilecti commodis sauciertur.] * Gaudent prætereà,

3\. *Tobiæ iunioris è Niniue recessio, & obitus.*

Præmium iustitia viri, cū Deus bona senectute donare.

Probus gener gratis debet soceris inseruire.

Qui in timore Dei viuit, nō moritur, dum abscedit.

Vita in timore Domini transacta & est ipsa mors, & sanctam connotat mortē.

Lætandum nobis in dilectis sanctis obeuntibus, ne videamur de eius dolore cōmodis.

Dies mortis iucũdus, quia à lacrymarum valle receditur.

reà, quia iam dilectus parens vallis huiusce recessit à lacrymis, sicut Christus Dominus de Lazari amici gauisus est obitu, *Lazarus amicus noster dormit, & gaudeo.*] Demum omnis cognatio Tobiæ, & omnis generatio eius in sancta conuersatione permansit, ita vt tam Deo, quàm hominibus qui illam incolebant regionem esset acceptus. * Plerumque enim fit hominibus acceptabilis, qui ex iustitia se Deo acceptabilem esse procurat.] * *Omnis*, inquam, *cognatio eius in bona vita permansit.* Assolent enim plerumque filij parentum mores æmulari.] Sepultum quid & Tobiæ cadauer coniacet in Rages, seu Ecbatanis vt enim superius monui, duplici Vrbs illa nomine insigniebatur.

Hominibus acceptabilis, qui acceptus est Deo.

Assolent filij bonos, aut prauos parentum mores imitari.

LIBER

LIBER SEXTVS.

COMMENTARII LITERALES, ET MORALES *AD IVDITH.*

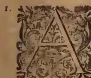
PROLVSIO.

Crediderim huius libri auctorem fuisse Ioachimum summum Sacerdotem, qui rebus poc libro narratis interfuit, & penè præfuit. Materia Voluminis est Iudith de potentissimo Assyriorum tyranno victoria. Quâ quidem exprimitur allegoricè Deiparæ de capite serpentis tartarei victoria, auctore Fulberto Carnot. Audi Laurentium Laur. lib.4. *Maria dicitur Iudith à fortitudine, quâ occidit Holophernem Iudith. Sed Maria fortior, quæ contriuit caput serpentis antiqui, &c.*

CAPVT I.

Arphaxad Rex Medorum Vrbem Ecbatanis construit. A Nabuchodonosore bello superatur, & capitur. Qui dum reliquis Regnis inhiat, ab illis spernitur, nec eius legati admittuntur.

1. RPHAXAD itaque, rex Medorum, subiugauerat multas gentes imperio suo, & ipse ædificauit ciuitatem potentissimã, quam appellauit Ecbatanis, 2. ex lapidibus quadratis & sectis: fecit muros eius in latitudinem cubitorum septuaginta, & in altitudinem cubitorum triginta, turres verò eius posuit in altitudinem cubitorum centum. 3. Per quadrum verò earum, latus vtrumque vicenorum pedum spatio tendebatur, posuítque portas eius in altitudinem turrium: & gloriabatur quasi potens in potentia exercitus sui, & in gloria quadrigarum suarum. 5. Anno igitur duodecimo regni sui: Nabuchodonosor rex Assyriorum, qui regnabat in Niniue ciuitate magna, pugnauit contra Arphaxad, & obtinuit eum: 6. in campo magno, qui appellatur Ragau, circa Euphratem, & Tigrin, & Iadason, in campo Erioch regis Elicorum. 7. Tunc exaltatum est regnum Nabuchodonosor, & cor eius eleuatum est: & misit ad omnes, qui habitabant in Cilicia, & Damasco, & Libano, 8. & ad gentes quæ sunt in Carmelo, & Cedar, & inhabitantes in Galilæam campo magno Esdrelon, 9. & ad omnes qui erant in Samaria, & trans flumen Iordanem vsque ad Ierusalem, & omnem terram Iesse, quousque perueniatur ad terminos Æthiopiæ. 10. Ad hos omnes misit nuncios Nabuchodonosor rex Assyriorum: 11. qui omnes

omnes vno animo contradixerunt, & remiserunt eos vacuos, & fine honore abiecerunt. 12. Tunc indignatus Nabuchodonosor rex aduersus omnem terram illam, iurauit per thronum & regnum suum, quòd defenderet se de omnibus regionibus his.

COMMENTARII.

1. *Arphaxad Vrbē Ecbatanis construit.*

VERS. 1.2.3.4. *Arphazad, &c.*] *Itaque* est nota copulatiua significans *Et, Atque, Autem*: sæpe præponitur ad initia Librorum vel sententiarum ornatus gratia; vel Librum nectit cum præcedentibus, qui extant: vel cum iis, ex quibus excepti sunt, nec tamen extant. *Itaque* Arphaxad Medorum Rex post multas gentes suo subiugatas imperio, Ciuitatem potentissimam ædificauit, quam vocauit Ecbatanis, seu vt in Græco est, *In Ecbattanis* ædificauit *muros*, & noua palatia *construxit*. Nam, teste Diodoro Ecbatana iam à 1300. annis nempè ante Semiramidem extiterat. Nam Semiramis, constructa Babylone, dicitur, in Ecbactanam excurrisse, & magnifica ibi excitasse palatia: cúmque aquarum Vrbs laboraret inopia, in eam Oronte monte qui duodecim stadiis abest, profusso, aquæ abundantiam deriuasse. Dicitur autem Arphaxad eam ædificasse, quia de nouo instaurauit, amplificauit, instaurauit. * Id enim, quod reformas, quasi de nouo te extruxisse crede.] * Hinc Beatissimam Theresiam de Iesus Carmelitarum Reformatricem meritò Fundatricem appellarim. *In Ecbatanis enim muros*, & noua palatia *construxit*. dum antiquissimæ Eliæ Vrbi tantæ reclusionis fœmineæ muros excitauit, tot fœminis tot viris perfectis noua palatia erexit.] Porrò Arphaxad nomen erat generale omnium Regum Medorum: desumptum ab *Arbace* primo Niniues expugnatore, & Sardanapali triumphatore. Nam is alia inflexione *Arphaxad* dicebatur, & pingiori sono *Arphaxad*, & hoc suum nomen ad omnes successores suos traduxit. * Igitur *Arbacè* iam temporis decursu Arphaxad appellatur. Ne fidas vllæ nominis æternandi rationi: ipsa enim diuturnitas paulatim illustria nomina assolet obliterare.] Cæterùm hic Arphaxad ex communi eorum sententia, qui historiam Iudith transmigrationi Babylonicæ præponunt, fuit *Deioces*, seu *Diocles*. Cuius Regni initium Eusebius confert in decimam octauam Olimpiadem. Subiugauit autem Busas, Paratacenos, Struchates, Arizantos, Budios, Magos, & alias Medis vicinas gentes: post quarum debellationem Vrbem Ecbatanis refecit, lapidibus quidem *quadratis & sectis*: quadratis quidem, vt muri, turres, portæ, ac ædes existerent fortiores: sectis vero, vt pulchritudinem ostentarent. * Vilescit pulchritudo, quæ cum fortitudine non colligatur. Annon despicabilis pulchra fœmina quam constantia non roborat?] Perfecit muros eius cubitorū septuaginta latitudine altitudine: vero triginta: turres ad altitudinē cubitorum centum eleuauit. Turres autē illę quadratæ quidem excurrebant extra murum pedibus viginti; id enim fieri solet ad protegendum murum secundum longitudinem ab vna turri ad alteram, & ad submouendum inde hostem. In Græco faciliùs sic: *Turres præterea portis imposuit, quarum altitudo ad centum cubitos erecta erat, & latitudo sexaginta cubitis erat fundata.* Quod non repugnat vulgatæ editioni, quæ expressit prominentiam, & procursum turrium, Græca verò ipsam latitudinem, & faciem turrium quadratarum exposuit. *Posuitque portas eius in altitudinem turrium*, id est, cum turres essent (vti Græcus ait) portis impositæ, curauit, portas altitudini turrium proportionari, tam altitudine, quam latitudine. Tot itaque victoriis illustris, tanta Vrbe potens, *gloriabatur in potentia exercitus sui, & in gloria quadrigarum suarum*, quasi minimè cœlitus accepisset, O stultè, quid gloriaris, quasi non acceperis?

Quod reformas, quasi de nouo ædificas.

D. Theresia Carmelitarū Fūdatrix vocanda, quia Reformatrix.

Haud fidendum vlla nominis æternādi rationi.

Vilescit pulchritudo, quæ cum fortitudine, seu constantia non colligatur.

Vers. 5.6.7. Anno igitur &c.] Verum Nabuchodonosor prognatus è Chaldaico sanguine Regum Babylonis casu aliquo fuit delapsus in Assyriam, factusque fuit filius adoptiuus, vel certè gener, aut alio modo affinis Assar-Haddon Assyriorum tunc Monarchæ, atque ita successor eiusdem in imperio. Chaldaicum tamen nomen Regum Babylonicorum, Nabuchodonosor, retinere voluit in æternam suæ familiæ ac sanguinis memoriam. Igitur Nabuchodonosor hic alio nomine Baradach, qui imperabat in Niniue, anno duodecimo Regni sui suscepit bellum aduersus Arphaxadum Regem Medorum: sed quinto demum anno post, nempè decimo septimo Regni sui, in campo Erioch Regis Elicorum (Græcè *Elymorum*) collatis cum Arphaxado signis, illum superauit, captiuum habuit, & iaculis confodi iussit, Ecbatanam vastauit, & omnes illius portas, turres, ac palatia solo æquauit. Ita Græcus hic v. 1. & vlt. * Agnatum enim superbu supplicium, ea omninò disperdi, quæ studiosus ille ad propriæ gloriæ ostentationem excitauerat.] Victus itaque fuit Arphaxad in campo magno, qui vocatur *Ragau* circa Euphratem, & Tigrin, & *Iadason* in campo *Erioch* Regis *Elicorum*. Pro *In campo Ragau* Græcus habet, *In campo illo magno, hic est in finibus Ragau.* Et postea, *Cepit Arphaxad in montibus Ragau.* Significantur autem planities & montes vicini Rages Ciuitati Medorum, cuius mentio est Tob. 1. 16. vti vidimus. Pro *Iadason* Græcus posuit Hydaspem, qui Indiæ est fluuius. Campum *Erioch* Biblia Complutensia *Arioch* appellant, Græca vero, & Romana correcta non faciunt hoc nomen proprium Regis, sed campi, qui erat Regis Elicorum. Alij legunt *Elischorum*, alij Euchorum, Græcus *Elymeorum*, vel *Elymorum*. Campi verò Ragau ad Elymaidem spectant, Setario auctore hic q. 10.

2. *Arphaxad à Nabuchodonosore bello superatus & captus.*

Supplicium superbo, ea disperdi, quæ ad ostentationem excitauerat.

Vers. 7.8.9.10.11.12. Tunc &c.] *Tunc*, id est, hac donatus victoria *exaltatum est*, seu increuit admodum Nabuchodonosoris Regnum, & eius *cor eleuatum est*. * Prosperitas enim euentuum præcordia assolent eleuare. Vndè non semel irati Numinis documentum est, prospera euenire, peccatoribus superbiæ scilicet illectamenta. Sicut aduersitas iustis inflicta signum est Deitatis propitiæ parens vtique demissionis.] Inhians igitur reliquis quoque Regnis, nuncios

3. *Dum Nabuchodonosor reliquis inhiat Regnis, ab illis spernitur.*

Prosperitas efficit cor eleuari. Vnde est aliquando, irati Numinis documentum.

nuncios immisit ad omnes, qui habitabant in Cilitia, Damasco, & Libani regione, & ad habitatores Carmeli, & *Cedar*, siue Arabes. Hi enim *Cedar* dicuntur progeniti à Cedar filio Ismaëlis, cuius Gen. 25. 13. mentio agitur, & ad omnes incolas Galilææ in *campo magno Esdrelon*, id est in planitie Galilææ, quæ Campus magnus etiam dicitur, & Campus *Mageddo*. & ad omnes Samaritanos, & eos qui aderant trans flumen Iordanem vsque ad Ierusalem; & ad omnem Terram *Iesse*, ad eos nimirum Arabas, qui Australiorem, & Occidentaliorem Arabiæ plagam colunt, quæ ad Ægyptum vergit, & ad Æthyopiæ terminos vsque perducitur. Porrò nuncij Nabuchodonosoris ex nomine hisca gentibus indixere Regis Assyriorum conatus.

At cuncti vno animo contradixerunt, nunciosque remisere vacuos, & dedecore affectos. Quare indignatione actus Nabuchodonosor aduersus omnia Regna, ac Prouincias illas iurauit *per thronum & Regnum suum*, id est, per propriam potestatem & iurisdictionem tanquam per sacra quædam: *quod defenderet se de omnibus regionibus his.* id est, se vicisceretur, vel iniuriam sibi ab illis illatam vindicaret. * Pondera illum iurandi modum, *Iurauit per thronum, & Regnum suum*, quasi per Deum. Profanis namque mundi amatoribus sæcularis potestas quasi idolum adoranda obiicitur.] * Certè vel ipsi subditi sæcularem potestatem velut Deum adorant.] Miseræ vtique adulationi seruientes.]

Regum potestas velut Deus adoranda exponitur.

Velut Deus ab adulatoribus adoratur.

CAPVT II.

Concilio bellico bellum indicendum decernitur. Holophernes validissimis copiis versus Occidentem immittitur, vbi variæ Gentes Regis sui imperio submittuntur.

1. ANNO tertiodecimo Nabuchodonosor regis, vigesima & se-
cunda die mensis primi, factum est verbum in domo Nabu-
chodonosor regis Assyriorum, vt defenderet se. 2. Voca-
uítque omnes maiores natu, omnéique duces, & bellatores
suos: & habuit cum eis mysterium consilij sui: 3. Dixit-
que cogitationem suam in eo esse, vt omnem terram suo
subiugaret imperio. 4. Quod dictum cùm placuisset omni-
bus, vocauit Nabuchodonosor rex Holofernem principem militiæ suæ, 5. & dixit
ei: Egredere aduersus omne regnum Occidentis, & contra eos præcipuè, qui con-
tempserunt imperium meum. 6. Non parcet oculus tuus vlli regno, omnem-
que vrbem, munitam subiugabis inibi. 7. Tunc Holofernes vocauit duces, & ma-
gistratus virtutis Assyriorum: & dinumerauit viros in expeditionem, sicut
præcepit ei rex, centum viginti millia peditum pugnatorum, & equitum sa-
gittariorum duodecim millia. 8. Omnémque expeditionem suam fecit præi-
re in multitudine numerabilium camelorum, cum his quæ exercitibus suf-
ficerent copiosè, boum quoque armenta, gregésque ouium, quorum non erat
numerus. 9. Frumentum ex omni Syria in transitu suo parari constituit. 10. Au-
rum verò, & argentum, de domo regis assumpsit multum nimis. 11. Et profectus
est ipse, & omnis exercitus, cum quadrigis, & equitibus, & sagittariis, qui coo-
peruerunt faciem terræ, sicut locustæ. 12. Cúmque pertransisset fines Assyriorum,
venit ad magnos montes Ange, qui sunt à sinistro Ciliciæ, ascendítque om-
nia castella eorum, & obtinuit omnem munitionem. 13. Effregit autem ciuita-
tem opinatissimam Melothi, prædiauítque omnes filios Tharsis, & filios Is-
maël, qui erant contra faciem deserti, & ad austrum terræ Celloh. 14. Et transiuit
Euphraten, & venit in Mesopotamiam, & fregit omnes ciuitates excelsas, quæ
erant ibi, & à torrente Mambre vsquequo perueniatur ad mare: 15. & occupa-
uit terminos eius, à Cilicia vsque ad fines Iapheth, qui sunt ad austrum. 16. Abdu-
xitque omnes filios Madian, & prædauit omnem locupletationem eorum, omnésque
resistentes sibi occidit in ore gladij. 17. Et post hæc descendit in campos Damasci in
diebus messis, & succendit omnia sata, omnésque arbores & vineas fecit incidi; 18.
& cecidit timor illius super omnes inhabitantes terram.

COMMENTARII.

1. *Indicendum gētibus bellum bellico in concilio decernitur.*

ERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. *Anno, &c.*] Concepta itaque à Nabuchodonosore ira iam peruenit ad partum. Anno enim eius decimotertio, vigesima secunda die mensis primi, qui Iudæis est *Nisan*, nostrati Martio partim, partim Aprili respondens: facta est consultatio bellica apud palatium Nabuchodonosoris Assyriorum Medorum, & Persarum Regis, vt de vindicta contra rebelles ageretur. Ad quod concilium proceres, magnates, omnesque duces, ac præcipuos milites aduocauit, cum eisque consilij seu conatus sui *mysterium* seu arcanum contulit. * Omnia Regum consilia, desideria, aut conatus vti mysteria à subditis consiliariis reputantur, vnde non audent vel pugnante ratione contradicere.] Aperuit igitur consiliariis, *cogitationem suam* eò tendere, vt omnem terram suo subiugaret imperio. Quæ quidem propositio omnibus, qui aderant in concilio, placuit. Quomodo non placeret, aut potius placuisse quomodo non asseruissent consiliarij, si Rex illam suam esse cogitationem manifestauit.? * Cum Reges aperte sua desideria consiliariis abiiciunt, non petit consilium, sed approbationem penitus ambit.] * Vnde si cupiunt Reges prudenter negocia geri, non debent sua desideria aperire in concilio, sed inquirere, an conueniens sit v. gr. huiusmodi bellum indicere.] Tunc consiliarij apertè sua vota promunt, quando crediderint desiderium Principis minimè violari.] *Quod dictum cum placuisset omnibus.* Mirum plane in concilio, vbi adsunt *omnes maiores natu seu* optimates, *omnes duces*, omnes *bellatores* præcipui, nullum Regis placito repugnasse. * Apta Periandri sententia. Placitum Regis vix vnquam apparet iniustum.] Approbantibus ergo cunctis, qui bellico aderant in concilio, vt executioni resolutio traderetur Nabuchodosor Rex Holophernem militiæ suæ Principem aduocauit. Porrò *Holophernes* Persicum est nomen, quia & ipse Dux Persam esse crediderim cum cedreno. Quare faciliùs inducti fuere Persæ, vt se huic militiæ socios iungerent, de quo cap. 16. 12. Vndè euidenter, ni fallor, patet, hanc Iudithæ historiam ante inchoatam Persarum monarchiam contigisse. Nam illa stabilita, quomodo vel sub Cambyse, vel sub Xerxe, vel sub alio quopiam Rege induci potuissent Persæ tunc rerum domini, ac totius Orientis Monarchæ vt rebelli vni Assyrio Nabuchodonosori iunctis copiis adessent, ad imperium totius orbis ipsi parandum, sibi verò subtrahendum? *Holophernes*, qui in Latino vocatur *Princeps militiæ*, in Græco dicitur fuisse *secundus post Nabuchodonosorem*. Qualis in Ægypto post Pharaonem fuerat Ioseph, post Assuerum in Perside Aman. * O tempora fælicia admodum ex hoc capite, quando *Princeps militiæ* erat à Rege secundus! Honor enim militiæ additus tutatur Imperia.] * Tunc milites alacres vitam pro tutando Principe exponent, cum viderint se à Principe debita duci æstimatione.] Scio, Holophernem à Tertulliano l. 1. cont. Marc. c. 7. *Regem* appellari. * Et quando secundus à Rege, seu primus Aulicus (*El Valido*) Rex à cunctis non reputatur? Quidni Rex haberetur, qui cuncta suum exponit ad placitum?] * Neque ægrè olim ferebant magni Monarchæ, quod minores quosdam Reges sibi haberent ministros. At nonnulli Reges ægrè ferre possunt, quod Ministri aliqui maiores ipso Reges ob potentiam, & opes videantur.] Dixit itaque Nabuchodonosor Holopherni: Egredere, vt pugnax aduersus omne Occidentis Regnum exsurgas, & contra eos præcipuè, qui meum contempsere imperium, dum meos nuncios excepetunt inurbanè, ac inciuiliter dimiserunt. *Oculus tuus* vili Regno non parcet? * Assolet misericordia ex miseriarum, miserorúmque aspectu maximè commoueri.] * Vndè oporteret, Reges ipsos per Oppida cursitare aliquando, vt aspectu agricolarum miserrimorum ad misericordiam circa tributorum exactionem excitarentur.] * Ex hoc capite Rex ille sapiens apparet, quod supponit Holophernem miserias, miserosque aspectaturum. Sunt namque plures Reges eo ex capite insipientes, quod nullam iudicent adesse miseriam, nullos miseros, queis miserendum sit, inueniri.] Omnemque (addit) Vrbem munitam mihi sub iugare contende. En secundus à Rege, siue primarius Rulicus ad bella procedit. Oporteret, vt qui primi sunt nunc in honoribus, & diuitiis, primi ad certamina in Regum propugnaculum prosilirent.]

Omnia Regum consilia, seu desideria à consiliarijs reputantur mysteria, & non audent contradicere.

Cum Rex apertè suis consiliarijs sua obijcit desideria, approbationem ambit, non quærit consilium.

Rex consiliarijs non aperiat suum desiderium, sed quærat, an conueniens sit, hoc, aut illud agere.

Placitum Regis vix vnquam apparet iniustum.

Honor militiæ additus tutatur Imperia.

Miles, alacer vitā pro Principe exponet, à quo se viderunt æstimari.

Aulicus primus, seu el Valido vti Rex habetur.

Multi Aulici, aut Ministri primarij Reges maiores ipsis Monarchis ostentant.

Ex miseriarum aspectu misericordia commouetur.

Oporteat, Reges aliquando ad videndum miseros prosicisci agricolas.

Sunt Reges, qui nec sciunt, nec posse ullum subditum esse miserum.

Aulici primary, qui primi sunt in honoribus, deberent primi ad bella prosilire.

Vers. 7. 8. 9. 10. *Tunc Holophernes &c.*] Regio præscripto obtemperaturus Holophernes mox aduocauit Duces, ac Magistratus seu summos ordinum ductores, ac equitum Magistros *virtutis*, siue exercitus ac copiarum Assyriorum: & recensuit viros, qui bellicæ illi expeditioni possent deseruire, quemadmodum Rex præscripserat: annumerauitque militum peditū centū viginti millia, equitū verò sagittariorum duodecim millia. Omnē verò bellicū apparatum fecit præire, nempè *innumerabilium* camelorum multitudinem, qui commeatum, arma, machinas deportarent: boum quoque armenta, ouium ac arietum greges, *quorum non erat numerus*, ne scilicet famæ tantus exercitus laboraret, dum, oppugnandi incolæ pagorum omnia in vrbes munita secum ferunt, aut certè igni ferroque corrumpunt, ne hostibus vsui esse possint. O quàm apte Dux ille fecit præire *expeditionem* seu bellicum apparatum magnas scilicet, & arma &c. Vt illorum Principum socordia subtaxetur, qui Duces ac milites faciunt præire: postmodum autem (inutiliter sæpius) bellicum emittunt apparatum. Præcedere hunc oportet, ne armorum defectu feruor belli languescere videatur.] Fecit simul præire commeatum, vt sequentes milites videant, sibi esse cum hoste non cum fame dimicandum. * O tempora, quum aduersus milites fames dirior hostis exsurgit!] * Milites pedites ac equites ad numerum reducuntur: *Dinumerauit viros in expeditionem centum viginti millia peditum, equitum duodecim millia.* Victus autem (*Viueres*) sine numero præparantur, *In multitudine innumerabilium camelorum, Boum quoque armenta, gregésque ouium, quorum non erat numerus.* Vt non solum annona sufficeret pugnatoribus, sed superaret.] * Iàm sine numero milites ducuntur ad bellum, & reducta ad numerum exiguum præparatur annona, quæ vix ad vnius aut alterius diei miseram sufficiat

2. *Holophernes bellicam præparat expeditionem.*

Deberent Reges, numero militum commeatus sine numero parare.

Iam Reges innumeris militibus exiguo redactam numero impendunt annonam.

refectionem.] Præterea frumentum ex omnibus Syriæ Oppidis dum transiret parari præcepit. Aureos verò, argenteosque nummos multos *nimis* ex *domo* Regia assumpsit. * Debent apud thesaurum Regium aurum & argentum ad belli subsidia præparari, ne cogatur e subditorum egenorum tuguriis æra vilissima emendicare.]

E domo Regia, non è tuguriis inopum debent pecunia ad bellum assumi.

3. *Verſ.* 11.12.13.14.15.16.17.18. *Et profectus, &c.*] Præcedente igitur bellico apparatu, profectus est *ipse* Holophernes & omnes exercitus cum quadrigis, equitibus, sagitariis, peditibusque pugnatoribus, qui faciem terræ sic cooperuére, ac assolet obducere campum plaga *locustæ.* * Aptè quidem exercitus plagæ locustarum comparatur, quæ nihil viride relinquit immune, omnia deuorat, Annis belli ô agricola, existima, agros tuos à locusta esse vorandos, nihilque tibi misero relinquendum.] Cumque exercitus fines Assyriæ pertransisset, venit ad magnos montes *Ange*, qui sunt à sinistro latere Ciliciæ superioris : omnia incolarum illorum castella espugnauit, omnem obtinuit munitionem. Crediderim per montes magnos *Ange* Taurum & Antitaurum mótem designari, quia & hi magni sunt montes, & his Cilicia adiacet. Imò fursan ob tot montium vastas ac desolatos, acetuos, quot in iugis istis Tauriinis reperiuntur, ab Hebræis, vel chaldæis dicti fuere *Ange* ab *Hai*, quod & *acervum* significat, & *desolationem. Effregit*, seu expugnauit præterea Holophernes ciuitatem *opinatissimam* seu inclytam, celeberrimam Melothi, quæ videtur esse ea, quæ à Plinio l.6.c.3. *Melita* vocatur, à Ptolemeo *Melitena*, (l.5.1.c.6.) a Semiramide olim condita haud procul Euphrate. Putaturque sic dicta à *plenitudine*, seu opulentia omnium rerum. *Prædaausque* pro deprædatus est. Porrò Interpreti nostro non minus hoc licuit, quàm Ennio *criminat*, Turpilio *Proficiscerei*, Næuio *Mimitas*, Pomponio *Mixabis*, Titinnio *Osculani*, Varroni *Imitas*, Virgilio *Populat*, Ciceroni *Augurat*, Plauto *Vagat*. Prædatus est inquam Prouinciæ, cuius nomen est Thursis, habitatores, ac filios Ismaël. Seu Ismaëlitarum ditionem. (Longè distant Cilices ab Ismaëlitis, sed non seruatur ordo deuictarum Prouinciarum.) qui aderant contra faciem deserti, seu ex opposito eremi, & ad Austrum Terræ *Cellon* morabantur. Cellon nomeo partis Ismaelitarum regionis. *transiuit* seu transierat Euphratem, (ordo itineris non assetuatur) peruentauitque in Mesopotamiam : cunctasque ciuitates *excelsas* seu illustres, quæ inibi erant à torrente Mambre vsque ad mare Mediterraneum expugnauit : eosque occupauit, seu possessioni Regis Nabuchodonosoris addixit terminos à Cilicia vsque ad fines Iapheth, qui sunt ad Austrum. Pro torrente *Mambre* Græcus posuit *Arbonai*, siue *Arbona*. Non est torrens qui fuit in conualle Mambre, cuius mentio fit Gen.13.18. sed aliquam cum eo forrasse habuit similitudinem? Pro finibus *Iapheth* Serarius Portum *Ioppe* intelligit, qui nunc *Iapha* appellatur. *Abduxit* seu captiuos duxit Madianitas, omnemque *locupletationem*, seu diuitas illorũ deprædatus, est; omnes autem obsistentes interemit. Post hæc verò in campos Damasci in diebus messis descendit, omnia sata tradidit igni, cunctas arbores, ac vineas incidi præcepit. Et *timor illius*, id est, timor conceptus ex notitia aut consideratione victoriarum, ac crudelitatum Holuphernis omnium Terræ illius orientalis habitatorum præcordia oppleuit, dum sibi similia inferenda existimarent. * Sine sensu enim procul dubio est, qui videns vicinorum incommoda, non iudicat, non timet sibi similia præparari, vides Deum in peccatorem vindicare? Quomodo ergo simili infectus crimine, non times simili supplicio subiacere?]

Profectus Holophernes varias Gentes sui Regis subiicit ditioni.

Annus belli est agricolæ quasi plaga locustæ.

Sine sensu est, qui videns vicinorũ incommoda, non timet, sibi similia præparari.

CAPVT III.

Omnes Orientis Prouinciæ vltrò se Holopherni dedere, ex quibus auxiliares ipse sibi assumit. Vrbes munitiores destruit, lucos cum idolis, ac fanis excendit, vt solus Nabuchodonosor Deus habeatur

1. VNC miserunt legatos suos, vniuersarum vrbium ac prouinciarum reges ac principes, Syriæ scilicet Mesopotamiæ,
& Syriæ Sobal, & Libiæ, atque Ciliciæ, qui venientes ad
Holofernem, dixerunt: 2. Desinat indignatio tua circa
nos: Melius est enim vt viuentes seruiamus Nabuchodonosor regi magno, & subditi simus tibi, quàm morientes
cum introitu nostro ipsi seruitutis nostræ damna patiantur.
3. Omnis ciuitas nostra, omnisque possessio, omnes montes, & colles, & campi,
& armenta boum, gregesque ouium, & caprarum, equorúmque & camelorum, &
vniuersæ facultates nostræ, atque familiæ, in conspectu tuo sunt: 4. Sint omnia
nostra sub lege tua. 5. Nos, & filij nostri, serui tui sumus. 6. Veni nobis pacificus dominus, & vtere seruitio nostro, sicut placuerit tibi. 7. Tunc descendit de
montibus cum equitibus in virtute magna, & obtinuit omnem ciuitatem, & omnem
inhabitantem terram. 8. De vniuersis autem vrbibus assumpsit sibi auxiliarios viros fortes, & electos ad bellum. 9. Tantúsque metus prouinciis illis incubuit, vt

vniuersarum vrbium habitatores, principes, & honorati simul cum populis, exirent
obuiam venienti, 10. Excipientes eum cum coronis, & lampadibus, ducentes
choros in tympanis, & tibiis. 11. Nec ista tamen facientes, ferocitatem eius pe-
ctoris mitigare potuerunt: 12. Nam ciuitates eorum destruxit: & lucos eorum
excidit. 13. Præceperat enim illi Nabuchodonosor rex, vt omnes deos terræ exter-
minaret, videlicet vt ipse solus diceretur deus ab his nationibus, quæ potuissent Ho-
losernis potentia subiugari. 14. Pertransiens autem Syriam Sobal, & omnem
Apameam, omnémque Mesopotamiam, venit ad Idumæos in terram Gabaa:
15. Accepítque ciuitates eorum, & sedit ibi per triginta dies, in quibus diebus adu-
nari præcepit vniuersum exercitum virtutis suæ.

COMMENTARII.

I.

Legati ad Holophernē tradituri ei vltrò Prouincias, veniunt.

ERS. 1.2.3.4.5.6. *Tunc, &c.*] Omnes igitur Reges ac Principes Prouinciarum ac Vrbium scilicet Syriæ Mesopotamiæ, & Syriæ Sobal, Lybiæ atque Ciliciæ territi tantis copiis, & alieno prudentiores periculo, legatos ad Holophernem immiserunt, qui illorum ex nomine ei cuncta Regna vltroneè submitterent. Porrò de *Syria* pressè sumpta, cuius caput Damascus hîc sermo. Alioqui Syria latissimè sumpta complectitur non solùm Damascenam & Sobaliticam, sed & Palestinam, Iudæam, Celen, Phenicem, Babyloniam, totamque Mesopotamiam, comagenem, Assyriam, Antiochiam, Plinio scriptore, l.5.c.12. Verùm pro *Lybia*, quia procul à Syria, imò vltrà Ægyptum in Africa sita est, mallent aliqui Interpretes, legi *Lycia*, vel *Lygia*, quam Herodotus l. 7. circa Syriam collocat, & à Lybia distinguit. Sed absurdum non reputarim, si dicamus etiam ex remotissimis orbis partibus, vt longè positum periculum auerterent, legatos ad Holophernem fuisse immissos. * Certè hostis vel à longè minax est omninò timendus. * At si visibilis timeri vel longè dissitus debet, cur non timemus aduersarium diabolum, qui nobis non iam minax, sed crudelis hærescit?] Legati igitur Holopherni dixerunt: Haud in Reges, Prouincias, ac Vrbes nostras tua deseuiat, quæsumus, indignatio. Cuncta siquidem Regna accedimus tuo placito tradituri. Satiùs enim est, vt viuentes Nabuchodonosori *Regi magno* seruiamus, tibique secundo à Rege subditi simus, *quàm morientes cum interitu nostro ipsi seruitutis nostra damna patiamur.* id est, quàm post plurimorum mortem, qui superstites ex nostris fuerimus, adhuc seruitutem tolerare *cum interitu quidem nostro*, siquidem vnà cum captiuitate protinus ob rebellem, ac pertinacem animum occidemur. Satiùs ergo est, seruitutem æquo animo admittere, & mortis periculum non subire. * Preme particulam, *Cum interitu nostro ipsi seruitutis nostra damna patiamur.* Certè qui seruitutem inuoluntariè subit, cum interitu suo tolerat; quia violenter seruire, verè est trucidari.] * Hinc Religiosi ad vltroneam se se assuescant seruitutem, ne cogantur inuoluntariè ac repugnanter seruientes vitam agere morte diriorem.] Cunctæ nostræ Vrbes, omnes possessiones, montes scilicet, campi, boum armenta, greges ouium, caprarum, equorum, ac camelorum, vniuersæ facultates nostræ, atque

Hostis vel à longè minax timendus.

Cur ergo non times diabolum aduersarium, qui tibi nō minax, sed crudelis hæresit.

Inuoluntaria seruitus, mors omninò reputanda.

Religiosus inuoluntariè obediens, vitam agit morte diriorem.

familiæ tuæ subiacent potestati. Submittantur omnia legis tuæ præscriptioni. Nos ac filij nostri tuæ vltroneè addicimur seruituti. Ad nos pacificus dominus adueni, & iuxta tuum placitum nostro vtere ministerio. * Vt enim dominus possit famulis velut mancipiis vti, sufficit se pacificum dominum ostentare. Dominatoris mansuetudo seruos efficit ad obsequendum promptiores.]

Mansuetudo domini efficit famulos ad seruiendum promptiores.

I.

Vers. 7.8.9.10.11.12.13.14.15. Tunc descendit &c.] Holophernes *tunc*, seu post legatorum expedita negotia *descendit* de montibus Casio, Libano, Antilibano (qui in Syria sunt, inter quorum duos postremos Damascus adest, in cuius ille fælices campos iam descenderat cap. 2. 17.) cum equitatu validissimo, obtinuítque sine concertatione omnes Regionis ciuitates, cunctósque ciues Regis Nabuchodonosoris seruitia mancipauit. At quia cum aliis fortissimis Gentibus ei erat repugnandum, vt exercitum suum redderet potentiorem, de vniuersis obsequentibus vrbibus viros fortes, ad bellaque agnatos auxiliares assumpsit. Non semper tutum est ex hostibus deuictis auxiliares accipere. Nam vel remissè pugnant, aut facilè aduersariorum transfugiunt ad copias. Profectò tantus metus illis Prouinciis incubuit, vt omnium Vrbium Principes, ac proceres, nec non reliqui ciues obuiam procederent Holopherni aduentanti, excipientes eum coronas foliorum ac florum gestantes, lampades præferentes in lætitiæ, ac reuerentiæ signum, ducentésque simul choros, tympanis, tibiisque personantibus. Cæterùm nec tot submissionis documenta exponentes immitis illius pectoris *ferocitatem mitigare* potuerunt. * Superbus enim animus ex victi submissione & humiliatione crudelior exsurgit.] Nam Ciuitates eorum muniriores & a quibus timeri posset aliquando rebellio destruxit, & lucos excidit cum aris scilicet, ac fanis deorum, quæ lucis ferè cingebantur, ad maiorem loco venerationem conciliandam, & ad sordes illorum sacrorum saltem ex parte tegendas. * Qualia opera idololatrarum, queis ipsa natura quæritabat opercula. Haud sic Christianorum operatio, quæ iubet Dominus non in lucis, sed in luce geri, *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona*] Vtinam solis idolis hoc bellum Holophernes mouisset, & non etiam verum Deum cœli & terræ suo è solio voluisset exturbare! Præceperat enim illi Nabuchodonosor Rex, vt omnes deos terræ illius exterminaret, vt ab illis Nationibus, quæ potuissent ab Holopherne subiugari, solus Nabuchodosor acciperet Deitatis obsequium. * Hæc vnica miserorum spes Regis effrænata superbia,

Ex superatis hostibus sibi auxiliares assumit, Vrbes vastat, idola comminuit.

Superbus animus ex victi submissione crudelior exsurgit.

Opera idololatrarum in lucis, opera Christianorum in luce geruntur.

Praepropera humiliatio est agnata superbia.

quæ

quæ vnico nitens pede non poterat diù persistere; agnata etenim superbiæ propera est humiliatio.] Percurrens autem Syriam Sobal, & omnes Apameæ terminos, eunctósque Mesopotamiæ fines venit ad Idumæos *in terram Gabaa*, id est, in terram montanam & cliuosam. Græcè est, *Venit in planitiem Esdrelon propè Dotheam*, (vnde fortè legendum, *Venit ad Dothaos* pro Idumæis) *è regione Serra Iudaa*, (id est, tractus in Iudæa perpetuò cliuosi, quæ Luc. 1. 39. *montana Iudaa* vocitantur) *& castrametatus est inter Gebe & Scythopolim.* De Gæbe verò vel *Gabe* asserit Plinius Vrbem esse instar Regni. Existimo tamen retinendum esse eum Latino ipsum Idumæorum nomen, cum ex Iosepho l. 4. Antiq. c. 26. constet Idumæam quandoque tam amplè sumi, vt Gazam quoque & Gaben, & Ascalonem, & omnia vicina comprehendat. Porrò *Apamea* est Prouincia Cælesyriæ à Ciuitate Apamea eius Metropoli sic dicta. Demum cunctis harum regionum Vrbibus captis, apud asperam & montanam illam terram (quæ *Gabaa* nomine exprimitur) castrametatus est triginta dierum spatio, quibus iussit, vniuersum exercitum *virtutis sua* siue copiarum suarum adunari. * Nec sufficit, innumerabiles esse copias, ad victoriam assequendam, nisi vnitate, seu concordia ac belli pace colligentur.]

Non sufficit ad victoriam, innumerabiles esse copias, nisi pace colligentur.

CAPVT IV.

Tyranni propinquantis metu Iudæi perterriti curant se se aduersus illum tueri, nec solùm humanæ student industriæ; sed & ieiuniis, & precibus, summi hortatu Pontificis, diuinum auxilium implorare satagunt.

1. TVNC audientes hæc filij Israël, qui habitabant in terra Iuda,
timuerunt valdè à facie eius. 2. Tremor & horror inuasit
sensus eorum, ne hoc faceret Ierusalem & templo Domini,
quod fecerat cæteris ciuitatibus & templis earum. 3. Et
miserunt in omnem Samariam per circuitum vsque Iericho,
& præoccupauerunt omnes vertices montium : 4. & muris
circumdederunt vicos suos, & congregauerunt frumenta in
præparationem pugnæ. 5. Sacerdos etiam Eliachim scripsit ad vniuersos qui erant
contra Esdrelon, quæ est contra faciem campi magni iuxta Dothain, & vniuersos,
per quos viæ transitus esse poterat: 6. vt obtinerent ascensus montium, per quos
via esse poterat ad Ierusalem, & illic custodirent vbi angustum iter esse poterat in-
ter montes. 7. Et fecerunt filij Israël, secundùm quod constituerat eis Sacerdos
Domini Eliachim. 8. Et clamauit omnis populus ad Dominum instantia magna,
& humiliauerunt animas suas in ieiuniis, & orationibus, ipsi & mulieres eorum.
9. Et induerunt se Sacerdotes ciliciis, & infantes prostrauerunt contra faciem tem-
pli Domini, & altare Domini operuerunt cilicio: 10. & clamauerunt ad Domi-
num Deum Israël vnanimiter, ne darentur in prædam infantes eorum, & vxores eo-
rum in diuisionem, & ciuitates eorum in exterminium, & sancta eorum in pollu-
tionem, & fierent opprobrium Gentibus. 11. Tunc Eliachim, Sacerdos Domi-
ni magnus, circuiuit omnem Israël, allocutúsque est eos, 12. dicens: Scitote quoniam
exaudiet Dominus preces vestras, si manentes permanseritis in ieiuniis, & oratio-
nibus in conspectu Domini. 13. Memores estote Moysi serui Domini, qui Ama-
lec confidentem in virtute sua, & in potentia sua, & in exercitu suo, & in clypeis
suis, & in curribus suis, & in equitibus suis, non ferro pugnando, sed precibus
sanctis orando deiecit: 14. sic erunt vniuersi hostes Israël: si perseraueritis in
hoc opere, quod cœpistis. 15. Ad hanc igitur exhortationem eius deprecantes
Dominum, permanebant in conspectu Domini, 16. ita vt etiam hi qui offere-
bant Domino holocausta, præcincti ciliciis offerrent sacrificia Domino, & erat cinis
super capita eorum. 17. Et ex toto corde suo omnes orabant Deum, vt visitaret
populum suum Israël.

COMMEN

COMMENTARII.

1\.

Iudæi media humana expediunt, vt se à Tyranno Holopherne defendant.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Tunc, &c.*] Ad Iſraëlitarum igitur aures aduentarunt ſtrages, quas Holophernis diritas in tot Prouincias excitarat, & totius Iudææ habitatores ingenti timore affecti fuêre, dum eum ſciebant iam iam acceſſurum, & neſciebant, núm auſurus eſſet in ſanctam Vrbem Ieroſolymam, Templúmque Dei ſacrilegus exſurgere, ſicut Gentium Vrbibus & idolorum fanis crudelem ſe oſtentarat. *Ne hoc* (ait textus) *faceret Ieruſalem & Templo Domini, quo fecerat cæteris Ciuitatibus & templis earum.* Subtaxabiles hinc aliquatenus Iſraëlitæ mihi obijciuntur, quod prius Ieruſalem, quàm Templi Domini eos pungeret ſolicitudo. * Debuiſſent enim timere, ne Holophernes faceret *Templo Domini & Ieruſalem*, quod geſſerat cæteris Ciuitatibus ac templis. Præcipua fidelis animi ſolicitudo debet eſſe circa Templorum, ſacrorúmque immunitatem, à qua tota Vrbium protectio pendet.] Vt verò tot incommoda præpedirent, nuncios in omnem Samaritanorum ditionem vſque ad Iericho miſerunt, vt cum Iudæis vires colligarent. Nam licet alioqui Samaritani Iudæis erant inimici, commune tamen periculum ſuadebat inire fœdus, vt ſe ab Holopherne tuerentur. * Extremam iudica Regno calamitatem inſtare, cum videris Chriſticolas fideles Principes in fidelium ſeu hæreticorum vti patrocinio.] Ad bellicam expeditionem.] Præoccupare curarunt omnes montium vertices præſidio militum, vt quaſi ex muris poſſent impetum hoſtium retardare, & minora Oppida muris circumdederunt: Vrbes enim iam pridem à Salomone aliiſque Iudæ Regibus probè cinctæ ac munitæ fuerant. * Deſidia agnata Regibus Vicorum, ac Villarum protectionem contemnere. Malè quidem; aſſolet enim hoſtis ex facili Villarum ingreſſu ad difficilem Vrbium expugnationem aditum inuenire.] * Ediſce non ſolum potentias animi Vrbes potentiſſimas communire, ſed & ſenſus corporis, Oppida infirmiora circumuallare; facile enim inuiſibilis hoſtis à Villa in Vrbem, à ſenſu in potentiam aſſolet tranſilire.] * Credite mihi Reges, a Villarum, a villanorum protectione totam pendere Vrbium incolumitatem. Si Villæ depereunt, ſi earum incolæ ex tributorum exactione fugantur, quonammodò Vrbium conſiſtet integritas?] Roboratis ergo Villis, ac Vicis, frumenta in *præparationem pugnæ* vndique colligi curarunt. * Solummodò frumentorum collectionem, non ſcuta, non gladios, non ſagittas *pugnæ præparationem* vocitat Hiſtoriographus. Date mihi militi non deficere annonam, en armatus ad certamina exſurget: militum enim ferè totum robur eſt ſatietas.] Ad tolerandam ergo obſidionem diuturnam diuerſi generis victualia præpararunt. Addit Græcus Iudææ agros ſuo id tempus *προσφατως*, id eſt, *recens*, demeſſos fuiſſe, vndè commodè poterant frumentationi vacare. Summus *etiam* Pontifex Eliachim, ſeu Ioachim ſcripſit ad omnes, qui aderant e regione Eſdrelon, & campi magni iuxta Dothaim, habitatores, & ad eos, per quos viæ tranſitus eſſe poterat, vt occuparent, obturarentque montium aſcenſus, per quos hoſtium copiis poterat pateſcere ad Vrbem Ieroſolymæ aditus: & inibi cuſtodiam ac præſidium adducerent, vbi licet anguſtum, iter inter montes pateſceret. * Preme verbum, *Sacerdos etiam Eliachim*, Non ſolùm ſæcularis ſtatus, ſed *etiam* Sacerdotalis in communi clade debet eſſe ſolicitus.] Quæſieris, cur ſi regnabat illa tempeſtate Manaſſes, & reductus iam in Regnum è captiuitate fuiſſet, bellicam rem aduerſus Holophernem non Rex ipſe, ſed Pontifex adminiſtrat? An quia Manaſſes recens è carcere Babylonico redierat, & tanta perculſus calamitate, publico ad tempus abſtinebat, totus in Dei cultu occupatus, forſan & morbo ex miſeriis præteritis vix, præpeditus, omnem Reipublicæ adminiſtrationem penes Pontificem, ac Senatum Regnum reliquit, penes quos ipſo fuerat abſente? Crediderim cum Ioſepho l. 10. Antiq. c.4. Manaſſem, ex quo Babylone rediit, in vna re ſolùm occupari, nempe vt omni religione Deum proſequeretur. * Nam qui à Deo ſe liberatum videt ab aliquo grauiſſimo famæ aut vitæ diſcrimine, deberet vnicè diuino obſequio ſtudium impendere.] Haud tamen conceſſerim, ita prorſus ab hoc bello Holophernico manum Manaſſem continuiſſe, vt non etiam, quantum in præſenti poſſet, intenderit, quin & ſuper intenderit. * Nec deceret Deo ſic addictum Regem ignorare perfectius, imò omninò neceſſarium aliquandò eſſe à contemplationis exceſſu ad viſibiles deſcendere actiones, præcipuè cum cauſa Religionis excutitur.] Certè filij Iſraël iuxta Pontificis præſcripta cuncta conſtituerunt.

Prima fidelium cura debet eſſe circa Templorũ immunitatem, à qua tota Vrbium pendet protectio.

Extremam arguit calamitatem, vti Principe Catholicum infidelium præſidio ad bellicam expeditionem.

Deſidia agnata Regibus Vicorum, ac Villarum protectionem contemnere.

Senſus externos communire ſtude, vt animæ potentias inuiſibili ab hoſte defendas.

A Villarum, agricolarúmque incolumitate tota Vrbium pendet integritas.

Totum ferè exercitus robur eſt militum ſatietas.

In communi clade etiam ſtatus Eccleſiaſticus debet eſſe ſolicitus.

Qui à graui periculo famæ aut vitæ liberatur, debet ſeſe totum ſoli diuino obſequio locare.

Neceſſarium eſt aliquandò abceſſu contemplationis ad viſibiles actiones deſcendere.

Verſ. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. & 2.
clamauit, &c.] Nec ſolam Iſraëlitæ humanam adhibuere induſtriam, vt ab imminenti periculo eruerentur, ſed & ieiuniis, & humillima prece, diuinum auxilium Pontificis implorant hortatu. * Humana parum proficit diligentia, ſi ad cœleſtia ſimul imploranda auxilia animus non accurrat.] * Commendabilis ergo Iſraël quod nec ſola humana induſtria nititur, nec ſolo fulciri procurat auxilio. Sic enim debemus hærere diuinis, vt non deſides circa humana remedia videamur.] Clamauit itaque omnis populus ad Dominum *inſtantia magna*, id eſt, cum ingenti feruore, ac perſeuerantia. * Id è quo tua pendet incolumitas, non ſufficiat tibi, ſemel aut iterum poſtulaſſe: inſta orationi, donec conſecutione potiare.] Tam viri, quàm mulieres *humiliauerunt animas ſuas ieiunijs, & orationibus*, id eſt ieiuniis ac vigiliis ſe ſe coram Domino pœnitentium habitu demiſerunt. * *In ieiunijs* (ait) *& orationibus*. Alis enim ieiunij pernitior ad ſuperos auolabit oratio.] Huius inſtantia, & exercitamentum efficit mox animum humiliari. Ideò orantes Iudæi *animas ſuas humiliauerunt*, quia orationi inſtare curarunt, *In orationibus.*] *Ipſi*, inquam, *& mulieres eorum.* Quàm efficax oratio, quæ communiter, ſeu in communitate fidelium inſtituitur!] * Cum communis eſt ærumna præſens, aut imminens, oportet à communitate publicas preces inſtitui.] Interim Sacerdotes Deum placare ſatagebant, ſe ciliciis induendo, infantes coram Templo ſacerrimo proſternendo, ipſumque altare

Iudæi ſimul ad media diuina accurrunt, vt ab imminenti periculo eruantur.

Parum humana diligẽtia prodeſt, ſi diuinum non adeſt auxilium.

Sic nitere diuinis, vt non ſis deſes circa humana remedia.

Id, è quo tua pendet ſalus, non ſufficiat ſemel poſtulaſſe, inſta precibus.

Ieiunij pennis velocior ad ſuperos oratio auolat.

Orationis exercitiũ facit vlticò animum humiliari.

Efficax communitatis oratio.

In communi ærumna communis fiat oratio.

altare Domini operculo, seu velamine obducendo cilicino. In Græco dicuntur ipsi pueri seipsos prostrauisse. Sed factum vtrumque reor, pueri enim parentum iussu, & institutione sese humi prosternebant. * Nihil sic Dei contra peccatores frangit iracundiam, quàm eius conspectui apposita innocentia.] * Ex quo Iesus tibi se infantem obtulit, habes quomodò facillimè Dei iram possis eneruare, Infantem *contra* Domini *faciem* prosternere satage, qui *semetipsum exinaniuit.*] Cur verò altare cilicio obducitur? Quemadmodum ad gratias Deo agendas, læta organa pulsantur, altare lætis ornatur operimentis: sic ad misericordiam rebus aduersis conciliandam, tristia eidem aptè adhibentur ornamenta. Dic mihi Altare sacerrime, vndenam tibi cilicij asperitas? An Sacerdotum tuorum cilicina vestimenta gestantium affectum imitaris? An propter illorum defectos tu pœnitentiam geris? An funebri vestitu indueris ob instans Ierosolymæ exitium, Templi destructionem? Certè Altare Sacerdotibus nunquam non morem gerit inuisibiliter. Si illi candido vtuntur puræ scilicet conscientiæ indumento: sic apparet Altare. Si atris obteguntur indumentis, Altare se atratum exponit. Christum enim cum Sacerdos experitur, qualem se Christo ipse sacerrimo præsentat Altari, iuxta illud Dauidicum, *Cum sancto sanctus eris, & cum peruerso peruerteris.*] Et clamauerunt Sacerdotes ad Dominum Deum Israël vnanimiter, rogantes, ne filij eorum hostibus traderentur in prædam, & vxores eorum *in diuisionem*, captiuitatis enim tempore vxores à maritis, fratres à fratribus, propinqui à propinquis distrahuntur. Vel dicuntur dari *in diuisionem*, quia victores, quorum præda facti sunt, captiuos diuidunt inter se. Quid horribilius maritis, quàm vxores suas iudicare inter hostes esse diuidendas? Scio, Carthusianum sic exposuisse, *Ne ab hostibus dissecarentur & violarentur.* Violari enim vxores, tantumdem erat ac si dirè dissecari iuberentur. Proba enim vxor mallet trucidari, quàm violari.] Exorabant præterea, nè Ciuitates Israël darentur in exterminium occisis ciuibus, aut ad captiuitatem adductis: & *sancta in pollutionem*, hoc est, ne Templum, altare, ac vasa cultui diuino sacrata ab infidelibus contaminarentur, & fierent Gentilibus in opprobrium. * Vasane sancta, an Iudæi ipsi? Certè quæcumque Templo, aut cuilibet rei sacræ opprobria inferuntur, fidelibus illata esse quis dubitet?] Porrò Eliachim Pontifex summus nón solùm ad Israëlitas scripsit, sed postmodum omnem circuiuit Israëlitarum regionem, eisque dictitauit: *Scitote, &c.* * Ad negotia, quæ Dei cultum, populique spectant vtilitatem, non sufficiat Præsuli per epistolas, per Visitatores alloqui subditos, oportet ipsum proficisci, & facie ad faciem alloqui.] *Scitote*, (inquit Eliachimus) seu *sperate.* Fidelium spes tam firma debet esse ex agnata Domino pietate, vt *sperare* idem sit atque *scire* & certò credere.] Credite, sperate, quoniam Dominus preces vestras exaudiet, si *manentes permanseritis in ieiuniis & orationibus in conspectu Domini.* * Replicat *Manentes, permanseritis.* vt innuat, orationis instantia, ac pœnitudinis operum persistentia cœleste Numen reddi placabile.] Aptè addidit, *In conspectu Domini*, quia ieiunia & preces à conspectu Domini aberrantes, ac conspectum hominum ambientes sine fructu geruntur.] Ad memoriam adnocate Mosem Dei famulum, qui quidem Amalecitas in fortitudine ac potentia sua in exercitu suo curribus & equitibus fiduciam collocantes non armorum vi, sed orationis gladio interemit. Haud aliter cuncti Israëlis hostes deiicientur, si precibus instantiam non deserueritis. Pontificis itaque adhortatione roborati Israëlitæ instantes orationi coram Domino persistebant, offerebant interim holocausta induti ciliciis, & capitibus cinere defædatis. Omnes verò toto ex corde Dominum exorabant, *vt visitaret populum suum Israel*, id est, vt populo suo adesset, & illi opem impertiret.

Innocentia Dei oculis obiecta, eius frangit iracundiam.

Infantem Iesum tibi se tradit, vt habeas quomodò Dei frangas iram.

Qualem Sacerdos se Altari Eucharistico offert, tale sibi Altare Eucharisticũ experitur.

Idem est, violari vxorem, ac dissecari, aut trucidari.

Quæcumque rebus sacris inferũtur opprobria fidelibus illata esse, certum est.

Ad negotia grauia, Dei cultum, aut populi salutẽ spectãtia Præsul ipse proficiscatur.

Spes fidelium quasi possessio.

Orationis instãtia, ac pœnitudinis operum persistentia Deus placabilis redditur.

Ieiunans, aut orans, fuga hominum conspectum.

ጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿጿ

CAPVT V.

Dux Ammonitarum Achior rogatus ab Holopherne de Iudæis Dei circa illos opera stupenda enarrat, curatque eum à pugna aduersus illum populum auocare. Achiori propter hæc cuncti Holophernis Principes indignantur.

1. NVNTIATVMQVE est Holoferni principi militiæ Assyriorum, quòd filij Israël præpararent se ad resistendum, ac montium itinera conclusissent, 2. & furore nimio exarsit in iracundia magna, vocauitque omnes principes Moab & duces Ammon, 3. & dixit eis: Dicite mihi quis sit populus iste, qui montana obsidet: aut quæ, & quales, & quantæ sint ciuitates eorum: quæ etiam sit virtus eorum, aut quæ sit multitudo eorum: vel quis rex militiæ illorum: 4. & quare præ omnibus, qui habitant in Oriente, isti contempserunt nos, & non exierunt obuiam nobis, vt susciperent nos cum pace; 5. Tunc Achior dux omnium filiorum Ammon respondens, ait: Si digneris audire domine mi, dicam veritatem in conspectu tuo, de populo

isto qui in montanis habitat, & non egredietur verbum falsum ex ore meo. 6. Populus iste ex progenie Chaldæorum est. 7. hic primùm in Mesopotamia habitauit, quoniam noluerunt sequi deos patrum suorum, qui erant in Terra Chaldæorum. 8. Deserentes itaque ceremonias patrum suorum, quæ in multitudine deorum erant, 9. vnum Deum cæli coluerunt: qui & præcepit eis vt exirent inde, & habitarent in Charan. Cúmque operuisset omnem terram fames, descenderunt in Ægyptum, illicque per quadringentos annos sic multiplicati sunt, vt dinumerari eorum non posset exercitus. 10. Cúmque grauaret eos rex Ægypti, atque in ædificationibus vrbium suarum in luto & latere subiugasset eos, clamauerunt ad Dominum suum, & percussit totam Terram Ægypti plagis variis. 11. Cúmque eiecissent eos Ægyptij à se, & cessasset plaga ab eis, & iterum eos vellent capere, & ad suum seruitium reuocare, 12. fugientibus his Deus cæli mare aperuit, ita vt hinc inde aquæ quasi murus solidarentur, & isti pede sicco fundum maris perambulando transirent. 13. In quo loco dum innumerabilis exercitus Ægyptiorum eos persequeretur, ita aquis coopertus est, vt non remaneret vel vnus, qui factum posteris nunciaret. 14. Egressi verò mare rubrum, deserta Sina montis occupauerunt, in quibus nunquam homo habitare potuit, vel filius hominis requieuit. 15. Illic fontes amari obdulcati sunt eis ad bibendum, & per annos quadraginta annonam de cælo consecuti sunt. 16. Vbicumque ingressi sunt sine arcu & sagitta, & absque scuto & gladio, Deus eorum pugnauit pro eis, & vicit. 17. Et non fuit qui insultaret populo isti, nisi quando recessit à cultu Domini Dei sui. 18. Quotiescumque autem præter ipsum Deum suum, alterum coluerunt, dati sunt in prædam, & in gladium, & in opprobrium. 19. Quotiescumque autem pœnituerunt se recessisse à cultura Dei sui, dedit eis Deus cæli virtutem resistendi. 20. Denique Chananæum regem & Iebusæum, & Pherezæum, & Hethæum, & Heuæum, & Amorrhæum, & omnes potentes in Hesebon prostrauerunt, & terras eorum, & ciuitates eorum ipsi possederunt: 21. & vsque dum non peccarent in conspectu Dei sui, erant cum illis bona: Deus enim illorum odit iniquitatem. 22. Nam & ante hos annos, cùm recessissent à via, quam dederat illis Deus, vt ambularent in ea, exterminati sunt prælijs à multis nationibus, & plurimi eorum captiui abducti sunt in terram non suam. 23. Nuper autem reuersi ad Dominum Deum suum, ex dispersione qua dispersi fuerant, adunati sunt, & ascenderunt montana hæc omnia, & iterum possident Ierusalem, vbi sunt sancta eorum. 24. Nunc ergo mi domine, perquire si est aliqua iniquitas eorum in conspectu Dei eorum: ascendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Deus eorum tibi, & subiugati erunt sub iugo potentiæ tuæ. 25. Si verò non est offensio populi huius coram Deo suo, non poterimus resistere illis: quoniam Deus eorum defendet illos: & erimus in opprobrium vniuersæ terræ. 26. Et factum est cùm cessasset loqui Achior verba hæc, irati sunt omnes magnates Holofernis, & cogitabant interficere eum, dicentes ad alterutrum: 27. Quis est iste, qui filios Israël posse dicat resistere regi Nabuchodonosor, & exercitibus eius, homines inermes, & sine virtute, & sine peritia artis pugnæ? 28. Vt ergo agnoscat Achior quoniam fallit nos, ascendamus in montana: & cùm capti fuerint potentes eorum, tunc cum eisdem gladio transuerberabitur: 29. Vt sciat omnis gens, quoniam Nabuchodonosor Deus terræ est, & præter ipsum alius non est.

COMMENTARII.

1. Achior ab Holopherne de Iudæis interrogatur.

ERS. 1. 2. 3. 4. *Nunciatum, &c.*] Renunciatum autem fuit Principi exercitus Assyriorum Holopherni, filios Israël se se ad resistendum eius incursui præparare, ac montium itineribus obturandis nauasse operam. Quo nuncio nimio furore exarsit, & aduocauit omnes Moabitarum Principes Ducésque Ammonitarum, eísque dixit: Causa certè furoris nimij huius fuit, quod Iudæorum bellicum apparatum sui, ac Nabuchodonosoris contemptum interpretaretur. * Superbus enim animus vel desiderium obsistendi eius conatui iudicat esse iniuriam.] At Moabitas ac Ammonitas aduocat, quia hi ob vicinitatem, ac matrimonia non semel inita cum Iudæis, aptiùs possent suæ interrogationi satisfacere. Dicitote mihi, (ait) quinam populus hic, qui montium conclusit itinera, a me tam facilè reseranda. Quænam, quales, & quantæ sint ciuitates eorum, quantaque eorum fortitudo, ac numerus, vt valeant validum exercitum colligare, aut quisnam inter eos artis militaris adeò peritus, vt possit Principis mili

Superbus vel desiderium et obsistendi iudicat esse iniuriam.

militum meo in conspectu munus agere? Et vndenam præ omnibus nationibus seu Prouinciis orientalibus, hi nos specialiter contempsere, nec gestierunt humiles, vt nobis procederent obuiam, & in pace susciperent? An hæ interrogationes sunt Holophernis omninò ignorantis? Minimè. Quomodò enim tantus Assyriorum Dux ignoraret, quæ paucis ante annis de gente Iudæa potentissimi Reges sui Theglat Phalasar, Salmanasar, & Sennacherib trophæa retulissent? Sunt planè militares interrogationes superbissimi Ducis mirantis, stupentis, indignantis, hostesque vili pendentis. Sic olim Pharao Exo. 5. *Quis est Dominus, vt audiam vocem eius?* & Nabal 1. Reg. 25. *Quis est Dauid, & quis est filius Isai?* Hic loquendi modus est tumidi animi, fastu pleni, sui solius admiratione, aliorum contemptu.

Enarrat Achior Dei propitij longè Iudæis exhibita ad eorum protectionem.

2\. *Vers. 5. vsque ad 25. Tunc Achior, &c.*] Subticentibus ergo reliquis Principibus, ac Ducibus auxiliaribus, Achior Dux Ammonitarum, qui ex vicinitate loci, aut propinquitate originis, (nam Loth pater Ammonitarum filius fuit fratris Abrahæ patris Hebræorum) imò ex speciali Dei prouidentia rectè calluerat Iudæorum historias, respondens Holopherni, præfatur: si digneris ò domine, me exaudire, aperiam coram te veritatem circa ea, quæ de populo Iudæorum montanorum incolæ, agnoui, nec vllum verbum meo ex ore procedet, quod possit falsitatis incusari. * Si ipse Holophernes rogitauit responsa exauditurus, quid necessum fuit Achiorem præmittere, *si digneris audire, domine mi?* Quid aliud dixisset, si videret illum omninò illius tractationis osorem, vt eum alliceret ad audiendum? Certè cum Achior intendebat eum exprimere *veritatem*, sciebat Principes velle, & non velle illam exaudire. Sic Pilatus Christum rogauit, *Quid est veritas*, & protinus exiuit ad Iudæos, ne Christus responderet; quia Principes profani volunt, & non volunt veritatis præscripta percipere. Ideò Achior licet perceperit Holophernis interrogationem circa Iudæos, credidit veritati aures obturaturum.] * Et quandò ad Aulicorum aures veritati patescit ingressio?] Inculcat verò Achior se veritatem prolaturum, *Dicam veritatem, & non egredietur verbum falsum ex ore meo.* * Quia nullus, vel rarus est, qui nudam Principibus veritatem aperiat.] * Et quia vix vllus historiam refert, qui saltem ornatus gratia mendaciunculum aliquod non proferat.] Populus (ait Achior) iste Chaldæorum ortus ex progenie (Gen. 11. 31.) Valebat hoc ad conciliandam erga Iudæos hostis beneuolentiam, cum Holophernes Regi Chaldæorum esset subiectus. * Quia quidquid ad communem patriam, aut sanguinem spectare videtur, assolet animos allicere.] Populus hic primitùs fuit Mesopothamiæ incola in stirpe scilicet, ac Principe generis sui Abrahamo, nondum enim erat populus. * Et tamen dicitur verè, ibi populum habitasse, quia & tota progenies in stirpe, & cuncti subditi quodammodò in Principe includuntur.] * Hinc piacula subditorum Principi tribuuntur, & dedecus propinqui alicuius videtur stirpem deturpare.] Habitauit autem ideò Abrahamus Iudæorum Princeps in Mesopothamia, quia noluit diis patrum suorum, qui in Chaldæorum Terra colebantur, noluit thura libare, Deo videlicet se Abrahæ manifestante, & imperante migrationem. Cur verò Achior, qui curabat Holophernem ad miserationem erga Iudæos allicere, id expressit, quod ad conflandum huic populo odium conferre videbatur? Porrò dictum id ab Achiore reor, ne videretur Iudæorum causam agere, non autem veritatem candidè profiteri. * Et quidem qui texit historiam, nullatenus debet vllam actionem aut euentum præterire, vnde veritas videatur violari.] Deserens itaque Abrahamus Iudæorum Princeps patrias circa deorum multitudinem *ceremonias*, seu cultum, vnum *Deum cæli* coluit. Deum cœli vocitat ad terrorem Holopherni incutiendum, Principi quidem terricolæ. Principes *dij terræ* vocantur, sed meminerint subditos esse. *Deo cæli*, qui ludit *in orbe terrarum*] Deus hic cœlestis Abrahæ præcepit, vt è Terra Chaldæorum progrederetur in *Charan*, id est, in Mesopothamiæ Vrbem nomine *Aran*, quæ in Actis c. 7. Charran dictitatur, in qua Abrahamus & Loth ad tempus habitauerunt. Donec Iacob nepos Abrahæ cum vniuersa familia sua fame omnem terram premente, descendit in Ægyptum, vbi quadringentorum annorum interstitio sic fuêre multiplicati Abrahæ filij, Iudæorum populus, vt vix dinumerari eorum valeret *exercitus*. * Preme particulam. *Vt dinumerari eorum non posset exercitus.* Populum pulchrè appellauit exercitum, quia non potest coalescere populus, nisi ciues & in morem militum Ductori submittantur, & semper sint ad bella parati, ne hostium populus pateseat incursibus.] * Tam mirabilem verò populi electi multiplicationem ortam crediderim ex laborum ac persecutionum diritate. Dominica quidem seges temporum iniuriis, seu laborum instantia multiplicatur.) Certè cum Israëlitæ à Rege Ægypti Pharaone nimium aggrauarentur, perdifficilique laterum operi ad Vrbium ædificia tyrannicè addicerentur: ad Dominum Deum suum clamantes eum reddidere propitium, & defensor, ac vindex Terram Ægypti decem horribilibus plagis diuerberauit. At Rex vt plagarum dira euaderet, instantibus Ægyptiis, Israëlem abire permisit; sed dolens id fecisse Pharao, quia plagæ cessauerant molestiæ) curansque Hebræos ad pristinum seruitium reuocare, eos est, multo milite armatus, persecutus. Pelagus obstabat, ne possent Israëlitæ insistere fugæ: at Deo protectore, sic maris Rubri hinc inde solidauit vndas itinere in medio patente, vt Iudæi ad vlteriorem ripam sicco pede progrederentur. Visi sibi Ægyptij, æquora æquè placida experturos, maria ineunt: Sed aquæ, quæ instar muri, sese pergentibus Hebræis solidauerant; vt Ægyptios obruerent, fluxam rursum assumpsere naturam: & vbi Ægyptij se inuenturos tramitem iudicarunt, inuenêre sepulchrum. * Pelagi mundialis vnde non omnibus securè ostentantur; quia non omnibus datum est, sicco vestigio progredi. Ad cœlestem ripam sæcularia æquora tranantes multi appellunt, sed plures miserè obruuntur. Vnde satius tibi, regulare inire desertum, vbi securior via patescit ad patriam, quàm sæcularis æquori subire periculum.] Periere itaque omnes Ægyptij, nec remansit saltem vnus, qui tantam oculatus testis posteris nunciaret stragem. At Israëlitæ egressi mare

Principes volunt, & non volunt veritatem audire.

In aulicorum auribus nunquam veritati patescit ingressio.

Rarus est, qui nudam Principibus veritatem aperiat.

Vix vllus historiam refert, qui aliquod mendaciunculum ornatus gratia non proferat.

Quidquid ad communem patriam spectat, animos solet allicere.

Tota progenies in stirpe, cuncti subditi in Principe includuntur.

Subditorum piacula Principi tribuuntur.

Qui texit historiam, nullum euentum debet omittere, vnde violari veritas videatur.

Principes dij terræ sunt, sed subditi Deo cæli, qui ludit in orbe terrarum.

Populus vt exercitus debet se exercitus in morem gerere.

Ecclesiæ filij hostium persecutionibus multiplicantur.

Non omnibus datum est, sæcularia æquora sicco pede tranare; ideò securius Religiosus in desertum.

mare Rubrum montis Sina deserta occupauerunt, tam vastam, tam horribilem solitudinem, vt nulli vnquam homini potuerit habitaculum præparare. Sic Moses Deut. 32. 10. *Inuenit eos in loco horroris, & vastæ solitudinis.* Et Ieremias c. 2. 6. desertum illud appellauit *terram inhabitabilem, & inuiam, terram sitis, & imaginem mortis, terram, in qua non habitauit vir.* Apud illud desertum sitis amaras Deus Hebræis suis indulcauit aquas, & quadraginta annorum spatio eos lautè refecit. Obsistentésque eorum itineri hostes inermibus Hebræis, Deus protector vbique deleuit. Nec fuit qui Israëlitico insultaret populo, nisi quando Domini Dei sui à cultu recessit. Porrò hæc pertinent ad tempora Iosue, quibus Israëlitæ Terram Chananæorum occupauerunt. * Vtinam Reges illam particulam perpenderent, ac perpetuò memoriæ traderent: *Et non fuit, qui insultaret populo isti, nisi quandò recessit a cultu Domini Dei sui.* Vndenàm tot hostes Regnis potentissimis audent insultare, nisi quia Veneri, Baccho, Marti à Christicolis thora litantur, dum tot luxuriei, gulæ, ac iracundiæ crimina perpetrantur.]

Hostes Regnis potentissimis insultant, ob Christicolarũ crimina.

Qui ergo post Iosue mortem, & fixas in Chananæa sedes sine hostium insultatione vixere, quotiescomquè præter Deum suum alterum coluerunt, à Deo in prædam, in gladium, ac in opprobrium traditi miserè ingemuére. At quotiescumquè pœnitudine affecti, veniam fuere precari, cœlesti virtute donati sunt, vt se eximerent ab incommodo. * O quàm facilis à cunctis periculis euasio, pœnitere.] Denique Reges Chananæorum, Iebusæorum, Phærezæorum, Hethæorum, Hebæorum, Amorrhæorum, omnesque validissimos in Hesebon hostes superauerunt, eorúmque ditionibus potiti sunt: dumque abstinebant à crimine, omnibus bonis abondabant. * Deus enim eorum admodùm *odit iniquitatem.* Christianus populus abstineret à crimine, bonis omnibus exundaret.] *Vsque dum non peccarent in conspectu Dei sui, erant cum illis bona, erant,* inquam, *cum illis* tanquam domestica, tanquam conciues.]

Facilis ab omnibus periculis euasio, pœnitere.

Si populus electus abstineret à crimine, bonis omnibus exundaret.

Exemplum vnius, & alterius veritatis exhibeo. Ante hos annos Hebræi exterminati fuére prælio à multis Nationibus, Æthyopibus scilicet, Ægyptiis, Syriis, & Assyriis: & *plurimi* eorum (licet non omnes, vti in captiuitate Babylonica contigerat) abducti sunt, & captiuitati addicti. Et omnium recentissimum extat exterminium totius Regni Israëlitici decem Tribuum per Salmanasar Regem Assyriorum: & etiam Iudææ non minima ex parte vastatio per Chaldæos, quando Rex Manasses cum Somna Pontifice, ac plerisque Regni Principibus vincti catenis in Babylonicum carcerem fuerunt abrepti. Et hæc quidem illis contigere, quia recta discesserunt à via. In Græco textu additur, *Plurimi eorum abducti sunt in terram non suam. & Templum Ierosolymitanum euersum est, & solo æquatum,* Quod à solo Nabuchodonosore factum fuit sub Sedecia: nullo verò modo à Chaldæis sub Manasse. An illa verba supposita, siquidem Hieronymus, qui fidelissimè transtulit ex Chaldæo sermone in Latinum, nihil de euersione Templi in sua memorat editione? Sic aliqui asseruere, & certum est, Græcum textum in multis mendosum deprehendi. Sed do, nullum hîc mendum reperiri, verè dici potest solo æquatum & euersum fuisse, quia substractum cultui, diuino profanæ dæmonum, seu idolorum latriæ est consecratum. * Profectò Templa nunc sacratiora euertis, quoties libidine impudica tua, ea facis stabulum, aut prostibulum meretricis.]

Templum euertit, qui apud id libidini dat operam.

Nuper autem, id est, septem vel octo ab hinc mensibus, ex quo Manasses rediit, reuersi Iudæi ad Dominum Deum suum est captiuitate vbi dispersi erant, collecti à Deo iam propitio, rursum ad hæc recurrere montana, & Ierosolymitanæ Vrbis, vbi eorum Templum extollitur, possessione potiuntur. Quæ cum ita sint, diligenter ô domine mi, perquire, num Hebræi aliqua maculentur iniquitate. Nam si deliquisse deprehensi fuerint diis libantes alienis, securè poterimus ad illos ascendere, pugnaturi, tuæ enim potentiæ, tuæ subiectionis iugo à suomet Domino committentur. At si iusti obuiantur coram Deo suo, à certamine abstinere cura; nec enim illis repugnantibus resistere poterimus; quoniam à cœlesti Numine protegentur, & ab eis superati, cunctis Nationibus dabimur in opprobrium. * Si victoria à Deo, quomodo Dei hostibus exhibenda, nisi cum Deicolæ ob grauia piacula hostes Dei efficiuntur.]

Victoria à Deo est, nũ dãda Dei hostibus, nisi quando Deicola hostes Dei efficiuntur.

Vers. 27. 28. 29. *Et factum est, &c.*] Verùm 3.
cùm cessasset loqui Achior, cuncti Principes exercitus Holophernis indignati sunt admodùm. * Nunquam enim veritas apud Principes aperitur, quin iræ, & indignationis existat stimulus.] Cogitabant quidem eum de medio tollere inuicem dictitantes: Quisnam hic, qui audet asserere Israëlitas, homonciones inermes, sine fortitudine, sine artis militaris peritia posse Regi Nabocbodonosoris potentissimo exercitui resistere? Vt igitur Achior agnoscat, enormiter esse mentitum, vt nos auxiliarius scilicet occultus Iudæorum, falleret: illicò in montana conscendamus, & cum potentes eorum ceperimus, tunc simul cum ipsis miserè trucidabitur: Vt *omnis gens,* seu vniuersi orbis incolæ agnoscant, Nabucbodonosorem Deum esse Terræ, & præter illum nulli alij cultum esse litandum, * Adeò increscit aulicorum adulatio vt non sistat, nisi suos Reges vsque ad verticem efferat deitatis.]

Principes Holophernis Achiori indignantur.

Veritas apud Principes expressa stimulus est indignationis.

Aulicorum adulatio non sistit, nisi suos Reges vsque ad verticem Deitatis attollat.

CAPVT

CAPVT VI.

Iubet Holophernes, Achiorem ad hostes transferri Bethuliam, vt ea deuicta, simul intereat. A Iudæis benignè recipitur, interim quidem Dei opem humillimè implorantibus.

1. Factvm est autẽ cùm cessassent loqui, Indignatus Holofernes vehementer, dixit ad Achior: 2. Quoniam prophetasti nobis dicens, quòd gens Israël defendatur à Deo suo, vt ostendam tibi quoniam non est Deus, nisi Nabuchodonosor: 3. cùm percusserimus eos omnes, sicut hominem vnum, tunc & ipse cum illis Assyriorum gladio interibis, & omnis Israël tecum perditione disperiet: 4. & probabis quoniam Nabuchodonosor Dominus sit vniuersæ terræ: túncque gladius militiæ meæ transiet per latera tua, & confixus cades inter vulneratos Israël, & non respirabis vltrà, donec extermineris cum illis. 5. Porrò autem si prophetiam tuam veram existimas, non concidat vultus tuus, & pallor, qui faciem tuam obtinet, abscedat à te, si verba mea hæc putas impleri non posse. 6. Vt autem noueris quis simul cum illis hæc experieris, ecce ex hac hora illorum populo sociaberis, vt, dùm dignas mei gladij pœnas exceperint, ipse simul vltioni subiaceas. 7. Tunc Holofernes præcepit seruis suis vt comprehenderent Achior, & perducerent eum in Bethuliam, & traderent eum in manus filiorum Israël. 8. Et accipientes eum serui Holofernis, profecti sunt per campestria: sed cùm appropinquassent ad montana, exierunt contra eos fundibularij. 9. Illi autem diuertentes à latere montis, ligauerunt Achior ad arborem manibus & pedibus, & sic vinctum restibus dimiserunt eum, & reuersi sunt ad dominum suum. 10. Porrò filij Israël descendentes de Bethulia: venerunt ad eum: Quem soluentes duxerunt ad Bethuliam, atque in medium populi illum statuentes, percunctati sunt quid rerum esset, quòd illum vinctum Assyrij reliquissent. 11. In diebus illis erant illic principes, Ozias filius Micha de tribu Simeon, & Charmi, qui & Gothoniel. 12. In medio itaque seniorum, & in conspectu omnium, Achior dixit omnia quæ locutus ipse fuerat ab Holoferne interrogatus: & qualiter populus Holofernis voluisset propter hoc verbum interficere eum, 13. & quemadmodum ipse Holofernes iratus iusserit eum Israëlitis hac de causa tradi: vt, dum vicerit filios Israël, tunc & ipsum Achior diuersis iubeat interire supplicijs, propter hoc quòd dixisset: Deus cæli defensor eorum est. 14. Cúmque Achior vniuersa hæc exposuisset, omnis populus cecidit in faciem, adorantes Dominum, & communi lamentatione & fletu vnanimes preces suas Domino effuderunt, 15. dicentes: Domine Deus cæli & terræ, intuere superbiam eorum, & respice ad nostram humilitatem, & faciem sanctorum tuorum attende, & ostende quoniam non derelinquis præsumentes de te: & præsumentes de se, & de sua virtute gloriantes humilias. 16. Finito itaque fletu, & per totam diem oratione populorum completa, consolati sunt Achior, 17. dicentes: Deus patrum nostrorum, cuius tu virtutem prædicasti, ipse tibi hanc dabit vicissitudinem, vt eorum magis tu interitum videas. 18. Cùm verò Dominus Deus noster dederit hanc libertatem seruis suis, sit & tecum Deus in medio nostri: vt sicut placuerit tibi, ita cum tuis omnibus conuerseris nobiscum. 19. Tunc Ozias, finito consilio, suscepit eum in domum suam, & fecit ei cœnam magnam. 20. Et vocatis omnibus presbyteris, simul expleto ieiunio refecerunt. 21. Posteà verò conuocatus est omnis populus, & per totam noctem intra ecclesiam orauerunt, petentes auxilium à Deo Israël.

COMMENTARII.

1\. Iubet Holophernes, Achiorem ad hostes transferri Bethuliam.

Verborum ponderatores sæpè excitant eum, cui dicta sunt, vt iniuriosa esse putet, quæ indifferentia esse iudicarat.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Factum est, &c.*] Profectò cum Principes exercitus talia profari aduersum Achiorem cessassent, Holophernes indignatione maxima fuit affectus. * En instigatorum vis. Cùm cessauit loqui Achior, indignatus non fuit Holophernes: sed *cum cessassent loqui* Principes, Plerumquè enim quis ex auditis verbis, vel iniuriosis non irascitur, & adstantium malitiosa sæpè ponderatio illum excitat, vt ex indifferentis, vel salutaris sermonis aliquando floribus non mella, sed venenum exhauriat, iniuriosa iam esse putans verba, quæ salutaria, aut indifferentia saltem esse iudicarat.] Dixit ergo Achiori: Tu nobis, velut prophetans, asseruisti, populum Hebræum à suo cœlesti Numine defensari. Vt autem tibi manifestè ostendam, fictitiam esse eam Israëlitarum Deitatem, & Nabuchodonosorem vnicum esse Numen ab omnibus colendum: cum cunctos Hebræos ea percusserimus facilitate ac si non essent multi, sed vnus solummodò, tunc & ipse Assyriorum gladio exitialiter vulnerabetis, & cum Israëlitico à te laudato populo deperihis. Nec alij committam, tuo exitio gladium adhibere. Nam postquam dignoueris ex eorum strage Nabuchodonosorem Regem nostrum vniuersæ terræ esse Dominatorem, *tunc*, ne vel locus detur pœnitudini, gladius *militia mea*, seu mei militantis tua transuerberabit latera, & confixus cades inter vulneratos Israël, *& non respirabis vltra, donec extermineris cum illis*, id est, Gladius transiet per latera tua, donec extermineris seu, quo exterminaberis, & mortuus vitali halitu terminato concides.

Deus permittit contra iustos praualere impios, vt eos iniquorum persecutionis igne repurgetur.

* Stulta prorsus sententia Holophernis. Quia esto, quod filij Israël, & Achior permissi fuissent ab Holopherne occidi, haud pateret ex hoc, Nabuchodonosorem Deum esse terræ; sed tyrannum. Nam & impij in hac vita frequenter præualent contra iustos, quos Deus impiorum igne velut argentum assolet repurgare.] At qui si tuum verum reputas vaticinium, & iudicas minas meas impleri non posse: bono animo esto, haud tuus vultus concidat, & pallorem, quo tua offunditur facies, hilaris excute. Vt autem noueris, te vatem mendacem, simul cum Hebræis esse deperiturum: *ex hac hora*, id est, illicò te ad Iudæorum cœtum exturbari præcipiam, vt quando dignas mei gladij pœnas exceperint, ipse simul vltioni subiaceas: & præambuli eorum luctus si socius, quorum futurus es comes ærumnæ. Tunc Holophernes famulis militibus imperauit, vt comprehenderent Achiorem, ac perductum in Bethuliam, Hebræis traderent cum eis illicò petiturum. Porrò *Bethulia* ciuitas est Galilææ in Tribu Zabulon sita in monte, tribus leucis à Dothain versus Austrum: & à Scythopoli versus Septemtrionem: vna leuca à Tyberiade versus Occidentē, & à Diocæsarea versus Oriētem. Etiam nunc conspici istic vestigia castrorū Holophernis Adrichomius affirmat. Quasnam quæso, inibi castrorum reliquias conspicies, nisi Vrbium direptionem, iniuriarum famam, temerariorum militum memoriam. * Et quando bella apud impugnata Regna indelebilem miseriarum characterem non imprimunt?] Certè *Bethulia*, idem est, ac *Dei virginitas*. Cum autem Deipara fuerit in Iudith adumbrata, (vt ex Richardo vidimus) appositè Dei virginitas Deiparæ patria. Tanta enim Mariæ puritas, vnde nam posset, nisi ex ipsius Dei ineffabili puritate prodire?

Bella apud impugnata Regna miseriarum characterem imprimunt indelebilem.

Deipara virginitas quasi Deifica.

Vers. 8.9.10.11.12.13. *Et accipientes, &c.*] 2.

Achior Hebræis traditur, eosq; de causa huiusce traditionis certiores reddit.

Arripuere serui, seu milites Holophernis famuli Achiorem, & profecti per campestria ascensuri montana à fundibulariis fuére retardati. At diuertentes à latere montis, ne à custodibus illius itineris Iudæis læderentur, arbori Achiorem restibus illigarunt, sicque manibus solutæ pedes soluerent, & Holophernis ad castra recurreret, eum dimiserunt, ad dominumque, à quo fuerant immissi, remearunt. * Miserrimū planè cum quis ab inuisibili hoste *manibus ac pedibus religatur*, id est, cū gressus voluptatis viæ addicuntur, & manus operum bonorum non caeruntur. Huiusmodi enim operibus ad meritum omnino inutilibus, quia in peccato geruntur, solet Deus ex miserationis abundantia excitari, vt pedum vincula comminuat, & peccator ad meliora diuertat.] Verùm filij Israël moniti fortassè à custodibus montis fundibulariis, descendentes à Bethulia, ad Achiorem accessere; soluentes duxerunt in Vrbem, ac in medium populi illum statuentes, sciscitati sunt ab eo, qua de causa ab Assyriis sic vinctus fuisset inibi derelictus. Erant tempore illo in Bethulia Principes Ozias de Tribu Simeon, & Charmi. Certè aduena erat Ozias, vtpotè de Tribu Simeon oriundus, sed qui Bethuliæ in Vrbe Zabulonicæ Tribus Principem agebat, fortè Ciuitate iampridem donatus: fortè post abductas decem Tribus in Assyriam casu vel consilio (nam liberum cuique erat tunc, vbicumque vellet, sedem figere) eò delatus: fortè etiam recèns occasione belli huius Holophernici Ierosolyma à Rege Manasse, vel à Pontifice Eliacim Betholiam immissus. In Græco hîc tres Reipublicæ Principes annumerantur, Oxias filius Micha, Cabris filius Gothonielis, & Charmi filius Mechiel, qui etiam infrà in Latina editione recensentur *cap.* 8. 8. suppletúrque is, qui hoc loco est prætermissus. Ozias Sacerdos non fuit, quia dicitur fuisse de Tribu Simeon, Reliquos duos fuisse Sacerdotalis generis, alij aiunt, alij aptiùs negant. * Nec enim Sacerdotes belli præfici administrationi, qui pacifici Agni sacrificio tunc typico, nunc verò hærescit altari.] In medio itaque seniorum, & in conspectu omnium, Achior retulit ea, quæ interrogatus ab Holopherne ipse responderat, in populi scilicet Hebræi commendationem; quare Duces eum voluerint Internecioni tradere; quam differre curauit Holophernes, vt diriùs cogeret diuersis interire suppliciis, (cum vicerit filios Israël) eo quod asseruerim Deum cœli futurum sui populi protectorem.

Cùm in peccato exulis, nolo bonorum, quæ geris, operum esurisci.

Non decet Sacerdotes præfici bellorum administrationi.

Vers. 14.15.16.17.18.19.20.21. *Cumque, &c.*] Quæ cum fusiùs Achior Israëli retulisset, omnis populus in faciem cadens Dominum adorauit, & communi lamentatione vnanimiter preces effudit, affatus: Domine Deus cœli terræ, hostium intuere superbiam, vt punias: 3.

Achior in Ozæ domo recipitur, orat populus.

ruotum

tuorum aspice humilitatem, vt miscreare, *& faciem sanctorum tuorum attende*, id est, afflictum vultum seruorum tuorum, qui sunt populus tibi addictus, & quodammodò sacer. Græcè est *Sanctificatorum tibi hoc ipso die*, id est miserere, & opitulare populo tuo non solum ab antiquo per circumcisionis sacramentum sancto, sed etiam recentissimo nouo fœdere tibi deuincto, & nouo fidelitatis iuramento tibi adstricto, atque ita plurimis titulis sanctificato. Siue faciliùs dicerim, populum exorare, vt Deus è peccatoribus populi oculus auertat, & Sanctorum seu iustorum faciem intueatur, vt paucorum meritis, omnibus misereatur. * Et quidem quotidie Deus vnius vel alterius iusti respectu innumeris parcit peccatoribus.] Et ostende, à te minimè derelinqui eos, qui in te suam spem collocant: eosque à te conteri, & humiliari, qui in se confidunt, & è sua fortitudine gloriantur. Terminato itaque fletu, & perfecta oratione, quæ totam tenuerat diem, *consolati sunt Achior*, id est, eum benignè habuerunt, dicentes Deus patrum nostrorum, cuius tu mirabilia gesta hostibus prædicasti, *tibi hanc dabit vicissitudinem*, siue hoc tibi rependet, vt tu potius hostium interitum intuearis incolumis. Cum autem Deus populum suum ab hostium tyrannide liberauerit, tibi potestatem faciemus, te aggregandi ad populum veri Dei cultorum. * Nec alio augustiori præmio poterat Achior donari ab Hebræis; quod verum pro Deo testimonium tulisset. Ineffabile Dei beneficium est, in fidelem apud Deicolas vel captiuum commorari; vt possit veræ fidei ediscere dogmata, & rectam salutis inire viam.] Dei autem munificentiam ad rependenda hominum obsequia indè patescit, quod infidelis ad Dei populum adducitur, quia curam hostibus diuinam erga Iudæos miserationem prædicauit.] *Sit itaque Deus tecum in medio nostri*, id est, optamus, vt apud nos Sedem figas, & Sacra nostra, fidémque in verum Deum, qui tibi adest, suscipias. Tunc Ozias, consilio finito, Achiorem suam excepit in domum, & *cœnam magnam* instituit, magnam quidem non ciborum varietate, sed personarum numero. * Nec enim deceret, afflictionis, ac luctus tempore lauta instrui conuiuia.] An Achior vinctus fuerit apud Oziæ domum receptus? Minimè Ozias eum excepit vinctum, aut custodia septum: sed tamen aliquantulum obseruatum, & semper in plurium oculis detentum. * Transfugis enim non facilè credendum. Meminisse enim poterant exempli Chusai, qui Absalomi rem suo consilio euertit. 2.Reg.17. Fortè enim audierant, qua fraude. Si non olim Troianos Græcis prodidisset.] Alio ex capite Bethulienses à temeritatis nota excusarim, quod Achiori credidissent, scilicet, quia sincerè ac candide omnia gessit, & dixit. * Qui mentitur, & seducere intendit, difficilè valet cordis affectum operire, nam vel ex loquendi modo, vel ex vultus immutatione deprehenditur.] Aduocati itaque presbyteri siue optimates Vrbis, post perfectum ieiunium, quod vsque ad vesperam perdurabat, cum Ozias & Achiore lassata corpora refecerunt. Post cœnam verò, conuocatus est omnis populus, & tota nocte intra *Ecclesiam*, seu Synagogam aliquam, aut locum amplum orationi destinatum exorauit, à Deo Israëlis auxilium enixè postulant. * Non contenti diem totum in precibus traduxisse, etiam noctem in eadem animi contentione posuerunt, vt diuinæ misericordiæ vim afferrent Hebræi, & optatum auxilium extorquerent. Nam & oratio constans vim Domino infert, & iuuat ei importunè rogari.]

Vnius vel alterius iusti meritis. Deus innumeris peccatoribus parcit.

Magnum Dei beneficiū, infidelem, vel captiuū apud Deicolas commorari, quia potest rectam inire viam.

Ineffabilis Dei munificentia, ad rependāda qualibet hominū obsequia.

Non decet luctus tempore, lauta instrui conuiuia.

Transfugis nō facilè credendum.

Qui mentitur, facilè seductionis exhibet documenta.

Oratio constans vim Deo infert, & ei iuuat, importunè rogari.

CAPVT VII.

Obsidet Holophernes Bethuliam, aquæductum præcidit, obsessos à vicinis fontibus arcet. Hi siti dira cruciati, deditionem vrgent: sed Ozias populo persuadet, vt ad quinque dies differatur.

1.
OLOFERNES autem altera die præcepit exercitibus suis,
vt ascenderent contra Bethuliam. 2. Erant autem pedites
bellatorum centum viginti millia, & equites viginti duo mil-
lia, præter præparationes virorum illorum quos occupauerat
captiuitas, & abducti fuerant de prouinciis & vrbibus vni-
uersæ iuuentutis. 3. Omnes parauerunt se pariter ad pugnam
contra filios Israël, & venerunt per crepidinem montis vsque
ad apicem, qui respicit super Dothain, à loco qui dicitur Belma, vsque ad Chel-
mon qui est contra Esdrelon. 4. Filij autem Israël vt viderunt multitudinem
illorum, prostrauerunt se super terram, mittentes cinerem super capita sua, vnani-
mes orantes vt Deus Israel misericordiam suam ostenderet super populum suum.
5. Et assumentes arma sua bellica, sederunt per loca, quæ ad angusti itineris trami-
tem dirigunt inter montosa, & erant custodientes ea tota die & nocte. 6. Porrò
Holofernes, dum circuit per gyrum, reperit quòd fons, qui influebat, aquæductum
illorum

illorum à parte australl extra ciuitatem dirigeret: & incidi præcepit aquæductum
illorum. 7. Erant tamen non longè à mutis fontes, ex quibus futtim videban-
tur hautire aquam, ad refocillandum potius quàm ad potandum. 8. Sed filij
Ammon & Moab accesserunt ad Holofernem dicentes: Filij Istael, non in lancea
nec in sagitta confidunt, sed montes defendunt illos, & muniunt illos colles in
præcipitio constituri. 9. Vt ergo sine congressione pugnæ possis superare eos, pone
custodes fontium, vt non hauriant aquam ex eis, & sine gladio interficies eos: vel cer-
tè fatigati tradent ciuitatem suam, quam putant in montibus positam superati non
posse. 10. Et placuerunt verba hæc coram Holoferne, & coram satellitibus eius, &
constituit per gyrum centenarios per singulos fontes. 11. Cúmque ista custodia
per dies viginti fuisset explera, defecerunt cisternæ, & collectiones aquarum, omni-
bus habitantibus Bethuliam: ita vt non esset intra ciuitatem vnde satiarentur vel
vna die, quoniam ad mensuram dabatur populis aqua quotidie. 12. Tunc ad Oziam
congregati omnes viri, feminæque, iuuenes, & paruuli, omnes simul vna voce,
13. dixerunt: Iudicet Deus inter nos & te, quoniam fecisti in nos mala, nolens
loqui pacificè cum Assyriis, & propter hoc vendidit nos Deus in manibus eorum.
14. Et ideò non est qui adiuuet, cùm prosternamur ante oculos eorum in siti, &
perditione magna. 15. Et nunc congregate vniuersos qui in ciuitate sunt, vt spon-
te tradamus nos omnes populo Holofernis. 16. Melius est enim vt captiui bene-
dicamus Dominum, viuentes, quàm moriamur, & simus opprobrium omni carni,
cùm viderimus vxores nostras, & infantes nostros, mori ante oculos nostros.
17. Contestamur hodie cælum & terram, & Deum patrum nostrorum, qui vlcisci-
tur nos secundùm peccata nostra, vt iam tradatis ciuitatem in manu militiæ Holo-
fernis, & sit finis noster breuis in ore gladij, qui longior efficitur in ariditate sitis.
18. Et cùm hæc dixissent, factus est fletus & vlulatus magnus in ecclesia ab omni-
bus, & per multas horas vna voce clamauerunt ad Deum, dicentes: 19. Peccaui-
mus cum patribus nostris, iniustè egimus, iniquitatem fecimus. 20. Tu quia pius
es, miserere nostri, aut in tuo flagello vindica iniquitates nostras, & noli tradere con-
fitentes te populo qui ignorat te, 21. vt non dicant inter Gentes: Vbi est Deus
eorum? 22. Et cùm fatigati his clamoribus, & his fletibus lassati siluissent, 23. exur-
gens Osias infusus lachrymis, dixit: Æquo animo estote fratres, & hos quin-
que dies exspectemus à Domino misericordiam. 24. Forsitan enim indigna-
tionem suam abscindet, & dabit gloriam nomini suo. 25. Si autem transa-
ctis quinque diebus non venerit adiutorium, faciemùs hæc verba, quæ lo-
cuti estis.

COMMENTARII.

1. *Bethulia obsidetur.*

ERS. 1.2.3.4.5. *Holophernes, &c.*] Holophernes autem postridiè quàm illa cum Achiore gesta fuerant, præcepit exercitibus suis, vt ascenderent contra Bethuliam. Erant verò pedites milites Holophernis centum viginti millia, & equites viginti duo millia. Profectò Cap. 2.7. duodecim millia equites annumerantur. Sed accessere ex Syria de nouo decem millia ad illa duodecim millia, quæ secum adduxerat. Submittebat enim Nabuchodonosor statis temporibus nouas legiones; nec volebat, nec tutum erat solis auxiliaribus rem geri. * Huiusmodi namque milites haud vltronei decertant, manus remissas adhibent pugnæ, de victoris fælicitate dolent, eumque expetunt subærari.] Præterea exercitus numerus accrescebat admodum ex illis, quos ex captiuorum, aut deditiorum cœtu in milites de prouinciis, & Vrbibus Holophernes elegerat. Omnes igitur se se ad pugnam aduersus Israëlitas præparauerunt, & venerunt per *crepidinem* seu per radicem montis vsque ad *apicem* siue ad collem quæ respicit super Dothain: *à loco* videlicet, *qui dicitur Belma, vsque ad Chelmon qui est contra Esdrelon.* id est, tenuere, aut occupauere copiæ spatium illud à Belma (siue *Belthem*, aut *Belmain*, aut *Abelma*,) qui locus à Bethulia milliario distat, vsque ad Chelmon, siue ad hortum fabarum, quarum iuibi exuberans copia. At filij Israël cum multitudinem militum aspectassent animis deficientes, cineribus capita defædantes, procidentesque voce, aut affectu vnanimi Deum Israël exorauerunt, vt suam misericordiam supra suum populum ostentaret. Ne autem totam victoriæ vim cœlestis Numinis expectarent è manu, suas interim manus ad certamina exeruerunt; arripientes enim arma bellica angustos montium aditus tota die ac nocte custodiunt. * Dominus quidem suis bellatoribus præstat auxilium, non solus vult expedire certamini. Quidquid poteris præsta, Deus quod non valueris, adimplebit.]

Non est tutum, victos exercitui addici, vt pro victore decertent.

Deus non vult solus pro hominibus pugnare, sed suis pugnantibus præstat auxilium.

Vers. 6.7.8.9.10.11. Porrò Holophernes, &c.] Dum autem obsessam à longe Bethuliam circuiret Holophernes, animaduertit à parte Australi Vrbis fontem, qui per canalem ciuibus aquam largiebatur, aliò diuerti posse. Itaque incidi præcepit aquæductum, & aquas in vsum exercitus sui deriuari. Verba expende, *Repertu,*

2. Aquæductus præciduntur & à fontibus vicinis arcentur obsessi.

quod

quod fons, qui influebat, aquæductum illorum à parte Australi extra Ciuitatem dirigeret. Ipse potius fons ab aquæductu dirigebatur, quem sensum, licèt verbis aliter ordinatis, colligere debemus: Fons qui ex valle Australi per canalem in Vrbem influebat, aquæductum dirigebat, id est, per canalem tectâ destinabat aquam in Vrbem Bethuliæ. Hoc quidem canali inciso per Holophernem, non supererat obsessis aqua nisi quæ non longè à muris ex fonticulis scaturiebat, quàm furtim subindè haustum veniebant, *ad refocillandum potius quam ad potandum*, id est, ad colluenda vel humectanda labia non ad sitis calorem extinguendum. Tam tenuis fonticularum scaturigo, & tamen cum ingenti periculo & labore paruum illud subsidium apparabatur; nam quod *furtim* geritur ob metum magna solet molestia præstari. * Mundialis en voluptatis imago. Furtim ingenti labore acquiritur *vix ad refocillandum*, minime *ad hauriendum* stilla.]

Magnis exanthlatis laboribus acquiritur mundialis stilla voluptatis.

Cum verò Bethulienses cogerentur ex siti, ob incisum canalem, non solum noctù, sed interdiù etiam in oculis hostium furtiuam illam aquam haurire, rem Ammonitæ & Moabitæ animaduertentes, ad Holophernem detulerunt. Filij (inquiunt) Israël haud in lancea, aut sagitta confidunt, sed montium protectione muntur: & colles in præcipitio constituti eis pro muro impenetrabili deseruiunt. Igitur vt eos possis sinè certamine superare, fontibus statue custodes, ne possint aquam exhaurire, & vel siti comminuentur, vel defatigati tradent Vrbem, quam ex montani situs protectione iudicant non posse superari. Placuit monitum Holopherni, & *satellitibus suis* seu prætoriæ cohorti, & centenos Dux in singulis fontibus custodes constituit. At cum huiusmodi accurata custodia viginti dies, vel vt est in Græco triginta-quatuor tenuisset, defecére cisternæ & collectiones aquarum, quamuis aqua parcè ciuibus distribueretur. Nec intra ciuitatem vlla iam cisterna, vel puteus inueniebatur, vnde vel vna die posset populi sitis extingui. Verùm *centenarios* illos custodes crediderim esse Centuriones cum suis militibus centum.

3. *Vers.* 12 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. *Tunc ad Oziam &c*] Itaque cum tota ciuitas siti deficeret, ad Oziam primarium Magistratum queruli, gementesque ventitant consilij inopes, produntque ægramini ac variè fluctuátis æstus oratione sua. Iudicet (inquiunt) *Dominus inter nos, & te*, id est, sua cum vindicta afficiat, qui reus hac fuerit inuentus in causa. Credimus tamen, te tuo minus prudenti consilio hanc diram afflictionem in Vrbem induxisse, *nollens loqui pacificè cum Assyrijs.* * Populari hi more exitu consilia metientes, Magistratum accusant, quod non fecerit, quod ipsi quoquè fieri noluerant. Ideò planè nos Deus *vendidit*, seu hosti tradidit, aut sine vlla dubitatione tradendi illicò erimus. Venditionem pro traditione posuit, quia quod venditur, tradi emptori assolet. Nos miseros non est qui adiuuet, ne ipse quidem Deus tot precibus sollicitatus, vnde cogimur in hostium conspectu æstuantes siti prosterni gladio aut mucrone mitius interimendi. Iam verò vnica nobis reliqua spes ad vitam tuendam, quod populus à te congregari iubeatur, & nos omnes Holophernis ditioni tradamus. Satius enim nobis, vt viuentes in captiuitate *benedicamus Dominum*, * (Qui quidem non solùm in prosperis, sed & in aduersis laudandus.]) quàm vt sitis vi viliter morientes, omnium hominum maretiam impertiamur opprobriis. Loco enim prouerbij dictitabitur: En stulti Bethulienses, qui passi sunt, vxores, & filios (infirmiora quidem viuentia ad sustinentiam sitis) suo in conspectu deperire. *Contestamur* ergo hodie *cælum & terram*, id est, omnem creaturam Angelos, homines in testimonium sumimus siue in testes vocamus: nec non in testem adducimus Deum patrum nostrorum, qui de nostris piaculis tàm dira obsidione vindictam assumit: quòd à te enixè petierimus, vt Vrbem Assyriorum ditioni committas. Vt sit finis noster (id est, mors.) breuis inflicto gladij vulnere, qui productior in sitis erit ariditate. Queruli siluérunt, & illicò successit fletus magnus *in Ecclesia*, id est, in synagoga, quæ in singulis Vrbibus æquæ orationis, ac concionis locus erat. Verùm ex hoc populi ad Synagogam adcursu, ex humillimis precibus ibi profusis, ex fletu, & opis diuinæ tam seria imploratione, patet, industria, & suadela Principis Oziæ, sedatum fuisse priorem populi tumultum, & iam animi quiores effectos omnes non amplius deditionem vrsisse, sed à diuina manu subsidium præstolari decreuisse. Et quidem triste negotium fuisset tùm Bethuliæ, tùm Iudææ vniuersæ, si primo populi furori, & ardentissimæ siti Princeps cessisset Ozias, deditionemque fecisset. In quantas se ciues isti coniecissent ærumnas, quam in signi victoria se spoliassent! * Tentaminibus diris actus ad Deum accurrere, nec cogites deditionem agere, sustine patienter, ne te illustri triumpho spoliari patiaris. Exemplo tibi sit Lisimachus Macedonum Rex, qui cum in Thracia cum toto suo exercitu siti penè enectus hosti, se dedidisset, & iam optato potu se se refecisset, *Odij*) exclamabat) *quam parue voluntatis causa me ipsum è Rege seruum effeci!* O quàm vilis causa voluptatis, rursum arsurus siti, te quotidiè mancipium è Rege Holopherni diabolo tradis!]

Voluptatum siti æstuans viriliter age, ne te è Rege facias seruū, ob breuissimā voluptatis expletionem.

Permutas horas illi ad Dominum clamitauére: Deliquimus patrum nostrorum imitatores, iniustè egimus, iniquitati seruientes. Sed tu piissimus parce confitentibus. At si tuo flagello vindicare paras, diuinam correptionem libenter admittimus: hos rogamus, ne tradas nos hostium infidelium verbere vulnerandos. * Deus enim miseratione punit, homo autem volnerat immisericors, vndè necessum erit sine spei particula deperire.] Ne, inquam tradas confitentes te, populo, qui *te ignorat*. Ac si diceret, si te Assyrij cognoscerent tuam in corripiendo misericordiam æmularentur. * Vt ediscant fideles, eum qui immisericorditer proximum vulnerat, cum infidelibus, qui Deum ignorant, esse computandum.] Ne, quæsumus, detur Gentilibus occasio mussitandi: Vbinam *Deus eorum?* Cæterùm cum hisce clamoribus; hiscéque fletibus defatigati siluissent, exurgens Ozias infusus lacrymis compassionis affectu, ait: Æquo animo estote fratres, & ad quinque proximos dies deditio Vrbis differatur, expectemus cœlesti donari misericordia; forsitan enim indignationem suam *abscindet* misericordiæ vi. * Adeò enim peccatores facimus Deo iustitiæ

Deus miseratione punit, homo vulnerat immisericors.

Qui sine misericordia proximum vulnerat, cum infidelibus, qui Deum ignorant, computandus.

Peccator facit

Populus deditionem vrget, sed Ozias persuadet ei, vt per quinque dies differatur.

Popularis mos, immeritò Magistratū accusare.

Deo adhærescere indignationem, ita vt difficilè abscindatur à misericordia.
Deus parcendo gloriosior.

iustitiæ indignationem adhærescere, vt necessarium sit à misericordia quasi violentissimè abscindi, vt parcat erratis.] *Et dabis gloriam nomini suo.* Deus enim parcendo, quodammodò gloriosior exponitur.] * *Nomini suo*, ait, id est, *Iehonah*, vel *Iesu*. Nomini enim huic dulcissimo debemus, indignationem Dei abscindi, & peccatores venia toties donari.] At si transactis quinque diebus non aduenerit à cœlesti Numine auxilium, Vrbem Holopherni potestati trademus.

Nomini Iesu debemus, toties venia donari.

CAPVT VIII.

Stirps, laudes & encomia Iudithæ. Ipsa Principes trepidantes obiurgat, patrum exemplo ad diuinæ opis implorationem adhortatur, & bono animo omnes esse iubet.

1. ET factum est, cùm audisset hæc verba Iudith vidua, quæ erat
filia Merari, filij Idox, filij Ioseph, filij Oziæ, filij Elai, filij Iamnôr, filij Gedeon, filij Raphaim, filij Achirob, filij Melchiæ, filij Enan, filij Nathaniæ, filij Salathiel filij Simeon, filij Ruben :
2. & vir eius fuit Manasses, qui mortuus est in diebus messis hordeaceæ :
3. instabat enim super alligantes manipulos in campo, & venit æstus super caput eius, & mortuus est in Bethulia ciuitate sua, & sepultus est illic cum patribus suis.
4. Erat autem Iudith relicta eius vidua iam annis tribus, & mensibus sex.
5. Et in superioribus domus suæ fecit sibi secretum cubiculum, in quo cum puellis suis clausa morabatur :
9. & habens super lumbos suos cilicium, ieiunabat omnibus diebus vitæ suæ, præter Sabbata, & neomenias, & festa domus Israël.
7. Erat autem eleganti aspectu nimis, cui vir suus reliquerat diuitias multas, & familiam copiosam, ac possessinnes armentis boum & gregibus ouium plenas.
8. Et erat hæc in omnibus famosissima, quoniam timebat Dominum valdè, nec erat qui loqueretur de illa verbum malum.
9. Hæc itaque cùm audisset, quoniam Ozias promisisset quòd transacto quinto die traderet ciuitatem, misit ad presbyteros Chabri & Charmi.
10. Et venerunt ad illam, & dixit illis: Quod est hoc verbum, in quo consensit Ozias, vt tradit ciuitatem Assyriis, si intra quinque dies non venerit vobis adiutorium;
11. Et qui estis vos, qui tentatis Dominum;
12. Non est iste sermo, qui misericordiam prouocet, sed potiùs qui iram excitet, & furorem accendat.
13. Posuistis vos tempus miserationis Domini, & in arbitrium vestrum, diem constituistis ei.
14. Sed quia patiens Dominus est in hoc ipso, pœniteamus, & indulgentiam eius fusis lacrymis postulemus :
15. non enim quasi homo, sic Deus comminabitur, neque sicut filius hominis ad iracundiam inflammabitur.
16. Et ideò humiliemus illi animas nostras, & in spiritu constituti humiliato, seruientes illi,
17. dicamus flentes Domino, vt secundùm voluntatem suam sic faciat nobiscum misericordiam, suam : vt sicut conturbatum est cor nostrum in superbia eorum, ita etiam de nostra humilitate gloriemur :
18. quoniam non sumus secuti peccata patrum nostrorum, qui dereliquerunt Deum suum, & adorauerunt deos alienos.
19. pro quo scelere dati sunt in gladium : & in rapinam, & in confusionem inimicis suis : nos autem alterum Deum nescimus præter ipsum.
20. Expectemus humiles consolationem eius, & exquiret sanguinem nostrum de afflictionibus inimicorum nostrorum : & humiliabit omnes Gentes, quæcumque insurgunt contra nos, & faciet illas sine honore Dominus Deus noster.
21. Et nunc fratres, quoniam vos estis presbyteri in populo Dei, & ex vobis pendet anima illorum : ad eloquium vestrum corda eorum erigite, vt memores sint, quia tentati sunt patres nostri vt probarentur, si verè colerent Deum suum.
22. Memores esse debent, quomodo pater noster Abraham tentatus est, & per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus est.
23. Sic Isaac, sic Iacob, sic moyses, & omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles.
24. Illi autem, qui tentationes non susceperunt cum timore Domini, & impatientiam suam & improperium murmurationis suæ contra Dominum protulerunt :
25. exterminati sunt ab exterminatore, & à serpentibus perierunt.

rierunt. 26. Et nos ergo non vlciſcamur nos pro his quæ patimur: 27. ſed repu-
rantes peccatis noſtris hæc ipſa ſupplicia minora eſſe, flagella Domini, quibus quaſi
ſerui corripimur, ad emendationem, & non ad perditionem noſtram eueniſſe creda-
mus. 28. Et dixerunt illi Ozias, & presbyteri: Omnia, quæ locuta es, vera ſunt, &
non eſt in ſermonibus tuis vlla reprehenſio. 29. Nunc ergo ora pro nobis, quoniam
mulier ſancta es, & timens Deum. 30. Et dixit illis Iudith: Sicut quod potui loqui,
Dei eſſe cognoſcitis: 31. ita quod facere diſpoſui, probate ſi ex Deo eſt, & orate
vt firmum faciat Deus conſilium meum. 32. Stabitis vos ad portam nocte iſta,
& ego exeam cum abra mea: & orate, vt ſicut dixiſtis, in diebus quinque reſpi-
ciat Dominus populum ſuum Iſrael. 33 Vos autem nolo vt ſcrutemini actum
meum, & vſque dum renunciem vobis, nihil aliud fiat, niſi oratio pro me ad
Dominum Deum noſtrum. 34. Et dixit ad eam Ozias princeps Iuda: Vade in
pace, & Dominus ſit tecum in vltionem inimicorum noſtrorum. Et reuertentes
abierunt.

COMMENTARII.

1\. *Scrips. & encomia Iudithæ.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. *Et factum, &c.*] Aderat hoc tempore in Bethulia quædam vidua illuſtriſſima fœmina Iudith nomine filia Merari, filij Idox, filij Ioſeph, filij Oziæ filij Elai, filij Iamnor, filij Gedeon, filij Raphaim, filij Achitob, filij Melchiæ, filij Enan, filij Nathaniæ, filij Salathiel, filij Simeon, filij Ruben. Certè Iuditha oriunda erat ex Tribu Simeon, vt conſtat ex Cap. ſequenti v. 2. vbi Simeonem Patriarcham ipſa vocitat *patrem ſuum.* Quod ergo hic appelletur filia *Simeon filij Ruben*, vel mendum eſt, & pro *Ruben* legendum *Iſrael*, vt Græcus legit. Vel intelligendum de Simeone & Rubeno non Patriarchis, ſed aliis quibuſdam illuſtribus viris intermediis, non diducta vſque ad primos Patriarchas ſtirpe. Certum enim ex omnibus Rubeni Patriarchæ filiis nullum habuiſſe Simeonis nomen. *Iudith* idem eſt quod *laudans* vel *confitens Deo*, à radice *Iadah*, quod ſignificat *laudare, confiteri, gratias agere.* * Vt innuatur, ex oratione, & gratiarum actione fideli populo exoriri victorias. * Vnde Reges Catholici cum primum expeditionem bellicã præparare moliuntur, ſoliciti ſunt de publica oratione ac gratiarum actione gerenda fœlicium euentuum origine.] Virum Iuditha ſortita eſt Manaſſem eiuſdem Tribus & patriæ, vt Græcus adnotat. Qui, dum, meſſes hordeaceæ colligerentur, obiit; *inſtabat* enim tanquam ſummus Præfectus (vt Græca ſignificant) ſuper omnium meſſorum multitudine in campo illo magno Bethuliæ vicino, &, æſtu ſolis eius caput obtundente, exitialem traxit ægritudinem, & apud Bethuliam domi vitam cum morte commutauit, & ad patrum ſuorum ſepulchrum fuit delatus. * Fœlix planè obitus Præfecti meſſium, cùm ſuo muneri operam impendebat. Quid enim honoratiùs quàm mortem ſubire ortam ex tecta iniuncti muneris adminiſtratione?] Erat autem Iuditha huius viri illuſtris relicta vidua iam annis tribus & menſibus ſex. Profectò Iuditha perſpicuum exhibuit viduitatis honorandæ fœminis cunctis exemplum; nam in *ſuperioribus* domus ſuæ, id eſt, in ſuprema parte domus (quod ſolarium vel doma vocitabant) fecit ſibi *ſecretum cubiculum*, ſeu *precatorium tabernaculum*, (vt eſt in Græco) in quo

Victoria exoriuntur ex oratione, & gratiarum actione.

Reges Catholici piatas publicas orationes poſtulantes, cum bellicas præparat expeditionem.

Fœlix mors Præfecti, orta ex recta muneris adminiſtratione.

cum puellis ſuis ſeu cognatis, ſeu ancillis, quas eadem pietatis exercitamenta docebat, omnibus feriatis diebus clauſa morabatur. Neque ex ſublimi iſto ſacroque latario ipſa deſcendere ſolebat, niſi diebus Sabbati, & feſtis, quandò ad Synagogam, vel ad coniunctum Synagogæ gynecona, vt legis diuinæ explicationi intereſſet, ſe transferre conſueuerat. * Decet quidem viduas amotum ab hominum conſortio habitaculum.] * Sed non decet ità affectare ſolitudinem, vt diebus feſtis concionibus intereſſe eis piaculum viduitatis videatur.] Ieiunia gerebat omnibus hebdomadis diebus, præter Sabbata, Neomenias, & feſta alia populi Iſraelitici. Nam cum Iudæis dies iſti eſſent publici gaudij, nullum tunc ieiunium ſuſcipiebant. Imò vetitum id illis pœnitentiæ cauſa tum facere. R. Moſes ſcribit. Saltem conſuetudine receptum erat, Sabbatis, & feſtis otio epulis quæ ab hora ſexta ſeu meridie vacare; cum diebus ieiunij ſolerent ad veſperam vſque, ſeu ſtellarum aſpectum, refectione abſtinere. Huic ergo iam ab antiquo receptæ, honeſtæque conſuetudini ſe ſe accomodans Iudith, etiam ipſa feſtos dies, & Sabbata hilarius tranſigebat. * Nec laudarim affecta nonnullorum ieiunia, qui diebus ſolemnibus à licito, vſitatoque abſtinent alimento, Niſi ex turo, aut regula id gerere debeant, perfectiùs duxerim, eos communi conſuetudini conformari, ſpeciatim ſi publica futura ſit huiuſmodi irregularis abſtinentia.] In Græco dicitur, etiam *anteſabbatis, & anteneomenijs* à ieiunio abſtinuiſſe. Quia dies illi pridiani, licèt feſti non eſſent, niſi ſub veſperam, tamen quia vel ſic videbantur iam tum aliquid feſti habere, ideò etiam illis diebus ieiunia minus admittebat mos publicus; à quo noluit Iudith familiam ſuam diſſentire. * Magnam certè perfectionem duxerim ſe ſe vel perfectiores viros aut fœminas communitatis vſui accommodare, ne ſingularitatis incuſari poſſint. Perfectiùs eſt cum communitate riti comedere, quàm in communitatis ieiunare conſpectu.] * Hæc pridiana ieiunij ſolutio ſubtaxat Chriſticolas, qui tam imperfectè feſta obſeruant, vt non ſolum pridianis diebus non recedant à labore ſeruili (quod non debent) ſed ipſius feſti diei partem huic illicitè impendant miniſterio.] Aſperitati ieiunij vidua cilicij cruciatum addebat in vberius ieiunij meritum. Ieiunium enim ex moleſtia corpori inflicta ſuam concipit perfectionem. * Quantum exi-

Decet, viduas habitaculum amotum ab hominum conſortio.

Sed non decet, diebus feſtis concionibus non intereſſe.

Non approbo irregularem aliquorũ diebus ſolemnibus abſtinentiam.

Magna perfectio eſt, vel incommodis ſequi communitatem.

Subtaxatur Chriſtianorũ imperfecta dierum feſtorum cuſtodia.

Reprehenditur vsus poculi Iudici, quod ieiunij ornamentũ omnino tollat.

stimas meriti tuo inesse ieiunio, qui non solum adiicis ei ex cilicio molestiam, sed ipsum inediȩ leuem cruciatum euras dulcibus poculis omnino ablegare? Licitus sit huiusmodi poculi vsus, sed parum meriti (vt alibi Moralis Theologus indicaui) meriti ieiunio relinquit.] * Non

Modesta viduæ habitaculum potest Oratoriũ appellari, quia parcus inibi, & modestus sermo.

prætereat sine pondere secretum illud cubiculum in *solario* domus Viduæ precibus præparatum. Vocitatur à Græco *peccatorum tabernaculum*, vbi vidua cum puellis morabatur. Tanta enim erat verborum modestia, tàm parcè texebat illa cum puellis sermones, vt habitaculum dictum aptè sit *oratorium*. Viduæ modestæ habitatio precatorium tabernaculum potiùs est appellandum.] Nec harum virtutum exercitamenta Iudith à senio didicerat, sed à virtute cordis eximia traxerat; erat enim *elegantis nimis aspectu*, quæ vix trigesimum tertium ageret

Pulchritudo corporis commẽdabilis ex animi pulchritudine.

annum. * O quàm commendabilis in pulchro corpore elegans animus; quàm detestabilis cum fœditate animi corporis pulchritudo!] Quid corpus elegans cum animus fœdus obiicitur, nisi Sepulchrale bustum peristromate pellucido indutum?] Huic viragini maritus diuitias multas, familiam copiosam, possessionesque boum armentis, ac ouium gregibus plenam reliquerat. Et erat hæc *in omnibus famosissima*, seu in Vrbe celeberrima, cunctis ciuibus commendabilis; quoniam timebat Dominum valdè, nec erat qui de illa *verborum malum* loqueretur. * En vndè fœmina commendabilis

Fœmina nobilis non ex diuitiis, sed ex virtute collaudatur à ciuibus.

obiicitur, ex Dei timore, ex sanctitate, non ex vi diuitiarum.] * Tunc autem in omnibus celebris mulier ostentatur, cum nulla eius actio ansam exhibet ciuibus, vt dignè minus colloquantur. Perspicua namque virtus est illa, quæ à vulgaris linguæ censura liberatur, imò cui sermo vulgaris applaudit.]

Perspicua illa est virtus, cui vulgus applaudit.

2\. *Vers.* 9. vsque ad 28. *Hac itaquè, &c.*] Hæc igitur mulier tot titulis illustris, cum audisset, Oziam primarium in Ciuitate Magistratum in deditionem Bethuliæ intra quintum diem consensisse, Presbyteros Charmi & Chabri aduocauit ad se, ne publicè argueret. * Nec enim deceret fœminam viduam ad publicum prodire, nec oportebat, viros publico munere illustres publicè reprehendi.] Ideò ad se aduocat Presbyteros, & in secreto obiurgat. Neque blandam adhibuit orationem, ne mollis oratio ex elegantissimæ sapientissimæque mulieris ore profecta viriles animos ad molliciem frangeret, quando firmandi erant ad certamen. * Vndenam fœmina didicisset? Certè ex illo precatorio tabernaculo, quod continuis libandis Deo orationibus sibi in solario extruxerat. Oratio enim sapientiæ est magisterium.] Venerunt illi ad Iuditham, & cum ipsis etiam Ozias studio addicendi aliquid, quod ad communem patriæ salutem faceret: quod vt sperarent publica & constans de eius sanctitate opinio faciebat. * Non est illustris Præsul, qui dùm subditi communi aguntur periculo, aliquem lapidem immotum relinquit, vt vestigare possit, vndenam pareat populi liberatio. Ideo Ozias non vocatus ad Iuditham accurrit.] * Nec indecens Magistratui primario à sancta fœmina consilium expectare. Imò commendarim Principes, qui ad fœminam, cuius sanctitudinis constans fuerit opinio, accedunt consilij capiendi causa ad communem vtilitatem. Sed non facilè

Iuditha Principes obiurgat, & patrũ exemplo ad diuinæ opis implorationem adhortatur.

Non decet fœminam publicè loqui.

Nec decet proceres publicè reprehendi.

Orationis exercitiũ Magister est sapientia.

Præsul illustris nullum non moueat lapidem vt saluti communi prouideat.

Non indecens Principi, à fœmina proba sanctitatis cõsilium capere.

deferantur, cum tot probent experimenta non omne id, quod rutilat, aurum existere.] Dixit itaque illis: Quænam ista dierum certorum definitio, cui consensit Ozias, vt Assyriis tradat Ciuitatem, si intra hosce dies vobis non venerit adiutorium *Et qui estis vos, qui tentatis Dominum?* id est, quomodo cum vos Presbyteri sitis sapientia præditi vulgari æstimatione iram diuinam prouocare non veremini ex defectu confidentiæ in Dei prouidentiam & bonitatem? Ista tradendi Vrbem intra quinque dies præsciptio Dei misericordiam non allicit, sed potiùs eius iram accendit. * Nihil enim magis diuinam excitat iracundiam, quàm de eius miseratione dubitare.] Constituistis vos tempus miserationis Domini, & arbitrio vestro diem ei constituistis. Cum deberetis eius prouidentiæ opportunam temporis electionem relinquere. * Qui laboribus actus à Deo supplicat liberari, haud certum liberationis tempus præfigat, solum instet liberationi, temporis vero aptitudinem diuinæ dispositioni remittat. Quis enim *nouit tempora vel momenta, quæ Deus posuit in sua potestate?*] At quia patiens Dominus est, & nec prouocatus huiusmodi dierum definitione piissimus vindictam assumit, pœniteat nos de inconfidentia ista, & veniam profusis lacrymis postulemus. Nec enim Deus veluti homo erit, qui ignorans cordis affectum, ex actu externo sibi inuiso ad iracundiam excitari solet. Cum enim nostram pœnitudinem videat internam, ab ira cessabit. Ideò ei humiliemus animas nostras, quarum Deus videt affectum, & in spiritu submisso illi seruiamus, profusis lacrymis deprecantes, vt iuxtà voluntatem suam, si libuerit, & quando placuerit ei, sua nos miseratione protegat. Vt sicut conturbatum est cor nostrum ex superbia Assyriorum ob tumidas minas: *ita etiam de nostra humilitate glorienur.* * Humilitas enim peccatoris afflicti est liberationis indicamentum.] Quia peccata nostra non æquant patrum nostrorum criminum grauitatem, nam illi Deum suum dereliquerunt, vt idolis thura libarent: nos autem licet Dei præscripta violemus, non tamen alienam confictam sectamur deitatem. * Certè fides firmum admodum est peccatorum præsidium, ob eam enim Deus multis fidelis Regni peccatis ignoscit.] Patres nostri ob idololatriam traditi sunt gladij exitiali vulneri, direptioni, confusioni, seu captiuitati: nos autem vnicum Israelis Dominum adoramus. Punit ergo, corripit, vt emendemur; sed non omninò tradet hostibus comminuendos. Igitur humiles Dei consolationem expectemus, ipse *exquiret sanguinem nostrum*, seu vlciscetur nos de afflictionibus ab hoste diro inflictis: & Gentiles aduersum nos colligatos humiliabit, vili fugæ commissos, aut diro gladio traditos. Eia fratres, vos estis Presbyteri seu seniores, seu Senatores, seu *Sacerdotes* (sic aliqui) in populo Dei *ex vobis pendet anima* ciuium. * Præsules enim debent de ciuium animabus Numini cœlesti rationem reddere.] Igitur ad vos attinet, ciuium corda erigere monitis, vt recordentur, patres nostros tentaminibus fuisse à Deo probatos, an verè Deum suum colerent. Referre debent in memoriam, patrem nostrum Abrahamum tentatum fuisse, multisque actum tribulationibus. Annon Isaac, Iacob, Moyses, &

Diuinam prouocat iracundiam, de eius miseratione dubitare.

Iusta liberationis à periculo, tempus diuinæ prouidentiæ relinque.

Humilitas peccatoris afflicti est liberationis indicamentum.

Fides tutatur homines, vt à Deo condonentur.

Anima ciuium ex Præsule pendet.

omnes Diui, qui Domino placuére multis tentaminibus acti se fideles esse confirmauerunt? * *Omnes*, inquit, *qui placuerunt Domino, per multas tribulationes transierunt fideles.* Quasi Deum placere nón valeat, nisi qui multis tribulationibus agitur, & in iis fidelis inuenitur.] Certè illi parentis nostri, qui tentamina à Deo immissa eum eius timore non susceperunt, & impatientiam suam obmurmurando contra Dominum protulére: *exterminati sunt ab exterminatore* Angelo, qui per serpentes immissos eos perdidit. * Faciliùs tentamina à Deo immissa tolerabis, quàm impatientiæ sustinebis supplicium.] Nos igitur non *vlciscamur nos*, id est, non irascamur, non obloquamur, non indignemur ob ea quæ patimur, quasi volentes nos vlcisci de Deo ob flagella quæ patimur. * Idem enim est impatienter labores sustinere quodammodo, ac de Deo vlcisci velle.] Sed reputantes hæc supplicia nostris esse criminibus leuiora, credamus inflicta fuisse à Domino nobis ad emendationem, vt instar seruorum, filiorum dixerim, paterno verbere corripiamur.

Deum placere non potest, qui tribulationibus multis nō agitur, & in eis fidelis inuenitur.

Leuior est tentationum patientia molestia, quàm impatientia supplicium.

Idem quodāmodo, impatienter tolerare labores, ac velle de Deo vlcisci.

3. *Vers.* 28.29.30.31.32.33.34. *Et dixerunt illi, &c.* Post prudentissimam Iudithæ admonitionem dixere illi *Ozias & Presbyteri. &c.* Erago iam Ozias aderat. Cur ergo ad uocatus fuisse non dicitur, cum à Iudith Presbyteri aduocati fuére? Non fuit ausa modesta fœmina primarium Magistratum aduocare, ipse tamen anxius inueniendi à sanctissima fœmina rimulam ad communem salutem Presbyteros comitatus domum fœminæ iniuit. Si ergo aderat Ozias, cur fœmina orationem suam ad Oziam non direxit, sed ad Presbyteros, potiùs autem de Ozia quasi de absente locuta est, cum dixit: *Quod est hoc verbum, in quo consensit Ozias.* * An quia Princeps in aliorum conspectu non est reprehendendus?] * An quia si Presbyteri, ex aliquorum mente, erant Sacerdotes, hi subtaxandi erant, ad quos attinebat ex Sacerdotali munere Principum sæcularium corda tangere, & ad confidentiam in Dei prouidentiam excitare? Admiserim vtrumque.] *Omnia* (inquiunt illi) quæ locuta es, vera sunt, & *nulla* tuo in sermone *reprehensio* inuenitur. Mirum planè in longo mulieris sermone nullam reprehensionem inueniri. Et magis mirabile alicui videbitur, nullum in muliebri colloquio reperiri mendacium. Quàm rara auis in terris Iudith cuius omnia verba *vera sunt*, & nulla in eius sermonibus adest *reprehensio* aut reprehensionis occasio.] * Hoc quidem ex capite Iuditha verè Deiparæ gessit simulacrum, *qua nullo doli ambitu* (loquor cum Ambrosio l.3. de Virg.) *sincerum adulterabat affectum, verbis grauis, loquendi parcior grauis, loquendi parcior,* *verecunda sermone*] Addunt, *Nunc ergo orà pro nobis, quia mulier sancta es.* Vndenam dignouerunt fœminæ sanctitatem? An ex communi approbatione? Non abnegarim. * Sed tamen crediderim, illam particulam, *Nunc ergo*, ad ea quæ tunc audierant, esse referendam. Quasi ex sermone veraci Iudithæ & sine reprehensione verbis colligerent fœminæ sanctitatem. Lingua enim fœminæ præcipuè assolet esse animi euidens iudicatio.] * Irreprehensibilis sermo sanctitudinem loquentis arguit.] Respondit illis Iudith: sicut cognoscitis ea, quæ loquuta sum à Deo dictante accepisse; ita probare non disquisitione quidem, sed fauore, & priuatis, publicisque precibus prosequentes, quod, suggerente Domino, gerere decreui. Stabitis vos hærentes portæ Vrbis nocte proxima, & ego cum *abra* seu ancilla mea exibo. Interim exorate, vt sicut dixistis, quinque dierum spatio breui Dominus suum populum miseratus aspiciat. Non patiar, vos nunc intentum meum ad examen vocare. * Secretum enim vel paucis, vel prudentibus reseratum assolet euulgationis pati periculū.] * Præcipuè verò militaria secreta nulli à Duce vulganda, si velit consilij sui exitum aspectare.] Pergam actura, haud vos comites ad agendum allicio, sed ad orandum patronos adhortor. Dum vobis renuncio rei euentum nihil aliud fiat, nisi instantiæ precum studere: Quàm pulchrè, *Dum renunciem vobis nihil aliud fiat, nisi oratio pro me ad Dominum.* * Sacerdos namque qui remanens exorat in Vrbe credat commilitonem pugnaturorum existere.] Denique Ozias primarius Magistratus Iudæ Princeps Iudithæ profatur: Vadè in pace pro Domino, pro patria pugnatura, & Domini auxilio vindicem te de iniuriis ab inimicis Israël acceptis exhibeas. Et reuersi à Iudithæ domo recessere ad Vrbis portas designata noctis instantia processuri. Quæ scieris quid propriæ nomen illud *Abra* significet? Aliquis asseruit proprium esse nomen, sed ineptè cum sit nomen appellatiuum *ancillam* significans. Monet tamen textus Græcus *ancillam* fuisse non vulgarem, sed quæ *omnibus suis facultatibus* totique familiæ erat præposita. Nec enim prudentissima fœmina vili mancipio fideret, ad rem tanti ponderis gerendam. * Agnata enim mancipiis: vilibusque seruulis dominorum publicare secreta, eisque infidelitatis insidias præparare.] Imò crediderim, dum fidem Græco adhibeo textui, verbum illud *Abram* aut *Ancillam* non *seruam* significare hîc, sed *famulam.* * Essetne tantæ Viraginis Iudithæ facinus seruam constituere totius familiæ præpositam? Minimè planè. Ex huiusmodi enim domini fauore assolent mancipia nimium extolli, & aliquandò in ipsum dominum insultare.]

Approbatur à Principibus sermo, & intentum Iudithæ.

Princeps in aliorum conspectu non est sunt taxandus.

Sacerdotale munus est. Reges, ac Principes excitare ad confidentiam in Dei misericordiam belli tempore.

Mirum, in mulieris sermone nec mendacium, nec reprehensionem, aut obnoxium reprehensioni aliquod inueniri.

Nulla in Deipara verbis reprehensio.

Lingua speciatim fœminæ assolet esse animi iudicatio.

Irreprehensibilis sermo sanctitudinem loquentis arguit.

Secretum, vel paucis apertum patitur euulgationis periculum.

Militare arcanum firmiter Dux custodiat.

Sacerdos qui orat dum milites ad certamina progrediuntur, commilitonē se esse credat.

Agnatum mancipio, aut vili seruulos se domino infidelem ostendere.

Haud prudenter serui, aut mancipia præpositi familia Domini fiunt.

CAPVT IX.

Cinere & cilicio se affligens Iuditha pro nouo Deum robore exorat, quo Holophernem prosternat, patriam liberet.

1. QVIBVS abscedentibus, Iudith ingressa est oratorium suum: &
induens se cilicio, posuit cinerem super caput suum: & pro-
sternens se Domino, clamabat ad Dominum, dicens: 2.
Domine Deus patris mei Simeon, qui dedisti illi gladium in
defensionem alienigenarum, qui violatores extiterunt in
coinquinatione sua, & denudauerunt femur virginis in
confusionem: 3. & dedisti mulieres illorum in prædam,
& filias illorum in captiuitatem: & omnem prædam in diuisionem seruis tuis,
qui zelauerunt zelum tuum: subueni quæso te Domine Deus meus mihi vi-
duæ. 4. Tu enim fecisti priora, & illa post illa cogitasti: & hoc factum est
quod ipse voluisti. 5. Omnes enim viæ tuæ paratæ sunt, & tua iudicia in tua
prouidentia posuisti. 6. Respice castra Assyriorum nunc, sicut tunc castra Æ-
gypriorum videre dignatus es, quando post seruos tuos armati currebant, con-
fidentes in quadrigis, & in equitatu suo, & in multitudine bellatorum. 7. Sed
aspexisti super castra eorum, & tenebræ fatigauerunt eos. 8. Tenuit pedes eorum
abyssus, & aquæ operuerunt eos. 9. Sic fiant & isti, Domine, qui confidunt in
multitudine sua, & in curribus suis, & in contis, & in scutis, & in sagittis suis, & in
lanceis gloriantur; 10. & nesciunt quia tu ipse es Deus noster, qui conteris bella
ab initio, & Dominus nomen est tibi. 11. Erige brachium tuum sicut ab initio, &
allide virtutem illorum in virtute tua: cadat virtus eorum in iracundia tua, qui pro-
mittunt se violare sancta tua, & polluere tabernaculum nominis tui, & deiicere gla-
dio suo cornu altaris tui. 12. Fac Domine, vt gladio proprio eius superbia ampu-
tetur: 13. capiatur laqueo oculorum suorum in me, & percuties eum ex labiis
charitatis meæ. 14. Da mihi in animo constantiam, vt contemnam illum: & vir-
tutem, vt euertam illum. 15. Erit enim hoc memoriale nominis tui; cùm manus
feminæ deiecerit eum. 16. Non enim in multitudine est virtus tua Domine, ne-
que in equorum viribus voluntas tua est, nec superbi ab initio placuerunt tibi: sed
humilium & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio. 17. Deus cœlorum,
creator aquarum, & Dominus totius creaturæ, exaudi me miseram deprecantem, &
de tua misericordia præsumentem. 18. Memento Domine testamenti tui, & da ver-
bum in ore meo, & in corde meo consilium corrobora, vt domus tua in sanctifi-
catione tua permaneat: 19. & omnes Gentes agnoscant, quia tu es Deus, & non
est alius præter te.

COMMENTARII.

I. *Orans Iudith memorat pristina Dei gesta in populi sui fauorem.*

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8. *Quibus, &c.*] Res vrgebat, neque vltra noctem illam Iudithæ consilium differendum erat, ideò se se ad arduum illud facinus maturè comparat. Et quia primùm eum Deo congrediendum erat, & ab illius offenso pectore extorquēda clementia, idoneè se contrà Deum communit, & armat, non minori studio, quàm postea contra Hulophernem. * Neque enim minus ad expugnandum diuinum pectus potens est humilis oratio, squallor, & cinis; quam ad alliciendos Holophernis oculos vnguentorum odor, discriminati crines, compta facies, exquisita mundities.] Abscedentibus ergo Ozia, & duobus Præsbyteris Chabri & Charmi, Juditha ingressa est oratorium suum. quo tempore vesperè offertur in Templo thymiama, vti Græcus adfirmat. * Tempus sanè opportunum, vt oratio Viduæ cum publicis Ecclesiæ precibus iungeretur. Preces enim multorum valeutiores redduntur ad iram Domini perfrigendam.] At quæ semper habuit super lumbos familiare cilicium, nunc orationem aggressura induit alterum, vt addito cruciatu vis adderetur orationi. * Efficacior namque exsurgit oratio duabus hisce pœnarum seu afflionum pennis.] Antiquum crediderim cilicium non fuisse depositum vt in asperius commutaretur, vt aliqui affirmant; sed aliud indutum. Illud erat intimum appressum carnibus ad dolorem, hoc extimum quod totum operiret corpus ad deformitatem,

Orationis vis ad Deum debellandum.

Potentior multorū oratio, ad debellandum Dei pectus.

Efficacior oratio ex corporis cruciatu.

Oratorum autem vestitum, quo pro se fecit, deformitatem, vt affictiam animo representet. mitatem, & commiserationem. * Fusurus preces, cura corpus animo conformari. Nec enim aptè corpus pretiosis vestibus indutum obiicitur, cum animus deformitatem afflictionis ostentat. Sic prosternens se coram Domino inclamabat, dicens: Domine Deus patris mei Simeon, qui dedisti ei gladium in *defensionem*, seu vltionem alienigenarum Chananæorum, qui aufi sunt Dinam virginem sororem meam violare, denudantes fœmur virginis in confusionem, solemne est planè, in orationibus, vt earum rerum proponantur exempla, quibus simile aliquid tàm ab hominibus, quàm à Deo postulamus. Quia facilè probamus, neque esse difficilè aut indecorum quod petimus, si ab aliis facilè atque honestè factum esse videmus. Quomodò autem fieri potest, vt quod Iacob & Moyses in Genesi tantopere reprehendunt,) Gen. 34.30. & c.49.5.) Iuditha laudet, dicens, gladium à Deo porrectum esse Simeoni, cum tamen propter illum pater filium tam dira imprecatione percusserit? Certè in hoc casu duo maximè diuersa inuenio, alterum laudabile & honestum, quod Iuditha commendat: alterum iniquum, ac crudele, quod Iacob execratur. Laudabilis est zelus, quo Simeon & Leui illatam sorori iniuriam vlcisci, & turpem illam ignominiam à suo genere depellere voluerunt. Hunc zelum probauit Deus, deditque gladium, quo occiso stupratore Sichem expiarunt labem, quam ex violento, alienóque concubitu soror acceperat. At fuit in Simeone aliquid, quod Deus non probauit, & quod Iacob pater abominatus est. Nam non tantum cum Leui fratre in Sichem tanti flagitij reum debachatus fuit; sed etiam in plurimos alios, ad quos illius sceleris pars nulla pertinerat. Quis autem ignorat, accipere aliquam à Domino potestatem, & tamen illa interdum abuti, dum suo se magis arbitratu, quàm diuino moderatur? * Subiaxe utur hinc Iudices, qui publica potestate à Deo accepta abutuntur, dum suo furori aut stomacho indulgent, seueriùs animaduertendo in reos, quam æquitas patitur aut exigit humanitas.] Illi profectò *denudauerunt fœmur virginis in confusionem*, Grauis fuit virginis iniuria oppressam fuisse violenter, quam iniuriam scriptura per fœmoris denudationem expressit, ob confusionem, qua affici assolet virgo denudata. Porrò puella ablato quod maximum est puellarum ornamento, denudata dicitur, quia flagitij conscia non posset secum ipsa non erubescere, aut aliorum oculos nisi pudibunda subire. * Certè virginem ea affici iniuria, denudari est, quod assolet puellis summam afferre confusionem.) Cur autem flagitium, quod solus Sichem patrauit pluribus tribuitur. *Et nudauerunt fœmur virginis?* Quia alij proculdubio Principem ad flagitium illud exequendum fuere comitati. * Fautoribus autem aut auxiliatoribus æquè tota iniquitas attribuitur.] Tu Domine, dedisti Gentilium illorum mulieres in prædam, ac filias eorum in captiuitatem, & omnem prædam seruis tuis in diuisionem addixisti, *qui zelauerunt zelum tuum.* Non laudat, quod paruuli, & imbelle fœminarum genus grauem illam plagam seruituris acceperint; sed ideò dicit fœminas in prædam fuisse datas à Domino, quia ab eo datus est spiritus acer & strenuus, quo poruit Simeon & iniuriam vlcisci coustupratæ sororis,

Taxantur Iudices, qui ad vindicandum suo furori accepta à Deo potestate abutuntur.

Virginem denturpari idem ac denudari est, in summam confusionem.

Eis, qui auxilium exhibent ad flagitium tota tribuitur iniquitas.

& reliqua perficere, quæ hîc commemorantur. *Subuenti, quæso Deus mihi viduæ.* Haud sibi postulat Iuditha robur, vt aliquid audeat iniustum; sed quale habuit Simeon, vt opus aggrederetur, qualem secum tacita meditabatur. *Tu* enim (addit) *fecisti priora*, id est, filiis Israël præfatam dedisti victoriam, *& illa post illa cogitasti*, id est alia post alia exempla tuæ vindictæ cogitasti præbere, seu exhibere decreuisti, de quo mox Iuditha adhibet Pharaonis exitium. *Omnes viæ tuæ paratæ sunt*, seu à te prædispositæ sunt actiones, cuncta iuxta tuum gerens beneplacitum; *& tua iudicia in tua prouidentia posuisti*, id est, quidquid externè agis, & indicas, ex certa, & æterna prouidentia procedit. Vndè Paulus Ephes. 1. *Omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ. Respice castra Assyriorum*, &c. id est, tegere in Assyriorum strage, quemadmodum te ô Domine ad Ægyptiorum exitium te gessisti. Ab exemplo Iuditha in causa per quam simili argumentatur, Vt olim premebantur Hebræi ab Ægyptio hoste, qui instabat à tergo equis quadrigisque, & militum copioso terribilis numero, à quo inermibus, & imparatis, maximè cum obstaret oppositum mare, nullum apparebat salutis effugium sic etiam nùnc Bethulienses vsque adeò angustè obsessi premuntur ab Assyriis, vt de sua vita, aut saltem libertate actum esse putent. Vt autem demersis Ægyptiis, exultarunt, & triumpharunt Hebræi: sic etiam ô Domine, deletis Assyriis, quorum non minor est furor, & impietas, Bethulienses viuant, & exultent. Præcipiti ardore Ægyptij & anhelato cursu Hebræos olim insequebantur; opposuisti tamen ô Domine, tenebras eorum oculis, fecistique vt quos proximè habebant, videre non possent. Quæ res illos discruciabat vehementer, cum ne conceptum furorem in illos, quorum expetebant sanguinem, euomerent, interposita nubes impediret. Exo. 14. 19. Illi qui modò inermi Hebræorum populo apparebant horribiles, repentè fluctibus obruti marinis in neutram æquoris ripam enatare, imò illigati ipso aquarum pondere, neque se ipsos mouere potuerunt.

Vers. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 2.

Sic fiant, &c.] Ergo ô Domine (concludit Iuditha) quando Assyrij non minus quàm Ægyptij sitienter & rabidè ad eiusdem populi exitium anhelant, neque minus in curribus, & arcubus, quàm Ægyptij confidunt: neque vident Deo esse perquam facilè humanam contundere potentiam, eadem, qua Ægyptij dextera, & eodem, quo illi vulnere conterantur. Quod *ab initio*, ô Domine, fecisti dùm populi saluti & commodis inuigilasti, id etiam cum angustè premitur, & omnia minatur insolens inimicus, maturè exere: & dexteram tuorum olim custodem, & vindicem ad inimicorum interitum extende; quorum ea est impietas, vt sperent, se posse conculcare *sancta*, & Tabernaculum diuino dicatum cultui polluere. Imò iactitant, dum suum in nos furorem ostendunt, non solum non habituros Hebræos ab altarium religione securitatem, etiamsi illorum amplecterentur cornua vel sceleratorum asylum: (Adonias ideò *fugit in Tabernaculum Domini, & apprehendit cornu altaris.* 3. Reg. 1. 50.) Sed ipsa etiam cornua esse deiicienda quasi vile aliquod

Postulat Iuditha, vt eadē Deus geret Assyriis.

Ruinam illius Principis expecta, cuius exercitus sacra non reueretur.

aliquod, & inutile saxum. * Omnimodam illius Principis ruinam expecta, cuius exercitus sacra non reueretur.] Certè in mandatis à Nabuchodonosore habebat Holophernes, vt Templa dirueret. Fac Domine, vt quod mente statui perficiam, hoc est, vt Holophernis caput valeam commodè suo ipsius gladiò detruncare, quo cogitat Hebræos interimere. *Vt quo intendit offendere, eodem tenore puniatur.] Statui, naturali pulchritudini omnia adiicere lenociniis venustatis, & ad capiendos oculos ac animum hominis, quem esse libidinosum audiui, idoneas adhibere amoris illecebras. *Capiatur* igitur *laqueo oculorum suorum in me.*

Quo peccator intendit offendere, eodem solet tenore puniri.

* Non dixit, *laqueo oculorum meorum*, sed *suorum oculorum laqueo.* Quia ipsius peccatoris vitio naturalis creaturarum pulchritudo noxia est aspectanti. Vndè non pulchritudo obiecti, sed impudica oculorum aspectatio laqueum capturæ animi statuit.] * Et quidem oculi laquei sunt & insidiatores castitatis, per quos in animum prædabundi mille hostes castitatis irrumpunt. Ideò ab Ezechiele cap. 6. oculi dicuntur *fornicantes*, quia ipsi plerumque fax prima sunt quæ in paratis, & frigentibus animis incendium excitant Babylonicum. Quàm aptè ille profanus,

Peccatoris culpa iniquè aspicientis pulchritudo creaturarum illi noxia obiicitur.

Oculi laquei sunt, & insidiatores castitatis.

Oculi fornicantes quomodo?

Si nescis, oculi sunt in amore duces.

Decreui demùm, verborum adhibere blanditias, quibus derineam animum suaptè natura mollem, & ad voluptatem omnem prurientem. Percutias ergo eum *ex labiis charitatis meæ* Labia enim charitatis sunt ea, in quibus sunt amoris irritamenta, & ad molliores voluptates latentes insidiæ, aut manifestæ blanditiæ, qualia sunt mellita verba, quæ suauitatem ostendunt, & venenum occultant. Certè vox, quæ in textu Græco pro charitate ponitur, nihil significat syncerum, & purum: sed fraudulentum, & fallax, qualis esse solet leuicularum mulierum simulatus amor. Est enim χειλάπατης, id est, *labia fraudis* seu labia dolosa. * O fœminarum verba impudicarum quandonam non fuistis lenocinia libidinis & fallacia amoris indicamenta?] Et quia video, aliquid supra fœmineas vires esse tentandum, & de mea mihi constantia promittere fælicem non audeo exitum: quod à me neque habeo, neque spero, benignus indulge: nempè constantiam, vt audeam; virtutem, vt Iudaici nominis inimicum euertam. Quod tibi ô Domine, futurum planè gloriosum spero, cùm infirmo ac futili vsus instrumento, fœminea videlicet & imbecilli manu monstrum illud hominis immane deiecerim. * Hoc orandi procul dubio genus ingenui pectoris est, & Deo gratissimum, cum id solum aut præcipuum spectamus, vt Dei & splendeat nomen, & amplificetur imperium.] * Et certè valdè gloriosum Numini, fragili instrumento illustria facinora exponere. Agnetis imbelli manu Tyranni horribilis potentiam euertere. Catharinæ fragili brachio robustissimum hostem comminuere.] Facilè tibi hoc facitus imbelli fœminæ manu perficere. Quia vt superborum multitudinem omni instructam bellorum apparatu prosternas, non militum *multitudine*, non quadrigis, non reliquis, quæ hominum spiritus insolenter efferunt, indiges; imò in superbos furorem tuum acuis, cum humilium patrocinium suscipias, quorum ad tuas aures supplicatio non accedit ingrata. *Humilium, & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio.* Particula illa, *Neque in equorum viribus voluntas tua est*, explicatur versu illo Psal. 146. 10. *Non in fortitudine equi voluntatem habebit.* Certè *voluntatem habere* est, aliqua re gaudere, & illam probare. Rerum omnium ô Domine, te creatorem profiteor, quare nihil est, quod non tuæ voluntati pareat, cuius rei documenta ab initio præbuisti, id est ab antiquissimis sæculis illustria, in quibus superbos deiecisti Gigantes ante diluuium, Ægyptios & Assyrios ante hoc tempus. Oro itaquè vt me miseram & graue opus molientem, tua tantum protectione fretam foueas, & confirmes auxilio. *Memento Domine testamenti tui.* Testamentum in scriptura idem est, quod pactum, aut fœdus. Vnde sæpè audiuimus pro re eadem *arcam fæderis*, & *arcam testamenti.* Ac si dicat Iuditha: Testamentum est seu pactum iampridem cum populo tuo initum, vt si quando populus ad Deum se ab iniquitate conuerterit, illius Deus misereatur: & quas ab hoste pertulit iniurias, & incommoda in hostis caput vltor patronusque conuertat. Quasi tabellis obsignatis tecum ago, à quo constantiam & robur postulo impertiri. Neque tam hoc mihi, ac populo beneficium indulgeri peto, quàm tuæ gloriæ, cui maximè studeo, vt Templum permaneat, ad cuius vastitatem hostis anhelat, in quo diuinæ laudes perpetuò resonent, & omnes intelligant, vnum esse Deum, quem colit Israël, & præter eum nihil esse diuinum. * Preme illud. *Et domus tua in sanctificatione permaneat.* Tam grata Domino erga Templum reuerentia, vt Iuditha post tot allegata diuinæ miserationis excitamenta, quasi collophonem imponens, & epilogationem gerens, ostendat id totum se moliri, vt Dei *domus in santificatione permaneat.*]

Impudicæ fœminæ verba fictum amoris indicamentum libidinis lenocinium.

Ingenua oratio est, qui præcipuè de largitoris gloria laborat.

Valdè gloriosum Deo, fragili instrumento illustria facinora exequi.

Gratissima Deo est cura circa Templorum venerationem.

CAPVT

CAPVT X.

Cum vnica ancilla procedit è Bethulia Iudith pulcherrimè exornata. Ab exploratoribus deprehenditur, & ad Holophernem ducitur, qui illicò eius forma capitur.

1. FACTVM est autem, cum cessasset clamare ad Dominum,
surrexit de loco, in quo iacuerat prostrata ad Dominum.
2. Vocauitque abram suam, & descendens in domum suam,
abstulit à se cilicium, & exuit se vestimentis viduitatis suæ:
3. & lauit corpus suum, & vnxit se myro optimo, & discri-
minauit crinem capitis sui, & imposuit mitram super caput
suum, & induit se vestimentis iucunditatis suæ, induitque
sandalia pedibus suis, assumpsitque dextrariola, & lilia, & inaures, & annulos, & om-
nibus ornamentis suis ornauit se. 4. Cui etiam Dominus contulit splendorem
quoniam omnis ista compositio, non ex libidine, sed ex virtute pendebat: & ideò
Dominus hanc in illam pulchritudinem ampliauit, vt incomparabili decore om-
nium oculis appareret. 5. Imposuit itaque abræ suæ ascoperam vini, & vas olei,
& polentam, & palathas, & panes, & caseum, & profecta est. 6. Cúmque ve-
nissent ad portam ciuitatis, inuenerunt expectantem Oziam & Presbyteros ci-
uitatis. 7. Qui cùm vidissent eam, stupentes mirati sunt nimis pulchritudi-
nem eius. 8. Nihil tamen interrogantes eam, dimiserunt transire, dicentes:
Deus patrum nostrorum det tibi gratiam, & omne consilium tui cordis sua vir-
tute corroboret: vt glorietur super te Ierusalem, & sit nomen tuum in numero
Sanctorum & Iustorum. 9. Et dixerunt hi qui illic erant, omnes vna voce:
Fiat, fiat. 10. Iudith verò orans Dominum, transiuit per portas ipsa & abra eius.
11. Factum est autem, cùm descenderet montem, circa ortum diei, occurrerunt
ei exploratores Assyriorum, & tenuerunt eam, dicentes: Vnde venis; aut quò va-
dis; 12. Quæ respondit: Filia sum Hebræorum, ideò ego fugi à facie eorum, quo-
niam futurum agnoui, quòd dentur vobis in deprædationem, pro eo quòd contem-
nentes vos, noluerunt vltrò tradere seipsos, vt inuenirent misericordiam in conspectu
vestro. 13. Hac de causa cogitaui mecum, dicens: Vadam ad faciem principis Ho-
lofernis, vt indicem illi secreta illorum, & ostendam illi quo aditu possit obtinere
eos, ita vt non cadat vir vnus de exercitu eius. 14. Et cum audissent viri illi verba
eius, considerabant faciem eius, & erat in oculis eorum stupor, quoniam pulchri-
tudinem eius mirabantur nimis. 15. Et dixerunt ad eam: Conseruasti animam
tuam, eò quòd tale reperisti consilium, vt descenderes ad dominum nostrum.
16. Hoc autem scias, quoniam cùm steteris in conspectu eius, benè tibi faciet, & eris
gratissima in corde eius. Duxerúntque illam ad tabernaculum Holofernis, annun-
ciantes eam. 17. Cúmque intrasset: ante faciem eius, statim captus est in suis oculis
Holofernes. 18. Dixerúntque ad eum satellites eius: Quis contemnat populum He-
bræorum, qui iam decoras mulieres habent, vt non pro his meritò pugnare contra
eos debeamus? 19. Videns itaque Iudith Holofernem sedentem in conopeo, quod
erat ex purpura, & auro, & smaragado, & lapidibus pretiosis intextum: 20. & cùm
in faciem eius intendisset, adorauit eum, prosternens se super terram. Et eleuauerunt
eam serui Holofernis, iubente domino suo.

COMMENTARII.

1. *Iuditha pulcherrimè exornatur.*

VERS. 1. 2. 3. 4. *Factum, &c.*] Postquam igitur Iudith feruenti oratione, lacrymis, sacco, cilicio curauit pectus Dei expugnare. Quia cum homine suscipiendum erat periculosum certamen, aliis se armis instruit. Surgit ex orationis loco, vbi diu precibus vacauerat, & depositis *viduitatis vestibus*, sordidis videlicet, & fuluis, pretiosas, varias, & lætas assumpsit. * O tempora, quando si aliqua fœmina vellet aliquem Holophernem allicere, posset nuptiales exuere vestes, & viduitatis indumenta assumere; Aliquarum viduarum tanta est libido.] Aduocat *Abram suam*, seu ancillam fidelem maximè & industriam, & ad dissimulandum idoneam. Ideò quæ plures habebat ancillas, hanc ancillam quasi amicam habebat. Ideo textus ais

Luxus vestium viduitatis reprehenditur.

ait *Vocauitque Abram suam.* Vulgariter exponam, *Era la priuanza y confianza de su señora.*

Serui fideles debent veluti amici à domino astimari.

* Fideles enim serui, & industrij speciali fauore debent à Domino prosequi.] *Descendit* mox *in domum suam*, Quonammodò in domum dicitur descendisse, quæ pedem è domo non extulerat. Certè quia egressa est ex Oratorio, quod sic erat ab interpellationibus separatum curaque domestica, vt extra domum fuisse videretur.

Cum ad orationem pergis, omnino in domo existens à domo recede, curas domesticas dimitte.

* Cum ad orationis exercitamentum pergis, sic debes à domesticis curis abstrahi, ac si longè à domo sis progressurus. Quasi dixeris, Vale domus, domesticæ curæ valete, donec ab Oratorio reuertar, rursusque cogar hæc limina terere.] Rogas quænam Hebræis viduitatis vestes? Non constat. Crediderim viduitatis luctui familiarem fuisse nigrum colorem, quare atrati vel pullati dicuntur, qui lugubres ac funereas vestes gestāt. Porrò ne quid haberet Holophernes, quod fastidiret, & horreret, lauit Iuditha corpus suum nitro fortasse aut herba *borith*, & vt aliquid à se spiraret amœnum & gratum, vnguento optimo totum corpus aspersit, quod Hebræis olim in mensa, & lecto familiare fuit. Olim *myrtum* legebamus, nunc in correctis *myrum*, quod *vnguentum* valet, nec vnguentorum defuit speciale genus. Quodcumque tamen illud sit, *optimum* fuisse constat, nardinum scilicet, aut myrrhinum aut si quod aliud fuit odoratu gratior. An sancta & modesta Vidua huiusmodi pretioso, seu optimo abundabat vnguento? Luxúsne accusanda? Imò hoc ex capite omnino laudibus efferenda, quod habens *optimum myrum*, illo non vteretur. Certè mirificè commendatur à Domino ex ore Dauidico, *qui potuit transgredi & non est transgressus.*

Commendabilis qui potest licitè gerere aliquid ad commodū attinens, & non gerit.

* Ego quidem Iuditham commendo, quæ non illicitè fortasse vti potuit vnguento, & abstinuit. Testor ablutionem illam præmissam, quæ in Vidua desidiam circa munditiem tam agnatam fœminis arguebat.] Præterea discriminali capillos in duas vel plures partes discreuit, vt in circos, & plexus artificiosè colligi possent. Imposuit *mitram* muliebre capitis ornamentum. Hebraicè רעלות *rabbaloth*, quæ dictio *tremorem* significat. Capitis ergo illa ornamenta instructa erant bracteolis quibusdam aureis, quæ etiam leuissimo motu librantur, & tremunt. Vulgariter vocito *Argenteria. Mitra* itaque idem ac *tremor.*

Mitra idem ac tremor est. Qui mitram accipit existimet, se accepisse officium tremoris.

* Liceat mitram è capite fœmineo in Sacerdotum verticem transferre. Mitram accipit Sacerdos, an tremorem? Qui mitra ornaris, existima te accepisse tremorem. Munus enim Episcopale giganti debet tremorem incutere.]

Muliebria ornamenta venena sūt adolescentibus.

* Porrò eadem Hebraica vox idem est ac *venena.* Quia ista capitis fœminei redimicula sicut venenata pocula sunt adolescentibus, ex quibus miselli venena hauriunt.] Induit vestimenta *iucunditatis*, siuè quæ nuptiarum lætitiæ seruierant. Hæc vidua asseruabat diuinâ planè prouidentiâ vt contra hostem Israëlis si dulcia, dira arma ministrarent. *Sandaliáque* pedibus aptauit. *Sandalia* calceamenti genus est, in quo elegantes fœminæ magnas faciunt impensas, quæ artificiosè inaurant, & margaritarum splendore faciunt radiare. Nec minus pretiosa sandalia sumpsisse puto Iuditham, cum ipsa diues esset, neque vulgaria munera à locuplete accepisset sponso. Assumpsitque *dextralia*, seu armillas, quæ eam partem corporis exornant, quæ manum cum brachio coniungit, & ligat: *lilia* ornamenta scilicet conflata ex speciosa materia ad liliorum similitudinem efformata, quæ aut è collo pendent, aut vestibus assuta exponuntur. *& inaures* pendulas aptauit auriculis, & *annulos* digitis, & *omnibus ornamentis suis* speciosoribus scilicet, se se fœmina ornauit. An Iuditha dum se tam exquisitis modis exornat, vt caperet Holophernem, peccatum admiserit? Voluit, fateor, Iuditha Holophernem illudere, & ad sui amorem lenociniis adducere. Porrò in naturali pulchritudine nihil est turpe, neque in studio illius conseruandæ, aut etiam artis lenociniis augendæ, si modò malus absit animus, & intenta impuræ irritamenta libidinis. Hoc quidem difficilè, quia ornatus ille eò spectabat, vt animum lasciui caperet, hominis, quem non speraret à nefario concubitu continendum. Dixerim itaque potuisse Iuditham pulchritudine à natura, data, & ab artis lenocinio quæsita Holophernis animum ad sui amorem, honestumque congressum pellicere; quia ille præstantem illam pulchritudinem admiratus illius expeteret coniugium, cui lex & natura illa corporum commercia, & thalami consortia permittit. Neque peccaret Holophernes, si eo animo ad tori societatem ascisceret; neque Iuditha etiamsi prohibita illa connubia respiceret; quia alter etiamsi incitaretur ad Venerem, non tamen ad eam, à qua illum corporis vsum matrimonij religio vendicabat. Addo, Persarum Assyriorúmque receptam consuetudinem plures admittere vxores: nec in illo vxorio concubitu, quamuis ille foret à natura probibitus, vllam existimasse illos inesse turpitudinem Herodoto auctore l. 23. de Persis. Quid si Iuditha suo aspectu gratissimo & ascito pulchritudinis adiumento adducere potuit Holophernem, vt traduceret exercitum, & Bethuliæ solueret obsidionem. Solet enim ab iracundis extorquere formæ dignitas, & venustas, quod neque ratio impetraret, neque alia quæuis exprimeret machinatio.

Pulchritudo iratos sedat animos.

* Id credo, agebat Iezabel l. 4. Reg. c. 9. cum ad ingressum Iehu faciem ad pulchritudinem, & caput ad dignitatem componeret, vt putat Abulensis: vt Iehu gladium, quem filij sui stillantem recenti sanguine videbat, à suo iugulo depelleret.]

Deiparæ ineffabilis pulchritudo Deū iratū placat.

* Porrò Deiparæ pulchritudine Deus ipse exercituum profitetur se fuisse debellatum, vt hominibus misereretur. *Pulchra vt Luna, electa vt Sol, terribilis, seu fortis, vt castrorum acies, ordinata* ad iratum placandum sponsum. Verùm ad hanc naturalem & ascitam insuper arte pulchritudinem accedebat à Deo maior quidam, & augustior splendor, qui ita capiebat intuentium oculos, vt etiam dignitatem, & maiestatem obiiceret, ne quis in illam aliquid indignius, aut petulantius auderet. Neque enim ad reddendam eius pulchritudinem augustiorem, Deus *splendorem* eius faciei imprimeret.

Facies rutilās statua est, non fœmina pulchra.

* Facies enim splendens potius depictam refert statuam, quàm pulchram mulierem.] Fauebat autem Deus illius conatibus, quia ornatus ille, (qui non videbatur, à meretricio abhorre procul) non spectabat aliquid libidinosum & turpe; sed potius quod esset cum religione, & patriæ, ciuiúmque charitate coniunctum.

Deus non fa-

* Quem à Deo fauorem spectat, quæ ornatum fere meretricium

...um fœmina se ornauit, vt placeat aspicientibus. tium exponit, vt oculis adolescentulum placeat, nec aliquid ad Dei gloriam pertinens potest prætendere? Ideò miserè non paucæ fœminæ periere. Deus enim huiusmodi pulchritudini non ornatui non addit illum splendorem aut maiestatem, quæ aspectantes contineat, ne aliquid petulantius audeant.]

2. *Pergit Iuditha ad Assyrios.* *Vers.* 5.6.7.8.9.10. *Imposuit, &c.*] Profectò quia Iuditha timebat Deum, nec se cibis Gentilium contaminare volebat, ad pauculos dies, quibus in Assyriorum castris sibi motandum existimabat, cibos sibi asportauit, & potum. Atque ideò *ascoperam* sumpsit, id est, peram ex pelle, quæ nihil erat aliud quàm vtriculus. Hanc impleuit vino: & quia illis diebus, quod faciebat domi, ieiunare constituerat, cœnam sibi parauit putam, id est, quæ vacua erat ab animalium carnibus. Ad quam nihil tulit aliud, quàm quod sine igne condiri, & esculentum fieri sine opera culinaria posset. Tradit itaquè ancillæ suæ vas olei, *polentam*, siue hordeum madefactum deinde siccatum, & tostum & mola in farinæ modum comminutum, Addidit *palathas*, seu massas caricarum, seu ficus aridas in massam compressas, panes, & caseum, ac profecta est. Quare Iuditha sic Assyriorum mensam abhorruit, vt secum attulerit domo cibos? Certè quia Gentilium cibi prius idolis immolabantur. *Prius quàm comedas, Deo libacibos, benedictione mensa præmissa.* * Pudeat Christianos non prius suam Domino immolare mensam, sacra præmissa benedictione.] Egressæ sunt domo domina & ancilla, illa non parum onerata suorum ornamentorum instructu, hæc paucorum dierum alimento. Ad portam Vrbis, ne quid à custodibus obiceretur impedimenti, cum Presbyteris expectabat Ozias. Hi illius pulchritudinem admirati sunt ad stuporem vsque. *Mirati sunt nimis.* * Particulam *nimis* do speciali splendori illi à Deo addito; & particulam, *mirati sunt* tribuo ablutioni ornamentis, capillorum discriminationi. *Præcipua fœminarum pulchritudo, fucus, pigmentum, & ornatus debetur.* Vt videas quid in fœmina getat ornatus. Videant Viduam atris indutam vestimentis nec fuerant mirati. Ne seducatis inexpertè iuuenis, tibi persuade præcipuam fœminarum pulchritudinem pigmentis & ornatu deberi.] Hinc coniectarim quantum Deus naturali formæ vel ornatæ splendoris addiderit, siquidem in admirationis accreuit nimietatem. Nec quidquam ab illa scitati sunt. * Quia sciebant illi tot ieiunia, tot preces præmissas *Præmissa preces & ieiunia fœlicem euentum præsagiunt.* Fœlicis euentus, prudentis consilij esse præsagium.] Fuere autem illam votis ac precibus prosecuti, orantes secundum suorum consiliorum euentum, à quo & gloriam sibi defensa Ierosolyma, & ipsa æternum in sanctorum ordine nomen obtineat. Cumque alij, qui aderant, sua pariter vota ac preces adiungerent, sua prius causa Domino commendata rursum, Iuditha cum ancilla fuit foras egressa. * *Iudith verò orans Dominum transiuit per portas.* Nullus dicendus gressus ad opus difficile pietatis, quem non cures oratione præmissa, aut comite prosperari. *Ad opus difficile pietatis nullus ducendus gressus nisi præmissa, seu comite oratione.* Orauerat Iuditha ante iter inchoatum, orauit domo egrediens, orauit ex Vrbe processura. Quàm secura expeditio, quàm fælix euentus!]

3. *Capta Iudith ab Assyriis ad tabernaculum Holophernis ducitur.* *Vers.* 11. 12. 13. 14. 15. 16. *Factum est, &c.*] Albescente iam die in montis descensu occurrere Assyrij exploratores, & quid expectaret matutinus ille progressus intertogarunt. Ad quos illa: Ex Hebræorum gente sum ex Vrbe Bethulia. Et ideò hoc tempore vsque adeò angusto atque difficili, deserui patriam, quia futurum noui Assyriis rerum Dominis futuram esse prædam, quia maluit resistendo illorum inflammare furorem, quàm cedendo, ac summittendo collum Assyrio iugo, misericordiam obtinere. Hac de causa cogitaui mecum, dictitans: si recusare non potest Bethulia, quin in Assyriorum veniat potestatem, nihil ego in patriam perfidiosum moliri credidetim, benè autem meritam futuram Assyriis, si Principis Holophernis conspectum iniero, illique meorum secreta aperiens, cum docuero viam, quà possit Vrbem, incruenta victoria, possidere. Verùm plures Doctores optimę notę existimát, Iuditham in decursu historiæ huius sæpè mentitam esse, sed officiosè & in bonum patriæ. Quod teste D. Augustino multi veterum etiam post Christum passum, secuti Platonem, putarunt sine piaculo licuisse. Sed hoc meritò Doctor egregius refutat toto libro, quem de mendacio scripsit, vbi negat Iuditham fuisse mentitam. Cum pluribus idem affirmo, quia omnia quæ dixit, possunt, quantum est ex mente loquentis, exponi. Quod primo loco hic dicit, se fugisse ab Hebræis, idem est, ac celeriter ab eis abscessisse, vel fugientis instar, transiisse ad Assyrios. Addit, *Futurum agnous, quod dentur vobis in depradationem*, scilicet via naturali & ordinaria, & nisi præter communem rerum ordinem Deus quasi è machina succurrat, & malum præpediat. Denique ait: *Vadam, vt indicet secreta illorum, & ostendam illi, quo aditu possit obtinere eos, &c.* Nempe extremam sitim ac famem Bethuliensium exponere Holopherni poterat: & aditum ostendit, quo posset Holophernes sine vlla militum suorum iactura Ciuitate potiri. Aditus autem idem fuit, quam paulo ante ab Achiore audierat, si Deus populo offensus auxiliares ab eo manus amoueat. Hæc autem vna & facilis via fuit, qua euerti posset sublimis illa atque munita Ciuitas. Neque omnino affirmat ita esse cap. 11. 7. sed ita futurum, si Ciuitas illa à diuina custodia, & protectione destituatur. Quare in multis conditionalis particula subaudienda est. Addo, ipsam ius habuisse, vt non adeò simpliciter, & apertè cum Assyriis ageret, sed veritatem prudenter ipsos celaret, amphibologia vsam. Vnde non video qua ratione pia & laudabilis fœmina possit (absit, debeat,) mendacij, imo tot mendatiorum redargui. * Præcipuè cum grauem, sanctamque fœminam dedeceat sæpe mentiri.] *Dedecet admodum piam fœminam mentiri.* * Ipsa Cap. 13. 20. disertè affirmat, quòd sine pollutione peccati fuerit à Domino custodita, peccati scilicet grauis. Audet étne venialia patrare piacula, quæ expetebat à grauibus seu lethalibus custodiri, sciens vtique replicate venialia, instantem esse ad mortalia dispositionem? *Venialia replicare peccata instans est ad lethalia dispositio.* Admirati ergò Assyrij milites tantam fœminæ, tamque incredibilem venustatem, laudarunt prudens illius consilium, quo vitam suam maturè conseruauit. Et cum probè nossent imperatoris ingenium & in molliotis intemperantiæ voluptatem proclive, omnia illi ab eius benignitate secunda pollicentur: cum non posset non gratissima illius apparere tanta pulchritudo, oculis, quos tam habebat Dux libidini obsequentes. *Indignũ hero famulos eius prauos mores agnoscere.* * Imperatori, imò

cuilibet hero prorſus iudignum, prauos ſuos mores à famulis agnoſci.] * *Eru*, inquiunt, *gratiſſima in corde eius.* Te ſcilicet illicò concupiſcet. Quàm agnatum ſubditis Dominorum defectus euulgare.] Duxerúntque illam ad tabernaculum Holophernis, ei *annunciantes* illam adeſſe. In Græco additur, adductam fuiſſe *cum ancilla ſua, iunctoque curru.* Arbitrati ſcilicet, prophanam eſſe fœminam, cui nihil gratius quàm in curru (*coche*) vectatio.] Addit etiam Græcus, Iudithæ *pulchritudinis fama totis è castris ad eam videndum concurriſſe* quàm plurimos omnéſque formam illius obſtupuiſſe. * Quàm facilè, quàm illicò ad profana ſpectacula homines confluunt, qui ad diuina quæque indigent exactore.]

Agnatum ſubditis, dominorum publicare defectus.

Fœmina gratiſſima curru vectatio.

Facilè, & mox ad prophana ſpectacula homines alliciuntur.

4\. *Verſ.* 17. 18. 19. 20. *Cumque, &c.*] Statim adducta fuit ad Holophernem Hebræa, neque enim cuſtodes illi milites dubitabant, gratum ſe afferre domino ſuo ſiue donum ſiue prædam, cui quid cordi eſſet ex vulgi ſermonibus non ignorabant. * Nec enim Principum vitia, vt maximè cupiant, latere poſſunt.] Haud illos ſua de domino cogitatio fefellit: nam ſtatim atque Imperatoris ſubiit oculos incredibilis illa Iudithæ pulchritudo, in illius amorem totus exarſit; cui faces admouerunt impuri, laſciuíque ſatellites: dum dictitant, pro fœminis Hebræis, quas vſque adeò commendat formæ venuſtas, omne ſuſcipi debere certamen, & quoſcumque fieri ſumptus, & adiri pericula. * Piacula Principum magna ex parte ſunt latronibus aulicis tribuenda, qui procacibus verbis ligna addunt incendio.] Erat tunc Holophernes in ſublimi ſolio ſub conopæo auro & pretioſis lapidibus exculto. Conopæum eſt cortina ſurſum in conum acutum deſinens, inferius in rotundum expanſa, parui inſtar tentorij. Quales cortinæ in lectis caſtrenſibus induci ſolent, vulgò *Pauellon.* Quem cum vidiſſet Juditha, quaſi ibi magnum aliquid, & diuino ſimile ſe conſpexiſſe ſimularet, procubuit in faciem adorabundæ ſimilis. Quam tamen ſerui ad Imperatoris præceptum è terra eleuarunt. Græcus textus docet, progreſſum eſſe Holophernem, & occurriſſe Iudithæ aduentanti, quia iam aliquid à præcurrentibus audierat de illius ſingulari & planè peregrina ſpecie. *Et annunciauerunt ei de ea, & exiuit in proſcenium, & lampades argenteæ præcedentes eum.* Exiit itaquè ad tentorij veſtibulum maximo faſtu, præcedentibus candelabris argenteis. A nonnullis minus æquè accipitur, quod Iuditha procubuiſſet ſuper terram, & Holophernem adoraſſet. Quaſi mortali homini impiè tribuiſſet quod vni debetur. Certum quidem, hominibus, qui cum poteſtate ſunt, ſuam quoque venerationem, ac honorem deberi, quæ ex inſtitutione gentium diuina non eſt, neque eo loco habita, vt diuinitatis profeſſio cenſeatur. Talis fuit apud Perſas adoratio illa, quo ſtrato humi corpore Iudith impendit Holopherni. Quam ſi omiſiſſet inurbana appareret, & ruſtica, imò & Perſicæ maieſtatis contemptrix. * Nec enim diuina lex humanæ vrbanitatis dogmata annullat, ſed protegit, ſi nulla adſit delicti ſuſpicio, quæ non aderat in præſenti.] Adeò enim apud Perſas hoc erat receptum, vt omitti nulla ratione poſſet, niſi prodita regia maieſtate.

Holophernes Iudithæ formâ capitur.

Principum vitia latere non poſſunt.

Piacula Principum magna ex parte ſunt aulicis latronibus tribuenda.

Diuina lex vrbanitatis dogmata non annullat.

CAPVT XI.

Cauſam aduentus ſui Juditha rogata ab Holopherne exponit. Victoriam certam promittit. Non modò à pulchritudine, ſed & à ſapientia commendatur. Et maxima illi præmia promittuntur.

1\. TVNC Holofernes dixit ei: Æquo animo eſto, & noli pauere
in corde tuo: quoniam ego nunquam nocui viro, qui voluit
ſeruire Nabuchodonoſor regi. 2. Populus autem tuus, ſi
non contempſiſſet me, non leuaſſem lanceam meam ſuper
eum. 3. Nunc autem dic mihi, quia ex cauſa receſſiſti ab
illis, & placuit tibi vt venires ad nos? 4. Et dixit illi Iu-
dith: Sume verba ancillæ tuæ, quoniam ſi ſecurus fueris
verba ancillæ tuæ, perfectam rem faciet Dominus tecum. 5. Viuit enim Nabu-
chodonoſor rex terræ, & viuit virtus eius, quæ eſt in te ad correptionem omnium
animarum errantium: quoniam non ſolùm homines ſeruiunt illi per te, ſed & be-
ſtiæ agri obtemperant illi. 6. Nunciatur enim animi tui induſtria vniuerſis genti-
bus, & indicatum eſt omni ſæculo, quoniam tu ſolus bonus & potens es in omni
regno eius, & diſciplina tua omnibus prouinciis prædicatur. 7. Nec hoc latet,
quod locutus eſt Achior; nec illud ignoratur, quod ei iuſſeris euenire. 8. Con-
ſtat enim, Deum noſtrum ſic peccatis offenſum, vt mandauerit per prophetas ſuos
ad populum, quòd tradat eum pro peccatis ſuis. 9. Et quoniam ſciunt ſe offen-
diſſe Deum ſuum filij Iſraël, tremor tuus ſuper ipſos eſt. 10. Inſuper etiam fames
inuaſit eos, & ab ariditate aquæ iam inter mortuos computantur. 11. Denique hoc
ordinant, vt interficiant pecora ſua, & bibant ſanguinem eorum: 12. & ſancta Domi-
ni Dei ſui, quæ præcepit Deus non contingi, in frumento, vino, & oleo, hæc cogita-

uerunt

tauerunt impendere, & volunt consumere, quæ nec manibus deberent contingere:
ergo quoniam hæc faciunt, certum est quòd in perditionem dabuntur. 13. Quod
ego ancilla tua cognoscens, fugi ab illis, & misit me Dominus hæc ipsa nunciare tibi.
14. Ego enim ancilla tua Deum colo, etiam nunc apud te: & exiet ancilla tua, &
orabo Deum, 15. & dicet mihi quando eis reddat peccatum suum, & veniens
nunciabo tibi: ita vt ego adducam te per mediam Ierusalem, & habebis omnem po-
pulum Israël, sicut oues, quibus non est pastor, & non latrabit vel vnus canis contra
te: quoniam hæc mihi dicta sunt per prouidentiam Dei. 17. Et quoniam iratus est
illis Deus: hæc ipsa missa sum nuntiare tibi. 18. Placuerunt autem omnia verba
hæc coram Holoferne, & coram pueris eius, & mirabantur sapientiam eius, & dice-
bant alter ad alterum: 19. Non est talis mulier super terram in aspectu, in pul-
chritudine, & in sensu verborum. 20. Et dixit ad illam Holofernes: Benefecit
Deus, qui misit te ante populum, vt des illum tu in manibus nostris: 21. & quo-
niam bona est promissio tua, si fecerit mihi hoc Deus tuus, erit & Deus meus, &
tu in domo Nabuchodonosor magna eris, & nomen tuum nominabitur in vni-
uersa terra.

COMMENTARII.

1. *Aduentus sui causam Iuditha exponit ab Holopherne rogata.*

VERS. 1. vsque ad 17. *Tunc, &c.*] Saucius graui amoris zelo Holophernes iam veniam mente pro communi Hebræorum pertinacia Iudithæ impenderat, quæ quidem pro sua in illum potestate etiam imperare potuisset, cunctisque pro libito parcere. Dissimulauit tamen homo cautus, se amoris imperio manus dedisse: neque ideo Iudithæ communis peccati indulsisse veniam. * Dedecet enim Principes indulgentiam aut rigorem ex iniquo exponere affectu.] Communem reddit rationem, eamque suo iudicio grauem & honestam.

Dedecet Principes, indulgentiam, aut rigorem ex iniquo exponere affectum.

Æquo, inquit, animo esto, & noli affici pauore. Quoniam non statui vnquam manus conferre cum illis, qui Assyrio iugo summittere ceruices, & Nabuchodonosori honores voluerint diuinos impendere. Quod cum ipsa facere decreuisti, te meritò potes ab omni formidine expedire. Quod idem quoque obtinuissent contribules, ac populares tui, nisi pertinaci studio & contentione vesana restitissent. *Nunc* autem cum timor iam non potest tua narrantis intercipere verba, dicito mihi, quænam te ratio maximè pepulerit, vt à tuorum egressa conuentu, in Assyriorum castra consilio transfugeris meliori. Dixit Iuditha Holopherni: Ancillæ tuæ ò Dux, adnota prompto animo verba: nam si me adigneris monita sectari, *perfectam rem faciet Dominus tecum*, id est, bellum hoc perfecta ac gloriosa victoria Deus citò concludet. Quod certè per deditionem, vel expugnationem Hebræorum futurum Holophernes putabat: sed Iuditha intellexit, id fore per Holophernis necem, & cædem ac fugam Assyriorum. *Viuit enim Nabuchodonosor.* Forma iurandi Hebræis & Gentilibus vsitatissima. Sic Gen. 42. 16. iurauit Ioseph. *Per salutem Pharaonis, non egrediemini hinc.* Licitè quidem. Nam per homines per solem, lucem, aut cœlum iuramus, non quia illis inesse credamus diuinum aliquid; sed quia illorum Auctorem in illis agnoscimus, eiusque in nostrarum rerum confirmationem testimonium, & fidem aduocamus. Sic Iuditha iurauit. *Viuit* inquit, *Nabuchodonosor Rex terræ, & viuit virtus eius, quæ est in te ad correctionem omnium animarum errantium, &c.* Quasi diceret: Tam vere quàm viuit Nabuchodonosor Rex terræ, tuque Holophernes in quo viget præcipuè potentia Assyrij Imperij ad errantium correptionem: tam vera sunt, quæ loquar; nempe vos non solis hominibus dominari, sed & bestiis: Item *industria* animi, *bonitate* morum, *potentia* armorum, & *disciplina* militari te omnibus præcellere, notum est *omni sæculo* Græcè, *toti mundo*. Neque me latet, quod locutus est Achior in Hebræorum commendationem, vel in Dei Israel misericordiarum præconio. Nec illud ignoratur, quod ei iusseris euenire, quando eum ad Bethulienses immisisti. Nihil nos commodi posse expectare ex Numine irato dixit Achior: verè profectò. Constat Deum nostrum sic peccatis Hebræorum offensum, per Prophetas imperasse dici populo, quod *tradet eum hostibus*: Quod planè verissimum esse docuerunt decem Tribus nuper in Assyriam adductæ: & ex residuis duabus Tribubus non pauci quotidiè nouis, vt fit, sceleribus prouocabant in se nouam Dei iracundiam. Et quoniam filij Israël se se reos esse cognoscunt, ad tuum conspectum tremore diro aguntur. Dum autem in eos tuus mucro desæuit, famis gladio vulnerantur, sitis igne conflagrant, & tanta præ siti ariditate laborant; vt cadauera segniter ambulantia videantur. Porrò siti cogente, decreuerunt suorum pecorum sanguinem epotare, lege id expressè vetante, Leu. 17. 10. In Græco additur, *Etiam vetitis lege carnibus, aliisque cibis vti decreuisse Bethulienses, & super hac re Ierosolymam misisse, qui huius rei licentiam à Senatu afferrent.* Nam Ierosolymis residebant qui *sanedrim* seu *magnum synedrion* constituebant, à quo si quæ certis casibus necessariæ viderentur legum quarumdam solutiones, siue dispensationes peti debebant. Ioseph. l. 4. Antiq. c. vlt. Et tam tabida fame premuntur, vt *sancta Domini*, id est, consecrata Deo, puta primitias, decimas, quæ cum Deo sacra essent, non poterant à Laicis vel manu contingi: iam tamen etiam ore absumere statuerint contra expressum legis mandatum. An hoc verum? Verisimile est, non paucos priuatim & clam, etiam nondum obtenta Ierosolymis facultate, similia patrasse, aliaque his similia, peiora. Propter quæ meritò punitum eos, imò perditum iri prædicere potuit Iudith, id est, si Deus pro meritis quem-

que perdere velit. Hæc agnoſcens ancilla tua ab illis fugi, ne eorum clade perirem, & immiſſa à Domino veni nunciare tibi, ſeu ita me gerere, ac ſi nunciare veritatem. Ego enim ancilla tua Deum colo Hebræorum *etiam nunc apud te*, id eſt, tam ſtudioſè colere procuro, vt etiam cùm apud te idolorum cultorem commoror, à Dei mei cultu eiuſque legis obſeruatione non diſcedam: ideò me ſpeciatim ad huiuſmodi legationem elegit. * Certè magnæ perfectionis, feruentis fidei eſt documentum, apud impios tueri pietatem.] Et ideò neceſſum erit ancillæ tuæ, exire ex tentorio, recedere à caſtris, vt orationis aſſiduo exercitamento operam impendam. *Et exiet ancilla tua, orare Deum* ſe Deum colere oſtendit, vt liceret ei, è caſtris exire ad orandum. * Sciebat enim Virago ſanctiſſima, opus illud auguſtum ab oratione initum ex oratione perficiendum. Quarè inſtare curauit precibus, vt opus inchoatum felici termino addiceretur.] * Potuit mente in caſtris orare, ſed ſtuduit à caſtris abſcedere, Moyſis in morem, quia aulicorum ſocietas & caſtrorum perturbatio orationis quietem neceſſariò violat.] Verùm ideò curat tunc ſpecialiſſimè orationi vacare, quia circa caſtitatis tritionem erat tentamina ſubitura, ad quæ ſuperanda mirum in modum fauet oratio.] Ex orationis eleuatione, ſuggerente mihi id Domino, dignoſcam temporis inſtantiam a Domino præſcriptam ad Hebræorum ſupplicium, completa eorum iniquitate, & renunciabo tibi. * Non excidant ſine pondere verba hæc: *Dicet mihi, quando eis reddat peccatum ſuum.* Equidem ſtatutum eſt tempus, quo completa peccatoris iniquitate, Deus haud vlteriùs expectet correctionem, ſed dititer æternùm puniat errata. Vndè abſtinendum à piaculis. Quis enim ſcit, num hoc crimine perpetrato, tempus illicò adueniet, quo Deus reddat meritum criminibus ſupplicium.] * *Reddat peccatum*, id eſt, peccato agnatum ſupplicium. Quod quidem redditus vocabulo ſignatur, vt appareat, homines delinquentes dare Deo incenſum peccata ſua, ex quibus redditus proueniat æternus.] Nunciabo, inquam tibi tempus, quo Deus decreuerit tibi tradere Hebræos, completa eorum iniquitate, & cunctis difficultatibus ſuperatis, ego *deducam te* per mediam Ieruſalem. Triumphabundum putauit Holophernes: ſed triumphatum, ac iugulatum Iudith intelligebat. Quod factum, cum caput tyranni ſecum in triumphali curru per Vrbem Ieroſolymam, & (crediderim) per Iudæam quoque vniuerſam circumduxit. Et habebis omnem populum Iſraël ſicut oues, cuius non eſt paſtor. Quandò ſcilicet occiſo Holopherne Iudæi nullo ſeruato ordine, Aſſyrios huc illuc fugientes palanteſque perſequentur, ac caſtra diripient. * Quandò enim in bello ſpolia diripiendi inſtat occaſio milites velut oues ſine paſtore curſitant. Nulla namque Ducis vis eos poteſt a diripiendi auaritia retrahere.] Victoria verò hæc auguſtiſſima tam pacificè comparabitur, vt vel canis vllus actus ſtrepitu oblatrare *contra te* exſurgere audeat. Puta iam mortuum, cum deſieris omnibus eſſe moleſtus ſic enim partim ironicè, partim amphibologicè, partim propheticè expoſita veritati per omnia quadrant. Aſſeruerim verò, & in proprio ſenſu, & vt ipſimet interpretabantur Aſſyrij, potuiſſe omnia hæc à Iuditha cum veritate promitti: ſed conditionatè & ſecundùm præſentem rerum ſtatum, ſi ſcilicet noluerit Deus peculiari prouidentia & ope ſtatum præſentem commutare. Nam tunc ad literam certiſſimè euentura erant, quæcumque hîc Holopherni promittuntur. *Hæc omnia mihi dicta ſunt per prouidentiam Dei.* In Græco eſt, *ſecundùm præcognitionem meam.* Vtriuſque eſt hæc prouidendi, & prænoſcendi facultas: Dei tanquam donantis, Iudithæ tanquam accipientis, & habentis. Et quoniam Hebræis iratus eſt Dominus, miſſa ſum ab eo, hæc tibi nunciare. Igitur Deum voluiſſe aſſerit Iuditha hæc hoſti nunciari, quia in ſuum populum erat iratus. At cum iratus eſt Dominus, *miſericordiæ recordabitur.* Abac. 3. Quia ergo iratus eſt ob populi crimina immittitur Iudith liberatura populum. Quia qui liberali ſunt animo, beneficia ſolent pro iniuriis rependere: & tunc magis ſuæ clementiæ documenta præbent, quando ad iram ardentiùs prouocantur ſolitus Deus ob gloriam nominis ſui, ac propter bonitatem immenſam, è qua didicere creaturæ, cum prouocatur ad iram vehementiùs, ornare magis, & inuitare mollius rebelles animos, & qui ab illo longinquiùs receſſere.] Id itaque occultè Iuditha ſignificat, & in fraudem honeſtam impium inducit bellatorem.

Tueri pietatem apud impios, magnæ perfectionis eſt documentum.

Opus egregiè ex oratione inceatur, & terminatur.

Ad orationis exercitamentum requiritur abſceſſio à tumultu.

Orationis exercitium, fauet caſtitatis tuitioni.

Abſtine à peccato, ne fortè illud ſit vltimum quo perpetrato, inſtet ſupplicium.

Dat delinquēs Deo peccata ſua incenſum, è quibus redditus æternus proueniat.

Miles nulla Ducis vi poteſt à diripiēdo retrahi auaritia, cum adeſt colligēdi ſpolia occaſio.

Aſſolet Deus, quò magis ad iram à peccatore prouocatur, plus aliquando aſſici miſericordia.

Verſ. 18.19.20.21. *Placuerunt autem, &c.*] 2.

Hæc omnia eo ſpiritu, ea verborum dicta ſunt ſuauitate, vt tam Holopherni, quàm iis, qui cum ipſo aderant, magnam de illius ſapientia opinionem, & admirationem excitauerit: ita & ſecum cogitauerint, & inter ſe dixerint admirabundi, nullam eſſe in terra mulierem, quæ cum Iſraëlitide illa fœmina, aut formæ venuſtate, aut ſermonis ſuauitate ac pondere comparari poſſet. Preme verba illa: *Et dicebant ad inuicem: Non eſt talis mulier ſuper terram in aſpectu in pulchritudine, & in ſenſu verborum.* Prius laudant pulchritudinem, mox ſapientiam admirantur. Nunquam fœmina pulchra ſtolta mundialibus apparet. Licet Iuditha ſapientiſſima non extitiſſet, quàm pulchram tamen tam ſapientem illi deprædicarent. Nunquam non pulchritudo hallat ſapientiam. Vidiſti puellam venuſtate decoratam, cuius ſales commendas & eandem vetulam aſpexiſti ſtultitiæ admodum hærentem. An ætas conturbauit iudicium, ſapientiam obſcurauit? Abſit, quia iudicium acuitur ex ſenio. Certè pulchram ſapientem eſſe iudicabas, fœdam verè inſipientem agnoſcis.] Laudauit Holophernes Iudithæ conſilium, & cum illa à Deo, ait, actum eſſe præclarè, cum talem ei mentem dederit, vt populum ſuum Aſſyrio dominatui ſubiiciat. Quod ſi promiſſa (addit) compleueris, ipſe quoque promitto, quod ſanctæ vt puto fœminæ iudicio nihil videri poſſe magis optabile, nempe abiuratis patriis diis, & Aſſyria religione, nemini à me diuinos honores impenſum iri, niſi Hebræorum Deo: cuius æquitatem in puniendis peccatis, & in domandis ſceleratis potentiam agnoſcam. Cæterum promitto tibi ô Hebræa pulcherrima, magnum in domo Nabuchodonoſoris honorem, & locum, & in omni terra, nempe Aſſyriorum poteſtati ſubiecta, glorioſi nominis celebritatem. * Vide quàm facilè ab imbelli fœmina tantus captus eſt Imperator, qui modò

Iudithæ ſermo Holopherni placuit.

Fœmina pulchra mūdanis tamen lingua, tamò omnibus fere hominibus ſapientes iudicantur.

Quid non mortalia pectora luxuries cogat.

tantum

tantum circumiectis finibus terrorem incusserit. Qui dum captat animum illius, cui ipse captiuum animum subiecerat, religionem prodit patriam, & fidem Regi suo legitimo alligatam sacramento: eum enim id accepisset in mandatis à Rege, vt aliorum deorum lucos, ac delubra subuerteret. Ille autem vsque adeò non curauit, vt Nabuchodonosor ab aliis religioso honore coleretur, vt etiam promitteret, se non habiturum illum pro Deo, sed amplexurum Hebræorum sacra, & illorum Deo constanter adhæsurum. Quid non mortalia pectora cogit luxuria, neque vnqoam satis saturatus Veneris appetitus?] * Certè quod fecit Holophernes faciunt sæpè melioris Religionis asseclæ, qui vt suam expleât libidinem ipsam Religionem adiiciunt. Salomonė testor è Iudæis, & è Christicolis innumeros, qui licet exteriùs haud deseruere fidem, internè adeò à vero Numine feriantur, vt soli Veneri thura litent, vel præ insipientia à libidine concepta dicant stulti *in corde suo Non est Deus.*] Defendi, vt potui à mendacij suspicione Iuditham defendere. Et quidem (addiderim) licèt mentiri nunquam liceat, occultando tamen veritatem, & ambiguo, figurato, aut mystico sensu auditorem iniustum in fraudem inducere, peccatum non est. Quorum plura in Iudithæ dictis, factisque non difficilè apparet. Scio, esse, qui leue peccatum agnoscant, & illo prædarum Iudithæ factum non magis obscurari putent, quàm eximiam oris venustatem exiguo næuo. * Sed non facilè credam, fœminam adeò addictam orationi vel leue piaculum vltrò commisisse. Quia orationis exercitamentum sic animum aduersus omnem instruit voluntariam transgressionem, vt vel leue piaculum studeat vitare, qua alij curant lethali non infici.]

Ex luxuria à fide naufragium.

Qui orationi exercitamentis student, sic à veniali culpa abstinere student, ut alij à lethali.

CAPVT XII.

Iuditha in loco thesaurorum Holophernis excipitur: toto quatriduo permittitur ieiunio, & orationi vacare, & noctu foras quoties vellet, egredi. Quartò demum vespere in eodem cœnaculo cum Holopherne, sed alia conuiuatur in mensa, quandò Holophernes amore Iudithæ iam inebriatus, ebriatur & vino.

1. TVNC iussit eam introire vbi repositi erant thesauri eius, &
iussit illic manere eam, & constituit quid daretur illi de con-
uiuio suo. 2. Cui respondit Iudith, & dixit: Nunc non po-
tero manducare ex his, quæ mihi præcipis tribui, ne veniat
super me offensio: ex his autem, quæ mihi detuli, manduca-
bo. 3. Cui Holofernes ait: Si defecerint tibi ista, quæ te-
cum detulisti, quid faciemus tibi? 4. Et dixit Iudith: Viuit
anima tua Domine meus, quoniam non expendet omnia hæc ancilla tua, donec fa-
ciat Deus in manu mea hæc quæ cogitaui. Et induxerunt illam serui eius in taber-
naculum, quod præceperat. 5. Et petiit dum introiret, vt daretur ei copia nocte
& ante lucem egrediendi foras ad orationem, & deprecandi Dominum. 6. Et præ-
cepit cubicularijs suis, vt sicut placeret illi, exiret & introiret ad adorandum Deum
suum, per triduum: 7. & exibat noctibus in vallem Bethuliæ, & baptizabat se in
fonte aquæ. 8. Et vt ascendebat, orabat Dominum Deum Israël, vt dirigeret viam
eius ad liberationem populi sui. 9. Et introiens, munda manebat in tabernaculo,
vsque dum acciperet escam suam in vespere. 10. Et factum est, in quarto die Ho-
lofernes fecit cœnam seruis suis, & dixit ad Vagao eunuchum suum: Vade, & suade
Hebræam illam, vt sponte consentiat habitare mecum. 11. Fœdum est enim
apud Assyrios, si femina irrideat virum, agendo vt immunis ab eo transeat. 12. Tunc
introiuit Vagao ad Iudith, & dixit: Non vereatur bona puella introire ad Dominum
meum, vt honorificetur ante faciem eius, vt manducet cum eo, & bibat vinum in
iucunditate. 13. Cui Iudith respondit: Quæ ego sum, vt contradicam Domino
meo? 14. Omne quod erit ante oculos eius bonum & optimum faciam. Quid-
quid autem illi placuerit, hoc mihi erit optimum omnibus diebus vitæ meæ.
15. Et surrexit, & ornauit se vestimento suo, & ingressa stetit ante faciem eius.
16. Cor autem Holofernis concussum est: erat enim ardens in concupiscentia eius.
17. Et dixit ad eam Holofernes: Bibe nunc, & accumbe in iucunditate, quo-
niam inuenisti gratiam coram me. 18. Et dixit Iudith: Bibam domine, quoniam
magnificata est anima mea hodie præ omnibus diebus meis. 19. Et accepit, &
manducauit, & bibit coram ipso, ea quæ parauerat illi ancilla eius. 20. Et iucundus
factus est Holofernes ad eam, bibitque vinum multum nimis, quantum nunquam
biberat in vita sua.

COMMEN

COMMENTARII.

1\. *Excipitur Iuditha in loco thesaurorum, eique permittitur noctu foras pro libito egredi.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9. *Tunc, &c.*] Vt Holophernes Iudithæ animum ad sua vota pelliceret, ad tabernaculum eam inducit, quo in totis castris nihil erat aut dignitate maius, aut splendore sublimius, in quo erant omnes thesauri. Quasi illam eorum dominam constitueret ad ornamentum, muliebresque delicias. * Fœmineum enim genus auarum nullo aptius in receptaculo excipi poterat vt vinceretur, quàm in tabernaculo thesauri.] Deinde de suo penu cibos splendidos vtiquè constituit. Quæ lenocinio sunt amantium, & aptæ lenium muliercularum illecebræ. * O quot misellæ ob cupedias, & bellaria vilia suam venditauere pudicitiam!] Porrò ingentes fuisse Holophernis thesauros, indicat Scriptura. Ex regio namque ærario maximam argenti vim accepit, & auri. Neque partum collegit ex Ciuitatibus illis, quas prædatus est. * Et quandò in bello Dux primarius, imò alij Duces, Centuriones, aut Præfecti thesauris non abundant ex Regis vtique, seu, vt aptiùs dixerim, ex militum miserorum penu?] Negat Iuditha, licere sibi cibis vti Gentilium, atque adeò, ait, mecum attuli domo escas hasce ab ancilla paratas, quas lex patria, & Hebræorum consuetudo permittit. Ideò dixerat superiùs Iudith, se in ipsis etiam castris Deum timere, ac colere, ne ab Holopherne, aut aliô quouis ex Assyriis contra Hebræorum religionem aliquid tentare cogeretur. * Edocet puellas Iuditha, propria industria & laborè cibos acquirere, si castitatem tueri student. Desides circa cibum necessarium multa contra pudicitiæ legem tentare audent.] Cui Holophernes. Si consumpta fuerint cibaria ista, quæ diu durare non posse existimo, cum nihil habeas aliud, nisi quod ancilla suis humeris deportauit, *quid faciemus tibi?* id est, vndenam eiusmodi defectui prouidere poterimus? Annon licebit tunc, nostris vti cibariis? Ad quæ Iuditha, spero, inquit, non priùs patrios cibos iri consumptum, donec quæ animo ipsa destinaui, perficiam. Quibus acquieuit Holophernes. * Nam vel impiis placet aliena legum obseruatio. Si quandò Religiosus apud sæculares rogetur, vt aliquid contra instituti leges gerat, & ipse abnegarit, ne lex violetur, non solùm non irascitur sæcularis, sed altiorem de illo æstimationem concipit.] Mox famuli Iuditham in tabernaculum iuxta Ducis præscriptum induxere. Comitabatur, vt apparet, Holophernes vrbanitatis gratia Iuditham, cum ad designatum conclaue duceretur, quod non aberat procul à prætorio. In ipso autem incessu orauit Vidua ab Imperatore sibi vt liceret nocte, id est prima vigilia, aut non longè post: & ante lucem, vigilia scilicet quarta, orationis gratia extra castra prodire. Quod eo gessit consilio, vt ea assiduitate castrorum vigiles deciperet, neque ex nocturno egressu aliquid mali suspicarentur. Cui statim Holophernes libenter annuit, edixitque cubicularis, tam qui sibi, quàm qui Iudithæ aderant obsequij ac honoris causa, vt triduano spatio illam quoties vellet exire permitterent: quia tunc rem suam agere existimabat, cum quid facto opus esset, religiosam fœminam in oratione à Deo docendam sibi persuasisset. Exibat itaquè noctibus Iudith in vallem Techuliæ, & baptizabat se seu abluebat in fonte illo, qui per vallem illam decurrebat (opinor) quem interceptis canalibus Holophernes à Bethulia deflexerat. Ibi, inquam, baptizabat se Vidua primum, vt mundas manus ad orationem leuaret, cui vacabat post baptismum illum, feruenter à Deo postulans, vt cogitationi suæ optatum præberet exitum. * Et quidem orationis exercitamento vacaturi debent puritati studere conscientiæ. Manus enim immundæ quomodò Deum ad animum adducent propitium, aut euertent iratum?] At cum iam mundata rediret ad tabernaculum, sumebat refectionem nocturnam, puram videlicet cœnam, qua ieiunium solueret, quod sicut aliis diebus domi inter suos, sic inter alienos in castris obire consueuerat. * Opera asperitatis minimè intermittenda vel ob propriam commoditatem. Nam post aliquorum dierum vel per breuem intercapedinem, difficiliùs exercentur.] Quarè verò Iuditha huiuscemodi nocturnæ ablutioni operam dabat? Soliti Iudæi manus abluere, imò interdum corpus ante mensæ accubitum, quod præcipuè tunc faciunt, cum à foro redeunt, vbi Iudæi permixti sunt, & Gentiles, quorum consuetudo Iudæos polluit. Quia ergo non poterat recusare Iuditha quò minus cum Gentili populo in castris ageret, quo puris manibus nocturnam caperet refectionem, se ipsam abluebat. * Si ad corporeum cibum sumendum hæc puritas requirebatur, quænam ad Eucharisticum panem absumendum, animi puritas necessaria erit?] Edoceantur Religiosi, qui cum sæcularibus agunt, frequenti examinis lauacro studere. * Ex sæculari enim puluere aliqua vel leuis macula inhærere assolet, quam vel lustrali aqua vel examine conscientiæ, &c. oportet diluere.] Profectò oportebat, illa Assyriorum castra disciplinamque militarem, & Holophernis familiam vtcumque probam fuisse, in qua talis formæ & elegantiæ puella (sic enim vocabant Iuditham) toto quatriduo etiam nocturnis horis illæsa & intacta vagari quocumque vellet, liberè posset: neque esset vel ex gregariis militibus, vel ex Principibus, qui formæ tam excellenti, apud se, suaque in potestate positæ, vim aliquam pararet. Sed neque Holophernes, cuius dominatui omnia subiacebant, ausus est illam vel impudicè alloqui. * Certè ipsam Iudithæ modestiam, ac grauitatem consuetudinis crediderim Duces ac milites continuisse, ne quis auderet vel impudico verbo delinquere. In potestate fœminæ est, se à viris defensare, non quidem gladio, sed modestia, & verborum grauitate.]

Assolet facilè vinci castitas auaræ fœminæ pecuniâ.

Leues mulierculæ ob vilia bellaria, ac cupedias suã vendidere pudicitiam.

Omnes Præfecti militares abundant thesauris ex militum miserorum penu.

Curent fœminæ proprio labore comparare cibos, ne ex inedia violari non timeant puritatem.

Vel impiis sæcularibus placet, Religiosum ostendi apud ipsos suarum legũ observatorem.

Necessaria est puritas conscientiæ, qui orationis exercitamento vacat.

Opera asperitatis non sunt intermittenda, nam postmodum, difficiliùs geruntur.

Quanta puritas necessaria, ad Eucharisticum cibum absumendum.

Religiosis cum sæcularibus agentibus aliqua leuis macula inhærere solet.

Fœmina modesta rarus est vir, qui audeat vel impudicè alloqui.

2\. *Vers.* 10.11.12.13.14.15.16.17.18.19.20. *Et factum est, &c.*] Exactis tribus diebus, quibus permissa fuit ab Holopherne Iudithæ exeundi facultas, statuit quarto die suis domesticis conuiuium instruere, neque ex alienis vllum (me auctore) vllum voluit accersere conuiuam, ne quem suæ libidinis haberet testem. Græcus illis verbis, *Fecit cœnam seruis suis*, addit, *solis.* Ne Imperator scandalo esset alienis. * Sufficiat Principi, Aulicis, seu Domesticis suam notam esse libidinem: nec velit alienos scandalo

Inuitata ad epulum Iuditha, hæret mẽsæ his cibis contenta, quos ancilla præparauerat.

Curent Principes occul-

tari alienis suam libidinem, ne pungantur scandalo.

scandalo compungi.] Inter domesticos autem etiam Iuditham numerabat, cui proximè in thesaurorum loco præparatat hospitium. Quarè *Vagao* seu eunucho suæ sat conscio libidinis id negotij dat, vt Iuditham amatoriis blandimentis emolliat, suadeatque, vt in illius complexum, torique societatem non inuita veniat, quasi alioqui ad furtum illud Veneris inuita pertrahenda. Quod vt faceret duabus maximè rationibus adducebatur. Tum vt suam sibi libidinem expleret, cuius erat sitientissimus animus. Deindè quia sub id tempus sic erat apud Persas eorum corrupta disciplina, vt dedecori sibi esse ducerent, si qua fœmina illibatam ab eorum libidine pudicitiam referret. Quare vim afferre fœmineo pudori, si illecebris teneueret vinci, adeò non existimabant turpe, vt potiùs turpes haberentur, si immunes fœminæ ab eorum consuetudine aut thalamo recederent.

Tanta est aliquorum impudentia, vt eos pudeat, nō patrasse delicta.

* Proh dolor tanta est alicuius Christiani (nomine tenus) impudentia, vt eum pudeat, non patrasse delictum.] Non tunc primum, vt reor, Vagao munus illius lenonium domini sui administer obierat. Quarè illius artis peritus Iuditham aggreditur, teique turpissimæ non indecoram obtendit speciem.

Fœmina, quæ non est perfricati frontis, verbis impudicis retrahitur, non allicitur.

* Neque enim aliquid dicit, quod obeat obscenum, licet occultè aliquid verbis vrbanis impurum inuoluat. Nam fœmina quæ perfricati frontis non sit, impudico sermone non solum non allicitur, verùm mirum in modum retrahitur.] *Non vereatur*, inquit, *bona puella* conuiuiū obire, quod dominus meus suis domesticis atquè intimis adornauit, qui magnus est honor, & paucis ex tanta multitudine concessus: ibique manducet *cum eo, & vinum bibat in iucunditate.*

Intemperanti assidere mensæ, apta est ad libidinem dispositio.

* Dixi, occultè aliquid verbis vrbanis impurum inuolui; quia intemperanti assidere mensæ apta est ad libidinem dispositio.] Non dubitabat prudentissima fœmina quò simulatus ille honor spectaret; sed accepit verba, ad illaque simpliciter. & directo respondit, suam tenuitatem ingenuè professa. Non debeo, imò non possum recusare, quominùs Imperatoris mandatis obediam. Nec mihi quicquam erit difficilè, quod ab illo probetur. Apertè constat, quid Iuditha concesserit, id nempè, quod disertis verbis Vagao petierat, nempè vt conuiuium iniret, quod salua religione facere posset: maximè cum cibis vsura esset ab ancilla paratis non illis, quibus Imperator suam mensam instruxisset. Reliqua verba, quæ affirmare videntur, quidquid placeret Holopherni, Iudithæ quoque in omne vitæ tempus fore non ingrata, sumpta sunt è vulgari consuetudine, quæ benè de se meritis prolixè promittit omnia. Neque tamen promissio illa necessitatem aliquam inducit.

Vrbanitatis promissiones (de cumplimento) non obligant.

* Talia sunt familiaria illa: *Totus omninò tuus.* De me vt voles, statue. A tua voluntate ne latum quidem vnguem discedam. Vndè vulgare illud: *Palabras de cumplimiento no obligan.*] Crediderim probabiliter, Iuditham cœlitùs agnouisse, nocte illa Holophernem periturum. Ideò nihil promitit, quod statim salua religione ac fide non impleuerit: quia nihil in pusterum Holophernes iubere, aut rogare poterat.

Taxātur fœmina pudica, quæ vt se à sollicitatore excutiāt, eis promittunt, (sictè equidē) subiacere voluntati.

* Hinc subtaxatim fœminas pudicas, quæ vt se excutiant ab amasiorum importunitate, promittunt, se eorum placito subiacere. Qua quidem promissione licet ficta, illorum animos magis ad libidinem inflammant. Ingenuè debēt, impudicos sollicitatores à spe victoriæ deturbare.] Monuerim, *Vagao* nomen esse non tam proprium illius, qui Holopherni erat à cubiculo, quàm commune omnium, qui res dominorum curarent intimas. Vt ergo *Abra* commune ancillarum nomen est, cum videatur esse proprium: sic Vagao (Græcè Βαγωας.) proprium non est, sed eunuchorum commune nomen. Quæsierim præterea, cur Iuditha *puella* vocitetur à Vagao, quæ vox ætatem non adultam admodum indicat? Certè quemadmodum qui robustus est & acer, appellatur à profanis *puer.* Æneam, & Achatem viros iam grandes iuuenes Venus appellat apud Virg. l. 1. Æne.

Heu, inquit, iuuenes, monstrate mearum.

Sic fœmina, in qua puellaris est & florida venustas *puella* vocatur, quia dos est puellarum pulchritudo. Apud Ouidium Helena cum nupsisset Menelao, & ab eo filios suscepisset, puella tamen vocitatur è Paride.

Da modo te facilem, nec dedignare maritum
Rure Therapnæo nata puella Phrygem.

Eam quisque tibi præsentet ætatem, cuius gerat actiones.

* Ea quisque tibi æstimetur ætate, qua apparet existere. Si robustas gerit actiones, iuuenis est: si tardas segniter exponit, senem illum existima.] Itaque illam quisque tibi præsentet ætatem, cuius gerat actiones.] Cum primum Iuditha Holophernis mandatum accepit, *surrexit* ex eo loco, in quo sine dubio orationi vacabat, & eò ardentius, quò propior aderat peragendi negotij tantopere quæsitus, & à Deo tandem concessus articulus. Et quò Holophernis gratior appareret, oculis, ornauit se, quàm potuit, diligenter.

Nulla præcelsa pulchritudo, quæ non egeat frequenti artis adiumento.

* Nulla adeò præcelsa pulchritudo, quæ non indigeat frequenti artis adiumento.] Ideò pulcherrima & animo Iuditha tam frequenter internæ pulchritudini augendæ studebat, orationi instans, vt innuat, animi pulchritudinem frequenti etiam huiusce artis mirabilis adiumento iuuari oportere.]

Animi pulchritudo mirabili orationis arte frequenter adiuuanda.

Cum autem ad conuiuij locum esset ingressa, Holophernes eius aspectu exardescens, ad imas vsque medullas impuri amoris penetrante flamma, sine poculo temulentus, sine telo percussus ostenatur. Quarè imperatoria maiestate deposita, vulnus incipit prodere, & eructare fumum ab incendio profatus: Bibe nunc, & accumbe in iucunditate, quia oculis meis valde placuisti. Occultè indicat, quid ab ipsa sibi permitti velit.

Fœmina vsque ad iucunditatem bibere meri, proxima ad Venerem est dispositio.

* Quia fœminam *in iucunditate*, id est, vsque ad iucūditatem, quamvis meri assolet ingerere. Bibere, proxima ad venerem dispositio est.] Cui prudenter Iuditha: Bibam Domine (ait) tuo parens imperio, Neque enim vllus dies mihi gloriosus magis, neque qui maiorem afferat voluptatem. Quia scilicet liberationis populi instabat articulus. Manducauit ergo, & hausit vinum non tamen à manu gentili propinatum, sed quod ipsa domo secum attulerat ad hunc credo diem, atque conuiuium, ne videretur esse sobria, quo tempore ebrios esse conuiuas, non putabatur indecorum. Crediderim, toto illo tempore, quo fuit in Assyriorum castris & fortasse toto vitæ tempore sobriam & abstinentem fœminam non epotasse merum. At cum ascoperam vini ab ancilla portari iussit, hoc tempus intuebatur, in quo vrbanitati ac geniali conuiuiu fuit consulendum. * Dedecet

Dedecet, fœminas vino vti nisi ægritudine cogente.

enim fœminas mero vti nisi ægritudine cogente.] Græcus textus addit, sedisse Iuditham humi super stratas pelles, & ita fortasse ferebat eo tempore fœminarum consuetudo. *Et accessit*, inquit, *serua eius, & strauit ei ante Holophernem humi pelles, quas acceperat à Vagao ad quotidianum vsum suum: vt manducaret accumbens super eas* Hasce pelles dixerim vulgariter, *Almoadas de cuero.* Hauriebat interim Holophernes duo venenorum pocula, quæ illi extremum attulerunt exitium, & vinum faucibus, & oculis sitientibus ignem. Vtrumque ita largiter, vt nunquam anteà toto vitæ tempore. De Veneris poculo ita Græcus profatur: *Cor Holophernis stupuit super eam, & commota est anima eius, & erat cupidus valdè congrediendi cum ea, & obseruabat tempus decipiendi eam, ex qua die vidit eam,* De poculo Bachi apertè loquitur Scriptura stultissimi en hominis exemplum, qui neque quid esset opportunum suis consiliis sceleratis, in quibus homines oculatissimi sunt, videbat: cum ebrietas reddat hominem non carneum ad voluptatem, sed saxeum sine vllo sensu.

Ebrius Holophernes stupidi peccatoris imago.

* Annon hæc peccatoris stupidi & amentis imago? Habet intra viscera venenum, quod vsque ad amentiam hausit, habet circa se vigilantem hostem ad cuius cædem totis viribus anhelat, diabolum. Pugio acutus iræ diuinæ fulgurat præparatus. Omnes, qui ipsi auxilio esse poterant, Diuos foras abire patitur, & tamen in eo articulo ebrius ac soporatus stertit. Dum proprior est mors, minùs ô misertimè, vigilas, & vltra hostes aduocas, & tui admoues instrumenta supplicij. Verùm nolim ex obliuione illam Vagao particulam innotatam præterire: *Non vereatur bona puella, &c.* Rursum quæsierim, cum Vagao Iuditham iam trigesimum tertium annum agentem puellam appellauit?

Libenter audiunt fœminæ, licet prouectæ ætatis sint, se puellas vocitari.

* Certè Vagao sui lenonij ministerij peritus, sciebat, fœminis odiosum admodum esse anile nomen. vndè *puellam* vocauit, quod de se libenter fœminæ audiunt, licet prouectæ ætatis sint, licet senio confectæ.] Addit *Bona*, id est *pulchra*, vt Græcus exposuit. Quàm formæ commendatione fœminæ delectantur, quàm ea de re grata, quàm potens adulatio, multis docet in lege 2. connub. Tiraquellus.

Delectantur vel honestæ fœminæ, se appellari pulchras.

Certè hoc pene est à natura ingenio muliebri insitum, vt etiam quæ castræ sunt, in eo se plurimum ament, & ægrè ferant, decus illud oris à morbo, vel senectute deflorescere. Cecinit ille.

Delectant etiam castas præconia formæ
Virginibus curæ grataque forma sua.

CAPVT XIII.

Iuditha acinace caput præscindit Holophernis, & Bethuliensibus exponendum affert. Omnes ad Deo gratias referendas hortatur, ipsaque ab omnibus benedicitur. Achior, viso Ducis capite penè exanimatur.

1.

T autem serò factum est, festinauerunt serui illius ad hospitia
sua, & conclusit Vagao ostia cubiculi, & abiit, 2. erant autem
omnes fatigati à vino: 3. eratque Iudith sola in cubiculo. 4.
Porrò Holofernes iacebat in lecto, nimia ebrietate sopitus. 5.
Dixitque Iudith puellæ suæ, vt staret foris ante cubiculum, &
obseruaret 6. Stetitque Iudith ante lectum, orans cum lacrymis, & labiorum motu in silentio, 7. dicens: Confirma me Domine Deus Israël, & respice in hac hora ad opera manuum mearum, vt,
sicut promisisti, Ierusalem ciuitatem tuam erigas, & hoc, quod credens per te posse
fieri cogitaui, perficiam. 8. Et cùm hæc dixisset, accessit ad columnam, quæ erat
ad caput lectuli eius, & pugionem eius, qui in ea ligatus pendebat, exoluit. 9. Cúmque euaginasset illum, apprehendit comam capitis eius, & ait: Confirma me Domine
Deus in hac hora. 10. Et percussit bis in ceruicem eius, & abscidit caput eius, &
abstulit conopeum eius à columnis, & euoluit corpus eius truncum. 11. Et post
pusillum exiuit, & tradidit caput Holofernis ancillæ suæ, & iussit vt mitteret illud
in peram suam. 12. Et exierunt duæ, secundùm consuetudinem suam, quasi ad
orationem, & transierunt castra, & gyrantes vallem, venerunt ad portam ciuitatis. 13. Et dixit Iudith à longè custodibus murorum: Aperite portas, quoniam nobiscum est Deus, qui fecit virtutem in Israël. 14. Et factum est, cùm
audissent viri vocem eius, vocauerunt presbyteros ciuitatis. 15. Et concurrerunt
ad eam omnes, à minimo vsque ad maximum: quoniam sperabant eam iam non
esse venturam. 16. Et accendentes luminaria congyrauerunt circa eam vniuersi:
illa autem ascendens in eminentiorem locum, iussit fieri silentium. Cúmque omnes tacuissent, 17. dixit Iudith: Laudate Dominum Deum nostrum, qui non
deseruit sperantes in se: 18. & in me ancilla sua adimpleuit misericordiam suam,
quam

quam promisit domui Israël: & interfecit in manu mea hostem populi sui hac no-
cte. 19. Et proferens de pera caput Holofernis: ostendit illis, dicens: Ecce caput
Holofernis principis militiæ Assyriorum, & ecce conopeum illius, in quo recum-
bebat in ebrietate sua, vbi per manum fœminæ percussit illum Dominus Deus
noster. 20. Viuit autem ipse Dominus, quoniam custodiuit me Angelus eius, &
hinc euntem, & ibi commorantem, & inde huc reuertentem: & non permisit me
Dominus ancillam suam coinquinari, sed sine pollutione peccati reuocauit me vo-
bis, gaudentem in victoria sua, in euasione mea, & in liberatione vestra. 21. Con-
fitemini illi omnes, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia eius.
22. Vniuersi autem adorantes Dominum, dixerunt ad eam: Benedixit te Domi-
nus in virtute sua, quia per te ad nihilum redegit inimicos nostros. 23. Porrò Ozias
princeps populi Israël, dixit ad eam: Benedicta es tu filia à Domino Deo excelso,
præ omnibus mulieribus super terram. 24. Benedictus Dominus, qui creauit
cœlum & terram, qui te direxit in vulnera capitis principis inimicorum nostrorum:
25. quia hodie nomen tuum ita magnificauit, vt non recedat laus tua de ore ho-
minum, qui memores fuerint virtutis Domini in æternum: pro quibus non peper-
cisti animæ tuæ, propter angustias & tribulationem generis tui, sed subuenisti rui-
næ ante conspectum Dei nostri. 26. Et dixit omnis populus: Fiat, fiat. 27. Porrò
Achior vocatus venit, & dixit ei Iudith: Deus Israël, cui tu testimonium dedisti
quòd vlciscatur se de inimicis suis, ipse Caput omnium incredulorum incidit
hac nocte in manu mea. 28. Et vt probes quia ita est, ecce caput Holofernis, qui
in contemptu superbiæ suæ Deum Israël contempsit, & tibi interitum minabatur,
dicens: Cùm captus fuerit populus Israël, gladio perforari præcipiam latera tua. 29.
Videns autem Achior caput Holofernis, angustiatus præ pauore, cecidit in faciem
suam super terram, & æstuauit anima eius. 30. Postea verò quàm resumpto spiritu
recreatus est, procidit ad pedes eius, & adorauit eam, & dixit: 31. Benedicta tu à Deo
tuo in omni tabernaculo Iacob, quoniam in omni gente, quæ audierit nomen tuum,
magnificabitur super te Deus Israël.

COMMENTARII.

I. *Iudith caput Holophernis præscindit, & Abræ suæ tradit.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. *Vt autem, &c.*] Fuit equidem ad multam noctem productum illud non tam geniale, quàm ferale conuiuium. Ex quo Holophernis serui, qui fuerant inuitati, ad sua se hospitia recepere. Nec conuiuæ Principis expectabant imperium vt à mensa discederent sed abeundi facultatem impetrabant à crapula, cui omnia permittuntur. * Quàm stolidi, quàm inurbani sunt qui vino indulgent! Vnde eum, qui aliquid minus comptè ac vrbanè agit, temulentum appellas.] Tunc Vagao iuxta mandatum sibi ab Imperatore traditum, exclusit omnes à prætorio cubiculo, & tantum in eo Iuditham cum ancilla reliquit, aut certè ancilla à cubiculi foribus non abscessit. Sanè habuisse Iuditham cubiculi claues, si fortè clauibus Vagao obserauit fores, indubitatum est. Addit Græcus, Iuditham præmonuisse tam Vagaum quàm Abram suam, se more suo, etiam illa ipsa nocte foras ad orandum, & lauandum egressuram; quare iussit ancillæ, vt tantisper præ foribus staret, & suum obseruaret egressum. Vnde probabiliter Abra claues ab eunucho, vt pulsanti intus Iudithæ aperiret, accepit. Tunc Holophernes iacebat in lecto, in quem à vino captum & sui omninò impotem serui detulerant, qua ad Iudithæ consilia nulla poterat occasio commodior offerri. Putarim, etiam Iuditham Abram præmonuisse, vt stans pro foribus, obseruaret, nè quisquam, quæ intus fierent, per rimas agnosceret. * Agnatum enim famulis, vel interposito subauscultari pariete vel ianua, vt dominorum actiones obseruent, & deferant vltrò citróque de illis (ô quotiens falsò!) rumores.] Ne autem illa diuinitùs oblata laberetur occasio, Iuditha animum prius oratione, quàm manum ferro, armare curauit. Atque ideò cum silentio ac lacrymis Deum sic precata est: Robur virile ô Domine inspira, imbellémque confirma animum, vt quod te auctore designaui mente, re ipsa perficiam; & quod de Ierusalem excitanda, ornandáque promisisti, oppresso illius hoste, compleatur. Vndenam nouerat Iuditha factam fuisse à Deo de excitanda Ierosolyma promissionem? Constabat id ex Ezechiele Daniele, & his Prophetis, qui soluta captiuitate prophetauerant. Sed fortassè hoc ipsum ipsa dum frequenter vacabat orationibus, à Domino audierat. * Oratio enim assidua prophetici spiritus assolet esse parens.] Assumpta post orationem audacia virili, accessit ad lectum, vbi iacebat Holophernes somni ac meri plenus, quique parum differebat à mortuo. Vsque adeò illum ebrietas occuparat. * Preme verba, *Et cum hæc dixisset.* O quàm validas reddit vel fœmineas vires ad quæque difficilia præstanda vis orationis!] Profectò ex columna, quæ Conopæum suspendebat, Persicum accepit acinacem, quem ibi in suum iugulum, sui fati nescius, Holophernes alligarat. * O quoties homines voluptati laxantes habenas, Baccho nimiùm ac Cereri indulgentes

Inurbani, qui vino indulgent.

F

Agnatum, subauscultare Dominorū actiones, vt de illis rumores vltro citróque deferant.

Oratio assidua parens spiritus prophetici.

Vel fœmineas vires validas reddit ad difficilia præstanda vis orationis.

Qui indulgent voluptatibus

Veneris acBaobu, praparat suo iugulo agritudinum gladium.

dulgentes nescij fati sui ægritudinis acinacem suo iugulo præparant!] Exoloit illa gladium, euaginauit, diuino rursum implorato auxilio oratione iaculatoria, semel iterumque illiso in iugulum pugione caput abscidit, truncúmque corpus è lecto, in quo iacebat, deuoluit in terram nudúmque reliquit indecorè prostratum. Græcus sic: *Et reuoluit corpus eius a strato* Sed constat apertè ex cap. 14. 14. vbi dicitur Vagau super terram cadauer inuenisse. Eo crediderim fecisse consilio, vt statim atque Bethulienses in Assyriorum castra armati prorumperent, subita illa excursione perturbati vigiles, & Holophernis Duces, cum ad Imperatoris tentoria percurrerent, inuenissentque subito aspectu non Imperatorem, sed Imperatoris truncum, exanimati dolore, neque de instruenda acie cogitarent, neque illis, si vellent quidquam præsenti rerum statui opportunum moliri, consilium esset, aut mens: quæ inopinata Imperatoris cædes, & stupor, & pudor ademissent.

Mentis est excors, qui coram cadauere Principis ab iniquis actionibus non retrahitur. Iracundia coram cadauere sedatur in hostem.

* Et quidem mentis excors est, qui coram Principis cadauer non stupet adeò, vt ab iniquis retrahatur actionibus, quemadmodum Assyrij ab instructione agminum retracti fuerunt.] * Præcipuè autem hîc edocemur, ab iracundiæ affectu contioeri, dum videmus, Assyrios ex aspectu cadaueris obriguisse, ne gladios arriperent, vt Iudæorum impetum retundere possent.] Abstulit præterea Iuditha Conopæum, quod esset siue spolium a superato Imperatore detractum, siue rei præclaræ, & verè peractæ illustre documentum. Dicitur autem Vidua antequam ceruicibus Holophernis ferrum admoisset, apprehendisse comam: *Apprehendit comam capitis eius:* Persis prolixas fuisse comas, Herodotus l. 1. affirmauit, eos vocitans *crinitos*, aut *capillatos*. Quare optimè potuit Iuditha prolixam Holophernis cæsariem manibus implicare, & temulentum, ac somnolentum collum ad excipiendum vulnus aptè disponere. Quis propheraret Holopherni, comam tanta cura nutritam futuram sui exitij instrumentum? * Crediderim, ob comæ virilis, (muliebris dixerim) studium non paucis spirituale exitium apparatum.] Post vulnus inflictum, ac cadauer proiectum, expectauit illa pusillum, vt se à metu, perturbatiónéque reciperet, & colligeret spiritum, quem pauor ablegarat: & abscissum caput ancillæ tradidit, quod in peram immitteret. O quàm lætum Bethuliensibus, & toti Iudææ cibum hac sua pera defert ancilla!

Coma nutrienda studium pluribus externi exitij spiritualis occasio.

* Hinc præmium Iudithæ pietatis, & impietatis Holophernis supplicium contemptor. Illa peram cibis licitis ad soluenda ieiunia impleuit? Capite ergo hostis ad victoriam impleatur. Ille curauit fame ac siti Bethulienses comminuere? Eius caput in pera repositum dulcem Hebræis afferat alimentum.] * Cùm autem intueor Holophernis teterrimi hostis caput in pera, vbi paulo ante ieiunij aderat annona, id accidisse reor, vt constaret victoriam illam ieiunio esse tribuendam.] Porrò quasi ad orationem egrederetur, quod fecit antea persæpe, per media castra sine vllius impedimento, ac suspicione transiuit. *Exierunt duæ secundùm consuetudinem quasi ad orationem.* * Vel gerendæ orationis externus, habitus liberat à periculis.] Nulla doli suspicio ingeratur apud custodes circa eam, quæ putatur progredi ad orationem. * Vt

Deus & virtutem præmio donat, & vitium supplicio afficit, ad virtutis, ac vitij similitudinem.

Ieiunium hostes comminuit.

Vel externus habitus gerendæ orationis à periculis liberat.

moneantur Rectores de subditis orationi deditis sinistrum nihil posse suspicari.] Capto demum ex valle, vbi se leuare consueuerat, circuitu, ad portas ciuitatis rediit incolumis.

De subditis orationi dedito non possunt Rectores aliquid suspicari sinistrum.

Vers. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. *Et dixit, &c.*] Antequam accederet Iuditha vocat custodes, monetque, vt quàm primum portas ciuitatis aperirent, & quò id libentius faciant, atque celerius, gaudere illos iubet, quod res esset ex vsu Israëlitarum votoque transacta. & quod Deus res Bethulienses desperatas respexerit, à quo Respublica meliorem foret restituta in statum. E vestigio qui pro foribus agebant excubias, Presbyteros seu seniores aduocant, qui quidem non longè aberant, & quibus inconsultis, reserare nocte ciuitatis portas non licebat. * Vt ediscant Rectores, ianuarum claues nulli noctu subdito esse committendas, ipsi retineant, ne ipsis insciis noctis instantia aliquando noxiter aperiantur.] Porrò cum aperiendæ noctu sunt portæ Monasterij non gregario cuidam subdito claues tradantur, sed Presbyteris. Ideò cum audissent custodes vocem Iudtihæ, *Vocauerunt Presbyteros ciuitatis.* Annon Sacerdos, qui quotidie gerit sacrum fidelius portæ noctu, quàm laicus custos assidebit? Nec ex ea multitudine quisquam fuit qui ad inopinatum aduentum, & spectaculum inexpectatum non concurreret; existimabant enim, (* Secreta namque Iudithæ expeditio iam erat Vrbi toti peruulgata. Difficilè namque secretum inter tres custoditur.) aut de illius vita iam esse actum, aut certè illam non iam amplius in patriam fore reuersuram: vndè ad illam adspectandam omnes maiori auiditate conuenére. Et accensis lampadibus omnes illam conglobati circumfundunt: quorum votis & rerum audiendarum studio vt Iudith satisfaceret, locum ascendit sublimem, & quasi pro suggestu indicto silentio verba habuit plena dignitatis, & religionis, in quibus nemo prudentiam, nemo modestiam, aut constantiam requireret. Laudate, inquit, Dominum Deum nostrum, illique gratias agite immortales. Nihil mihi vel minimum attribuatis, totum hoc opus à Dei misericordia ac promissione profectum agnoscite. * Qui augustiora opera gerit, apertiùs à Deo patrata esse cognoscit. Huiusmodi enim præclara gesta solùm Deum sortiuntur auctorem.] Quod enim Assyriorum Princeps & Israëlitici nominis inimicus hac nocte interierit, haud opus fuit imbellis fœmineæ manus: sed Dei, qui per instrumentum vsque adeò futile, ac pene nullum, rem confecit eximiã, & quod populo suo paterna misericordia iam promiserat, admirabili compleuit euentu. Atque vt suis verbis indubitatam faceret fidem, produxit in ancillari pera caput Holophernis. En ait Holophernis Imperatoris exercituum Assyriorum caput. Et vt non nemo dubitet, an hoc sit caput Ducis, cum nunquam antea viderit, & mors ipsa etiam iis qui viderint, & agnouerint antea, mors vultus formam defœdauit, fecitque hominem elegantem militi gregario similem: ideò etiam profero Conopæum ex purpura, auro, smaragdo, & lapidibus pretiosis intextum. Vt ex eo quiuis agnoscat, caput esse Holophernis Principis qui huiusmodi haberet pro tabernaculi instructu Conopæum. At quia

2.

Refert Iuditha Bethuliensibus Dei necem, necantis incolumitatẽ, & à cunctis benedicitur.

Præsules claues vrbis, aut Monasterij noctu retineant, nec alij committant.

Cum committenda sunt Monasterij noctu claues, dentur Presbyteris, non laicis.

Difficilè secretum inter tres custoditur.

Qui augustiora opera gerunt, apertiùs agnoscunt, à solo Deo esse patrata.

mulra

Vulgaria in-dime tristar aranea, è flo-ribus venena exhauriunt.

multa menti vulgari occurrent meo fortaſſe contraria pudori. * Vulgus enim aranea eſt è floribus venenum exhauriens. Viuit Dominus (iuris iurandi religionem interponit) quoniam ego, quam pulchram eſſe dicitis, à militari immunis petulantia ſedij, me quidem Dei Angelo cuſtodiente & hinc procedentem, & inibi commorantem, & inde hue reuertentem. * Vt enim venuſta fœmina poſſit à tot mundi illecebris liberari, ac immunis exiſtere, neceſſaria eſt ſpecialiſſima cuſtodis Angeli protectio, cui quidem iuuenes debent quotidie thura litare.] Opus autem hoc credite, à Deo fuiſſe profectum, cui tribuendum vnicè, quod omne periculum tam vitæ, quàm honeſtatis, & pudoris euaſerim: & quod deſperanti populo libertas, aut ſpes certa libertatis aſſulſerit. Nunquam abfuit mihi cuſtos Angelus, ex quo aggreſſa fui præclarum hoc facinus, & eius gratia è Ciuitatis mœnibus egreſſa fui, neque deſeruit, quandiù in Aſſyriorum caſtris commorata ſum: aut eum ad extremum res ex commoni voto peracta eſt, victrix redij. * Hæc quidem Angeli cuſtodis ſolertia in omnibus vus hominem comitantis, ac protegentis. *Cuſtodiuit me, ait, Angelus eius & hinc euntem, & ibi commorantem, & indè huc reuertentem.* Quod Dauid cecinerat, *Angelus ſuis mandauit de te, vt cuſtodiant te in omnibus vijs tuis.*] Cum verò dicit, ſe abſque vllius peccati *pollutione* domum reductam, omnem peccati labem excludit, ſcilicet meodacij, cuius à nonnullis agitur rea: & temeritatis, quaſi periculum adierit violandi pudoris. Quare non video, cur quiſquam huic egregiæ Heroinæ aliquid impingat, quod illius nomen obſcuret. * Etenim vel nebula peccati poteſt auguſti nominis gloriam obſcurare.] Deum itaque tanti, tamque inſperati boni auctorem agnoſcens, vos hortor, vt illi pro tanto munere gratias agatis, *quoniam bonus,* & miſericors eſt, & cuius nulla peccatorum multitudo, aut ſæculorum diuturnitas poteſt miſericordiam exhaurire. Porrò Pſalmus 117. vnde hæc verba ſumpta ſunt, agendis gratiis præcipuè eſt deſtinatus. Sic ſæpe hic Pſalmus in gratiarum actionem cantatur, aut cantari præcipitur. 1. Paral. 16. 34. & 1. Eſd. 3. 10. Erat namque Pſalmus hic Hebræis olim, quod nobis hodiè hymnus ille familiaris, *Te Deum laudamus.* * Tot enim in nos quotidie Dei beneficia exundant, vt neceſſarium ſit familiarem ad gratiarum actionem hymnum æternùm intonare.] Cuncti Bethulienſes qui aderant, Iudithæ paruere, laudaueruntque, & adorauerunt Dominum, ſicut illa præceperat; & ad extremum ſe ad Iudithæ laudes conuerterunt profanes. Tua manu Deus Aſſyriorum potentiam contriuit; & populum inſolentem ac barbarum, & extrema omnia minitantem eò redegit, vt ad nihilum adductus eſſe videatur. Huiuſmodi in victoria tè à Domino benedictionibus donatam oſtentas. Vndenam Bethulienſes conciperent, ad nihilum adactos eſſe hoſtes, ſi ſolus Imperator fuerat occiſus? Certè quia ea eſt Dei munificentia, vt vnum collatum nobis beneficium ſit quaſi alterius recipiendi ſecuritas.] * Et quia agentes pro occiſione Holophernis gratias, Deum ad omnimodam hoſtium exterminationem alliciebant, Agere enim pro vno accepto beneficio gratias, vberiora munera recipiendi firmum aſſolet eſſe pignus.]

Vt iuuenes caſtitatè intacti ſeruentur, indigent ſpeciali Angeli cuſtodis tutela.

Angelus cuſtos hominem in omnibus viis comitatur, ac protegit.

Qualibet peccati nebula auguſta ſama gloriam obſcurat.

Æternò debet in ſuum hymnum, ad gratiarum actionem, ob continua Dei beneficia.

Tanta Dei munificentia, vt vnum collatum beneficium eſt, velut alterius recipiendi ſecuritas.

Agere pro vno beneficio gratias, pignus eſt alterius recipiendi.

Verſ. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. *Porrò Ozias, &c.*] Acceſſit tandem Oziæ Principis extrema gratulatio. *Benedicta es* (inquit) tu filia Domino Deo excelſo præ omnibus mulieribus ſuper terram. Cuiuſnam enim Viraginis tam auguſtum geſtum antiquitas celebrat? Benedictus Dominus cœli ac terræ conditor, qui tuum brachium roborauit, vt Principis inimicorum noſtrorum caput abſcinderes, ipſa Dei potentia manum tuam in vulnera dirigente. Tuam gratam memoriam ac nomen illuſtre excipient poſteri qui Dei in hoc facto virtutem prædicauerint. Porrò circunfuſa populi multitudo communi conſenſu, atque acclamatione Oziæ votum comprobauit affata: *Fiat, fiat.* Adfuit quoque accerſitus Achior, qui domi tunc erat, neque eum aliis aut vacabat orationi, aut agebat excubias. Huoc videns Iuditha, Bonu, inquit ſis animo. Vera fuere omnia, quæ de Deo, quem Iſraël veneratur, ac colit coram Holopherne fuiſti profeſſus. Nec quidquam ab Holopherne, aut Aſſyria impugnatione metuendum, cum hac nocte confractæ fuerint, extincto Imperatore, Aſſyriorum vires, inciſique nerui. In cuius veritatis teſtimonium, en Holophernis caput, quì Deum verum aliquid putauit eſſe futile, nec eum Nabuchodonoſore vlla ex parte conferendum: quique adeò de victoria certa ſibi gratulabatur, vt te ipſum Hebræis adiunxerit, cui perforato latere cum illis ſimul occumbendum fuerat comminatus. Profectò Achior vt vidit, & agnouit caput, quod antè fuerat ſupplex veneratus; eò horruit toto corpore, & procidit in humum exſanguis, ac expiranti non diſſimilis. At eum fugientem reuocauit animam, & ſe ipſum, ac ſe ipſum ab animi conſternatione collegit, ad pedes ſe Iudithæ venerabundus ſiſtit, & ait: Omni in tabernaculo Iacob te ô Virago illuſtriſſima, decet veneratio; neque futurus quiſquam, qui tuum nomen & huius diei egregium facinus audierit, qui Deum Iſraëlis non magnificis proſequatur laudibus, & Deum eſſe & verum, & ſolum fateatur. * Preme illud: *In omni gente, qua audierit nomen tuum, magnificabitur ſuper te Deus Iſraël.* Nullum poteſt egregium ac iuſtum excogitari facinus, in quo Dei nomen non debeat laudibus efferri, quia ipſi omnis virtus eſt attribuenda.] Expende & illa verba: *Benedicta tu à Domino in omni tabernaculo Iacob.* Cur habitacula Iſraëlitarum vocantur ab Achiore tabernacula? Cum filij Iſraël incertis per deſertum vagarentur in ſedibus habitacula Iſraëliticæ gentis tabernacula dicebantur. At etiam cum iam non erraret incertum & vagum Iſraël genus, eius domus tabernacula dicuntur in præteritæ egeſtatis, ac miſeriæ memoriam. * Oportet enim, illum, qui è tugurio amplam fœlici fortunæ afflatu aſcendit in domum, tuguri in demiſſionem animi recordari.]

2.

Iuditha ab Ozia commendatur, Achior penè exanimatur præ pauore.

Nullum egregium eſt opus, quod Dei nomini non reddatur in laudem.

Qui è tugurio in domum pro amplâ tranſijt, tugurij recordare.

CAPVT XIV.

Achior circunciditur. Iudæi suspenso è muro Holophernis capite, irruunt in Assyrios, qui comperta Imperatoris nece incredibili tremore concutiuntur.

1. DIxit autem Iudith ad omnem populum: Audite me fratres, suspendite caput hoc super muros nostros: 2. Et erit, cùm exierit Sol, accipiat vnusquisque arma sua, & exite cum impetu, non vt descendatis deorsum, sed quasi impetum facientes. 3. Tunc exploratores necesse erit vt fugiant ad principem suum excitandum ad pugnam. 4. Cúmque duces eorum cucurrerint ad tabernaculum Holofernis, & inuenerint eum truncum in suo sanguine volutatum, decidet super eos timor. 5. Cúmque cognoueritis fugere eos, ite post illos securi, quoniam Dominus conteret eos sub pedibus vestris. 6. Tunc Achior videns virtutem, quam fecit Deus Israël, relicto gentilitatis ritu, credidit Deo, & circuncidit carnem præputij sui, & appositus est ad populum Israël, & omnis successio generis eius vsque in hodiernum diem. 7. Mox autem vt ortus est dies, suspenderunt super muros caput Holofernis, accepírque vnusquisque vir arma sua, & egressi sunt cum grandi strepitu & vlulatu. 8. Quod videntes exploratores, ad tabernaculum Holofernis cucurrerunt. 9. Porrò hi qui in tabernaculo erant, venientes, & ante ingressum cubiculi perstrepentes, excitandi gratia, inquietudinem arte moliebantur, vt non ab excitantibus, sed à sonantibus Holofernes euigilaret. 10. Nullus enim audebat cubiculum virtutis Assyriorum pulsando aut intrando aperire. 11. Sed cùm venissent eius duces ac tribuni, & vniuersi maiores exercitus regis Assyriorum, dixerunt cubiculariis: 12. Intrate, & excitate illum, quoniam egressi mures de cauernis suis, ausi sunt prouocare nos ad prælium. 13. Tunc ingressus Vagao cubiculum eius, stetit ante cortinam, & plausum fecit manibus suis: suspicabatur enim illum cum Iudith dormire. 14. Sed cum nullum motum iacentis sensu aurium caperet, accessit proximans ad cortinam, & eleuans eam, vidénsque cadauer absque capite Holofernis in suo sanguine tabefactum iacere super terram, exclamauit voce magna cum fletu, & scidit vestimenta sua. 15. Et ingressus tabernaculum Iudith, non inuenit eam, & exiluit foras ad populum, 16. & dixit: Vna mulier Hebræa fecit confusionem in domo regis Nabuchodonosor: ecce enim Holofernes iacet in terra, & caput eius non est in illo. 17. Quod cum audissent principes virtutis Assyriorum, sciderunt omnes vestimenta sua, & intolerabilis timor & tremor cecidit super eos, & turbati sunt animi eorum valde. 18. Et factus est clamor incomparabilis in medio castrorum eorum.

COMMENTARII.

1. Iuditha monet, caput Holophernis è muro suspendi, populúmque in Assyrios irruere. Et Achior circunciditur.

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Dixit, &c.*] In celeritate tunc erat posita spes victoriæ, antequam Assyrij ab stupore liberati arma sumerent. Quare Iuditha, quæ ad bene sperandum aperuerat aditum, consilium dedit perficiendo facinori opportunum. Vt (inquit) obsessorum animi confirmentur, in Ciuitatis mœnibus sublimiori loco Holophernis caput suspendatur, ita vt ab ipsis etiam Assyriis possit spectari. Quod quidem spectaculum quantum animi addet obsessis Bethulicusibus, tantum detrahet Assyriis, cum videant exercitum suum sine Capite deformatum, & debile. * O quàm alia emortui Capitis Christiani exercitus obiectio! Cum Christus, Caput Ecclesiæ, mortuus aspectādus obiicitur, quantum animi addit fidelibus militantibus arma capessenda, tantum hostibus tartareis adimit.] Deindè vt cum primum illuxerit dies, milites cum impetu armati descendant non sedato atque silenti gressu, sed veloci ac rapido, cum vlulatu & strepitu. Tunc enim perturbati custodes ad Imperatoris prætoria festinatò confugient; illum excitaturi, vt hostes ab Vrbe erumpentes excipiat. Nec dubito fore, vt cum Duces & Principes extinctum norint Holophernem, excident animo, & timore correpti in eo entatú æstu multiplici nihil ad deliberandum consilij habebunt. Quare necessum

Christi suspensi imago addit animos Christianis ad pugnādū, adimit inuisibilibus hostium phalangibus.

ſum erit, vt non tàm de congreſſu, quàm de fuga conſilium ſumant, imò ſine vlla deliberatione cum tumultuaria trepidatione ſpem vitæ in vna tantum fuga conſtituant. Tunc autem cum initium fugiendi fecerint, illos ſine vllo timore perſequimini, de fælici euentu, ac victoria ſecuri. Nam qui, operi fortitudinis ſemel terga vertit, vſque ad terminum præcipitij non ſiſtit. Quam pulchrè; *Cumque cognoueritis, fugere eos, ite poſt illos ſecuri, quoniam Dominus conteret eos ſub pedibus veſtris.*] * Cum diabolus cognoſcit fugere è Religionis inſtituto eos, qui nomen ſacræ militiæ dederant, poſt illos ſecutus accurrit, quoniam à Domino huiuſmodi inconſtantes milites dæmoniis conculcandi committuntur.] Porrò in eodem nocturni temporis veſtigio, antequam Bethulienſes quidquam eſſent moliti eorum, quæ fieri oportere Iuditha monuerat: cum vidiſſet Achior in illo inſperato rerum euentu diuinam potentiam, quæ infirma corroborat, & fortia debilitat, abiurata patria religione, circumciſa carne Iudaico ritu, Hebræorum ſacra complexus eſt; quod etiam geſſere, qui ab illo longa ſæculorum ſerie propagari fuére. * Parentum enim exempla pietatis, aut impietatis facilè poſteri æmulantur. *Appoſitus eſt ad populum Iſraël, & omnis ſucceſſio generis eius vſque ad præſentem diem.*] Non diſtulit Achior inſpirationis aut vocationis diuinæ executionem, ſed eadem noctis inſtantia religionem iniit Hebræam, *Tunc Achior videns virtutem, &c. relicto gentilitatis ritu, credidit Deo.* * Haud ſunt differenda vota pietatis, ne ex dilatione frigeſcat affectus.] Quod verò Gentiles, & in his Moabitæ, atque Ammonitæ ad Hebræorum religionem admitti potuerint, fierique proſelyti, nemo dubitat. At vbi primum illuxit dies, præfixum conto Holophernis caput è muro ſuſpenditur, & milites [illegible] ſuſpendi auidi, quia Deus eis ſpiritus addiderat ſtrenuos, eodem tempore extra mœnia ſ[illegible]mari cum vlulatu ac ſtrepitu effundunt, & vt optimè Iuditha coniectarat, exploratores ſtatim ad Holophernis tabernacula conuolant. Verum admoniti ab exploratoribus qui ad Holophernis tabernaculum excubias agebant, aliud potius præ ſe ferentes, diſcurrebant, perſtrepebantque, vt excitatus potius caſu, à neceſſario ſeu fortuito ſtrepitu, quàm à familiarium conſilio aut ſtudio videretur. Nemo enim licet magnum ingrueret honoris aut vitæ periculum, audebat pulſare, aut aperire tabernaculum, & multò minus ingredi, & ſtertentis altè turbare quietem, aut aliquid intemperantiæ turpiori impedimenti afferre. * En mundialium aulicorum amicorum vtrique Principis fidelitas. Ne dormientem Reipublicæ excitent, ne eius voluptatibus impedimento ſint, eum permittunt indecorè admodum deperire.] * Hinc ſimul habes eorum, qui negligenter Reipublicæ præſunt, imaginem. Dum maximè res laborat publica, & illorum vigilantiam requirit, nihil hi decerpi de luxu, ſomno, aut voluptate, nihil de ſolido gaudio ſinunt delibari. Et tamen Patres patriæ appellari, & Reipublicæ virtus ſalutari geſtiunt.] Cum autem illi, quibus Holophernes familiarius vtebatur, non auderent excitare dormientem, & Bethulienſes cum vlulatu ac ſtrepitu propius imminerent; accurrunt Duces, vrgentque cubicularios, vt ingreſſi prætorium conclaue, admoneant Imperatorem erupiſſe ex Vrbe ordinatas Bethulienſium acies, non aliter ac ſi murium ignobiles, ac infirmi greges è ſuis prorepant latebris, qui tamen audent intolerabili confidentia inuicta Aſſyriorum agmina laceſſere. Tunc Vagao ſeu eunuchus ille conſcius & leno Holophernis intemperantiæ, ingreſſus eſt cubiculum, non tamen intra cortinam, quæ illius obtendebatur lectulo Perſarum more: qui ad ſuam dignitatem exiſtimabant, rés ſuas, imò & ſe ipſos aliorum oculis non patere. * Et quidem cum ſe Dij terræ, id eſt, Principes homines ex fragilitate intemperantiæ oſtendunt, deberent ſe non cortina ſolùm, ſed impenetrabili obducere pariete, ne ſubditis eorum libido reſeraretur.] * Athæneus affirmat l. 4. c. 6. Regiam Perſarum menſam, vbi intemperantia minor, velamine obtentam: ne Rex ſubditis minus fortaſſe ſobrius appareret. Ergò efficacius oportet, velamen obtendi ante Regium cubile, vbi multa poſſunt geri, quæ homines prodentes cælata eſſe ſtudent. Nihil Regium euulgetur, vnde ſubditi poſſint eum eſſe hominem ſuſpicari, quem vt Deum terræ venerentur.] At cum ſuſpicaretur Vagao oblectari ſe cum Iuditha Holophernem, maluit comploſione manuum quàm voce eum excitare. * Quando totus orbis contra Regem pugnax inſurgit, dormientem profundè Regem, qui fidelius miniſterium ſe gerere profitetur leuiſſima manuum comploſione eum ſatagit excitare, quem ſcit vix exitiali hoſtium vulnere euigilare poſſe.] Acceſſit Vagao ſuſpenſo gradu, & admotis auribus adſtitit, vt aut ſermonem colloquentium captaret, aut dormientium difficile ſpiraculum perciperet. Cum verò res vrgeret, & inſtarent Tribuni, eleuata cortina, cadauer tantum truncum capite inuenit ſtratum humi, quale illud Iuditha antè reliquerat. Tunc ergo accidit quod optabat Iuditha, Nam viſo in terra truncato corpore ſanguine tabefacto, exclamauit Vagao doloris impatiens ſuáſque veſtes lacerauit. Et ignorans cædis auctorem ſcrutatus Iudithæ cubiculum, inde illam abiſſe cognouit. Noua verò admiratione perculſus, exiliit amens, annuncians iacere humi truncum capite Holophernis cadauer. Hebræa (inquit) fœmina, Imperatore occiſo, Aſſyriorum caſtris illuſit, & eorum gloriam obſcurauit. Ad hanc vocem Principes exercitus indignatione pariter ac ſtupore amentes veſtimenta conſcindunt. Quos tantus inuaſit timor, & animorum æſtus, vt neque de re ſtatuenda deliberarent, neque quid facerent in ea rerum perturbatione ſubiret. Sed ſubitò totis caſtris lugubris excitatus eſt clamor, quo circum fuſus ager latè perſonuit. * En repentè inſtantis mortis exemplum. Adſtant vndique inuiſibiles hoſtes, ipſa pericula lumina ſuffundit arbitrij. Annon erit inſolitum, ſi ſubeat alicui ad repugnandum hoſtibus pœnitudinis affectu manus exercere?]

Qui operi fortitudinis, aut virtutis ſemel terga vertit, vſque ad terminum præcipitij non ſiſtit.

Diabolus fugientes inſequitur eos, qui Religionis inſtitutum, quod inierant, deſerunt.

Parentis exemplum pium, aut impium poſteri æmulantur.

Propoſitum pium non eſt differendum.

Aulici permittunt Regem deperire haud audentes dormientem vitijs excitare.

Exemplum eorum, qui negligenter præſunt Reipublicæ.

Oportet, Principes à ſubditorum oculis remouere, quidquid ſuboleat libidinem.

Rex occultari ſubditis ſtudeat, quidquid eum poſſit oſtendere eſſe hominem.

Quàm infideles Regum miniſtri, vt eos à ſomno profundiſſimo excitent.

Morte inſtante haud ſubeſt agreſto [?] comparato, quomodo valeat è periculo exitij æterni liberari.

CAPVT

CAPVT XV.

Relictis castris in fugam effusam perculsi Ducis cæde ruunt Assyrij, & ab insequentibus cæduntur Hebræis, Ditantur spoliis Bethulienses. Iuditha laudatur, & condecoratur omnibus, quæ propria Holophernis extiterant.

1. CVMQVE omnis exercitus decollatum Holofernem audisset, fugit mens & consilium ab eis, & solo tremore & metu agitati, fugæ præsidium sumunt: 2. ita vt nullus loqueretur cum proximo suo, sed inclinato capite, relictis omnibus, euadere festinabant Hebræos, quos armatos super se venire audiebant, fugientes per vias camporum & semitas collium. 3. Videntes itaque filij Israel fugientes, secuti sunt illos. Descenderúntque clangentes tubis, & vlulantes post ipsos. 4. Et quoniam Assyrij non adunati, in fugam ibant præcipites: filij autem Israël vno agmine persequentes, debilitabant omnes, quos inuenire potuissent, 5. Misit itaque Ozias nuncios per omnes ciuitates & regiones Israël. 6. Omnis itaque regio, omnísque vrbs, electam iuuentutem armatam misit post eos, & persecuti sunt eos in ore gladij, quousque peruenirent ad extremitatem finium suorum. 7. Reliqui autem qui erant in Bethulia, ingressi sunt castra Assyriorum, & prædam, quam fugientes Assyrij reliquerant, abstulerunt, & onustati sunt valdè. 8. Hi verò, qui victores reuersi sunt ad Bethuliam, omnia quæ erant illorum attulerunt secum: ita vt non esset numerus in pecoribus, & iumentis, & vniuersis mobilibus eorum, vt à minimo vsque ad maximum omnes diuites fierent de prædationibus eorum. 9. Ioacim autem summus pontifex, de Ierusalem venit in Bethuliam cum vniuersis presbyteris suis, vt videret Iudith. 10. Quæ cùm exisset ad illum, benedixerunt eam omnes vna voce, dicentes: Tu gloria Ierusalem, tu lætitia Israël, tu honorificentia populi nostri: 11. quia fecisti viriliter, & confortatum est cor tuum, eò quòd castitatem amaueris, & post virum tuum, alterum nescieris: ideò & manus Domini confortauit te, & ideò eris benedicta in æternum. 12. Et dixit omnis populus: Fiat, fiat. 13. Per dies autem triginta, vix collecta sunt spolia Assyriorum à populo Israël. 14. Porrò autem vniuersa, quæ Holofernis peculiaria fuisse probata sunt, dederunt Iudith in auro, & argento, & vestibus, & gemmis, & omni supellectili, & tradita sunt omnia illi à populo. 15. Et omnes populi gaudebant, cum mulieribus, & virginibus, & iuuenibus, in organis & citharis.

COMMENTARII.

1. *Fugiunt Assyrij, sed ab Hebræis cæduntur.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Cumque, &c.*] Cum primus de obtruncato Holopherne rumor castra peruasit, obruta est omnium animis densa caligo quæ mentem eripuit, nec reliquit vllam deliberandi facultatem. Ideò consilium sumunt non petitum à timore, qui in eorum pectoribus dominabatur, non à ratione, cui in ea perturbatione nullus locus aderat. Arripuere ergo fugam agnatam metui, in qua vnicè æstimabant inesse præsidium. Quare perturbati, & vsque adeò attoniti, vt neque secum ipsi loquerentur, demisso in terram capite, quod desperantium est, relictis omnibus, quæ ad fugam sibi fore impedimento videbantur, per quemcunque locum, qui patebat ad fugam, sine ordine variè dilapsi Hebræos euadere festinabant, quos instare à tergo non iam mures, sed leones ardentes ac planè terribiles aspectabant. * Preme illud, *Relictis omnibus, euadere festinabant Hebræos.* Qui è sæculo arripit fugam, & euadere curat inuisibiles hostes, cuncta debet mundi bona (mala vtique) omninò relinquere, quæ cursus impedire possint velocitatem.] Et illud, *Fugientes per vias camporum.* Non *per viam* adunati fugiunt, sed *per vias* non adunati, sed sociis suis quoque diffisi, singulares, ac dispersi, atque ita opportuni iniuriæ, quia passim facili negotio cædebantur. * Vel ad fugam arripiendam sine vulnere, proficeret vnitas.] Porrò quantum terroris soleat inopina cædes Ducis afferre etiam integris ac potentibus castris, docuit caput Asdrubalis à Romano Consule resectum, & ante stationes Hannibalis fratris eius proiectum. Et quando repentina cuiusuis cædes cordatis non incutiat horrorem, eósque ad fugam salutarem inducat?]

Fugiens à sæculo, vt diabolum euadas, omnia mundo relinquas bona.

Vel ad fugiendum vnitas proficit.

Repentina mors cuiusuis nos ad fugã salutarem impellit.

inducat?] Vbi autem Hebræi Assyriorum castra disturbari, & à se ipsis diuersos hostes dissipari vident, Instant à tergo vehementer, & vlulantes militari voce, ac buccinarum clangore, quò magis illorum debilitarent spiritus, ac neruos inciderent pallabundos insectabantur, & vagos. Cum verò Assyrij inordinati, dispersique diffugerent, neque in tanta multitudine vllum militaris disciplinæ vestigium appareret: facilè illos adunati, & ad bellicos congressus aptè dispositi superare, ac sternere Hebræi potuerunt. * Et quando non pauci adunati milites dissidentes innumeros superarunt. Vnitas enim & concordia nunquam non potentissima.] *Quoniam Assyrij, non adunati in fugam ibant, filij autem Israel vno agmine persequentes, debilitabant omnes*, id est, omnes, quos inuenire, atque assequi potuere sine labore conciderunt ad vnum. Verum Ozias Bethuliæ Princeps statim in omnes Ciuitates, atque regiones, à quibus sperari poterat non inutilis opera ad delendas belli reliquias, nuncios immisit. Omnis itaque regio, omnis Vrbs libenter mandatum excepit & nuncios: & delectam ex omnibus iuuentutem armatunt, quæ fugientes est persecuta: neque ab insectando destitit, donec pallantes ex Israëliticis finibus exclusit, & ad terminos vsque Assyrij dominatus adegit. Vlterius enim illos persequi tutum non erat. * Hanc pondera particulam, *Persecuti sunt eos in ore gladij, quo vsque peruenirent ad extremitatem finium suorum*. Nunc est assumendum cum hoste certamen, dum propria in regione moratur; patria enim vires ad pugnandum suppeditat. Testor Anteonem qui à patria Tellure captabat vim, vt Herculeis brachiis superari non posset.] * Non audeas cum vitiis propria in regione decertare. Patria libidinis domus meretricia est. Regio blasphemiæ lusorium cubiculum. Haud poteris patrio in solo validos eiusmodi hostes superare.] Vnde occasiones delinquendi vitare procura.]

Pauci vniti innumeros dissidentes superant.

Non est assumendum certamen cum hoste, propria in regione morante.

Vitiorum patriam fuge, sine occasiones delinquendi vitare cura.

2. *Vers. 7. 8. Reliqui autem, &c.*] Non omnes, qui erant in Bethulia, persecuti fuerunt Assyrios, quia multi propter ætatem aut nimium prouectam, aut parum adultam tractandis armis minus erant idonei. At qui relicti sunt cum imbelli fœminarum sexu ad castra prodierunt, & inde optimam prædam adduxerunt in Vrbem. *Et onustati sunt valde*. Alij legunt, *Et honestati sunt valdè*, Grecè, *Ditati sunt valdè*. Si ditati valdè, quid ni? valdè onustarentur, quum diuitiæ magis sunt oneris, quàm leuaminis?] * Certe honestati sunt, qui alienis onustati diuitiis apparent. Quia diripere iam à multis putatur honestum.] Illam particulam, *Honestati sunt* aliquis exposuit, *Nobilitati sunt* siue ex vulgaribus & vilibus ad nobilitatis gradum diuitiarum, quas abstulerant, subsidio transiere. * O tempus vilissimum, quando ex diuitiarum vi nobilitas pensatur. Liceat mihi vulgari idiomate hanc stultorum vulgaritatem exponere. *Mal tiempo, quando el tener es executoria de ser noble.*] Alij verò, qui extra fines Israëliticos ingenti edita cæde pallantes abegerant, re feliciter gesta, in patriam redierunt: & quæ victi reliquerunt in via, aut spolia ab interfectis detracta domum retulere. Quæ quidem varia fuerunt, & quorum iniri numerus non facilè possit. In quibus, fuére iumenta, pecora, pretiosa supellex, ea abundantia, vt nemo illius prædæ exors fuerit, nemo qui ex ea prædatione locuples non euaserit. * *Vt à minimo* (ait textus) *vsque ad maximum omnes diuites fierent de prædationibus eorum*. Manifestè apparet licitam fuisse prædationem illam, siquidem facti sunt locupletes, qui fuere deprædati. Nam prædatio iniusta & ex crimine apparata haud pauperes ditat, sed potius prædiuites ad extremam adducit inopiam.]

Assyriorum spoliis Bethulienses ditantur.

Diuitiæ magis sunt possidentis oneris, quàm leuaminis.

Diripere, iam à multis iam putatur honestum.

Vilissimum tempus, quum ex diuitijs nobilitas pensatur.

Deprædatio iniusta, aut bona sorte acquisita non ditant, sed depauperant homines.

3. *Vers. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. Ioacim autem, &c.*] Porrò Ioacim summus Pontifex, (qui c. 4. 5. Heliacim appellatur) vniuersique Presbyteri, seu Senatores, in Bethuliam tantæ tragediæ theatrum ab illustri vnius fœminæ fama, & illius videndæ studio perducuntur. Et cum ad Pontificem excipiendum vrbana mulier ex suo secessu, viduali iam habitu resumpto, prodiisset: Pontifex & Presbyteri reliqui secundis illam acclamationibus aggrediuntur, & verbis salutant plenis dignitatis, quæ vota continent publica, & summam earum laudum, quæ de clarissima Heroina poterant prædicari, *Tu* (inquiunt) *gloria Ierusalem*, quam ab hoste crudeli, & religionis euersore iurato liberasti. * Vrbs enim vbi religio euertitur simul celsitudinis gloria priuatur.] *Tu lætitia Israel*, quoniam animos, quos timor, mœrórque contraxerat, eosdem parta de hostibus insperata victoria, subitò diffudisti. *Tu populi nostri honorificentia*, siue *decus, & splendor*, quia fecisti, ne gloriosus quondam populus insignem subiret ignominiam. * Hinc purissimæ Deiparæ immaculatam conceptionem defendentes, & Ierosolymam augustiorem à communi ignominia liberantes credant, se huius Dei Ciuitatis esse decus, & splendorem.] Inde verò tibi addita fuit virtus ad augustissimam gerendam actionem, quia castitatem coluisti neque viduata viro, illius postea aut torum, aut nomen temerasti. Ideò commerita es, vt à Deo tanta apud homines gloria afficereris, & in posterum vberiori donari mercede possis sperare. Quod vt obtineas ab omnium bonorum largitore Domino deprecor. Pontificis vota populus vna voce & studio, vt Deus rata faciat hac rogauit acclamatione: *Fiat fiat*, quod idem valet, ac *Amen, amen*. * Exprime verba, *Confortatum est cor tuum, eo quod castitatem amaueris, & post virum tuum alterum nescieris: ideò & manus Domini confortauit te*. Profectò castitas vel in fœminis virilem suscitat fortitudinem.] * Non potest excusari vidua libidinis rea, viduitatis statui agnatum esse excidendæ periculum: quia illud ipsum alium virum nescire post maritum emortuum, idem est, ac à Domino confortari, ac roborari ad tentamina superanda, ablegandaque pericula: *Eo quod post virum tuum, alterum nescieris: ideò & manus Domini confortauit te*.] Equidem ea fuit spoliorum multitudo, vt dies triginta vix ad illa colligenda suffecerint. At quia maior illius victoriæ pars ad Iuditham pertinebant, quæ in Holophernis iugulo Assyriorum omnium iugulum petiit & truncauit caput: maior etiam spoliorum portio ad ipsam pertinuit. Quare quidquid in bonis Holophernis numerata fuisse constabat, illa Iudithæ ornamentis atque vsibus annumerata sunt: quæ sanè plurima, eaque pretiosissima fuére. Annon Holophernes auri, atque argenti vim maximam

Laudatur Iuditha à Ioacimo, & Presbyteris, bonisque Holophernis decoratur.

Vrbs sine religione minimè gloriosa.

Decus sunt & splendor Deiparæ, qui defendunt, eam communem ignominiam non incurrisse.

Castitas vel in fœminis virilem suscitat fortitudinem.

Viduam castam esse, idem est, ac à Domino confortari, vt tentamina superet.

ximam accepit, quando illam à Nabuchodonosore suscepit prouinciam? Sic cap. 2. 10. Annon copiosam prædam ex debellatis ciuitatibus comportauerat? Sic cap. 2. 16. Annon habuit thesaurorum locum? Sic cap. 12. 1. Annon pretiosa admodum erat supellex Conopæum ex purpura, auro, smaragdo, & lapidibus pretiosis intextum? sic cap. 10. 19. Hæc fuit manubiarum portio, quam fortasse reliqua spolia inter alios omnes distributa non æquarunt, aut parum excessere. * Nam Imperatores, qui sua præsertim curant, aliena negligunt, meliora sibi vendicant, communibus & vilibus aliorum militum labores ac merita compensant: & vt vnico verbo dixerim, militum inopia ditescunt.] *Tradita sunt* (inquit textus) *omnia illi à populo*, qui in communi ad castra irruptione iam illa diripuerat, ac sibi vendicauerat. * O populi pietatem! Mira planè tàm accurata communis prædæ restitutio.] Vineam plures demoliuntur alienam. Vidistine aliquando, integrè fieri de huiusmodi rapina restitutionem? Hoc gessit ingens in Iudithам conceptus affectus, vt omnia illi à populo traderentur.] Grandis denique illa lætitia haud se intra Bethuliæ septa, locaque finitima continuit, sed ad omnes populos, qui in metu erant, aut iam experti fuerant Assyriorum arma, latè diffudit. Qui quidem suæ lætitiæ manifesta signa dedére. Nam vbique instituti virginum & iuuenum chori vbique festiui ludi, vbique citharарum & organorum numerosus sonus increpuit. Vt nullus lætitiæ communis ac vtilitatis ex pers fuit, sic etiam nullus fuit, qui communem lætitiam, & commune bonum publica significatione non profiteretur. Certè de choris ac puellari plausu, plura addit Græcus, quæ verò similia esse crediderim. *Et concurrit omnis mulier Israel ad videndum eam, & benedixerunt eam, & fecerunt ei chorum ex se. Et sumpsit thyrsos in manibus suis, & dedit mulieribus, quæ secum, & coronata sunt oliua, & ipsa, & quæ cum ipsa. Et præiuit omnem populum in chorea ducens omnes mulieres: & sequebatur omnis vir Israel armati cum coronis & hymnis in ore suo. Et inchoauit Iudith confessionem hanc in omni Israel, & succinebat omnis populus laudem hanc.* An Iudithæ nobili, ac honestæ viduæ cantus hic, aut puellaris chorus fuerit indecorus? * Certè si tantum hîc quæreretur popularis inepta voluptas, quæ religionem laxat, aut disciplinæ seueritatem soluit, neque ipsæ quidem gentes, quæ ad hæc nugamenta non nauseant, probarent.] * At cum hæc ad Dei gloriam spectent, & singulare à diuina manu profectum beneficium agnoscant, honestissima sunt. Eratne nobilissima Maria soror Mosis? Quis abneget. Attamen illa *sumpsit tympanum* in manu sua, egressæque sunt omnes mulieres post eam cum tympanis & Choris, quibus præcinebat dicens: Cantemus Domino. Nulla in gratiarum actionem pro diuinis beneficiis expressa est indecens exultatio.]

Duces militum inopiâ ditescunt.

Mirabile est, ea quæ à pluribus diripiuntur, restitui.

Indecens honestæ fœminæ cantus, aut chorea, quæ modestiæ seueritatem soluit.

Decentissimus cantus aut chorea, quæ in gratiarum actionem pro accepto à Deo beneficio, exponitur.

CAPVT XVI.

Iuditha epinicion canit. Deo populus in gratiarum actionem sacrificia offert. Iuditha dierum plena moritur. Et dies victoriæ ipsius perpetuò iubetur celebrari.

1. TVNC cantauit canticum hoc Domino Iudith, dicens: 2.
Incipite Domino in tympanis, cantate Domino in cymbalis:
modulamini illi psalmum nouum, exaltate, & inuocate nomen eius. 3. Dominus conterens bella, Dominus nomen est
illi. 4. Qui posuit castra sua in medio populi sui, vt eriperet
nos de manu omnium inimicorum nostrorum. 5. Venit
Assur ex montibus ab Aquilone in multitudine fortitudinis
suæ: cuius multitudo obturauit torrentes, & equi eorum cooperuerunt valles. 6.
Dixit se incensurum fines meos, & iuuenes meos occisurum gladio: infantes meos
dare in prædam, & virgines in captiuitatem. 7. Dominus autem omnipotens nocuit eum: & tradidit eum in manus feminæ, & confodit eum. 8. Non enim cecidit
potens eorum à iuuenibus, nec filij Titan percusserunt eum, nec excelsi gigantes
opposuerunt se illi: sed Iudith filia Merari in specie faciei suæ dissoluit eum. 9.
Exuit enim se vestimento viduitatis, & induit se vestimento lætitiæ in exultatione
filiorum Israël. 10. Vnxit faciem suam vnguento, & colligauit cincinnos suos mitra: accepit stolam nouam ad decipiendum illum. 11. Sandalia eius rapuerunt
oculos eius, pulchritudo eius captiuam fecit animam eius: amputauit pugione ceruicem eius. 12. Horruerunt Persæ constantiam eius, & Medi audaciam eius,
13. Tunc vlulauerunt castra Assyriorum, quando apparuerunt humiles mei, arescentes in siti. 14. Filij puellarum compunxerunt eos, & sicut pueros fugientes
occiderunt eos: perierunt in prælio à facie Domini Dei mei. 15. Hymnum cantemus

mus Domino, hymnum nouum cantemus Deo nostro. 16. Adonai Domine ma-
gnus es tu, & præclarus in virtute tua: & quem superare nemo potest. 17. Tibi ser-
uiat omnis creatura tua: quia dixisti, & facta sunt: misisti spiritum tuum, & creata
sunt, & non est qui resistat voci tuæ. 18. Montes à fundamentis mouebuntur cum
aquis: petræ, sicut cera, liquescent ante faciem tuam. 19. Qui autem timent te, ma-
gni erunt apud te per omnia. 20. Væ genti insurgenti super genus meum: Domi-
nus enim omnipotens vindicabit in eis, in die iudicij visitabit illos. 21. Dabit enim
ignem, & vermes in carnes eorum, vt vrantur, & sentiant vsque in sempiternum.
22. Et factum est post hæc, omnis populus post victoriam venit in Ierusalem ado-
rare Dominum: & mox vt purificati sunt, obtulerunt omnes holocausta, & vota,
& repromissiones suas. 23. Porrò Iudith, vniuersa vasa bellica Holofernis, quæ
dedit illi populus, & conopeum, quod ipsa sustulerat de cubili ipsius, obtulit in
anathema obliuionis. 24. Erat autem populus iucundus secundùm faciem San-
ctorum, & per tres menses gaudium huius victoriæ celebratum est cum Iudith.
25. Post dies autem illos vnusquisque rediit in domum suam, & Iudith magna fa-
cta est in Bethulia, & præclarior erat vniuersæ terræ Israël. 26. Erat etiam virtuti
castitas adiuncta, ita vt non cognosceret virum omnibus diebus vitæ suæ, ex quo
defunctus est Manasses vir eius. 27. Erat autem diebus festis procedens cum ma-
gna gloria. 28. Mansit autem in domo viri sui annos centum quinque, & dimisit
abram suam liberam, & defuncta est ac sepulta cum viro suo in Bethulia. 29. Lu-
xitque illam omnis populus diebus septem. 30. In omni autem spatio vitæ eius
non fuit qui perturbaret Israël, & post mortem eius annis multis. 31. Dies autem
victoriæ huius festiuitatis, ab Hebræis in numero sanctorum dierum accipitur, &
colitur a Iudæis ex illo tempore vsque in præsentem diem.

COMMENTARII.

1. *Iudithæ canticum.*

ERS. 1.2. *Tunc, &c.*] In vberiorem huiusce victoriæ plausum Iuditha canticum elegans hoc præcinuit, subsequente festiuo fœminarum choro. *Incipite psallere Domino* in tympanis, id est, ego inter Psaltrias princeps vos hortor ad tympanorum cymbalorumque numerosos sonitus carmen modulemini, & diuini nominis imploretis maiestatem. Carmen autem *nouum* indico, quia huiusmodi est, vt consenescat nunquam, aut obruatur obliuione, cum ea sit recentis beneficij magnitudo, vt illius nunquam debeat excidere memoria. * Noua beneficia à Deo accepta noua semper decet gratiarum actio.] * Porrò sunt plurima, quæ licet principio magna & illustria, assiduitate tamen vilescunt: & quæ prius cum voluptate audiebantur, eadem sæpiùs iterata, iam non possunt sine fastidio audiri. At gratiarum actionis hymnus per momenta singula expressus semper est nouus, semper cum voluntate à Domino auditur, nunquam vel hominibus fastidium parit.] * Ea dicuntur noua quæ rarò oculis aut auribus parére videntur. Gratiarum actionis pro innumeris à Deo beneficiis acceptis canticum *nouum* vocitatum, quia rarò præcinitur: tanta est hominum ingratitudo.] Crediderim aptiùs *nouum* carmen postulare Iuditham, quia beneficium erat nouum, & nouam commendationem requirebat. * Innumera planè sunt Dei in nos collata beneficia, quæ non deberemus vno gratitudinis hymno prosequi: sed singula beneficia nouâ ac singulari gratiarum actione celebrare.]

Noua à Deo beneficia accepta noua decet gratiarum actio.

Gratiarum actionis hymnus semper est nouus, nunquam Deo parit fastidium.

Canticum gratiarum actionis dicitur nouum, quia raro præcinitur: adeò sunt homines ingrati.

Singula Dei beneficia debemus singulari gratiarum actione celebrare.

R.P. de Escob. & Mendoz. ad Iudith. lib. VI.

Vers. 3. 4. Dominus, &c.] In principio cantici supponit Iuditha & Deum esse potentem: & eum qui potest suo velle fauere populo: hæc quidem facilia reddunt creditu, quæ deinde dicuntur, *Dominus* itaque *conterens bella*, id est, Dominus exercituum, in cuius conspectu firmissima quæque pondus obtinent stipulæ: & quæ hominibus censentur inuicta, non plus habent ad resistendum virium, quam spuma aut fumus, quæ aut ventus dissipat, aut vis quæcunque leuissima dissoluit. Crediderim loco illius vocis *Dominus nomen est illi*. Hebraicè esse, יהוה *Iehouah nomen est illi*. Est autem *Iehouah qui est*. Vnde Iuditha, Cætera (inquit) omnia perinde habenda sunt, ac si non essent. Ergo satis ostenditur, nihil esse Deo factu difficile, cum ipse sit solus a se, reliqua illius beneficio viuunt, & sunt: & vt illius voluntate viuunt, & vigent: sic, illo renuente, vanescunt. * En nominis *Iehouah* seu *Iesu* vim. In ipso viuimus, sine ipso euanescimus. Ergo vt attrah unus vitale spiritum, nunquam deberet nomen Iesu a nostris labiis ablegari.] Porrò qui tam potens est, nunquam non vult suo fauere populo. Id patet apertissimè, quia Deus pro suis dimicauit sæpè, & quasi Dux esset, & Imperator, contrà omnem vim in medio populi sua metatus est castra, quæ ex aduerso directa castris ac signis hostilibus apponat. Annon cum Iacob Israëlitici populi parens fratrem suum Esau timeret, quem sibi putabat infensum, quique statim cum quadringentis viris obuiam progressus est: castra Dei vidit pro se videlicet pugnatura, pro clamante Isaaci filio: *Castra Dei sunt hæc?* Gen. 32. Annon Deus pro Elisæo contra Syrios currus igneos, sua videlicet castra posuit, & elisæ fuere illorum vires, contra pugnante Deo? Horum nescia non erat fœmina quæ secessum amabat, & solitudinem,

In nomine Iesu viuimus, & sumus.

& orationi assiduè feruentérq; vacabat. Ex hisce ergo duobus, quæ præmittit Iudatha, Deum scilicet omnia posse, & velle suis opitulari, ostendit vera esse quæ ipsa canit, & reliquis cantanda proponit. * O quàm præstans fragilis hominis solatium, Deum habere, qui omnia potest, & vult fideli populo opitulari.]

Magnum fragilis hominis est solatium, Deum habere, qui omnia potest, & vult suos opitulari.

Vers. 5. Venit Assur, &c.] Venit Assor, seu Assyriorum exercitus ab Aquilone, vnde *panditur omne malum super omnes habitatores terræ* Sete. 1. Iudææ comparatione Assyria partim ad ortum, partim & magis ad Aquilonem, aut septentrionem est. Potentiam Assyriorum amplificat, vt magis inde emicet diuina virtus, quæ tantam subitò multitudinem armis instructam, insolentem victoriis non repressit solum, sed etiam effugauit, atque concidit. Hoc hominum genus (ait) inde profectum est, vnde omne malum Israëlitico populo proximis temporibus aduenit. Adueutauit autem ab Aquilone per Libanum ab introitu Emath, per quem iam antea hostiles acies irruperunt, quæ Israeliticos terminos fuere depopulatæ. Venerunt ergo Assyrij immanitate barbari, multitudine innumerabiles, ita vt vallium capacitas equorum multitudini non sufficeret, & torrentes ab infinito pugnatorum numero obturati, seu à suo cursu repressi constiterint: Hyperbolicè hoc dictum, sed cum allusione ad illud, quod olim Senacherib hyperbolice seu arroganter dictitarat: *In multitudine quadrigarum mearum ego ascendi altitudinem montium, iuga Libani. Ego fodi, & bibi aquam, & exsiccaui vestigio pedis mei omnes riuos aggerum.* Isa. 37. * Superbo nunquam non familiaris hyperbolicus sermo, quia semper de suis dotibus hyperbolicè iudicat.]

Superbus hyperbolicè frequenter loquitur, quia de suis dotibus hyperbolicè iudicat.

Vers. 6. 7. Hac fretus multitudine Holophernes, quasi esset omni superior fortitudine, sibi de victoria gratulatus omnia omnibus minabatur, agris, ac messibus incendium, iuuenibus, qui arma tractare poterant, exitium, infantibus prædationem, virginibus seruitutem. Sed Dominus, qui fortes sternit, & insolentes deprimit, omnia hæc in illius caput mutata conuertit: & talia in se ipso expertus est damna, qualia fuerat Israëlitarum generi minitatus. * Eadem Deus acie percutit peccatorem, quâ ille in Deum aut proximum insolescere curat.] Sed quâ manu percussit?

Eadem Deus acie percutit peccatorem, quâ ille in Deum insolescere curat.

Vers. 8. Non fuit à iuuenibus validis Holophernes occisus, non fuit à Titanibus quorum putatur fortitudo nobilitata admodum percussus, non proceritate insignes gigantes sese illi opposuére: sed à Iuditha filia Merari fuit interemptus; quod idem est, atque à Deo perfutile quoddam & instar nihili, & non tàm verum quàm fictum instrumentum Ducem fuisse superatum. In specie (addit) *faciei sua dissoluit eum.* * Annon gladio succidit? Ita planè, sed priùs ex aspectata Iudithæ pulchritudine fuerat Holophernis fortitudo dissoluta, ac debilitata. Nam vel desideria Veneris vires eneruant.] * Gladius hominis iam à pulchritudinis acie quasi occisi emortuum caput amputauit. Ergo dirior acie gladij fœmineus aspectus.]

Vel desideria Veneris vires eneruant.

Dirior acie gladij fœmineus aspectus.

Vers. 9. 10. 11. Deposuit (ait) Iuditha lugubres vestes, quales orbatam viro fœminam decebant: & illas accepit, quas in deliciis filiæ Israëlitides assumunt: & illa præterea adhibuit ornandæ formæ lenocinia, quæ stultorum hominum alliciunt oculos, animos capiunt. Cooperuit enim mitra cincinnatum ac cirratum caput, & stolam induit splendentem, quæ ad talos vsque defluens totum tegeret, ac ornaret corpus. Ad extremum pedes sandaliis inseruit, illigauitque, quibus sic captus est Holophernes, vt nudam ceruicem illius pugioni obruleri feriendam. En fortitudinem Titanum potentiam superantem sed non labatur ex memoria discutere, quinam fuerint Titanes. Porrò Titanes secundùm Gentilium fabulas sunt *dæmones subterranes*, si Hesiodo in Theogon. credendum. Seu quos contra superos deos irata terra in vltionem effudit. Vnde seruius Ænei. 6. vult Titanes dictos ἀπὸ τῆς τίσεως, id est, ab vltione. Sed mox à Ioue deuicti in tartara deiecti sunt. Et videtur hæc fabula sumpsisse originem ex historia & gestis gigantum ante diluuium. Gen. 6. 4. Num Scriptura fabulas narret, aut probet: Minimè. Nam nomen Titanum etsi à Gentilibus applicetur ad fabulosos illos terræ filios, generatim tamen solet vsurpari pro quibuslibet vastæ & proceræ staturæ hominibus, id est, pro omnibus gigantibus. Itaque non manu gigantea prostratus est Holophernes, sed fœminea, pusillari, ac imbelli dextera, seu fœminæ ornatæ pulchritudinis apparatu, conspectu.

Vers. 12. 13. 14. O quomodo conturbati fuere Assyriorum animi audito Principis interitu quantus illos stupor, ac horror inuasit! Persarum & Medorum, qui iam in corpus vnum coaluerant, mentes huius fæminæ audaciam, ac constantiam horruerunt. O quantus fuit in castris vlulatus obortus, cum illi, qui tam paulo ante abiecissent spiritus, vt iam de vita prorsus actum esse putarent, & quos sitis tantum non extinxisset, apparuerunt armati, & intrepidi in turbatas acies, eis exitium inferentes, irruerunt. Verùm qui prius per fœminam interfecit Ducem Dominus, deinde per homines penè confectos siti, & abiectos castra subuertit vsque adeò & armis instructa, & militibus copiosa. Quin sic fuére Assyrij consternati, vt ipsi etiam pueri illos audacter inuaserint, fugauerintque; aut certè quos, si alij defuissent, quibus plus accessisset ætatis, ac roboris pueri possent profligare facilè, ac funditus delere. Quid mirum si perierunt in prælio *à facie Domini Dei sui*, id est, cum non tam ab hominibus fuerint, quàm à Domino perculsi. * Profectò Dominus per instrumenta infima maxima assolet facinora exponere.] Illud, *Filij puellarum*, idem est, ac *puellis*, sicut *filij hominum* homines, *filij taurorum*, aut *arietum* tauri aut arietes dicuntur.

Deus per infirma instrumenta maxima facinora exponit.

Vers. 15. 16. Hymnum ergo cantemus Domino, noua carmina Deo nostro in vberem gratiarum actionem moduleinur. Iteratur inuitatio ad diuinas laudes, quæ v. 21. fuerat inchoata. Quod in hymnis canticisque vsitatum tam in sacro, quàm in profano carmine. Psal. 117. bis ponitur versus ille, *confitemini Domino, quoniam bonus.* Et Psa. 106. sæpè, *Confiteantur Domino misericordiæ eius.* * Etenim tam agnata est homini ingratitudo ad diuina beneficia decantanda, vt vel vnico in hymno necessarium sit, cum sæpè ad actionem gratiarum excitare.] *Adonai Domine magnus es tu. Adonai* nomen

Tanta hominis ingratitudo, vt vel in vno hymno sit necessarium, eum sæpè ad gratiarum actionem excitare.

Hebrai

Hebraicum, quod interpretatur *Dominus*, vnde duo hæc nomina idem significant, & vnum est expositiuum alterius, sicut cum dicitur, *Abba pater*. Domine, Domine magnus es tu prorsus infinita perfectione, infinita potentia, quem nullus valet superare. Hæc est dictorum omnium summa complexio, & extremum epiphonema, quod optimè claudit, quæ Dominus in Assyriorum castris per imbelles manus patrasse dicitur: & viam aperit ad diuinas laudes, quas statim aggreditur.

Vers. 17.18 19. Omnis creatura tuo se se dimittat imperio, quia à te habet quod sit, & viuat. Neque vllus est, qui obstare possit, aut impedire, quominus id in rebus fiat, quod tuæ libuerit voluntati. Et quia qua facilitate ex nihilo magna rerum corpora produxit, & summa, atque infima in suis sedibus atque ordine creauit, & posuit: eadem potest, a suis commouere sedibus, atque confundere, & ab imis omnia fundaminibus subuertere. Primum accepit Iuditha ex Psal. 32. *Quoniam ipse dixit, & facta sunt; ipse mandauit, & creata sunt*; & ex Psal. 103. *Emitte spiritum tuum, & creabuntur*. Alterum verò ex Psal. 96. Montes sicut cera fluxerunt à facie Domini. Porrò in montibus & aquis reliqua intelliguntur, quæ in illis creantur, & mouentur, quæ omnia commoueri possunt, atque dissolui non maiori negotio, quàm spuma aut fumus, quæ sponte vanescunt. Montes igitur (Iuditha ait) mouebuntur, seu trásferentur quocumque voluerit Deus, vnà cum aquis, quas quasi in sinu perpetuò fouent adeò, vt nec guttula quidem reliqua in priori loco remaneat. Et petræ sicut cera liquescent, si tantum iusserit Deus. Metaphoricè significantur. Superbi ac duri homines, qui vnà cum opibus, cum seruitorum gregibus, cum exercituum suorum millibus, Deo iubente, funditus exscindentur, rabescent, exterminabuntur.* Hi superbi montes dicuntur *à fundamentis* speciatim moueri, vt innuatur, omnino eos esse ab humilitatis fundamine abstracti, ideò non potuere consistere. Vanitas fundamentum superbiæ, quæ vel halitu conturbatur: humilitas verò firmissimum est spiritualis exædificationis sustentaculum.] Qui autem ô Domine timent te, à te ornantur muneribus, & in conspectu etiam hominum honorantur. Cuius rei in Scriptura multa, eaque illustria occurrunt exempla.

Quam facilè deijciuntur superbi, quia humilitatis fundamine nituntur.

Vers. 20. Non solum autem à te tui amatores, & studiosi muneribus ornantur; sed etiam illorum hostes diris ac sempiternis dinexantur tormentis. *Væ igitur genti*, quæ ausa fuerit in Hebræam progeniem exsurgere; quando enim Dominus voluerit iudicare, & pro meritis punire, & præsertim in extremo totius mundi iudicio in illos diriter vindicabit. Post iudicium extremum suscitata ac rediuiua peccatorum corpora vermes experientur, & igni sempiterno cruciabuntur. Quæsieris, an sicut ignis, quo cruciantur reproborum animæ, propriè dicitur, & non metaphoricè: sic etiam vermis propriè in inferno futurus sit? Affirmant Hieronymus, August. Lyran. Carthusi. Abul. Itaym. Riber. Serar. & multi alij, vt asserit Suar. *in 3. p. tom. 2. disp.* 56. *sect.* 3. * Probant, quia vocantur *vermes carnis*, ergo erunt carnei. Porrò hanc fœdam sensuum pœnam promerita fuit fœda carnis concupiscentia.] Ego quidem in vermibus morsus angoréstque conscientiæ intelligo, à quibus miserè cruciantur damnatorum animæ, dum quam amisêre gloriam, & quibus in æternum afflixi sunt, tormenta considerant. Conscientiæ dirum flagellum pulchrè amplificat Augustinus l. 21. de Ciuit. c. 9. Contrariam tamen sententiam non omninò improbabilem censeo. * Asseruerim verò metaphorici huiusce vermis cruciatum admodum esse diriorem quàm si carnes veris vermibus depascerentur. Carnis verò hic vermis vocitatur, quia è cruciatu interno corrodentis vermis conscientiam ineffabilis dolor exundat in carnem. Diriùs enim te cremabit ignis, quem cogitas facillimè extinguere pœnitentia potuisse.]

Fœdam vermium in carne pœnam promeruit est fœda concupiscentia carnis.

Quàm horribiliter conscientia vermis damnatos.

Vermis conscientiæ etiam carnem discruciat.

Vers. 22.23.24. *Et factum est, &c.*] Post- 2.
quam in Bethulia cantatum est epinicion, ac festiuo plausu celebrata victoria, omnis populus simul cum Iuditha Ierosolymam venit, vt Deo pro tanto beneficio gratias ageret, & quæ promiserat vota fideliter solueret.* Quàm aptè, *Post victoriam venit Ierusalem, adorare Dominum* Nam post beneficium acceptum, instat gratiarum actionis sacrificium.] At quia ex congressu cum gentilium populo, & mortuorum contactu, labem aliquam illorum plurimi contraxerant, vt legitimè possent obire sacrificia, & Templum, prius se de more purificarunt. * Hæc tam pia ad sacrificia offerenda purificatio subtaxat eos, qui ad augustius sacrificium accedentes non prius curant se pœnitentiæ lauacro à leuibus culpis ex contactu creaturarum attactis purificare.] Tunc autem opinor cum doctissimo Gaspare Sancio meo, eò adductum fuisse Holophernis caput, vt maior esset triumphi gloria, & ex eo plenior concepta lætitia. Et impletum quod prædictum fuerat à Iuditha ingressurum esse Holophernem Ierosolymam neque vno cane oblatrante. Cum autem Iuditha victoriæ auctorem Deum esse dignosceret, ac prædicaret, sic illi censebat de superato hoste exuuias esse consectandas. Quare Deo Imperatori summo, & Deo exercituum vasa dedicauit bellica quæ Holophernis fuere, quæ populus deberi Iudithæ tanquam duci & auctori victoriæ iudicauerat. Illa verò cuius dissimilis erat sensus, & cognitio sublimior, ad Templum attulit simul cum Conopæo, quod sua ipsa manu sustulerat; & in Templo reposuit diuinæ victoriæ & immortalis beneficij monumento futurum. * Non sufficiat Principi post victoriam verba grata profundere, hymnum concinere, seu preces agere: belli reddat Domino exuuias. Nec sufficiat vulgaria attrita suspendere in Delubro vexilla, referat Conopæum, id est pretiosum aliquid litet altari.] Hæc ergo obtulit Iuditha in *anathema obliuionis*, id est ad separandam, seu exterminandam ex hominum animis tanti beneficij obliuionem. Vel potius indicatur, donum illud eximium execrationem esse & accusationem

Pergit Iuditha Ierosolymam gratias Deo relatura.

Post beneficium à Deo acceptum instat actio gratiarum sacrificium.

Subtaxantur, qui ad Eucharistiæ sacrificium accedentes, non se curant purificare à venialibus.

Post victoriam Princeps debet aliquid pretiosum Templo sacrare in actionem gratiarum.

Eucharistia data hominibus ingratis in anathema obliuionis.

illorum hominum, è quorum animis excidisset tam insigni beneficij memoria. * Hoc sensu Eucharistia data est hominibus ingratis *in anathema obliuionis*, quia hîc recolitur memoria passionis eius, & omnium beneficiorum Dei fit recapitulatio.] Profectò quia Græcè ἀνάθημα est quod donarium valet, aut ornamentum Templi, aut loci communis seu sacri: aliter explicabo. Hæc obliuio non est accepti beneficij, sed doloris, & metus, quibus Israëlitarum animi contracti fuêre, cum in eorum fines Assyriorum acies ingruerent, & Holophernes insolens victoriâ omnibus omnia minaretur. Quasi dicat, tantum esse donum illud, & lætitiam eo significatum munere, vt qui illud viderunt in Templo suspensum, & illorum dierum interfuêre festiuis choris, ac triumphis: superioris temporis obliuiscerentur, quod tribulationis ac doloris plenum fuit. * Qui te aliquando à luxuriei valido exercitu expugnatum vidisti, innumeris actum incommodis, è quibus pœnitudine liber euasisti; spolia ab hoste comparata oculis obiicias, vt à tyrannidis præteritæ memoria expediaris, ex præsenti iustæ conscientiæ exultatione.] Celebratus demum est secundus hic successus spatio trimestri à iucundo populo *secundum faciem Sanctorum*, id est, honestâ exultatione, quæ plurimum haberet à religione, nimirum holocausta, preces, & hymnos, quæ Sanctorum decent solemnitates: non qualia Gentes sua obeunt festa, & suam explicant lætitiam ludis, comessationibus, iurgiis, gladiatoribus, cædibus ex taurorum agitatione. * Quàm taxabiles hoc ex capite Christicolæ, qui vt festa Diuorum celebrent, haud dubitant diei immunitatem comœdiis profanis, aliisque ludis non decentibus cruentare: Quid, queso, natalitio D. Ioannis cum taurorum agitatione, quæ viuos exterminat.] * Quid inuentioni crucis, aut Passioni Dominicæ cum his spectaculis, aut ludis, è quibus crucis, ac Passionis Dominicæ omninò memoria tollitur, & solummodo iis, qui plus ex vanitatis, quam deuotionis affectu sumptus gessêre, proprij cruciatus ob inopiam remanet recordatio?]

Bona conscientiæ exultatio facit nos obliuisci incômoda quibus angebamur, dû seruiremus iniquitati.

Vt celebrentur Diuorum solemnia, pie lætitia documenta exponantur.

Quid celebrationi festi Crucis aut Passionis Dominicæ cum taurorum agitatione, quæ ingerit Crucis obliuionem.

Iudithæ reliqua vita, ac obitus.

3. *Vers.* 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. *Post dies, &c.*] Exacto spatio illo trimestri rediêre in suas quisque domos, & Iuditha in Bethuliam, vbi magnam apud suos, imò in Israële toto obtinuit authoritatem, quam sibi magno suo merito deuinxerat. Et ad alia merita accedebat morum honestas, & pudicitiæ amor, & studium: cum vita functo priori viro, secundas nec ambierit, nec admiserit nuptias. * Preme τὸ *Erat virtutis castitas adiuncta.* Nulla æstimatur virtus in fœmina, quæ adiunctam non exprimat castitatem. Virtus est, (v. gr.) ad Templum accessio, sed casta illam modestia comitetur. Virtus est ægrotum inuisere, sacras stationes gerere, sed incedendi grauitas & pium silentium sint castitatis indicamenta.] * Et τὸ, *Ita vt non cognosceret, virum ex quo defunctus est Manasses vir eius.* Egregia planè viduæ laus, secundas nuptias non admisisse, quod incorruptæ castitatis est documentum.] Seruauit autem Iuditha ad finem vsque vitæ institutum illud viuendi genus, quod ab annis suæ viduitatis tenuerat. Illis autem diebus, quibus maior viuendi fuit facultas, & minus austera disciplina, hoc est, diebus festis, quibus à cilicij ac ieiunij austeritate abstinebat, procedebat cum magna gloria, non quia ipsa illam amaret aut quæreret; sed quia ab aliis oblatam respuere, aut recusare non poterat. Sic aliqui exponunt. Ast ego hîc sermonem esse censuerim non de progressu extra domum vt alios ex sua ciuitate contriboles inuiseret. * Modestam enim Viduam non decet eiusmodi visitationibus operam dare, nisi aliquando ex speciali charitatis lege, vt ægrotum contribulem adeant.] Sed sermonem esse de progressu, cum Templum Solymitanum cum aliis adiret, quod alij tribus solemnitatibus facere iubebantur. Id quod etiam fœminæ vltroneè aliquandò gessêre, vt Anna Samuëlis mater, & Beata Virgo. * Quælibet enim ad Templum expeditio vel viduis sanctissimis decentissima est.] * Hinc subtaxarim aliquarum Vrbium consuetudinem, quæ cogit viduas domi contineri recens præcipuè emortuo coniuge: cum aptiùs deberent cogi Templa adire, vt preces pro defuncto funderent efficaciùs.] Cæterùm *mansit* seu *consenuit* Iuditha (sic Græcè) in domo viri sui Manassis *annos centum quinque*, seu vsque ad annum vitæ suæ centesimum quintum. Et obitui proximâ libertate donauit *Abram*, id est, ancillam suam. * Cur non priùs ante mortis instantiam eam libertate potiri fecit, quam amabat? Certè quia seruire tam sanctam, tam piam dominam erat donari libertate.] * Existimo, genus supplicij esse bonos dominos è domo libera expellere mancipia. Et credo, Abram & si libertate donata fuisset, nunquam à seruitute illa amabili recederet.] Tandem defuncta Iuditha est, & cum viro suo eodem condita tumulo, cui populus de more septem diebus parentalibus sacris est prosecutus. Verùm dum Iuditha viueret, non fuit qui Israëlitas bellis perturbaret: imò & post eius obitum multis annis Hebræi respirarunt. Toto scilicet tempore, quo Persicum durauit Imperium, & quandiu Græcorum dominatio floruit, donec Antiochus bello primum teoraui Israëlem. Illi verò anni fuere non pauci, cum anni intercessierint plurimi ex Persarum Imperio, & ex Græcorum Imperio non pauci ad ætatem vsque Antiochi Epiphanis, qui Machabæorum tempora disturbauit. * Vna egregia victoria diuturnæ pacis assolet esse firmamentum.] * Ab hostibus inuisibilibus oppugnatus illustri consequendæ stude victoriæ, quæ diuturna te faciet mentis ac corporis pace potiri. Actus enim virtutis intensio hostem facit penitus ablegari.] Dies autem victoriæ huius celeberrimæ sanctorum dierum Israëlitæ censuerunt in numero. Quemadmodùm ieiuniis sui generis infortunia renouant, vt ex illorum Kalendario constat, quod plenum est ieiuniis ea de re omnibus mensibus institutis. Sic etiam si quid accidit

Omnes fœminæ virtutes debent ballare castitatem.

Egregia viduæ laus alij non nubere.

Non decet viduam, visitationibus operam dare.

Decens est viduarum ad Templum expeditio quælibet.

Taxantur vidua, quæ Templa non adeunt, recens mortuo coniuge.

Seruire sanctæ Dominæ est libertate donari.

Genus crudelitatis est, à bono domino dimitti mancipium.

Vna egregia victoria diuturnæ pacis assolet esse firmamentum.

Actus virtutis intensio facit vitia penitus ablegare.

cidit lætum, consueuere etiam certis, statísque diebus solemniter colere; vt Iudæorum libertas sub Assuero per Mardochæum Est.9. 18. & victoria de Nicanore 1. Machab.7.49. In Hebræorum Kalendario hanc solemnitatem non inuenio: cur autem illa aliis annumerata non fuerit, non video. Fieri potuit, vt sicut alia plurima, sic etiam à Iudæorum sacris ista solemnitas exciderit. * Laudabile enim est aliquandò festorum multitudinem intercapere in agricolarum, ac artificum subsidium, quos festorum dictum otium efficit inedia laborare.] Neque hîc aliquid apparet historicæ aut etiam Canonicæ veritati contrarium: cum sacer Historicus non dixerit, hanc solemnitatem esse perpetuam; sed coli solitam *vsque in præsentem diem*, in quo hæc historia sacris est mandata monumentis.

Pù aliquo- tum festorum dierum otium tollitur in pauperum artificum leuamen.

LIBER

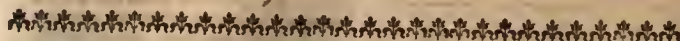
LIBER SEPTIMVS.
COMMENTARII LITERALES, ET MORALES
AD ESTHER.

PROLVSIO.

Libri huius Auctor est Mardochæus, vt in Prologo asserui, & vt dicitur *Cap.9.20.& Cap.12.4.* existimo tamen, Estherem ipsam quædam inseruisse, vt in Græco textu manifestè affirmatur. Argumentum est depressio Vasthi, & Aman: exaltatio Esther & Mardochæi, ac liberatio Iudæorum. Allegoricè Christus per Assuerum, Deipara per Esther designantur, auctore D. Hieronymo præf. in Esther. Canisio *l.1.de B.Virg.cap.2.* Martino del Rio *in flor. Mar.* festo Assumpt. profante: *Quis nescit, Estheram Deiparæ typum fuisse?* Richardum Laurentinum exaudi lib.2. *Maria facilè impetrat, quidquid petit à filio. Ideò in figura eius dictum est Est.15.* Inuoca Dominum, & loquere pro nobis Regi, & libera nos de morte. *Ipsa enim detinet iram Dei, nè statim vindicet in nos. Vndè dicit Cant.3.* Tenui eum, neque dimittam. *Gratiositas autem eius ad impetrandum figurata est Est.7. vbi dixit Assuerus Estheri.* Quæ est petitio tua Esther, vt detur tibi, & quid vis fieri? Etiamsi dimidiam Regni mei partem petieris, impetrabis. *Conquerebatur Dominus, antequàm Maria nasceretur dicens Isa.64.* Non est, qui consurgat, & teneat me: *sed ipsa facta est aduocata nostra, & allegat pro nobis fideliter coram filio suo, ventrem & vbera illi repræsentans: & ipse veluti piissimus infans delectatur ab vbere matris.* Quonammodò potest Dominus in peccatores vindicare, si ad aspectum vberum Deiparæ resumit piissimum infantis, qui irasci ignorat, affectum?

Vera Esther Maria Deum placans.

Deus iratus, visa Maria, in infantē conuertitur, qui nescit irasci.

CAPVT I.

Ad potentiæ ac gloriæ suæ ostentationem toto semestri splendidissimum conuiuium celebrat Assuerus. Regina Vasthi accersita ventitare recusat, ideóque regio exturbatur à thalamo.

1. IN diebus Assueri, qui regnauit ab India vsque Æthiopiam, super centum viginti septem prouincias: 2. quando sedit in solio regni sui, Susan ciuitas regni eius exordium fuit. 3. Tertio igitur anno imperij sui, fecit grande conuiuium cunctis principibus, & pueris suis, fortissimis Persarum, & Medorum inclytis, & præfectis prouinciarum coram se: 4. vt ostenderet diuitias gloriæ regni sui, ac magnitudinem, atque iactantiam potentiæ suæ, multo tempore, centum videlicet & octoginta diebus.

5. Cùm

5. Cúmque implerentur dies conuiuij, inuitauit omnem populum, qui inuen-
tus est in Susan, à maximo vsque ad minimum: & iussit septem diebus conuiuium
præparari in vestibulo horti, & nemoris, quod regio cultu & manu consitum erat.
6. Et pendebant ex omni parte tentoria aërij coloris, & carbasini ac hyacinthini,
sustentata funibus, byssinis, atque purpureis, qui eburneis circulis inserti erant, &
columnis marmoreis fulciebantur. Lectuli quoque aurei & argentei, super paui-
mentum smaragdino & pario stratum lapide, dispositi erant: quod mira varietate
pictura decorabat. 7. Bibebant autem qui inuitati erant, aureis poculis, &
aliis, atque aliis vasis cibi inferebantur. Vinum quoque, vt magnificentia regia
dignum, erat abundans, & præcipuum ponebatur. 8. Nec erat qui nolentes
cogeret ad bibendum, sed sicut rex statuerat, præponens mensis singulos de
principibus suis, vt sumeret vnusquisque quod vellet. 9. Vasthi quoque
regina fecit conuiuium feminarum, in palatio, vbi rex Assuerus manere con-
sueuerat. 10. Itaque die septimo, cum rex esset hilarior, & post nimiam po-
tationem incaluisset, mero, præcepit Mauman, & Bazatha, & Harbona, & Bagatha,
& Abgatha, & Zethar, & Charchas, septem eunuchis, qui in conspectu eius mini-
strabant: 11. vt introducerent reginam Vasthi coram rege, posito super caput eius
diademate, vt ostenderet cunctis populis & principibus pulchritudinem illius:
erat enim pulchra valdè. 12. Quæ renuit, & ad regis imperium, quod per
eunuchos mandauerat, venire contempsit. Vnde iratus rex, & nimio furore suc-
census: 13. interrogauit sapientes, qui ex more regio semper ei aderant, & illo-
rum faciebat cuncta consilio, scientium leges ac iura maiorum (14. erant autem
primi & proximi, Charsena, & Sethar, & Admatha, & Tharsis, & Mares, & Mar-
sana, & Mamuchan, septem duces Persarum atque Medorum, qui videbant faciem
regis, & primi post eum residere soliti erant) 15. cui sententiæ Vasthi regina subia-
ceret, quæ Assueri regis imperium, quod per eunuchos mandauerat, facere noluis-
set. 16. Respondítque Mamuchan, audiente rege, atque principibus: Non solùm
regem læsit regina Vasthi, sed & omnes populos, & principes, qui sunt in cunctis
prouinciis regis Assueri. 17. Egredietur enim sermo reginæ ad omnes mulieres,
vt contemnant viros suos, & dicant: Rex Assuerus iussit vt regina Vasthi intraret ad
eum, & illa noluit. 18. Atque hoc exemplo, omnes principum coniuges Persa-
rum atque Medorum, parui pendent imperia maritorum: vnde regis iusta est indi-
gnatio. 19. Si tibi placet, egrediatur edictum à facie tua, & scribatur iuxta le-
gem Persarum atque Medorum, quam præteriri illicitum est, vt nequaquam vltrà
Vasthi ingrediatur ad regem, sed regnum illius, altera, quæ melior est illa, accipiat.
20. Et hoc in omne (quod latissimum est) prouinciarum tuarum diuulgetur impe-
rium, & cunctæ vxores tam maiorum, quàm minorum, deferant maritis suis hono-
rem. 21. Placuit consilium eius regi, & principibus: fecítque rex iuxta consilium
Mamuchan, 22. & misit epistolas ad vniuersas prouincias regni sui, vt quæque
gens audire & legere poterat, diuersis linguis & litteris, esse viros principes ac maiores
in domibus suis: & hoc per cunctos populos diuulgari.

COMMENTARII.

1. Conuiuium Assueri apparatu Proceribus semestre.

ERS. 1.2.3.4. *In diebus, &c.*] Regnabat Assuerus, à Græcis vocatus Artaxerxes *Longimanus*, seu quia manu vna, altera longiori, vtebatur. Huius autem tàm latè patebat Imperium, vt ad centum viginti septem Prouincias diffunderetur: quot videlicet inter Indum & Æthyopiam positæ sunt. Erant hæ Satrapiæ, siue Præfecturæ, quibus gubernandis & iuridicundo Satrapæ, aut Præfecti constituebantur. Porrò quandò Assuerus Regni sui sedit in solio, Ciuitas Susan Regni eius *exordium* fuit, aut quia ibi defuncto patre, Rex primum inauguratus est: aut quia iuxta Hebræorum idioma, quæ meliora sunt prima dicuntur, vel initia. 1. Reg. 15.12. *Saul offerebat sacrificium Deo de initiis prædarum.* Quod autem initium aut exordium idem sit, quod præcipuum, docet illud Eccles. 29.28. *Initium vitæ hominis aqua & panis, & vestimentum, & domus protegens turpitudinem.* Hæc enim vt apparet, non prima sunt, sed præcipua humanæ vitæ subsidia. Igitur cum regnare cœpit Assuerus, Ciuitas (Susan erat Imperij Metropolis. Est verò Susan Vrbs ad Choaspem fluuium situ amœnissimo: sic dicta à liliis, quæ istic plurima. Vnde & vnguentum Susinum cuius præcipua materia de liliis est. Sic Rhadus à rosa, Florentia a floribus appellata. Memnon Titoni filius primus eius conditor fuit, Assuerus autem latiùs eam ædificauit, nouisque palatiis, ac regia sede ornauit. Beniaminus fol. 78. Itiner. dicit palatij Assueri in Susan etiam hodie superesse non exiguas partes verè admirandas. Bodetianus verò in Syro chal. ex Iudæorum mente putat

eam esse, quæ hodie *Tauris* nominatur, & magni Suphi Persarum Imperatoris regia est Sedes. Quia ergo Susan erat Persidis Metropolis; in ea voluit Assuerus solemnissimè coronari anno ab electione sui tertio. Sicut Imperator Romanus primo Franco furti, secundò Aquisgrani, tertio in Italia coronari solet. Sic Assuerus, relictis aliorum Regnorum sedibus regiis, in Susan voluit publicè inaugurari exhibito per integrum semestre nobili epulo cunctis Principibus, viris scilicet, quorum erat in Regno Persico inclitum nomen, & maior auctoritas, tam qui rebus bellicis, quàm qui ciuili rerum administrationi præerant: vt quantum valeret potentia ac opibus ostenderet. *Vt ostenderet*, ait textus, *diuitias gloriæ Regni sui.* Imprudenter à Principe diuitiæ in conuiuiis, in comediis, aliisque spectaculis ostentantur, si adeò huiusmodi in rebus inutilibus expenduntur, vt postmodum non possint iterum ostentari.] Verum Assuerus hac in re & suæ seruiebat ambitioni, & suorum accendebat animos, vt ardua aggtedetentut pro tuendo, ac amplificando Imperio: cum scirent, ad compensandam fidelem & egregiam operam non defuturam facultatem, cuius in spleudido illo, longóque conuiuio argumentum viderat lueulentum. Hoc Interpretes. * At mihi insitinum est regiæ futuræ pnicstatis argumentum splendidum epulum instituisse, noua præcelsa spectacula præparasse. Quia in his insumuntur diuitiæ, quæ munerandis militibus, Imperij præsidio, erant impendendæ.] Fuit itaque regium illud conuiuium semestre, dies enim centum & octoginta annum ex æquo diuidunt, in quo Persæ 360. numerant dies.

Imprudenter à Principe diuitiæ in spectaculis inutilibus insumuntur.

Quomodò Rex habebit diuitias ad pugnatorum præmiū, si eas in rebus inutilibus insumit?

2. *Vers. 5.6.7.8. Cumque, &c.*] Non minores gessit Assuerus sumptus in septemdiali, quam in semestri epulo, cum illud ad mensam ex omni ordine viros admitteret aliqua eximia laude, ac titulo conspicuos: hoc ex omni atque promiscua turba in iam copiosa & lauta Ciuitate. At cum multitudinem tantam locus vnus clausus capere ooo posset, in apertum coëgit, nempè in vestibulum horti, ac nemoris, quod amplissimum procul dubio erat, in quo etiam apparatus regius, & diuitiæ Persicæ apparuere. Profectò hortus ille, illud nemus regij cultus magnitudinem, exponebat. Nam cum alibi mirifica sit hortorum & nemorum amœnitas: in Susis tamen ea erat cœli temperies, ea soli vbertas, naturæque benignitas vt artis industria erumpens pulchritudo nihil non regium ostentaret. Additur, hortum, ac nemus regia *consitum manu*, quod nouum non est, aut parum Regibus vsitatum, qui ex re hortensi ac rustica mirificas capiunt voluptates, & animi languentis familiare leuamen. * Annon Cyrus minor (auctore Iulio in latone maio.) ex huiusmodi cura sumpsit reficiendi animi quotidianam materiam, & suis illam manibus sibi ipsi parauit? Annon Protoplastus a Deo in paradisum translatus fuit vt illum operaretur? Ergo nòn dedecet maiestatem Regum propriam manum, relaxandi animi gratia, colendis herbis, ac floribus adhibere.] Hoc gessit potentissimus Assuerus longimanus, cuius manu hortus, & nemus consita esse dicuntur. Nec longimani minus longa manus, minus videretur augusta ex rusticæ rei illius exercitamentis. Equidem licet satis ab arboribus hortorúmque deliciis instructus videretur, & ornatus conuiuij locus, ex quibus odorata & florida texerentur vmbracula: tamen, ne quid ornamenti & luxus curiosa mollities desideraret, *tentoria*, id est, vela suis locis ordinata suspendit, quæ & sua varietate splendorem, ac voluptatem: & suo opposito non nihil commoditatis afferrent. Erat enim si colorem spectes *aëria*, id est, candida, qualis videtur esse aër clara luce illuminatus, & splendenti candore pellucidus. Nec solus aereus color fulgurabat, sed & carbasinus, & hyacinthinus. Hebræus pro *Carbasini* posuit כרפס *carpas*, quod *viride* valet. Hyacinthinus autem color est violaceus, aut purpureus, qui non longè à violaceo recedit. Aulea itaque illa candidum, viridem, ac purpureum colorem referebant. Certè non solum opinor esse aulea hisce tincta coloribus, sed etiam floribus intexta, aut aliis argumentis picturata: quod erat illis antiquis temporibus vsitatum, & à quibus Persæ non abhorrebant. Si enim pauimenta lapide vario ac sectili pictura decorabat, cum non eadem esset in velis stragulísque varietas? Aulea verò hæc ex funibus byssinis atque purpureis dependebant, quos marmoreæ attolebant sustentabántque columnæ eboreis in seria fibulis, seu circulis, per quos byssini illi ac purpurei funiculi traiiciebantur. Byssus est genus quoddam lini nobilissimi, è quo tenuia ducuntur fila. An candidum ab arte, aut à natura? Pausanias abnegat, alij affirmant. Crediderim bysso geminum esse colorem candidum scilicet, & subflauum. Hoc loci candidum esse duxerim purpureo intextum, vt funiculi ex varietate pulchriores obiicerentur. * Non prætereat sine pondere Pausaniæ sententia existimantis, bysso non inesse à natura candorem sed subflauum aliquid, aut rubrum, carneum exponens aspectum. Nihil in Scriptura communius, quam byssi candore signari castitatem. Hæc quidem haud à natura accipitur, sed acquiritur arte. Natiua virginitas carnis subflauum colorem ostentat, vt candidam transeat in pulchritudinem: hic labor, hoc opus. O quoties ieiunij, cilicij, verberisque lexiuio calido byssus castitatis est diluendus, vt candiditas virtutis appareat.] Lectuli quoque aurei, & argenti dispositi aderant non cubiculares ad somnum, sed triclinares ad mensam. At hi lectuli non omnibus suspendebantur fulcris, & attollebantur è terra: sed sternebantur humi, maximè si Rex accumberet. Sed licet hærescerent humi, non tamen erant inornati lectuli, tum quia pauimentum pretioso erat constratum lapide candenti & viridi, pario videlicet, & qui smaragdi splendorem ac colorem referret. Eo autem erant artificio dispositi lapides, vt varias rerum imagines exprimerent. Neque lecti minus pretiosi ac pulchri, quos auri, argentique splendor decorabat. Fuit quidem ea Principum ambitio, & vsque adeò immoderata luxuries, vt non tantum in tectis, parietibúsque pretiosi, ac splendentes lapides relucerent, sed etiam in pauimento calcarentur, fieréntque ex vario lapide ad viuum expressæ rerum imagines. Lege Plinium l. 36. c. 25. * Quo profectò innuebatur, cunctas vili pendendas esse diui

Conuiuium Assueri apparatum omni populo septemdiale.

Non dedecet Reges, propria manu culturæ hortorum studere, relaxandi animi causa.

Castitas non nascitur, sed pœnitudinis, seu asperitatis arte acquiritur.

Diuitiæ conculcandæ.

diuitias, siquidem quod mirabantur in tectis ac parietibus, in pauimento pedibus proterebant.] Porrò cum tot essent inuitati posteriori ac septemdiali conuiuio, omnibus tamen in aureis poculis vinum porrigebatur. Escaria simul vasa fuére varia, ita vt ipsa varietas voluptatis multum, & plus admirationis afferret. Persarum namque Regum in vasis argenteis & aureis maximè apparebat luxuries. * Quàm multi nostri proceres imitantur, ad eam tamen ex superfluo sumptu angustiam redacti non semel, vt vasa vacua cibo ac potu iam eorum exponantur in mensis & cogantur argentum & aurum pro cibis commutare, quos luteis in vasis auidiùs absumant. Legi apud Athenæum l.4. c.6. Ciuitates integras, à quibus Persarum Reges essent excepti, ad extremam inopiam esse redactas, & mutare solum fuisse compulsas. Et quando non immoderatos sumptus diuites redigit ad inopiam?] Vinum quoque conuiuio huic deseruiens generosum erat & abundans, vt Regum splendorem, ac liberalitatem decebat; sed non quale Regi propinabatur; sua enim Persarum Reges aliis esse communia prohibuére. * Vt conuiuij à Domino expositi fidelibus præstantiam admirere, vbi cunctis vnum vinum, vnus calix exponitur hauriendus, fante Domino: *Bibite ex eo omnes*. Cum tamen in conuiuio Assueri alia omnia minus essent sobriè ac prudenter inducta: illud tamen laude dignum, & magis conuiuarum geniis opportunum, quod calicem nemo hauriebat inuitus, nec quantum alteri collibaret, à quo esset ad bibendum prouocatus. Rex enim singulos de Principibus suis mensis singulis præposuerat, vt vnusquisque ex inuitatis sumeret, quod ipse vellet, non quod vellent qui assolent ad bibendum prouocare. * Reprehenduntur hinc prouocationes ad bibendum, imò & certamina, quæ recusare inurbanum putatur, ac rusticum, quæque vetuit Agesilaus cum esset Rex, id est, moderator in conuiuium designatus, Vini dispensatori præcepit, vt tantum vini misceret conuiuis, quantum ipsi peterent.] Est (proh pudor) nostro sæculo alius cogendi modus, cui nemo possit, (prauæ consuetudinis ex abusu) non obtemperare, cum Principum aut amicorum vita aut salus interponitur: *A la salut, &c.* In quam consuetudinem ingenuis sanè, ac piis hominibus indignam duo clarissima Ecclesiæ lumina Ambrosius, & Augustinus acriter inuehuntur, hic ser. 231. de temp. ille lib. de Elia & ieiun. c. 17. Quorum sententias de more prætermitto a te perlegendas. Prudenter igitur Assuerus mensis præposuit Principes, qui prohiberent huiusmodi ad bibendum inuitationes.

Ex superfluis sumptibus prædi... ad extremam adducuntur inopiam.

In conuiuio Eucharistico vino Regio omnes potantur.

Prouocationes ad bibendum turpes.

Bibere prouocantes pro aliorum salute parum pium.

3. *Vers.* 9.10.11.12.13.14.15. Vasthi quoque, &c.] Cum autem vsitatum esset Persicis aliisque Prouinciis, vt fœminæ virorum conuiuia non obirent: Regina Vasthi fœmineo conuentu seorsum a viris conuiuium instituit. * Laudabilis quidem mos, quem coluerunt Hebræi, vt docet conuiuium natalitium Herodis, in quo non eodem, quo Herodes loco, fœminarum apparatur epulum: alioquin non toties puella saltatricula, ab Herode ad matrem, & à matre rursum rediret ad Herodem.] Quænam fuerit illa Vasthi? Nihil certum. Chaldaica paraphrasis, quæ in Bibliotheca Complutensi manu scripta seruatur, illam filiam esse dicit Nabuchodonosoris filij eius, qui Danielem purpura induit. Suspicatur Serarius, sororem fuisse ipsiusmet Assueri Regis, ex Persarum consuetudine, qua cum sororibus nuptiæ permittebantur, vt in Cambise ostendit Curtius lib. 8. * Idem suspicor, cum vídeo tam leui piaculo fuisse à throno Regio deturbatam, quàm repulsam passam esse Vasthi crediderim, non ex quo capite erat coniux, sed ex quo soror aspectabatur. Inter consanguineos enim facilius odium excitatur: & ad auertendum animum vnius ab altero grauis occasio ac culpa est, esse propinquum.] Cum ergo Regina Vasthi apud aulam, in qua Assuerus manere consueuerat, fœminis nobilioribus conuiuium instrueret: & die vltimo huiusce conuiuij septemdiani esset Rex hilarior, & post nimiam potationem mero incaluisset, præcepit septem eunuchis Maumano, Bazathæ, Harbonæ, Bagathæ, Abgathæ, Zetharo, ac Chacharo, qui in conspectu eius ministrabant immediatiùs reliquis aulicis: vt ex nomine Regis Reginam Vasthi aduocarent, & è palatio, vbi aderat cum fœminis conuiuantibus, ad ortum adducerent diademate redimitam Regio, vt Principibus ac reliquis adstantibus suam pulchritudinem ostentaret. * Ebrietatis Rex hilaris validum documentum exhibuit. Quis enim sanæ mentis propriam coniugem pulchram hilaribus aspectandam exponat? * Haud sanæ mentis est maritus qui venustam vxorem non dico iubet, sed permittit ad cœtum virorum aduentare, vbi viri vino hilares commorantur.] * Imò & qui non vocatam vxorem ad viros inuisentes adducit aspectandam. Quia & si ibi mera non offerantur calices, fœminæ pulchritudo menti aspectantis efficacius merum assolet propinare.] Vt verò causam reddat textus, cur Rex in publicum conuiuatum cœtum iussit Vasthi Reginam adduci, addit: *Erat enim pulchra nimis.* Quam quidem causam cordatus maritus haberet, vt curaret eam amplius recludi. * Vt enim conuiuium gessit Vasthi in palatio non in nemore, vt pudor & modestia muliebris postulabat: sic doceret pulchram fœminam ab oculis virorum auerti, eo solum, quod pulchra est.] Accessere septem illi Eunuchi ad aulam, monuere Reginam Assueri imperium, cui renuit obedire. Aliqui Vasthi accusant, quasi parum obsequentem Regio coniugi, à quo ipsa & dona plurima, & Regiam dignitatem acceperat. * Nihil enim ingratitudine deterius, & qui plura beneficia accepit, plus debet obedientiæ præstare.] Alij ab omni scelere defendunt, & à pudore, & honestate commendant. Quasi eo loco & tempore parére non debuerit, neque subire talem ignominiam, qualis in eo rerum articulo proponebatur. Certè vxores ac filiæ & pudicum fœminarum genus in Persarum conuiuia non inducebantur; sed sub conuiuij finem, cum iam conuiuæ temulenti pudorem exuissent, & æstuantes vino inflammata luxurie succenderentur: inducebantur concubinæ ac pellices, & inuerecundæ frontis mulierculæ quiduis pati, aut agere paratæ, si Plutarcho credendum lib. 1. Symp. c. 1. Renuit igitur iustè Vasthi inter perfrictæ frontis fœminas computari. * Quidquid enim meretricium olet, minimè à Regiæ dignitatis honore defenditur.] * Eam quidem commendabilem

Vasthi Regina aduocata à Rege, vt pulchritudinem suam conuiuis ostentaret, noluit obedire iratus Rex aduocat consiliarios.

Laudabiliter fœminæ non obeunt virorum conuiuia.

Faciliùs inter propinquos odium excitatur.

Non est sanæ mentis maritus, qui coniugem venustam permittit adesse, vbi viri hilares vino morantur.

Taxatur maritus, qui ad viros inuisentes non vocatam facit prodire vxorem.

Fœminam decet reclusio, vel solummodò, quia pulchra est.

Qui plura beneficia accepit, plus debet obedientiæ præstare.

Non defenditur ex Regia dignitate in fœmina, quod, quod sobolet meretricium.

Temulentus alter est à se ipso.

dabilem reor, quia parére maluit pudori suo, & patriæ consuetudini, quàm Regi temulento, à quo tunc prudentia aberat, quod perindè esset atque parére vino. Cum Philippus (scriptore Plutar. in Apohtegm. Phil.) dormitans, ac parum attentus condemnaret innocentem, & ille prouocasset: & subiratus Philippus rogasset, quem putaret superiorem, ad quem esset illa prouocatio: respondit: Te ipsum ô Rex, vigilantem & attentum compello. Et reuera Philippus alter erat à se ipso dormiente.] * Sic

Coniux viro ebrio non obediens non detrectat, eius imperiũ, quia vir tunc non est, sed loquẽs sine rationis dictamine psittacus.

puto Assuerus ebrius erat alter à se ipso sobrio: atque ita Vasthi non detrectauit Assueri Regis imperium, quia neque tunc Assuerus erat, quia ebrius: neque Rex cum vino potentiori domino paréret. Vnde cum temulento marito iniqua præcipienti vxor prudens obedire detrectat, inobedientiæ rea non est, quia nec tunc præcipiens est maritus, nec homo; sed alter, aut truncus aut loquens sine rationis dictamine psittacus.] * Chaldaicæ paraphrasis non prætereat

Quodammodo Deum docent peccatores, quonammodò in eos vindex verbera infligat.

sine pondere additio. Asserit Reginam Vasthi vsque adeò in Hebræas ancillas fuisse crudelem, vt coëgerit, illas nudas obire dura & indecora ministeria, neque ab his operibus cessare in die septimo, id est, in die Sabbathi. Quare Deus huic inclementiæ debitum attéperauit, accommodatúmq; supplicium. Nam septimo die in quo stamina torquere, & lino ac lanæ operam dare cogebantur Hebrææ, ipsa vocata est ad ferale conuiuium, in quo de Regio solio ignominiosè deturbata est. Deinde quia ab Hebræis fœminis ignominiosè nudis ancillare illa exigebat obsequium: ipsam quoque nudam apparere Assuerus imperauit. Deum quodammodò nostris flagitiis edocemus, quonammodò in nos vindex verbera infligat.] Tulit autem grauiter Rex pertinax vxoris ingenium, ac liberum responsum: & quid fieri oporteret retulit ad consiliarios, qui ab illo nusquam aberant. Eorum autem, qui *primi* seu præcipui, & proximiores Regi erant, nomina hæc: Charsena, Sethar, Admatha, Tharsis, Mares, Marsana, & Mamuchan. Hi septem erant Persarum Duces continuò hærentes Regi. & primi post eum *residere solites*, tanquam vicarij. Præcipui itaque in ea consultatione numero erant septem, qui Persicarum legum erant periti, & maiorum annales voluitarant sedulò, & quid maiorum ferret consuetudo probè nouerant. Hos rogitauit Rex, cuinam sententiæ Regina Vasthi subiacere deberet, quæ renuisset Assueri Regis imperium, quod eunuchorum ex ore indixerat, exequi? Quid responderent mero immersi, nisi quod eis meri iura dictarent? Commendabilis procul dubio Rex Assuerus ex illa par-

Rex cuncta gerat ex doctiorum consilio.

ticula: *Interrogauit sapientes, qui ex more Regio semper ei aderant, & eorum faciebat cuncta consilio.* * Rex enim ne errandi periculo subiaceat, debet cuncta ex consilio doctiorum exerere.] * Taxabilis verò, ex illa: *Iratus Rex & nimio furore succensus, interrogauit sapientes, &c.*

Non debet Rex se consiliarijs ostendere ad eam rem, de qua consilium requirit affectum.

Non debet Rex se ostendere Consiliariis iratum, sed quemcumque ad parcendum, aut vindicandum debet dissimulare affectum, ne cogat Consiliarios eiusmodi affectui morem gerere, adulatorio iudicio.] * Præterea deberet

Requirendum consilium à consiliarijs sobrietate affectu.

differre quæstionem. Consilia enim eorum, qui nimium indulsere vino, ab hoc non à legibus accipiuntur.]

Vers. 16.17.18.19.20.21.22. Respondit, &c.] 4.

Reginæ Vasthi reprobatio.

Vnus ex omnibus respondit Mamucham, cuius sententiæ assensere reliqui, neque Regi displicuit; cuius hæc erat summa, oportere liberam illam Reginæ repulsam, & responsum obstinatum, & imprudens, aliquo supplicio mulctari, quod à simili audacia aliarum vxorum libertatem, ac licentiam coërceat. Quid enim (inquit) non audebunt vulgarium coniugum vxores imperiosæ, si Regis vxor in omnium conspectu tam audacter & liberè indicta sibi mandata contemnat. Quare nisi supplicij metus, & sumptum de Regina supplicium illas in officio contineat, peribit omnis œconomiæ ratio, & quod antiquum damnat prouerbium *Currus boues trahet*, & omnia ordine fient peruerso: cum neque in vxore sit animus ad obsequendum promptus, neque in viris ad imperandum libertas, neque ad cogendum audacia. * Et quidem si rea fuisset inobedien-

Exempla Regum subditi amulantur.

tiæ Regina, graui fuisset agnata correptioni. Tùm quia ex Reginæ actionibus subditæ coniuges edíscerent, maritorum imperia contemnere. Efficax enim admodum Regis exemplum.] * Tum quia ex inobedientia vxoris

Ex inobedientia vxoris ruit totius œconomiæ disciplina.

quæ debet viro esse subiecta totius verè œconomiæ disciplina corruit.] * O quàm facilè Regis vel leniter insinuata voluntas aliorum

Regis vel leniter insinuata voluntas Consiliariorũ ad se sententias trahit.

ad se sententias, & iudicia trahit. Id tandem Consiliarij decernunt, quod magis esse vident ad Principis palatum.] Viderat Mamucham, iratum esse Regem in vxorem, & illi saltem in eo furoris æstu fore non ingratam quamcumque de Reginæ damnatione sententiam: & ideò audacter suam sententiam profert non rogatus: quia Rex non rogauit, quid ille sentiret, sed quid esset à lege constitutum; id enim valet: *Cui sententiæ Vasthi Regina subiaceret.* * Hoc Principum familiare malum, vt

Principum hoc familiare malum, vt nũquam audiant, quod verum est, quod liceat; sed quod libet.

nunquam verum: neque quid deceat, ac liceat, sed quid libeat ab assentatoribus audiant.] Igitur quid in rem Persicam pararetur incommodi, si Vasthi scelus maneret impunitum, explicuit Mamucham. Nunc ex suo capite non ex lege supplicium decernit. De nomine, inquit, ac statu Regio Vasthi depellatur, & eius loco altera succedat, eo nomine ac maiestate dignior: idque ita Regio decreto confirmetur, vt neque à Rege ipso resignari, aut reuocari possit. Oportet simul sanciri, ne vxor mariti recuset imperium, sed illi deferat honorem, superiorem agnoscat, & ex illius arbitratu, atque præscripto viuat: idque per omnes Prouincias, quæ Persico subiiciuntur Imperio euulgari. * Meliori hoc edicto, nempe Dei le-

Diuino edicto de subiectione maritis præstanda, vxores non parent, Gentilibus fœminis hoc ex capite deteriores.

gis præscriptione indictum est, nec tamen sufficit vt vxores iustis mariti præceptis subiiciantur.] Annon hoc ex capite Gentilibus coniugibus deteriores, siquidem ad earum submissionem marito exhibendam sufficere videbatur Assueri edictum, & ad harum obedientiam adstruendam tot diuina præscripta non sufficiunt?] Illud preme: *Egrediatur edictum, & scribatur iuxta legem Persarum atque Medorum, quam præterire illicitum est.* In Persica

Dedecet Reges, facilè sua decreta resignare.

Republica legitimum erat, vt nec Rex ipse suum decretum posset reuocare. Barbarum hoc, cum sapientis sit mutare consilium. Sed tamen alio ex capite commendabile; dedecet enim Reges facilè sua decreta, aut edicta, (vulgò *Prematicas*) resignare.

resignare. Hodie feruntur, die crastina abolentur.] * Arguitne hoc haud maturum Consiliariorum iudicium? Certè plerumque arguit non Principis inconstantiam, non Consiliariorum insipientiam, aut imprudentiam; sed ipsarum miserum ac varium rerum statum, qui cogit mentibus non, sed calamis eiusmodi influere varietatem.] Placuit Regi Mamucham sententia, Principes approbarunt, & è vestigio, cum adhuc duraret indignationis acerbitas prudentibus inimica consiliis, imò & vini æstus, qui omnem etiam à sapientibus prudentiam expectarat, editum est decretum, ac per omnes Prouincias diuulgari iussum. *Diuersis verò linguis, & literis* fuit expressum ob immensam Persicæ ditionis amplitudinem, in qua plurimæ sunt linguæ, ac diuersæ literarum formæ ab Indo videlicet vsque ad Æthyopiam, in quo tractu varias esse linguas oportet. Chaldaica paraphrasis hunc Mamucham putauit esse Haman, nescio quo fundamento. * At si Haman fuit ille magnus Regis minister, vel amicus, quod vulgariter dixeris, *El Valido*, & annotaueris, ipsum non togatum suam expressisse sententiam, primum fuisse locutum, cunctos consiliarios sese eius iudicio, seu sententiæ accommodasse: colliges euidenter, primarium aulicum esse, cui omnia submittuntur.] Quodnam Vasthi supplicium? Exauthorata fuit, & à Regia maiestate ac thalamo deiecta. Quod factum fuisse in conuiuali tempore, ac loco satis est probabile, vt qui testes fuerant Reginæ pertinacis iudicij iidem etiam indicti supplicij testes existerent. * si temeritas Vasthi publica digna supplicio esset, laudarem & festinationem pœnæ & publicam eius inflictionem. At aliorum exemplum valet supplicij publicatio, & festina inflictio magis retrahit alios à similis delicti perpetratione.] Chaldaica illa paraphrasis dicit Vasthi capitali supplicio fuisse multatam, quod non facilè credam. * At omninò indubitatum, lugubrem illum successum ostendere, nihil esse ab omni parte fortunatum, & semper humanis gaudiis ac deliciis aliquid fellis admisceri. Quàm verum illud Prou. 14. 13. Risus dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus occupat.]

Sæpè eiusmodi varietas nō arguit inconstantiam Principis reuocantis decreta, sed reuocantis decreta, sed rerum cogentiū varietatem.

Primarius aulicus, seu el Valido dicta gerit in Regno.

Supplicium delicti publici non differatur, & publicè oportet id infligi.

Nihil est hic omnis ex parte fortunatum.

CAPVT II.

Esther Vasthi Reginæ repudiatæ surrogatur in locum. Eius opera Mardochæus Regi Assuero indicat insidias, quæ à duobus palatij ministris Regio capiti struebantur. Ministri meritam aguntur in crucem & Mardochæi factum annales refertur in Regios.

1. HIs ita gestis, postquam regis Assueri indignatio deferbuerat, recordatus est Vasthi, & quæ fecisset, vel quæ passa
esset: 2. dixerúntque pueri regis, ac ministri eius: 3. Quærantur regi puellæ virgines ac speciosæ, & mittantur qui considerent per vniuersas prouincias puellas speciosas & virgines: & adducant eas ad ciuitatem Susan, & tradant eas in domum feminarum sub manu Egei eunuchi, qui est præpositus & custos mulierum regiarum: & accipiant mundum muliebrem, & cætera ad vsus necessaria.
4. Et quæcumque inter omnes oculis regis placuerit, ipsa regnet pro Vasthi. Placuit sermo regi: & ita, vt suggesserant, iussit fieri.
5. Erat vir Iudæus in Susan ciuitate, vocabulo Mardochæus, filius Iair, filij Semei, filij Cis, de stirpe Iemini,
6. qui translatus fuerat de Ierusalem eo tempore, quo Iechoniam regem Iuda Nabuchodonosor rex Babylonis transtulerat:
7. qui fuit nutritius filiæ fratris sui Edissæ, quæ altero nomine vocabatur Esther: & vtrumque parentem amiserat: pulchra nimis & decora facie. Mortuísque patre eius ac matre, Mardochæus sibi eam adoptauit in filiam.
8. Cúmque percrebuisset regis imperium, & iuxta mandatum illius multæ pulchræ virgines adducerentur Susan, & Egeo traderentur eunucho: Esther quoque inter cæteras puellas ei tradita est, vt seruaretur in numero feminarum.
9. Quæ placuit ei, & inuenit gratiam in conspectu illius. Et præcepit, eunucho, vt acceleraret mundum muliebrem, & traderet ei partes suas, & septem puellas speciosissimas de domo regis, & tam ipsam quàm pedissequas eius ornaret atque excoleret.
10 Quæ noluit indicare ei populum & patriam suam: Mardochæus enim præceperat ei, vt de hac re omnino reticeret:
11. qui deambulabat quotidie ante vestibulum domus, in qua electæ virgines seruabantur, curam agens salutis Esther, & scire volens quid ei accideret.
12. Cùm autem venisset tempus singularum per ordinem puellarum, vt intrarent ad regem, expleris omnibus quæ ad cultum muliebrem pertinebant, mensis duodecimus vertebatur: ita

 duntaxat,

dunraxat, vt sexmensibus oleo vngerentur myrrhino, & aliis sex quibusdam pigmentis & aromatibus vterentur. 13. Ingredientésque ad regem, quidquid postulassent ad ornatum pertinens, accipiebant; & vt eis placuerat, compositæ de triclinio feminarum ad regis cubiculum transibant. 14. Et quæ intrauerat vespere, egrediebatur manè, atque inde in secundas ædes deducebatur, quæ sub manu Susagazi eunuchi erant, qui concubinis regis præsidebat: nec habebat potestatem ad regem vltrà redeundi, nisi voluisset rex, & eam venire iussisset ex nomine. 15. Euoluto autem tempore per ordinem, instabat dies, quo Esther filia Abihail fratris Mardochæi, quam sibi adoptauerat in filiam, deberet intrare ad regem. Quæ non quæsiuit muliebrem cultum, sed quæcumque voluit Egeus eunuchus custos virginum, hæc ei ad ornatum dedit. Erat enim formosa valdè, & incredibili pulchritudine, omnium oculis gratiosa & amabilis videbatur. 16. Ducta est itaque ad cubiculum regis Assueri mense decimo, qui vocatur Tebeth, septimo anno regni eius. 17. Et adamauit eam rex plus quàm omnes mulieres, habuítque gratiam & misericordiam coram eo super omnes mulieres, & posuit diadema regni in capite eius, fecitque eam regnare in loco Vasthi. 18. Et iussit conuiuium præparari permagnificum cunctis principibus, & seruis suis, pro coniunctione & nuptiis Esther. Et dedit requiem vniuersis prouinciis; ac dona largitus est iuxta magnificentiam principalem. 19. Cúmque secundò quærerentur virgines & congregarentur, Mardochæus manebat ad ianuam regis: 20. necdum prodiderat Esther patriam, & populum suum, iuxta mandatum eius. Quidquid enim ille præcipiebat, obseruabat Esther: & ita cuncta faciebat, vt eo tempore solita erat, quo eam paruulam nutriebat. 21. Eo igitur tempore, quo Mardochæus ad regis ianuam morabatur, irati sunt Bagathan & Thares duo eunuchi regis, qui ianitores erant, & in primo palatij limine præsidebant: voluerúntque insurgere in regem, & occidere eum. 22. Quod Mardochæum non latuit, statímque nunciauit reginæ Esther, & illa regi, ex nomine Mardochæi, qui ad se rem detulerat. 23. Quæsitum est, & inuentum: & appensus est vterque eorum in patibulo. Mandatúmque est historiis, & annalibus traditum coram rege.

COMMENTARII.

1. Immittuntur ab Assuero, qui virginem quærant pro Vasthi Regno donandam.

ERS. 1.2.3.4. *His itaque, &c.*] Deferbuit offensionis, imò & ebrietatis æstus, cui dum intemperanter obsequutus est, seque nimium facilem & credulum Cósiliarij præbuit, in vxorem animaduertit inclementer, & cœpit suum damnare consilium; sed serò & frustrà. Quia ne sententiam reuocaret, obstabat irreuocabile Persarum decretum, quo ipsa iam passa erat damnationem, & iussa exulare. Recordatus est igitur Rex, *quæ fecisset Vasthi, & quæ passa esset*, id est, veniabile fuisse factum, imò aliquo ex capite commendabile: ob quod inclementem, & iniustam subiisset sententiam. Addit Chaldai paraphrasis exilio Vasthi sic animum Regis pacati affectum fuisse animum, vt eos qui illius consilij auctores fuerant, in crucem egisset. * Capitali supplicio addicendi essent Consiliatij, qui adulationis nube curant Regibus veritatis suffundere fulgorem.] Doluerunt aulici, ac ministri Regij, conuiuium illud splendidum tam tragicum exitum excepisse: & speciali iure, cum viderunt Regium animum vsque adeò mœstum, atque perculsum, dum Vasthi Reginæ, cui ille dudum assueuerat, historiæ recordatur. Quare vt nouo amore veterem deponat Assuerus, seu *clauum clauo pellat*, vt ait D. Hieronymus ad Rusticum. Statuunt, adolescentulam quæri oportere ex omnibus Prouinciis, cuius species Regem exhilaret, & prædetur animum: & ex eo multam prius Vasthi iam mortuæ, aut exulis exurat imaginem. * *Iam mortua* consultò dixi, qui Chaldaico paraphrasi fidem non adhibeo asserenti, capitali supplicio fuisse addictam. Quia licet viuens daretur exilio, exitialis est procul dubio morbus fœminæ illustri, videre se à viro despectam.] Placuit Regi consilium, quare dimissi sunt per omnes Prouincias legati, quorum non putabatur leue de formarum venustate iudicium, qui puellam quærant, cuius facies digna sit Imperio, & Regio thalamo, è quo proximè Regina ceciderat. Verùm non vnica adducenda puella, sed multæ, ex quibus vna erat eligenda. Quæ perlatæ ad Vrbem Susan, abdetentur in Gynecæum, vbi vxores Regiæ morabantur sub Egei Eunuchi seuera custodia, cui à Rege tradita fuerat cura fœminarum, quæ ad Regis familiarem vsum nutriebantur. E cuius Custodis, seu Præpositi manu acceptura erant *mundum muliebrem*, id est, fœmineum ornatum, & ea omnia, quæ ad colendam formam facere viderentur. Aptè quidem muliebris ornatus mundi nomen acquirit. Nam si adducantur ad numerum cuncta, quæ ad fœminæ ornatum & formæ cultum attinent, ibi omnia videris terrestria contineri creata.] * Expende quæso illa aulicorum verba! *Mittantur, qui considerent per vniuersas Prouincias puellas speciosas, & virgines.* Quæritúrne vxor, aut scortum? Vxor equidem. Igitur imprudenter ad vxorem sola requiritur speciei venustas, quæ deperit citò; animi

Capitali supplicio addicendi Consiliarij, qui adulationis nube Regi veritatis fulgorem offundunt.

Nobilis fœminæ exitialis est morbus, à viro despici.

Ad coniugem requirendam non pensetur sola pulchritudo, sed prudentia, sed reliqua virtutes.

aptiùs

apriùs pulchritudo id est prudentia, modestia, reliquæque virtutes quærantur io coniuge? Plures videtis vxores ex prudentia, qoàm ex pulchritudine marito placuisse.] * Facilè illi qui immittendi erant ad ministerinm illud, possent eligere puellas venustas, quonammodo *virgines* quirent adducere? Num essent interrogandæ? Minimè, nec enim veritatem oiendax animans aperiret. Certè ex modestia agnata virginitati, nuncij facilè inuenirent certum ferè asseruari pudoris documentum.] Profectò ab Egeo Eunuchus puellis illis, quas custodiebat, cuncta exhibere ad victum necessaria iubebatur. Post traditas ergo Custodi puellas quæcumque ex cunctis Regi placuerit, hæc (inquiunt illi) locum Vasthi fœlix obtineat.

Agnata est modestia virginitati.

2\. *Vers.* 5.6.7.8.9.10.11. *Erat vir, &c.*] Aderat apud Susan vir Iudæus Mardochæus nomine Filius Iair, filij Semei, filij Cis, proaui scilicet Mardochæi, qui quidem ex Tribus Beniamin suum genus deriuauit. *Iemini* enim idem est, qui Beniamin. Hic translatus fuerat de Ierosolyma eo tempore quo Nabuchodonosor Rex Babylonis Iechoniam Regem Iuda transtuleret. Sed quonammodò Mardochæus cum Iechonia simul abduci in Babyloniam potuerit, cum ab eo tempore ad Assueri Longimani, in quo ille floruit, centum sexaginta plus minúsve intercesserint anni, iuxta varias computationes? An quia illa particula, *Qui translatus est*, non est referenda ad Mardochæum, sed ad Cis eius proauum, ita vt Cis, aut aliquis alius ex commemoratis in Mardochæi prosapia fuerit cum Iechonia translatus? Ita Rupertus, Burgensis, & Serarius. Ex quorum sententia Mardochæus translatus est, non in se, sed in proauo: & tamen verè dicitur esse translatum. * Quia parentes & filij quasi eadem decorantur essentia.] Hoc si probari posset, magno me labore releuaret, cum tempore, quo floruisse dicitur, non admodum esset ætate Mardochæus affecta. Sed repugnat apertè alius ille locus Cap. 11. 2. *Vidit somnium Mardochæus filius Sairi filij Semei, filij Cis de Tribu Beniamin homo Iudæus. qui habitabat in Vrbe Susis, vir magnus, & inter primos aula Regia. Erat autem de co numero captiuorum, quos transtulerat Nabuchodonosor Rex Babylonis de Ierusalem cum Iechonia Rege Iuda.* Negare non possum, grandiorem esse ætatem Mardochæi, quàm ferret ætas illa. Sed quis prohibet, quin Marduchæo contigerit, quod sub illud tempus & nostro æuo consecuti sunt alij. Annon Plinius l.7.c.48. multa adducit exempla eorum, qui ætatem Mardochæi excesserunt, & ducentos, trecentosque impleuerunt annos, quorum plerique nostro æuo propiores extitere? Maior videri potest dubitandi ratio: cum Estherem puellam esse audiamus, aut saltem in ea ætate, in qua non deflotuisset formæ venustas, quæ tamen filia esse traditur fratris Mardochæi. Sed fieri potuit, vt Mardochæi pater Iair florente ætate cum Mardochæo paruulo translatus fuerit in Babylonem, & ibi iam ætate grauis puta septuagenarius, aut octogenarius genuerit Abihail fratrem Mardochæi, & Estheris patrem, qui etiam ætate grandæua suscepit Estherem, quæ sub Assuero ætatem habere florentem, aut etiam puellstem. Sed cur Mardochæus Beniaminita, *Iudæus* appellatur, quod nomen in illos tantum conuenit, qui sunt è Tribu Iuda? Certè quia post exilium omnes Tribus ex sua gente vnum solummodò caput habuerunt ex Tribu Iuda, vt prædixerat Oseas c. 1. 11. *Congregabuntur filij Iuda & filij Israël pariter, & ponent sibimet caput vnum.* Neque sanè aliarum Tribuum nomen auditur post exilium nisi admodum rarò, Iudæorum sæpe, cum de gente Israëlitide sermo est. Mardochæus ergo nutritius fuit Esther, ortæ quidem è Tribu Beniaminia. Pater vocitabatur Abihail, qui frater erat Mardochæi, Hanc vtroque orbatam parente patruus sibi adoptauit in filiam, quam non minore studio atque indulgentia amplexus est, quàm si ab illo suscepta fuisset, septuaginta legunt enutritam à Mardochæo fratris sui filiam, vt suo tempore haberet vxorem. Sed vndenam hoc desumptum fuerit, non video. Neque eius erat ætatis Mardochæus vtporè supra centenarium vt puellam duceret: quod si facere statuisset, fecisset iam ante, cum nubilis esset. Indecorum planè senem affectæ ætatis nuptias ambire.] * Et planius stultum ducere puellam.] *Mardochæus* idem est, ac Amara contritio, vel *Myrrha contrita.* Esther priusquam adducta fuisset ad Regium coniugium, appellabatur *Edissa.* Postquam verò adscita fuit in thronum Reginm, vocata est *Esther*, quod vocabulum Persica lingua idem est, ac *stella. Edissa* autem Hebraicè est *Myrtea* ob nimiam pulchritudinem. * Custos ergo huiusce pulchritudinis erat *Amara contritio*, aut *Myrrha contrita*, nihil enim magis amaritudinibus obnoxium, quàm pulchritudinis esse custodem. Qui filiam custodit pulchram, existimet, munus habere amaritudine plenum. Annon continuæ suspiciones, vigiliæ, assistentia custodis munus reddunt amarum?] Ego autem existimo Esther antequàm Regium duceretur ad thronum duplici esse affectam nomine. A parentibus vocabatur *Esther*; à vulgo verò *Edissa* sæpe enim fœminæ ab admirabundo populo propter egregiam formam cognomentum accipiunt. Sic Ioachimi vxor, quæ aliter à parentibus nominata fuerat, à vulgo ob eximiam pulchritudinem vocitatam fuisse *Susannam*, quæ idem valet, quod *lilium.* Habuit Absalon filiam voicam, quam appellauit matris suæ nomine *Maacha*; sed hanc appellatam esse *Thamar* constat ex 2. Reg. 14. 27. à *palma.* Esther ergo à vulgo vocata est *Edissa*, id est Myrtus, quæ planta speciosissima est, quasi idem haberet cognomentum, quo Venus, quæ à profanis *Myrtea* appellatur. Hinc iam video, vndenam Mariæ Deiparæ tot à Patribus, à fidelibus fuisse nomina excogitata. Tot sunt Mariæ dotes, vt vix possint vel innumerabilibus explicari nominibus, Stella, Sole, Luna, Rosa, Platano, Aurora, &c.] Cum verò Regis libido nihil remitteret de seueritate mandati, & latè illud Prouincias omnes peruaderet: vndecumque præstanti forma puellæ Susianem ducebantur in aulam, & Egeo eunucho illarum Præfecto atque custodi tradebantur. In harum numero fuit Esther, quæ cum omnium maximè Egeo placeret: illius commoditati maximè ac dignitati consultum esse voluit. Vnde alij inferiori eunucho sibi subdito, cui peculiaris incumbebat cura seruiendi Estheri, afferri iussit, quæ magis amant elegantes fœminæ, quæque in mun-

De Mardochæo & Esther nonnulla præmitto.

Parentes & filij quasi eadem essentia decorantur.

Indecorum est, senem nuptias ambire.

Stultum est, senem affectæ ætatis, ducere puellam.

Nihil amarius, quàm puellam pulchram custodire.

Tot sunt Mariæ Deiparæ dotes, vt vix possint innumeris exponi nominibus.

do

do muliebri annumerantur, & reliqua, quæ ex Regis præscripto ad vsum & delicias habuere reliquæ, insuper septem puellas insigni specie, quibus abundè de ornatu, instructuque muliebri prouideri imperauit. Iosephus l. 9. Antiq. c.6. quadringétas adductas fuisse ex tot Prouinciis virgines adductas. Vnde id didicerit non vidi. * Hoc autẽ scio, ad tot Prouincias Regios nuncios immissos vt pulcherrimæ virgines adducerentur, è quibus vnica Regis sumeretur sponsa. Annon id in Deiparentis typum? Certè *Adducentur Regi virgines post eam*, vti Dauid cecinit, & de cunctis ætatibus, Populis, Regnis omnes virgines Deo Regi sistuntur, vt vna Maria Esther veraci aptetur sponsa, cui reliquæ virgines cæteræ purissimæ submitterentur creaturæ.] Crediderim, Esthetem ab immundis cibis, qui Hebræis lege vetiti erant, tam antè, quàm post nuptias Regias abstinuisse exemplo trium illorum adolescentum, de quibus Dan. 1. Et facile erat delicatæ puellæ apud famulos sui amantissimos prætexere, se his, aut illis ferculis non oblectari. * Nunquam ei, qui ex speciali deuotionis affectu aliquid vult ad Dei obsequium gerere perdifficile, defuit arbitrium, diuinus enim amor omnia facilia reddit.] Porrò Esther noluit Egeo indicare *populum, aut patriam*. Non est hoc accipiendum quasi interroganti Egeo patriam suam aperire noluerit; sed significatur, eam de sua patria aut gente nihil dixisse, sicut nec rogata fuerat. Vnde alij ex Hebræo. *Porro Esther non indicabat populum suum, & natale solum suum.* Non rogabatur autem, quia cum Susis, vt videbatur, esset nata, & educata, omnes eam Susianam & Persidem esse existimabant. Prudens enim Mardochæus præceperat ei, vt de hac re omninò reticeret. Ne scilicet vilior appareret vt seruili genere nata; vel ne genti suæ inuidiam conflaret apud Persas, & Medos. * Dùm enim ad augustum gradum euchitur, qui prius versabatur in humili, vix poterit consistere, si eius fœlicitas inuidos excitauit, queis agnatum moliri insidias vt possint fœlicem deturbare.] Vel diuina id gessit Mardochæus inspiratione, vt Dei in Hebræos prouidentia magis ex insperato expoueretur. * Non desperent afflicti fideles, repente eis assolet fulgurare fœlicitas.] In hoc profectò Esther non minus patruo Mardochæo obsequens fuit, cum excelsum locum obtineret, quàm cum illius subesset disciplinæ & ancillarẽ propè conditionem subiret. Neque bonus patruus, & amore ac studio plusquam pater curam deposuit alumnæ suæ, charæque clientulæ; nam quotidiè oberrabat ante fores illius domus, vbi Regiæ puellæ, & electæ asseruabantur virgines: déque illius salute ac statu assiduè sciscitabatur. An Mardochæus erat tam assiduus ad Gynecæi fores Estheris gratia: vel certè, quia id exigebat aulicum aliquod ministerium, quod tunc obiret, & illam requireret assiduitatem? Hoc posterius probabilius existimo. Nam quod fuerit ex aulicorum numero non leuia indicant documenta. Primum, quia antequam adoptiua filia ad Regiam domum esset deducta, iam ille inter aulæ Regiæ ministros numerabatur, anno scilicet secundo Regni Assueri, de quo Cap. 11. 2. Deinde quia claris erat ortus natalibus, & ea laude commendatus apud suos; cuius rei argumentum est, quia cum Iechonia adducti fuere Babylonem viri Principes Ciuitatis, qui Regi aderant, quique cum illo rem administrabant publicam, quod munus licet non obiter eo tempore Mardochæus puerulus; tamen illius pater, qui Princeps erat, aut Ciuitatis Iudex obibat. Neque obstat, quod esset captiuus, nam & Reges alij e captiuorum numero elegerunt viros prudentes & probos, quorum opera ad res maximas, ac intimas vterentur. Annon Nabuchodonosor quatuor adolescentes in aulam adsciuit, illisque res commisit graues, & publicas? Dan. 1. Annon Salmanassar captiuum Tobiam, quem esse virum bonum audierat, ad suam gratiam ac beneuolentiam admisit, & aulicum commisit munus non vltimum? Tob. 1. * Nec enim hominum pensandus vilis aut augustus status. Sed qualibet in fortuna sola æstimanda virtus.]

Maria Deipara ex cunctis ætatibus electa, vt vnica sit multorum Assueri sponsa.

Nunquam defuit arbitrium amanti, vt difficilia quæque in Dei obsequiũ facilè præstaret.

Vix potest quis fœlix cõsistere, si eius fœlicitas inuidiam excitauit.

Afflictis insperatè assolet fœlicitas fulgurare.

Qualibet in fortuna aduersa, aut prospera sola æstimãda est hominis virtus.

Vers. 12 13. 14. 15. 16. 17. 18. *Cum autem, &c.*] Profectò hæ virgines, quæ sub custodia Egei Eunuchi morabantur, non prius ad Regium deducebantur cubile, quàm exactus iam esset mensis duodecimus. Annus enim integer consumebatur in eo habitu & specie comparandis, quæ illas excolerent, dignasque redderent Regio conspectui, ac thalamo. * En sacri Gynecæi, seu Monasterij virginum imaginem, vbi annus integer consumitur, dum animi pulchritudini perficiendæ student, vt professionis die cœlestis sponsi thalamo fruantur.] Certè præterquam quod mundum acceperisent muliebrem, v.gr. torques, armillas, inaures, specula, tyaras, & cætera, ad cultum corporis necessaria, quæque extrinsecùs adhibentur, ac extremam conciliant pulchritudinem: sex prioribus mensibus internæ vacabant pulchritudini, & vnguento sese illinebant myrrhino, alij sex vario vtebantur medicamento & fuco. Porrò oleum illud, illa vnguenta, pigmenta, aromata adhibebantur ad emundationem ab omni fœtore, qui quidem fœminis in aliquibus præcipuè Nationibus assolet esse agnatus. * Certè ad innatum defectum abolendum vnica inunctio non sufficit, vix assiduum anni integri inungendi studium omninò expellit fœditatem. Quid ad animi defectum agnatum, siue vitium habituale ablegandum? Vix anni vnius sufficiet examinis conscientiæ particularis, Sacramentorum vsus & exercitamenta.] Vbi iam virgines satis se ab insolita seu naturali immunditia purgauerant, cum ad Regem essent primùm ingressuræ, postulabant a Præfecto, quidquid placeret ornamentorum; neque aliquid ex Regis præscripto negare poterat: *Quidquid postulassent ad ornamentum pertinens, accipiebant.* * Proh fœminarum ingenium! Petere, & quod petitur, accipere, est prima, proxima, & necessaria, vt subsint virorum placito, præparatio.] Ita Regio more compositæ ex suo Gynæcæo ad Regium cubile traducebantur: iam omninò aliæ à se ipsis cum alio colore, ac succo, cum odore, atque nitore alio: ita vt statu ac conditione Regiæ proxima naturam quoque mutasse viderentur. * Huiusmodi metamorphosim debent fœminæ fucis. Hi quidem repente exponunt fœminam alteram, sed paulo post ad suam agnatam fœditatem turpius planè redituram.] Porrò ex his, quæ de virginibus ornandis constituit Assuerus, discant viri Religiosi,

3.

In locum repudiatæ Vasthi Esther thronum Regium ascendit.

Monasterij Monialiũ in Assueri Gynecæo imago.

Vt vnum agnatum vitiũ pellatur ex animo, vix sufficit vnius anni specialis cura.

Fœminarum ingenium, petere.

Fucorum vis fœminam repente reddit alteram, sed mox ad primam fœditatem turpius reddituram.

quanta

Quonammodo verè Religiosus Deo est præparandus.

quanta fieri debeat morum vitæque mutatio, si dignè coram Dei conspectu voluerint apparere; deponendus antiquus odor, qui à protoplasti labe posteris inoleuit, & expirandus odor ille, de quo Paulus 2. Cor. 2. *Christi bonus odor sumus.*] Quæ igitur virgo intrabat vespere Regium thalamum, manè egrediebatur: & ab illo *concubitu*, quo primum erat puellarum libata virginitas, ad secundas ædes illicò illa traducebatur. Nam primæ ædes seu Gynæceum erat quoddam quasi gymnasium, vbi sese virgines ad Regium conspectum comparabant. Vbi autem primum ad Regem accesserant, ex illo eductæ tyrocinio ad ædes alias traducebantur & alium Præfectum ex Eunuchorum grege habebant Susagazi nomine, cuius custodiæ & curæ suberant. Nec ex eo loco ac tempore ingressuræ ad Regium thalamum erant, nisi vocatæ. Anno itaque peracto, seruato ordine, quem vel tempus præscripserat, vel custodia instituta ratio, aut Regis voluntas: deducta est Esther ad Regium thalamum. At non quæsiuit, non petiit ornamenta, quæ aliæ expetiuére virgines. *Non quæsiuit muliebrem cultum.*

Mirum, quod fœmina non petat, & quod ornamentis auara non ambiat.

* Mirum quod fœmina non petat, mirum quod ornamentorum plus auara non ambiat.] *Quidquid Egeo* custodi placuit, eo ornamento Esther solummodò vti curauit. Quia honestissima fœmina, & à Mardochæo ad pietatem instituta potius horrebat, quàm amabat Regium thalamum, & sublime nomen. * Rarò videris fœminas ornatui nimio studentes, quæ egregiæ sint castitatis alumnæ.] Neque indigebat fucis, quæ satis habebat à natura quod amorem sibi conciliaret. Quàm planè pigmenta ac fucus odiosa sint, & nauseam magis, quam amorem excitent: quàm verò grata naturalis species docuere ipsi gentiles, qui fucos, & odores, & alias muliebres nugas adeò non amant, vt etiam horreant, & illa nauseante fastidiant stomacho. Tullius ad Attic. ideò bene olere dicit mulieres, *si nihil oleant.*] Non igitur voluit Esther ornamenta petere, quæ aliæ ad olliciendum Regis animum, postulabant. *Erat enim formosa valde, & incredibili pulchritudine, & omnium oculis gratiosa, & amabilis videbatur.* Non indiget ornamentis affectatis, aut fucis egregia naturalis venustas, ipsa sibi est alliciens ornamentum.] Ducta est itaque Esther ad Assueri thalamum mense decimo, qui vocatur Tebeth, & nostro partim Decembri, partim Ianuario respondet, septimo Regni eius anno. Profectò hæ virgines cum ad Regem veniebant, eius fiebant vxores, sed minus principales, vnde concubinæ dicebantur. Non igitur peccauit Esther, sese Assuero adhærendo; licet enim Hebrææ virgini non licebat matrimonio copulari gentili marito: hoc tamen casu licuit, quia speciali Dei dispensatione factum fuit periculum omne auertentis, & ingens inde elicientis electo suo populo commodum. Igitur adeò Assuero placuit Esther, vt illam noluerit habere concubinam, sed primariam vxorem, & Reginam qualis ante fuerat Vasthi. Quam vnam ex omnibus elegit, quia plus in illa quod amaret, inuenit. * Hæc quidem in typo de meliori dictum Esthere Deipara, *benedicta in mulieribus*, sed plus omnibus à diuino sponso dilecta, à quo accepit, vndè plus cunctis deberet amari.] * A melioribus

Rarò fœmina ornatui studens, omninò casta.

Bene olent mulieres, quæ nihil olent.

Pulchritudo naturalis est sibi ornamentum.

Maria plus omnibus accepit à Deo, vnde plus omnibus deberet amari.

Interpretibus didici, omnes illas virgines, imò & Estherem ante quàm Regalem scanderet thronum, ad concubinatum nomen & habitaculum descendisse; quod quidem veræ Estheri non quadrat. Maria enim ex humanæ naturæ Gynæceo progrediens mox cœlesti colligatur sponso & diademate redimitur, nec vnico instanti concubinarum computatur in numero, id est in cœtu omnium filiarum Adami, quæ post purificationem & ornatum Baptismi secundarias vocitantur ad nuptias.] * Sola enim nostra Esther Maria non ambit ornatum, non affectat ex vnguentis aut oleo munditiem. Quippe tur enim in vtero pulchra, ab originis præseruata labe.]

Maria semper Regina, concubina nunquam cœlestis Assueri.

Sola Maria ornata ortitur gratia stola, ab originis labe asseruata.

Vers. 18. 19. 20. 21. 22. 23. *Et iussit, &c.*] 4.
Ad nuptiarum solemne iussit Rex Assuerus conuiuium permagnificum præparari. Commune enim fuit olim hodieque omnibus nationibus, vt in nuptiis splendidum instituatur conuiuium, quod nuptiale, aut geniale dicitur, In sacris est obuium, vt apparet in connubio Iacob, Samson, Tobiæ. Cæterùm, quia in nuptiis, diebusque hymenæis, qui festiui sunt, & planè geniales, si vsquam alibi liberales sunt sponsi, plus satis in largiendo profusi ostentantur: hanc consuetudinem omnium maximè seruauit Assuerus, tum quia Regum omnium potentissimus, tum quia ingenio erat liberali. Quare non solum in eos, qui nuptiali interfuere conuiuio, sed in omnes Prouincias, in quibus latè dominabatur, magnificentissimus fuit. Quid dedit Prouinciis. *Dedit requiem vniuersis Prouinciis*, id est, dedit requiem è soluendis tributis. * Nihil enim magis est laboriosum, quàm tributa pendere. Vnde qui tributa non soluit, eo tempore requie potitur.] Hæc autem tributa ad tempus quidem, non in perpetuum laxauit. * Saltem ad tempus tributa communia laxanda essent, vt requie illa, seu tributorum soluendorum intermissione, possent subditi acquirere substantiam, quam in futura vectigalia valerent impendere.]. Nec solum se munificum Prouinciis ostendit, sed & aulicis, Proceribus, equitibusque larga munera exposuit. Nam in conuiuiis non solum Regiis, sed vulgaribus vsitatum fuit, vt opere peracto, conuiuæ secum aliquod munus acceptum à conuiuij Domino, donum secum afferrent. Qualia verò futura fuerint Assueri peracto nuptiali conuiuio munera conuiuiis exposita ex Regiis opibus liberalitatéque facilè conjicies Reges Persarum Ciuitates copiosas indignissimis dominis concubinis scilicet inuerecundè tradidere, auctore Iulio act. 5. in Verrem. Quid ergo Assuerus potentissimus non daret dilectissimæ sponsæ respectu? Cúmque *secundò quærerentur virgines*, nempe ad insatiabilem Assueri libidinem explendam, & *congregarentur* ad Gynæceum, cuius Præpositus erat Egeus: ignorans Mardochæus, num non ad concubinatum virgines quærerentur, sed vt ex illis Regina posset altera eligi, si fortè Assuerus pertæsus vellet à se & à throno Estherem ablegare, quemadmodum tam iniustè Vasthi repulerat: * (Luxurioso enim animo agitata est inconstantia.}) *manebat* plus assiduus *ad ianuam* Regis, vt documentum caperet, quid Rex intenderet, quid de Esthere dictitaretur in

Nuptiæ Esther, Mardochæi erga Regis vitam fidelitas.

Qui tributa non soluit, eo tempore requie potitur.

Saltem ad tempus laxanda essent tributa.

Luxurioso animo agitata est inconstantia.

aula : & vt posset ad illam fideli internuncio documenta salutaria immittere, vt scilicet humilitatem sectaretur, vt subesset Regis submissa admodùm beneplacito. Adeò enim obsequentem se gerebat Esther Mardochæi præscriptis, vt nullatenus vllum præteriret. Vndè, quia monuerat illam Mardochæus, ne genus ac patriam prodiret, *non prodiderat genus, nec patriam : & quidquid ille præcipiebat, obseruabat Esther*, cuncta gerens Regina, quæ ad præceptum illius paruula gesserat alumna. Sic planum videor, reddidisse difficilem adeò locum, vt dixerit Caietanus & confirmarit Gaspar Sanchez nihil afferri posse nisi diuinando. Vndè Sancius & Menochius coguntur asserere non quæsitas fuisse *secundò* virgines post nuptias Estheris, sed reperi quod factum fuerat post Vasthi reprobationem ad subtexendam historiam duorum Eunuchorum, de qua mox. Attamen hi Auctores aut omnino auferant à textu particulam illam. Cúmque *secundo* quærerentur virgines, aut alia via diuinare contendant. Eo igitur tempore, quo Mardochæus accuratius ac studiosius Regis morabatur ad ianuam, vt suæ prospiceret Estheri, irati sunt duo Eunuchi Bagathan & Thares, qui ianitorum gerebant munus, & in primo palatij limine præsidebant, Iræ autem occasio indicatur à Græco : Quod Mardochæus in officiis palatij prælatus, illis esset à Rege. Alij, Propter Vasthi repudium. Alij, propter studium Macedonicarum rerum. Amano consentientes. Crediderim, hosce Eunuchos intimos esse Amani secundi à Rege, imò Consiliarios, qui rebus illius per omnia studerent. Ideò forsan, occiso Assuero sceptrum ad Amanum transferre cogitabant. Conscius ergo huius coniurationis, imò Princeps & auctor erat Aman. Annon Scriptura dicit cap. 12. 6. voluisse nocere Mardochæo Amanum, quia in causa fuit, vt duo illi Eunuchi capitali fuissent affecti supplicio ? Annon Assuerus cap. 16. 12. in epistola sic de Amano loquitur : *Qui in tantum arrogantiæ tumorem sublatus est, vt Regno priuare nos niteretur, & spiritu.* Voluerunt itaque duo illi Eunuchi Regi insidias moliri, vt eum interimerent. Cùm autem Mardochæo Eunuchorum iniquum consilium non lateret, statim fidelis nuncij ex manuscripto nunciauit Estheri, quæ obediens semper monitis patrui Regem admonuit. Quonammodò autem Mardochæus Eunuchorum agnouit insidias ? Iosephus leg. 11. Antiq. cap. 6. Eunuchorum alteri seruum asserit fuisse Iudæum, qui cum deprehendisset, quid occultè Eunuchi molirentur, ad Marduchæum detulit, & ille statim ad Reginam, vt admoneret Regem, sibi vt caueret. * Rarò familiæ alicuius euulgantur secreta, quod ministrorum non geratur ex ore. Agnatum enim famulis dominorum arcana haud posse reticere.] Alij aliter. Ego id tribuo Mardochæi solertiæ, qui cum crebrò ac diu cum illis ageret aliquid audiebat, videbatque, quod probaret minus. Licet enim illi parietibus & tenebris sua consilia clauderent, illa tamen obstructio non ita diligenter erat obducta, vt curiosos, ac solicitos oculos lateret. * Vt seruetur arcanum, claudenda est lingua sigillo, ne vicini quidem sentiant. *Por que las paredes tienem oidos.* Si ergo secretum è pectore ad os transit, vix poterit non euulgari.] * Addo, agnatam esse peccato manifestationem.] Postquàm Rex certior fuit effectus de Eunuchorum consilio, inquisitum est diligenter in ea, de quibus ianitores arguebantur, & tandem scelus obiectum non difficilè deprehensum est, aut indicia fuére manifesta, aut quia veritatem ab inuitis expressit equuleus. Et tandem vterque adactus est in crucem. Cum autem vsitatum esset penè omnibus Nationibus, vt quæ singulis diebus fierent, in commentarios referrentur (quæ ideò *Diaria* vocitabantur, aut *Ephemerides*, id est, *singulorum dierum obseruationes.*) in hos Annales, siue Diaria relatum est, quod in Regis obsequium præstitit Mardochæus ; quod ideò referendum curauit Assuerus, ne illius officij memoria ac merces deperiret. * O quot debitæ seruitiis mercedes gerendæ scriptis consignantur, seu commentariis addicuntur : sed rarò consignatio illa recurrit ad manus?] * Sufficiat tamen fideli subdito fideliter seruiisse. Regi enim fideliter seruire eximij præmij exerit locum?

Agnatū familis, dominorum arcana reticere nō posse.

Si secretum ex corde ad os transit, vix poterit non euulgari.

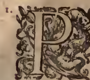
Agnata peccato manifestatio.

Rarò à Principibus seruitia numerantur.

Sufficiat fideli seruo, fideliter seruiisse præmij loco.

CAPVT III.

Omnibus Medorum Persarúmque Principibus Aman à Rege Assuero præponitur. Cum autem à Mardochæo non adoraretur, omnes Iudæos internecioni dari postulat, & impetrat à Rege, & mandat executioni committi.

1. POst hæc rex Assuerus exaltauit Aman filium Amadathi, qui erat de stirpe Agag : & posuit solium eius super omnes principes, quos habebat. 2. Cunctique serui regis, qui in foribus palatij versabantur, flectebant genua, & adorabant Aman : sic enim præceperat eis imperator, solus Mardochæus non flectebat genu, neque adorabat eum. 3. Cui dixerunt pueri regis, qui ad fores palatij præsidebant : Cur præter ceteros non obseruas mandatum regis ; 4. Cúmque hoc crebriùs dicerent, & ille

ille nollet audire, nunciauerunt Aman, scire cupientes vtrùm perseueraret in
sententia: dixerat enim eis se esse Iudæum. 5. Quod cùm audisset Aman, &
experimento probasset quòd Mardochæus non flecteret sibi genu, nec se adoraret,
iratus est valdè, 6. & pro nihilo duxit in vnum Mardochæum mittere manus
suas, audierat enim quòd esset gentis Iudææ; (magísque voluit omnem Iudæorum,
qui erant in regno Assueri, perdere nationem. 7. Mense primo) cuius vocabulum
est Nisan anno duodecimo regni Assueri, missa est sors in vrnam, quæ Hebraicè
dicitur phur, coram Aman, quo die & quo mense gens Iudæorum deberet interfi-
ci: & exiuit mensis duodecimus, qui vocatur Adar. 8. Dixitque Aman regi As-
suero: Est populus per omnes prouincias regni tui dispersus, & à se mutuò separa-
tus, nouit vtens legibus & ceremoniis, insuper & regis scita contemnens. Et opti-
mè nosti quòd non expediat regno tuo vt insolescat per licentiam. 9. Si tibi pla-
cet, decerne vt pereat, & decem millia talentorum appendam arcariis gazæ tuæ.
10. Tulit ergo rex annulum, quo vtebatur, de manu sua, & dedit eum Aman
filio Amadathi de progenie Agag, hosti Iudæorum. 11. Dixítque ad eum: Ar-
gentum, quòd tu polliceris, tuum sit, de populo age quod tibi placet. 12. Voca-
tíque sunt Scribæ regis mense primo Nisan, tertiadecima die eiusdem mensis: &
scriptum est, vt iusserat Aman, ad omnes satrapas regis, & iudices prouinciarum,
diuersarúmque gentium, vt quæque gens legere poterat, & audire pro varietate
linguarum, ex nomine regis Assueri: & literæ signatæ ipsius annulo, 13. missæ
sunt per cursores regis ad vniuersas prouincias, vt occiderent atque delerent om-
nes Iudæos, à puero vsque ad senem, paruulos & mulieres, vno die, hoc est, ter-
tiodecimo mensis duodecimi, qui vocatur Adar, & bona eorum diriperent. 14. Sum-
ma autem epistolarum hæc fuit, vt omnes prouinciæ scirent, & pararent se ad præ-
dictam diem. 15. Festinabant cursores, qui missi erant, regis imperium explere.
Statímque in Susan pependit edictum, rege & Aman celebrante conuiuium, & cun-
ctis Iudæis, qui in vrbe erant, flentibus.

COMMENTARII.

1\. *Aman omnibus Principibus à Rege anteponitur, à solo Mardochæo non adoratur.*

ERS. 1.2.3.4. Post hæc, &c.] Regi aderat secundus ab ipso quidam Princeps Aman nomine de stirpe Agag Amalecitarum Regis à Saule capti, à Samuele occisi, Thargum vterque asserit, quorum alter eius genealogiam ad Esau vsque deducit. Noster Cap. 16. 10. & 14. Macedonem fuisse disertè affirmat. Sulpitius mauult Persam vocare. Crediderim, maiores eius ex strage Amalecitarum profugos Macedoniam petiisse, indeque parentes Amanis paulo antè hæc tempora in Persidem demigrasse. Vnde poterit ex omnibus illis gentibus Aman verè dici prognatus. *Post hæc* igitur, id est, post duorum Eunuchorum capitale supplicium, qui ante hoc tempus apud Regem plurimum au-ctoritate & gratia valebat, vnus scilicet è Regiis Consiliariis: eò peruenit dignitatis, & gratiæ, vt aliis Principibus præferretur, & Regio proximum haberet locum, & honorem ab aliis prope diuinum. Vndè omnes serui Regis, seu aulici famuli, qui in foribus palatij versabantur genua flectentes Amanum adorabant. Nam cum Persarum Reges vellent honores sibi diuinos impendi, vt ostendit Darius, & Xerxes ipsius Assueri pater Holopherni præcipiens, *vt omnes deos terræ exterminaret, vt ipse solus diceretur Deus.* Sic etiam Assuerus aui ac parentis exemplum secutus, & quasi cum Regno diuinitatem hæreditario iure suscepisset, Deus haberi voluit: imò Amano communicare diuinitatem, & illi concedere, quod Deo soli ab hominibus exhiberi solet. Stultum Regis iudicium ostenditur, dum se putat deitate frui, & magis stultum, dum Amano subdito eam studet communicare. * Regiæ enim potestatis honor augustus nulli subdito est communicandus. Sit subditus ex Regis munere secundus à Rege, sed æquè primus, absit. Nam cum deitas vnica debeat esse, subditus ad eiusmodi deitatem eleuatus vnitati acquirendæ studebit, vndè alteri Numini molietur insidias.] Nouerat illam Assueri inscitiam Mardochæos, & ideò illud Amano obsequium præstare noluit, quod alij præstitere. Cur autem adorare Amanum Mardochæus noluerit? Ipse cap. 13. 13. & 14. aperuit. *Timebam (ait) nè, si superbissimum Aman adorarem, honorem Dei mei transferrem ad hominem.* Alioquin si sola ciuili adoratione adorari voluisset, *libenter pro salute Israel, etiam vestigia pedum eius.* deosculari paratus essem. Porrò licet Mardochæus vel Regi solam ciuilem adorationem deferebat, Amano nolebat illam flectendo externam præbere adorationem; ne videretur subditum cum domino coæquare. * Inurbanum se ostendit, qui subditum vel à Rege secundum comitate æquali ac Regem prosequitur.] Obseruarunt hoc serui Regis, qui pro foribus ex instituto morabantur, monueruntque primum amicè, nè quod omnes iuxta Regis imperium præstabant Amano, ipse solùm officium desereret. Cúmque assidua illa virorum exhortatio efficeret nihil, cum ipse negaret, licere sibi, aliquem adorare præter Deum, cum esset Iudæus, cui esset alienus ille cultus interdictus, retulére ad Amanum. Preme illa verba: *Dixerat enim eis, esse Iudæum.* Ac si diceret, se ad non facere Amani contemptu,

Regiæ potestatis honor augustus nulli subdito est à Rege communicandus.

Si secundus à Rege sit primus, Regis vita periclitabitur.

Inurbanus est, qui æquali vrbanitate subditum à Rege secundum, ac Regem prosequitur.

Cum aliquid à se petitur, quod non pos-

sis sine peccato genere: responde, te esse Christianum.

sed quia Iudæorum impediret religio. Pulchra herclè responsio, & quam debent Christicolæ æmulari. Quoties aliquid à te petitur, quod piaculum sit explere, responde *te Christianum esse.*] * Subtaxandi equidem serui illi, qui certiorem de externo contemptu reddiderunt Amanum. Quàm proprium est aulæ vltrò citroque deferri rumores.]

Taxantur, qui vltrò citroque rumores deferunt.

2. *Vers.* 5.6.7.8.9.10.11. *Quod cum, &c.*] Audiuit Amanus, & experimento cognouit verum esse, quod à Regiæ domus custodibus audierat, & implacabile in illum odium concepit, cui non putabat satis iri factum, si vnum de medio tolleret Mardochæum, nisi vniuersum Iudæorum genus extingueret: tùm vt Mardochæus magis de communi doleret suæ gentis exitio: tum etiam quia à Iudæis non sperabat impensum iri illud venerationis officium, cum id patria religio prohiberet, quod satis ex Mardochæi verbis potuit coniectare. Et hanc ob rem non in vnum Mardochæum, sed in omnem Iudæorum gentem pia adorationis abnegatio spiritus inflamauit hostiles. Porrò anno septimo Assuerus vxorem sibi ac Reginam Estherem assumpserat, quinto vero anno post initas nuptias Amani contigit exaltatio, & Iudæorum turbata, & ad necem vsque deducta conditio. Cum autem Chaldæorum Persarúmque sit superstitiosum genus, neque aliquid aggrediantur nisi captatis priùs auspiciis aut sortibus ritè consultis: noluit Amanus tentare quod moliebatur grande & impeditum opus, nisi prius à sortibus, quo fieri posset tempore, didicisset. At temperauit Deus sortes, quas homo in vrnam sinumve coniecerat, & distulit in annum, vt Assuerus intereà Annales Persicos euolueret, & quod Ammanus in Mardochæum Iudæorumque perniciem parauerat, in ipsius caput, dedecúsque converteret. Consuluit itaque sortes mense primo, qui dicitur *Nisan* & nostro Martio respondet, Sors autem edidit postremum mensem, qui dicitur *Adar* & nostro respondet Februario. Quid hoc loco *sortes* significent, apertum est, cum in vrnam dicantur esse coniectæ, quod neque auspicium sonat, neque augurium, neque vaticinium, aut oraculum; sed quod propriè nominatur sors. Sors autem Hebraicè פור *phur, conterere, confringere,* vndè & significat torcular, in quo vuæ, oliúæque comprimuntur, & confringuntur, & simpliciter vas, in quo sortes coniiciuntur, & per metonymiam sortem ipsam. * Putabat Amanus sorte tempus exitij Iudæorum designari & suammet contritionem, ac confractionem apparauit, Deo sortis temperatore.] Summa accusationis, quam contra Iudæos Aman detulit, hæc fuit: Est populus quidam Hebræorum, qui non vnam, aut alteram Ciuitatem habet, sed per omnes latè dispersus, & à se vicissim separatus, qui cum nouis vtatur legibus, & religionem colat à Persica diuersam, decreta Regis, ac sacra contemnit. Quæ intolerabilis licentia est, nec parum communi paci, ac Persicæ contraria religioni. Quare ex communi vsu, ac Persicæ religionis obseruantia videtur, si populus ille funditus intereat. Quod si ex illorum interitu aliquod Regio fisco decedat impendium ex tot capitibus tributariis diminuto censu, curabo, vt illud quamprimùm resartiatur abundè, etiamsi de meis facultatibus aliquid decedat. Neque feram ægrè hoc domesticum detrimentum, dummodo constet & Regia dignitas, legum obseruantia, & publica tranquillitas. Quare Regiæ Gazæ me adducturum promitto decem millia talentorum. Hæc quidem quocumque pretio aut pondere consideres, ingentem continent pecuniarum vim, scilicet quinque milliones aureorum in specie, si de Atticis talentis sit sermo: sin de Hebræis, dupla erit summa. Ingens certè vis pecuniæ. An Amanus e proprio penu exponenda promittebat? Asserunt bonæ notæ Interpretes, è præda Iudæorum esse colligendam. * Minister aulicus quandonam Regi de proprio donauit ærario? O quotiens de pauperũ ciuium præda a diuitibus Principi donaria exponuntur!] Fecit Rex nimium credulus ac facilis, quod ab Amano rogabatur neque rogata distulit; sed quamprimùm è digito extraxit signatorium annulum, qui Regiam authoritatem sustinebat, ac nomen, & tradidit Amano, vt eo suo arbitratu vteretur, & vt liberè de Iudæorum rebus, ac capite statueret. Neque de decem (ait) talentorum millibus curandum; sed tibi retine, quod Regium in fiscum conferre cogitaueras. Erat is annulus symbolum datæ potestatis à Rege, vt habes etiam Gen. 41. 1. Mach. 6. & Tob. 1.

Aman postulat ab Assuero, omnes Iudæos interimi.

Putat quis alium conterere, & suammet præparat contritionem.

Ministri aulici sæpè de præda ciuium Regi donaria exponunt.

3. *Vers.* 12. 13. 14. 15. *Vocatique sunt, &c.*] Certè Amanus impium decretum contra Iudæos edere non distulit, illudque Regio consignare sigillo, tametsi ad mensem Adar seu Februarium illorum cædem destinauit, quemadmodum fieri commodius ex sortium consultatione didiscerat. Quare inter decretum obsignatum, euulgatúmque, & eius executionem annus integer debebat intercedere. Voluit autem callidus Amanus, statim illud decretum edere Regium, & omnibus Prouinciis esse notum, ne Rex, cuius ingenium nouerat facilè mutaret animum, mutaretque, quod ante tam inconsideratè concesserat. * Oportet Reges in edendis decretis diu immorari, ne cogantur, vel pudore, vel constantiæ Regiæ ratione iniustè animum continere, aut turpius reuocare.] At, ne quid Regium ad literarum pondus deesset, percursores Regios breui disseminauit per omnes Prouincias cruentum illud edictum, quod iubebat, vt omnes Imperio Persico subiecti in suis quique ciuitatibus Iudæos occiderent, neque vllius sexui, aut ætati parcerent, & illorum bona diriperent: neque in ea regione captiui illius, & odiosi populi reliquiæ remanerent. Profectò hi cursores erant, aut veredarij Regij & omnibus Prouinciis satis noti. Quare omni ex parte certa videbatur literarum fides. In illis autem literis (quæ scribi cœptæ fuerant die 13. Nisan seu Martij, & sequenti die 14. consignatæ) illud præcipuum, vt omnes Prouinciæ Regis cognoscerent edictum, & illius voluntati obsequerentur, id est, vt ad diem 13. Adar seu Februarij præsentis anni omnes se compararent, vt stricto ferro, Iudæorum genus prorsus extinguerent. Quod quanta maxima potuerunt contentione per omnes Prouincias disseminauére cursores. Eo autem tempore, quo propositum est Susis, vbi Regia sedes, quando lugubri Iudæorum eiulatu Ciui-

Decretum de Iudæorũ cæde per omnes Prouincias disseminatur.

Reges in edendis decretis diu debent immorari.

tas

tas personabat: Assuerus & Amanus conuiuium agitabant lætum, quasi egregium aliquod opus perfecissent, deque publico hoste triumpharent. Quia solitæ celebrari conuiuio res secundæ, & quæ futuræ salutares Reipublicæ creduntur. * En peccatorum gaudij, tristitiæque iustorum imaginem. Lugent iusti, dum peccatores collætantur: Sed breui temporis interstitio, terminata peccatorum lætitia, & iustorum mœrore, æternus peccatoribus luctus instat, interminabilis iustis gaudij fulgor elucescit.] Lætatur Amanus, dum ploratum Iudæi emittunt, sed mox ridentibus Iudæis, miserè lugebit Amanus.

Breuis peccatorum lætitia

æternus luctus, perbreuis iusti luctus, gaudium interminabile.

CAPVT IV.

Mardochæus omnésque Iudæi publicè lugent ob immane Regis edictum. Esther Regina se dat precibus ac ieiuniis toto triduo, vt ingressura Regem cum vitæ suæ periculo, possit cladem Iudæis impendentem depellere.

1. QVÆ cùm audisset Mardochæus, scidit vestimenta sua, & indutus est sacco, spargens cinerem capiti: & in platea mediæ ciuitatis voce magna clamabat, ostendens amaritudinem animi sui, 2. & hoc eiulatu vsque ad fores palatij gradiens. Non enim erat licitum indutum sacco aulam regis intrare. 3. In omnibus quoque prouinciis, oppidis, ac locis, ad quæ crudele regis dogma peruenerat, planctus ingens erat apud Iudæos, ieiunium, vlulatus, & fletus, sacco & cinere multis pro strato vtentibus. 4. Ingressæ autem sunt puellæ Esther & eunuchi, nuntiaueruntque ei. Quod audiens consternata est, & vestem misit, vt ablato sacco induerent eum: quam accipere noluit. 5. Accitóque Athach eunucho, quem rex ministrum ei dederat, præcepit ei vt iret ad Mardochæum, & disceret ab eo cur hoc faceret. 6. Egressúsque Athach, iuit ad Mardochæum stantem in platea ciuitatis, ante ostium palatij: 7. qui indicauit ei omnia quæ acciderant, quomodò Aman promisisset, vt in thesauros regis pro Iudæorum nece inferret argentum: 8. exemplar quoque edicti, quod pendebat in Susan, dedit ei, vt reginæ ostenderet, & moneret eam, vt intraret ad regem, & deprecaretur eum pro populo suo 9. Regressus Athach, nunciauit Esther omnia, quæ Mardochæus dixerat. 10. Quæ respondit ei, & iussit vt diceret Mardochæo: 11. Omnes serui regis, & cunctæ, quæ sub ditione eius sunt, norunt prouinciæ, quòd siue vir, siue mulier, non vocatus, interius atrium regis intrauerit, absque vlla cunctatione statim interficiatur, nisi fortè rex auream virgam ad eum tetenderit pro signo clementiæ, atque ita possit viuere. Ego igitur quomodò ad regem intrare potero, quæ triginta iam diebus non sum vocata ad eum? 12. Quod cùm audisset Mardochæus, 13. rursum mandauit Esther, dicens: Ne putes quòd animam tuam tantùm libetes, quia in domo regis es præ cunctis Iudæis: 14. si enim nunc silueris, per aliam occasionem liberabuntur Iudæi: & tu, & domus patris tui, peribitis. Et quis nouit, vtrùm idcircò ad regnum veneris, vt in tali tempore parareris? 15. Rursumque Esther hæc Mardochæo verba mandauit: 16. Vade & congrega omnes Iudæos, quos in Susan reperetis, & orate pro me. Non comedatis & non bibatis tribus diebus, & tribus noctibus: & ego cum ancillis meis similiter ieiunabo, & tunc ingrediar ad regem, contra legem faciens, non vocata, tradénsque me morti & periculo. 17. Iuit itaque Mardochæus, & fecit omnia, quæ ei Esther præceperat.

COMMENTARII.

1.

Plorat Mardochæus. lugent Iudæi omnes. Esther terror

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8. *Quæ cum, &c.*] Cum decreta Iudæorum cædes Mardochæi peruenisset ad aures, contra duos potentissimos hostes, à quibus oborta fuerat suæ gentis tam dira calamitas, statim se accinxit, vestes scidit, saccum induit asperum, caput conspersit cinere squalidum, & lugubrem, iterauit in platea clamorem. Græcus explicat, quid clamarit: Populus innocens, qui nihil mali gessit, heu, de medio tollitur. Videri poterit quibusdam valde insolens hic publicus luctus & tantæ dignitatis viri clamor. Sed erat mos iste apud Persas malis in magnis vsitatissimus. * Et quidem nullus

de imminenti Iudæis clade efficitur.

Lacrymæ non

dedecent virum Principem, si de iniuria conqueritur.

nullus quantumuis lugubris affectus dedecet virum Principem qui de iniusta sententia, si de illata sibi suis iniuria conqueritur.] Sic autem ex habitu, ex luctu miserandus & horrendus Mardochæus in ipsam Regis aulam esset ingressus, nisi cautum esset legibus, nè quis indutus sacco, atque habitu lugubri ad Regiam aulam sordidatus accederet. Nempe ne quid triste aut miserabile in oculos Regis incurreret. Sic in Barlaami & Iosaphati historia Damascenus narrat, à palatij limine, à Regis oculis communes etiam naturæ miserias iussas arceri, vt nullus mendicus, æger, senex, cœcus, claudus à Rege posset aspectari. * En Regni sine medicamine dolentis exitium. Curant aulici, ne Regis oculis pauperum miseriæ exponantur, ne eius aures communis ærumnæ gemitibus diuerberentur. Vnde sine Medico (Rex etenim Medici gerit officium) perit ægrotus.] Quod faciebat Mardochæos Susis, id etiam reliqui in suis ciuitatibus gessére Iudæi, qui crudelis edicti seueritatem audierant. Qui quidem ad saccum, cinerem, squalloremque ieiunium addiderunt. quo à Deo ea rerum imagine placato veniam obtinerent. * Venia enim à Deo impetrata, consequens erat populi à cæde liberatio. Communes Dei populo calamitates obueniunt plerumque in delictorum pœnam.)

Regna pereūt, quia aulici curant, ne cōmunes miseria Regis oculis exponantur.

Communes Dei populi ærumnæ plerūque obueniūt in delictorum pœnam.

Esther quidem ad illud vsque tempus neque genus aperuerat suum, neque esse sibi Mardochæum cognatione coniunctum; sed quia hinc inde vicissim mandata quotidie perferebantur, puellis, Eunuchisque internunciis: facile hi coniectare potuerunt, aliquid inter illos esse commune. * Hinc, (licet in dissimili materia, in simili tamen iudicandi occasione) monuerim, mandata hinc inde a viro in fœminam, a fœmina in virum perlata ansam exponere aspectantibus adiudicandi, aliquid inter illos haud liciti adesse commercij.] Quamobrem cum sordidatum Mardochæum subito viderent Eunuchi, audirentque miserabiliter vlulantem, monuére puellas: illæque hoc ipsum referunt ad Estherem, quod magnam illi solicitudinem attulit, ac mœrorem, cum repentinę illius mutationis causam neque odorari possent. Mox igitur vestem mittit tanto viro idoneam, quam deposito sacco, statim indueret, supponens vestes, quibus vtebatur, præ dolore scidisse. Quam cum ille reiiceret vtporè præsenti rerum articulo parum opportunam, per Athach Eunuchum, quem à Rege ad familiare ministerium acceperat, sciscitatur, quid noui accidisset, quod tantam animo, ac corpori induxerit mutationem. Egressus Athach ad Mardochæum perrexit, ab eoque Esthetis nomine scitatus est luctus illius causam. Ad quam per eundem nuncium Mardochæus renunciat, quid contra vniuersum populum Iudaicum Amanus moliretur, qui decem talentorum millibus emere voluerit capita Iudæorum. Quod vt sibi persuaderet magis, exemplar edicti Regij ad illam immisit, quod primum in Susis, deinde in aliis Persicis ciuitatibus odium Amani inflammatum affixerat. Quare necessarium esse, vt Regem adiret, curaretque, vt intentum gladium a Iudæorum iugulo auerteret. Prudens namque vidit Mardochæus, ad desperatam causam vnicum esse asylum Reginæ dilectæ à Principe intercessionem. Populus Christicola non desperet intenti gladij Numinis ad aspectum. Adest eiusdem generis sponsa Maria vtique dilectissima, quæ intrepida intrabit ad Regem, eumque pro populo deprecabitur.]

Cum à viro in fœminam, à fœmina in virum mandata perferūtur, datur occasio iudicādi, aliquid inter illos haud liciti esse commercij.

Mulier Esther Maria intrepida intrat ad Deum pro afflictis procatura.

Vers. 9. 10. 11. Regressus, &c.] Cùm audis- 2.
set Eunuchus Athach à Mardochæo luctus causam, & medicaminis rationem, Estheri renunciauit. Ipsa verò perpendens, quid sibi esset propositum, aut præceptum à patruo, hæc ad illum rursus mandata remisit. Nemini eorum, qui Persico subsunt Imperio ignotum est, pœnam illi capitalem proponi, qui ad Regem non vocatus audeat accedere. Ea autem pœna sine vlla cunctatione erit subeunda, inferenda scilicet ab his Regij corporis custodibus, quibus id negotij datum est, ita vt qui viuus est ad Regem ingressus, defunctus efferatur, nisi aliter Regi visum fuerit, idque aureæ virgæ inclinatione significarit. Quonammodò igitur facilis & securus erit mihi ad Regem aditus, cum trigesimus iam agatur dies ex quo ab illo accersita non fuerim? Porrò *atrium Regis*, seu Regiarum ædium duplex erat. Vnum exterius, in quo satrapæ morabantur, de quo cap. 6.4. licet ibi vocitetur *interius atrium*, respectu plurium aliorum exteriorum, in quibus famuli, & vxores quoque Regis degebant. Alterum ex iis, quæ Regis propria erant, *interius atrium Regis* vocabatur, & erat auro vndique tectum, & in eo distinctum quoddam spatium auleis pretiosissimis circundatum, quod cap. 5. 1. vocatur *Basilica*, & *consistorium* palatij. In illo atrio thronus erat aureus, in quo Rex dum exteros admitteret, residebat, aureum sceptrum manu gestans. Hoc itaque atrium si quis non vocatus inire audebat, statim de medio auferebatur. Rupertus dicit lib. 8. de vict. c. 10. Amanum legis huius suasorem Regi fuisse, non vt tum primò ferretur, sed vt olim lata seuerè seruaretur, ne qua via vlli pro Iudæis rogaturo pateret. * Sic solent quidam aulici potentiores omnia ad Regis oculos & aures itinera intercludere, & obsepire. Prout de comite Candidiano, aliisque Palatinis ad Ephesinam Synodum à Theodosio immissis refert Baronius to. 5. Tutam sui conseruationem apud Reges inde pendere putantes, quod Rex & oculis & auribus captos existat, ne in ipsis videat, aut de eis audiat, quod possit eos à Principis gratia deturbare.] Profectò huiusce legis primos latores alia causa mouit, nempe vt persona Regis occultaretur sub specie maiestatis non omnibus pro libito accessæ, putareturque, aliquid habere plus homine, nec vilior ex publicæ visionis vsu videretur. * Porrò Regem non facit hominem apparere facilis ad ipsum omnium accessus, sed indecora illius cum multis aut paucis aulicis consuetudo.]

Reuiit Esther Regem adire.

Nonnulli aulici potentiores cupiunt, Regē esse surdum, & cæcum, ne eorū defectus videat, vel audiat.

Rex à subditis homo habetur ex indecora consuetudine, nō ex facili omnium ad eūdem accessu.

Vers. 12. 13. 14. 15. 16. 17. Quod cum, &c.] Ad hæc Mardochæus alia rursum emittit mandata. Vnde Eunuchus patrui ex nomine dixit Estheri: Non minus tibi, quàm Iudæis reliquis capitale imminet periculum. Nam licet magnum habeas præsidium in Regio nomine, quod omne videtur periculum arcere: & in Regis amore, quem multis iam modis exploratum habes: si tamen nunc, dum non est adeò declinata fortuna Iudæorum, & adhuc apparet salutis spes, vitæ periculum adito Rege,

adire

adire recusaueris: eò ipsa adduceris, vt si maximè cupias, Iudeasque extremam fortunam declinare non possis. Neque enim tam erunt inertes, & suæ salutis, & suorum vitæ immemores Iudæi, vt non se ipsos ab inimico ferro, ac Persico furore defendant, aut aliis modis à Deo iam placato, propitióque prouisis. Ex quo efficietur, vt in te à Persis concitetur odium, aut à Iudæis in Amanum, & Regem, à quo ipsa non eris immunis; quia aut à Persis pateris aliquid hostile, qui suspicari poterunt, coniurationis esse consciam: aut à Iudæis, cum videant, tam vilem fuisse tibi salutem suam, vt propter illam Regium vultum subire recusaueris. Neque videtur creditu difficile, ideò te ad Regiam dignitatem esse sublatam, vt ad te in eo rerum articulo haberet afflicta Iudæorum fortuna fidele perfugium. * Exorabilis omninò peccatoribus Maria, sed si aliquando horribilibus piaculis reo faciem parumper auertere tibi videbitur, quia non illicò respondet; ei licebit dictitare: *Et quis nouit, vtrum idcirco ad Regnum veneris, vt in tali tempore parareris*, pro me cœlestem Iudicem deprecari?] Annuit Esther Mardochæi postulatis, & voluit vitam suam exponere periculo à lege & vsu iam pridem comparato, vt suorum periculum, vel vitæ proposita iactura, redimeret. Remisit demùm Eunuchum (fidelem admodum, siquidem ei Mardochæus Reginæ annunciat genus, quod ipsa Regi nondum annunciarat.) vt Mardochæo diceret, Obediam protinus tuo de more præscripto. Sed vt res successus habeat, seriò Domino commendetur cui facile est, rationes hominum, consiliáque conuertere, quantumcumque homines illa

Maria ad Regnum venit, vt pro peccatoribus cœlestem Iudicem precaretur.

humano firmamento communiant. Quare omnes Iudæi quotquot sunt Susis, pro me orent, eáque adiungant orationi, quæ in simili statu & afflictione ab oratione separari non assolent, nempe ieiunium triduanum, quod ipsa cum ancillis præstare promitto. Quo peracto, etiam non vocata Regem adire audebo, etiamsi sciam quid à Persica consuetudine paratum sit mali, cum propriam salutem communi longè posteriorem habeam. A iustis perfectioni studentibus propria salus contemni videtur, vt proximorum salutem tueantur. D. Ignatius sic proximis adducendis Christo studebat, vt etiam propriæ salutis discrimine quodammodò, eorum salutem curaturum se diceret, si ferret occasio, & sciret magnum se obsequium Numini præstiturum.] Preme illud, *Ego cum ancillis meis similiter ieiunabo.* Quomodò ancillis, quæ sine dubio ex Iudæorum gente non erant, cum seruilis captiuaque conditio ad Regiam aulam, Reginæque comitatum non admitterentur, promittit Esther se indicturam ieiunia & orationem? * Certè sanctam Reginam hortatam fuisse crediderim familiares fœminas, & quid in ieiunio esset virtutis, ostendisse, quo placari posset Deus, & postulata concedere. Imò fortasse illæ ex sanctæ Dominæ consortio veram religionem fuére sectatæ. Famulæ enim plerumque dominæ mores imitantur.] Non difficile fuit Mardochæo imperata ab Esthere complere, cum & ipse id faceret, & multò plura, & omnes Iudæi sua sponte, hortatore nullo, illud idem facere cœpissent. * Oratione ac ieiunio præmisso quid non Iudæi consequerentur?]

D. Ignatius proximorũ salutẽ propriam quodammodò posteriorẽ esse ducebat.

Famulæ plerũque dominæ mores imitantur.

Orationis ac ieiunij vis.

CAPVT V.

Esther non vocata ad Regem, contempto vitæ periculo, ingreditur. Comiter verò excepta postulat, vt Rex cum Amano suum ineat conuiuium: quo impetrato, rogat, vt & secundò veniat. Amanus interim à Mardochæo se despectum adiudicans, crucem illi suffigendo parat.

1\. DIE autem tertio induta est Esther regalibus vestimentis, & stetit in atrio domus regiæ, quod erat interius, contra basilicam regis: at ille sedebat super solium suum in consistorio palatij contra ostium domus. 2. Cúmque vidisset Esther reginam stantem, placuit oculis eius, & extendit contra eam virgam auream, quam tenebat manu. Quæ accedens, osculata est summitatem virgæ eius. 3. Dixítque ad eam rex: Quid vis Esther regina? quæ est petitio tua? etiam si dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi. 4. At illa respondit: Si regi placet, obsecro vt venias ad me hodie, & Aman tecum, ad conuiuium quod paraui. 5. Statimque rex, Vocate, inquit, citò Aman, vt Esther obediat voluntati. Venerunt itaque rex & Aman ad conuiuium quod eis regina parauerat. 6. Dixítque ei rex, postquam vinum biberat abundanter: Quid petis vt detur tibi? & pro qua re postulas? etiam si dimidiam partem regni mei petieris, impetrabis. 7. Cui respondit Esther: Petitio mea, & preces sunt istæ: 8. Si inueni in conspectu regis gratiam, & si regi placet vt det mihi quod postulo, & meam impleat petitionem: veniat rex & Aman ad conuiuium quod paraui eis, & cras aperiam regi voluntatem meam. 9. Egressus est itaque illo die

die Aman lætus & alacer. Cúmque vidiſſet Mardochæum ſedentem ante fores palatij, & non ſolùm non aſſurrexiſſe ſibi, ſed nec motum quidem de loco ſeſſionis ſuæ, indignatus eſt valdè: 10. & diſſimulata ira, reuerſus in domum ſuam, conuocauit ad ſe amicos ſuos, & Zares vxorem ſuam: 11. & expoſuit illis magnitudinem diuitiarum ſuarum, filiorúmque turbam, & quanta eum gloria ſuper omnes principes & ſeruos ſuos rex eleuaſſet. 12. Et poſt hæc ait: Regina quoque Eſther nullum alium vocauit ad conuiuium cum rege, præter me: apud quam etiam cras cum rege pranſurus ſum. 13. Et cùm hæc omnia habeam, nihil me habere puto, quamdiu videro Mardochæum Iudæum ſedentem ante fores regias. 14. Reſponderúntque ei, Zares vxor eius, & cæteri amici: Iube parari excelſam trabem, habentem altitudinis quinquaginta cubitos, & dic manè regi vt appendatur ſuper eam Mardochæus, & ſic ibis cum rege lætus ad conuiuium. Placuit ei conſilium, & iuſſit excelſam parari crucem.

COMMENTARII.

1\.

Comiter à Rege excepta Eſther, impetrat ab eo vt eo die cum Amano conuiuium obiret ſemel, & iterum.

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8. *Die autem, &c.*] Triduano ieiunio, aliiſque corporis aſperitatibus ſe Eſther contra Deum armauerat, vt miſericordiam ab eo extorqueret irato. Die autem tertio cilicium depoſuit, & deterſo prius ſqualore, quem ieiunium cilicium, ac cinis induxerant, aſſumpſit veſtimenta Regia, quæ magis viſa ſunt apta ad Regis oculos alliciendos. Cui Deus contulit ſplendorem qualem vnguenta nunquam induxerant.

Maior pulchritudo à ieiunio, quàm à fuco.

* Maior pulchritudo, quæ à ieiuniis ac corporis moleſtiis, quæ à cinere, & crinium laceratione: quam quæ à pigmento, à fuco, & exquiſitis apparatur odoribus.] Peruenit itaque Regina ad atrium interius, quod ex ſolio ſuo videre Rex poterat, & quid in illo fieret, diſtinctè dignoſcere: inibi ſtetit, viditque Regem ſedentem ſolio in conſiſtorio palatij contra oſtium illius. Cum autem Rex eam vidiſſet ſtantem, *placuit oculis eius.* Placuit certè Eſther Regi, ſed non primo ſtatim ingreſſu; nam, vt dicitur Cap. 15.9. Rex viſa Eſthere; *terribilis aſpectu, & ardentibus oculis furorem pectoris indicabat.* Nempe putabat, illam Reginæ libertatem ad ſuæ maieſtatis ſpectare contemptum, dum vltrò irrepens ſuam violabat præſcriptionem.

Vxor ſtrictiori iure mariti debet obſeruare præcepta, cum ſtrictiori lege, eū teneatur honorare.

* Strictiori lege debet vxor ſeſe præcepti mariti obſeruatricem oſtendere, quæ cum ſtrictiori iure tenetur honorare.] Forſan Rex è veſtigio eam ſatellitibus obtruncandam dare cogitabat, cum metu perculſa Eſther, lingui cœpit animo, & ſpiritu deſtitui. Sed Rex (cuius cor extemplo mutauit Deus) Reginæ ſuæ periculo territus, è ſolio deſiliens, ſuis labentem vlnis excepit, libauit oſcula, aureum ſceptrum ſuper illius collum locauit molliter, quod ſummum in eo rerum veſtigio putabatur eſſe refugium. Vbi autem reuocatus eſt animus, & color rediit multò gratioſior quàm antea, Rex cuius oculis vehementer placuit, auream virgam iterum ad ipſam extendit, quam Regina iam ſibi ipſi reſtituta, oſculata eſt, & omnem à ſe metum, angoremque depoſuit. Compoſito ergo ad omnem humanitatem atque hilaritatem vultu, Rex profatur: Quorſum iſte tuus nouus ingreſſus, & Regis adeundi inuſitata forma? Quidnam tibi vis à me præſtari? Nihil erit, quod à mea benignitate ſperare non poſſis, etiamſi Perſici Imperij dimidiam tibi partem poſtulaueris. At illa: Nihil (ait) mihi adeſt in votis, niſi vt Rex ſimul cum familiari Amano ad conuiuium veniat, quod vtrique paraui. Annuens Rex libens Reginæ votis ſtatim iuſſit Amanum aduocari, vt conuiuium illud ſecum obiret, quod illo die vtrique Eſther inſtruxiſſet. Ineunt Rex & Amanus Eſtheris conuiuium lautum & geniale. Rex autem, *abundanter* mero poſtquam incaluiſſet, Reginæ dictitat: Quid vis, vt detur tibi? quidnam habes in votis? *etiamſi dimidiam partem Regni petieris, impetrabis.* Ebrietas & immoderatus amor ebrietati perſimilis homines efficiunt ad largiendum profuſos. Cùm quis plus hauſit vini, & ſe minus habet in poteſtate, omnia promittit, quia quidquid promittit, non conſiderat. At quod facit ebrietas, facit interdum immoderatus amor, qui æquè cœcus ac præceps eſt, neque vllum habet deliberandi conſilium. Amoris æſtu flagrans Eſtheri dimidiam Regni partem promittit, mero hilaris promittit eandem. Igitur ebrietas & amor homines prodigos efficiunt.] Et verò huius promiſſionis modum hyperbolicum eſſe exiſtimo, neque inducere, vt quis iuxta verborum ſonum promiſſa compleat; cui ſatis videtur feciſſe, ſi magnum aliquid præſtet, vt homines communiter accipiunt: vt ſi Ciuitatem aliquam concedat. Rex ad petentis delicias, & domeſticos vſus, quod geſſere ſæpè Perſarum Reges.

Ebrietas & amor homines faciunt prodigos.

Amor ebrietati perſimilis.

Deus Mariæ dedit dimidium Regni, hoc eſt miſericordiæ ditionem, ſibi aſſeruata ditione iuſtitiæ.

* Munificentiorem ſe cœleſtis Aſſuerus cum meliori Eſthere Maria ſeſe præſtitit, dum ei dimidiam partem Regni ſui non tam promiſit, quàm largitus eſt. Dei Regnum miſericordia & iuſtitia, hanc partem quodammodo ſibi retinuit, illam verò Deiparæ impendit. Vnde Maria vocatur meritò *Regina mater miſericordiæ.*] Non ergo hyperbolicè actum cum Virgine, ſed verè dimidia Regni parte donata eſt.]

Imò & partem alteram, nempe iuſtitiæ, Maria quodammodo poſſidet.

* Imò & alteram ſimul partem accepit, quia ſi Maria *miſericordiæ Regina* ſemper vult Dominum peccatoribus miſereri, quando nam Deus poterit iudicij oſtentare ſeueritatem?] Sed quare Regina conuiuam voluit habere Regem, vt ibi quod meditabatur, exoraret? Videbat prudentiſſima fœmina tùm homines facilè poſtulatis annuere, cum ex vino exorbitat hilaritas, tùm etiam in conuiuiis turpe eſſe aliquid denegare.

Cùm Chriſti conuiua ſis tuus conuiua in Euchariſtia, nihil tibi petenti denegabit.

* Cum Euchariſtiæ Regiæ aſſides menſæ, dum Chriſti ſis conuiua, ipſe tuus conuiua efficitur: comedis namque Do-

minicum

minicum corpus, & simol à Dominico corpore comederis. *Fis* (ait Algetus) *corpus corporis eius, & sanguis sanguinis eius.* Cùm igitur Christum conuiuam sortieris, ab eo quidquid volueris vtile postula. Turpe enim erit quodammodò tanto Regi, tuo excepto conuiuio, aliquid abnegare.] Non aperuit Regina roganti coniugi, quid petere, animo destinasset, quia inspirante Domino, non videbat adesse aperiendi consilij maturitatem; sed distulit in crastinum. Si quod (inquit) in me meritum inuenisti, quod compensatum esse velis, id quod hodie Regio amantique animo gessisti: id quoque gerere crastino digneris: vt secundu conuiuij die meum apetiam animum. Tecumque adferas rogo Amanum, quemadmodum prius feceris. * Quod vno communionis die non audes a Domino tuo conuiua petere, audebis quidem altero. Quia frequentia communionis animam magis reddit acceptam. Christum amplius exhibet exorabilem.]

Quod vna communionis die non audes petere à Domino, altero audebis.

2. *Vers. 9.10.11. Egressus est, &c.*] Magno se putabat auctum beneficio Amanus, quod semel & iterum foret à Regina vocatus, neque vllum haberet Symphosiotam præter Regem. *Egressus est Aman latus & alacer è* Regali mensa, cui indignus adhæserat. * Imaginem quidem præferens illorum, qui ad Regiam Eucharisticam mensam accedunt animo saucij. Lætantur exteriùs nescientes prandio illo eis æternum interitum præparari.] Illam Amani lætitiam in ipso penè conuiuij loco, certè in ipso palatij vestibulo Mardochæus, qui licet sua causa videret communem illam tempestatem excitari; adorare tamen Amanum noluit, quia id fieri sanctè non putabat, imò quando adorabundi genua flecterent, & alia ederent demissi animi documenta: ille tamen stetit immobilis, neque surrexit de loco, neque significauit, illi honorem aliquem debeti diuinum. * Iustitia enim diuina ferrea est virga, quæ nec mortis periculo flectitur: quid adulationis aura nutaret?] Tantò id Amanus grauiùs tulit, quantò proximè ex Estheris & Assueri consortio, & tantæ gloriæ accessione noua antiquos instauerat spiritus, quos vnius hominis negata reuerentia depressit. * Quàm imperfecta est mundi gloria, quæ tam leui nubecula obscuratur!] Dissimulauit Amanus pectori illatum vulnus, & vindictam; in magis opportunum tempus reseruauit. Rediit domum, conuocauit amicos, queis sua consilia reserare solitus, & illis etiam suam vxorem, Zares nomine, adiunxit, vt de Mardochæi vlciscenda iniuria suppliciisque genere, maturè deliberarent. His suas superbè opes, & fortunam commendat, quam filiis & clientelis abundet, quanto alios Principes interuallo antecellat. Et quod proximè (inquit) gloriæ incrementum accessit, solus cum Rege inuitatus fui ad Reginæ conuiuium, quod iterum die crastina sum obiturus. Hæc tamen omnia mihi sunt instar nihili, quandiu Mardochæus palatij obsidet fores, à quo vti ab aliis audiui, & ipse non semel obseruaui, me video contemni: cum flectentibus aliis genua, & iuxta Regium mandatum adorantibus, ille tamen stat immobilis, neque vllum edit debitæ sibi venerationis documentum. In illo conuentu nemo fuit, qui non assentatus illius ambitioni ac studio iudicaret, Mardochæum capite mulctari oportere. * Quid non iniustum decerneretur in Concilio, vbi fœmina non infimum obtinebat locum, & ideo prior ipsius iudicium exponitur: *Responderúntque ei. Zares vxor, &c?* Quid non fœmina crudele definiret, siquidem iudicabat irata mariti irati referens affectum?] Excitetur, inquiunt altissima trabs quinquaginta cubitos habens altitudinis, ex qua pendulus Mardochæus ab omnibus spectetur. Vt supplicium sit non solùm acerbum ad dolorem, sed etiam ad ignominiam graue. Quod vt tutò & impunè facias, impetrare potes à Rege facultatem, quem tam familiarem ac facilem tibi experitis. Tunc tibi suauius erit tibi Reginæ conuiuium, si obuio illo impedimento sublato tuo tibi furori satisfeceris. Audi precor Chaldaicam paraphrasim. *Dixit Zares ad Amanum: In ignem non poteris mittere Mardochæum, quia liberatus est Abraham pater eius ab eo. In aquas non poteris suffocare eum, quoniam liberati sunt ab eo Moyses & filij Israel. In lacum leonum non poteris immittere eum, quia liberatus est ab eo Daniel, Veruntamèn faciant patibulum, quia in hoc non probatus est vnus ex his, qui liberetur in patibulo ligni.* Pulchræ quidem in Crucis Dominicæ imaginem, in qua cùm ipsa hominum liberatio sit, non potest liberari à Cruce, qui voluerit verè liberari. Christus rogatus haud descendit è Cruce, vnde nec in figura iusti, nec post Christum Diui à Crucis patibulo liberantur; quia liberari à Cruce idem prorsus est, ac æternæ libertati nuncium remittere.] Placuit Amano consilium, & incunctanter iussit Crucem præparari. En qualis ratio in eo consessu dicitur valuisse. O cerebrum à consilio & sanitate vacuum!

Amanus se à Mardochæo despectū iudicās, ei exitium parat iratus.

In epulo Eucharistico interitus præparatur indignis.

Iustitia ferrea est virga, quæ adulationis aura non flectitur.

Quàm facilè immundi gloria obscuratur.

Irata fœmina crudelis.

Non potest liberari à Cruce, qui verè voluerit liberari.

CAPVT VI.

Innouatur Assuero memoria detectarum olim per Mardochæum insidiarum. Iubet ipsum affici honoribus, idque per Amanum, qui matutinus aduentarat, vt impetrata à Rege facultate, Mardochæum in ligno suspenderet.

1. NOctem illam duxit rex insomnem, iussitque sibi afferri historias, & annales priorum temporum. Quæ cùm illo præsente legerentur, 2. ventum est ad illum locum vbi scriptum erat, quo modo nunciasset Mardochæus insidias Bagathan & Thares eunuchorum, regem Assuerum iugulare cupientium. 3. Quod cùm audisset rex, ait: Quid pro hac fide honoris ac præmij Mardochæus consecutus est? Dixerunt ei serui illius ac ministri: Nihil omnino mercedis accepit. 4. Statimque rex, Quis est, inquit, in atrio? Aman quippe interius atrium domus regiæ intrauerat, vt suggereret regi, & iuberet Mardochæum affigi patibulo, quod fuerat præparatum. 5. Responderunt pueri: Aman stat in atrio. Dixítque rex: Ingrediatur. 6. Cúmque esset ingressus, ait illi: Quid debet fieri viro, quem rex, honorare desiderat? Cogitans autem in corde suo Aman, & reputans quòd nullum alium rex, nisi se, vellet honorare, 7. respondit: Homo, quem rex honorare cupit, 8. debet indui vestibus regiis, & imponi super equum, qui de sella regis est, & accipere regium diadema super caput suum, 9. & primus de regiis principibus ac tyrannis teneat equum eius, & per plateam ciuitatis incedens clamet, & dicat: Sic honorabitur, quemcumque voluerit rex honorare. 10. Dixítque ei rex: Festina, & sumpta stola & equo, fac vt locutus es, Mardochæo Iudæo: qui sedet ante fores palatij. Caue ne quidquam de his, quæ locutus es, prætermittas. 11. Tulit itaque Aman stolam & equum, indutúmque Mardochæum in platea ciuitatis, & impositum equo præcedebat, atque clamabat: Hoc honore condignus est, quemcumque rex voluerit honorare. 12. Reuersúsque est Mardochæus ad ianuam palatij: & Aman festinauit ire in domum suam, lugens & operto capite: 13. narrauítque Zares vxori suæ, & amicis, omnia quæ euenissent sibi. Cui responderunt sapientes, quos habebat in consilio, & vxor eius: Si de semine Iudæorum est Mardochæus, ante quem cadere cœpisti, non poteris ei resistere, sed cades in conspectu eius. 14. Adhuc illis loquentibus, venerunt eunuchi regis, & citò eum ad conuiuium, quod regina parauerat, pergere compulerunt.

COMMENTARII.

1. *Annales euoluens Assuerus, curat beneficium à Mardochæo olim acceptum compensari.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Noctem illam, &c.*] O quàm mirabiliter oculos ille, qui nunquàm dormit afflictis Iudæorum rebus adesse ac subuenire contendit præter expectationem omnium, præter opinionem! Oculus ergo qui nunquam obdormit, non ex corporis inualetudine, vel nimiis animi curis, sed sua prouidentia fecit, vt Rex Assuerus noctem illam duceret insomnem, si non totam, saltem postremam illius partem. Vt autem falleret molestum illum laborem, quem afferre nocturna assolent peruigilia, adduci iussit patrios annales, & ab Anagnoste legi. Miraberis, tantum Monarcham, cui tot suppetebant voluptatum illecebræ; tot vxores, tot concubinæ, tot psaltriæ & musurgi, qui noctis molestias pellere possent, nihil horū omniō adhibere voluisse; sed pro omni suo solatio historias & annales poposcisse. *Sed supra vulgus ille sapiebat, sciebátque, historias iucundissimam viro cordato oblectationem, & maximam ad res gerendas prudentiam, multiplicemque vtilitatem suppeditare.] Profectò cum ad illud tempus ventum esset, in quo detectis à Mardochæo insidiis, quos duo Eunuchi contra Regem instruxerant, Rex ipse paratum sibi declinarat exitium: rogassetque, quid pro hac fideli denunciatione, vigilique custodia Mardochæus mercedis accepisset: responderunt Atrienses, nullomodò Mardochæi meritū illud eximium fuisse compensatum. At qui cap. 12. 5. dicitur, *Præcepit Mardochæo Rex, vt in aula palatij moraretur, datis ei pro delatione muneribus.* Quomodò ergo verè illi dictitarunt: *Nihil omninò mercedis accepit?* * An quia è palatio semper exulat veritas, vndè aulici de more fuere mentiri? } An quia munera leuiora quædam donata fuerant Mardochæo, sed quæ merito

Lectio Historia iucundissima viro cordato est oblectatio.

Historia suppeditant prudentiam, ad res gerendas.

Ab aula exulat veritas.

merito ipsius minimè responderent; vndè nec *merces* tanti meriti poterant vocitari: multò minus præmium vel honos, de quibus solis Rex interrogauerat? * Certè tueri Regis vitam, tanti momenti est, vt vix vllum præmium exhibitum possit aptè præmium vocitari, si magnitudo spectetur obsequij. Aliqua adeò egregia feruntur, vt nun valeant vllis hìc muneribus compensari.] * Tale putarim esse strenuorum militum meritum, qui pro tuenda Regis vita, pro conseruando Imperio, non dubitant propriæ vitæ obire discrimina. De quibus hac tempestate verius possent aulici dictitare: *Nihil omnino mercedis accepere.*] Existimo, regem iuxta notam satis celebremque Persarum gratitudinem, tunc temporis, id est, quando Eunuchorum insidiæ à Mardochæo fuére reuelatæ, de condigno honore ac præmio Mardochæo decernendo cogitasse, idque præcepisse: sed opera Amanis, qui ægerrimè ferebat Eunuchorum supplicium, id omne vel impeditum, vel dilatum primo, dein etiam obliuioni prorsus fuisse traditum. * Et quando non aula circa obsequiorum præmia elargienda obliuionem non ingerit?] * Antiquum fuit, posse Ministrum à rege secundum plus rege quodammodò, siquidem potest rex absolutionis, damnationis, præmij aut supplicij inferendi indicere præscripta: & Minister potest impedire, aut astutè differre, & facere, vt prorsus obliuioni tradantur.] Vt igitur Assuerus à ministris audiuit, non fuisse Mardochæi tam vtile, atque fidele obsequiom compensatum, vt tunc officij memor resarciret, quod ante immemor omiserat: rogat, quis sit in atrio, quo administro seruatori suo posset idoneã reddere mercedem. Erat autem Amanus, qoi vt ad Mardochæi cædem anhelabat ardenter, vt commodo tempore in crucem ageret, lucem anteuerterat, vt quamprimùm liceret, regem alloqueretur, & rem totam opportunè peragetet. * Quam insolitum est aulico, diem & lucem præuenire! Cùm ergo videris aulicum de multa nocte vigilare, plerumque comperies non virtutem peruigilem esse, sed ante lucanam in eo existere iniquitatem.] Cùm ergo Rex ibi Amanum esse, à pueris didicisset, illum statim ad esse imperauit.

Aliqua sunt vitam egregia obsequia Regi exhibita, vt non valeant vllo munere compensari.

Militibus strenuis haud vnquam præmium condignum exhiberi potest.

Aula ingerit obliuionē circa præmia elargienda.

Plus quodãmodò Minister familiaris Regis potest, quàm Rex.

Cùm aulicum vides lucem præuenire, plerumque comperies, nō virtutem in eo peruigilē, sed antelucanam iniquitatem.

2\. Amanus de honorando Mardochæo reddit consilium, putans sibi orare, & amare.

Vers. 6. 7. 8. 9. Cumque, &c.] Præclarè secum actum putauit Amanos, quod tam facilem ad Regem obtinuisset accessum. A quo Rex, quasi ab eo, in qoo vigeret prudentia, sciscitatur: Quo maximè signo rex suum gratificandi animum aut ornandi hominem ostendet, quem insigniter volet honoratum? aut egregiè de se meritum muneribus cumulare? Cogitauit Amanus, de suis meritis apud seipsum deliberasse regem, & quæsiisse, quid regiam liberalitatem deceret, aut quid maximè honestum esset illi, quem rex omnibus esse prælatum: neque putabat, quemquam esse, quem amaret, aut amare cuperet magis seipso, apud quem extabant beneuolentiæ & studij singularis argumenta plurima. Quare homo ambitiosus illa probat munera, & illustria amotis documenta, quæ ipse cupiebat maximè, quæque apud omnes suum nomen facerent non illustre solùm, sed etiam formidabile. * Ambitioso qoippè agnatum suum esse singulare meritum. Vndè reliquorum dotes iudicat esse nullas.]

Putat ambitiosus, suum esse singulare meritum.

Assumpto itaque aliqoo ad meditandum spatio, dictitauit Amanus: Vir, quem rex pro insignibus meritis singulari modo voluerit honorare, debet regiis ornari indumentis, & iuberi deduci per Vrbem Regiam solemni pompa, eodemque equo, cui rex insidere solet regio diademate stipatis temporibus. Vt scilicet paria cum rege ornamenta testentur, talem non solùm à Rege secundùm esse, sed parem Regi, & quasi Regem alterum. Cæterùm assignandus aliquis de regni Principibus seu *tyrannis*, qoi equum apprehensis habenis manu ducat per loca Ciuitatis præcipua, clametque: Hic honor à rege fuit decretus, nec aliter ornandus est ille, quem rex honestare, & qoodammodò beare voluerit. Vox *Tyrannus* sartapas, aut regios Principes significat. Sic olim vsurpabatur. Postea autem propter abusum potestatis, vox hæc ad eum solum designandum adhiberi consueuit, qui iniustè ac violenter dominatur. * Vereor ne tam agnata sit terrenæ potestati Procerum iniustitia plerumque, vt quando audio vocem *Princeps*, videat me audisse, *Tyrannus.*]

Quàm agnata sit mundialibus Principibus plerumque tyrannus iniustitia.

Vers. 10. 11. 12. 13. 14. Dixitque, &c.] Fuit profectò Amanus illa die Mardochæi gloriæ minister, quem ille ipsius ignominiæ, ac cædi destinarat. Dixit enim illi rex: Assume equum de sella regia, & regiis phaleris instratum, & vestem similiter regi familiarem, regiùmque diadema: & Mardochæum Iudæum, qui ante palatij fores assidet, hisce ornamentis stipatum egregiè honorabilem expone. *Fac itaque vt locutus es.* * Semper quidem consiliom iniquum in exhibentis cedit incommodum.] *Caue*, addit, nè de his, quæ locutus es, aliquid prætermittas. * En quanta temporis momento rerum facta inclinatio. Qui de suo capite actum esse putabat, non solùm viuit, sed etiam regnat: & qui regni quoddam simulacrum sibi pollicebatur, eò est adductus, vt vitæ iam tædeat.] Non distulit Amanus imperata exequi, quia Rex vrgebat, & faces addebant obiectæ minæ. Quare stolam Mardochæo induit, & equo Regiis stratum phaleris illum imponit, & per magis illustria, atque frequentia Ciuitatis loca sublimem traducit, illud clamando: *Sic honorabitur, quemcumque Rex honorare desiderat.* clara quidem, vti Rex præceperat, præconis instar, sed flebili, atque interrupta voce. *Stola* vestis est ad talos vsque demissa familiaris Persis, sed illa, quã Rex vtebatur, pretiosissima erat, auro insignis, radiata gemmis. Dubium est, an Mardochæus in illo triumphali progressu diadema gestarit? Videtur non gestauisse, quia de eo nihil Rex decreuit, cum id præceptum imposuit Amano: *Sumpta stola & equo fac vt locutus est.* Crediderim tamen gestauisse diadema, quia Cap. 8. 15. aurea corona redimitus dicitur. Est quidem diadema fascia quædam candida, quæ Regium cingit caput, & frontem alligat. Porrò corona aurea, qualem videtur Mardochæus gestasse quibusdam quasi solaribus radiis cingebatur. Vt qui Persæ adorabant solem, Regem solem esse adorandum profiterentur. Com autem diadema, & corona Regis esset insigne, idem est Mardochæum gestasse coronam, ac diademate fuisse redimitum. Reuersus est itaque Mardochæus postquam præcipua Ciuitatis loca lustrauerat,

3\. Quemadmodū Amanus indicarat, Mardochæus honorari iubetur, Amani confusione.

Consilium iniquum in exhibentis cedit incommodum.

Temporis momento magna mūdialis felicitatis, aduersitatisque mutatio.

ad locum, vnde Regiis insignibus ornatus exierat. Inde se in domum suam Amanus cursu festinato proripuit dolens, quod aduersarij sui honori, populo spectante, & fortasse plaudente, seruire cogeretur. Et ne aliis vultu pallenti, ac lugubri sui animi sensum ignominiosè proderet, caput operuit, & cum eo faciem, in qua dolor apparet, ac pudor. Addit Chaldæa paraphrasis, statim atque reuersus fuit Mardochæus ad locum illum, vbi saccum deposuerat, vt Regium assumeret indumentum, resumpsisse saccum, & ad illas rediisse sordes, quibus suum & Iudæorum omnium lamentabatur exitium. Quod non improbarim, quia nondum erat reuocatum edictum quod Iudæorum genus morte damnarat: nec dum à Regis gratia & illius familiaritate Amanus decesserat. Quare erat quod timeret, & quod vellet a placatò Domino depelli periculum. * Hinc edocemur. Diuos quantumuis à Domino speciali fauore donentur, semper tamen de salutis negotio esse sollicitos: vnde sacci, ieiunij, orationis exercitamentis nunquam non studium impendunt. Quis enim scit si reuocatum sit edictum, quod eum ob præterita crimina mortè damnauerat?] Expectabat Zares vxor, & amici, qui Amano fuerant à consilio, facultatem impetrandam fore à Rege, vt in crucem iam antè paratam Mardochæus ageretur. atque ideò magna ad spectaculum illud procul dubio multitudo conuenerat. Quibus cum rem totam retulisset Amanus, omnes ex illo inauspicato principio, inauspicata fore reliqua coniectarunt. Si de Semine (inquiunt Zares & amici) Iudæorum est Mardochæus, ante quem cadere cœpisti, non poteris ei resistere, sed in conspectu eius omninò corrues. * Et quandonam in Principibus secundis à Rege non est præsagium extremæ ruinæ incepisse nutare?] Demum cum suam illi coniecturam Amano retulissent, aduentarunt Eunuchi à Rege immissi, qui illum statim ad Reginæ conuiuium accerserent. Quod etiam Amano importunum fuit. Nec enim Regij dulces cibi malè affecto pectori poterant esse salutares. * Vnde ad Eucharisticum epulum documentum assume. Cibus ille, qui *præbet delicias Regibus* pectori odium fouenti in proximum procul dubio exitialis existet.]

Etiam post pœnitentiam, sollicitus sit de peccatis præteritis. Nemo enim scit, vtrum sit extitiale reuocatum edictum.

Præsagium est extremæ ruinæ in Principe secundo à Rege, incepisse nutare.

Exitialis est sis Eucharisticus indignissimus cibus, qui odium in proximum fouent.

CAPVT VII.

Esther pro sua, ac populi Iudaici vita Regem in conuiuio exhilaratum interpellat. Amanum accusat, quem Rex publicè suspendi iubet è cruce, quam ipse Mardochæo parauerat.

1\. INTRAVIT itaque rex & Aman, vt biberent cum regina.
2\. Dixitque ei rex etiam secunda die, postquam vino incaluerat: Quæ est petitio tua Esther vt detur tibi? & quid vis
fieri? etiamsi dimidiam partem regni mei petieris, impetrabis. 3. Ad quem illa respondit: Si inueni gratiam in oculis
tuis ô rex, & si tibi placet, dona mihi animam meam, pro qua
rogo, & populum meum, pro quo obsecro. 4. Traditi enim
sumus ego & populus meus, vt conteramur, iugulemur, & pereamus. Atque vtinam in seruos & famulas venderemur: esset tolerabile malum, & gemens tacerem:
nunc autem hostis noster est, cuius crudelitas redundat in regem. 5. Respondensque rex Assuerus ait: Quis est iste, & cuius potentiæ, vt hæc audeat facere? 6. Dixitque Esther: Hostis & inimicus noster pessimus iste est Aman. Quod ille audiens, illicò obstupuit, vultum regis ac reginæ ferre non sustinens. 7. Rex autem
iratus surrexit, & de loco conuiuij intrauit in hortum arboribus consitum. Aman
quoque surrexit vt rogaret Esther reginam pro anima sua, intellexit enim à rege
sibi paratum malum. 8. Qui cùm reuersus esset de horto nemoribus consito, &
intrasset conuiuij locum, reperit Aman super lectulum corruisse, in quo iacebat
Esther, & ait: Etiam reginam vult opprimere, me præsente in domo mea. Necdum
verbum de ore regis exierat, & statim operuerunt faciem eius. 9. Dixitque Harbona, vnus de eunuchis, qui stabant in ministerio regis: En lignum, quod parauerat Mardochæo, qui locutus est pro rege, stat in domo Aman, habens altitudinis
quinquaginta cubitos. Cui dixit rex: Appendite eum in eo. 10. Suspensus est
itaque Aman in patibulo quod parauerat Mardochæo: & regis ira quieuit.

COMMEN

COMMENTARII.

1\. *Esther Regem pro sua populiq; vita interpellat.*

ERS 1.2.3.4.5.6. *Intrauit, &c.*] Illa igitur eadem die, qua Mardochæi triumphus illustrarat, post meridiem paulò, Rex & Amanus Reginæ aulam ingrediuntur vt epulo apparato fruerentur. *Vt biberent* (ait textus) *cum Regina.* Vocant enim Græci *συμπόσια*, siue *sympoſia*, quæ Latini *conuiuia*. Hebræi etiam à bibendo משתה *Mische* conuiuium appellarunt. Quia scilicet in hisce profanis conuiuiis immoderata adhiberi assolet potio, cuius immoderatus vsus plus quàm cibi immoderatio exponitur, siquidem nimium conuinæ exhilarantur. * Pudeat Christianorum conuiuia à bibendo similiter annominari. Cùm iam itaque esset epulum absolutum, & Rex multo maduisset vino, promisit Reginæ iam tertio, quidquid à sua liberalitate concedi vellet. Neque latura (ait) eris repulsam, etiam si dimidiam Regni partem iubeat efflagitare. Ad hæc Regina præfata veniam, & quæ honeste à potentiori beneuolentiam captant. Non aliud (inquit) ô Rex postulo quàm vitam, quam in extremam lineam adductam esse queror, non meam solùm, sed meæ gentis, ac populi, qui iam ad ferrum, ac mortem est destinatus. Quod si tantum esset subeunda seruitus quantumcumque ærumnosa & sordida esset calamitas: tacita mecum conditionem seruilem, ac miseram deplorarem. Sed non est res in eo statu, vt silere liceat, aut dissimulare facinus, cum eo pernicioso, ac infideli silentio, Regia etiam salus interea laboret: *Nunc autem hostis noster est, cuius crudelitas redundat in Regem.* Quidnam rogas damni ad regem ex Amani delicto redundaret? An quia ad Assueri siue salutem siue dignitatem pertinebat, ipsius vxorem, cui ipse Reginæ gloriosum indulserat titulum, esse omnis iniuriæ, aut calamitatis exortem? Ita plane. * Et non pertinebit ad dignitatem cœlestis Numinis Mariam, quam Reginam omnium creaturarum constituit, fuisse à communis labis exortem iniuria?] An quia Amanus priuare conabatur consequenter Regem optatissimo Estheris dilectissimæ osculo & amplexu? Non dubito. * Auderetne Maria communi sententiæ addicta ob furtum Euæ labia mali vetiti succo infecta labiis purissimis sponsi admouere, dum clamat, *Osculetur me osculo oris sui*: aut brachio extensa ad rapinam dulcissimum protenderet ad amplexum?] An quia gens illa vnius hominis voluntati tradita, & deuota ferro, non erat indecora regno, aut fisco regio prorsus inutilis: vndè illa sublata non leue res Persica detrimentum caperet? * Magna regni calamitas est gente priuari.] An qui apud omnes illa non esset leuis infamia, cum nossent, populum pacificum, innoxium, & qui regi, ac regno operam nauarant, non inutilem, vno decreto, vno die indicta, immò ignorata causa fuisse deletum? Certè hæc in regis iniuriá, & Regni detrimenta redundant. * Admodum indecorum est Regi innoxium subditum condemnare?] * Et ob vnius familiari iniustum desiderium multos morti addicere.] * Et accusatum ignorata, & non probata causa, supplicio afficere.] * At ciuium tributariorum imminutio etiam Regi erat incommoda, quia capitum exiguus numerus facit in reliquis vim Vectigalium increscere, dum à paucis exigitur, quod vel à multis graue erat exolui.] Vera hæc, sed ego existimarim, illis verbis voluisse significare Reginam, Amanum quondam cum duobus Eunuchis in Regis cædem conspirasse. Video id non obscurè sacro in textu significari. Nam cap. 12. 6. grauiter tulisse dicitur Amanus duorum Eunuchorum capitale supplicium, & ideò voluisse nocere Mardochæo. Et cap. 16. 12. Assuerus ipse sic de Amano: *Qui in tantum arrogantiæ tumorem sublatus est, vt Regno nos priuare niteretur, & spiritu.* Extincto ergo Mardochæo & Iudæis, quos ipse ad Regis defensionem oblata occasione adduceret, posset Amanus liberiùs infatuatum olim votum explere. *Respondensque Rex Assuerus, ait*: Quisnam ille, qui tantum sibi assumpsit iuris, vt hæc audeat? Non ignorabat Rex, proximis diebus à se fuisse expetitum in aliquot hominum genus edictum: ignorabat tamen Reginam esse Iudæam, & ad Iudæos cruentum illud edictum pertinere; & ideò quasi omnia penitus ignoraret, de illius plagæ imminentis auctore rogitat. * O quoties Rex potest absolutè affirmare, se ignorare quod à Ministris geritur: quia tam perfunctoriè ei negotia narrantur, vt magis expeti videatur ab eo cœca confirmatio decreti, quàm decreti expeditio.] Dixitque Esther: Hostis, & pessimus Iudæorum inimicus est Amanus hic, qui tam infandum facinus pectore fouens, tuis assidere oculis non veretur. Hæc audiens Amanus, obstupuit, cum Regis furorem non dubiis agnouisset inditiis: & quid Reginæ, quam esse Iudæam ignorabat, promissum à Rege esset, præsens audisset.

Conuiuia Christianorū haud à bibēdo debent nominari.

Ad dignitatem cœlestis Regis pertinet, Mariam sponsam fuisse à communi labis exortem iniuria.

Maria sine communi labe, vt sponsi cœlestis dulcissimo vtitur osculo, ac amplexu frueretur.

Magna Regni calamitas est, gente priuari.

Admodum indecorum est Regi, innoxium subditum cōdemnari.

Et ob vnius familiaris desiderium multos perire.

Et accusatum, non probata causa, supplicio affici.

Imminutio ciuium facit aliis exactionem tributorum dureiorem.

Multa Rex ignorat, quæ Regis ex nomine à ministris geruntur.

2\. *Vers.* 7. 8. 9. 10. *Rex autem, &c.*] Tam subitus casus, tam audax præcepsque consilium, quod iniisset primùm Amanus, & ipse rerum ignarus probauisset, grauiter Regis animum percussit. * Et meritò Regius animus sauciatur, cum comperit, se à Ministro familiari fuisse seductum, dum credulus nimium animus interim facinoris reus esse exponitur.] Quare vt secum quid facto opus esset, deliberaret, corripuit se de conuiuij loco, & in hortum, qui prope aderat, secessit; quia *iratus* dum erat, haud poterat vtilia decernere. * Quod Rex affectus iracundia gerit, est planè obnoxium pœnitudini.] Interim verò Amanus, cùm paratum sibi malum à Rege non dubiis coniecturis intelligeret abiecit se supplex ad Reginam, vt id saltem impetraret à Rege, viuere vt liceret. Quod vnum obstare sublatis aliis, aut vitæ subsidiis, aut dignitatis ornamentis, miserorum est, animi procul dubio abiecti. * Constantis enim animi viro satiùs est vita, quàm honore priuari.] Vsitatum fuit olim apud Græcos & Latinos, & fortasse apud Persas, ad genua alicuius prouolui, eáque osculari, cum eius auxilium implorare curarent, ad aliquam ærumnam imminentem sibi propellendam. Quod expressit in Archemenide Virgil. l. 3. Æneid.

Dixerat, & genua amplexus, genibusq; volutans,
Hærebat.

Videtur ergò Amanus ad tricliniarem Reginæ lectum supplicandi gratia prouolutus, ample-

Iubetur Amanus codē, quod Mardochæo parauerat, ligno suspendi.

Pudeat Regem, nimium ac facilè fuisse credulum.

Quod Princeps actus iracundia gerit, obnoxium erit pœnitudini.

Constantis animi viro satiùs est, vita, quàm honore priuari.

xus esse genua Estheris, à quo loco, habituque corporis non videbatur abesse flagitium. Cùm autem Rex ex horto se ad conuiuij locum referret sedato aliquantulum furore, rursus multò magis inflammatur animus, cum existimaret priori sceleri additum ab Amano minus tolerabile flagitium. Cùm coniectaret ex loco, in quo se ad Reginæ genua abiecisset, aliquid illum turpius moliri: ideò inclamauit: *Etiam Reginam vult opprimere, me præsente in domo mea.* Vix verbum hoc de Regis ore exierat, cum Regis ministri Amani faciem obuelarunt: *Statim operuerunt faciem eius.* Cur operta Amani facies? Quia aut hic erat mos apud Persas, vt si quando Rex alicui succenseret, illi facies obuelaretur, ne vultus apertus Regis furorem magis acueret. Aut quia hæc erat Persarum consuetudo, vt illorum, qui mortis declararentur rei, facies obuelaretur. Probat id illa Romanis familiaris forma: *I, lictor, colliga manus, caput obnubito, verberato, arbori infelici suspendito.* Cur autem ministri Regij ante prolatam Regis sententiam Amanum quasi suffigendum cruci operuerunt? Quia illud ipsum flagitium exitio erat agnatum. * Cum delictum admittis, existima iam instare supplicium.] Quia vel suspicio delicti in Reginam perpetrati debet iucundè tantet diuerberari, * Quisquis in Reginam Dei parentem Dei sponsam affectatè, vel specie tenus deliquisti, puta te iam obnoxium esse flagello.] Miser Amanus ad Reginam impudicò non accessit affectu, sed lacrymabili, & tamen vel ille externus seu materialis ad genua mulieris accessus morte multatur. * Mirum fuisset, si vel indifferens. Si vel necessarius fœminæ contactus non esset viro mortis occasio.] Adertat inibi *Harbona* vnus illorum, per quos eo die accersitus fuerat Amanus ad reginæ conuiuium, & viderat in Amani domo erectum sublime patibulum, didiceratque illud ad Mardochæi suspendium esse paratum (Sic LXX.) Quare statim Regi commodè subiicit, quod ipse paulo antè in Amani domo vidisset, & quæ esset de Mardochæi morte hominum expectatio. Rex autem in illud ipsum lignum, quod Mardochæi suspendio fuerat destinatum, Amanum agi imperat, non tamen in illius domo; sed in loco magis frequenti ac publico, vbi spectatorum essent maximi conuentus. Iubet igitur Rex ex Amani domo transferri illud lignum habens quinquaginta cubitos altitudinis, & in Susorum porta publicè defigi. Suspensus est itaque Aman in patibulo, quod Mardochæo parauerat, & furoris æstus, qui Mardochæi causa in Regio pectore commouetur, Amano sublato deferbuit. * Hunc finem habet humana, quæ non tàm est vera, quàm somniata fælicitas. Quid sperari possit ab humana dextera, quæ eodem eiicit impetu è sublimi loco, quo eundem hominem in eundem paulo antè sustulerat?] * Sed multò minus aliis Amani ruina miserabilis, cum eodem in ligno periret homo nocentissimus, in quod innocentem hominem agere studebat. Sed lacum aperuit, & effodit eum, incidit in foueam, quam fecit.] Exemplum reliquit Amanus omnibus sæculis insigne, ne aulici sperent in Principibus, *in quibus non est salus.* Solum debent in illo sperare Principe, cuius vel nomen salutare, *Iesus* enim dicitur à salute, quam in se sperantibus impertit.] Demùm sibi peccatores persuadeant, peccatum vel in hoc sæculo haud futurum immune a supplicio.]

Cum peccatum admittis, existima iam instare supplicium.

Quisquis in Mariam vel specie tenus deliqueris affectatè, te obnoxium putes esse flagello.

Mirum erit, si vel indifferens fœminæ attactus tibi non fit occasio mortis.

Finem tragicum habet vel somnia a felicitas.

CAPVT VIII.

Mardochæus in locum Amanis sufficitur. Impetrat ab Assuero Esther, vt impiæ Amanis literæ de trucidandis vbique Iudæis obliterentur, & nouæ in ipsos Iudæorum hostes inscribantur. Vnde maximum vbique gaudium exurgit.

1. DIE illo dedit rex Assuerus Esther reginæ domum Aman
aduersarij Iudæorum, & Mardochæus ingressus est ante fa-
ciem regis. Confessa est enim ei Esther quòd esset patruus
suus. 2 Tulitque rex annulum, quem ab Aman recipi
iusserat, & tradidit Mardochæo. Esther autem constituit
Mardochæum super domum suam. 3. Nec his contenta,
procedit ad pedes regis, fleuitque, & locuta ad eum orauit,
vt malitiam Aman Agagitæ, & machinationes eius pessimas, quas excogitauerat
contra Iudæos, iuberet irritas fieri. 4. At ille ex more sceptrum aureum protendit
manu, quo signum clementiæ monstrabatur illáque consurgens stetit ante eum,
5. & ait: placet regi, & si inueni gratiam in oculis eius, & deprecatio mea non ei
videtur esse contraria: obsecro, vt nouis epistolis, veteres Aman litteræ, insidiato-
ris & hostis Iudæorum, quibus eos in cunctis regis prouinciis perire præceperat,
corrigantur. 6. Quomodò enim potero sustinere necem & interfectionem po-
puli mei? 7. Respondítque rex Assuerus Esther reginæ, & Mardochæo Iudæo:
Domum Aman concessi Esther, & ipsum iussi affigi cruci, quia ausus est manum
mittere

mittere in Iudæos. 8. Scribite ergo Iudæis,sicut vobis placet,regis nomine,signantes litteras annulo meo. Hæc enim consuetudo erat, vt epistolis, quæ ex regis nomine mittebantur, & illius annulo signatæ erant, nemo auderet contradicere. 9. Accitisque scribis & librariis regis) erat autem tempus tertij mensis, qui appellabatur Siban) vigesima & tertia die illius, scriptæ sunt epistolæ, vt Mardochæus voluerat, ad Iudæos, & ad principes, procuratoresque & iudices, qui centum viginti septem prouinciis ab India vsque ad Æthiopiam præsidebant; prouinciæ, atque prouinciæ, populo & populo, iuxta linguas & literas suas,& Iudæis,prout legere poterant, & audire. 10. Ipsæque epistolæ, quæ regis nomine mittebantur, annulo ipsius obsignatæ sunt,& missæ per veredarios:qui per omnes prouincias discurrentes, veteres literas nouis nunciis præuenirent. 11. Quibus imperauit rex, vt conuenirent Iudæos per singulas ciuitates, & in vnum præciperent congregari, vt starent pro animabus suis, & omnes inimicos suos, cum coniugibus ac liberis & vniuersis domibus, interficerent atque delerent,& spolia eorum diriperent. 12. Et constituta est per omnes prouincias vna vltionis dies, id est, tertiadecima mensis duodecimi Adar. 13. Summáque epistolæ hæc fuit, vt in omnibus terris ac populis, qui regis Assueri subiacebant imperio, notum fieret, paratos esse Iudæos ad capiendam vindictam de hostibus suis. 14. Egressíque sunt veredarij celeres nuncia perferentes, & edictum regis pependit in Susan. 15. Mardochæus autem, de palatio, & de conspectu regis egrediens, fulgebat vestibus regiis, hyacinthinis videlicet & aëreis, coronam auream portans in capite, & amictus serico pallio atque purpureo. Omnisque ciuitas exultauit, atque læta est. 16. Iudæis autem nouo lux oriri visa est, gaudium, honor, & tripudium. 17. Apud omnes populos, vrbes, atque prouincias, quocumque regis iussa veniebant, mira exultatio, epulæ atque conuiuia, & festus dies: in tantum vt plures alterius gentis & sectæ, eorum religioni & ceremoniis iungerentur. Grandis enim cunctos Iudaici nominis terror inuaserat.

COMMENTARII.

1. **Mardochæus in locum Amani sufficitur.**

ERS. 1. 2. *Die illo, &c.*] Eodem die, quo periit Amanus Maiestatis læsæ reus, eius proscripta fuere bona, & Regio fisco addicta. Rex autem Assuerus bona sibi ex lege ac consuetudine debita, & ab Amani familia iam erepta Reginæ dedit; domum scilicet opulentam, & egregiè instructam, possessiones, agros, & immensas opes, quales se habere gloriabatur, & superbè iactauerat cap. 5. 11. & quales assolent primarij aulici ex munere Regio sibi adciscere. Mardochæa, cui ante hoc tempus licebat (vt puto) in aula Regia commorari, vel quia nobilis erat, & eo nomine Assuerus voluit illum habere ministrum, sicut Salmanasar Tobiam: vel quia aliquo dono eum prosecutus est, postquam duorum Eunuchorum prodidit insidias, sed quia exiguum erat pro tanto merito illud relatum munus, aut quia in aula expectare iusserat magnum aliquod præmium, cuius tamen iam memoriam abiecerat. Quomodocumque autem fuerit, sic Mardochæus in Regis aula morabatur tanquàm si alienus foret, & nullo modo ad Regis familiam pertineret. Nunc autem ad faciem suam & intimam admittit necessitudinem, quod admodùm paucis erat concessum. Porrò ad eiusmodi dignitatem aditum aperuit Reginæ cognatio: nam licet ad id illud tempus Iudæum esse sciret, & se ab homine Iudæo seruatum esse non ignorauerit (quia id ab Esthere, me auctore, cognouerat) tamen cognatum esse Reginæ, & illum ab ea pro patre coli nesciebat, vsque dum ipsa professa est ingenuè, quod patruus suos existeret. * Vir fidelis erga Regem, licet fuisset vili ex genere ortus, potest Regio stirpi augustum exhibere principium.] Illud ampliùs expende: *Mardochæus ingressus est ante faciem Regis*, id est, ad intimam Regis consuetudinem. Hoc enim est videre faciem Regis. Et eadem metaphora dicuntur Angeli *semper* videre *faciem Patris* cœlestis. Matt. 18. vti exposuit Madonatos. * Hinc iustorum eximiæ perfectionis vel hîc beatitudinem contemplari licet. Nam si beatus est qui Deum videt, & qui cum Deo intimam ineunt consuetudinem, Deum quodammodò videre dicuntur; perfectorum vitam haud dubites vel hîc vocitare beatum.] Amano Assuerus dederat annulum sua è mano detractum, quo obsignaret literas, in quibus Iudæorum interitus decernebatur: hunc procul dubio Regi statim atque consignatæ sunt literæ Amanus reddidit. Fuit item alius annulus, quo Regis nomine signabantur literæ, qui à Regia fide & auctoritate procul aberrat, & ideò grauioribus causis non adhibebatur. Hoc donabantur viri Principes, quorum fidei Rex sua impertiebatur consilia, quo quasi Regibus affines & auctoritate proximi censebantur. Hunc habuit à Rege familiarem, ac proprium Amanus. Cùm autem exauctorandus fuit, sublatus est ab illo annulus, ac traditus Mardochæo, qui Amani loco suffectus fuit. Esther autem constituit Mardochæum *super domum suam*, seu tradidit ei Amani domum, quam à Regia liberalitate acceperat, vt illa vteretur pro sua, quod tradit Iosephus lib. 11. Antiq. c. 6. & est Estheris ingenio consentaneum, præcipuè ex quo capite Deiparæ gessit simulacrum. Munificentissima namque Deipara; quod vberrimè cœlesti accipit ab Assuero, largiter adeò impertit hominibus, vt, ni semper esset

Vir fidelis erga Regem potest. vel Regio stirpi augustũ dare principium.

Perfectorum vita vel in hoc sæculo beata quodammodò est.

Vera Esther Maria dona à Deo accepta largiter impertit hominibus.

eſſet gratia plena, ex hac poſſet pia prodigalitate depauperari.] Attamen ſeratij mei venia, exiſtimo id hoc loco Eſtherem voluiſſe, vt res omnes, atque familias Mardochæus ſuo componeret arbitratu: quin etiam ſuiipſius, ſicut antea, poteſtatem tradidit: neque quidquam ab eius diſpoſitione exemptum eſſe voluit.

2. *Verſ. 3. 4. 5. 6. 7. 8. Nec his, &c.*] Adhuc cogitabat Eſther populo ſuo conſuli oportere, qui Regio decreto Amani preces ſupplicio erat capitali deuotus. Atque ideò non vocata ſupplex ſeſe ad Regios pedes aduoluit: quàm Rex extenſa virga, ſicut antè fecerat, ab omni excuſſit metu, eique loquendi fecit libertatem. Quæ cum fletu ad impetrandum efficaciſſimo profatur: Nouo ô Rex, decreto impetratas de Iudæorum cæde ab Amano abroga literas, quæ iàm diſperſæ omnes imperij Perſici Prouincias impleuerunt. Nec repellendæ preces, quæ piè pro populi incolumitate laborant. Quis enim non ægrè ferat gentem ſuam funditùs interire? aut quis communem illum interitum quanta poterit contentione non depellat? Preme particulam, *Veteres Aman litera.* Non dixit Regis literæ, ſed Amani, quia inuidioſum fuiſſet, *Regis literas* vocitare: nam illæ erant more Perſico irreuocabiles. Quarè Eſther prudentiſſima fetales illas, quas abolitas volebat, non Regis, ſed Amani literas vocat; vt cum illas reuocaret Rex, non ſuum, ſed Amani decretum reuocaſſe videretur. Et quidem verè potuit aſſerere Regina edictum illud non Regis ſed Amani fuiſſe. Quia hæ, quas Miniſtri Regij literas, aut decreta proferunt quaſi furtim, non plenè certiore facto Rege de illius conuenientia: non quidem Regis, ſed Miniſtrorum vocitandæ præſcriptiones.] Et illud expende: *Fleuit, & locuta ad eum orauit.* Quomodo non aſſequeretur Regina, quod profuſis lacrymis poſtulauit? * Preces quidem ex lacrymis ineffabilem trahunt efficaciam. Vndè Rex illicò ſceptrum protendit in benignitatis ſignum.] *At ille ſceptrum aureum protendit manu, quo ſignum clementiæ monſtrabatur.* * Cum videris Deum ad te ſceptrum, ſeu Crucem extendere, ſine cruciatibus te eſſe donatum, exiſtima tibi diuinæ benignitatis documentum exhiberi.] * Addit textus: *Itaque conſurgens, ſtetit ante eum, & ait:* Cum te videris Cruce dominica donatum, ſeu afflictionum cruciatu affectum, confidens exſurge, ora Dominum confidenter.] Neque illa orationis conditio ſine pondere prætereat: *Si placet Regi, & ſi inueni gratiam in oculis eius, & ſi deprecatio mea non ei videtur eſſe contraria.* Duplex ad impetrandum ſignatur orationis conditio. * Prima, vt orans diuinis placeat oculis, ſiuè Numini gratioſus exiſtat. Quomodò enim ab inimico poterit impetrare?] * Secunda, vt petitio placeat, ſeu contraria non ſit diuinæ diſpoſitioni, quæ noſtram melius exigentiam & quid oporteat magis, agnoſcit.] Porrò illa ſceptri Regalis extenſio innuit, Eſtherem non vocatam cum vitæ periculo adiiſſe Regem, vt à populo arceret imminentem plagam, quod putatim feciſſe Mardochæi conſilio. * Omnia enim pericula facilè ſuperat, qui communitatis commodis ſtudet.] Vt Euangelici miniſtri ediſcant ſpiritualis necis pericula facilè ſuperari ab eo, qui proximorum ſaluti operam impendit.] Reſpondit igitur Rex Aſſuerus Reginæ, ac Mardochæo qui ſimul aderat: Quàm libenter, quàm facilè poſtulatis annuam, nempè vt Iudæi viuant, & nihil illis accidat aduerſi, quandò ideò iuſſi Amanum in crucem agi, & bona illius vniuerſa proſcribi; quia in illos edictum, & populorum odia ac manus armauerat. Quare iubeo, vt alias literas quomodò vobis, & Iudæorum genti magis videantur ex vſu futura, Regio ſcribatis ex nomine, meoque annulo conſignetis. Quibus ea ratione communitis nemo audebat obſiſtere, aut contra ſalua vita, aut honure mutire.

Petit Eſther, vt ferale in Iudæos decretum contrario præſcripto abrogaretur.

Decreta, quæ Miniſtri nomine Regis proferunt, non plenè certiore facto Rege: nō Regis, ſed Miniſtrorum decreta ſunt.

Preces è lacrymis ineffabilem trahūt efficaciam.

Laboribus angi peccatorem, ſignum eſt Dei profuſa benignitatis ad veniam.

Labores orationis dant confidentiam.

Orationis efficacitas, in gratia exiſtat.

Debemus petere id, quod diuinæ placuerit voluntati.

Pericula ſuperat, qui communitatis commodis ſtudet.

Nos teneamur ſpiritualiter interire, qui proximorum ſaluti operam impendet.

Verſ 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. Accitiſque, &c.] Tertius agebatur Menſis, qui à Chaldæis appellatur *Siban* & noſtro partim Majo, partim Iunio reſpondet: & illius dies decimus tertius; tertio quidem menſe, poſtquam aliæ literæ ſcriptæ fuerant ab Amano, ſcriptæ fuere aliæ à Mardochæo, annuente Rege, quæ magno Iudæos, qui tribus menſibus in metu vixerant, angore liberarunt. Tunc ergo Mardochæus Scribas Regis & Librarios acciuit, ſcribique iuſſit epiſtolas multas, & varias pro vario Prouinciarum idiomate ad Prouinciarum, populorumque procuratores, Præfectos, Satrapas & Iudices ab India vſque ad Æthyopiam, ad quos terminos Imperij Perſici amplitudo diffunditur: qui vt variis vtebantur linguis, ſic vario literæ ad eos notabantur idiomate. Pro duplici illo vocabulo Accitis Scribis, & Librariis, Hebraicè vnicum apponitur ספרי *Sophere.* At quia vox Hebræa latiùs patet quàm Latina *Scriba*, aut *Library*. Ideò noſter Interpres cum vim totam nominis vna tantum voce aſſequi non poſſet, duabus expreſſit. Scio, Lyranum diſcrimen inueniſſe inter Scribam & Librarium, quod Scriba præit, & dictat ſcribenda; Librarius excipit dictata. Ille autem dicendi modus, *Prouincia, & Prouincia: populo, & populo,* vniuerſale aliquid ſignificat, & idem valet, quod *ſingulis Prouinciis ac populis.* Illæ itaquè epiſtolæ tot notatæ linguis, imò & literarum formis, quot erant in illo Imperio, & Regio ſignaculo munitæ, per omnes Prouincias dimiſſæ ſunt: vt arma inhiberent, quæ eſſent in Iudæorum caput comparata. Quare per veredarios, qui mutatis ad deſignata interualla iumentis, breuiſſimo tempore immenſa decurrebant ſpatia. Porrò in his epiſtolis Regio nomine continebatur primum, vt (quod antè non licebat) in vnum locum, in quacumque Ciuitate degerent, conuenire poſſent Iudæi, & facto cuneo, omnem vim & impetum hoſtilem depellere, ac deniquè pro ſuis animabus ac commodis pugnare. Ac deniquè omnes inimicos, quorum videbant ferrum in ſua viſcera diſtringi, ſic accipere, quomodò ab illis eſſent accepti, niſi Deus ſtatum rerum admirabili conuerſione mutaſſet, occiſis eorum coniugibus ac liberis, direptis bonis, & domibus ab imo fundamine ſubuerſis. * Quia non minori Deus ſupplicio vindicat iniquam cogitationem, quàm opus iniquum.] Exierat ſortitò dies decima tertia menſis Adar, ſiue Februarij, in qua ferro agendum eſſet de vniuerſo Iudæorum genere, quod auidiſſimè expectabat Amanus, & qui ipſius obſequebantur ſtudio. Idem ergo ille dies illorum

3. *Aſſuerì decretum Iudæos protegens, ac vindicans.*

Deus cogitationem iniquam, nō minùs punit, quàm iniquum opus.

cædi

cædi destinatus est, qui ad Iudæorum cædem anhelabant. Vt sicut illud lignum, quod Amanus Mardochæo parauerat auctori suo lethale fuit, sic etiam dies Iudæorum cædi designatus fatalis illis foret, qui suum furorem, ac ferrum ad illum diem in Iudæorum acuerant interitum. * Frequenter enim Deus supplicium ad peccati componit similitudinem, à nostra quasi edoctus iniquitate.] At epistolæ Regis (quæ cap. 16. late proponitur) hæc erat summa: paratos esse Iudæos, permittente Rege, vt in omnibus Prouinciis, ac populis, qui Persico subessent Imperio, vt non solùm suam tuerentur vitam, sed etiam suas vlciscerentur iniurias. Quas literas pertulerunt præpropero cursu veredarij Regij: & edictum illud Susis loco maximè frequenti fuit propositum. Quemadmodùm edictum contra Iudæos Susis fuerat publico expressum in loco. Cæterùm Mardochæus qui paulo antè sacco horrebat, & cinere: & vestimenta concissa in suo angore portabat: iam sacco deposito, totus splendet, & alius, se repentè Regio fulget amictu. E palatio egrediens, vestimenta ostentabat iacinthini, ac *aery*, seu candidi coloris. Regiam gestabat coronam, non quidem radiis solaribus instructam, qualis erat Regia: aurea enim materia in varias potuit informari species, quæ varios hominum ordines ostenderent. * Princeps Regium habitum imitetur, sed non Ipse Rex esse videatur. *Coronam auream gestet in capite*, seu maiestatem ostentet, quæ deceat Ministrum, non quæ subditis Regem eum exponat.] Pallium sericum Mardochæi pendebat ex humeris. De *serico* certant auctores. Quidam lanuginem esse putant, quam ex arboribus depectunt, & colligunt seres, à quibus accepit nomen. Alij nasci existimant apud seras vermiculum, cuius opus est sericum, quod idem cum bombycine esse dicunt. Certè Mardochæi illud pallium siue depecteretur ab arbore, siue à bombyce elaboraretur (quod verius putarim) res erat pretiosa; neque enim mediocre aliquid cum amictu Regio & aurea corona conueniret. Certè non solùm Iudæi, ad quos honor ille pertinebat præcipuè, sed alieni etiam à religione & genere de illa rerum mutatione gaudebant sibi & Iudæis gratulabantur: *Omnis ciuitas exultauit, atque læta est*. * Non existimes te verè esse fœlicem, cum ad publicam dignitatem assumeris, si tota communitas non collætetur. Vnus enim auersus assolet totius fœlicitatis gloriam obnubilare, vt accidit Amano in fœlici quidem ex Mardochæi pia circa iniquam adorationem pertinacia.] * Perfectissimum se Præsulem ostendit, qui subditis omnibus gratus exponitur, quod vix accidet vnquam.] Existimo verò illam communem ortam fuisse lætitiam, aut quia male erant ciues in Amanum affecti, aut quia non malè in Iudæos animati. * Agnata est populi lætitia, cum Princeps secundus à Rege nouus exsurgit. Putant enim subditi prioris reparandos esse defectus, & non semel noua ex gubernatione veros apparet meliorem fuisse fortunam.] * Nec dubito, ciues male fuisse in Amanum affectos. Quia tot congestæ diuitiæ, de quibus ille gloriabatur, rarò sine subditorum iniuria coalescunt.] Attamen crediderim præcipuum Vrbis gaudium indè ortum habuisse, quod cognouerint, Reginam Estherem tam amabilem Regi, tam piam, tam pulchram, tam gratam subditis, esse Iudæam; vndè omnium Iudæorum fœlicitas gratior cunctis apparuit. * Vt è Gentilibus ediscamus, omnia, quæ ad Deiparam in Esthere figurantur, pertinere videantur, nobis debere esse gratissima.] Grati sint illius elogiorum præcones, grata sint Mariana sodalitia, grati sint qui publicè illa exponunt encomia, *Maria sine labe concepta*. grati sint qui Volumina de illius preconiis euulgant.] Profectò non solùm Susiani, apud quos tunc Regina ac Mardochæus degebant, de Iudæorum meliori lætabantur statu; sed etiam ciuitates aliæ quantumcomque dissitæ, ad quas Regiæ perferebantur literæ. Vndè festiuis ludis atque tripudiis diem illum fortunatum exhilarabant, similesque alios sibi, ac posteris more penè legitimo precantur. Imò ex aliena religione non pauci ad Iudæorum religionem & sacra, quod antè facere non audebant, transfugerint. Quia, vbi Regio decreto exaltatus fuit Mardochæus, & in meliorem statum adducta Iudæorum fortuna, quod non videbatur, ab humano fieri posse potentia: tunc venerari cœperunt, quos priùs contempsissent: & eorum seriò ac verè religionem amplecti. Scio, Iosephum putauisse Gentiles illos ad Iudæorum sacra sese recepisse illorum metu; quia cum non ignorarent, quid illis fuisset ab Assuero concessum Iudaicæ professione religionis eorum gratiam voluerunt promereri. Quæ Iosephi cogitatio illis verbis nititur: *Grandis enim cunctos Iudaici nominis terror inuaserat*. Tamen, me interprete, *terror, timor & horror* admirationem, venerationem, & obseruantiam sæpè in Scriptura significat, nec aliud hîc *terrorem* sibi velle putarim. * At licet Iosepho credam, non putò fictè illos Iudaicam iniisse religionem, sed verè. Sæpè enim terror, aut timor nos agit ad virtutem, quam fortassè, eiusmodi terrore non aduentante, non sectaremur: & tamen eam seriò sectamur. Dei beneficium magnum existimo esse, nos alicuius futuri incommodi aut supplicij terrore affici, vt ad meliora agamur.]

Componit Deus supplicium ad peccati similitudinem à nostra velut edoctus iniquitate.

Princeps familiaris Regis Regiam maiestatem imitetur, sed non Rex ipse esse videatur.

Princeps non existimet se esse verè felicem, nisi omnibus communitatis gratus existat.

Perfectissimus Præsul, qui se cunctis subditis exhibet gratum.

Agnata est populi lætitia, cum Princeps secundus à Rege nouus exsurgit.

Ministrorum diuitiæ rarò sine subditorum iniuria coalescunt.

Omnia, quæ ad Deiparam pertinere videntur, nobis debent esse gratissima.

Magnum est Dei beneficium, nos alicuius incommodi, aut futuri supplicij terrore angi, vt auertamur à crimine.

CAPVT IX.

Eodem, quo Iudæorum hostes eos cædere præstituerant, die, passim ab eis comminuuntur. Decem Amani filij è patibulis suspenduntur. Et dies sortium decima quarta, & decima quinta mensis Adar seu Februarij perpetuò solemnes esse iubentur.

1. IGITVR duodecimi mensis, quem Adar vocari antè iam diximus, tertia decima die, quando cunctis Iudæis interfectio parabatur, & hostes eorum inhiabant sanguini, versa vice Iudæi superiores esse cœperunt, & se de aduersariis vindicare. 2. Congregatique sunt per singulas ciuitates, oppida, & loca, vt extenderent manum contra inimicos & persecutores suos. Nullúsque ausus est resistere, eò quòd omnes populos magnitudinis eorum formido penetrarat. 3. Nam & prouinciarum iudices, & duces, & procuratores, omnísque dignitas quæ singulis locis, ac operibus præerat, extollebant Iudæos timore Mardochæi: 4. quem principem esse palatij, & plurimum posse cognouerant: fama quoque nominis eius crescebat quotidie, & per cunctorum ora volitabat. 5. Itaque percusserunt Iudæi inimicos suos plaga magna, & occiderunt eos, reddentes eis quod sibi parauerant facere: 6. In tantum vt etiam in Susan quingentos viros interficerent, extra decem filios Aman Agagitæ hostis Iudæorum: quorum ista sunt nomina: 7. Pharsandatha, & Delphon, & Esphatha, 8. & Phoratha, & Adalia, & Aridatha, 9. & Phermesta, & Arisai, & Aridai, & Iezatha. 10. Quos cùm occidissent, prædas de substantiis eorum tangere noluerunt. 11. Statímque numerus eorum, qui occisi erant in Susan, ad regem relatus est. 12. Qui dixit reginæ: In vrbe Susan interfecerunt Iudæi quingentos viros, & alios decem filios Aman: quantam putas eos exercere cædem in vniuersis prouinciis? Quid vltrà postulas, & quid vis vt fieri iubeam? 13. Cui illa respondit: Si regi placet, detur potestas Iudæis, vt sicut fecerunt hodie in Susan, sic & cras faciant, & decem filij Aman in patibulis suspendantur. 14. Præcepítque rex vt ita fieret. Statímque in Susan pependit edictum, & decem filij Aman suspensi sunt. 15. Congregatis Iudæis quarta decima die mensis Adar, interfecti sunt in Susan trecenti viri: nec eorum ab illis direpta substantia est. 16. Sed & per omnes prouincias, quæ ditioni regis subiacebant, pro animabus suis steterunt Iudæi, interfectis hostibus, ac persecutoribus suis: in tantum vt septuaginta quinque millia occisorum implerentur, & nullus de substantia eorum quidquam contingeret. 17. Dies autem tertius decimus mensis Adar, primus apud omnes interfectionis fuit: & quarta decima die cædere desierunt. Quem constituerunt esse solemnem, vt in eo omni tempore deinceps vacarent epulis, gaudio, atque conuiuiis. 18. At hi qui in vrbe Susan cædem exercuerant, tertio decimo, & quarto decimo die eiusdem mensis in cæde versati sunt: quinto decimo autem die, percutere desierunt. Et idcircò eundem diem constituerunt solemnem epularum, atque lætitiæ. 19. Hi verò Iudæi, qui in oppidis non muratis, ac villis morabantur, quartum decimum diem mensis Adar conuiuiorum, & gaudij decreuerunt, ita vt exultent in eo, & mittant sibi mutuò partes epularum & ciborum. 20. Scripsit itaque Mardochæus omnia hæc, & litteris comprehensa misit ad Iudæos, qui in omnibus regis prouinciis morabantur, tam in vicino positis, quàm procul: 21. vt quartam decimam, & quintam decimam diem mensis Adar pro festis susciperent, & reuertente semper anno solemni celebrarent honore: 22. quia in ipsis diebus se vlti sunt Iudæi de inimicis suis, & luctus, atque tristitia in hilaritatem, gaudiúmque conuersa sunt: essentque dies isti epularum atque lætitiæ, & mitterent sibi inuicem ciborum partes, & pauperibus munuscula largirentur. 23. Susceperúntque Iudæi in solemnem ritum cuncta, quæ eo tempore facere cœperant, & quæ Mardochæus litteris facienda mandauerat.

dauerat. 24. Aman enim, filius Amadathi stirpis Agag, hostis & aduersarius Iu-
dæorum, cogitauit contra eos malum, vt occideret illos, atque deleret: & misit phur,
quod nostra lingua vertitur in sortem. 25. Et postea ingressa est Esther ad regem,
obsecrans vt conatus eius, literis regis irriti fierent: & malum, quod contra Iudæos
cogitauerat, reuerteretur in caput eius. Denique & ipsum & filios eius affixerunt
cruci: 26. atque ex illo tempore dies isti appellati sunt phurim, id est sortium: eo
quòd phur, id est sors, in vrnam missa fuerit. Et cuncta quæ gesta sunt, epistolæ, id
est libri huius, volumine continentur: 27. quæque sustinuerunt, & quæ deinceps
immutata sunt, susceperunt Iudæi super se & semen suum, & super cunctos qui
religioni eorum voluerunt copulari, vt nulli liceat duos hos dies absque solemni-
tate transigere: quos Scriptura testatur, & certa expetunt tempora, annis sibi iugiter
succedentibus. 28. Isti sunt dies, quos nulla vnquam delebit obliuio: & per sin-
gulas generationes cunctæ in toto orbe prouinciæ celebrabunt: nec est vlla ciuitas,
in qua dies phurim, id est sortium, non obseruentur à Iudæis, & ab eorum proge-
nie, quæ his ceremoniis obligata est. 29. Scripserúntque Esther regina filia Abi-
hail, & Mardochæus Iudæus, etiam secundam epistolam, vt omni studio dies ista
solemnis sanciretur in posterum: 30. & miserunt ad omnes Iudæos, qui in cen-
tum viginti septem prouinciis regis Assueri versabantur, vt haberent pacem, & susci-
perent veritatem, 31. obseruantes dies sortium, & suo tempore cum gaudio cele-
brarent: sicut constituerant Mardochæus & Esther: & illi obseruanda susceperunt
à se & à semine suo, ieiunia & clamores, & sortium dies, 32. & omnia, quæ libri
huius, qui vocatur Esther, historiâ continentur.

COMMENTARII.

1. **Iudæi hostes suos trucidant, & decem filios Amani patibulo suspendunt.**

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. Igitur, &c.] Constituerat igitur Amanus, vt Iudæi die decima tertia mensis Adar siue Februarij perirent. At Deus, qui iusta trutina cuncta dispensat, constituit, vt illa ipsa dies fatalis esset Amani domui, & illis, qui cum Amano in Iudæorum cædem conspirauerant. Postquam dies illa decima tertia illuxit tam candida Iudæis, quam eius hostibus nubila, in omnibus Ciuitatibus, vbi se metus Iudæi in tenebras abdiderant, quia timebant omnia, iam tandem è tenebris prodire, & dare se in omnium conspectum; illisque esse terribiles, a quibus ipsis nuper terror proponebatur. Profectò nullus contra Regis edictum, aut Iudæorum alacres, minacesque voces hiscere est ausus, quia insitus metus debilitarat animum, vocem includebat. Cùm itaque Principes, Iudices, Primores, Duces Persarum mandatum sanctum (cap. 16. latè) à Rege accepissent, & accederet insuper Mardochæi timor, & obseruantia, cuius apud Regem videbant auctoritatem esse maximam, & cuius vbique gentium nomen magis ac magis in dies singulos, fiebat illustre: adiuuabant Iudæos, & eorum conatus vel inuiti egregiè promouere curabant. * Per hanc clausulam, *Nam & Prouinciarum Iudices, & Procuratores, omnisque dignitas extollebant Iudæos timore Mardochæi.* Anne magis Mardochæi timore quam Regis agebantur vt Iudæis illi fauerent? Ita plane. Nam Principis familiaris vel secundi à Rege vultus placidus aut seuerus magis afficit subditos, cum Regia voluntas ad eius placitum componatur.] *Quem* (ait textus) *Principem esse palatij, & plurimum posse cognouerunt.* Dicitur Mardochæus palatij Princeps, quia omnium erat primus, & Regi auctoritate proximus, cuius arbitratu administrabantur, quæ ad palatij curam pertinebant. Paraphrasis Chaldaica illum dicit fuisse *quasi palatij Patrem*, quem omnes obseruarent, & colerent. * Pulchre vt submissionem subditorum omnium præstitam Mardochæo Chaldæus exprimeret, cum Patrem appellat palatij, quia agnata debet esse filiis erga patrem submissio, promptumque circa eius præscripta obsequium.] * Et pulchrius qui palatio, ac Reipublicæ præest, Pater est appellatus; quia non aptè se Principem augustum ostendit, qui non exerit circa subditos patris officium.] Cùm ergo Iudæis constaret, professare Prouinciarum, ac Ciuitatum, Principes ausi sunt in vnum congregati suos inimicos ferro perere, & cogere, vt poculum vel inuiti biberent, quod Amano prius assentari aliis propinare studuerant. Sic autem illi audè ac strenuè grassati sunt, vt in Susis Ciuitate Regia quingenti viri ferro Iudæorum vno die ceciderint præter decem Amani filios, quorum hæc sunt nomina: Pharsandatha, Delphon, Esphatha, Phoratha, Adalia, Aridatha, Phermesta, Arisai, Aridai, & Iezatha. Porrò quo tempore Regium decretũ hoc editũ fuit, id est, Mense Siban, qui partim Majo, partim Iunio nostro respondet, iam Amani filij eodem, cui pater, affixi erant patibulo, sic apertè in Regio edicto Cap. 16. 18. *Pro quo scelere ante portas huius Vrbis, id est, Susan, & ipse, qui machinatus est, & omnis cognatio eius pendet in patibulo.* Quomodò ergo ad tempus huius cædis promiscuæ adseruatos dicimus decem filios Amani? An quia parente Principe è ligno pendente quasi omnis generatio, omnes pendebant filij, vxor, ac reliqui propinqui? * Certè in patre omnes quodammodo filij, in rectore familiæ omnis familia continetur. Vnde cum è cruce vtiliter parens pendebat, filij eâdem infamiâ afficiebantur.] Pendet Amanus è patibulo? Actum iam esse de vxore ac de filijs existima. * Vt hinc Deiparæ Martyrium

Subditi affectibus magis afficiuntur timore Principis familiaris Regis, quàm Regis ipsius.

Submissius nihil est, quã filium debere esse patri.

Præsul ille egregius, qui subditis se patrem ostendit.

Dum infamatur pater in eo omnes filij afficiuntur infamia. Quia filij in parente.

Deipara ex

eadem Cruce cum Filio, ac sponso pendet.

rimari liceat. Pendet filius, pendet sponsus, haud dubito, quin Dei parens eidem ligno fuerit illigata.] An quia ibi per *cognitionem* Amani non filij, sed cognati, & alij similes propinqui intelliguntur? Sic Tyrinus. Sed aptiùs respondeo, Amanum plurimos habuisse filios, quia diues cum esset, tot poterat habere vxores & concubinas, quot alendis facultas sufficeret. Ex horum ergo plurium filiorum numero Assuerus reliquos cum Amano egit in crucem præter decem, superstites quidem, vel quia quid Rex agere meditaretur, odorati sunt, & maturè se illius furori subduxerant: vel quia ab Vrbe aberant, nec illos esse in rerum natura Rex arbitraretur. Atque ideò dixit in suo edicto, vniuersam Amani cognationem fuisse suspensam. Post octo verò menses, cum hi quoque Amano parente prognati esse cognoscerentur, ferro Iudæorum fuere trucidati, ne ex scelerata stirpe soboles superesset. Probat expositionem id, quod v. 12. additur: *Et alios decem filios Aman.* Quasi dicat, illos quoque filios Amani decem, qui è numerosa filiorum Sobole supererant. Verùm Iudæi neque in Susan, neque vllo alio loco, licet edicto Regio eis potestas facta esset, spolia hostium diripiendi, prædas ex substantiis eorum *tangere noluerunt.* Nempe palam facere curarunt, se non opes, sed solum vitam, & incolumitatem optare. Et ne dici posset, propter fortunas suas aliquem innocentem fuisse iugulatum, prudenter ab omnium fortunis sibi temperarunt Ah, quam sæpè Christianos milites, adeóque & ipsos duces præda nimium excæcat. Vile quidem est, pro præda, & non pro Dei gloria, Regis honore, aut defensione patriæ pugnare.] Illud preme, *Prædas tangere noluerunt.* Non solùm non arripuere prædas, sed nec attingere voluere. Diuitiæ enim talis sunt adhærentiæ, vt si ad illas manus admoueas, difficillimè eas valeas excutere. Liceat vulgariter explicare, *Son muy pegajosas las riquezas.*]

Vile est, pugnare pro præda, & non pro Dei gloria, aut patriæ defensione.

Diuitiæ sunt adhærentia tanta, vt si tangas, vix possis è manu excutere.

2\. Vindicta Iudæorum perfectio.

Vers. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. Statimque, &c.] Cum verò Assuerus didicisset, quot in Vrbe Regia fuissent interfecti, in quibus fuerant decem Amani filij, qui reliqui fuerant è numerosa filiorum turba, & inde non temerè coniectaret, in toto Imperio plurimos cecidisse: rogat Reginam (cum offensione vt apparet, quasi districtum Iudæorum ferrum cohiberet:) Quid ampliùs vis? Annon tuo, tuorúmque furori satisfactum putas? Annon satis ab odiosa turba sumptum est supplicij? * Hoc ex capite Esther typum meæ Dominæ non gessit. Deipara enim non rogat odiosos interfici peccatores, sed veniâ donari.] *Quid vltra postulas* (Rex addit) *quid vis, vt fieri iubeam?* Cui illa respondit: Oro si placeat tibi ô Rex, vt liceat, etiam sequenti die, id est, decima quarta, eodem modo in Susis tantùm in Iudaici nominis vlteriùs hostes bacchari, & coniuratæ in nos turbæ reliquias extinguere. Prudēs virago agnoscebat, haud perfectam esse victoriam, dum reliquiæ hostium remanebant immunes. * Id quod ad spiritum facile aptabis. Dum vitij manet incolumis vel leuis affectus, existima, te de imperfecta victoria gloriari.] Deindè, quia non satis Amani scelerata soboles pœnarum dedit, nisi ad mortis acerbitatem accedat infamia, cupio, vt decem filiorum cadauera, quæ hesterna die lacerata fuere, in patibulo suspendantur, vt subeant, quam pater duobus antè mensibus pertulit ignominiam. * Quis dubitet, ignominiam nece esse diriorem?] Annuit Rex Estheris precibus, & Regium edictum in loco Ciuitatis maximè frequenti propositum est, & Amani filij in ligno suspensi. Iudæi verò in Vrbe Regia hostiliter grassati trecentos alios viros neci dedêre, neque de illorum bonis quidquam sibi adaptarunt. Quidnam de corporibus Amani ac filiorum ligno addictis actum? Crediderim, diu in ligno prostitutum fuisse Amani cadauer, donec à coruo aut vulture carperetur, aut totus à temporis iniuria tabesceret, ac flueret: & eadem passos illius filios postquam in lignum paterno simile fuere sublati. Atque ideò ad portam dicuntur esse suspensi, extra Vrbem, opinor, cum intra Vrbem horribile esset, & molestum putridum illud & tetri odoris diuturnum spectaculum. Quod verò Iudæi gessere Susis die decima tertia ac decima quarta, idem reliquis in Prouinciis atque Vrbibus fecerunt alij ea confidentia atque animi ardore, vt hominum septuaginta quinque millia confecerint. Neque tamen, sicut Susis alios fecisse diximus, ad illorum prædam vllus è tanto numero manus admouit. * Nam cum Vrbs Regia sit reliquarum Ciuitatum exemplar, si Regia in Vrbe geritur deprædatio, in reliquis assident prædatores. At si in Regia Vrbe manus ciuium non c[illegible]runtur ad rapinam, id reliquarum Vrbium ciues æmulantur.] Vbi autem dies decimus quartus illuxit grassanti cædi modum imposuit. qui Iudæis solemnis fuit, & sacer: quem quotannis læti obeunt, ac celebrant cum gaudio publico, ac geniali mensa. Porrò cum adhuc viuit hostis, & adhuc homo accinctus est gladio, neque omnino pacifica victoria: non est locus quieti, & multò minus triumphali tripudio. Quare neque dies decima tertia Ciuitatibus alijs præter Susa idonea erat geniali mensæ, [illegible] de parta victoria gratulationi communi; quia dies erat pugnæ atque timoris: neque ij, qui morabantur Susis, decima quarta; quia illa die non segniùs quàm præcedenti, neque cum minori periculo pugnatum fuit. Quare Susis decima quinta dies solemnis fuit, alijs verò Prouinciis, imò Susianæ Prouinciæ Ciuitatibus alijs, ac Villis non muratis decima quarta; quia illa die cessatum est ab armis, & res Iudaica meliori ratione constituta. * Subtrahentur hinc Regna, quorum in Vrbibus tripudij cythara resonat, dum ardent Prouinciæ, perpetuo bellorum æstu inuoluuntur, agri passim vastantur, diripiuntur oppida, incenduntur, euertuntur, capiuntur homines, ac cæduntur.] Quæsieris, quonammodò sine scelere potuerint Iudæi iniurias suas propria manu atque opera vlcisci, cum Deus sibi illatum, & similium vltionem vindicauerit. *Mea est vltio, ait, & ego retribuam in tempore.* Deut. 32. 35. Respondeo, publicam intercessisse auctoritatem, quæ gladium illis porrigere potuit, quo in sceleratorum capita sæuirent. Quare si Assuerus dignos morte putauit eos, qui contra Iudæos violentas manus armauerant, gladium sibi à Regio nomine concessum porrigere Iudæis potuit. Principes enim gladium in sua inauguratione portant, Paulo testante Rom. 13. *Si malum feceris, time* (maiorem potesta

Maria non rogat, peccatores interfici, sed veniâ donari.

Dum vitij remanet incolumis vel leuis affectus, imperfecta est victoria.

Ignominia est nece dirior.

Si ciues Vrbis Regiæ non furantur, reliquarum Vrbium ciues abstinent à rapina.

Subtrahentur Regna, in quorum Vrbibus tripudij resonat cythara, dum horribili simul bello premuntur.

potestatem;) *non enim sine causa gladium portat.* Sic Moyses Exo. 32. 27. armauit Leuitarum manus contra vituli cultores. Fateor, ais, Regem potuisse Iudæis gladium porrigere, eosque voluisse legitimè in hostes irruere. At quæ lex videri sancta potuit, quæ etiam innocentes supplicio capitali addiceret? Quis enim addubitare potest, in tanto occisorum numero multos fuisse innocentes. Certè hæc erat Persarum consuetudo, vt propter vnius peccatum omnes illius propinqui plecterentur, vti Ammian. Marcellin. l. 23. asserit. At Mardochæus sanctissimus haud huius legis prætextui hæsit, sed cum octo menses intercessissent inter conscriptionem & executionem edicti, satis explorare potuit Mardochæus Susis, & alij eius imperio in suis Ciuitatibus, quinam ex Amani studiosis admisissent pœna capitali dignum. Neque amplius erat à Regis decreto permissum. Sic enim cap. 16. 20. *Vt eos, qui se ad necem comparauerant, possint interficere.* Porrò & infantes horum potuerunt occidi, vt nonnulli filij Amani; quia illi paternæ iniuriæ memores, aliquid possent contra Iudæos aut Regem hostiliter moliri. * Filij enim parentum mores hauriunt.]

Filij parentum mores hauriunt.

3. *Vers. 20.* 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. *Scripsit itaque, &c.*] Hæc, quæ toto libro scripta sunt, mittenda curauit Mardochæus ad Iudæos omnes, vbicumque terrarum essent; ciant autem omnes in Prouinciis Imperio Persico subiectis. Vt in sua quique Prouincia illos quotannis agerent geniales ac festos dies: alij decima quarta die, illi scilicet, qui extra Susa degerent: alij verò, qui Susis agerent, die decima quinta; quia hi decima quinta, illi decima quarta die cædere desierunt. * Dies autem, quâ cædes, quâ bellum terminatur debet esse perpetuo sacra: cum sopiri bella maximum sit Regnis beneficium.] Anniuersariæ verò solemnitatis illa videbatur grauis ac iusta causa, quia domitis, ac cæsis hostibus, quorum vbique terrarum timebantur arma, luctus & angor in hilaritatem & plausum conuersi sunt. Neque id in hac solemnitate abesse Mardochæus voluit, quod in præcipuis illis solemne fuit, scilicet, vt conuiuia instruerent splendida, & sibi vicissim ex mensa munera missitarent, neque pauperes illos lætitiæ ac mensæ paterentur expertes. Nec enim fidelibus illa debet esse splendida mensa, illud lætum conuiuium, à quo exclusæ pauperum manus receptura subsidium. Vnde pie Mardochæus admonet: *Et pauperibus munuscula largirentur.*] Accepere autem Iudæi Mardochæi præcepta libenter, quia illi debere se sciebant, quod spiritum ducerent pacatum & liberum. * Haud enim grauatè accipiuntur illius præscripta Præsulis, à quo subditi se beneficia accepisse recordantur.] Atque ideò illum diem anniuersario cultu, ac solemni ritu celebrandum, in suam posterorúmque fidem recepére. Beneficij autem accepti, cuius memoria perpetuò erat gerenda, summa erat, quia Amanus filius Amadathi stirpis Agag hostis iuratus Iudæorum, molitus est eos omnino extinguere, ad cuius executionem, vt diem occisionis statueret, misit *phur*, id est sortem. Vt autem tanto incommodo mederetur, ingressa fuit, Mardochæi monitu Esther ad Regem obsecrans, vt Amani conatus Regiis literis irriti fierent: & incommodum exitiale, quod ille Iudæis parauerat, suum in caput recideret. Cuius precibus annuit Assuerus, & Amanus ac filij eius ligno fuerunt addicti. Ex illo itaquè tempore dies illi, seu festum hoc *Phurim* appellatur, id est *sortium*, non à libertate, quam eo die consecuti sunt Iudæi, hostibus interfectis: sed à sortibus, quos consuluit Aman, & quæ in eundem diem decimum tertium mensis Adar Iudæorum cædem destinauerat, vt dum dies illi anniuersario reditu recurrit, periculi illius renouatur memoria, in quo fuerunt, & qualem habuerunt animorum consternationem, & angorem, cum de sortibus, ac die nuncium accepére. * Non tibi sufficiat semel Deo pro aliquo egregio beneficio accepto gratiarum gerere actionem: sæpè gerendi gratias studium resume, & saltem annua obseruatione celebrare procura.] Porrò cuncta, quæ gesta sunt *epistolæ, id est, Libri huius Volumine continentur*, quia hæc epistola summa complexio erat, omnium quæ ad hanc attinebant historiam toto hoc Volumine contentam. Vndè verò simile reor tunc à Mardochæo scriptum esse Librum, cum scripsit epistolam, in qua summariè expressit, quæ vberiùs scripserat in Volumine. Igitur Liber diffusius, & epistola pressius continebat; quæ sustinuere Iudæi, *quæque deinceps immutata sunt*, id est, duo tempora notabantur, alterum ærumnosum, in quo crudelis vbique luctus & pauor: aliud lætum, in quo qui in tenebris iacere videbantur, iam gloriosi resurgunt. * Historici non debent solummodò fortunata notare, annotent tristia & infælicia, vt vberior fides adhibeatur historiæ, quæ vel Herois augusti obtegere non curauit errata.] Vtrumque ergo continebant Mardochæi Liber & epistola, & vtrumque celebraturos se dicunt Iudæi anniuersario festo, idque religiosè promittunt, tàm suo, quàm posterorum nomine, & illorum, qui se ad Iudæorum religionem adiunxerant, qui Proseliti vocantur: ne vllos ab ea obligatione sit exemptos: sed omnes quotquot Iudæorum nomine & religione gaudent, violati voti rei censeantur. Duo illi sunt decimus quartus & decimus quintus Februarij, hi pro iis, qui sunt Susis, ille, pro aliis omnibus. Quare in Hebræorum Calendario Mense Adar duo annotantur festa, alterum die decima quarta, & dicitur *Festum sortium minus*: alterum die decima quinta, & *Festum sortium maius* appellatur. Cur hoc censeatur maius? Quia tunc omninò abiecti sunt, & sublati Iudaici nominis inimici, & Amani soboles non solùm extincta, sed etiam ad æternum dedecus in crucem sublata. *Isti sunt dies, quos nulla vnquam delebit obliuio*, quia per multa sæcula seruati sunt, & hoc tam insigne beneficium anniuersaria memoria renouatum. An hodiè in suis Synagogis obseruent Iudæi? Mihi non constat, seruasse tamen ad ætatem vsque Theodosij & Honorij, siue annum Christi quadringentesimum octauum constat ex ea lege, quam tulere contra Iudæos C. *de Iudæis, & cœlicolis. l. Iudæos.* Vbi seuerè prohibent ne in festis Esther, vbi ad ignominiam Amani erectam crucem comburebant, quidquam eiusmodi facerent; quia simulatè ac tectè Christi seruatoris cruci audaciùs insultabant. * Sem-

Dies decima quarta & decima quinta mensis Adar seu Februarij perpetua solemnitate coli iubetur.

Dies, quâ terminatur bellum, debet esse perpetuo sacra.

Nullum tibi sit lætum conuiuium, à quo exules pauper.

Libenter accipiuntur præcepta Præsulis à quo subditi accepisse beneficia recordantur.

Magna beneficia à Deo accepta sæpè memoranda ad gratiarum actionem.

Historici non solum Herois fausta, sed & infausta debent memorare.

Iudæi semper

per enim Iudæi inimici sunt Crucis.] Profectò Mardochæus & Esther secundam ad Iudæos scripsere epistolam tanquam à superiori potestate, quæ non tàm hortatur amicè, quàm præcipit, vt studiosè admodum festum illud coleretur in posterum : & vt pacificè viuant tum inter se, ne aliis sint scandalo, tum cum aliis externis, ne inflati noua rerum mutatione illos superbè recipiant. * Vtrumque curare debent, quibus est publica administratio permissa. Pax enim est omnium commodorum colligatio.] Deindè iubent, *vt suscipiant veritatem*, suscipere veritatem hoc loco, nihil aliud est, quam amare & quærere, quæ vera sunt bona, solida nimirum, non fugacia, qualia sunt opes, potentia, Principum gratia, quæ leui fortunæ, aut ætatis inclinatione marcescunt.* Hæc enim in Scriptura mendacium appellantur. Psal. 4. 4. *Vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendaciũ?*] Vbi Vulgatus *Veritatem* scripsit Hebraicè אמת *emeth* est, id est, *firmitatem*. Veritas firmat omnia. Haud excidere potest, qui veritatis cultor existit. Solent timere aulici Regibus veritatem aperire, quam dicunt ab aula exulare : & ideò plerumque ipsi demum ab aula exules immittuntur quia comperti sunt, Principem seduxisse operculis suffundentes veritatis fulgorem.]

Pax omnium bonorum colligatio est.

Opes, gratia Principũ, &c. mendacium

Veritas & firmamentum est idem.

Aulici veritatis osores nunquam in aula firmantur.

Deniquè plura promisere Iudæi, quàm illis à Regina & Mardochæo fuerat indictum. Hi enim tantum præcipiunt, vt dies *Phurim* id est, *sortium* religiosè colant : illi prætereà spontè promittunt celebrare *ieiunia, clamores*, & omnia, qui in Mardochæi ac Estheris volumine continentur. Quod non minùs præstitere fideliter, quàm prolixè promiserunt. Nam vt in Hebræorum Calendario legimus die decima tertia Adar Estheris recoluere ieiunia. In quibus etiam intelligo *clamores* Iudæorum, quos sortes in illam diem decimam tertiam morte damnauerant. Cur clamores funesti illi innouantur, cum festum lætissimum geritur. * Quia tunc vberiùs lætamur, cum prælapsi mœroris memoria subit.] * Vndè incommoda, quæ in præsenti patimur, æternam dabunt in cœlo lætitiæ ineffabilis segetem.] Preme adhuc particulam, *& illi obseruanda susceperunt ieiunia, & clamores*. Vt celebrarent liberationis festum, ieiunia & clamores innouabant Iudæi. Quasi liberati non essent, adhuc ieiunant, adhuc inclamant. Nunquam à peccatorum impugnatione te omninò liberatum esse existimes : vnde instare debes ieiuniis & fletibus.]

Vberiùs lætamur, cum prælapsi laboris memoria subit.

In cœlo incommoda, quæ passi hic sumus mœroris vberiorem gaudij messem dabunt.

Nunquam te omninò liberatum à peccatis, puta, semper ieiunia ac clamoribus vtilia.

CAPVT X.

Mardochæi dignitas, maiestas ac gloria exponitur : & somnium eiusdem de rebus in Perside obuenturis Iudææ genti tum aduersis, tum prosperis explicatur.

1. REx verò Assuerus, omnem terram & cunctas maris Insulas fecit tributarias : 2. cuius fortitudo & imperium, & dignitas atque sublimitas, quâ exaltauit Mardochæum, scripta sunt in libris Medorum, atque Persarum : 3. & quomodo Mardochæus Iudaici generis secundus à rege Assuero fuerit : & magnus apud Iudæos, & acceptabilis plebi fratrum suorum, quærens bona populo suo, & loquens ea quæ ad pacem seminis sui pertinerent.

Quæ habemus in Hebræo, plena fide expressi. Hæc autem, quæ sequuntur, scripta reperi in editione vulgata, quæ Græcorum lingua & litteris continentur : & interim post finem libri hoc capitulum ferebatur : quod iuxta consuetudinem nostram obelo, id est veru prænotauimus.

4. Dixitque Mardochæus : A Deo facta sunt ista. 5. Recordatus sum somnij, quod videram, hæc eadem significantis : nec eorũ quidquam irritum fuit. 6. Paruus fons, qui creuit in fluuium, & in lucem, solémque conuersus est, & in aquas plurimas redundauit : Esther est, quam rex accepit vxorem, & voluit esse reginam. 7. Duo autem dracones : ego sum, & Aman. 8. Gentes, quæ conuenerant : hi sunt, qui conati sunt delere nomen Iudæorum. 9. Gens autem mea : Israël est, quæ clamauit ad Dominum, & saluum fecit Dominus populum suum : liberauitque nos ab omnibus malis, & fecit signa magna atque portenta inter Gentes : 10. & duas sortes esse præcepit, vnam populi Dei, & alteram cunctarum Gentium. 11. Venitque vtraque sors in statutum ex illo iam tempore diem coram Deo vniuersis gentibus : 12. & recordatus est Dominus populi sui, ac misertus est hæreditatis suæ. 13. Et obseruabantur dies isti in mense Adar, quarta decima & quinta decima die eiusdem mensis, cum omni studio & gaudio in vnum cœtum populi congregati, in cunctas deinceps generationes populi Israel.

COMMEN

COMMENTARII.

1.

Mardochæi exaltatio.

ERS. 1.2.3.4. *Rex verò, &c.*] Rex Assuerus subiectos sibi populos ab exoloendis tributis relaxauerat, quando Estherem vxorem duxit, Reginamque constituit, & splendidum noptiale conuiuium adornauit, ante textu cap. 2. 18. *Et iussit, conuiuium præparari: & dedit requiem vniuersis prouincijs*, id est tributa remisit. Tributorum autem hæc requies durauit à mense Thebeth, qui decimus est, & nostro Decembri respondet, vsque ad mensem Adar sequentis anni, quatuordecim videlicet menses, quo mense exaltatus est Mardochæus anno Assueri septimo. Itaquè sub hoc tempus, quæ remissa fuerant populo tributa, rursos Assuerus imposuit omni terræ, & cunctis Insulis suo Imperio subiectis. Huius Regis fortitudo, seu potentia Imperij, & quanta dignitas fuerit Mardochæi, ad quam Rex magnus eam Artoxerxes extolit, & quomodò secundum à Rege locum obtineret, & quàm suo generi acceptus fuerit, & gratus, & quàm fuerit suorum amans, eorumque saluti & dignitati inuigilauerit, pacemque inter omnes conseruare studuerit: non solùm factis Hebræorum, sed etiam profanis Medorum, atquè Persarum Annalibus prodita fuére. Preme illa: *Omnem terram, & cunctas maris Insulas.* Assuerus *fecit tributarias.* Cur absolutè factas esse tributarias dicitur, si priùs iam tributariæ fuerant? Respondent aliqui. Quia nouis tributis grauauit. * Certè vel vnum tributum leue licet addere terræ iam grauatæ tributis, est quasi de nouo eam facere tributariam.] * Requieuerant Prouinciæ aliquibus mensibus à tributo soluendo, & post requiem faciliùs potuere rursum oneri humeros submittere. Sine requie autem, vel annua saltem, sine intermissione, importabile tributorum est pondus.] Nec illa clausula sine pondere excidat: Mardochæus *acceptabilis plebi fratrum suorum, quærens bona populo suo, &c.* * Ille acceptabilis Præsul, qui subditorum studet vtilitati.] * *Quærens* (ait textus) *bona populo suo.* Vel perfectis quisque addictis Præsulatui agnatum esse video bona quærere genti suæ, speciosiora munia eis addicere, qui eadem stirpe, & satu, seu sub eodem cœli fornice fuerunt exorti.] * Quod quidem in Mardochæo non fuit taxabile, quia Iudæi fideles cuncta munere rectiùs Gentilibus obirent. Nec erit Christianis Præsulibus eadem cura reprehensibilis, si patrienses viri digniores existant. Ast vereor, ne amor patriæ eos efficiat esse digniores.] Porrò hîc explicant quæ scripta sunt Hebraicè de Estheris, ac Mardochæi historia. Quæ deindè sequuntur Laciniæ quædam sunt, quæ Hieronymus aliundè, quàm ex Hebraico textu collegit, & quasi appendices addidit, quæ quidem Canonicæ fidei pondus habent. Primum fragmentum est, *Dixitque Mardochæus: A Domino facta sunt ista.* Hoc inuenit Hieronymus ad finem Libri, ideóque ad finem Capitis decimi attexuit, in quo expositio somnij, quod Mardochæus vidit, continetur. Igitur. Mardochæus, cum apud se expenderet tragediæ Amanis catastrophen, dixit. Deus huiusce ineffabilis consilij auctor est. * Proprium etenim Dei, superbos deprimere, humiles eleuare.] * Iusti Deo omnia augusta attribuunt auctori, quia cuncta perfecta munera à cœlesti largitore descendunt.

Terra tributis alia nouo vel leue tributum imponere, est illam de nouo facere tributariam.

Importabile est onus tributorum, cum saltem vno anno non intermittitur.

Ille acceptabilis Præsul, qui subditorum studet vtilitati.

Agnatum est Præsulibus, eos viros cultioribus munijs addicere, qui ex eadem patria orti sunt.

Cum vir eiusdem patria dignior est reliquis, iustè alijs præponitur.

Proprium Dei, superbos deprimere, humiles eleuare.

Deo cuncta bona tribuenda.

2.

Somnij Mardochæi explicatio.

Vers. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. Recordatus, &c.] Oblatum est hoc somnium Mardochæo quiescenti eo tempore, quo in eius domu Esther nutriebatur, quod existimo, eum adoptiuæ filiæ retulisse. Non tamen Mardochæus cognouit somni solutionem ante illum articulum, in quo abiectum vidit Amanum, & eius familiam, ac cognationem extinctam: & se, gentemque suam exaltatam, ac ornatam vehementer. Quare non dicit, se vidisse nunc, sed rerum insperato euentu eius solutionem cognouisse. Cum igitur perpendi, quæ à Deo gesta fuére circa Estheris, populique Iudaici exaltationem, Amanique, eiusque asseclarum depressionem, *recordatus sum somnij*, quod videram hæc eadem exprimentis; nec enim quicquam eorum, quæ innuebantur in Somnio, irritum adinueni. Vidi fontem desinere in fluuium, in lucem, ac solem conuerti, in aquas plurimas exundare. Duo dracones horribiles in conspectu innumerabilium gentium illi sese exposuerunt spectro. At iam experimento adoctus, paruum illum fontem Esther esse, cuius aquis ingens ab Amano excitatum incendium. Fuit, inquam, fons paruus (sed magni fluminis origo) vel quandò aderat in Mardochæi domo, vel quandò in Assueri familiam aduocata nondum tamen Regina; quatuor enim annos fuit in domo Regia, neque tamen Reginæ nomen obtinuerat, quæ anno tertio Assueri in Regiam familiam introducta, anno septimo ad Regium fuit exaltata solium. Quare quadriennio illo toto fons fuit exiguus: tunc autem fluuius censeri potuit, quando assumpta est in Regnum. Cum fons esset chrystallinus pulchra, grata Regi Esther, suis fauere non poterat, quia exiguus, neque irrigare campum, qui esurientes aleret, & deficientes reficeret. Neque quidquam aduersariis afferre dispendij: cum vim ad nocendum haberet nullam. At ad Regis thalamum adscita liberare potuit, & ornare suos irrigatione sedata: & concitato impetu aduersariorum disturbare vires omnes, & commoda subuertere. * Hoc ex capite ineffabiliter augustior Maria fons quidem paruus ob humilitatem, sed verè magnus: Angelus enim eam *plenam gratia* vocauit, non iam fluuium, sed mare placidum iter præstans; suis hostibus horribile parans exitium: cum tamen Regis nondum cœlestis fuerat ad thalamum eleuata, ex Verbi Incarnatione.] Verùm fons ille qui ascendit ad fluuium, eodem sensu ascendit ad solem, cuius ardor variè temperatus & nocere solet, & fauere vehementer: modò morbos adimit, modò auget; vrit plantas calore nimio, & steriles reddit: & temperato facit, vt producant flores, & fructus opportuno tempore maturent. Erat priùs Esther exigua quædam facula, quæ intra parietes inclusa domesticos pertenuem habebat splendorem. Sed postquam in solem conuersa est ad Regale solium euecta, vim habet contra hostes validè noxiam, quæ illos sic retigit, vt strauerit. * Melior autem Esther Maria, quæ puteus aquarum viuentium, & flumen lætificans Dei Ciuitatem

Maria nunquam fons paruus, semper fuit magnus fluuius, imò gratiarum pelagus.

Maria Sol terribilis hostibus.

Sol est electa terribilis hostibus vti *castrorum acies.*] *Duo* (addit ille) *dracones ego sum & Aman.* Audita fuere (vti fusiùs narratur Cap. 11.) tonitrua, voces, & tumultus, terra tremuit, conturbata sunt omnia. Quæ omnia graue videbantur bellum indicere. His autem fragoribus magna solet signari tempestas. Post hosce igitur fragores & quasi bellorum incitamenta, duo exiére dracones vasta magnitudine, parati ad pugnam, ad quorum clamorem multæ vndecunque copiæ congregatæ sunt, & contra gentem innocentem, ac iustam coniuratæ. Gens iusta terrore acta clamauit ad Deum, qui fecit, vt paruus ille fons in fluuium cresceret, mutaretur in solem, & impeto aquarum præcipiti & æstu nimio superbos opprimeret, & calore temperato, ac molliori fluxo iustos recrearet. Ego igitur & Amanus vno & altero fuimus dracone expressi. Illum Ducem secutæ fuere gentes, quæ conatæ sunt Iudæorum abolere nomen. Me autem Imperatorem Israël sequebatur, quæ clamauit ad Dominum, qui suum populum, portentis editis, liberauit. *Fecit signa magna & portenta inter gentes.* Quænam signa, quænam portenta? Admirabilem catastrophem euersioni Amani, & exaltationis Mardochæi signa ac portenta meritò appellauit. * Extra cursum enim naturæ est, pauperem ac despectum è puluere erigi.] Deus itaquè mirabiliter *duas*, seu doplicis generis *sortes* constitui voluit, vnam populi Dei, id est, Iudæorum; & alteram cunctarum Gentium inimicarum Iudæis. Et *venit vtraque sors*, id est, vtriusque partis sors incidit *in* vnum eundémque *diem*, *ex illo iam tempore*, imò ab æterno *statutum coram Deo*, seu à diuina prouidentia, nempè in decimam tertiam diem mensis duodecimi Adar. Porrò venit hic dies infestus, & exitialis vniuersis Gentibus, lætus verò & festus populo Dei, quia *recordatus est* illius *Dominus*, *ac misertus est hæreditati suæ.* Et statutum est, vt illud Dei singulare beneficium renouetur quotannis die decima quarta, & decima quinta: decima quinta scilicet Susis, alibi terrarum decima quarta. Vti superiùs expositum.

Miraculum est, pauperem & despectum è puluere eleuari.

CAPVT XI.

Mardochæi somnium vberiùs describitur.

1. ANNO quarto, regnantibus Ptolemæo & Cleopatra, attulerunt, Dosithæus, qui se Sacerdotem, & Leuitici generis ferebat, & Ptolemæus filius eius, hanc epistolam Phurim, quam dixerunt interpretatum esse Lysimachum, Ptolemæi filium in Ierusalem.

Hoc quoque principium erat in editione vulgata, quod nec in Hebræo, nec apud vllum fertur interpretum.

2. Anno secundo, regnante Artaxerxe maximo, prima die mensis Nisan, vidit
somnium Mardochæus filius Iairi, filij Semei, filij Cis, de tribu Beniamin, 3. ho-
mo Iudæus, qui habitabat in vrbe Susis, vir magnus, & inter primos aulæ regiæ.
4. Erat autem de eo numero captiuorum, quos transtulerat Nabuchodonosor rex
Babylonis de Ierusalem cum Iechonia rege Iuda: 5. & hoc eius somnium fuit: Ap-
paruerunt voces, & tumultus, & tonitrua, & terræ motus, & conturbatio super ter-
ram: 6. & ecce duo dracones magni, paratique contra se in prælium. 7. Ad
quorum clamorem cunctæ concitatæ sunt nationes, vt pugnarent contra gentem
iustorum. 8. Fuitque dies illa tenebrarum & discriminis, tribulationis & an-
gustiæ, & ingens formido super terram. 9. Conturbatáque est gens iustorum
timentium mala sua, & præparata ad mortem. 10. Clamauerúntque ad Deum:
& illis vociferantibus, fons paruus creuit in fluuium maximum, & in aquas plu-
rimas redundauit. 11. Lux & sol ortus est, & humiles exaltati sunt, & deuora-
uerunt inclytos. 12. Quod cùm vidisset Mardochæus, & surrexisset de strato, co-
gitabat quid Deus facere vellet: & fixum habebat in animo scire cupiens quid si-
gnificaret somnium.

COMMENTARII.

1. *De inuentione Epistolæ Phurim.*

VERS. 1. Hoc versu 1. D. Hieronymus adduxit è vulgata editione epistolæ *Phurim*, seu *sortium* inuentionem. De qua ipse: *Hoc quoquè principium erat in editione vulgata, quod neque in Hebrao, neque apud vllum fertur Interpretem.* Certè quæ Capite vndecimo hoc, & duodecimo aliquomodò pertinent ad *Phurim*, id est, ad *sortes*. Vndè ideò hæc præfaciuncula epistolæ Phurim videtur Capiti vndecimo & duodecimo fuisse præposita. Profectò verba huius præfaciuneulæ nihil continent, quod ad historiam pertineat, sed tantum aperiunt, quonam tempore epistola Phurim, quæ ad illud vsque tempus

pus inuenta non fuerat (sed tantum illius breuis quædam summa, quam historiæ à se scriptæ Mardochæus inclusit) Ierosolymam perlata fuerit ab iis, quorum hìc nomina legimus. Igitur anno quarto, dum regarent Ptolomæus & Cleopatra: Dosithæus, & filius eius Ptolomæus, (qui licet Iudæi sint, quia Leuitici ordinis esse dicuntur, imò Dosithæus Ptolomæi pater erat Sacerdos, nomen tamen assumpserunt Ægyptium:) attulére in Ierusalem hanc epistolam Phurim, quam asseruere interpretatum esse Lysimachum filium Ptolomæi, non quidem Regis, sed Sacerdotis: ex Hebræo enim vel Chaldæo in Græcum vertit idioma. Quonam autem hæc anno accidit epistolæ adinuentio? *Anno quarto regnantibus Ptolomæo, & Cleopatra?* Certe non potest ex his nominibus certum aliquid colligi; quia Reges omnes Ægypti à primo Ptolomæo Sagi filio, communi nomine vocabantur Ptolomæi, & Reginæ Cleopatræ. Solùm licet colligere, post tempora Alexandri magni hanc epistolam in Ægyptum Ierosolymis fuisse delatam. Crediderim tamen, id accidisse tempore Ptolemæi Philometoris Sexti à morte Alexandri magni Regis Ægypti. Nam is ex[illegible] me fauebat, & addictus erat Iudæis, imò, si credendum Iosepho lib. 2. cont. Apio. omne Regnum suum commisit Iudæis administrandum: totius quoque militiæ suæ Duces fecit Oniam, & Dosithæum Iudæos. Sed num hic Dosithæus idem sit cum illo Sacerdote, qui hic dicitur hanc epistolam attulisse, non ausim asserere. Probabile tamen esse crediderim; nam etiam Sacerdotes rem bellicam administrasse certissimum est tum ex Banaia 1. Paral. 27. 5. tum ex Mathathia, eiusque filiis Iuda, Ionatha, Simone, & aliis Machabæis. 1. Machab. 2. Nec indecens erat Sacerdotes administrare illa bella quæ erant in fidei defensionem. Ast dedecet omninò, si quandò bello politico Sacerdos, aut constitutus in sacris præficiatur. Dixi, Dosithæum, & Ptolomæum eius filium è genere fuisse Sacerdotali, non tamen Ægyptium assumpsis[se]. Quare precor? Respondet doctissimus [illegible] Sanct. Quia in Ægypto morati sunt, & eo artificio ab Ægyptiis gratiam inire voluerunt. * Et quidem Sacerdoti inter Ægyptios, inter Sæculares commoranti non solum sæculare nomen, sed & sæculares mores hæresc[u]nt.] * Multi sunt Sacerdotes, qui, vt aucupent Sæcularium gratiam, sæcularem exprimunt nomen, & habitum; qui planè seducuntur. Nam Sæcularibus plùs placet Sacerdos, ac Religiosus, qui se se status sui legibus accommodat obseruandis.] Industria itaque Dosithæi & Ptolomæi Sacerdotum inuenta est epistola, quæ vocabatur *Phurim*, quam Ierosolymæ olim Lysimachus Ptolomæi filius interpretatus dicebatur.

Dedecet Sacerdotes administrare politica bella.

Sacerdoti harescunt sæculares mores, cum inter sæculares commoratur.

Plus sæcularium gratiam inis Sacerdos, aut Religiosus, qui institutis obseruator ostenditur.

2. *Vers. 2.3.4.5.6.7.8.9.10.11 12. Anno secundo, &c.* En somnij Mardochæi descriptio: Anno secundo Regni Artexerxis Longimani, siue Assueri Regis Persarum, die prima mensis Nisan, qui Martio respondet, Mardochæus filius Iairi, filij Semei, filij Cis de Tribu Beniamin. Multi prætermissi sunt ex Mardochæi maioribus, qui videntur in Cis patri Saulis Regis terminari. Erat autem Mardochæus vir Iudæus Regiæ stirpe, qui habitabat in vrbe Susis Persarum tunc Metropoli, seu Ciuitate Regia, magnus vtique & inter primos aulæ. Id per anticipationem (vt sæpè alibi) dicitur; non enim talis erat tempore somnij, sed longè post. * Nisi dixeris, & tunc verè dici potuisse virum magnum, & cunctis aulicis præstantiorem, cum plus inter vulgares numerari studebat, & studiosiùs fugiebat ab aula.] Erat autem de eo numero captiuorum, quos Nabuchodonosor, Babylonis Rex cum Iechonia Rege Iuda è Ierosolyma in Babylonem transtulit. Aut quia translatus in proauo, aut quia virili senecta donatus à Deo centesimum suprà septuagesimum tunc annum robustus & aptus publico muneri obeundo agebat. Hoc igitur eius somnium fuit: Terra vocibus, tumultibus, tonitruis, ac motibus insolitis quatiebatur. Et en duo dracones magni ad certamina mutua gerenda hinc illinc exponuntur. Ad quorum clamorem dictione humana expressum concitatæ sunt Nationes innumeræ, vt contra iustorum agmen dimicarent. Tenebrosa illa dies terram discriminis, tribulationis, angustiæ, formidinisque caligine terram oppleuit. Gensque iusti agminis conturbata, actaque formidine iam suum lacrymabilis spectabat exitium. Cordis angor accurrit ad linguam, eisque ad Dominum conclamantibus Numen cœleste opportunus succurrit. Quia fonticulus paruus vberrimum excreuit in fluuium, qui in aquas plurimas exundauit. Lux & Sol in tenebris habitanti populo illuxit, & Deo duce, ac protectore, de[i]ect[i] exurgunt validi inclytosque *deuorauerunt*, seu comminuerunt. Obscurum tunc somnium historia subsecuta fuit interpretata. Amanus enim, & Mardochæus (vt quæ dixi cap. 10. perstringam) dracones, ambo potentes, ambo vigiles, alter ad perdendam Hebræorum gentem, alter ad seruandam. Ambo tremendos sibilos per nuncios toto Artaxerxis Imperio immissos ediderunt. Fons autem rectè repræsentabat Estherem, quæ non solùm a paruis initiis magna facta est, sed magnum etiam restinxit incendium, & instar solis cæcas tenebras ablegauit. * Rursum hæc ad Deiparam accommodo, quæ animi demissione paruula, vsque adeò creuit, vt diceret; *Fecit mihi magna, qui potens est*: & rursus, *Beatam me dicent omnes generationes*. & ad hanc diem magna dona gratiarum perenni fluxu in totam Dei deriuat Ecclesiam. Inde Sol iustitiæ Christus exoritur, qui se lucem mundi profitetur.] Quod cum vidisset Mardochæus, & de strato surrexisset, cogitabat, quid Deus facere decreuisset: & fixum habebat in animo, rescire cupiens somnij illius solutionem. Sciebat à Deo sibi immissum quidni ad seriam eius intelligentiam attenderet? Profectò Mardochæus, etsi solicitus fuerit de somnij sui significatione, non videtur tamen priùs quid sibi vellet, resciuisse, quam ipso rerum euentu, & experientia id didicerit. * Mysteria enim cœlestia non sunt curiosè vestiganda, sed animo fideli amplectenda.] Semper tamen memoriam illud tenebat, nec facilè aliis (nisi Estheri vtiliter) euulgabat. * Edocens, cœlestes reuelationes, aut illustrationes animo retinendas, profundoque silentio obserandas.] * Subiraxantur hinc mulieres, quæ facilè illustrationes reuelantes, apertè indicant somnia vacua extitisse.]

Mardochæi somnium.

Tunc quis magnus, & inter primos maior ostenditur, cum studet minor ostentari.

Deiparæ humilitas exaltatur.

Mysteria cœlestia nō sunt curiosè vestiganda.

Reuelationes silentio obtegenda sunt.

Fœmina sunt illustrationes reuelantes, indicant vacua fuisse somnia.

CAPVT XII.

Fusius exponitur, quod suprà dictum est de insidijs structis per Eunuchos Regi, & à Mardochæo detectis.

1. MORABATVR autem eo tempore in aula regis, cum Ba-
gatha & Thara eunuchis regis, qui ianitores erant palatij.
2. Cúmque intellexisset cogitationes eorum, & curas di-
ligentiùs peruidisset, didicit quòd conarentur in régem
Artaxerxem manus mittere, & nunciauit super eo regi.
3. Qui de vtroque habita quæstione, confessos iussit duci
ad mortem. 4. Rex autem quod gestum erat, scripsit in
commentarijs: sed & Mardochæus rei memoriam literis tradidit. 5. Præcepítque
ei rex, vt in aula palatij moraretur, datis ei pro delatione muneribus. 6. Aman ve-
rò filius Amadathi Bugeus erat gloriosissimus coram rege, & voluit nocere Mardo-
chæo, & populo eius, pro duobus eunuchis regis, qui fuerant interfecti.

Hucusque proœmium.

Quæ sequuntur, in eo loco posita erant, vbi scriptum est in volumine.

Et diripuerunt bona, vel substantias eorum.

Quæ in sola vulgata editione reperimus.

Epistolæ autem hoc exemplar fuit.

COMMENTARII.

1. *Detegit Mardochæus insidias Eunuchorum.*

VERS. 1. 2. 3. 4. *Morabatur, &c.*] E laciniis etiam Caput hoc Hieronymus attexuit, referens quidem fusius quod cap. 2. 21. descriptum fuerat. Eo itaque tempore, quo reprobata Vasthi Regina, Esther fuerat electa, patruus, ac nutritius eius Mardochæus in aula inferiori Regia morabatur, Tagatha seu Bagathan, & Thara, siue Thares palatij ianitoribus. Cumque Eunuchorum conatus, coniurationem scilicet in Regem dignouisset: Assueto aperuit, non per se immediatè, sed per Estherem suam iam Reginam. * Nam viri veraces qui non student adulationi, curant gerere obsequium, sed manum contrahunt, ne officij, auctor agnoscatur. Secus adulatores, qui nihil aliud intendunt, nisi auctoris reserationem etiamsi fictum sit beneficium.] Rex verò Assuerus post quæstionem factam, & delictum ex eorum confessione manifestum: iussit, eos infami addici patibulo. Ne autem temporum iniuria Mardochæi fidelitas subiret obliuionem, Rex curauit, historiam illam dierum commentariis exarari: Mardochæus item rei memoriam studuit literis traditam asseruari. * Præclara enim facinora virorum illustrium tam agnata solent esse obliuioni, vt necessum sit, multiplicari scripta, & relationes exuberare, ne omninò è memoria prolabantur. Porrò si gestum extitisset infame etiamsi scriptis non traderetur, nunquam deleretur obliuione, omnium linguis diffamaretur.]

Vir verax curat gerere beneficiũ, & auctorem non agnosci. Secus adulator.

Præclara facinora assolẽt esse agnata obliuioni: necessum est, à multis scribi.

2. *Regis gratitudo. Amani in Mardochæum odium.*

Vers. 5. 6. Rex verò gratitudinis ergo iussit Mardochæo, vt in aula palatij moraretur, datia ei pro insidiarum delatione aliis muneribus. Quænam illa munera fuerint, textus retinet. * Vereor præmia ei fuisse promissa, non autem tunc temporis data. Principes enim vberrim promittunt, serò & strictim assolent implere. Vndè dixerim, eorum munera solam esse munerum promissionem.] * Nisi dixeris, iussisse Regem, muneribus Mardochæum cumulari, & Amani malitiâ ei exhibita non fuisse. Quod euenit frequenter in aula. Satiùs tibi recepturo præmium, id à Ministro Regali decerni, quam à Rege imperari.] Vero similius est, ea verba, *Datis ei muneribus* tempus futurum connotare. Datis nempè ei muneribus postquam Esther ad Regnum euecta est, & ipse secundus à Rege, Amano cruci addicto, constituitur. * Præsens enim tempus circa munerum collationem in curiis Regum solet hærescere cum futuro: vt datur, idem fit quod dabitur, & vix vnquam futurum illud præsens efficitur.] * Illud verbum pondera, *Præcepit ei Rex, vt in aula palatij moraretur.* Alij rogant, aliis permittitur: cordatis quisque præcipitur apud aulam, difficilè quidem habitaculum, commoratio.] Porrò Amanus filius Amadathi *Bugeus* siue Vgeus, vel Agageos, id est de stirpe Agag, erat *gloriosissimus* coram Rege, seu à Rege secundus, & curauit Mardochæum, ac Iudaicum populum omninò delere, eo quod duorum Eunuchorum ipse Regi præparatas reserarit insidias. Erant enim illi intimi Amani, qui rebus illius per omnia studerent, forsan & qui, occiso Assuero, sceptrum ad Amanum transferri cogitarent. Vndè supplicium de illis sumptum præcipua causa fuit tantarum iratum Amani in Mardochæum, qui illos prodidisset. * Aulici namque primarij inferiores non fouent dilectionis affectu, sed quatenus eis ad propria commoda ministris vtuntur.] Cæterùm duæ adducuntur à Hieronymo laciniæ, scilicet. *Et diripuerunt bona, vel substantias eorum.* Et, *Epistola autem hoc exemplar fuit.* Monet Hieronymus post ea verba, *Et bona eorum diriperent,* quæ

Munera Principum solent esse mera eorum promissio.

Satiùs recepturo præmium, id à Ministro, quàm à Rege decerni.

Præsens tempus circa munerum collationem in Curijs Regum, solet hærescere cum futuro.

Prudens vir imperatus commoratur in aula.

Aulici primarij inferiores non fouent dilectionis affectu, sed vt eis ad propria commoda vtantur.

quæ sunt in cap. 3. 13. collocatam fuisse in vulgata Græcorum, seu LXX. Interpretum editione epistolam Regis, qua Iudæi vna omnes die iugulari iubebantur: quæ epistola hic cap. sequenti recitatur. Lacinia ergo hæc, *Et diripuerunt bona, vel substantias eorum*, apponitur, vt fiat gradus ad epistolam, quæ illi clausulæ in capite illo tertio subtexitur. Ideò additur, *Epistola autem hoc exemplar fuit.*

CAPVT XIII.

Exemplar epistolæ, quam Amanus ad Principes & Præsides Prouinciarum omnium super cæde ac excidio Iudæorum, immisit: Oratioque Mardochai pro Iudæorum liberatione.

1. REx maximus Artaxerxes ab India vsque Æthiopiam, centum viginti septem prouinciarum principibus & ducibus, qui eius imperio subiecti sunt, salutem. 2. Cùm plurimis gentibus imperarem, & vniuersum orbem meæ ditioni subiugassem, volui nequaquàm abuti potentiæ magnitudine, sed clementia & lenitate gubernare subiectos: vt absque vllo terrore vitam silentio transigentes, optata cunctis mortalibus pace fruerentur. 3. Quærente autem me à consiliariis meis, quomodo posset hoc impleri, vnus qui sapientia & fide cæteros præcellebat, & erat post regem secundus, Aman nomine, 4. indicauit mihi in toto orbe terrarum populum esse dispersum, qui nouis vteretur legibus, & contra omnium Gentium consuetudinem faciens, Regum iussa contemneret, & vniuersarum concordiam nationum sua dissensione violaret. 5. Quod cùm didicissemus, videntes vnam gentem rebellem aduersus omne hominum genus peruersis vti legibus, nostrisque iussionibus contraire, & turbare subiectarum nobis prouinciarum pacem, atque concordiam: 6. iussimus, vt quoscumque Aman, qui omnibus prouinciis præpositus est, & secundus à rege, & quem patris loco colimus, monstrauerit, cùm coniugibus, ac liberis deleantur ab inimicis suis, nullúsque eorum misereatur, quarta decima die duodecimi mensis Adar anni præsentis: 7. vt nefarij homines vno die ad inferos descendentes, reddant imperio nostro pacem, quam turbauerant.

Hucusque exemplar epistolæ.

Quæ sequuntur, post eum locum scripta reperio vbi legitur.

Pergénsque Mardochæus, fecit omnia quæ ei mandauerat Esther.

Nec tamen habentur in Hebraico, & apud nullum penitùs feruntur interpretum.

8. Mardochæus autem deprecatus est Dominum, memor omnium operum eius: 9. & dixit: Domine Domine rex omnipotens, in ditione enim tua cuncta sunt posita, & non est qui possit tuæ resistere voluntati, si decreueris saluare Israël. 10. Tu fecisti cælum & terram, & quidquid cæli ambitu continetur. 11. Dominus omnium es, nec est qui resistat maiestati tuæ. 12. Cuncta nosti, & scis, quia non pro superbia & contumelia, & aliqua gloriæ cupiditate, fecerim hoc, vt non adorarem Aman superbissimum: 13. (libenter enim pro salute Israël etiam vestigia pedum eius deosculari paratus essem:) 14. sed timui ne honorem Dei mei transferrem ad hominem, & ne quemquam adorarem, excepto Deo meo. 15. Et nunc Domine rex Deus Abraham, miserere populi tui, quia volunt nos inimici nostri perdere, & hæreditatem tuam delere. 16. Ne despicias partem tuam, quam redemisti tibi de Ægypto. 17. Exaudi deprecationem meam, & propitius esto sorti & funiculo tuo: & conuerte luctum nostrum in gaudium, vt viuentes laudemus nomen tuum Domine, & ne claudas ora te canentium. 18. Omnis quoque Israël pari mente & obsecratione clamauit ad Dominum, eò quòd eis certa mors impenderet.

COMMENTARII.

I.

Exemplar Epistolæ.

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *Rex, &c.*] In decernendo vsitata est Principibus forma, suam ostentare potentiam, & Prouincias enumerare, quas sibi subiugarunt, aot extremos fines, quibus Imperium circumscribitur. Ideò Assuetus siue eius ex nomine Amanus: Rex maximus Artaxerxes, siue Assuerus centum viginti septem Prouinciarum dominus omnium earum Principibus ac Ducibus salutem imprecatur. Cum me plurimarum Gentium Imperatorem video, & vniuersum orbem (Iactanter, & mendaciter de superborum ingenio dictum.) meæ ditioni subiugasse comperiens: nolui potentiæ meæ abuti magnitudine, vt subditos opprimerem: sed clementia & lenitate studeo eos regere, vt absque vllo terrore hostium vitam *silentio* transigant procul ab omni bellorum strepitu; & optata cunctis mortalibus pace potiantur. * Nihil enim magis Principis clementiam ac lenitatem manifestat, quàm studium, vt pax minimè disturbetur.] * Se quidem Assuetus perfectissimum Regem ostendit, dum sua potentia nolit abuti ad gloriam, & priuata commoda: sed eò conferre, vt omnia ad publicos vsus fortunata contingant, & sine vlla perturbatione ac metu pro subditorum votis omnia administrentur.] Quærente autem me à Consiliariis septem meis, quorum apud me, & omnes graue iudicium, quonammodò possem hoc pietatis erga commoda subditorum meum votum implere: vnus egregius vir, qui sapientia ac fide cæteros præcellebat, à Rege secundus, Amanus nomine, *indicauit mihi, &c.* Hoc plane mendacium est, ab Amano confictum, quem huius epistolæ auctorem asserui. Dicit enim, Regem consilium aduocasse, vt ea, quæ ad publicam pacem, & commune bonum pertinerent, deliberarent: Cum tamen Consiliarij non fuissent aduocati, neque quidquam à Rege de communi vtilitate propositum. At hoc Amano intererat plurimum, vt populus intelligeret, non vnius Amani, sed publici consilij fuisse iudicium illud, ac decretum. * Nam vel cum erratur, patienter sustinent subditi, scientes errorem illum non ex Principis temeritate, sed ex maturo Consiliarium iudicio obortum.] * Quod autem sine consilio geritur, etiam com res prosperè geritur, cum murmure à subditis accepratur.] Certè Amanum fuisse huiusce epistolæ auctorem ex illis verbis manifestatur: *Vnus qui sapientia & fide cæteros præcellebat, Aman nomine.* Quis nisi superbissimus Amanus talia conscriberet? Non certè Rex, qui imprudenter admodum tot sapientibus Coosiliariis vnum præponeret. * Decet enim Regem sic honorare familiarem Ministrum, vt reliquorum contineat iouidiam.] * Nisi dixeris, ex vi consequentiæ appositam esse particulam, *Vnus, qui sapientia & fide cæteros præcellebat,* quia scilicet additur, *Et erat post Regem secundus.* Cum enim quis à Rege secundus est, quasi est per se ootum, omnes præcedere prudentia, sapientia, ac fide. Saltem id ab omnibus deprædicatur.] Vir inquam ille, qui cæteros Consiliarios prudentia ac sapientia præcellebat, me monuit, populum per totum orbem esse dispersum, qui quidem nouis vtitur legibus, & omnium Regum decreta, contra aliarum gentium consuetudinem violare non veretur. Vnde sequuntur in populis ob morum vtrique ac legum diuersitatem dissidia grauissima. Hoc argumento intendit Amanus ostendere, gentem illam debere funditus exscindi, ne id contingat Persarum Imperio, quod magno suo malo experiuntur externi. * Et quidem, si verum id fuisset, haud dubium, quin ex morum differentia, ex legum contempu Regnorum instare ruinam.] Quod cum didicissemus, videntes vnam gentem rebellem peruersis vti legibus omni hominum generi noxius, nostrisque præscriptis pertinaciter repugnare, subiectarumque nobis Prouinciarum disturbare concordiam: imperauimus, vt quoscunque Amanus, qui omnibus Prouinciis est Præpositus a Rege secundus, quem patris loco colimus, dignos esse capitali supplicio monstrauerit: simul cum coniugibus ac liberis penitus ab inimicis suis meis fidelibus subditis deleantur sine miseratione, quarta decima die duodecimi mensis Adar siue Februarij anni præsentis. Vt de medio sublatis vna die nefariis hominibus, reddatur Imperio nostro pax, quam illi disturbauerant. Adnotarim in primis, Cap. 3. 13. præscribi huic Iudæorum cædi decimam tertiam diem illius mensis: quomodò ergo hìc præscripta decima quarta dicitur? Respondeo. Iubebatur inchoari cædes die decima tertia, sed die decima quarta consummari. Patet ex cæde Persarum, quam edidere Iudæi eadem illa die, vel illis diebus, quas Amanus ante pro Iudæorum cæde designauerat. Nam vt dicitur Cap. 9. 17. *dies decimus tertius primus apud omnes interfectionis fuit: & quarta decima die cædere desierunt*, nempè qui plures, quos occisos vellent, non habebant: nam qui in Susam Vrbe Regia degebant, etiam *decimo quarto die in cæde versati sunt, & trecentos* host um *occiderunt.* * Nec enim cum inchoatur actio, sed cum perficitur acta fuisse dictitatur.] Deindè aonotarim, vocem illam, *Quem patris loco colimus*, sine dubio ab Amano adiectam satis ostendere fatuam impudentis hominis arrogantiam, qui se patrem vocat Assueri. Certè Pater iuxta Hebræum idioma non solum ille dicitur, à quo aliquis gignitur; sed & qui in aliquo genere Princeps est, & Magister. Deberet ille secundus à Rege Regis esse Magister ei veritatis dogmata suggereodo, quod non gessit Amanus.] Deniquè moneo, cum scriptum fuit edictum, nec hoc loco auditum esse Iudæorum nomen: sed tantum generatim dici, populum illum esse rebellem, ac Reipublicæ perniciosum. Neque hîc cum supplicium pronunciatur, nominatur populus, sed dicitur, vt illi cum vxoribus ac liberis intereant, quos Aman designaret. Quare non ineptè colligo, Assuetum ignorasse, in quod hominum genus decretum illud esse conscriptum. Quid præterea probo, quia quando Esther Cap. 7. 4. dixit, populum suum ab Amano morti fuisse deuotum, miratus est Rex, quasi nouum aliquod exaudiret. Hoc quidem nimiæ coufidentiæ Regem accusat. Nec enim debet Rex chirographo aut manu sua aliquod munire decretum, cuius tenorem non priùs ipse

Studium pacis conseruandæ manifestat Regis in subditos clementiam.

Perfectissimus Rex, qui non abutitur potestate ad propria commoda, sed ad subditorum vtilitatem.

Quod scit populus à consilio actum, etiã cum erratur, patienter ac libenter accipitur.

Quod sine consilio geritur, etiamsi prosperè eueniat, cũ murmure à populo acceptatur.

Decet Regem, sic familiarem Ministrum honorare, vt cæterorum contineat inuidiam.

Quasi per se notum est, Ministrum à Rege secundum ab omnibus habendum reliquis sapientiorem.

Ex morum differentia, ac legum contemptu Regnorum ruina.

Non cum inchoatur actio, sed cum perficitur, acta esse dicenda.

Minister secundus à Rege Regis vocatur pater, seu Magister.

Rex nullum manu sua decretum muniat, quod nõ priùs relegerit.

ipſe accuratè relegerit.] *Inferi* hoc loco, vt in Scriptura millies, pro ſepultura valet.

Mardochæi oratio.

2. *Verſ.* 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. *Mardochæus, &c.*] Eſther dixerat Mardochæo cap. 4. 16. vt tribus diebus, ac totidem noctibus continenter ieiuniis ſe dederent, vt placato Domino, ingreſſus quem ipſa cum vitæ periculo ad Regem moliebatur, haberet exitum angusto rerum articulo opportunum. Quod fecit Mardochæus triduo ieiunus & indutus ſacco, ea nempe ſpecie, quæ ad extorquendam ex offenſo pectore miſericordiam magis idonea videbatur. Nunc qualis illa Mardochæi oratio fuerit, quam ad obtinendam Dei miſericordiam accommodata, huius lacinia capitis expreſſit Hiſtoricus. Igitur Mardochæus mente voluens Dei opera mirabilia iam mente, iam ore profatur: *Domine Domine* (replicat deuotionis affectu) Rex omnipotens, cuius omnia poteſtati ſubſunt, neque vlla eſt potentia, quæ tuæ voluntati poſſit vtiliter aut impune repugnare, ſi decreueris Iſraëliticum tuum populum ab imminenti periculo liberare. * Ergo ſi non liberas, ſi non ſaluas, noſtræ eſt nequitiæ tribuendum. Plerumquè ſanè noſtræ iniquitatis Dei manus potentiſſimas detinent, ne ad nos liberandum à periculis exerantur.] Liceat mihi ô domine, ne mihi hoc ſpeciatim poſſit attribui, à me illam ſaltem culpam remouere, ob quam tam ego, quàm populus mea cauſa edicto Regio morti fuimus addicti. Te, qui cuncta ſcis, teſtor, ab illa mea detractione adorationis exhibendæ Amano abfuiſſe ſuperbiam, neque me vnquam intendiſſe ei illudere, aut aliquid in eius ignominiam moliri: ſed noluiſſe honorem, qui ſoli tibi Deo immortali debetur, in vnius mortalis hominis venerationem impendere. Profectò ad reliqua Amani obſequia, quæ diuinum redolerent nihil, animum habui præparatum ac promptum, quantumcumque vile foret, & ſordidum obſequium. Quale eſſet, veſtigia pedum illius oſculari. Certè oſculari terram ab alio calcatam, eius eſt, qui extremam experitur fortunam, & qui cum honore & dignitatem libertatem amiſit. Iſa. cap. 49. *Et puluerem pedum tuorum lingent.* Pſal. 71. *Et inimici eius terram lingent.* Thren. 3. *Ponet in puluere os ſuum, ſi fortè ſit ſpes.* Hoc Mardochæus dicit, non recuſaturum fuiſſe, niſi Amani adorationi aliquid ineſſet, quod genus idololatriæ redoleret. Id quidem vir iuſtus haud poſſe ſine piorum ſcandalo geri videbat: ideóque ab illa adorationis obſtinuit ſpecie. * Debent fideles à cuiuſuis actionis expreſſione abſtinere, quæ vel externam ſolummodò peccati ſpeciem exprimere videatur.] Deniquè Mardochæus argumentum ſumit ab vtili, quaſi Deus ſuam rem agat, dum populum afflictum ab hoſtium immanitate tuetur. Hic populus (inquit) ô Domine, tua poſſeſſio eſt, quam tibi ex omnibus Gentibus elegiſti. Tuus, inquam, eſt populus, tua hæreditas, tua pars, funiculus, ſors. Annon ea ab hoſte diſſipata (humano liceat more loqui.) & perdita, magnum aliquid de diuina poſſeſſione ac hæreditate decedit? Annon glorioſum tibi miniſtros habere, qui diuinis laudibus inuigilent, quos ſi vis auferat hoſtilis, non erunt, qui diuino nomini illam operam impendant? Ideò obſecro hunc populum tuum a te liberari, vt viuentes laudemus nomen tuum, & ora te canentium, ne claudantur. * Pondera Mardochæi in Deum dilectionem, qui non tàm ſibi optat libertatem, & vitam, quàm diuinam laudem, cuius tunc videtur futurum eſſe ſilentium, quando populus fuerit de medio. * Eſt quidem illa honeſta poſtulatio, quæque vim habet ad perſuadendum potentiſſimam, cum id, quod petitur largitoris honori, aut commodo deſeruit: quod in Sanctorum precationibus frequenter occurrit.] Similis erat eo tempore totius populi deprecatio, quam impendentis mali pauor, ac ſolicitudo acuebat. * Imminentis enim periculi vis orationis acuit affectum. Ideò *omnis quoquè Iſrael clamauit ad Dominum, eo quod eis certa mors impenderet.*]

Plerumquè noſtra malitia tribuendum, à potentiſſimo Deo nõ liberari, dum laboribus angimur.

Fideles ab actionibus debent abſtinere, quæ peccati ſpeciem exponere videantur.

Deus quodãmodò ſuã rem agit, dum nobis miſeretur.

Iuſti ſemper Dei gloriam, non commoda debet propria procurare.

Illa efficax oratio, cuius intentum Dei honori ſeruit.

Imminens periculũ acuit orationis affectum.

CAPVT XIV.

Eſtheris planctus, & ipſius ad Deum oratio deſcribitur.

1. ESTHER quoque regina confugit ad Dominum pauens pe-
riculum, quod imminebat. 2. Cúmque depoſuiſſet veſtes
regias, fletibus & luctui apta indumenta ſuſcepit, & pro vn-
guentis variis, cinere & ſtercore impleuit caput, & corpus
ſuum humiliauit ieiuniis omniáque loca, in quibus anteà
lætari conſueuerat, crinium laceratione compleuit. 3. Et
deprecabatur Dominum Deum Iſraël, dicens: Domine mi,
qui rex noſter es ſolus, adiuua me ſolitariam, & cuius præter te nullus eſt auxiliator
alius. 4. Periculum meum in manibus meis eſt. 5. Audiui à patre meo, quòd
tu Domine tuliſſes Iſrael de cunctis Gentibus, & patres noſtros ex omnibus retrò
maioribus ſuis, vt poſſideres hæreditatem ſempiternam, feciſtique eis ſicut locutus
es. 6. Peccauimus in conſpectu tuo, & idcircò tradidiſti nos in manus inimico-
rum noſtrorum: 7. coluimus enim deos eorum Iuſtus es Domine: 8. & nunc
non eis ſufficit, quòd duriſſima nos opprimunt ſeruitute; ſed robur manuum ſua-
rum, idolorum potentiæ deputantes, 9. volunt tua mutare promiſſa, & delere

hæreditatem ruam, & claudete ora laudantium te, atque extinguere gloriam tem-
pli, & altaris rui: 10. vt aperiant ora Gentium, & laudent idolorum fortitudinem,
& prædicent carnalem regem in sempiternum. 11. Ne tradas Domine sceptrum
ruum his, qui non sunt, ne rideant ad ruinam nostram: sed conuerte consilium eo-
rum super eos, & eum, qui in nos cœpit sæuire, disperde. 12. Memento Domi-
ne, & ostende te nobis in rempore tribulationis nostræ, & da mihi fiduciam Do-
mine rex deorum, & vniuersæ potestatis: 13. tribue sermonem compositum in
ore meo in conspectu leonis, & transfer cor illius in odium hostis nostri, vt & ipse
pereat, & cæteri qui ei consentiunt. 14. Nos autem libera manu tua, & adiuua
me: nullum aliud auxilium habentem, nisi te, Domine, qui habes omnium scien-
tiam: 15. & nosti quia oderim gloriam iniquorum, & detestet cubile incircum-
cisorum, & omnis alienigenæ. 16. Tu scis necessitatem meam, quòd abominer
signum superbiæ & gloriæ meæ, quod est super caput meum in diebus ostentatio-
nis meæ: & detester illud quasi pannum menstruatæ, & non portem in diebus silen-
tij mei: 17. & quòd non comederim in mensa Aman, nec mihi placuerit conuiuium
regis, & non biberim vinum libaminum: 18. & nunquam læta sit ancilla tua, ex
quo huc translata sum vsque in præsentem diem nisi in te Domine Deus Abraham.
19. Deus fortis super omnes, exaudi vocem eorum qui nullam aliam spem habent,
& libera nos de manu iniquorum, & erue me à timore meo.

COMMENTARII.

I. *Orans Esther, vt impetret, memorat diuini nominis authoritatem id decere.*

ERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11. *Esther quoque, &c.*] Non suffecit Estheri, præcepisse Mardochæo, vt rem difficilem triduano ieiunio, ac oratione commendaret: ipsa se idem facturam dixerat cum suis puellis. Præstitit quod promisit: vt autem vires ex habitu adderet precibus, alium assumpsit habitum cum Deo pro cōmuni pugnatura salute. Nam vt à Deo misericordiā exoraret, non solum non adsciuit ad fingendam formam aliena pigmenta, sed etiam quam maximè potuit naturalem decorem deformauit sublatis, ac deturpatis illis, quæ ad elegantiam benignior natura præstitit. Sumpsit enim ornamenta lugentibus accommodata, & caput in quo spectari maximè solet splendor, nitor, atque mundicies, cinere aspersit, & graueolentia defœdauit stercoris: & quos natura dedit crines infensis manibus euellit, & loca priùs muliebribus destinata deliciis, quæ floribus strauerat, propriorum crinium laceratione compleuit. * Hic efficacium habitus precum. O quàm frigida ad impetrandum oratio illius, quæ caput irroratum vnguentis, & artificio affectato intortis capillis adornatum precaturæ submittunt:] Ieiunia preces comitabantur. * Vt corporis marcescentibus viribus, ac excidentibus, animus robustior pugnaturus exsurgeret.] Ieiunia enim, quæ corpus reddunt infirmum, animum fortiorem exponunt.] His armis instructa Regina Dominum Deum Israël precabatur. Paraphrasis Chaldaica dicit conuerso ad Ierosolymam vultu exorasse, vt qua ratione poterat, se coram Deo præsentem sisteret. Quod aut à Mardochæo, aut à Daniele didicerat. * Et quidem sacri loci religio animum ad attentationem apprimè disponit.] Domine mi (ait) qui Rex noster es *solus*, cui soli Iudæi præstamus obsequium, adiuua me & populum, quorum aspectas solitudinem, cum respicere possimus in terra neminem, à

Habitus efficaciter precantis foemina describitur.

Animus fortior exsurgit, infirmato ieiunijs corpore.

Locus sacer conducit ad orationes attentionem.

quo sperare possimus, aut implorare auxilium, cum acerrimos habeamus aduersarios, queis impunè, aut vtiliter nemo se opponet, Amanum, & Regem, à quo editum & confirmatum putatur edictum. * Est quidem graue ad persuadendum, atque ad clementiam permouendum cœleste Numen, si quis dicat, omnem ad salutem interclusum aditum, & omninò esse pereundum, nisi manum Deus vindicem porrexerit. Hac ratione vsus est Dauid Psal. 24. *Respice in me, & miserere mei, quia vnicus & pauper, sum ego.*] *Periculum meum in manibus meis est*. Quasi dicat, vita mea periculo est exposita. Nam quod manibus gestatur, facilè excidit, aut facilè à manibus eripitur. Quare cum Ionathas 1. Reg. 19. dixit, animam suam in manibus suis posuisse Dauidem, significare voluit manifestum vitæ adiisse periculum. * Seu dixeris humilem Esthetis animum propriis piaculis tribuisse discrimen. Vitæ periculum adest in manibus, versatur in operibus. Vndè *si est iniquitas in manibus meis, decidam meritò ab inimicis meis inanis.*] Vti Dauid pœnitens inclamabat.] *Audiui à patre* meo Mardochæo, à quo fui educata solicitè, & quem loco patris semper colui à te populum electum fuisse è cunctis gentibus eductum. Abrahamum primò & cum eo sobolem innumerabilem de Vr Chaldæorum in terram Chanaan. Deindè cum apud Ægyptios miseram subiret seruitutem, iterum populum eduxisti in locum stabilem, ac suum. Et tandem nunc vsus Persarum potestate ex Chaldæorum peregrino solo in patriam reuocasti. Didici simul a Mardochæo eos, qui à te in promissa terra fuere collocati, & ibi suscepti benignè, & educati molliter, tot beneficiorum immemores à te recessisse, & ad Gentilium Deos declinasse: atque ideo à te iustissimè fuisse abiectos, & inimicorum potestati subditos à quibus multis annis duriùs accepti fuerunt, & nunc ab illorum infensa manu exitialia metuunt infortunia *Peccauimus*, inquit. In peccatorum numero se ipsa constituit, licet neque idolis gentium diuinum cultum nunquam impenderit, neque aliquid admiserit, quod tàm diro debeat supplicio vindicari. * Hoc faciunt

Deum ad clementiam allicies, si ostenderis, te solutarium esse, & si Deus non faueat, periturum.

Pericula à manibus, seu ex operibus prauis procedunt.

Humilis conviri

viri

Ipso, sive se peccatorē esse profiteri, accessum expeditum parat ad diuinam clementiam.

viri sancti non semel, qui cum innocentem egerint, & inculpatam vitam, paternorum tamen scelerum videri noluerunt expertes. Ita Tobias c. 3. 4. Esdras l. 1. c. 9. 6. Azarias Dan. 3. & Daniel cap. 9. 5. Hæc enim humilis confessio ad diuinam clementiam accessum præparat expeditum.] *Iustus es Domine*, qui nec peccatores dignos graui supplicio vis tyrannicè afflictari grauiori. Nosti Persarum arrogantiam, tyrannicamque potentiam, qui non solùm subiectis miserorum Iudæorum ceruicibus iugum imposuere importabile, aggrauantque quotidie: Sed etiam vero Deo audacter, & impudenter insultant: dum deorum suorum benignitati, ac potentiæ tribuunt, quod valeant robore, quod nobis dominentur, eoque babeant loco, vt de nostro capite liberè pro sua libidine decernant. *Quare volunt tua mutare promissa*, id est, curant ostendere, & te ipsa demonstrare proposito illustri aliquo documento, te aut non posse, aut nolle, quæ promisisti olim patribus nostris, fideli executione præstare: ac tandem ne tibi à tuis honor impendatur à Lege constitutus; quod tunc videbuntur consequuti, cum pupulum tuum, quod cupiunt maximè, penitus extinxerint. Promiserat Deus Deut. 30. collecturum se, & ad suas sedes reducturum Hebræos vndecumque terrarum, si tamen illos verè, ac seriò peccati pœniteret. *Si ad cardines cæli fueris dissipatus, indè retrahet te Dominus Deus, si conuersus fueris ad eum in toto corde tuo.* Tunc autem conuersus populus videbatur, cum longo se macerabat ieiunio, & assiduis vigiliis precibusque vacabat. Vnde Esther sperabat colligendum à Deo, etiamsi penitus esset neci ab Amano deuotus. * Disperse, aut actæ ab hostibus, laboribusque Christicola, à Domino ad pacificum colligetis statum, si de patratis sceleribus tuto ex corde pœniteas.] Putrò ô Domine, (addit Esther) qui piorum ora claudunt, ne tuis laudibus legitimis incumbant: iidem alinrum expediunt linguas, vt ore pleno idolorum fortitudinem commendent, quasi ab illis acceperint, quod Dei veri populum suæ subiecerint potestati, quod seruitio duro premant, quod nunc denique prorsus vno decreto conficiant: & hinc sumant idoneam materiam, vt carnalem Regem, atque mortalem, immortalem faciant ingentis prædicatione roboris, & alicuius Numinis opinione. *Ne ergo tradas Domine, sceptrum tuum his, qui non sunt.* Videbetis enim sceptrum tuum hominum opinione tradere his, quibus grandia, ac inusitata patrare permisetis. * Hinc enim suspicantur homines aliquid esse in Regibus humano maius, & diuinum aliquid, aut diuino proximum, quia quidquid expetunt, executioni tradunt, plerumque, si possibile communiter videatur.] Ergo propter gloriam nominis tui inimicorum consilia in illorum caput repercussa conuerte: & in eandem coniiciantur foueam, quam nobis effoderunt. * Profectò hinc etiam Gentiles Deum esse cognouerunt, dum in sceleratorum caput sua ipsorum callida machinamenta conuertit. Scitè Seneca. Tragicus.

Si populus tuus ex corde de sceleribus pœniteat, à laboribus bellorum liberabitur.

Homines suspicantur aliquid esse Regibus humano maius, quia quidquid expetunt, exequuntur.

Manifestatur Deus ex eo, quod impios puniat attemperato culpæ supplicio.

> *Quod quisque fecit, patitur: auctorem scelus Repetit, suoque premitur exemplo nocens.*

Quomodò enim hæc humana Rectore careant, si scelera iusto punit, attemperatoq; supplicio?]

Vers. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. Memento, &c.] Scio ô Domine, quantum adeò vitæ periculum, si ad Regem accessero non vocata; ideò timeo, ne aut subire non audeam Regios oculos, aut in eius conspectu consternata deficiam, aut certè abnunciare non possim, quod mihi fuit à Mardochæo mandatum. Ideò memor miserationis tuæ, mihi animum impauidum inspira, quo audeam: & linguam eruditam, ac solutam, qua possim meam mentem, ac votum aperite *in conspectu leonis*: & in hostes nostri Amani odium cor illius mirabiliter transfer. Leonem vocauit Esther Assuerum, & quia eius agnoscebat ingenium, aut quia legem meditabatur Persicam, quæ capitali damnabat supplicio eum, qui non vocatus in Regis conspectum esset ingressus. * Et quidem ira Regis iræ leoni non semel in sacris comparatur. Prou. 19. 12. *sicut fremitus leonis, ita & Regis ira.* Paulus 2. Tim. 4. Neronem leonem appellat, *Liberatus sum*, ait, *de ore leonis.* Prou. 20. 2. *sicut rugitus leonis, ita & terror Regis.* Dira aulæ habitatio, vbi tot leonis rugitus necessum exaudiri.] Tuum populum tua potentia libera ab imminente exitio, & me tibi vnico auxiliatori hærentem adiuua, sciens, me Reginam potentissimam, quæ quod in terris ambiri, aut sperari poterat, te largitore obtinuit in iis me adeò non placuisse, vt potiùs oderim gloriam quam captant plerumquè, & obtinent iniqui. Et Regium cubile, ac cum Principe tanto familiare commercium detestur, tum quia incircumcisus, & alienigena: tum quia fucata illa maiestate elatus, ipsi etiam vxori, ac Reginæ seuerum se præbeat & horribilem. * Et certè odium ingerit sponsæ præcordiis asperum coniugis ingenium. Quomodò amaret Esther eum, cuius aspectum non minus formidabat, quàm si nunquam cum illo fuisset coniugale fœdus, aut tori consuetudo?] Vides, Estherem suam Deo in oratione exponere innocentiam, vt Dei animum ad misericordiam inflectat. *Quod fecit* Dauid Psal. 131. *Memento Domine Dauid*, & omnis mansuetudinis eius. Ezechias Isa. 38. 3. Memento quæso, quomodò ambulauerim coram te in veritate. Sic Esther, *Memento Domine: tu nostri, quia oderim gloriam, &c.* * Confert ad impetrandum, in oratione innocentiam proponere; vndè necessarium est virtutum exercitamentis studere, vt habeas quid in prece proponas.] Tu scis (addit appositè) *necessitatem meam*, cui subueniri eo titulo postulo, quia abominor *signum superbiæ.* Non enim libenter, aut spontè in capite gesto Regium insigne, sed inuita, & ipsa necessitate coacta: non aliter, ac si graue capiti imposuissem onus, aut ignominiæ signum. Illo autem solummodò vtor in diebus ostensionis meæ, quando cum Rege, aut ad Regis imperium in hominum prodeo conspectum: alio tempore depono graue pondus, ac rem odiosam, quæ doloris plus affert, & fastidij, quàm voluptatis & gloriæ. Quid enim potest voluptatis afferre diadema, aut fascia illa, quam *detestor vt pannum menstruatæ.* Quod stomachum excitabat ad nauseam, aut erat visui & odoratu fœdum prouerbialiter cum panno menstruatæ comparabatur. In scriptura enim sacra abominabilis & polluta censebatur fœmina, dum in menstruis diuersatur. Scis item, me ex Regia mensa

2. Viget Esther vbertate affectu, vt Deus postulatis annuat.

Ira Regis leonis ira aequata, vndè aula habitatio horribilis.

Ingenium asperum in marito vxorem excitat ad odium.

Confert ad impetrandū, innocentiam in oratione proponere.

quam

quam Amanus cupiens à me gratiam inire, splendido admodum adornabat apparatu, non plus cibi cepisse, quàm sobrietas postulabat, nec è cibo plus voluptatis, quàm è rustico ac insulso alimento, quod nihil à natura, nihil ab arte suauitatis haberet. Nec hauserim *vinum libaminum.* Quodnam libaminum vinum? Dixi Iudith 10. 5. poculenta, atque esculenta, quæ ad Gentilium mensas adducebantur, libata esse diis, & aliis superstitionibus omninò impiis illorum mensas censeri sacras. Ab his religiosa fœmina sapienter abstinuit. Et nunquam lætata est ancilla tua ex quo translata fui ad Regium thronum, nisi in te, Deus Abrahami. Mutata conditio in religiosa fœmina modestos mores non mutauit. * Mirum, Regiam maiestatem, molliores delicias, aulicorum consuetudinem, à qua non aberat luxus, Regis animum non peruertere. Vndè Ludouicus Rex Franciæ inter tot delicias sobrius adeò ac modestus mihi positus in miraculum.] Ideò ô Domine verè possum dicere, in vno Deo, quem coluit Abraham, meas statuisse delicias; ab hoc castas, & assiduas voluptates hausisse: ab aliis nihil nisi dolorem, nauseam, & omnibus modis intolerabile fastidium. * Et quid nisi dolorem, nauseam, ac fastidium possunt creaturæ animo fidelis ingerere?] *Deus* itaquè *fortis super omne*, qui liberate potes imbecille, atque inerme hominum genus, eius exaudi vocem, quæ cum ab humano speret nihil, à diuino auxilio speрat omnia salutis, vitæque subsidia. Multa ô Domine ab intestinis hostibus timeo, sed à me ipsa multò magis, ne à mea infirmitate victa, aut adire Regem non audeam, aut certè ante illius conspectum territa deficiam, & timore constricta lingua suum nequeat officium præstare, & quid sentiat pectus, aperire. *Erue* ergo *me à timore meo.*

Mirum est, Regium animum non peruerti delicijs Regijs.

Ideò D. Ludouicus Rex Franciæ mihi positus in miraculum.

A creaturis quid nisi dolor nausea, & fastidium?

CAPVT XV.

Mardochæi iussu Esther cum vitæ suæ periculo loquutura ad Regem Assuerum non vocata, sed Iudæorum aduocata ingreditur.

1. T mandauit ei (haud dubium quin esset Mardochæus) vt ingrederetur ad regem, & rogaret pro populo suo, & pro patria sua. 2. Memorare (inquit) dierum humilitatis tuæ, quomodo nutrita sis in manu mea, quia Aman secundus à rege locutus est contra nos in mortem: 3. & tu inuoca Dominum, & loquere regi pro nobis, & libera nos de morte.

Nec non & ista quæ subdita sunt.

4. Die autem tertio deposuit vestimenta ornatus sui, & circundata est gloria sua. 5. Cúmque regio fulgeret habitu, & inuocasset omnium rectorem & saluatorem Deum, assumpsit duas famulas, 6. & super vnam quidem innitebatur, quasi præ deliciis & nimia teneritudine corpus suum ferre non sustinens, 7. altera autem famularum sequebatur dominam, defluentia in humum indumenta sustentans, 8. Ipsa autem roseo colore vultum perfusa, & gratis ac nitentibus oculis, tristem celabat animum, & nimio timore contractum. 9. Ingressa igitur cuncta per ordinem ostia, stetit contra regem, vbi ille residebat super solium regni sui, indutus vestibus regiis, auróque fulgens, & pretiosis lapidibus, erátque terribilis aspectu. 10. Cúmque eleuasset faciem, & ardentibus oculis furorem pectoris indicasset, regina corruit, & in pallorem colore mutato, lassum super ancillulam reclinauit caput. 11. Conuertítque Deus spiritum regis in mansuetudinem, & festinus ac metuens exiliuit de solio, & sustentans eam vlnis suis, donec rediret ad se, his verbis blandiebatur: 12. Quid habes Esther? Ego sum frater tuus, noli metuere. 13. Non morieris: non enim pro te, sed pro omnibus hæc lex constituta est. 14. Accede igitur, & tange sceptrum. 15. Cúmque illa reticeret, tulit auream virgam, & posuit super collum eius, & osculatus est eam, & ait: Cur mihi non loqueris? 16. Quæ respondit: Vidi te domine quasi Angelum Dei, & conturbatum est cor meum præ timore gloriæ tuæ. 17. Valdè enim mirabilis es domine, & facies tua plena est gratiarum. 18. Cúmque loqueretur, rursus corruit, & penè exanimata est. 19. Rex autem turbabatur, & omnes ministri eius consolabantur eam.

COMMENTARII.

1\. *Esther ad Assuerũ duabus stipata puellis ingreditur.*

ERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. *Et mandauit, &c.*] Quæ sequuntur, ait Hieronymus, se in editione olim vulgata reperisse, quæ quidem à te erunt in caput 4. transferenda. Mardochæus igitur pro suo iure Reginæ hoc iubet perferri mandatum. Reginæ inquam, quam orbatam parentibus adduxit domum, habuitque loco filiæ, & religiosis imbuit disciplinis eâ vigilantiâ, vt paternum illa animum, ac prouidentiam non requireret. Pro *mandauit*, aliquis *Iussit* exposuit. An Reginæ liceat Mardochæum subditum iubere? Licet quidem & quia eam enutriuit vt pater: & quia eam disciplinis probis imbuerat vt Magister. * Nam vel ad supremum gradum euectus, semper debes submissè reuereri eum, eique obedire, à quo enutritus es ac eductus. Ideò ait textus, *Et mandauit ei (haud dubium, quin esset Mardochæus) vt ingrederetur ad Regem.* Quia solus nutritius, & Magister poterat licet subditus esset, Reginæ iussa tradere.] Vt autem Esther ad Regem ingredi, & pro populo rogare, eius monito non cunctaretur, sic eam per internuncium, aut scriptum alloquitur: Esto quæsierim, memor ô filia, nutritionis, & amoris mei; & cogita etiam atque etiam quid tot officiis ac meritis debeas. Ac tandem vide, quo in statu sit res Iudaica, quam ad extremam lineam Amani crudelis adegit ambitio, & inflammatum odium. Vt autem dirum eiusmodi auertas incommodum, Regem adi, postquàm Deum ad felicem rerum exitum feruenti oratione solicitaueris. Quod quidem illa gessit, & vt populus, qui aderat Susis, id etiam præstaret, orauit. De quo pluribus caput quartum. Hæc autem Hieronimus in editione Vulgata illa se inuenisse affirmat. *Die* itaquè *tertiâ* Regina *deposuit vestimenta ornatus sui*, id est, saccum, cinerem, & stercus: *& circundata est gloria sua*, hoc est, induit pretiosa ornamenta, quibus aliquis aliorum oculis placere, & gloriosus videri studet. Saccus, cinis, stercus, & euulsis crinibus laceratum caput vocatur à Regina *ornatus suus*, quia non minus in eo sibi ipsi placebat, quàm in Regio diademate & veste pretiosis lapidibus stellata. * Animi enim ornatus, qui eum cœlestis sponsi oculis pulcherrimum obiicit, est asperitas, sacci, cilicij, ieiunij quo corporis pulchritudo marcescit.] * Et reuera neglectus ornatus, & impexus crinis, & cuutemptæ fœminarum deliciæ maiorem apud prudentes beneuolentiam excitant, & natiualem augent pulchritudinem.] Porrò gloriam pro ornamentis sumi in sacris indubitatum est. Iob e Regio solio, & maiestate ad extremam egestatem, & vsque ad sterquilinij sordes deiectus, dixit Cap. 19. 9. *Spoliauit me gloriâ meâ, & abstulit coronam de capite meo.* Igitur gloria sumitur pro ornamentis, quæ alicuius gloriam, & decorem ostentant. Et Iob quam prius *gloriam*, mox *coronam* vocauit. * Fallax quidem est gloria, quæ assumi potest, & deponi, solummodò illam vocitarim veracem gloriam,

Vel ad supremum gradum euectus, semper debes nutritiũ & Magistrum suum venerari, eique obedire.

Animi ornatus, corpori addicta asperitas.

Neglectus ornatus amorem apud cordatos auget pulchritudinem.

Fallax est gloria, quæ assumi potest, & deponi.

R. P. de Escob. & Mendoz. ad Esther. lib. VII.

quæ à fortuna haud potest auferri. Induit itaque Esther Regium amictum (deposito sacco, ac cinere) qualis tanti Principis coniugem decebat. Adhibuit duas famulas, quarum altera longum syrma, id est, defluentes à tergo vestes sustinebat. Alterius verò humeris innitebatur Regina simulans infirmitatem, quasi præ deliciis, ac nimia teneritudine corpus suum sustinere non posset. * Certè in hac infirmitate (vulgariter, *Dameria*) qua sunt insanæ fœminæ, non minimam pulchritudinis partem esse putant: & cum sint interdum robusto corpore & firmis viribus, infirmas se esse simulant, & graciles, quæ alienis viribus indigeant. Quid fœmina insanius, quæ ingenuè profitetur, suam præcipuam pulchritudinem infirmitate niti?] Cúmque Esther mœstum haberet, atque pauentem animum, vultu tamen roseo, & oculis placidis tristitiam simulabat, & diræ communis illius solicitudinis occultabat aculeos. Sedebat Rex eo habitu vt suam maiestatem diuinæ similem aliis ostentaret, auro decorus, & Regiæ vesti pretiosis lapidibus intextis, aspectu tamen terribilis, & ipsis etiam viris formidandus. Cúmque scintillantes oculos interim furoris indices in Estherem intendisset, toruos videlicet atque minaces, quod ausa fuisset ingredi non vocata: illa statim corruit exanguis, & præ timore pallida nutabundum caput in ceruice languida super puellæ humeros reclinauit,

Quid fœmina insanius, quæ profitetur, suam præcipuam pulchritudinem infirmitate niti.

Purpureus veluti cum flos succisus aratro
Languescit moriens, lassóve papauera collo
Demisere caput.

Vti de moriente Curialo Maro *Æneid. 9.* cecinit. * Si dilectæ tantus horror sponsæ ex irati Regis aspectu, quanto inimicus afficietur horrore, cum irati cœlestis Iudicis tribunal adibunt?]

Quàm horribilis Christus Iudex inimicis.

Vers. 11. 12. 13. 14. 15. *Conuertitque, &c.*] 2.
Concedit Reginæ Deus, quod antè petierat Commutauit enim Regis animum, ex leoneque truci agnum reddidit mansuetum, qui neque nouit fremere, nec instrumenta ad inferendum vulnus gerit idonea. Quare Regiæ maiestatis immemor exiliuit è solio, & vlnis suis illam amplexatus atque sustentans vt recedentem animam reuocaret, his illi verbis amatorio more blandiebatur. Ecquis est langor iste ô Regina? quod animi deliquium? Quem times? frater tuus sum, & sponsus; reuoca fugientem & recrea deficientem animam: nisi vis me quoque tecum deficere deficiente, atque moriente commori. Non est, cur legem timeas, nam illius te Reginæ nomen, & coniugale fœdus facit exortem. *Non propter te* Reginam, quæ communibus legibus subiecta non est, *sed propter omnes* alios illa lex constituitur. Alios damnat capite Persici decreti indicta seueritas: te ratio ipsa & tori societas reddunt immunem. * En Estheris melioris, Mariæ scilicet perspicuum immunitatis à communi piaculo exemplum. Omnes Adami filios illa lex comprehendit, quia *omnes in Adam peccauerunt, omnes mortui sunt*. Ergo peccauit Maria Adæ filia ac mortua est. Minimè quidem, quia hæc lex non propter illam, *sed propter omnes* reliquos hæc lex fuit constituta, quia Regina soror sponsa, quæ vulgaribus legibus non subiicitur.] * Ve-

Assuerus Estherem vlnis excipit, & blanditur.

Communis illa peccati originalis lex nõ propter Deiparam, sed propter omnes alios est constituta.

Non deliquit eo ex capite quod non vocata venerit, quia nunquā à Rege Maria recesserat.

nit (ais) non vocata. Profectò, licet Maria illi legi deberet submitti, non incurreret pœnam, duplici ex capite. Primò quia vocari non poterat, quæ absens nunquam à Domino erat. Vndè cum Maria Dei sponsa inclamaret, *Indica mihi quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubas in meridie: ne vagari incipiam.* ipse respondit: *Si ignoras te ô pulcherrima mulierum abi, & egredere.* Cant. 1. Ac si diceret, si ignoras, vbinam sis, abi & egredere. Inepta videbitur responsio, quia Maria non ait ignorare vbi ipsa sit, sed vbi commoretur sponsus. Profectò dum Maria ignorat vbi sit sponsus, indicat apertè se ignorare vbi ipsa commoretur, quia nunquam Maria à Domino separatur. Quomodo igitur posset vocari, quæ minimè poterat absens existere?] * Deinde legem communem non violauit, quia vocata venit aspectum Regis inite. Annon vocatur ex ore Dauidico? *Audi filia & vide, inclina aurem tuam, obliuiscere populum tuum, & domum patris tui, & concupiscet Rex speciem tuam.* Psalm. 44. Imò semel ac iterum ab ipso vocatur sponso. *Veni de Libano, sponsa, veni de Libano, veni, & coronaberis.* Cant. 7. Ergo licet communi legi subiecta fuisset, pœnæ non subiaceret, quia iterum atque iterum vocata Regis sponsi subiuit aspectum.] Hoc nomen, *Ego sum frater tuus* reuocare potuit fugientem animam, & languenti pectori virile inserere robur. Attamen addidit Assuerus, *Accede igitur, & tange sceptrum.* Hoc signum erat placati animi, & nihil cogitantis hostile. * Christi sceptrum Crux est, quia *Dominus regnauit à ligno.* Si exitio times æterno absorberi, *accede, & tange sceptrum.* Cruci hæresce Dominicæ, & ab omni formidine liberaberis.] Ostensa virga, potuit Regina recreari, sed, vt apparet, tangere ex Persico more debuit virgam, quod Assuerus admonuit, *Tange sceptrum.* * Sunt qui sibi persuadeant sufficere, si sceptrum adorent, si Crucem à longe venerentur. Sed necessum est, sceptrum tangere, manus Cruci adhibere, asperitatis studere actionibus, opera exprimere cruciformia.] Cum igitur Regina non surgeret ex Regis monito, vt sceptrum attingeret, quia nondom seipsam à metu, perturbationéque receperat: extendit Rex virgam super collum, quod maius erat beneuolentiæ signum, & libauit oscula, quod magis internos animi sensus testabatur, & quàm illam ardenter amaret, & eius dolorem ferret familiariter. Cumque illi deesset in illo angore atque æstu loquendi facultas, rogat Rex non minus anxius quam Regina: Quænam precor silentis causa? Cor te, cum maximè opus est affatu, elinguem ostendis? Illud sine pondere non prætereas: *Cumque illa reticeret, tulit auream virgam, & posuit super collum eius, & osculatus est eam.* Monuerat Rex *Tange sceptrum*; ast cum illa non tangeret, Assuerus tulit virgam & super collum apposuit. * Si à morte eripiendus non pergis ad virgam, si ad Crucem vltroneus non accurris, Crux ad te percussura aduentauit. Laborum enim cruciatus prædestinatos decet.] * *Osculatus est* (inquid textus) *eam*, dum virgam admouit. Quid osculo cum crucis vulnere? Certè tunc Deus homini libat oscula, cum flagellat.]

Vel legem communem Maria non violauit, quia sæpè vocata venit.

Cruci hæresce Dominicæ, qui curas ab æterno exitio liberari.

Non sufficiat tibi Crucem à longè venerari, eam tangere oportet, & opera cruciformia exprimere.

Si ad Crucem non accedis, ipsa ad te percussura aduentabit.

Deus homini tunc libat oscula, cum flagellat.

3. *Vers.* 16. 17. 18. 19. *Quæ respondit, &c.*]

Rediit ad se Regina ex ea perturbatione, & profatur: Vidi te Domine, *quasi Angelum Dei*, & præ maiestatis tuæ timore, cor meum perturbatione fuit affectum. Non dicit, minaces oculos, aut Persarum durissimam legem perturbationis sibi fuisse caussam; sed maiestatem & splendorem, & quia aliquid in eo diuino simile spectare videbatur. Certè Angeli nomine aliquid eximium in quocumque genere Hebræi significant. Sic Ezechiel *cap.* 28. 14. Regem Tyri, quem ab specie & splendore laudat, Angelum appellat: *Tu Cherub extentus, & protegens.* Sic Achis ad Daoid 1. Reg. 29. 9. *Bonus es tu in oculis meis, sicut Angelus Dei.* Et Thecuitis ad Dauidem 2. Reg. 14. 20. *Sapiens es, sicut habet sapientiam Angelus.* Sic ergo dum Esther maiestatem Regis cum Angelica comparat, eximiam esse prædicat. * Vt custodem tuum Angelum submissiùs reuereare, cuius vel nomen vides omnium eximiarum dotum prudentiæ, sapientiæ, pulchritudinis, sanctitatis esse Synonomum.] Vide itaquè Domine Angelica maiestate, splendore, terrore fulgentem, & præ reuerentia gloriæ, seu maiestatis splendore, terrore fulgentem, & præ reuerentia gloriæ, seu maiestatis tuæ conturbatum est cor meum. Valdè enim te mirabilem video, faciémque tuam *gratiarum*, seu dotium præcellsarum plenam esse comtemplor. Recreata nonnihil erat Ester, cum mutatum Regis animum ex sermonis suauitate cognouit: non tamen omninò se potuit recipere ab illa perturbatione, in qoam à Regio conspectu, & legis seueritate coniecta fuerat: ideóque rursum elanguit, iterum in aliorum vlnas exanimata corruit. At Rex iterum turbatur, & æstuat, iterum adhibet documenta amoris, & doloris ac perturbationis leninenta. Quod idem fecerunt Regij ministri, cui non minus Regis quàm Reginæ dolor dolori fuisse videbatur, qui Reginam consolabantur, & sperare iubebant à Regis liberalitate beneuola quæcumque vellet. Nonnulla annotarim. * In primis auteæ virgæ extensionem: *Tulit auream virgam, & posuit super collum eius.* Deiparæ hic redemptionem licet contemplari. Rex dixerat, *Accede, & tange sceptrum*, Esther autem oon accessit, nec tetigit; sed Assuerus extendit, & super collum Reginæ posuit. *Christus pro omnibus mortuus est, & omnes* præter virginem *mortui sunt:* ideò omnes accedunt Christi sceptrum, id est, Crucem vt cootingant resurrecturi: Maria verò non accedit vt tangat, quia cum illis minimè commortua fuit. At ne moreretur, ipse Dominus sceptrum, seu Crucem tulit, & Deiparæ collum tetigit, siue ei copiosam suam redemptionem applicauit.] * Deindè illam premo particulam, *Rursus corruit, & penè exanimata est, Rex autem turbatur valde.* Cœlestis sponsi & sponsæ Mariæ vna videtur esse conditio: cum perturbatur hæc, ille quodammodò perturbatur; quia dedecus Mariæ, Christi dedecus esse videtur. Quis videns Mariam communi maculæ subiacere, non videat Christi filij famam alicui naturæ subiacere? Illa igitur vel externa casus species in Maria, Christum quodammodò perturbauit, quasi

Esther refumens animū Assuero respondet.

Vel Angeli nomen synonimū est omnium eximiarū dotum, ideo Custodem Angelū amplius venerare.

Specialissima Deipara Redemptio explicatur.

Propter honorē Christi oportet nos Deiparæ immunitatem à communi casu profiteri.

quasi communis esset in hominum cordetorum opinione Matris ac Filij excidendi conditio. Ergo propter honorem Filij Matrem verè non cecidisse, nec exanimatam fuisse firmiter fateamur.] * Denique illa pondero verba: *Et omnes Ministri tuus consolabantur eam.* An consolantur Mariam Reginam Regis illi Ministri qui eam verè cecidisse, verè mortuam fuisse proclamant? Absit. Illi Virginem verè consolantur qui gratulabundi eius victoriam festiuis acclamationibus profitentur. Pudeat aliquos cœlestis Regis Ministros, qui licitè possunt Virginem consolari, obticere, dum *omnes* Assueri *Ministri* Estherem Mariæ typum consolabantur.]

Omnes Regis cælestis Ministri vno ore deberent Mariã proclamare à communi morte vulneratam.

CAPVT XVI.

Assueri epistolæ, quâ reuocat dirum Amanis rescriptum, iubetque vice versa à Iudæis quoscumque hostes eorum occidi, & diem istum toto Imperio suo festum haberi, exemplar exponitur.

1. REx magnus Artaxerxes ab India vsque Æthiopiam, centum viginti septem prouinciarum ducibus, ac principibus, qui nostræ iussioni obediunt, salutem dicit. 2. Multi bonitate principum, & honore qui in eos collatus est, abusi sunt in superbiam: 3. & non solùm subiectos regibus nituntur opprimere, sed datam sibi gloriam non ferentes, in ipsos, qui dederunt, moliuntur insidias. 4. Nec contenti sunt gratias non agere beneficiis, & humanitatis in se iura violare, sed Dei quoque cuncta cernentis arbitrantur se posse fugere sententiam. 5. Et in tantum vesaniæ proruperunt, vt eos, qui credita sibi officia diligenter obseruant, & ita cuncta agunt vt omnium laude digni sint, mendaciorum cuniculis conentur subuertere: 6. dum aures principum simplices, & ex sua natura alios æstimantes, callida fraude decipiunt. 7. Quæ res & ex veteribus probatur historiis, & ex his quæ geruntur quotidie, quo modo malis quorundam suggestionibus regum studia deprauentur. 8. Vnde prouidendum est paci omnium prouinciarum. 9. Nec putare debetis, si diuersa iubeamus, ex animi nostri venire leuitate; sed pro qualitate & necessitate temporum, vt Reipublicæ poscit vtilitas, ferre sententiam. 10. Et vt manifestiùs, quod dicimus, intelligatis; Aman filius Amadathi, & animo & gente Macedo, alienúsque à Persarum sanguine, & pietatem nostram sua crudelitate commaculans, peregrinus à nobis susceptus est: 11. & tantam in se expertus humanitatem, vt pater noster vocaretur, & adoraretur ab omnibus post regem secundus: 12. qui in tantum arrogantiæ tumorem sublatus est, vt regno priuare nos niteretur & spiritu. 13. Nam Mardochæum, cuius fide & beneficiis viuimus, & consortem regni nostri Esther, cum omni gente sua, nouis quibusdam atque inauditis machinis expetiuit in mortem: 14. hoc cogitans, vt illis interfectis, insidiaretur nostræ solitudini, & regnum Persarum transferret in Macedonas. 15. Nos autem, à pessimo mortalium Iudæos neci destinatos, in nulla penitus culpa reperimus, sed è contrario iustis vtentes legibus, 16. & filios altissimi & maximi, sempérque viuentis Dei, cuius beneficio & patribus nostris & nobis regnum est traditum, & vsque hodie custoditur. 17. Vnde eas litteras, quas sub nomine nostro ille direxerat, sciatis esse irritas. 18. Pro quo scelere ante portas huius vrbis, id est, Susan, & ipse qui machinatus est, & omnis cognatio eius pendet in patibulis: non nobis, sed Deo reddente ei quod meruit. 19. Hoc autem edictum, quod nunc mittimus, in cunctis vrbibus proponatur, vt liceat Iudæis vti legibus suis. 20. Quibus debetis esse adminiculo, vt eos, qui se ad necem eorum parauerant, possint interficere tertia decima die mensis duodecimi, qui vocatur Adar. 21. hanc enim diem, Deus omnipotens, mœroris & luctus, eis vertit in gaudium. 22. Vnde & vos, inter cæteros festos dies, hanc habetote diem, & celebrate eam cum omni lætitia, vt in posterum cognoscatur,

ſcatur, 23. omnes, qui fideliter Perſis obediunt, dignam pro fide recipere mercedem: qui autem inſidiantur regno eorum, perire pro ſcelere. 24. Omnis autem prouincia & ciuitas, quæ noluerit ſolemnitatis huius eſſe particeps, gladio & igne pereat: & ſic deleatur, vt non ſolùm hominibus ſed etiam beſtiis inuia ſit in ſempiternum, pro exemplo contemptus, & inobedientiæ.

COMMENTARII.

1\. *Aſſuerus culpam mutādi decretū circa Iudæorū exitiū, à ſeipſo reiicit in Amanū eius auctorem.*

ERS. 1,2.3.4.5,6.7.8. *Rex magnus, &c.*] Hoc Caput in Hebraico textu non habetur, atque ideò illud à Hieronymo ſeparatim apponitur. Continet Aſſueri ſeu Artaxerxis Longimani epiſtolam, in qua id maximè intendit Rex, vt ſuam apud omnes conſtantiam & auctoritatem tueatur, qui nouerant à lege, ſeu conſuetudine non eſſe permiſſum Regibus, vt ſua decreta mutent. Quare cùm hic mutare videant, in ſuo Principe conſtantiam requirerent, & violatæ legis accuſationem intenderent. Quamobrem totam culpam in illas reiicit, qui decreti illius ſuaſores, ſiue auctores extitére.

Debet Rex inepta decreta illicò abolere.

* Non decet Reges ſua facilè abolere decreta, ſed cum conſtat non aptè lata fuiſſe, non ſolùm decenter poſſunt, ſed & debent illicò mutare.]

Ineptorū Regis decretorū culpa plerūque recidit in Miniſtros.

* Mutatur autem hoc Aſſueri decretum, Miniſtrorum vituperio. Rarò videris inepta Regis præſcripta ferri, quorum imprudentiæ culpa non immediatè recidat in Miniſtros.] Artaxerxes Rex magnus (communis hæc inferendis, aut abrogandis decretis eſt clauſula) ab India vſque ad Æthyopiam Ducibus ac Principibus centum viginti ſeptem Prouinciarum, quæ noſtræ ditioni ſubſunt. Salutem precor. Eſt intolerabile, odioſum, ac barbarum hominum genus, qui cum à Principum liberalitate multis ſunt obærati beneficiis, & ampliſſimis honoribus cumulati, abuſi potentia & opibus non ſuis, ſed acceptis, & non ſemel ablatis: ſic inſoleſcunt, & efferuntur, vt non ſolum his, qui legibus, & Regum præceptis aſtricti ſunt: ſed etiam his, à quibus ornati ſunt, & excitati à puluere, inſidias moliantur.

Pro gratiis beneficio debitis iniuriā gerere, iniquiſſimū eſt.

* Si ingratus animus acri reprehenſione dignus, qui ingratitudini addit inſidiarum iniuriam, quantæ erit ſubtaxationi agnatus?] Nec contenti ſunt illis, à quibus ornati fuére, non habere gratias, & violare iura, quæ mortali generi natura præſcripſit; ſed eo etiam progreſſi ſunt audaciæ, eo impudentiæ, vt nec diuina curent, neque à Deo putent, repetendas eſſe pœnas eorum, quæ improbè geſſerunt.

Ingratus animus vix credit eſſe Deū.

* Ingrati enim animi ea eſt ſtoliditas, vt vix credat Deum eſſe, à quo acceperit beneficia, & cui erit rationem acceptorum redditurus.] *Nec contenti ſunt* (ait) *gratias non agere beneficiis, & humanitatis in ſe iura violare; ſed Dei quoque cuncta cernentis arbitrantur ſe poſſe fugere ſententiam.*

Poſt beneficia accepta, mox ingratis Dei iudicium imminet.

* Poſtquam ingratitudinem, beneficiis acceptis, expreſſit, illicò diuini iudicij tribunalis recordatur. Quia poſt beneficia accepta ingratis iudicium imminere, quis dubitet?] Et in tam intolerabilem prorupere veſaniam, vt ſuas vires & potentiam acceptam, ad ſceleratos inſectandum ciues, eo conferre, vt eos, qui à legum fideli cuſtodia neque lato receſſerunt vngue, & vitam egerunt verè laudabilem, confictis callidè mendaciis oppugnent & euertant. Eò impudentiores, quod Principes, qui ſincero ſunt animo, & à ſuis moribus, & ſenſu aliorum ingenium ac mores metiuntur, ſubdolis monitis, quibus curant eorum aures demulcere, iniquè decipiunt. Facilè quidem Principes decipiuntur, quia illorum, quos in conſilium adhibent, quoſque in aula ſemper familiares habent, fraudulentum eſſe neminem, ac infidelem arbitrantur.

Sinceritas eſt agnata Principibus, vnde faciès decipi poſſunt.

* Expende illa verba admodum pulchra: *Dum aures Principum ſimplices, & ex ſua natura alios æſtimantes, callida fraude decipiunt.* Sinceritas agnata Principibus, facilè poſſunt decipi, quia nihil improbum de aliis ſuſpicantur.]

Agnatū nobilibus inferiores æſtimare. Nō ſit Rex facilis ad credendum ſuaſoribus, aut delatoribus, ne leuis videatur.

* Certè alios æſtimare, inferiores magni facere Principes, ac nobiles habent inſitum à natura.] * Cum autem Princeps videat ex agnata ſinceritate ſeductioni ſubiacere, ediſcat, non eſſe facilè credendum ſuaſoribus, aut delatoribus, ſi ſuam velint auctoritatem retinere, & aliis leues ac faciles non videri. Nam vti monuit Sapiens Cap. 19. 3. *Qui citò credit, leuis eſt corde, & minorabitur.*] Antiqua ſcrutemini monumenta, ex quibus fiet vobis perſpicuum, quàm plurimos Principes ſuo communibúſque votis ſtatuiſſe contraria, dum aures faciles criminatoribus exhibuére: & eoſdem deinceps ab errore liberatos ſua damnaſſe ac mutaſſe decreta. Vndè ſi hominum veteratorum fraudulenta conſilia communem turbauére pacem, & exemplo malo æquitatem violauére, prouidendum eſt, vt publicis occurramus incommodis. Nec exiſtimare deberis etiamſi decretum promulgetur ſuperiori contrarium, ab animi leuitate proueniſſe; ſed eum alius rerum ſtatus aliam adminiſtrationis formam requirat: neceſſe eſt, mutari illa, & abrogari prorſus, quæ priùs dum alia mens erat, expedire Reipublicæ commodis videbantur.

Varius rerum ſtatus debet Regum mutare, aut abrogare præſcriptiones.

* Varius quidem rerum ſtatus debet Regum immutare, aut abrogare præſcriptiones.] Quæſieris, cur Rex ſciens vnicè Amanum decreti prioris auctorem extitiſſe, plurali loquatur in numero: *Multi bonitate Principum abuſi ſunt in ſuperbiam: Nec contenti ſunt: Moliuntur inſidias: Et in tantum veſanis proruperunt: Callida fraude decipiunt.*

Indecorū eſt Regi, nimiam vni Miniſtro auctoritatem exhibere.

* An Regem pudebat tanta vnum Miniſtrum donaſſe auctoritate, vt auderet tàm immane facinus moliri? Indecorum eſt Regi nimiam vni impendere auctoritatem.] Attamen aliter quæſtioni iam reſpondeo.

Verſ. 10.11.12.13.14.15.16. *Et vt manifeſtius, &c.*] Generatim locutus fuerat Aſſuerus de Miniſtris ingratis, qui Reges ſeduxerant, & abuſi 2.

Apertè deſcribit Aſſuerus Amanū

contra Mardochæum ac Iudæos iniustos sequitur.

abusi fuerant data sibi à Principibus auctoritate. Iam apertè de Amano loquitur, & quod antiquis dixerat confirmari exemplis, nouo confirmat. Vt igitur, quod diximus, manifestiùs intelligatis, Amanus filius Amadathi, *& gente Macedo*, & animo, siquidem à Persicis commodis eum habebat alienum: ad eum tamen locum mea munificentia sublatus est, vt secundus à Rege numeraretur, & meus appellaretur pater: quia illius (me pudet) in rebus quibusque dubiis sequebar arbitrium: & quod nemini ex meo Imperio concessum est, ab omnibus quasi Regij nominis, aut etiam numinis particeps esset, eadem qua ego veneratione voluit adorari. Quem tamen sic honos ille tantus inflauit, vt quo sibi assumeret, aut ad Macedones traduceret Imperium: de me occidendo consilium exequendum iniecit. * Certè an Amanus contra Regem cum duobus Eunuchis coniurauerit, dixi ad Caput 2. Incertum planè, sed à Rege asseritur quasi non dubitatum, cum illis coniurasse. Quodcumque enim immane flagitium homini est agnatum ingrato.] Adde, e vili conditione sublatum ad Principatum fuisse. Quid non audeat vilis homuncio ad meliorem fortunam sublatus?] Demùm vilis alienigena erat. Et quando viles alienigenæ propria non curant commoda, vel Regis iniuria, quod nobiles alienigenæ non præstant?] Nitebatur inquam Amanus me Imperio ac vita priuare. Nam Mardochæum, cuius fide, ac beneficio viuo, siquidem Eunuchorum perfidiam detexit, & consortem mei Regni Estherem dilectissimam cum omni gente sua Iudæorum innocentium populo, nouis quibusdam & inauditis machinationibus expetiuit in mortem: hoc quidem arbitrio, vt nostræ insidiaretur solitudini, & Persicum Regnum in Macedonas transferret. Porrò Assuerus quod regnet, & viuat Mardochæi fideli refert admonitioni. Vndè cum Amanus crucem Mardochæo parasset, & priùs decretum illud ab ignorante Rege de Iudæorum nece priùs impetrasset: sic Rex Amani interpretabatur animum, vt voluerit occidere Reginam, à Iudæorum semine prognatam, & seipsum cum de medio sublatum esse vellet Mardochæum, qui priùs Regium caput defendisset, & quo viuente quidquam se posse in Regis vitam moliri desperabat. Hoc est quod dicitur, *Vt illis interfectis nostræ insidiaretur solitudini.* Quia se Rex nudum à fideli custodia arbitrabatur, si defuissent illi duo Mardochæus scilicet, & Regina. * Solitarium se se Rex pulchrè fatetur fidel Mardochæo coniugéque fideli ornatum, dum interim innumeris Ministris Principibus, famulis, subditis stiparetur; quia fidelis amicus, & coniux fidelis pro toto vnicè comitatu debet esse Regi, debet esse marito.] * Illud expende. *In tantum arrogantia tumorem sublatus est* Amanus, *vt Regno priuare nos niteretur, & spiritu. Nam Mardochæum: expetiuit in mortem.* Probat Rex, Amanum intendisse, eum & Regno & vita priuare, quia Amanum fidelissimum interimere nitebatur. Quia vnicus fidelissimus subditus & Regis est vita, & Imperij stabilimentum: quo corruente, quasi Regis vita & Imperium peruolat ad

Quodcumque flagitium agnatum est homini ingrato.

Quid nō audeat vilis homūcio ad meliorem fortunā sublatus.

Alienigenæ viles solent propria commoda procurare vel Regis iniuria: nō sic alienigenæ nobiles.

Fidelis amicus ac fidelis coniux vnicè pro toto comitatu debet esse Regi, debet esse marito, sine his solitarius existit.

Vnicus fidelis subditus Regis est vita, Imperij stabilimentum.

occasum.] Multa de Iudæorum aut perditis moribus, aut perniciosis legibus ad me Amanus *pessimus mortalium* ille detulerat, propter quæ nimium facilis (ingenuè profiteor) omnes in eius tradidi potestatem, vt de eorum capite pro suo arbitratu decerneret. Post verò cum in illorum leges & mores accuratiùs inquirerem, * innocentes reperi, & prorsus indignos, in quos tàm immane decretum ederetur. Subditorum causa maturius est discutienda; multæ enim delationes præ se ferunt delictum puniendum, quæ accuratiùs spectatæ virtutem munerandam exponunt.] Non solum non reperi Iudæos aliquo crimine fœdatos, iustisque vtentes legibus; sed & verè filios Altissimi, & maximi, semperque viuentis Dei esse comperi: cuius beneficio *& patribus nostris, & nobis Regnum est traditum, & vsque hodie custoditur.* Traditum sibi à Deo, quem custodit Israël, Imperium à Chaldæis ad Persarum potestatem translatum professus est Cyrus lib. 1. Esd. c. 5. & 2. Paral. c. vlt. in fine, quod ex cap. 45. Isaiæ ex Iudæorum relatione didicerat.

Delationes dē̄ndiatos subditorum maturius sunt à Præsule discutienda.

Vers. 17. 18. 19. 20. 21. 22 23. 24. *Vndè eas, &c.*] Propter hæc imperio, vt superiores meo ex nomine indictæ literæ Iudæis exitiales eo deinceps habeatis loco, quasi nullum à Regio nomine ac signo pondus habuissent. Siquidem subreptitiæ fuére Amani scelere, pro quo ante Susan portas ipse, qui machinatus est, & omnis cognatio eius addicti patibulo periere, non nobis punientibus, sed *Deo ei reddente, quod meruit.* * Peccatoribus sane inflicta supplicia non existimes à terrenis Iudicibus prodiisse, sed à cœlestis calamo scriptæ exponi.] Hoc autem edictum de more in publicis locis prostare iubeo, vt norint Iudæi, licere sibi per me suis vti legibus: neque quisquam audeat illis, quominùs id suo more faciant, esse impedimento. Sed quia non solum permitto, vt patrio ritu suis vtantur legibus, sed etiam Iubet mihi, vt illos, qui arma ad eorum cædem comparauerant, occidant, quod non poterant impunè gerere, quia Regnum fortasse Amani asseclis exundat: iubeo, vt Duces ac Principes, ad quos præsertim dantur hæ literæ, vt adiumento sint Iudæis, vti liberè eos, qui vim illis ostentarant armatam, & se Amani furoris præstare voluerant administros, ad vnum extinguant die mensis Adar decima tertia, quam illi Iudæorum cædibus incestare decreuerant. Diuino enim consilio actum, vt diem, quam statuissent Hebraico sanguine cruentare, suo ipsi sanguine cruentent: & dies luctui Iudæorum destinata, eis hilaris illucescat. Dies autem hæc anniuersaria celebratione omnibus, qui Imperio Persico subsunt, sit solemnis, vt illorum supplicium, qui Regis saluti insidiati sunt, & eorum gloria, qui fidele Regi præstitére obsequium oculis exponatur. Vndè ad Regiam salutem tuendam, & à Maiestatis læsæ scelere excitarentur, & terrerentur animi. * Præmium enim addictum virtuti, animum excitat ad similia opera præstanda: & supplicium criminis animum ad simile piaculum exercendum exterritat.] Omnis autem Prouincia, quæ præscripto meo de huiusmodi solemnitate celebranda non obedie- 3.

3.

Copia Iudæis datur, se vlciscendi, & dies vltionis festiuus indicitur.

Peccatorum supplicia non à terreno Iudice, sed à cœlesti inducuntur.

Præmium virtuti alicui expositum excitat ad similem virtutis adeptionem: & supplicium vitij ab huiusmodi vitio deterret.

rit, gladio, ac igne depereat: & sic penitus aboleatur, vt non solùm hominibus non det habitaculum, verùm & bestiis inuia exponatur æternùm in horribile contemptus ac inobedientiæ documentum. Certè hoc supplicium apud Chaldæos, & Persas fuit vsitatum, quia in minis adhibetur frequenter, vt illius domus, qui contra fecerit, destruatur, & in publicos vsus, eosque indecoros ac sordidos conuertatur. Quòd in suum populum Deus vsus fuit aliquando, dum loca quædam, quæ vsus habuere, aut habitatura videbantur eximios, perdidit, vastauitque adeò, vt nullus deinceps fructus indè in humana commoda redundaret. Deut. 29. 23. Illa demùm particula: *Vndè & vos inter cæteros festos dies hanc habetote diem*, manifestè innuit apud Persas aliquos festos solitos celebrari. Herodotus asserit l. 3. à Dario imperatum, vt dies cædis Magorum, quorum in locum ipse successerat, festum æternum esse. Familiare enim erat Gentilibus, certa tempora Numini dicare, quibus illud ob præstita beneficia publicè collaudarent, & gratias exhiberent, auctore Plutarcho in Nicia. * Quid mirum christicolas, quibus exundant quotidiè cœlestis Numinis beneficia, nunquam exhausta scaturigine, tot annuas colere gratitudinis ergò solemnitates?] His sit finis Volumini tertio Commentariorum in septem hosce Historicos Libros ad Deiparæ, Iosephi, Ignatij, ac Antonij gloriam. Absolui Vallisoletana domo D. Ignatij Societatis Iesu die Iunij 11. anno 1652.

Laudantur Christiola à multitudine dierum festorum.

AD

AD DOMINAM MEAM

EPILOGVS.

AVDES tuas, ô Domina, ſeptem ſacrorum Voluminum hiſce Hiſtoriis hallari aſpicio. Nam ſi primum ac ſecundum Librum Paralipomenon lego, toties inuenio Dei parentis Regnum connotari, quoties probi alicuius Regis memoria geritur. Vnicâ tamen in Reginâ Saba celeberrimæ tuam imaginem lubet contemplari. Quæ *ingreſſa eſt in Ieruſalem* comitatu multo, & diuitiis. *2. Paral. 9.* Ad quæ Richardus Laurent. lib. 6. *Regina Saba Maria, Saba enim interpretatur conuerſio, vel incenſio. Hæc eſt Maria, quæ peccatores conuertit, & eorum affectus per charitatem incendit. Diuitiæ Virginis ſunt illæ, de quibus* Prou. 3. *Multæ filiæ congregauerunt diuitias, tu ſupergreſſa es vniuerſas. Iſtæ diuitiæ ſunt Virginalis fœcunditas, & fœcunda virginitas: humilis Charitas, & charitatiua humilitas: benigna miſericordia, & miſericors benignitas: pia manſuetudo, & manſuetiſſima pietas, &c.* Verùm dùm Librum primum Eſdræ euoluo, & Templi inſtaurationi operam dari video: te auguſtiſſimum Dei Templum ſacratius vtiquè recognoſco. Ildephonſus ſerm. 1. de Aſſumpt. *Maria eſt Dei Templum in qua verus Deus verſatur non in figura & ænigmate, ſed in veritate, & vbi Deus homo pro ſalute omnium immolatur.* Dum verò ſecundum annoto, te Murum melioris Ieroſolymæ, non innouatum, ſed ex inſtanti primo à Deo exædificatum in fortitudine à communi abſtractâ infirmitate aſpecto. Quàm pulchrè Richardus lib. 11. *Maria eſt murus inexpugnabilis. Ego*, inquit, *murus.* Cant. 8. *Murus dicitur paſſiuè, quia fundatus eſt à Deo ſuprà firmam petram.* (En robur Conceptionis) *& munitur multipliciter contra machinas hoſtium. Et actiuè, quia munit, & tuetur interiora Ciuitatis Dei, id eſt Eccleſiæ, ne bona interiora eius, id eſt, bona opera, & gratiæ virtutes diripiantur à Dæmonijs, & vitijs.* Et quomodò conſiſteret murus hic, Eccleſiámque roboraret, ſi non in petra, ſed in communi fragilitate fundaretur? Iam vero Librum Tobiæ recognoſcens cœcum hominum genus inuenio per te verò lumini reſtitutum. *Incarnatio Chriſti* (ait Richardus lib. 1.) *Collyrium eſt Raphaëlis, qui dicitur Medicina Dei. Hoc collyrio Maria, id eſt, Illuminans eos, cæcos illuminat Chriſtianos, quia documentis ſuis docui tuos Chriſtianè viuere.* Quid ſi Librum Iudith euoluam? Sanctiſſima obiicitur mihi Maria, cuius efficaciſſimæ preces ad populi victoriam.

Maria figurata in Regina Saba. — 2. Par. 9. — Richard. — *Maria ſpirituales diuitiæ.* — Prou. 31. — *Dei Templum Maria.* — 1. Eſd. 1. — Ildephon. — *Maria Ciuitatis Dei murus.* — 2. Eſd. 2. — Richard. — cant. 8. — *Murus hic fundatus in petra, non in communi fragilitate.* — *Maria cœci generis humani illuminatrix.* — Richard.

Instar Iuditha, quidquid petit, à Deo impetrat. Iudith 8. Richard. *Maria Esther Regni Dei partem possidens dimidiam.* Esth.7. Richard.

riam. Adhuc Richardus lib.1. *Maria facilè impetrat, quidquid petit à Filio. Ideò in figura eius dictum est Iudith 8. Ora pro nobis, quia mulier sancta es tu.* Denique Estheris historiam recolens, non possum non tuæ miserationis potentiam memorare. Assuerus Estheri: *Quid vis Esther, & quæ est petitio tua? Etiamsi dimidiam partem Regni mei petieris, impetrabis.* cap. 7. Ad quæ bellè Laurentinus lib.6. *Regnum Dei consistit in duobus, scilicet in misericordia, & iustitia. Et Filius Dei quasi sibi retinuit iustitiam velut dimidiam partem Regni,. Matri concessit misericordiam quasi dimidiam aliam partem. Vndè dicitur Regina misericordiæ, & Filius Sol iustitiæ: & hæc quasi participatio figurata est in Esther.* Imò tuæ ditionis ô Domina quasi exiliens terminos alteram Regni partem ambis, vt totam Dei iustitiam in miserationem allicias.

Laus Deo, Deiparæ, Iosepho,
Antonio, Ignatio.

INDEX

INDEX VNICVS.
MORALES CONCEPTVS ad Concionatores.

Prior numerus paginam : Posterior columnam designat.

A

Aberratio.

DEus non patitur suos diu aberrare consilio, si eo curant ei placere. pag. 56. columna 2

Abrogatio.

Non benè audit apud subditos quidquid sibi singulariter abrogatur. 89.2

Absentia.

Multa spiritualia incommoda ex præsulis obueniunt absentia. 261.1

Absentia dilectionis est interemptrix. 228.2

Abstinentia.

Abstine à peccato, ne fortè illud sit vltimum, quo perpetrato instet supplicium. 326.1

Fideles ab actionibus debent abstinere, quæ peccati speciem exponere videantur. 381.2

Qui orationi exercitamentis studene, sic à veniali culpa abstinere student, ac alij à lethali. 327.2

Si populus electus abstineret à crimine bonis omnibus exundaret. 308.2

Communicaturus vel à licita abstine voluptate. 31.2

Qui à licitis voluptatibus abstinet potest cum perfectissimis comparari. 279.2

Abstractio.

Quos eligit Deus, curat ex delinquendi occasione abstrahere. 248.2

Abundantia.

Omnes Præfecti militares abundant thesauris ex militum miserorum penu. 328.1

Sine abundantia eibi gaudium à communitate exulat de præsule subditis obmurmurantibus. 42.2

Abusus.

Difficilè abusus aboletur, ex prætextu pietatis intrusus. 184.2

Acceptus.

Acceptabilis, qui acceptus est Deo. 296.2

Actio.

Necessarium est aliquando abcessu contemplationis ad visibiles actiones descendere. 304.2

Mentis est excors, qui coram cadauere Principis ab iniquis actionibus non retrahitur. 332.1

Serui referentes dominorum actiones, quas iniustas putant, semper mentiuntur exaggerando. 271.2

Actio socij est tibi quasi consilium idem operandi. 207.2

Vna virtutis actio ad aliam similem actionem inducit. 267.1

Actio impia pia actione est inauranda. 69.1

Ex actione vna crudeli homo crudeliorem fertur in aliam. 63.2

Omnis actio vel vilis, è qua Deo gloria resultat, augusta est. 44.2

Mirum, filium tenellum patris non imitari actiones. 186.1

Non cùm inchoatur actio, sed cùm perficitur, acta est dicenda. 380.2

Patentum, ac filiorum actiones similes esse deputantur. 193.1

Actiones filiorum ac nepotum parenti, aut auo quodammodò tribuuntur. 80.2

Leurè agir inuitus, præproperè operatur vltroneus. 84.1

Adolescentia.

Inuisa admodum Deo adolescentia prona delictis. 293.1

Aduersitas.

Nulla fideli populo nocet aduersitas, cum nulla ei dominatur iniquitas. 170.2

Adulatio : Adulator.

Capitali supplicio addicendi Consiliatij qui adulationis nube Regi veritatis fulgorem effundunt. 350.1

Aulicorum adulatio non sistit, nisi suos Reges vsque ad verticem Deitatis attollat. 308.2

Aulici adulatores nihil regibus indicant, nisi quod eis placiturum esse videtur, haud sic fideles ministri. 187.2

Linguæ adulatorum Regum præcordia euertunt. 156.2

Regum filij nunquam non Sapientes, ac decori, aulicorum adulatione. 25.1

Subditorum adulatio solet Sapientiam Regis nimium commendare, immerito quidem. 515.2

Velut Deus ab adulatoribus adoratur. 299.2

Adulter.

Timeat adulter, ne in vxores suas id probri accipiat, quod coniugi infert alienæ. 9.1

Ægritudo.

Facilius ab ægritudine fortassin liber esses, si quod impendis medicis, pauperi largiteris. 533.2

Vbi iusti est ægritudo, ibi in promptu Dei medicina adest. 295.1

Corporis ægritudo animo affert sanitatem. 188.2

Fœda corporis ægritudo morte est dirior. 162.2

Tot ægritudinibus affecti, oportet Raphaëlem, Dei medicinam aduocemus. 272.2

Ægritudo corporis, quà animus à culpa protegitur, Dei beneficium. 381.1

DDd Vt

Vt ab spirituali liberemur ægritudine, non omnia cœlesti medico relinquamus, sed ipsi simul operemur. 288.2

Æquitas.

Regum æquitas stabilit imperia quæ ob regum iniquitatem assolent corruere. 115.2

Ærumnæ.

Dum ærumnis agimur, Deo litamus: prosperitatis tempore delinquimus. 121.2
Deploranda ærumna, Christicolas cum Christicolis ob causas politicas dimicare. 166.2
Qui actus à Deo ærumnis non corrigitur, non obscurum exhibet damnationis iudicium. 123.2
Clamor orationis omniũ ærumnatũ remediũ. 149.2
Deus nos agit ærumnis, vt cogat feruentius exorare. 209 s
Ærumnæ quibus peccator allicitur ad pœnitentiam non videntur à Deo irato, sed benigno procedere. 181.2
Communes Dei populi ærumnæ plerumque obueniunt in delictorum pœnam. 358.1
In communi ærumna communis fiat oratio. 304.2
Actus ærumnis, pro te ora, non precibus vnicè nitaris alienis. 108.2

Ætas.

Ætati puerili multum parcendum. 266.2
Ætati maiori reuerendum. 192.2

Æstimatio.

Gratissima Deo oblatio est Regia de subditis æstimatio. 37.1

Æternitas: Æternari.

Haud fidẽdum vlli nominis æternãdi rationi. 298.1
Dedecet Sacerdotale ingenium temporariæ domus æternitatem procurare. 233.1
Si expetis domum tuam æternari, simul Deo domum ædifica, aut ædificatam refici cura. 48.1

Affectus: Affectio.

Segnis est affectus in consocerum. 138.1
Tenerior matris, quã patris in filios affectus. 184.2
Regiæ vrbes ex accuratiori circa Dei cultum affectu præcipuè exornantur. 43.1
Vel iniusta postulata assolet amantis affectus inaurare. 218.1
Affectus imminuit iniungendi à domino supplicij rigorem. 66.2
Cũ ardescit affectus, nulli diligentiæ parcitur. 196.1
Quicumque affectus animæ scilicet idolum ipsius animæ dissipatio est. 46.2
Cùm Deus iustum speciali prosequitur affectu; opus solet perficere. 58.2
Qualis referentium affectus, talis reorũ causa. 144.1
Deus magni æstimat præcelsos humani affectus ausus. 56.2
Iniustè maledictione parentis affectus, accipit pro patientia exhibita, benedictionem. 261.1
Affectus difficiles animi, vel templi umbraculo sunt concedendi. 99.2
Præpropera ad nuptias affectio primam ætatem imbellem efformat. 154.2
Dedecet Principes, indulgentiam, aut rigorem ex iniquo exponere affectu. 325.1
Deo nihil dare possumus nisi affectum, quo hilariter ei reddimus, quæ ab ipso accepimus. 91.2
Ex affinitatis obligatione iam iurgia, ac diuisiones procedunt. 241.2
Affinium vnica debet esse causa. 233.1

Afflictio, Affligi.

Miserrimum est in peccatis affligi, quia inutilis ad meritum tribulatio. 219.1
Afflictionum sudores solent à medullis iniquitatis humorem extrahere. 250.1
Humilitas peccatoris afflicti est liberationis documentum. 316.2
Afflictio laborum reuocat ab iniustitia peccatores, 108.1
Corporis afflictio confert ad beneficia postulata assequenda. 216.2

Agricola.

Annus belli est agricolis quasi plaga locustæ. 301.1
Fruges agricolarum multiplicantur Regi, seu potiùs exactori, non ipsis agricolis ob tributa pendenda. 251.1
Ob tributa coguntur agricolæ deficere oppidorum desolatione. 237.1
Oportet Regem aliquando ad videndum mistos proficisci agricolas. 300.2

Alienigena.

Alienigena vilis solet propria commoda procurare, vel Regis iniuria: non sic alienigena nobilis. 389.1
Dei acti supplicio Regnum alienigenæ Principis imperio subest. 215.1

Altare.

Altare vbi conditur, Eucharistia minimè permittitur sine lampade exponi, 87.2
Qualem Sacerdos se altari Eucharistico offert, talem sibi altare Eucharisticum expetitur. 305.2
Altare locus est eleuatissimus, ad quem magna animi necessaria est ascensio. 94.2

Alumnus.

Regularis ordinis nunquam ab onere æquali viribus eximuntur alumni. 71.2
Vide *Angelus.*

Amans.

Dum amatus in corpore patitur, amans sauciatur in mente. 282.2

Amaritudo.

Memoria amaritudinis voluptatum animi cæcitati medetur. 294.1

Ambitio.

Ambitio crudelitatis mater. 350.2
Putat ambitiosus suum esse singulare meritũ. 363.1

Amicitia: Amicus.

Amicitia Principum vicinorum regna stabilit. 45.2
Optima illa amicitia quæ ob virtutum similitudinem contrahitur. 33.2
Fidelis amicus, ac fidelis coniux vnicè pro toto comitatu debet esse Regi, debet esse marito, sine his solitarius existit. 389.1
Rarus est Regis amicus, siue *validus*, qui decumbat in aula. 228.2
Amicus Regis (*el valido*) socius illius sit ad omnes computandum. 84.2
Regis amicus socium agat, non Regem, sibi abrogans regimen. *ibid.*
Bonus Regis amicus & emendabilis, cum quo ille negotia ad pietatem attinentia confert. 56.1

Amor.

Parentum amor linceos habet oculos. 288.1
Amor est sollicito res plena timore. 286.2

Angelus.

Angeli boni homines non decipiunt, sed eos ad veritatis semitas dirigere expetunt. 339.2
Vel Angeli nomen synonomum est omnium eximiarum dotum, vndè Custodem Angelum amplius teuerere. 986.2

Vt

Vt iuuenes castitatem tueantur, indigent speciali Angeli custodis tutela. 333.1
Angelus custos quasi eandem essentiam alumni sui induit. 280.1
Angelus custos satis fidelis alumno est. 286.1
Angelus custos hominem in omnibus viis comitatur, ac protegit. 333.1
Angeli custodis officium est, diabolum religare ne noceat. 281.1
Angelus custos eum præcipuè alumnum protegit, quē parenti, aut præsuli viderit obedientē. 277.2
Angeli non dedignātur nostros agere nūcios. 272.2
Angeli & homines iusti fratres sunt Deo parente. 284.1
Cuncta Angelo custodi facilia in alumni beneficium. 284.2
Angelus custos quomodò eum defendet à quo videt Deum separati. 276.2
Vt debitum diuturnum recipiatur, Angelica exactio requiritur. 290.1
Non omne salutis nostræ negotium custodi Angelo committendum, aliquid debemus simul operari. 281.1
Tanta Angelorum cœlestium erga homines pietas, vt ad eos percutiendum immittantur. 67.1
Ab Angelo cœlesti excitaris, cùm de extruendo, aut ornando altari cogitas. ibid.
Angelus custos quasi idem est cum eo, quem custodit. 276.1
Angelus custos solicitè alumni sui causas gerit. 276.1.
Vbi adest hominum ægritudo laborum, ibi per custodem Angelum præsens est medicina Dei. ibid.
Angelus custos suo alumno, non solùm spiritualia; sed temporalia etiam subsidia curat prouideri. ibid.

Angustia.

Impium est, tempore angustiæ delinquere. 167.2
Angustiæ peccatores ad meliorem mentem adducere solent. ibid.

Annus.

Quàm molesti, quàm multi subditis crudelis principis anni sunt. 148.2
Deus annumerat annos, imò instantiam quibus iusti patiuntur. 294.2

Antiquitas.

Ineptè Religiosus ex sola antiquitate curat, sibi munera præclara iniungi. 209.2

Magnus Antonius.

Magnus Antonius discipulos edocebat spiritualia arma ante certamen præparare. 40.1

Arbitrium.

Rerum arbitrium non est ad vnum aulicum deferendum, sed ad multos. 113.1
Nunquam defuit arbitrium amanti vt difficilia quæque in Dei obsequium facile præstaret. 351.1

Arca.

Vel in hoc sæculo prosperatur qui Arcæ Marianæ honorandæ studium impendit. 79.1
Deipara est Arca fortitudinis Dei. 108.2

Arcanum.

Militare arcanum firmiter Dux custodiet. 317.2

Arma.

Regi eximio arma, quibus subditos defendit, munus est pretiosum ac voluptuosum. 180.2
Non sunt accommodanda militibus arma postquam bellum ingruit, sed maturè præparanda. 161.2

Arrogans.

Arrogans ad loquendum, semper se ad operandum, ostendit ignauum. 119.2

Ars: Artifex.

Nulla ars potest sine prudentiæ dictamine exerceri. 70.1
Subtrahantur nulli artifices, qui filios, quos egregios artifices facere poterant, vulgares efficiunt scholasticos. 98.1
Eximij artifices à Principibus honorandi. 98.1
Egregij artifices, qui à patre artifice quasi hæreditariam artem accipiunt. ibid.
Eximij artifices admodum à Principibus honorandi. 102.2
Rerum factarum artifices periti, sibi sint, sicuti parentes colendi. 102.2

Arx.

Arx cordis præsidio roboretur ante hostium impetum. 155.1

Aspectus.

Fugiant viri ac fœminæ mutuos aspectus. 100.2

Asperitas.

Animi ornatus, corpori addicta asperitas. 385.1
Opera asperitatis non sunt intermittenda, nam postmodum difficilius geruntur. 328.2

Attentio.

Concioni attentio præstanda est. 245.1

Auaritia.

Ministrorum auaritia insatiabilis taxatur. 238.2
Vel inanimata quæque nostræ auaritiæ fatigantur instantia. 263.1

Auctor.

Multi aliorum transcribunt Libros, & se Auctores affectare contendunt. 194.2
Librorum piorum actores semper legentes edocent. 110.1
Auctores librorū edocentur post cōpositum, opus illud postmodū recognoscere, ac collimare. 51.1

Auditor.

Plerumque ob concionatorum desidiam auditores non conuertentur. 238.1
Debent auditores, mente dicere sibi, quod concionator labiis exponit. 245.1
Magno Dei supplicio, nunc auditores non intelligunt quæ concionatores (heu) cultè loquuntur. 245.1
Vide *Concionator*.

Aula: Aulicus.

Aula ingerit obliuionem circa præmia elargienda. 362.1
Aulici primarij inferiores non fouent dilectionis affectu, sed vt eis ad propria commoda vtantur. 378.2
Agnatum aulicis procurare, ne veritatis vox ad Regis aures perueniat. 159.1
Nonnulli aulici potentiores cupiunt Regem esse surdum & cœcum ne eorum defectus videat vel audiat. 358.2
Aulici in deliciis nutriti haud possunt de populari ærumna iustum ferre iudicium. 118.2
Aulici permittunt Regem deperire, haud audentes dormientem vitiis excitare. 335.1
An Deus ab aula exulat. 187.1
Multi aulici, aut ministri primarij Reges maiores ipso Monarcha esse ostentantur. 300.2
Aulicus primus, seu *el valido*, vt ei Rex habetur. 300.1
Primarius aulicus, *seu el valido* cuncta gerit in Regno. 349.1

Cum Aulicum vides lucem prænenire plerumque comperies non virtutem in eo peruigilem, ſed antelucanam iniquitatem. 363.1

Piacula Principum magna ex parte ſunt aulicis latronibus tribuenda. 324.1

Ira Regis, leonis iræ agnata, vndè aulæ habitatio horribilis. 383.2

Aulici primarij, qui primi ſunt in honoribus, deberent primi ad bella proſilire. 300.2

Aulici ad nutum Regis auſteri, aut propitij affectus accomodant. 217.2

Aula iniquitatis fons. 44.2

Auxilium.

Parum humana diligentia prodeſt, ſi diuinum non adeſt auxilium. 304.2

Ei qui auxilium exhibet ad flagitium tota tribuitur iniquitas. 319.1

Tardiùs ex propinquis quàm ex alienis tibi egenti veniet auxilium. 40.2

Dum iniuſtè impugnant, qui auxilium præſtant, potiùs ſe inuicem interficiunt. 145.2

Dum certa Deum auxilio indui ſperas, cœleſti auxilio nudatus obiiceris, nec fouetis humano. 167.1

Deus non vult ſolus pro hominibus pugnare, ſed eis pugnantibus præſtat auxilium. 312.2

B

Baptiſmus.

Non differendus diù filiorum Baptiſmus. 72.2

Bellum.

Dirius bellum, quod occultè per inſidias geritur. 235.1

Ad belli ducatum requiritur in Imperatore prudentia, & impauiditas. 125.1

Non omnes ad bellum electi Duces aut milites fortes ſunt. 525.1

In bello victoriæ neruus eſt plerumque hoſtis fama, quæ metum incutit aduerſario. 46.2

Bella apud impugnata Regna miſeriarum characterem imprimunt indelebilem. 310.2

Regis Catholici pietas publicas orationes poſtulantis cum bellicas præparat expeditiones. 315.1

Ars belli, hoſtem in propriis percutere, vt delinquat aliena. 133.2

Noſtræ in Deum confidentiæ remiſſio bellorum influit diuturnitatem. 133.1

Bella quibus opprimitur gladius eſt Dei Iudicis noſtra ferientis crimina. 144.1

Rarò triumphat, qui non laceſſitus, bellum committit. 190.2

Sacerdotale munus eſt, Reges, ac Principes excitare ad confidentiam in Dei miſericordiam belli tempore. 317.2

Sacerdos qui orat dum milites ad certamina progrediuntur, commilitonem ſe eſſe credat. 317.2

Cum pacis res agitur, tunc debent fortiores belli apparatus exponi. 141.1

Ante belli inſtantiam Vrbes muniendæ. 135.1

Extremam arguit calamitatem, vti Principē Catholicum infidelium præſidio ad bellicam expeditionem. 304.1

Ad res belli dirigendas aduocentur fortes milites Conſiliarij, non ſolùm ſapientes. 179.1

E domo Regia non è tuguriis inopum debent pecuniæ ad bellum aſſumi. 301.1

Luxuriei habitus in bello taxatur. 59.2

Bellum inter Chriſticolas infauſtum vtrimque. 138.2

Nullius vtilitatis eſt Regi quod à templo tollit ad belli ſubſidium. 167.2

Titulus eſt magnus, ad veniam conſequendam, milites Dei bellum gerere contra infideles. 108.2

Aptè adminiſtratur bellum cùm milites nihil ſine Ducum conſilio gerunt. 41.2

Taxantur illi qui ſolum ex pugnaci ingenio non ex iuſtitia bella excitant. 59.2

Non indiget belli apparatu ille, à quo Deus dimicat. 59.1

Tota belli fœlicitas in eo ſita eſt, quod opportunè acies dirigantur. 62.2

Qui ad bellum adminiſtrandum eliguntur, poſſint Regis aſſumi in conſiliarios: tanta prudentia fulgeant. 78.1

Repentina præparatio ad materiale, aut ſpirituale bellum periculoſa. 17.2

In bello & materiali & ſpirituali diuiſio militum dat hoſti victoriam. 46.2

Vir aptior ad bellum, quam iuuenis. 158.1

Si omnes bello apti cenſerentur, non laceſceret pugna ex militum raritate. 158.1

Inteſtina bella aſſolent è coniugiis initis excitari genero in ſocerum, nepte in ſocrum rebellantibus. 219.2

Non decet Sacerdotes præfici bellorum adminiſtrationi. 310.2

Benedictio.

Iuſti parentis reſpectu filius cœleſti donatur benedictione. 285.2

In quolibet ſacro miniſterio Deus tam actione, quàm voce benedicitur. 72.2

Cunctis Sacerdotum operibus agnata debet eſſe benedictio. 231.1

Siue in proſperis, ſiue in aduerſis cor pium Deum benedicit. 295.2

Priuſquam comedas, Deo lita cibos, benedictione præmiſſâ. 323.1

Beneficium.

Qui gratum ſe Deo oſtendit pro beneficio, ad recipienda auguſtiora præparatur. 4.2

Qui liberatur à Deo, ne delinquat, ſupremo afficitur beneficio. 13.1

Donare à Deo beneficiis, quaſi præceptum eſt nobis datum de gratiis reddendis. 197.1

Singula à Deo accepta beneficia ſpeciali benedictione ac laude ſunt recolenda. 248.2

Sæpè memoriam age de quolibet beneficio accepto à domino. 246.2

Eximium à Deo beneficium eſt, multas ſine offendiculo peragraſſe terras. 53.1

Vnum beneficium à Deo acceptum velut ius nobis tribuit ad alia petenda, & conſequenda. 58.2

Beneficia accepta tribulationis tempore altiùs in animo retinentur. 65.2

Labores à Deo nobis inflicti beneficium eſt quod decet hominum gratitudo. 292.2

Scribe beneficia, quæ à Deo accepiſti, vt altiùs memoria retineas. 291.2

Patrum beneficia à Deo accepta filiorum beneficia ſunt. 52.2

Magna beneficia à Deo accepta ſæpè memoranda ad gratiarum actionem. 373.2

Poſt beneficium à Deo acceptum illicò accurre in delubrum gratias acturus. 145.2

Magnum eſt Dei beneficium nos alicuius incommodi aut futuri ſupplicij terrore agi, vt auer-

tamur à crimine. 369.2
Magno Dei beneficio peccaturus aliàs moritur. 95.2
Mox post beneficium à Deo acceptum, ei gratiæ litandæ. 145.2
Magnum Dei beneficium infidelem, vel captiuum apud Deicolas commorari, quia potest rectam inire viam. 311.1
Fecisse beneficia Deum quodammodo dum ad noua getenda debitorem constituit. 108.2
Magnum Dei beneficium est Magistratum ex propria gente, ac natione habete. 119.1
Qui plura beneficia accepit, plus debet obedientiæ præstate. 347.2
Vide *Gratitudo*.

Bonum.

Quærete Deum idem est, ac innumeris bonis oppleri. 52.1
Temporalia cuncta sunt spiritualibus posthabenda. 274.2
Nihil temporaria facit qui sperat æterna. 274.2
Dum Iustus immemor temporalium bonorum, spiritualibus intendit, Deus, & temporariæ ei aduci curat. 274.2

D. F. à Borgia.

Miræ diui Francisci à Borgiæ humilitas. 255.2
Meos Borgia se exponi Ducem passus est, vt ei venia faciendi sacrum daretur. 126.2

C

Cæcitas.

Multis vxoribus haud maritorum est ingrata cæcitas. 288.2
Rarò quis repente à cæcitate mentis liberatur. 288.2
Vt à cæcitate mentis liberetis adhibe menti voluptates felleas nbi extitisse. 288.2

Calamitas.

Tota Regni calamitas, cum Theologi, aut politici consiliarij falsa Regi loquuntur. 139.2
Omnes peccatoris calamitates à criminibus oriuntur. 271.1
Magna Regni calamitas est gente priuari. 36.5
Maior populo calamitas ex ministrorum auaritia, quàm ex Principum sumptibus apparatur, 238.2
Cum otiæ homines prohibentur, extrema adest calamitas. 168.1

Caligo.

In laborum caligine sancti hîc Dei gloria potiuntur. 104.2

Calumnia.

Calumnia, quâ iusto imputatur peccatum est morte dirior. 272.1

Cantare : Cantus.

Qui canendi diuinas laudes muneri incumbunt deberent esse Doctores. 77.2
Cantores omninò idiotæ non deberent sacrum ad chorum admitti: minus quidem factos ad ordines. 77.2
Taxatur non pius mulierculatam apud delubra cantus. 200.2

Capacitas.

Templorum nostrorum augustissima Capacitas Christum Deum & hominem continentium. 97.5

Captiuitas.

Impetare veræ est captiuitas. 392.1

Castitas.

Castitas vel in fœminis virilem suscitat fortitudinem. 337.2
Orationis exercitium fauet castitatis tuitioni. 326.1
Oculi laquei sunt, & insidiatores castitatis. 326.1
Castitas non nascitur sed pœnitudinis, seu asperitatis arte aquiritur. 346.2
Castitas Charitatis protectione tegenda. 116.2
Assolet facilè vinci câstitas xuaræ fœminæ pecuniâ. 328
Humili anino Dei protectioni hætenti facilis est castitatis integritas. 271.1

Ceremonia.

Operis ceremoniæ suot tibi, sicuti ipsa statuta, nec audeas violare. 288.2

Certamen.

Noo copiis fidas, si aduerso Numine ad certamina tendas. 126.1
Noctu ac interdiù spirituali certamini debemus præparari. 136.2
Non est assumendum certamen cum hoste, propria in Regione morante. 337.1

Charitas.

Charitas læditur, dum de proximi commodis non lætamur. 288.2

Christicola : Christianus.

Laudantur Christicolæ à multitudine dierum festorum. 390.2
Christiani veteres aliquando à nobis in rebus pietatis superantur. 216.1
Christiani edocentur vitare cum hæreticis commercium in omni re quæ ad Dei cultum pertinet. 204.1
Cum aliquid à te petitur quod non possis sine peccato gerere: Responde te esse Christianum. 355.2
Conuiuia Christianorum haud à bibendo debent nominari. 365.1
Quasi gentilis est Christicola, qui sine respectu ad Deum, se coniugij dat voluptati. 282.2

Christus.

Cum Christus sit tuus conuiua in Eucharistia, nihil tibi petenti denegabit. 360.2
Christus vnigenitus patris & matris nascitur in multis fratribus primogenitus. 10.5

Chorea.

Ex Choreis assolet excitari lasciuia. 272.1

Cibus.

Curent fœminæ proprio labore comparare cibos, ne ex inedia violari non timeant puritatem. 328.5

Ciuis : Ciuitas.

Dum in vrbibus ciues litant Veneri & Baccho deficit in loco certaminis exercitus. 125.2
Dum conueniunt ciues inferiores, superioribus submittantur. 245.1
Proborum ciuium est, id accuratius getere quod ad vrbis suæ peculiare cômodom dirigatur. 231.2
Æternus debet esse ciuium luctus, dum probus Princeps desideratur. 191.2
Iusti ciues regni sunt stabilimentum. 121.2
Iustitiæ ciuium pedissequa est regnorum duratio. 121.2
Ex quo Christus dignatus est tuo in pectore habitate sub Eucharistiæ velamine, Christi ciuitas diceris. 36.12
Tota constat ciuitas, dum murorum custodia reparatur. 233.2

Clades.
In communi clade etiam status Ecclesiasticus debet esse solicitus. 304.2
Classis.
Debent constitui à regibus multæ militum classes, vt alij aliis succedant in militaribus expeditionibus. 81.2
Claustrum.
Moniales futuræ poellæ incant Claustra. 177.1
Clericus.
Clericalis ordo instar fermenti, fideli populo adhærescit. 256.2
Proprium est Clericorum ad propositum obseruandi Dei legem excitare. 252.2
Collegium.
Vel in religioso Collegio difficilè diuersarum nationum viri in pace continentur. 158.1
Coma.
Comæ nutriendæ studium pluribus extitit exitij spiritualis occasio. 351.1
Commoratio.
Periculosa apud iniquos commoratio, dum non studes eorum saluti. 295.2
Commercium.
Ad regnorum opulentiam & gloriam necessarium prouinciarum commercium. 95.2
Omne commercium ex literis cum suspectis in fide vitandum. 212.2
Commercium cum peccatoribus criminum est scaturigo. 248.1
Commissionarij.
Commissionarij solent agricolas expillare, authoritatis regalis prætextu. 161.1
Commodum.
Commendabilis qui potest licitè gerere aliqoid ad commodum attioens & non gerit. 321.1
Thesauri regij præpositi cunctis æstimantur ob propria commoda. 75.2
Communis negotij prætextu non sunt vel principum commoda procuranda. 232.2
Quod vno communionis die non audes petere à Domino, altero audebis. 361.1
Communitas.
Vno socio vulnerato tota debet sancta communitas vulnerari. 48.1
Quælibet communitas præcipuè religiosa non solùm habeat præsulem, sed & præsulis vicarium. 83.1
Vel vno delinquente tota communitas, vt peccatrix ostenditur. 226.1
Essentiale communitati subditorum est, semper sub præceptis adesse. 94.1
Compensatio.
Deus tarditatem supplicij grauitate compensat. 279.2
Conceptus.
Non sunt argoti conceptus coram rudibus proferendi. 135.2
Conceptio.
Vt vltronei Deiparæ conceptionis puritatem profiteamur, Deus hanc veritatem lege non scripsit. 171.1
Concionator : Concio.
Ad cor auditorum non ad aures Concionator loquatur. 179.2
Audientibus sacras conciones præmium à Deo promittitur. 141.2
Aures audiendis concionibus aptandæ. 245.1
Concionator non risum auditorum excitet sed lacrymas eliciat. 10.2
Commendabiles illi Concionatores, qui sermoni præmittunt : *Laudetur augustissimum Eucharistiæ sacramentum, & immaculata conceptio Deiparæ.* 245.1
Non est semper è Dei spiritu Concionatores longum proferre sermonem, sed verbo vnico peccatoribus intonare. 156.1
Nunquam sine fructu reuertitur Concionator qui in oppidis contumeliis afficitur. 174.1
Concionatores priùs priuatim moneant publicè delinquentes, sed si non resipiscunt, publicè arguantur. 237.2
Concio reuerenter audienda. 245.1
Præcipuis festis conciones gerantur legis obseruationem commendaturæ. 244.2
Concionibus regularium grauiores intersint patres collegij, actionem illam illustraturi. 245.2
Taxantur Concionatores subobscuro vtentes idiomate quod à vulgo percipi non valeat. 244.2
Taxabiles qui dum concio fit, inutili confabulatione vacant. 245.1
Concionator ille laudabilis, qui auditores non ad risum, sed ad lacrymas iucitat. 245.1
Concupiscentia.
Fœdam vermium in corde pœnam promerita est fœda concupiscentia carnis. 341.2
Confessio : Confessarius.
Humilis confessio, siue te peccatorem esse profiteri accessum expeditum parat ad diuinam clementiam. 383.2
Peccatoris confessio est Dei laus. 221.2
Confessionis manifestatione crimina operiuntur non exulgantur. 234.2
Confessio peccati Deum trahit ad miserendum. 226.1
Solemnitas illa Deo gratissima, cum fideles peccata confitentur, & synaxim recipiunt. 210.2
Cum frequens ad sacramenta populi concursus, curet Confessarius sic singulorum conscientias discutere, ac si vnus solùm pœnitens adesset. 11.1
Deum ad misericordiam allicit nuda delictorum sine excusatione confessio. 220.2
Augustissima Deo laus est peccatorum confessio. 76.1
Imminuat confessarius satisfactionis inaugendæ rigorem, cum viderit pœnitentem externa doloris documenta exprimere. 66.2
Coniugium : Coniux.
Incatur Coniugium ea in ætate, quæ norit status difficilis pensare onera. 267.1
Ex intacta vxore verè diues est maritus, ex tacta minimè. 4.1
Felicis coniugij fundamenta sunt, animi & corporis sanitas vsque ad vtriusque coniugis senectutem. 181.2
Coniugij vnitas morum ingenerat vnitatem. 147.2
Coniunctione virorum, & fœminarum quasi atteritur templum, eorumque separatione innouatur. 144.1
Coniuges vel adulterij nomen scire non debetent. 273.2
Pij coninges qui se inuicem viuentes amarunt, vel in morte separati renuunt. 273.1
Ad coniugem requirendam non pensetur sola pulchritudo, sed prudentia sed, reliquæ virtutes. 450.2

Iniustè

Iniustè vult coniux coniugi communicari incommoda non felicia. 259.1
Coniux viro ebrio nō obediens non detrectat eius imperium, quia vir tunc non est, sed loquens sine rationis dictamine psittacus. 348.1
Coniugum iurgia quiescunt, si coniugi irato coniux patiens non respondeat. 271.1
Coniuges Deiparæ præstantes obsequium, prole donantur in compensationem. 79.1
Coniux nullo solatio sine participe Coniuge debet potiri. 288.1
Coniugis mali assiduum consortium potens est ad bonum Coniugem peruertendum. 221.2

Conscientia.

Necessaria est puritas conscientiæ ei, qui orationis exercitamento vacat. 3 8.2
Prauam conscientiam metus sequitur, bonam fiducia. 61.2
Vermis conscientiæ etiam carnem discrutiat. 341.2
Ex criminum conscientia viri fortes redduntur imbelles. 148.1
Quàm horribilis conscientiæ vermis damnatis. 341.2
Bonæ conscientiæ exultatio facit nos obliuisci incommoda queis angebamur, dum seruiimus iniquitati. 341.1
Difficilia quæque irreprehensibilis conscientia præsulis audet. 135.1

Consiliarij : Consilium.

Regij consiliarij etiam non interrogati debent regi aperire veritatem. 259.1
Consiliario bono, aut malo totum vitium aut vitium attribuitur. 207.1
Consiliarius sic consilium præstet, ac si particeps commodi, aut incommodi sit futurus. 207.2
Præferendi à regibus prudentiores ad Consiliariorum munus. 85.2
Requirendum consilium à Consiliariis sobrietate affectis. 348.1
Consilium iniquum in exhibentis cedit incommodum. 363.2
Consilium est actionis fundamentum. 99.2
Vel errata ex consilio in bonum vertendum, & probè gesta sine consilio, gerenti vertuntur in malum. 274.1
A sapiente perquirendum consilium, non ab insipiente. 274.2
Quod alij tuo consilio, aut sumptu gerunt existima propria manu fecisse. 238.2
Quod sit populus è consilio actum, etiam cum erratur, patienter, ac libenter accipitur. 380.1
Quod sine consilio geritur, etiamsi prosperè eueniat, cum murmure à populo accepratur. 380.1
Iuuenum consilium imprudens. 318.2

Consocer.

Consocer reuerendus. 338.1
Agnatæ inter consoceros simultates. ibid.

Consortium.

Fugiat religiosus sæcularium consortium, cum eorum instructioni non vacat. 295.2

Conspectus.

Ieiunans, aut orans fuge hominum conspectum. 305.2

Constantia.

A Martyris germine Regis constantia paritur. 169.1

Consuetudo.

Quàm difficilè noxia consuetudo abraditur. 199.1
Immunda consuetudo omninò resecanda nec pululculus è luxuria asseruandus est. 131.1

Contemnere.

Qui contemnit Deum ex concionatorum ore clamantem audire, permittitur captiuitati spirituali addici. 183.2

Contritio.

Putat quis alium conterere & seipsum prætorat contritionem. 356.1

Conuersio.

Repentina ad Deum conuersio mirabilis est. 171.2

Conuiuium.

Taxantur sine Dei timore conuiuia. 185.2
Nullum tibi sit latum conuiuium à quo exulet pauper. 373.1
Fiat pauper tui particeps conuiuij, vt cibus tibi salutem pariat. 145.2
Conuiuij iustorum conditio, casta hilaritas, modesta lætitia. 281.1
Bonum conuiuium, vbi pauper inuitatur. 269.1
Gratum Deo conuiuium, vbi non solùm amici, sed & pauperes epulantur. 283.2

Cooperatio.

Deus pro suis pugnat, sed requirit eorum cooperationem. 128.2

Correctio.

Labores nos ad vitæ correctionem alliciunt. 292.2

Corruere.

Tunc corruit Imperium, cum ætas senilis despicitur, & cum Sacerdotalis dignitas violatur. 41.1

Creatura.

A creaturis quid nisi dolor nausea, & fastidium. 384.2
Creaturæ irrationales Deum laudant, dum nobis exhibent laudandi materiam. 282.2

Crimen.

Crimina Deum prouocant, vt promissa reformet. 57.2
Dirius supplicium quàm nex est, permitti peccatorem alio crimine defœdari. 179.2
Taxantur qui filium ex crimine natum domi retinent ob periculum repetendi matrem. 321.2
Hostes regnis potentissimis insultant ob Christianorum crimina. 308.1
Grauissimum peccatoris crimen concionatorum monita despicere. 193.1
Nullum ex crimine commodum. 267.1

Crudelis : Crudelitas.

Crudelis in pauperes bonis temporariis expillatur. 238.1
Genus crudelitatis est, à bono Domino dimitti mancipium. 342.2
Taxatur fœneratorum, ac diuitum crudelitas erga pauperes. 257.1

Crux.

Cruci hæsescere Dominicæ, qui curat ab æterno exitio liberari. 386.1
Quid celebrationi festi crucis aut passionis dominicæ cum taurorum agitatione, quæ ingerit crucis obliuionem. 342.2
Si ad crucem non accedis, ipsa ad te percussura aduentabit. 386.1
Non potest liberari à cruce qui verè voluerit liberari. 371.2
Non sufficiat tibi crucem à longè vulnerari, eam tangere oportet & opera cruciformia exercere. 386.1

Culpa.

Culpa.

Culpæ quæ in præsenti seuerè castigantur, asso- dent æteroùm non puniri. 44.1

Cultus: Colere.

Quidquid ad Dei cultum pertinet, sanctè tractandum est. 263.2

Quæ alius Idola coluit, v. gr. Imaginem puellæ lino expressam, aut charta haud tuæ ditioni addicas, ne ei etiam idololatra lites. 159.1

Grauissimum negotium est, quod ad sacrum pertinet cultum, principibus committendum. 216.1

Quidquid ad Dei cultum post obitum tuis ex facultatibus, tuáque ex mente geritur, tuum opus est. 56.2

Cupiditas.

Non sunt coram subditis Regum cupiditates spo- nendæ. 37.1

Potentissima est nouo Principi placandi cupiditas. 42.1

Cura.

Vt vnum agnatum vitium pellatur ex animo, vix sufficit vnius anni specialis cura. 351.2

Quod regium est, seu pretiosum, speciali cura custodiendum. 30.2

Curia.

Laudandus qui sedem in Curia eligere tenuit. 155.1

Sorte infelici quis Curiæ addicitur habitator. 155.1

Curiæ habitatio sanis mente validè incommoda obiicitur. 155.1

Custodia accuratissima necessaria est, ad sortes è Dei domo proiiciendas. 80.1

Sine custodia ciuitas non extat. 258.2

Nihil amarius quàm puellam pulchram custodire. 451.2

Sacerdos cui Ecclesiæ custodia committitur, eius iura tutatur. 30.2

Custodia.

Ad honorem datur custodia fœminis, ac Religiosis iunioribus, non ob criminis suspicionem. 30.2

D

Dæmon.

Non sufficit semel dæmonem effugare, redit enim importunus. 282.1

Damnatio: Damnatus.

Indicium damnationis hominem agitari laboribus, nec tamen conuerti. 219.1

Multi qui signa contritionis morituri exhibent, damnantur, quia ex seruili id timore exerunt. 114.2

Damnationis est signum de sancta communitate male loqui. 293.3

Dare. Datio.

Vix spontè datur, quod Regibus exhibetur. 67.2

Dat qui opportuno tempore commodat. 267.2

Nihil possumus dare Deo, à quo cuncta accepimus. 91.2

Nunquam dant homines, nisi vt amplius recipiant. 116.1

Quod datur pauperi, seu quod Deo impertitur, multiplicatum recipitur. 116.1

Quod datur egenis retinetur. ibid.

Quod studiose, seu affectuosè das, largè & abundanter præstas. 210.1

Debitum.

Qui statim debita non soluit, plerumque assolet omnino retinere. 274.1

Vt debita soluant aliqui, vix Angelica sufficeret exactio. 285.1

Rarus est hæres, qui parentis mortui debita soluat. 286.1

Decima.

Sacrilega rapina decimas retines, quasi ipsa Deo natura litauit. 259.2

Pauci fideliter decimas Deo soluunt. 267.1

Impium est, sæcularem sacerdotibus non dare decimas. 176.2

Iniquum est Sacerdotem decimas accipientem non incumbere ministerio. ibid.

An deceat Sacerdotes decimas soluere. 177.2

Difficilis primitiarum ac decimarum solutio. ibid.

Decretum.

Pia Regum decreta scriptis asseruantur in subditorum vtilitatem. 209.2

Dedecet Reges, facilè sua decreta resignare. 348.2

Fideli subdito Regis decretum brachium, & robur est, quo ad quæque difficilia ducitur. 205.2

Decreta politica facilè immutantur. ibid.

Decreta quæ ministri nomine Regis proferunt non plene certiore facto Rege, non Regis, sed ministrorum decreta sunt. 368.1

Sæpè eiusmodi varietas non arguit inconstantiam Principis reuocantis decreta, sed rerum gentium varietatem. 349.1

Defectus.

Dirè Deus vindicat in amico emptionis defectus. 181.1

Ineptè quis humanæ fragilitatis defectus exaggerat. 155.2

Differre.

Sæpè Deus differt post accepta hominis obsequia gratitudinis documenta, vt fidem nostram acuat. 111.1

Defendere.

Decus sunt & splendor Deiparæ, qui defendunt eam communem ignominiam non incurrisse. 337.2

Sensus externos communire stude, vt animæ potentias inuisibili ab hoste defendas. 304.1

Deiurator.

Deiuratores corripiuntur. 43.2

Delectatio.

Delectatio temporalis vanitas, & mendacium. 126.1

Delictum: Delinquere.

Delinquentes æquales subtraxa. 138.2

Ecclesiasticorum delicta occultè sunt corripienda, ne scandalo sæculares pongantur. 262.2

Qui in vno delinquit, quasi omnium reus videtur exponi. 146.1

Ei, qui donatus venia rursum delinquit, deterius plerumque quid contingere assolet. 295.1

Delinquere idem est, ac dirè interimi. 162.2

Demissio.

Non est vanitas, sed officij tuitio, aliquando non permittere demissionem. 240.2

Depredatio.

Deprædatio iniusta, aut bona furto acquisita non ditant, sed depauperant homines. 337.2

Deserere: Desertum.

Deserere proprium Principem, vt ad alienum te recipias, idem est, quod cadere. 41.1

Desertum hominis tutissima arx. 40.1

Desidia: Deses.

Desidia aut vitium Sacerdotum principi Ecclesiastico tribuitur. 155.1

Sic nitere diuinis, vt non sit deses circa humana remedia. 304.2

Desidia agnata Regibus vicorum, ac villarum protectionem contemnere. 304.1

Desolatio.

Ex replicatis criminibus desolatio. 295.2

Despectus: Despicere.

Deus protegit, & despicitur: diabolus percotit, & adoratur. 159.1

Homo quos magis noscit, amplius despicit. Deus non ita. 57.

Qui vt Regi placeant, Deum despiciunt, despiciuntur à Rege: secùs qui vt placeant Deo, despiciunt Regem. 267.1

Nobilis fœminæ exitialis est motbus à vito despici. 350.1

Nullus in communitate ob officium abiectum necessarium vtique despiciendus est. 29.2

Deturpator.

Iouenes Templi deturpatores grauissimè puniendi. 193.2

Deuotio.

Deuotio in Mariam efficit, vt ad perfectiota opera audenda accendamur. 56.1

Qui à Deo accepit in Deiparam deuoto donari affectu, se interminabilibus laudibus profusis gratum ostendat. 53.2

Deus.

Licet Dei sint omnia, quæ ei reddimus, quasi data proprio ex penu dignatur accipere, non quasi reddita. 91.1

Haud Deus indigeat hominum manu, vt Maria non excideret, ipse eam firmauit. 44.2

Quidnam potest ad Deum pertinere, quod magnum non existat? 18.1

Deus qui omne bonum est; non est pro minimis mundi bonis commutandus. 286.1

Dei officium protegere, pascere, pacificare, munerare, ac corripere subditos. 58.1

Deus firmat & roborat quidquid ad eius gloriam à fidelibus apparatur. 200.2

Proprium Dei superbos deprimere homiles eleuare. 375.2

Deo cuncta bona tribuenda. ibid.

Tam immemor Deus puniendi, vt quodammodò necessum sit, id eius ad memoriam adducere. 164.2

Deus quodammodò suam rem agit, dum nobis misereiur. 381.2

Diabolus.

Occultæ diaboli insidiæ iusto sint formidabiles. 235.1

Diabolus curat, homines sine voluptate maculari libidine. 271.2

Diabolus securos insequitur eum, qui Religionis institutum quod inierat, deserit. 335.1

Dictamen.

Prædicatorum, aut Præsulum dictamina libenter admittuntur, quæ cum operibus colliguntur. 206.1

Dies.

Quàm horribilis iudicij dies, Rege Angelorum gladium ore ostentante. 68.2

Dies qua terminatur bellum, debet esse perpetuò sacra. 373.1

Subtaxatur Christianorum imperfecta dierum festorum custodia. 315.2

Dies festi toti sunt Dei, nec alieno Domino vlla eorum litanda particula. 149.2

Deipara.

Vulnus Deiparæ cùm vidit filium vulneratum. 282.2

Deiparæ virginitas quasi Deifica. 310.2

Propter honorem Christi oportet nos Deiparæ immunitatem à communi casu profiteri. 386.2

Dignitas.

Regia dignitate potiri, ac lucernam ducentem subditus esse, idem prorsùs. 147.2

Dilectio.

Paterni & amantini dilectio. 193.1

Quod ad id, quod diligitur, pertinet, magni a diligente æstimetur, licèt non sit dignum æstimatione. 121.2

Qui diligit, nullam dilecti contemnit actionem; insuratu errata. 49.2

Quot à Deo beneficia accepisti, tot diuinæ dilectionis in te fulgurant documenta. 57.1

Dispositio.

Venialia replicare peccata instans est ad læthalia dispositio. 323.2

Distractio.

Qui volontariè dum orat distrahitur, haud in faciem Dei orat. 225.2

Diues: Diuitiæ.

Diuitiæ armorum præsidium. Eis arma consequantur. Omne sunt principatus robur. 147.1

Diuitiæ sunt adhærentiæ tantæ, vt si tangas vix possis è manu excutere. 372.1

Taxantur diuites, qui manum non plenam Domino extendunt. 90.1

Dum fidelium accrescunt diuitiæ, debent sacri cultus supellectilia multiplicari. 87.2

A Ciuibus ad munia publica à quibus diuitiæ colliguntur cum simul ab ærario Regio substantia profertur. 196.2

Ministrorum diuitiæ tarò sine subditorum iniuria coalescunt. 369.2

Facile ditescunt qui gregibus nutriendis addicuntur. 181.1

Diues erit Rex qui promouendæ rei rusticæ studuerit. 84.2

Diues solummodo habitat, vbi suæ clauduntur diuitiæ. 133.2

Apud homines vitum reddunt præclarum non pietas & gesta, sed diuitiæ. 138.1

Ad augendas diuitias Regis, non tam confert arbitriorum vis, quam ipsius Sapientia 117.1

Custodit diuitias Regis, qui defendit agricolas, & pastores. 84.1

Diuitiæ Regum pensandæ ex argento, quod præbet ciuibus, non quod custodit. 117.2

Quomodò Rex habebit diuitias ad pugnatorum præmium si eas in rebus inutilibus insumit. 346.1

Diuitię magis sunt possidenti oneris, quam leuaminis. 337.1

Principi amarius est, diuitiis priuati, quàm vità. 213.1

Vilissimum tempus, quàm ex diuitiis nobilitas pensatur. 337.1

Quod ad augmentum diuitiarum læso Numine geritur, destruitur. 146.2
Duces militum inopia ditescunt. 338.1
Imprudenter à Principe diuitiæ in spectaculis inutilibus insumuntur. 346.1
A diuitibus oporteret superfluas diuitias ad pauperes transferri, vel Regum edicto. 596.2
Diuites omnia possunt. 18.5
Taxantur qui in futurum Deo promittunt sacrare diuitias, & nunquam dant. 67.2
Diuitiæ conculcandæ. 346.2

Dominari.

Dominari idem est, ac subditos erudire: qui non docet subditos, haud verè dicitur dominari. 513.1

Domus.

Domus instituendæ à Regibus vbi iuuenes ad bellum exerceantur, non ad ludos. 531.2
Inuisa tibi sit impudicorum domus. 281.2

Donum.

Incredibile quodammodò est, subditos à Rege dona accepisse. 190.1
Sæpiùs videris Reges à subditis donari. 190.5
Multa donaria possent aptè vocitari rapinæ. 67.2
Quasi in Sacerdotem consecratur, qui donaria templo extruendo, aut ornando offert. 90.1

Ducatus.

Potiùs ignauus prudens eligendus ad Ducatum quàm fortis imprudens. 41.2

Durare.

Quasi non est, quod æternùm non est duraturum. 105.2

E

Ebrietas.

Nihil tam fœdum, quod ebrietas non admittat. 4.1

Ecclesia: Ecclesiasticus.

Ex prouentibus Ecclesiæ id cape, quod ad victum, ac vestitum sufficiat, reliquum pauperibus impertire. 553.2
Cymbala insonantia dum sæuit tempestas quasi clamantis Ecclesiæ vices agunt. 126.1
Prouidendum Ecclesiasticis de temporariis, vt ipsi studeant spiritualibus muniis. 177.2
Ecclesiasticis viris agnatum, Dei opera promouere. 202.2

Eleemosyna.

Eleemosyna optima est ad orationem præparatio. 116.1
Vel inops noscit eleemosynam erogare. 266.1
Mira Eleemosynæ incrementa. 266.2
Nullus à præstanda eleemosyna verè excusatur, vel pauper potest inuenire, quod præstet. 266.2
Eleemosynæ sine personarum acceptione distribuendæ. 277.2
Commendabilis admodùm eleemosyna, quæ propinquis impertitur egentibus. 567.2
Friuola diuiti verborum eleemosyna, si opere non simul indigenti subueniat. 267.5
Affluens sit eleemosyna, ad affluentiam diuini muneris consequendam. 95.1
Non est danda eleemosyna ad peccandi subsidia. 274.1
Vt Christus ostendat Diuos cunctis virtutibus floruisse iudicat fuisse eleemosynarios. 285.2
Gloria deperdita ab eleemosyna inuenitur. 290.2
Arcanus eleemosynæ redditus. ibid.
Orationi eleemosyna indit alas. 253.1
Sine eleemosyna non potest vita æterna reperiri, cum eleemosyna inuenitur. 290.2
Eleemosyna secretò gerenda. 243.2
Exigua eleemosyna data libenter pro magna à Deo reputatur. 273.5
Quonammodò eleemosyna liberat à peccatis, ibid.
Gerens eleemosynam plerumque omnimoda sanctitate pollet. 285.2

Emere.

Agrum non emi à ministro, laudabile, emere oppida illustria, quàm damnabile erit. 238.2

Episcopus.

Episcopi dignitate donantur non sibi, non propinquis promouendis, sed ad Dei gloriam procurandam. 92.1
Ad eligendum Episcopum sapientem, non est aptus princeps sæcularis insipiens, ideò dirigi debet à sapientibus. 216.1
Episcopi caueant administrationem redituum suorum fratri, aut propinquo sæculari exhibere. 262.1

Epistola.

Epistola scribentis sapientiam, ac prudentiam facilè ostentat. 97.2

Equites Salmantini.

Salmantini Equites dant subsidium pauperibus, vt alliciant ad sacerrimum Eucharistiæ epulum. 175.2

Essentia.

Parentes & filij quasi eadem essentia decorantur. 351.1
Prælati ac subditi velut vnica essentia. 219.1
Domini ac subditi velut vna essentia decorantur. 213.1

Eucharistia: Eucharisticus.

Festiuitates solemniores appositæ Eucharistiæ receptione celebrantur. 51.2
In epulo Eucharistico interitus præparatur indigno. 361.1
Eucharistici phase ineffabilis puritas, nunquam enim permittitur ab immundis assumi. 174.2
Nec ad typicum Agnum sumendum immundi accedebant impunè, vt ad Eucharistiam sumendam puritas innuatur. 174.2
Dei omnipotentia, dum se cohibet, ne indignè ad Eucharistiæ typum accedentes puniat, manifestatur. 174.2
Non accedendum ad Eucharistiæ epulum repentè, sed saltem post vnius diei præparationem. 91 2
Eucharistia vnicum est conuiuium, licet multiplici exponatur in loco. 126.5
Dies festi Christicolarum celebrandi Eucharistiæ epulo. 245.2
Calix Eucharisticus ebrietatis & luxuriæ maculas abstergit. 197.2
Ingens à Deo beneficium datam esse hominibus Eucharistiam, ac Deiparæ protectionem. 3 a. 5
In conuiuio Eucharistico vino Regio omnes potantur. 347.1
Festo assumptionis Deiparæ eius addicti obsequio Eucharistiam recipiant. 51.2
Vnicus cibus Eucharisticus & flos, & viuum est, varios pariens effectus. ibid

Eucha

Eucharistia data hominibus ingratis in anathema obliuionis. 341.1
Subtrahantur, qui ad Eucharistiæ sacrificium accedentes, non se curant purificare à venialibus 341.2
Ad Eucharistiæ Arcæ ingressum, deberemus in sanctitatem conuerti. 113.1
Exitialis existit Eucharisticus dulcissimus cibus ei qui contra proximum odia fouet. 364.2
Si fœda ægritudine cruciaris, aut infamia afficaris, postquam indignè Eucharistiam suscepisti: crede plagam ea Altari exortam. 163.1
Christus in Eucharistia nubecula obducitur, vt nimiæ familiaritatis auertat despectionem. 106.1

Examen.

Non facilis præparatio conscientiæ, seu examen vitis perfectis. 170.2
O quàm difficilis peccatoribus qui semel in anno confitetur conscientiæ discussio. 170.2

Excitator.

Excitatores quæstionum in communitate cunctos socios sibi hostes reddunt. 59.2

Excusare.

quæcumque à sacerdotibus geruntur licet non aptè, excusare debemus. 43.2

Exemplum.

Ob prauum Principum exemplum vulgus peruertitur. 218.1
Parentis exemplum pium, aut impium posteri æmulantur. 335.1
Exemplum pietatis, aut impietatis parentum quasi filios ad pietatem, aut impietatem sectandam impellit. 149.2
Subditi facilè exempla præsulum Imitantur. 137.2
Rectorum exempla subditos potenter arripiunt. 171.2
Exemplorum enarratione societas innumeros ad Deum peccatores adduxit. 264.1
Exemplum eorum, qui negligenter præsunt Reipublicæ. 335.1
Exemplum Principis subditum agit vel ad desperationis præcipitium. 33.2
Exempla præclara prælapsorum Regum Regij sunt thesauri. 209.2
Principis exemplum facilem subditis purificationis reddit actionem. 48.1
Regis exemplo cuncta vel difficilia redduntur facilia admodum. 44.1
Magnæ vtilitatis, est maloris pietatis exempla relinquere, quæ posteri imitentur. 258.2
Principis exemplum subditos ad simile opus excitat. 243.2
Quàm vtiliter templa Regum sumptibus ædificantur. 209.1
Exempla Regum subditi æmulantur. 348.2
Ad Regis exemplum totum regnum componitur. 18.2
Orationis eiaculatoriæ exemplum. 228.1

Exercitus.

Magnus exercitus magnis opibus colligatur. 115.1
Regum opes sunt magnus exercitus. ibid.
Dei auxilium non exercitus hostes superat. 133.1
Malo suo exercitus fidelis ab infideli postulat auxilium. 167.2
Non maior vincit exercitus, sed feruentior superat fides pugnantium. 133.1
Dum exercitus pugnat, curet Rex Sacerdotes sacro muneri impigrè incumbere. 125.2
Exercitus præparandi ad certamina pacis aduertat tempore 128.1
Vel cùm ad auxiliandum venis diuersæ Religionis exercitus in Christicolarum aduertat exitium. 167.2
Vis orationis hostium visibilium debellat exercitus. 145.2
Ob peccata populi fidelis exercitus ab hostibus superatur. 107.2
Totum ferè exercitus robur est militum satietas. 304.1
Exercitus legis obseruator cauet triumphus. 41.2

Exilium.

Mitti hominem in exilium, simile quid interfectioni est. 166.1

Exitium.

Sacrorum despectus Regnis ingerit exitium. 43.1

Exitus.

A natalitio homini inducitur exitus vt creaturis vtatur quasi ab eis diuidendus. 3.2

Expeditio.

Qui expeditionem parat, se confessione, aut contritionis actu muniat. 276.2

Experiri.

Qualem te exhibes Deo, talem tibi Deum experiris. 123.1

Exteri.

Exteri non sunt à Reipublicæ honoribus excludendi. 98.2

Extorsio.

A subditis extorquetur quidquid annonæ præsulibus apparatur. 238.2

F

Facies.

Facies rutilans statuæ est, non fœminæ pulchræ. 322.2

Facinus.

Non puto religiosi esse facinus illustre illud, quod extra communitatis gerit consuetudinem. 152.1
Immane facinus Regem vel rogante ipso vulnerare. 33.1
Facinora illustriora sunt illa quæ ex communi gerendi more præstantur. 152.1
Turpia aliorum sine teste creduntur facinora. 15.2
Deo conatus ad facinus quoduis egregium pro facto est. 4.1
Præclara facinora assulent esse agnata obliuioni: necessum est, à multis scribi. 378.1

Fama.

Fama mentiri assolet. 115.1
Ad nominis celebritatem, seu acquirendam famam necessarium est Dei speciale auxilium. 162.2
Iniquis cuiusuis operibus eius fama deturpatur. 197.1
Filius à quo familia incrementum non accipit, haud dignus in filiorum Catalugo recenseri. 24.2

Fœlix familia, in qua fortis filius poteſt eum forti parente numerum facere. 24.1
Illum caput illuſtris familiæ reputa, à cuius fortitudine ipſa condecoratur. ibid.
In nobilium familia ille ſolus eſt dignus nominari, qui ſanguinis naturæ reſpondet. ibid.

Famulus.

Taxabiles famuli, qui excuſantut à communi labore, ex præcepto Domini. 238.2
Agnatum ſubditis, dominorum publicare defectus. 324.1
Senes famuli honorandi etiam cum non ſeruiunt. 104.1
Famulis agnatum ſubauſcultare dominorum actiones, vt de illis rumores vltro citróque deferant. 331.2
Non dedecet fidelem tuum famulum geoetum efficere. 7.2
Agnatum famolis dominorum arcana retiecre non poſſe. 354.2

Felicitas.

Si Deus cum Rege ſit, omnimoda ſubditi felicitate potientur. 130.2
Temporis momento magna mundialis felicitatis aduerſitatiſque mutatio. 363.2
Nulla Regibus abſtractis à Deo felicitas. 94.1
Tota regni felicitas profluit à Regis pietate. 97.2
Via poteſt quis felix conſiſtere ſi eius felicitas inuidiam excitauit. 352.1
Finem tragicum habet, vel ſomniata felicitas. 366.2
Felicitas aſſolet eſſe ad vitia incitamentum. 250.1
Afflictis iuſtis repentè aſſolet felicitas fulgurare. 352.1

Feſtum.

Illud feſtum ſolummodò diaerim celebre, cuius lætitiæ tam diuites, quàm pauperes efficiuntus. 175.2
Commendabilites, & vtiliter feſta Regis ſumptibus celebrantur. 176.2
Feſti dies ad opera miſericotdiæ gerenda inſtituontur. 269.1
Diebus ſolemnibus diuites vbertim pauperi ſuccurrant. 51.2
Vide *Dies.*

Fidelis: Fidelitas.

Promptiores ſe fidele ſoſtẽdunt, ad legis cuſtodiam cum vnionis vinculo colligantur. 244.1
Vir fidelis erga Regem poteſt vel Regis ſtirpi auguſtum dare principium. 367.2
Fideles allieiuntur ad augendos Sacerdosum temporarios prooentus, com eos vident promptiores ad ſacra miniſteria obeunda. 159.2
Quocumque petreaerit fidelis, debet ignorantes ad Dei cognitionem inſtruere. 292.2
Fidelium eſt de Dei operibus exultare. 53.2
Præſumere debemus omnes fideles in gratia decedere. 274.2
In Rege requiritur erga ſubdiſos fidelitas. 16.1
Subditorum fidelitas erga Principem eius beneficiis obfirmatur. 352.2

Fidere: Fides.

Suſpecta (heu) non ſemel fides thalami erga filios. 107.1
Circa cauſam fidei, ac leges oulli ſtatoi, nulli ſexui delinquenti parcendum. 131.1
Non fidendum iis quos erga alium infidos experti ſumus. 40.2
Fides tutatur homines, ne à Deo comminuantur. 316.2
Haud fidendum exteris alienæ Religionis militibus. 367.2

Filia: Filius.

Filiarom nomina haud debent à ciuibus agnoſci. 46.1
Laudabilis filius, qui probo parenti aſſimilatur. 37.2
Filij debent eſſe ſeoum parentum baculus fulciens, non virga percutiens. 177.1
Probos filius, vel inopis diuitiæ parentis. ibid.
Filij probi ſectas parentum actiones æmulantur, non iniquas. 164.1
Aſſolent filij bonos, aut prauos parentum mores imitari. 296.2
Filij, qui ea benedictione non naſcuntur, ſed ex fornicationis maledictione, aſſolent poſtea multis incommodis excruciari. 179.2
Filij matrum frequentiùs mores quàm patrum imitantur. 263.2
Quàm rarus filius, qui vltimam obeuntis parentis voluntatem exequatur. 113.2
Nihil gerat filius, è quo parentum ſenectus incommodum vllum patiatur. 179.1
Filiorum bona aut mala opera plerumque parentum mores ſapiuos. 160.1
Probus filius implens quod pius parens Deo promiſit. 104.1
Submiſſius nihil eſt quàm filius debet eſſe patri 371.2
Quis filius non indiget inſtrumento, vt patris teſtamentum mandet executioni. 273.1
Filij parentum mores referunt. 250.1
Rarò filius hæres verè de patris obitu ſauciatur. 61.1
Filij parentum mores hauriunt. 373.1
Vel vnus filius egregius pro multis æſtimandus. 24.1
Solùm ob merita filius à patre reliquis fratribus eſt præferendus. 79.2
Taxantur qui nimium anguntur liberorum deſiderio. 3.2
Filius, ne errori ſubiaceat, omnia de parentis conſilio gerat. 276.1
Probus filius inter nuptiarum gaudia de parentum cruciatu memor eſt. 286.2
Ex pio parente ſæpè filius impius. 181.1
Filius pœnitens pij parentis veſtigia ſectatur. 183.2
Laudabilis filius, qui poſt parentum obitum, eorum ſatisfaciat votis, ac legatis. 131.2
Commendatur filius ſimul cum patre in bello occumbens. 10.2
Quilibet familiæ filius agit perſonam familiæ Principis. 31.1
Vnus filius bonus, aut malus pro multis. 7.2

Flagellare: Flagellum.

Deus homini tunc libat oſcula, cum flagellat. 386.1
A Deo ipſo ærumnarum flagellum in peccatores conſorquetur. 21.1

Flagellum.

Secretum crimen Deus occulto ſupplicio flagellat 44.1

Flagitium

Quodcumque flagitium agnatum eſt homini ingrato. 389.2

Fœmina

Fœmina.

Mirum erit si vel indifferens fœminæ attactus tibi non sit occasio mortis. 366.1
Si apud muliercula domum victus fuisti, extra illam cum hoste concerta, ne rursum corruas, eodem pugnans in campo. 46.2
Agnatum fœminis petere. 116.1
Fœminæ ad reuelationum negotium doctos confessarios adeant. 200.2
Quid fœmina insanius, quæ profitetur, suam præcipuam pulchritudinem infirmitate niti. 385.2
Tantur fœminæ pudicæ, quæ vt se à sollicitatore excusent, eique promittunt, (ficte equidem) subiacere voluntati. 329.1
Fœmina, quæ non est perfricatæ frontis, verbis impudicis retrahitur, non allicitur. 329.1
Irata fœmina crudelis. 361.2
Deus non fauet fœminæ sese ornanti, vt placeat aspectantibus. 321.2
Non dedecet primo principes fœminas, Voluto fuso, fila ducere. 14.1
Fœminæ gratissima currus vectatio. 3.4.1
Fœminæ modestæ rarus est vir, vel impudicè alloqui. 318.2
Non decet fœminam publicè loqui nec decet procerces publicè reprehendi. 316.1
Mirum quod fœmina non petat & quod ornamenta auara non ambiat. 353.1
Raro fœmina nimio ornatui studens omnino casta. 353.1
Dedecet admodùm piam fœminam mentiri. 323.2
Libenter audiunt fœminæ, licet prouectæ ætatis sint, se puellas vocitari. 330.2
Impudicæ fœminæ verba fictum amoris indicamentum, libidinis lenocinium. 320.2
Fœminatum ingenium petere. 352.2
Fœmina nobilis non ea diuitiis, sed ea virtute collaudatur à ciuibus. 316.1
Delectantur vel honestæ fœminæ, se appellari pulchras. 330.2
Indecens honestæ fœminæ cantus, aut chorea quæ modestiæ seueritatem soluit. 338.2
Fœminæ pulchræ à mundialibus, imo omnibus ferè hominibus sapientes iudicantur. 326.2
Omnes fœminæ virtutes debent hallare castitatem. 342.1
Fœminæ ducentes è colo fila dignæ, quæ memorentur in sacris. 5.2
Fœminæ certiùs struunt, quam ædificant Vrbes. 25.2
Magnus fœminarum ad nuptialem statum affectus. 122.2
Fœminæ suas illustrationes reuelantes, indicant vacua fuisse somnia. 377.2
Vel fragilis fœmina obiecta viræ puritate effrænatos peccatorum fortissimorum impetus potest comprimere. 116.2
Mirum est fœminam querulam de marito, tacere. 177.2
Nihil dirius fœminæ teclosione. 121.2
Dirior acie gladij fœmineus aspectus. 340.2

Fœneratio.

Iniquissimum est Sacerdotem fœnerari. 238.1
Præsumendum non est, Sacerdotem deliquisse præcipuè circa fœnerationis vitium. 238.1

Fornicatio.

Suis attendit vel temporariis commodis, qui à fornicatione fugit. 273.2
Oculi fornicantes quinam. 310.2

Fortis, Fortitudo.

Vir fortis pro multis reputandus. 37.1
Non se fortem ostendit, qui nunquam dimicauit. 17.2
Magna est necessaria fortitudo, ad colligendum regios redditus. 8.2
Nullus de fortitudinis præstantia glorietur adesit enim alter à quo superari valeat. 37.2

Frater.

In conspectu prælustris fratris, qui præsules non sunt, facilius despectantur. 24.1

Fundator.

Regulares fundatores prius deni operam templo extruendo, quam proprio habitaculo. 96.2
Religionis fundatores tanquam præsentes venerati mur. 75.1

Fucus.

Fucorum vis fœminam repente reddit alteram sed mox ad primam fœditatem turpius rediturams 352.2

Fugere: Fuga.

Luxuriei aciem fuge cum ea confligere non audeas. 62.1
Indecora est fuga Principi. 240.1

Furtum.

Qui debitum retinet, cùm soluere potest, quasi acquisitum habet ea furto. 276.1
Si ciues vrbis Regiæ non furantur, reliquarum vrbium ciues abstinent à rapina. 371.2
Vel modico tempore retinere operarij mercedem quasi furtum est. 274.1
Omni rei furto acquisitæ agnata est infirmitas, & consequenter desolatio. 219.2
Bona furto acquisita suscipienti non proficiunt, & bona iustè acquisita perdunt. 262.2

G

Gaudium.

Supremum homini gaudium debet esse confessionis dies, quo dæmon ab animo deturbatur. 283.2
Sit commune cuiusuis domus gaudium nempe viri, & vxoris. 259.1
Fictum est gaudium, quod à Deo non procedit. 159.1
Vberior Deus ad gaudia immittenda, quàm ad infligendam afflictionem. 294.2
In cœlis, incommoda quæ passi hîc sumus materiam vberioris gaudij ministrabunt. 374.2

Gazophylatium.

Ne audeas è gazophylatio, seu cippo sacro vel obolum auferre. 155.2

Gener: Generatio.

Probus gener gratis debet soceris inferuire. 295.2
Rarus est gener, qui soceris egentibus abundè succurrat. 83.2
Agricolarum filij sapientissimi. Nec enim augustus sanguis influit Sapientiam sed studium. 41.2

Gerere.

Quod tibi ab alio geri non vis, ei minimè geras. 274.1

Gloria.

Fallax est gloria, assumi potest & deponi. 385.1
Quàm facile immundi gloria obscuratur. 361.2

Glos.

Glos debet si camare leuiros, ac si mater esset illorum. 14.1

Gradus.

Vel ad supremum gradom euectur, semper debes nutritium & Magistrum tuum, reuereri, eique obedire. 385.1

Gratia.

Vt varij Communitatis sensus coalescant in vnum, specialis Dei gratia est necessaria. 174.1

Ad persistendum in gratia, prauo habitu ablato Eucharistiæ vsus confert. 115.1

Decentissimus cantus aut chorea, quæ in gratiarum actionem pro acceptis à Deo beneficiis exponitur. 338.2

Singula Dei beneficia debemus singulari gratiarum actione celebrate. 339.1

Oraturus efficaciter in gratia existat. 268.1

Canticum gratiarum actionis dicitur nouum, quia raro præcinitur, adeò sunt homines ingrati. 339.1

Qui verè est proximus, de beneficiis tibi collatis gratias Deo agit. 188.2

Post beneficium à Deo acceptum instat actionis gratiarum sacrificium. 341.2

Noua à Deo beneficia accepta noua decet gratiarum actio. 339.1

Decus, & decor homini, ob actionem gratiarum ob beneficia redditam, addicitur. 259.2

Deo agens gratias pro beneficiis, præcipua recole sigillatim. 290.1

Præcipuè debes Deo gratias afferre cum decernis peccata dimittere, ac debita restituere. 238.1

Agere pro vno beneficio gratias, pignus est alterius recipiendi. 333.2

Æterne debet insonare hymnos, ad gratiarum actionem, ob continua Dei beneficia. 333.1

Gratiarum actionis hymnus semper est nouus, nunquam Deo parit fastidium. 339.1

Optima est gratiarum actio, publicare Dei beneficia, vt alij ad Deum laudandum excitentur. 291.2

Gratiarum actio omne opus sequatur. 234.2

Gratus: Gratitudo.

Pars gratitudinis est omnia enarrare beneficia, nullum prætereundo. 188.2

Deifica Virtus est gratitudo. 56.1

Genus illustre gratitudinis est, nunquam non prædicare, ac profiteri beneficium. 52.1

Animus verè gratus post retributionem multam, adhuc sese existimat debitorem. 290.2

Iesum à Deo acceptum munus aptè actioni gratiarum subseruit. 130.2

Vt tot beneficiis gratus ostendaris, obligatoriis operibus vltronea adiicias. 101.1

Gratitudo illa apprimè est commendabilis quæ morem beneficij gerit. 34.2

Pars est gratitudinis beneficia sæpè sigillatim recensere. 290.1

Ad felicem rerum euentum, satius tibi aliquando, gratum esse Consiliariis quàm Regi. 214.2

H

Habitator.

Si ciuitatum habitatores doctrinâ indigent, quid vicorum incolæ. 135.2

Habitus.

Vel externus habitus gerendæ orationis à periculis liberat. 341.1

Habitus efficaciter præcantis fœminæ describitur. 381.1

Orationem decet humilitatis habitus. 225.2

Hæreditas: Hæres.

Filiis hæreditas firma transmittitur ob parentum iustitiam. 86.2

Hæres filius mortuo parente eius exempla pia obliuioni tradit. 104.2

Rarus hæres Vota parentis mortui implet. 131.2

Heros.

Historici non solum herois fausta sed & infausta debent memorare. 373.2

Herus.

Indignum hero famulos eius prauos mores agnoscere. 323.2

Historia.

Lectio historiæ iucundissima viro cordato est oblectatio. 361.2

Historiæ suppeditant prudentiam ad res gerendas. 362.2

Qui texit historiam, nullum euentum debet omittere, vnde violari veritas videatur. 307.2

Holocaustum.

In holocaustum Domino offerendus prius diluere. 101.1

Holophernes.

Ebrius Holophernes stupidi peccatoris imago. 330.1

Homo.

Agnatum hominibus, rectè gesta aliorum non credere sine oculorum experimento. 115.2

Homines corde duplici vtentes taxantur. 41.1

Difficillimè homines sua promissa implent. 249.1

Spiritus renouatione homo Dei templum velut emortuum ante suscitatur. 57.2

Nihil homini gloriosius, quàm inter Dei seruos annumerari. 57.2

Quid non audeat vilis homuncio ad meliorem fortunam sublatus. 379.1

Honestum: Honor.

Diripere, iam à multis iam putatur honestum. 337.1

Magnus honor regnorum Templis magnificis protegi. 99.1

Omnis honor debitus pietatis promotoribus. 156.1

Qui post mortem expetit honorari viuens beneficiis coëmat posterorum gratitudinem. 34.2

Hostis.

Cum spirituali hoste noli diutius texere disputationem. 240.1

Quàm horribiles hostis hominis manus. 66.2

Omnes hostes quasi vnicus in conspectu viri iusti facillimè vincendus. 217.2

Hostibus nunquam fidendum. 204.1

Hostis vel à longè minax timendus. 301.1

Ex hostium apparatu propriam munire ditionem, prudens industria belli. 133.2

Humilitas: humiliatio.

Humilitas vel regna stabilit. 45.2

Humilitas apud Deum potentissima. 123.2

Tunc quis magnus, & inter primos maior ostenditur, cum studet minor ostendi. 377.2

Præpopera humiliatio est agnata superbiæ. 302.2

I

Iactura.

Iactura honoris dira est ad conficiendum nobilem hominem ægritudo. 192.2
Temporaria iactura non te à Dei voluntate perficienda auertat: plura Deus tibi largietur. 159.1

Identitas.

Patris ac filij quasi vna identitas. 230.1

Idololatra.

Opera idololatrarum in lueis, opera Christianorum in luce geruntur. 302.2
Voluptatum idola colere, idem est, ac doloribus affici. 156.1

Ieiunium.

Ieiunium hostes comminuit. 332.1
Animus fortior exsurgit infirmato ieiuniis corpore. 362.1
Nunquam te omninò liberum à peccatis putas, semper ieiuniis, ac clamoribus insta. 374.2
Orationi ieiunium indit alas. 290.2

Ierosolyma.

Monialium Ierosolyma desolata est, dum infirmata est muri eterni custodia. 233.2

Iesuita.

Iesuitarum instituti est diuersa loca peragrare. 102. 1.
Gonzaga & Stanislaus Iesuitæ, cum essent pueri, nihil puerile gesserunt. 266.2
Societas Iesu habet portam, qua emittuntur sordes, ne sacra ciuitas inficiatur. 231.1
Iesuitæ in morem Leuitarum cum sæcularibus commorantur, vt eis salutares existant. 256.2
Examinis particularis quo Societas Iesu vtitur ad speciale aliquod vitium abolendum, commendatio. 252.2
Laudabilis mos Societatis Iesu legendi volumen regularum singulis mensibus. 261.1
Iesuitæ sine temporariæ mercedis spe sua ministeria gerunt. 136.2
Iesuitæ proropti sunt ad manum Pontificis, seu superiorum immittendi ad quamuis mundi plagam. 136.2
Iesuitæ speciali iure obsequio debent mancipari. 51.1
Societatis Iesu obediens subditus cadaueri comparatur. 219.2
Regis Catholici studium immittendi Iesuitas ad Indos commendatur. 135.2
Commendabiles Iesuitæ ex missionibus ad vicanos & rusticos. 135.2
Renouatio spiritus Iesuitarum ex more commendatur. 231.1
Iesuitarum frequens renouatio, spiritus commendabilis. 155.2
Commendabilis Societatis Iesu institutio portam habentis proiectionis, qua ij qui sordescunt è domo pellantur. 80. 1
Iesuitarum spiritus renouatio, noua est spiritus dedicatio Numini. 130.2
Non mirum apud Religiosam Communitatem reliquias idolorum, seu praua gesta quandoque proferri. 130.2

Iesus.

Ad Iesum natum Regum vti ad Dauidem Angelorum accurrit exercitus contra insidiam hostium. 42.2
In nomine Iesu viuimus, & sumus. 339.2
Nomen Iesu omnium benedictionum epilogatio. 51. 1
Infantem Iesus tibi se tradit, vt habeas quomodò Dei frangas iram. 305.1
Nomini Iesu debemus, toties venia donari. 314 2

Ignatius.

D. Ignatius proximorum saluti propriam quodammodo posteriorem esse ducebat. 359.2

Ignominia.

Ignominia est nece dirior. 372.2
Peculiari ignominia punitur qui euitandæ ignominiæ causa peccauit. 34.1

Ignorare.

Quod perfectè non scitur quodammodo penitus ignoratur. 263.2

Illusio.

Parenti Christo illusiones morte horribiliores extitere. 33.2

Imago.

Monasterij monialium in Assueri Ginæceo imago. 352.2
Christi suffixi imago addit animos Christianis. 334.1
Venerabiles tibi debent esse virorum illustrium imagines. 276.2

Imminutio.

Magna fructuum imminutione decimas Ecclesiæ debitas non persoluis. 253.2
Imminutio Ciuium facit aliis exactionem tributorum duriorem. 365. 2
Idem quodammodò impatientet tolerare, ac velle de Deo vlcisci. 317.1

Imperium.

Illud puta tibi à Deo imperari, ad quod gerendum inspirante, afficeris. 196.2

Impietas: Impius.

Ex impio sacro ebibes impietatem. 141.1
Per gradus assolet increscere impietas. 183.1
Ex infideli, ac prauo socio facilè impietatem edoceris. 263.2
Impietas pietatis prætextu ostium sibi præparat. 204. 1
Cum impiis agendum non est, nisi necessitas, aut publica cogat vtilitas. 141.1
Impius, & immundus regimini ineptus. 131.2
Impiorum societas ex iustis vexatio. 225.2
Cum impiis obseruari, & non pollui ferè impossibile est. 266.2

Improbitas.

Ob Regis improbitatem, permittit Deus, Concionatores in istriones conuerti. 163.2
Idem est improbè aliquem viuere, ac sine laude mori. 148.2

Improperium.

Falsa improperia audire morte est dirius. 271.2
Ex improperiis patienter toleratis ipsorum profluit medicina. 271.2

Impudentia.

Tanta est aliquorum impudentia, vel eos pudeat, non patrasse delicta. 329.2

Impudicitia.

Vitium impudicitiæ homines commutat in bestias. 279. 1

Impu

Impugnatio.
Non minùs dira impugnatio sociorum, quam hostium. 535.1

Incommodum.
Sine sensu est, qui videns vicinotum incommoda, non timet sibi similia præparari. 301.2
Peccatorum incommoda è crimine trahunt originem. 29.1

Incolumitas.
A portarum custodia monasterij incolumitas oritur, ruina ab incuria circa portas deriuatur. 228 1
Non omnibus datum, mediis in periculis incolumis esse. 249.1

Inconstantia.
Luxurioso animo agnata est inconstantia. 353.2

Indecentia.
Magna clericis præcipuè indecentia filios ea crimine domi habere. 221.1

Indecorum.
Indecurum est senem nuptias ambite. 351.2

Indignatio.
Peccator facit Deo adhærescere indignationem, ita vt difficilè abscindatur a misericordia. 314.1

Infelicitas.
Infelicitas est felicitas illa, quæ incipit, & nun progreditur. 90.2

Infidelitas : Infidelis.
Nihil prospere assurgit, qupd Infidelium manu præstatur. 229.2
Indecenter sactis ministetiis infideles addiountur. 98.2
Haud nimium maneipio infideli fidendum. 98.2

Ingenium.
Mendaa mancipiorum, ac vilium homuncionum ingenium. 266.1

Ingratitudo : Ingratus.
Intolerabiliur ingratitudo illurum, qui pluribus beneficiis fuete donati. 250.2
Seruile vitium, & seruis agnata in Dominos ingratitudo. 125.1
Nihil æque Deo displieet, atque post beneficia animi ingratitudo. 126.2
Ex canis fidelitate hominum subtaxatur ingratitudo. 288.1
Inuisum Deo admudum vitium ingratitudinis. 144 s
Post beneficia accepta, mox ingratis Dei iudicium imminet. 388.1
Tanta hominis ingratitudo, vt vel vno hymno sit necessarium, eum sæpè ad gratiatum actionem excitare. 340.2
Ingratus qui non afficitur semper etga dominum, à quo salarium accepit. 205.t
Ingratus Deo fidelis externus cotpotis habitus cum internus non respondet affectus. 158.t
Genus est ingratitudinis post acceptum beneficium esse adorarorem. 288.1
Pro gratiis beneficio debitis iniuriam gerere iniquissimum est 388.1
Ingratitudo post beneficia accepta vim precum hebetat. 219.2
Ingratus animus via credit esse Deum. 388.1
Curat silentio obuclare beneficia accepta, qui se vult ingratum exhibere. 291.2
Ingratus est, qui liber à periculis itineris, Deo gratias non exhibet. 288.1
Ingratus est, qui accepta singula beneficia non exprimit. 290.1

Inimicus.
Tyrannis Regis subditos efficit inimicos. 151.2
Castellæ inimicus quomodò eius diuitias fideliter administrabit. 262.s
Patris tui inimicum semper habe suspectum. 535.t
Diligendo inimicum, dum facis amicum; quod tibi cedit incummodum. 95.1

Iniquitas.
Facilè vel emortua resurgit iniquitas. 184.2
Quasi desperata correctiu eius, quæ diù seruit iniquitati. 193.2
Quis non credat impietatis nota inuri Sacerdotes, qui, videntes Deum cuntemni, fidei & religionis causam non defendunt. 69.1
Inique sacris ministris necessaria abnegatur annona. 262.2
Regis iniquitas solummodo flagellanda à Deo. 184.2
Qui diu seruierunt iniquitati sibi petsuadeant, iam Dei instare vindictam. 193.2
Effrænata Principis iniquitas subditorum insidiis agnata. 584.2
Iniquum est, curruentibus Vibibus, hortorum Regis increscere amœnitates. 28.2
Peruersis aliquibus peccatoribus iucunda sunt status iniqui incommoda 214.2
Vt omnino ablegetur à fidelibus iniquitas, priùs est pietas repurganda. 186.1
Nihil iniquius, quam inuentor esse iniquitatis. 166 1
Fœcundissima est iniquitas, multos similes filios parit. 185.1
Illam iniquitatem abstulisti, quam ad pietatem reformasti. 1.8.1
Sacetdotum aut religiosorum iniquitas, cogit sæculares virtutem exprobrare. 237.2

Iniuria.
Superbus vel desiderium ei obsistendi indicat esse iniuriam. 306 1
Rationem subuertit irrogata innocenti iniuria. 133.2
Iniuria irrugata innocenti totius regni calamitate punitur. ibid.

Iniustitia : Iniustus.
Quàm agnata sit mundialibus principibus plerúmque tyraunis iniustitia. 363 2
Indicium est iniustitiæ, nun implere promissiones. 249.t
Iniustus vel propriotum bonorum fit cum peccat, malæ fidei possessor. 86.2

Innocentia.
Innocentia Dei oculis obiecta, eius frangit itacundiam. 305.s
Innocentia dat vucem, crimen adimit. 222.1
Cum innocentia accusatur, tunc excusatur. 207.s
Confert ad impetrandum, innocentiam in oratione proponere. 383.2
Deum placat iratum vel muta eius exposita oculis innocentia. 145.1

Inobedientia.
Religiosus inuoluntariè ubediens, vitam agit morte diriorem. 302.2
Ex inobedientia vxoris corruit tota œconomia disciplinæ. 348.2

Inopia : Inops.
Ea superfluis sumptibus prædiuitis ad eatremam adducuntur inopiam. 347.1

Hinc

Hinc Regum inopia oritur. 138.1
Prius abiectiores inopes succurrendi. 177.2
Nullus adeò inops, qui non possit inopi frustulum panis offerre. 253.1

Inscriptio.

Non curandum de nominis inscriptione in libro temporis, sed de inscriptione operum in libro æternitatis. 257.1

Insidia.

Qui criminis alicuius conscius est vel amicorum insidias æquo animo toleret. 40.2

Instrumentum.

Deus per infima instrumenta maxima facinora exponit. 340.2

Intentio.

Ex vanitate, aut aliundè sinistra intentione assolent opera alias egregia conspurcari. 106.1
Intentio ex scelere excitata non proficit. 147.2

Interitus.

Non timeat spiritualiter interire, qui proximorum saluti operam impendit. 368.2

Inuentor.

Crudelis supplicij inuentores taxantur. 63.1
Inuentor rei alicuius simul eius inuenit incommoda. 3.1

Inuidia.

Acrior est propinquorum inuidia circa propinqui fœlicitatem. 289.1

Inurbanitas.

Inurbanus est qui æquali vrbanitate Subditum à Rege secundum ac Regem prosequitur. 355.2

D. Ioseph.

D. Iosepho portæ orientalis id est, Deiparæ custodia sorte diuina commissa fuit. 79.2
D. Iosephi ex custodia virginis. 30.2

Ira.

Iracundia coram cadauere sedatur in hostem. 332.1
Cum crimen nouum veteri adiicitur, assolet Deus illicò in iras erumpere. 166.2
Hîc iræ diuinæ stillatione leuiter perfundimur post mortem furit iracundiæ tempestas. 123.1

Irregularitas.

Non approbo irregularem aliquorum diebus solemnibus abstinentiam. 315.2

Irrisio.

Irridere eos, qui ædificare curant proximos, peccatum est graui multæ agnatum. 235.1

Iter.

Quàm obnoxius periculis agit iter, qui Deum comitem non adiicit. 276.2

Iudæi.

Quia Iudæi Sabbata non coluerunt, terra eorum sabbatizauit, quia simile delicto supplicium. 194.1
Iudæi semper inimici sunt Crucis. 373.2

Iudex : Iudicium.

Iudices terræ Dei Iudicis tribunalis recordentur, ne vti Dij sine respectu ad Deum iudicent. 341.1
Timendus Iudex sine timore Dei. 141.2
Taxantur Iudices, qui ad indulgendum suo furori accepta à Deo potestate abutuntur. 319.1
Ne Iudices differant desides litium sententiæ resolutionem, necessum est, ad eorum memoriam Dei timorem reuocare. 141.2
Iudices custodiendi, vt rectam proferant sententiam iudicis Dei imitatores. ibid.
Iudicium rectum gerere res sacra, ac pretiosa est adsidenda custodiæ. 141.2
Quàm horribilis Christus iudex inimicis. 385.2
Vulgaria Iudicia instar araneæ è floribus venena exhauriunt. 333.1
Iudicare temere aliquem idem est, ac eum diris dilaniare vulneribus. 156.2

Iugum.

Quam leue Dei iugum si cum mundiali comparetur. 123.1

Iustitia : Iustus.

Iustitia ferrea est virga quæ adulationis aura non flectitur. 361.1
Ob præsulum iustitiam, aut iniustitiam subditi aut munerantur aut flagellantur à Deo. 91.2
Regum iustitia obfirmat imperia, quæ ex eorum nequitia corruunt. 167.1
Iustitia toto affectu sectanda. 86.2
Iustus oculis obdormit apertis, vt nocturnos superet hostes. 269.1
Iusti laborum igne repurgantur vt rutilent. 225.2
Iustis, est velut inferni flamma videre, Deum despici à peccatoribus. 149.1
Iustus semper Dei gloriam, non commoda debet propria procurare. 381.2
Rarus homo iustus habitans inter iniustos. 295.1
Dum iustus cum peccatoribus habitat, eorum flagellatur incommodis. 295.2
Iustus sibi persuadet, labores sibi in peccatorum obuenire pœnam. 288.2
Iustus nunquam sibi persuadet, se à domino præscripta complere. 269.1
Opprimi iustum ab improbis, prosperitati est. 210.2
Agnatum iusto, egregia opera aperire ne ab hominibus videantur. 269.1
Ab occultis hostibus iustus timeat. 269.2
Iusti labores non flagella, sed munera. 269.2
Nunquam iustus securus de iustitia, aut gratia debet esse. 130.1
Iusti vel impiis amabiles. 268.2
Vir iustus de nullius iustitia dubitat. 286.1
Viri iusti procul dubio est statum soluere debitum. 275.2
Dedecet iustum, petere laboribus non affligi: nec enim vult vincere, qui à certamine fugitat. 13.1
Iusti semper iudicant, eorum culpa populum flagellari. 2 6.1
Iusti à Deo accuratissimè asseruantur. 108.2
Opprobriis anguntur iusti. 225.2
Cum orat pro peccatore iustus, ipse simul exoret. 226.2

L

Labor.

Laboribus angi peccatorem signum est Dei profusæ benignitatis ad veniam. 368.1
Labores orationi dant confidentiam. 368.1
Si ministerium laboriosum amas, labori parces. 162.1
Dum homo actus laboribus Deum laudat, Deus laboribus terminandis studet. 293.1
Labores, & ærumnæ steriles non sunt. 13.1
Labores in præmium virtutum obueniunt iustis. 291.1
Læto animo sustinere labores, hominem nobilitat. 197.2

Deus iuſto non concedit, à laboribus liberari, qui ad ſalutem cooducunt. 13.1

Lacryma.

Lacrymæ non dedeceot virum principem ſi de iniuria conqueritur. 357.2

Lachymæ à ieiunio efficaciores ad veniam impetrandam. 212.1

Lacrymæ ſuas voces habeot. 187.2

In gaudio lacrymis ſæpè gaudium inuenitur. 203.2

Læſor.

Læſor numinis vndenam vires ad certandum expectat? 156.2

Lætitia.

Breuis peccatoris lætitia. 357.1

Qui verè diligit de commodis amati neceſſariò lætatur. 393.1

Nullus eſt, qui non lætetur, dum verba laudatoria audit. 175.1

Vberius lætamur, cum prælapſi laboris memoria ſubit. 374.2

Noo eſt à Deo lætitia viri, dum iuſte vxor triſtatur. 259.1

Laudare: Laus.

Hymnorum ac precum compoſitores vel mortui, ſemper Deum laudant in ore eorum, qui eis vtuntur. 110.1

Vbique debent diuinæ reſonare laudes, vbique enim diuina in nos beneficia exundant. 54.2

Memores beneficiorum Dei, ad eius laudem excitamur. 51.2

Laus perfecta eſt, cum vocibus opera copulantur. 259.1

Sanctimonialium ex recluſione laus. 122.2

Deum lauda vocibus, ſed ſimul operibus. 21.1

Dei beneficia æterna laus decet. 248.2

Lectio.

Libri ſacri lectio confert ad eliciendum pœnitentiæ affectus. 248.1

Sacræ lectio animum excitat ad accuratiorem legis obſeruationem. 346.1

Sacræ lectionis magna ad compunctionem vtilitas 248.1

Librorum ſpiritualium lectio vtiliſſima. 187.1

Efficax eſt voluminis legum ſacra lectio. 361.1

Lepra.

Vel poſt mortem exitialis eſt ſociis peccati lepra. 163.2

Lex.

Legum ſtrictio dirigitur ad pauperes, dum diuites lege viuunt. 233.2

Io iis quæ ad ſocietatem cum impiis pertinent debet lex ſtrictiùs interpretari. 261.2

Qui ea lex eſt, Deiparæ libet obſequium, & mox legis obſeruationem inibit. 202.1

Obſeruatio legis ciuilis vere ciuem conſtituit. 233.2

Arctiores ſunt Sacerdotum ſæcularium leges. 43.2

Communis illa peccati originalis lex non propter Deiparam, ſed propter omoes alios eſt cooſtituta. 385.2

Qui Dei legē non obſeruat, nihil proſpere agit. 70.1

Non expectandum à Deo, vt nos omnino à legis poodere liberet, ſed vt adiuuet ad tollendum. 49.2

Ad legis obſeruationem requiritur eius iotelligentia, & cognitio. 86.2

Legis obſeruatori nullum periculum imminet. 70.1

Plerumque exleges ingenij ſtoliditatem exponunt, nam legibus Dei aſſolet conformari proprium ob commodum. 69.2

Vel impiis ſæcularibus placet, Religioſum oſtendi apud ipſos ſuarum legum obſeruatorem. 328.1

Ex legis obſeruatiooe lætitia verax. 211.2

Qui viſitat ſubditos, num legem obſeruent, ſe oſtendat legis obſeruatorem. 113.2

Cuſtodite legem, oos fortiores reddit, ad eiuſdem faciliorem obſeruatiooem. 245.2

Dirè puniuntur Iudices, ac Præſules, quorum deſidis ſubditi legem Dei violant. 141.1

Quidquid recedit ab obſeruatione legis, non eſt via, ſed præcipitium. 107.1

In communitate, vbi diſſidia ſunt, noo erit obſeruatio legum. 244.2

Liber.

Liber tuus eſt, cuius ſententias ab aliis authoribus collegiſti. 171.1

Liberatio.

Iuſta liberationi à periculo, tempus diuinæ prouideotiæ relioque. 316.2

Libertas.

Seruire ſanctæ Dominæ eſt libertate donari. 342.2

Libido.

Te ad interitū adducit, qui ad libidinē excitat. 171.2

Intemperanti aſſidere menſæ, apta eſt ad libidinem diſpoſitio. 329.1

Ad libidinem fortis ſtimulus, impudentium ſocietas. 272.1

Lingua.

Semper vulgaris lingua vitia exaggerat, virtutes imminuit. 115.2

Lingua verus cordis aſſolet eſſe teſtis. 286.1

Lingua ſpeciatim fœminæ aſſolet eſſe animi indicatio. 317.1

Regum vita, ac mors ſpiritualis in Conſiliorum Regalium lingua progignitur. 150.1

Locus.

Pretioſiſſimus eſt locus, vbi virtus obedientiæ exercitur. 67.2

Horribilis ſit homini locus, qui fuerit humano ſanguine cruentatus. 281.1

Locum fugæ io quo alius expertus eſt periculū. ib.

Luctus.

Non docet luctus tempore, lauta inſtrui conuiuia. 311.1

Æternus luctus perbreuis iuſti luctus gaudium interminabile. 357.2

Luxuria.

Luxuria idem eſt quod terror. 331.2

Luxuria patens eſt crudelitatis. 63.2

Ex luxuria à fide naufragium. 327.1

Luxuriei illectamenta cordatis terrorem incutiunt, non alliciunt ad amorem. 131.1

Quid noo mortalia pectora luxuries cogat. 316.2

Recede à luxurie, ſi eam expetis ſuperare, nam cum hoc hoſte à longè dimicandum. 46.2

Luxuriæ piaculū alia comitari abſolent flagitia. 9.1

M

Macula.

Religioſis cum ſæcularibus agentibus aliquæ leues maculæ iohærere ſolent. 328.1

Maledictio.

Maledictionis diuinæ loco aliquandò quis multos accipit liberos. 3.1

Deum maledicit qui conuiuium gerit immodeſtâ lætitia. ibid.

Malitia.

Plerumque noſtræ malitiæ tribuendum, à potentiſſimo Deo non liberari, dū laboribus agimur. 381.1

Malum.

Cuncta mala quæ damnationem sapiunt à peccato oriuntur. 34 2

Tot sunt imminentia mala, & velut miraculum sit, ab eis omnino eripi. 13 1

Mala plus apprehensione quàm experientiâ sauciant. 33.2

Quod malum permittit geri magistratus, hoc ipsum gessisse reputandus est. 263.1

Mala quæ non videntur, corda non sauciant. 219.1

Mala quæ æternum non cruciant, haud intolerabilia omninò. 153.2

Ei malum facis, quem indignum illustri officio donas. 262.1

Mancipium.

Quot mancipia habes, tot hostes te nutrire puta 271.2

Agnatum mancipio, aut vili seruulo se domino infidelem ostendere. 317.2

Manifestatio.

Agnata peccato manifestatio. 354.2

Mansuetudo.

Mansuetudo domini efficit famulos ad seruiendum promptiores. 302.1

Manus.

Dei manus hic mitissimæ, æternum horribiles. 66.2

Maria.

Maria plus omnibus accepit à Deo, vnde plus omnibus debet amari. 353.1

Maria semper Regina, concubina nunquam cælestis assueri. 353.2

Sola Maria ornata oritur gratiæ stola ab originis labe asseruata. 353.2

Deus Mariæ dedit dimidium Regni, hoc est misericordiæ ditionem, sibi asseruata ditione iustitiæ. 360.2

Imo & partem alteram nempe iustitiæ, Maria quodammodo possidet. ibid.

Maria non rogat, peccatores interfici sed venia donari. 271 1.

Maria Ciuitatis Dei murus. ibid.

Vera Esther Maria Deum placans. 344.1

Deipara ex eadem cruce cum filio ac sponso pendet. 371.2

Maria Deipara est atrium templi omnibus patens portis plenum. 71.1

Nulla in Deiparæ verbis reprehensio. 317.1

Non intelligitur Maria sub peccati Originalis communibus legibus contineri, nisi specialis de ipsa nominatim scilicet mentio fiat. 155.1

Deiparæ humilitas exaltatur. 377.2

Maria nunquam fons paruus, semper fuit magnus fluuius, imò gratiarum pelagus. 375.2

Maris Sul terribilis hostibus. 375.2

Ad dignitatem cœlestis Regis pertinet, Mariam sponsam fuisse à communis labis exortem iniuria. 365.1

Maria ad Regnum venit vt pro peccatoribus cœlestem iudicem precaretur. 359.1

Melior Esther mulier intrepida intrat ad Deum pro afflictis precatura. 358.2

Omnia quæ ad Deiparam pertinere videntur, nobis debens esse gratissima. 369.2

Non deliquis eo ex capite quod non vocata venerit, quia nunquam à Rege Maria recesserat. 386.1

Quisquis in Mariam vel specie tenus deliquesit affectate, se obnoxium putet esse flagello. 366.1

Vera Esther Maria dona à Deo accepta largiter impertit hominibus. 367.2

Vel legem communem Maria non violauit, quia sæpè vocata venit. ibid.

Maria figurata in regina Saba *in epilogo ad finem*.

Mariæ spirituales diuitiæ. ibid.

Dei Templum Maria. ibid.

Murus hic fundatus in petra, non lo communi fragilitate. ibid.

Maria deipara ex cunctis ætatibus electa vt vnica sit melioris assueri sponsa. 352.1

Deus iratus, visa Maria, in infantem conuertitur, qui nescit irasci. 344.1

Maria prophetissa inter Leuitas recensetur, ob nominis Deiparæ reuerentiam. 20.1

Nullum subit periculum qui Mariam Arcam fœderis dumo excipit, irreuerenti enim parcit. 44.2

Tot sunt Mariæ Deiparæ dotes vt vix possint innumeris earum nominibus. 351.2

Deiparæ ineffabilis pulchritudo Deum iratum placat. 322.2

Maria cœci generis humani illuminatrix. ibid.

Instar Iudithæ, quidquid petit à Deo impetrat Maria Esther Regni Dei partem possidens dimidiam. ibid.

Vide *Deipara*.

Maritus.

Non est sanæ mentis maritus qui coniugem venustam permittit adesse vbi viri hilares vino morantur. 347.2

Tantùm maritus qui ad viros inuisentes non vocatam facit prodire vxorem. 347.2

Ingenium asperum in marito vxorem excitat ad odium. 383 2

Mariti est præcipere, vxoris obedire. 281.2

Diuino edicto de subiectione maritis præstanda, vxores non parent, gentilibus fœminis hoc ex capite deteriores. 348.2

Martyrium.

Denudari, ac fugæ tradi propter Deum illustre est Martyrij genus. 168.1

Mater.

Matris nouem mensium sustinentia, filium reddit, ad præstandum ei obsequium omnibus diebus vitæ eius debitorem. 273.1

Miserrimum est, matrem diuendere filiam, vt comedit, & viuat infelix. 137.1

In filij recessu mater non labiis, sed oculis loquitur. 186. 2

Materies.

Omnis ad templa construenda materies deberet esse augusta. 97.2

Matrimonium.

Continuum orationis excitamentum requirit matrimonij status ad multiplicia onera comportanda. 279.2

Matrimonium sanctè initum assoles mox esse fœcundum. 267.1

Iustorum matrimonia semper sunt nuptiæ, quia post annos multos ita se diligunt, ac si nunquam non nuptiæ celebrarentur. 289.2

Medicamen.

Statim patienti medicamen exhibe, cũ potes. 288.1

Medicina.

Promptissima est oranti iusto afflictionis medicina. 291.1

Memorari.

Primores memorantur, inferiores silentio obuoluuntur. 75.a

Mendacium: Mendax.

Qui mentitur facilè seductionis exhibet documenta. 311.a

Vix vllus historiam refert, qui aliquod mendaciunculum ornatûs gratiâ non proferat. 307.a

Innumeri apud Regiam orbem mendaces eueniunt assertores, vnicus pene veritatis, inuenitur assertor. 138.a

Mercator.

Pronitas mercatorum ad vitianda pondera ac mensuras. 73.a

Mercenarius.

Debita mercenario modicissima portio, & non reddita, faciet tuam comminui substantiam. 274.a

Mercenariis rusticis agnata auaritia in conductionibus. 276.a

Meretrix.

Non defenditur ex Regia dignitate in fœmina, quidquid subolet meretricium. 347.a

Qui domus meretriciæ vicinitati hærescit quasi talis domus incola reputatur. 168.a

Meritum.

In conspectu Ecclesiastici cuiusuis officij & nobilium & ignobilium merita æqualiter vident exigua, aut nulla. 79.a

Ob merita populi Deus Regibus fauet, ob demerita punit. 45.a

Metropolis.

Ciuitas Metropolis cum debeat esse Villarum, mater, nouerca ostenditur. 25.a

Miles: Militia.

Miles loquax, nihil operatur: vnde eius assistentia magis est impugnatio, quàm auxilium. 18.1

Spiritualis miles accommodet se peccatoris loquelæ aliquandò vt eum ad spiritualia traducat. 240.1

Multi milites nomen dant, non opus militiæ. 33.a

Ineruditi milites non feruntur ad victoriam, sed trahuntur ad victimas. 17.a

Commendabiles spirituales milites qui vtraque manu pugnant. 39.a

Miles nulla Ducis vi potest à diripiendo retrahi auaritia, cû adest colligendi spolia occasio. 326.a

Prospera militum expeditio quos Dux iustus præcedit, & è contra infaustus processus eorum, quibus ducatum præstat iniquus. 213.1

Vel vnus miles electus quodammodo sufficit, ad ingentes hostium copias superandas. 61.a

In strenuo milite fuga idem debet esse ac dira hostis percussio. 66.a

Pallium fortissimi militis attritum non potest vulnera abscondere, & potest facinora obuelare, eo quod sit attritum. 18.a

Soli electi milites numerandi in exercitu. 61.a

Milites gaudeant immunitate, nec cogantur vilioribus seruire ministeriis. 117.a

Non fidas militi, qui aliquando aduersum te ab hoste pugnauit. 59.a

Miles alacer vitam pro principe exponet, à quo se videt æstimari. 300.a

Nullos iam regi ignotior, quam miles. 83.a

Haud iuuenes eligendi in milites sed viri experti. 220.a

Milites digni regia amicitia, per quos regnum defenditur. 83.a

Roborantur milites, dum Regis ipsius vocem amicam audiunt. 180.a

Honor militiæ addictus tutatur imperia. 300.a

Principatus militiæ non sanguinis, sed fortitudinis acquirendus. 36.a

Minister: Ministerium.

Taxantur ministri, qui altaria inempta esse permittunt, communi despectabili mensa similia. 94.a

Quàm infideles regum ministri, vt eos à somno profundissimo excitent. 335.a

Ministro Euangelico sufficiat pro laboris munere, si Dei præscripta probe gessit. 91.a

Plus quodammodo minister familiaris Regis potest quàm Rex. 363.a

Quasi per se notum est, ministrum à Rege secundum ab omnibus habendum reliquis sapientiorem. 380.1

Dum in thoro sacri ministri concinunt, opportunum tempus fidelibus obiicitur ad Deum adorandum. 145.a

Euangelicos ministros oportet varia loca percurrere. 101.a

Nullum ministerium rectè geritur sine rectore. 30.a

Eiusdem officij ministri debent sibi inuicem esse fratrem. 22.a

Non aptè sacri ministri ad sæcularia tribunalia diguntur. 81.a

Ministrorum Regis ad placitum Regis imperia disturbantur. 204.a

Parùm proficeit ad regem recursus vbi ministri, inique affecti exponuntur. 204.a

Ille probus minister, cuius absentiam non solùm Rex, sed & Regina vitare conatur. 228.a

Minister secundus à Rege Regis vocatur pater, seu magister. 380.a

Taxantur ministri qui ex prouinciis nimium auri pondus Regi deferunt. 116.a

Ministri aulici sæpè de præda ciuium Regi donaria exponunt. 356.a

Nullum ministerium in communitate religiosorum despicabile. 263.a

Eligendus ad sacra ministeria ille, qui comprobatus iam sit esse fidelis. 261.a

Tunc rectè geruntur ministeria, nec vllus aliorum sese ingerit muneri. 257.a

Honestissimum est optimatibus manus cuilibet sacro ministerio adhibere. 231.a

Nullum ministerium est vile si ad sacra pertineat. 231.a

Miraculum.

Miraculum est pauperem, & despectum è puluere eleuari. 356.a

Miseratio.

Diuinam prouocat iracundiam, de eius miseratione dubitare. 316.a

Deus miseratione punit, homo vulnerat immisericors. 315.a

Ex his quæ patimur, discimus misereri afflictis. 15.a

Misericordia: Misericors.

Assolet Deus quò magis ad iram à peccatore prouocatur, plus aliquando affici misericordia. 326.1

Ineffabilis misericordiæ Dei est documentum, peccatorem continere, ne prauum impleat propositum. 249.a

Deus

Deus adeò misericors, vt motiuum ei fit ad nobis parcendum iterum, imò sæpè pepercisse. 226.2
Sæpè Deus volt gratis homini grauiter nunc delinquenti misereri ob antiqua recta opera. 14.1
Ex miseriarum aspectu misericordia commouetur. 300.2
Magna est Dei misericordia, hic corripere peccatores. 292.2
Misericordia erga pauperes est totius sanctitatis epilogus, siue *tanto monta*. 181.2
Misericordiæ virtus magna, cum ab ea qui sunt boni, & sancti nominantur. 108.2
Tum Misericors Deus ostenditur, vt videatur eius diuinitas ex sola misericordia coalescere. 250.2

Missio.

In Missionibus contradictio fructus præcocis est maturitas. 174.1

Mitra.

Mitra idem ac tremor est. Qui mitram accepit, existimet se accepisse officium tremoris. 321.1

Molestum.

Molestum est in communitate, maiores eximi ab oneribus, dum minores sub pondere gemunt. 75.2
Molestissimum homini est, alieno beneficio victitare. 147.1

Mollities.

Mollitiei crimen solo à Deo repentina morte vindicari. Quàm graue mollitiei piaculum quod Idololatriæ vocabulo exprimitur. 6.2

Monere.

Sæpè fideles monendi sunt: ea quæ lege tenentur obseruare, quia inertiam ablegat admonitio. 173.2

Monasterium.

Nihil magis contrarium sacræ domus custodiæ, quàm inter tenebras portarum apertio. 241.2
Rector portæ monasterij curam committere ei, qui videtur Deum timere, non qui verè timet, tenetur. 242.2
Monasterij portæ committendæ custodi Deum timenti. 242.1
Nec taxandus est, si aliquando huiusmodi ostiarius monasterij lædit immunitatem. 241.2

Morbus.

Animi morbis non solùm necessaria, sed superfluens præparanda est medicina. 287.2

Mors.

Plerumque subitâ morte extinguitur qui aliis delinquendi, apponit scandalum. 126.2
Morte instante haud subest ægroto imparato, quonammodò valeat è periculo exitij æterni liberari. 335.2
Fœlix mors præfecti, orta ea recta muneris administratione. 315.1
Dies mortis iucundus, quia è lacrymarum valle receditur. 296.1
Qui dum viuit ob Dei timorem scrupulis pungit, à Deo pacifica morte donari. 294.2
Citò mori in pace, virtutum est præmium. 187.2
Cruciatus sunt morte diriores. 180.1
Mors est parenti, videre filij interitum. 33.1
Mors expetenda, quia ad sepolchrum ducit, domum scilicet periculis, ac curis liberam. 163.1
Antè mortem ad domum æternam debes omnes expensas præparare. 69.1
Mors assolet vitæ respondere. 33.2
Repentina mors cuiusuis nos ad fugam salutarem impellit. 336.2
Sola mors fidelem animum ab incepto pio opere debet abstrahere. 255.1

Mortificatio.

Quasi occidis illum, cui mortificationis occasio extitit. 292.1

Mos.

Cantores eis vtantur moribus, quæ deceant prophetas. 77.1
Famulæ plerumque Domini mores imitantur. 359.2
Popularis mos; iniustè magistratum accusare. 313.1

Mulier.

Dat mulier, vt recipiat; genus enim auarum. 116.1
Benè olent mulieres quæ nihil olent. 353.1
Mirum in mulieris sermone nec mendacium, nec reprehensionem; aut obnoxium reprehensioni aliquod inueniri. 317.1
Muliebria ornamenta venena sunt adolescentibus. 322.1
Leues mulierculæ ob vilia bellaria, ac cupedias suam vendidere pudicitiam. Vide *fœmina*. 328.1

Multitudo.

Non confert ad bellum rectè gerendum militum multitudo; sed delectus. 41.2

Multiplicatio.

Multiplicatio peccatorum parit immunitionem. 250.2
Multiplicatio criminum instatio supplicij. 184.2
Si crimina multiplicata sint, crescant pœnitudinis affectus lacrymæ eleemosynæ &c. 170.2

Munificentia.

Tanta Dei munificentia, vt vnum collatum beneficium est, velut alterius recipiendi securitas. 333.1
Ineffabilis Dei munificentia, ad rependenda quælibet hominum obsequia. 41.1.2
Illa admodum commendabilis Principum, seu diuitum munificentia, quæ pauperes allicit ad operà pietatis. 175.1

Munia.

Expertis Reipublicæ munia committenda sunt. 84.2
Augustiora munia augustioribus committenda ministris. 31.2

Munire: Munitio.

Rebellionis tempore vrbes accuratius muniendæ. 121.1
Munitissimæ vrbes, & arces adhuc sunt quotidiè muniendæ, ac reficiendæ. ibid.
Spirituales viri assiduâ indigent munitione. ibid.
Donari Regularium haud sunt eucheodi ad superiora munia. 29.2

Munus: Munerare.

Munera Principum solent esse mera eorum promissio. 378.2
Tam largus Deus, in munerando parentum iustitiam in filijs, vt vel affectuosa desideria superet. 185.2
Munerum exhibitio cuncta reddit facilia. 133.1
Ex Dei præscripto nullum est vile munus. 291.2
Præsens tempus circa munerum collationem in curiis Regum; solet hærescere cum futuro. 378.2

Munus templo oblatum pretium est, quo à Deo ineffabilia munera comparas. 155.1
Documentum amoris munerum elargitio. 135.1
Vnusquisque proprio muneri, ad quod electus est, muneri hæreat. 218.1
Nullus titulus efficacior ad impetrandum à Deo munus obiicitur, quàm propter præcepti eius obseruationem in periculum, aut laborem incidisse. 144.2
Munus iudicandi tam agnatum est perditioni, vt specialissima indigeat custodia. 141.2
Qui incumbit docendi, aut iudicandi muneri aut debet aliis distrahi ministeriis. 81.1
Magno à Deo munere donaris, cuius filius ad Religionem assumitur. 77.1
Ex speciali Dei munere obuenit hominem esse munificum, & liberalem. 91.1
Munus quod cultui Templi offertur sanctum esse indicat largitorem. 87.2
In domo Dei nullum munus abiectum. Ad ministeria quæque sunt Religiosi præparati, aut sublimia aut abiecta. 186.2
Vide *Beneficium*.

Murus.

Vel muri fortissimi militibus ad defensionem indigent. 162.1
Votorum murus indiget virtutibus, quæ eum defendat. 162 1

Mysterium.

Mysteria cœlestia nō sunt curiosè vestiganda. 377.2

N

Natura.

Natura humana semper deficiens assidua spirituali indiget refectione. 155.2

Negotium.

Optimè expediuntur publica negotia cum rationi status, zelus religionis in iudicibus adiungitur. 212.2

Nobilis.

Nobiles non dedignantur, humilia in domo Dei exercere munia. 216.2
Plerumque è nobili stirpe genitus opera proba gerit, & è contra ignobilis genere est ignobilis actionibus. 123.2
Vel ad humillima templi ministeria nobiliores sunt eligendi. 216.2
Nobilium est famulos vti filios habere. 276.2
Nobilibus est agnata sponsionum fidelitas. 276.1
Agnatum nobilibus inferiores æstimare non sit Rex facilis ad credendum suasoribus, aut delatoribus ne leuis videatur. 388.2
Nobilis herus famulos honorat. 278.1
Nobilis tunc credit, recuperare debita cum noua addidit beneficia. 284.1
Nobili viro durius morte si aliquid indecorum in vulnere misceatur. 33.1
Munus nobilium, sacros hymnos in choro concinere. 22.1
Nobiles non permittunt circa rem munificentiæ ab alio superari. 112.1
Accipiens nobilis, dare tenetur. ibid.

Nomen.

Omnibus nominibus commendabilis Dux ille, qui viget sapientia, & fortitudine. 162.1

Norma.

Principum Iustitia aut iniustitia norma est subditorum. 122.2

Nuncium.

Mirum est ab ancillis bonum nuncium dominis afferri. 283.1
Infelix nuncium citò euulgatur, tardè fœlix. 288.1

Nurus.

Socerum domus, vbi nurus pacifica, ac modesta adest, cunctis bonis abundat. 190.1

O

Obedientia.

Virtus obedientiæ Dei filium enititur obedientem. 4.1
Vt subditi ex corde præsuli obediant, oportet eis placeat electio. 92.1
Inuisa adeò Domino inobedientia, vt vel in sanctis eam dirè vindicet. 191.1
Rectori obedire, idem est ac Deum glorificare. 173.2
Nullum ex obedientia vile ministerium Religiosis. 29.2
Dignè vir quisque vili ministerio ex obedientia addicitur. 263.2
Idem est, nos diuinæ voluntatis præscriptis hærescere, ac cuncta nostra properari. 274.2
Prudenter à prælatis aliqua sub præcepto obedientiæ præcipiuntur. 253.2
Cùm ex obedientia opus incipitur, Deus iuuat ad progressum. 207.1
Omnia prosperè eueniunt Religioso, qui ex obedientia, non ex voluntate propria ab vno in alium locum pergit. 277.2

Obitus.

Lætandum nobis in dilecti sancti obitu, ne videamur de eius dolere commodis. 295.2
Appropriante obitu debent fideles feruentiùs operari, hoc senes edisçant. 188.2

Oblatio: Offerre.

Ad cœlestia impetranda munera efficax abundantis sacrificij oblatio. 95.1
Quidquid Deo offerre paras, prius diluatur. 102.2
Grata Deo spontanea oblatio, post beneficium acceptum. 200.2
Quasi Deo de nouo dicatur quod eius obsequio accuratius exponitur. 130.2
Clerici qui mortuorum excipiunt oblata, pro illis exorent. 274.2
Sine speciali Dei præparatione non poteris deuotè Deo sacrificium offerre, aut litare preces. 371.2

Obliuisci: Obliuio.

Post acceptum beneficium, agnatum est homini, id obliuisci. 283.2
Quàm in obliuione degit hîc pauper! quàm in omnium memoria diues! 5.2
Cùm in peccato existis, noli bonorum, quæ gerebat, operum obliuisci. 310.2

Obsequium.

Pererogatorium obsequium gratius Deo. 237.2
Nullus non proprio consulit commodo, cum alij vltroneum præstat obsequium. 45.1
Aliqua sunt tam egregia obsequia Regi exhibita vt non valeant vllo munere compensari. 362.1
Obsequij Mariæ facilia onera. 49.2
Sæpè diuino obsequio alacrius offeruntur, qui minori adstringuntur obligatione. 233.2
Piè quæ vanitati seruierant, & nequitiæ, Dei litantur obsequio. 59.2

Qui à graui periculo famæ, aut vitæ liberatur, debet sese totum soli diuino obsequio litare. 304.2

Obseruator : Obseruatio.

Vel profani Principes æstimant virum suæ legis obseruatorem. 267.1
Deus diligit hylarem suæ legis obseruationem. 245.2
Quæ oportet firmiùs obseruari, speciali proposito præmuniri conuenit. 252.2

Occasio.

Attactus tibi non sit occasio mortis. 366.2
Vitiorum patriam fuge, seu occasiones delinquendi vitare cura. 337.2
Cum à viro in fœminam, à fœmina in virum mandata perferuntur, datur occasio iudicandi aliquid inter illos haud liciti esse commercij. 358.1

Odium.

Faciliùs inter propinquos odium excitatur. 347.2
Fratres in fratres, si odium accenditur, dirius quàm hostes extranei insurgunt. 166.2

Odor.

Geueta odorum eodem vocabulo ac merettix affigantur. 134.2

Officium.

Officia militaria non committenda nobiliori, sed fortiori. 40.1
Difficile, ac periculosum Præsulatus, aut magistratus officium. 72.2
Accommodanda à Rectore officia subditorum genio. 84.1
Officia à subditis accepta dum pueri erant, assoient Reges obliuisci. 154.1
Nemo perfectè gerit officium, ad quod agnatus non est. 216.1

Onus.

Sacrum onus allenat apportantes. 49.2

Opera : Operarius.

Date operam Regem imperij dilatationi idem est, quod fugere, & se imbecillem ostendere. 59.1
Operarij Euangelici alacriùs laborent, cum vident prælapsæ operationis fructus. 235.1
Militibus, aut operatiis ex Regnis exteris adductis cibaria & mercedes vbertim prouidendæ. 97.2
Deus non imponit hominibus suprà vires onera. 73.1
Operari iustè debemus non ob temporaria commoda, sed ob æterna. 169.2
Ille egregius operator qui totum sese iniuncto muneri addicit, nihil sui exponit otiosum. 59.2

Opes.

Opes, gratia Principum & mendacium. 374.1
Vide verbo *Diuitiæ.*

Opinio.

Opinio vulgaris semper à veritatis scopo aberrat. 279.1
Semper opinio vulgi in proximorum iniuriam solet iudicate. ibid.
Opinio quam exteti Reges de nationis alicuius fortitudine concipiunt, eos continet, ne pacem interrumpant. 135.2

Oppidum.

Intolerabili principum incuria oppida ad fines Regni sita sine munimine ralinquuntur. 212.2

Oppositio.

Propinquorum agnata oppositio. 47.2

Opprobrium.

Quæcumque rebus sacris inferuntur opprobria fidelibus illata esse, certum est. 305.2

Opus.

Opera peterogatoria Domino placent. 171.1
Ad pietatis opera aliquid proprio è penu adde, nec alieno solùm nitere labore. 70.1
Recta iusti opera ab orationis exercitamento ortum habent. 290.2
Dei opus diligenter perficiendum. 155.1
Quodcumque opus ad Dei obsequium attinens effectu facillimum, nam qui inspirat, ad perficiendum adiuuat. 87.2
Qui viriliter incipit gerere opus, quasi totum factum habet. 63.3
Omne opus egregium ex oratione prosperitatem haurit. 202.2
Quasi dat operi sacro materiam, qui ab alio datam aptè instituto ministerio accommodat. 253.1
Agnatus obliuioni est ille, quem opera egregia ad famam non efficiunt æternum. 21.1
Alacritas, seu deuotio operantis ei facilè reddit molestiam operis. 49.2
Voluntas affectuosa gerendi opus, illud quodammodò ante inchoationem perfectum exponit. 70.1
Gratissimum Deo opus, templorum, aut altaris extructio. 110.2
In operibus iustis non solùm substantia, sed modus attendendus. 202.1
Quodammodò author illius pij operis erit quod studuetis geri iuxta defuncti voluntatem. 253.1
Qui operi fortitudinis, aut virtutis semel terga vertit, vsque ad terminum præcipitij non sistit. 335.1
Nullum egregium est opus, quod Dei nominis non redundet in laudem. 333.2
Omnia iusti opera vocalia sunt. 190.2
Qui augustiota opera gerunt, apertiùs agnoscunt à solo Deo esse patrata. 332.2
Ad pia opera priùs excitamur ex hominum placito, quàm ex Dei præscripto. 170.1
Non studet quis laudabiliter proprij operis commendationi. 152.1
Cuncta opera virtualiter resident in pecunia. 113.2
Egregia opera tua stude silentio obuoluere, curans Deo soli placere. 231.2
Virtutis opera quasi furtim gerenda, vt à solo Deo videantur. 269.3
Piis operibus quæ moriturus relinquis, non assignes patronum vnicum. 262.2
Opera ad Dei obsequium pertinentia requirunt animum ab omnibus aliis curis alienum. 69.2
Ad opera egregia perficienda, secretum est omninò necessarium. 229.1
Magni momenti est, pia te exercere opera, quæ posteri imitentur. 176.2
Ex vno opere egregio ad aliud præcelsius gerendum homo assoler excitari. 56.1
Proprium est sanctorum, suspicari sua opera Numini non placere. 261.2

Oratio : Orare.

Oratio recta opera Deo gratiora efficit. 262.2

Oratio

Oratio constans vim Deo infert & ei iuuat importunè rogari. 311.2
Oratio profusa in delubro efficacior. 144.2
Ad orationis exercitamentum requiritur abscissio à tumultu. 326.1
Vis orationis ad frænandum luxuriei affectum. 223.1
Locus sacer conducit ad orationis attentionem. 382.1
Quàm citò oratio à Deo auxilium impetrat. 144.1
Efficax, & ardens est vocalis oratio, quæ à meditatione ortum habet. 292.1
Vel oratio aspicientis à longè templum efficax prædicatur. 108. a
Oratio ex ieiunio fortior ad Deum alliciendum. 272.1
Vt orans audiaris à Deo, cura te iustum Deo exponere. 311.1
Orationis exercitium magister est sapientiæ. 316.1
Illa oratio perfecta quæ ex voce auditur à Deo, ac simul ex actibus virtutum aspicitur. 107.2
Manus orantis plenæ instar palmæ ramorum eleuantur ad victoriam. 153.1
Orationis exercitium facit illicò animum humiliari. 304.2
Nihil sine præmissa oratione geratur. 228.1
Efficax illa oratio, cuius verba opera comitantur. 110.1
Intenta sit oratio pœnitentis post magna flagitia. 183.2
Orationis vocem cordis comitentur affectus. 107.2
Oratio apud templum profusa efficacissima est. 108.1
Feruentior oratio illius, qui agitur tribulatione. 144.1
Commendabilior oratio, quæ humilitatis habitu perficitur. 110 1
Oratio communis velocius ascendit, efficacius impetrat. 281.2
Deum ad clementiam allicies, si orans ostenderis te solitarium esse, & si Deus non foueat petiturum. 382.2
Præproperus orationis duorum effectus. 180.2
Oratio omnis incommodi expultrix. 168.1
Aulæ inquietudo inepta est quieti orationis. 187.1
Orationis fumus effugat diabolum. 278.2
Orationis vis. 138.2
Oraturus vtere veste quæ præ se ferat deformitatem, vt afflictionem animi repræsentet. 3 9.1
Cum ad orationem pergis, omnino in domo existens à domo recede, curas domesticas dimitte. 322.1
Oratio assidua patens spiritus prophetici. 331.2
Oratio libidinis flammas extinguit. 279.2
Ante orationem libri spiritualis lectioni vacemus. 5 .2
Oratio in communitate profusa fortior est. 144.1
Oratio suauissimum Deo holocaustum. 53.2
Ieiunij pennis velocior ad superos oratio auolat. 304.2
Oratio ex corporis afflictione efficacissima. 225.2
Non aptus ad orationem habitus in lectulo iacere, cum non grauaris ægritudine. 282.1
Opus egregium ex oratione incatur, & terminetur. 326 1
Potentior multorum oratio, ad debellandum Dei pectus. 318.2
Efficax communitatis oratio. 304.2
Vel fœmineas vires validas reddit ad difficilia præstanda vis orationis. 331.2
Illa efficax oratio, cuius intentum Dei honori seruit. 381.2
Orario Deum magnificat. 53.2
Efficacior oratio ex corporis cruciatu. 318.2
Oratio promissa à Deo confirmat. 58.1
Ingenua oratio eius, qui præcipuè de largitoris gloria laborat, valde gloriosum Deo, fragili instrumento illustria facinora exequi. 320.1
Orationis instantia, ac pœnitudinis operum persistentia Deus placabilis redditur. 305.2
Orationis ac ieiunij vis. 359.2
Oratio Deo thymiama suauissimum. 103.2
Oratio non solùm debet audiri à Deo; sed & videri dum operatrix est. 226.1
Orationis vis ad Deum debellandum. 318.1
Oratio vires colligit ex ieiunio. 143.2
Efficax oratio, quæ comitate oblatione procedit. 110.1

Ordo.

Sacerdotalis ordo non cogendus à Rectore sed ab Ecclesiastico Præsule. 155.1
Ad minores ordines non admittendi, qui omninò sint expertes prudentiæ, & scientiæ. 80.1
Vide *Clericus*.

Orphanus.

Qui parentem notat, Orphanorum eius filiorum parentem agat, vt misellis compenset iniuriam. 10.1
Vnicum seu Orphanum esse efficax est titulus, vt Deus misereatur. 283.1

Otium.

Otium est omnium iniquitatum origo. 125.1
Præ aliquorum festorum dierum otium tollitur in pauperum artificium leuamen. 345.1
Otiosi cogendi sunt ad publica ministeria. 112.2

P

Parcere.

Deus parcendo gloriosior. 313.1
Vnius vel alterius iusti meritis, Deus innumeris peccatoribus parcit. 311.2

Parens.

Oportet parentes egregia relinquere, quæ filij possint imitari. 183.2
Parentes qui filios paruulos ab igne libidinis non auocant, eos gehennæ abdicunt. 183.1
Parentis virtutis præmium est, filios habere sacro ministerio addictos. 77.1
Parentes nunquam superuiuunt in filiis. 17.2
Nihil parenti debet esse iucundius, quàm videre filios in Deum affici pietate. 293.2

Parentela.

Parentela veluti parens à propinquis cunctis honoranda. 197.2

Passio.

Passio Christi tristes exhilarat, quia peccata obruit. 218.2
Vide *Christus*.

Pastor.

Verus pastor mœrore afficitur ex ouium erratis. 218.1

Pater.

Pater veræ dat filio hæreditatem, quæ maioratus

rì iure aliàs debetur, quam conseruauit integram. 147.1
Non debet pater filij desiderio teneri, vbi filia virilis adest. 132.1
Dum infamatur pater,in eo omnes filij afficiuntur infamia quia filij in parente continentur. 371.2
Quæ pater filiis obitutus indicit, firmius eorum menti infiguntur. 295.1
Patris probi documenta seruare, est magni profectus fundamentum. 273.1

Patiens.

Quàm longum sit patienti tempus, quo afficitur dolore. 148.2

Patria.

Quidquid ad communem patriam spectat, animos solet allicere. 307.1
Nobilis patriæ nomen cuique nobilissimum cognomen est. 199.2
Pij animi est proprium,de patriæ incrementis exultare, de ruina dolere. 293.2

Pauper.

Pauperes vicini sunt nostri, ideò in conuiuio primum locum gerere debent. 283.2
Vide *Conuiuium.*
Pauper non nominatur. 18.2
Pauperes apud Deum pluris, quàm diuites æstimantur. 79.2
Pauperi ægnatum debet esse Deum amplius timere, vnde paupertas debet inter Dei beneficia computari. 268.2
Quæ pauperi non damus, velut possessores malæ fidei tenemus. 91.1
Pauper solummodò de soluendis tributis iam curam agit. 237.1
Pauperes prole abundare assolent. 236.1

Pax.

Regum pacem habere per circuitum rebellibus superatis,est proprium Dei donum, rectis operibus impetrandum, & precibus. 146.1
Pax omnium bonorum colligatio est. 374.1
Dum spirituali pace frueris, præcordia ad tentamina munire cura. 118.1
Tribulationes iustorum vera pax. 288.1
Pax fidelium est cum bello tribulationum coniuncta. 57.1
Vel pacis tempore de gladiis, ac scutis curandum. 17.2
Vbi non est pax, necessariò debet adesse timor. 191.1
Pacis tempore belli apparatus sunt comparandi. 128.1
Pax proprium est Dei monus. ibid.
Studium pacis conseruandæ manifestat Regis in subditos Clementiam. 380.1
Pacis tempore milites futuri erudiantur ad pugnam. 17.2
Vide *Miles.*

Peccator: Peccatum.

Prius peccator sese à delinquendi occasione expediat, quàm det operam Eucharistico sacrificio. 222.2
Peccatum Præsulis non vulgariter malum,sed valdè malum ostentatur. 162.1
Peccatores Dei abutuntur patientiâ in exitium. 193.2
Peccatorem tribulatione affici, præsidium est ad iram diuinam vitandam. 272.1
Peccatum sese illicò manifestat. 33.2
In mediis diuitiis peccator velut vacuus ostenditur. 86.1
Vult & non vult peccator. 139.1
Cum peccator ærumnis agitur, prius à Deo postulet veniam, mox securius petet auxilium. 144.2
Peccata, quæ gerimus ad nostra commoda nos in mergunt in pœnam. 293.1
Cuncta mala iniquo ex peccato ducunt originem. 219.1
Peccata intellectum obtenebrant. ibid.
Cùm peccatum admittis, existima iam instare supplicium. 366.1
Quodammodo Deum docent peccatores quonammodo in eos vindex verbera infligat. 348.1
Quo peccator intendit offendere,eodem solet teneri puniri. 5.0.1
Quoties peccator ex corde Deum orat à Deo exauditur. 250.1
Peccato vel cogitationis agnatum est, opetiri non posse. 228.1
Ob peccata subditorum Deus permittit, prauum rectorem communitati addici. 251.2
Num militum peccata faciliùs à Deo dimittenda. 108.2
Peccator impœnitens repentè assolet flagellari. 295.2
Assolet Deus in filiis,ac nepotibus maiorum peccata vindicare. 171.1
Etiam post pœnitentiam sollicitus sis de peccatis præteritis,nemo enim scit verum sit exitiale reuocatum edictum. 364.1
Vulnus inflictum ad puniendum peccatores, est aliis medicamen ad Deum agnoscendum. 192.2
Quælibet peccati nebula augustæ famæ gloriam obscurat. 333.1
Peccatoris culpa inique aspicientis pulchritudo creaturarum illi noxia obiiciuntur. 320.1
Quonammodò non imputatur delictum ei, qui ob egestatem peccat. 270.2
Peccator suo scelere opprimitur. 13.1
Peccata subditi tribuontur Præsuli. 226.1
Nihil molestius,ac ponderosius pecunia. 155.1
Pecunia tributi festinatè exquirenda. 154.2
E pecunia vectigalium non impletur Arca Regia, eum ministrorum manu colliguntur. 155.2
Potentissima est apud profanos Iudices pecunia. 207.1

Pedagogus.

Pedagogus tuus licet vilis, tibi sit Dominus. 178.1
Pedagogus nunquam non suo hærescat alumno. 84.2
Pedagogi filiorum Regis sint prudentia, ac sapientia prædit. 84.2

Peregrinus.

Peregrini cum gaudio suscipiendi ex solo communis Religionis titulo. 280.1

Perfectus: Perfectio.

Magni momenti est, apud communitatem, vel vnum perfectum virum adesse. 261.1
LegisEuangelicæ perfectio,qua filij magnatum submittuntur Præsuli vili ex genere exorto. 255.2
Magna perfectio illius qui fine reprehensione viuit. 286.2

Perfectio.

Qui viam init perfectionis, debet viri spiritualis ac docti ducatu dirigi. 295.1
Magna perfectio est, vel incommodis sequi communitatem. 315.2
Tueri pietatem apud impios, magnæ perfectionis est documentum. 316.1

Periculum.

Facilis ab omnibus periculis euasio pœnitete. 308.1
Pericula è manibus, seu ex operibus prauis procedunt. 381.2
Imminens periculũ acuit orationis affectum. 381.2
Pericula superat, qui communitatis commodis studet. 368.1
Alieno periculo sis sapiens, proprio autem sapientior. 61.2
In instante periculo mox adeo auxilium postulandum. 126.1

Permittere.

Deus permittit contra iustos præualere impios, vt iustorum aurum persecutionis igne repurgetur. 310.1

Persecutio.

Ecclesiæ filij hostium persecutionibus multiplicantur. 307.2
Horribilis supremè persecutio, quæ à falsis fratribus apparatur. 140.2
Persecutiones sunt pij operis extruendi mercenarij. 219.1

Percussio.

Eadem Deus acie percutit peccatorem, quâ ille in Deum insolescere curat. 340.1

Petere.

Debemus petere id quod diuinæ placuerit voluntati. 368.1

Protectio.

Sine Deiparæ protectione fidelium ciuitas misere peribit. 225.2
Vide *Deipara.*

Piaculum.

Ex venialibus piaculis negligens homo in læthalia delabitur. 170.1
Deus curat piacula Sacerdotum dissimulari. 44.1
Non mireris sanctum aliquo fœdari piaculo. 146.1
Subditorum piacula Principi tribuuntur. 307.1

Pietas : Pius.

In Rege pietas erga fidem, quasi multitudinem operit peccatorum. 131.2
Fugiat impiorum consortium, qui vult colere pietatem. 295.1
Præcipuus ad bellum apparatus, est regis pietas, qua precibus vacat. 46.1
Fœminarum pietas ad sacra vestimenta apparanda. 200.2
Pij animi est facile ad propinquorum honorem deferri. 285.1
Deus plerumque populi peccata dissimulat ob regis pietatem. 65.1
Pietas Dei vel erga impiissimos ineffabilis. 152.2
Qui Regem pietatem edocet, toti regno salutaris existit. 156.1
Ad opus difficilè pietatis nullus ducendus gressus nisi præmissa, seu comite oratione. 313.1
Quàm pium se ostendit esse, qui facile debitam soluit pecuniam. 285.1
Regis ostendit pietatem, eius circa Templi ornatum studium. 131.2
Bibere prouocatum pro aliorum salute parum pium 347.1
Qui pietatis aliquod intendit promouere opus, hostium patet incursibus. 218.2
Pius non est qui impia exaudiens verba proferentem non taxat. 158.2
Taxabile pio, cum impio inire societatem periculosam vuque. 146.2

Plaga.

Multi peccatores plagis affecti ignorant, suam esse illam plagam. 108.1

Poculum.

Reprehenditur vsus poculi indui, quod ieiunij cruciatum omnino tollit. 316.2

Pœna.

Pœna præscripta à Deo hominis pœnitudine imminuitur. 66.2
Ad pœnæ ablationem efficacissimum Eucharistiæ Sacramentum. ibid.
Pœnalia fidelium opera pœnam defunctorum maximè imminuunt. 34.2
Idem dæmon te incitans ad piacula, pœnas à te sumet. 67.1
Facilè corporis pœnas sustinet qui memor est, se ob peccatum tartaro esse obnoxium. 221.1
Post veniam recidere in peccata, pœnę subiacet grauiori. 295.1

Pœnitentia : Pœnitens.

Primo pœnitentiæ feruore idolis nuncium curate mittere quod post illum feruorem difficilius geres. 151.1
Pœnitentiæ remedium, est vnicum peccatoris solatium. 146.1
Suspecta pœnitentia illa, quæ virtutum non erumpit in fructus. 183.2
Quo post crimen citò non pœnitent, solent ex vno in aliud scelus facilè ruere. 63.2
Pœnitentia restituit decorẽ è crimine lassatum. 9.2
Dum pœnitens delictum confessione manifestat, Deus operit. 221.1
Qui publico se delicto infecit, publica se curet pœnitentia expiare. 248.1
Pœnitentia Deum facile inuenit. 136.1
Feruens pœnitudo æternum humilitatis seruat effectum. 184.2
Post multa crimina magna sit pœnitentia. 183.2

Podagra.

Magna podagræ ærumna, quam Deus in supplicium grauium criminum infligit. 133.2
Non potest podagræ feritas explicari sine superlatiui exaggeratione. 133.2
Cum pes podagra cruciatur, totum corpus discerpitur, sicut cum caput dolet. 133.2

Politica.

Ratio politica vel virum pium interitus discrimini addicit. 139.2

Pompa.

Pompæ descriptio. 49.2

Pontifex.

Pontifex Iesum Christum adumbrat mundi saluatorem. 157.1
Curandum pontificibus, ne indignis pateat ad Ordines aditus. 153.2
Nihil vilius Pontificibus, quam de illis nihil illustre prædicari. 20.2

Populus.

Cum populus ærumnis agitur, putant multi, illam plagam ex aliorum piaculis, non è suis prouenire. 108.1
Quenilus populus Principis amico sermone conciliandus, ac sedandus. 119.1
Quasi non factum, quod à rege, non approbante toto populo geritur. 91.2
Quod dat populus regi spontaneus. eidem populo infert lætitiam; mœrorem verò quod ab eo exigitur. 90.2

Cum

Cum lætus siue volens populus offert,replet gazophylatium:haud sic quando inuitus reddit. 155.2
Populos vt conseruetur debet se exercitus in morem gerere. 307.2
Populus fidelis sauciatur, cum videt Dei famulum diuexari. 133.1
Omnis populus debet esse addictus militiæ, cum occasio tulerit. 135.1
Si populus toto ex corde de sceleribus pœniteat, à laboribus bellorum liberatur. 383.1

Potentia: Potestas.

Dei potentia exercitur ad vltionem eorum, qui à regulari instituto ad sæcularem vitam remeant. 216.2
Quid non possit aurum & argentum. 132.2
Regum potestas velut Deus adoranda exponitur. 299.2
Regiæ potestatis honor augustus nulli subdito est à Rege communicandus. 155.2

Præceptum.

Deum verè non diligit qui eius præcepta non seruat. 226.1
Simplex prælati dictio debet subdito esse quasi præceptum. 263.1

Præda.

Qui prædam Deo ea vna victoria fuerat, eum ad aliam tribuendam quasi debitorem reddit. 80.2

Prædicator.

Prædicatorum gloria contumeliis affici. 174.1
Vide *Concionator*.

Prælatus.

Ob dilectionem Prælatus debet peccata subditi velut propria reputare. 219.1
Vide *Episcopus*.
Prælatus sit nubes defendens subditos, & illuminans, eo ipso quo regit. 249.1
Delinquente subdito, peccatum prælato tribuitur. 219.1

Præmium.

Præmij accipiendi obiectio nos ad laborandum reddit alacriores. 153.2
Præmium à Deo paratum hominis respondet obsequio. 57.2
Militibus strenuis haud vnquam præmium condignum exhiberi potest. 361.1
Præmia à Deo longo interuallo superant humani vim obsequij. 57.2
Multitudo filiorum bonorum datur parentibus, in præmium virtutis. 31.1
Satius receptum præmium, id à ministro, quam à rege decerni. 378.2
Præmium virtuti alicui expositum excitat ad similem virtutis actionem: & supplicium vitij ab huiusmodi vitio deterret. 389.2
Vide *Munus*.

Præscriptio.

Repentina Principum præscriptio haud attingit scopum. 118.2
Præscripta Regum debent ex concilio ortum habere vt salutaria Reipublicæ existant. 313.1

Præsentia.

Opus negligitur à ministris, vbi Principis præsentia non colitur. 240.1

Præstantia.

Fidei præstantia in Catholico Principe confert admodum ad Deum placandum. 141.1
Quæ ad regiæ substantiæ pertinent, præsente Rege expedienda sunt, absente enim illo, viget ministrorum auaritia. 113.2
Præsules nihil nouum præscribant graue subditis sine Seniorum consultatione. 375.1
Anima eiusium ea Præsule pendet. 216.2
Præsules Ecclesiæ non despiciant inferioris ordinis Clericos: omnes enim sunt fratres. 71.2
Præsules sint fortissimi, si quando oporteret è templo Principes inobedientes repellere. 79.1
Aulici præsules subtaxantur. 41.2
Taxantur Præsules permittentes officium æditui, seu sacrorum custodis vilibus homuncionibus committi. 31.1
Præsul subditorum æstimet vel vilia ministeria. 30.1
Præsules consulant subditos vel ad eorum voluntatis faciliorem executionem. 43.1
Præsul prudens curat seniores subditos eidem placito accommodari, ad ardua, aut facilia quæque perficienda. 70.2
Lepra criminis infectus Præsul à regimine abstineat. 163.1
Oportet sacros ministros sæpe à Præsulibus visitari, vt vigeatur opus, siue vt diligenter ministerio sacro incumbant. 186.2
Prius Præsules debent subditorum egentium commodis, quàm propriis prouidere. 190.2
Prudentis Præsulis est, accommodare præscripta subditi commodis, vt alacrius ille obediat. 232.1
Præsul sæcularium ablaturus crimina, priùs Ecclesiasticorum curet tollere excessus. 186.1
Agnatum est præsulibus eos viros celsiotibus muniis addicere, qui ex eadem patria orti sunt. 375.1
Ad negotia grauia Dei cultum, aut populi salutem spectantia Præsul ipse proficiscatur. 105.2
Ad præsules attinet studere, vt leges à subditis obseruentur. 261.2
Dedecet Præsulem propria manu subditos vulnerare. 264.1
Nec zeli prætextu Præsules vulnerant propria manu subditos, scandalo enim videntes compunguntur. 264.1
Summo in Præsule Christum debemus aspicere. 75.1
Quilibet Præsul nobis sit Christus. 75.1
Officium præsulatus seruitus est: tot dominis ministras, quot imperas subditis. 75.1
Probus Præsul cum subditis lætantibus lætatur, mœret, cum mœrentibus. 90.1
Dedecet præsulem, donare aliquem officio ex eo, quod propinquus ipsius sit. 261.2
Si subsint in propinquo merita, non debet posthaberi à Præsule eo, quod propinquus eius sit. 261.1
Cum Præsul propinquum administrationi alicuius officij vtilis, præficit, subditis suspectus de auaritia redditur. 261.2
Præsules semper recurrant ad primas regulæ mensuras, quæ solent progressu temporis immutari. 99.2
Præsul ille egregius, qui subditis se patrem ostendit. 371.2
Præsules claues vrbis, aut Monasterij noctu retineant, nec alij committant. 332.2

Præsul illustris nullum non moueat lapidem, vt saluti communi prouideat. 316.1
Ille acceptabilis est Præsul, qui subditorum studet vtilitati. 375.1
Perfectissimus præsul qui se cunctis subditis exhibet gratum. 369.1

Prætextus.

Impij boni prætextu curant iustis mala inferre. 240.1

Preces.

Præmissæ preces & ieiunia fœlicis euentus præsagium. 323.1
Pauperes stipe donati, pro largitore preces fundant. 274.1
Nocturnæ preces, quas matutinum vocant, commendabiles admodum. 107.2
Cuncta à Deo preces extorquent. 67.1
Vt sint fructuosæ peccatoris preces, gerat propositum corrigendæ vitæ. 216.2
Preces apposite inchoantur actibus fidei. 107.1
Idè quo tua pendet salus, non sufficiat semel postulasse, insta precibus. 304.2
Non sufficiat tibi, pro te sanctum quemque exorare, simul tuas procura comites auolare preces. 144.2
Preces è lacrymis ineffabilem trahunt efficaciam. 368.1

Præsbiter.

Cum committendæ sunt Monasterij noctu claues, dentur Præsbyteris, non laicis. 332.2
Vide *Sacerdos.*

Pretiosus.

Rarius quod pretiosius. 197.2

Princeps.

Princeps familiaris Regis Regiam maiestatem imitetur, sed non Rex ipse esse videatur. 369.1
Princeps non existimet se esse vere fœlicem nisi omnibus communitatis gratus existat. 369.1
Raro Principes ad ea, quæ cultum Dei spectant, maiori vtuntur mensura. 213.2
Raro executio Principum promissioni respondet. 213.2
Principum hoc familiare malum, vt nunquam audiant, quod verum est quod liceat, sed quod debet. 348.1
Principes curent, vt nobilitati sua circa immunitatem iura seruentur. 98.2
Oportet Principes à subditorum oculis amouere quidquid suboleat libidinem. 335.2
Taxantur principes, qui vni multa incompatibilia committunt officia. 81.2
Quasi non regnat Princeps eo tempore, quo bellis premitur. 128.1
Non potest dulce existere probo Principi quod subditorum incommodo acquiritur. 37.2
Pudeat Princeps, præcelsa habitare in domo, dum abiecto Deus habitat in tugurio. 56.1
Princeps idem est, ac pater. 7.2
Principibus optima congratulatio est munerum asportatio. 59.2
Facile Principes promittunt, difficile dant. 90.1
Princeps ille solum præualens contra hostes ostenditur, qui externorum auxilio non indiget. 135.1
Pietatem regis æmulantur principes. 80.2
Nihil Principes inconsulto domino gerant. 138.1
Princeps in aliorum conspectu non est subtrahandus. 317.1
Principum incuria circa templorum ornatum carpitur. 200.1
Curet maximè Princeps immittere Doctores, vt populum legis præscripta doceant. 135.1
Agnata est populi lætitia cum Princeps secundus à Rege nouos exsurgit. 69.2
Post victoriam Princeps debet aliquid pretiosum templo sacrare in actionem gratiarum. 341.2
Ruinam illius Principis expecta, cuius exercitus sacra non ueueretur. 320.1
Gressus cuncti Principis improbi insidiis sunt obnoxij. 160.2
Principes assolent tributo nomen muneris, seu donarij imponere. 59.1
Princeps se fidelem ostendit cùm studet accuratæ templorum custodiæ ne quidquam indecens geratur. 31.2
Taxantur principes, qui student profanis cantoribus requirendis. 21.2
Nomen te principis vacuum habere existima cum operibus non imples significationem. 36.1
Cuiusuis Principis officium est errantes subditos corripere. 49.1
Principes dij terræ sunt, sed subditi Deo cœli, qui ludit in orbe terrarum. 30.2
Principum humanitas subditorum æternat obsequium. 118.2
Probus Princeps non solùm se munificum primoribus subditis exhibet, sed & infimos fouere curat. 181.2
Egregius Princeps qui honorat Vrbem, vbi imperat. 5.2
Non indecens Principi, à fœmina probatæ sanctitatis consilium capere. 316.1
Nomen principis probi est, verè esse Principem. 27.2
Ex principatu agnoscendus plus, quam ex nomine. 27.2
Curent Principes, spiritualia promoueri, vt secularis prosperitas promoueatur. 101.2
Quod princeps actus iracundia gerit, obnoxium erit pœnitudinis. 365.2
Princeps quodammodo, Adami instar, subditorum operatur ex nomine. 63.2
In Catholico principe vel leuis circa cultum Dei desidia næuus est pulchritudinem inficiens. 118.1
Egregius Princeps tutandis Pastoribus studium impendit. 162.1
Vtinam Principes Agriculturæ essent addicti. ibid.
Stultus Princeps, qui conciliandum populum, hominem ipsi exosum immittit. 119.2
Principes plerumque veritatis osfores. 138.2
Debet Catholicus Princeps diuini cultus promotione studere, dum Deus regni eius incrementa felicitat. 126.2
Pudeat Catholicos Principes, ac præsules, apud Christicolam populum plures reperiri sacrorum dogmatum expertes. 135.2
Principes irascuntur aduersus veritatis præcones. 133.1
Quam ingrati Principes, tot à Deo bonis donati. 196.1
Nec Principibus licet sese officiis Sacerdotum ingerere. 43.2
Principes acquirunt victorias Templa visitantes, & donatiis ornantes, dum duces ac milites cum hoste decertant. 59.1
Princeps pater ciuitatum vocatur, sed, & ciuitates debent verè ei esse filiæ. 8.1

Prin

Principes decet Sapientia. 179.1
Principes facilè possunt subditos ad Dei obsequium perducere. 43.1
Qui primus ad quodlibet facinus gerendum accurrit, meritò obtinet principatum. 40.1
Non aptè subditos moderatur princeps, qui non egreditur. 95.2
Egrediantur Ecclesiastici præsules ad Diœcesis oppida inuisendum. ibid.

Proauus.

Lux Regis, seu viri egregij futura à prauis procedat. 28.1

Prodigus.

Ebrietas & amor homines faciunt prodigos. 360.2

Proditio.

Difficilè diu proditio celatur. 215 2
Si aduersum te proditionem patrari scias, caue, præcipuè à propinquis. 40.2

Profanitas.

Subtaxatur ædificiorum ad habitacula hominum profanitas, dum Deo non palatium iam, sed tugurium extruitur. 89.2

Progenies.

Ex vnico postero illustri tota progenies decoratur. 27.1
Tota progenies in stirpe, cuncti subditi includuntur in Principe. 307.1

Promissio.

Non omnium est, promissionem implere circa restitutionem. 238 1
Non sufficit, promissum esse nobis regnum cœleste, si indigni efficimur promissionis impletione. 52.2
Vrbanitatis promissiones (*de complimento*) non obligant. 329.1

Promotio.

Laudabilis qui potuit transgredi, & non est transgressus, sed laudabilior, qui potestatem promouendæ virtuti impendit. 167.1

Promptitudo.

Inepiè promptitudinem ad bellandum speras ab eo, quem inuitum ad arma traxisti. 536.2
Ad obediendum Rectori promptitudo. 38.1

Propinqui.

Sæpè abnegant propinqui sanguinis necessitudinem vt sua sectentur commoda. 39.2

Propositum.

Propositum pium non est differendum. 335.1

Prosapia.

Tacendum quidquid in aliorum prosapia vile, eulgandum quod illustre fuerit. 7.1

Prosperitas.

Prosperitas efficit cor eleuari. Vnde est aliquando, irati numinis documentum. 198.2
Temporaria prosperitas fugit legis diuinæ violatores. 86 2
Prosperitas belli ex eo pendet, si ex Dei beneplacito geratur. 138.2

Protectio.

Ob piorum Regum protectionem solet Deus hostibus terrorem immittere. 135.2

Prouocatio.

Prouocationes ad bibendum turpes. 347.1

Proximus.

Qui Deo proximiores sunt, cautiores ostentantur, clarius enim vident, Deum facilè posse ab eis recedere. 504.2

Pueruli.

Arcendi pueruli à Concionibus, ne molestiam Concionatori, & auditoribus inferant. 244.2

Pugna.

Ante pugnam præparandus armorum apparatus. 40.1
Vile est pugnare pro præda & non pro Dei gloria, aut paterna defensione. 372.1
Quasi consecratus Domino videtur, qui voluntariè pugnat. 136.2

Pulchritudo.

Pulchritudo corporis commendabilis ex animi pulchritudine. 316.1
Neglectus ornatus naturalem apud cordatos auget pulchritudinem. 385.1
Præcipua fœminarum pulchritudo, fucis, pigmentis, & ornatu debetur. 323.1
Pulchritudo naturalis est mulieri ornamentum. 353.1
Maior pulchritudo à ieiunio quàm à fuco. 360 1
Pulchritudo modesta solet esse modesti, fidelisque animi indicamentum. 286 1
Vilescit pulchritudo, quæ cum fortitudine, seu constantia non colligatur. 298.2
Pulchritudo iratos sedat animos. 321.2
In pulchritudinem florum, arborumque proceritate vim contemplare numinis fouentis. 166.1
Nulla præcelsa pulchritudo, quæ non egeat frequenti artis adiumento. 319.2

Punitio.

Manifestatur Deus ex eo quod impios puniat attemperato culpæ supplicio. 383.1
Priùs delinquente commonitate primores à Deo assolent puniri, quia ipsi traxere inferiores ad crimina. 180.2
Raró non punitur peierator, & non aperitur acta iniuriis innocentia. 107.2
Puniuntur qui non sincerè sed malitiosè asserunt Mariam Arcam fœderis tortuisse, quantumuis natura calcitraret. 44.2
Quasi vi consequentiæ Deus tenetur ingratos punire. 144.2
Assolet Deus totam punire familiam, seu cognationem ob vnius Iudicis crimen. ibid.
Deus cogitationem iniquam non minus punit quam iniquum opus. 368 2

Puritas.

Quanta puritas necessaria, ad Eucharisticum cibum absumendum. 318.2
Accliuis sit tibi ad Eucharisticum sacrificium offerendum ascensus, vt puritati studeas. 101.2
Antiquior sanguinis puritas præponenda erca Reipublicæ ministeria. 97.1

Q

Querela: Queri.

Querela & error idem, quia plerumque, qui queritur, errore nititur. 210.1
Non potest subditus queri de Concionatoris aut præsulis correptione, cum qui corripit, se quodammodò simul reum esse profitetur. 262.2

R

Rabies.

Diabolica rabies Dei seruos percutere, cum nequit in Deum vindicare. 167 2

Rapina.

Ex alienis bonis pauperi dare, non est eleemosyna, sed rapina. 273.2

Colligentium tributa ac donaria, rapina. 116.1

Rebellio: Rebellis.

Rebellionis subditorum assolet esse Regum impietas, aut crudelitas origo. 147.2

Rebelles omniò pereunt, quia se parum submittere nolunt. 112.1

Non tam tributa quàm flagitia Regum subditos rebellare efficiunt. 148.1

Reclusio.

Fœminam decet reclusio, vel solummodò quia pulchra est. 347.2

Rector.

Rector studeat præscripta accommodare alicui commodo subditi, vt is promptior obediat. 243.1

Non aptè Rector præcipit subditis, nisi prius Deus præcipiat. 70.1

Rectoris benignitas, & comitas, facit à subditis opus vrgeri & licentiùs suscipi laborandi molestiam. 186.2

Debent Religionum Rectores aliquando subditis exhilarandis speciale conuiuium instruere. 238.2

Prudens Rector curat subditis committere munia ad quæ ipsi non ferantur inuiti. 65.2

Rectores Religiosis senioribus mitius onus imponant. 71.2

Redditus.

Dat delinquens Deo peccata sua in censum, è quibus redditus æternus proueniat. 316.1

Redemptio.

Deiparæ redemptio expenditur. 386.2

Redundantia.

Regiæ mensæ taxabilis redundantia. 138.1

Reformatio.

Ad relaxatæ communitatis reformationem in primis noui Rectores feruentiores constituendi. 153.1

Quod reformas, quasi de nouo ædificas. 298.1

Reformare quòd deformatum erat, idem est, ac de nouo constituere. 264.2

Regnum.

Regna pereunt, quia aulici curant ne communes miseriæ Regis oculis exponantur. 358.1

Plaga Regni grauissima, cum æris valor variatur. 108.1

Periculosa ad Regnum ascensio, multis fulcris indiget. 116.2

Regna non deperirent, si adesset, qui auderet, Regi veritatis præscripta proferre. 187.1

Quælibet Regni communis ærumna, ex Regis iniquitate procedit. 166.1

Tot imperandi incommoda, vt tunc dicatur homo verè regnare, cum à Regno eripitur. 191.1

Regna recedunt sæpè ob Principum delicta. 34.1

Tota prosperitas Regni ex legis obseruatione profluit. 201.1

Ob Templorum pauperiem Regna denudantur. 213.2

Prosperitas Regni ex probis Regis moribus originem trahit. 164.2

Eodem die Regnum, & inuidia nascitur. 42.1

Vt Regnum obfirmetur, non sufficit, hæredem è sanctis Regibus prodiisse. 107.1

Subtaxantur Regna in quorum vrbibus tripudijs resonat Cythara dum horribili simul bello premimur. 372.2

Tempora infelicia cùm Regnum æneum aspicimus, quod aureum & argenteum aliquando vidimus. 123.2

Ad Regni decus pertinet, ciues tributis non pergrauari. 112.2

Pio Regi charius debet esse Regnum quàm vita. 213.2

Regnare idem est, ac subditos præ oculis habere. 128.1

Regum causa cum subditorum causa est coniuncta: Regnum perit, deperit Rex. 214.1

Vide *Princeps: Rex.*

Relaxare.

Non dedecet Reges propria manu culturæ hortorum studere relaxandi animi causa. 346.1

Religio: Religiosus.

Religio habeat portam, quà sordescentes socij foras immittantur. 131.1

Quid proficit te alios antiquitatis Religionis latitudine æquare, si meritorum altitudine non exæquas. 209.1

Non omnibus datum est, sæcularia æquora sicco pede tranare; ideò securius Religionis ini desertum. 307.2

Quodammodò vir Religiosus Deo est præparandus. 353.1

Quilibet Religiosus persuadeat sibi se fundatoris imò Religionis totius agere personam. 31.1.

Qui vltroneus de monasterio abscesserit, quasi à Domino recedit: ad quem cum redierit, congregetur. 193.2

Commendabiles Religiosi ex perpetua à loco patrio recessione. 107.2

Relinquere.

Fugiens à sæculo, vt diabolum euadat, omnia mundi relinquat bona. 316.2

Renouatio.

Renouatio spiritus Iesuitarum commendabilis. 111.1

Spiritus renouatio hominem attritum, & inueteratum nouum omnino reddit. 164.5

Replicatio.

Homines quasi impeccabiles reddere debet cœlestium beneficiorum replicatio. 220.1

Reprehensio.

Purissimus debet ostendi ille, qui reprehendi alios gerit officium. 103.2

Reparatio.

Ad Vrbium reparationem gerendam, prius debent templa reparari. 228.2

Respublica.

Ornamentum & bonum Reipublicæ, templum in ea extrui. 110.2

Nullum grauius Reipublicæ incommodum, quàm eam permittere communi flagitio aliquo maculari. 164.1

Restitutio: Restituere.

Periculosè differtur ad testamentum debiti restitutio. 286.1

Mirabile est, ea quæ à pluribus diripiuntur restitui. 338.1

Quod statim non restituitur, nunquam restitui assolet. 174.1

Præmittatur restitutio ante absolutionem pœnitentis 138.1

Quod ex furto acquiritur difficilè restituitur. 169.2

Deus

Deus assolet bona tua auferre, vt cogat aliena restituere. 133.1

Rex.

Rex qui Regnum inchoat ab obsequio Religionis, procedet felicissimè. 194.2

Regi docto bibliotheca, est thesaurus vbi edificit pacem abundantiæ parentem tueri. 209.x

Ex deliciis Rex detrahat, vt desolatis oppidis succurrat. x18.x

Prima Regis ascendentis ad solium sit cura, Dei promouere cultum. 170.x

Dum Rex templi fundamina apponit, aut reficit, regno adhibet firmamenta, ne corruat. 202.x

Imprudens Rex qui non honorat milites sine quibus nec regnum adipisci, nec adeptum conseruare potest. 36.2

Reges non debent ita primo hærescere iudicio, vt non possit id ratio immutare. 205.2

Iam Reges innumeris militibus exiguo redactam numero impendunt annonam. 30x.1

Tot quasi Regibus submittitur, quot diuites Respublica ostentat. 167.2

Omnia Regum consilia, seu desideria à consiliariis reputantur mysteria, & non audent contradicere. 300.1

Mirum est Regium animum non peruerti deliciis Regiis: ideò D. Ludouicus Rex Franciæ mihi positus in miraculum. 384.2

Sunt Reges, qui nec sciunt, nec putant vllum subditum esse miserum. 300.1

Rex occultari subditis studeat, quidquid eum possit ostendere esse hominem. 335.x

Regum inopia ex peccatis prouenit. 118.1

Et Regi cuncta prosperè sæcularia obueniunt, qui Dei cultum promouere studet. 178.2

Regis prudentis est, nihil agere nisi præcedente consilio. 179.1

Cum Rex delinquit, mox cuncti subditi flagellantur. 181.1

Multa Rex ignorat quæ Regis ex nomine à ministris geruntur. 365.2

Rex impius nunquam solus petit. 148.1

Catholici Reges piè Religiorum orationibus curant pugnam accendere, & prosperare. 145.1

Admodum indecorum est Regi innoxium subditum condemnari. 365.1

Et accusatum non probata causa supplicio affici. 365.2

Dum Rex diuino cultui promouendo studet, Deus eius pacando imperio dat operam. 127.1

Perfectissimus Rex, qui non abutitur potentia ad propria commoda, sed ad subditorum vtilitatem. 380.1

Indecorum est Regi, nimiam vni ministro authoritatem exhibere. 388.x

Propitij numinis signum est, pium, & sapientem Regem populo præfici. 97.2

Ille præstantior est Rex qui solicitior est pastor. 57.1

Idem est, aliquem Regem esse, ac subditorum studere saluti. 54.2

Placitum Regis vix vnquam apparet iniustum. 300.1

Pudeat Regem nimium ac facilè fuisse credulum. 365.2

Reges succurrant sacerdotibus, vti parentes assolent filiis necessaria prouidere. 170.1

Videant Reges oppidorum ruinam vt eorum instaurationi studium impendant. 229.2

Non vtantur Reges infidelium auxilio ad bella gerenda. 129.2

Diuturna vita dotatur Rex, qui iuuentutem virtuti, aut regni commodis impendit. 161.1

Magni momenti est Regi iuueni pium & constantem addici pædagogum. ibid.

Cuncta obueniunt prosperè Regi iusto. ibid.

Egregium se Regem gerit, qui subditos æstimat fratres. 86.1

Reges non debent alienigenis fidere regalium prouentuum administrationem. 162.1

Donatia Reges veluti tributa necessaria exigunt à subditis. 161.2

Nomen victoris Regis vbique terrarum auditur. ibid.

Rex consiliariis non aperiat suum desiderium; sed quærat, an conueniens sit, hoc, aut illud agere. 300.1

Rex Catholicus debet fidei dilatationi studere. 173.1

Hinc Philippus rex Hispaniarum admodùm commendabilis. ibid.

Non fidant reges auro, & argento, quod facilè fallit, sed agriculturæ, & gregum nutrimentis. 84.2

Rex, qui studiosum se reipub. gerit, debet eam ad obseruationem adducere. 164.1

Punitur à Deo Rex, qui Concionatorum monitis non acquiescit. 159.2

Nihil prius regi Catholico quàm rei sacræ incrementis studere. 41.1

Rex prouideat temporariæ subsidia, vt eos efficacius ad spirituales profectus adducat. 36.1

Non vincit hostes rex ille quocum Deus non est. 36.2

Commendabilis rex, qui pontificiam dignitatem admodum reueretur. 54.2

Catholici reges ad regna extranea ministros Ecclesiæ immittunt idololatriam extincturos. 186.1

Rex non debet à subditis abstrahi. 36.1

Regnante impio rege vel pij non audent pietatis negotia promouere. 43.1

Reges filias decentissimè dant subditis primariis in coniugium. 14.1

Regi agnata debet esse fortitudo. 16.1

Regem dedecet admodum, subditorum maculare toros. ibid.

Difficilia quæque rex exequitur, dum principibus, ac popularibus gratus existit. 88.2

Cum rex causæ publicæ cunctas impendit diuitias proprias, cogit subditos idem agere. 90.1

Indignum imperanti, seruire libidini. 16.5

Humanum erga populum rex se ostendit, qui reputat esse suum, non alienum. 86.1

Rex cuncta gerat ex doctiorum consilio. 348.1

Non debet rex se consiliariis ostendere ad eam rem de qua consilium requirit affectum. 348.1

Quod reges peccant subditi assolent dependere. 65.1

Cùm rex aut Templi, aut belli sumptibus muneta largitur, mox consiliarij non iussi sed spontè munera debent offerre. x13.1

Rex cum subditis comiter & vrbaniter agat. 86.1

Nihil regio animo indignum magis quàm ad ingluuiem, ac delicias affectus. 1ax.2

Rex nullum manu sua decretum muniat, quod non priùs relegerit. 380.x

Rex non sibi, non amicis promouendis, sed Domino obsequendo imperium accipit. 91.x

Reges non pij quod è thesauro, ac fisco dant ex proprio

proprio penu non tribuunt, qola thesaurus ille iniustè congestus. 213.5
Ob vnius familiaris Regis desiderium multi pereunt. 365.2
Iogratus rex, qui accepta à patre aliquo beneficia non rependit in filio. 156.2
Priùs reges Deo templum, quàm sibi palatiom duraturum ædificent. 96.2
Probus rex subditorum bona,aut mala propria esse reputat. 188.1
Rex Catholicus curet, sacra promoueri. 189.1
Sulummodò imperant reges, cum pace fruuntur. 94.1
Inuigilet rex, ne aliquid è sacro cultu detrahatur. 513.5
Decet regem, sic familiarem ministrum honorare, vt cæterorum contineat inuidiam. 380.1
Homines suspicantur aliquid esse regibus humano maius, quia quidquid expetunt exequuntor. 383.1
Quàm intempestatiuè assolent iam reges ad certamina procedere, scilicet verè exacto. 63.1
Reueteantur reges,& ament eos, à quibus è cunabulis edocti fuere pietatem. 154.1
Reges moneant Episcopos,vt procurent,religiosos ad oppidula immitti agricolas docturos. 514.1
Impius rex, cum moritur, à nullo desideratur. 148.1
Puerilis animi se rex ostendit esse, qui iuuenum monitis acquiescit. 119.1
Reges vtilius consilium ex precibus, quam ex regis consiliariis ad quæque posterè gerenda accipiunt. 143.5
Debet Rex inepta decreta illicò abolere. 388.1
Non possunt Reges imperio frui, si Deum quærere non studeant. 128.1
Faciliùs orationi instans Rex hostes vinceret,quàm armorum strepito. 216.2
Impij Reges subdito iniuriato addunt molestiam, iniuriatorem indemnitate donant. 139.2
Nihil Regi gloriosius, quam excellere Sapientia. 117.1
Quid Reges à Domino spetent, si dum pugnat exercitus, ipsi eius præcepta violare non timent. 135.1
Quasi rex aut præsul non est, qui subditorum animos sibi non eoocilliauit. 135.1
Reges debent speciali fauore prosequi eos, qoi sanctitate fulgent. 212.5
Catholici Regis pietas circa iuris Ecclesiastici immunitatem. 177.5
Non est verus rex,qui seruorum iniurias ducit esse alienas. 61.2
Non paritur pius rex,solos pauperes gemere. 67.1
Rex animo deficit, quia militum consilio non vtitur. 83.1
Potens Regis probus,aut prauus affectus ad pauperum commodum, aut incommodum. 267.2
Raro Rex ad bellum procedit sine triumpho. 180.1
Indiget Rex thesauris repositis, ad magnitudinem tuendam. 136.1
Curent Reges, increscere vrbium ædificia. 136.1
Æquum est Regem specialem amicum habere (*et validum*) si is possit agere consiliarium. 84.2
Si secundus à Rege sit primos, Regis vita periclitabitur. 355.2
Debetent Reges, numero militom commeatus sine numero præparare. 300.2
Rex à subditis homo habetur ex indecora consuetudine non ex facili omnium ad eundem accessu. 358.2
Pauper erit Rex, si ex alieno victitauerit penu. 84.1
Regem præsulem esse idem est, ac subdiros magnificare, toborare, coofortare. 91.1
Rex sine consilio oihil getat. 56.2
Pium Regis Catholiei studium circa caotores. 21.2
Cuncti Reges debetent vocari Sedecias, siue iustitia Dei. 193.1
Vt Rex populo sit gratus,debet eum non spirituali solùm,sed & corporali beoedictione afficere. 51.1
Cum Rex apertè suis Consiliariis sua obiicit desideria, approbationem ambit, non quærit consilium. 300.5
Id Rex facit, quod per milites gerit. 64.2
Subtaxatur Rex qui à subsidiis ciuium inopum detrahit, quod fastui non necessariò addicit. 59.1
Reges iam non solent ad bella procedere,magnorum incommodo. 63.1
Reges non debent officia dare propinquitatis titulo,sed caosâ meritorum. 84.5
Pius Rex Deum semper propitium habet. 535.1
Rex aut Dua, qui vnios victoriæ spolia Deo litat, eum reddit ad aliam ei tribuendam victoriam debitorem. 59.2
Ineptorum Regis decretorum culpa plerumquè recidit in ministros. 388.1
Reges in edendis decretis diu debent immorari. 356.5
Nihil proficit Regi quod à subditis exigit. 167.2
Subtaxantur Reges, qui pressi bello ab infidelibus auxilium postulant. 158.2
Permittit Deus, Regem consiliis salutaribus non acquiescere, aut consiliarios abertare, eo quod Rex voluptatum colit idola. 159.2

Reuelatio.

Reuelationes silentio obtegendæ sunt. 377.2

Reuerentia.

Magna erga sepulchra maiorum reuerentia præstanda. 228.1
Gratissima Deo est cura eirca Templorum reuerentiam. 320.2

Rixa.

Agnatum rixis, te in alterius officium ingerere. 189.2

Ruina.

Præsaginm est extremæ roinæ in principe secundo à Rege, incepisse nutare. 364.2
Ex morum dissentia, ac legum contemptu Regnorum ruina. 380.2

Rudis.

Rudes edocendi peritorum consortio. 97.2

Rumor.

Taxantur qui vltro, citroque tumores deferunt. 356.1

S

Sacerdos.

Sacerdoti, aut Religioso viro indecorum est, profanas inuisere fœminas. 150.5
Tepidus Sacerdos, aut religiosus difficiliùs resumit feruorem, quam sæcularis compunctionem inchoat. 174.1
Dedecet Sacerdotes administrare politica bella. 377.1

Sacer

Dedecet Sacerdotes administrare politica bella. 377.1
Sacerdoti hæreſcunt ſæculares mores, cum inter ſæculares commoratur. 377.1
Plus ſæcularium gratiam init Sacerdos, aut religioſus, qui instituti obſeruator oſtenditur. ibid.
Taxantur Sacerdotes, qui audent indignè altare inire, & Euchariſtiam abſumere. 110.1
Qui Sacerdotes immiſſos ad docendos ignaros iuuant, & ipſi docuiſſe illos verè dictitantur. 135.2
Quàm parui Sacerdotes æſtimentur à principibus. 138.2
Sacerdotalis dignitas te cogit ſic Dei cultum procurare, vt Sacerdotis Deus ſpeciatim eſſe videatur. 154.2
Pigros ſe oſtendunt Sacerdotes, qui indigent adhortatione, vt miniſterium ſuum impleát. 189.1.
Plus Deus affici videtur ex iniuria illata Sacerdotibus, quàm ex propria iniuria. 163.1
Sacerdos Chriſti ſanguinem recepturus, ſit caſtitate præditus. 101.1
Delinquens Sacerdos priuatim corripiendus. 238.1
Actiones Sacerdotis regula ſunt actionum ſæcularis. 221.1
Sacerdotes pudeat, ſæculares primùm aſſurgere ad opera pietatis. 197.1
Sacerdos vitiorum caligine offuſus quomodo audet altari miniſtrare. 104.2
Præcedentibus Sacerdotibus, ſeu Præſulibus facilè ſæculares virtutis viam arripiunt. 121.2
Sacerdotes ſint quaſi filij Principum, qui vti parentes filiis Sacerdotum commodis dent operam. 155.1
Pudeat Sacerdotes, ſegnes oſtendi ad Dei obſequium, dum ſæculares Regis ad ſeruitium tam diligentes oſtentantur. 155.1
Ad pietatis opera Sacerdotes debent primi omnium aſſurgere. 231.1
Sacerdos non inſumat temporariæ ædificandæ domui diuitias, ſed æternæ. 273.1
In Sacerdotibus requiritur fortitudo ad Eccleſiæ tuendam immunitatem, ad flagellandum nequitiam. 30.1
Sacerdos ſemper eſt Antiſtes vel Regibus præferendus eſt. 171.2
Sacerdotes in Templo militare gerant officium. 176.2
Fortiſſimum ſe oſtendit Sacerdos, ſeu concionator, qui iniuſtas regum carpit actiones. 161.2
Non dedecet Sacerdotes ſcopis templa repurgare. 170.1
O quot tenebris hodie Sacerdotum vitio templum offunditur. 104.2
Quam horribile facinus Sacerdotem altari ſacrilegum miniſtrare. 163.2
Sacerdotes egregij propria corporalia commoda obliniſcuntur, vt Euchariſtiam fidelibus miniſtrent. 190.1
Ad Dei inſpirationes agnoſcendas, & à ſuggeſtionibus diaboli ſeparandas magna in Sacerdote peritia requiritur. 200.2
Neceſſarium adeò eſt Sacerdotem ſcire vt vocabulum quo leuitas ſignificatur *Sciens* ſit. 252.2
Taxantur Sacerdotes qui ſacramentorum pondus incertis vicariis committunt. 48.2
Sacerdos ſequatur oues ærumnis actas, non deſerat fugitans. 21.1
Sacerdos ad quæſita non reſpondeat niſi maturo conſilio, & præmiſſa oratione. 56.2
Viri Deo ſacri, id eſt, Sacerdotes à ſæcularibus abſtracti à communibus cladibus eximuntur. 66.1
Sacerdos Regibus præponendus. 20.1
Non dedecet Sacerdotes ad ſæcularia aligi tribunalia. 81.2
Sacerdos alios mundaturus, prius curet mundari. 158.2
Sacerdos exiſtimet ſe Chriſtum eſſe, cum aſcendit altare, & ſtudeat, Chriſti æmulari puritatem. 22.1
Futuri Sacerdotes à cunabulis templo deſeruiant. 177.2
Vide *Præſul*.

Sacramentum.

Piè cures habituales peccatores à Sacramentorum vſu abſtrahere, abſolutionis abnegatione. 189.2

Sacrificium.

Duplex ſacrificium gratiarum actionis domino ob beneficia quæque præparandum. 283.1
Haud alieno notaris ſacrificio, & tu domino munera offeras. 104.1
Cùm opus difficile è ſacrificio inchoatur, mox feliciter completur. 234.1
Non placet Deo Regis de alieno ſacrificium. 67.2

Sacrilegus.

Sacrilegus, Deum negligere oſtentat. 162.2

Salus.

Salus noſtra ex Angelorum miniſterio in pennis auolat. 187.2
Quæ ad noſtram ſalutem attinent, non aliena, ſed propria manu ſunt exerenda. 278.1
Pudeat nos, tam pigrè noſtram operari ſalutem, dum Deus tam ſolertem ſe circa dandam ſe oſtendat. 193.2
Facilis peccatori ſalus indicitur. 173.2
Priùs de ſalute animi curandum, quam de vita corporea. 210.1

Sanctitas : Sanctus.

Magna viri, aut fœminæ ſanctitas vel in poſteris reuerenda obiicitur. 150.2
Magnum ſanctitatis eſt documentum hominem egeſtate preſſum virtutem ſequi. 270.1
Qui officiis deſpicacioribus in communitate regularium curam impendunt, frequenter ſanctitate præfulgent. 263.2
Quanti æſtimandum vel vnius illuſtris ſanctitate viri nomen. 21.5
Iuxta parentum ſanctitatem filij à Deo præceſſiorem accipiunt benedictionem. 280.1
Ad diuina promouenda, oportet aliquando, ad humana recurrere. 207.1
Sancti affectant, mentione tribulationum nobilitari. 211.2
Regum ſanctitas ſtabilit imperia, quæ eorumdem iniuſtitia euertit. 86.2
Non dedecet ſanctos à Deo peccatorum imprecari ſupplicium ad aliorum exemplum. 264.2
Præcipua hominis laus ſanctitas. 290.1
Elogij præcipua materia debet eſſe Herois ſanctitas. 290.1
Egregia Zachariæ, & Elizabethæ ſanctitas, qui ſine querela, aut reprehenſione vixerunt. 286.2
Sanctitas quæ cum lacte ebibitur, firmius retinetur. 267.1

Sanguis.

Sanguis Dominicus agnatum eſt peccatis libidinis medicamen. 218.2

Sanguis Regius nobilitatur ex præstantia artificij. 14. 1
Nunquam non iustorum sanguis clamat, vt profusoribus impetret veniam. 139.2
Plerumque sanguis illustris cum paupertate colligatur. 276.2
Velox aduentus sanitas, dum iustus diriùs patitur. 276.1

Sapiens : Sapientia.

Sapientis est, propriam exilitatem agnoscere Deique immensitatem. 97.2
Sine Sapientiæ Ducatu nihil perfectè geritur. 216.1
Sapientia est omnis origo prosperitatis. 110.2
Sapientia & fortitudo triumphos comparant 161.1
Commendabilior in fœminis, quàm in viris Sapientia. 315.1

Scandalum.

Deum ad misericordiam allicit, qui dum delinquit curat vitare scandalum. 44.1
Curent Principes occultari alienis suam libidinem, ne pungantur scandalo. 318.2

Scientia.

Ad aptè præcipiendum scientia necessario requiritur. 41.2

Scortum.

Quæ furtim viro colligatur, adhuc post nuptias æstimatur scortum. 4.2

Scribere.

Qui ad Superiores scribunt de subditis, sincerè sine exaggerationibus culpam aonotent. 207.1

Secretum.

Difficile secretum inter tres custoditur. 352.2
Secretum vel paucis apertum patitur euulgationis periculum. 317.2
Si secretum ex corde ad os transit, vix poterit non euulgari. 354.2
Tuum secretum vel ab amici custodiendum notitia, si non vis euulgari. 229.2

Securitas.

Nunquam debemus esse de recuperata gratia securi, vnde semper pœnitentiæ affectu Deum requiramus. 51.2
Nimia securitas multos fortes milites debellauit. 191.1
Non est tutum, victos exercitui addici vt pro victore decertent. 312.1

Sedes.

Nemo positus est diu sede à qua proximum exturbauit. 15.2

Senectus : Senex.

Bona ad moriendum senectus. 92.2
Stultum est senem affectæ ætatis ducere puellam. 351.2
Præmium est iustitiæ viri, cum Deus bona senectute donare. 295.2

Sepulchrum : Sepultura.

Honor sepulchri merita sepulti proclamat. 181.2
Diuitum sepultura fœtorem exhalat, quia illi eleemosynæ aromatibus condiri neglexerunt. 148.2
Sepulturę memoria peccatorem ad meliorem mentem adducit. 148.1
Deus solet iustorum, qui sedum viuerent, despexere, honorare sepulchrum. 294.2
Vel è Gentilibus edisce, circa maiorum sepulchra sueri pietatem. 228.1

Sermo.

Irreprehensibilis sermo sanctitudinem loquentis arguit. 317.2

Seruitium.

Raro à Principibus seruitia munerantur. 354.1

Seruitus : Seruus.

Esse Principem subditorum actorum ærumnis dira est seruitus. 87.1
Inuoluntaria seruitus, mors omnino reputanda. 302.1
Quasi necessarium nobili viro accipienti à Deo beneficia, ei speciali iure seruire. 13.2
Seruitus ditior morte calamitas. 295.1
Spe falsa nititur, qui Dei seruos auder impugnare, 125.2
Dei Seruus audiens probra in Deum sauciatur. 180.1
Non ostenditur Dei fidelis famulus qui audiens blasphemias iuratorum, non afficitur dolore. 180. 2
Serui fideles debent veluti amici à dominis æstimari. 322.1
Haud prudenter serui, aut mancipia præpositi familiæ Domini fiunt. 317.2
Fidelis seruus velut pater est Domini. 98.1
Sufficiat fideli seruo, fideliter seruiisse premij loco. 354.2
Iam suaue, seruire Deo, vt calcaribus præmij, ac supplicij non egeamus, ad procedendum in via virtutis. 104.2
Vide *Famulus.*

Signum.

Signum quod Deum inueneris, tibi fit, si pace à domino doneris. 131.2

Similitudo : Similis.

Amor ebrietati persimilis. 360.2
Deus & virtutem præmio donat, & vitium supplicio afficit, ad virtutis, ac vitij similitudinem. 332.2
Similis indicatis socio cui hæresis. 44. 2

Sinceritas.

Sinceritas est agnata principibus, vnde facilè decipi possunt. 388.2

Socer.

Rarus socer, qui generum roget, vt apud se remaneat, quia rarus est gener, qui & aptetur in filium. 286.2
Socer fit nurus sponsus illius commodis studendo. 138.1

Societas : Socius.

Bonæ vis societatis. 192.2
Periculosa plerumque est alienigena societas. 119.1
Iustorum societate impij proteguntur, ne omnino pereant. 323.2
Proba, aut praua societas socium quasi eiusdem generis efficit. 199.2
Socius aduersitatis fit tibi prosperitatis comes. 412.1
Socij debent Sociis salutaria monita adhibere, superior tibi fit velut æqualis. 207.2
Socius probus aut improbus tuam quodammodo faciet immutari naturam. 7.1
Cum socius punitur, compungi debemus eadem digni pœna. 48. 2
Qui iusto hæret Socio iustitiam consernat. 33. 2

Solatium.

Magnum fragilis hominis est solatium, Deum laborare, qui omnia potest, & vult suis opitulari. 340.1

Quàm

Quàm inuigilans Deus iustorum laborantium solatio adhibendo. 278.1

Solemnia.

Vt celebrentur diuorum solemnia, piè lætitiæ documenta exponantur. 342.1

Sors.

Si pauperis ac diuitis similis est natura, sors ad soluenda tributa cur non erit æqualis. 257.1

Spectaculum.

Facilè, & mox ad prophana spectacula homines alliciuntur. 314.1

Spes.

Spes fidelium quasi possessio. 305.2

Spiritus.

Spiritus sanctus edocet autores scripta corrigere. 53.1

Spolium.

Imaginum veterum spolia in loco sacro recondenda. 104.1

Spolia victoriæ templo sacranda. 80.2

Stabile.

Nihil sub cœlo stabile. 27.2

Status.

Rarus, qui præcelso addictus statui pristinæ vilitatis memor existat. 92.2

Varius rerum status debet Regnum mutare, aut abrogare præscriptiones. 388.2

Status vilitas efficit animum vel nobilem vilescere. 266.1

Stemma.

Ad diuina promouenda oportet aliquando humanum stemma exponi. 226.2

Sterilitas: Sterilis.

Familiæ sterilitas ex iniquitate dominorum eius assolet prouenire. 14.2

Quasi sterilis tibi sit ille parens, licet multos habuerit filios, si hi filij ab eius decidunt dignitate. 11.2

Ex obsequio in Mariam sterilitas pellitur. 44.2

Terræ sterilitas è peccatis. 107.2

Stipendium.

Duces iam non solùm propria stipendia non elargiuntur, sed auferunt aliena. 238.2

Stratagema.

Hostis stratagema est, simulare se hostis conatui morem gerere. 240.1

Stultitia.

Hominum stultitia temporaria incommoda pro æternis commutare. 33.1

Suadere.

Quidquid aliis gerendum suades, id te gessisse puta. 240.1

Subditus.

Subditi ob Regis crimina specialibus Dei beneficiis priuantur. 163.2

Ad causas fidei, ad publica commoda subditi dant spontaneè. 90.2

Principi subditi debent submitti sicut membra capiti. 36.1

Illud subditus abominabile putat, quod inuitus exequitur. 66.1

Subditos habere verè subiici est. 192 1

Facilè subditi pereuntis Præsulis exemplum æmulantur. 388 1

Difficilè subditi corriguntur, si princeps non priùs nuncium mittit iniquitati. 199.1

Agnatum Deo Domino, subditos ab incommodis liberare. 293.2

Non datur à subdito, sed à principe aufertur, quod subditus vltroneus non exhibet. 90.2

Magna subditi commendatio, Præsulem sua pietate ad idem opus exerendum adducere. 235.2

Vnicus fidelis subditus Regis est vita imperij stabilimentum. 389.1

Subditi faciliùs suscipiunt nouum Rectoris præscriptum quod vident, eis ex consultatione seniorum indici. 275.1

De subdito orationi dedito non possunt rectores aliquid suspicari sinistrum. 332.2

Subditi præsuli eiusdem conditionis submittuntur. 98.2

Delationes damnantes subditum maturius sunt à Præsule discutiendæ. 389 2

Libenter accipiunt præscripta præsulis à quo subditi accepisse beneficia recordantur. 373.1

Videri subditos à Principibus, idem est, ac pasci. 119.2

Subditi assolent magis affici timore principis familiaris Regis, quàm Regis ipsius. 371.1

Submissio.

Non dedecet doctos vti discipuli doctioribus submitti. 77.2

Subsidium.

A Principibus seu diuitibus exigenda belli subsidia, non à pauperibus. 167.2

Diuinum subsidium in promptu est, cum omninò defuit humanum. 144 2

Substantia.

Substantia asseruatur, & proficit, cum eius portio egeno impertitur. 267.1

Suggestus.

A suggestu exulet quidquid à libro legis diuinæ alienum videatur. 135.2

Sumptus.

Regis sumptus ad pia opera, populum à culusuis plagæ cruciatu liberant. 67.2

Superbia: Superbus.

Superbia semper animum Domina ascendit hominem redditura mancipium. 274.1

Superbia vitium Deo admodum inuisum. 249.1

Superbus hyperbolycè frequenter loquitur, quia de suis dotibus hyperbolicè iudicat. 340.1

Agnatum superbi supplicium rebus vilibus subiectari. 278 2

Superbiæ supplicium solet esse luxuria. 378.2

Quàm facilè deiiciuntur superbi, quia leui fundamine nituntur. 341.1

Superbus animus ex victi submissione crudeliat exsurgit. 305.2

Superbia & luxuria rarò non colliguntur. 226.1

Supercilium.

Ad supprimenda principum supercilia solùm vim habet vitæ alterius obiectio, aut recordatio. 148.2

Superfluere.

De iis, quæ Deo dantur, post amplam insumptionem abundè superfluit. 212.1

Supplicium.

Supplicij minitatio vel effrænatos continet transgressores. 163.2

Supplicium ingratorum est, ad ea incommoda remeare è quibus eos Dei beneficia, quæ contemnunt, eripuerant. 249.2

Magnum peccatoribus est supplicium, eos templis priuari. 111.2

Criminum supplicium magnum est, relegari à patria. 107.2
Supplicium delicti publici non differatur & publicè oportet id infligi. 349.2
Nihil est hic omni parte fortunatum. 349.2
Iterùm in eandem incidere culpam, grauiori est obnoxium supplicio. 263.1
Componit Deus supplicium ad peccati similitudinem à nostra velut edoctus iniquitate. 369.1
Supplicia illata peccatoribus audita terrent, visa quasi vim inferunt ad conuersionem. 173.2
Nullum non supplicium debetur ingrato. 157.2
Supplicium superbi, ea disperdi, quæ ad ostentationem excitauerat. 298.5
Peccatorum supplicia non à terreno iudice, sed à cœlesti indicuntur. 389.2
Magnum peccati vnius supplicium est, permitti hominem, in aliud excidere. 193.1
Supremum supplicium est, permitti te fœdari peccato. 255.1
Ex supplicio inobedientiæ discimus obedire. 4.1

Suspicio.

Suspiciones circa subditos iustè possunt patrifamilias inesse. 270.1

T

Tabernaculum.

Non potest tabernaculum cœleste construi, sine laborum sustinentia. 546.2
Non solùm in Religione Dei domo æterna tabernacula construuntur, sed & in plateis &c. siue in sæcularibus occupationibus. 246.2

Tædium.

Affici tædio, solet esse præsagium. 281.2

Tellus.

Tellus nos docet, pauperibus subuenire. 252.2

Templum.

Templum est magna populi delinquentis protectio. 193.2
Templum sacrificij est domus. 111.1
Semper à cunctis honoratur qui expensis suis curauit templum, seu altare extrui. 110.2
Destructio templi oculis obiecta omnium calamitatum epilogatio est. 202.2
Templum non ineundum solummodò ad temporaria procuranda commoda. 240.2
Templum custodire Angelicum officium est. 30.2
Vel pretiosi ac politi lapides impoliti ac vulgares sunt si templi sacerrimi dignitas spectetur. 308.2
Quanta reuerentia exigitur ab eis qui in templo commorantur. 92.1
Sacerdotali munere non fungitur, qui templi, Deique iura non tuetur. 21.1
Qui templi impedit extructionem, viuens videt propriæ direptionem domus, aut familiæ. 210.1
Qui templo aliquid donat, quasi iure supponit precum retributionem. 210.1
Taxantur, qui apud templum se impudicè gerunt. 169.2
Vacuus tuus ad templum ingressus, si spiritu non das operam holocausto. 115.1
Tot à Deo ministros assumi ad templum extruendum, aut ornandum, siue ad aliquod pium opus, magnum est beneficium. 197.1
Christicolarum in templis immundi à mundis non loco sed habitu separandi. 76.1
Qui templa, monasteria, aut altaria ædificat, Dei hæres filius efficitur. 86.2
Dum templum reficitur, ciuitas innouatur; obsequium enim templo exhibitum ciuium refluit incommoda. 205.1
Templi vis ad protectionem innocentiæ impendendam. 150.2
Idem est in templo esse, ac in conspectu Dei diuersari, vt templi pudeat violatores. 145.1
Templum indigere reædificatione vel ornatu, fideli animo velut exactio est, cogens diuitias offerre. 197.2
Vel ipsum templi pauimentum decet gemmis ornari. 100.1
Quidquid ad sacrum cultum pertinet, tibi sit quasi templum. 209.2
Templi Mariani præparationes à Deo fiunt, conceptionis lapis politus educitur. 69.2
Imagines in templis expositæ commendantur. 100.1
Porticus, siue atrium templi sit tibi quasi altare ad reuerentiam. 100.2
Fundari templum à Rege, idem est, ac Regem ipsum stabiliri. 99.2
Regum illustrissima actio est extructio templorum. 99.1
In aureo Templo aurea sit Sacerdotum habitatio. 100.1
E templo ablegandum quidquid suboleat affectum crudelitatis, aut vindictæ. 52.1
Præcipuè apud templa viris ac fœminis modestia indicitur. 100.2
Non audeas Templum inire indecenti animi amictu, ne Cherubini gladio percutiare. 100.2
Prima fidelium cura debet esse circa templorum immunitatem, è qua tota vrbium pendet protectio. 304.1
Commendantur, qui Templo aut Altari à se erecto annuos relinquunt redditus, vt reparetur & ornetur. 91.2
Templum euertit, qui apud id libidini dat operam. 308.1
Templi reuerentiam nec gentiles auderent violare quam Christicolæ violant. 240.2
Omnes diui Dei templa ex lapidibus impolitis constructi apparent, si cum templo Dei Deipara comparentur. 208.2
Deus reficit vrbes, dum Rex reficiendo templo nauat operam. 170.2
Vel parietes destructi templi religiosè colere debemus. 94.2

Tempus.

Vel Principum nomina facillime temporum decursu obliterantur. 157.2
Illud solummodò tempus reputandum, quo laboribus agitamur. 92.2
Infelicia tempora, cum æs vile æstimatur. 116.2

Temulentus.

Temulentus alter est à seipso. 348.1

Tentatio.

Leuior est tentationis patientiæ molestia, quàm impatientiæ supplicium. 317.1
Tentationes, quæ ex qualitate non vrgent, solent ex assiduitate, seu importunitate animum debellare. 240.1
Ex tentaminibus animo præsidium.

Testamentum.

Quàm prudens quidem valet, ordinat testamentum. 373.1

Testimonium.

Qui falsum testimonium profert, quodammodò est ditioris homicidij reus. 271.1

Testimonium quo constat aliquem esse Regem, est legis obseruatio. 151.1

D. Theresia.

D. Theresia multos sapientes superauit. 115.1
D. Theresia Carmelitarum fundatrix vocitanda, quia reformatrix. 298.1

Thesaurus.

Thesauri regum subditis annonam præparare debent. 121.1
Thesaurus verus Regius sunt horrea, è quibus possit egenis subueniri. 84.1
Non semper filiis tradendi sunt thesauri collecti ad opera pia, quæ parens præscribit post obitum gerenda. 87.2
Virtutum thesaurus recludatur. 103.2
Regij thesauri horrea, & bellici apparatus. 112.2
Horrea sunt Vrbium thesauri. 133.1
Thesauri inaniter insumuntur ob fidei remissionem. 133.1

Timor.

Semper time, ne à Deo ob piaculum deseraris. 104.2
Qui in timore Dei viuit, non moritur, dum abscedit. 295.2
Cor ergo non times diabolum aduersarium, qui tibi non minax, sed crudelis hæresit. 302.1
Non est infirmitatis timere, vbi suppetunt causæ timoris. 281.2
Solus ille timere debet qui facit alios terreri. 3.2
Adolescenti timenti Deum quasi debetur sancta coniux. 280.2
Coniuges, quas Dei timor non vnit, & post vnitum coniugium diuisi manent. 281.1

Tyrannis.

Agnatum terrenæ potentiæ in tyrannidem prosilite. 3.2

Tortura.

Horribilis tortura Iesu denudatio. 61.1
Magna est tortura amantis videre torturam. 187.2
Ineffabilis tortura Deiparæ, filij dilectissimi videntis passionem. 187.2

Tribulatio.

Tribulationum igne fidelis animi aurum repurgatur. 128.2
Deum placare non potest, qui tribulationibus multis non agitur, & in eis fidelis inuenitur. 317.1
Eligendi ad Iudiciarium tribunal viri nobiles: nobilitas enim remotior est ab acceptione personarum, ac munerum cupiditate. 141.2
Hominem tribunali terreno hærentem dedecet, quidquid Deum cœlesti hæreotem dedecere videatur. 141.2
Iudiciale tribunal vrbium custodia. 258.2
Tribunal & iudicium Dei collocatur vbi iustum impios prosequitur, vt liberetur innocens, & reus puniatur. 52.2

Tributum.

Tributa sensim sua ex natura sine Regis affectatione, crescunt. 118.1
Terræ tributis actæ nouum, vel leue tributum imponere, est illam de nouo facere tributariã. 175.1
Importabile est onus tributorum, cum saltem vno anno non intermittitur. 375.2
Quid Regibus donatij nomine datur, potius sæpè potest appellari tributum. 117.2
Nimia tributorum exactio, captiuitas est. 205.1
Agricolæ fame conficiuntur vt tributa rependant. 250.2
Omnia bona tributis soluendis impenduntur. ibid.
Qui tributa administrat, necessariò populo ingratus existit. 119.2
Qui tributa non soluit eo tempore, requie potitur. 353.2
Saltem ad tempus laxanda essent tributa. 353.2
Tam difficilis tributi solutio, vt indigeat Concionatorum voce, quæ redditurls persuadeat. 355.2
Nec Ecclesiæ mancipiis tributa sunt imponenda à Christiano Rege. 214.2
Libenter pendimus tributa pietati, aut Reipublicæ, vtilitati famulatura. 118.2
Molestè fert populus quidquid tributi ab eo ad Regias turpes delicias extorquetur. 118.1
Vide *Agricola.*

Transfugæ.

Transfugis non facilè credendum. 311.2

Tranquillitas.

Si placeat animi tranquillitas, & exultatio: tempestas, & illacrymatio non displiceat. 272.2

Tristitia.

Grauium vitiorum est nunquam sine grauí causa contristari. 128.1
Deiparæ otis tristitia eum triduo illo se puero Iesu vidit orbatam. 284.2

Tugurium.

Qui è tugurio in domum peramplam transiisti, tugurij recordare. 333.2

V

Valetudo.

Rectori infirma vexato valetudine Deus vires addicit, dum curat muneris obligationibus satisfacere. 86.1

Vanitas.

Vanitas seu superbia luxuriei parens. 213.2
Multa opera alias pia Deus ob intentionis vanitatem non admittit. 87.1

Varietas.

Quæ in historiis reperiuntur varietates, ad verum sensum possunt adduci. 243.1
Vbi est doctrinæ varietas nihil firmũ adstruitur. 3.2

Venus.

Nimium venereus vsus cordi ignauiam ingerit. 154.2
Vel desideria Veneris vires eneruant. 340.1

Verbum.

Verbi sacri à constanti Concionatore prolati vis. 166.2
Dedecet à probis parentibus natum, immodesta ac iniusta verba proferre. 269.2
Dei verbum audire idem est ac iubilate animum. 110.2
Verborum ponderatores sæpè excitant eum, cui dicta sunt, vt iniuriosa esse putet, quæ indifferentia esse iudicarat. 310.1

Veritas.

In aulicorum auribus nunquam veritati patescit ingressio. 306.1
Aulici veritatis osores minime in aula firmantur. 374.1
Principes volunt, & non volunt veritatem audire. 306.1
Ab aula exulat veritas. 361.2
Veritas & firmamentum est idem. 374.2
Rarus est, qui nudam Principibus veritatem aperiat. 307.1
Veritas apud Principes expressa, stimulus est indignationis. 308.2

Propositi correctionis firmitas confessionis ac pœnitentiæ commendat veritatem. 238.1
Veritas facit obticere iniquos. 237.2

Vexatio.

Vexatio diligentiam inertem edocet. 321.1
Vexatio dat peccatoribus intellectum. 169.2

Via.

Arctam cœlestem viam iusti ineuntes patientiæ Diuorum confortantur exemplis. 269.2
Omnes viæ hominis diriguntur ad Deum, omnes quia Dei viæ ad salutem hominum diriguntur. 271.1

Victitare.

Duces & Præsules de egenis populi seu pauperum penu victitant. 238.1

Victoria.

Si Deo aut Angelo puer pugnas, proculdubio vinces. 46.2
Licet multa crimina vincas, perfecta nō potieris victoria si caput vitiorum non comminueris. 33.2
Qualibet militum victoria Duci etiam tribuenda. 64.1
Victorias comparat non militum multitudo, sed Dei protectio. 158.2
Ex prima victoria non extollaris vt te vltrò periculosis tentaminibus ingeras. 159.2
Qui ab infantia hostes vincere norit, faciliùs in senecta superatur. 269.2
Non vincit fortior exercitus, sed qui à Deo protegitur. 125.2
Victoria à legis cultoribus reportatur in bello. 125.2
Non cedit victoria maiori, aut fortiori exercitui: sed ei qui Deum propitium habet. 126.1
Haud perfecta spirituali in bello victoria, dum peccati origo non comminuitur. 116.2
Vna egregia victoria diuturnæ pacis assolet esse firmamentum. 342.2
Victoriæ exoriuntur ex oratione, & gratiarum actione. 315.1
Victoria à Deo est, non danda Dei hostibus, nisi quando Deicolæ hostes Dei efficiuntur. 308.2
Non tota victoriæ perfectio Dei absolutæ potentiæ ex miraculo committenda; sed nostra simul pugna nitamur. 128.2
Non sufficit ad victoriam, innumerabiles esse copias, nisi pace colligentur. 303.2
Plures infatuantur victoriæ, quia Reges magis in præsidio temporario, quàm in domino sperant. 135.1
Dum vitij remanet incolumis vel leuis affectus, imperfecta est victoria. 372.1
Maior est Regis victoria hostes facere amicos, quam eos exitialiter debellare. 95.1

Vidua.

Decet, viduas habitaculum amotum ab hominum consortio. 315.2
Sed non decet, diebus festis concionibus non interesse. 315.2
Viduam castam esse, idem est, ac domino confortari, vt tentamina superet. 337.2
Non decet viduā visitationibus operam dare. 342.2
Egregia viduæ laus alij non nubere. 342.1
Molestæ viduæ habitaculum potest oratorium appellari, quia parcus inibi, & modestus sermo. 316.1
Taxantur viduæ, quæ templa non adeunt, recens mortuo coniuge. 342.2
Docens est viduarum ad templum expeditio qualis debet. 342.2
Luxus vestium viduitatis reprehenditur. 321.1

Vinculum.

Duplici vinculo constringitur peccator, peccati onere & ærumnarum pondere affligitur. 183.2

Vindicta.

Dedecet iustorum spiritum dare vindictæ operam. 339.1

Vinum.

Inurbanus, qui vino indulget. 331.1
Dedecet, fœminas vino vti nisi ægritudine cogente. 330.1
Fœmina vsque ad iucunditatem bibere merum proxima ad venerem est dispositio. 329.2

Violatio: Violator.

Vel remotus conatus ad festi diei violationem est prohibendus. 263.1
Multa incommoda Regnis Catholicis à Deo infliguntur ob facilem festorum violationem. 263.1
Facilis festorum violatio apud Christicolas reprehenditur. 252.2
Violatio legum omnium miseriarum scaturigo. 45.2
Nihil Deum sic reddit auersum, quàm eius cultus violatio. 180.1
Idem est violasi vxorem, ac dissecari, aut trucidari. 305.1
Demens est habendus, qui Dei violat mandata, cum tot se addicat incommodis. 91.2
Templi violatores in Templo puniuntur: peccatores pendente supplicio. 193.2

Vir.

Constantis animi viro satius est, vita, quam honore priuari. 365.2
Dedecet factum virum, posse argui mendacij. 139.1
Cum vir eiusdem patriæ dignior est reliquis, iustè aliis præponitur. 375.1
Prudens vir imperatus commoratur in aula. 178.2
Vir verax curat gerere beneficium, & auctorem non agnosci, secus adulator. 378.1
Vir mendax cum mulierculis computandus est. 240.2
Vir parum sapiens rei venereæ immodicè est addictus. 121.2

Virginitas.

Agnata est modestia virginitati. 371.1

Virgo.

Virgo prius tradenda est sponso vxor, quàm vllum cum eo commercium habeat. 282.1
Virginem deturpari idem ac denudari est, in summam confusionem. 319.1
Virgines Dei thesauri accuratissimæ custodiendæ. 112.1

Virtus.

Virtus debet integra ea causa constare: vitium sufficit ea parte coalescere. 263.2
Perspicua illa est virtus, cui vulgus applaudit. 316.2
Virtus vel in hoste venerabilis est. 140.1
Actus virtutis intensio facit vitia penitus ablegari. 342.2
Virtus à cunabulis persistens. 102.1
Qualibet in fortunā aduersa aut prospera sola æstimanda est hominis virtus. 352.2
Sanctum non vocites eum, quem insigni virtute ornatum non videris. 231.1

Virtu